श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

(प्रायौगिक संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಆರನೆಯ ಭಾಗ

ಪದಗಳು: ಶेशान्तिक् - ह्रेय

ಗ್ರಂಥಕರ್ತ-ಪ್ರಕಾಶಕ:
ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್
ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ
ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ

श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

(प्रायौगिक संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಆರನೆಯ ಭಾಗ

ಪದಗಳು: वेदान्तिन्–ह्वेय

ಗ್ರಂಥಕರ್ತ–ಪ್ರಕಾಶಕ:

ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್

ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ಬೆಂಗಳೂರು

ಪ್ರತಿಗಳು ದೊರೆಯುವ ಸ್ಥಳ:

ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್

ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ಗ್ರಂಥಕರ್ತ–ಪ್ರಕಾಶಕ, "ಸಂಸ್ಕೃತ–ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ"

2306, "ಶ್ರೀ ಕೌಸ್ತುಭ ಸೌಧ", 21ನೆಯ ಅಡ್ಡರಸ್ತೆ, ಬನಶಂಕರಿ 2ನೆಯ ಘಟ್ಟ

ಬೆಂಗಳೂರು 560 070

Copies can be had of :

SAHITYA VIDWAN

CHAKRAVARTHI SRINIVASA GOPALACHARYA

Author-Editor, "Samskrita-Kannada Dictionary"

2306, "SRI KOUSTUBHA SOUDHA"

21ST CROSS, BANASHANKARI 2ND STAGE

BANGALORE 560070

Published with the financial assistance from
The Government of India, Ministry of Human Resource Development,
Education Department and the Government of Karnataka, Education Department

श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

A PRACTICAL

SAMSKRITA-KANNADA DICTIONARY

VOLUME VI

WORDS: वेदान्तिन्–ह्वेय

Compiled, Edited and Published
by

Sahitya Vidwan
CHAKRAVARTHI SRINIVASA GOPALACHARYA
2306, "Sri Koustubha Soudha"
21st Cross, Banashankari II Stage
BANGALORE

1987
BANGALORE PRESS
MYSORE ROAD, BANGALORE 560018

Author-Editor and Publisher
Sahitya Vidwan
CHAKRAVARTHI SRINIVASA GOPALACHARYA
2306, "Sri Koustubha Soudha"
21st Cross, Banashankari II Stage
Bangalore 560 070

Price: Rs. 50/-
Postage Extra

JUNE 1987

PRINTED AT
BANGALORE PRESS, MYSORE ROAD
BANGALORE 560 018

श्रीः

श्रीमते लक्ष्मीहयग्रीवाय नमः

ಆರನೆಯ ಭಾಗದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕೆಲಸ ನಡೆಯಬೇಕಾದರೂ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನ ಸಂಕಲ್ಪವೊಂದೇ ಅದಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪನಾದುದರಿಂದ ಅವನು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ನಡೆದು ಬಂದು ಫಲಕಾರಿಯಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. "**नन्वस्ति विश्वपरिपालनजागरूकः संकल्प एष भवतो निपुणः सहायः**" ಪ್ರಕೃತ ಭಗವಂತನು ನನಗೆ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ ಒಪ್ಪಿಸಿದ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಸಂಖ್ಯವಾದ ವಿಘ್ನಪರಂಪರೆಗಳು ಸಂಭವಿಸಿ ಕೈಕೊಂಡ ಕಾರ್ಯವು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಧೈರ್ಯವು ಆಗಾಗ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವಂತೆ ಭಾಸವಾದಾಗಲೆಲ್ಲ ಅವನ ಅನಿತರಸಾಧಾರಣವಾದ ಕೃಪೆಯಿಂದಲೇ ಆ ರೀತಿ ಸಂಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಂತರಾಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪರಿಹೃತವಾಗಿ ಇಂದು ಶಬ್ದಾರ್ಥಕೌಸ್ತುಭವೆಂಬ ಅಭಿದಾನವುಳ್ಳ ಈ ಕೋಶದ ಆರನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ನಾವು ನೋಡುವ ಭಾಗ್ಯವು ಲಭಿಸಿದೆ. ಗ್ರಂಥದ ಮುದ್ರಣಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆದ ಪ್ರಯತ್ನ ನಾನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದ್ದಂತೆ ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಫಲಿಸಿದ್ದರೆ 10–15 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆಯೇ ಅದು ಪೂರ್ಣಗೊಂಡು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅದರ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಹುದಾಗಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದಲೂ ಇದರ ಪ್ರಗತಿಗೆ ನಾನಾ ರೀತಿಯ ಅಡಚಣೆಗಳು ಸಂಭವಿಸಿದವು.

ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶವನ್ನು 1,200 ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಲು ಅಂದಾಜು ಮಾಡಿ ಮುದ್ರಣ ಸಾಹಾಯ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಅಂದಾಜು ಮೊಬಲಗಿನ ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ಸರ್ಕಾರ ಮಂಜೂರು ಮಾಡಿತ್ತಾದರೂ ಕ್ಷಿಪ್ರಕಾಲದಲ್ಲೇ ಏರ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ಕಾರದ ಬದಲಾವಣೆಯಿಂದ ಅದು ಕರಗತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಸಲ್ಲಿಸಲು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಸಂಸ್ಕೃತಾಭಿಮಾನಿಗಳೂ ಕನ್ನಡ ಕುಲಬಾಂಧವರೂ ಆಗಿದ್ದ ಕೆಲವು ಸಚಿವರು ಮತ್ತು ವರಿಷ್ಠ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಮೂಲಕ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಕೇಂದ್ರದ ಸಾಹಾಯ್ಯ ಲಭಿಸಿತು. ಈ ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥದ ರೂಪರೇಖೆಗಳು ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿ ಪರಿಷ್ಕೃತ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳು 2000 ಪುಟಗಳಷ್ಟು ವಿಸ್ತೃತವಾದವು. ಆಗ ಕೋಶವನ್ನು 500 ಪುಟಗಳ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಲು ತೀರ್ಮಾನ ಕೈಗೊಂಡುದುದಾಯಿತು. ಮುದ್ರಣಾಲಯದವರು 500 ಪುಟಗಳ ಒಂದು ಭಾಗಕ್ಕೆ 30,000 ರೂ.ಗಳ ಅಂದಾಜನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು. ಕಾರ್ಯ ಕೈಗೊಳ್ಳಲು ಕಿಂಚಿತ್ತೂ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕರವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶ ಒದಗಿ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಕೆಲವು ಮಹನೀಯರ ಸಾಹಾಯ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅದಕ್ಕೂ ಯತ್ನಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಅದೂ ಅಷ್ಟು ಉತ್ತೇಜಕವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅಂದಿನ ಬಿಹಾರ ರಾಜ್ಯಪಾಲರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಮಾನ್ ರಂಗನಾಥ ರಾಮಚಂದ್ರ ದಿವಾಕರರ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಪ್ರಕಟನಪೂರ್ವ ಬೆಲೆಯನ್ನು ನಿಗದಿಮಾಡಿ ಚಂದಾದಾರರ ಸಂಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಯತ್ನ ನಡೆಯಿತು. ಮಹಾಜನರೂ ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರವೂ ನೀಡಿದ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಸಾಹಾಯ್ಯ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯೆಯ ಚಂದಾದಾರರ ಅವಲಂಬನೆ ಇವುಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಮುದ್ರಣ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉಪಕ್ರಮಿಸಬೇಕೆನಿಸಿತು. ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿದ್ದ ಮೊಬಲಗು ಅವಶ್ಯವಾದ ಮುದ್ರಣಕಾಗದದ ಕ್ರಯಣಕ್ಕೂ ಸಾಕಾಗದಿರಲು ಬ್ಯಾಂಕಿನಿಂದ ಸಾಲ ಪಡೆದು ಕಾಗದವನ್ನು ಕೊಂಡು ಭಗವಂತನ ದಯೆಯನ್ನು ಎದುರು ನೋಡಿ ಮುದ್ರಣ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದಾಯಿತು.

ಏತನ್ಮಧ್ಯೆ ಕೆಲಸವು ಅವ್ಯಾಹತವಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಧನಾರ್ಜನೆಗಾಗಿಯೂ, ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳ ಶೋಧನೆ ಕರಡಚ್ಚುಗಳ ತಿದ್ದುಪಡಿ ಈ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಗಮನ

ಕೊಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆಯೂ ವೇತನಸಹಿತ ರಜಾ ಮಂಜೂರು ಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಅದಕ್ಕೆ ಅಸ್ತುಕಾರವೇನೋ ದೊರಕಿತು. ಆದರೆ ತತ್ಸಂಬಂಧವಾದ ಆದೇಶ ಹೊರಡಲು ಎರಡು ವರ್ಷಗಳು ಬೇಕಾದವು. ಆದಾಗ್ಯೂ ವೇತನವಿಲ್ಲದಾಯಿತು. ತಾಂತ್ರಿಕವಾದ ಕೆಲವು ಕಾರಣಗಳು ಮುಂದಿಡಲ್ಪಟ್ಟವು. ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನಕರವಾಗಿ ಉತ್ತರಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೇ 5–6 ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದು ಹೋದವು. ಕೊನೆಗೆ ಆದುದೆಂದರೆ ಸರ್ಕಾರವು ರಜದ ಆದೇಶವನ್ನೇ ರದ್ದು ಮಾಡಿತು. ಒಂದು ಕಡೆ ಮುದ್ರಣದ ಖರ್ಚಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿದ್ದ ದ್ರವ್ಯದ ಅಭಾವ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ 5–6 ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ವೇತನವಿಲ್ಲದೆ ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಋಣದಭಾರ, ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ವೇತನದ ಮಂಜೂರಾತಿಗಾಗಿ ಅನವರತ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸರ್ಕಾರದ ಕಛೇರಿಗಳಿಗೆ ನಡೆಸಿದ ಯಾತ್ರೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಮಹಾಕ್ಲೇಶವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ ಉತ್ಸಾಹವೆಲ್ಲ ಕುಗ್ಗಿ ಹೋಯಿತು. ಆದರೂ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯೇ ಗುರಿಯಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರಗಳಿಗೆ ಮೊರೆ ಹೊಗುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಯಿತು. ಆಗ ಒದಗಿದ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಎಷ್ಟೇ ಕ್ಲೇಶಕರವಾಗಿದ್ದರೂ ಮುದ್ರಣವು ಮುಂದುವರಿದು ಕೋಶದ ಪ್ರಥಮಭಾಗ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ವೇತನವಿಲ್ಲದೆ ಜೀವನವು ದುಸ್ತರವಾಗಿ ಸಾಲಗಳ ಹೊರೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ಬ್ಯಾಂಕಿಗೆ ಮರುಪಾವತಿ ಮಾಡುವುದೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದೇ ಬಡ್ಡಿಯೂ ಬೆಳೆಯುತ್ತ ಬಂದಿತು. ಇಷ್ಟಾದರೂ ದೈವಬಲವನ್ನೇ ನಂಬಿದ್ದ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ವಿಚಲಿತಗೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಅಭಿಮಾನಿಗಳೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನ್ಯಾಯವಾದಿಗಳೂ ಆಗಿರುವ ಶ್ರೀಮಾನ್ ಎಸ್. ಕೆ. ವೇಂಕಟರಂಗಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಕಷ್ಟ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನಿವೇದಿಸಿಕೊಂಡೆನು. ಆ ಮಹನೀಯರು ಆಗ ಪ್ರದೇಶ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಮಾನ್ ನಿಜಲಿಂಗಪ್ಪನವರಿಗೆ ನನ್ನನ್ನು ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ಅವರಲ್ಲಿ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಆ ಮಹಾಶಯರು ವೇತನ ಮಂಜೂರು ಮಾಡಿಸಿಕೊಡುವ ಆಶ್ವಾಸನೆ ನೀಡಿದ್ದರು. ಅತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಅವರು ರಾಜ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ಸಚಿವ ಪದವಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶವೇರ್ಪಟ್ಟು ನನ್ನ ವೇತನಸಂಬಂಧವಾದ ಕಡತಗಳನ್ನು ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ, ಅರ್ಥಸಚಿವರು ವಿದ್ಯಾಮಂತ್ರಿಗಳು ವಿದ್ಯಾ ಇಲಾಖೆಯ ನಿರ್ದೇಶಕರು, ಅರ್ಥ ಇಲಾಖೆ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾಇಲಾಖೆಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು, ಸಂಸ್ಕೃತಿ–ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ನಿರ್ದೇಶಕರು ಇವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಕರೆದು ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ ಬಾಕಿಯಿದ್ದ ನನ್ನ ವೇತನವನ್ನು ಮಂಜೂರುಮಾಡಿ ನನ್ನ ಜೀವನಕ್ಕೂ ಮುದ್ರಣ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಸಾಹಾಯ್ಯನೀಡಿ ಪರಮೋಪಕಾರ ಮಾಡಿದರು. ಅಲ್ಲದೆ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ಸಹಾಯ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಮಂಜೂರು ಮಾಡಿ ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರವೂ ಸಾಹಾಯ್ಯ ನೀಡಲು ಅವಕಾಶ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಇದು ಕೇವಲ ಭಗವತ್ಕೃಪೆ. "दैवमेव हि साहाय्यं कुरुते सत्त्वशालिनाम्". ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಕೌಸ್ತುಭವು ಗ್ರಾಹಕರ ಮತ್ತಿತರ ಸಂಸ್ಕೃತಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಮಹನೀಯರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಇನ್ನೂ ವಿಸ್ತರಗೊಂಡು 500 ಪುಟಗಳ ಆರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ (ಒಟ್ಟು 3000 ಪುಟಗಳು) ಮುದ್ರಿತವಾಗುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ವೇತನವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಮುದ್ರಣಕಾರ್ಯ ಮುಂದುವರಿಕೆಗೆ ಸಾಹಾಯ್ಯವೂ ದೊರಕದೆ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಮೂಢನಾಗಿ ಪರಿತಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಗಾಢಾಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಹೋಗಿದ್ದ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಮುದ್ರಣ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶನ ಕಾರ್ಯವು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಕಾರಣರಾದ ಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀಮಾನ್ ಎಸ್. ಕೆ. ವೆಂಕಟರಂಗಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ನಿರತಿಶಯಾಭಿಮಾನವುಳ್ಳ ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಶ್ರೀ ಎಸ್. ನಿಜಲಿಂಗಪ್ಪ ಇವರ ಈ ಪರಮೋಪಕಾರವು ಅತ್ಯಮೂಲ್ಯವಾದುದು. ವೇತನವೂ ಮುದ್ರಣಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾದ ಸಾಹಾಯ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದ ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಡಿಕೆಗಾಗಿ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಸರ್ಕಾರದ ಕಛೇರಿಗಳಿಗೆ ಅಲೆದಾಡುತ್ತಿದ್ದ ನನಗೆ ಲಭಿಸಿದ ಅನುಕೂಲ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಕೂಲಕರ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಲಾರದೆಂದು ನಾನು ಭಾವಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯ ಶೋಧನೆ, ಮುದ್ರಣಕ್ಕಾಗಿ ಅದರ ಶುದ್ಧಪ್ರತಿಯ ನಿರ್ಮಾಣ, ವೇತನ ಮತ್ತು ಮುದ್ರಣ ಸಾಹಾಯ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಕಚೇರಿಗಳಿಗೆ ಸಂಚಾರ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿ ಅನಿರ್ವರ್ಣನೀಯ ಶ್ರಮವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ಆರು ವರ್ಷಗಳ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೊಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ

ಯನ್ನು ಭೇಟಿ ಮಾಡದ ದಿನವೇ ಇಲ್ಲವಾಗಿದ್ದಿತು. ಇವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸಹಾನುಭೂತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ, ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಸಮಾಧಾನದ ಉಸಿರಾಡುವಂತಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ವೇತನ ಮತ್ತು ಮುದ್ರಣ ಸಹಾಯಧನಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಡತಗಳನ್ನು ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಶಿಫಾರಸಿನೊಡನೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವರಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾ ಮಹೋಪಕಾರ ಮಾಡಿದ ಕೆಲವು ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳನ್ನು ನಾನು ಎಂದೆಂದೂ ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅವರು ಶ್ರೀಮಾನ್ ಟಿ. ಆರ್. ಜಯರಾಮನ್. ಶ್ರೀಮಾನ್ ಮಹಮದ್ ಅಹಮದ್. ಶ್ರೀಮಾನ್ ಮಹಮದ್ ರಹಮತ್‌ಉಲ್ಲಾ. ಶ್ರೀಮಾನ್ ಸಾಮ್ಯುಯಲ್ ಅಪ್ಪಾಜಿ. ಶ್ರೀಮಾನ್ ಮ್ಯಾಥಿಯಾಸ್, ಶ್ರೀಮಾನ್ ಅಶ್ವತ್ಥನಾರಾಯಣ ಮುಂತಾದ ಮಹನೀಯರು. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಅನುಭವಿಸಿದ ಮಾನಸಿಕ ಹಾಗೂ ಇತರ ಕ್ಲೇಶಪರಂಪರೆಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಪುಟವೇ ಆಗಬೇಕಾಗಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ಉಪಸಂಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯಗಳನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಿದ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರಗಳ ಅಭಿಮಾನಪೂರ್ವಕ ಸಮಯೋಚಿತ ಧನಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಆರು ಭಾಗಗಳು ಮುದ್ರಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳ್ಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಇದು ಕೇವಲ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪನಾದ ಭಗವಂತನ ದಯೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದುದೇ ಇಲ್ಲ. "**दैवेनैव हि साध्यन्ते सदर्थाः शुभकर्मणाम्**" "**विधिर्हि घटयत्यर्थानचिन्त्यानपि संमुखः**" ಈ ವಚನಗಳ ಅನುಸಂಧಾನದಿಂದ ಕ್ಲೇಶಗಳು ಮರೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿಸಂಧಿಯೇರ್ಪಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಒದಗಿಬರುವುವು. ಭಾರತವರ್ಷದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚೈತನ್ಯರೂಪವಾದ ಗೀರ್ವಾಣಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ತಮ್ಮ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಸಾಹಾಯ್ಯ ನೀಡಿ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮುದ್ರಿತವಾಗಿ ನನ್ನ ಜೀವಿತದ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕ್ಯ ಉಂಟುಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ನಮ್ಮ ಕರ್ನಾಟಕ ಜನತೆಯ ವಿಶೇಷವಾದ ಕೃತಜ್ಞತೆ ಹಾಗೂ ಗೌರವಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರರಾದ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರಗಳಿಗೆ ನನ್ನ ಅನಂತ ಧನ್ಯವಾದಪೂರ್ವಕ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ಒಮ್ಮೆ ಗಾಢಾಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಬತ್ತಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶಕ್ಕೆ ಅಮೃತಸೇಚನೆ ಮಾಡಿ ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ಆರ್ಥಿಕ ಸಾಹಾಯ್ಯ ಕೊಡಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಪುನರುಜ್ಜೀವನಗೊಳಿಸಿ ಅದು ಪಲ್ಲವಿತವಾಗಿ ಪುಷ್ಪಿಸಿ ಪ್ರಫುಲ್ಲವಾಗಿ ಅದರ ಫಲ ನಾಡಿನ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಲಭಿಸುವಂತೆ ದೇಶಕ್ಕೆ ಪರಮೋಪಕಾರ ಮಾಡಿದ ಆಗಿನ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ **ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಶ್ರೀಮಾನ್ ಎಸ್. ನಿಜಲಿಂಗಪ್ಪನವರಿಗೂ** ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣರಾದ ನ್ಯಾಯವಾದಿ ಪೂಜ್ಯ **ಶ್ರೀಮಾನ್ ಎಸ್. ಕೆ. ವೆಂಕಟರಂಗಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರಿಗೂ** ಸುಮಾರು 30 ವರ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಆದರ–ಅಭಿಮಾನಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಮುಖ್ಯಸಚಿವ **ಶ್ರೀಮಾನ್ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಹೆಗ್ಗಡೆಯವರಿಗೂ** ಅನಂತ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಗ್ರಾಹಕವೃಂದವು ನನ್ನಲ್ಲಿ ತೋರಿದ ಅಭಿಮಾನ. ಉತ್ತೇಜನಪೂರ್ವಕವಾದ ಅವರ ನುಡಿ ಅವರು ನನಗೆ ಬರೆದ ಪತ್ರಗಳು ಈ ಕೆಲಸವು ನಡೆದು ಬರಲು ಚೈತನ್ಯ ಸ್ರೋತವಾದವು. ಹಲವಾರು ಮಹನೀಯರು ಚಂದಾದಾರರಾಗಿದ್ದು ಪುಸ್ತಕವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳ್ಳಲು ಏರ್ಪಟ್ಟ ಸುದೀರ್ಘವಿಳಂಬವನ್ನು ಸಹಿಸಿ ನನಗೆ ಪರಮೋಪಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗೌರವಗಳ ಮಧ್ಯೆ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶೋಧಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಉಪಕರಿಸಿದ ತರ್ಕ ವೇದಾಂತ—ವ್ಯಾಕರಣಾಲಂಕಾರ **ವಿದ್ವಾನ್ ಪ್ರೊ॥ ಶ್ರೀ. ಟ. ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಿಗೆ** ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕವಾದ ವಂದನೆಗಳು ಸಲ್ಲಬೇಕಾಗಿವೆ.

ಮುದ್ರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಉಪಕರಿಸಿದವರು :

ವೇದಾಂತ ವಿದ್ವಾನ್ ವೇದಾಂತ ಸಾರಜ್ಞ ವಿದ್ವನ್ಮಣಿ ಶ್ರೀ ಕೆ. ಎಸ್. ಕೃಷ್ಣತಾತಾಚಾರ್ಯರು
ವಿದ್ವಾನ್ ಹೆಚ್. ಎಸ್. ವರದದೇಶಿಕಾಚಾರ್ಯ, ಎಂ.ಎ.
ಪ್ರೊ॥ ವಿದ್ವಾನ್ ಎನ್. ರಂಗನಾಥ ಶರ್ಮಾ.
ವಿದ್ವಾನ್ ಡಾ॥ ಎನ್. ಎಸ್. ಅನಂತರಂಗಾಚಾರ್ಯ, ಬಿ.ಎ. (ಆನರ್ಸ್), ಬಿ.ಟಿ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.
ಪ್ರೊ॥ ವಿದ್ವಾನ್ ಟಿ. ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು
ಪ್ರೊ॥ ಜಿ. ಎನ್. ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಎಂ.ಎ.

ಈ ಮಹನೀಯರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕವಾದ ವಂದನೆಗಳು.

ಕರಡಚ್ಚುಗಳನ್ನು ಪರಿಶೋಧಿಸಿ ಉಪಕರಿಸಿದ
ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಆರ್. ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಬಿ.ಎಸ್ಸಿ., ಬಿ.ಎಡ್.
ಚಿರಂಜೀವಿ ಎ. ರಘುನಾಥನ್, ಬಿ.ಎಸ್‌ಸಿ.
ಶ್ರೀಮತಿ ಸೌ॥ ರಂಗನಾಯಕಮ್ಮ

ಇವರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಶಬ್ದಕೋಶದ ಪ್ರಕಾಶನದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ಪಾತ್ರ ಇಷ್ಟೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಅವರ ಸಹಕಾರ–ಸಹಾನುಭೂತಿಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸವು ಈ ರೀತಿ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರಲಾರದು. ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟೇ ವಿಘ್ನಗಳು ಸಂಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ತಮ್ಮ ಇತರ ಕೆಲಸಗಳ ಹೊರೆಯ ಮಧ್ಯೆ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶವನ್ನು ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಪರಮೋಪಕಾರ ಮಾಡಿದ ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್ಸಿನ ಅಧಿಕಾರ ವರ್ಗಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ತತ್ರಾಪಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ಅಧೀಕ್ಷಕರಾದ ಶ್ರೀಮಾನ್ ಆರ್. ನಾರಾಯಣ, ಶ್ರೀಮಾನ್ ರಂಗಸ್ವಾಮಿ, ಶ್ರೀಮಾನ್ ಅನಂತ್ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗದವರಿಗೂ ಅನಂತ ಧನ್ಯವಾದಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಇಂತು ಸಜ್ಜನ ವಿಧೇಯ
ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ
ಗ್ರಂಥಕರ್ತ–ಪ್ರಕಾಶಕ

ACKNOWLEDGEMENT

The Author-Editor expresses a deep sense of gratitude to the Government of Karnataka and the Government of India for their generous financial assistance in the publication of VI Volume of this **Samskrita-Kannada Dictionary** undertaken for the use of the people of our Karnataka Country.

BANGALORE
10-6-1987

Chakravarthi Srinivasa Gopalacharya
Author-Editor

सङ्केताक्षराणि

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಆರನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆ

Additional Abbreviations used in VI Volume of this Dictionary

ಗ್ರಂಥಗಳು

अष्टस्थानप०	.. अष्टस्थानपरीक्षा	वे० कौ०	.. वेदान्तकौस्तुभः
आनन्दल०	.. आनन्दलहरी	वैद्या०	.. वैद्यामृतम्
कृत्यचि०	.. कृत्यचिन्तामणिः	शब्दर०	.. शब्दरत्नावली
जटा०	.. जटाधरः	शाकपा०	.. शाकपार्थिवादिः
धन्व० नि०	.. धन्वन्तरिनिघण्टुः	शृङ्गारति०	.. शृङ्गारतिलकम्
यतीन्द्रम० दी०	.. यतीन्द्रमतदीपिका	श्रीलक्ष्मीच०	.. श्रीलक्ष्मीचरित्रम्
रसच०	.. रसचन्द्रिका	स्त्री०	.. स्त्रीपर्व

शब्दार्थकौस्तुभः

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

SAMSKRITA-KANNADA DICTIONARY

षष्ठो भागः

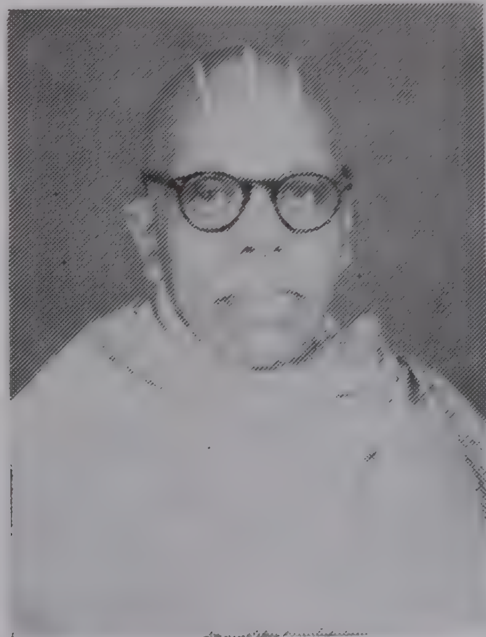
ಆರನೆಯ ಭಾಗ

VOLUME VI

श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ಗ್ರಂಥಕರ್ತ—ಪ್ರಕಾಶಕ

॥ श्रीः ॥

श्रीमते हयग्रीवाय नमः ।

शब्दार्थकौस्तुभः ।

(संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಷಷ್ಠ ಭಾಗ

लक्ष्मीं तनोतु व्यवधूय चित्ते वितर्कडोलां विविधार्थराशेः ।
लक्ष्मीहयास्यः स्फुरिताक्षमालो लक्ष्मीलसद्वत्सतलः सदा नः ॥

त्रयीचयसुधानिधिप्रचयभूतहेषारवा सुधोदधिसुतायुता प्रचितसर्वदोषापहा ।
नतेष्टफलदायिका बुधहृदब्जमित्रायिता परिस्फुरतु मे सदा हयमुखी परा देवता ॥

राकासुधाकरसुधामलदिव्यमूर्ते श्रीनाथ भव्यमतिदायक सैन्धवास्य ।
अस्पृष्टसंशयकलङ्कपदार्थजातं वागीश तेऽद्य कृपया हृदि मे चकास्तु ॥

नत्वा लक्ष्मीहयग्रीवौ गुरुवन्दनपूर्वकम् ।
शब्दार्थकौस्तुभस्यास्य षष्ठो भागो विलिख्यते ॥

वेदान्तिन् ವೇದಾನ್ತಿನ್ (पुं०) ವೇದಾನ್ತವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದವನು, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. वेदान्तोऽस्यास्ति—वेदान्त "इनिः" (५-२-११५)।

वेदाभ्यास ವೇದಾಭ್ಯಾಸ (पुं०) ವೇದಗಳ ಅಧ್ಯಯನ. वेदस्य वेदानां वा अभ्यासः। "वेदाभ्यासजडः कथं नु विषयव्यावृत्तकौतूहलः" विक्र० १-१०।

वेदार ವೇದಾರ (पुं०) ಕೃಕಲಾಸ, ಓತಿಕೇತ, ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ. "स्याद्वेदारः क्रकचपात्कृकलासः तृणाञ्जनः" त्रिकाण्ड०।

वेदि ವೇದಿ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. विद (ज्ञाने) "इन्" (उ० ४-११७)। (स्त्री०) 2. ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಭೂಮಿ. विद (ज्ञाने) "इन्" (उ० ४-११८)। "अमी वेदिं परितः क्लृप्तधिष्ण्याः समिद्वन्तः प्रान्तसंस्तीर्णदर्भाः" शाकु० ४-७। ಯಜ್ಞಪಶುಬಂಧನಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಯಾಗದ ಪಾತ್ರೆಗಳ ಸಾಧನಕ್ಕೂ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿಯು ವೇದಿ. 3. ಅಂಗುಲಿ ಮುದ್ರೆ, ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ ಉಂಗುರ. "वेदिः स्यात्पण्डिते पुमान्। स्त्रियामङ्गुलिमुद्रायां स्यात्परिष्कृतभूतले" मेदि०। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **वेदी ವೇದೀ.** (न०) 4. ಅಂಬಷ್ಠ.

वेदिका ವೇದಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಿಷ್ಕೃತವಾದ ಭೂಮಿ. वेदिरेव स्वार्थे "कन्"। 2. ಜಗುಲಿ. "स देवदारुद्रुमवेदिकायां शार्दूलचर्मव्यवधानवत्याम्" कुमा० ३-४४। 3. ದಿಣ್ಣೆ, ಮಣ್ಣು

ಅಥವಾ ಮರಳಿನ ಗುಡ್ಡೆ. "मन्दाकिनीसैकतवेदिकाभिः सा कन्दुकैः कृत्रिमपुत्रकैश्च" कुमा० १-२९। 4. ಶುಭ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಹಸೆ.

वेदिजा ವೇದಿಜಾ (स्त्री०) ದ್ರೌಪದಿ, ಯಾಜ್ಞಸೇನಿ. वेद्यां जायते— जनीं (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। ದ್ರುಪದರಾಜನ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಿಂದ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

वेदित ವೇದಿತ (वि०) ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. विद (ज्ञाने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

वेदितृ ವೇದಿತೃ (वि०) ತಿಳಿದವನು, ಅರಿತವನು. विद (ज्ञाने) "तृच्" (३-१-१३३)। "न वेदानां वेदिता कश्चिदस्ति वेद्येन वेदं न विदुर्न वेद्यम्" भा० उद्योग० ४३-५२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–त्री –ತ್ರೀ.**

वेदीश ವೇದೀಶ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಪಂಡಿತರ ಅಧಿಪತಿ. वेदीनामीशः। "कञ्जः प्राणश्च वेदीशवेदगर्भपुराणगाः" त्रिकाण्ड०।

वेदोक्त ವೇದೋಕ್ತ (वि०) ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ, ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. वेदेषु उक्तम्। "वेदोक्तमेव कुर्वाणो निःसङ्गोऽर्पितुमीश्वरे। नैष्कर्म्यं लभते सिद्धिं रोचनार्था फलश्रुतिः"। **–उदितः ಉದಿತಃ.** "वेदोदितानां नित्यानां कर्मणां समतिक्रमे। स्नातकव्रतलोपे च प्रायश्चित्तमभोजनम्"।

वेदोदय ವೇದೋದಯ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. वेदः ज्ञानं उदये यस्य। "वेदोदयः प्रतिदिवा भानुः पीतुस्तमोऽपहः" त्रिकाण्ड०।

वेद्य ವೇದ್ಯ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. सर्वैरपि वेदितुं शक्यः विद (ज्ञाने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "सर्वैश्च वेदितुं शक्यः सौलभ्यात् वेद्य ईरितः" इति निरुक्तिः। "वेद्यो वैद्यः सदायोगी" वि० स०। (वि०) 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. "वेद्यं वास्तवमत्र वस्तु शिवदं तापत्रयोन्मूलनम्" भाग० १-१-२। 3. ಮದುವೆಯಾಗಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. 4. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ಪಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 5. ವೇದಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ. 6. ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ, ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವ. "वेद्यं च यत् वेदयते च वेद्यं विधिश्च यश्च श्रयते विधेयम्" भा० अनु० १५८-३६।

वेध ವೇಧ (पुं०) ತೂತು ಕೊರೆಯುವುದು, ವೆಜ್ಜಮಾಡುವುದು. विध (विधाने) "घञ्" (३-३-१८)। "बाणवेधे परं यत्नमकरोच्चैव गौतमः" भा० शान्ति० १६८-३६।

वेधक ವೇಧಕ (वि०) 1. ತೂತು ಕೊರೆಯುವವನು, ವೆಜ್ಜ ಕೊರೆಯುವವನು. विध (विधाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (पुं०) 2. ಕರ್ಪೂರ. "रेणुसारस्तु कर्पूरश्चन्द्रभस्महिमाह्वयः। वेधकः" त्रिकाण्ड०। (न०) 3. ಧನಿಯ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ.

वेधत् ವೇಧತ್ (वि०) ತೂತು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ವೆಜ್ಜ ಕೊರೆಯುತ್ತಿರುವ. विध (विधाने) "शतृ" (३-२-१२४)।

वेधन ವೇಧನ (न०) ತೂತು ಕೊರೆಯುವುದು. विध (विधाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

वेधनिका ವೇಧನಿಕಾ (स्त्री०) ಮಣಿ ಮುತ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊರೆದು ವೆಜ್ಜಮಾಡುವ ಸಾಧನ, –ಬೈರಿಗೆ. विध्यतेऽनया —विध (विधाने) "ल्युट्" (३-३-११७)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)।

वेधनी ವೇಧನೀ (स्त्री०) 1. ಆನೆಯ ಕಿವಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. 2. ಮುತ್ತು ಮತ್ತು ಆಭರಣಗಳಿಗೆ ತೂತು ಕೊರೆಯುವ ಮೊನಚಾದ ಒಂದು ಆಯುಧ, ಬೈರಿಗೆ. विध्यतेऽनया — विध (विधाने) "ल्युट्" (३-३-११७)।

वेधनीय ವೇಧನೀಯ (वि०) 1. ವೆಜ್ಜ ಕೊರೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ವೆಜ್ಜ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ವೆಜ್ಜ ಕೊರೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. विध (विधाने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **वेधितव्यम् ವೇಧಿತವ್ಯಮ್.**

वेधमुख्य (क) ವೇಧಮುಖ್ಯ (ಕ) (पुं०) ಕಚೋರ. वेधे वेधने मुख्यः। स्वार्थे "कन्"। "कर्चूरको द्राविडकः काल्पको वेधमुख्यकः" अम०।

वेधस् ವೇಧಸ್ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. विदधाति—वि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "असिः" वेधादेशश्च (उ० ४-२२४)। "वेधसा सह सनन्दनादयस्त्यक्तसंयमधियोऽवतस्थिरे" याद० १७-५२। 2. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. अनन्तमङ्गलं महाविभवं विदधाति। "महाविभवकल्याणं सततं विदधाति यः। भक्तेभ्यः परमं वेधाः षडर्णो मङ्गलप्रदः"। 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 5. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. "वेधाः पुंसि हृषीकेशे बुधे च परमेष्ठिनि" मेदि०। 6. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 7. ದಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು. "परतोऽपि परश्चासि विधाता वेधसामपि" कुमा० २-१४। 8. ಕವಿ.

वेधस ವೇಧಸ (नं०) ಅಂಗುಷ್ಠದ ಮೂಲ, ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಬುಡ.

वेधित ವೇಧಿತ (वि०) ರಂಧ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೂತು ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. विध (विधाने) "क्तः" (३-२-१०२)।

वेधितृ ವೇಧಿತೃ (वि०) ರಂಧ್ರ ಮಾಡುವವನು, ತೂತು ಕೊರೆಯುವವನು. विध (विधाने) "तृच्" (३-१-१३३)।

वेधिन् ವೇಧಿನ್ (वि०) ತೂತು ಮಾಡುವವನು, ವೆಜ್ಜ ಕೊರೆಯುವವನು. विधति—विध (विधाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "तेषामक्षीणि कर्णांश्च नासिकाश्चैव मायया। निमित्तवेधी स मुनिरीषिकाभिः समर्थयत्" भा० उद्योग० ९६-३०।

वेध्य ವೇಧ್ಯ (वि०) 1. ಲಕ್ಷ್ಯವಿಡಲ್ಪಡುವ, ಗುರಿಯಿಡಲ್ಪಡುವ. व्यध (ताडने) + "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಕೊರೆಯಲ್ಪಡುವ, ತೂತು ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. (नं०) 3. ಲಕ್ಷ್ಯ, ಗುರಿ.

वेन ವೇನ (पुं०) ಅಂಗದೇಶದ ಒಬ್ಬ ರಾಜ, ಅಂಗರಾಜನ ಪುತ್ರ. ಪೃಥುಮಹಾರಾಜನ ತಂದೆ. ವೇನನು ಬಹಳ ನಾಸ್ತಿಕನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಇವನ ಶರೀರವನ್ನು ಮಥನಮಾಡಿ ಪೃಥುಮಹಾರಾಜನನ್ನು ಪಡೆದರು.

वेन्ना ವೇನ್ನಾ (स्त्री०) ಒಂದು ನದಿ. "वेन्ना भीमरथी चोमे नद्यौ पापभयापहे" भा०।

वेपथु ವೇಪಥು (पुं०) ಕಂಪನ, ನಡುಕ. टु वेपृ (कम्पने) "अथुच्" (३-३-८९)। "वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते" गीता १-२९।

वेपन ವೇಪನ (नं०) ಕಂಪನ, ನಡುಕ. टु वेपृ (कम्पने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

वेम ವೇಮ (पुं०) ನೂಲನ್ನು ನೇಯುವ ಕೊಳವಿ, ತಾಕು ಹಲಗೆ.

वेमन् ವೇಮನ್ (पुं०) ನೂಲನ್ನು ನೇಯುವ ಕೊಳವಿ, ತಾಕು ಹಲಗೆ. वयत्यनेन वेञ् (तन्तुसन्ताने) "मनिन्" (उ० ४-१)। "सितांशुवर्णैर्वयति स्म तद्गुणैर्महासिवेम्नः सहकृत्वरी बहुम्" नैष० १-१२।

वेर ವೇರ (नं०) 1. ಶರೀರ, ದೇಹ, ಮೈ. 2. ಬದನೆ ಗಿಡ. 3. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. "वेरं कलेवरे क्लीबं वार्ताकौ कुङ्कुमेऽपि च" मेदि०।

वेरक ವೇರಕ (पुं०) ಕರ್ಪೂರ

वेरट ವೇರಟ (पुं०) 1. ನಿಮ್ನವರ್ಗದವನು. 2. ಸಂಕರ ಜಾತಿಯವನು. (नं०) 3. ಬದರೀಫಲ, ಬೋರೆಹಣ್ಣು.

वेल ವೇಲ (नं०) ಉಪವನ, ಕೈತೋಟ.

वेला ವೇಲಾ (स्त्री०) 1. ವೇಳೆ, ಸಮಯ. वेल (कालोपदेशे) "अः" (३-३-१०४)। "वेलोपलक्षणार्थं प्रवासादुपावृत्तेन तत्रभवता काश्यपेनादिष्टोस्मि" शाकु० ४। 2. ಒಂದು ಗಂಟೆಯ ಕಾಲ. "चतुर्विंशतिवेलाभिरहोरात्रं प्रचक्षते" अग्निपु०। 3. ಸಮುದ್ರದ ತೀರ ಪ್ರದೇಶ, ಕಡಲ ದಡ. "स वेलावप्रवलयां परिखीकृतसागराम्" रघु० १-३०। 4. ಸೀಮೆ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 5. ಈಶ್ವರನ ಭೋಜನ. ಧನಿಕನ ಸುಖಭೋಜನ. 6. ರಾಗ. 7. ಸುಖವಾದ ಮರಣ. 8. ರೋಗ. 9. ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹ. "वेला काले च सीमायामब्धेः कूलविकारयोः। अक्लिष्टमरणे रोगे ईश्वरस्य च भोजने" मेदि०। "अम्भोधेस्तीरनीरविकारयोः" हेम०। 10. ಮಾತು. 11. ಬುಧನ ಪತ್ನಿ. "वेला काले च रागे च सीम्नि वाचि बुधस्त्रियाम्" विश्व०। 12. ದಂತಮೂಲ.

वेलाकूल ವೇಲಾಕೂಲ (नं०) 1. ತಾಮ್ರಲಿಪ್ತ ದೇಶ. 2. ಸಮುದ್ರದ ತೀರ. "वेलाकूलं ताम्रलिप्तम्" त्रिकाण्ड०। "देशान् नागायुतप्राणो वेलाकूले न्यमज्जयत्" भाग०।

वेल्ल ವೇಲ್ಲ (पुं०) 1. ಗಮನ, ಸಂಚಾರ. वेल्ल (चलने) "घञ्" (३-३-१८)। (नं०) 2. ವಾಯುವಿಳಂಗ. वेल्ल (चलने) "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 3. ನಡೆಯುವ, ಸಂಚರಿಸುವ. "अथो वेल्लममोघा चित्रतण्डुला" अम०। 4. ಹೊರಳಾಡುವ.

वेल्लज ವೇಲ್ಲಜ (नं०) ಮೆಣಸು. वेल्लं जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-१०१)। "अथ वेल्लजम्। मरीचं कोलकं कृष्णमूषणं धर्मपत्तनम्" अम०।

वेल्लन ವೇಲ್ಲನ (नं०) 1. ನಡೆಯುವುದು, ಸಂಚರಿಸುವುದು. 2. ನಡುಗುವುದು, ಕಂಪನ. वेल्ल (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಹೊರಳಾಡುವುದು.

वेल्लि ವೇಲ್ಲಿ (स्त्री०) ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ.

वेल्लित ವೇಲ್ಲಿತ (नं०) 1. ನಡೆಯುವುದು, ಗಮನ. 2. ನಡುಗುವುದು, ಕಂಪಿಸುವುದು. वेल्ल (चलने) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಕುಟಿಲವಾದ, ವಕ್ರವಾದ. 4. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वेल्ल (चलने) "क्तः" (३-२-१०२)। "वेल्लितं गमने क्लीबं कुटिले विधुते त्रिषु" मेदि०। "व्यवृणुत वेल्लितबाहुवल्लरीका" माघ० ७-७२।

वेश ವೇಶ (पुं०) 1. ವೇಷಹಾಕುವುದು, ಅಲಂಕರಿಸುವುದು, ಶೃಂಗರಿಸುವುದು. विशन्ति नयनान्यत्र—विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಗೃಹ, ಮನೆ. 3. ವೇಶ್ಯೆಯ ಗೃಹ, ಸೂಳೆಯ ಮನೆ. विशन्त्यत्र — विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१२१)। "वेशो वेश्यागृहे गेहे नेपथ्ये च" हेम०। 4. ಕೂಲಿ. "सूनाचक्रध्वजवतां वेशेनैव च जीवताम्" मनु० ४-८४। 5. ಪ್ರವೇಶ, ಒಳಗೆ ಹೋಗುವುದು. 6. ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಡೇರೆ. "शकटापणवेशाश्च यानयुग्यं च सर्वशः" भा० उद्योग० १५१-५८।

वेशक ವೇಶಕ (पुं०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. वेश स्वार्थे "कन्"। (वि०) 2. ವೇಷಹಾಕುವವನು, ಅಲಂಕರಿಸುವವನು.

वेश(ष)धारिन् ವೇಶ(ಷ)ಧಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಆಷಾಢಭೂತಿ, ಕಪಟಿ. ಇತರರನ್ನು ವಂಚಿಸಲು ಕಪಟ ವೇಷವನ್ನು ತಾಳಿರುವವನು. वेशं तापसादिवेशं (लिङ्गं) धारयति — धृ (धारणे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಅಭಿನಯಿಸುವವನು.

वेशन ವೇಶನ (न०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. 2. ಪ್ರವೇಶ, ಒಳಗೆ ಹೋಗುವುದು. विश (प्रवेशने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

वेशनारी ವೇಶನಾರೀ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ.

वेशन्त ವೇಶಂತ (पुं०) 1. ಕೊಳ, ಚಿಕ್ಕದಾದ ಸರೋವರ. विशन्त्यत्र भेकमीनादयः — विश (प्रवेशने) "झच्" (उ० ३-१२६)। "वेशन्तः पल्वलं चाल्पसरः" अम०। 2. ಅಗ್ನಿ.

वेशर ವೇಶರ (पुं०) ಹೇಸರಗತ್ತೆ.

वेशवार ವೇಶವಾರ (पुं०) ಸಂಬಾರ, ಮಸಾಲೆ, ಚಟ್ನಿ. (ಅನ್ನವು ರುಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ವ್ಯಂಜನ.)

वेश्मन् ವೇಶ್ಮನ್ (न०) ಗೃಹ, ಮನೆ. विशन्त्यस्मिन् — विश (प्रवेशने) "मनिन्" (उ० ४-१४४)। "अरुणितमकठोरैर्वेश्म काश्मीरजाम्भःस्नपितमिव तदेतद्भानुभिर्भाति भानोः" माघ० ११-५३।

वेश्मनकुल ವೇಶ್ಮನಕುಲ (पुं०) ಗಂಧಮೂಷಿಕ, ಕಸ್ತೂರಿ ಇಲಿ, ಮೂಗಿಲಿ.

वेश्मभू ವೇಶ್ಮಭೂ (स्त्री०) ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ, ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಸೂಕ್ತವಾದ ನಿವೇಶನ, ವಾಸ್ತು. वेश्मनो भूः। "वेश्मभूर्वास्तुरस्त्रियाम्" अम०।

वेश्य ವೇಶ್ಯ (न०) 1. ವೇಶ್ಯೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮನೆ, ಸೂಳೆಗೆ ಹಿತವಾದ ಮನೆ. वेश्यायै हितम् "यत्" (५-१-५)। (वि०) 2. ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. वेशमर्हति — "यत्" (५-१-६३)।

वेश्या ವೇಶ್ಯಾ (स्त्री०) ಸೂಳೆ, ವಾರಾಂಗನೆ. वेशेन नेपथ्येन शोभते "यत्" (५-१-१००)। "त्वं वापीव लतेव नौरिव जनं वेश्यासि सर्वं भज" मृच्छ० १-३२।

वेश्याचार्य ವೇಶ್ಯಾಚಾರ್ಯ (पुं०) ವೇಶ್ಯೆಯರಿಗೆ ಆಶ್ರಯಕೊಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ತಲೆಹಿಡುಕ. वेश्यानामाचार्यः।

वेश्याजनसमाश्रयः ವೇಶ್ಯಾಜನಸಮಾಶ್ರಯಃ (पुं०) ವೇಶ್ಯೆಯರ ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಸೂಳೆಯರ ಕೇರಿ.

वेष ವೇಷ (पुं०) 1. ವಸ್ತ್ರ ಆಭರಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವ ಕಾರ್ಯ, ಒಡವೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು. विष्लृ (व्याप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ರೂಪವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುವುದು. "विनीतवेषः कृपणः प्रणिपत्योपसृत्य च" रामा०।

वेषणा ವೇಷಣಾ (स्त्री०) ಭೂಮ್ಯಾಮಲಕ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ ಗಿಡ.

वेषवार ವೇಷವಾರ (पुं०) "वेशवार" ಪದದ ಅರ್ಥ.

वेष्ट ವೇಷ್ಟ (पुं०) 1. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು. वेष्ट (वेष्टने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಬೇಲಿ, ಸುತ್ತುಗೋಡೆ, ಆವರಣ. 3. ರುಮಾಲು, ಶಿರೋವೇಷ್ಟನ. 4. ಮರದ ರಸ, ಗೋಂದು.

वेष्टक ವೇಷ್ಟಕ (पुं०) 1. ಬೇಲಿ, ಸುತ್ತುಗೋಡೆ, ಆವರಣ. वेष्ट (वेष्टने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಕೂಷ್ಮಾಂಡ, ಕುಂಬಳಕಾಯಿ ಗಿಡ. (न०) 3. ಶಿರೋವೇಷ್ಟನ, ರುಮಾಲು. 4. ಆವರಣ, ಹೊದಿಕೆ. (वि०) 5. ಸುತ್ತುವ, ಹೊದಿಸುವ. 6. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವ.

वेष्टन ವೇಷ್ಟನ (न०) 1. ಉಷ್ಣೀಷ, ರುಮಾಲು. वेष्टते— वेष्ट (वेष्टने) "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಕರ್ಣದೊಳಗಿನ ರಂಧ್ರ, ಕಿವಿಯೊಳಗಿನ ವಿವರ. 3. ಆವರಣ, ಬೇಲಿ, ಸುತ್ತುಗೋಡೆ. "क्रीडाशैलः कनककदलीवेष्टनप्रेक्षणीयः" मेघ० २-१४। 4. ಸುತ್ತುವರೆಯುವುದು, ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "भोगिवेष्टनमार्गेषु चन्दनानां समर्पितम्। नास्रसत्करिणां ग्रैवं त्रिपदीच्छेदिनामपि" रघु० ४-४८। 5. ಮುಚ್ಚಳ, ಹೊದಿಕೆ. 6. ಕಿರೀಟ, ಉಷ್ಣೀಷ, ರುಮಾಲು. "रजोभिस्तुरगोत्कीर्णैरस्पृष्टा-

लकवेष्टनौ" रघु० १-४२। 7. ಸುತ್ತುವರೆಯುವುದು, ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕುವುದು, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು. 8. ತಡೆಯುವುದು.

वेष्टनक ವೇಷ್ಟನಕ (पुं०) ರತಿಬಂಧದ ಒಂದು ಭೇದ. "ऊर्ध्वगं पादमेकञ्च भुजान्तर्वेष्टयेद्यदि। कान्तकक्षाश्रितां नारीं बन्धो वेष्टनकः स्मृतः" रतिमं०।

वेष्टवेष्टनक ವೇಷ್ಟವೇಷ್ಟನಕ (पुं०) ರತಿಬಂಧದ ಒಂದು ಭೇದ. वेष्टनेन वेष्टते — वेष्ट (वेष्टने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

वेष्टित ವೇಷ್ಟಿತ (वि०) 1. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. वेष्ट (वेष्टने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹೊದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 4. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು, ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕುವುದು. 5. ಹೊದಿಸುವುದು, ಮುಚ್ಚುವುದು. वेष्ट भावे "क्तः" (३-३-११४)। 6. ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಿಯುಂಟು ಮಾಡುವುದು. 7. ನರ್ತನದ ಒಂದು ಅವಸ್ಥೆ.

वेष्प ವೇಷ್ಪ (पुं०) ನೀರು, ಜಲ. विष्लृ (व्याप्तौ) "पः" (उ० ३-२३)। वेष्पः पानीयम् सि० कौ०।

वेसन ವೇಸನ (न०) ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯದ ಹಿಟ್ಟು, ಕಡಲೆ ಉದ್ದು ಹೆಸರು ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ಬೇಳೆಯ ಚೂರ್ಣ. वेसृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-१९)। "दालयश्रणकानान्तु निस्तुषा यन्त्रपेषिताः। तच्चूर्णं वेसनं प्रोक्तं पाकशास्त्रविशारदैः"।

वेसर ವೇಸರ (पुं०) ಹೇಸರಗತ್ತೆ. वेसृ (गतौ) "अरः" बाहु०। "तूर्णं प्रणेत्रा कृतनादमुच्चकैः प्रणोदितं वेसरयुग्यमध्वनि" माघ० १२-१९।

वेसवार ವೇಸವಾರ (पुं०) "वेशवार" ಪದದ ಅರ್ಥ.

वेहत् ವೇಹತ್ (स्त्री०) ಗರ್ಭಪಾತವಾಗುವ ಹಸು, ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿರುವಾಗ ವೃಷಭದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಗರ್ಭದ ಪತನವಾಗುವ ಹಸು. विहन्ति गर्भं निपा० (उ० २-८५)।

वेहार ವೇಹಾರ (पुं०) (ಬಿ) ವಿಹಾರ. (ಬಿ)ಹಾರ ದೇಶ.

वै ವೈ (अव्य०) 1. ಇದೊಂದು ಪಾದಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ. वा (गतिगन्धनयोः) "डैः" (उ० बाहु०)। "तु हि च स्म ह वै पादपूरणे" अम०। "सतसङ्कल्पस्य ते ब्रह्मन् यद्वै ध्यायति ते वयम्" भाग० ४-१-३०। 2. ಅನುನಯ. 3. ಅವಧಾರಣ, ನಿಶ್ಚಯ. "सर्वं वै ब्राह्मणोऽर्हति" मनु०। 4. ಸಂಬೋಧನೆ. "वै स्यात्संबोधने पादपूरणेऽनुनयेऽपि च" मेदि०।

वैंशतिक ವೈಂಶತಿಕ (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತರಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. विंशत्या क्रीतः "ठञ्" (५-१-३७)।

वैकक्ष ವೈಕಕ್ಷ (न०) ಕಂಠದಿಂದ ವಕ್ಷಃಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಹಾಕಿರುವ ಹಾರ. विशिष्टः कक्षोऽस्मात् विकक्षमुरःस्थलम् — तत्र भवम् "अण्" (४-३-५३)।

वैकक्षक ವೈಕಕ್ಷಕ (न०) ಯಜ್ಞೋಪವೀತದಂತೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಪುಷ್ಪದ ಹಾರ. विकक्ष स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "वैकक्षकं तु तत्। यत्तिर्यक् क्षिप्तमुरसि" अम०।

वैकङ्कत ವೈಕಂಕತ (पुं०) 1. ಹುಳಿಬೇಲದ ಮರ. विकङ्कत एव — स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। (वि०) 2. ಹುಳಿಬೇಲದ ಮರದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಯಾಗದ ಪಾತ್ರೆ. विकङ्कतस्य विकारः "अञ्" (४-३-१४१)।

वैकल्पिक ವೈಕಲ್ಪಿಕ (वि०) ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಉಂಟಾದ. विकल्पेन भवम्। एवं च "इवेन समासः" इत्यादि वैकल्पिकमिति सिद्धम्।

वैकल्य ವೈಕಲ್ಯ (न०) 1. ನ್ಯೂನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೊರತೆಯಿರುವಿಕೆ. विकलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ದೋಷ, ಕಳಂಕ. 3. ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಅಶಕ್ತತೆ. 4. ಅಂಗಹೀನನಾಗಿರುವಿಕೆ.

वैकुण्ठ ವೈಕುಂಠ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ಮಹಾವಿಷ್ಣು. विगता कुण्ठा नाशोऽस्य विकुण्ठं ज्ञानं स्थानं चास्ति स्वरूपत्वेनाश्रयत्वेन वास्य "अण्" (वा० ५-२-१०३)। विकुण्ठानां जीवानामयं नियन्ता ज्ञानदो वा "अण्" (४-३-१२०)। इति वा। विकुण्ठाया अपत्यम् "अण्" (४-१-११२) इति वा। "चाक्षुषस्यान्तरे देवो वैकुण्ठः पुरुषोत्तमः। विकुण्ठायामयं जज्ञे वैकुण्ठे दैवतैः सह" विष्णुपु०। "विलग्नदैत्येश्वरशोणितानां वैकुण्ठकेयूरजुषां मणीनाम्" याद० १८-३०। कुठि (प्रतिघाते) स चात्र संश्लेषणविघातः, स च विगतो येषां ते विकुण्ठाः, तेषामयम् वैकुण्ठः इति वा। "मया संश्लेषिता भूमिरद्भिर्व्योम च वायुना। वायुश्च तेजसा सार्धं वैकुण्ठत्वं ततो मम" भा० शान्ति०।

ವೈಕುಂಠನ ನಾಮಮಹಿಮೆ: ರಾಮ ನಾರಾಯಣ ಅನಂತ ಮುಕುಂದ ಮಧುಸೂದನ ಕೃಷ್ಣ ಕೇಶವ ಕಂಸಾರಿ ಹರಿ ವೈಕುಂಠ ವಾಮನ ಈ ಏಕಾದಶ ನಾಮಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು ಕೋಟಿ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವನು. "राम नारायणानन्त मुकुन्द मधुसूदन।

कृष्ण केशव कंसारे हरे वैकुण्ठ वामन। इत्येकादश नामानि पठेद्वा पाठयेद्यदि। जन्मकोटिसहस्राणां पातकाद्वमुच्यते" ब्रह्मवै०। ವೈಕುಂಠನ (ಪರಮಾತ್ಮನ) ಮಹಿಮೆಯು ಅನಂತವಾದುದು. ["विभूति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿರಿ] 2. ಇಂದ್ರ. "वैकुण्ठः कृष्णशक्रयोः" मेदि०। (ನ०) 3. ವೈಕುಂಠಲೋಕ, ವಿಷ್ಣುಲೋಕ, ಪರಮಪದ. ಭೂಮಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕೋಟಿ ಯೋಜನಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಲೋಕವಿರುವುದು. ಸತ್ಯ ಲೋಕದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಯೋಜನಗಳ ದೂರ ದಲ್ಲಿಯೂ ಭೂರ್ಲೋಕದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹದಿನೆಂಟು (18) ಕೋಟಿ ಯೋಜನಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ವೈಕುಂಠಲೋಕ ವಿರುವುದು. ಈ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಸಮೇತನಾದ ಶ್ರೀ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಸಮಸ್ತ ಭಾಗವತರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತ ಸಕಲರಿಗೂ ಅಭಯಪ್ರದಾನ ಮಾಡುತ್ತ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವನು. ವೈಕುಂಠಲೋಕಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ 16 ಕೋಟಿ ಯೋಜನಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಶಿವಲೋಕವಿರುವುದು. ಈ ಶಿವಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಪರಶಿವನು ಪಾರ್ವತೀದೇವಿಯೊಡಗೂಡಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಮಥಗಣಗಳಿಂದ ಪರಿವೃತನಾಗಿ ಅವರಿಂದ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವನು. "उपरिष्टात् क्षितेरष्टौ कोटयः सत्यमीरितम्। सत्यादुपरि वैकुण्ठो योजनानां प्रमाणतः। भूर्लोकात् परिसंख्यातः कोटिरष्टादश प्रभो। यत्रास्ते श्रीपतिः साक्षात् सर्वेषामभयप्रदः। वैकुण्ठादुत्तरे शैवो लोकः षोडशकोटयः। तिर्यगेव महाराज कैलासाख्यस्तु पर्वतः। पार्वत्या सहितः शम्भुः यत्रास्ते स्वगणैर्वृतः" पाद्म० स्वर्गखं० ६। ವೈಕುಂಠಲೋಕ ಪರಮಪದ ಪರಮವ್ಯೋಮ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಮಧೇಯ ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಶ್ರೀ ವೈಕುಂಠಲೋಕವು ಸನಕ ಸನಂದನ ಚತುರ್ಮುಖ ವಾಮದೇವಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಚಿಂತ್ಯ ಸ್ವಭಾವದ ಮತ್ತು ಅದ್ಭುತ ಮಹಾಮಹಿಮರಾದ ನಿತ್ಯ ಸಿದ್ಧರಿಂದಲೂ ಭಗವದಾನುಕೂಲ್ಯವೇ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥ ವೆಂದು ತಿಳಿದು ಅನವರತವೂ ಪರಮಪುರುಷನ ಕೈಂಕರ್ಯ ದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದ ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಭಾಗವತರಿಂದಲೂ ತುಂಬಿ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿರುವುದು. ಶ್ರೀ ವೈಕುಂಠ ಲೋಕದ ಪರಿಮಾಣ ಇದರ ಐಶ್ವರ್ಯ ಮತ್ತು ಸ್ವಭಾವ ಗಳು ಎಷ್ಟು ಎಂತಹುದು ಎಂದು ಈ ದಿವ್ಯಪುರುಷರಿಗೂ ಅಳೆಯಲೂ ತಿಳಿಯಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು. ಶ್ರೀ ವೈಕುಂಠಲೋಕದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶತಸಹಸ್ರದಿವ್ಯಾವರಣ ಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿಯೂ ಶತಸಹಸ್ರಕೋಟಿ ದಿವ್ಯೋ ದ್ಯಾನಗಳಿಂದ ಪರಿವೃತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಒಂದು ದಿವ್ಯಾಯತನವೂ ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯರತ್ನಸ್ತಂಭ ಗಳಿಂದ ಪರಿಶೋಭಿತವಾದ ದಿವ್ಯ ರತ್ನಾಸ್ಥಾನಮಂಡಪವೂ ಇರುವುದು. ಅದರಲ್ಲಿರುವ ದಿವ್ಯ ಯೋಗಪರ್ಯಂಕದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ದಿವ್ಯಕಾಂತಿಯಿಂದ ಸಮಸ್ತ ವೈಕುಂಠಲೋಕವನ್ನೂ ಆಪ್ಯಾಯನಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಮತ್ತು ಅನಂತ ಗರುಡ ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಯಾ ಅವಸ್ಥೋ ಚಿತವಾದ ಸೇವಾಕೈಂಕರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಡನೆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಅಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರಧರ್ಮವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಿ ಭಗವತ್ಪರಿಚರ್ಯೆಯೇ ಪರಮಭೋಗ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧರಿಂದ ಅನವರತವೂ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತ ದಿವ್ಯ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಔದಾರ್ಯ ಸೌಂದರ್ಯ ಮಾಧು ರ್ಯಾದಿ ಅನವಧಿಕ ಗುಣಗಣಾಲಂಕೃತವಾದ ತನ್ನ ಲೀಲಾ ಲಾಪಾಮೃತರಸದಿಂದ ಭಕ್ತವೃಂದದ ಹೃದಯಾಂತರಾಳ ವನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಿರುವನು. "वैकुण्ठे तु परे लोके श्रिया सार्धं जगत्पतिः। आस्ते विष्णुरचिन्त्यात्मा भक्तैर्भागवतैः सह"॥ ಇಂತಹ ಸಕಲಗುಣಗಣವಿಭೂಷಿತ ವಾದ ಶ್ರೀ ವೈಕುಂಠವನ್ನು ಸೇರಿದವರಿಗೆ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿ ರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧ. "अमृतं शाश्वतं नित्यमनन्तं परमं पदम्। हिरण्मयं मोक्षप्रदं ब्रह्मानन्दसुखाह्वयम्। एवमादिगुणोपेतं तद्विष्णोः परमं पदम्। यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं हरेः। न हि वर्णयितुं शक्यं कल्पकोटिशतैरपि"॥

वैकृत ವೈಕೃತ (ನ०) 1. ವಿಕಾರ, ರೂಪಬದಲಾವಣೆ. विकृतमेव "अण्" (५-४-३८)। "दृश्यमानेषु वक्त्रेषु परं भवति वैकृतम्" रामा०। 2. ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಬದಲಾವಣೆ. 3. ಬೀಭತ್ಸ ರಸ. 4. ದುರ್ನಿಮಿತ್ತ, ದುಃಶಕುನ. "तत्प्रतीपपवनादिवैकृतं प्रेक्ष्य शान्तिमधिकृत्य कृत्यवित्" रघु० ११-६२। (वि०) 5. ವಿಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾದ. "विधिः साधारणो यत्र सर्गाः प्राकृतवैकृताः" भाग०।

वैकृतविवर्त ವೈಕೃತವಿವರ್ತ (ಪು०) ಬದಲಾವಣೆಯ ಪರಿಣಾಮ, ಬದಲಾವಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕಷ್ಟದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. वैकृतस्य विवर्तः। "अचिरेण वैकृतविवर्तदारुणः कलभं कठोर इव कूटपाकलः" मालती० १-४२।

वैकृत्य ವೈಕೃತ್ಯ (ನ०) ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಬದಲಾವಣೆ. विकृत स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

वैक्रान्त ವೈಕ್ರಾಂತ (ನ०) ವಜ್ರದಂತಿರುವ ಮತ್ತು ವಜ್ರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಡಿಮೆ ಗುಣವುಳ್ಳ ಒಂದು ಮಣಿ.

विक्रान्त्या दीव्यति—"अण्" (४-४-२)। "वैक्रान्तं वज्रसादृश्यं वज्रवद्रसवीर्यकम्। तथाप्यभावे वज्रस्य ग्राह्यं वैक्रान्तमुत्तमम्" राजनि०।

वैक्लव्य ವೈಕ್ಲವ್ಯ (नं०) 1. ವ್ಯಥೆ, ನೋವು, ಸಂಕಟ. विक्लवस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "वैक्लव्यं मम तावदीदृशमिदं स्नेहादरण्यौकसः पीड्यन्ते गृहिणः कथं नु तनयाविश्लेषदुःखैर्नवैः" शाकु० ४-५। 2. ಗಾಬರಿ, ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ, ತಬ್ಬಿಬ್ಬು. 3. ಕ್ಷೋಭೆ, ದಂಗೆ, ವಿಪ್ಲವ.

वैखरी ವೈಖರೀ (स्त्री०) ಮೂಲಾಧಾರದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ನಾದರೂಪವರ್ಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಬೋಧಕಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯವರೆಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ನಾಲ್ಕು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "पश्यन्ती" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಇದು ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯುಂಟಾಗುವ ಕೊನೆಯ (ನಾಲ್ಕನೆಯ) ಅವಸ್ಥೆ.

वैखानस ವೈಖಾನಸ (पुं०) 1. ವಾನಪ್ರಸ್ಥ, ಮೂರನೇ ಆಶ್ರಮ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು. विखनसं वेत्ति "अण्" (४-२-५९)। "वैखानसेभ्यःश्रुतरामवार्तास्ततो विशिञ्जानपतत्त्रिसङ्घम्" भट्टि० ३-४६। (वि०) 2. ವೈಖಾನಸಸಂಬಂಧವಾದ. वैखानसस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "वैखानसं किमनया व्रतमाप्रदानात् व्यापाररोधि मदनस्य निषेवितव्यम्" शाकु० १-२३।

वैगुण्य ವೈಗುಣ್ಯ (नं०) 1. ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಗುಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विगुणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "यत्रापवर्तते युग्यं वैगुण्यात्प्राजकस्य तु" मनु० ८-२९३। 2. ತಪ್ಪು, ದೋಷ. 3. ಗುಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ.

वैचक्षण्य ವೈಚಕ್ಷಣ್ಯ (नं०) ಜಾಣತನ, ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ, ನಿಪುಣತೆ. विचक्षणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "धर्मार्थकाममोक्षेषु वैचक्षण्यं कलासु च" सा०द०।

वैचित्त्य ವೈಚಿತ್ತ್ಯ (नं०) ಚಿತ್ತಭ್ರಮಣೆ, ಕಳವಳ, ಮನಸ್ಸು ಸ್ಥಿರವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು. विचित्तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "व्रजति विरहे वैचित्त्यं नः प्रसीदति सन्निधौ" मालती० ३-१।

वैचित्र्य ವೈಚಿತ್ರ್ಯ (नं०) 1. ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿರುವುದು, ನಾನಾ ಬಗೆಯಾಗಿರುವುದು. विचित्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಆಶ್ಚರ್ಯ, ವಿಸ್ಮಯ. "वैचित्र्यं वितनोति वाचकविधौ वाचस्पतेरन्तिके"।

वैजनन ವೈಜನನ (पुं०) ಪ್ರಸವದ ತಿಂಗಳು, ಹೆರಿಗೆಯ ತಿಂಗಳು. विजायतेऽस्मिन् — वि + जनी (प्रादुर्भावे) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। विजननस्य जन्मनः अयम् "अण्" (४-३-१२०)। इति वा।

वैजयन्त ವೈಜಯಂತ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರನ ಅರಮನೆ. वैजयन्त्यः पताकाः सन्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 2. ಇಂದ್ರನ ಧ್ವಜ. "वैजयन्तो महेन्द्रस्य ध्वजप्रासादयोः पुमान्" मेदि०। "एष ह्यैन्द्रो वैजयन्तो गुणैर्नित्यं समाहितः" भा०। 3. ಗುಹ. "वैजयन्तो गुहे ध्वजे। इन्द्रालये" हेम०।

वैजयन्तिक ವೈಜಯಂತಿಕ (वि०) ಧ್ವಜವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. वैजयन्ती अस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११६)।

वैजयन्तिका ವೈಜಯಂತಿಕಾ (स्त्री०) 1. ತಕ್ಕಿಲೆ ಗಿಡ. वैजयन्ती पताकेव "कन्" (५-३-९६)। "जया जयन्ती तर्कारी नादेयी वैजयन्तिका" अम०। 2. ನರುವಲು ಗಿಡ.

वैजयन्ती ವೈಜಯಂತೀ (स्त्री०) 1. ಪತಾಕೆ, ಧ್ವಜ, ಬಾವುಟ. विजयते — वि + जि (अभिभवे) "झच्" (उ० ३-१२८)। विजयन्तस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। "संचारिते चागुरुसारयोनौ धूपे समुत्सर्पति वैजयन्तीः" रघु० ६-८। 2. ನರುವಲು ಗಿಡ. "वैजयन्ती पताकायां जयन्तीपादपे स्त्रियाम्" मेदि०। 3. ಶ್ರೀ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ವನಮಾಲೆ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಧರಿಸಿರುವ ಮಾಲೆ. "जयन्तीसंभवं धाम वैजयन्तीविभूषणम्" याद० १-१।

वैजयिक ವೈಜಯಿಕ (वि०) 1. ವಿಜಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. 2. ವಿಜಯಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾದ. ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಸೂಚಕವಾದ. विजयस्य संयोगः निमित्तं वा "ठञ्" (५-१-३८)। "रणे प्रवेशसदृशं कर्म वैजयिकं कृतम्" हरिवं०।

वैजात्य ವೈಜಾತ್ಯ (नं०) 1. ಬೇರೆ ಜಾತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ವಸ್ತುಗಳಿಗಿರುವ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದ. 3. ವಿಷಯಗಳಿಗಿರುವ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದ, ವಿಷಯಗಳು ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ. विजातेर्भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वैजिक ವೈಜಿಕ (पुं०) 1. ಅಂಕುರ. ಮೊಳಕೆ. (नं०) 2. ಕಾರಣ. 3. ನುಗ್ಗೆ ಎಣ್ಣೆ. "वैजिकं कारणे शिग्रुतैले च" हेम०।

वैज्ञानिक ವೈಜ್ಞಾನಿಕ (वि०) ನಿಪುಣ, ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಜಾಣ. विज्ञाने नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)। "वैज्ञानिकः कृतमुखः कृती कुशल इत्यपि" अम०।

वैडूर्य ವೈಡೂರ್ಯ (नं०) ವೈಡೂರ್ಯ ಮಣಿ, ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು.

वैण ವೈಣ (पुं०) ಬಿದಿರಿನ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು.

वैणव ವೈಣವ (पुं०) 1. ವೇಣುವಿನ ಅವಯವ ಅಥವಾ ಅದರ ವಿಕಾರ, ಬಿದಿರಿನ ಒಂದು ಭಾಗ ಅಥವಾ ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು. वेणोः अवयवो विकारो वा "अण्" (४-३-१३६)। 2. ಕೊಳಲು. "भेरीमृदङ्ग-निनदैः शङ्खवैणवनिस्वनैः" भा० उद्योग० ९०-१५। (न०) 3. ಬಿದಿರಿನ ಅಕ್ಕಿ. (वि०) 4. ಬಿದಿರಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. वेणोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

वैणविक ವೈಣವಿಕ (वि०) ವೇಣುವಾದನ ಮಾಡುವವನು, ಕೊಳಲನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು. वैणवं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)।

वैणिक ವೈಣಿಕ (वि०) ವೀಣಾವಾದನ ಮಾಡುವವನು, ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು. वीणा शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। "रक्तवैणिकहताधरतन्त्रीमण्डलक्वणितचारु चुकूजे" माघ० १०-६४।

वैणुक ವೈಣುಕ (वि०) 1. ವೇಣುವಾದನ ಮಾಡುವವನು, ಕೊಳಲು ನುಡಿಸುವವನು. वेणुना कायति शब्दं करोति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। स्वार्थे "अण्"। (न०) 2. ಆನೆಯನ್ನು ತಿವಿಯುವ ಕೋಲು. वेणुना निर्वृत्तम् "ठक्" (४-४-१९)। "तोत्रं वैणुकम्" अम०।

वैणुकीय ವೈಣುಕೀಯ (वि०) ವೇಣುವಾದ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ. वेणुकस्यायम्—वेणुक "छण्" (वा० ४-२-१३८)।

वैतंसिक ವೈತಂಸಿಕ (वि०) ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರುವವನು. वीतंसेन चरति—वीतंस "ठक्" (४-४-८)। "इमान् शाकुनिकान् राजन् हन्ति वैतंसिको यथा" भा० वन० ३३-३३।

वैतथ्य ವೈತಥ್ಯ (न०) ಸುಳ್ಳು, ಮಿಥ್ಯೆ. वितथस्य भावः।

वैतनिक ವೈತನಿಕ (वि०) ಕೂಲಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. वेतनेन जीवति—"ठक्" (४-४-१२)।

वैतरणी ವೈತರಣೀ (स्त्री०) 1. ನರಕದ ನದಿ. वितरणेन तीर्यते—वितरण "अण्" (४-२-९२)। ಈ ನದಿಯು ಯಮಲೋಕದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದು ಅಸ್ಥಿ ಕೇಶ ರಕ್ತಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ಬಹಳ ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವುದು. "नदी वैतरणी नाम दुर्गन्धा रुधिरावहा। उष्णतोया महावेगा अस्थिकेशतरङ्गिणी"। 2. ಓಢ್ರದೇಶದ ಒಂದು ನದಿ.

वैतस ವೈತಸ (पुं०) 1. ಹುಳಿ ಹಬ್ಬೆ. वेतस स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (वि०) 2. ವೇತಸ ಸಂಬಂಧವಾದ. वेतसस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। –सी –ಸೀ. "आत्मा संरक्षितः सुह्मैर्वृत्तिमाश्रित्य वैतसीम्" रघु० ४-३५।

वैतान ವೈತಾನ (वि०) 1. ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧವಾದ. वितानस्य यज्ञस्येमे—वितान "अण्" (४-३-१२०)। "अमी वेदिं परितः क्लृप्तधिष्ण्याः समिद्वन्तः प्रान्तसंस्तीर्णदर्भाः। अपघ्नन्तो दुरितं हव्यगन्धैः वैतानास्त्वां वह्नयः पालयन्तु" शाकु० ४-७। (न०) 2. ಯಜ್ಞದ ಹವಿಸ್ಸು.

वैतानिक ವೈತಾನಿಕ (पुं०) 1. ಯಜ್ಞದ ಅಗ್ನಿ. वितानः यज्ञः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। "वैतानिकान् विधिवशेन विहृत्य वह्नीन् पुण्याशयाः परिचरन्ति पुरोधसस्ते" याद० १९-५। (वि०) 2. ಯಾಗವಮಾಡುವವನು. "त्रय्या च विद्यया केचित् त्वां वै वैतानिका द्विजाः" भाग० १०-४०-५।

वैतालिक ವೈತಾಲಿಕ (पुं०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜನನ್ನು ಮಂಗಳವಾದ್ಯ ಗಾನಗಳಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸುವವನು. विविधेन तालेन चरति—"ठक्" (४-४-८)। "वैतालिकाः स्फुटपदप्रकटार्थमुच्चैः भोगावलीः कलगिरोऽवसरेषु पेठुः" माघ० ५-६७।

वैदग्धी ವೈದಗ್ಧೀ (स्त्री०) ಶೋಭೆ, ರಮ್ಯತೆ, ಸೌಂದರ್ಯ. विदग्धस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "कालिन्दीजलजनितश्रियः-श्रयन्ते वैदग्धीमिह सरितः सुरापगायाः" माघ० ४-२६।

वैदग्ध्य ವೈದಗ್ಧ್ಯ (न०) 1. ಪಾಂಡಿತ್ಯ. विदग्धस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "वैदग्ध्यख्यातिलोभाय मम नैवायमुद्यमः" कथास०। 2. ನೈಪುಣ್ಯ, ಜಾಣತನ, ಕೌಶಲ್ಯ. 3. ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. "तच्चेदस्ति ततस्तदेव गमकं पाण्डित्यवैदग्ध्ययोः" मालती० १-१०। 4. ರಚನಾಚಾತುರ್ಯ. "वैदग्ध्यं जहति कपोलकुङ्कुमानि" मालती० १-४०।

वैदर्भ ವೈದರ್ಭ (पुं०) 1. ವಿದರ್ಭದೇಶದ ದೊರೆ. विदर्भो निवासोऽस्य "अण्" (४-३-८९)। 2. ಭೀಮನೃಪತಿ, ದಮಯಂತಿಯ ತಂದೆ. "वैदर्भदूतानुनयोपहूतैः शृङ्गारभङ्गीरनुभावयद्भिः" नैष० १०-३७। 3. ಭೋಜರಾಜ, ಇಂದುಮತಿಯ ತಂದೆ. "वैदर्भनिर्दिष्टमसौ कुमारः क्लृप्तेन सोपानपथेन मञ्चम्" रघु० ६-३। 4. ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ತಂದೆಯಾದ ಭೀಷ್ಮಕರಾಜ. 5. ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವಕ್ರತೆ,

ಮಾತಿನಲ್ಲಿರುವ ಕಾಠಿನ್ಯ, -ಕಾಪಟ್ಯ. 6. ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯ ತಂದೆ. (वि०) 7. ವಿದರ್ಭ ಸಂಬಂಧವಾದ.

वैदर्भी ವೈದರ್ಭೀ (स्त्री०) 1. ಭೀಮರಾಜನ ಪುತ್ರಿ ದಮಯಂತಿ. वैदर्भस्यापत्यं स्त्री "अण्" (४-१-९२)। "वैदर्भि दत्तस्तव तावदेष वरो दुरापः पृथिवीश एव" नैष० १४-७२। 2. ಭೀಷ್ಮಕರಾಜನ ಪುತ್ರಿ ರುಕ್ಮಿಣಿ. "भगवानपि गोविन्द उपयेमे कुरूद्वह। वैदर्भी भीष्मकसुतां श्रियो मात्रां स्वयंवरे" भाग० १०-५२-१६। 3. ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನಾದ ರಸಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಪದಗಳ ರಚನೆಯ ಒಂದು ಭೇದ, ಇದು वैदर्भी गौडीया ಮತ್ತು ಪಾಂಚಾಲೀ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧ ರೀತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ. "रीतिरात्मा काव्यस्य। विशिष्टपदरचना रीतिः। सा त्रेधा वैदर्भी गौडीया पाञ्चाली चेति" काव्या० सू०। ವಿದರ್ಭದೇಶದ ಕವಿಗಳು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ದೇಶದ ಹೆಸರಾಯಿತು. "विदर्भादिषु दृष्टत्वात्तत्समाख्या" काव्या० सू०। ಓಜಸ್ಸು, ಪ್ರಸಾದ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಪದರಚನೆಯು ವೈದರ್ಭೀ ರೀತಿ. "समग्रगुणोपेता वैदर्भी" काव्या० सू०।

वैदल ವೈದಲ (पुं०) 1. ರೊಟ್ಟಿ, ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯದ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಪೂಪ. "पूपोऽपूपः पिष्टकः स्यात् वैललो विदलोऽपि च"। (न०) 2. ಭಿಕ್ಷುಕನ ಪಾತ್ರೆ, ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮೃಣ್ಮಯ ಅಥವಾ ಮರದ ಪಾತ್ರೆ.

वैदिक ವೈದಿಕ (पुं०) 1. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ವಿಪ್ರ. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಸಂಪನ್ನನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. वेदं वेत्ति— "ठक्" (४-२-५९)। (वि०) 2. ವೇದವಿಹಿತವಾದ, ವೇದೋಕ್ತವಾದ. "वैदिके कर्मयोगे तु सर्वाण्येतान्यशेषतः" मनु० १२-८७।

वैदुष्य ವೈದುಷ್ಯ (न०) ಪಾಂಡಿತ್ಯ, ಜ್ಞಾನ, ವಿದ್ವತ್ತು. विदुषो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वैदूर्य ವೈದೂರ್ಯ (न०) ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. विदूरात् प्रभवति—विदूर "ञ्यः" (४-३-८४)। "विम्बुर्बिडालेक्षणभीषणाभ्यो वैदूर्यकुडचेषु शशिद्युतिभ्यः" माघ० ३-४५। **ನವರತ್ನಗಳು:** (1) ಮಾಣಿಕ್ಯ (2) ಮುತ್ತು (3) ಹವಳ (4) ಪಚ್ಚೆ (5) ಪುಷ್ಯರಾಗ (6) ವಜ್ರ (7) ನೀಲ (8) ಗೋಮೇದಕ ಮತ್ತು (9) ವೈದೂರ್ಯ.

वैदेशिक ವೈದೇಶಿಕ (वि०) 1. ಬೇರೆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. विदेशे देशान्तरे भवः "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। 2. ಅಪರಿಚಿತ, ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದವನು. "वैदेशिकोऽस्मीति पृच्छामि। कः पुनर्जामाता" उ० रा० १।

वैदेह ವೈದೇಹ (पुं०) 1. ವಿದೇಹದೇಶದ ರಾಜ. विदेहानां राजा—विदेह "अञ्" (वा० ४-१-१६६)। "वैदेहस्य वयं च ते च किमहो संबन्धिनो न प्रियाः" म० वी० २-८। 2. ವಿದೇಹದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. 3. ವರ್ತಕ. 4. ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. (पुं० ब० व०) 5. ವಿದೇಹದೇಶದ ಜನರು.

वैदेहक ವೈದೇಹಕ (पुं०) 1. ವರ್ತಕ, ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯ ಮಾಡುವವನು. विदेहेषु भवः "वुञ्" (४-२-१२७)। 2. ಶೂದ್ರನಿಂದ ವೈಶ್ಯಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. विदेहस्यापत्यम् "अञ्" (४-१-१६८)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)।

वैदेही ವೈದೇಹೀ (स्त्री०) 1. ಸೀತೆ, ಜಾನಕಿ. विदेहस्यापत्यं स्त्री "अण्" (४-१-९२)। "ङीप्" (४-१-१५)। "वैदेहीपरिरम्भ एष च मुहुश्चैतन्यमामीलयन्" म० वी० २-२२। 2. ವರ್ತಕನ ಪತ್ನಿ. 3. ಹಿಪ್ಪಲಿ ಗಿಡ. 4. ಗೋರೋಚನ. "वैदेही पिप्पलीसीतारोचनासु वणिक्स्त्रियाम्" हेम०।

वैद्य ವೈದ್ಯ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. "वेद्यो वैद्यःसदायोगी" वि० स०। 2. ಪಂಡಿತ, ರೋಗಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವವನು. विद्यामधीते वेत्ति वा "अण्" (४-२-५९)। **ವೈದ್ಯನ ಲಕ್ಷಣ:** ರೋಗಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವ ವೈದ್ಯನು ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮೈಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸಬೇಕು. ಶುಚಿಯಾಗಿಯೂ ಕೈ ಚುರುಕುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ರೋಗಿಯ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಆನಂದವುಂಟು ಮಾಡುವ ಔಷಧ ಮತ್ತು ಸಲಕರಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ ರೋಗಿಯನ್ನು ಮೃದುವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯ ಮತ್ತು ಧರ್ಮರತನಾಗಿಯೂ ಇತರರು ನಡೆಸಿದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅದರಿಂದ ಪರಿಣತಿಹೊಂದಿದವನಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. "चिकित्सां कुरुते यस्तु स चिकित्सक उच्यते। स च यादृक् समीचीनस्तादृशोऽपि निगद्यते॥ तत्त्वाधिगतशास्त्रार्थः दृष्टकर्मा स्वयं कृती। लघुहस्तः शुचिः शूरः स्वच्छोपस्करभेषजः। प्रत्युत्पन्नमतिर्धीमान्

ವ್ಯವಸಾಯೀ ಪ್ರಿಯಂವದಃ। ಸತ್ಯಧರ್ಮಪರೋ ಯಶ್ಚ ವೈದ್ಯ ಈದೃಕ್ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ"। ರೋಗಿಯಾಗಲಿ ಅವನ ಕಡೆಯವನಾಗಲಿ ರಿಕ್ತಹಸ್ತನಾಗಿ ಹೋಗಿ ವೈದ್ಯನನ್ನು ಕಾಣಕೂಡದು. "रिक्तहस्तो न पश्येत्तु राजानं भिषजं गुरुम्"॥ ವೈದ್ಯನು ರೋಗಿಯನ್ನು ಎಂಟು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು. (1) ನಾಡಿ (2) ಮೂತ್ರ (3) ಮಲ (4) ನಾಲಗೆ (5) ಮಾತಿನ ಧ್ವನಿ (6) ಸ್ಪರ್ಶ (7) ನೇತ್ರಗಳು ಮತ್ತು (8) ಆಕಾರ. ಇವು ಪರೀಕ್ಷೆಯ ವಿಷಯಗಳು. "रोगाक्रान्तशरीरस्य स्थानान्यष्टौ निरीक्षयेत्। नाडीं मूत्रं मलं जिह्वां शब्दस्पर्शदृगाकृतीः" ವೈದ್ಯಾ०। ನಾಡೀ ಮೂತ್ರ ಮತ್ತು ನಾಲಗೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸದೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸುವ ವೈದ್ಯನು ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. "नाड्या मूत्रस्य जिह्वायां लक्षणं यो न विन्दति। मारयत्याशु जन्तून् स वैद्यो न यशो लभेत्" ವೈದ್ಯಾ० ಅಷ್ಟಸ್ಥಾನಪ०। **ನಾಡೀ ಪರೀಕ್ಷಾಕ್ರಮ:** ಬಲಗೈ ಅಂಗುಷ್ಠದ (ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ) ಅಧೋಭಾಗದಲ್ಲಿ (ಮಣಿಕಟ್ಟಿನ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ) ವೈದ್ಯನು ತನ್ನ ಬಲಗೈಯಿಂದ ರೋಗಿಯ ನಾಡಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು. "नाडीमङ्गुष्ठमूलाधः स्पृशेद्दक्षिणगे करे। ज्ञानार्थं रोगिणो वैद्यो निजदक्षिणपाणिना" ವೈದ್ಯಾ०। ವೈದ್ಯನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಆಹಾರ ಸೇವನೆಗೆ ಮುಂಚೆ) ರೋಗಿಯ ನಾಡಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ರೋಗಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "अङ्गुष्ठमूलपरिपश्चिमभागमध्ये नाडीं प्रभातसमये प्रथमं परीक्षेत्। वारत्रयं परीक्षेत धृत्वा धृत्वा विमुञ्चयेत्। विमृश्य बहुधा बुद्धया रोगव्यक्तिं विनिर्दिशेत्" ವೈದ್ಯಾ०। ವಾತ ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಕಫಗಳ ವಾತಪಿತ್ತ ಪಿತ್ತಕಫ ವಾತಕಫಗಳ ಮತ್ತು ವಾತಪಿತ್ತಕಫಗಳ ಸ್ಥಿತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಸಾಧ್ಯ ಅಥವಾ ಅಸಾಧ್ಯ—ಎಂಬುದನ್ನು ನಾಡಿಯು ತಿಳಿಸುವುದು. "वातं पित्तं कफं द्वन्द्वं त्रितयं सान्निपातकम्। साध्यासाध्यविवेकं च सर्वं नाड्या प्रकाश्यते" ವೈದ್ಯಾ०। ವೈದ್ಯನು ಹೆಂಗಸರ ಎಡಗೈ ಮತ್ತು ಎಡಗಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಮತ್ತು ಸ್ವಾನುಭವ ಬಲದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ನಾಡಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು. "स्त्रीणां भिषग्वामहस्ते वामे पादे च यत्नतः। शास्त्रेण संप्रदायेन तथा स्वानुभवेन वै। परीक्षेद्यत्नवच्चासावभ्यासादेव जायते" ವೈದ್ಯಾ०। ವಾತನಾಡಿಯ ಅಧಿದೇವತೆಯು ಬ್ರಹ್ಮ. ಪಿತ್ತನಾಡಿಗೆ ಶಂಕರನು ಅಧಿದೇವತೆ. ವಿಷ್ಣುವು ಶ್ಲೇಷ್ಮ (ಕಫ) ನಾಡಿಯ ದೇವತೆ. "वातनाडी भवेद्ब्रह्मा पित्तनाडी च शङ्करः। श्लेष्मनाडी भवेद्विष्णुस्त्रिदेवा नाडिदेवताः" ವೈದ್ಯಾ०। 3. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ, ಜ್ಞಾನಿ. 4. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ವೈಶ್ಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಂಕರ ಜಾತಿಯವನು. (वि०) 5. ವೇದ ಸಂಬಂಧವಾದ.

वैद्यक ವೈದ್ಯಕ (पुं०) 1. ವೈದ್ಯ, ಚಿಕಿತ್ಸಕ. (न०) 2. ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ, ಚಿಕಿತ್ಸಾಶಾಸ್ತ್ರ, ಆಯುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ. ಚತುರ್ಮುಖನು ಋಗ್ಯಜುಃಸಾಮ ಮತ್ತು ಅಥರ್ವವೇದಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನೂ ರಚಿಸಿದನು. ಪಂಚಮವೇದವಾದ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಸೂರ್ಯದೇವನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆಲ್ಲಾ ಈ ಸಂಹಿತಾರೂಪವಾದ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. **ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಆಯುರ್ವೇದದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದು ಮುಂದೆ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದವರ ಹೆಸರು:** ಧನ್ವಂತರಿ, ದಿವೋದಾಸ, ಕಾಶೀರಾಜ, ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳು, ನಕುಲ, ಸಹದೇವ, ಅರ್ಕಿ, ಚ್ಯವನ, ಜನಕ, ಬುಧ, ಜಾಬಾಲ, ಜಾಜಲಿ, ಪೈಲ, ಕವಥ, ಅಗಸ್ತ್ಯ ಇವರು ವೇದ ಮತ್ತು ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಜ್ಞರಾದವರು ಮತ್ತು ಆಯುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕರು. "ऋग्यजुःसामाथर्वाख्यान् दृष्ट्वा वेदान् प्रजापतिः। विचिन्त्य तेषामर्थं चैवायुर्वेदं चकार सः॥ कृत्वा तु पञ्चमं वेदं भास्कराय ददौ विभुः। स्वतन्त्रसंहितां तस्माद्भास्करश्च चकार सः॥ भास्करश्च स्वशिष्येभ्यः आयुर्वेदं स्वसंहिताम्। प्रददौ पाठयामास ते चक्रुः संहितास्ततः॥ तेषां नामानि विदुषां तन्त्राणि तत्कृतानि च। व्याधिप्रणाशबीजानि साध्वि मत्तो निशामय॥ धन्वन्तरिर्दिवोदासः काशीराजस्तयाश्विनौ। नकुलः सहदेवोऽर्किश्चयवनो जनको बुधः॥ जाबालो जाजलिः पैलः कवथोऽगस्त्य एव च। एते वेदाङ्गवेदज्ञाः षोडश व्याधिनाशनाः" ब्रह्मवै०।

वैद्युत ವೈದ್ಯುತ (वि०) ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. विद्युतः इदम्। "अण्" (४-३-१२०)। "व्यतिकर इव भीमस्तामसो वैद्युतश्च प्रणिहितमपि चक्षुर्ग्रस्तमुक्तं हिनस्ति" उ० रा० ५-१२।

वैध ವೈಧ (वि०) 1. ವಿಧಿ ಸಂಬಂಧವಾದ, ವಿಧಿಯಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದ. विधेरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। "प्रियाक्षराली रसधारयापि वैधी विधेया मधुपर्कतृप्तिः" नैष० ८-२०। 2. ಶಾಸನಬದ್ಧವಾದ, ಕಾನೂನಿಗೊಳಪಡುವ.

वैधनिका ವೈಧನಿಕಾ (स्त्री०) ಬೈರಿಗೆ, ಕಂಡಿ ಕೊರೆಯುವ ಮೊಳೆ.

वैधर्म्य ವೈಧರ್ಮ್ಯ (न०) 1. ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸಾದೃಶ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विरुद्धो धर्मः, तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ.

वैधवेय ವೈಧವೇಯ (पुं०) ವಿಧವೆಯ ಮಗ. विधवाया अपत्यम् पुमान् "ढक्" (४-१-१२३)।

वैधव ವೈಧವ (पुं०) ಬುಧ. विधोः चन्द्रस्यापत्यम्।

वैधव्य ವೈಧವ್ಯ (न०) ಪತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विधवाया भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वैधात्र ವೈಧಾತ್ರ (पुं०) 1. ಸನತ್ಕುಮಾರ, ಚತುರ್ಮುಖನ ಪುತ್ರ. विधातुरपत्यम् "अण्" (४-२-९२)। (वि०) 2. ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಂಬಂಧವಾದ. विधातुरयम् "अण्" (४-३-१२०)।

वैधात्री ವೈಧಾತ್ರೀ (स्त्री०) ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲತೆ, ಹೊನಗೊನ್ನೆ ಸೊಪ್ಪು. विधातुरियम्—विधातृ "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)।

वैधुर्य ವೈಧುರ್ಯ (न०) ಅಗಲಿರುವಿಕೆ, ವಿಯೋಗ. ಪತಿ ಅಥವಾ ಪತ್ನಿಯ ಮೃತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅವಸ್ಥೆ. विधुरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वैधृति ವೈಧೃತಿ (स्त्री०) ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಒಂದು ಯೋಗ. ವೈಧೃತಿ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಶುಭಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಕೂಡದು. "परिघस्य त्यजेदर्धं सप्त शूले च नाडिकाः। गण्डव्याघातयोः षट् च नव हर्षणवज्रयोः। वैधृतिव्यतिपातौ च समस्तौ परिवर्जयेत्"।

वैधेय ವೈಧೇಯ (वि०) ಮೂರ್ಖ, ಅಜ್ಞ, ತಿಳಿಗೇಡಿ, ಏನನ್ನೂ ತಿಳಿಯದವನು, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವವನು. विधेयं विधानम्—तस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। "अज्ञे मूढयथाजातमूर्खवैधेयबालिशाः" अम०। "प्रलपत्वेष वैधेयः" शाकु० २।

वैनतेय ವೈನತೇಯ (पुं०) 1. ವಿನತೆಯ ಪುತ್ರ, ಗರುಡ. विनताया अपत्यं पुमान् "ढक्" (४-१-१२०)। "इति विज्ञापितोदन्तं दत्तहस्तं बलद्विषम्। विनिवर्त्य जगन्नाथो वैनतेयमथास्मरत्" याद० १६-५०। 2. ವಿನತೆಯ ಪುತ್ರ ಅರುಣ.

वैनयिक ವೈನಯಿಕ (पुं०) 1. ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವ ರಥ, ಯುದ್ಧದ ತರಬೇತಿಯ ರಥ. 2. ವಿನಯ. विनय स्वार्थे "ठक्" (५-४-३४)। (वि०) 3. ವಿನಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

वैनायक ವೈನಾಯಕ (वि०) 1. ವಿನಾಯಕನ ಸಂಬಂಧವಾದ. विनायकस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। "न जातु वैनायकमेकमुद्धृतं विषाणमद्यापि पुनः प्ररोहति" माघ० १-६०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। —यकी —ಯಕೀ. "वैनायक्यश्चिरं वो वदनविधुतयः पान्तु चीत्कारवत्यः" मालती० १-१। 2. ಬುದ್ಧನ ಸಂಬಂಧವಾದ (ದರ್ಶನ), ಬೌದ್ಧದರ್ಶನ.

वैनाशिक ವೈನಾಶಿಕ (न०) 1. ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. विनाशः प्रयोजनं कारणमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "वैनाशिके विनाशः स्यात् देहद्रविणसंपदाम्"। 2. ಬೌದ್ಧದರ್ಶನ, ಕ್ಷಣಿಕವಾದಗಳ ತತ್ತ್ವ. (पुं०) 3. ಜೇಡರ ಹುಳ. (वि०) 4. ಪರರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವವನು. "वैनाशिकः स्यात्क्षणिके परतन्त्रोर्णनाभयोः" मेदि०। 5. ಕ್ಷಣಿಕ, ಕ್ಷಣಕಾಲ ಮಾತ್ರವಿರುವ.

वैनीतक ವೈನೀತಕ (पुंन०) 1. ವಾಹನಗಳ ಪರಂಪರೆ, ವಾಹನಗಳ ಸಾಲು. विनीयते स्म—वि+णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "परम्परावाहनं यत् तद्वैनीतकमस्त्रियाम्" अम०। (वि०) 2. ವಿನೀತನ ಸಂಬಂಧವಾದ.

वैन्य ವೈನ್ಯ (पुं०) ವೇನರಾಜನ ಮಗ. वेनस्यापत्यम् "ण्यः" (४-१-१५१)। ಇವನಿಗೆ ಪೃಥು ಮಹಾರಾಜನೆಂದು ಹೆಸರು. "वैन्यो नाम महीपालो यः पृथुः परिकीर्तितः। येन दुग्धा मही पूर्वं प्रजानां हितकारणात्"। ವಿವರಕ್ಕೆ "पृथु" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

वैपरीत्य ವೈಪರೀತ್ಯ (न०) ವಿಪರೀತವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಿಪರ್ಯಯ. विपरीतस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वैपुल्य ವೈಪುಲ್ಯ (न०) 1. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅಗಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. विपुलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಸಮೃದ್ಧಿ, ಹೇರಳ, ಪುಷ್ಕಳ.

वैफल्य ವೈಫಲ್ಯ (न०) ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಫಲ ಲಭಿಸದಿರುವಿಕೆ. विफलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वैबोधिक ವೈಬೋಧಿಕ (ಪುಂ०) 1. ವೈತಾಳಿಕ, ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವವನು, ಸ್ತುತಿ ಮತ್ತು ಸಂಗೀತಗಳಿಂದ ರಾಜನನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸುವವನು. विबोधः प्रबोधनं शीलमस्य "ठक्" (४-४-६१)। "वैबोधिकध्वनिविभावितपश्चिमार्धा" किरा० ९-७४। 2. ಕಾವಲುಗಾರ.

वैभव ವೈಭವ (ನ०) 1. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. विभोर्भावः "अण्"। 2. ಮಹಿಮೆ, ಘನತೆ, ಉತ್ಕರ್ಷ. 3. ಶಕ್ತಿ, ಪ್ರಭಾವ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. "व्याप नगपतिरिव स्थिरतां महतां हि धैर्यमविभाव्यवैभवम्" किरा० १२-३। 4. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ. "यत्सङ्गलब्धं निजवीर्यवैभवं तीर्थं मुहुः संस्पृशतां हि मानसम्" भाग० ५-१८-११।

वैभ्राज ವೈಭ್ರಾಜ (ನ०) ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ಯಾನವನ.

वैमत्य ವೈಮತ್ಯ (ನ०) 1. ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಭೇದ, ಮನಸ್ತಾಪ. विरुद्धा मतिः विमतिः— विमतेः भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

वैमनस्य ವೈಮನಸ್ಯ (ನ०) 1. ದ್ವೇಷ, ಹಿತವಾದ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೆಮ್ಮದಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭೆ. विमनसो भावः। "अस्मात्प्रभवतो वैमनस्यादुत्सवः प्रत्याख्यातः" शाकु० ६।

वैमात्रेय ವೈಮಾತ್ರೇಯ (ಪುಂ०) ಮಲತಾಯಿಯ ಮಗ. विरुद्धा माता—विमातुरपत्यम् "ढक्" (४-१-१२३)। (स्त्री०) –यी –ಯೀ. "ङीप्" (४-१-१५)।

वैमानिक ವೈಮಾನಿಕ (ಪುಂ०) ವಿಮಾನದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವವನು. विमानेन चरति—विमान "ठक्" (४-४-८)। "त्रिविष्टपानोकहपुष्पवृष्टिं वैमानिकैरन्वभवन् विमुक्ताम्" याद० २०-५९।

वैमुख्य ವೈಮುಖ್ಯ (ನ०) 1. ಮುಖವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸುವುದು, ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತು ಗೌರವಿಸದಿರುವುದು, ಮುಖ ಕೊಟ್ಟು ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಮಾತಾಡಿಸದಿರುವುದು. विमुखस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಿರೋಧವಾಗಿರುವಿಕೆ.

वैयग्रच ವೈಯಗ್ರ್ಯ (ನ०) ವ್ಯಗ್ರತೆ, ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ, ಒಂದೇ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾಗಿರುವಿಕೆ. व्यग्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "यत्स्वान्ते संविमृष्टं तदनुगुणविधौ यच्च वैयग्रचमासीत्" म० वी० ७-३८।

वैयर्थ्य ವೈಯರ್ಥ್ಯ (ನ०) ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಫಲವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. व्यर्थस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वैयधिकरण्य ವೈಯಧಿಕರಣ್ಯ (ನ०) ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿರುವಿಕೆ, ವಿಭಿನ್ನ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. व्यधिकरणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वैयाकरण ವೈಯಾಕರಣ (ಪುಂ०) 1. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು, ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕಲಿಯುವವನು. 2. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. व्याकरणमधीते वेत्ति वा — व्याकरण "अण्" (४-२-५९)। "वैयाकरणकिरातादपशब्दमृगाः क्व यान्तु संत्रस्ताः"। (वि०) 3. ವ್ಯಾಕರಣ ಸಂಬಂಧವಾದ. स्त्रियां **वैयाकरणी ವೈಯಾಕರಣೀ.**

वैयाकरणपाश ವೈಯಾಕರಣಪಾಶ (ಪುಂ०) ವೈಯಾಕರಣನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ವ್ಯಾಕರಣಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಇದೆಯೆಂದು ಗರ್ವ ಹೊಂದಿರುವವನು.

वैयाकरणभार्य ವೈಯಾಕರಣಭಾರ್ಯ (ಪುಂ०) ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿದ ಪತ್ನಿಯುಳ್ಳವನು. वैयाकरणी भार्या यस्य।

वैयाघ्र ವೈಯಾಘ್ರ (ಪುಂ०) 1. ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮ ಹೊದಿಸಿದ ರಥ. व्याघ्रस्य अवयवो विकारो वा "अञ्" (४-३-१५४)। वैयाघ्रेण चर्मणा परिवृतो रथः "अञ्" (४-२-१२)। (वि०) 2. ಹುಲಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. व्याघ्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "वैयाघ्रचर्मवसना सोर्ध्वमूर्धानिना सती"। 3. ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮದಿಂದ ಹೊದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

वैयात्य ವೈಯಾತ್ಯ (ನ०) ಧಾರ್ಷ್ಟ್ಯ, ದಿಟ್ಟತನ, ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. वियातस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२३)। "अन्यदा भूषणं पुंसः क्षमा लज्जेव योषितः। पराक्रमः परिभवे वैयात्यं सुरतेष्विव" माघ० २-४४।

वैयासकि ವೈಯಾಸಕಿ (ಪುಂ०) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ, ಶುಕಮಹರ್ಷಿ. व्यासस्यापत्यम्—"इञ्" "अकञ्" च (वा० ४-१-९७)। ऐजागमः (७-३-३)। "एवं निशम्य भृगुनन्दन साधुवादं वैयासकिः स भगवानथ विष्णुरातम्" भाग० १०-१-१४।

वैयुष्ट ವೈಯುಷ್ಟ (वि०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ ಮತ್ತು ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. व्युष्टे दीयते कार्यं वा "अण्" (५-१-९७)। ऐजागमः (७-३-३)।

वैर ವೈರ (ನ०) ದ್ವೇಷ, ಶತ್ರುತ್ವ, ಹಗೆತನ. वीरस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)। "विधाय वैरं सामर्षे नरोऽरौ य उदासते। प्रक्षिप्योदर्चिषं कक्षे शेरते तेऽभिमारुतम्" माघ० २-४२।

वैरङ्गिक ವೈರಂಗಿಕ (वि०) ಅನಾದರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ. विरागं नित्यमर्हति — "ठक्" विरङ्गादेशश्च (ग० ५-१-६४)।

वैरनिर्यातन ವೈರನಿರ್ಯಾತನ (न०) ದ್ವೇಷವನ್ನು ತೀರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಪಕಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡುವುದು. वैरस्य निर्यातनम्। **वैरशुद्धिः ವೈರಶುದ್ಧಿಃ.**

वैरल्य ವೈರಲ್ಯ (न०) 1. ವಿರಳವಾಗಿರುವಿಕೆ, ದಟ್ಟವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಒತ್ತಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विरलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಅಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಿಕೆ, ದುರ್ಲಭವಾಗಿರುವಿಕೆ.

वैराग्य ವೈರಾಗ್ಯ (न०) 1. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದಿಂದ ದೋಷವನ್ನು ಕಂಡು ಪ್ರಪಂಚದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವಿಕೆ, ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विरागस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते" गीता ६-३५। 2. ಅಪರಾಗ, ಅಸಮಾಧಾನ, ಅತೃಪ್ತಿ. "कामं प्रकृतिवैराग्यं सद्यः शमयितुं क्षमः" रघु० १७-५५।

वैराज ವೈರಾಜ (वि०) 1. ವಿರಾಟ್‌ಪುರುಷನ (ಬ್ರಹ್ಮನ) ಸಂಬಂಧವಾದ. विराजः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "वैराजा नाम ते लोकास्तैजसाः सन्तु ते शिवाः" उ० रा० २-१२। (पुं०) 2. ವಿರಾಟ್‌ಪುರುಷನ ಅಂಶದಿಂದ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದ ಪುರುಷ. विराट् अनिरुद्धः तदंशसंभूतः पुरुषः वैराजः।

वैराज्य ವೈರಾಜ್ಯ (न०) ವಿರಾಟ್‌ಪುರುಷನ ಭಾವ, ಅಣಿಮಾದಿ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ. विराजो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वैराट ವೈರಾಟ (पुं०) 1. ವಿರಾಟರಾಜನ ಪುತ್ರ, ಉತ್ತರಕುಮಾರ. विराटस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। (न०) 2. ಮಹಾಭಾರತದ ವಿರಾಟಪರ್ವ. (वि०) 3. ವಿರಾಟರಾಜನ ಸಂಬಂಧವಾದ. विराटस्येदम् "अण्"। (स्त्री०) 4. **वैराटी ವೈರಾಟೀ.** ವಿರಾಟರಾಜನ ಪುತ್ರಿ, ಉತ್ತರೆ. "अभिमन्योर्वरा भार्या वैराटी चातिसुन्दरी"।

वैरात्रिक ವೈರಾತ್ರಿಕ (वि०) ಅಪರರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ, ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ಜಾವದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ. विगता रात्रिः विरात्रः "अच्" (५-४-८७)। रात्रशब्दस्य पुंस्त्वम् (२-४-२९)। विरात्रे भवम् "ठञ्"। "आवर्तयन्त्यतनुहेषितवीचिभेदैः वैरात्रिकं वटुभिरध्ययनं प्रवृत्तम्" याद० १९-५९।

वैरिन् ವೈರಿನ್ (पुं०) ಶತ್ರು, ಹಗೆ. वैरमस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११५)। "ज्वलतस्तव जातवेदसः सततं वैरिकृतस्य चेतसि" किरा० २-२४।

वैरूप्य ವೈರೂಪ್ಯ (न०) 1. ವಿಕಾರ ರೂಪವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕುರೂಪ. विरूपस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "वैरूप्यमङ्गेषु कशाभिघातः मौण्ड्यं तथा लक्षणसंनिपातः" रामा०। "वैरूप्यपौनरुक्त्येन भीषणां तामयोजयत्" रघु० १२-४०। 2. ಸಮಾನವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಏಕರೀತಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "एतच्चान्योन्यवैरूप्यम्" भा०।

वैरोचन ವೈರೋಚನ (पुं०) 1. ವಿರೋಚನನ ಪುತ್ರನಾದ ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿ. विरोचनस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ.

वैरोचनि ವೈರೋಚನಿ (पुं०) 1. ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿ. विरोचनस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "वैरोचने किमाश्रित्य शोचितव्ये न शोचसि" भा० शान्ति० २२७-१५। 2. ಬುದ್ಧದೇವ. 3. ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ. "वैरोचनिस्तु सुगते बलिदैत्यार्कपुत्रयोः" मेदि०।

वैरोचि ವೈರೋಚಿ (पुं०) ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗ, ಬಾಣಾಸುರ. "वैरोचिर्बलिनन्दनः"।

वैरोद्धार ವೈರೋದ್ಧಾರ (पुं०) ವೈರಪ್ರತೀಕಾರ, ದ್ವೇಷವನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಪಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರತೀಕಾರ. वैरस्योद्धारः।

वैलक्षण्य ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ (न०) 1. ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಭೇದ. विलक्षणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "त्रेतादिष्वपि युगाचाररूपेण धर्मवैलक्षण्यम्"। 2. ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

वैलक्ष्य ವೈಲಕ್ಷ್ಯ (न०) 1. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಕೋಚ, ಕಿರಿಕಿರಿ, ಪೇಚಾಟ. विलक्षस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पाषाणस्खलनविलोलमाशु नूनं वैलक्ष्याद्ययुरवरोधनानि सिन्धोः" माघ० ८-८। 2. ನಟನೆ, ಸೋಗು, ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕತೆ. 3. ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ.

वैवधिक ವೈವಧಿಕ (पुं०) 1. ಕಾವಡಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು. विवधं वहति "ठक्" (४-४-१७)। 2. ತಿರುಗಾಡುತ್ತ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವವನು, ತಿರುಗುವ್ಯಾಪಾರಿ. विवधेन हरति "ठक्"।

वैवर्ण्य ವೈವರ್ಣ್ಯ (न०) 1. ಬಣ್ಣದ ಬದಲಾವಣೆ, ಛಾಯೆ ಬದಲಾಯಿಸುವುದು, ವಿಷಾದ ಮದ ಕೋಪ ಮೊದಲಾದ

ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದೇಹಸೌಂದರ್ಯದ ಬದಲಾವಣೆ. विवर्णस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "विषादमदरोषाद्यैर्वर्णान्यत्वं विवर्णता (वैवर्ण्यम्)" सा० द० ३-१३९। ಇದು ಎಂಟು ವಿಧ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. 2. ಬೇರೆ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರುವುದು, ಒಂದು ಜಾತಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಜಾತಿಗೆ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವುದು.

वैवस्वत ವೈವಸ್ವತ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ— (1) ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. (2) ಶನಿಮಹಾರಾಜ. (3) ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಮನು. विवस्वतः अपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। "वैवस्वतो मनुर्नाम माननीयो मनीषिणाम्" रघु० १-११। ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಮನ್ವಂತರದ ಅಧಿಪತಿ. ಈ ವೈವಸ್ವತಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಪುರಂದರನೆಂಬ ಇಂದ್ರನು ಸ್ವರ್ಗಾಧಿಪತಿ. (1) कश्यपः (2) अत्रिः (3) वसिष्ठः (4) विश्वामित्रः (5) गोतमः (6) जमदग्निः ಮತ್ತು (7) भरद्वाजः ಇವರು ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು. (1) इक्ष्वाकुः (2) नृगः (3) शर्यातिः (4) दिष्टः (5) धृष्टः (6) करूषकः (7) नरिष्यन्तः (8) पृषध्रः (9) नाभागः ಮತ್ತು (10) कविः ಈ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಪುತ್ರರು. 2. ಏಕಾದಶ ರುದ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ ರುದ್ರ.

वैवस्वती ವೈವಸ್ವತೀ (स्त्री०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಯಮುನಾ ನದಿ, ಕಾಳಿಂದೀ ನದಿ. विवस्वतोऽपत्यं स्त्री — "अण्" (४-१-९२)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕು. विवस्वतः इयम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)।

वैवाहिक ವೈವಾಹಿಕ (वि०) 1. ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧವಾದ. विवाहस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "पञ्चमे सप्तमे चैव येषां वैवाहिकी क्रिया। ते च सान्तानिनः सव पतिताः शूद्रतां गताः"। 2. ವಿವಾಹ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಸ್ತು. विवाहः प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "वैवाहिकैः कौतुकसंविधानैर्गृहे गृहे व्यग्रपुरन्ध्रिवर्गम्" कुमा० ७-२। (पुं०) 3. ಸಂಬಂಧಿ, ಮಗಳ ಮತ್ತು ಮಗನ ಮಾವ (ಶ್ವಶುರ), ಅಳಿಯನ ಅಥವಾ ಸೊಸೆಯ ತಂದೆ.

वैशद्य ವೈಶದ್ಯ (न०) 1. ಸ್ವಚ್ಛತೆ, ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. विशदस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿರುವುದು, ಚುರುಕಾಗಿರುವುದು. शिष्यबुद्धिवैशद्याय। 3. ಬೆಳ್ಳಗಿರುವಿಕೆ, ಶುಭ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. ಚಿತ್ತಶಾಂತಿ, ಮನಸ್ಸಿನ ನೆಮ್ಮದಿ, ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ. 5. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ. "वैशद्यहृद्यैर्म्रदिमाभिरामैः" नैष० १४-६।

वैशम्पायन ವೈಶಂಪಾಯನ (पुं०) 1. ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯ, ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯು ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಶಿಷ್ಯ. विशम्पस्य गोत्रापत्यं पुमान् "फञ्" (४-१-११०)। "वैशम्पायननामानं यजुर्वेदस्य चाग्रहीत्" विष्णुपु०। ["वेद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದ ಒಂದನೇ ಮಹಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನಮೇಜಯನಿಗೆ ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಋಷಿ.

वैशस ವೈಶಸ (न०) 1. ವ್ಯಸನ, ದುಃಖ. "धिगुच्छ्वसितवैशसं मम यदित्थमेकाकिनो धिगेव" मालती० ९-३५। 2. ಹತ್ಯೆ, ಕೊಲೆ, ವಧೆ. विशसति हिनस्ति विशसो घातुकः। विशसस्य कर्म "अण्" (५-१-१३०)। वैशसम्। "एतद्वैशसवज्रघोरपतनं शश्वन्ममोत्पश्यतः" उ० रा० ४-२४।

वैशाख ವೈಶಾಖ (पुं०) 1. ಹನ್ನೆರಡು ಮಾಸ (ತಿಂಗಳು) ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾಸ, ವೈಶಾಖ ಮಾಸ. विशाखानक्षत्रयुक्तचन्द्रमसा युक्ता वैशाखी पौर्णमास्यस्मिन् वैशाखो मासः। "विशाखातारकायुक्ता वैशाखी पूर्णिमा भवेत्। सा वैशाखी यत्र मासे स वैशाखः प्रकीर्तितः"। 2. ಮಂತು, ಕಡೆಗೋಲು. "द्रुततरकरदक्षाः क्षिप्तवैशाखशैले" माघ० ११-८।

वैशाखी ವೈಶಾಖೀ (स्त्री०) 1. ವೈಶಾಖ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ, ವಿಶಾಖಾ ನಕ್ಷತ್ರದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. विशाखानक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी वैशाखी "अण्" (४-२-३)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ಕೆಂಪು ಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ.

वैशिक ವೈಶಿಕ (पुं०) 1. ಅನೇಕ ವೇಶ್ಯೆಯರ ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಒಬ್ಬ ನಾಯಕ. वेशेन जीवति — वेश "ठक्" (४-४-१२)। (1) पतिः (2) उपपतिः ಮತ್ತು (3) वैशिकः ಎಂದು ಶೃಂಗಾರ ನಾಯಕನು ಮೂರು ವಿಧ. (न०) 2. ವೇಶ್ಯೆಯ ಕಲೆ, ವಾರಾಂಗನೆಯ ಚಾತುರ್ಯ. वेशे भवम् "ठक्" (वा० ४-३-६०)। (वि०) 3. ವೇಶ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ, ವಾರಾಂಗನೆಯಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–की –ಕೀ.** "ऋग्वेदं सामवेदं गणितमथ कलां वैशिकीं हस्तिशिक्षाम्" मृच्छ० १-४।

वैशिष्टय ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ (न०) 1. ಅಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತನ್ನದೇ ಆಗಿರುವಿಕೆ, ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ, ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ. विशिष्टस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "वैशिष्टयादन्यमर्थं वा बोधयेत्सार्थसंभवा" सा० द० २-१७। 2. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಯೋಗ. भूतलं घटविशिष्टम् ಎಂಬಲ್ಲಿ ಘಟ ಮತ್ತು ಭೂತಲಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧವು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. 3. ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ, ಭೇದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. 4. ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರುವಿಕೆ.

वैशेषिक ವೈಶೇಷಿಕ (पुं०) 1. ಕಣಾದಮುನಿ ರಚಿತವಾದ ವೈಶೇಷಿಕ ದರ್ಶನವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. (न०) 2. ವೈಶೇಷಿಕ ದರ್ಶನ, ಆರು ವಿಧ ಆಸ್ತಿಕದರ್ಶನಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. विशेषं पदार्थभेदमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "ठक्" (४-३-८७)। ಇದು ಕಣಾದಮುನಿ ಪ್ರಣೀತವಾದ ಸೂತ್ರಾತ್ಮಕ ಹತ್ತು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ. (वि०) 3. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ. विशेष एव "ठक्" (५-४-३४)। 4. ಇತರ ವ್ಯವಚ್ಛೇದಕ. विशेषाय इतरेभ्यो व्यवच्छेदाय प्रभवति "ठक्" (५-१-१०१)।

वैश्य ವೈಶ್ಯ (पुं०) 1. ತೃತೀಯ ವರ್ಣದವನು. विशति—विश (प्रवेशने) "क्विप्" (३-२-१७८)। स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। ಇವನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಊರು ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು. "ऊरू तदस्य यद्वैश्यः"। ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಕೃಷಿ ಗೋಸಂರಕ್ಷಣ ವಾಣಿಜ್ಯ ಇವು ಮೂರು ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳು. "कृषिगोरक्षवाणिज्यं वैश्यस्यापि स्वभावजम्" गीता १८-४४। (वि०) 2. ವೈಶ್ಯನ ಸಂಬಂಧವಾದ. वैश्यस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "क्षात्राणि वैश्यानि च सेवमानः शौद्राणि कर्माणि च ब्राह्मणः सन्। अस्मिल्लोके निन्दितो मन्दचेताः परे च लोके निरयं प्रयाति" भा० शान्ति० ६१-४। (स्त्री०) –श्या –ಶ್ಯಾ. ವೈಶ್ಯ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. "वैश्यश्चेत् क्षत्रियां गुप्तां वैश्यां वा क्षत्रियो व्रजेत्। यो ब्राह्मण्यामगुप्तायां तावुभौ दण्डमर्हतः" मनु० ८-३८२।

वैश्यकर्मन् ವೈಶ್ಯಕರ್ಮನ್ (न०) ವೈಶ್ಯನ ಕಾರ್ಯ, ವೈಶ್ಯನ ವೃತ್ತಿ. (1) ವಾಣಿಜ್ಯ, ವರ್ತಕತನ. (2) ಕೃಷಿ, ವ್ಯವಸಾಯ. "कृषिगोरक्षवाणिज्यं वैश्यं कर्म स्वभावजम्" १८-४४।

वैश्रवण ವೈಶ್ರವಣ (पुं०) ಕುಬೇರ, ಧನಾಧಿಪ. विश्रवसोऽपत्यं पुमान् "अण्" विश्रवः शब्दस्य विश्रवणादेशश्च निपा० (४-१-११२)।

वैश्रवणालय ವೈಶ್ರವಣಾಲಯ, –आवास –ಆವಾಸ (पुं०) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ.

वैश्वदेव ವೈಶ್ವದೇವ (पुं०) 1. ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ಯಾಗದ ನಾಲ್ಕು ಪರ್ವಗಳಲ್ಲೊಂದು. 2. ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಭೂತಯಜ್ಞ. 3. ವಿಶ್ವೇದೇವ ಸಂಬಂಧವಾದ ಹೋಮ. विश्वदेवस्यायम् "अण्" (४-३-३२०)।

वैश्वानर ವೈಶ್ವಾನರ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. विश्वे नरो अस्य विश्वानरः, दीर्घः (६-३-१२९)। विश्वानरस्यापत्यम् "अण्" (४-१-११४)। 2. ಜಾಠರಾಗ್ನಿ, ದೇಹದೊಳಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಜೀರ್ಣಮಾಡುವ ಒಂದು ಅಗ್ನಿ. ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಖಾದ್ಯ ಚೋಷ್ಯ ಲೇಹ್ಯ ಮತ್ತು ಪೇಯ ರೂಪವಾದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವುದು. "अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः। प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम्" गीता १५-१४। 3. ಚಿತ್ರಕ ವೃಕ್ಷ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ.

वैषम्य ವೈಷಮ್ಯ (न०) 1. ಭೂಮಿಯು ಸಮನಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ನೆಲವು ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾಗಿರುವಿಕೆ. विषमस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "समतां वसुधायाश्च स सम्यगुदपादयत्। वैषम्यं हि परं भूमेरिति नः परमा श्रुतिः" भा० शान्ति० ५९-१२३। 2. ತಾರತಮ್ಯ, ಅಸಮತೆ, ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಇರುವುದು. "महच्च फलवैषम्यं दृश्यते कर्मसन्धिषु" भा०। 3. ದುಃಖ, ಕಷ್ಟ. "वैषम्यं परमं प्राप्तो दुःखितो गतचेतनः। भर्ता तेऽहं निबोधेदं वचनं हितमात्मनः" भा० वन० ६१-२०। 4. ಕಠಿನತೆ, ಒರಟಾಗಿರುವಿಕೆ.

वैषयिक ವೈಷಯಿಕ (वि०) 1. ವಿಷಯಸಂಬಂಧವಾದ. (ಆಧಾರ). ಆಧಾರವು (1) औपश्लेषिकः (2) वैषयिकः ಮತ್ತು (3) अभिव्यापकः ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. मोक्षे इच्छास्ति ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವೈಷಯಿಕ ಆಧಾರ. विषयेण निर्वृत्तः "ठक्"। 2. ವಿಷಯಾಸಕ್ತ, ಭೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು.

वैष्टुत ವೈಷ್ಟುತ (न०) ಹೋಮದ ಭಸ್ಮ.

वैष्ट्र ವೈಷ್ಟ್ರ (पुं०) 1. ಆಕಾಶ. 2. ವಾಯು. 3. ಭುವನ, ಲೋಕ, ಜಗತ್ತು. विश (प्रवेशने) "ष्ट्रः" (उ० ४-१५९)।

वैष्णव ವೈಷ್ಣವ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಉಪಾಸಕ. विष्णोरयम् "अण्" (४-३-१२०)। ಕಂಠ

ದಲ್ಲಿ ತುಲಸೀ ಮಾಲೆಯನ್ನೂ ಬಾಹುಮೂಲಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಖ ಚಕ್ರ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನೂ ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವವನು ವೈಷ್ಣವನು. "ये कण्ठलग्नतुलसीनलिनाक्षमालाः ये बाहुमूलपरिचिह्नितशङ्खचक्राः। ये वा ललाटफलके लसदूर्ध्वपुण्ड्राः ते वैष्णवा भुवनमाशु पवित्रयन्ति"॥ "गुरुवक्त्राद्विष्णुमन्त्रो यस्य कर्णे प्रवेक्ष्यति। तं वैष्णवं महापूतं प्रवदन्ति मनीषिणः"॥ "संसारो वैष्णवाधीनो देवा वैष्णवपालिताः। अहं च वैष्णवाधीनस्तस्मात् श्रेष्ठाश्च वैष्णवाः"॥ "देवस्वं ब्राह्मणद्रव्यं परस्वं च चतुर्मुख। पश्यन्ति विषवद्ये च ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः"॥ (न०) 2. ಹೋಮದ ಭಸ್ಮ. 3. ಶ್ರವಣ ನಕ್ಷತ್ರ. 4. ಶ್ರೀವೈಕುಂಠ. (वि०) 5. ವಿಷ್ಣುಸಂಬಂಧವಾದ. "गां गतस्य तव धाम वैष्णवं कोपितोह्यसि मया दिदृक्षुणा" रघु० ११-८५।

वैष्णवपुराण ವೈಷ್ಣವಪುರಾಣ (न०) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ ವಿರಚಿತ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ವಿವರಕ್ಕೆ "विष्णुपुराण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

वैष्णवाचार ವೈಷ್ಣವಾಚಾರ (पुं०) ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನ ನಡವಳಿಕೆ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಉಪಾಸಕನು ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನ ಕರ್ತವ್ಯ. वैष्णवस्य आचारः। ದೇವರು ಗೋವುಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಜ್ಞಾನ ವಯೋವೃದ್ಧರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ಇವರನ್ನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆರಾಧಿಸಬೇಕು. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತವ್ಯಲೋಪ ವಿಲ್ಲದೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿ.

वैष्णवी ವೈಷ್ಣವೀ (स्त्री०) 1. ವಿಷ್ಣುಶಕ್ತಿ. विष्णोरियम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "या विष्णो राजसी शक्तिः पालिनी चैव वैष्णवी" वराहपु०। 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 3. ಗಂಗೆ.

वैसारिण ವೈಸಾರಿಣ (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. विविधं सरति—सृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। विसारी "अण्" (५-४-१६)। "मत्स्यो वैसारिणोऽण्डजः" अम०।

वैसूचन ವೈಸೂಚನ (न०) ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನು ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರವನ್ನು (ವೇಷವನ್ನು) ಹೊಂದುವುದು.

वैहार्य ವೈಹಾರ್ಯ (वि०) ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಆಟವಾಡಲ್ಪಡುವ, ಪರಿಹಾಸ್ಯಪೂರ್ವಕ ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪತ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧಿ ಸ್ಯಾಲ ಮತ್ತು ಪತ್ನಿಯ ಬಂಧು.

वैहासिक ವೈಹಾಸಿಕ (पुं०) ನಕಲಿ, ಹಾಸ್ಯಗಾರ. विहास "ठक्" (५-१-१०९)। "भानुस्ताम्यद्वनरुहवनीकेलिवैहासिकोऽयम्" नैष० १९-६४।

वोड्र ವೋಡ್ರ (पुं०) 1. ಗೋನಸವೆಂಬ ದೊಡ್ಡ ಸರ್ಪ, ಮಂಡಲದ ಹಾವು 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. (स्त्री०) –ड्री –ಡ್ರೀ. 3. ಒಂದು ಪಣದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. "वोड्री स्त्री पणपादे ना गोनसाहौ झषान्तरे" मेदि०।

वोढव्य ವೋಢವ್ಯ (वि०) 1. ವಹಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ವಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ವಹಿಸಬೇಕಾದ. 4. ವಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. वह (प्रापणे) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। वहनीयः ವಹನೀಯಃ. 5. ವಿವಾಹವಾಗಲು ಅರ್ಹನಾದ. 6. ವಿವಾಹವಾಗ ಬೇಕಾದ. 7. ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. "न चैतेभ्यः प्रदातव्या न वोढव्या तथाविधा" भा०।

वोढृ ವೋಢೃ (पुं०) 1. ವಹಿಸುವವನು, ಹೊರುವವನು. वह (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। ओत्वम् (६-३-११२)। "हे वोढारः साध्वतिक्रामत" भाग०। 2. ಮದುವೆಯಾದವನು, ಪತಿ, ಗಂಡ. "अलिलक्षद्भयचकितेक्षणं नवोढा वोढारं विपदि न दूषितातिभूमिः" माघ० ८-२०। 3. ಎತ್ತು, ವೃಷಭ. 4. ಸಾರಥಿ. (वि०) 5. ಒಯ್ಯುವವನು, ಸಾಗಿಸುವವನು. "भागीरथीनिर्झरशीकराणां वोढा मुहुः कम्पितदेवदारुः" कुमा० १-१५।

वोद ವೋದ (वि०) ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುವ, ತೇವವಾಗಿರುವ. "वोद आर्द्रः स्यात्" त्रिकाण्ड०।

वोदाल ವೋದಾಲ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. वोदः आर्द्रः अलति — अल "अच्" (३-१-१३४)।

वोरक ವೋರಕ (पुं०) ಲೇಖಕ, ಬರವಣಿಗೆಯವನು.

वौषट् ವೌಷಟ್ (अव्य०) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಮಂತ್ರದ ಘೋಷಣೆ. उह्यतेऽनेन हविः — वह (प्रापणे) "डौषट्" बाहु०।

व्यंशक ವ್ಯಂಶಕ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ.

व्यंशुक ವ್ಯಂಶುಕ (वि०) ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ತೆಗದುಹಾಕಿರುವ, ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿರುವ. विगतमंशुकं यस्य। "व्यंशुकस्फुटमुखीमतिजिह्मां व्रीडया नववधूमिव लोकः" किरा० ९-२४।

व्यंसक ವ್ಯಂಸಕ (वि०) ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ. मयूरव्यंसकः — व्यंसको धूर्तः — सि० कौ० ।

व्यंसित ವ್ಯಂಸಿತ (वि०) ವಂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೋಸಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रतारितो व्यंसितः स्यात्" त्रिकाण्ड० ।

व्यंसन ವ್ಯಂಸನ (न०) ಮೋಸಪಡಿಸುವುದು, ವಂಚಿಸುವುದು. वि+अंस (समाघाते) "ल्युट्" (३-३-११५)।

व्यक्त ವ್ಯಕ್ತ (वि०) 1. ಸ್ಫುಟವಾದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. व्यज्यते—वि+अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "व्यक्तद्विरेफनिनदा विहिताभिमुख्या" याद० १९-६८। 2. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ. "व्यक्तनृत्तहृदयं बलद्विषं वीक्ष्य विश्वमखिलं व्यलज्जत" याद० १७-७९। (क्रि० वि०) 3. ಸ್ಫುಟವಾಗಿ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತೆ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ. "व्यक्तोदितस्मितमयूखविभासितोष्ठः" किरा० २-५९। (पुं०) 4. ಪ್ರಾಜ್ಞ, ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ.

व्यक्तरूप ವ್ಯಕ್ತರೂಪ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. व्यक्तं रूपं यस्य। "अदृश्यो व्यक्तरूपश्च सहस्रजिदनन्तजित्" वि० स०।

व्यक्ति ವ್ಯಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ತೋರುವ ಭೇದ, ವಿಮರ್ಶೆಯಿಂದ ಕಂಡುಬರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸ. वि + अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "तं सन्तः श्रोतुमर्हन्ति सदसद्व्यक्तिहेतवः" रघु० १-१०। 2. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವಿಕೆ, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವಿಕೆ. "सन्तानैस्तनुभावनष्टसलिला व्यक्तिं भजन्त्यापगाः" शाकु० ७-८। 3. ಸ್ಪಷ್ಟತೆ, ಸ್ಫುಟವಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. ನಿಜಸ್ವರೂಪ, ಯಥಾರ್ಥವಾದ ರೂಪ, ವಾಸ್ತವವಾದ ರೂಪ. "न हि ते भगवन् व्यक्तिं विदुर्देवा न दानवाः" गीता १०-१४। 5. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ, ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಸ್ತು, ಚರಾಚರಭೂತಗಳು. "अव्यक्ताद्व्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे। रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके" गीता ८-१८। 6. ಶಬ್ದಗಳಿಗಿರುವ ಪುಂಲಿಂಗ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಇವುಗಳ ಚಿಹ್ನೆ. "भाति रथाङ्गम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ರಥಾಂಗಪದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಚಕ್ರವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

व्यग्र ವ್ಯಗ್ರ (वि०) 1. ವ್ಯಾಕುಲನಾದ, ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕಾರ್ಯನಿರತನಾದ. विविधे अग्रं यस्य। "वैवाहिकैः कौतुकसंविधानैर्गृहे गृहे व्यग्रपुरन्ध्रिवर्गम्" कुमा० ७-२। 2. ಆಸಕ್ತನಾದ, ಕಾರ್ಯನಿಷ್ಠನಾದ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. 3. ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸಡಗರದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "तं व्यग्रचक्रं दितिजाधमेन स्वपार्षदमुख्येन विषज्जमानम्" भाग० ३-१९-६। (पुं०) 4. ವಿಷ್ಣು. "प्रग्रहो निग्रहो व्यग्रो नैकशृङ्गो गदाग्रजः" वि० स०।

व्यङ्ग ವ್ಯಂಗ (पुं०) 1. ಹೆಳವ, ಕುಂಟ. विगतमङ्गं यस्य। 2. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. 3. ಮುಖದಲ್ಲಿ ಏಳುವ ಮಚ್ಚೆ, ಮಂಗು. "क्रोधायासप्रकुपितो वायुः पित्तेन संयुतः। मुखमागत्य सहसा मण्डलं विसृजत्यतः। नीरुजं तनुकं श्यावं मुखे व्यङ्गं तमादिशेत्"। (वि०) 4. ಅಂಗಹೀನನಾದವನು, ಕುರೂಪವುಳ್ಳವನು.

व्यङ्गित ವ್ಯಂಗಿತ (वि०) ಅಂಗಹೀನನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+अगि (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "सितकरवपुषासौ लक्ष्यते संप्रति द्यौर्विगलितकिरणेन व्यङ्गितैकेक्षणेव" माघ० ११-६३।

व्यङ्गुल ವ್ಯಂಗುಲ (न०) ಒಂದು ಅಂಗುಲದ 16ನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ.

व्यङ्ग्य ವ್ಯಂಗ್ಯ (वि०) ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವ (ಅರ್ಥ). वि + अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। ಅರ್ಥವು (1) वाच्यः (2) लक्ष्यः ಮತ್ತು (3) व्यङ्ग्यः ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "अर्थो वाच्यश्च लक्ष्यश्च व्यङ्ग्यश्चेति त्रिधा मतः" सा० द० २-२। ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಅರ್ಥವು ವಾಚ್ಯ. ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವ ಅರ್ಥವು ಲಕ್ಷ್ಯ. ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವ ಅರ್ಥವು ವ್ಯಂಗ್ಯ. "वाच्योऽर्थोऽभिधया बोध्यो लक्ष्यो लक्षणया मतः। व्यङ्ग्यो व्यञ्जनया ताः स्युः तिस्रः शब्दस्य शक्तयः" सा० द० २-३।

व्यज ವ್ಯಜ (पुं०) ವ್ಯಜನ, ಬೀಸಣಿಗೆ. व्यजत्यनेन — वि + अज (गतिक्षेपणयोः) "घः" (३-३-११९)। निपा०।

व्यजन ವ್ಯಜನ (न०) ತಾಲವೃಂತ, ಬೀಸಣಿಗೆ. व्यजत्यनेन — वि + अज (गतिक्षेपणयोः) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "व्यजनं तालवृन्तकम्" अम०। "पर्युपास्यन्त लक्ष्म्या च पद्मव्यजनहस्तया" रघु० १०-६२।

व्यञ्जक ವ್ಯಂಜಕ (वि०) 1. ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ. वि + अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। ಶಬ್ದವು ಅಭಿಧಾ ಲಕ್ಷಣಾ ಮತ್ತು

ವ್ಯಂಜನಾರೂಪ ಮೂರುವಿಧವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾಗುವುದು. ವ್ಯಂಜನಾರೂಪವಾದ ಉಪಾಧಿ (ವ್ಯಾಪಾರ) ಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶಬ್ದವು ವ್ಯಂಜಕ. "अभिधादित्रयोपाधिवैशिष्ट्यात्त्रिविधो मतः। शब्दोऽपि वाचकस्तद्वल्लक्षको व्यञ्जकस्तथा" सा० द० २-१९। 2. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ. "उत्पत्तिव्यञ्जकः पुण्यः कर्मयोगं निबोधत" मनु० २-६८।

व्यञ्जन ವ್ಯಂಜನ (ನ०) 1. ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರವು ರುಚಿಸಲು ಬೇಕಾದ ಮಜ್ಜಿಗೆಪಳಿದ್ಯ ಪಲ್ಯ ಗೊಜ್ಜು ಮೊದಲಾದುವು. व्यज्यते अनेन—वि+अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। "अशक्नुवद्भिर्बहुभुक्तवत्तया यदुज्झिता व्यञ्जनपुञ्जराशयः" नैष० १६-१०५। 2. ಶ್ಮಶ್ರು, ಮೀಸೆ, ಗಡ್ಡ. "बालमप्राप्तवयसमजातव्यञ्जनादिकम्" भा० आदि० १७१-५३। 3. ಚಿಹ್ನ, ಲಿಂಗ, ಗುರುತು. 4. ವೇಷ, ಉಡುಪು, ಉಡಿಗೆ. "अमात्यव्यञ्जना राज्ञां दूष्यास्ते शत्रुसंज्ञिताः" माघ० २-५६। 5. ಅಂಗ, ಅವಯವ. 6. ದಿವಸ, ಹಗಲು. 7. ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶ. 8. ವ್ಯಂಜನ ವರ್ಣ, ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ "क" ಕಾರದಿಂದ "ह" ಕಾರದ ವರೆಗಿನ ವರ್ಣಗಳು, ಅರ್ಧಮಾತ್ರೆಯುಳ್ಳ "हल्" ವರ್ಣಗಳು. "एकमात्रो भवेद्ध्रस्वः द्विमात्रो दीर्घ उच्यते। त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयः व्यञ्जनं त्वर्धमात्रकम्"। "व्यञ्जनं तेमने चिह्ने श्मश्रुण्यवयवेऽहनि" मेदि०।

व्यञ्जना ವ್ಯಂಜನಾ (स्त्री०) ಶಬ್ದದ ಮೂರು ವಿಧ ಉಪಾಧಿ (ವ್ಯಾಪಾರ) ಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ, ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿ. ಅಭಿಧಾ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವೃತ್ತಿಯು ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿ. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ವೃತ್ತಿ. "विरतास्वभिधाद्यासु ययार्थो बोध्यते परः। सा वृत्तिर्व्यञ्जना नाम शब्दस्यार्थादिकस्य च" सा० द० २-१२। ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಈ ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯು शाब्दी (शब्दनिष्ठा) आर्थी (अर्थनिष्ठा) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಶಾಬ್ದಿಯು अभिधामूला ಮತ್ತು लक्षणामूला ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಅನೇಕಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಶಬ್ದದ ಒಂದು ಅರ್ಥವು ಸಂಯೋಗ ವಿಪ್ರಯೋಗ ಸಾಹಚರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿತವಾಗಲು ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯು **अभिधामूला**। "अनेकार्थस्य शब्दस्य संयोगाद्यैर्नियन्त्रिते। एकत्रार्थेऽन्यधीहेतुः व्यञ्जना साऽभिधाश्रया" सा० द० २-१४। ಈ ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು ನಿಯತವಾದುದಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕರಣಾದಿಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "गतोऽस्तमर्कः" ಇಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತವಾಯಿತೆಂದು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ಬೋಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಆದರೆ ವಕ್ತೃ ಪ್ರಕರಣ ಭೇದದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳು ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥಗಳು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನಿಯತವಾದುವು. ಇದನ್ನು ರಾಜನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತವಾಯಿತು, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಬನ್ನಿರಿ ಎಂದೂ ದೂತಿಯರು ಅಭಿಸರಣಕಾರ್ಯ ನಡೆಯಲಿ ಎಂದೂ ಕೂಲಿಕಾರರು ಮನೆಗೆ ಹೊರಡುವ ವೇಳೆಯಾಯಿತೆಂದೂ ಗೋವುಗಳು ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಸೇರಲಿ ಎಂದೂ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಕ್ತೃಪ್ರಕರಣಭೇದದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳು ಅಭಿಧಾಮೂಲ ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವುವು. ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಕ್ಕಿರುವ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ (ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ) ವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದ ಶಕ್ಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವು ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿ ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಲಕ್ಷಣಾಪ್ರಯೋಜನ ರೂಪವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವು ಪ್ರತೀತವಾಗುವಲ್ಲಿ **लक्षणामूला व्यञ्जना**। "लक्षणोपास्यते यस्य कृते तत्तु प्रयोजनम्। यया प्रत्याय्यते सा स्यात् व्यञ्जना लक्षणाश्रया" सा० द० २-१५। "गङ्गायां घोषः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜಲಮಯ ರೂಪವಾದ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವೂ ತೀರ ರೂಪವಾದ ಲಕ್ಷಣಾರ್ಥವೂ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿ ಈ ಲಕ್ಷಣೆಯ ಪ್ರಯೋಜನರೂಪವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವಾದ ಶೈತ್ಯಪಾವನತ್ವರೂಪವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವು ಲಕ್ಷಣಾಮೂಲ ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಆರ್ಥೀವ್ಯಂಜನೆಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ದರ್ಪಣ ನೋಡಿ.

व्यञ्जित ವ್ಯಂಜಿತ (वि०) ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + अञ्जू (व्यक्त्यादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "तौ सन्धिषु व्यञ्जितवृत्तिभेदं रसान्तरेषु प्रतिबद्धरागम्" कुमा० ७-९१।

व्यड ವ್ಯಡ (ನ०) ಮಲ, ಪುರೀಷ.

व्यडम्बक ವ್ಯಡಂಬಕ (ಪುಂ) ಏರಂಡವೃಕ್ಷ, ಹರಳು ಗಿಡ. व्यडं मलम् अम्बयति—अबि (स्रंसने)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "चञ्चुः पञ्चाङ्गुलो मण्डवर्धमान-व्यडम्बकाः" अम०।

व्यतिकर ವ್ಯತಿಕರ (ಪುಂ) 1. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಪರ್ಕ. वि + अति + कॄ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)। "सितमणिविहितान् स यन्त्रधाराव्यतिकरशीतलितानभुङ्क्तसौधान्" याद० २४-३५। 2. ವ್ಯಸನ. 3. ಬದಲಾವಣೆ. 4. ಮಿಶ್ರಣ, ಬೆರಕೆ. "व्यतिकर इव भीमस्तामसो वैद्युतश्च" मालती० ९-५२।

व्यतिकरित ವ್ಯತಿಕರಿತ (वि०) ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ. व्यतिकरोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "व्यतिकरितदिगन्ताः श्वेतमानैर्यशोभिः सुकृतविलसितानां स्थानमूर्जस्वलानाम्" मालती० २-९।

व्यतिक्रम ವ್ಯತಿಕ್ರಮ (ಪುಂ) 1. ಕ್ರಮವು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿರುವಿಕೆ. वि+अति+क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। "सर्वत्र प्राङ्मुखो दाता ग्रहीता च उदङ्मुखः। एष एव विधिर्दाने विवाहे च व्यतिक्रमः"। 2. ಅತಿಕ್ರಮಣ, ಉಲ್ಲಂಘನೆ, ನಿಯಮವನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು. "प्रतिबध्नाति हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यतिक्रमः" रघु० १-७९। 3. ದಾರಿ ತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದು, ಆಜ್ಞೆ ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು.

व्यतिरिक्त ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ (वि०) 1. ಭಿನ್ನವಾದ, ಬೇರೆಯಾದ. वि+अति+रिचिर् (विरेचने) "क्तः" (३-२-१०२)। "कामस्य पुष्पव्यतिरिक्तमस्त्रं बाल्यात्परं साथ वयः प्रपेदे" कुमा० १-३१। 2. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. विशेषेण अतिरिक्तः अधिकः।

व्यतिरेक ವ್ಯತಿರೇಕ (ಪುಂ) 1. ಅಭಾವ. वि+अति+रिचिर् (विरेचने) "घञ्" (३-३-१८)। ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ಮತ್ತು ಹೇತ್ವಭಾವಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿ (ಸಾಹಚರ್ಯ). "यत्र वह्न्यभावः तत्र धूमाभावः" ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವು ವಹ್ನ್ಯಭಾವ. ಧೂಮಾಭಾವವು ಹೇತ್ವಭಾವ. ಇವೆರಡರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಹ್ರದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯತಿರೇಕ (ಅಭಾವ) ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು. 2. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕಾರಣಾಭಾವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. चक्रचीवरादिसहितस्य दण्डस्याभावे घटस्यासत्त्वम्। यदभावे यदभावः। 3. ವಿನಾ, ಹೊರತು, ಬಿಟ್ಟು. "न पतिव्यतिरेकेण सुस्त्रीणामपरा गतिः"। 4. ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಜಾತೀಯ ಆಧಿಕ್ಯ. "वैश्येभ्यः क्षत्रियाः शूराः"। ವೈಶ್ಯರ ಶೌರ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಶೌರ್ಯವು ಅಧಿಕವಾದುದು ಎಂದು ಸಜಾತೀಯವಾದ ಶೌರ್ಯದ ಆಧಿಕ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 5. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಉಪಮಾನ ಮತ್ತು ಉಪಮೇಯಗಳಲ್ಲಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವರ್ಣನೆಯು "**ವ್ಯತಿರೇಕ**" ಅಲಂಕಾರ. "व्यतिरेको विशेषश्चेदुपमानोपमेययोः"। ಉದಾ: "पल्लवतः कल्पतरोरेष विशेषः करस्य ते वीर। भूषयति कर्णमेकः परस्तु कर्णं तिरस्कुरुते"। ಇಲ್ಲಿ ದಾನಾತಿಶಯದಿಂದ ಕರದಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲವಕ್ಕಿಂತಲೂ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. 6. ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ತಾರತಮ್ಯ.

व्यतिरेकव्याप्ति ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿ (स्त्री०) "व्यतिरेक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

व्यतिरेकि ವ್ಯತಿರೇಕಿ (न०) ವ್ಯತಿರೇಕ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವ ಹೇತು.

व्यतिषक्त ವ್ಯತಿಷಕ್ತ (वि०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, –ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. 2. ಬೆರಕೆಯಾಗಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವ. वि + अति + षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)।

व्यतिषङ्ग ವ್ಯತಿಷಂಗ (ಪುಂ) 1. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ. वि + अति + षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "सेनयोर्व्यतिषङ्गेण जयः साधारणोऽभवत्" भा० शान्ति० १०३-५। 2. ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ. "अन्योन्यवित्तव्यतिषङ्गवृद्धवैरानुबन्धो विहरन् मिथश्च" भाग० ५-१३-१३। 3. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಸಮಾಗಮ.

व्यतिहार ವ್ಯತಿಹಾರ (ಪುಂ) ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ, ಅದಲುಬದಲು. वि + अति + हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "परिदानं विनिमयो नैमेयः परिवर्तनम्। व्यतिहारः परावर्तो वैमेयो विमयोऽपि च" हेम०। "विक्रमव्यतिहारेण सामान्याभूत् द्वयोरपि। जयश्रीरन्तरा वेदिर्मत्तवारणयोरिव" रघु० १२-९३। "कर्मव्यतिहारे सर्वनाम्नो द्वे वाच्ये" वा० ८-१-१२।

व्यतीत ವ್ಯತೀತ (वि०) 1. ಕಳೆದಿರುವ, ಅತಿಕ್ರಾಂತವಾದ, ಕಳೆದುಹೋಗಿರುವ. वि + अति + इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "व्यतीतकालस्त्वहमभ्युपेतस्त्वामर्थि-

भावादिति मे विषादः" रघु० ५-१४। 2. ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ, ಬಿಟ್ಟು ತೆರಳಿರುವ.

व्यतीपात ವ್ಯತೀಪಾತ (पुं०) ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳನೆಯ ಒಂದು ಯೋಗ.

व्यतीहार ವ್ಯತೀಹಾರ (पुं०) ಪರಸ್ಪರ ಏಕಜಾತೀಯ ಕಾರ್ಯಗಳ ವಿನಿಮಯ, ಸಮಾನ ಕಾರ್ಯಗಳ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಬದಲಾವಣೆ. वि + अति + हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। दीर्घः (६-३-१२२)। केशाकेशि, दण्डादण्डि।

व्यत्यय ವ್ಯತ್ಯಯ (पुं०) 1. ಪರಿವರ್ತನೆ, ಬದಲಾವಣೆ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. वि+अति+इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। "परावरेषां स्थानानां कालेन व्यत्ययो महान्" भाग० ७-१०-४४। 2. ವಿರೋಧ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಾದ ವರ್ತನೆ. "परावरतत्त्वव्यत्ययेन विनिवृत्तसतत्वे" याद० २१-१३।

व्यत्यस्त ವ್ಯತ್ಯಸ್ತ (वि०) ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದ, ಪರಿವರ್ತನೆ ಹೊಂದಿದ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿದ. वि + अति + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-४-७२)।

व्यत्यास ವ್ಯತ್ಯಾಸ (पुं०) ವಿಪರ್ಯಯ, ಪರಿವರ್ತನೆ, ಬದಲಾವಣೆ, वि + अति + असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१८)। "मात्रासि वञ्चिता भद्रे चरुव्यत्यासहेतुना" हरिवं०।

व्यथक ವ್ಯಥಕ (वि०) 1. ವ್ಯಥೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ನೋಯಿಸುವ. व्यथयति — व्यथ (भयसंचलनयोः) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಭಯಂಕರವಾದ, ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "परिणामसुखे गरीयसि व्यथकेऽस्मिन् वचसि क्षतौजसाम्" किरा० २-४।

व्यथन ವ್ಯಥನ (न०) 1. ನೋಯಿಸುವುದು, ದುಃಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. 2. ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. व्यथ (भयसंचलनयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)।

व्यथा ವ್ಯಥಾ (स्त्री०) 1. ನೋವು, ದುಃಖ. व्यथ (भयसंचलनयोः) "अङ्" (३-३-१०४)। "स्नेहं दयां च सौख्यं च यदि वा जानकीमपि। आराधनाय लोकानां मुञ्चतो नास्ति मे व्यथा" उ० रा० १-१२। 2. ಭಯ. "अन्वयुङ्क्त गुरुमीश्वरः क्षितेः स्वन्तमित्यलघयत् स तद्व्यथाम्" रघु० ११-६२।

व्यथित ವ್ಯಥಿತ (वि०) 1. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. व्यथ (भयसंचलनयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "कन्दर्पबाणनिकरैर्व्यथितं हि चेतः" ऋतुसं०। 2. ಭಯಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ದುಃಖವುಂಟಾದ, ನೋವುಂಟಾದ. व्यथाऽस्य सञ्जाता "इतच्" (५-२-३६)। "अदत्तेत्यागता लज्जा दत्तेति व्यथितं मनः"। "व्यथितमपि भृशं मनो हरन्ती परिणतजम्बुफलोपभोगहृष्टा" किरा० १०-२२। 4. ಭಯವುಂಟಾದ, ಭಯಗೊಂಡ.

व्यध ವ್ಯಧ (पुं०) 1. ಹೊಡೆಯುವುದು, ಇರಿಯುವುದು, ತಿವಿಯುವುದು, ಭೇದಿಸುವುದು. व्यध (ताडने) "अप्" (३-३-६१)। "विदधति जनतामनःशरव्यव्यधपटुमन्मथचापनादशङ्काम्" माघ० ७-२४। 2. ರಂಧ್ರ ಕೊರೆಯುವುದು. ತೂತು ಮಾಡುವುದು. 3. ಗಾಯ ಮಾಡುವುದು.

व्यधिकरण ವ್ಯಧಿಕರಣ (न०) ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣ, ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಆಶ್ರಯ, –ಸ್ಥಾನ. विभिन्नमधिकरणम् आश्रयः स्थानं वा।

व्यधिकरणत्व ವ್ಯಧಿಕರಣತ್ವ (न०) ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿರುವುದು, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆಶ್ರಯ (ಸ್ಥಾನ) ಗಳಲ್ಲಿರುವುದು. व्यधिकरणस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)।

व्यध्य ವ್ಯಧ್ಯ (पुं०) ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ, ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಚರ್ಮದ ಹಗ್ಗ. व्यधाय हितः "यत्" (५-१-५)। "व्यध्यस्तु प्रतिकायः स्याज्जीवास्या भारवं गुणः" त्रिकाण्ड०।

व्यध्व ವ್ಯಧ್ವ (पुं०) ಕೆಟ್ಟ ಮಾರ್ಗ, ಸರಿಯಲ್ಲದ (ತಪ್ಪು) ಮಾರ್ಗ, ಸುಗಮವಲ್ಲದ ಹಾದಿ. विरुद्धः अध्वा "अच्" (५-४-८५)।

व्यन्तर ವ್ಯಂತರ (पुं०) ಸಕಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಶಕ್ತಿ ಹೊಂದಿರುವ ಒಂದು ದೇವತೆ. "अथ तत्र वृक्षे कश्चिद्व्यन्तरः समाश्रित आसीत्। तेनाभिहितम् "भोः मदाश्रितोऽयं वृक्षः सर्वथा रक्षणीयः इति" पञ्चतं० ५।

व्यपकर्षण ವ್ಯಪಕರ್ಷಣ (न०) 1. ದುರ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು, ತಪ್ಪುದಾರಿಗೆ ಒಯ್ಯುವುದು. वि+अप+कृष (विलेखने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಎಳೆದು ಕಳುಹಿಸುವುದು. 3. ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು.

व्यपकृष्ट ವ್ಯಪಕೃಷ್ಟ (वि०) 1. ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಎಳೆದು ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + अप + कृष "क्तः" (३-२-१०२)।

व्यपगत ವ್ಯಪಗತ (वि०) 1. ಹೊರಟುಹೋದ, ಅದೃಶ್ಯನಾದ. वि+अप+गमॢ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

"नाभ्यास्यन्ति व्यपगतशुच: त्वामपि प्रेक्ष्य हंसा:" मेघ० २-१३। 2. ಕಳೆದುಹೋದ, ನಾಶವಾದ. "व्यपगत-मदयाऽह्नि व्रीडितं मुग्धवध्वा" माघ० ११-३९। 3. ತೆರಳಿದ, ಹೊರಟುಹೋದ.

व्यपगम ವ್ಯಪಗಮ (पुं०) 1. ಹೊರಟುಹೋಗುವುದು. 2. ತೆರಳುವುದು. 3. ನಾಶವಾಗುವುದು, ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವುದು, ಕಳೆದುಹೋಗುವುದು. वि+अप+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)।

व्यपत्रप ವ್ಯಪತ್ರಪ (वि०) ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಧೂರ್ತ, ಮಾನಹೀನ. व्यपगता त्रपा यस्य।

व्यपदिशत् ವ್ಯಪದಿಶತ್ (वि०) 1. ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೆಸರು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. 2. ಗುರುತಿಸುತ್ತಿರುವ.

व्यपदिष्ट ವ್ಯಪದಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಹೆಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + अप + दिश (अतिसर्जने) "क्त:" (३-२-१०२)। 2. ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೋರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

व्यपदेश ವ್ಯಪದೇಶ (पुं०) 1. ವಂಶ, ಕುಲ. वि+अप+दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१२१)। "व्यपदेश-माविलयितुं किमीहसे जनमिमं च पातयितुम्" शाकु० ५-२१। 2. ವ್ಯಾಜ, ಕಪಟ, ನಟನೆ. "यथैष मञ्जीर-शब्दस्तथा जानामि तेन व्यपदेशेनानीता बुद्धरक्षितया मदयन्तिकेति" मालती० ७। 3. ಅಭಿಧಾನ, ಹೆಸರು, ಸಂಜ್ಞೆ. "चत्वार: किल भवन्त्येवं व्यपदेशभागिनस्तत्र-भवन्तो रामायणकथापुरुषा:" उ० रा० ६। 4. ಕೀರ್ತಿ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. 5. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. 6. ಮುಖ್ಯ.

व्यपरोपण ವ್ಯಪರೋಪಣ (न०) ಕತ್ತರಿಸಿ ಕೆಳಗೆ ಹಾಕುವುದು. वि+अप+रुह (बीजजन्मादौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "चुकोप तस्मै स भृशं सुरस्त्रिय: प्रसह्य केशव्यपरोपणादिव" रघु० ३-५६।

व्यपवर्ग ವ್ಯಪವರ್ಗ (पुं०) ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿ.

व्यपवर्तन ವ್ಯಪವರ್ತನ (न०) ಹಿಂತಿರುಗುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರುವುದು.

व्यपाकरण ವ್ಯಪಾಕರಣ (न०) ಅಟ್ಟುವುದು, ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುವುದು. वि+अप+आङ्+डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

व्यपाकृति ವ್ಯಪಾಕೃತಿ (स्त्री०) ಅಟ್ಟುವುದು, ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುವುದು. वि+अप+आङ्+डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

व्यपाय ವ್ಯಪಾಯ (पुं०) ಅಂತ್ಯ, ಕೊನೆ, ಹೊರಟುಹೋಗುವ ಕಾಲ. "हिमव्यपायाद्विशदाधराणामापाण्डरी-भूतमुखच्छवीनाम्" कुमा० ३-३३।

व्यपाश्रय ವ್ಯಪಾಶ್ರಯ (पुं०) 1. ಪರ್ಯಾಯ, ಅನುಕ್ರಮ, ಒಂದಾದಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ಅನೇಕ ಆಶ್ರಯಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. 2. ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು, ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು, ಅರ್ಥಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಒಂದರ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯುವುದು. "नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन। न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रय:" गीता ३-१८। 3. ಆಶ್ರಯ, ಆಸರೆ, ಅವಲಂಬನ. "धर्मो रामव्यपाश्रय:" रामा०।

व्यपेक्ष ವ್ಯಪೇಕ್ಷ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು, ಆಸೆಪಡುವವನು. 2. ಗಮನಿಸುವವನು, ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ನೋಡುವವನು.

व्यपेक्षा ವ್ಯಪೇಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಆಸೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಚ್ಛೆ. 2. ಆಶಯ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "अथ काश्चिदजव्यपेक्षया गमयित्वा समदर्शन: समा:" रघु० ८-२४। 3. (ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಪದಗಳಿಗೆ ಸಮಾಸಕಾರ್ಯ ವಿಧಿಸುವಾಗ ಇರಬೇಕಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. ಈ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು (1) व्यपेक्षा ಮತ್ತು (2) एकार्थीभावलक्षणम् ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪರ್ಯವಸಾನ ಹೊಂದಿದ ಪದಗಳಿಗೆ ಆಕಾಂಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಅನ್ವಯವಿರುವಲ್ಲಿ व्यपेक्षा ರೂಪವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. "स्वार्थपर्यवसायिनां पदाना-माकाङ्क्षादिवशात् य: परस्परमन्वय: तत् व्यपेक्षाभिधं सामर्थ्यम्"।

व्यपेत ವ್ಯಪೇತ (वि०) 1. ರಹಿತವಾದ, ಶೂನ್ಯವಾದ. वि + अप + इण् (गतौ) "क्त:" (३-२-१०२)। "स्मृत्याचारव्यपेतेन मार्गेणाधर्षित: परै:" याज्ञ० २-५। 2. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನಾಶವಾದ, ಕಳೆದುಹೋದ. "व्यपेतहर्षां परिदीन-मानसाम्। शुभां निमित्तानि शुभानि भेजिरे नरं श्रिया जुष्टमिवोपजीविन: रामा०"।

व्यपोढ ವ್ಯಪೋಢ (वि०) 1. ಎದುರುಬದುರಾಗಿರುವ, ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ. वि+अप+वह (प्रापणे) "क्त:" (३-४-७२)। "व्यपोढपार्श्वैरपवर्तितत्रिका विकर्षणै: पाणिविहारहारिभि:" किरा० ४-१५। 2. ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೂರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ.

व्यपोह ವ್ಯಪೋಹ (ಪುಂ०) 1. ಪರಿತ್ಯಜಿಸುವುದು, ವರ್ಜಿಸುವುದು, ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು. वि + अप + ऊह (वितर्के) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪರಿಹರಿಸುವುದು, ನಿವಾರಿಸುವುದು.

व्यभिचार ವ್ಯಭಿಚಾರ (ಪುಂ०) 1. ದುರಾಚಾರ, ತಪ್ಪು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದು, ಕೀಳುಮಟ್ಟದ ವರ್ತನೆ. वि + अभि + चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "मन्त्रज्ञमव्यसनिनं व्यभिचारविवर्जितम्" हितो० ३-१६। 2. ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ದುರಾಚಾರ, ಜಾರತ್ವ. "व्यभिचारेण वर्णानामवेद्यावेदनेन च। स्वकर्मणां च त्यागेन जायन्ते वर्णसंकराः" मनु० १०-२४। "व्यभिचारात्तु भर्तुः स्त्री लोके प्राप्नोति निन्द्यताम्" मनु० ५-१६४। 3. ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ಈ ವ್ಯಭಿಚಾರವು (1) अन्वयव्यभिचारः ಮತ್ತು (2) व्यतिरेकव्यभिचारः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಕಾರಣವಿದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯಾನುತ್ಪತ್ತಿಯು ಅನ್ವಯವ್ಯಭಿಚಾರ. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವ ಕಡೆ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಭಿಚಾರ. 4. ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಡೆ ಹೇತುವಿರುವ ಒಂದು ದೋಷ. "साध्याभाववद्वृत्तित्वं व्यभिचारः"।

व्यभिचारिन् ವ್ಯಭಿಚಾರಿನ್ (ಪುಂ०) 1. ಪರಸ್ತ್ರೀ ಸಂಭೋಗ ಮಾಡುವ ಪುರುಷ, ಜಾರ. व्यभिचरति—वि+अभि+चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ನಿರ್ವೇದ ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತಮೂರು ಶೃಂಗಾರಭಾವಗಳು. ಈ ಭಾವಗಳು ರತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಾಯಿ ಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ತಿರೋಭಾವಗಳಿಂದ ಆಭಿಮುಖ್ಯದಿಂದ ಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. स्थिरतया वर्तमाने रत्यादौ प्रादुर्भावतिरोभावाभ्यामाभिमुख्येन चरन्तीति व्यभिचारिणः। "विशेषादाभिमुख्येन चरणाद्व्यभिचारिणः। स्थायिन्युन्मग्ननिर्मग्नास्त्रयस्त्रिंशच्च तद्विदाः" सा० द० ३-१४०। (1) निर्वेदः (2) आवेगः (3) दैन्यम् (4) श्रमः (5) मदः (6) जडता (7) उग्रता (8) मोहः (9) विबोधः (10) स्वप्नः (11) अपस्मारः (12) गर्वः (13) मरणम् (14) आलस्यम् (15) अमर्षः (16) निद्रा (17) अवहित्था (18) औत्सुक्यम् (19) उन्मादः (20) शङ्का (21) स्मृतिः (22) मतिः (23) व्याधिः (24) त्रासः (25) लज्जा (26) हर्षः (27) असूया (28) विषादः (29) धृतिः (30) चपलता (31) ग्लानिः (32) चिन्ता ಮತ್ತು (33) वितर्कः ಇವು 33 ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳು. (ವಿ०) 3. ವ್ಯಭಿಚಾರ ರೂಪದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 4. ದುರಾಚಾರನಿರತ, ದುರ್ಮಾರ್ಗದ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು. 5. ಅನಿತ್ಯ, ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲದ. "नात्मा जजान न मरिष्यति नैधतेऽसौ न क्षीयते सवनविद्व्यभिचारिणां हि" भाग० ११-३-३८।

व्यय ವ್ಯಯ (ಪುಂ०) 1. ಖರ್ಚು, ವೆಚ್ಚ, ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಧನವನ್ನು ಬಳಸುವುದು. व्यय (वित्तसमुत्सर्गे) "घञ्" (३-३-१८)। ಧನ ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ವ್ಯಯ. ಧನಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದು ಆಯ. ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದೂ ಕ್ಲೇಶ. ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಧನವನ್ನು ಖರ್ಚು ಮಾಡುವಾಗಲೂ ದುಃಖ. "आये दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थाः कष्टसंश्रयाः" पञ्चतं०। ಆದರೆ ಉದಾರಹೃದಯರಾದ ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸದ್ವಿನಿಯೋಗ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಂತೋಷ, ತೃಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನಗಳುಂಟಾಗುವುವು. "इत्यर्घ्यपात्रानुमितव्ययस्य रघोरुदारामपि गां निशम्य" रघु० ५-१२। 2. ನಾಶ, ಕಳೆಯುವುದು. "भारव्ययाय च भुवः कृष्णौ यदुकुरूद्वहौ" भाग० ४-१-४९। 3. ಪರಿತ್ಯಾಗ, ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು, ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "अङ्गव्ययप्रार्थितकार्यसिद्धिः स्थाण्वाश्रमं हैमवतं जगाम" कुमा० ३-२३। 4. ವಿಘ್ನ, ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ. "भूयस्तपोव्ययो माभूद्वाल्मीकेरिति सोऽत्यगात्" रघु० १५-३७। 5. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ. (ನ०) 6. ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ 12ನೆಯ ಸ್ಥಾನ, ಲಗ್ನದಿಂದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ರಾಶಿ. "लग्नं धनं भ्रातृबन्धुपुत्रशत्रुकलत्रकाः। मरणं धर्मकर्मायव्यया द्वादशराशयः"।

व्ययन ವ್ಯಯನ (ನ०) ಖರ್ಚುಮಾಡುವುದು.

व्ययित ವ್ಯಯಿತ (ವಿ०) ಖರ್ಚುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. व्यय (वित्तसमुत्सर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)।

व्ययिन् ವ್ಯಯಿನ್ (ವಿ०) ವ್ಯಯಮಾಡುವವನು, ಖರ್ಚುಮಾಡುವವನು. व्ययोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "द्रविणं परिमितमधिकव्ययिनं जनमाकुलीकुरुते। क्षीणाञ्चलमिव पीनस्तनजघनायाः कुलीनायाः"।

व्यर्थ ವ್ಯರ್ಥ (ವಿ०) 1. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ, ಫಲವಿಲ್ಲದ. विगतोऽर्थः यस्य। "शैलात्मजापि पितुरुच्छिरसोऽभिलाषं व्यर्थं समर्थ्य ललितं वपुरात्मनश्च" कुमा० ३-७५। 2. ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ (ಶಬ್ದಜಾಲ).

व्यर्थीकृत ವ್ಯರ್ಥೀಕೃತ (ವಿ०) ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव्यर्थः व्यर्थः संपद्यमानः कृतः—व्यर्थ+

कृत् "च्विः" (५-४-५०)। "ईत्" (७-४-३२)। "व्यर्थीकृतं पत्ररथेन तेन तथाऽवसाय व्यवसायमस्याः" नैष० ३-६।

व्यर्थीभवत् ವ್ಯರ್ಥೀಭವತ್ (वि०) ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಆಗುತ್ತಿರುವ. व्यर्थ + भू "च्विः" (५-४-५०)। "ईत्" (७-४-३२)। "व्यर्थीभवद्भावपिधानयत्ना स्वरेण साध श्लथगद्गदेन" नैष० ८-१९।

व्यलीक ವ್ಯಲೀಕ (वि०) 1. ವಿಷಯಾಸಕ್ತ, ವಿಷಯಲಂಪಟ, ಭೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು. "व्यलीकं त्रिषु नागरे" त्रिकाण्ड०। 2. ಪ್ರಿಯವಲ್ಲದ, ಇಷ್ಟವಲ್ಲದ. 3. ಅಕಾರ್ಯ, ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ. 4. ಅನೃತವಲ್ಲದ, ಸುಳ್ಳಲ್ಲದ. "शुश्राव सूततनयस्य तदा व्यलीकाः" माघ० ५-१। (न०) 5. ದುಃಖ, ಕಷ್ಟ. "सुतनु हृदयात्प्रत्यादेशव्यलीकमपैतु ते किमपि मनसः संमोहो मे महानभूत्" शाकु० ७-२४। 6. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. "सुदृशः सरसव्यलीकतप्तस्तरसाश्लिष्टवतः सयौवनोष्मा" माघ० ९-८५। 7. ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. "सर्वदेवमयो राजा मनुना संप्रकीर्तितः। तस्मात्तं देववत्पश्येत् न व्यलीकेन कर्हिचित्" पञ्चतं०। 8. ಅನೃತ, ಸುಳ್ಳು. 9. ಅಸಾಂಗತ್ಯ, ಅಸಂಬದ್ಧತೆ. 10. ವೈಲಕ್ಷ್ಯ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಾಗುವ ಸಂಕೋಚ, ಕಿರಿಕಿರಿ, ಪೇಚಾಟ. "यस्मिन्ननैश्वर्यकृतव्यलीकः पराभवं प्राप्त इवान्तकोऽपि" किरा० ३-१९।

व्यवकलन ವ್ಯವಕಲನ (न०) ಕಳೆಯುವುದು, ತೆಗೆದು ಹಾಕುವುದು. वि + अव + कल (संख्याने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

व्यवकलित ವ್ಯವಕಲಿತ (वि०) ಕಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. वि + अव + कल (संख्याने) "क्तः" (३-२-१०२)।

व्यवच्छिन्न ವ್ಯವಚ್ಛಿನ್ನ (वि०) 1. ಭೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅತಿಶಯವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಮತ್ಕಾರಜನಕವಾದ. "तैः शरीरं च काव्यानामलङ्काराश्च दर्शिताः। शरीरं तावदिष्टार्थव्यवच्छिन्ना पदावली" काव्या० १-१०। 2. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಮೂದಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "भिन्नं व्यवच्छिन्नं विशेषितम्" त्रिकाण्ड०।

व्यवच्छेद ವ್ಯವಚ್ಛೇದ (पुं०) 1. ಬೇರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ. वि+अव+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ನಿವೃತ್ತಿ, ವಿರಾಮ. "जीवस्य न व्यवच्छेदः स्याच्चेत्तत्प्रतिक्रिया" भाग० ४-२९-३२। 3. ಬಾಣದ ಪ್ರಯೋಗ, ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಡುವುದು. 4. ತುಂಡುಮಾಡುವುದು, ಕತ್ತರಿಸುವುದು. 5. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳಿಸುವುದು. 6. ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳುವುದು.

व्यवच्छेदक ವ್ಯವಚ್ಛೇದಕ (वि०) 1. ಇತರ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ. वि+अव+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಕತ್ತರಿಸುವ, ತುಂಡು ಮಾಡುವ. 3. ವಿರಾಮವನ್ನು ಕೊಡುವ. 4. ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳುವ.

व्यवच्छेद्य ವ್ಯವಚ್ಛೇದ್ಯ (वि०) 1. ಇತರ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಮೂದಿಸಲ್ಪಡುವ. वि + अव + छिदिर् (द्वैधीकरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

व्यवधा ವ್ಯವಧಾ (स्त्री०) 1. ಮರೆಯಾಗುವುದು. वि+अव+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ಮುಚ್ಚಳ, ಮರೆ.

व्यवधान ವ್ಯವಧಾನ (न०) 1. ಮರೆಯಾಗಿರುವುದು, ಮಧ್ಯೆ ಇರುವುದು, ಅವಕಾಶ. ಇದು ದೈಶಿಕ ಮತ್ತು ಕಾಲಿಕ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಎರಡು ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವುದು ದೈಶಿಕವ್ಯವಧಾನ. ಎರಡು ಕಾಲಗಳಿಗೆ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಅವಕಾಶವು ಕಾಲಿಕವ್ಯವಧಾನ. वि + अव+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। ಹೀಗೆಯೇ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವುದೂ ವ್ಯವಧಾನವಾಗುವುದು. ಅಂದರೆ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವುದು ಈ ಎರಡು ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಎರಡು ಕಾಲಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಮರೆಯಾಗಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥ. "दृष्टिं विमानव्यवधानमुक्तां पुनः सहस्रार्चिषि संनिधत्ते" रघु० १३-४४। 2. ವಿಚ್ಛೇದ, ನಿಲುಗಡೆ, ಬಿಡುವು, ತಡೆ. "वपुरन्वलिप्त परिरम्भसुखव्यवधानभीरुकतया न वधूः" माघ० ९-५१। 3. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ. "यावदन्यं न विन्देत व्यवधानेन कर्मणाम्" भाग० ४-२९-७७। 4. ಭೇದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. "परात्मनोर्यद्व्यवधानकं पुरस्तात्" भाग० ४-२२-२७। 5. ಆಚ್ಛಾದನ, ಹೊದಿಕೆ. "शार्दूलचर्मव्यवधानवत्याम्" कुमा० ३-४४।

व्यवधि ವ್ಯವಧಿ (पुं०) 1. ವ್ಯವಧಾನ, ಮಧ್ಯೆ ಬಂದು ಸೇರುವುದು, ಮಧ್ಯೆ ಬಂದು ಮರೆಮಾಡುವುದು. वि + अव + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)।

"व्यवधावपि वा विधोः कलां मृडचूडानिलयां न वेद कः" नैष० २-१९। 2. ಮುಚ್ಚುವುದು. 3. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ. 4. ಆಚ್ಛಾದನ, ಹೊದಿಕೆ. 5. ಮುಚ್ಚಳ. 6. ವ್ಯವಧಾನ, ಕಾಲಾವಕಾಶ. "अवनतवदनेन्दुरिच्छतीव व्यवधिमधीरतया यदस्थितास्मै" माघ० ७-३८।

व्यवसाय ವ್ಯವಸಾಯ (पुं०) 1. ಉದ್ಯೋಗ, ಪ್ರಯತ್ನ. वि + अव + षो (अन्तकर्मणि) "घञ्" (३-३-१९)। "तदलं प्रतिपक्षमुन्नतेरवलम्ब्य व्यवसायवन्ध्यताम्" किरा० २-१५। 2. ನಿಶ್ಚಯ. "जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं सत्त्ववतामहम्" गीता १०-३६। 3. ಅನುಷ್ಠಾನ, ಆಚರಣೆ. 4. ವಿಷ್ಣು. वि + अव + षिञ् (बन्धने) "घञ्" (३-३-१९)। "ज्योतिश्चक्रं ध्रुवे नित्यं सीयते बध्यते यतः। व्यवसायस्ततो ज्ञेयो भगणाधारमूर्तिमान्" इति निरुक्तिः। "व्यवसायो व्यवस्थानः संस्थानः स्थानदो ध्रुवः" वि० स०। 5. ವಿಧೇಯತೆ.

व्यवसायिन् ವ್ಯವಸಾಯಿನ್ (वि०) 1. ಉದ್ಯೋಗಶೀಲ, ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು. व्यवसायोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "कोऽतिभारः समर्थानां किं दूरं व्यवसायिनाम्" चाणक्य०। 2. ಆಚರಿಸುವವನು. ಅನುಷ್ಠಿಸುವವನು. 3. ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವವನು, ವಾಣಿಜ್ಯ ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. 4. ಹಠದಿಂದ ಕಾರ್ಯ ಸಾಧಿಸುವವನು. "तुल्यार्थं तुल्यसामर्थ्यं मर्मज्ञं व्यवसायिनम्। अर्धराज्यहरं भृत्यं यो न हन्यात् स हन्यते" पञ्चतं०।

व्यवसित ವ್ಯವಸಿತ (न०) 1. ವಿವೇಚನೆ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದು. वि+अव+षो (अन्तकर्मणि) "क्तः" (३-३-११४)। 2. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಧಾರ. (वि०) 3. ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ, ನಿರ್ಧಾರಮಾಡಿದ. कर्त० "क्तः"। "तं समीक्ष्य व्यवसितं पितुर्निर्देशपालने" रामा०। 4. ಅನುಷ್ಠಿಸಿದ, ಆಚರಿಸಿದ. 5. ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡಿದ, ಯತ್ನಿಸಿದ. "इतः प्रत्यादेशात्स्वजनमनुगन्तुं व्यवसितां मुहुस्तिष्ठेत्युच्चैर्वदति गुरुशिष्ये गुरुसमे" शाकु० ६-९। 6. ವಂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೋಸಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

व्यवस्था ವ್ಯವಸ್ಥಾ (स्त्री०) 1. ಪರಿಹರಿಸುವುದು, ಬಗೆಹರಿಸುವುದು. वि + अव + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ಶಾಸ್ತ್ರ, ವಿಧಿ, ಕಟ್ಟಳೆ. "दीर्घकालं ब्रह्मचर्यं धारणं च कमण्डलोः। देवरेण सुतोत्पत्तिर्दत्तकन्या प्रदीयते। एतानि लोकगुप्त्यर्थं कलेरादौ महात्मभिः। निवर्तितानि कर्माणि व्यवस्थापूर्वकं बुधैः"। 3. ನಿಯತ, ನಿಶ್ಚಿತ. "भग्नं जयं चापतुरव्यवस्थम्" रघु० ७-५४। 4. ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಏರ್ಪಾಡು, ಅಳವಡಿಸುವುದು. 5. ನಿಯಮ.

व्यवस्थान ವ್ಯವಸ್ಥಾನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. कलामुहूर्ताद्यात्मकः कालो व्यवतिष्ठतेऽस्मिन्—वि + अव + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। "कलामुहूर्तादिमयः ध्रुवे कालोऽवतिष्ठते। यस्मात्तस्मात् व्यवस्थानो ह्यष्टार्णः स्थानदो मनुः" इति निरुक्तिः। "व्यवसायो व्यवस्थानः" वि० स०। 2. ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಏರ್ಪಾಡು. 3. ನಿರ್ಣಯ, ತೀರ್ಮಾನ. 4. ಕಾನೂನು, ಕಟ್ಟಳೆ, ವಿಧಿ. "चातुर्वर्ण्यव्यवस्थानं यस्मिन् देशे न विद्यते। तं म्लेच्छदेशं जानीयादार्यावर्तः ततः परम्"।

व्यवस्थापक ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ (वि०) 1. ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡುವವನು, ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವವನು, ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವವನು. वि + अव + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸುವವನು. 3. ಕಾನೂನು ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವವನು.

व्यवस्थापन ವ್ಯವಸ್ಥಾಪನ (न०) 1. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. ಏರ್ಪಡಿಸುವುದು. 2. ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು,

व्यवस्थापित ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಿತ (वि०) 1. ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+अव+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕಾನೂನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಶಾಸ್ತ್ರರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

व्यवस्थित ವ್ಯವಸ್ಥಿತ (वि०) 1. ಸರಿಯಾದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ. वि+अव+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "अथ व्यवस्थितान् दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान् कपिध्वजः" गीता १-२०। 2. ಕಾನೂನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದ. 3. ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯವಾದ.

व्यवहरण ವ್ಯವಹರಣ (न०) 1. ವ್ಯವಹರಿಸುವುದು, ಸಭ್ಯತೆಯಿಂದ ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ವಿಧೇಯತೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. वि + अव + हृञ् (हरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕೋರ್ಟು ಕಛೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವುದು. "सह मुनिभिरुपास्त धर्ममाद्यं व्यवहरणानि ददर्श वेदविद्भिः" याद० २४-७।

व्यवहरत् ವ್ಯವಹರತ್ (वि०) 1. ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಭ್ಯತೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. वि+अव+हृञ् (हरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "बहिः सर्वाकारप्रवणरमणीयं व्यवहरन्

परास्थूहस्थानान्यपि तनुतराणि स्थगयति" मालती० १-१७। 2. ಕೋರ್ಟು ಕಛೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾರ್ಯ ಕಲಾಪ ನಡೆಸುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -हरन्ती -ಹರನ್ತೀ.

व्यवहर्तव्य ವ್ಯವಹರ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಕಾದ. 2. ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವ. वि + अव + हृञ् (हरणे) "तव्यः" (३-१-९६)। ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವುದು ಮಾತಾಡುವುದು ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯ ಗಳಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಸಭ್ಯತೆಯಿಂದ ನಡೆದು ಕೊಳ್ಳುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಸಂಪರ್ಕಹೊಂದುವುದು ವ್ಯವಹಾರ ವೆನಿಸುವುದು. "अनीयर्" (३-१-९६)। -हरणीयम् -ಹರಣೀಯಮ್.

व्यवहर्तृ ವ್ಯವಹರ್ತೃ (वि०) 1. ವ್ಯಾಪಾರವಿಚಾರ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತುಕತೆ ನಡೆಸುವವನು. वि + अव + हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಜ್ಯ ಹೂಡುವವನು. 3. ಮೊಕದ್ದಮೆಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ತೀರ್ಪು ಕೊಡುವವನು, ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ. 4. ಸಾಲ ಕೊಡುವವನು ಮತ್ತು ಪಡೆಯು ವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। -हर्त्री -ಹರ್ತ್ರೀ.

व्यवहार ವ್ಯವಹಾರ (पुं०) 1. ಮಾತುಕತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪರ್ಕ ಹೊಂದುವುದು. 2. ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವುದು. 3. ವಿವಾದ. 4. ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಜ್ಯ ಹೂಡುವುದು. 5. ಮೊಕದ್ದಮೆ ನಡೆಸುವುದು, ವಾದಿಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ಪರವಾದ ವಾದಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದು. ವಾದಿಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ವಾದಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಸಂದೇಹ ಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದು (ವ್ಯವಹಾರ). "नानासंदेह-हरणाद्व्यवहार इति स्मृतः" कात्यायनः। "परस्परं मनुष्याणां स्वार्थविप्रतिपत्तिषु। वाक्यान्यायाद्व्यवस्थानं व्यवहार उदाहृतः"। 6. ಸಾಲ ಕೊಡುವುದು ಮತ್ತು ಪಡೆಯುವುದು. "ददर्श संशयच्छेद्यान् व्यवहारा-नतन्द्रितः" रघु० १७-३९। 7. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಹಣವನ್ನು (ಸಾಲವನ್ನು) ಕೊಡುವ ನಡವಳಿಕೆ. 8. ವಾಣಿಜ್ಯ, ವರ್ತಕತನ, ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯ ವ್ಯಾಪಾರ. 9. ನಡವಳಿಕೆ, ಪರಸ್ಪರ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "न विना पार्थिवो भृत्यैर्न भृत्याः पार्थिवं विना। तेषां च व्यवहारोऽयं परस्परनिबन्धनः" पञ्चतं० १-८७। 10. ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ಕ್ರಿಯೆ, ನಡೆಸುವ ಕೆಲಸದ ರೀತಿ. "न कश्चित् कस्यचिन्मित्रं न कश्चित् कस्यचिद्रिपुः। व्यवहारेण जायन्ते मित्राणि रिपवस्तथा"। 11. ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗ. 12. ಸಹಭೋಜನ ಮತ್ತು ಸಹಾಸನ ಮುಂತಾದುವು. 13. ಲೋಕಯಾತ್ರೆ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ಜೀವನ.

व्यवहारज्ञ ವ್ಯವಹಾರಜ್ಞ (पुं०) 1. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ರೊಡನೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಅರಿತವನು, ಜನ ರೊಡನೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. व्यवहारं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३५)। 2. ವಾದವಿವಾದಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. 3. ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡಬಲ್ಲವನು. 4. ಋಣದಾನಾದಾನಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. 5. ಜನರ ಸಂಪರ್ಕ ಪಡೆದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಮಾತುಕತೆ ಗಳನ್ನು ನಡೆಸಬಲ್ಲವನು, ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕನಾದ ಬಾಲಕ. "बाल आषोडशाद्वर्षात् पौगण्डोऽपि निगद्यते। परतो व्यवहारज्ञः स्वतन्त्रः पितरावृते"।

व्यवहारतन्त्र ವ್ಯವಹಾರತಂತ್ರ (न०) ಕುಟುಂಬ ಭರಣದ ಪರಿಜ್ಞಾನ, ಗೃಹಕೃತ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸಬಲ್ಲ ಜಾಣ್ಮೆ. "तद्वत्स वाक्प्रतिष्ठानि देहिनां व्यवहारतन्त्राणि" मालती० ४।

व्यवहारदर्शन ವ್ಯವಹಾರದರ್ಶನ (न०) ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನ ದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ವಾದವಿವಾದಾತ್ಮಕ ನಡವಳಿಕೆಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆ.

व्यवहारपद ವ್ಯವಹಾರಪದ (न०) ವ್ಯವಹಾರದ ವಿಷಯು. ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವಿಸಬಹುದಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿರುವ ವಿಷಯಗಳು ಹದಿನೆಂಟು. ["अष्टादश-विवादपद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "स्मृत्याचारव्यपेतेन मार्गेणाधर्षितः परैः। आवेदयति चेद्राज्ञि व्यवहारपदं हि तत्" याज्ञ० १-५।

व्यवहारपाद ವ್ಯವಹಾರಪಾದ (पुं०) ವ್ಯವಹಾರದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲೊಂದು. व्यवहारस्य पादः। (1) पूर्वपक्षः (2) उत्तरपक्षः (3) क्रियापादः ಮತ್ತು (4) निर्णयपादः ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರದ ಪಾದಗಳು ನಾಲ್ಕು.

व्यवहारमार्ग ವ್ಯವಹಾರಮಾರ್ಗ (पुं०) ವ ವಹಾರದ ವಿಷಯ.

व्यवहारविषय ವ್ಯವಹಾರವಿಷಯ (पुं०) ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವಿಸಬಹುದಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳ ಅವಕಾಶ. ["अष्टादशविवादपद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

व्यवहारिका ವ್ಯವಹಾರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಲೋಕಯಾತ್ರೆ. 2. ಸಂಮಾರ್ಜನಿ, ಪೊರಕೆ. 3. ಇಂಗುದೀವೃಕ್ಷ.

व्यवहारिन् ವ್ಯವಹಾರಿನ್ (वि०) 1. ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವ, ವ್ಯವಹಾರದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ,

व्यवहारोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು.

व्यवहार्य ವ್ಯವಹಾರ್ಯ (वि०) 1. ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ವ್ಯವಹರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. वि + अव + हृञ् (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.

व्यवहित ವ್ಯವಹಿತ (वि०) ಇನ್ನೊಂದರಿಂದ ಮಧ್ಯೆ ವ್ಯವಧಾನ ಹೊಂದಿರುವ, ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಕಾಲ ಇವುಗಳಿಂದ ವ್ಯವಧಾನ ಹೊಂದಿರುವ, ಮರೆಯಾಗಿರುವ. "व्यवहितमविजानती किलान्तर्वणभुवि वल्लभमाभिमुख्यभाजम्" माघ० ७-३५।

व्यवहृत ವ್ಯವಹೃತ (वि०) 1. ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+अव+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

व्यवह्रियमाण ವ್ಯವಹ್ರಿಯಮಾಣ (वि०) 1. ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ವಾದವಿವಾದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ವಾದವಿವಾದಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि+अव+हृञ् (हरणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

व्यवहृति ವ್ಯವಹೃತಿ (स्त्री०) ವ್ಯವಹಾರ. "व्यवहार" ಪದದ ಅರ್ಥ. वि + अव + हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

व्यवाय ವ್ಯವಾಯ (पुं०) 1. ಮೈಥುನ, ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮ, ಸಂಭೋಗ. वि+अव+अय (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "व्यायामं च व्यवायञ्च स्नानं चंक्रमणं तथा। ज्वरमुक्तो न सेवेत यावन्न बलवान् भवेत्"। 2. ವ್ಯವಧಾನ, ಅಂತರ್ಧಾನ, ಮರೆ. "अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि" पा० सू० ८-४-२। (न०) 3. ತೇಜಸ್ಸು, ಬೆಳಕು. "व्यवायः सुरतेऽन्तर्धौ पुंसि क्लीबं तु तेजसि" मेदि०।

व्यवायिन् ವ್ಯವಾಯಿನ್ (पुं०) 1. ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು. व्यवैतुं शीलं यस्य "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. ವ್ಯವಧಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಮರೆಮಾಡುವ, ಮಧ್ಯೆ ಅಂತರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "व्यवायिनोऽन्तरम्" पा० सू० ६-२-१६६।

व्यष्टि ವ್ಯಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅಸ್ತಿತ್ವ. 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಹರಡುವಿಕೆ, ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವಿಕೆ. 3. ಅಂಡಾದಿಸೃಷ್ಟಿ. 4. ಮಹದಾದಿ ತತ್ತ್ವೋತ್ಪತ್ತಿಸಮಯದಲ್ಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವುದು. 5. ಜೀವಾತ್ಮರಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಕಳೇಬರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು.

व्यष्टिसृष्टि ವ್ಯಷ್ಟಿಸೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಅಂಡಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಮೊದಲು ನಡೆಯುವ ಮಹದಾದಿ ತತ್ತ್ವಸೃಷ್ಟಿ.

व्यसन ವ್ಯಸನ (न०) 1. ಇಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವು ಲಭಿಸದ ಕಾರಣ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖ. 2. ಕಾಮಕ್ರೋಧಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮನೋವ್ಯಥೆ. 3. ವಿಪತ್ತು, ಕಷ್ಟ. "व्यसनासारवेगानां वारणं न प्रकल्पते" याद० २२-१४। ಕಷ್ಟ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಅದರ ಪರಿಹಾರೋಪಾಯವನ್ನು ಹುಡುಕದೆ ದುಃಖದಿಂದ ಅಳುತ್ತ ಕುಳಿತರೆ ಆ ಕಷ್ಟವು ಹೆಚ್ಚುವುದಲ್ಲದೆ ಅದರಿಂದ ಪಾರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. "व्यसनं प्राप्य यो मोहात् केवलं परिदेवयेत्। क्रन्दनं वर्धयत्येव तस्यान्तं नाधिगच्छति" पञ्चत० २-१९४। ಕಷ್ಟ ಬಂದಾಗ ಅದನ್ನು ಜಾಣ್ಮೆಯಿಂದ ಎದುರಿಸುವವನು ಆ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು. "व्यसनेष्वेव सर्वेषु यस्य बुद्धिर्न हीयते। स तेषां पारमभ्येति तत्प्रभावादसंशयम्" पञ्चत० २-६। 4. ಅಶುಭ, ಅಮಂಗಳ. 5. ಮದ್ಯಪಾನ ಬೇಟೆ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ. 6. ಪಾಪ. 7. ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ, ಪ್ರಯೋಜನ (ಫಲ) ವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಯತ್ನ. 8. ಭ್ರಂಶ, ಪತನ, ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು. 9. ಎಸೆಯುವುದು. 10. ಅವಗುಣ, ದೋಷ, ದುರ್ಗುಣ. "मिथ्यैव व्यसनं वदन्ति मृगयामीदृग्विनोदः कुतः?" शाकु० २-५। 11. ಆಸಕ್ತಿ, ತತ್ಪರತೆ, ಉತ್ಸಾಹ, ಉತ್ಸುಕತೆ. "विद्यायां व्यसनं स्वयोषिति रतिर्लोकापवादाद्भयम्" भर्तृ० १-५१। 12. ಕಷ್ಟಕಾಲ, ಕಷ್ಟವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಸಮಯ. "स सुहृत् व्यसने यः स्यात् अन्यजात्युद्भवोऽपि सन्। वृद्धौ सर्वोऽपि मित्रं स्यात् सर्वेषामेव देहिनाम्" पञ्चत० १-३६७। 13. ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಅಶಕ್ತತೆ, ಅನರ್ಹತೆ, ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 14. ಹ್ರಾಸ, ಕೊರತೆ. "स्वबलव्यसनेऽपि पीडयमानं गुणवन्मित्रमिवानतिं प्रपेदे" किरा० १३-१५।

व्यसनार्त ವ್ಯಸನಾರ್ತ (वि०) ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ. व्यसनेनार्तः पीडितः।

व्यसनिन् ವ್ಯಸನಿನ್ (वि०) 1. ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕಷ್ಟವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ. व्यसनमस्यास्ति "इनिः"

(५-२-११५)। 2. ಭ್ರಂಶವುಳ್ಳವನು, ಪತನವುಳ್ಳವನು, ನಾಶವುಳ್ಳವನು. "चिरस्य मित्रव्यसनी सुदमो दमघोषजः" माघ० २-६०।

व्यस्त ವ್ಯಸ್ತ (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದೆ ಹಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವೇಗವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟ. वि + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "विषज्योतिरुज्जृम्भणोड्डामरव्यस्तविस्तारिदोःखण्डपर्यासितक्ष्माधरम्" मालती० ५-२३। 2. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವ, ಭಾಗವಾಗಿರುವ. "हिमवति जलधौ च व्यस्ततोयेव गङ्गा" विक्र० ५-२२। 3. ಕೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "कल्पाक्षेपकठोरभैरवमरुद्व्यस्तैरभिस्तीर्यते" उ० रा० ५-१४। 4. ಕಿಂಚಿತ್ತು, ಸ್ವಲ್ಪ. "वरेषु यद्बालमृगाक्षि मृग्यते तदस्ति किं व्यस्तमपि त्रिलोचने" कुमा० ५-७२। 5. ಬಿಡಿ ಬಿಡಿಯಾದ, ಸಮಸ್ತವಲ್ಲದ (ಪದ), 6. ವಿಪರೀತವಾದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದ. "प्रतिपदाप्यमावास्यातिथ्योर्युग्मं महाफलम्। एतद्व्यस्तं महाघोरं हन्ति पुण्यं पुराकृतम्"॥ 7. ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ. "कुनृपतिभवनद्वारसेवाकलङ्कव्यासङ्गव्यस्तधैर्यम्" भर्तृ० २-३१। 8. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ. 9. ವಿಪರ್ಯಸ್ತವಾದ, ಹಿಂದುಮುಂದಾದ, ತಲೆಕೆಳಗಾದ. (अव्य०) 10. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ, ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ, ಒಂಟಿಯಾಗಿ.

व्यस्तपद ವ್ಯಸ್ತಪದ (न०) 1. (ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ) ಗೊಂದಲವುಂಟುಮಾಡುವ ಹೇಳಿಕೆ, ತೊಡಕುಂಟುಮಾಡುವ ಹೇಳಿಕೆ. व्यस्तं पदं यस्मिन्। 2. ಸಮಾಸವಿಲ್ಲದ ಪದ, ಒಂಟಿಯಾದ ಪದ.

व्याकरण ವ್ಯಾಕರಣ (न०) 1. ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರ, ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಶಬ್ದದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. व्याक्रियन्ते अर्था येन—वि+आ+कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಶಬ್ದಸಾಧುತ್ವವನ್ನೂ ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಇದು ವ್ಯಾಕರಣವಾಯಿತು. व्याक्रियन्ते व्युत्पाद्यन्ते अर्थवत्तया प्रतिपाद्यन्ते शब्दाः येन इति वा। "एकः शब्दः सम्यग्ज्ञातः सुष्ठु प्रयुक्तः स्वर्गे लोके कामधुग्भवति"। ಶಬ್ದಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸುಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವುದು ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದುದರಿಂದ ಇದೇ ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಫಲ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗ ಮತ್ತು ಶುದ್ಧವಾದ ವಿಭಕ್ತಿಜ್ಞಾನವುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಕರಣವು ಒಂದು ವೇದಾಂಗವಾಯಿತು. "अथ व्याकरणं वक्ष्ये कात्यायन समासतः। सिद्धशब्दविवेकाय बालव्युत्पत्तिहेतवे"। ಸುಬಂತಪದಗಳ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಅವುಗಳ ಸಪ್ತವಿಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ವಚನಗಳು ಸಪ್ತಕಾರಕಗಳು ಅವ್ಯಯೀಭಾವ ತತ್ಪುರುಷ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಮುಂತಾದ ಸಮಾಸಗಳು ಕೃತ್ ಮತ್ತು ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ರೂಪಗಳು ತಿಙನ್ತರೂಪಗಳು ಅವುಗಳ ಪುರುಷ ಮತ್ತು ವಚನಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾವ್ಯವಹಾರೋಪಯೋಗಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ಸುಬನ್ತ ತಿಙನ್ತ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಶಬ್ದಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಭಾಷಾಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದ ಮುಖ್ಯ ಫಲ. माहेशव्याकरणम् पाणिनीयव्याकरणम् कलापव्याकरणम् संक्षिप्तसारव्याकरणम् सुपद्मव्याकरणम् हरिनामामृतव्याकरणम् भट्टोजिदीक्षितकृतसिद्धान्तकौमुदी ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಕರಣಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಈಗ ಪಾಣಿನಿಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವ್ಯಾಕರಣವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಭಟ್ಟೋಜಿದೀಕ್ಷಿತಪ್ರಣೀತಸಿದ್ಧಾಂತಕೌಮುದೀ ವ್ಯಾಕರಣವು (ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ) ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವುದು. 2. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು.

व्याकार ವ್ಯಾಕಾರ (पुं०) 1. ರೂಪ ಬದಲಾವಣೆ, 2. ವಿರೂಪ, ವಿಕಾರರೂಪ.

व्याकीर्ण ವ್ಯಾಕೀರ್ಣ (वि०) 1. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि+आ+कॄ (विक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಕೆದರಿರುವ, ಸುತ್ತಲೂ ಚೆದರಿಕೊಂಡಿರುವ. "व्याकीर्णकेसरकरालमुखा मृगेन्द्राः" पञ्चत० १-२०४।

व्याकरणप्रक्रिया ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವುದು, ಶಬ್ದಗಳ ಹುಟ್ಟನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ತಿಳಿಸುವುದು.

व्याकुल ವ್ಯಾಕುಲ (वि०) 1. ಕಷ್ಟ ದುಃಖ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಕರ್ತವ್ಯಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನಾದ. वि + आ + कुल (संस्त्याने बन्धुषु च) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾದ, ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ. "आलोके ते निपतति पुरा सा बलिव्याकुला वा" मेघ० २-२२। 3. ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗಿರುವ, ಗಾಬರಿಯಿಂದ ಭಯಗೊಂಡಿರುವ.

व्याकूति ವ್ಯಾಕೂತಿ (स्त्री०) ವಂಚನೆ, ಮೋಸ.

व्याकृत ವ್ಯಾಕೃತ (ವಿ०) 1. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+आ+डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ವಿಕಾರಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿರೂಪವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

व्याकृति ವ್ಯಾಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಹೇಳುವುದು, ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುವುದು, 2. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. 3. ವಿರೂಪಗೊಳಿಸುವುದು, ವಿಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. वि+आ+डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 4. ವ್ಯಾಕರಣ, ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.

व्याकोश ವ್ಯಾಕೋಶ (पुं०) 1. ಪ್ರಫುಲ್ಲವಾದ, ವಿಕಸಿತವಾದ, ಅರಳಿರುವ. व्यावृत्तः कोशः संकोचोऽस्मात्। "दोषापि नूनमहिमांशुरसौ किलेति व्याकोशकोकनदतां दधते नलिन्यः" माघ० ४-४६। 2. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ, ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದಿದ.

व्याक्षिप्त ವ್ಯಾಕ್ಷಿಪ್ತ (वि०) 1. ಬೇರೆಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರೆಕಡೆಗೆ ಗಮನ ಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+आ+क्षिपु (निरसने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮುಂದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

व्याक्षेप ವ್ಯಾಕ್ಷೇಪ (पुं०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುವುದು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸುವುದು. 3. ಮುಂದೂಡುವುದು. 4. ಅಡ್ಡಿ, ತಡೆ, ವಿಲಂಬ. वि + आ + क्षिपु (निरसने) "घञ्" (३-३-१८)। "अव्याक्षेपो भविष्यन्त्याः कार्यसिद्धेर्हि लक्षणम्" रघु० १०-६।

व्याख्या ವ್ಯಾಖ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ವಿವರಣೆ, ವಿವರಿಸಿ ಸಂಬಂಧಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. वि + आ + ख्या (प्रकथने) "अङ्" (३-३-१०६)। "न शिष्याननुबध्नीत ग्रन्थान्नैवाभ्यसेद्बहून्। न व्याख्यामुपयुञ्जीत नारम्भानारभेत् क्वचित्" भाग० ७-१३-८। 2. ಬೋಧನೆ, ಉಪದೇಶ. "व्याख्यामुद्रां करसरसिजैः पुस्तकं शङ्खचक्रे" हयग्री०।

व्याख्यात ವ್ಯಾಖ್ಯಾತ (वि०) 1. ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಬಂಧಕಲ್ಪಿಸಿ ವಿವರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. वि+आ+ख्या (प्रकथने) "क्तः" (३-२-१०२)। "निगमान्तेषु निगदव्याख्यातनिजवैभवः" याद० १६-४। 2. ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

व्याख्यातव्य ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವ್ಯ (वि०) 1. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 2. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ. वि+आ+ख्या (प्रकथने) "तव्यः" (३-१-९६)। 3. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಬಹುದಾದ. 4. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಉಪದೇಶಿಸಬಹುದಾದ.

व्याख्यातृ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃ (वि०) 1. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವವನು, ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವವನು, ಸಂಬಂಧಕಲ್ಪಿಸಿ ವಿವರಿಸುವವನು. वि + आ + ख्या (प्रकथने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಬೋಧಿಸುವವನು, ಉಪದೇಶಿಸುವವನು.

व्याख्यान ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ (न०) 1. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು, ಸಂಬಂಧಕಲ್ಪಿಸಿ ವಿವರಿಸುವುದು. 2. ಉಪದೇಶಿಸುವುದು, ಬೋಧಿಸುವುದು. वि + आ + ख्या (प्रकथने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

व्याख्येय ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯ (वि०) 1. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 2. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ. 3. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಬಹುದಾದ. वि + आ + ख्या (प्रकथने) "यत्" (३-१-९७)। 4. ಬೋಧಿಸಬೇಕಾದ, ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಉಪದೇಶಿಸಬಹುದಾದ.

व्याघट्टन ವ್ಯಾಘಟ್ಟನ (न०) ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು, ಘರ್ಷಣೆ.

व्याघात ವ್ಯಾಘಾತ (पुं०) 1. ವಿಘ್ನ, ಅಡ್ಡಿ, ತಡೆ. वि + आ + हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಭಂಗಪಡಿಸುವುದು, ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು, ಮುರಿಯುವುದು. "वृषल, ममापि खलु त्वदाज्ञाव्याघात एव कौमुदीमहोत्सवप्रतिषेधस्य प्रथमं प्रयोजनमिति" मुद्रा० ३। 3. ಏಟು, ಹೊಡೆತ, ಪೆಟ್ಟು. 4. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ 27 ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ 13ನೆಯ ಒಂದು ಯೋಗ. 5. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಈ ಅಲಂಕಾರವು (1) ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಲೋಕಸಿದ್ಧವಾದ ಬೇರೆ ವಸ್ತುವು ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುವಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಘಾತಾಲಂಕಾರ. (2) ಒಂದು ಕಾರ್ಯದ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯತವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯು ಆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗುವಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಘಾತಾಲಂಕಾರ ಈ ರೀತಿ ಎರಡು ವಿಧ. ಕ್ರಮವಾಗಿ **ಉದಾ:** (1) "यैर्जगत्प्रीयते हन्ति तैरेव कुसुमायुधः"। (2) "दया चेद्बाल इति मय्यपरित्याज्य एव ते"। "दृशा दग्धं मनसिजं जीवयन्ति दृशैव याः। विरूपाक्षस्य

जयिनीस्ताः स्तुवे वामलोचनाः"। 6. ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ಮಾತು. "यावज्जीवमहं मौनी ब्रह्मचारी च मे पिता। माता तु मम वन्ध्यासीत् अपुत्रश्च पितामहः"॥

व्याघूर्णत् ವ್ಯಾಘೂರ್ಣತ್ (वि०) ವೇಗವಾಗಿ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವ, ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ, ಭ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + आ + घूर्ण (भ्रमणे) तुदा० "शतृ" (३-२-१२४)। "व्याघूर्णन्माल्यभूषावसनपरिकरो मेघगम्भीरघोषः"। भ्वा० "शानच्" (३-२-१२४)। **–घूर्णमानः –ಘೂರ್ಣಮಾನಃ.**

व्याघूर्णन ವ್ಯಾಘೂರ್ಣನ (न०) ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸುತ್ತುವುದು, ವೇಗವಾಗಿ ತಿರುಗುವುದು. वि + आ + घूर्ण (भ्रमणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

व्याघूर्णयत् ವ್ಯಾಘೂರ್ಣಯತ್ (वि०) ಸುತ್ತಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿರುಗಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + आ + घूर्ण (भ्रमणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

व्याघूर्णित ವ್ಯಾಘೂರ್ಣಿತ (वि०) 1. ವೇಗವಾಗಿ ಸುತ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವೇಗವಾಗಿ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+आ+घूर्ण (भ्रमणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವೇಗವಾಗಿ ತಿರುಗಿದ. वि + आ + घूर्ण कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

व्याघ्र ವ್ಯಾಘ್ರ (पुं०) 1. ಶಾರ್ದೂಲ, ಹುಲಿ. व्याजिघ्रति —वि+आ+घ्रा (गन्धोपादाने) "कः" (३-१-१३६)। "व्याघ्राघ्रातमृगीकृपाकुलमृगन्यायेन हिंसारुचेः" मालती० ५-२९। 2. ರಕ್ತಏರಂಡವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಪು ಹರಳು ಗಿಡ. (वि०) 3. (ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ನರ ಪುರುಷ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಪದವಾದಾಗ) ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ. "किं नु दुःखतरं शक्यं मया द्रष्टुमतः परम्। योऽहमद्य नरव्याघ्रान् सुप्तान् पश्यामि भूतले" भा०।

व्याघ्रदल ವ್ಯಾಘ್ರದಲ (पुं०) ಏರಂಡವೃಕ್ಷ, ಹರಳುಗಿಡ.

व्याघ्रनख ವ್ಯಾಘ್ರನಖ (न०) 1. ಹುಲಿಯುಗುರು ಗಿಡ. व्याघ्रस्य नखमिव। 2. ಸೂರಣದಗಡ್ಡೆ. 3. ನಖಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. 4. ನಖಕ್ಷತ, ಉಗುರಿನ ಗಾಯ. "भवेद्व्याघ्रनखं कन्दगन्धद्रव्यविशेषयोः। नखक्षतान्तरे क्लीबम्" मेदि०। (पुं०) 5. ಹುಲಿಯ ಕಾಲಿನ ಪಂಜ. 6. ಕಳ್ಳಿಮರ.

व्याघ्रपाद् ವ್ಯಾಘ್ರಪಾದ್ (पुं०) 1. ಹುಳಿ ಬೇಲದ ಮರ. व्याघ्रस्य पादा इव पादाः मूलान्यस्य, पादशब्दस्य अकारलोपः (५-४-१३८)। "विकङ्कतः स्रुवावृक्षः ग्रन्थिलो व्याघ्रपादपि" अम०। (वि०) 2. ಹುಲಿಯ ಕಾಲುಗಳಂತೆ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು. व्याघ्रपादाविव पादौ यस्य — अकारलोपः (५-४-१३८)।

व्याघ्रपुच्छ ವ್ಯಾಘ್ರಪುಚ್ಛ (पुं०) 1. ಏರಂಡವೃಕ್ಷ, ಹರಳುಗಿಡ. व्याघ्रस्य पुच्छमिव पुच्छमस्य। (पुंन०) 2. ಹುಲಿಯ ಬಾಲ.

व्याघ्राट ವ್ಯಾಘ್ರಾಟ (पुं०) ಭರದ್ವಾಜ ಹಕ್ಕಿ. व्याघ्र इव अटति — अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "व्याघ्राटःस्याद्भरद्वाजः" अम०।

व्याघ्रास्य ವ್ಯಾಘ್ರಾಸ್ಯ (पुं०) ಬಿಡಾಲ, ಮಾರ್ಜಾರ, ಬೆಕ್ಕು. व्याघ्रस्येव आस्यमस्य।

व्याघ्री ವ್ಯಾಘ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಹುಲಿ. व्याघ्र "ङीष्" (४-१-६३)। 2. ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ. व्याजिघ्रति —वि+आ+घ्रा (गन्धोपादाने) "कः" (३-१-१३६)। "ङीष्" (४-१-४१)।

व्याज ವ್ಯಾಜ (पुं०) 1. ಕಪಟ, ಠಕ್ಕು, ಬೂಟಾಟಿಕೆ. व्यजन्ति क्षिपन्त्यनेन—वि+अज (गतिक्षेपणयोः) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಅಪದೇಶ, ನೆಪ. ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೊರಟು ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು ವ್ಯಾಜ (ನೆಪ). ಶಾಲೆಗೆ ಹೋಗುವ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿ ಕ್ರೀಡಾಂಗಣಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. ಕ್ರೀಡಾಂಗಣ, ಚಲನ ಚಿತ್ರಮಂದಿರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಹೋಗಲು ಶಾಲಾಗಮನದ ಹೇಳಿಕೆಯು ವ್ಯಾಜವಾಗುವುದು. "शून्यं वासगृहं विलोक्य शयनादुत्थाय किञ्चिच्छनैः निद्राव्याजमुपागतस्य सुचिरं निर्वर्ण्य पत्युर्मुखम्" अमरु०। 3. ತಂತ್ರ, ಉಪಾಯ, ಯುಕ್ತಿ. "अमुं सहासप्रहितेक्षणानि व्याजार्धसंदर्शितमेखलानि" रघु० १३-४२। 4. ಕೃತ್ರಿಮ. "इदं किलाव्याजमनोहरं वपुः" शाकु० १-१६। 5. ಶಾಠ್ಯ, ಮೂರ್ಖತನ, ದೌಷ್ಟ್ಯ. "व्याजः शाठ्ये" मेदि०।

व्याजनिन्दा ವ್ಯಾಜನಿಂದಾ (स्त्री०) ಒಬ್ಬನ ನಿಂದೆ (ದೂಷಣೆ)ಯಿಂದ ತೋರುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ನಿಂದೆ. व्याजेन एकस्य निन्दापदेशेन अन्यस्य निन्दा दूषणम्। ಇದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. "निन्दाया निन्दया व्यक्तिर्व्याजनिन्देति गीयते"। **उदा:** "विधेः स निन्द्यो यस्ते प्रागेकमेवाहरच्छिरः"। ಇಲ್ಲಿ ಹರನ ನಿಂದೆಯಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನ ನಿಂದೆಗೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯುಂಟಾಗು

ವುದು. "विधिरेव विशेषगर्हणीयः करट त्वं रट कस्तवापराधः। सहकारतरौ चकार यस्ते सहवासं सरलेन कोकिलेन"॥

व्याजस्तुति ವ್ಯಾಜಸ್ತುತಿ (स्त्री०) ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ. व्याजेन निन्दाव्याजेन स्तुतिः। व्याजरूपा स्तुतिः व्याजस्तुतिः। ನಿಂದೆಯ ನೆಪದಿಂದ ಸ್ತುತಿಯೂ ಸ್ತುತಿನೆಪದಿಂದ ನಿಂದೆಯೂ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಸ್ತುತಿಯೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವಲ್ಲಿ "ವ್ಯಾಜಸ್ತುತಿ" ಅಲಂಕಾರ. "उक्तिर्व्याजस्तुतिर्निन्दास्तुतिभ्यां स्तुतिनिन्दयोः"। **उदा:** "कः स्वर्धुनि विवेकस्ते नयसे पापिनो दिवम्"। "साधु दूति पुनः साधु कर्तव्यं किमतः परम्। यन्मदर्थे विलूनासि दन्तैरपि नखैरपि"॥

व्याजोक्ति ವ್ಯಾಜೋಕ್ತಿ (स्त्री०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಬೇರೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪ ಆಕಾರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಗೋಪನಮಾಡುವುದು (ಮರೆ ಮಾಚುವುದು). व्याजस्य उक्तिः। "व्याजोक्तिरन्यहेतूक्त्या यदाकारस्य गोपनम्"। **उदा:** "सखि पश्य गृहारामपरागैरस्मि धूसरा"।

व्याड ವ್ಯಾಡ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. वि + आ + अड (उद्यमे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಮಾಂಸತಿನ್ನುವ ಪಶು, ಮಾಂಸವೇ ಆಹಾರವಾಗಿರುವ ಹುಲಿ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರೂರ ಪ್ರಾಣಿ. 3. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. 4. ಇಂದ್ರ. "व्याडौ हिंस्रपशूरगौ" नानार्थर०।

व्याडायुध ವ್ಯಾಡಾಯುಧ (न०) ಹುಲಿಯುಗುರು ಗಿಡ. व्याडस्य व्याघ्रस्य आयुधमिव। "व्याडायुधं व्याघ्रनखम्" अम०।

व्याडि ವ್ಯಾಡಿ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೈಯಾಕರಣ, ಒಬ್ಬ ನಿಘಂಟುಕಾರ. "कात्यवाचस्पतिव्याडिभागुर्यमरमङ्गलाः। साहसाङ्कमहेशाद्या विजयन्ते जिनान्तिमाः"।

व्यात्त ವ್ಯಾತ್ತ (वि०) ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + आ + दाञ् (दाने) "क्तः" (३-२-१०२)। घोरचः "तः" (७-४-४७)।

व्यात्युक्षी ವ್ಯಾತ್ಯುಕ್ಷೀ (स्त्री०) ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ನೀರನ್ನು ಎರಚಾಡುವುದು. व्यतिहारेण उक्षणम्—वि+आ+अति+उक्ष (सेचने) भावे "णच्" (३-३-४३)। "व्यात्युक्षीमिति तां प्राहुः यदन्योन्येन सेचनम्"। "ताः कान्तैः सह करपुष्करेरिताम्बुव्यात्युक्षीमभिसरणग्लहामदीव्यन्" माघ० ८-३२।

व्यादान ವ್ಯಾದಾನ (न०) ತೆರೆಯುವುದು, ಬಿಚ್ಚುವುದು, ಬಾಯಿಬಿಡುವುದು, (ಬಾಯನ್ನು) ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು. वि+आ + डु दाञ् (दाने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "कर्णाभ्यर्णविदीर्णसृक्कविकटव्यादानदीप्ताग्निभिः" मालती० ५-१३।

व्यादिश ವ್ಯಾದಿಶ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. वि + आ + दिश (अतिसर्जने) "कः" (३-१-१३५)। "ब्रह्मादीनां तत्तत्स्थानसर्जनात् व्यादिशश्च सः" इति निरुक्तिः। "चतुरश्रो गभीरात्मा विदिशो व्यादिशो दिशः" वि० स०।

व्याध ವ್ಯಾಧ (पुं०) 1. ಬೇಡ, ಬೇಟೆಗಾರ. विध्यति मृगादीन्—व्यध (ताडने) "णः" (३-१-१४१)। 2. ದುಷ್ಟ, ಅಸಭ್ಯ. "व्याधस्याप्यनुकम्प्यानां स्त्रीणां देवः सतीपतिः" भाग० ३-१४-३४। "व्याधो मृगयुदुष्टयोः" मेदि०।

व्याधि ವ್ಯಾಧಿ (पुं०) 1. ರೋಗ, ಕಾಯಿಲೆ. विविधा आधयोऽस्मात्। वि+आ+धाञ् "किः" (३-३-९२) वा। "तद्दुःखसंयोगा व्याधय उच्यन्ते" सुश्रुत० सूत्र० १-२३। ವ್ಯಾಧಿಯು ಆಗಂತು ಶಾರೀರ ಮಾನಸ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "ते चतुर्विधा : (1) आगन्तवः (2) शारीराः (3) मानसाः (4) स्वाभाविकाश्चेति" सुश्रुत० सूत्र० १-२४। ["रोग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ] 2. ಕುಷ್ಠ, ಚೆಂಗಲುಕೋಷ್ಠ. "व्याधिः कुष्ठे च रोगे च" मेदि०। 3. ಕುಷ್ಠರೋಗ.

व्याधिघात ವ್ಯಾಧಿಘಾತ (पुं०) ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. व्याधीन् हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "अण्" (३-२-१)। "आरेवतव्याधिघातकृतमालसुवर्णकाः" अम०।

व्याधित ವ್ಯಾಧಿತ (वि०) ರೋಗಿ, ಕಾಯಿಲೆಯವನು. व्याधिरस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "दरिद्रान् भर कौन्तेय मा प्रयच्छेश्वरे धनम्। व्याधितस्यौषधं पथ्यं नीरुजस्य किमौषधैः" भा०।

व्याधुत ವ್ಯಾಧುತ (वि०) ಕೊಡವಲ್ಪಟ್ಟ, ಒದರಲ್ಪಟ್ಟ. वि + आ + धुञ् (कम्पने) "क्तः" (३-२-१०२)।

व्याधुन्वत् ವ್ಯಾಧುನ್ವತ್ (वि०) ಒದರುತ್ತಿರುವ, ಕೊಡವುತ್ತಿರುವ. वि + आ + धुञ् (कम्पने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–धुन्वती –ಧುನ್ವತೀ.** "करौ व्याधुन्वत्याः पिबसि रतिसर्वस्वमधरम्" शाकु० १-२०। "शानच्" (३-२-१२४)। **–धुन्वानः –ಧುನ್ವಾನಃ.**

व्याधूत ವ್ಯಾಧೂತ (वि०) ಕೊಡವಲ್ಪಟ್ಟ, ಒದರಲ್ಪಟ್ಟ. वि + आ + धूञ् (कम्पने) "क्तः" (३-२-१०२)। "एतस्मिन् मदकलमल्लिकाक्षपक्षव्याधूतस्फुरदुरुदण्डपुण्डरीकाः" उ० रा० १-३१।

व्यान ವ್ಯಾನ (पुं०) ಪಂಚ ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಾಯು. व्यानिति सर्वशरीरं व्याप्नोति—वि+आ+अन (प्राणने) "अच्" (३-१-१३४)। ವ್ಯಾನವಾಯುವು ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವುದು. ["प्राण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ] "व्यानः सर्वशरीरगः" अम०।

व्यापक ವ್ಯಾಪಕ (वि०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ, ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವ, वि + आप्लृ (व्याप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "तिर्यगूर्ध्वमधस्ताच्च व्यापको महिमा हरेः। त्रिविक्रमोद्यतस्यासीत्स तु स्वाभाविकस्तव" कुमा० ६-७१। 2. ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವ. 3. ಯಾವಾಗಲೂ ತಪ್ಪದೆ ಒಟ್ಟಿಗಿರುವ, ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವ. 4. ಆಚ್ಛಾದಕ. स्त्रियां **व्यापिका ವ್ಯಾಪಿಕಾ.**

व्यापत्ति ವ್ಯಾಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಕಷ್ಟ, ತೊಂದರೆ. वि+आ + पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "औदासीन्यं न युक्तं प्रियसुहृदि गते मत्कृते चातिघोरां व्यापत्तिं ज्ञातमस्य स्वतनुमहमिमां निष्क्रयं कल्पयामि" मुद्रा० ६-२१। 2. ನಿಧನ, ಮರಣ. "तयोस्तस्मिन्नवीभूतपितृव्यापत्तिशोकयोः" रघु० १२-५६। 3. ವ್ಯಾಧಿ, ರೋಗ.

व्यापद् ವ್ಯಾಪದ್ (स्त्री०) 1. ಆಪತ್ತು, ವಿಪತ್ತು, ಕೇಡು. वि + आङ् + पद (गतौ) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "पश्य श्वश्रूकृता व्यापदिहापि फलिता मम" कथास०। 2. ವ್ಯಾಧಿ, ರೋಗ. 3. ನಿಧನ.

व्यापन ವ್ಯಾಪನ (न०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. 2. ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಹೊಂದುವುದು. 3. ಯಾವಾಗಲೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವುದು. वि+आप्लृ (व्याप्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಆಚ್ಛಾದನ, ಮುಚ್ಚುವುದು.

व्यापन्न ವ್ಯಾಪನ್ನ (वि०) 1. ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ, ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಲುಕಿರುವ. वि+आ+पद (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮೃತನಾದ, ಅವಸಾನ ಹೊಂದಿದ.

व्यापाद ವ್ಯಾಪಾದ (पुं०) 1. ದ್ರೋಹವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವುದು, ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಕೇಡನ್ನು ಬಯಸುವುದು. वि + आ + पद (गतौ) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕೊಲ್ಲುವುದು. "ल्युट्" (३-३-११५)। **व्यापादनम् ವ್ಯಾಪಾದನಮ್.**

व्यापादित ವ್ಯಾಪಾದಿತ (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+आ + पद (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಗೆ ಈಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

व्यापार ವ್ಯಾಪಾರ (पुं०) 1. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. वि + आ+पृङ् (व्यायामे) "घञ्" (३-३-१८)। "वैखानसं किमनया व्रतमाप्रदानाद्व्यापाररोधि मदनस्य निषेवितव्यम्" शाकु० १-२३। 2. ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಒತ್ತಾಸೆ, ಉಪಕಾರ, 3. ಪ್ರಯತ್ನ. "आर्याप्यरुन्धती तत्र व्यापारं कर्तुमर्हति" कुमा० ६-३२। 4. ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು, ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. "वृष्णीनामिव नीतिविक्रमगुणव्यापारशान्तद्विषाम्" मुद्रा० २-४। 5. ಉದ್ಯೋಗ, ಉದ್ಯಮ. 6. ವೃತ್ತಿ, ಕಸಬು.

व्यापारित ವ್ಯಾಪಾರಿತ (वि०) 1. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "व्यापारितं शिरसि शस्त्रमशस्त्रपाणेः" वेणी० ३-२१। 2. ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

व्यापारिन् ವ್ಯಾಪಾರಿನ್ (वि०) 1. ಕೆಲಸವುಳ್ಳವನು. 2. ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು. व्यापारोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 3. ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯವುಳ್ಳವನು, ಕೊಳ್ಳುವವನು ಮತ್ತು ಮಾರುವವನು.

व्यापिन् ವ್ಯಾಪಿನ್ (वि०) 1. (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡುವ, ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ. वि + आप्लृ (व्याप्तौ) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಬಹಳ ದೂರ ವಿಸ್ತರಿಸುವ. "व्यापि प्रासङ्गिकं वृत्तं पताकेत्यभिधीयते" सा० द० ६-६७। 3. ಯಾವಾಗಲೂ ಒಟ್ಟಿಗಿರುವ, ಸರ್ವದಾ ಒಡನಿರುವ. 4. ಆಚ್ಛಾದಿಸುವ, ಮುಚ್ಚುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **व्यापिनी ವ್ಯಾಪಿನೀ.**

व्यापृत ವ್ಯಾಪೃತ (पुं०) 1. ಕರ್ಮಸಚಿವ, ರಾಜನ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಮಂತ್ರಿ, ರಾಜನ ಆದೇಶದಂತೆ ರಾಜ್ಯದ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸಚಿವ. वि+आ+पृ (प्रीतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "नियोगी कर्मसचिव आयुक्तो व्यापृतश्च सः" हेम०। (वि०) 2. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು. "अधिज्यमिदमन्यस्मिन्

कर्मणि व्यापृतं भनुः" ಶಾಕು० ६-३२। "अशिथिल-परिरम्भव्यापृतैकैकदोष्णोरविदितगतयामा रात्रिरेव व्यरंसीत्" उ० रा० १-२७। 3. ವ್ಯಾಪೃತವಾದ, ಆವೃತವಾದ.

व्यापृति ವ್ಯಾಪೃತಿ (स्त्री०) 1. ವ್ಯಾಪಾರ, ಕಾರ್ಯ. वि + आ + पृ (प्रीतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "कान्दिशीकजितकाशिनोरिमां व्यापृतिं विबुधवृष्णि-वीरयोः" याद० १७-७८। 2. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವುದು. 3. ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. 4. ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು, ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು.

व्याप्त ವ್ಯಾಪ್ತ (वि०) 1. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. वि+आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "द्यावापृथिव्योरिदमन्तरं हि व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः" गीता ११-२०। 2. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ. 4. ಪ್ರಸಿದ್ಧ, ಪ್ರಖ್ಯಾತ.

व्याप्ति ವ್ಯಾಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವುದು. वि + आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವುದು. (स्त्री०) 3. ವ್ಯಾಪಿಸುವಿಕೆ, ಹರಡುವಿಕೆ. वि + आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "सत्यं विधातुं निजभृत्यभाषितं व्याप्तिं च भूतेष्वखिलेषु चात्मनः" भाग० ७-८-१८। 4. ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯನಿಯಮ, ಸಾಧ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಧನಗಳ ಸಂಬಂಧ, ಸಾಧ್ಯನಿಷ್ಠಹೇತು ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ, ಹೇತುವಿಗೆ ಸಾಧ್ಯಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ. "यत्र धूमः तत्राग्निरिति साहचर्यनियमो व्याप्तिः" त० सं०। ಸಾಧ್ಯ ಸಾಧನಗಳಿಗೆ ನಿಯತವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವಿರುವಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿ. "पर्वतो वह्निमान् धूमात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧೂಮವ್ಯಾಪಕ ವಹ್ನಿಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ (ನಿಯತಸಾಹಚರ್ಯ) ವು ಧೂಮದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಸಮನ್ವಯ. "पर्वतो वह्निमान् धूमात्" इत्यादौ धूमस्य व्यापको वह्निः, तत्सामानाधिकरण्यं धूमे वर्तत इति लक्षणसमन्वयः। ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಅನ್ವಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "यत्र धूमः तत्राग्निः यथा महानसः" ಇಲ್ಲಿ ಧೂಮವು ಹೇತು. ಅಗ್ನಿಯು ಸಾಧ್ಯ. ಇವೆರಡರ ಸಾಹಚರ್ಯವು ಮಹಾನಸದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ. "यत्र वह्न्यभावः तत्र धूमाभावः यथा महाह्रदः" ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವು ವಹ್ನ್ಯಭಾವ. ಹೇತ್ವಭಾವವು ಧೂಮಾಭಾವ. ಇವೆರಡರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಹ್ರದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿ.

व्याप्य ವ್ಯಾಪ್ಯ (वि०) 1. ವ್ಯಾಪ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟವಾದ. वि + आप्लृ (व्याप्तौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "वह्नि-व्याप्यधूमवानयं पर्वतः" ಎಂಬಲ್ಲಿ वह्निव्याप्यो वह्नि-निरूपितव्याप्तिविशिष्टो यो धूमः तद्वानयं पर्वतः ಎಂದು ಧೂಮಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ವ್ಯಾಪ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಧೂಮವು ವ್ಯಾಪ್ಯ. 2. ಹರಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. (न०) 3. ಸಾಧನ. 4. ಹೇತು.

व्याम ವ್ಯಾಮ (पुं०) ಒಂದು ಮಾರು ಅಳತೆ, ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳೊಡನೆ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಿಗೆ ನೀಡಿದ ಎರಡು ತೋಳುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಅಳತೆ. विशेषेण अम्यते अनेन — अम (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "ततो भीमो महाबाहुरारुज्य तरसा द्रुमम्। दशव्याममथोद्विद्धं निष्पत्रमकरोत्तदा" भा० वन० ११-३९।

व्यामन ವ್ಯಾಮನ (न०) ವ್ಯಾಮ, ನೀಡಿದ ಎರಡು ತೋಳುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಅಳತೆ.

व्यामिश्र ವ್ಯಾಮಿಶ್ರ (वि०) ಕಲೆತಿರುವ, ಬೆರೆತಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾದ. वि+आ+मिश्र (संपर्के)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಷಯಗಳ ಅಥವಾ ವಸ್ತುಗಳ ಬೆರಕೆಯು ವ್ಯಾಮಿಶ್ರವಾಗುವುದು. "व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मोहयसीव मे" गीता ३-२।

व्यामोह ವ್ಯಾಮೋಹ (पुं०) 1. ಅಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನ. वि + आ + मुह (वैचित्त्ये) "घञ्" (३-३-१८)। "यशःप्राणहरान् घोरान् व्यामोहविषपादपान्। समीक्षा-शाणघृष्टेन छ्यत शास्त्रेण शस्त्रिणः" याद० २२-३६। 2. ಅಭಿಮಾನ, ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. 3. ತಬ್ಬಿಬ್ಬು, ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ. "संख्याता नाम संख्यानं यत्र व्यामोहकारणम्। अन्यथा भासते यत्र वाक्यार्थः सा प्रहेलिका" काव्या० ३-१०१।

व्यायत ವ್ಯಾಯತ (वि०) 1. ಉದ್ದವಾದ, ದೀರ್ಘವಾದ, ನೀಳವಾದ. वि + आ + यम (उपरमे) "क्तः" (३-४-७२)। "युवा युगव्यायतबाहुरंसलः कपाटवक्षाः परिणद्धकन्धरः" रघु० ३-३४। 2. ದೃಢವಾದ, ಬಲವಾದ. 3. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 4. ವ್ಯಾಪೃತನಾದ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ. "व्यायतं व्यापृते दीर्घे

दृढे चातिशयेऽन्यवत्" मेदि०। 5. ಬಹಳ ಆಳವಾದ, ಅಗಾಧವಾದ, ಗಾಢವಾದ. "इमां हृदि व्यायतपातमक्षिणोद्विशीर्णमूर्तेरपि पुष्पधन्वनः" कुमा० ५-५४।

व्यायाम ವ್ಯಾಯಾಮ (पुं०) 1. ಶಕ್ತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಶ್ರಮದ ಕಾರ್ಯ, ಪೌರುಷ, ಆಯಾಸದ ಕೆಲಸ. वि + आ + यम (उपरमे) "घञ्" (३-३-१८)। "स्थाने शमवतां शक्त्या व्यायामे वृद्धिरङ्गिनाम्। अयथाबलमारम्भो निदानं क्षयसंपदः" माघ० २-९४। 2. ಶ್ರಮ, ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ. 3. ಅಂಗಸಾಧನೆ, ಗರುಡಿ, ಕಸರತ್ತು. "व्यायामो हि सदा पथ्यः बलिनां स्निग्धभोजिनाम्। स च शीते वसन्ते च तेषां पथ्यतमः स्मृतः। सर्वेष्वृतुषु सर्वैहि शूरैरात्महितार्थिभिः। शक्त्यर्धेन तु कर्तव्यः व्यायामो हन्त्यतो ऽन्यथाम्"॥ 4. ಕಷ್ಟ, ತೊಂದರೆ, ಯಾತನೆ. 5. ಉದ್ಯಮ, ಕಸಬು. "व्यायामः पौरुषे श्रमे। वियामे दुर्गसंचारे" हेम०। 6. ದುರ್ಗಸಂಚಾರ. 7. ನೀಡಿದ ಎರಡು ತೋಳುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಅಳತೆ, ಮಾರು. 8. ಕಾದಾಡುವುದು, ಹೋರಾಡುವುದು.

व्यायोग ವ್ಯಾಯೋಗ (पुं०) ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯದ ಹತ್ತು ವಿಧ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. वि + आ + युज (समाधौ) "घञ्" (३-३-१२१)। व्यायुज्यन्तेऽस्मिन् बहवःपुरुषाः इति व्यायोगः। ವ್ಯಾಯೋಗದಲ್ಲಿ ಇತಿವೃತ್ತವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದಾಗಿರಬೇಕು. ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಗಳು ಕಡಮೆ. ಪಂಚಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭ ಮತ್ತು ವಿಮರ್ಶ ಸಂಧಿಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಮಂದಿ ಪುರುಷ ಪಾತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. ಇದು ಏಕಾಂಕರೂಪಕ. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಯಕನು ಪ್ರಖ್ಯಾತ. "ख्यातेतिवृत्तो व्यायोगः स्वल्पस्त्रीजनसंयुतः। हीनो गर्भविमर्शाभ्यां नरैर्बहुभिराश्रितः। एकाङ्कश्च भवेदस्त्रीनिमित्तसमरोदयः। कैशिकीवृत्तिरहितः प्रख्यातस्तत्र नायकः" सा० द० ६।

व्याल ವ್ಯಾಲ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. व्यालाति अभयप्रदानेन तान् आदत्ते आत्मसात्करोति—वि+आ+ला (आदाने) "कः" (३-१-१३६)। "तानात्मसात् व्याल उक्तः करोति यः" इति निरुक्तिः। "अहः संवत्सरो व्यालः" वि० स०। 2. ದುಷ್ಟಗಜ, ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. विरुद्धमासमन्तादलति—वि+आ+अल (भूषणादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "व्यालं बालमृणालतन्तुभिरसौ रोद्धुं समुज्जृम्भते भेत्तुं वज्रमणिं शिरीषकुसुमप्रान्तेन संनह्यति" भर्तृ० नीति० ६। 3. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. "व्यालग्राही यथा व्यालं बलादुद्धरते बिलात्। तद्वद्धर्तारमादाय तेनैव सह मोदते" हितो० ३-२९। 4. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 5. ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿ, ಹಿಂಸಿಸುವ ಕಾಡುಪ್ರಾಣಿ. (वि०) 6. ಕ್ರೂರ, ಉಗ್ರ, ಘೋರವಾದ, ದುಷ್ಟ. "व्यालो दुष्टगजे सर्पे श्वापदे नान्यवत्खले" मेदि०। "व्यालद्विपा यन्तृभिरुन्मदिष्णवः कथञ्चिदारादपथेन निन्यिरे" माघ० १२-२८।

व्यालक ವ್ಯಾಲಕ (पुं०) ದುಷ್ಟಗಜ. व्याल स्वार्थे "कन्"।

व्यालग्राह ವ್ಯಾಲಗ್ರಾಹ (पुं०) ಹಾವಾಡಿಗ, ಸರ್ಪವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು. व्यालं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "अण्" (३-२-१)। "व्यालग्राहानुञ्छवृत्तीनन्यांश्च वनचारिणः" मनु० ८-२६०।

व्यालग्राहिन् ವ್ಯಾಲಗ್ರಾಹಿನ್ (पुं०) ಹಾವಾಡಿಗ, ಹಾವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು. व्यालं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-२-७८)।

व्यालम्ब ವ್ಯಾಲಂಬ (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ಹರಳುಗಿಡ. (वि०) 2. ಜೋಲಾಡುವ.

व्यालोल ವ್ಯಾಲೋಲ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡುವ, ಚಂಚಲವಾದ. 2. ಕೆದರಿರುವ, ಚೆದರಿರುವ.

व्यावर्त ವ್ಯಾವರ್ತ (पुं०) 1. ಸುತ್ತುವರಿಯುವುದು, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು. वि + आ + वृतु (वर्तने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪರಿಭ್ರಮಣ, ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವುದು. 3. ನಾಭಿಯ ಸುಳಿ, ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿರುವ ರೋಮದ ಸುಳಿ.

व्यावर्तक ವ್ಯಾವರ್ತಕ (वि०) ಪರಸ್ಪರ ಭೇದ ತೋರಿಸುವ, ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಭೇದವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ. वि + आ + वृतु (वर्तने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। सास्नादिमत्त्वं महिष्यादेर्व्यावर्तकम्। ಗೋವಿಗೂ ಮಹಿಷಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಸಾಸ್ನಾದಿ (ಗಂಗೆದೊಗಲು ವೊದಲಾದುವು) ಗಳು ಗೋವಿನಿಂದ ಮಹಿಷವನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಸ್ನಾದಿಗಳು ವ್ಯಾವರ್ತಕ.

व्यावर्तन ವ್ಯಾವರ್ತನ (न०) 1. ಸುತ್ತುವರಿಯುವುದು, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು. वि + आ + वृतु (वर्तने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವುದು, ಪರಿಭ್ರಮಣ. "व्यावर्तनैरहिपतेरयमाहिताङ्कः खं व्यालिखन्निव विभाति स मन्दराद्रिः" किरा० ५-३०। 3. ಪರಸ್ಪರ ಭೇದ ತೋರಿಸಿ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು.

व्यावहारिक ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ (वि०) ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವ, ವ್ಯವಹಾರವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿರುವ. व्यवहार: प्रयोजनं यस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। "कालत्रये ज्ञातृकाले प्रतीतिसमये तथा। बाधाभावात्पदार्थानां सत्त्वत्रैविध्यमिष्यते। तात्त्विकं ब्रह्मण: सत्त्वं व्योमादेर्व्यावहारिकम्। रूप्यादेरर्थजातस्य प्रातिभासिकमिष्यते"। प्रातिभासिकसत्यत्वेऽपि व्यावहारिकसत्यत्वाभावेन प्रतिपन्नोपाधौ प्रतियोगित्वसंभवात्" स० द० सं०।

व्यावृत्त ವ್ಯಾವೃತ್ತ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿದ, ಹಿಮ್ಮುಖವಾದ, ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದೆ ತ್ಯಜಿಸಿಬಂದ. वि + आ + वृतु (वर्तने) "क्त:" (३-४-७२)। "वेदाभ्यासजड: कथं नु विषयव्यावृत्तकौतूहल: निर्मातुं प्रभवेन्मनोहरमिदं रूपं पुराणो मुनि:" विक्र० १-१०। 2. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಭೇದ ತೋರಿಸಿ ಇನ್ನೊಂದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಇಲ್ಲದಿರುವ, ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿಲ್ಲದ. "साध्ये निश्चितमन्वयेन घटितं बिभ्रत् सपक्षे स्थितं व्यावृत्तं च विपक्षतो भवति यत् तत् साधनं सिद्धये" मुद्रा० ५-१०। 4. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "व्यावृत्तगतिरुद्याने कुसुमस्तेयसाध्वसात्" कुमा० २-३५।

व्यावृत्ति ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹೊರದೂಡುವುದು, ಇನ್ನೊಂದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವುದು. वि + आ + वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "व्यावर्तकस्यैव लक्षणत्वे व्यावृत्तावभिधेयत्वादौ चातिव्याप्ति:"। 2. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು, ಸುತ್ತುವರಿಯುವುದು. 3. ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವುದು, ಪರಿಭ್ರಮಣ. 4. ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ಕಳುಹಿಸಿಬಿಡುವುದು. 5. ಪ್ರಯೋಜನ.

व्यास ವ್ಯಾಸ (पुं०) 1. ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ, ಬಾದರಾಯಣಮುನಿ, ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನಋಷಿ. व्यस्यति पृथक् करोति (वेदान्)—वि + असु (क्षेपणे) "अण्" (३-२-१)। ಅಖಂಡ ವೇದರಾಶಿಯನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಾಖೆಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ "ವ್ಯಾಸ" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ವೇದಗಳ ವಿಭಾಗಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಾಸನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದನು. "यो व्यस्य वेदांश्चतुर: तपसा भगवानृषि:। लोके व्यासत्वमापेदे कार्ष्ण्यात् कृष्णत्वमेव च" भा०। ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳೂ ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿವಿರಚಿತವಾದುವು. ["पुराण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] व्यास ಎನ್ನುವುದು ಪಟ್ಟದ ಹೆಸರು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದ್ವಾಪರ ಯುಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ವ್ಯಾಸನು ಅವತರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವಯಂಭು, ಪ್ರಜಾಪತಿ, ಉಶನ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮುಂತಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಮಂದಿ ವ್ಯಾಸರು ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದರು. ಈಗ ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನಋಷಿಯು ವ್ಯಾಸಪಟ್ಟ. ಈ ವ್ಯಾಸರು ಪರಾಶರಮುನಿಯಿಂದ ಸತ್ಯವತಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದರು. ಇದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹದಿನೇಳನೆಯ ಅವತಾರ. "तत: सप्तदशे जात: सत्यवत्यां पराशरात्। चक्रे वेदतरो: शाखा दृष्ट्वा पुंसोऽल्पमेधस:" भाग० १-३-२१। 2. ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು, ಅಗಲವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಹರಡುವುದು. 3. ವಿಷ್ಣು. ಯುಗಾನುಸಾರ ಜನರಿಗೆ ಸುಖ ಬೋಧಾರ್ಥ ವೇದಗಳನ್ನು ವಿಭಜಿಸಿದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ವ್ಯಾಸ. व्यस्यन्ते विभज्यन्ते वेदा: अनेन—वि + असु (क्षेपणे) करणे "घञ्" (३-३-१२१)। "व्याश्चतुर्धा करणात् व्यास इत्युच्यते बुधै:" इति निरुक्ति:। "दिविस्पृक् सर्वदृक् व्यास:" वि० स०। 4. ಒಂದು ಗೋಳದ ಮಧ್ಯರೇಖೆ, ಒಂದು ವೃತ್ತದ ಅಗಲದ ಅಳತೆ, ಅಡ್ಡಳತೆ. 5. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪದಗಳ ವಿಭಜನೆ, ಪದಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುವುದು, ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯ. राजपुरुष: ಎಂಬಲ್ಲಿ राज्ञ: पुरुष: ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ತೋರಿಸುವುದು ವ್ಯಾಸವಾಕ್ಯ. 6. ಪೌರಾಣಿಕ, ಪುರಾಣವನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು. "य एवं वाचयेद्विप्र: स ब्रह्मन् व्यास उच्यते"।

व्यासक्त ವ್ಯಾಸಕ್ತ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು, ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತನಾದವನು, ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು. वि + आ + षञ्ज (सङ्गे) "क्त:" (३-२-१०२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. विशेषेण आसक्त:। 3. ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ, ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿರುವ.

व्यासङ्ग ವ್ಯಾಸಂಗ (पुं०) 1. ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವುದು. वि + आ + षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕಾರ್ಯಶ್ರದ್ಧೆ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ದೃಢ ಪ್ರಯತ್ನ. 3. ವಿಶೇಷ ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಚಿಂತನೆ, ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಅಭ್ಯಾಸ. 4. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರಿಸುವಿಕೆ, ಅಗಲಿಸುವುದು, ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು.

व्यासिद्ध ವ್ಯಾಸಿದ್ಧ (वि०) ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + आ + षिध (गत्याम्) "क्त:" (३-२-१०२)।

व्याहत ವ್ಯಾಹತ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + आ + हन (हिंसागत्यो:) "क्त:"

(३-२-१०२)। 2. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಫಲಿಸದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "महोर्मिभिर्व्याहतवाञ्छितार्थैर्व्रीडादिवाभ्याशगतैर्विलिल्ये" माघ० ३-४०।

व्याहति ವ್ಯಾಹತಿ (स्त्री०) 1. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು, ತಡೆಯುವುದು. वि + आ + हन (हिंसागत्योः) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸುವುದು. 3. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುವುದು.

व्याहरण ವ್ಯಾಹರಣ (न०) 1. ಮಾತಾಡುವುದು. 2. ಹಾಸ್ಯಮಾಡುವುದು.

व्याहरत् ವ್ಯಾಹರತ್ (वि०) ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. वि+आ+हृञ् (हरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –न्ती –ನ್ತೀ. "सुमुखि मम सुमित्रा सत्यमम्बा यदासीः तदभजमवितर्कं मातृसंपर्कसौख्यम्। अहह विधिविपाकाद्व्याहरन्ती दुरुक्ति त्वमसि विपिनमध्ये मध्यमाम्बा हि जाता" चं० रा०।

व्याहार ವ್ಯಾಹಾರ (पुं०) 1. ಉಕ್ತಿ. ಮಾತು. वि+आ+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "तदपि खलु मे स व्याहारस्तुरङ्गमरक्षिणाम्" उ० रां० ५-२८। 2. ಪರಿಹಾಸ್ಯ, ಕುಚೋದ್ಯ, ಲೇವಡಿ.

व्याहृत ವ್ಯಾಹೃತ (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. वि+आ+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "तया व्याहृतसन्देशा सा बभौ निभृता प्रिये" कुमा० ६-२। 2. ಮಾತಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "व्याहृता प्रतिवचो न संदधे गन्तुमैच्छदवलम्बितांशुका" कुमा० ८-२।

व्याहृति ವ್ಯಾಹೃತಿ (स्त्री०) 1. ಮಾತು, ಉಕ್ತಿ. वि + आ + हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "न हीश्वरव्याहृतयः कदाचित्पुष्णन्ति लोके विपरीतमर्थम्" कुमा० ३-६३। 2. ಹೇಳಿಕೆ, ನಿರೂಪಣೆ. "भूतार्थव्याहृतिः सा हि न स्तुतिः परमेष्ठिनः" रघु० १०-३३। 3. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನ ಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರಣವಪೂರ್ವಕ ಜಪಿಸುವ ಮಂತ್ರ. ಇದು भूः भुवः ಮತ್ತು सुवः ಅಥವಾ स्वर् ಎಂದು ಮೂರೂ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳು. ಹೀಗೆಯೇ ಪಂಚವ್ಯಾಹೃತಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಸಪ್ತವ್ಯಾಹೃತಿಗಳೂ ಇರುವುವು.

व्युत्क्रम ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮ (पुं०) ಕ್ರಮ ತಪ್ಪುವುದು, ದಾರಿಬಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು, ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು. वि+उत्+क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)।

व्युत्थान ವ್ಯುತ್ಥಾನ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. 2. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ. वि + उत् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಸುವುದು. "व्युत्थानं स्वातन्त्र्य कृत्ये विरोधाचरणेऽपि च" मेदि०। 4. ವಿರೋಧಿಸುವುದು, ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವುದು, ನಿಷೇಧಿಸುವುದು, ತಡೆಯುವುದು. 5. ಗಜವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸುವುದು. "यावच्चक्रे नाञ्जनं बोधनाय व्युत्थानज्ञो हस्तिचारी मदस्य" माघ० १८-२६। "व्युत्थानं प्रतिरोधने। विरोधाचरणे स्वैरवृत्तौ" हेम०।

व्युत्पत्ति ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಶಬ್ದಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಶಬ್ದಗಳ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಶಬ್ದಗಳ ಹುಟ್ಟು. ಧಾತು ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. वि + उत् + पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ, ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಬೋಧನ ಶಕ್ತಿ. 3. ಪಾಂಡಿತ್ಯ, ವಿದ್ವತ್ತು, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ. "व्युत्पत्तिरार्जितकोविदापि न रञ्जनाय क्रमते जडानाम्"। 4. ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯ. राज्ञः पुरुषः, पदस्य अर्थः ಇತ್ಯಾದಿ. 5. ವ್ಯವಹಾರ. लोकव्युत्पत्तिः लोकव्यवहारः।

व्युत्पन्न ವ್ಯುತ್ಪನ್ನ (वि०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ ಪಡೆದವನು. वि + उत् + पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಜೋಡಣೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಶಬ್ದ. व्याकरणव्युत्पन्नशब्दज्ञानाधीनं शास्त्रान्तरज्ञानम्।

व्युत्पादक ವ್ಯುತ್ಪಾದಕ (वि०) 1. ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ, ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಜೋಡಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ. वि + उत् + पद (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶ ಮಾಡುವ.

व्युत्पित्सा ವ್ಯುತ್ಪಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ಶಬ್ದಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. वि + उत् + पद (गतौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

व्युत्पित्सु ವ್ಯುತ್ಪಿತ್ಸು (वि०) ಶಬ್ದಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು. वि+उत्+पद (गतौ) +सन् "उः" (३-२-१६८)।

व्युदस्त ವ್ಯುದಸ್ತ (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+उत्+असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

व्युदास ವ್ಯುದಾಸ (ಪುಂ) 1. ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು. वि+उत्+असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪರಿತ್ಯಾಗ, ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು, ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು.

व्युष्ट ವ್ಯುಷ್ಟ (ನಂ) 1. ಪ್ರಭಾತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. वि+वस (निवासे) "क्तः" (३-२-१०२)। "व्युष्टं प्रयाणं च वियोगवेदनाविदूननारीकमभूत्समं तदा" माघ० १२-४। 2. ದಿವಸ, ಹಗಲು. 3. ಫಲ, ಪರಿಣಾಮ, ಫಲಿತಾಂಶ. (ವಿಂ) 4. ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + उष (दाहे) "क्तः" (३-२-१०२)। 5. ವಾಸಮಾಡಿದ. "सा व्युष्टा रजनीं तत्र पितुर्वेश्मनि भामिनी" भा० वन० ६६-२८। "व्युष्टं कल्ये त्रिषूषिते" मेदि०। 6. ಹಳೆಯದಾದ, ನಿಯತಕಾಲವನ್ನು ಮೀರಿದ. "यातयामं गतरसं पूतिपर्युषितं च तत्" गीता १७-१०। "व्युष्टं फले दिने। पर्युषिते प्रभाते च" हेम०।

व्युष्टि ವ್ಯುಷ್ಟಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಫಲ. वि + वस (निवासे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "महतस्तपसो व्युष्टचा पश्य-लोकौ परावरौ" भा०। 2. ಸಮೃದ್ಧಿ. 3. ಪ್ರಭಾತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. 4. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. "व्युष्टिः स्तुति-फलर्द्धिषु" हेम०।

व्यूढ ವ್ಯೂಢ (ವಿಂ) 1. ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಗಲವಾದ. विशेषेण उह्यते — वि + वह (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "व्यूढोरस्को वृषस्कन्धः सालप्रांशुः महाभुजः" रघु० १-१३। 2. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವ್ಯೂಹಾಕಾರವಾಗಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा। आचार्यमुपसंगम्य राजा वचनमब्रवीत्" गीता १-२। 4. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ, ದೃಢವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿದ, ಅಡಕವಾಗಿರುವ. 5. ದೊಡ್ಡದಾದ. "व्यूढा न्यस्तोरुसंहताः" हेम०। 6. ಮದುವೆಯಾದ. "व्यूढां तेन जयश्रियम्" याद० २२-१५५। 7. ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

व्यूढकङ्कट ವ್ಯೂಢಕಂಕಟ (ವಿಂ) ಕವಚ ತೊಟ್ಟಿರುವವನು. व्यूढः धृतः कङ्कटो येन। "दंशितो व्यूढकङ्कटः" अम०।

व्यूढि ವ್ಯೂಢಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇಡುವುದು. 2. ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. 3. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ, ದೃಢವಾಗಿ ಆಳವಡಿಸುವಿಕೆ. वि + वह (प्रापणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 4. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅಗಲವಾಗಿರುವುದು.

व्यूत ವ್ಯೂತ (ವಿಂ) 1. ನೇಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹೆಣೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि+ऊयीं (तन्तुसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಹೊಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ.

व्यूति ವ್ಯೂತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ನೇಯಿಗೆ, ನೇಯುವುದು. 2. ಹೊಲಿಯುವುದು. 3. ಹೆಣೆಯುವುದು. वि+ऊयी (तन्तुसन्ताने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

व्यूह ವ್ಯೂಹ (ಪುಂ) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. वि + ऊह (वितर्के) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ರಚನೆ, ನಿರ್ಮಾಣ, ಸೃಷ್ಟಿ. "दुर्दर्शमथ्यां द्विरदेन्द्रयातां व्यूहक्रमव्यक्तविचित्रगात्रीम्" याद० १३-१८। 3. ತರ್ಕ, ಊಹೆ. 4. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೇನೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಕ್ರಮ. "व्यूहस्तु बलविन्यासः" अम०। ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಸೇನೆಯನ್ನು ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ರಚಿಸಿದ ಪದ್ಮವ್ಯೂಹದೊಳಗೆ ಸಿಲುಕಿಕೊಂಡು ಅಭಿಮನ್ಯುವು ಹತನಾದನು. "पद्मव्यूहो महाराज आचार्येणाभिकल्पितः। तत्र पद्मोपमाः सर्वे राजानो विनिवेशिताः" भा० द्रोण० ३४-२०। ಈ ವ್ಯೂಹರಚನೆಯು (1) दण्डः (2) भोगः (3) अस्त्रमण्डलम् ಮತ್ತು (4) असंहतः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "समग्रस्य तु सैन्यस्य विन्यासः स्थानभेदतः। स व्यूह इति विख्यातो युद्धेषु पृथिवीभुजाम्॥ व्यूहभेदास्तु चत्वारः दण्डो भोगोऽस्त्रमण्डलम्। असंहतश्च निर्णीताः नीतिसारादिसम्मताः॥ अन्येऽपि प्रकृतिव्यूहाः क्रौञ्चचक्रादयः क्वचित्"॥ 5. ದೇಹ, ಶರೀರ. 6. ವಾಸುದೇವ ಸಂಕರ್ಷಣ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಮತ್ತು ಅನಿರುದ್ಧಭೇದದಿಂದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮ. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಈ ನಾಲ್ಕು ರೂಪದಿಂದಿರುವನು.

व्यूहन ವ್ಯೂಹನ (ನಂ) 1. ಸೇನೆಯ ವಿನ್ಯಾಸ, ಸೇನೆಯನ್ನು ವ್ಯೂಹಗಳಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. वि+ऊह (वितर्के) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ದೇಹದ ಅವಯವಗಳ ರಚನೆ, –ನಿರ್ಮಾಣ.

व्यूहपार्ष्णि ವ್ಯೂಹಪಾರ್ಷ್ಣಿ (ಪುಂ) ವ್ಯೂಹದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಸೇನೆ, ವ್ಯೂಹದ ಸೇನೆಗೆ ಸಹಾಯವಾಗಿರುವ ಸೇನೆ. व्यूहस्य पार्ष्णिः पृष्ठभागः।

व्योकार ವ್ಯೋಕಾರ (ಪುಂ) ಕಮ್ಮಾರ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. व्यो करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "व्योकारो लोहकारकः" अम०।

व्योमकेश ವ್ಯೋಮಕೇಶ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. व्योम्नि आकाशे केशा यस्य। "सूर्याचन्द्रमसोर्लोके प्रकाशन्ते रुचश्च याः। ताः केशसंज्ञितास्त्र्यक्षे व्योमकेशस्ततः स्मृतः" भा० द्रोण० २०३-१३४।

व्योमकेशिन् ವ್ಯೋಮಕೇಶಿನ್ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. व्योम्नि केशा यस्य सन्ति "इनिः" (५-२-११५)। ಗಂಗಾವತಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಧರಿಸುವಾಗ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಕೇಶಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗಗನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

व्योमगङ्गा ವ್ಯೋಮಗಂಗಾ (स्त्री०) ಆಕಾಶಗಂಗೆ.

व्योमचारिन् ವ್ಯೋಮಚಾರಿನ್ (पुं०) ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ—1. ದೇವತೆಗಳು. 2. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. व्योम्नि चरति — चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "व्योमचारी तु निर्दिष्टो देवतायां विहङ्गमे" मेदि०। 3. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. 4. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. "व्योमचारी खगे देवे चिरजीविद्विजातयोः" विश्व०।

व्योमधूम ವ್ಯೋಮಧೂಮ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. व्योम्नो धूमः।

व्योमन् ವ್ಯೋಮನ್ (न०) 1. ಆಕಾಶ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. व्ययति — व्येञ् (संवरणे) "मनिन्" (उ० ४-१५१)। निपा०। व्यवति — वि + अव (रक्षणे) "मनिन्" (३-२-७५)। यद्वा व्यवति व्याप्नोति सर्वं जगत् "मन्"। यद्वा विशेषेणावति — वि+अव "मनिन्"। "व्योमाऽभ्यलक्ष्यत कुलैस्तटितामिवोच्चैः" कुमा० १७-३८। 2. ಜಲ, ನೀರು. 3. ಅಭ್ರಕ, ಕಾಗೆಬಂಗಾರ. 4. ಸೂರ್ಯನ ಪೂಜಾಗೃಹ. "व्योम वारिणि चाकाशे भास्करस्यार्चनाश्रये" मेदि०।

व्योममण्डल ವ್ಯೋಮಮಂಡಲ (न०) 1. ಪತಾಕೆ, ಧ್ವಜ, ಬಾವುಟ. 2. ಆಕಾಶ. व्योम्नो मण्डलम्।

व्योमयान ವ್ಯೋಮಯಾನ (न०) ವಿಮಾನ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವಾಹನ. व्योम्नि यान्त्यनेन—या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। व्योम्नि याति — या कर्त० "ल्युट्" (३-३-११३)। इति वा।

व्योमसद् ವ್ಯೋಮಸದ್ (पुं०) 1. ದೇವತೆ. 2. ಗಂಧರ್ವ. व्योम्नि सीदति — षद्लृ (विशरणादौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

व्योमस्थली ವ್ಯೋಮಸ್ಥಲೀ (स्त्री०) 1. ಗಗನತಲ, ಆಕಾಶ. व्योम्नः स्थली। 2. ಭೂಮಿ, ನೆಲ.

व्योमस्पृश् ವ್ಯೋಮಸ್ಪೃಶ್ (वि०) ಬಹಳ ಉನ್ನತವಾದ, ಗಗನಚುಂಬಿಯಾದ, ಆಕಾಶವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ. व्योम स्पृशति — स्पृश (संस्पर्शने) "क्विप्" (३-२-६१)। "व्योमस्पृशः प्रथयता कलधौतभित्तीः" माघ० ४-३१।

व्योष ವ್ಯೋಷ (न०) ತ್ರಿಕಟು, ಮೆಣಸು ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿ. विशेषेण ओषति — उष (दाहे) "अच्" (३-१-१३४)। "त्रिकटु त्र्यूषणं व्योषम्" अम०।

व्रज ವ್ರಜ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. व्रज (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "पङ्क्तिपावनमथ द्विजव्रजम" माघ० १४-३३। 2. ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. "व्रजाजिरेष्वम्बुदनादशङ्किनीः शिखण्डिनामुन्मदयत्सु योषितः" किरा० ४-१६। "निरुद्धवीवधासारप्रसारा गा इव व्रजम्" माघ० २-६४। 3. ಗೋಕುಲ, ನಂದಗೋಪನ ರಾಜಧಾನಿ. "अथ कृष्णः परिवृतो ज्ञातिभिर्मुदितात्मभिः। अनुनीयमानो न्यविशत् व्रजं गोकुलमण्डितम्" भाग० १०-१८-१। "व्रजोपकण्ठे विबुधानुभाव्यः" याद० ४-१०२। 4. ರಸ್ತೆ, ಮಾರ್ಗ. "व्रजो गोष्ठाध्ववृन्देषु" मेदि०।

व्रजक ವ್ರಜಕ (पुं०) ತಪಸ್ವಿ, ಮುನಿ.

व्रजत् ವ್ರಜತ್ (वि०) ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. व्रज (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "व्रजतोरपि प्रणयपूर्वमेकतामसुरारिपाण्डुसुतसैन्ययोस्तदा" माघ० १३-६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **—न्ती —ನ್ತೀ.** "अविरलपुलकः सह व्रजन्त्याः" माघ० ७-१५।

व्रजन ವ್ರಜನ (न०) 1. ಸಂಚರಿಸುವುದು, ಹೋಗುವುದು. 2. ದೇಶಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿರುವುದು, ದೇಶ ಬಿಟ್ಟು ಪರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವುದು.

व्रजनाथ ವ್ರಜನಾಥ, —मोहन —ಮೋಹನ, —वल्लभ —ವಲ್ಲಭ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ.

व्रजाङ्गना ವ್ರಜಾಂಗನಾ (स्त्री०) ಗೋಪಿ, ಗೋಪಸ್ತ್ರೀ. व्रजस्य अङ्गना। "अभिलाषपदं व्रजाङ्गनानामभिलापक्रमदूरमाभिरूप्यम्" गोपालवि०।

व्रज्या ವ್ರಜ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಪರ್ಯಟನ, ತಿರುಗಾಡುವುದು, ಸುತ್ತಾಡುವುದು. व्रज (गतौ) "क्यप्" (३-३-९८)। 2. ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ. 3. ಸಮೂಹ. "व्रज्या प्रस्थाने वर्गे पर्यटनेऽपि च" मेदि०। 4. ರಂಗಸ್ಥಳ.

व्रण ವ್ರಣ (पुंन०) 1. ಗಾಯ. 2. ಹುಣ್ಣು. व्रणति—व्रण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। "स रावणहृतां ताभ्यां वचसाचष्ट मैथिलीम्। आत्मनः सुमहत्कर्म व्रणैरावेद्य संस्थितः" रघु० १५-५५। 3. ಕುರು, ಬೊಬ್ಬೆ. "व्रणो रूढग्रन्थिः स्फुटित इव हृन्मर्मणि पुनः" उ० रा० २-२६।

व्रणकृत् ವ್ರಣಕೃತ್ (पुं०) 1. ಗೇರುಮರ. (वि०) 2. ವ್ರಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

व्रणविरोपण ವ್ರಣವಿರೋಪಣ (न०) 1. ವ್ರಣವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವುದು. व्रणस्य विरोपणम्। 2. ವ್ರಣವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವ. "यस्य त्वया व्रणविरोपणमिङ्गुदीनां तैलं न्यषिच्यत मुखे कुशसूचिविद्धे" शाकु० ४-१३।

व्रणित ವ್ರಣಿತ (वि०) 1. ಗಾಯವಾಗಿರುವ. 2. ಹುಣ್ಣಾಗಿರುವ. व्रणोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "विषक्तास्तीव्रेण व्रणितहृदयेन व्यथयता" उ० रा० ४-३।

व्रत ವ್ರತ (पुंन०) 1. ನಿಯಮ, ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ, ನಿಯಮದಲ್ಲಿದ್ದು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಕಾರ್ಯಾನುಷ್ಠಾನ. व्रियते—वृञ् (वरणे) "अतच्" (उ० ३-१११)। ಉಪವಾಸ, ಸತ್ಯನಾರಾಯಣಪೂಜೆ (ವ್ರತ) ವರಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ವ್ರತ ಮಾರ್ಗಶಿರಲಕ್ಷ್ಮೀ ವ್ರತ ಸ್ವರ್ಣಗೌರೀವ್ರತ ಸಿದ್ಧಿ ವಿನಾಯಕ ವ್ರತ ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಕಟ್ಟುಪಾಡು, ನಿಯಮ. 3. ಹರಕೆ, ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. "वैखानसं किमनया व्रतमाप्रदानात् व्यापाररोधि मदनस्य निषेवितव्यम्" शाकु० १-२३। 4. ಶೀಲ, ವರ್ತನೆ, ನಡವಳಿಕೆ. "अथ तु वेत्सि शुचि व्रतमात्मनः पतिकुले तव दास्यमपि क्षमम्" शाकु० ५-२७। 5. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. "सोऽभूत् भग्नव्रतः शत्रूनुद्धृत्य प्रतिरोपयन्" रघु० १७-४२। 6. ಭಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ, ಆಸಕ್ತಿ. "यान्ति देवव्रता देवान् पितॄन् यान्ति पितृव्रताः" गीता ९-२५।

व्रतति ವ್ರತತಿ (स्त्री०) 1. ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ. प्रतनोति—प्र+तनु (विस्तारे) "क्तिच्" (३-३-१७४)। पृषो०। "पादाकृष्टव्रततिवलयासङ्गसञ्जातपाशः" शाकु० १-२९। 2. ವಿಸ್ತಾರ, ವಿಸ್ತರಣೆ. "व्रततिस्तु प्रतानिन्यां विस्तारे" हेम०। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। —ती —ತೀ.

व्रतभिक्षा ವ್ರತಭಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಉಪನಯನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಭಿಕ್ಷೆ. व्रते उपनयनकाले भिक्षा। ತಾಯಿ ಚಿಕ್ಕತಾಯಿ ಸಹೋದರಿ ಇವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ವ್ರತಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಬೇಡಬೇಕು. "भवत्पूर्वं चरेद्भैक्षमुपनीतो द्विजोत्तमः। भवन्मध्यन्तु राजन्यो वैश्यस्तु भवदुत्तरम्"। "मातरं वा स्वसारं वा मातुर्वा भगिनीं निजाम्। भिक्षेत भिक्षां प्रथमां या चैनं नावमानयेत्" मनु० २-४९, ५०। "आदिमध्यावसानेषु भवच्छब्दोपलक्षिता। ब्राह्मणक्षत्रियविशां भैक्ष्यचर्या यथाक्रमम्" याज्ञ० १-३०।

व्रतिन् ವ್ರತಿನ್ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. व्रतमस्यास्ति—व्रत "इनिः" (५-२-११५)। "भैक्षेण वर्तयेन्नित्यं नैकान्नादी भवेद्व्रती। भैक्षेण व्रतिनो वृत्तिरुपवाससमा स्मृता"॥ 2. ಯಜಮಾನ. (वि०) 3. ನಿಯಮದಲ್ಲಿರುವ, ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ. 4. ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುವ, ತಪಸ್ಸು, ಉಪವಾಸ ಮೊದಲಾದ ವ್ರತಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿರುವ. "किं तावद्व्रतिनामुपोढतपसाम्" शाकु० ५-९।

व्रश्चन ವ್ರಶ್ಚನ (न०) 1. ಛೇದಿಸುವುದು, ಕತ್ತರಿಸುವುದು. ओ व्रश्चू (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಕತ್ತರಿಸುವ, ತುಂಡುಮಾಡುವ (ಸಾಧನ). व्रश्चत्यनेन—व्रश्चू कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಮರದ ಹಾಲು, —ರಸ, ಗೋಂದು.

व्राजि ವ್ರಾಜಿ (पुं०) ವಾಯು, ಚಂಡಮಾರುತ, ಬಿರುಗಾಳಿ. व्रजति—व्रज (गतौ) "इञ्" (उ० ४-१२४)।

व्रात ವ್ರಾತ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. व्रतयति—व्रत + णिच् (३-१-२१)। "घञ्" (३-३-१९)। "पुष्पेक्षणैर्लम्भितलोचकैर्वा मधुव्रतव्रातवृतैर्व्रतत्यः" माघ० ४-३५। (न०) 2. ಆಯಾಸದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. 3. ವಿವಾಹಾದಿ ಶುಭಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಮಿತ್ರರ ಗುಂಪು. (वि०) 4. ಶರೀರಾಯಾಸದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ.

व्रात्य ವ್ರಾತ್ಯ (पुं०) ಉಪನಯನ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದವನು. व्रातो शरीरायासजीवी व्याधादिः—स इव—व्रात—"यः" (५-३-१०३)। "व्रात्यः संस्कारहीनः स्यात्" अम०। "दश वर्षाणि पञ्चैव ब्राह्मणश्चोपनीयते। एकविंशतिवर्षाणि यावद्वर्षमुपाविशेत्॥ अत ऊर्ध्वं पतन्नेव सर्वधर्मबहिष्कृतः"।

व्रीड ವ್ರೀಡ (पुं०) ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ, ಅವಮಾನ. व्रीड (चोदने लज्जायां च) "घञ्" (३-३-१८)। "व्रीडादमुं देवमुदीक्ष्य मन्ये संन्यस्तदेहः स्वयमेव कामः" कुमा० ७-६७।

व्रीडन ವ್ರೀಡನ (न०) ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ. व्रीड (लज्जायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "व्रीडो व्रीडा व्रीडनं च लज्जापर्याय ईरितः" शब्दरत्नावली।

व्रीडा ವ್ರೀಡಾ (स्त्री०) ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ. व्रीड (लज्जायाम्) "अः" (३-३-१०३)। "योद्धा सार्धं व्रीडया मुञ्चतेषून्" माघ० १८-३९।

व्रीहि ವ್ರೀಹಿ (पुं०) 1. ಧಾನ್ಯ. वर्हति उपचयं गच्छति—बृह (वृद्धौ) "इन्" (उ० ४-१२०)। पृषो०। 2. ಕೆಂಪುಬತ್ತ. ವ್ರೀಹಿಯು ಶೂಕಧಾನ್ಯ ಶಿಂಬೀಧಾನ್ಯ ಮತ್ತು ತೃಣಧಾನ್ಯ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "धान्यं भोग्यं च भोगार्हमन्नाद्यं जीवसाधनम्। तच्च तावत्त्रिधा ज्ञेयं शूकशिम्बीतृणाह्वयम्"।

व्रीहिक ವ್ರೀಹಿಕ (वि०) ಧಾನ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. व्रीहिरस्यास्ति—व्रीहि "ठन्" (५-२-११६)।

व्रीहिकाञ्चन ವ್ರೀಹಿಕಾಂಚನ (पुं०) ಕಾಡುಕಡಲೆ. व्रीहिः काञ्चनमिव।

व्रीहिमय ವ್ರೀಹಿಮಯ (पुं०) ಧಾನ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪುರೋಡಾಶ. व्रीहि "मयट्" (४-३-१४८)।

व्रीहिराजक ವ್ರೀಹಿರಾಜಕ (पुं०) ನವಣೆ. व्रीहीणां राजा "टच्" (५-४-९१)। "कः"।

व्रीहिश्रेष्ठ ವ್ರೀಹಿಶ್ರೇಷ್ಠ (पुं०) ಬತ್ತ. व्रीहिषु श्रेष्ठः।

व्रीहिन् ವ್ರೀಹಿನ್ (वि०) ಧಾನ್ಯವುಳ್ಳವನು. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. व्रीहिरस्यास्ति—व्रीहि "इनिः" (५-२-११६)।

व्रैह ವ್ರೈಹ (वि०) 1. ಧಾನ್ಯದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಧಾನ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. 2. ಧಾನ್ಯದ ಅವಯವ ಅಥವಾ ವಿಕಾರ. व्रीहेरवयवो विकारो वा "अण्" (४-३-१३६)।

व्रैहेय ವ್ರೈಹೇಯ (वि०) 1. ವ್ರೀಹಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. व्रीहीणां भवनं क्षेत्रम्—व्रीहि "ढक्" (५-२-२)। 2. ಬತ್ತಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ.

इति "व" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

श

श ಶ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತನೆಯ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರ. ಅವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಹಲ್ ವರ್ಣ. ಈ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ) ವು ತಾಲು (ದವಡೆ) ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿವೃತ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಊಷ್ಮ ವರ್ಣ. "शषसहा ऊष्माणः" सि० कौ०।

श ಶ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. 2. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. 3. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 4. ಶಿಷ್ಯ. 5. ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. 6. ತನೂಕರಣ, ಚೂಪಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. "शो वल्मीके शिवे कूर्मे भूपे शिष्ये तनूकृतौ" नानार्थर०। (न०) 7. ಸುಖ. 8. ಶಾಸ್ತ್ರ. 9. ಶ್ರೇಯಸ್ಸು. 10. ಮಂಗಳ, ಶುಭ. 11. ಕೀರ್ತಿ. 12. ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸು. 13. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. (वि०) 14. ಪರೋಕ್ಷ. शम् (अव्य०) 15. ಸೌಖ್ಯ. "शं सुखे क्लीबे शास्त्रे श्रेयसि मङ्गले। कीर्तौ शक्रायुधे स्वर्गे परोक्षे तु त्रिलिङ्गकः। शमव्ययं च सौख्यार्थे" नानार्थर०।

शंत शंति शंतु शंभ शंय ಶಂತ ಶಂತಿ ಶಂತು ಶಂಭ ಶಂಯ (पुं०) ಸುಖವುಳ್ಳ. शमस्यास्ति—शम् "तः" "तिः" "तुः" "भः" "यः" (५-२-१३८)।

शंयु ಶಂಯು (वि०) ಸೌಖ್ಯವುಳ್ಳ, ಸುಖವಾಗಿರುವ. शं सुखमस्यास्ति "युस्" (५-२-१३८)। "कुर्वाणा पश्यतः शंयून् स्रग्विणीः सुहृताऽऽनना" भट्टि० ४-१८।

शंव ಶಂವ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. 2. ಒನಕೆಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೂತಿ. शम् "वः" (५-२-१३८)। (वि०) 3. ಸೌಖ್ಯವುಳ್ಳ.

शंसत् ಶಂಸತ್ (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. शंसु (स्तुतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹೊಗಳುತ್ತಿರುವ, ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. "नीलोर्ध्वरेखाशबलेन शंसन्" रघु० ५-४४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —न्ती—ನ್ತೀ.

शंसन ಶಂಸನ (ನಂ) 1. ಸ್ತುತಿಸುವುದು, ಹೊಗಳುವುದು. शंसु (स्तुतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹೊಗಳುವುದು, ಕೊಂಡಾಡುವುದು. 3. ಹೇಳುವುದು.

शंसनीय ಶಂಸನೀಯ (ವಿಂ) 1. ಸ್ತುತಿಸಬೇಕಾದ. 2. ಸ್ತುತಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 3. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ. शंसु (स्तुतौ) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಕೊಂಡಾಡಬೇಕಾದ. 5. ಹೊಗಳಲು ಅರ್ಹನಾದ. 6. ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ. 7. ಹೇಳಬೇಕಾದ. 8. ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. 9. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. "तव्य:" (३-१-९६)। **–सितव्य: –ಸಿತವ್ಯಃ.**

शंसयत् ಶಂಸಯತ್ (ವಿಂ) 1. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. शंसु (स्तुतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹೊಗಳಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಹೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **–यमान: –ಯಮಾನಃ.**

शंसा ಶಂಸಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಸ್ತುತಿ. 2. ಹೊಗಳಿಕೆ. 3. ಇಚ್ಛೆ. शंसु (स्तुतौ) "अ:" (३-३-१०३)। 4. ಮಾತು.

शंसित ಶಂಸಿತ (ವಿಂ) 1. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. शंसु (स्तुतौ)+णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। 2. ಹೊಗಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

शंसितृ ಶಂಸಿತೃ (ವಿಂ) 1. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನು. शंसु (स्तुतौ) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಹೊಗಳುವವನು, ಕೊಂಡಾಡುವವನು. 3. ಹೇಳುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–त्री –ತ್ರೀ.**

शंसिन् ಶಂಸಿನ್ (ವಿಂ) 1. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ. 2. ಕೊಂಡಾಡುವ, ಹೊಗಳುವ. 3. ಹೇಳುವ, ಸೂಚಿಸುವ. शंसु (स्तुतौ) "णिनि:" (३-२-७८)। "अभिमतफलशंसी चारु पुस्फोर बाहु:" भट्टिं १-२७। (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇದು ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವುದು). 4. ಮೊದಲೇ ಸೂಚಿಸುವ, ಮುನ್ಸೂಚನೆ ಕೊಡುವ, ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ. "बभूव सर्वं शुभशंसि तत्क्षणं भवो हि लोकाभ्युदयाय तादृशाम्" रघुं ३-१४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **शंसिनी ಶಂಸಿನೀ.** "प्रजावती दोहदशंसिनी ते तपोवनेषु स्पृहयालुरेव" रघुं १४-४५।

शंस्तृ ಶಂಸ್ತೃ (ವಿಂ) 1. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನು, ಸ್ತುತಿಸುವವನು. शंसु (स्तुतौ) "तृन्" (उं २-९३)। 2. ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು, ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸುವವನು, ಸಾಮಗಾನ ಮಾಡುವವನು.

शंस्थ ಶಂಸ್ಥ (ವಿಂ) 1. ಸುಖದಲ್ಲಿರುವವನು, ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು. 2. ಶುಭವುಳ್ಳವನು, ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. शम् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क:" (३-२-७७)। "क्विप्" च (३-२-७७)। **शंस्था: ಶಂಸ್ಥಾಃ.**

शक ಶಕ (ಪುಂ) 1. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. 2. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕಾಲದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಕಾಲದ ಮಾನ. ಶಾಲಿವಾಹನಶಕೆ, ಕ್ರಿಸ್ತಶಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ. (ಪುಂ ಬಂ ವಂ) 3. ಒಂದು ದೇಶ. 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜನರು, –ಜನಾಂಗ. "पौण्ड्रकाश्चौड्रद्रविडा: काम्बोजा यवना: शका:" मनुं १०-४४।

शकट ಶಕಟ (ಪುನಂ) 1. ಗಾಡಿ. शक्नोति भारं वोढुम्— शक्लृ (शक्तौ) "अटन्" (उं ४-८१)। "तथा यशोदारोहिण्यावेकं शकटमास्थिते। रेजतु: कृष्णरामाभ्यां तत्कथाश्रवणोत्सुके" भागं १०-११-३४। (ಪುಂ) 2 ಶಕಟಾಸುರ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. ಇವನು ಕಂಸನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಗಾಡಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಾದದ ಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಮುರಿದುಬಿದ್ದು ನಿಜರೂಪವನ್ನು ತಳೆದು ಅಲ್ಲೇ ಮೃತನಾದನು. "शकटव्युदासतरुभङ्गधरणिधरधारणादिकम्" माघं १५-३७। 3. ಎರಡು ಸಾವಿರ ಪಲಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಒಂದು ಅಳತೆ, ಒಂದು ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬುವಷ್ಟು ಭಾರ (ಹೊರೆ). 4. ತಿನಿಶವೃಕ್ಷ, ನೆಮ್ಮಿಗಿಡ. 5. ಸೇನೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ವ್ಯೂಹ. "दण्डव्यूहेन तन्मार्गं यायात्तु शकटेन वा" मनुं ७-१८७। 6. ರೋಹಿಣೀ ನಕ್ಷತ್ರ. ಇದು ಶಕಟದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "रोहिणीशकटमध्यसंस्थिते चन्द्रमस्यशरणीकृता जना:। क्वापि यान्ति शिशुयाचिताशना: सूर्यतप्तपिठराम्बुपायिन:" बृहत्सं २४-३०।

शकटहन् ಶಕಟಹನ್ (ಪುಂ) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ.

शकटाक्ष ಶಕಟಾಕ್ಷ (ಪುಂ) ಗಾಡಿಯ ಅಚ್ಚು, ಚಕ್ರ ಸುತ್ತುವ ಅಚ್ಚು.

शकटाह्वा ಶಕಟಾಹ್ವಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ರೋಹಿಣೀನಕ್ಷತ್ರ. शकटमिति आह्वा यस्या:।

शकटिका ಶಕಟಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಸಣ್ಣ ಗಾಡಿ, ಚಿಕ್ಕ ಬಂಡಿ. "रदनिके किं ममैतया मृत्तिकाशकटिकया? तामेव सौवर्णशकटिकां देहि" मृच्छं ६।

शकल ಶಕಲ (ಪುನಂ) 1. ಖಂಡ, ತುಂಡು, ಚೂರು. शक्लृ (शक्तौ) "कल:" (उं १-१०९)। "वक्त्रोष्मणा

मलिनयन्ति पुरोगतानि लेह्यानि सैन्धवशिलाशकलानि वाहाः" रघु० ५-७३। (नं०) 2. ತೊಗಟೆ, ಸುಲಿದ ಸಿಪ್ಪೆ. 3. ಚರ್ಮ. 4. ರಾಗವಸ್ತು. "शकलं त्वचि खण्डे स्याद्रागवस्तुनि वल्कले" विश्व०।

शकलित ಶಕಲಿತ (वि०) ಚೂರಾಗಿರುವ, ತುಂಡಾಗಿರುವ, ಖಂಡ ಖಂಡವಾಗಿರುವ. शकलोऽस्य सञ्जातः—"इतच्" (५-२-३६)। "निःशेषं शकलितवल्कलाङ्गसारैः" किरा० १७-६२।

शकलिन् ಶಕಲಿನ್ (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. शकलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

शकलीकृत ಶಕಲೀಕೃತ (वि०) ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೂರಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

शकान्तक ಶಕಾನ್ತಕ (पुं०) ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ದೊರೆ.

शकार ಶಕಾರ (पुं०) ರಾಜನ ಅವಿವಾಹಿತ ಪತ್ನಿಯ ಸಹೋದರ. ಇವನು ಮದ ಮೌರ್ಖ್ಯ ಮತ್ತು ಅಹಂಕಾರ ಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಹೀನಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ ಐಶ್ವರ್ಯ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ರಾಜನಿಗೆ ಶ್ಯಾಲ ನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ದರ್ಪದಿಂದಲೂ ದೌಷ್ಟ್ಯದಿಂದಲೂ ವರ್ತಿಸುವವನು. ರಾಜನ ಸಂಬಂಧವಿದೆ ಯೆಂಬ ದುರಹಂಕಾರವೂ ವಿದ್ಯೆಯ ಗಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದೂ ಇವನ ಈ ವರ್ತನೆಗೆ ಕಾರಣ. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕ ದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. "मदमूर्खताभिमानी दुष्कुलतैश्वर्यसंयुक्तः। सोऽयमनूढाभ्राता राज्ञः श्यालः शकारइत्युक्तः" सा० द० ३-४४। ವಿದ್ಯಾವಿಹೀನನಾಗಿರುವುದ ರಿಂದಲೂ ರಾಜನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ದುರಭಿಮಾನಿಯಾಗಿರು ವುದರಿಂದಲೂ ಇವನು ಅಸಂಬದ್ಧಪ್ರಲಾಪಿಯಾಗಿರುವನು. "किं स शक्रो वालिपुत्रो महेन्द्रो रम्भापुत्रः कालनेमिः सुबन्धुः। रुद्रो राजा द्रोणपुत्रो जटायुः चाणक्यो वा दुन्धुमारस्त्रिशङ्कुः"॥ "चाणक्येन यथा सीता मारिता भारते युगे। एवं त्वां मोटयिष्यामि जटायुरिव द्रौपदीम्" ಇತ್ಯಾದಿ मृच्छ०।

शकारि ಶಕಾರಿ (पुं०) ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ. शकस्य शकजातिविशेषस्य अरिः।

शकुन ಶಕುನ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. शक्नोति — शक्लृ (शक्तौ) "उनः" (उ० ३-४९)। "विहरस्थातमसूत्रस्थैः शकुनैरिव जन्तुभिः" याद० १६-११७। 2. ರಣಹದ್ದು. (नं०) 3. ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಘಟನೆ, –ವಸ್ತು, ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನಿಮಿತ್ತ. "कलयन्नपि सव्यथोऽवतस्थेऽशकुनेन स्खलितः किलेतरोऽपि" माघ० ९-८३। 4. ಶುಭಸೂಚಕವಾದ ಚಿಹ್ನೆ, –ಲಕ್ಷಣ.

शकुनज्ञ ಶಕುನಜ್ಞ (वि०) 1. ನಿಮಿತ್ತಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು, ಶುಭಾಶುಭಫಲಗಳ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು. शकुनं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। (स्त्री०) –ज्ञा –ಜ್ಞಾ. 2. ಗೌಳಿ, ಹಲ್ಲಿ.

शकुनि ಶಕುನಿ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. शक्नोति—शक्लृ (शक्तौ) "उनिः" (उ० ३-४९)। "करकमलवितीर्णैरम्बुनीवारशष्पैरतरुशकुनिकुरङ्गान् मैथिली यानपुष्यत्" उ० रा० ३-२५। 2. ಮುಂಡುಮುಳಕನ ಹಕ್ಕಿ. 3. ಗಾಂಧಾರದೇಶದ ರಾಜನಾದ ಸುಬಲನ ಮಗ, ಗಾಂಧಾರಿಯ ಸಹೋದರ, ದುರ್ಯೋಧನನ ಸೋದರ ಮಾವ. ಇವನು ಕಪಟದಿಂದ ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿಸಿದನು. ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ದುರ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಎಳೆದು ಅವನ ಮತ್ತು ಅವನ ಸಹೋದರ ರೆಲ್ಲರ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದನು. ಪಾಂಡವ–ಕೌರವರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹದೇವನಿಂದ ಹತನಾದನು. 4. ಬವ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಕರಣ.

शकुनिप्रपा ಶಕುನಿಪ್ರಪಾ (स्त्री०) ಪಕ್ಷಿಗಳು ನೀರು ಕುಡಿಯಲು ಮಾಡಿಟ್ಟಿರುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಕಲ್ಲಿನ ದೋಣಿ,–ತೊಟ್ಟಿ. शकुनीनां प्रपा पानार्थं पानीयपात्रम्।

शकुनी ಶಕುನೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ.

शकुन्त ಶಕುಂತ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. शक्नोति — शक्लृ (शक्तौ) "उन्तः" (उ० ३-४९)। "अंसव्यापिशकुन्तनीडनिचितं बिभ्रज्जटामण्डलम्" शाकु० ७-११। 2. ಭಾಸಪಕ್ಷಿ, ಹದ್ದು. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕ್ರಿಮಿ, ಹುಳ.

शकुन्तला ಶಕುಂತಲಾ (स्त्री०) ಮೇನಕಾ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿ ಇವರ ಪುತ್ರಿ, ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯ ಸಾಕುಮಗಳು, ದುಷ್ಯಂತ ಮಹಾರಾಜನ ಮಹಿಷಿ. [ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮಹರ್ಷಿಯ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡಲು ಮಹೇಂದ್ರನು ಮೇನಕೆ ಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಮೇನಕೆಯ ಹಾವಭಾವಗಳಿಂದ ಸ್ಥೈರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಮೇನಕೆ ಯೊಡನೆ ಕೆಲಕಾಲ ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಜನಿಸಿದ ಶಿಶು ವನ್ನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲೇ ಬಿಟ್ಟು ಮೇನಕೆಯು ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದಳು. ಬಳಿಕ ಯಾದೃಚ್ಛಿಕವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯು ಶಕುಂತ (ಪಕ್ಷಿ) ಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ

ಆ ಶಿಶುವನ್ನು ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಒಯ್ದು ಶಕುಂತಲೆಯೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಂದು ದಿನ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ದುಷ್ಯಂತನು ಪ್ರಾಪ್ತ ವಯಸ್ಕಳಾದ ಶಕುಂತಲೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಗೊಂಡು ಗಾಂಧರ್ವವಿಧಿಯಿಂದ ಮದುವೆಯಾದನು. ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಕಣ್ವರು ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಶಕುಂತಲೆಯನ್ನು ಪತಿಯ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಶಕುಂತಲೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭರತಕುಮಾರನು ಜನಿಸಿದನು. ಈ ಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ನಮ್ಮ ಈ ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಭಾರತವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.]

शकुन्ति ಶಕುನ್ತಿ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. शक्नोति — शक्लृ (शक्तौ) "उन्तिः" (उ० ३-४९)। "शकुन्तयः शोणमुखा भजन्ते सब्रह्मचर्यं सह तीक्ष्णधीभिः" याद० १८-६१।

शकुन्तिका ಶಕುಂತಿಕಾ (स्त्री०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "सौनिको गृहशकुन्तिकामिव" उ० रा० १-४५।

शकुल ಶಕುಲ (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು, ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಮೀನು. शक्नोति वेगेन गन्तुम् — शक्लृ (शक्तौ) "उलच्" बाहु०।

शकुलादनी ಶಕುಲಾದನೀ (स्त्री०) 1. ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ. शकुलैः मत्स्यैरद्यते — अद (भक्षणे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। 2. ಜಲಪಿಪ್ಪಲಿ, ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ. 3. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. 4. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. "अथ स्याच्छकुलादनी। कट्वां मांसीपिचुलिकाजलपिप्पलिकासु च' हेम०।

शकुलार्भक ಶಕುಲಾರ್ಭಕ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮತ್ಸ್ಯ. शकुलस्यार्भकः। ಮೀನಿನ ಮರಿ.

शकुली ಶಕುಲೀ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮತ್ಸ್ಯ.

शकृत् ಶಕೃತ್ (न०) ಮಲ, ಅಮೇಧ್ಯ, ಪುರೀಷ. शक्नोति निःसर्तुम्—शक्लृ (शक्तौ) "ऋतिन्" (उ० ४-५८)। ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪಶುಗಳ ಮಲದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದ ಪ್ರಯೋಗ. "शष्पाण्यत्ति प्रकिरति शकृत्पिण्डकानाम्रमात्रान्" उ० रा० ४-२६।

शकृत्करि ಶಕೃತ್ಕರಿ (पुं०) ಕರು, ಒಂದು ವರ್ಷದೊಳಗಿನ ಹಸುವಿನ ಕರು. शकृत् करोति—डु कृञ् (करणे) "इन्" (३-२-२४)। "शकृत्करिस्तु वत्सः स्यात्" अम०।

शकृद्द्वार ಶಕೃದ್ದ್ವಾರ (न०) ಮಲದ್ವಾರ, ಅಪಾನ, ಗುದ, शकृता द्वारम्।

शक्वर ಶಕ್ವರ (पुं०) ವೃಷಭ, ಎತ್ತು.

शक्वरी ಶಕ್ವರೀ (स्त्री०) 1. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಸಮವೃತ್ತದ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು. "शक्वरी सातिपूर्वा स्यात्" वृ० र०। 2. ಒಂದು ನದಿ. 3. ಡಾಬು, ವಡ್ಯಾಣ. "शक्वरी छन्दसो भेदे नदीमेखलयोरपि" मेदि०।

शक्त ಶಕ್ತ (वि०) 1. ದಕ್ಷ, ಸಮರ್ಥ, ಅರ್ಹ, ಯೋಗ್ಯ. शक्नोति — शक्लृ (शक्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "शक्तैः सुहृद्भिः परिदृष्टकार्यैराम्नातिभिर्नीतिषु बुद्धिमद्भिः" भट्टि० १२-१४। 2. ಬಲಿಷ್ಠ, ಶಕ್ತಿಶಾಲಿ. 3. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, ಧನಿಕ. "शक्तः परजने दाता स्वजने दुःखजीविनि" मनु० ११-९। 4. ಶಬ್ದಕ್ಕಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಅಭಿಧಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಪದ). ಘಟ ಪಟ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳು ಕಂಬುಗ್ರೀವಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಸ್ತುಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುವು. 5. ಮೃದುವಾಗಿ ನುಡಿಯುವ, ಹಿತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ

शक्ति ಶಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ದಕ್ಷತೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಅರ್ಹತೆ. शक्लृ (शक्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "शक्तिरर्थपतिषु स्वयंग्रहं प्रेम कारयति वा निरत्ययम्" किरा० १३-६१। 2. ಪರಾಕ್ರಮ, ಬಲ, ವೀರ್ಯ, ಸತ್ತ್ವ. "ज्ञाने मौनं क्षमा शक्तौ त्यागे श्लाघाविपर्ययः" रघु० १-२२। 3. ಗೌರಿ. ಶಕ್ತಿಯು ಗೌರೀ ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಮತ್ತು ವೈಷ್ಣವೀ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "इच्छा क्रिया तथा ज्ञानं गौरी ब्राह्मी तु वैष्णवी। त्रिधा शक्तिः स्थिता यत्र तत्परं ज्योतिरोमिति"। "स जयति परिणद्धः शक्तिभिः शक्तिनाथः" मालती० ५-१। 4. ರಾಜನಿಗಿರಬೇಕಾದ ಪ್ರಭಾವ ಉತ್ಸಾಹ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಮೂರು ವಿಧ ಶಕ್ತಿಗಳು. ಕೋಶ ಮತ್ತು ದಂಡಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು ಪ್ರಭಾವ (ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿ). ವಿಕ್ರಮ (ಬಲ) ದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು ಉತ್ಸಾಹಶಕ್ತಿ. ಸಂಧಿ, ವಿಗ್ರಹ, ಯಾನ ಮೊದಲಾದ ಷಡ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಸಾಮಾದಿ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಯಥಾವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡುಬರುವುದು ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿ. "कोशदण्डबलं प्रभुशक्तिः"। "विक्रमबलमुत्साहशक्तिः"। "सन्ध्यादीनां सामादीनां च यथावस्थापनम् मन्त्रबलम्"। 5. ಕಾರಣದಲ್ಲಿರುವ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪಾದನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಒಂದು ಧರ್ಮ. ಇದು ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಾಭಾವ ರೂಪವಾದುದು. ವಹ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದಾಹಾನುಕೂಲವಾದ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ ಇರುವುದು. ಆದರೆ ದಾಹೋತ್ತೇಜಕಾಭಾವ

ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಮಣಿಯು ಪ್ರತಿಬಂಧಕ. ಅಂತಹ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಾಭಾವವು ದಾಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. ಇದೇ ಕಾರಣನಿಷ್ಠವಾದ ಧರ್ಮವು. 6. ಒಂದು ವಿಧ ವೃತ್ತಿ. ಇದು ಪದಗಳ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಅರ್ಥಸ್ಮರಣೆಗೆ ಸಾಧಕವಾದ ಪದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಬಂಧ. ಇದಕ್ಕೆ "अभिधावृत्तिः" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಶಕ್ತಿಯು ಅನೇಕಾರ್ಥಕಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗ ವಿಪ್ರಯೋಗ ಸಾಹಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿತವಾಗುವುದು. ಈ ಸಂಯೋಗಾದಿಗಳು ವಿಶೇಷವಾದ ಅರ್ಥಗಳ ಸ್ಮೃತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುವು. "संयोगो विप्रयोगश्च साहचर्यं विरोधिता। अर्थः प्रकरणं लिङ्गं शब्दस्यान्यस्य संनिधिः॥ सामर्थ्यमौचिती देशः कालो व्यक्तिः स्वरादयः। शब्दार्थस्यानवच्छेदे विशेषस्मृतिहेतवः"। ಈ ಶಕ್ತಿಯು ಅಭಿಧಾ, ಲಕ್ಷಣಾ ಮತ್ತು ವ್ಯಂಜನಾ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ವಾಚ್ಯ, ಲಕ್ಷ್ಯ ಮತ್ತು ವ್ಯಂಗ್ಯರೂಪವಾದ ಮೂರು ವಿಧ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಈ ಮೂರು ಶಕ್ತಿಗಳು ತಿಳಿಸುವುವು. "वाच्योऽभिधया बोध्यो लक्ष्यो लक्षणया मतः। व्यङ्ग्यो व्यञ्जनया ताः स्युः तिस्रः शब्दस्य शक्तयः" सा० द०। 7. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಇದೇ ಅರ್ಥ ಎಂಬ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಕ್ಕೂ ಇಟ್ಟಿರುವ ಸಂಕೇತ. 8. (ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ) ಯೋಗ, ರೂಢಿ ಮತ್ತು ಯೋಗರೂಢಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಶಕ್ತಿಗಳು. ಪಾಚಕಾದಿ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗ. ಘಟ ಪಟ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಿ. ಪಂಕಜಾದಿ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗರೂಢಿ. 9. ಒಂದು ವಿಧ ಆಯುಧ. "शक्तिर्ममासावहतप्रचारा प्रभावसारा सुमहःप्रसारा" कुमा० १२-१६। 10. ಶಾಕ್ತರಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ದೇವತೆ. (ಪುಂ) 11. ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ. ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಅರುಂಧತಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಈತನ ಪತ್ನಿ ಅದೃಶ್ಯಂತಿ. ವಸಿಷ್ಠರ ಶಾಪದಿಂದ ರಾಕ್ಷಸನಾಗಿದ್ದ ಕಲ್ಮಾಷಪಾದನ ಶರೀರದೊಳಗೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಆವೇಶಗೊಳಿಸಿ ಶಕ್ತಿಮುನಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದನು. ಆ ವೇಳೆಗೇ ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿದ್ದ ಅದೃಶ್ಯಂತಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪರಾಶರಮುನಿಯು ಜನಿಸಿದರು.

शक्तिग्रह ಶಕ್ತಿಗ್ರಹ (ಪುಂ) 1. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದಾಗಲಿ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಾಗಲಿ ಗ್ರಹಿಸುವುದು, —ತಿಳಿಯುವುದು. 2. ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಜ್ಞಾನ, ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲೇ ಶಕ್ತಿ (ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ) ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು. ಈ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹವು ವ್ಯಾಕರಣ ಉಪಮಾನ ಕೋಶಗಳು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು. "शक्तिग्रहं व्याकरणोपमानकोशाप्तवाक्याद्व्यवहारतश्च। वाक्यस्य शेषाद्विवृतेर्वदन्ति सांनिध्यतः सिद्धपदस्य वृद्धाः"।

ವ್ಯಾಕರಣದಿಂದ : "कर्मणि द्वितीया" ಈ ಅನುಶಾಸನದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯೆಗೆ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹ. ಮತ್ತು ಧಾತುಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಾದಿಗಳ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹವೂ ವ್ಯಾಕರಣದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು.

ಉಪಮಾನದಿಂದ : "गोसदृशो गवयः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದ ಗವಯಪದಕ್ಕೆ ಗವಯದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹವು ಉಪಮಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು.

ಕೋಶದಿಂದ : "स्वरव्ययं स्वर्गनाकत्रिदिवत्रिदशालयाः" ಇತ್ಯಾದಿ ಕೋಶವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಾಕ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗರೂಪವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹ.

ಆಪ್ತವಾಕ್ಯದಿಂದ : "कोकिलः पिकपदवाच्यः" ಇತ್ಯಾದಿ ಆಪ್ತವಾಕ್ಯದಿಂದ ಕೋಕಿಲಪದಕ್ಕೆ ಪಿಕಪದದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹ.

ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ : "घटं नय, गामानय" ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಬಾಲಕರಿಗೆ ಘಟಪದಕ್ಕೆ ಘಟದಲ್ಲಿಯೂ ಗೋಪದಕ್ಕೆ ಗೋಮಾತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹವುಂಟಾಗುವುದು.

ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದ : "स्वाराज्यकामोऽग्निष्टोमेन यजेत" ಇಲ್ಲಿ ವಿಧಿಶೇಷೀಭೂತವಾದ "यन्न दुःखेन संभिन्नं न च ग्रस्तमनन्तरम्। अभिलाषोपनीतं च तत्सुखं स्वःपदास्पदम्" ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ವರಾದಿಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗಸುಖಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹ.

ವಿವರಣೆಯಿಂದ : पचति ಎಂಬಲ್ಲಿ पाकं करोति ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯಿಂದ ಆಖ್ಯಾತಕ್ಕೆ ಯತ್ನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹ. ಇಲ್ಲಿ ಆಖ್ಯಾತವು ಯತ್ನವಿಶಿಷ್ಟ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತ.

ಪ್ರಸಿದ್ಧಪದಸಾಂನಿಧ್ಯದಿಂದ : "सहकारतरौ मधुरं पिको कूजति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಧುರಪದದ ಸಾಂನಿಧ್ಯದಿಂದ ಪಿಕಪದಕ್ಕೆ ಕೋಕಿಲದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹ. 3. ಒಬ್ಬನ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 4. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. 5. ಪರಮೇಶ್ವರ.

शक्तिग्राहक ಶಕ್ತಿಗ್ರಾಹಕ (ವಿ೦) 1. ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಒಬ್ಬನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವವನು. शक्तिं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವವನು,

ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು. शक्तिं ग्राहयति– ग्रह (उपादाने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

शक्तित्रय ಶಕ್ತಿತ್ರಯ (न०) ರಾಜನಿಗಿರಬೇಕಾದ ಮೂರು ಶಕ್ತಿಗಳು. (1) प्रभुशक्तिः (2) मन्त्रशक्तिः ಮತ್ತು (3) उत्साहशक्तिः। "षड्गुणाः शक्तयस्तिस्रः सिद्धयश्चोदयास्त्रयः" माघ० २-२६। "शड्गुणाः शक्तयस्तिस्रः प्रभावोत्साहमन्त्रजाः" अम०।

शक्तिधर ಶಕ್ತಿಧರ (पुं०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಕುಮಾರ ಸ್ವಾಮಿ, ಷಣ್ಮುಖ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। शक्तेर्धरः। "ततः सुराः शक्तिधरस्य तस्यावष्टम्भतः साध्वसमुत्सृजन्तः" कुमा० १३-२२। (वि०) 2. ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ.

शक्तिपाणि ಶಕ್ತಿಪಾಣಿ (पुं०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಕುಮಾರ ಸ್ವಾಮಿ, ಷಣ್ಮುಖ. शक्तिः शक्त्यायुधं पाणौ यस्य। (वि०) 2. ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವ. **–भृत् –ಭೃತ್.**

शक्तिमत् ಶಕ್ತಿಮತ್ (वि०) ಶಕ್ತಿವಂತ, ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನು, ವೀರ. शक्तिरस्यास्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। "न दूषितः शक्तिमतां स्वयंग्रहः" किरा० १४-२०।

शक्तिहेतिक ಶಕ್ತಿಹೇತಿಕ (वि०) ಶಕ್ತಿಯೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು.

शक्तु ಶಕ್ತು (पुं० ब० व०) ಹುರಿಹಿಟ್ಟು, ಅಕ್ಕಿ ರಾಗಿ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಹುರಿದು ಮಾಡುವ ಹಿಟ್ಟು. "धान्यानि भाष्ट्रभृष्टानि यन्त्रपिष्टानि शक्तवः" भावप्र०।

शक्तुफला ಶಕ್ತುಫಲಾ (स्त्री०) ಬನ್ನಿಮರ.

शक्त्यर्ध ಶಕ್ತ್ಯರ್ಧ (पुं०) ಶ್ರಮದಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆ ಹಣೆ ಮತ್ತು ಕುತ್ತಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆವರು ಮತ್ತು ನಿಟ್ಟುಸಿರು. शक्तेरर्धः। "कुक्षौ ललाटे ग्रीवायां यदा घर्मः प्रवर्तते। शक्त्यर्धं तं विजानीयादायतोच्छ्वासमेव च" इति राजवल्लभः।

शक्नु ಶಕ್ನು (वि०) ಹಿತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು, ಮೃದುವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು. शक्लृ (शक्तौ) "नुः" बाहु०।

शक्नुवत् ಶಕ್ನುವತ್ (वि०) 1. ಶಕ್ತನಾಗಿರುವ, ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವ. शक्लृ (शक्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अशक्नुवन् सोढुमधीरलोचनः सहस्ररश्मेरिव यस्य दर्शनम्" माघ० १-५४। 2. ಸಹಿಸುವ, ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದಿರುವ, ಸಹನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.** "अदर्शयन् वक्तुमशक्नुवत्यः शाखाभिरावर्जितपल्लवाभिः" रघु० १३-५४। शक्लृ "चानश्" (३-२-१२९)। **–वाना –ವಾನಾ.** "तत्केकयी सोढुमशक्नुवाना ववार रामस्य वनप्रयाणम्" भट्टि० ३-६।

शक्मन् ಶಕ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಶಕ್ತಿ. 2. ಇಂದ್ರ. शक्लृ (शक्तौ) "मनिन्" (उ० ४-१४६)। (न०) 3. ಕರ್ಮ. शक्नोति इष्टं साधयितुम्—शक्लृ "मनिन्"।

शक्य ಶಕ್ಯ (पुं०) 1. ಶಕ್ಯಾರ್ಥ, ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ, ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವ ಅರ್ಥ. शक्लृ (शक्तौ) "यत्" (३-१-९९)। "शक्योऽर्थोऽभिधया ज्ञेयः लक्ष्यो लक्षणया मतः। व्यङ्ग्यो व्यञ्जनया ज्ञेयस्तिस्रः शब्दस्य वृत्तयः"। (वि०) 2. ಸಾಧ್ಯವಾಗಬಹುದಾದ, ಮಾಡಬಹುದಾದ. "कथं नु शक्योऽनुनयो महर्षेर्विश्राणनाच्चान्यपयस्विनीनाम्" रघु० २-५४। 3. ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಧಿಸಬಹುದಾದ. "शक्यान्यदोषाणि महाफलानि समारभेतोपनयन्समाप्तिम्" भट्टि० १२-४५। 4. ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ಬರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ, ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ. "न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः" गीता १८-११।

शक्र ಶಕ್ರ (पुं०) 1. ಮಹೇಂದ್ರ, ದೇವರಾಜ, ಸುರಪತಿ. शक्नोति नाशयितुं दैत्यान्— शक्लृ (शक्तौ) "रक्" (उ० २-१३)। "शक्र एव शरणं प्रपद्यते भक्तजीवित भवन्तमीश्वरम्" याद० १७-८९। 2. ಕೆಂಪುಮತ್ತಿ ಮರ. 3. ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ. "शक्रः पुमान् देवराजे कुटजार्जुनभूरुहोः" मेदि०। 4. ಇಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರ. 5. ಘೂಕ, ಗೂಬೆ.

शक्रज ಶಕ್ರಜ (पुं०) ಕಾಕ, ಕಾಗೆ. शक्राज्जायते जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "शक्रजः सत्यवाक्काणोऽपकृष्टो नगरीबकः" त्रिकाण्ड०।

शक्रजित् ಶಕ್ರಜಿತ್ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ಇಂದ್ರಜಿತು, ರಾವಣನ ಮಗ. शक्रं जितवान् — जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। "अपि प्रभुः सानुशयोऽधुना स्यात् किमुत्सुकः शक्रजितोऽपि हन्ता" रघु० १४-८३। (वि०) 2. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು.

शक्रद्रुम ಶಕ್ರದ್ರುಮ (पुं०) 1. ದೇವದಾರುವೃಕ್ಷ. शक्रस्य द्रुमः। **–पादपः –ಪಾದಪಃ.** 2. ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ.

शक्रधनुस् ಶಕ್ರಧನುಸ್ (न०) ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸು, ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧ. इन्द्रस्य धनु:। "इन्द्रायुधं शक्रधनु:" अम०। **–शरासनम् –ಶರಾಸನಮ್.**

शक्रध्वज ಶಕ್ರಧ್ವಜ (पुं०) ಇಂದ್ರನ ಧ್ವಜ, –ಪತಾಕೆ. शक्रस्य ध्वज:। ಇಂದ್ರನ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲ್ಪಡುವ ಬಾವುಟ.

शक्रनन्दन ಶಕ್ರನಂದನ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರನ ಪುತ್ರನಾದ ಅರ್ಜುನ. 2. ಜಯಂತ. शक्रस्य नन्दन:। (वि०) 3. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವವನು. इन्द्रं नन्दयति — टु नदि (समृद्धौ) "ल्यु:" (३-१-१३४)।

शक्रपुष्पी ಶಕ್ರಪುಷ್ಪೀ (स्त्री०) ಬೆಣ್ಣೆಬದಿರುಸೊಪ್ಪು.

शक्रभवन ಶಕ್ರಭವನ (न०) ಇಂದ್ರಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ, ದೇವಲೋಕ.

शक्रमातृका ಶಕ್ರಮಾತೃಕಾ (स्त्री०) ಇಂದ್ರನ ಧ್ವಜಕ್ಕೆ ಆಸರೆಯಾಗಿರುವ ಕಂಬ, ಇಂದ್ರಧ್ವಜವನ್ನು ಏರಿಸುವ ಕಂಬ.

शक्रमूर्धन् ಶಕ್ರಮೂರ್ಧನ್ (पुं०) ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. शक्रस्येव मूर्धाऽस्य। "क्रिमिशैलस्तु वल्मीक: शक्रमूर्धा" त्रिकाण्ड०।

शक्रलोक ಶಕ್ರಲೋಕ (पुं०) ಇಂದ್ರಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ.

शक्रवल्ली ಶಕ್ರವಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಇಂದ್ರವಾರುಣಿ, ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ.

शक्रवाहन ಶಕ್ರವಾಹನ (न०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. शक्रं वाहयति—वह (प्रापणे)+णिच् "ल्यु:" (३-१-१३४)।

शक्रशिरस् ಶಕ್ರಶಿರಸ್ (न०) ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ.

शक्रसारथि ಶಕ್ರಸಾರಥಿ (पुं०) ಮಾತಲಿ, ಇಂದ್ರನ ಸಾರಥಿ.

शक्रसुत ಶಕ್ರಸುತ, –सूनु –ಸೂನು (पुं०) ಇಂದ್ರನ ಮಗ — (1) ವಾಲಿ. (2) ಅರ್ಜುನ. (3) ಜಯಂತ.

शक्रसृष्टा ಶಕ್ರಸೃಷ್ಟಾ (स्त्री०) ಅಳಲೆಗಿಡ. शक्रेण सृष्टा। "रसायनफला पथ्या शक्रसृष्टा सुधोद्भवा" त्रिकाण्ड०।

शक्राख्य ಶಕ್ರಾಖ್ಯ (पुं०) ಘೂಕ, ಗೂಬೆ, ಉಲೂಕ. शक्रस्य आख्या यस्य। "शक्राख्यो दिवान्धो वक्रनासिक:" त्रिकाण्ड०।

शक्राणी ಶಕ್ರಾಣೀ (स्त्री०) ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ, ಶಚೀದೇವಿ. शक्रस्य स्त्री — "ङीष्" आनुगागमश्च (४-१-४९)। "बृहस्पतिरथोवाच शक्राणीं भयमोहिताम्" भा० उद्योग० ११-२२।

शक्रात्मज ಶಕ್ರಾತ್ಮಜ (पुं०) ಇಂದ್ರನ ಮಗ—(1) ವಾಲಿ. (2) ಅರ್ಜುನ. (3) ಜಯಂತ.

शक्राशन ಶಕ್ರಾಶನ (पुं०) 1. ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ. शक्र इति नाम अश्नुते — अशू (व्याप्तौ) "ल्यु:" (३-१-१३४) (न०) 2. ಸಣಬಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಮದ್ಯ. शक्रेण अश्यते।

शक्रि ಶಕ್ರಿ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ. 2. ಗಜ, ಆನೆ. 3. ವಜ್ರಾಯುಧ. 4. ಮೇಘ, ಮೋಡ.

शक्रोत्थान ಶಕ್ರೋತ್ಥಾನ (न०) ಇಂದ್ರನ ಸಂತೋಷಾರ್ಥ ನಡೆಸುವ ಒಂದು ಉತ್ಸವ, ಭಾದ್ರಪದ ಶುಕ್ಲ ದ್ವಾದಶಿಯ ದಿನ ನಡೆಸುವ ಇಂದ್ರಧ್ವಜದ ಪೂಜೆ. शक्रस्य शक्रध्वजस्य उत्थानम्। ರಾಜನು ತನಗೆ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಅನೇಕ ವಿಧ ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಮತ್ತು ಸುವೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರಧ್ವಜದ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಆಚರಿಸುವನು. "अथात: शृणु राजेन्द्र शक्रोत्थानध्वजोत्सवम्। यत्कृत्वा नृपतिर्याति नो कदाचित् पराभवम्॥ रवौ हरिस्थे द्वादश्यां श्रवणे सितपक्षके। आराधयेन्नृप: सम्यक् सर्वविघ्नोपशान्तये" कालिकापु०। [ವಿವರಕ್ಕೆ "इन्द्रध्वज" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

शक्रोत्सव ಶಕ್ರೋತ್ಸವ (पुं०) ಇಂದ್ರನ ಸಂತೋಷಾರ್ಥ ನಡೆಸುವ ಒಂದು ಉತ್ಸವ. ["शक्रोत्थान" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

शक्ल ಶಕ್ಲ (वि०) ಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು, ಹಿತವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು, ದಯೆಯಿಂದ ಮಾತಾಡುವವನು. शक्लृ (शक्तौ) "क्ल:" (उ० ४-१०८)।

शक्वन् ಶಕ್ವನ್ (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. शक्लृ (शक्तौ) "वनिप्" (उ० ४-११२)।

शक्वर ಶಕ್ವರ (पुं०) ವೃಷಭ, ಎತ್ತು.

शक्वरी ಶಕ್ವರೀ (स्त्री०) 1. ಅಂಗುಳಿ, ಬೆರಳು. शक्लृ (शक्तौ) "वनिप्" (उ० ४-११२)। "ङीप्" रश्च (४-१-७)। 2. ಅಂಗುಳೀಯಕ, ಉಂಗುರ. 3. ಡಾಬು, ವಡ್ಯಾಣ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ನಡುಕಟ್ಟು. 4. ಒಂದು ನದಿ. 5. ಸಮವೃತ್ತದ ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು. "शक्वरी छन्दसो भेदे नदीमेखलयोरपि" मेदि०। 6. ಆಕಳು, ಹಸು. शक्नोति पापमपनेतुम्। "वनिप्" "ङीप्" रश्च।

शङ्क ಶಂಕ (पुं०) ಗಾಡಿಯನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಎತ್ತು, ವೃಷಭ. "स्कन्धवाहस्तु शङ्कश्च शृङ्गी गोरक्षधूर्तिलः" हारा०।

शङ्कनीय ಶಂಕನೀಯ (वि०) 1. ಸಂದೇಹಪಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಸಂಶಯಪಡಬಹುದಾದ. शकि (शङ्कायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "कावेरीं सरितां पत्युः शङ्कनीयामिवाकरोत्" रघु० ४-४५। 2. ಶಂಕಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಸಂದೇಹಪಡಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **शङ्कितव्यः ಶಂಕಿತವ್ಯಃ**. 4. ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಊಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 6. ಊಹಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

शङ्कमान ಶಂಕಮಾನ (वि०) 1. ಸಂದೇಹಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಊಹಿಸುತ್ತಿರುವ. शकि (शङ्कायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। "करजदशनचिह्नं नैशमङ्गेऽन्यनारीजनितमिति सरोषामीर्ष्यया शङ्कमानाम्" माघ० ११-३७।

शङ्कर ಶಂಕರ (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. शं कल्याणं सुखं वा करोति—डुकृञ् (करणे) "अच्" (३-२-१४)। "नाभिदेशनिहितः सकम्पया शङ्करस्य रुरुधे तया करः" कुमा० ८-४। (वि०) 2 ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 3. ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. शम् + कृञ् "टः" (३-२-२०)। "भीताः शितशराभीताः शङ्करं तत्र शङ्करम्" किरा० १५-३१।

शङ्करी ಶಂಕರೀ (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ, ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪತ್ನಿ. शङ्करस्य स्त्री—"ङीष्" (४-१-४५)। 2. ಶಮೀವೃಕ್ಷ. 3. ಮಂಜಿಷ್ಠೆ.

शङ्कव्य ಶಂಕವ್ಯ (वि०) ಗೂಟಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಮರ. शङ्कवे हितम्—शङ्कु "यत्" (५-२-२)।

शङ्का ಶಂಕಾ (स्त्री०) 1. ತ್ರಾಸ, ಭಯ. शकि (शङ्कायाम्) "अः" (३-३-१०३)। "शङ्कास्पृष्टा इव जलमुचस्त्वादृशा जालमार्गैः" मेघ० २-६। 2. ವಿತರ್ಕ, ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. "शङ्कालतातातिमनेकनलावलम्बा वाणी न वर्धयतु तावदभेदिकेयम्" नैष० १३-२६। 3. ಭ್ರಾಂತಿ, ಭ್ರಮೆ, ತಪ್ಪುತಿಳುವಳಿಕೆ. "कुर्वन् वधूजनमनस्सु शशाङ्कशङ्काम्" किरा० ५-४२। 4. ಅನುಮಾನ, ಅಳುಕು, ಗುಮಾನಿ.

शङ्कित ಶಂಕಿತ (वि०) 1. ಸಂಶಯಗೊಂಡ, ಸಂದೇಹವುಂಟಾದ. शङ्कास्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ. "शङ्कितप्रचयः शेषः शत्रूणां शुष्मणामिव" याद० २२-८। 3. ಭಯಗೊಂಡ, ಹೆದರಿದ. 4. ಅನುಮಾನವುಂಟಾದ. (न०) 5. ಭಯ. 6. ಸಂಶಯ. 7. ಗುಮಾನಿ. शकि (शङ्कायाम्) भावे "क्तः"।

शङ्कितवर्णक ಶಂಕಿತವರ್ಣಕ (पुं०) ಚೋರ, ತಸ್ಕರ, ಕಳ್ಳ. शङ्कितं वर्णयति तर्कयति—वर्ण (वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

शङ्किन् ಶಂಕಿನ್ (वि०) 1. ಸಂದೇಹಪಡುವ. 2. ಹೆದರುವ. शङ्कते—शकि (शङ्कायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। "स्नेहः पापशङ्की" शाकु० ४। "त्यजति कष्टमसावचिरादसून् विरहवेदनयेत्यघशङ्किभिः" माघ० ६-१८।

शङ्कु ಶಂಕು (पुं०) 1. ಚೋರಮೀನು, ಒಂದು ಜಲಜಂತು. शङ्कतेऽस्मात्—शकि (शङ्कायाम्) "कुः" निपा० (उ० १-३६)। 2 ಮೋಟುಮರ, ರೆಂಬೆಗಳಿಲ್ಲದ ಮರ. 3. ಬಾಕು, ಚೂಪಾಗಿರುವ ಸಣ್ಣ ಅಲಗಿನ ಇರಿಯುವ ಒಂದು ಆಯುಧ, ಭಲ್ಯ. "मग्नस्योच्चैर्बर्हभारेण शङ्कोरावव्राते वीक्षणे च क्षणेन" माघ० १८-३०। 4. ಲೋಹದ ಮೊಳೆ, ಆಣಿ. "अयः शङ्कुचितां रक्षः शतघ्नीमथ शत्रवे" रघु० १२-९५। 5. ದನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಗೂಟ. 6. ಲೋಹದ ಸರಳು, ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕಿ. "निक्षेप्योऽयोमयः शङ्कुर्ज्वलन्नास्ये दशाङ्गुलः" मनु० ८-२७१। 7. ಪಾಪ, ದುಷ್ಕೃತ್ಯ. 8. ಶಲ್ಯವೆಂಬ ಒಂದು ಅಸ್ತ್ರ. 9. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ, ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ ಕೋಟಿ. 10. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 11. 12 ಅಂಗುಲ ಉದ್ದದ ಒಂದು ಅಳತೆ. 12. ಮೇಢ್ರ, ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. 13. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. 14. ಎಲೆಯ ಸಣ್ಣ ಎಳೆಗಳು, ಸಣ್ಣ ನಾರುಗಳು. 15. ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ.

शङ्कुकर्ण ಶಂಕುಕರ್ಣ (पुं०) 1. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ, ರಾಸಭ. शङ्कू इव कर्णावस्य। (वि०) 2. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮೊನೆಯಾಗಿರುವ ಕಿವಿಗಳುಳ್ಳವನು.

शङ्कुतरु ಶಂಕುತರು (पुं०) ಸಾಲವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ.

शङ्कुर ಶಂಕುರ (वि०) ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು. शङ्कतेऽस्मात्—शकि (शङ्कायाम्) "उरच्" बाहु०।

शङ्ख ಶಂಖ (पुंन०) 1. ಕಂಬು, ಶಂಖ, ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿಯ ಹೊರಹೊದಿಕೆ, ಚಿಪ್ಪು. शाम्यत्यलक्ष्मीम्—अन्तर्भावितण्यर्थः। शमु (उपशमे) "खः" (उ० १-१०२)। शं सुखं खनति जनयति—खनु (अवदारणे) "डः"

(वा० ३-१-१०१)। इति वा। "दध्मतुः पुरुषव्य घ्रौ दिव्यौ शङ्खौ रथे स्थितौ" भा० भीष्म० १-१७। "माधवः पाण्डवश्चैव दिव्यौ शङ्खौ प्रदध्मतुः" गीता १-१४। ಶ್ರಿಯಃಪತಿಯ ಶಂಖ ಪಾಂಚಜನ್ಯ. ಅರ್ಜುನನ ಶಂಖ ದೇವದತ್ತ. ಭೀಮಸೇನನ ಶಂಖ ಪೌಂಡ್ರ. ಧರ್ಮರಾಜನ ಶಂಖ ಅನಂತವಿಜಯ. ನಕುಲನ ಶಂಖ ಸುಘೋಷ. ಸಹದೇವನ ಶಂಖ ಮಣಿಪುಷ್ಪಕ. (ಪುं०) 2. ಲಲಾಟದ ಅಸ್ಥಿ, ಹಣೆಯ ಮೂಳೆ. "शङ्खान्तरद्योति विलोचनं यदन्तर्निविष्टामलपिङ्गतारम्" कुमा० ७-३३। 3. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "महापद्मश्च पद्मश्च शङ्खो मकरकच्छपौ। मुकुन्दः कुन्दनीलौ च वरश्च निधयो नव" अम०। 4. ನಖ ಎಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. "शङ्खः कम्बौ न योषिन्ना भालास्थिनिधिभिन्नखे" मेदि०। 5. ಆನೆಯ ದಂತಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "शङ्खकटचौ दन्तमध्यो प्रवेष्टः पृष्टतल्पने" त्रिकाण्ड०। 6. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. 7. ಒಬ್ಬ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು. 8. ಲಕ್ಷಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆ, ಹತ್ತು ನಿಖರ್ವಗಳು. "एकं दशशतं चैव सहस्रमयुतं तया। लक्षं च नियुतं चैव कोटिरर्बुदमेव च। वृन्दः खर्वो निखर्वश्च शङ्खपद्मौ च सागरः। अन्त्यं मध्यं परार्धं च दशवृद्धा यथाक्रमम्" ब्रह्माण्डपु०।

शङ्खक ಶಂಖಕ (पुंन०) 1. ಶಂಖು, ಶಂಖ. शङ्ख स्वार्थे "कन्"। (ಪುं०) 2. ತಲೆಯ ನೋವು. (ನ०) 3. ವಲಯ, ಬಳೆ. "शङ्खकं वलये कम्बावस्त्री पुंसि शिरोरुजि" मेदि०।

शङ्खचरी ಶಂಖಚರೀ (स्त्री०) ಹೆಂಗಸರು ಧರಿಸುವ ಬೈತಲೆಯ ಬೊಟ್ಟು, ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಇಳಿದು ನಿಲ್ಲುವ (ಇಳಿಬಿಟ್ಟಿರುವ) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಒಂದು ಆಭರಣ. शङ्खे ललाटास्थिन चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। "ङीप्" (४-१-१५)।

शङ्खज ಶಂಖಜ (ಪುं०)ಯ ದೊಡ್ಡಜಾತಿ ಮುತ್ತು.

शङ्खध्म ಶಂಖಧ್ಮ (ಪುं०) ಶಂಖವನ್ನು ಊದುವವನು. शङ्खं धमति—ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयोः) "कः" (३-२-३)। "क्विप्"। **शङ्खध्मा ಶಂಖಧ್ಮಾ.**

शङ्खनख ಶಂಖನಖ (ಪುं०) ಸಣ್ಣ ಶಂಖ, ಚಿಕ್ಕ ಶಂಖ, ಗುಳ್ಳೆ ಶಂಖ.

शङ्खभृत् ಶಂಖಭೃತ್ (ಪುं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. शङ्खं बिभर्ति—डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-६१)। "शङ्खभृत् परमैश्वर्यलक्षणायुधधारणात्" इति निरुक्तिः। "शङ्खभृन्नन्दकी चक्री शार्ङ्गधन्वा गदाधरः" वि० स०।

शङ्खमुख ಶಂಖಮುಖ (ಪುं०) ಮೊಸಳೆ. शङ्खस्येव मुखमस्य।

शङ्खमूल ಶಂಖಮೂಲ (ನ०) ಮೂಲಂಗಿ.

शङ्खिन् ಶಂಖಿನ್ (ಪುं०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಸಮುದ್ರ. 3. ಶಂಖದಿಂದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು.

शङ्खिनी ಶಂಖಿನೀ (स्त्री०) 1. ಕಡಿಯಾಲದ ಗಿಡ. शङ्खवत् पुष्पमस्याः। 2. ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ ಹೆಂಗಸು. (1) शङ्खिनी (2) चित्रिणी (3) हस्तिनी ಮತ್ತು (4) पद्मिनी ಎಂದು ಸ್ತ್ರೀಯರು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "दीर्घा सुदीर्घनयना वरसुन्दरी या कामोपभोगरसिका गुणशीलयुक्ता। रेखात्रयेण च विभूषितकण्ठदेशा संभोगकेलिरसिका किल शङ्खिनी सा" रतिमं०। [ವಿವರಕ್ಕೆ "चित्रिणी" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಶಂಖವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವಳು.

शङ्खिनीफल ಶಂಖಿನೀಫಲ (ಪುं०) ಶಿರೀಷವೃಕ್ಷ, ಬಾಗೆ ಮರ.

शचि ಶಚಿ, —ची —ಚೀ (स्त्री०) 1. ಶಚೀದೇವಿ, ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ. शच (व्यक्तायां वाचि) "इन्" (उ० ४-११८)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "उमावृषाङ्कौ शरजन्मना यथा यथा जयन्तेन शचीपुरन्दरौ। तथा नृपः सा च सुतेन मागधी ननन्दतुस्तत्सदृशेन तत्समौ" रघु० ३-२३। 2. ಶತಾವರಿ.

शचीपति ಶಚೀಪತಿ (ಪುं०) ಇಂದ್ರ. शच्याः पतिः। "दासीकृताशेषजगत्त्रयं न मां जिगाय युद्धे कतिशः शचीपतिः" कुमा० १५-४।

शट ಶಟ (वि०) ಹುಳಿಯಾಗಿರುವ, ಆಮ್ಲಗುಣದ.

शटी ಶಟೀ (स्त्री०) ಕಚೋರ.

शट्टक ಶಟ್ಟಕ (ನ०) ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ನೀರು ಬೆರೆಸಿದ ಅಕ್ಕಿಯ ಹಿಟ್ಟು. "शालिचूर्णं घृतं तोयं मिश्रितं शट्टकं भवेत्" भावप्र०।

शठ ಶಠ (ಪುं०) 1. ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. शठ (कैतवे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಎದುರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡಿ ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. "प्रियं वक्ति पुरोऽन्यत्र विप्रियं कुरुते भृशम्। व्यक्तापराधचेष्टश्च शठोऽयं कथितो बुधैः" विष्णुपु०। "शठ इति मयि तावदस्तु ते

परिचयवत्यवधीरणा प्रिये" माल० ३-२०। 3. ದ್ವೇಷ ದಿಂದ ಅನರ್ಥದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ಅಭಿಚಾರ (ಮಾಟ, ಶೂನ್ಯ ಮೊದಲಾದ) ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. "अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैकृतिकोऽलसः" गीता १८-२८। 4. ವೇದದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವವನು. "पाषण्डिनो विकर्मस्थान् बैडालव्रतिकान् शठान्" मनु० ४-३०। 5. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. (वि०) 6. ಮಧ್ಯವರ್ತಿ, ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಇಬ್ಬರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಹೇಳಿ ಮೈತ್ರಿಯ ನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. "शठो मध्यस्थपुरुषे धूर्तधुस्तूरयोरपि" मेदि०। 7. ಚತುರ, ಬುದ್ಧಿವಂತ, ನಿಪುಣ. (न०) 8. ಲೋಹ, ಕಬ್ಬಿಣ. 9. ತವರ. 10. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ.

शठता ಶಠತಾ (स्त्री०) ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. शठस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

शण ಶಣ (न०) ಸಣಬು. शणति—शण (दाने) "अच्" (३-१-१३४)।

शणपुष्पिका ಶಣಪುಷ್ಪಿಕಾ (स्त्री०) ಸಣಬಿನ ಗಿಡ.

शणसूत्र ಶಣಸೂತ್ರ (न०) ಸಣಬು ದಾರ, ಮತ್ಸ್ಯದ ಬಲೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ದಾರ. शण (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। शणस्य सूत्रम्। "शणसूत्रं पवित्रकम्" अम०।

शणीर ಶಣೀರ (न०) ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಬಿದ್ದ ಶೋಣನದದ ಮರಳು ಅಥವಾ ಮೆಕ್ಕಲುಮಣ್ಣು.

शण्ढ ಶಂಢ (पुं०) 1. ನಪುಂಸಕ. शाम्यति मैथुनात्—शमु (उपशमे) "ढः" (उ० १-९९)। 2. ವೃಷಭ, ಗೂಳಿ.

शत ಶತ (न०) ಒಂದು ನೂರು, ಹತ್ತರಿಂದ ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆ. दश दशतः परिमाणमस्य "त" प्रत्ययः प्रकृतेः शादेशश्च निपा० (५-१-५९)। "पुरमथ गमयित्वा भूषितं यादवाग्र्यैः शतसमधिकसंख्यं षोडशस्त्रीसहस्रम्" याद० १६-१४४। "निःस्वो वष्टि शतं शती दशशतम्" शान्तिशतकम्। ನೂರು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ ಶಬ್ದವು ಯಾವಾಗಲೂ ಏಕವಚನದಲ್ಲೇ ಇರುವುದು. "विंशत्याद्याः सदैकत्वे" अम०। ಆದರೆ ಅನೇಕ ಶತ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವಿವಚನ ಮತ್ತು ಬಹುವಚನಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. "दासीनां सुकुमारीणां द्वे शते समलंकृते। दुहित्रे देवकः प्रादात् याने दुहितृवत्सलः" भाग० १०-१-३२।

शतक ಶತಕ (न०) 1. ನೂರು ಸಂಖ್ಯೆ. शत स्वार्थे "कः" (वा० ५-१-५८)। 2. ನೂರು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ. शतं परिमाणमस्य "कन्" (५-१-५८)। ನೂರು ಪದ್ಯಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. अमरुशतकम्, नीतिशतकम्, दृष्टान्तशतकम्, चाणक्यशतकम् ಇತ್ಯಾದಿ. ನೂರು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಗುಂಪು. 3. ನೂರರಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. शतेन क्रीतम् "कन्" (५-१-२२)।

शतकुम्भ ಶತಕುಂಭ (पुं०) ಒಂದು ಪರ್ವತ.

शतकोटि ಶತಕೋಟಿ (पुं०) 1. ವಜ್ರಾಯುಧ. शतं कोटयो धारा अग्रभागा अस्य। (स्त्री०) 2. ನೂರು ಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆ. (वि०) 3. ನೂರು ಧಾರೆ (ಅಗ್ರಭಾಗ) ಗಳುಳ್ಳ.

शतक्रतु ಶತಕ್ರತು (पुं०) ಮಹೇಂದ್ರ, ಶಕ್ರ, ದೇವರಾಜ. शतं क्रतवो यस्य। "शतक्रतूरुजाद्याख्या विख्यातिर्नास्तिका: कथम्" नैष० १७-१०४।

शतखण्ड ಶತಖಂಡ (न०) ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ, ಬಂಗಾರ. "सौमेरुकं महाधातुः शतखण्डं मृदुल्लकम्"।

शतग्रन्थि ಶತಗ್ರಂಥಿ (स्त्री०) ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. शतं ग्रन्थयोऽस्याः।

शतघ्नी ಶತಘ್ನೀ (स्त्री०) 1. ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಂಟಕ (ಮುಳ್ಳು) ಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಶಿಲೆಯ ಒಂದು ಆಯುಧ. शतं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। "अयःशङ्कुचितां रक्षः शतघ्नीमथ शत्रवे" रघु० १२-९५। 2. ಕರಂಜಕವೃಕ್ಷ, ಹೊಂಗೆಮರ. 3. ಚೇಳು. 4. ಒಂದು ವಿಧ ಕಂಠವ್ಯಾಧಿ.

शतच्छद ಶತಚ್ಛದ (पुं०) 1. ಮರಗುಟುಕ ಹಕ್ಕಿ. शतं छदा अस्य। 2. ನೂರು ದಳಗಳುಳ್ಳ ಕಮಲ.

शततम ಶತತಮ (वि०) ನೂರನೆಯ. शतस्य पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटः तमडागमः (५-२-५७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी –ತಮೀ.**

शततारा ಶತತಾರಾ (स्त्री०) ಶತಭಿಷಾನಕ್ಷತ್ರ. शतं तारा यस्याम्।

शतद्रु ಶತದ್ರು (स्त्री०) ಪಂಜಾಬಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಒಂದು ನದಿ. शतधा द्रवति—द्रु (गतौ) "कुः" स च डित् (उ० १-३५)। ಈ ನದಿಯು ಹಿಮಾಲಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಪಂಜಾಬಿನ ಮೂಲಕ ಹರಿದು ಸಿಂಧು ನದಿಯೊಡನೆ ಕಲೆತು ಅರಬ್ಬಿಸಮುದ್ರ ಸೇರುವುದು. "शतधा विद्रुता यस्मात् शतद्रुरिति विश्रुता" भा०।

शतधा ಶತಧಾ(अव्य०)1. ನೂರು ವಿಧವಾಗಿ. 2. ನೂರು ಭಾಗವಾಗಿ. शत "धा" (५-३-४२)। (स्त्री०) 3. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು.

शतधार ಶತಧಾರ (न०) 1. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. शतं धाराः अस्य। "शतधारं शतारं चाभ्रोत्थं भिदिरमम्बुजम्" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ನೂರು ಧಾರೆ (ಅಲುಗು) ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

शतधृति ಶತಧೃತಿ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 2. ಇಂದ್ರ, ಸುರಪತಿ. "शतधृतिर्धातरीन्द्रे" विश्व०। 3. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ.

शतपत्र ಶತಪತ್ರ (पुं०) 1. ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿ, ನೀರು ಹಕ್ಕಿ, ತಾವರೆ ಹಕ್ಕಿ. 2. ಮರಕುಟಕ ಹಕ್ಕಿ. 3. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 4. ಶುಕ, ಗಿಳಿ. (न०) 5. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. शतं पत्राण्यस्य। "यान्त्या मुहुर्वलितकन्धरमाननं तदावृत्तवृन्तशतपत्रनिभं वहन्त्या" मालती० १-३२।

शतपत्रक ಶತಪತ್ರಕ (पुं०) ಮರಕುಟಕ ಹಕ್ಕಿ.

शतपथ ಶತಪಥ (पुं०) ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ.

शतपथिक ಶತಪಥಿಕ (वि०) 1. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ತಿಳಿದವನು. शतपथमधीते वेद वा "टिकन्" (वा० ४-२-६०)। 2. ನಾನಾ ಮತಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವವನು. 3. ನೂರಾರು ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಡೆಯುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–पथिकी –ಪಥಿಕೀ.**

शतपद ಶತಪದ (न०) 1. ನಕ್ಷತ್ರದ ಪಾದಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಾಮಕರಣಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಚಕ್ರ. (स्त्री०) **–पदी –ಪದೀ.** 2. ಲಕ್ಷ್ಮೀಚೇಳು. 3. ಪಿಲ್ಲಪಿಚ್ಚುರ.

शतपद्म ಶತಪದ್ಮ (न०) ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ.

शतपर्वन् ಶತಪರ್ವನ್ (पुं०) 1. ಬಿದಿರು. 2. ಗೋಧಿ. शतं पर्वाण्यस्य। (स्त्री०) 3. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. 4. ಬಜೆ. 5. ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಪತ್ನಿ. "शतपर्वा तु दूर्वायां वचाभार्गवयोषितोः" मेदि०। (न०) 6. ತಾವರೆದಂಟನೊಳಗಿನ ಸಣ್ಣ ತಂತು (ಎಳೆ). 7. ಬಿಲ, ರಂಧ್ರ. "वेणौ ना दूर्वावचयोः स्त्री बिले शतपर्व षण्" वैज०।

शतपर्विका ಶತಪರ್ವಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. 2. ಬಜೆ. शतं पर्वाण्यस्याः "कप्" (५-४-१५४)। "शतपर्विका दूर्वायां वचायामपि योषिति" मेदि०।

शतपाद् ಶತಪಾದ್ (पुं०) ಲಕ್ಷ್ಮೀಚೇಳು, ಜರಿ. शतं पादा यस्य। पादस्य अन्त्यलोपः (५-४-१४०)।

शतपादिका ಶತಪಾದಿಕಾ (स्त्री०) ಲಕ್ಷ್ಮೀಚೇಳು, ಜರಿ. शतं पादा यस्याः "कप्" (५-४-१५४)।

शतपुष्प ಶತಪುಷ್ಪ (पुं०) ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಭಾರವಿ ಕವಿ. "भारविः शतपुष्पः स्यात्" त्रिकाण्ड०।

शतपुष्पा ಶತಪುಷ್ಪಾ (स्त्री०) ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆ. शतं पुष्पाणि यस्याः। "शतपुष्पा सितच्छत्राऽतिच्छत्रा मधुरा मिसिः" अम०। स्वार्थे "कन्"। **–पुष्पिका –ಪುಷ್ಪಿಕಾ.**

शतप्रास ಶತಪ್ರಾಸ (पुं०) ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ.

शतभिषज् ಶತಭಿಷಜ್ (स्त्री०) 1. ಶತಭಿಷಾ ನಕ್ಷತ್ರ. शतं भिषज इव तारा यत्र। "शतभिषजि शौण्डिकानामजकभे द्यूतजीविनां पीडा" बृहत्सं० ९-३४। (वि०) 2. ಶತಭಿಷಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. शतभिषजि जातः "अण्" (४-३-२५)। अणो वा लुक् (४-३-३६)। अण् वा डित् (वा० ४-३-३६)। लुगभावे **शातभिषजः**। डित्वपक्षे **शातभिषः**।

शतभिषा ಶತಭಿಷಾ (स्त्री०) ಶತಭಿಷಾ ನಕ್ಷತ್ರ. ಶತಭಿಷಾ ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ ವರುಣನು ಅಧಿಪತಿ. (ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆ). ಈ ನಕ್ಷತ್ರ ಅಧೋಮುಖವುಳ್ಳದ್ದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನಿಗೆ ರಾಹುದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ರಾಹುದಶೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ಹದಿನೆಂಟು ವರ್ಷಗಳು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ರಾಕ್ಷಸಗಣಕ್ಕೂ ಅಶ್ವಯೋನಿಗೂ ಸೇರಿದುದು. ಕುಂಭ ರಾಶಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಕ್ಷತ್ರವಿದು.

शतभीरु ಶತಭೀರು (स्त्री०) ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ.

शतमख ಶತಮಖ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ, ದೇವರಾಜ. शतं मखा यागा अस्य। "स्वयं संराध्यैवं शतमखमखण्डेन तपसा" किरा० १०-६२। (वि०) 2. ನೂರು ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು.

शतमन्यु ಶತಮನ್ಯು (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ, ಸುರಪತಿ. शतं मन्यवो यज्ञाः अस्य। "प्रसहेत तवानुजान् रणे द्विषतां कः शतमन्युतेजसः" किरा० २-२३। 2. ಘೂಕ, ಗೂಬೆ. (वि०) 3. ನೂರು ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು.

शतमान ಶತಮಾನ (पुंन०) 1. ಒಂದು ಪಲದ ತೂಕದ ಬೆಳ್ಳಿ. "धरणानि दश ज्ञेयः शतमानस्तु राजतः" मनु० ८-१३७। 2. ಅನೇಕರಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ನೂರಾರುಜನರ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು. शतानामनेकेषां मानं पूजा यस्मिन्। "शतमानं भवति शतायुः पुरुषः"।

शतमुख ಶತಮುಖ (वि०) 1. ನೂರು ಮಾರ್ಗವುಳ್ಳ. 2. ನೂರಾರು ಬಾಯಿ (ರಂಧ್ರ) ಗಳುಳ್ಳ. शतं मुखानि यस्य । 3. ನೂರಾರು ಅವಕಾಶವುಳ್ಳ, ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ. "विवेकभ्रष्टानां भवति विनिपातः शतमुखः" भर्तृ० १-१०।

शतमुखी ಶತಮುಖೀ (स्त्री०) 1. ಸಂಮಾರ್ಜನಿ, ಕಸಪೊರಕೆ. शतं मुखानि यस्याः। 2. ಕೂರ್ಚ, ಕುಂಚ.

शतमूली ಶತಮೂಲೀ (स्त्री०) 1. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. शतं मूलान्यस्याः। 2. ಶತಾವರೀ ಗಿಡ, ಪಿಲ್ಲಪಿಚ್ಚುರ. "ङीष्" (४-१-६४)।

शतयज्वन् ಶತಯಜ್ವನ್ (पुं०) ಇಂದ್ರ. शतेन मखानां यज्वा। "उपतस्युरास्थितविषादधियः शतयज्वनो वनचरा वसतिम्" किरा० ७-२९।

शतयष्टिक ಶತಯಷ್ಟಿಕ (पुं०) ನೂರು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಹಾರ. ಇದಕ್ಕೆ "देवच्छन्द" ಎಂದು ಹೆಸರು. "देवच्छन्दोऽसौ शतयष्टिकः" अम०। ಆದರೆ ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ 81 ಎಳೆಗಳ ಹಾರವು "देवच्छन्द" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. "शतमष्टयुतं हारो देवच्छन्दो ह्यशीतिरेकयुता" बृहत्सं० ८१-३२।

शतरूपा ಶತರೂಪಾ (स्त्री०) 1. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ಕನ್ಯೆ. 2. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪತ್ನಿ. शतं रूपाणि यस्याः। "ततः संजपतस्तस्य भित्त्वा देहमकल्मषम्। स्त्रीरूपमर्धमकरोत् अर्धं पुरुषरूपवत्। शतरूपा च सा ख्याता सावित्री च निगद्यते। सरस्वत्यथ गायत्री ब्रह्माणी च परन्तप। दृष्ट्वा तां व्यथितस्तावत्कामबाणार्दितो विभुः। उपयेमे च विश्वात्मा शतरूपामनिन्दिताम्। ततः कालेन महता ततः पुत्रोऽभवन्मनुः। स्वायंभुव इति ख्यातः स विराडिति नः श्रुतम्"।

शतवीर्या ಶತವೀರ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಬಿಳಿಯ ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. शतं वीर्याण्यस्याः। 2. ಶತಾವರಿ.

शतवेधिन् ಶತವೇಧಿನ್ (पुं०) ಹುಳಿಹಬ್ಬೆ. शतं वेधितुं शीलमस्य "णिनिः" (३-२-७८)। "सहस्रवेधी चुक्रोऽम्लवेतसः शतवेध्यपि" अम०।

शतशस् ಶತಶಸ್ (अव्य०) 1. ನೂರು ಸಲ, ನೂರಾವೃತ್ತಿ. शत "शस्" (५-४-४२)। "वृद्धेभ्यः शतशः शपे यदि पुनः कुत्रापि कपालिनीपीनोत्तुङ्गकुचावगूहनभवः प्राप्तः प्रमोदोदयः" प्रबोध० ३-१८। 2. ನೂರು ನೂರಾಗಿ. शतं शतम्। 3. ನೂರಾರು ವಿಧವಾಗಿ, ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ. "पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः" गीता ११-५। 4. ಅನೇಕಾವೃತ್ತಿ, ಅನೇಕ ಸಲ. "शतशःश्रुतिमागतैव सा त्रिजगन्मोहमहौषधिर्मम" नैष० २-५४।

शतसहस्र ಶತಸಹಸ್ರ (न०) ನೂರು ಸಾವಿರ, ಒಂದು ಲಕ್ಷ. शतगुणितं सहस्रम्।

शतसाहस्र ಶತಸಾಹಸ್ರ (वि०) ನೂರು ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ. सहस्राणां समूहः "अण्" (४-२-३८)। शतं साहस्रं यत्र।

शतह्रदा ಶತಹ್ರದಾ (स्त्री०) 1. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. शतं ह्रादाः शब्दाः यस्याः। पृषो० ह्रस्वः। "बलाकिनी नीलपयोदराजी दूरं पुरःक्षिप्तशतह्रदेव" कुमा० ७-३९। 2. ವಜ್ರಾಯುಧ. "शतह्रदा स्त्रियां वज्रे सौदामिन्यां च कीर्तिता" मेदि०। 3. ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಒಬ್ಬ ಮಗಳು.

शताक्षी ಶತಾಕ್ಷೀ (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 3. ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆ.

शताङ्ग ಶತಾಂಗ (पुं०) 1. ರಥ, ಗಾಡಿ. शतमङ्गान्यवयवा यस्य। 2. ತಿನಿಶವೃಕ್ಷ, ನೆಮ್ಮಿಗಿಡ. 3. ಒಬ್ಬ ದಾನವ.

शतानन्द ಶತಾನಂದ (पुं०) 1. ಗೌತಮಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ, ಜನಕಮಹಾರಾಜನ ಪುರೋಹಿತ. 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. शतं अमितः आनन्दोऽस्य। परस्परप्रणयप्रवहदानन्दतया अपरिमितानन्द इत्यर्थः। "अन्योन्यप्रणयानन्दसिन्धोः समुदितो हि यः। शतानन्दः स विज्ञेयः" इति निरुक्तिः। "स्वक्षः स्वङ्गः शतानन्दः" वि० स०। 3. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ರಥ. "स्यन्दनस्तु शतानन्दः सारथिश्चास्य दारुकः" त्रिकाण्ड०। 4. ಗೌತಮ ಮಹರ್ಷಿ. "गौतमस्तु शतानन्दः" त्रिकाण्ड०। "शतानन्दो मुनेर्भेदे देवकीनन्दनेऽपि च" मेदि०।

शतानीक ಶತಾನೀಕ (पुं०) 1. ಸುದಾಸರಾಜನ ಮಗ. 2. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. 3. ವೃದ್ಧ, ಮುದುಕ. 4. ನಕುಲನ ಪುತ್ರ. "पुत्रस्ते प्रतिविन्ध्यश्च सुतसोमस्तथा विभुः। श्रुतकर्मार्जुनिश्चैव शतानीकश्च नाकुलिः। सहदेवाच्च यो जातः श्रुतसेनस्तवात्मजः। सर्वे कुशलिनो वीराः कृतास्त्राश्च सुतास्तव" भा०। "शतानीकस्तु वृद्धे स्यान्मुनिराजप्रभेदयोः" मेदि०।

शतायुस् ಶತಾಯುಸ್ (न०) 1. ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಆಯುಸ್ಸು (ಜೀವಿತಕಾಲ). शतमायुःवर्षकालः (जीवितकालः)। (वि०) 2. ನೂರು ವರ್ಷ ಆಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನು.

शतमायुर्जीवित (वर्ष) कालोऽस्य। "शतमानं भवति शतायुः पुरुषः"।

शतार ಶತಾರ (नं०) ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. शतम् अराणि यस्य।

शतारुस् ಶತಾರುಸ್ (नं०) ಕುಷ್ಠರೋಗ. शतम् अरूंषि व्रणानि यत्र। "रक्तं श्यावं सदाहार्ति शतारुः स्याद् बहुव्रणम्" भावप्र०। (स्त्री०) **–अरुषी –ಅರುಷೀ.**

शतावरी ಶತಾವರೀ (स्त्री०) 1. ಶತಮೂಲಿ ಗಿಡ, ಆಪಾಧೀಬೇರು. शतेनावृणोति — आ + वृञ् (वरणे) "अच्" (३-१-१३४)। "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಶಚೀದೇವಿ, ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ. "पूतनाषाट् प्रियात्वस्य चारुधारा शतावरी" त्रिकाण्ड०। 3. ಕಚೋರ. 4. ಶುಂಠಿ.

शतावर्त ಶತಾವರ್ತ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. शतमावर्ताः अस्य — आवर्ताः ऐश्वर्यविजृम्भितानि इति लक्षणया प्रतीयते। "ऐश्वर्यविजृम्भिताभिख्याः आवर्ता यस्य नित्यशः। शतं सन्ति शतावर्तः" इति निरुक्तिः। "अनुकूलः शतावर्तः पद्मी पद्मनिभेक्षणः" वि० स०। शतमावर्तते—आ+वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। **–आवर्तिन् –ಆವರ್ತಿನ್.**

शतिक ಶತಿಕ (वि०) 1. ನೂರರಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. शतेन क्रीतम्—शत "ठन्" (५-१-२१)। ठस्येकः (७-३-५०)। 2. ನೂರರ ಸಂಬಂಧವಾದ. 3. ನೂರರಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ನೂರು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ. शतस्य विकारः "ठन्"। "यत्" (५-१-२१)। **शत्यः ಶತ್ಯ** ["शत्य" ನೋಡಿ]. "शत्यस्तदर्धिकः पादनासाकर्णकरादिषु" याज्ञ० २-२०८।

शतिन् ಶತಿನ್ (वि०) 1. ನೂರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. शतमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "निःस्वो वष्टि शतं शती दशशतं लक्षं सहस्राधिपः" शान्तिश० ६। 2. ನೂರರಷ್ಟಾಗಿರುವ, ನೂರ್ಮಡಿಯಾದ.

शतपोन ಶತಪೋನ (पुं०) ಜಲ್ಲಡಿ, ಒಂದರಿ.

शतपोनक ಶತಪೋನಕ (पुं०) ಗುದದ್ವಾರದ ಸುತ್ತಲೂ ರಂಧ್ರಗಳಾಗಿ ರಕ್ತಸೋರುವ ಒಂದು ವ್ಯಾಧಿ (Fistula).

शतृ ಶತೃ ಪರಸ್ಮೈಪದಿ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥಕ ಒಂದು ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

शतेर ಶತೇರ (पुं०) 1. ಅರಿ, ಶತ್ರು, ವೈರಿ. शद्लृ (शातने) "एरक्" तकारादेशश्च (उ० १-६०)। 2. ಹಿಂಸೆ, ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ.

शत्य ಶತ್ಯ (पुं०) ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ 1. ನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳ ಬಡ್ಡಿ. 2. ನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳ ಆದಾಯ. 3. ನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳ ಲಾಭ. 4. ನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳ ಸುಂಕ. 5. ನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳ ಲಂಚ. शतमस्मिन् दीयते वृद्धिः आयः लाभः शुल्कम् उपदा वा—शत "यत्" (५-१-२१)। "ठन्"। **शतिकः ಶತಿಕ.** 6. ನೂರರ ಸಂಬಂಧ, ಯಾಜನ ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮೊದಲಾದ ಧನಪತಿಸಂಬಂಧ (ಸಂಪರ್ಕ). शतिकः शत्यो वा धनपतिसंबन्धः। 7. ನೂರರ ಆದಾಯ ಬರುವ ನಿಮಿತ್ತ (ಸೂಚನೆ). शत्यं शतिकं वा दक्षिणाक्षिस्पन्दनम्। शतस्य निमित्तमित्यर्थः। सि० कौ०। 8. ನೂರರಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. शतेन क्रीतः "यत्" (५-१-२१)।

शत्र ಶತ್ರ (नं०) 1. ಕೈತವ, ಕಪಟ. 2. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. "शत्रं स्यात्कैतवे बले" त्रिकाण्ड०।

शत्रि ಶತ್ರಿ (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. शद्लृ (शातने) "त्रिप्" (उ० ४-६७)।

शत्रु ಶತ್ರು (पुं०) 1. ಹಗೆ, ವೈರಿ. शातयति — शद्लृ (शातने) + णिच् "क्रुन्" (उ० ४-१०३)। "शत्रून् मीषयमाणं तं रामं विस्मापयेत कः" भट्टि० ५-५८। "क्षमा शत्रौ च मित्रे च यतिनामिह भूषणम्"। "ऋणकर्ता पिता शत्रुः माता च व्यभिचारिणी। भार्या रूपवती शत्रुः पुत्रः शत्रुरपण्डितः"। 2. (ರಾಜನಿಗೆ) ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ (ಸೇರಿದಂತೆ) ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ರಾಜ್ಯದ ರಾಜ. "विषयानन्तरो राजा शत्रुर्मित्रमतः परम्" अम०।

शत्रुघ्न ಶತ್ರುಘ್ನ (पुं०) 1. ದಶರಥನ ಪುತ್ರ, ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ತಮ್ಮ. शत्रून् हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)। ಶತ್ರುಘ್ನನು ದಶರಥನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಸುಮಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಅವಳ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಕಿರಿಯವನು. ಕುಶಧ್ವಜನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿಯು ಇವನ ಪತ್ನಿ. "ततो भरतशत्रुघ्नौ कुशध्वजनियोगतः। माण्डवीश्रुतकीर्तिभ्यामभूतां गृहमेधिनौ" चं० रा०। ಸುಬಾಹು ಮತ್ತು ಬಹುಶ್ರುತರು ಇವನ ಪುತ್ರರು. "शत्रुघातिनि शत्रुघ्नः सुबाहौ च बहुश्रुते। मधुराविदिशे सून्वोर्निदधे पूर्वजोत्सुकः" रघु० १५-३६। (वि०) 2. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. "शत्रुघ्नान् युधि हस्तिघ्नः" भट्टि० ६-११३।

शत्रुञ्जय ಶತ್ರುಂಜಯ (ಪುಂ०) 1. ಒಂದು ಆನೆ. "नागः शत्रुञ्जयो नाम मातुलोऽयं ददौ मम" रामा०। 2. ಒಂದು ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. (ವಿ०) 3. ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸುವ.

शत्रुन्तप ಶತ್ರುಂತಪ (ವಿ०) ವೈರಿಗಳಿಗೆ ಸಂತಾಪವುಂಟು ಮಾಡುವವನು, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಬಡಿದು ಓಡಿಸುವವನು. शत्रून् तपति — तप (सन्तापे) "खच्" (३-२-४६)। मुमागमः (६-३-६७)।

शत्रुपक्ष ಶತ್ರುಪಕ್ಷ (ಪುಂ०) ಶತ್ರುಗಳ ಪಂಗಡ.

शत्वरी ಶತ್ವರೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ರಾತ್ರಿ. "रात्री रक्षोजननी शत्वरी चक्रभेदिनी घोरा" त्रिकाण्ड०।

शद ಶದ (ಪುಂ०) ತಿನ್ನಬಹುದಾದ ಕಂದಮೂಲ ಫಲ ಮೊದಲಾದುವು, ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗೆಡ್ಡೆ ಗೆಣಸು ಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವು.

शद्रि ಶದ್ರಿ (ಪುಂ०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. शद्लृ (शातने) "क्रिन्" (उ० ४-६५)। 2. ಅರ್ಜುನ. "शद्रिर्नाऽम्भोधरे जिष्णौ" मेदि०। (ಸ್ತ್ರೀ०) 3. ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ. 4. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. "शद्रिजिष्णौ तडित्यपि" हेम०। "शद्रिः शर्करा" उणादिः।

शद्रु ಶದ್ರು (ವಿ०) 1. ಹೋಗುವ, ನಡೆಯುವ, ಚಲಿಸುವ. शद्लृ (शातने) "रुः" (३-२-१५९)। 2. ಕೆಳಗೆ ತಳ್ಳುವ, ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸುವ.

शनकैस् ಶನಕೈಸ್ (ಅವ್ಯ०) ಮೆಲ್ಲಗೆ, ನಿಧಾನವಾಗಿ. शनैरेव शनकैः — शनैः "अकच्" (५-३-७१)। "शनकैरथास्य तनुजालकान्तरस्फुरितक्षपाकरकरोत्करा-कृति" माघ० १३-२०।

शनि ಶನಿ (ಪುಂ०) ಶನಿದೇವ, ಶನಿಗ್ರಹ. ರವಿ ಮೊದಲಾದ ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗ್ರಹ. ಇವನು ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ. ಛಾಯಾದೇವಿಯ ಮಗ.

ಶನಿದೇವನ ಉತ್ಪತ್ತಿ: ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯು ಸೂರ್ಯನ ತಾಪವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಮಾಯೆಯಿಂದ ತನಗೆ ಸಮಾನಳಾದ ಛಾಯೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ತಾನು ತಂದೆಯಾದ ತ್ವಷ್ಟೃಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮನೆಯನ್ನು ಸೇರಿದಳು. ಈ ಛಾಯಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಾವರ್ಣಿಮನುವೂ ಶನಿದೇವನೂ ಜನಿಸಿದರು. ಶನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಯಮನು ಅಧಿಷ್ಠಾತೃದೇವತೆ. ಶನಿಯ ವರ್ಣ ನೀಲ. ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ. ದಾನದ ಧಾನ್ಯ ಎಳ್ಳು. ಪುಷ್ಪವು ಮಲ್ಲಿಗೆ. ವಾಹನವು ಗೃಧ್ರ. ಮಕರ ಮತ್ತು ಕುಂಭರಾಶಿಗಳು ಶನಿಗ್ರಹದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು. ತುಲಾರಾಶಿಯು ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನ, ಮೇಷರಾಶಿಯು ನೀಚಸ್ಥಾನ. ಶನಿಗ್ರಹದ ದಶಾಕಾಲ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು (19) ವರ್ಷಗಳು. ಈ ಗ್ರಹವು ಒಂದೊಂದು ರಾಶಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುವ ಕಾಲ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳು ಆರು ತಿಂಗಳು (30 ತಿಂಗಳು).

ಶನಿದಶೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ :

ಭುಕ್ತಿ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ಸ್ವಭುಕ್ತಿ	3	0	3
ಬುಧಭುಕ್ತಿ	2	8	9
ಕೇತುಭುಕ್ತಿ	1	1	9
ಶುಕ್ರಭುಕ್ತಿ	3	2	0
ರವಿಭುಕ್ತಿ	0	11	12
ಚಂದ್ರಭುಕ್ತಿ	1	7	0
ಕುಜಭುಕ್ತಿ	1	1	9
ರಾಹುಭುಕ್ತಿ	2	10	6
ಗುರುಭುಕ್ತಿ	2	6	12

ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳಲ್ಲಿ ಶನಿಗ್ರಹದ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ :

ದಶೆ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ರವಿದಶೆ	0	11	12
ಚಂದ್ರದಶೆ	1	7	0
ಕುಜದಶೆ	1	1	9
ರಾಹುದಶೆ	2	10	6
ಗುರುದಶೆ	2	6	12
ಶನಿದಶೆ	3	0	3
ಬುಧದಶೆ	2	8	9
ಕೇತುದಶೆ	1	1	9
ಶುಕ್ರದಶೆ	3	2	0

ಶನಿದೇವನು ಆಯುಷ್ಯ ಜೀವನೋಪಾಯ ಮರಣ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಕನು. ಮೂರು ಆರು ಮತ್ತು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶುಭಫಲಪ್ರದನು.

शनिप्रसू ಶನಿಪ್ರಸೂ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಛಾಯಾದೇವಿ, ಶನಿದೇವನ ತಾಯಿ. शनेः प्रसूः।

शनिवार ಶನಿವಾರ (ಪುಂ०) ಶನಿಯು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ದಿವಸ. शनेर्वारः।

शनैश्चर ಶನೈಶ್ಚರ (ಪುಂ०) 1. ಶನಿದೇವ, ಶನಿಗ್ರಹ. शनैः चरति — चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

[ಶನಿಗ್ರಹವು ಪಂಗುವಾದುದರಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಹಗಳ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಒಂದು ರಾಶಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ರಾಶಿಗೆ ಬರಲು ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] "नीलाञ्जनचयप्रख्यं रविसूनुं महाग्रहम् । छायाया गर्भसंभूतं वन्दे भक्त्या शनैश्चरम् ॥ व्यासेनोक्तमिदं स्तोत्रं यःपठेत् प्रयतो नरः । दिवा वा यदि वा रात्रौ शान्तिस्तस्य न संशयः" ॥ (वि०) 2. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸಂಚರಿಸುವವನು, ನಿಧಾನವಾಗಿ ನಡೆಯುವವನು. शनैः चरति—चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४) ।

शनैस् ಶನೈಸ್ (अव्य०) 1. ಮೆಲ್ಲಗೆ, ನಿಧಾನವಾಗಿ, ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ. शण (दाने) "ऐ[illegible]" उ० । "रयस्य तस्यां पुरि दत्तचक्षुर्विद्वान् विदा[illegible] शनैर्न यातम्" माघ० ३-३२ । 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವ[illegible]ಗಿ, ಕ್ರಮವಾಗಿ. "शनैः कृतप्राणविमुक्तिरीशः पर्यङ्कबन्धं निबिडं बिभेद" कुमा० ३-५९ । 3. ಒಂದಾದಮೇಲೊಂದಾಗಿ, ಕ್ರಮವಾಗಿ. "विषयाणां ग्रहीतॄणि शनैः पञ्चेन्द्रियाणि च" मनु० १-१५ । शनैः शनैः ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲಗೆ, ಬಹಳ ನಿಧಾನವಾಗಿ. "स्वगृहान् प्रति प्रतिययुः शनैः शनैः" माघ० १३-४८ ।

शन्तनु ಶಂತನು (पुं०) ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರ ತಂದೆ. [ಶಂತನುಮಹಾರಾಜನು ಗಂಗೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಭೀಷ್ಮನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆದನು. ಒಮ್ಮೆ ಈತನು ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದಾಶರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಸತ್ಯವತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಗೊಂಡು ಅವಳ ತಂದೆಯ ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಈಡೇರಿಸಲು ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾದನು. ಅವಳಲ್ಲಿ ಜನಿಸುವ ಮಗನಿಗೇ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ದಾಶರಾಜನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಭೀಷ್ಮನು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿಯೇ ಇರಲು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ರಾಜನು ಸತ್ಯವತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಅವಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಾಂಗದ ಮತ್ತು ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯರೆಂಬ ಪುತ್ರರನ್ನು ಪಡೆದನು.]

शप् ಶಪ್ (अव्य०) 1. ಸ್ವೀಕಾರ, ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 2. ಒಂದು ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಪ್ರತ್ಯಯ. "कर्तरि शप्" (३-१-६८) ।

शप – आक्रोशे (भ्वा० उभ० सक० अनि०) । शपति, –ते । शशाप, शेपे । शप्ता । शप्स्यति, –ते । शपतु, –ताम् । अशपत्, –त । शपेत्, –त । शप्यात् । शप्सीष्ट । ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಶಪಿಸು, ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಕೇಡನ್ನು ಬಯಸು, ಶಾಪಹಾಕು. "मत्प्रसूतिमनाराध्य प्रजेति त्वां शशाप सा" रघु० १-७७ । 2. ಶಪಥಮಾಡು, ಆಣೆ ಇಡು. "कृष्णाय शपते गोपी" । "भरतेनात्मना चाहं शपे ते मनुजाधिप । यथा नान्येन तुष्येयमृते रामविवासनात्" रामा० । 3. ಹೆದರಿಸು.

कर्मणि :—शप्यते । शप्यताम् । अशप्यत । शप्येत । शेषं आत्मनेपदरूपवत् ।

कृत्सु :—शप्तव्यम् । शपनीयम् । शप्यम् । शप्तः । शप्तवान् । शपन् –न्ती । शपमानः । शप्तम् । शपनम् । "शपतो यत्कृतं पुण्यं शप्यमानं तु गच्छति । शप्यमानस्य यत्पापं शपन्तमनुगच्छति" भा० । "न च तं तदेति शपमानमपि यदुनृपाः प्रचुक्रुधुः" माघ० १५-४१ ।

शप – आक्रोशे (दिवा० उभ० सक० अनि०) । शप्यति, –ते । शप्यतु, –ताम् । अशप्यत्, –त । शप्येत्, –त । ಉಳಿದ ರೂಪಗಳು ಭ್ವಾದಿ "शप" ಧಾತುವಿನ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು.

कृत्सु :—शप्यन्, –न्ती । शप्यमानः । ಉಳಿದುವು ಭ್ವಾದಿ ಧಾತುವಿನ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು. कर्मणि— "शप्यमानस्य यत्पापं शपन्तमनुगच्छति" भा० ।

शपत् ಶಪತ್ (वि०) 1. ಶಾಪಹಾಕುತ್ತಿರುವ, ಬಯ್ಯುತ್ತಿರುವ. शप (आक्रोशे) "शतृ" (३-२-१२४) । "शपतो यत्कृतं पुण्यं शप्यमानं तु गच्छति । शप्यमानस्य यत् पापं शपन्तमनुगच्छति" भा० । 2. ಹೆದರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಭಯಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಆಣೆಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. शप "शानच्" (३-२-१२४) । **–मानः –ಮಾನಃ.** "न च तं तदेति शपमानमपि यदुनृपाः प्रचुक्रुधुः" माघ० १५-४१ ।

शपथ ಶಪಥ (पुं०) 1. ಶಪಥಮಾಡುವುದು, ಆಣೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. शप (आक्रोशे) "अथः" (उ० ३-११३)। "नैतन्मतं मत्कमिति ब्रुवाणः सहस्रशोऽसौ शपथानशप्यत्" भट्टि० ३-३२ । 2. ಪ್ರಮಾಣಮಾಡುವುದು, ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಪರೀಕ್ಷೆ ಮುಂತಾದುದು. 3. ಹೆದರಿಸುವುದು. 4. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡುವುದು.

शपन ಶಪನ (न०) 1. ಆಕ್ರೋಶದಿಂದ ಮಾತಾಡುವುದು, ಬೈಯುವುದು, ಶಾಪಹಾಕುವುದು. शप (आक्रोशे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५) । 2. ಆಣೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. 3. ಹೆದರಿಸುವುದು.

शप्त ಶಪ್ತ (वि०) ಶಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೇಡು ಬಯಸಲ್ಪಟ್ಟ. शप (आक्रोशे) "क्तः" (३-२-१०२)। "क्रुद्धेनोशनसा शप्तो ययातिर्नाहुषस्तदा। पूर्वं वयःपरित्यज्य जरां सद्योऽन्वपद्यत" भा० आदि० ७७-५९।

शप्यत् ಶಪ್ಯತ್ (वि०) "शपत्" ಪದದ ಅರ್ಥ. शप (आक्रोशे) दिवा० "शतृ" (३-२-१२४)।

शप्यमान ಶಪ್ಯಮಾನ (वि०) 1. "शपमान" ಪದದ ಅರ್ಥ. शप (आक्रोशे) दिवा० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಶಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. कर्म० "शानच्"। "शप्यमानस्य यत्पापं शपन्तमनुगच्छति" भा०।

शफ ಶಫ (न०) 1. ವೃಕ್ಷದ ಮೂಲ, ಮರದ ಬುಡ. शं फणति—फण (गतौ) "डः" (वा० ३-२-१०१)। 2. ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು. "शफं मूले तरूणां स्यात् गवादीनां खुरेऽपि च" मेदि०।

शफर ಶಫರ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. शफं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "शफरः श्वेतकोलः स्यात्" त्रिकाण्ड०। "मोघीकर्तुं चटुलशफरोद्वर्तनप्रेक्षितानि" मेघ० १-४०। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। –री –ರೀ. "हृतप्रियादृष्टिविलासविभ्रमा मनोऽस्य जह्रुः शफरीविवृत्तयः" किरा० ४-३।

शफराधिप ಶಫರಾಧಿಪ (पुं०) ಇಲ್ಲೀಶವೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "इल्लीशवारिकर्पूरगाङ्गेयशफराधिपाः" त्रिकाण्ड०।

शबर ಶಬರ (पुं०) 1. ಕಿರಾತ, ಬೇಡರವನು, ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು. शवत्यरण्यम्—शव (गतौ) "अरः" बाहु०। "राजन् गुञ्जाफलानां स्रज इति शबरा नैव हारं हरन्ति"। 2. ಈಶ್ವರ, ಶಂಕರ. 3. ಜಲ. "शबरो म्लेच्छभेदे च पानीये शंकरेऽपि च" मेदि०। 4. ಮೀಮಾಂಸಾಗ್ರಂಥದ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು. (स्त्री०) –री –ರೀ. 5. ಬೇಡರ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. 6. ಶ್ರೀರಾಮನ ಸಂದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಬೇಡಿತಿ. "अवन्ध्यमहिममुनिजनभजनमुषितहृदयकलुषशबरीमोक्षसाक्षिभूत" रघु० ग०।

शबरालय ಶಬರಾಲಯ (पुं०) ಬೇಡರ ಮನೆ, ಕಿರಾತರ ವಾಸಸ್ಥಾನ. शबराणामालयः।

शबरावास ಶಬರಾವಾಸ (पुं०) ಬೇಡರ ಮನೆ.

शबल ಶಬಲ (पुं०) 1. ನಾನಾವರ್ಣ, ಚಿತ್ರವರ್ಣ. शप (आक्रोशे) "कलः" बत्वं च (उ० १-१०५)। (वि०) 2. ಚಿತ್ರವರ್ಣದ, ನಾನಾಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "नीलोर्ध्वरेखाशबलेन शंसन् दन्तद्वयेनाश्मविकुण्ठितेन" रघु० ५-४४। (स्त्री०) –ली –ಲೀ. ಶಬಲವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಕಳು, –ಹಸು. शबल "ङीष्" (४-१-४०)। "वर्णादिभेदात्संज्ञाः स्युः शबलीधवलादयः" अम०।

शब्द ಶಬ್ದ (पुं०) 1. ಧ್ವನಿ, ಸದ್ದು, ಆಕಾಶದ ಒಂದು ಗುಣ. शब्द (आविष्कारे) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। "अथात्मनः [illegible]णं गुणज्ञः पदं विमानेन विगाहमानः" रघु० १३-१। [illegible]प्यन्यपुष्टाः प्रतिकूलशब्दाः" कुमा० १-४५। ಶ[illegible] ರೂಪ ರಸ ಗಂಧ ಸ್ಪರ್ಶ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಶಬ್ದವು ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಗುಣ. "श्रोत्रग्राह्यो गुणः शब्दः" त० सं०। ಈ ಗುಣವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು. "आकाशमात्रवृत्तिः" त० सं०। ಶಬ್ದವು ಧ್ವನ್ಯಾತ್ಮಕ ಮತ್ತು ವರ್ಣಾತ್ಮಕ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಭೇರಿ ಮೃದಂಗ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಶಬ್ದವು ಧ್ವನ್ಯಾತ್ಮಕ. ಭಾಷಾರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವು ವರ್ಣಾತ್ಮಕ. ಶಬ್ದವು ಆಕಾಶದ ವಿಶೇಷ ಗುಣ. "शब्दगुणकमाकाशम्" त० स०। 2. ಒಂದು ಪದ, ಒಂದು ಶಬ್ದ. "शब्दार्थौ सत्कविरिव द्वयं विद्वानपेक्षते" माघ० २-८६। ವರ್ಣಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಶರೀರಪ್ರಾಯವಾದುದು. [ಶಬ್ದದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿಷಯಕ್ಕೆ "पश्यन्ती" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. ಶಬ್ದವು ಸಾರ್ಥಕ ಮತ್ತು ನಿರರ್ಥಕಗಳೆಂದು ಮತ್ತೆ ಎರಡು ವಿಧ. ಸಾರ್ಥಕ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮತ್ತು ನಿಪಾತಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. क च ट त प ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ನಿರರ್ಥಕ. 3. ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನ ಜನ್ಯವಾದ ಪದ. ಇದು ಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ವೈದಿಕಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಲೌಕಿಕಶಬ್ದವು ವಿಧಿ ನಿಷೇಧ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಾದಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) "पाकं कुर्यात्" ಇದು ವಿಧಿ. (2) "इदमनिष्टं न कुर्यात्" ಇದು ನಿಷೇಧ. (3) "अयं ब्राह्मणः स्वमहिम्ना सर्वं जगत् पवित्रं करोति" ಇದು ಅರ್ಥವಾದ. ವೈದಿಕಶಬ್ದವು (1) ವಿಧಿ (2) ಮಂತ್ರ (3) ನಾಮಧೇಯ (4) ನಿಷೇಧ ಮತ್ತು (5) ಅರ್ಥವಾದಗಳೆಂದು ಐದು ವಿಧ. ಆಪ್ತರಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ಲೌಕಿಕಶಬ್ದವು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಮಾಣ

ವಾದುದು. ವೈದಿಕಶಬ್ದವಾದರೆ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಣೀತವಾದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಾದುವು. ನೈಯಾಯಿಕಮತದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವು ಅನಿತ್ಯವಾದುದು. ಪ್ರಾಭಾಕರಮತದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವು ನಿತ್ಯವಾದುದು. ಧ್ವನ್ಯಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವು ವೀಚೀತರಂಗನ್ಯಾಯದಂತೆ ಹುಟ್ಟುವುದೆಂದು ನೈಯಾಯಿಕರ ಮತ. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಕದಂಬಕೋರಕನ್ಯಾಯದಂತೆ ಶಬ್ದವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಉಂಟಾದ ವೀಚಿಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ವೀಚಿ (ತರಂಗ) ಯು ಹುಟ್ಟುವುದು. ಆ ತರಂಗದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ತರಂಗ. ಆದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ದೊಡ್ಡ ತರಂಗವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಅದರಂತೆ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಶಬ್ದವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ಆದರಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಶಬ್ದ. ಆದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಶಬ್ದ. ಹೀಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಶಬ್ದವು ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯದ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವುದು. ಇದು ನೈಯಾಯಿಕರ ಮತ.

ಕದಂಬವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೋರಕ (ಮೊಗ್ಗು) ಗಳು ಹುಟ್ಟುವುವು. ಅದರಂತೆ ಭೇರಿಯ ಶಬ್ದವು ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿ ಆದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುವು. ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪುನಃ ಹತ್ತಾರು ಶಬ್ದಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೀಗೆ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯಗೋಚರವಾಗುವುದೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ.

ಒಂದೊಂದರಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳಿರುವುವು.

ಉದರದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದವು		ಕರ್ದನ
ಗುದದ್ವಾರದಿಂದ	,, ,,	ಪರ್ದನ
ಸಿಂಹದ ಗರ್ಜನೆಯು		ಕ್ಷ್ವೇಡಾ
ವಸ್ತ್ರ ತರಗೆಲೆಗಳ ಶಬ್ದವು		ಮರ್ಮರ
ಅಶ್ವದ	,,	ಹೇಷಾ
ಧನುಸ್ಸಿನ	,,	ವಿಸ್ಫಾರ
ಮೇಘದ	,,	ಸ್ತನಿತ
ತಿರ್ಯಕ್ಪ್ರಾಣಿಗಳ	,,	ವಾಶಿತ
ನಾಯಿಯ	,,	ಭಷಣ
ಪಕ್ಷಿಗಳ	,,	ಕೂಜಿತ
ಭೂಷಣಗಳ	,,	ಶಿಂಜಿತ
ರತಿಕಾಲದ	,,	ಮಣಿತ

ಇತ್ಯಾದಿ.

ಶಬ್ದಗಳ ಲಿಂಗ ನಿರ್ದೇಶನ :—

ಪುಂಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳು :

ಸ್ವರ್ಗ ಯಾಗ ಪರ್ವತ ಮೇಘ ಸಮುದ್ರ ವೃಕ್ಷ ಕಾಲ ಖಡ್ಗ ಬಾಣ ಶತ್ರು ಹಸ್ತ ಕಪೋಲ ಓಷ್ಠ ಬಾಹು ದಂತ ಕಂಠ ಕೇಶ ಸ್ತನ ಇವುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಪುಂಲಿಂಗಗಳು. ಅಹ್ನಾಂತಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳೂ (पूर्वाह्णः अपराह्णः) ಅಹಾಂತ ಶಬ್ದಗಳೂ (द्व्यहः त्र्यहः) ಪುಂಲಿಂಗಗಳು.

कशेरु ಜತು ಮತ್ತು वस्तु ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ತು ಮತ್ತು ರು ಅಂತವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದಗಳು ಪುಂಲಿಂಗಗಳು. हेतुः सेतुः, चरुः गुरुः ಇತ್ಯಾದಿ.

क ष ण भ म र प थ न य स ट ಈ ವರ್ಣ ಉಪಾಂತ್ಯವಾಗಿರುವ ಅಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದಗಳು ಪುಂಲಿಂಗಗಳು.

ಉದಾ : अर्कः स्फटिकः वृषः निकषः गणः गुणः कुम्भः कलभः व्यामः ग्रामः हारः सारः धूपः सूपः अर्थः शपथः स्तेनः जनः कुलायः तन्तुवायः रसः दासः घटः पटः ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸಂಜ್ಞೆ ಕರ್ತೃವ್ಯತಿರಿಕ್ತಕಾರಕ ಮತ್ತು ಭಾವಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ घञ् अच् अप् नङ् ण घ अथुच् ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದಗಳು ಪುಂಲಿಂಗಗಳು.

ಉದಾ : ಕ್ರಮವಾಗಿ पाकः रागः, नयः जयः चयः, करः गरः, यज्ञः यत्नः, नादः, दन्तच्छदः, क्षवथुः वेपथुः ಇತ್ಯಾದಿ.

ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ "क" प्रत्ययान्त ಶಬ್ದಗಳೂ ಘಞರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ "क" ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದಗಳೂ "घु" ಸಂಜ್ಞಕಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ವಿಹಿತವಾದ "कि" ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದಗಳೂ ಪುಂಲಿಂಗಗಳು. आखूत्थः प्रस्थः निधिः उदधिः जलधिः ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ "ल्यु" ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದಗಳೂ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ "इमनिच्" ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದಗಳೂ ಪುಂಲಿಂಗಗಳು.

ಉದಾ : ಕ್ರಮವಾಗಿ नन्दनः रमणः गरिमा प्रथिमा लघिमा ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಗಳೂ अयस् ಶಬ್ದವೂ ಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವ कान्त ಶಬ್ದಾಂತಪದಗಳೂ ಪುಂಲಿಂಗಗಳು. सूर्यकान्तः चन्द्रकान्तः ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳು :

ಏಕಾಚ್ಯವಾದ ಈಕಾರಾಂತ ಮತ್ತು ಊಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದಗಳು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳು. धीः भूः भ्रूः ಇತ್ಯಾದಿ.

"स्त्रियामीदूद्विरामैकाच्" अम० । मातृ योषित् सुरभि करेणु ಮೊದಲಾದ ಸಯೋನಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶಬ್ದಗಳು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳು.

विद्युत् निशा वल्ली वीणा दिक् भू नदी ह्री ವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳು.

ಅಕಾರಾಂತೋತ್ತರಪದವುಳ್ಳ ಸಮಾಹಾರದ್ವಿಗು ಸಮಾಸವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. पञ्चमूली पञ्चवटी ಇತ್ಯಾದಿ.

"अदन्तोद्विगुरेकार्थः" अम० । पात्र युग ಮುಂತಾದ ಉತ್ತರ ಪದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದ್ವಿಗುಸಮಾಸವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಲ್ಲ. पञ्चपात्रम् चतुर्युगम् ಇತ್ಯಾದಿ. "पात्राद्यन्तस्य न" (वा० २-४-१७) । "तल्" ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದಗಳೂ यः इनिः कटचच् त्रा ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದಗಳೂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳು. ग्रामता जनता बन्धुता, पाश्या, खलिनी, रथकटचा, गोत्रा ಇತ್ಯಾದಿ.

"स्त्रियां क्तिन्" ಈ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಭಾವಾರ್ಥ ಕರ್ತೃವ್ಯತಿರಿಕ್ತಕಾರಕದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ अनिः क्तिन् ण्वुल् ण्वुच् क्यप् युङ् अङ् अः निः शः ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದಗಳು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳು.

ಉದಾ : ಕ್ರಮವಾಗಿ अजननिः, कृतिः भूतिः, आसिका शायिका, इक्षुभक्षिका, व्रज्या इज्या, आसना मण्डना, भिदा मृजा, चिकीर्षा, ईहा ऊहा, ग्लानिः म्लानिः, क्रिया इच्छा।

ಉಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ निर् ऊर् ಮತ್ತು ईर् ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದಗಳು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳು.

ಉದಾ: निर्-श्रेणिः श्रोणिः। ऊर्-खर्जूः कण्डूः चमूः। ईर्-लक्ष्मीः तन्त्रीः।

ङीप् ङीष् ಮತ್ತು ङीन् ಮತ್ತು चाप् टाप् ಮತ್ತು डाप् ಮತ್ತು ऊङ् ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಶಬ್ದಗಳು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳು. ಇವು ವಿಶೇಷ್ಯನಿಘ್ನಗಳು ಮತ್ತು ನಿಯತಲಿಂಗಗಳು. ವಿಶೇಷ್ಯನಿಘ್ನಗಳು. पौस्नी औपगवी। ನಿಯತ ಲಿಂಗಗಳು करिणी कर्त्री ಇವು ङीप् ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಗಳು. दाक्षायणी गौरी ಇಲ್ಲಿ "ङीष्"। अजा एडका ಇಲ್ಲಿ "टाप्"। सुराजा ಇಲ್ಲಿ "डाप्"। रम्भोरूः ಇಲ್ಲಿ "ऊङ्" ಇತ್ಯಾದಿ.

ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳು :

ಆಕಾಶ ಅರಣ್ಯ ಎಲೆ ಗರ್ತ (ಹಳ್ಳ ಗುಳಿ) ಹಿಮ ಜಲ ಶೀತ ಉಷ್ಣ ಮಾಂಸ ರಕ್ತ ಮುಖ ಕಣ್ಣು ಧನ ಬಲ (ಶಕ್ತಿ) ಫಲ ಸ್ವರ್ಣ ತಾಮ್ರ ಲೋಹ ಸುಖ ದುಃಖ ಶುಭ ಅಶುಭ ಜಲಪುಷ್ಪಗಳು ಲವಣ ವ್ಯಂಜನ ಈ ವಸ್ತುವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳು.

त्र ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಾಂತವಾದ ಶಬ್ದಗಳೂ ಸಕಾರ ಮತ್ತು ಲಕಾರೋಪಧವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಬಾಧಿತವಲ್ಲದ ಶಬ್ದಗಳೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳು. पत्रम् गात्रम् कलत्रम्। बिसम् यवसम् कुलम् फलम् जलम् ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗಗಳು. ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕ ಪದವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ರಾತ್ರಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕ. त्रिरात्रम् गणरात्रम्।

ಸಮಾಹಾರದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸವೂ ಅವ್ಯಯೀಭಾವ ಸಮಾಸವೂ ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗಗಳು. पाणिपादम् उपकुम्भम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸಂಖ್ಯಾಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವ ಸಮಾಸಾಂತ ಪಥ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕ.

ಉದಾ : त्रिपथम् चतुष्पथम्। विपथम् दुष्पथम् ಇತ್ಯಾದಿ.

ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಬಂಧವಾದ ಛಾಯಾ ಶಬ್ದಾಂತವಾದ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸದ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ.

वीनां छाया विच्छायम्, वृक्षच्छायम् ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸಮೂಹಾರ್ಥಕ ಸಭಾಶಬ್ದಾಂತ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ. दासीसभम्। ರಾಜ ಪರ್ಯಾಯವಾಚಕ ಮತ್ತು ರಕ್ಷಃಪಿಶಾಚಾದಿವಾಚಕ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಲಾರ್ಥಕ ಸಭಾಶಬ್ದವು (ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ) ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗ.

नृपसभम् रक्षःसभम् ಇತ್ಯಾದಿ. ಈ ರೀತಿ ದಿಙ್ಮಾತ್ರ ಪ್ರದರ್ಶನ. 4. ಪದವಿ, ಬಿರುದು. "यस्यार्थयुक्तं गिरिराजशब्दं कुर्वन्ति बालव्यजनैश्चमर्यः" कुमा० १-१३। 5. ನಾಮಧೇಯ, ಹೆಸರು. 6. (ನೈಯಾಯಿಕರ ಮತದಲ್ಲಿ) ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು.

शब्दकार ಶಬ್ದಕಾರ (वि०) ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. शब्दं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "हन्तुं कलहकारोऽसौ शब्दकारः पपात खम्" भट्टि० ५-१००।

शब्दकोश ಶಬ್ದಕೋಶ (पुं०) ನಿಘಂಟು, ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪುಸ್ತಕ, ಅಕಾರಾದಿ ಪದಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಿ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೋದಾಹರಣ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವ ನಿಘಂಟು.

शब्दगत ಶಬ್ದಗತ (वि०) ಶಬ್ದದೊಳಗೆ ಇರುವ, ಶಬ್ದದೊಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ.

शब्दगुण ಶಬ್ದಗುಣ (वि०) ಶಬ್ದವೇ ಗುಣವಾಗಿರುವ. शब्दो गुणो यस्य। "अथात्मनः शब्दगुणं गुणज्ञः पदं विमानेन विगाहमानः" रघु० १३-१।

शब्दग्रह ಶಬ್ದಗ್ರಹ (पुं०) 1. ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯ, ಕರ್ಣ, ಕಿವಿ. शब्दो गृह्यतेऽनेन—ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಶಬ್ದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು, ಶಬ್ದವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು. शब्दस्य ग्रहः ग्रहणम्।

शब्दचातुर्य ಶಬ್ದಚಾತುರ್ಯ (न०) ವಾಗ್ವೈಖರಿ, ವಾಕ್ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಜಾಣತನ.

शब्दचित्र ಶಬ್ದಚಿತ್ರ (न०) ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ಕಾವ್ಯವು ಶಬ್ದಚಿತ್ರ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಚಿತ್ರಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಶ್ರೋತ್ರಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದರಾಶಿಗಳಿಂದ ಗ್ರಥಿತವಾದ ಕಾವ್ಯವು ಶಬ್ದಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ. ಇಂತಹ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೇ ಹೊರತು ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಅಲಂಕಾರಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಕಾವ್ಯವು ಅಧಮಕಾವ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ. "शब्दचित्रं वाच्य (अर्थ) चित्रमव्यंग्यं त्ववरं स्मृतम्" काव्यप्र०। "मित्रात्रिपुत्रनेत्राय त्रयीशात्रवशत्रवे। गोत्रारिगोत्रजत्राय गोत्रात्रे ते नमो नमः"। ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಚಮತ್ಕೃತಿಯಿಂದ ಪೋಷಿತವಾದ ಶಬ್ದ ಚಮತ್ಕೃತಿಗೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅವರ ಕಾವ್ಯ.

शब्दचोर ಶಬ್ದಚೋರ (पुं०) ಶಬ್ದವನ್ನು ಕದಿಯುವವನು, ಇತರರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಪದಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು, ಇತರರು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಪದಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು.

शब्दतन्मात्र ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರ (न०) ತಾಮಸಾಹಂಕಾರ ಮತ್ತು ಆಕಾಶ ಇವೆರಡರ ಮಧ್ಯಮಾವಸ್ಥೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ದ್ರವ್ಯ, ಉತ್ಕಟಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದದ ಶಬ್ದಗುಣವುಳ್ಳ ಸ್ಪರ್ಶಶೂನ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯ, ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದ ದ್ರವ್ಯ. ದಧಿರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿರುವ ಕ್ಷೀರಕ್ಕೆ ಕ್ಷೀರತ್ವಾವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ದಧಿತ್ವಾವಸ್ಥೆ ಈ ಎರಡರ ಮಧ್ಯಕಾಲದ ಅವಸ್ಥೆಯಂತೆ ತಾಮಸಾಹಂಕಾರ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳ ಮಧ್ಯಮಾವಸ್ಥೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ದ್ರವ್ಯವು "शब्दतन्मात्र" ವೆನಿಸುವುದು. ಇದರಿಂದ ಆಕಾಶದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು. ["तन्मात्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

शब्दन ಶಬ್ದನ (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುವವನು, ಕೂಗುವವನು, ಕೂಗುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. शब्द (शब्दक्रियायाम्)+णिच् "युच्" (३-२-१४८)। (न०) 2. ಕೂಗುವುದು, ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು. शब्द भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

शब्दप्रमाण ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣ (न०) ಶಬ್ದದ ಆಧಾರ, ವಸ್ತುವನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಒಂದು ಉಪಾಯ, ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವಕ್ಕೆ ಇರಬೇಕಾದ ಒಂದು ಕಾರಣ. ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವವು (1) प्रत्यक्षम् (2) अनुमितिः (3) उपमितिः ಮತ್ತು (4) शाब्दम् ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಈ ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವಗಳಿಗೆ (1) प्रत्यक्षप्रमाणम् (2) अनुमानप्रमाणम् (3) उपमानप्रमाणम् ಮತ್ತು (4) शब्दप्रमाणम् ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಅಸಾಧಾರಣ ಕಾರಣರೂಪಕರಣಗಳಿರುವುವು. "यथार्थानुभवश्चतुर्विधः। प्रत्यक्षानुमित्युपमितिशाब्दभेदात्। तत्करणमपि चतुर्विधम्। प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दभेदात्। असाधारणकारणं करणम्" त० स०।

शब्दब्रह्मन् ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮನ್ (न०) 1. ವಾಕ್‌ರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ. शब्द एव ब्रह्म। "भगवान् प्राचेतसः प्रथमं मनुष्येषु शब्दब्रह्मणस्तादृशं विवर्तमितिहासं रामायणं प्रणिनाय" उ० रा० २। "शब्दब्रह्मविदः कवेः परिणतां प्राज्ञस्य वाणीमिमाम्" उ० रा० ७-२१। 2. ವೇದ.

शब्दभेदिन् ಶಬ್ದಭೇದಿನ್ (पुं०) 1. ಅರ್ಜುನ. शब्दमनुसृत्य भेत्तुं शीलमस्य—भिदिर् (विदारणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "सव्यसाची सुभद्रेशः शब्दभेदी कपिध्वजः" त्रिकाण्ड०। 2. ಅಸನದ್ವಾರ, ಗುದ. 3. ಬಾಣದ ಒಂದು ಭೇದ. (वि०) 4. ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿ ಆ ಕಡೆಗೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆಯುವವನು.

शब्दयत् ಶಬ್ದಯತ್ (वि०) ಕೂಗುತ್ತಿರುವ, ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವ. शब्दं करोति+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "विततमृदुकराग्रः शब्दयन्त्या वयोभिः परिपतति दिवोऽङ्के हेलया बालसूर्यः" माघ० ११-४७।

शब्दयोनि ಶಬ್ದಯೋನಿ (स्त्री०) ಶಬ್ದೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮೂಲವಾದ ಧಾತು. शब्दस्य योनिः।

शब्दविद्या ಶಬ್ದವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರ, ವ್ಯಾಕರಣ ವಿದ್ಯೆ, ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. **–शास्त्रम् ಶಾಸ್ತ್ರಮ್.** "शब्दविद्येव नो भाति राजनीतिरपस्पशा" माघ० २-११२।

शब्दवेधिन् ಶಬ್ದವೇಧಿನ್ (वि०) 1. ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದಿದ್ದರೂ ಶಬ್ದವು ಬಂದ ಕಡೆಗೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆಯುವವನು. शब्दमनुसृत्य वेद्धुं शीलं यस्य। व्यध (ताडने) "णिनिः" (३-२-७८)। (पुं०) 2. ದಶರಥ. 3. ಅರ್ಜುನ. 4. ಧಾನುಷ್ಕ, ಬಿಲ್ಲುಗಾರ. 5. ಒಂದು ವಿಧ ಬಾಣ.

शब्दशक्ति ಶಬ್ದಶಕ್ತಿ (स्त्री०) ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥ ಕೊಡುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ, ಪದಗಳ ಅರ್ಥ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಅರ್ಥಸ್ಮರಣೆಗೆ ಸಾಧಕವಾದ ಪದಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಬಂಧರೂಪವಾದ ಶಕ್ತಿ. शब्दस्य शक्तिः — अभिधावृत्तिरूपा।

शब्दशासन ಶಬ್ದಶಾಸನ (न०) 1. ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರ, ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರ. शासु (अनुशिष्टौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ವ್ಯಾಕರಣದ ನಿಯಮ, ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದ ನಿಬಂಧನೆ. "शब्दशासनविदः समासयोः विग्रहं व्यवससुः स्वरेण ते" माघ० १४-२४।

शब्दशुद्धि ಶಬ್ದಶುದ್ಧಿ (स्त्री०) ಶಬ್ದಗಳ ಶುದ್ಧತೆ, ವ್ಯಾಕರಣದ ನಿಯಮಾನುಸಾರ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. शब्दस्य शुद्धिः।

शब्दश्लेष ಶಬ್ದಶ್ಲೇಷ (पुं०) ಒಂದೇ ಆನುಪೂರ್ವಿಯ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಜತುಕಾಷ್ಠಗಳಂತೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. शब्दस्य श्लेषः। "शब्दविद्येव नो भाति राजनीतिरपस्पशा" ಎಂಬಲ್ಲಿ अपगतः स्पशः चारः यस्याः ಎಂದೂ अविद्यमानः पस्पशः कश्चन उपोद्घात ग्रन्थः यस्याः ಎಂದೂ ಒಂದೇ ಪದದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡು ಶಬ್ದವು ಶ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದಶ್ಲೇಷ.

शब्दसौष्ठव ಶಬ್ದಸೌಷ್ಠವ (न०) ಶಬ್ದದ ಸೊಬಗು, ಸುಂದರವಾದ ಶೈಲಿ. सुष्ठु भावः "अञ्" (५-१-१२९)। शब्दस्य सौष्ठवम्।

शब्दाधिष्ठान ಶಬ್ದಾಧಿಷ್ಠಾನ (न०) ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಕರ್ಣ, —ಕಿವಿ. —ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯ. शब्दस्याधिष्ठानम् आश्रयस्थानम्।

शब्दाध्याहार ಶಬ್ದಾಧ್ಯಾಹಾರ (पुं०) ಒಂದು ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು ಪೂರ್ಣವಾಗಲು ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗಿರುವ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, —ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿರುವ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

शब्दानुशासन ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನ (न०) ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರ, ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ, ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. शब्दाः वैदिका लौकिकाश्च अनुशिष्यन्ते व्युत्पाद्य संस्क्रियन्ते प्रकृतिप्रत्ययविभागवत्तया बोध्यन्ते।

शब्दालङ्कार ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ (पुं०) ಅಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಶಬ್ದಚಮತ್ಕೃತಿಯಿಂದ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಶೋಭೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅಲಂಕಾರ. ಅನುಪ್ರಾಸ ಯಮಕಗಳು ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರಗಳು. ಈ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಚಮತ್ಕಾರಕ್ಕೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರಗಳಾಗುವುವು.

शब्दाख्येय ಶಬ್ದಾಖ್ಯೇಯ (न०) 1. ಬಾಯಿಮಾತು, ಸಂದೇಶದ ಮಾತು. शब्देन आख्येयम्। (वि०) 2. ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಮಾತುಗಳಿಂದ ಹೇಳಬಹುದಾದ. "शब्दाख्येयं यदपि किल ते यः सखीनां पुरस्तात् कर्णे लोलः कथयितुमभूत् आननस्पर्शलोभात्" मेघ० २-४०।

शब्दायमान ಶಬ್ದಾಯಮಾನ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕೂಗಾಡುತ್ತಿರುವ. शब्द+क्यच् (३-१-१७)। "शानच्" (३-२-१२४)। दीर्घः (७-४-२५)। "शब्दायमानमव्यात्सीद्भ्रूयदं क्षणदाचरम्" भट्टि० ५-५२।

शब्दित ಶಬ್ದಿತ (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಉಚ್ಚಸ್ವರದಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಚ್ಚಸ್ವರದಿಂದ ಹೇಳಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. शब्द (संशब्दने) + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "शब्दितामनपशब्दमुच्चकैः वाक्यलक्षणविदोऽनुवाक्यया" माघ० १४-२०।

शम ಶಮ (पुं०) 1. ಶಾಂತಿ, ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ. शमु (उपशमे) "घञ्" (३-३-१८)। "शमप्रधानेषु तपोधनेषु गूढं हि दाहात्मकमस्ति तेजः" शाकु० २-७। 2. ಚಿತ್ತಶಾಂತಿ, ಮನಸ್ಸಿನ ನೆಮ್ಮದಿ. 3. ಕ್ಷಮೆ, ಸಹನೆ, ತಾಳ್ಮೆ. "अनुपमशमदीप्ततागरीयान् कृतपदपङ्क्तिरथर्वणेव वेदः" किरा० १०-१०। 4. ಶಾಂತವಾಗುವುದು, ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. "शममेष्यति मम शोकः कथं नु वत्से त्वया रचितपूर्वम्" शाकु० ४-२०। 5. ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ. "सत्यं शौचं दया मौनं बुद्धिः ह्रीः श्रीर्यशः क्षमा। शमो दमो भगश्चेति यत्सङ्गाद्याति संक्षयम्" भाग० ३-३२-३३। 6. ನಿವೃತ್ತಿ, ನಾಶ. "अभवन्निर्मलं व्योम देवीकृत्यैःसह क्रमात्। साकं भूपालशोकेन दुर्भिक्षं च शमं ययौ" राजत०। 7. ಮೋಕ್ಷ.

शमक ಶಮಕ (वि०) 1. ಶಾಂತಿಗೊಳಿಸುವ, ಕಡಮೆ ಮಾಡುವ. 2. ಸಹನೆಯುಂಟುಮಾಡುವ. 3. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿವಾರಿಸುವ. शमु (उपशमे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। उपधाया न दीर्घः (७-३-३४)।

शमथ ಶಮಥ (पुं०) 1. ಶಾಂತಿ. 2. ಕ್ಷಮೆ, ಸಹನೆ. 3. ಮಂತ್ರಿ, ಸಚಿವ. शमु (उपशमे) "अथः" बाहु०।

शमथु ಶಮಥು (पुं०) 1. ಅಜಗರ, ಹೆಬ್ಬಾವು. 2. ನಿದ್ದೆ ಮಾಡುವವನು. 3. ಮರಣ.

शमन ಶಮನ (न०) 1. ಶಾಂತಗೊಳಿಸುವುದು. "ज्वलतः शमनाय चित्रभानोः प्रलयाप्लावमिवाभिदर्शयन्तः" माघ० २०-७०। 2. ಕಡಮೆಮಾಡುವುದು. 3. ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. शमु (उपशमे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪಶುವಧೆ. 5. ಪ್ರತಿಸಂಹಾರ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 6. ಪಿತೃಪತಿ, ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. शमयति — शमु (उपशमे)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। शामयते — शम (आलोचने)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४) वा। "शमनं शान्तिवधयोः शमनः श्राद्धदेवते" मेदि०। "ददृशे तदसून् प्रसह्य पातुं शमनेनेव निवेशिता भुजङ्गी" याद० १५-१०१। 7. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. 8. ನೆಲಗಡಲೆ. (वि०) 9. ಶಾಂತಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. शमु कर० "ल्युट्"।

शमनस्वसृ ಶಮನಸ್ವಸೃ (स्त्री०) ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ತಂಗಿ, ಕಾಳಿಂದೀನದಿ, ಯಮುನಾನದಿ. शमनस्य स्वसा।

शमनी ಶಮನೀ (स्त्री०) ರಾತ್ರಿ. शमु (उपशमे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

शमनीय ಶಮನೀಯ (वि०) 1. ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಡಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಕಡಮೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. शमु (उपशमे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ನಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಅಡಗಿಸಬೇಕಾದ. 7. ನಿವಾರಿಸಬೇಕಾದ. 8. ಕಡಮೆಮಾಡಬೇಕಾದ.

शमनीषद ಶಮನೀಷದ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ. शमन्यां सीदति — षद्लृ (विशरणादौ) "अच्" (३-१-१३४)। सस्य षत्वम् (५-३-३८)।

शमयत् ಶಮಯತ್ (वि०) 1. ನಿಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಡಗಿಸುತ್ತಿರುವ. शमु (उपशमे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "गदया सह भीममुज्जिहानं शमयन्नित्थमवोचदापगेयः" याद० १५-७९। 2. ನಿವಾರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. "शमयन् धृतेन्द्रियशमैकसुखः शुचिभिर्गुणैरघमयं स तमः" किरा० ६-२०। 3. ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸಂಕ್ಷೇಪಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ.

शमल ಶಮಲ (न०) 1. ವಿಷ್ಠೆ, ಅಮೇಧ್ಯ, ಮಲ. शमु (उपशमे) "कलः" (उ० १-१०९)। "शमलं शकृत्" अम०। 2. ಅಶುದ್ಧಿ, ಅಪವಿತ್ರತೆ. 3. ಪಾಪ, ದೋಷ.

शमप्रधान ಶಮಪ್ರಧಾನ (वि०) ಶಾಂತಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ. शमः प्रधानं यस्य। "शमप्रधानेषु तपोधनेषु गूढं हि दाहात्मकमस्ति तेजः" शाकु० २-७।

शमान्तक ಶಮಾಂತಕ (पुं०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ.

शमित ಶಮಿತ (वि०) 1. ಶಾಂತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಶ್ಶಬ್ದವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. शमु (उपशमे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "शमितनिगमखेदैः साधुभिःश्लाघनीयम्" याद० १४-८०। 3. ತಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಗುರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रह्लादं शमितपरिश्रमा दिशन्तः" किरा० ७-१५। 4. ಅಡಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಕಡಮೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "शमितायाम इवातिरंहसा" किरा० १३-२७। 6. ಕುಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಕ್ತಿ ಕಡಮೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "गजान् जनः शमितरजश्चयानधः" माघ० १७-६८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ.**

शमिन् ಶಮಿನ್ (वि०) 1. ಶಾಂತ, ಶಮಗುಣವುಳ್ಳವನು, ಕೋಪತಾಪವಿಲ್ಲದವನು. 2. ಕ್ಷಮೆಯುಳ್ಳವನು, ಸಹನಶೀಲ. शमोऽस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११५)। "शमिनोऽपि तस्य नवसंगमने विभुतानुषङ्गि भयमेति जनः" किरा० ६-३५। 3. ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನು. "भ्रमी कदम्बसंपन्नः पवनः शमिनामपि" भट्टि० ७-५।

शमी ಶಮೀ (स्त्री०) 1. ಶಮೀವೃಕ್ಷ, ಬನ್ನಿಮರ. शमयति रोगान्—शमु (उपशमे)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "अवेहि तनयां ब्रह्मन्नग्निगर्भां शमीमिव" शाकु० ४-३। 2. ಧಾನ್ಯಗಳ ಸಿಪ್ಪೆ. 3. ಬಾಹುಚಿಗೆ ಗಿಡ.

शमीक ಶಮೀಕ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. ಪರೀಕ್ಷಿತ್ ರಾಜನು ಒಂದು ದಿನ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಬಹಳ ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿ ಈ ಮುನಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಅಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಿಸ್ಥನಾಗಿದ್ದ

ಮುನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಕಂಡು ಗೌರವಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಗ್ರಹದಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಸತ್ತುಬಿದ್ದಿದ್ದ ಒಂದು ಹಾವನ್ನು ಮುನಿಯ ಕೊರಳಿಗೆ ಹಾಕಿ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಕ್ರುದ್ಧನಾದ ಮುನಿಕುಮಾರನು "ಈ ನೀಚಕೃತ್ಯವನ್ನೆಸಗಿದವನು ಏಳುದಿನಗಳೊಳಗಾಗಿ ಸರ್ಪದಂಶನದಿಂದ ಮರಣಹೊಂದಲಿ" ಎಂದು ಶಪಿಸಿದನು. ["परिक्षित्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

शमीगर्भ ಶಮೀಗರ್ಭ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. शम्या गर्भः । 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ.

शमीधान्य ಶಮೀಧಾನ್ಯ (न०) ಉದ್ದು ಮೊದಲಾದ ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯ. "माषो मुद्गो राजमाषः कुलत्थश्चणकस्तिलः । काकाण्डश्चीवर इति शमीधान्यगणः स्मृतः" रत्न० ।

शमीर ಶಮೀರ (पुं०) ಸಣ್ಣ ಬನ್ನಿಮರ. अल्पा शमी—"रः" (५-३-८८) । "अल्पा शमी शमीरः स्यात्" अम० ।

शम्पा ಶಂಪಾ (स्त्री०) ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. शं सुखं पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-३) । टाप् (४-१-४) ।

शम्ब ಶಂಬ (पुं०) 1. ವಜ್ರಾಯುಧ. 2. ಮುಸಲದ ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಲೋಹದ ವಲಯ, ಒನಕೆಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಒಳೆ. "शम्बः पवौ लोहकाञ्च्याम्" हेम० । 3. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. 4. ಟೊಂಕದ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಿರುವ ಲೋಹದ ಸರಪಣಿ. 5. ನೆಲವನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಉಳುವುದು, ಅನುಲೋಮವಾಗಿ ಉತ್ತ ನೆಲವನ್ನು ಪ್ರತಿಲೋಮವಾಗಿ ಉಳುವುದು. (वि०) 6. ಭಾಗ್ಯವಂತ, ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ. "शम्बः स्यान्मुसलाग्रस्थ लोहमण्डलके पवौ । शुभान्विते त्रिषु" मेदि० ।

शम्बर ಶಂಬರ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. 3. ಒಬ್ಬ ಜಿನ. 4. ಚಿತ್ರಕ ವೃಕ್ಷ. 5. ಅರ್ಜುನ ವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಪು ಮತ್ತಿ ಮರ. 6. ಲೋಧ್ರ ವೃಕ್ಷ. 7. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮತ್ಸ್ಯ. 8. ಶೈಲ, ಬೆಟ್ಟ. (न०) 9. ಜಲ, ನೀರು. शं वृणोति—वृञ् (वरणे) "अच्" (३-१-१३४)। 10. ವಿತ್ತ, ಧನ. 11. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 12. ವ್ರತ, ನಿಯಮ. "शम्बरो दानवान्तरे । मत्स्यैरागिरिभेदेषु" हेम० । "शम्बरं सलिले पुंसि मृगदैत्यविशेषयोः" । "शम्बरो दैत्यहरिणमत्स्यशैलजिनान्तरे" मेदि० ।

शम्बरकन्द ಶಂಬರಕಂದ (पुं०) ವಾರಾಹೀ ಗೆಡ್ಡೆ, ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ.

शम्बरसूदन ಶಂಬರಸೂದನ (पुं०) ಕಾಮದೇವ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ.

शम्बरारि ಶಂಬರಾರಿ (पुं०) ಕಾಮದೇವ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ. शम्बरस्य अरिः ।

शम्बरी ಶಂಬರೀ (स्त्री०) 1. ಆಖುಪರ್ಣೀ, ಇಲಿ ಕಿವಿಯ ಗಿಡ. "शम्बरी चाखुपर्ण्यां स्यात्" मेदि० । 2. ಮಾಯೆ.

शम्बल ಶಂಬಲ (पुंन०) 1. ತಟ, ದಡ, ತೀರ. 2. ಪಾಥೇಯ, ಬುತ್ತಿ, ಪರಸ್ಥಳದ ಪ್ರಯಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಆಹಾರ ವಸ್ತು. 3. ಮತ್ಸರ, ಇತರರ ಶುಭವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವುದು, ಇತರರಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಅಸೂಯೆ ಪಡುವುದು. "शम्बलोऽस्त्री सम्बलवत् कूलपाथेयमत्सरे" मेदि० ।

शम्बाकृत ಶಂಬಾಕೃತ (वि०) ಅನುಲೋಮವಾಗಿ ಉತ್ತು ಮತ್ತೆ ಪ್ರತಿಲೋಮವಾಗಿ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ (ನೆಲ). शम्ब + कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२) । "डाच्" (५-४-५८) । अनुलोमं कृष्टं क्षेत्रं पुनः प्रतिलोमं कर्षति शम्बाकरोति सि० कौ० । "द्विगुणाकृते तु सर्वं पूर्वं शम्बाकृतमपीह" अम० ।

शम्बूक ಶಂಬೂಕ (पुंन०) 1. ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು. शाम्यति—शमु (उपशमे) "ऊकः" (उ० ४-४१) । निपा० । बुक् च (ग० २००) । "शम्बूका जलशुक्तयः" अम० । (पुं०) 2. ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದ ತುದಿಯ ಭಾಗ. 3. ಬಸವನ ಹುಳ. 4. ಶಂಖ. 5. ಒಬ್ಬ ಶೂದ್ರತಪಸ್ವಿ. ಈತನು ತನಗೆ ವಿಹಿತವಲ್ಲದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನಿಂದ ಹತನಾದನು. "दत्ताभये त्वयि यमादपि दण्डधारे सञ्जीवितः शिशुरयं मम चेयमृद्धिः । शम्बूक एष शिरसा चरणौ नतस्ते सत्सङ्गजानि निधनान्यपि तारयन्ति" उ० रा० २-११ ।

शम्भल ಶಂಭಲ (पुं०) ಕಲಿಪುರುಷನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅಧರ್ಮಭೂಯಿಷ್ಠವಾದ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟರಾಜರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಧರ್ಮಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕಲ್ಕಿರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ. "शम्भलग्राममुख्यस्य ब्राह्मणस्य महात्मनः । भवने विष्णुयशसः कल्किः प्रादुर्भविष्यति" भाग० १२-२-१८ ।

शम्भली ಶಂಭಲೀ (स्त्री०) ಕುಟ್ಟನಿ, ತಲೆಹಿಡುಕಿ. "कुट्टनी शम्भली समे" अम० ।

शम्भु ಶಂಭು (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. शं भवति —भू (सत्तायाम्) अन्तर्भावितण्यन्तात् "डुः" (३-२-१८०)। "कल्पद्रुमप्रसववृष्टिरभून्नभस्तः शम्भोः सुतस्य शिरसि त्रिदशारिशत्रोः" कुमा० १७-५३। 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. "तामुवाच महाराज भूमिं भूमिपतिः प्रभुः। प्रभवः सर्वभूतानामीशः शम्भुः प्रजापतिः" भा० आदि० ६४-४५। 3. ಏಕಾದಶ ರುದ್ರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. 4. ವಿಷ್ಣು. 5. ಸಿದ್ಧಪುರುಷ. "शम्भुर्ब्रह्मार्हतोः शिवे" हेम०। 6. ಬುದ್ಧದೇವ.

शम्भुतनय ಶಂಭುತನಯ, -पुत्र -ಪುತ್ರ, -सुत -ಸುತ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪುತ್ರ (1) ವಿನಾಯಕ. (2) ಸ್ಕಂದ, ಷಣ್ಮುಖ.

शम्भुप्रिया ಶಂಭುಪ್ರಿಯಾ (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ. 2. ಆಮಲಕ, ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ.

शम्भुवल्लभ ಶಂಭುವಲ್ಲಭ (न०) 1. ಪದ್ಮ, ಬಿಳಿತಾವರೆ. (वि०) 2. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ.

शम्या ಶಮ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ನೊಗದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕುವ ಆಣಿ. शम्यतेऽनया—शमु (उपशमे) "यक्" (उ० ४-११२)। 2. ದಂಡ, ಯಷ್ಟಿ, ಕೋಲು. "शम्यापातास्त्रयो वापि त्रिगुणो नगरस्य तु" मनु० ८-२३७। 3. ಯಾಗದ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆ.

शम्याक्षेप ಶಮ್ಯಾಕ್ಷೇಪ (पुं०) ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸಿ ಎಸೆದ ಕೋಲು ಬೀಳುವ ಪ್ರದೇಶ. शम्याः क्षेपो यत्र।

शय ಶಯ (पुं०) 1. ಹಸ್ತ, ಕೈ. शेतेऽत्र सर्वम्—शीङ् (स्वप्ने) "घः" (३-३-११८)। "पञ्चशाखः शयः पाणिः" अम०। 2. ಮಲಗುವುದು, ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವುದು. शीङ् भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 4. ನಿಂದನೆ, ದೂಷಣೆ. 5. ನಿದ್ರೆ. 6. ಹಾಸಿಗೆ. 7. ಕಂಬಿ, ಗೂಟ, ದಸಿ. (वि०) 8. ಮಲಗುವವನು, ನಿದ್ರಿಸುವವನು. (ಪ್ರಾಯಃ ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) "रात्रिजागरणपरो दिवाशयः" रघु० १९-३४।

शयथ ಶಯಥ (पुं०) 1. ಅಜಗರ, ಹೆಬ್ಬಾವು. शीङ् (स्वप्ने) "अथः" (उ० ३-११३)। 2. ಮೃತ್ಯು. 3. ಮತ್ಸ್ಯ. 4. ನಿದ್ರೆಮಾಡುವವನು. 5. ವರಾಹ, ಹಂದಿ.

शयन ಶಯನ (न०) 1. ಮಲಗುವುದು, ನಿದ್ರಿಸುವುದು. शीङ् (स्वप्ने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮಂಚ. "सेवते स्म शयनं पराङ्मुखी सा तथापि रतये पिनाकिनः" कुमा० ८-२। 3. ಹಾಸಿಗೆ. "संततिं दधति पेतुरजस्रं दृष्टयः प्रियतमे शयने च" माघ० १०-३९। 4. ಸುರತ, ರತಿ, ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವಿಕೆ, ಸಂಭೋಗ. 5. ನಿದ್ರೆ. "शयनं सुरते निद्राशय्ययोश्च नपुंसकम्" मेदि०।

शयनद्वादशी ಶಯನದ್ವಾದಶೀ (स्त्री०) ಶ್ರೀ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯದ ಯೋಗನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಆಷಾಢ ಶುಕ್ಲ ದ್ವಾದಶಿ.

शयनीय ಶಯನೀಯ (न०) 1. ತಲ್ಪ, ಹಾಸಿಗೆ. शेतेऽस्मिन्—शीङ् (स्वप्ने) अधि० "अनीयर्" (३-३-११३)। "दीयते स्म शयितुं शयनीये न क्षणः क्षणदयापि वधूभ्यः" माघ० १०-८९। (वि०) 2. ಮಲಗಬಹುದಾದ, ಮಲಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. शीङ् "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಮಲಗಬೇಕಾದ. "शून्योऽयं शयनीयस्ते पर्यङ्को हेमभूषितः" रामा०। स्वार्थे "कन्"। **शयनीयकम् ಶಯನೀಯಕಮ್.** "तव्यः" (३-१-९६)। **शयितव्यम् ಶಯಿತವ್ಯಮ್.**

शयनैकादशी ಶಯನೈಕಾದಶೀ (स्त्री०) ಆಷಾಢ ಶುದ್ಧ ಏಕಾದಶಿ. (विष्णोः) शयनाय एकादशी। "मिथुनाभिगते सूर्ये शुक्लपक्षे तपोधन। एकादश्यां जगत्स्वामिशयनं परिकल्पयेत्"।

शयान ಶಯಾನ (वि०) ಮಲಗಿರುವ, ನಿದ್ರೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. शीङ् (स्वप्ने) "शानच्" (३-२-१२४)।

शयानक ಶಯಾನಕ (पुं०) 1. ಓತಿಕೇತ, ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ. 2. ಅಜಗರ, ದೊಡ್ಡಸರ್ಪ. शीङ् (स्वप्ने) "आनकः" (उ० ३-८२)।

शयालु ಶಯಾಲು (पुं०) 1. ಅಜಗರ, ದೊಡ್ಡ ಹಾವು, ಹೆಬ್ಬಾವು. शीङ् (स्वप्ने) "आलुच्" (वा० ३-२-१५८)। 2. ಕುಕ್ಕುರ, ನಾಯಿ. (वि०) 3. ನಿದ್ರಾಶೀಲ, ನಿದ್ರೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನು, ತೂಗಡಿಸುವವನು. "हन्ति नोपशयस्थोऽपि शयालुर्मृगयुर्मृगान्" माघ० २-८०।

शयित ಶಯಿತ (न०) 1. ಶಯನ, ಮಲಗುವುದು, ನಿದ್ದೆ ಮಾಡುವುದು. शीङ् (स्वप्ने) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಮಲಗಿರುವ, ನಿದ್ದೆಮಾಡುವ. शीङ् कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "कैतवेन शयिते कुतूहलात् पार्वती प्रति मुखं निपातितम्" कुमा० ८-३।

शयितवत् ಶಯಿತವತ್ (वि०) ಮಲಗಿರುವವನು, ನಿದ್ದೆಮಾಡುವವನು. शीङ् (स्वप्ने) "क्तवतुः"

(३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –वती –ವತೀ.

शयु ಶಯು (पुं०) ಹೆಬ್ಬಾವು, ದಾಸರ ಹಾವು. शेते—शीङ् (स्वप्ने) "उ:" (उ० १-७)। "शयुर्वाहस इत्युभौ" अम०।

शय्या ಶಯ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಹಾಸಿಗೆ. शीङ् (स्वप्ने) "क्यप्" (३-३-९९)। "महार्हशय्यापरिवर्तनच्युतैः स्वकेशपुष्पैरपि या स्म दूयते" कुमा० ५-१२। 2. ಶಬ್ದಗಳ ಗುಂಫನ, ಪದಗಳ ಜೋಡಣೆ. "शय्या तल्पे शब्दगुम्फे" हेम०।

शर ಶರ (पुं०) 1. ಬಾಣ. शृणाति—शॄ (हिंसायाम्) "अप्" (३-३-५७)। "लघु साधयितुं शरः प्रसेहे विधिनेवार्थमुदीरितं प्रयत्नः" किरा० १३-२८। 2. ಜಂಬುಹುಲ್ಲು. "परिणतशरकाण्डापाण्डुभिर्गण्डभागैः" माघ० ११-३०। 3. ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ. 4. ಐದು ಸಂಖ್ಯೆ. (न०) 5. ಜಲ, ನೀರು. "शरस्तेजनके बाणे दध्यग्रे ना शरं जले" मेदि०।

शरज ಶರಜ (न०) 1. ಮೊಸರಿನ ಕೆನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ನವನೀತ, ಬೆಣ್ಣೆ. शरात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९८)। (पुं०) 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ.

शरजन्मन् ಶರಜನ್ಮನ್ (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. शरे जन्म यस्य। "उमावृषाङ्कौ शरजन्मना यथा यथा जयन्तेन शचीपुरन्दरौ" रघु० ३-२३। "शरजन्मा षडाननः" अम०।

शरण ಶರಣ (न०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. शृणाति—शॄ (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११३)। "सन्दृश्य शरणं शून्यं भिक्षमाणो वनं प्रियाम्" भट्टि० ६-९। 2. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ, ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣೆಕೊಡುವ ಸ್ಥಾನ. "प्रवालशय्याशरणं शरीरम्" कुमा० ३-८। 3. ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳ, ಶುದ್ಧವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ಥಳ. "वेत्रवति, अग्निशरणमार्गमादेशय" शाकु० ५। 4. ವಿಶ್ರಾಂತಿಗೃಹ, ಪ್ರಯಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಂಗುವ ಸ್ಥಳ. (वि०) 5. ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು, "जितमृत्यवोऽजित भवन्ति भये ससुरासुरस्य जगतः शरणम्" किरा० १८-२२। 6. ರಕ್ಷಣೆ. 7. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "शरणं गृहरक्षित्रोर्वधरक्षणयोरपि" मेदि०।

शरणागत ಶರಣಾಗತ (वि०) ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಬಂದಿರುವವನು, ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಬಂದಿರುವವನು. शरणार्थमागतः शरणमागतो वा। "शरणागतरक्षां यः प्राणैरपि धनैरपि। कुरुते मानवो ज्ञानी तस्य पुण्यं निशामय॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्महत्यामुखैरपि। आयुषोऽन्ते व्रजन्मोक्षं योगिनामपि दुर्लभम्" पाद्मपु०। ಶರಣಾಗತನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸದವನಿಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೇ ಇಲ್ಲ. "शास्त्रेषु निष्कृतिर्दृष्टा महापातकिनामपि। शरणागतहातुस्तु न दृष्टा निष्कृतिः क्वचित्" वह्निपु०। "तरुणानपि रक्षति क्षमी स शरण्यः शरणागतान् द्विषः" माघ० १६-५४।

शरणार्थिन् ಶರಣಾರ್ಥಿನ್ (वि०) ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಬೇಡುವವನು. शरणमर्थयते—अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। "आगतस्य गृहं त्यागस्तथैव शरणार्थिनः। याचमानस्य च वधो नृशंसो गर्हितो बुधैः" भा० आदि०।

शरणार्पक ಶರಣಾರ್ಪಕ (वि०) ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು. शरणार्थमर्पयत्यात्मानम्—शरण + ऋ (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। पुगागमः (७-३-३६)।

शरणोन्मुख ಶರಣೋನ್ಮುಖ (वि०) ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಯಾಚಿಸಿ ಬಂದಿರುವವನು. शरणार्थम् उन्मुखः। "असौ शरण्यः शरणोन्मुखानामगाधसत्त्वो मगधप्रतिष्ठः" रघु० ६-२१।

शरण्ड ಶರಂಡ (पुं०) 1. ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. 2. ಕೃಕಲಾಸ, ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ, ಓತಿಕೇತ. 3. ಒಂದು ವಿಧ ಆಭರಣ. "शरण्डस्तु पुमान् धूर्ते सरटे भूषणान्तरे" मेदि०।

शरण्य ಶರಣ್ಯ (वि०) ರಕ್ಷಕ, ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು, ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಪಾಡುವವನು. शरणे साधुः "यत्" (४-४-९८)। "अकिञ्चनोऽनन्यगतिः शरण्य त्वत्पादमूलं शरणं प्रपद्ये" स्तो० र०। "असौ शरण्यः शरणोन्मुखानाम्" रघु० ६-२१।

शरण्यु ಶರಣ್ಯು (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 2. ವಾತ, ಗಾಳಿ. "शरण्युर्वारिदे वाते" विश्व०।

शरद् ಶರದ್ (स्त्री०) 1. ಸಂವತ್ಸರ, ವರ್ಷ. शृणाति—शॄ (हिंसायाम्) "अदिः" (उ० १-१३०)। "ब्रह्मादयो ब्रह्महिताय तप्त्वा परः सहस्रं शरदां तपांसि" उ० रा० १-१५। 2. ಶರದೃತು, ಅಶ್ವಯುಜ-ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಋತು. "शरदमच्छगलद्वसनोपमा-

क्षमवनामघनाशनकीर्तनः" माघ० ६-४२। "यात्रायै चोदयामास तं शक्तेः प्रथमं शरत्" रघु० ४-२४।

शरत्कामिन् ಶರತ್ಕಾಮಿನ್ (पुं०) ನಾಯಿ. शरदि शरत्काले कामयते — कमु (कान्तौ) + णिङ् "णिनिः" (३-२-७८)।

शरत्काल ಶರತ್ಕಾಲ (पुं०) ಆಶ್ವಯುಜ ಮತ್ತು ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸಗಳ ಕಾಲ, ಶರದೃತು.

शरत्पर्वन् ಶರತ್ಪರ್ವನ್ (न०) ಕೋಜಾಗರ ಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ.

शरदिज ಶರದಿಜ (वि०) ಶರದೃತುವಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. शरदि जायते — जनी "डः" (३-२-९७)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१५)।

शरदुदाशय ಶರದುದಾಶಯ (पुं०) ಶರತ್ಕಾಲದ ಸರೋವರ. "शरदुदाशये साधुजातसत्सरसिजोदर-श्रीमुषा दृशा" गीतगो०।

शरधि ಶರಧಿ (पुं०) ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಬಾಣಗಳ ಕೋಶ. शरा धीयन्तेऽत्र—शर + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)।

शरभ ಶರಭ (पुं०) 1. ಕಡವೆ, ಎಂಟು ಕಾಲುಗಳು ಮತ್ತು ಎರಡು ತಲೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಮೃಗ, ಸಿಂಹವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಮೃಗ. शॄ (हिंसायाम्) "अभच्" (उ० ३-१२२)। 2. ಒಂಟೆಯ ಮರಿ. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ವಾನರ. "शरभस्तु पशोर्भिदि। करभे वानरभिदि" मेदि०।

शरभङ्ग ಶರಭಂಗ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಈ ಋಷಿಯು ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ವನವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಸೀತಾರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಿ ದೇಹವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದನು.

शरभू ಶರಭೂ (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. शरे शरवणे भूः उत्पत्तिरस्य। ಜಂಬುಹುಲ್ಲಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

शरवण ಶರವಣ (न०) ಜಂಬುಹುಲ್ಲಿನ ಪೊದೆ. शराणां वनम् — नकारस्य णत्वम् (८-४-५)। "ततः शरवणे सार्धं भयेन व्रीडया च ताः। तद्गर्भजातमुत्सृज्य स्वान् गृहानभिनिर्ययुः" कुमा० १०-५९।

शरवणभव ಶರವಣಭವ (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. शरवणे भवो जन्म यस्य। "आराध्यैनं शरवणभवं देवमुल्लङ्घिताध्वा" मेघ० १-४५।

शरवर्ष ಶರವರ್ಷ (पुं०) ಬಾಣಗಳ ಸುರಿಮಳೆ.

शरवाणि ಶರವಾಣಿ (पुं०) 1. ಬಾಣದ ತುದಿಯ ಭಾಗ. 2. ಪದಾತಿ, ಕಾಲಾಳು. (वि०) 3. ಬಾಣದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಬಾಣಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಜೀವಿಸುವವನು. "शरवाणिः शरमुखे पदातौ शरजीविनि" हेम०।

शरव्य ಶರವ್ಯ (न०) ಬಾಣದ ಗುರಿ. शरवे हितम् "यत्" (५-१-२)। "विदधति जनतामनःशरव्यव्यधपटुमन्मथ-चापनादशङ्काम्" माघ० ७-२४।

शराटि ಶರಾಟಿ (पुं०) ಸರಕುಟ ಹಕ್ಕಿ. शरं नीरमटति — अट (गतौ) "इः" (उ० ४-१३९)। **शराडिः ಶರಾಡಿಃ, शरारिः ಶರಾರಿಃ, शरालिः ಶರಾಲಿಃ.**

शराभ्यास ಶರಾಭ್ಯಾಸ (पुं०) ಬಾಣಗಳ ಪ್ರಯೋಗ ಮತ್ತು ಉಪಸಂಹಾರಗಳ ಕಲಿಕೆ.

शरारु ಶರಾರು (वि०) ಹಿಂಸಿಸುವವನು, ಕೊಲ್ಲುವವನು. शॄ (हिंसायाम्) "आरुः" (३-२-१७३)। "शरारु-र्घातुको हिंस्रः" अम०। "शरारुः श्रीशरीरेशः शुशूरेऽरि-शिरः शरैः" माघ० १९-१०८।

शराव ಶರಾವ (पुंन०) 1. ಶ್ರಾವೆ, ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. शरं नीरमवति—अव (रक्षणे) "अण्" (३-२-१)। "वृत्ते शरावसंपाते भिक्षां नित्यं यतिश्चरेत्" मनु० ६-५६। 2. ಎರಡು ಕುಡವ ಪ್ರಮಾಣ, ಒಂದು ಸೇರಿನ ಅಳತೆ.

शरावती ಶರಾವತೀ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ನದಿ. शराः तृणविशेषाः सन्त्यत्र—"मतुप्" (५-२-९५)। "शरावतीं पयोष्णीं च वेणां भीमरथीमपि" भा० भीष्म० ९-२०। 2. ಶ್ರೀರಾಮನ ಪುತ್ರನಾದ ಲವನ ರಾಜಧಾನಿ. "स निवेश्य कुशावत्यां रिपुनागाङ्कुशं कुशम्। शरावत्यां सतां सूक्तैः जनिताश्रुलवं लवम्" रघु० १५-९७।

शराश्रय ಶರಾಶ್ರಯ (पुं०) ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಬಾಣಗಳನ್ನು ಇಡುವ ಕೋಶ. शराणामाश्रयः।

शरासन ಶರಾಸನ (न०) 1. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. शराः अस्यन्तेऽनेन — असु (क्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "भववीतये न हि तथा स विधिः क्व शरासनं क्व च विमुक्तिपथः" किरा० ६-४४। 2. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

शरास्य ಶರಾಸ್ಯ (न०) ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. शराः अस्यन्तेऽनेन — असु (क्षेपणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

शरिमन् ಶರಿಮನ್ (पुं०) ಪ್ರಸವ, ಹೆರಿಗೆ. शृणाति यौवनम्—शॄ (हिंसायाम्) "इमनिच्" (उ० ४-१४७)।

शरीर ಶರೀರ (न०) 1. ದೇಹ, ಮೈ. शीर्यते रोगादिना—शॄ (हिंसायाम्) "ईरन्" (उ० ४-३०)। "सकृद्विकृष्टादथ कार्मुकान्मुनेः शराः शरीरादिति तेऽभिमेनिरे" किरा० १४-५३। "शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम्" कुमा० ५-३८। **ಶರೀರ ಧರ್ಮಗಳು :** ಸದುಕ್ತಿ (ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು), ಕಟೂಕ್ತಿ (ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು), ಕೋಪ, ಸಂತೋಷ, ಲೋಭ, ಮೋಹ, ಕಾಮ, ಕ್ಷುತ್ತು (ಹಸಿವು), ಪಿಪಾಸೆ (ಬಾಯಾರಿಕೆ), ಸ್ಥೌಲ್ಯ (ದಪ್ಪಗಿರುವುದು), ಕಾರ್ಶ್ಯ (ತೆಳ್ಳಗಿರುವಿಕೆ), ನಾಶ ಮುಂತಾದುವು ಶರೀರದ ಧರ್ಮಗಳು. ಈ ಶರೀರವು ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಸತ್ತ್ವಗುಣದಿಂದ ದಯೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷೆ. ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಕೋಪ, ಅಹಂಕಾರ, ಹಿಂಸಾಕಾರ್ಯ ಇವುಗಳುಂಟಾಗುವುವು. 2. ಲಕ್ಷಣ, ಸ್ವರೂಪ. "तैः शरीरं च काव्यानामलङ्काराश्च दर्शिताः। शरीरं तावदिष्टार्थव्यवच्छिन्ना पदावली" काव्या० १-१०।

शरीरक ಶರೀರಕ (न०) 1. ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರ, ಸುಕುಮಾರವಾದ ಶರೀರ. शरीर—अनुकम्पायां "कन्" (५-३-७६)। "अतनुकुचभरानतेन भूयःश्रमजनितानतिना शरीरकेण" माघ० ७-६६। 2. ಚಿಕ್ಕ ದೇಹ, ಚಿಕ್ಕ ಶರೀರ. अल्पे "कन्" (५-३-८५)। "अलसैर्मदेन सुदृशः शरीरकैः" माघ० १३-४८।

शरीरज ಶರೀರಜ (पुं०) 1. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 2. ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. शरीराज्जायते—जनी "डः" (३-२-९८)। "शरीरजेन तीव्रेण दह्यमानोऽपि भारत" भा० आदि० १००-५७। 3. ಪುತ್ರ, ಮಗ, ವತ್ಸ, ಕರು. "विहारभूमेरभिघोषमुत्सुकाः शरीरजेभ्यश्च्युतयूथपङ्क्तयः" किरा० ४-३१। (वि०) 4. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. "अमोचि शक्तिः शाक्तीकैः लोहजा न शरीरजा" माघ० १९-५९।

शरीरबद्ध ಶರೀರಬದ್ಧ (वि०) ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾದ, ಶರೀರವನ್ನು ತಾಳಿರುವ. शरीरेण बद्धः। "विवेश कश्चिज्जटिलस्तपोवनं शरीरबद्धः प्रथमाश्रमो यथा" कुमा० ५-३०।

शरीरबन्ध ಶರೀರಬಂಧ (पुं०) ಶರೀರದ ಸಂಬಂಧ. शरीरस्य बन्धः। "पूरण्यभिव्यक्तमुखप्रसादा शरीरबन्धेन तिरोबभूव" रघु० १६-२३।

शरीरिन् ಶರೀರಿನ್ (पुं०) 1. ಶರೀರವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ, ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ. शरीरमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "चयस्त्विषामित्यवधारितं पुरा ततः शरीरीति विभाविताकृतिम्" माघ० १-३। 2. ದೇಹವನ್ನು ತಾಳಿರುವ ಜೀವ, ಚೇತನ, ಅಂಗೋಪಾಂಗಗಳನ್ನು ಪಡೆದ ಜೀವಾತ್ಮ. "गर्भाशयगतं शुक्रमार्तवं जीवसंज्ञकः। प्रकृतिः सविकारा च तत्सर्वं गर्भसंज्ञकम्॥ कालेन वर्धितो गर्भो यदाङ्गोपाङ्गसंयुतः। भवेत्तदा स मुनिभिः शरीरीति निगद्यते" चरक०। (वि०)3. ಹಸ್ತಪಾದ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮನುಷ್ಯ ಅಥವಾ ತಿರ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಣಿ. "दिगङ्गनाः क्षणमविलोकनक्षमाः शरीरिणां परिहरणीयतां ययुः" माघ० १७-६१।

शरु ಶರು (पुं०) 1. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ. शॄ (हिंसायाम्) "उः" (उ० १-१०)। 2. ವಜ್ರಾಯುಧ. 3. ಬಾಣ. "शरुः कोपे शरे वज्रे" हेम०। 4. ಆಯುಧ. "शरुरायुधकोपयोः" सि० कौ०।

शर्करा ಶರ್ಕರಾ (स्त्री०) 1. ಸಕ್ಕರೆ. शृणाति पित्तम्—शॄ (हिंसायाम्) "करन्" (उ० ४-३)। "खण्डं तु सिकतारूपं सुश्वेतं शर्करा सिता" भावप्र०। 2. ಸಣ್ಣ ಬೆಣಚು ಕಲ್ಲು, ಚೂರು ಬೆಣಚು ಕಲ್ಲು. "गणिका नाम पादुकान्तरप्रविष्टेव शर्करा दुःखेन पुनर्निराक्रियते" मृच्छ० ५। 3. ಸಣ್ಣ ಚೂರುಕಲ್ಲು ಬೆರೆತ ಮಣ್ಣು. 4. ಮಡಕೆಯ ಒಂದು ಚೂರು. 5. ಮೂತ್ರರೋಗ, ಸಕ್ಕರೆಯ ರೋಗ. 6. ಶಕಲ, ಚೂರು. "शर्करा खण्डविकृतावुपलाकर्परांशयोः। शर्करान्वितदेशेऽपि रुग्भेदे शकलेऽपि च" मेदि०।

शर्करावत् ಶರ್ಕರಾವತ್ (वि०) ಬೆಣಚು ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. शर्करास्त्यत्र "मतुप्" (५-२-१०५)।

शर्करासप्तमी ಶರ್ಕರಾಸಪ್ತಮೀ (स्त्री०) ವೈಶಾಖ ಶುಕ್ಲ ಸಪ್ತಮಿ. शर्कराया दानविधायिका सप्तमी।

शर्करिक ಶರ್ಕರಿಕ (वि०) ಬೆಣಚು ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. शर्करास्त्यत्र—"ठच्" (४-२-८०)।

शर्करिल ಶರ್ಕರಿಲ (वि०) ಬೆಣಚು ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. शर्करा विद्यतेऽत्र—"इलच्" (५-२-१०५)। "कथं व्रजेत् शर्करिलान् प्रदेशान् पद्भ्यामसौ पल्लवकोमलाभ्याम्" याद० ४-६६।

शर्करी ಶರ್ಕರೀ (स्त्री०) 1. ನದಿ. 2. ಮೇಖಲೆ, ಡಾಬು, ಒಡ್ಯಾಣ. 3. ಲೇಖನಿ.

शर्ध ಶರ್ಧ (पुं०) 1. ಅಪಾನ ವಾಯುವಿನ ಶಬ್ದ. शृधु (प्रहसने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. 3. ಶಕ್ತಿ, ಬಲ.

शर्धंजह ಶರ್ಧಂಜಹ (पुं०) 1. ಮಾಷ, ಉದ್ದು. शर्ध जहाति—ओ हाक् (त्यागे) "खश्" (वा० ६-३-६७)। मुम् (६-३-६७)। अत्र जहातिरन्तर्भावितण्यन्तः। (वि०) 2. ಅಪಾನ ವಾಯುವನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವ, ಅಪಾನ ವಾಯುವು ಹೊರಡಲು ಕಾರಣವಾದ.

शर्धन ಶರ್ಧನ (न०) ಅಪಾನ ವಾಯುವನ್ನು ಬಿಡುವುದು, ಅಧೋವಾಯುವು ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು. शृधु (प्रहसने) "ल्युट्" (३-३-१५)।

शर्मद ಶರ್ಮದ (वि०) ಸೌಖ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವ, ಮಂಗಳವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. शर्म कल्याणं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "शर्मदं मारुतिं दूतं विषमस्थः कपिद्विपम्" भट्टि० ६-८८।

शर्मन् ಶರ್ಮನ್ (न०) 1. ಸುಖ, ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ. शृणात्यशुभम्—शॄ (हिंसायाम्) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। "सन्ततिः शुद्धवंश्या हि परत्रेह च शर्मणे" रघु० १-६९। (पुं०) 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಸೇರಿಸುವ ಒಂದು ಪದ. विष्णुशर्मा नारायणशर्मा शंकरशर्मा सोमशर्मा ಇತ್ಯಾದಿ. "सकलार्थशास्त्रसारं जगति समालोक्य विष्णुशर्मेदम्। तन्त्रैः पञ्चभिरेतच्चकार सुमनोहरं शास्त्रम्" पञ्चतं० ३। "शर्मेति ब्राह्मणस्योक्तं वर्मेति क्षत्रसंश्रयम्। गुप्तदासात्मकं नाम प्रशस्तं वैश्यशूद्रयोः"।

शर्मिष्ठा ಶರ್ಮಿಷ್ಠಾ (स्त्री०) ಯಯಾತಿ ರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ, ವೃಷಪರ್ವರಾಜನ ಪುತ್ರಿ. ["ययाति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

शर्या ಶರ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. 2. ಅಂಗುಲಿ, ಬೆರಳು.

शर्याति ಶರ್ಯಾತಿ (पुं०) ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಪುತ್ರ.

शर्व ಶರ್ವ (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. शृणाति संहरति सर्वाः प्रजाः प्रलयकाले—शॄ (हिंसायाम्) "वः" (उ० १-१५३)। "धर्मेणापि पदं शर्वे कारिते पार्वतीं प्रति। पूर्वापराधभीतस्य कामस्योच्छ्वसितं मनः" कुमा० ६-१४। 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. शृणाति स्वशरीरभूतानामशुभं हिनस्ति—शॄ "वः"। "स्वशरीरजमद्दुःखं शर्वः सः स्याच्छृणाति यः" इति निरुक्तिः। "सर्वः शर्वः शिवः स्थाणुः" वि० स०।

शर्वर ಶರ್ವರ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. (न०) 2. ರಾತ್ರಿ.

शर्वरी ಶರ್ವರೀ (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. शृणाति चेष्टाः—शॄ (हिंसायाम्) "ष्वरच्" (उ० २-१२१)। "गमयति शयनीये शर्वरीं किं करोतु" माघ० ११-५। 2. ಹರಿದ್ರಾ, ಅರಿಶಿನ. 3. ಹೆಂಗಸು. "शर्वरी यामिनीस्त्रियोः" मेदि०। "शर्वरी रात्रियोषितोः। हरिद्रायां च" विश्व०।

शर्वरीश ಶರ್ವರೀಶ (पुं०) ಚಂದ್ರ.

शर्वला ಶರ್ವಲಾ (स्त्री०) ತೋಮರ, ಈಟಿ, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಮೊನಚಾಗಿರುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. शर्वति—शर्व (गतौ) "कलच्" (उ० १-१०६)। "शर्वला तोमरोऽस्त्रियाम्" अम०।

शर्वाणी ಶರ್ವಾಣೀ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ. शर्वस्य स्त्री "ङीष्" आनुगागमश्च (४-१-४९)। "शापान्तं प्रति शर्वाणी शनैर्वचनमब्रवीत्" कथास०।

शर्शरीक ಶರ್ಶರೀಕ (पुं०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. शॄ (हिंसायाम्) "ईकन्" धातोर्द्वित्वं अभ्यासस्य रुगागमश्च (उ० ४-१९)। (वि०) 2. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ.

शल ಶಲ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 3. ಒಂದು ಕ್ಷೇತ್ರ. 4. ಕುಂತವೆಂಬ ಒಂದು ಆಯುಧ. "दीर्घायुधः शलः कुन्तः" त्रिकाण्ड०। 5. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. 6. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. (न०) 7. ಮುಳ್ಳುಹಂದಿಯ ಕೂದಲು. शलति—शल (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "शलं तु शलले पुंसि भृङ्गिक्षेत्रभिदोर्विधौ" मेदि०। "भृङ्गिरीटः शलो भृङ्गी" त्रिकाण्ड०। "रूक्षस्वरो धूम्रकर्णः नेमिर्भारसहः शलः" वैज०।

शलक ಶಲಕ (पुं०) ಜೇಡರಹುಳು. "स्यान्मर्कटस्तु शलकः" त्रिकाण्ड०।

शलङ्ग ಶಲಂಗ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ.

शलभ ಶಲಭ (पुं०) ಪತಂಗದ ಹುಳು. शल (गतौ) "अभच्" (उ० ३-१२२)। "कुरुते न खलु स्वयेच्छया शलभानिन्धनमिद्धदीधितिः" माघ० १६-३५। ಪತಂಗದ ಹುಳುವು ಆರು ವಿಧ ಈತಿಬಾಧೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अतिवृष्टिरनावृष्टिः मूषकाः शलभाः खगाः। अत्यासन्नाश्च राजानः षडेता ईतयः स्मृताः"।

शलल ಶಲಲ (न०) ಹಂದಿಯ ಮುಳ್ಳು, ಮುಳ್ಳುಹಂದಿಯ ಕೂದಲು. शल (गतौ) "कलच्" (उ० १-१०६)।

शलली ಶಲಲೀ (स्त्री०) ಹಂದಿಯ ಮುಳ್ಳು, ಮುಳ್ಳು ಹಂದಿಯ ಕೂದಲು. शल (गतौ) "कलच्" (उ० १-१०६)। स्त्रीत्वविवक्षायां "ङीप्" (४-१-४१)।

शलाका ಶಲಾಕಾ (स्त्री०) 1. ಸಲಾಕಿ, ಸರಳು, ಸಣ್ಣ ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಂಡು ಮರದ ಕೋಲು ಮುಂತಾದುವು. शल (गतौ) "आकः" (उ० ४-१४)। "अमृतवर्तिरिव चक्षुषो निरतिशयमानन्दमुत्पादयन्ती अयस्कान्तमणिशलाकेव लोहधातुमन्तःकरणमुपसंहृतवती" मालती० १। 2. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮುಲಾಮು ಹಾಕುವ ಸಣ್ಣ ಕಂಚಿ. "अज्ञानतिमिरान्धस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया। चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः"। "तस्याः शलाकाञ्जननिर्मितेव कान्तिर्भ्रुवोरायतलेखयोर्या" कुमा० १-४७। 3. ಹಸ್ತಗಳು ಮತ್ತು ಪಾದಗಳ ಮೂಲಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಎಲುಬು. "स्थालैः सह चतुःषष्टिर्दन्ता वै विंशतिर्नखाः। पाणिपादशलाकाश्च तेषां स्थानचतुष्टयम्" याज्ञ० ३-८५। 4. ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವ ಕುಂಚ. 5. ಛತ್ರಿಯ ಕೋಲು. 6. ಗೂಟ. 7. ಮದನವೃಕ್ಷ, ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. 8. ಶಾರಿಕಾಪಕ್ಷಿ. 9. ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ, ತುದುಕಿನ ಗಿಡ. "शलाका शल्यमदनशारिकाशल्लकीषु च" मेदि०। 10. ಶರ, ಬಾಣ. "छत्रादिकाष्ठीशरयोः" मेदि०। 11. ಮೊಳಕೆ, ಚಿಗುರು. 12. ಭರ್ಜಿ, ಈಟಿ, ಭಲ್ಯ.

शलाकापरि ಶಲಾಕಾಪರಿ (अव्य०) ಶಲಾಕೆಯು ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಬೀಳುವುದು. शलाकाया विपरीतं वृत्तम्। ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಪರಾಜಯವಾದರೆ ಈ ಪ್ರಯೋಗ.

शलाट ಶಲಾಟ (पुं०) ಒಂದು ಗಾಡಿಯ ಅಳತೆ.

शलाटु ಶಲಾಟು (पुं०) ಎಳೆಯಕಾಯಿ, ಪಕ್ವವಾಗಿಲ್ಲದ ಕಾಯಿ. शलति — शल (चलसंवरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "मदनशलाटुचूर्णान्येवं वा वकुलरम्यकोपयुक्तानि मधुलवणयुक्तान्यभिप्रतप्तानि" सुश्रुत० सूत्र० ४३-३।

शलाभोलि ಶಲಾಭೋಲಿ (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ.

शलालु ಶಲಾಲು (पुं०) ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ.

शलालुक ಶಲಾಲುಕ (वि०) ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯವೇ ಪಣ್ಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. शलालुः पण्यमस्य — वा "ष्ठन्" (४-४-५४)। पक्षे "ठक्" (४-४-५१)। शालालुकः ಶಾಲಾಲುಕಃ.

शल्क ಶಲ್ಕ (न०) 1. ಶಕಲ, ತುಂಡು, ಚೂರು, ಒಂದು ಭಾಗ, ಒಂದು ಅಂಶ. शल (गतौ) "कन्" (उ० ३-४३)। 2. ನಾರುಬಟ್ಟೆ, ವಲ್ಕಲ. 3. ಮರದ ತೊಗಟೆ. 4. ಮೀನಿನ ಚರ್ಮ, ಮೀನಿನ ಮೈಮೇಲಿನ ಪೊರೆ. "राजीवान् सिंहतुण्डांश्च सशल्कांश्चैव सर्वशः" मनु० ५-१६। "शल्कं तु शकले वल्के" मेदि०।

शल्कल ಶಲ್ಕಲ (न०) 1. ಮತ್ಸ್ಯದ ಚರ್ಮ, ಮೀನಿನ ಮೈಮೇಲಿನ ಪೊರೆ. 2. ಮರದ ತೊಗಟೆ. शल (गतौ) "कलः" बाहु०।

शल्कलिन् ಶಲ್ಕಲಿನ್ (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. शल्कलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

शल्किन् ಶಲ್ಕಿನ್ (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. शल्कमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

शल्मलि ಶಲ್ಮಲಿ (पुं० स्त्री०) ಶಾಲ್ಮಲಿ ವೃಕ್ಷ, ಬೂರುಗದ ಮರ. शलति—शल (गतौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। शल् चासौ मलिश्च। "अमोघा पाटलिर्न क्ली पूरण्यां शल्मलिर्न षण्" वैज०।

शल्य ಶಲ್ಯ (न०) 1. ಭರ್ಜಿ, ಈಟಿ, ಭಲ್ಯ. शलति—शल (गतौ) "यः" (उ० ४-१०७)। 2. ಶರ, ಬಾಣ. "शल्यप्रोतं प्रेक्ष्य सकुम्भं मुनिपुत्रं तापादन्तःशल्य इवासीत्क्षितिपोऽपि" रघु० ९-७५। 3. ವಿಷ, ನಂಜು. 4. ತೋಮರವೆಂಬ ಒಂದು ಆಯುಧ. 5. ಬಿದಿರಿನ ಮೊಳಕೆ. "शल्यं शङ्कौ शरे वंशकम्बिकायां च तोमरे" विश्व०। 6. ಎಲುಬು, ಮೂಳೆ. 7. ಪಾಪ. (पुं०) 8. ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ. 9. ಮದನವೃಕ್ಷ, ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. 10. ಮಾದ್ರಿಯ ಸಹೋದರ, ಮದ್ರ ದೇಶದ ದೊರೆ. 11. ಶತ್ರು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. "त्रिभुवनवरशल्ये प्रोद्धते दानवेन्द्रे" कुमा० १७-५५। 12. ಸೀಮೆ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 13. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ. (पुंन०) 14. ಗೂಟ, ಕಂಬ. "शल्यं तु न स्त्रियां शङ्कौ क्लीबं क्ष्वेडेषु तोमरे। मदनद्रुश्वाविधोर्ना" मेदि०। 15. ಸಲಾಕಿ. 16. ಮುಳ್ಳು. "शल्यं वंशशलाकायां शङ्कुतोमरयोरपि। शल्यः कश्चिन्महीपालःश्वाविन्मदनपादपः" नानार्थर०। ಒಂದೊಂದು ಕೋಶಕ್ಕೂ ಲಿಂಗಭೇದವು ಕಂಡುಬರುವುದು.

शल्यक ಶಲ್ಯಕ (पुं०) 1. ಭಲ್ಯ, ಈಟಿ, ಭರ್ಜಿ. 2. ಸಲಾಕಿ. शल्य स्वार्थे "कन्"। 3. ಮುಳ್ಳು. 4. ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ. "अथ शल्ये शललशल्यको" अभि० चि०।

शल्यलोमन् ಶಲ್ಯಲೋಮನ್ (न०) ಹಂದಿಯ ಮುಳ್ಳು, ಮುಳ್ಳುಹಂದಿಯ ಕೂದಲು.

शल्यारि ಶಲ್ಯಾರಿ (पुं०) ಶಲ್ಯರಾಜನ ಶತ್ರುವಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರ, ಧರ್ಮರಾಜ. शल्यस्यारिः।

शल्ल ಶಲ್ಲ (ಪುಂ०) 1. ಭೇಕ, ಕಪ್ಪೆ. (ನಂ०) 2. ತೊಗಟೆ, ಸಿಪ್ಪೆ.

शल्लक ಶಲ್ಲಕ (ಪುಂ०) 1. ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ, ಆನೆಬೇಲ. 2. ಮರದ ತೊಗಟೆ. 3. ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ. "सेधागोधाकच्छपशल्लकाः" याज्ञ० १-१७७।

शल्लकी ಶಲ್ಲಕೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ. 2. ಆನೆ ಬೇಲ. "शिशिरकटुकषायः स्त्यायते शल्लकीनाम्" मालती० ९-६। "शल्लकी श्वाविधि द्रुमे" हेम०।

शव ಶವ (ಪುಂನ०) 1. ಜಲ, ನೀರು. 2. ಮೃತದೇಹ.

शश ಶಶ (ಪುಂ०) 1. ಮೊಲ. शशति — शश (प्लुतगतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "उद्यातमुद्रुतमनोकहजालमध्यादन्यः शशं गुणमनल्पमवन्नवाप" माघ० ५-२५। 2. ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ. 3. ಲೋಧ್ರ ವೃಕ್ಷ. 4. ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. "शशो बोले लोध्रे नृपशुभेदयोः" मेदि०।

शशक ಶಶಕ (ಪುಂ०) ಮೊಲ. शश स्वार्थे "कन्"। "शशकः शल्लकी गोधा खड्गी कूर्मश्च पञ्चमः। भक्ष्याः पञ्चनखेष्वेते न भक्ष्याश्चान्यजातयः" स्मृतिः।

शशत् ಶಶತ್ (वि०) ಹಾರುಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುತ್ತಿರುವ, ನೆಗೆಯುತ್ತ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. शश (प्लुतगतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "ललौ लीलां ललोऽलोल: शशीश शिशुभीः शशन्" किरा० १५-५।

शशधर ಶಶಧರ (ಪುಂ०) 1. ಚಂದ್ರ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। शशस्य धरः। "प्रेरितः शशधरेण करौघः संहतान्यपि नुनोद तमांसि" किरा० ९-२८। 2. ಕರ್ಪೂರ.

शशभृत् ಶಶಭೃತ್ (ಪುಂ०) ಚಂದ್ರ. शशं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "मन्दरान्तरितमूर्तिना निशा लक्ष्यते शशभृता सतारका" कुमा० ८-५९।

शशलक्ष्मन् ಶಶಲಕ್ಷ್ಮನ್, –लाञ्छन –ಲಾಂಛನ (ಪುಂ०) 1. ಚಂದ್ರ. शशः लक्ष्म लाञ्छनं वाऽस्य। "क्वाकार्यं शशलक्ष्मणः क्व च कुलं भूयोऽपि दृश्येत सा" कुव०। "धृता विकारांस्त्यजता मुखेन प्रसादलक्ष्मीः शशलाञ्छनस्य" किरा० १६-२१। 2. ಕರ್ಪೂರ.

शशविषाण ಶಶವಿಷಾಣ, –शृङ्ग –ಶೃಂಗ (ನಂ०) ಮೊಲದ ಕೊಂಬು. ಮೊಲದ ಕೊಂಬು ಅಸಂಭವವಾಗಿರುವಂತೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರ್ಯವು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಾಧ್ಯ ಅಸಂಭವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ.

शशस्थली ಶಶಸ್ಥಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಗಂಗೆ ಮತ್ತು ಯಮುನೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಈ ಎರಡು ನದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದೇಶ.

शशाङ्क ಶಶಾಂಕ (ಪುಂ०) 1. ಚಂದ್ರ. शशः अङ्को अङ्के वा यस्य। "शृङ्गाण्यमुष्य भजते गणभर्तुरुक्षा कुर्वन् वधूजनमनःसु शशाङ्कशङ्काम्" किरा० ५-४२। 2. ಕರ್ಪೂರ.

शशाद ಶಶಾದ (ಪುಂ०) ಇಕ್ಷ್ವಾಕುಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗ.

शशादन ಶಶಾದನ (ಪುಂ०) ಗಿಡುಗವೆಂಬ ಹಕ್ಕಿ. शशमत्ति—अद (भक्षणे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

शशिकला ಶಶಿಕಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ, ಚಂದ್ರನ ಒಂದು ಭಾಗ, ಚಂದ್ರನ ಒಂದು ಅವಯುವ. शशिनः कला। "धन्या केयं स्थिता ते शिरसि शशिकला" मुद्रा० १-१। 2. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಹದಿನೈದನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಹದಿನಾಲ್ಕು (14) ಲಘು ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವರ್ಣಗಳಿರುವ ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "द्विहतहयलघुरथगिति शशिकला" वृ० र०।

शशिकान्त ಶಶಿಕಾಂತ (ಪುಂ०) 1. ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಮಣಿ. शशी कान्तो यस्य। (ನಂ०) 2. ಕುವಲಯ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ.

शशिज ಶಶಿಜ (ಪುಂ०) ಬುಧಗ್ರಹ, ಚಂದ್ರನ ಮಗ. शशिनो जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

शशितनय ಶಶಿತನಯ, –सुत –ಸುತ, –सूनु –ಸೂನು (ಪುಂ०) ಚಂದ್ರನ ಮಗ ಬುಧಗ್ರಹ.

शशिन् ಶಶಿನ್ (ಪುಂ०) ಚಂದ್ರ. शशोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। "युगपद्विकासमुदयाद्गमिते शशिनः शिलीमुखगणोऽलभत" माघ० ९-४१।

शशिप्रभ ಶಶಿಪ್ರಭ (ನಂ०) 1. ಕುವಲಯ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ, ನೀಲಕಮಲ. शशिना प्रभाऽस्य। (वि०) 2. ಚಂದ್ರನಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ. शशिन इव प्रभा यस्य। "अदेयमासीत् त्रयमेव भूपतेः शशिप्रभं छत्रमुभे च चामरे" रघु० ३-१६। **–प्रभा –ಪ್ರಭಾ** (ಸ್ತ್ರೀ०) 3. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು, ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶ. शशिनः प्रभा।

शशिभूषण ಶಶಿಭೂಷಣ (ಪುಂ०) ಚಂದ್ರನೇ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರ.

शशिमौलि ಶಶಿಮೌಲಿ (ಪುಂ०) ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರ. शशी मौलौ यस्य। "मनोरथोऽस्याः शशिमौलिसंश्रयः" कुमा० ५-६०।

शशिलेखा ಶಶಿಲೇಖಾ (स्त्री०) 1. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ, ಚಂದ್ರನ ಒಂದು ಅಂಶ, ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರನೇ ಒಂದು ಭಾಗ. 2. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಹದಿನಾರನೇ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. ಇದರ ಲಕ್ಷಣ : "म्रौम्यौ याढचौ भवेतां सप्ताष्टभिश्चन्द्रलेखा" वृ० र०। 3. ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿ.

शशिशेखर ಶಶಿಶೇಖರ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. शशी शेखरे यस्य।

शशोर्ण ಶಶೋರ್ಣ (न०) ಮೊಲದ ಕೂದಲು. अनुशासनात् नपुंसकत्वम्।

शश्वत् ಶಶ್ವತ್ (अव्य०) 1. ಪುನಃ ಪುನಃ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಬಾರಿಬಾರಿಗೆ, ಅನೇಕ ಸಲ. शश (प्लुतगतौ) बाहु० वतिः। "मुहुः पुनःपुनः शश्वदभीक्ष्णमसकृत्समाः" अम०। "उपदा विविशुः शश्वत् नोत्सेकाः कोसलेश्वरम्" रघु० ४-७०। 2. ಯಾವಾಗಲೂ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ, ನಿರಂತರವಾಗಿ, ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ. "जीवन् पुनः शश्वदुपप्लवेभ्यः प्रजाः प्रजानाथ पितेव पासि" रघु० २-४८। "क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छान्तिं निगच्छति" गीता ९-३१। 3. ಕೂಡ, ಒಡನೆ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ. "शश्वत् सह पुनर्नित्ये" हेम०।

शष्कुली ಶಷ್ಕುಲೀ (स्त्री०) 1. ಕಿವಿಯ ರಂಧ್ರ, ಕಿವಿಯೊಳಗಿನ ವಿವರ. "अवलम्बितकर्णशष्कुलीकलसीकं रचयन्त्यवोचत" नैष० २-८। 2. ಚಕ್ಕುಲಿ. "वृथाकृसरसंयावपायसाऽपूपशष्कुलीः" याज्ञ० १-१७३। 3. ಒಂದು ವಿಧ ಗಂಜಿ. 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

शष्प ಶಷ್ಪ (न०) 1. ಎಳೆಯ ಹುಲ್ಲು. शसु (हिंसायाम्) "पः" (उ० ३-२८)। निपा०। "गङ्गाप्रपातान्तविरूढशष्पं गौरीगुरोर्गह्वरमाविवेश" रघु० २-२६। 2. ಬುದ್ಧಿಯು ಕಡಮೆಯಾಗುವಿಕೆ, ಪ್ರತಿಭೆಯ ನಾಶ. "शष्पं तु प्रतिभाहीनतायां बालतृणेऽपि च" हेम०।

शस्त ಶಸ್ತ (न०) 1. ಕಲ್ಯಾಣ, ಮಂಗಳ. शस्यते स्म—शंसु (स्तुतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. (वि०) 3. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. "क्रियायोगेन शस्तेन नातिहिंस्रेण नित्यशः" भाग० ३-२९-१५। 4. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रसह्य दानवाः शस्ताः त्वया कृष्णेन च प्रभो" भा० वन० ४०-३। 7. ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 8. ಮಂಗಳಕರವಾದ, ಶುಭಕರವಾದ. "शस्ता न हंसाभिमुखी पुनस्ते यात्रेति ताभिश्छलहस्यमाना" नैष० ३-९।

शस्तक ಶಸ್ತಕ (न०) 1. ಬೆರಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ, ಬೆರಳಿನ ಮುಸುಕು. "अङ्गुलित्रं शस्तकं च तथा चाङ्गुष्ठरक्षकम्"। 2. ಕಬ್ಬಿಣ. "कालायसमयस्तीक्ष्णं गिरिसारं च शस्तकम्" हारा०।

शस्त्र ಶಸ್ತ್ರ (पुं०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. शस्यतेऽनेन—शसु (हिंसायाम्) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)। "ऋषिः खड्गः तरवारिः शस्त्रो भद्रात्मजश्च सः" त्रिकाण्ड०। (न०) 2. ಅಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. "पृथग्विधान्यस्त्रविरामबुद्धा शस्त्राणि भूयः प्रतिपेदिरे ते" किरा० १६-३४। "क्षमाशस्त्रं करे यस्य दुर्जनः किं करिष्यति"। 3. ಕಬ್ಬಿಣ. (स्त्री०) —स्त्री—ಸ್ತ್ರೀ. 4. ಚಾಕು, ಚೂರಿ. "शस्त्रं लोहास्त्रयोः क्लीबं छुरिकायां तु योषिति" मेदि०।

शस्त्रक ಶಸ್ತ್ರಕ (न०) 1. ಕಬ್ಬಿಣ. 2. ಉಕ್ಕು. 3. ಆಯುಧ.

शस्त्रकार ಶಸ್ತ್ರಕಾರ (वि०) ಆಯುಧಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. शस्त्रं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

शस्त्रग्राहिन् ಶಸ್ತ್ರಗ್ರಾಹಿನ್ (वि०) ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು.

शस्त्रजीविन् ಶಸ್ತ್ರಜೀವಿನ್ (वि०) ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಯೋಧ, ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧದಿಂದ ಜೀವನ ನಡಸುವವನು. शस्त्रेण जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

शस्त्रपाणि ಶಸ್ತ್ರಪಾಣಿ (पुं०) 1. ಆಯುಧವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವ ಯೋಧ, ಭಟ. शस्त्रं पाणौ यस्य। (वि०) 2. ಆಯುಧವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವವನು. 3. ಆರು ವಿಧ ಆತತಾಯಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. "अग्निदो गरदश्चैव शस्त्रपाणिर्धनापहः। क्षेत्रदारापहश्चैव षडेते ह्याततायिनः"।

शस्त्रपूत ಶಸ್ತ್ರಪೂತ (वि०) ಆಯುಧಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ, ಆಯುಧ ಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಹತವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸ. शस्त्रेण पूतम्। ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಹತವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸವು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು. ಇದು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಆಹಾರ. ಪಿಶಾಚಗಳಿಗೆ ಇಂತಹ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಆಹಾರವು ಆಗದು. "अशस्त्रपूतमव्याजं पुरुषाङ्गोपकल्पितम्। विक्रीयते महामांसं गृह्यतां गृह्यतामिति" मालती० ५-१२।

शस्त्रभृत् ಶಸ್ತ್ರಭೃತ್ (पुं०) 1. ಯೋಧ, ಭಟ. शस्त्रं बिभर्ति — डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-६१)। (वि०) 2. ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು, ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು. "शस्त्रेण रक्ष्यं यदशक्यरक्ष्यं न तद्यशःशस्त्रभृतां क्षिणोति" रघु० २-४०।

शस्त्रमार्ज ಶಸ್ತ್ರಮಾರ್ಜ (पुं०) ಆಯುಧಗಳಿಗೆ ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯುವವನು, ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಹರಿತಮಾಡುವವನು. शस्त्राणि मार्ष्टि—मृजू (शुद्धौ) "अण्" (३-२-१)।

शस्त्रविद्या ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ಆಯುಧಗಳ ಪ್ರಯೋಗಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ.

शस्त्रहत ಶಸ್ತ್ರಹತ (वि०) ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಹತನಾದವನು, ಆಯುಧಗಳ ಏಟಿನಿಂದ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟವನು. शस्त्रेण हतः।

शस्त्रहतचतुर्दशी ಶಸ್ತ್ರಹತಚತುರ್ದಶೀ (स्त्री०) ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಹತರಾದವರಿಗೆ ಶ್ರಾದ್ಧಮಾಡುವ ಚತುರ್ದಶಿ, ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಏಟಿನಿಂದ ಮಡಿದವರಿಗೆ ಭಾದ್ರಪದ ಕೃಷ್ಣ ಚತುರ್ದಶಿಯ ದಿನ ಮಹಾಲಯ ಶ್ರಾದ್ಧ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "प्रायोऽनशनशस्त्राग्निविषाद्युद्बन्धिनां तथा। चतुर्दश्यां तु कर्तव्यं तृप्त्यर्थमिति निश्चयः" ब्रह्मपु०।

शस्त्राजीव ಶಸ್ತ್ರಾಜೀವ (वि०) ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಬದುಕುವವನು, ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. शस्त्रमाजीवति—आ+जीव (प्राणधारणे) "अण्" (३-२-१)। शस्त्रेण आजीवो जीविका यस्य इति वा।

शस्त्राभ्यास ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ (पुं०) ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಗ ಮತ್ತು ಉಪಸಂಹಾರಗಳ ಅಭ್ಯಾಸ, ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಕಲಿಕೆ. शस्त्राणामभ्यासः।

शस्त्रिका ಶಸ್ತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಚಾಕು, ಚೂರಿ.

शस्त्रिन् ಶಸ್ತ್ರಿನ್ (वि०) ಶಸ್ತ್ರಧಾರಿ, ಆಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. शस्त्रमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

शस्त्री ಶಸ್ತ್ರೀ (स्त्री०) ಚಾಕು, ಚೂರಿ. शस्त्र "ङीप्"। "शस्त्रीश्यामैरंशुभिराशु द्रुतमम्भः" माघ० ४-४४। "शस्त्र्या युयुधतुः कौचित्" कुमा० १६-४५।

शस्य ಶಸ್ಯ (न०) 1. ಗಿಡ ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಫಲ. शस्यते—शसु (हिंसायाम्) "यत्" (वा० ६-४-६५)। "वृक्षादीनां फलं शस्यम्" अम०। 2. ಕಣದಲ್ಲಿರುವ ಧಾನ್ಯ, ಕಾಳು. "शस्यं क्षेत्रगतं प्राहुः सतुषं धान्यमुच्यते"। (वि०) 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ.

शस्यमञ्जरी ಶಸ್ಯಮಂಜರೀ (स्त्री०) ಧಾನ್ಯದ ತೆನೆಗಳ ಗೊಂಚಲು, ಬತ್ತ ರಾಗಿ ಜೋಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತೆನೆ. "कणिशं शस्यमञ्जरी" अम०।

शस्यशूक ಶಸ್ಯಶೂಕ (न०) ಧಾನ್ಯದ ಮುಳ್ಳು.

शाक ಶಾಕ (पुं०) 1. ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದು ದ್ವೀಪ. 2. ಶಕ್ತಿ, ಬಲ. शक्लृ (शक्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಶಕಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ರಾಜ. 4. ತೇಗದಮರ. (न०) 5. ತರಕಾರಿ, ಕಾಯಿಪಲ್ಯ ಮುಂತಾದುವು. "शाको द्वीपान्तरे शक्तौ नृपद्रुमविशेषयोः। शाकं हरितके चापि" विश्व०।

शाकट ಶಾಕಟ (पुं०) 1. ಗಾಡಿಯನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಎತ್ತು, ಗಾಡಿಯ ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಎತ್ತು. शकटं वहति—शकट "अण्" (४-४-८०)। 2. ಒಂದು ಗಾಡಿಯು ಹೊರತಕ್ಕ ಭಾರ (ಹೊರೆ). शकटेन उह्यते — शकट "अण्" (४-२-९२)। (वि०) 3. ಗಾಡಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. शकटस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

शाकटायन ಶಾಕಟಾಯನ (पुं०) ವ್ಯಾಕರಣಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಎಂಟು ಮಂದಿ ಮಹಾ ವೈಯಾಕರಣರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಪಂಡಿತ. "इन्द्रश्चन्द्रः काशकृत्स्नापिशलिः शाकटायनः। पाणिन्यमरजैनेन्द्राः जयन्त्यष्टादिशाब्दिकाः"।

शाकटिक ಶಾಕಟಿಕ (वि०) ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. शकटेन चरति — "ठक्" (४-४-८)।

शाकतरु ಶಾಕತರು (पुं०) ತೇಗದ ಮರ. शाकाख्यः तरुः।

शाकपत्र ಶಾಕಪತ್ರ (पुं०) ನುಗ್ಗೆಮರ, ಶಿಗ್ರುವೃಕ್ಷ. शाकस्येव पत्राण्यस्य।

शाकम्भरी ಶಾಕಂಭರೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. शाकैर्बिभर्ति — डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "खच्" (३-२-४६)। "भरिष्यामि सुराः शाकैरावृष्टेः प्राणधारकैः। शाकम्भरीति विख्यातिं तदा यास्याम्यहं भुवि" देवीमा०।

शाकयोग्य ಶಾಕಯೋಗ್ಯ (पुं०) ಧನಿಯ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ. शाके शाकभक्षणे योग्या।

शाकराज ಶಾಕರಾಜ (पुं०) ಚಕ್ರೋತದ ಸೊಪ್ಪು. शाकानां राजा।

शाकल ಶಾಕಲ (ಪುಂ೦ಬ೦ವ೦) 1. ಶಕಲಋಷಿಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರು. शकलेन ऋषिणा प्रोक्तमधीयते "अण्" (४-२-५९)। (ಪುಂ) 2. ಶಾಕಲಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರ ಸಮೂಹ, ಅವರ ಪರಂಪರಾಸಂಬಂಧ. शाकलानां समूहः वा "अण्" (४-३-१२८)। पक्षे "वुञ्" (४-३-१२६)। शाकलकः ಶಾಕಲಕಃ.

शाकल्य ಶಾಕಲ್ಯ (ಪುಂ) ಒಬ್ಬ ವೈಯಾಕರಣ.

शाकशाकट ಶಾಕಶಾಕಟ (ನಂ) ತರಕಾರಿಯ ತೋಟ, ಕಾಯಿಪಲ್ಯಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ. शाकस्य भवनं क्षेत्रम् "शाकटः" (वा० ५-२-२९)।

शाकशाकिन ಶಾಕಶಾಕಿನ (ನಂ) ತರಕಾರಿಯ ತೋಟ, ಕಾಯಿಪಲ್ಯ ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ. शाकस्य भवनं क्षेत्रम् "शाकिनः" (वा० ५-२-२९)।

शाकाङ्ग ಶಾಕಾಂಗ (ನಂ) ಮೆಣಸು. शाकस्य अङ्गमिव।

शाकाख्य ಶಾಕಾಖ್ಯ (ಪುಂ) ತೇಗದ ಮರ.

शाकाम्ल ಶಾಕಾಮ್ಲ (ನಂ) ಹುಣಿಸೆ ಹಣ್ಣು. शाके अम्लो यस्य।

शाकिनी ಶಾಕಿನೀ (स्त्री०) 1. ತರಕಾರಿಯಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಭೂಮಿ, –ಕ್ಷೇತ್ರ. शाक "इनिः" (५-२-११५)। ದುರ್ಭಿಕ್ಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವಲಂಬಿಸಬೇಕಾದ ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) शकटः—ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸಿ ಜೀವನ ಮಾಡುವ ಸಾಧನ (ಗಾಡಿ). (2) शाकिनी—ಕಾಯಿಪಲ್ಯಗಳನ್ನು ಬೆಳೆದು ವಿಕ್ರಯಿಸಿ ಜೀವಿಸುವ ಒಂದು ವೃತ್ತಿ. (3) गावः—ಹಸುಗಳನ್ನು ಸಾಕಿ ಅವುಗಳ ಹಾಲಿನ ವ್ಯಾಪಾರ. (4) जालम्—ಮತ್ಸ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಅದರಿಂದ ಮಾಡುವ ಜೀವನ. (5) अस्पन्दनम्—ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಇರುವುದು. (6) वनम्—ಅರಣ್ಯದಿಂದ ಫಲಪುಷ್ಪ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಂದು ಮಾರಿ ಜೀವನ ನಡಸುವುದು. (7) अनूपम्—ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಜಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ತಾವರೆದಂಟು ಗೆಡ್ಡೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಮಾಡುವ ಜೀವನ. (8) पर्वतः—ಗೈರಿಕಾದಿ ಧಾತುಗಳನ್ನು ತಂದು ಅದರ ವಿಕ್ರಯದಿಂದ ಮಾಡುವ ಜೀವನ. ಮತ್ತು (9) राजा—ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿ ಜೀವಿಸಲು ರಾಜನ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯುವುದು. ಈ ಒಂಬತ್ತೂ ದುರ್ಭಿಕ್ಷಕಾಲದ ಜೀವನೋಪಾಯಗಳು. 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರಿ. शाकिनी डाकिनी खेचरी योगिनी ಇವರು ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಅನುಚರಿಯರು.

शाकुन ಶಾಕುನ (ಪುಂ) 1. ಪಶು ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗಮನಾಗಮನ ಹಾರಾಟ ಇವುಗಳ ಶಕುನದಿಂದ ಶುಭಾಶುಭ ಫಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ. शकुनमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। "शुभाशुभज्ञानविनिर्णयार्थो हेतुर्नृणां यः शकुनः स उक्तः। गतिस्वरालोकनभावचेष्टां सङ्कीर्तयामो द्विपदादिकानाम्। लोकेऽमुना शाकुनसंज्ञकेन ज्ञानेन विज्ञातसमस्तकर्मा। नापायकूपे पतति प्रसर्पन् शास्त्रं हि दिव्या दृगतीन्द्रियेषु"। (वि०) 2. ಪಕ್ಷಿ ಸಂಬಂಧವಾದ. शकुनस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। "द्वौ मासौ मत्स्यमांसेन त्रीन् मासान् हारिणेन तु। औरभ्रेणाथ चतुरः शाकुनेनाथ पञ्च वै" मनु० ३-२६८।

शाकुनिक ಶಾಕುನಿಕ (ಪುಂ) ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು. शकुनान् हन्ति—शकुन "ठक्" (४-४-३५)। "व्याधान् शाकुनिकान् गोपान् कैवर्तान् मूलखानकान्" मनु० ८-२६०।

शाकुनेय ಶಾಕುನೇಯ (ಪುಂ) 1. ವೃಕಾಸುರ, ಶಕುನಿಯ ಮಗ. शकुनेरपत्यम् "ढक्" (४-१-१२३)। "शाकुनेय भवान् व्यक्तं श्रान्तः किं दूरमागतः। क्षणं विश्राम्यतां पुंस आत्मायं विश्वकामधुक्" भाग० १०-८८-२९। 2. ಹಕ್ಕಿಯ ಮರಿ.

शाकुन्तल ಶಾಕುಂತಲ (ನಂ) ಮಹಾಕವಿ ಕಾಳಿದಾಸ ವಿರಚಿತ ಒಂದು ನಾಟಕ, ಅಭಿಜ್ಞಾನಶಾಕುಂತಲ.

शाकुन्तलेय ಶಾಕುಂತಲೇಯ (ಪುಂ) ಶಕುಂತಲೆಯ ಪುತ್ರ, ಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿ. शकुन्तलाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

शाकुलिक ಶಾಕುಲಿಕ (ಪುಂ) ಬೆಸ್ತರವನು, ಮತ್ಸ್ಯಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಲ್ಲುವವನು. शकुलान् हन्ति "ठक्" (४-४-३५)।

शाक्वर ಶಾಕ್ವರ (ಪುಂ) ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. शक्वर स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

शाक्त ಶಾಕ್ತ (वि०) ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯ ಉಪಾಸಕ. शक्तिर्देवता अस्य "अण्" (४-२-२४)। "स्वर्गे मर्त्ये च पाताले नास्ति शाक्तात् परः प्रियः। सौराणां गाणपत्यानां वैष्णवानां तथैव च। तदन्ते चैव शाक्ताःस्युः क्रमशः क्रमशः प्रिये। शृणु देवि वरारोहे नास्ति शाक्तात् परो जनः"।

शाक्तीक ಶಾಕ್ತೀಕ (वि०) ಶಕ್ತಿಯೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. शक्तिः प्रहरणमस्य "ईकक्" (४-४-५९)।

"अमोघि शक्तिः शाक्तीकैः लोहजा न शरीरजा" माघ० १९-५९।

शाक्य ಶಾಕ್ಯ (पुं०) ಬುದ್ಧದೇವ. शकोऽभिजनोऽस्य "ञ्यः" (४-३-९२)।

शाक्यमुनि ಶಾಕ್ಯಮುನಿ (पुं०) ಶಾಕ್ಯವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. शाक्यश्चासौ मुनिश्च।

शाक्यसिंह ಶಾಕ್ಯಸಿಂಹ (पुं०) ಶಾಕ್ಯಮುನಿ, ಬುದ್ಧ. शाक्यः सिंह इव।

शाक्री ಶಾಕ್ರೀ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ.

शाख ಶಾಖ (पुं०) ಕೃತ್ತಿಕಾಸುತ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. "अग्निपुत्रः कुमारस्तु शरस्तम्बे व्यजायत। तस्य शाखो विशाखश्च नैगमेयश्च पृष्ठजः। अपत्यं कृत्तिकानां च कार्तिकेयस्ततः स्मृतः"।

शाखा ಶಾಖಾ (स्त्री०) 1. ಮರದರೆಂಬೆ. शाखति—शाखृ (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "मुदितमधुभुजो भुजेन शाखाश्चलितविशृङ्खलशङ्खकं धुवत्याः" माघ० ७-३०। 2. ವೇದದ ಭಾಗ. ऋक्शाखा यजुःशाखा सामशाखा ಇತ್ಯಾದಿ. "यत्नेन भोजयेच्छ्राद्धे बह्वृचं वेदपारगम्। शाखान्तगमथाध्वर्युं छन्दोगं तु समाप्तिकम्" मनु० ३-१४५। 3. ಪ್ರಕಾರ, ವಿಧ, ಬಗೆ. "बहुशाखा-ह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम्" गीता २-४१। 4. ಬಾಹು, ತೋಳು. 5. ಒಂದು ಪಕ್ಷ, ಒಂದು ಕಕ್ಷಿ, ಒಂದು ಪಂಗಡ. 6. ಅಂತಿಕ, ಸಮೀಪ. "शाखा द्रुमांशे वेदांशे भुजे पक्षान्तरेऽन्तिके" हेम०। "शाखा पक्षान्तरे बाहौ वेदभागद्रुमाङ्गयोः" मेदि०।

शाखाचङ्क्रमण ಶಾಖಾಚಂಕ್ರಮಣ (न०) ರೆಂಬೆಯಿಂದ ರೆಂಬೆಗೆ ಹಾರುವುದು. शाखायाःचङ्क्रमणम्।

शाखानगर ಶಾಖಾನಗರ (न०) ಉಪನಗರ, ಬಡಾವಣೆ, ಪ್ರಧಾನನಗರದ ಸಮೀಪದ ನಗರ. शाखेव नगरम्। ಪ್ರಧಾನನಗರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸಲು ಸ್ಥಳಾವಕಾಶವಿಲ್ಲದ ಜನರಿಗಾಗಿ ನಗರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಒಂದು ಉಪನಗರ. ಇದು ಮೂಲನಗರದ ಶಾಖೆಯಂತಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಖಾನಗರ. "आरम्य मूलनगरादपरं नगरं हि यत्। तदभिष्यन्दिरमणं शाखानगरमित्यपि"। –पुरम् –ಪುರಮ್.

शाखापित्त ಶಾಖಾಪಿತ್ತ (पुं०) ಹಸ್ತ ಮತ್ತು ಪಾದಗಳ ತುದಿಯ ಭಾಗಗಳ ಉರಿ. ಕೈ ಮತ್ತು ಕಾಲುಗಳ ಬೆರಳುಗಳ ಉರಿ.

शाखामृग ಶಾಖಾಮೃಗ (पुं०) 1. ವಾನರ, ಕಪಿ. शाखाचारी मृगः। शाकपा०। "मायामृगेण तव मैथिलि वञ्चितायाः शाखामृगेण पुनरागतिरित्ययुक्तम्" चं० रा०। 2. ಅಳಿಲು.

शाखारण्ड ಶಾಖಾರಂಡ (पुं०) ತನ್ನ ಶಾಖೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಶಾಖೆ (ವೇದಶಾಖೆ) ಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. "शाखारण्डोऽन्यशाखकः" अभि० चिं०।

शाखारथ्या ಶಾಖಾರಥ್ಯಾ (स्त्री०) ಕವಲು ರಸ್ತೆ, ಮುಖ್ಯ ರಸ್ತೆಯಿಂದ ಕವಲೊಡೆದ ರಸ್ತೆ, ನಾಲ್ಕು ಧನುಃ ಪ್ರಮಾಣದ ರಸ್ತೆ. "चतुर्हस्तो धनुर्दण्डो धनुर्धन्वन्तरं युगम्" वैज०। "धनूंषि चैव चत्वारि शाखारथ्यास्तु निर्मिताः" देवीपु०।

शाखाल ಶಾಖಾಲ (पुं०) ಹಬ್ಬೆಗಿಡ.

शाखाशिफा ಶಾಖಾಶಿಫಾ (स्त्री०) ಮರದ ರೆಂಬೆಗಳಿಂದ ಬೆಳೆದು ಜೋಲಾಡುವ ಬೇರು, ಆಲದ ಮರದ ರೆಂಬೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಜೋಲಾಡುವ ಬಿಳಲು, ಅವರೋಹ.

शाखिन् ಶಾಖಿನ್ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. शाखाः सन्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "शक्यमङ्गुलिभिरुत्थितैरधः शाखिनां पतितपुष्पपेशलैः" कुमा० ८-७२। 2. ವೇದ. 3. ವೇದಶಾಖೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. 4. ತುರುಷ್ಕ. (वि०) 5. ವೇದದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಶಾಖೆಗೆ ಸೇರಿದವನು. 6. ರೆಂಬೆಗಳುಳ್ಳ. "शाखी स्यात् पादपे वेदे तुरुष्काख्यजने पुमान्" मेदि०।

शाखोट(क) ಶಾಖೋಟ(ಕ) (पुं०) ಕಾರೆಗಿಡ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮುಳ್ಳುಗಿಡ. "कस्त्वं भोःकथयामि दैवहतकं मां विद्धि शाखोटकं वैराग्यादिव वक्षि साधु विदितं कस्मादिदं कथ्यते। वामेनात्र वटस्तमध्वगजनः सर्वात्मना सेवते न च्छायापि परोपकारकरिणी मार्गस्थितस्यापि मे" कुव०।

शाङ्कर ಶಾಂಕರ (पुं०) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. शङ्करस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। "उक्षाऽनड्वान् ककुद्मान् गौर्बलीवर्दश्च शाङ्करः" अभि० चि०। (वि०) 2. ಶಂಕರನ ಸಂಬಂಧವಾದ.

शाङ्करि ಶಾಂಕರಿ (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಸ್ಕಂದ, ಷಣ್ಮುಖ. शङ्करस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "शाङ्करिर्विघ्नपे स्कन्दे" विश्व०।

शाङ्ख ಶಾಂಖ (वि०) ಶಂಖದ ಸಂಬಂಧವಾದ. शङ्खस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

शाङ्खिक ಶಾಂಖಿಕ (पुं०) 1. ಶಂಖದ ಕೆಲಸ ಮಾಡು ವವನು, ಶಂಖದಿಂದ ಒಡವೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. 2. ಶಂಖವನ್ನು ಊದುವವನು. शङ्खः शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। "त्वरमाण-शाङ्खिकसवेगवदनपवनाभिपूरितः" माघ० १५-७२।

शाट ಶಾಟ (पुं०) ವಸ್ತ್ರ, ಉಡುಗೆ. "दूरतः शोभते मूर्खः लम्बशाटपटावृतः। तावच्च शोभते मूर्खः यावत् किञ्चिन्न भाषते" चाणक्यः।

शाटक ಶಾಟಕ (पुं०) ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ.

शाटिका ಶಾಟಿಕಾ (स्त्री०) ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ.

शाटी ಶಾಟೀ (स्त्री०) ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. शाटयति — शट (गतौ) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "ङीष्" (४-१-४१)।

शाट्यायन ಶಾಟ್ಯಾಯನ (न०) ಕವರ್ಗಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಲೋಪದೋಷ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಹೋಮ.

शाठ्य ಶಾಠ್ಯ (न०) 1. ಧೂರ್ತತನ, ವಂಚನೆ, ಕುತಂತ್ರ, ಮೋಸ. शठस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "आजन्मनः शाठ्यमशिक्षितो यस्तस्याप्रमाणं वचनं जनस्य" शाकु० ५-२५। "दाक्षिण्यं स्वजने दया परजने शाठ्यं सदा दुर्जने" भर्तृ० २-९३। 2. ಚಾತುರ್ಯ, ನಿಪುಣತೆ, ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ. "देव्या निह्नोतुमिच्छोरिति सुरसरितं शाठ्यमव्याद्विभोर्वः" मुद्रा० १-१।

शाण ಶಾಣ (पुं०) 1. ಸಾಣೆಕಲ್ಲು, ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಮಸೆಯುವ ಕಲ್ಲು. 2. ಒರೆಗಲ್ಲು. "मणिः शाणोल्लीढः समरविजयी हेतिदलितः मदक्षीणो नागः शरदि सरितः श्यानपुलिनाः" कुव०। 3. ನಾಲ್ಕು ಮಾಷಗಳ ತೂಕ. "माषैः चतुर्भिः शाणः स्यात् वरणः स निगद्यते" भावप्र०। "शाणो माषचतुष्टये लोहादीनां च निकषे" मेदि०। (न०) 4. ಸಣಬಿನ ದಾರದ ಬಟ್ಟೆ, ಸಣಬಿನ ದಾರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತ್ರ. शणस्य विकारः "अण्" (४-१-१३४)। "वसीरन्नानुपूर्व्येण शाणक्षौमाविकानि च" मनु० २-४१।

शाणाजीव ಶಾಣಾಜೀವ (पुं०) ಆಯುಧಗಳಿಗೆ ಸಾಣೆ ಹಿಡಿದು ಜೀವಿಸುವವನು. "शाणाजीवः शस्त्रमार्जो भ्रमासक्तोऽसिधावकः" हेम०।

शाणी ಶಾಣೀ (स्त्री०) 1. ಸಣಬಿನ ಬಟ್ಟೆ. शणस्य विकारः "अण्" (४-३-१३४)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ಗೋಣೀಚೀಲ. "शाणी गोणी छिद्रवस्त्रेश्चीरं खण्डलमस्त्रियाम्" वैज०। 3. ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಡೇರೆ. "शाणी प्रावरणान्तरे" मेदि०। 4. ಒರಟು ಬಟ್ಟೆ. 5. ಹಸ್ತ ಕಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಸಂಜ್ಞೆ. 6. ಛಿಂದಿಬಟ್ಟೆ.

शाण्डिल्य ಶಾಂಡಿಲ್ಯ (पुं०) 1. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರ. शडि (रुजायाम्) "इलच्" (उ० १-५४)। "बिल्वे शाण्डिल्यशैलूषौ" अम०। 2. ಶಾಂಡಿಲ್ಯ ಮುನಿ. 3. ಒಂದು ಅಗ್ನಿ, ಅಗ್ನಿಯ ಒಂದು ರೂಪ. "शाण्डिल्यः पावकान्तरे। मुनिभेदे च मालूरे" मेदि०।

शात ಶಾತ (न०) 1. ಸುಖ, ಸಂತೋಷ. श्यति दुःखम् — शो (तनूकरणे) "तन्" बाहु०। 2. ನಾಶ, ಅಳಿವು, ಧ್ವಂಸ. (वि०) 3. ಸುಖವುಳ್ಳ, ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. 4. ಹರಿತವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ. "सन्दानान्तादस्त्रिभिः शिक्षितास्त्रैराविश्याधः शातशस्त्रावलूनाः" माघ० १८-७१। 5. ಕೃಶವಾದ, ತೆಳುವಾದ. 6. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. शो (तनूकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 7. ದುರ್ಬಲ, ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು.

शातकुम्भ ಶಾತಕುಂಭ (न०) 1. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. शतकुम्भे पर्वते भवम् "अण्" (४-३-५३)। "द्रुतशातकुम्भनिभमंशुमतो वपुरर्धमग्नवपुषः पयसि" माघ० ९-९। (पुं०) 2. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. 3. ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ. "शातकुम्भं सुवर्णे स्यात् शातकुम्भोऽश्वमारके" मेदि०।

शातकौम्भ ಶಾತಕೌಂಭ (वि०) ಸುವರ್ಣದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ, ಚಿನ್ನದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "शतं च शातकौम्भानां कुम्भानामग्निवर्चसाम्" रामा०।

शातन ಶಾತನ (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವುದು. 2. ನಾಶ ಮಾಡುವುದು. शद्लृ (शातने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "वसन्ते सर्वशस्यानां जायते पत्रशातनम्"। 3. ಹರಿತಮಾಡುವುದು. (वि०) 4. ಕತ್ತರಿಸುವ. 5. ನಾಶಪಡಿಸುವ. शद्लृ+णिच् कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। "स पूर्वतः पर्वतपक्षशातनं ददर्श देवं नरदेवसंभवः" रघु० ३-४२। 6. ಹರಿತ ಮಾಡುವ.

शातनीय ಶಾತನೀಯ (वि०) 1. ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ, ಚೂಪಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. शद्लृ (शातने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

4. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 6. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। -यितव्यः -ಯಿತವ್ಯಃ.

शातपत्रक ಶಾತಪತ್ರಕ (पुं०) ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು.

शातमान ಶಾತಮಾನ (वि०) ನೂರರಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. शतमानेन क्रीतम् "अण्" (५-१-२७)।

शातयत् ಶಾತಯತ್ (वि०) 1. ಹರಿತಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮೊನಚು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. शद्लृ (शातने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -यन्ती -ಯಂತೀ. "शानच्" (३-२-१२४)। -यमानः -ಯಮಾನಃ.

शातित ಶಾತಿತ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. शद्लृ (शातने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मृचुकुन्दतल्पशरणस्य मगधपतिशातितौजसः" माघ० १५-२४। 2. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "शातितप्रचुरपत्रसंहति" माघ० १४-८०।

शातितवत् ಶಾತಿತವತ್ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸಿದವನು, ತುಂಡುಮಾಡಿದವನು, ಚೂರುಚೂರಾಗಿ ಮಾಡಿದವನು. शद्लृ (शातने) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ನಾಶಪಡಿಸಿದವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -वती -ವತೀ.

शातोदरी ಶಾತೋದರೀ (स्त्री०) ತೆಳುವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. शातमुदरं यस्याः "ङीप्" (४-१-५५)। "आविर्भवद्घनपयोधरबाहुमूला शातोदरी युवदृशां क्षणमुत्सवोऽभूत्" माघ० ५-२३।

शात्रव ಶಾತ್ರವ (न०) 1. ಶತ್ರುತ್ವ, ವೈರ, ಹಗೆತನ, ದ್ವೇಷ. शत्रोर्भावः "अण्" (५-१-१३१)। 2. ಶತ್ರುಗಳ ಸಮೂಹ. शत्रूणां समूहः "अण्" (४-२-३७)। "शात्रवं भावसंहत्योः शत्रूणां शात्रवो द्विषि" मेदि०। 3. ಶತ್ರುಸಂಬಂಧವಾದ. शत्रोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। "ताम्बूलीनां दलैस्तत्र रचितापानभूमयः। नारिकेलासवं योधाः शात्रवं च पपुर्यशः" रघु० ४-४२। (पुं०) 4. ಶತ್ರು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. शत्रुरेव—शत्रु "अण्" (५-४-३८)। "नीते भेदं धौतधाराभिघातात् अम्भोदाभे शात्रवेणापरस्य" माघ० १८-२०।

शात्रवीय ಶಾತ್ರವೀಯ (वि०) ಶತ್ರುಸಂಬಂಧವಾದ. शात्रवस्येदम् "छः" (४-२-११४)। "उत्क्षिप्योच्चैः प्रस्फुरन्तं रदाभ्यामीषादन्तः कुञ्जरं शात्रवीयम्" माघ० १८-३८।

शाद ಶಾದ (पुं०) 1. ಹಸುರು ಹುಲ್ಲು, ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. शद्लृ (शातने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕೆಸರು. श्यति—शो (तनूकरणे) "दः" (उ० ४-९७)। "शादः स्यात् कर्दमे शष्पे" मेदि०।

शादहरित ಶಾದಹರಿತ (वि०) ಎಳೆಯ (ಹಸುರು) ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಹಸುರಾದ (ಭೂಮಿ). शादैर्हरितः।

शाद्वल ಶಾದ್ವಲ (वि०) ಎಳೆಯ (ಹಸುರು) ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ (ಭೂಮಿ). शादो बालतृणमस्त्यत्र—"ड्वलच्" (४-२-८८)। "मुकुलितमतिशय्य बन्धुजीवं धृतजलबिन्दुषु शाद्वलस्थलीषु" किरा० १०-२७।

शान ಶಾನ (पुं०) 1. ಸಾಣೆಕಲ್ಲು, ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಮಸೆಯುವ ಕಲ್ಲು. शो (तनूकरणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಒರೆಗಲ್ಲು.

शानपाद ಶಾನಪಾದ (पुं०) 1. ಗಂಧದ ಕಲ್ಲು. 2. ಪಾರಿಯಾತ್ರವೆಂಬ ಒಂದು ಪರ್ವತ.

शान्त ಶಾಂತ (पुं०) 1. ಶಾಂತರಸ, ಶೃಂಗಾರ ಮೊದಲಾದ ಒಂಬತ್ತು ರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು ರಸ. "शृङ्गारहास्यकरुणरौद्रवीरभयानकाः। बीभत्सोऽद्भुत इत्यष्टौ रसाः शान्तस्तथा मतः" सा० द०। ಶಾಂತರಸಕ್ಕೆ ಶಮವು ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. ಶುಕ್ಲವರ್ಣ. ಇದು ನಾರಾಯಣ ದೇವತಾಕವಾದುದು. ಸಕಲವಸ್ತುಗಳೂ ಅನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಃಸಾರತ್ವಬುದ್ಧಿ ಅಥವಾ ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವು ಆಲಂಬನವಿಭಾವ. ಪುಣ್ಯಾಶ್ರಮಗಳು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಗಳು ಸುಂದರವಾದ ಅರಣ್ಯಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಮಹಾತ್ಮರ ಸಹವಾಸ ಇತ್ಯಾದಿ ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವಗಳು. ರೋಮಾಂಚ ಕನಿಕರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅನುಭಾವಗಳು. ಭೂತದಯೆ ನಿರ್ವೇದ ಹರ್ಷ ಸ್ಮರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳು. ಈ ವಿಭಾವಾನುಭಾವ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ (ಶಮ) ವು ಶಾಂತರಸತ್ವ ಹೊಂದುವುದು. "शान्तः शमस्थायिभावः उत्तमप्रकृतिर्मतः। कुन्देन्दुसुन्दरच्छायः श्रीनारायणदैवतः॥ अनित्यत्वादिनाशेषवस्तुनिःसारता तु या। परमात्मस्वरूपं वा तस्यालम्बनमिष्यते॥ पुण्याश्रमहरिक्षेत्रतीर्थरम्यवनादयः। महापुरुषसङ्गाद्यास्तस्योद्दीपनरूपिणः॥ रोमाञ्चाद्याश्चानुभावाः तथा स्युर्व्यभिचारिणः। निर्वेदहर्षस्मरणमतिभूतदयादयः" सा० द० ३-२४५-४९। ಉದಾ:—"कदा वाराणस्याममरतटिनीरोधसि वसन् वसानः कौपीनं शिरसि निदधानोऽञ्जलिपुटम्। अये

गौरीनाथ त्रिपुरहर शम्भो त्रिनयन प्रसीदेत्याक्रोशन्निमिषमिव नेष्यामि दिवसान्" भर्तृ० ३-८७। (वि०) 2. ಶಮಪ್ರಧಾನವಾದ, ಸ್ತಬ್ಧವಾದ, ನಿಃಶಬ್ದವಾದ, ಪ್ರಶಾಂತವಾದ. "शान्तमिदमाश्रमपदं स्फुरति च बाहुः कुतः फलमिहास्य" शाकु० १-१४। 3. ಕಡಮೆಯಾದ, ಇಳಿಮುಖವಾದ. "कृतोर्मिरेखं शिथिलत्वमायता शनैः शनैः शान्तरयेण वारिणा" किरा० ४-६। 4. ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು, ಸಹನೆಯುಳ್ಳವನು. 5. ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನು, ಯೋಗಿ. "उच्छेदं जन्मनः कर्तुमेधि शान्तस्तपोधन" किरा० ११-३१। 6. ಸೌಮ್ಯವಾದ, ಕೋಪತಾಪಗಳಿಲ್ಲದ. "औदार्यादर्थसंपत्तेः शान्तं चित्तमृषेरिव" किरा० ११-४०। 7. ನಾಶವಾದ, ಅಳಿದುಹೋದ. "पाश्चात्यभागमिह सानुषु संनिषण्णाः पश्यन्ति शान्तमलसान्द्रतरांशुजालम्" माघ० ४-२२। 8. ಆರಿಹೋದ, ನಂದಿಹೋದ. "शान्तार्चिषं दीपमिव प्रकाशः" किरा० १७-१६। 9. ನಿಂತುಹೋಗಿರುವ, ಬಿಡುವು ಹೊಂದಿದ, ವಿರಾಮಹೊಂದಿದ. "निष्कम्पवृक्षं निभृतद्विरेफं मूकाण्डजं शान्तमृगप्रचारम्" कुमा० ३-४२। 10. ಮೃದುವಾದ, ಬಿರುಸಿಲ್ಲದ. "शान्तानुकूलपवनश्च शिवश्च पन्थाः" शाकु० ४-१०। 11. ಪಳಗಿದ, ಸಾಧುವಾದ. "सायं मृगाध्यासितवेदिपार्श्वं स्वमाश्रमं शान्तमृगं निनाय" रघु० १४-७९। 12. ಗುಣಹೊಂದಿದ, ವಾಸಿಯಾದ (ರೋಗ). (अव्य०) 13. ನಿವಾರಣೆ, ತಡೆ, ಸಾಕು ಇನ್ನುಮುಂದೆ ಹೇಳಕೂಡದೆಂದು ನಿಷೇಧಿಸುವುದು. शान्तं पापम् शान्तं पापम्। "शान्तं पापमनिर्देश्यं"। "शान्तोऽभियुक्तरसयोः पुंसि त्रिषु शमान्विते। अव्ययं वारणे शान्तम्" मेदि०।

शान्तनव ಶಾಂತನವ (पुं०) ಶಂತನುಪುತ್ರನಾದ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ. शन्तनोरपत्यं पुमान् "अण्" (४-१-९२)। "यदा तदा देवगणेन मेने शान्तं बलं शान्तनवप्रधानम्" याद० २३-२४। "स धर्मशास्त्रकुशलं भीष्मं शान्तनवं नृपः। पूजयामास धर्मेण स चैनं प्रत्यपालयत्" भा० आदि० १०८-१८।

शान्तनु ಶಾಂತನು (पुं०) ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. ಈತನಿಗೆ ಶಂತನು ಎಂದೂ ಹೆಸರು.

[ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾಗಿದ್ದ ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದ ದೊರೆ ಮಹಾಭೀಷ್ಮನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಶಾಪಹೊಂದಿ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಇಳಿದುಬಂದು ಪ್ರತೀಪ ರಾಜನ ಮಗನಾಗಿ ಶಾಂತನುವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಜನಿಸಿದನು. ಶಾಂತನುವು ಒಮ್ಮೆ ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಶಪ್ತಳಾಗಿ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಇಳಿದು ಬಂದಿದ್ದ ರೂಪವತಿಯಾದ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಗೊಂಡನು. ಅವಳು ಯಾವ ಕಾರ್ಯಮಾಡಿದರೂ ಅಡ್ಡಬರಬಾರದೆಂಬ ಕರಾರಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಶಾಂತನುವು ಗಂಗೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದನು. ಗಂಗೆಯು ಶಾಂತನುವಿನಿಂದ ಪಡೆದ ಏಳುಮಂದಿ ಪುತ್ರರನ್ನೂ ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದಿದ್ದ ರಾಜನು ಎಂಟನೆಯ ಮಗುವನ್ನು ಎಸೆಯಲು ಯತ್ನಿಸಿದ ಅವಳನ್ನು ತಡೆಯಲು ಹೋದಾಗ ಗಂಗೆಯು ತನ್ನ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಭಂಗಬಂದಿತೆಂದು ಹೇಳಿ ಅಷ್ಟವಸುಗಳ ಶಾಪದ ವಿವರವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಎಂಟನೆಯ ಮಗನೊಡನೆ ಅಂತರ್ಧಾನ ಹೊಂದಿದಳು. ಈ ಎಂಟನೇ ಮಗನೇ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ. ಶಾಂತನುವು ದಾಶರಾಜನ ಪುತ್ರಿ ಸತ್ಯವತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಚಿತ್ರಾಂಗದ ಮತ್ತು ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯರೆಂಬ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದನು.]
[ವಿವರಕ್ಕೆ "शन्तनु" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

शान्तम् ಶಾಂತಮ್ (अव्य०) ನಿವಾರಣೆ, ತಡೆ, ನಿಷೇಧ.

शान्ता ಶಾಂತಾ (स्त्री०) ದಶರಥಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪುತ್ರಿ, ರೋಮಪಾದರಾಜನ ಸಾಕುಮಗಳು. "कन्यां दशरथो राजा शान्तां नाम व्यजीजनत्। अपत्यकृतिकां राज्ञे रोमपादाय तां ददौ" उ० रा० १-४। ರೋಮಪಾದ ರಾಜನು ತನ್ನ ಮಗಳಾದ ಶಾಂತಾದೇವಿಯನ್ನು ವಿಭಾಂಡಕ ಋಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಋಷ್ಯಶೃಂಗನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಿದನು. ["ऋष्यशृङ्ग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

शान्ति ಶಾಂತಿ (पुं०) 1. ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಮಂದಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಜೈನತೀರ್ಥಂಕರರು. (स्त्री०) 2. ಕಾಮಕ್ರೋಧಾದಿಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. शमु (उपशमे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "विहाय शान्तिं नृप धाम तत्पुनः प्रसीद सन्धेहि वधाय विद्विषाम्" किरा० १-४२। 3. ಉಪದ್ರವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "जाज्वल्यमाना जगतः शान्तये समुपेयुषी" माघ० २-३। 4. ನಿವಾರಣೆ, ತಡೆ. "कौशिकेन स किल क्षितीश्वरो राममध्वरविघातशान्तये" रघु० ११-१। 5. ಶಾಂತತೆ, ನೆಮ್ಮದಿ, ಸೌಖ್ಯ. "शान्तिः कुतस्तस्य भुजङ्गशत्रोर्यस्मिन् निबद्धानुशया सदैव" मालती० ६-१। 6. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ, ಪ್ರಪಂಚವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. "तदुपहितकुटुम्बः शान्तिमार्गोत्सुकोऽभूत्" रघु० ७-७१। 7. ಸಮಾಧಾನ, ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ಮನಸ್ಸಿನ ನೆಮ್ಮದಿ. 8. ಶುಭ, ಮಂಗಳ. "शान्तिः कल्याणशमयोः" नानार्थर०।

9. ಮನೋವಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಹಿಂತಿರುಗುವಿಕೆ. 10. ಸಂತೋಷ, ಇಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಲಾಭದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತೃಪ್ತಿ. "यत्किञ्चिद्वस्तु संप्राप्य स्वल्पं वा यदि वा बहु । या तुष्टिर्जायते चित्ते सा शान्तिः कथ्यते बुधैः" पद्मपु० । 11. ಪೂಜೆ ಜಪ ಹೋಮ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಆಗುವ ಅನಿಷ್ಟ ನಿವೃತ್ತಿ, ಗ್ರಹಗಳು ಕ್ರೂರವಾಗಿದ್ದು ಅದರಿಂದಾಗುವ ಅಶುಭಗಳನ್ನು ಜಪ ಹೋಮಾದಿಗಳಿಂದ ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಿಕೆ. "यथा शस्त्रप्रहाराणां कवचं विनिवारणम् । तथा दोषोपघातानां शान्तिर्भवति वारणम्" । ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿ ಅವಿವೇಕದಿಂದ ಅನೇಕ ದುರ್ವರ್ತನೆಗಳೂ ಅದರಿಂದ ದೋಷಗಳೂ ಸಂಭವಿಸಿ ಕೆಟ್ಟ ಫಲಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಇಂತಹ ಆಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿವಿರುದ್ಧವಾದ ಕೆಲವು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು (ಉತ್ಪಾತಾದಿಗಳು) ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ಸೂಚಿಸುವುವು. ಈ ಆಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಜಪ ಹೋಮ ದಾನ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಇದೇ **ಶಾಂತಿಯು.** ["उत्पात" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. 12. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

शान्तिगृह ಶಾಂತಿಗೃಹ (न०) 1. ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಗೃಹ, ಶ್ರಮ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಪಡೆಯುವ ಗೃಹ. 2. ಯಾಗವಾದ ನಂತರ ಶಾಂತಿಯ ಕಲಶತೀರ್ಥದಿಂದ ಸ್ನಾನಮಾಡುವ ಗೃಹ.

शाप ಶಾಪ (पुं०) 1. ಕೆಡಕನ್ನು ಬಯಸಿ ಆಡುವ ಆಕ್ರೋಶದ ಮಾತು. शप (आक्रोशे) "घञ्" (३-३-१८) । "कश्चित्कान्ताविरहगुरुणा स्वाधिकारात्प्रमत्तः शापेनास्तंगमितमहिमा वर्षभोग्येण भर्तुः" मेघ० १-१ । 2. ಬೈಗಳು. 3. ಶಪಥ, ಆಣೆ, ಸತ್ಯ, ಪ್ರಮಾಣ. "शापः शपथ आक्रोशे" हेम० । 4. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ. "आक्रोशाभीषङ्गाक्षेपाः" अभि० चि० । 5. ಉಪದ್ರವ, ತೊಂದರೆ, ಪೀಡೆ. "उवास रजनीं तत्र ताटकाया वने सुखम् । मुक्तशापं वनं तच्च तस्मिन्नेव तदाहनि" रामा० ।

शापग्रस्त ಶಾಪಗ್ರಸ್ತ (वि०) ಶಾಪದಿಂದ ಕಷ್ಟಕ್ಕೊಳಗಾಗಿರುವ, ಕೆಡಕಾಗಲೆಂಬ ಕೋಪದ ಮಾತಿಗೆ ಸಿಲುಕಿದ, ಕೋಪದ ಮಾತಿನ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ. शापेन ग्रस्तः ।

शापमुक्त ಶಾಪಮುಕ್ತ (वि०) ಕೋಪದ ಮಾತಿನ ಫಲದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿದ. शापान्मुक्तः ।

शापमुक्ति ಶಾಪಮುಕ್ತಿ (स्त्री०) ಅನಿಷ್ಟದ ಮಾತಿನ ಫಲದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. शापान्मुक्तिः । **–मोक्षः –ಮೋಕ್ಷಃ.**

शापयन्त्रित ಶಾಪಯಂತ್ರಿತ (वि०) ಶಾಪದ ಫಲದಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. शापेन यन्त्रितः ।

शापास्त्र ಶಾಪಾಸ್ತ್ರ (पुं०) ಮುನಿ, ಋಷಿ, ತಪಸ್ವಿ. शाप एवास्त्रं यस्य । "ऋषयः शापास्त्राः सत्यवचसः" त्रिकाण्ड० । "अवेक्ष्य रामं ते तस्मिन्न प्रजह्रुः स्वतेजसा । त्राणाभावे हि शापास्त्राः कुर्वन्ति तपसो व्ययम्" रघु० १५-३ ।

शाफरिक ಶಾಫರಿಕ (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಲ್ಲುವವನು. शफरान् मत्स्यान् हन्ति—"ठक्" (४-४-३५) ।

शाबर ಶಾಬರ (पुं०) 1. ಲೋಧ್ರವೃಕ್ಷ. शबरस्यायम् "अण्" (४-३-१२०) । 2. ಪಾಪ. 3. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. (स्त्री०) **–री –ರೀ.** 4. ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ. "शाबरी शूकशिम्ब्यां स्यात् पुंसि पापापराधयोः । लोध्रे च" मेदि० ।

शाब्द ಶಾಬ್ದ (वि०) 1. ಶಬ್ದ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಂಟಾದ. शब्दस्यायम् "अण्" (४-३-१२०) । 2. ಶಬ್ದಮಯವಾದ, ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪದ. "शाब्दस्य हि ब्रह्मण एष पन्थाः यन्नामभिर्ध्यायिति धीरपार्थैः" भाग० २-२-२ । (स्त्री०) **–ब्दी –ಬ್ದೀ.** 3. ಸರಸ್ವತಿ, ವಾಗ್ದೇವಿ.

शाब्दबोध ಶಾಬ್ದಬೋಧ (पुं०) ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನ, ಶಬ್ದಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನ. शब्दाज्जायमानः बोधः । शब्दज्ञानकरणकं ज्ञानं वा । ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಲು ಪದಜ್ಞಾನವು ಸಾಧನ. ಪದಾರ್ಥಗಳ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯು ವ್ಯಾಪಾರ. ಶಾಬ್ದಬೋಧವು ಫಲ. **ಶಾಬ್ದಬೋಧ ಲಕ್ಷಣ:** "शक्तिलक्षणान्यतरसंबन्धेन पदजन्यपदार्थस्मृतित्वावच्छिन्नकारणतानिरूपितकारणत्वम्" । "गामानय" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಗೋಪದದಿಂದ "एकसम्बन्धिज्ञानमपरं स्मारयति" ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಹಿಂದೆ ನೋಡಿದ್ದ ಹಸುವಿನ ಸ್ಮರಣೆ ಬಂದು ಬಂದು ಗೋ (ಹಸು) ವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದು. ಅನಂತರ गोकर्मकानयनानुकूलव्यापारवान् त्वम् ಎಂದು ಶಾಬ್ದಬೋಧವುಂಟಾಗುವುದು.

शाब्दिक ಶಾಬ್ದಿಕ (पुं०) 1. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು (ವೈಯಾಕರಣ). शब्दशास्त्रं शब्दसाधुताज्ञापकं शास्त्रं वेत्त्यधीते वा "ठक्" (४-२-५९) । 2. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸುವವನು. शब्दं करोति शब्दविषये प्रकृतिप्रत्ययविभागपूर्वकज्ञानं करोति शब्द

"ठक्" (४-४-३४)। ಆದಿಶಾಬ್ದಿಕರು: (1) इन्द्रः (2) चन्द्रः (3) काशकृत्स्नः (4) आपिशलिः (5) शाकटायनः (6) पाणिनिः (7) अमरः ಮತ್ತು (8) जैनेन्द्रः। ಇವರು ಎಂಟು ಮಂದಿ ಶಾಬ್ದಿಕರು.

शामित्र ಶಾಮಿತ್ರ (नं०) 1. ಪಶುಬಂಧನ, ಯಜ್ಞಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. 2. ಪಶುಹಿಂಸನ, ಯಜ್ಞಪಶುವಿನ ವಧೆ. "इहोपहूतो भगवान् मृत्युः शामित्रकर्मणि। न कश्चिन्म्रियते तावद्यावदास्त इहान्तकः" भाग० १-१६-८।

शामील ಶಾಮೀಲ (नं०) 1. ಭಸ್ಮ, ಬೂದಿ. शम्या विकारः अवयवो वा "ष्लञ्" (४-३-१४२)। (स्त्री०) –ली –ಲೀ. 2. ಸ್ರುಕ್ಕು, ಆಜ್ಯಪಾತ್ರೆ.

शाम्बरी ಶಾಂಬರೀ (स्त्री०) ಶಂಬರನೆಂಬ ದೈತ್ಯನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಮಾಯೆ, ಇಂದ್ರಜಾಲ, ಠಕ್ಕು, ಯಕ್ಷಿಣಿ ವಿದ್ಯೆ. शम्बरेण निर्वृत्ता। शम्बरस्यायं वा "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)।

शाम्भव ಶಾಂಭವ (पुं०) 1. ಈಶ್ವರನ ಪುತ್ರ. शम्भोरपत्यं पुमान् "अण्" (४-१-९२)। 2. ಕರ್ಪೂರ. 3. ಗುಗ್ಗುಳ. 4. ವಿಷ. (नं०) 5. ದೇವದಾರು ಮರ. (वि०) 6. ಈಶ್ವರನ ಭಕ್ತ, ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು. 7. ಈಶ್ವರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. शम्भोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अमोघं शाम्भवं बीजं सद्यो नद्योज्झितं महत्" कुमा० १०-५७।

शाम्भवी ಶಾಂಭವೀ (स्त्री०) 1. ಹಸುರು ಗರಿಕೆ. 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ.

शार ಶಾರ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. शीर्यन्ते पर्णफलादीनि अनेन शृणाति वा—शॄ (हिंसायाम्) "घञ्" (वा० ३-३-२१)। 2. ಕರ್ಬುರವರ್ಣ, ಚಿತ್ರವರ್ಣ. शीर्यन्ते चित्रीक्रियन्ते पटादयः अनेन— कर० "घञ्" (वा० ३-३-२१)। 3. ಪಗಡೆಕಾಯಿ. "कालः कल्यो भुवनफलके क्रीडति प्राणिशारैः" भर्तृ० ३-४२। (वि०) 4. ಚಿತ್ರವರ್ಣದ, ನಾನಾಬಣ್ಣದ. "शारः स्यात् शबले वाच्यलिङ्गः पुंसि समीरणे। अक्षोपकरणे" मेदि०। 5. ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ.

शारङ्ग ಶಾರಂಗ (पुं०) 1. ಹರಿಣ, ಜಿಂಕೆ. शार्यते आतपादिना — शॄ (हिंसायाम्)+णिच् "अङ्गच्" (उ० १-१२०)। शारं कर्बुरमङ्गं यस्य वा पृषो०। 2. ಚಾತಕ ಪಕ್ಷಿ, ಮಳೆಗುಟುಕಿನ ಹಕ್ಕಿ. 3. ಗಜ, ಆನೆ. 4. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. 5. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६३)। –ङ्गी –ಙ್ಗೀ.

शारद ಶಾರದ (पुं०) 1. ಸಂವತ್ಸರ, ವರ್ಷ. 2. ಬಿಳಿಲೆ ಬಾಳೆಗಿಡ. शरदि पुष्यति— "अण्" (४-३-४३)। "सप्तपर्णो विशालत्वक् शारदो विषमच्छदः" अम०। (नं०) 3. ಧಾನ್ಯ, ಪೈರುಗಳ ಫಲ. (वि०) 4. ನೂತನವಾದ, ಹೊಸದಾದ. 5. ಶರದೃತುವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. शरदः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "दिवसं शारदमिव प्रारम्भसुखदर्शनम्" रघु० १०-९। 6. ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದ. 7. ಶರದೃತುವಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. "वासन्तशारदैर्मेध्यैर्मुन्यन्नैः स्वयमाहृतैः" मनु० ६-११। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। 8. ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನಾಚುವ ಸ್ವಭಾವದ. (स्त्री०) –दी –ದೀ. 9. ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ. 10. ಬಿಳಿಲೆ ಬಾಳೆಗಿಡ. "शारदोऽन्दे स्त्रियां तोयपिप्पलीसप्तपर्णयोः। शस्ये क्लीबं शरज्जाते नूतनाप्रतिभे त्रिषु" मेदि०। –दा –ದಾ. 11. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 12. ಸರಸ್ವತಿ. 13. ಒಂದು ವಿಧ ವೀಣೆ.

शारदक ಶಾರದಕ (पुं०) ಕುಶ, ದರ್ಭೆ. शरद् "वुञ्" (४-३-२७)।

शारि(री) ಶಾರಿ(ರೀ) (स्त्री०) 1. ಶಾರಿಕಾಪಕ್ಷಿ. शॄ (हिंसायाम्) "इञ्" (उ० ४-१२७)। "शारीं चरन्तीं सखि मारयेताम्" नैष० ६-७१। 2. ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಡುವ ಆನೆಯ ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ಚಿತ್ರಗಂಬಳಿ. "शारिमशकदधिरोपयितुं द्विरदे मदच्युति जनः कथंचन" माघ० १५-७७। (पुं०) 3. ಪಗಡೆ ದಾಳ. "शारिः कुञ्जरपर्याणे शकुनौ द्यूतसाधने" हेम०। 4. ಚದುರಂಗದ ಕಾಯಿ. "शारिर्नाऽक्षोपकरणे स्त्रियां शकुनिकान्तरे। युद्धार्थगजपर्याणे व्यवहारान्तरेऽपि च" मेदि०।

शारिका ಶಾರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಶಾರಿಕಾ ಪಕ್ಷಿ. "शारिकेव मणिपञ्जरस्थिता" याद० १७-२८। 2. ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತಿವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಸಾಧನ. 3. ಚದುರಂಗದ ಕಾಯಿ. शारि स्वार्थे "कन्"।

शारित ಶಾರಿತ (वि०) ನಾನಾಬಣ್ಣಗಳುಂಟಾಗಿರುವ, ಚಿತ್ರವರ್ಣವಾಗಿರುವ. शारोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "स्थिरद्विरेफाञ्जनशारितोदरैर्विसारिभिः पुष्पविलोचनैर्लताः" किरा० ८-११।

शारिफल ಶಾರಿಫಲ (नं०) 1. ನೆತ್ತವಾಡುವ ಹಲಗೆ, ಪಗಡೆಯಾಟದ ಹಾಸು. शारीणां फलम् फलकम्।

2. ಪಗಡೆಯಕಾಯಿ. "अष्टापदं शारिफलम्" अम०। –फलकम् –ಫಲಕಮ್.

शारिवा ಶಾರಿವಾ (स्त्री०) ಸೊಗದೆ ಗಿಡ. शारिरस्त्यस्याः "वः" (वा० ५-२-१०९)। "गोपी श्यामा शारिवा स्यात् अनन्तोत्पलशारिवा" अम०। "एकं वै शारिवामूलं सर्वव्रणनिवारणम्"।

शारीर ಶಾರೀರ(वि०)1. ಶರೀರ ಸಂಬಂಧವಾದ, ದೇಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. शरीरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। **ಶರೀರ ಸಂಬಂಧವಾದ ಅವಯವಗಳು :** "मस्तकोदरपृष्ठनाभिललाटनासाचिबुकबस्तिग्रीवा इत्येता एकैकाः। कर्णनेत्रभ्रूशङ्खांसगण्डकक्षस्तनवंक्षणवृषणपार्श्वस्फिग्जानुकूर्परबाहूरुप्रभृतयो द्वे द्वे विंशतिरङ्गुलयः स्रोतांसि च" सुश्रुत० शारीर० ५-४। [ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಷ್ಟದುಃಖಗಳಿಗೆ "जीव" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. ಎಲುಬುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಿಗೆ "अस्थि" ಪದದಲ್ಲೂ ಸಂಧಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಿಗೆ "मण्डल" ಪದದಲ್ಲೂ ನೋಡಿ.] **ಶರೀರದ ವಿಭಾಗ :** सप्त त्वचः सप्त धातवः सप्ताशयाः चतुर्विंशतिर्धमन्यः। 2. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ದೇಹದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. (पुं०) 3. ಜೀವಾತ್ಮ. 4. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. "शारीरं देहजे वृषे" हेम०। (न०) 5. ಶಾರೀರತಪಸ್ಸು. ["तपस्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

शारीरक ಶಾರೀರಕ (न०) 1. ಬಾದರಾಯಣಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ. शरीरमेव शारीरम् कुत्सायां "कः" (५-३-७४)। शरीरस्यायं शारीरः जीवात्मा—स्वार्थे "कः" इति वा। शारीरकमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। "शारीर" ಪದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವುದರಿಂದ "वृद्धाच्छः" ಸೂತ್ರದಿಂದ "छ" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು शारीरकीयः ಎಂದು ರೂಪವಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಅಭೇದೋಪಚಾರದಿಂದ "शारीरक" ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗ. सि० कौ०। ಜಗಚ್ಛರೀರಕಪರಮಾತ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕಶಾಸ್ತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಪ್ರತಿಪಾದಕಶಾಸ್ತ್ರ, ವೇದಾಂತ, ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ. जगच्छरीरकपरमात्मा शारीरः, तद्विषयं शास्त्रम्। "तस्यैष एव शारीर आत्मा" श्रुतिः। शारीरं कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। इति वा। ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರನಿಬಂಧಕ್ಕೆ ಶಾರೀರಕಸೂತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಬಾದರಾಯಣಸೂತ್ರನಿಬಂಧಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಾ ಆಚಾರ್ಯರುಗಳೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮತಾನುಸಾರ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. (वि०) 2. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. शरीरके भवम् "अण्" (४-३-५३)।

शारीरकीय ಶಾರೀರಕೀಯ (वि०) ["शारीरक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

शारीरिक ಶಾರೀರಿಕ (वि०) ಶರೀರದಿಂದ ಉಂಟಾದ. शरीरेण निर्वृत्तम् "ठक्" (५-१-७९)।

शारुक ಶಾರುಕ (वि०) ಹಿಂಸಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಪೀಡಿಸುವವನು. शॄ(हिंसायाम्) "उकञ्"(३-२-१५४)।

शार्क ಶಾರ್ಕ (पुं०) ಸಕ್ಕರೆ.

शार्कक ಶಾರ್ಕಕ (पुं०) 1. ಹಾಲಿನ ಮೇಲಿನ ನೊರೆ. 2. ಸಕ್ಕರೆಯ ಮಿಠಾಯಿ, ಮುದ್ದೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಸಕ್ಕರೆ, ಖಂಡಸಕ್ಕರೆ. "शार्ककः स्याद्दुग्धफेनशर्करापिण्डयोः पुमान्" मेदि०। (वि०) 3. ಸಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸಕ್ಕರೆ ಮಿಶ್ರವಾದ.

शार्कर ಶಾರ್ಕರ (वि०) 1. ನುರುಜುಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಭೂಮಿ), ಸಣ್ಣ ಬೆಣಚುಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ನೆಲ). शर्करास्त्यत्र "अण्" (५-२-१०५)। 2. ಸಕ್ಕರೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. शर्कराया इदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. ಸಕ್ಕರೆಗೆ ಸಮಾನವಾದ. शर्करेव "अण्" (५-३-१०७)। 4. ಸಕ್ಕರೆ ಮಿಶ್ರವಾದ, ಸಕ್ಕರೆಯೊಡನೆ ಬೆರೆತಿರುವ. शर्करास्त्यस्य "अण्" (५-२-१०४)। (पुं०) 5. ಹಾಲಿನ ಮೇಲಿನ ನೊರೆ. "शार्करःस्याद्दुग्धफेनशर्करान्वितदेशयोः" मेदि०। 6. ಖಂಡಸಕ್ಕರೆ. 7. ಕಾಕಂಬಿ. 8. ಕೆನೆ.

शार्करिक ಶಾರ್ಕರಿಕ (वि०) ನುರುಜುಕಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ. शर्करा वा "ठक्" (४-२-८४)। पक्षे "ठच्" (४-२-८०)। **शार्करिकम् ಶಾರ್ಕರಿಕಮ್.** पक्षे "छः" (४-२-८४)। **शार्करीयम् ಶಾರ್ಕರೀಯಮ್.** वराहादित्वात् "कक्" (४-२-८०)। **शार्करकम् ಶಾರ್ಕರಕಮ್.**

शार्ङ्ग ಶಾರ್ಙ್ಗ (न०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಧನುಸ್ಸು. शृङ्गस्य विकारः "अण्" (४-३-१३४)। "विव्याध बाणानुचरानयोध्यः शार्ङ्गोदधेरूर्मिनिभैः शरौघैः" याद० २०-४५। "शार्ङ्गं धनुर्मित्रमिव द्रढीयः" माघ० ३-२०। 2. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. "शार्ङ्गं विष्णुधनुर्धनुः" हेम०। "शार्ङ्गकूजितविज्ञेयप्रतियोधे रजस्यभूत्" रघु० ४-६२। 3. ಹಸಿಶುಂಠಿ. (वि०) 4. ಶೃಂಗಸಂಬಂಧವಾದ. शृङ्गस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

शार्ङ्गधन्वन् ಶಾರ್ಙ್ಗಧನ್ವನ್ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. शार्ङ्गं धनुर्यस्य "अनङ्" (५-४-१३२)।

"शार्ङ्गाख्यं धनुरस्येति शार्ङ्गधन्वा प्रकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "शङ्खभृन्नन्दकी चक्री शार्ङ्गधन्वा गदाधरः" वि० स०। **–पाणिः –ಶಾಣಿಃ.** "शकटमिव महीयः शैशवे शार्ङ्गपाणेः" माघ० ११-३।

शार्ङ्गिन् ಶಾರ್ಙ್ಗಿನ್ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ನಾರಾಯಣ. शार्ङ्गमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "सत्यानुरक्तं नरकस्य जिष्णवो गुणैर्नृपाः शार्ङ्गिणमन्वयासिषुः" माघ० १२-३। "धर्मसंरक्षणार्थैव प्रवृत्तिर्भुवि शार्ङ्गिणः" रघु० १५-४। (वि०) 2. ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

शार्दूल ಶಾರ್ದೂಲ (पुं०) 1. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. शृणाति — शॄ (हिंसायाम्) "ऊलच्" (उ० ४-९०)। दुगागमः वृद्धिश्च (ग० २०३)। "स देवदारुद्रुमवेदिकायां शार्दूलचर्मव्यवधानवत्याम्" कुमा० ३-४४। 2. ಶರಭಮೃಗ. 3. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. 4. (ಉತ್ತರ ಪದವಾದಾಗ) ಉತ್ತಮ, ಶ್ರೇಷ್ಠ. "उत्तिष्ठ नरशार्दूल कर्तव्यं दैवमाह्निकम्" रामा०। "शार्दूलो राक्षसान्तरे। व्याघ्रे च पशुभेदे च सत्तमे तूत्तरस्थितः" मेदि०। "स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुंगवर्षभकुञ्जराः। सिंहशार्दूलनागाद्याः पुंसि श्रेष्ठार्थगोचराः" अम०।

शार्दूलविक्रीडित ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತ (न०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ, ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲೂ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲೂ मसज सतत ಗಣಗಳೂ ಒಂದು ಗುರುವರ್ಣವೂ ಇರುವಲ್ಲಿ ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತ ವೃತ್ತ. "सूर्याश्वैर्मसजास्ततताः सगुरवः शार्दूलविक्रीडितम्" वृ० र०। **ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

म स ज स त त गु।
ऽऽऽ ।।ऽ ।ऽ। ।।ऽ ऽऽ। ऽऽ। ऽ

"काकुत्स्थोऽप्यथ रक्षसामधिपतेर्वागुरावेष्टिते कृत्वा हाटकताटकेयहरिणे शार्दूलविक्रीडितम्" चं० रा०।

शार्वर ಶಾರ್ವರ (वि०) 1. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿರುವ. शर्वर्यां भवम् "अण्" (४-३-५३)। "नूनमुन्नमति यज्वनां पतिः शार्वरस्य तमसो निषिद्धये" कुमा० ८-५८। 2. ರಾತ್ರಿಸಂಬಂಧವಾದ. शर्वर्या इदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. ಘಾತುಕ, ಹಿಂಸಿಸುವವನು, ಕೊಲ್ಲುವವನು, ಕ್ರೂರ. (न०) 4. ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. "शार्वरस्त्वन्धतमसे घातुके भेद्यलिङ्गकम्" मेदि०।

शार्वरी ಶಾರ್ವರೀ (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. 2. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ.

शाल ಶಾಲ (पुं०) 1. ಪ್ರಾಕಾರ, ಸುತ್ತುಗೋಡೆ, ಕೋಟೆ. शल्यते — शल (गतौ) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "प्राकारो वरणः शालः" अम०। "बृहन्मणिशिलाशालं गुप्तावपि मनोहरम्" कुमा० ६-३८। 2. ಸಾಲವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 4. ಶಾಲಿವಾಹನ ರಾಜ. "शालो हालनृपे मत्स्यप्रभेदे सर्जपादपे" विश्व०। 5. ವೃಕ್ಷ, ಮರ.

शालग्राम ಶಾಲಗ್ರಾಮ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿ. ಶಾಲಗ್ರಾಮವು ನೇಪಾಳದೇಶದಲ್ಲಿ ಗಂಡಕೀ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಜಲಚರ ಕೀಟಗಳಿಂದ ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಚಕ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಿಲೆ. 2. ಒಂದು ಕ್ಷೇತ್ರ, ಮೇಲೆ ಕಂಡ ಶಾಲಗ್ರಾಮಂಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿ ಗಂಡಕೀ ನದಿಯು ಪ್ರವಹಿಸುವುದು. "शालग्राम इति ख्यातो विष्णुरद्भुतकर्मकः" भा० वन० ८२-१२४। ಲಕ್ಷಣಭೇದದಿಂದ ಶಾಲಗ್ರಾಮ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಭೇದಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದು. "एकद्वारे चतुश्चक्रं वनमालाविभूषितम्। नवीननीरदाकारं लक्ष्मीनारायणाभिधम्॥ एकद्वारे चतुश्चक्रं नवीननीरदोपमम्। लक्ष्मीजनार्दनं ज्ञेयं रहितं वनमालया"॥ **ರಘುನಾಥ:** "द्वारद्वये चतुश्चक्रं गोष्पदेन समन्वितम्। रघुनाथाभिधं ज्ञेयं वेष्टितं वनमालया"॥ **ದಧಿವಾಮನ ಮೂರ್ತಿ:** "अतिक्षुद्रं द्विचक्रं तु नवीननीरदप्रभम्। दधिवामनं विज्ञेयं गृहिणां च सुखप्रदम्"॥ **ಶ್ರೀಧರ ಮೂರ್ತಿ:** "अतिक्षुद्रं द्विचक्रं च वनमालाविभूषितम्। श्रीधरं देवि विज्ञेयं श्रीपदं गृहिणां सदा"॥ **ಶ್ರೀ ನೃಸಿಂಹ ಮೂರ್ತಿ:** "अतीव विस्तृतास्यं च द्विचक्रं विकटं सति। नरसिंहाभिधं ज्ञेयं सद्यो वैराग्यदं नृणाम्"॥ **ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀನೃಸಿಂಹ ಮೂರ್ತಿ:** "द्विचक्रं विस्तृतास्यं च वनमालासमन्वितम्। लक्ष्मीनृसिंहं विज्ञेयं गृहिणां सुखदं सदा"॥ "शालग्रामशिला यत्र तत्र सन्निहितो हरिः। तत्रैव लक्ष्मीर्वसति सर्वतीर्थसमन्विता"॥ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಶಾಲಗ್ರಾಮ ಪೂಜಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. "शालग्रामं पूजयित्वा गृहस्थो मोक्षमाप्नुयात्। न कदाचित् स्त्रिया कार्यं शालग्रामस्य पूजनम्" पाद्मपु०।

शालङ्कायन ಶಾಲಂಕಾಯನ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. शलङ्कस्यापत्यं पुमान् "फक्" (४-१-९९)। 2. ನಂದಿ. "शालङ्कायन उद्दिष्टो मुनिभेदे च नन्दिनि" मेदि०।

शालनिर्यास ಶಾಲನಿರ್ಯಾಸ (पुं०) ಮತ್ತಿಮರದ ಹಾಲು, ಸಾಲವೃಕ್ಷದ ರಸ. "सेव्यमानौ सुखस्पर्शैः शालनिर्यासगन्धिभिः" रघु० १-३८।

शालपर्णी ಶಾಲಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆಮರ. "विदारिगन्धांशुमती शालपर्णी स्थिरा ध्रुवा" अम०।

शालभञ्जिका ಶಾಲಭಂಜಿಕಾ (स्त्री०) ಪುತ್ತಳಿಕೆ, ದಂತ ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬೊಂಬೆ. शालेन भज्यते—भञ्जो (आमर्दने) "क्वुन्" (उ० २-३३)। "बहुरूपकशालभञ्जिकामुखचन्द्रेषु कलङ्करङ्कवः" नैष० २-८३।

शालवेष्ट ಶಾಲವೇಷ್ಟ (पुं०) ಮತ್ತಿಮರದ ಹಾಲು, ಸಾಲವೃಕ್ಷದ ರಸ.

शालसार ಶಾಲಸಾರ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. 2. ಹಿಂಗು. "शालसारो द्रुमे हिङ्गौ" विश्व०।

शाला ಶಾಲಾ (स्त्री०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. शलन्त्यत्र—शल (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "सा मन्दुरासंश्रयिभिस्तुरङ्गैः शालाविधिस्तम्भगतैश्च नागैः" रघु० १६-४१। 2. ಮನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಮನೆಯ ಕೊಠಡಿ. "गृहैर्विशालैरपि भूरिशालैः" माघ० ३-५०। 3. ಮರದ ಸ್ಕಂಧದಿಂದ ಹೊರಡುವ ರೆಂಬೆ. "शाला द्रुस्कन्धशाखायां गृहगेहैकदेशयोः" मेदि०।

शालाकिन् ಶಾಲಾಕಿನ್ (पुं०) 1. ಶಸ್ತ್ರವೈದ್ಯ. 2. ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ.

शालाजिर ಶಾಲಾಜಿರ (पुं०) ಮಣ್ಣಿನ ಶರಾವೆ. "स्याच्छरावस्तु मार्तिकः। शालाजिरः पार्थिवश्च मृत्कांस्यम्" त्रिकाण्ड०।

शालातुरीय ಶಾಲಾತುರೀಯ (पुं०) ಪಾಣಿನಿಮಹರ್ಷಿ.

शालामृग ಶಾಲಾಮೃಗ (पुं०) ನಾಯಿ. शालाया मृगः। "शालामृगोऽस्थिभक्षो ग्राममृगो मण्डलः कपिलः" हारा०।

शालार ಶಾಲಾರ (न०) 1. ಆನೆಯ ಕಾಲಿನ ಉಗುರು. 2. ಸೋಪಾನ, ಮೆಟ್ಟಿಲು. 3. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಪಂಜರ, ಬೋನು, ಗೂಡು. शालां ऋच्छति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "शालारं स्यात् हस्तिनखे सोपाने पक्षिपञ्जरे" मेदि०।

शालावृक ಶಾಲಾವೃಕ (पुं०) 1. ನಾಯಿ. 2. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. 3. ವಾನರ, ಕಪಿ. "शालावृकः शृगाले स्यात्सारमेये वलीमुखे" मेदि०। 4. ಜಿಂಕೆ. 5. ಮಾರ್ಜಾರ, ಬೆಕ್ಕು.

शालि ಶಾಲಿ (पुं०) 1. ಬತ್ತ, ನೆಲ್ಲು. शाल्यते—शल (चलने) + णिच् "इः" (उ० ४-१३९)। "अमी पृथुस्तम्बभृतः पिशङ्गतां गता विपाकेन फलस्य शालयः" किरा० ४-२६। 2. ಪುನಗುಬೆಕ್ಕು. "शालिस्तु कलमादौ च गन्धमार्जारके पुमान्" मेदि०।

शालिगोपी ಶಾಲಿಗೋಪೀ (स्त्री०) ಬತ್ತದ ಗದ್ದೆ ಕಾಯುವ ಹೆಂಗಸು. "आकुमारकथोद्घातं शालिगोप्यो जगुर्यशः" रघु० ४-२०।

शालिन् ಶಾಲಿನ್ (वि०) (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) 1. ಪಡೆದಿರುವ, ಹೊಂದಿರುವ, ಕೂಡಿರುವ. शल (चलनसंवरणयोः) "णिनिः" (३-१-१३४)। "प्रभवन्त्यभिमानशालिनां मदमुत्तम्भयितुं विभूतयः" किरा० २-४८। 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. "गलद्दुकूलस्तनशालिनोरसा" किरा० ८-१७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। शालिनी ಶಾಲಿನೀ. "संपत्तिः किसलयशालिनीलतानाम्" किरा० ७-२८। "अलघूपलपङ्क्तिशालिनीः" माघ० १६-७६।

शालिनी ಶಾಲಿನೀ (स्त्री०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ.

ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:

"शालिन्युक्ता म्तौतगौ गोऽब्धिलोकैः वृ० र०।

ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:

म त त गु गु।
ᑌᑌᑌ ᑌᑌ। ᑌᑌ। ᑌ ᑌ

शालिपर्णी ಶಾಲಿಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಕಾಡು ಉದ್ದಿನ ಗಿಡ.

शालिपिष्ट ಶಾಲಿಪಿಷ್ಟ (न०) ಸ್ಫಟಿಕಶಿಲೆ.

शालिवाहन ಶಾಲಿವಾಹನ (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಜ, ಒಬ್ಬ ಶಕಪುರುಷ.

शालिहोत्र ಶಾಲಿಹೋತ್ರ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. "अश्वकिल्की हरिक्रान्तः शालिहोत्रश्च मुद्गभुक्" त्रिकाण्ड०। 2. ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ. ಈ ಮುನಿಯಿಂದ ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರವು ರಚಿತವಾಯಿತು.

शालीन ಶಾಲೀನ (वि०) ದಿಟ್ಟತನವಿಲ್ಲದವನು, ಸಂಕೋಚ ಸ್ವಭಾವದವನು. शालाप्रवेशमर्हति—शालाप्रवेश "खञ्" (५-२-२०)। उत्तरपदलोपः निपा०। "लोकालोकव्याहतं घर्मरश्मेः शालीनं वा धाम नालं प्रसर्तुम्" माघ० १६-८३।

शालीनता ಶಾಲೀನತಾ (स्त्री०) ಸಂಕೋಚದ ಸ್ವಭಾವ, ದಿಟ್ಟತನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. शालीनस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

शालीय ಶಾಲೀಯ (वि०) 1. ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. शालायां जातः "छः" (४-२-११४)। 2. ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿರುವ. शालायां भवः "छः"। 3. ಶಾಲೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. शालाया इदम्। "छः"।

शालु ಶಾಲು (पुं०) 1. ಕಷಾಯ ದ್ರವ್ಯ. 2. ಭೇಕ, ಕಪ್ಪೆ. 3. ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. (न०) 4. ತಾವರೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ.

शालूक ಶಾಲೂಕ (पुं०) 1. ಭೇಕ, ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. 2. ತಾವರೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ. शल (गतौ) "ऊकण्" (उ० ४-४२)। "शालूकमेषां कन्दः स्यात्" अम०।

शालूर ಶಾಲೂರ (पुं०) ಭೇಕ, ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. शल (गतौ) "ऊरः" (उ० ४-९०)।

शालेय ಶಾಲೇಯ (न०) 1. ಬತ್ತವನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ. शालीनां भवनं क्षेत्रम् "ढक्" (५-२-२)। (पुं०) 2. ಸಬ್ಬಸಿಗೆಸೊಪ್ಪು. "क्षेत्रं व्रैहेयशालेयम्" अम०। "शालेयः स्यात् शीतशिवा छत्रा मधुरिका मिसिः" अम०।

शालोत्तरीय ಶಾಲೋತ್ತರೀಯ (पुं०) ಪಾಣಿನಿ ಮಹರ್ಷಿ. शालोत्तरे ग्रामे भवः "छः" (४-२-११४)।

शाल्मलि ಶಾಲ್ಮಲಿ (पुंस्त्री०) 1. ಬೂರುಗದ ಮರ. शालयति — शल (सञ्चलने) "क्विप्" मल (धारणे) "इन्" (उ० ४-११८)। शाल् चासौ मलिश्च। 2. ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದು ದ್ವೀಪ. ["द्वीप" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. 3. ಒಂದು ನರಕ. "शाल्मलिः तरुभेदे स्यात् द्वीपभेदेऽपि च द्वयोः" मेदि०।

शाल्मलिन् ಶಾಲ್ಮಲಿನ್ (पुं०) ಗರುಡಪಕ್ಷಿ.

शाल्मलिस्थ ಶಾಲ್ಮಲಿಸ್ಥ (पुं०) ಗರುಡಪಕ್ಷಿ. "शाल्मली तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

शाल्मली ಶಾಲ್ಮಲೀ (स्त्री०) 1. ಬೂರುಗದ ಮರ. शाल्मलि—वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 2. ಒಂದು ನರಕ.

शाल्मलीवेष्ट ಶಾಲ್ಮಲೀವೇಷ್ಟ (पुं०) ಬೂರುಗದ ಮರದ ಅಂಟು.

शाल्व ಶಾಲ್ವ (पुं०) 1. ಒಂದು ದೇಶ. 2. ಶಾಲ್ವದೇಶದ ರಾಜ. "ये चान्ये कालयवनशाल्वरुक्मिद्रुमादयः" माघ० २-९८।

शाव ಶಾವ (पुं०) 1. ಯಾವುದಾದರೂ ಪಶುಸಾಮಾನ್ಯದ ಮರಿ. शव (गतौ) "घञ्" (३-३-१९)। "क्व वयं क्व परोक्षमन्मथो मृगशावैः सममेधितो जनः" शाकु० २-१८। (वि०) 2. ಮೃತದೇಹಸಂಬಂಧವಾದ. शवस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. ಮರಣನಿಮಿತ್ತವಾದ. "दशाहं शावमाशौचं सपिंडेषु विधीयते" मनु० ५-५९।

शावक ಶಾವಕ (पुं०) ಶಿಶು, ಮರಿ. शाव एव—स्वार्थे "कन्"।

शाश्वत ಶಾಶ್ವತ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. शश्वदित्यव्युत्पन्नं प्रातिपदिकम्—तत्र भवः "अण्" (४-३-५३)। अनवरतजगद्व्यापारप्रवाहत्वेन शश्वद्भवः नित्यः। "अव्युच्छिन्नास्ततस्त्वेते सर्गस्थित्यन्तसंयमाः। अतः सदा प्रवाहत्वात् नित्यः शाश्वत उच्यते" इति निरुक्तिः। "अग्राह्यः शाश्वतः कृष्णः" वि० स०। 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च नियतः शाश्वतो ध्रुवः" भा०। (वि०) 3. ನಿತ್ಯವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಇರುವ. "त्वमेव हव्यं होता च भोज्यं भोक्ता च शाश्वतः" कुमा० २-१५। "शाश्वतस्तु ध्रुवो नित्यसदातनसनातनाः" अम०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। "मा निषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः" चं० रा०। (अव्य०) 4. ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿ.

शाष्कुलिक ಶಾಷ್ಕುಲಿಕ (न०) ಚಕ್ಕುಲಿಗಳ ಸಮೂಹ, ಚಕ್ಕುಲಿಗಳ ರಾಶಿ. शष्कुलीनां समूहः "ठक्" (४-२-४७)।

शासक ಶಾಸಕ (वि०) 1. ಆಳುವವನು, ಪ್ರಭುತ್ವ ನಡಸುವವನು. शास्ति — शासु (अनुशिष्टौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "शाधि शासक जगत्त्रयस्य मामाश्रवोऽस्मि भवतः सहानुजः" माघ० १४-११। 2. ದಂಡಿಸುವವನು, ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು. 3. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು. 4. ಸಲಹೆ ಕೊಡುವವನು.

शासत् ಶಾಸತ್ (वि०) 1. ಆಳುತ್ತಿರುವ, ಪಾಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. शासु (अनुशिष्टौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "पृथिवीं शासतस्तस्य पाकशासनतेजसः" रघु० १०-१। 2. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "इति शासति सेनान्यां गच्छतस्ताननेकधा" किरा० १५-२९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। शासती ಶಾಸತೀ. 3. ದಂಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ.

शासन ಶಾಸನ (न०) 1. ಆಜ್ಞೆ, ಆದೇಶ. ಅಪ್ಪಣೆ. शासु (अनुशिष्टौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "भेद्याः शत्रोरभिव्यक्तशासनैः सामवायिकाः" माघ० २-११३। "शासनेऽपि गुरुणि व्यवस्थितं कृत्यवस्तुषु नियुङ्क्ष्व कामतः" माघ० १४-१५। 2. ಶಿಕ್ಷೆ, ದಂಡನೆ. "तव शासनमाशु भूपतिः परवानद्य यतस्त्वयैव सः" माघ० १६-४। 3. ಕಾನೂನು, ಕಟ್ಟಳೆ, ಕಾಯಿದೆ. 4. ರಾಜನಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸನ್ನದು, ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವರ್ಗಪತ್ರ. 5. ಆಜ್ಞೆ, ಅಣತಿ, ವಿಧಿ. "इति क्षितीशो नवतिं नवाधिकां महाक्रतूनां महनीयशासनः" रघु० ३-६९। 6. ಸೇವೆಯ ಆಜ್ಞೆ. "शासनं पशुपतेः स कुमारः" कुमा० १२-५८। 7. ಅಧಿಕಾರ, ಪ್ರಭುತ್ವ. "अनन्यशासनामुर्वीं शशासैकपुरीमिव" रघु० १-३०। 8. ಸೂಚನೆ, ಸಲಹೆ. 9. ಕರಾರು, ಒಡಂಬಡಿಕೆ, ಒಪ್ಪಂದ. 10. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 11. ಶಾಸ್ತ್ರ, ಆಧಾರಪೂರ್ವಕ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಗ್ರಂಥ. 12. ನಿಯಂತ್ರಣ, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. "शासनं राजदत्तोर्व्यां लेखाज्ञाशास्त्रशास्तिषु" विश्व०। 13. ಆಳುವುದು.

शासनीय ಶಾಸನೀಯ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ದಂಡಿಸಲ್ಪಡುವ. शासु (अनुशिष्टौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಆಳಲ್ಪಡುವವನು. 3. ಆಜ್ಞೆಮಾಡಲ್ಪಡುವವನು. 4. ಶಿಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಆಳಬೇಕಾದ. 6. ಆಜ್ಞಾಪಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–सितव्यः –ಸಿತವ್ಯಃ.**

शासित ಶಾಸಿತ (वि०) 1. ಆಜ್ಞೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. शासु (अनुशिष्टौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಆಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सुशासिता स्त्री नृपतिः सुसेवितः"।

शासितृ ಶಾಸಿತೃ (वि०) 1. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು, ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುವವನು. शासु (अनुशिष्टौ) "तृच्" (३-१-१३३)। "आदेशं देशकालज्ञः शिष्यः शासितुरानतः" रघु० १-९२। 2. ದಂಡಿಸುವವನು, ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು. "कः पौरवे वसुमतीं शासति शासितरि दुर्विनीतानाम्" शाकु० १-२१। 3. ಸಲಹೆ ಕೊಡುವವನು. 4. ಆಳುವವನು, ಪಾಲಿಸುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–त्री –ತ್ರೀ.**

शास्ति ಶಾಸ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಶಿಕ್ಷೆ, ದಂಡನೆ. शासु (अनुशिष्टौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಆಳುವುದು, ಪಾಲಿಸುವುದು. 3. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವುದು.

शास्तृ ಶಾಸ್ತೃ (पुं०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. शास्ति — शासु (अनुशिष्टौ) "तृन्" (उ० २-९४)। "मुनीन्द्रः श्रीघनः शास्ता" अम०। 2. ಆಳುವವನು, ಪ್ರಭುತ್ವ ನಡಸುವವನು, ರಾಜ, ದೊರೆ. 3. ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವವನು. "शास्ता समन्तभद्रे ना शासके पुनरन्यवत्" मेदि०। 4. ದಂಡಿಸುವವನು, ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು. "राजर्षीणां जनयिता शास्ता चोत्पथगामिनाम्" भाग० १-१२-२६। 5. ಉಪದೇಶಕ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. 6. ತಂದೆ. 7. ಜಿನದೇವ. "शास्ता जिने शासके च" हेम०। "शास्ता च शासके बुद्धे" विश्व०।

शास्त्र ಶಾಸ್ತ್ರ (न०) 1. ಆಜ್ಞೆ, ಆದೇಶ. शिष्यतेऽनेन — शासु (अनुशिष्टौ) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। शास्ति त्रायते चेति शास्त्रम् इति वा। "ऋग्यजुःसामाथर्वा च भारतं पञ्चरात्रकम्। मूलरामायणं चैव शास्त्रमित्यभिधीयते" स्कान्द०। 2. ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಗ್ರಂಥ, ಉಪದೇಶಿಸುವ ಗ್ರಂಥ. 3. ಆಜ್ಞಾರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥ. 4. ಸಾಧು ಮತ್ತು ಅಸಾಧು ಕರ್ತವ್ಯ ಮತ್ತು ಅಕರ್ತವ್ಯ ವಿಹಿತ ಮತ್ತು ನಿಷಿದ್ಧ ಗ್ರಾಹ್ಯ ಮತ್ತು ಅಗ್ರಾಹ್ಯವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಚರಾಚರಸಕಲವಸ್ತುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುವ ಗ್ರಂಥ, ವೇದಗಳು ಪುರಾಣಗಳು ಅಧ್ಯಾತ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ರಾಜನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಗಜಶಾಸ್ತ್ರ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರ ಪಾಕಶಾಸ್ತ್ರ ತರ್ಕ ವ್ಯಾಕರಣ ಅಲಂಕಾರ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಸಾಂಖ್ಯ ಯೋಗ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರ ಭೌತಶಾಸ್ತ್ರ ಸಸ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ರಸಾಯನಶಾಸ್ತ್ರ ಭೂವಿಜ್ಞಾನ ಗಾಂಧರ್ವ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ. ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನರೂ ಆಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣತರೂ ಆದ ಆಚಾರ್ಯರುಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶ ಹೊಂದಿ ಆಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು. "इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ" गीता १५-२०। "शुद्धमश्रुतिविरोधि बिभ्रतं शास्त्रमुज्ज्वलमवर्णसंकरैः" माघ० १४-३७। "विशेषविदुषः शास्त्रं यत्तवोद्ग्राह्यते पुरः" माघ० २-७५। "शास्त्रं हि निश्चितधियां क्व न सिद्धिमेति" माघ० ५-४७। "स किल सकलं शास्त्रं शस्त्रं विवेद विभुर्यया" कुमा० ११-५०। ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನು ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ ಮೊದಲು ಶತಕೋಟಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪುರಾಣವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದನು.

ಅನಂತರ ಅವನ ವದನಗಳಿಂದ ವೇದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೊರಟು ಬಂದುವು. "तपश्चचार प्रथमममराणां पितामहः। आविर्भूतास्ततो वेदाः साङ्गोपाङ्गपदक्रमाः॥ पुराणं सर्वशास्त्राणां प्रथमं ब्रह्मणा स्मृतम्। नित्यशब्दमयं पुण्यं शतकोटिप्रविस्तरम्॥ अनन्तरं च वक्त्रेभ्यो वेदास्तस्य विनिःसृताः। मीमांसा न्यायविद्याश्च प्रमाणं तर्कसंयुताः॥ वेदाभ्यासरतस्यास्य प्रजाकामस्य मानसाः। मनसः पूर्वसृष्टा वै जाता ये तेन मानसाः" मत्स्यपु०। ಪರಮಾತ್ಮನು ವೇದಸ್ವರೂಪನಾದುದರಿಂದ ವೇದವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವವರಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. "वेदमूर्तिरहं विप्रा नान्यशास्त्रार्थवादिभिः। ज्ञायते मत्स्वरूपं च त्यक्त्वा वेदं सनातनम्" कूर्मपु०। "शास्त्रेष्वव्याहता बुद्धिः मौर्वी धनुषि चातता" रघु० १-१९।

शास्त्रकृत् ಶಾಸ್ತ್ರಕೃತ್ (पुं०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವ ಋಷಿ. शास्त्रं करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು.

शास्त्रकोविद ಶಾಸ್ತ್ರಕೋವಿದ (पुं०) ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು, ಪಂಡಿತ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಶ್ರಮವುಳ್ಳವನು. शास्त्रेषु कोविदः।

शास्त्रचक्षुस् ಶಾಸ್ತ್ರಚಕ್ಷುಸ್ (वि०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೇ ನೇತ್ರಗಳಾಗಿರುವವನು. शास्त्रमेव चक्षुर्यस्य। ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳೂ ಗೋಚರವಾಗುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ನೇತ್ರಗಳಂತಿರುವುವು. (न०) 2. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಂಬ ನೇತ್ರ. शास्त्रमेव चक्षुः। 3. ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ. ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಕರಣವು ನೇತ್ರದಂತಾಯಿತು. शास्त्रेषु चक्षुरिव।

शास्त्रज्ञ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ (वि०) ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. शास्त्रं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। **–विद् –ವಿದ್.**

शास्त्रज्ञान ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ (न०) ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪರಿಚಯ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅರಿವು.

शास्त्रतत्त्वज्ञ ಶಾಸ್ತ್ರತತ್ತ್ವಜ್ಞ (पुं०) ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಜೋಯಿಸ. शास्त्रस्य तत्त्वं जानाति— ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

शास्त्रदर्शिन् ಶಾಸ್ತ್ರದರ್ಶಿನ್ (वि०) ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. शास्त्रं द्रष्टुं शीलमस्य —दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

शास्त्रयोनि ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿ (स्त्री०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮೂಲಸ್ಥಾನ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ. (वि०) 2. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೇ ಮೂಲವಾಗಿರುವ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೇ ಕಾರಣ (ಪ್ರಮಾಣ) ವಾಗಿರುವ, ಶಾಸ್ತ್ರಜನ್ಯವಾದ. शास्त्रं योनिः कारणं यस्य। "शास्त्रयोनित्वात्" ब्रं० सू० १-१-३।

शास्त्रविरोध ಶಾಸ್ತ್ರವಿರೋಧ (पुं०) ಶಾಸ್ತ್ರವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿವಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದುದಕ್ಕೆ ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ಹೇಳಿಕೆ. शास्त्रस्य विरोधः।

शास्त्रव्युत्पत्ति ಶಾಸ್ತ್ರವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ (स्त्री०) ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ವಿಷಯಗಳ ನಿಜವಾದ (ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ) ಜ್ಞಾನ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣತೆ.

शास्त्रसिद्ध ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧ (वि०) ಶಾಸ್ತ್ರವಚನಗಳಿಂದ ಸ್ಥಿರಪಟ್ಟಿರುವ. शास्त्रेण शास्त्रवचनेन सिद्धः।

शास्त्रिन् ಶಾಸ್ತ್ರಿನ್ (वि०) ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿದವನು. शास्त्रमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

शास्त्रीय ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ (वि०) ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ. शास्त्रस्येदम् "छः" (४-२-११४)।

शास्य ಶಾಸ್ಯ (वि०) 1. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವವನು. शासु (अनुशिष्टौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಆಳಲ್ಪಡುವವನು. 3. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ದಂಡಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 4. ಆಜ್ಞೆಮಾಡಲ್ಪಡುವವನು.

शास्यमान ಶಾಸ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಆಜ್ಞೆಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ದಂಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಆಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. शासु (अनुशिष्टौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "शास्यमाना अपि त्रासाद्व्भेजुर्धूताङ्कुशा दिशः" कुमा० १६-२३।

शि ಶಿ (पुं०) 1. ಶಂಭು, ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಮಂಗಳ, ಶುಭ. 3. ಶಾಂತಿ, ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ, ಮನಸ್ಸಿನ ನೆಮ್ಮದಿ. 4. ಮೋಕ್ಷ. 5. ಹಿಂಸೆ. 6. ನಿದ್ರೆ. "शिः शम्भौ शिवशान्तयोः। निर्वाणहिंसास्वापेषु" नानार्थर०।

शिंशपा ಶಿಂಶಪಾ (स्त्री०) ಅಗುರು ಗಿಡ.

शिक्कु ಶಿಕ್ಕು (वि०) ಸೋಮಾರಿ, ಅಲಸ, ಯಾವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲೂ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. "देशिकः शासिता शास्ता शिक्कुरव्यवसायवान्" त्रिकाण्ड०।

शिक्य ಶಿಕ್ಯ (न०) ಕಾವಡಿಯ ನಿಲುವು, ಕಾವಡಿಯ ಎರಡು ತುದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ದಾರದ ನಿಲುವು. स्रंसु (अधःपतने)

धातोः शिः इत्यादेशः यत् तस्य कुडागमश्च (उ० ५-१६)। "छिद्रं ह्यन्तर्निहितवयुनः शिक्यभाण्डेषु तद्वित्" भाग० १०-८-३०।

शिक्यित ಶಿಕ್ಯಿತ (वि०) ಶಿಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು. शिक्य + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

शिक्षक ಶಿಕ್ಷಕ (पुं०) ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವವನು, ಬೋಧಕ. शिक्ष (विद्योपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "शिष्टा क्रिया कस्यचिदात्मसंस्था संक्रान्तिरन्यस्य विशेषयुक्ता। यस्योभयं चास्ति स शिक्षकाणां धुरि प्रतिष्ठापयितव्य एव" माल० १-१६।

शिक्षण ಶಿಕ್ಷಣ (न०) 1. ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವುದು, ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುವುದು, ಬೋಧಿಸುವುದು. शिक्ष (विद्योपादाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವುದು, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು. 3. ಪಳಗಿಸುವುದು.

शिक्षमाण ಶಿಕ್ಷಮಾಣ (वि०) 1. ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಲಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಪಳಗಿಸುತ್ತಿರುವ. शिक्ष "शानच्" (३-२-१२४)।

शिक्षा ಶಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಉಪದೇಶ, ಶಿಕ್ಷಣ, ಕಲಿಸುವುದು. शिक्ष (विद्योपादाने) "अः" (३-३-१०३)। "अभूच्च नम्रः प्रणिपातशिक्षया पितुर्मुदं तेन ततान सोऽर्भकः" रघु० ३-२५। 2. ಕಲಿಯುವುದು, ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವುದು. "परिमोहयमाणेन शिक्षालाघवलीलया" किरा० १५-३६। 3. ಬಲಶಾಲಿಯಾಗುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಶಕ್ತಿಯುತನಾಗಿ ಆಗುವ ಆಸೆ. "पाण्डवः परिचक्राम शिक्षया रणशिक्षया" किरा० १५-३७। 4. ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದು ಸ್ವರ ಮತ್ತು ವರ್ಣಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ ಪ್ರಯತ್ನ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ಒಂದು ವೇದಾಂಗ. शिक्ष्यते अनेन स्थानप्रयत्नादिकम्—शिक्ष "अः" (३-३-१०३)। "समीपवृक्षेष्विह बद्धनीडाः शिक्षोपपन्नां श्रुतिमुद्गृणन्तः" याद० १८-६१। 5. ವಿದ್ಯೆ, ಕಲೆ, ಶಾಸ್ತ್ರ. 6. ಪಳಗಿಸುವುದು.

शिक्षाकर ಶಿಕ್ಷಾಕರ (पुं०) ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ.

शिक्षागुरु ಶಿಕ್ಷಾಗುರು (पुं०) ವಿದ್ಯೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದ ಗುರು, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸಿದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ.

शिक्षित ಶಿಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು. ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿತವನು. शिक्षा अस्य सञ्जाता — "इतच्" (५-२-३६)। "आपरितोषाद्विदुषां न साधु मन्ये प्रयोगविज्ञानम्। बलवदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्ययं चेतः" शाकु० १-२। 2. ಅಭಿಜ್ಞ, ಪ್ರವೀಣ, ಕುಶಲ. "प्रवीणे निपुणाभिज्ञविज्ञनिष्णातशिक्षिताः" अम०। 3. ಕಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "स्त्रीणामशिक्षितपटुत्वममानुषीषु सन्दृश्यते किमुत याः प्रतिबोधवत्यः" शाकु० ५-२२। "शिक्षितं युवतिनैपुणं तया यत्तदेव गुरुदक्षिणीकृतम्" कुमा० ८-१७। 4. ಪಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "श्रुतिमधुरगिरां स्वशिक्षितानां अतिशयसिद्धिमदर्शयत्प्रियाभ्यः" याद० २४-३१। 5. ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "सन्दानान्तादस्त्रिभिः शिक्षितास्त्रैराविश्याथः शातशस्त्रावलूनाः" माघ० १८-७१।

शिखण्ड ಶಿಖಂಡ (पुं०) 1. ನವಿಲಿನ ಪುಕ್ಕ. शिखिना अम्यते — अम (गत्यादिषु) "डः" (उ० १-११४)। 2. ಕೇಶಪಾಶ, ಜುಟ್ಟು. 3. ಜುಲ್ಪಿಕೂದಲು.

शिखण्डक ಶಿಖಂಡಕ (पुं०) 1. ಜುಲ್ಪಿಕೂದಲು, ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಿವಿಗಳ ಮೇಲುಗಡೆ ಬಿಡುವ ಜುಟ್ಟು. शिखण्ड इव "कन्" (५-३-९७)। "तौ पितुर्नयनजेन वारिणा किञ्चिदुक्षितशिखण्डकावुभौ" रघु० ११-५। (न०) 2. ನವಿಲಿನ ಪುಕ್ಕ.

शिखण्डिन् ಶಿಖಂಡಿನ್ (पुं०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. शिखण्डोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। "मेखलातरुषु निद्रितानमून् बोधयत्यसमये शिखण्डिनः" कुमा० ८-६७। 2. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. 3. ನವಿಲಿನ ಪುಕ್ಕ. 4. ಬಾಣ. 5. ವಿಷ್ಣು. शिखण्डः अपरिमिताप्रधृष्यैश्वर्यपरमतेजःकलापः अतिशयेन अस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "अत्यप्रधृष्यमैश्वर्यं परं यत्तेज आस्थितम्। तच्छिखण्डं तु यस्यास्ति तच्छिखण्डीति चक्ष्यते" इति निरुक्तिः। "शिखण्डी नहुषो वृषः" वि० स०। 6. ದ್ರುಪದರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. [ಭೀಷ್ಮನು ಕಾಶಿರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಅಂಬೆಯನ್ನು ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನಿಗೆ ಮದುವೆಮಾಡಲು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವಳನ್ನು ಸೌಭರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಸೌಭರಾಜನಲ್ಲಿಗೇ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಸೌಭನೂ ಅಪಹೃತಳಾದ ಇವಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದನು. ಮತ್ತೆ ಭೀಷ್ಮನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ತನ್ನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಳು. ಭೀಷ್ಮನು ಆಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆಯ ಕಾರಣ ಇವಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಲು ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಈ ಸೇಡನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ ಈಶ್ವರನಿಂದ ವರ ಪಡೆದು ಶಿಖಂಡಿಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ

ದ್ರುಪದರಾಜನ ಮಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರ ಅವಸಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಳಾದಳು. ಸ್ತ್ರೀಜನ್ಮ ಪಡೆದಿದ್ದ ಶಿಖಂಡಿಗೆ ಬಳಿಕ ಪುರುಷರೂಪ ಬರುವುದು.] 7. ಗುಲಗಂಜಿ. 8. ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. "जटी चर्मी शिखण्डी च सर्वाङ्गः सर्वभावनः" भा०।

शिखण्डिनी ಶಿಖಂಡಿನೀ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ. 2. ಗುಲಗಂಜಿ. "शिखण्डिनी यूथिकायां गुञ्जायामपि योषिति" मेदि०। 3. ಹೆಣ್ಣು ನವಿಲು. "आयान्त्यां निजयुवतौ वनात्सशङ्कं बर्हाणामपरशिखण्डिनीं भरेण" माघ० ८-११।

शिखर ಶಿಖರ (पुन०) 1. ಅಗ್ರಭಾಗ, ತುದಿ. 2. ಉನ್ನತ ಪ್ರದೇಶ. ಪರ್ವತಾಗ್ರ, ವೃಕ್ಷಾಗ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ. शिखास्यास्ति—शिखा "रः" शिखाया ह्रस्वश्च (४-२-८०)। "अध्यासामासुरुत्तुङ्गहेमपीठानि यान्यमी। तैरूहे केसरिक्रान्तत्रिकूटशिखरोपमा" माघ० २-५। 3. ಕಕ್ಷ, ಕಂಕಳು. 4. ರೋಮಾಂಚ. 5. ಹಣ್ಣಾಗಿ ಕೆಂಪಗಿರುವ ದಾಳಿಂಬೆ ಬೀಜದಂತಿರುವ ಮಾಣಿಕ್ಯದ ಚೂರು. "शिखरोऽस्त्री द्रुमाग्रेऽद्रिशृङ्गे पुलककक्षयोः। पक्वदाडिमबीजाभमाणिक्यशकलाग्रयोः" मेदि०। 6. ಬಾಣದ ತುದಿ. 7. ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗು.

शिखरवासिनी ಶಿಖರವಾಸಿನೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "अथार्या हिण्डी शिखरवासिनी" त्रिकाण्ड०।

शिखरा ಶಿಖರಾ (स्त्री०) ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ.

शिखरिणी ಶಿಖರಿಣೀ (स्त्री०) 1. ಉತ್ತಮಳಾದ ಹೆಂಗಸು, ಸ್ತ್ರೀರತ್ನ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. 3. ನಾಭಿಯ ಕೆಳಗಡೆಯ ರೋಮಪಙ್ಕ್ತಿ,—ರೋಮರಾಜಿ. 4. ವ್ಯೋಷ ಚತುರ್ಜಾತ ಗುಡ ಹಸಿಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಜೀರಿಗೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಬೆರೆತ (ಹಸಿ) ಮೊಸರು. ["मार्जिता" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 5. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತ ಹದಿನೇಳನೇ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** ಯಗಣ ಮಗಣ ನಗಣ ಸಗಣ ಭಗಣ ಒಂದು ಲಘು ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವರ್ಣ. "रसै रुद्रैश्छिन्ना यमनसभलागः शिखरिणी" वृ० र०। **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

य म न स भ ल गु।
।ऽऽ ऽऽऽ ।।। ।।ऽ ऽ।। । ऽ

6. ಕುರುಟಗೆ ಗಿಡ.

शिखरिन् ಶಿಖರಿನ್ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. शिखरमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "उदयशिखरिशृङ्गप्राङ्गणेष्वेव रिङ्गन् सकमलमखहासं वीक्षितः पद्मिनीभिः" माघ० ११-४७। 2. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. 3. ದುರ್ಗ, ಕೋಟೆ. 4. ನೀರುನಡಗೆಯ ಉದ್ದದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಬಿಳಿಯ ಕೊಕ್ಕರೆ. 5. ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ. "शिखरी कोटकोयष्टचोर्द्रुमेऽपामार्गशैलयोः" हेम०। (वि०) 6. ಮೊನಚಾದ ಅಗ್ರಭಾಗವುಳ್ಳ, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಮೊನೆಯಾಗಿರುವ. "तन्वी श्यामा शिखरिदशना पक्वबिम्बाधरोष्ठी मध्ये क्षामा चकितहरिणीप्रेक्षणा निम्ननाभिः" मेघ० २-१९। ಒಳ್ಳೆಯ ಹೊಳಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಮೊನೆಯಾಗಿಯೂ ಸಮವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ದಂತಗಳುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪತಿಗಳು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಮಂತರಾಗಿ ಜೀವಿಸುವರು. "ताम्बूलरसरक्तेऽपि स्फुटभासः समोदयाः। दन्ताः शिखरिणो यस्याः दीर्घं जीवति तत्प्रियः" सामुद्रिकम्।

शिखा ಶಿಖಾ (स्त्री०) 1. ಜುಟ್ಟು, ಕೇಶಪಾಶ. शेते—शीङ् (स्वप्ने) "खः" ह्रस्वश्च (उ० ५-२४)। "नन्दकुलकालभुजगीं कोपानलबहुललोलधूमलताम्। अद्यापि बध्यमानां वध्यः को नेच्छति शिखां मे" मुद्रा० १-९। 2. ಶಿಖರ, ಪರ್ವತದ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಬೆಟ್ಟದ ಎತ್ತರವಾದ ಭಾಗ. 3. ವೃಕ್ಷದ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಮರದ ತುದಿ. "अधिरुह्य पुष्पभरनम्रशिखैः परितः परिष्कृततलां तरुभिः" किरा० ६-१७। 4. ಕೊನೆಯ ಭಾಗ, ತುದಿ. "शृङ्गैः शिखाग्रगतलक्ष्ममलं हसद्भिः" माघ० ५-६३। "मुखैरसौ विद्रुमभङ्गलोहितैः शिखाः पिशङ्गीः कलमस्य बिभ्रती" किरा० ४-३६। 5. ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆ, ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿ. "मुहुश्चलत्पल्लवलोहिनीभिरुच्चैः शिखाभिः शिखिनोऽवलीढाः" किरा० १६-५३। 6. ಬೆಳಕಿನ ರಶ್ಮಿ,—ಕಿರಣ. "ज्वलन्मणिशिखाश्चैनं वासुकिप्रमुखा निशि" कुमा० २-३८। 7. ನವಿಲಿನ ಜುಟ್ಟು, ನವಿಲಿನ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಜುಟ್ಟು. 8. ಕಾಲಿನ ತುದಿ. 9. ಕೋಳಿಕುಟುಕನ ಗಿಡ. 10. ಶಾಖೆ, ರೆಂಬೆ. 11. ವಸ್ತ್ರದ ಅಂಚು, ಸೆರಗು. "शिखा शाखाबर्हिचूडालाङ्गलिक्यग्रमात्रके। चूडामात्रे शिखायां च ज्वालायां प्रपदेऽपि च" मेदि०। 12. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. "शिखाग्रमात्रे चूडायां केकिचूडाप्रधानयोः" हेम०। 13. ಕಾಮಜ್ವರ.

शिखाधर ಶಿಖಾಧರ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. "न नानुकम्प्य विशिखाः शिखाधरजवाससः" किरा० १५-४२।

शिखामूल ಶಿಖಾಮೂಲ (न०) ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. शिखासहितं मूलमस्य।

शिखावत् ಶಿಖಾವತ್ (पुं०) 1. ವಹ್ನಿ, ಅಗ್ನಿ. शिखाः अस्य सन्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "पराहतध्वस्तशिखे शिखावतो वपुष्यधिक्षिप्तसमिद्धतेजसि" किरा० १६-५६। 2. ಕೇತುಗ್ರಹ. 3. ಹರಳುಗಿಡ. (वि०) 4. ಶಿಖೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ.

शिखावल ಶಿಖಾವಲ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. शिखास्यास्ति "वलच्" (५-२-११३)।

शिखावृद्धि ಶಿಖಾವೃದ್ಧಿ (स्त्री०) ಮೂಲಧನದ ಮೇಲೆ ಬರುವ ವೃದ್ಧ್ಯಂಶ, ಮೂಲಧನದ ಬಡ್ಡಿ. शिखेव वृद्धिर्यस्याः।

शिखिग्रीव ಶಿಖಿಗ್ರೀವ (न०) ಮೈಲುತುತ್ತ.

शिखिध्वज ಶಿಖಿಧ್ವಜ (पुं०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. शिखी मयूरो ध्वजोऽस्य। 2. ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. शिखिनो वह्नेर्ध्वज इव।

शिखिन् ಶಿಖಿನ್ (पुं०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. शिखाऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "शिखिपिच्छकृतध्वजावचूडक्षणसाशङ्कविवर्तमानभोगाः" माघ० २०-४६। 2. ಅಗ್ನಿ. शिखाः ज्वालाः अस्य सन्ति "इनिः" (५-२-११५)। "तमन्वगच्छद्गिरिश्रृङ्गसोदरं मदोद्धतं मेषमधिष्ठितः शिखी" कुमा० १४-६। 3. ಬಲೀವರ್ದ, ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 4. ಶರ, ಬಾಣ. 5. ಕೇತುಗ್ರಹ. 6. ದ್ರುಮ, ವೃಕ್ಷ. 7. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. 8. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. "शिखी त्वग्नौ वृक्षे केतुग्रहे शरे। चूडावति बलीवर्दे मयूरे कुक्कुटे हये" हेम०। 9. ದೀಪ. 10. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. 11. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 12. ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆ. (वि०) 13. ಶಿಖೆಯುಳ್ಳ.

शिखिवर्धक ಶಿಖಿವರ್ಧಕ (पुं०) ಕುಂಬಳಕಾಯಿ. शिखिनं जाठराग्निं वर्धयति—वृधु (वृद्धौ)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

शिखिवाहन ಶಿಖಿವಾಹನ (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. शिखी वाहनमस्य।

शिग्रु ಶಿಗ್ರು (पुं०) 1. ನುಗ್ಗೆಮರ. शिनोति—शिञ् (निशाने) "रुः" निपा० (उ० ४-१०२)। 2. ತರಕಾರಿ, ಕಾಯಿಪಲ್ಯ. "शिग्रुर्ना शाकमात्रे च शोभाञ्जनमहीरुहे" मेदि०।

शिग्रुज ಶಿಗ್ರುಜ (न०) 1. ನುಗ್ಗೆಯ ಬೀಜ. शिग्रोर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। (वि०) 2. ನುಗ್ಗೆಮರದಲ್ಲಿರುವ.

शिङ्घाण ಶಿಂಘಾಣ (न०) 1. ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರೆ. शिघि (आघ्राणे) "आणकः" (उ० ३-८३)। पृषो०। 2. ಕಬ್ಬಿಣದ ಮಲ, ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಕ್ಕು. 3. ನಾಸಾಮಲ, ಸಿಂಬಳ. "शिङ्घाणं काचपात्रे च लोहनासिकयोर्मलम्" मेदि०। (पुं०) 4. ಕಫ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ. 5. ನೊರೆ.

शिञ्जा ಶಿಂಜಾ (स्त्री०) 1. ಆಭರಣಗಳ ಅವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದ. 2. ಮೌರ್ವಿ, ಧನುಸ್ಸಿನ ಹೆದೆ, ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗ. शिजि (अव्यक्ते शब्दे) "अः" (३-३-१०३)।

शिञ्जान ಶಿಂಜಾನ (वि०) ಅವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ. शिजि (अव्यक्ते शब्दे) "शानच्" (३-२-१२४)। "शिञ्जानभ्रमरकुलाकुलाग्रपुष्पाः शीताम्भःप्रविलयसंप्लवाभिलीनाः" भट्टि० २२-२७।

शिञ्जित ಶಿಂಜಿತ (न०) ಆಭರಣಗಳ ಅವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದ. शिजि (अव्यक्ते शब्दे) "क्तः" (३-३-११४)। "ध्वनिरगविवरेषु नूपुराणां पृथुरशनागुणशिञ्जितानुयातः" किरा० १०-४।

शिञ्जिनी ಶಿಂಜಿನೀ (स्त्री०) 1. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ, ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಚರ್ಮದ ಹಗ್ಗ. शिङ्क्ते—शिजि (अव्यक्ते शब्दे) "णिनिः" (३-३-१७०)। "तेषां विहरतां तत्र शिञ्जिनीबद्धरावणाम्" याद० २२-२२०। 2. ನೂಪುರ, ಕಾಲಿನ ಆಭರಣ.

शित ಶಿತ (वि०) 1. ಹರಿತವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. शो (तनूकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "महाहवे नाथ तवास्य सूनोः शस्त्रैः शितैः कृत्तशिरोधराणाम्" कुमा० १२-५१। 2. ದುರ್ಬಲ, ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. 3. ತೆಳುವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕೃಶವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "शितशातौ कृशे तीक्ष्णे" हेम०।

शितशूक ಶಿತಶೂಕ (पुं०) 1. ಗೋಧೂಮ, ಗೋಧಿ. 2. ಜವೆಗೋಧಿ, ಯವಧಾನ್ಯ. शितं निशितं शूकं यस्य।

शिति ಶಿತಿ (पुं०) 1. ಭೂರ್ಜವೃಕ್ಷ, ಭೂಜಪತ್ರೆಗಿಡ. शिञ् (निशाने) "क्तिन्" (३-३-९४)। (वि०) 2. ಶುಕ್ಲವರ್ಣದ, ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ. 3. ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ, ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ, ನೀಲವರ್ಣದ. "लयनेषु लोहितकनिर्मिता भुवः शितिरत्नरश्मिहरितीकृतान्तराः" माघ० १३-५२। "शितिर्भूर्जे सितेऽसिते" हेम०।

शितिकण्ठ ಶಿತಿಕಂಠ (पुं०) 1. ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. शितिः कालः कण्ठोऽस्य। "अगोचरे वागिव चोपरेमे शक्तिः शराणां शितिकण्ठकाये" किरा० १७-११। 2. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. "अवनतशितिकण्ठकण्ठलक्ष्मीमिह दधति स्फुरिताणुरेणुजालाः" माघ० ४-५६।

शितिच्छद ಶಿತಿಚ್ಛದ (पुं०) ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. शिती छदौ यस्य।

शितिवासस् ಶಿತಿವಾಸಸ್ (पुं०) ಬಲರಾಮ. शिति वासोऽस्य। "सुवर्णसूत्राकलिताधराम्बरां विडम्बयन्तं शितिवाससस्तनुम्" माघ० १-६।

शिथिल ಶಿಥಿಲ (वि०) 1. ಸಡಿಲವಾದ, ಬಿಗಿಯಾಗಿಲ್ಲದ. श्रथ (मोचने) "किरच्" उपधाया इत्वम् रेफलोपः प्रत्ययरेफस्य लत्वं च निपा० (उ० १-५३)। "धृतोत्पलापीड इव प्रियायाः शिरोरुहाणां शिथिलः कलापः" किरा० १६-१५। 2. ಸಡಿಲವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದೆ ಬಿದ್ದಿರುವ. "अर्कस्योपरि शिथिलं च्युतमिव नवमालिकाकुसुमम्" शाकु० २-८। 3. ದುರ್ಬಲವಾದ, ಚುರುಕಿಲ್ಲದ, ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ. "अभवद्गतः परिणतिं शिथिलः परिमन्दसूर्यनयनो दिवसः" माघ० ९-३। 4. ಜೋತುಬಿದ್ದಿರುವ, ಜೋಲಾಡುವ, ಸಡಿಲವಾದ, ಗಳಿತವಾದ. 5. ದೃಢವಾಗಿಲ್ಲದ, ಭದ್ರವಾಗಿಲ್ಲದ. "शिथिलं कूलमिवापगारयः" किरा० २-५३। 6. ಸಡಿಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. (ಗಂಟು) ಬಿಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. "विश्रामं लभतामिदं च शिथिलज्याबन्धमस्मद्धनुः" शाकु० २-६। 7. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಜಡವಾದ. (क्रि० वि०) 8. ಮಂದವಾಗಿ, ಮೆಲ್ಲಗೆ, ನಿಧಾನವಾಗಿ. "शिथिलाक्रष्टशिलीमुखोऽवतस्थे" याद० १५-१२६।

शिथिलता ಶಿಥಿಲತಾ (स्त्री०) 1. ಶೈಥಿಲ್ಯ, ಸಡಿಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಗಂಟು ಬಿಚ್ಚಿರುವಿಕೆ. शिथिलस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "वाससां शिथिलतामुपनाभि ह्रीनिरासमपदे कुपितानि। योषितां विदधती गुणपक्षे निर्ममार्ज मदिरा वचनीयम्" किरा० ९-६५। 2. ಭದ್ರವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ದೃಢವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು.

शिथिलयत् ಶಿಥಿಲಯತ್ (वि०) ಸಡಿಲವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. शिथिलं कुर्वत्—तत्करोति० "णिच्"। "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –यन्ती –ಯಂತೀ.

शिथिलित ಶಿಥಿಲಿತ (वि०) 1. ಗಂಟು ಬಿಚ್ಚಿ ಸಡಿಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. शिथिलं कृतम्—तत्करोति० "णिच्"। "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದುರ್ಬಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "स्वयमिति हि दये त्वं स्वीकृतश्रीनिवासा शिथिलितभवभीतिः श्रेयसे जायसे नः" दयाश०।

शिपि ಶಿಪಿ (पुं०) 1. ರಶ್ಮಿ, ಕಿರಣ. 2. ಪಶು.

शिपिविष्ट ಶಿಪಿವಿಷ್ಟ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. शिपयो रश्मयः—तैः सर्वमाविष्टः व्याप्तवान् इति शिपिविष्टः। "शिपयो रश्मयः प्रोक्ताः व्याप्य तेष्वपि वर्तनात्। शिपिविष्टः समाख्यातः सूर्येन्द्वग्न्यादिरूपवत्" इति निरुक्तिः। "नैकरूपो बृहद्रूपः शिपिविष्टः प्रकाशनः" वि० स०। 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. (वि०) 3. ಬಕ್ಕತಲೆಯುಳ್ಳವನು, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೂದಲಿಲ್ಲದವನು. 4. ಕುಷ್ಠರೋಗವುಳ್ಳವನು. "शिपिविष्टस्तु खलतौ शिवे दुश्चर्मणि स्मृतः" मेदि०।

शिप्र ಶಿಪ್ರ (पुं०) ಒಂದು ಸರೋವರ.

शिप्रा ಶಿಪ್ರಾ (स्त्री०) ಶಿಪ್ರಸರೋವರದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಒಂದು ನದಿ.

शिफा ಶಿಫಾ (स्त्री०) 1. ಮರದ ರೆಂಬೆಯಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕಿಳಿದಿರುವ ಜಟೆಯಂತಿರುವ ಬೇರು, ಬಿಳಲು. शीङ् (स्वप्ने) फक् ह्रस्वश्च बाहु०। 2. ಮೂಲ, ಬೇರು. 3. ಹರಿದ್ರ, ಅರಿಸಿನ. 4. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. 5. ತಾಯಿ. 6. ನದಿ, ಹೊಳೆ. "शिफा मातरि मांस्यां च जटायां च सरित्यपि" हेम०। 7. ತಾವರೆಗಿಡದ ಬೇರು.

शिफाक ಶಿಫಾಕ (पुं०) ತಾವರೆಯ ಬೇರು. शिफा इव "कन्" (५-३-९६)।

शिफाकन्द ಶಿಫಾಕಂದ (पुं०) ತಾವರೆಗಿಡದ ಬೇರು. शिफायुक्तः कन्दो यस्य।

शिफाधर ಶಿಫಾಧರ (पुं०) ರೆಂಬೆ, ಕೊಂಬೆ. शिफायाः धरः।

शिबि ಶಿಬಿ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಚಕ್ರವರ್ತಿ. ಈತನು ಶರಣಾಗತರಕ್ಷಕನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದಿದ್ದನು. ಇವನನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಇಬ್ಬರೂ ಗಿಡುಗ ಮತ್ತು ಪಾರಿವಾಳಗಳ ವೇಷವನ್ನು ತಾಳಿ ಇವನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು. ಗಿಡುಗನು ಪಾರಿವಾಳವನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಾಗ ಪಾರಿವಾಳವು ಶಿಬಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯನ್ನು ಮರೆಹೊಕ್ಕಿತು. ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಿಬಿಯು ಗಿಡುಗನಿಗೆ ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದ ಮಾಂಸವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಕಡಿದು ಪಾರಿವಾಳದ ತೂಕದ ಮಾಂಸವನ್ನು ತ್ರಾಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟಾಗ ಇವನ ಶರಣಾಗತ ರಕ್ಷಣೆಯ ವ್ರತಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ

ಗಳು ಸ್ವಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಇವನಿಗೆ ಅನೇಕ ವರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. भा० अनु० ६७।

शिबिका ಶಿಬಿಕಾ (स्त्री०) ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ, ಮನುಷ್ಯರು ಹೊರುವ ಒಂದು ವಾಹನ, ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಹೊರಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ವಾಹನ, ಮೇನಾ. शिबं करोति — तत्करोति...... "णिच्" (वा० ७-४-९३)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

शिबिर ಶಿಬಿರ (न०) 1. ಸೇನೆಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಸೇನೆಯು ತಂಗುವ ಸ್ಥಳ, ಸೇನೆಯು ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳ. शवन्त्यत्र — शव (गतौ) "किरच्" बाहु०। "मौलौ पाणिं पलितधवले न्यस्य कृत्वा नृशंसं धृष्टद्युम्नः स्वशिबिरमयं याति सर्वे सहध्वम्" वेणी० ३-२०। 2. ರಾಜನ ಬಿಡಾರ, ರಾಜನು ಪ್ರವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಂಗುವ ಗೃಹ. "सन्ध्यांशुभिन्नघनकर्बुरितान्तरिक्षलक्ष्मीविडम्बि शिबिरं शिवकीर्तनस्य" माघ० ५-६८। 3. ಸೇನೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕಂದಕಗಳನ್ನು ತೋಡುವುದು.

शिम्बा ಶಿಂಬಾ, शिम्बि ಶಿಂಬಿ, शिम्बी ಶಿಂಬೀ (स्त्री०) ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯದ ಸಸ್ಯದ ಕಾಯಿ, ಬೀಜಕೋಶ, ಬೀಜ.

शिर ಶಿರ (पुं०) 1. ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು. 2. ಮಸ್ತಕ, ತಲೆ. **–रा –ರಾ.** 3. ಧಮನಿ, ಸಿರೆ, ನರ. "शिरो ना पिप्पलीमूले स्यात् धमन्यां च योषिति" मेदि०।

शिरस् ಶಿರಸ್ (न०) 1. ಮಸ್ತಕ, ತಲೆ. श्रीयते उष्णीषादिना — श्रिञ् (सेवायाम्) "असुन्" धातोः शिर आदेशश्च (उ० ४-१९३)। "न लङ्घयामास महाजनानां शिरांसि नैवोद्धतिमाजगाम" माघ० ३-२८। 2. ಶಿಖರ, ಪರ್ವತದ ಅತ್ಯಂತ ಎತ್ತರ ಪ್ರದೇಶ. "समीरशिशिरः शिरःसु वसतां सतां जवनिका निकामसुखिनाम्" माघ० ४-५४। 3. ವೃಕ್ಷಗಳ ತುದಿಯ ಭಾಗ. 4. ಅಗ್ರಭಾಗ, ತುದಿಯ ಭಾಗ. 5. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಸೈನ್ಯದ ಮುಂಭಾಗ. "पुत्रस्य ते रणशिरस्ययमग्रयायी दुष्यन्त इत्यभिहितो भुवनस्य भर्ता" शाकु० ७-२६। 6. ಮುಖ್ಯ, ಪ್ರಧಾನ. "शिरःप्रधाने सेनाग्रे शिखरे मस्तकेऽपि च" मेदि०।

शिरःकपालिन् ಶಿರಃಕಪಾಲಿನ್ (पुं०) ನರಕಪಾಲ (ತಲೆ ಬುರುಡೆ) ವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. शिरःकपालोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

शिरश्शूल ಶಿರಶ್ಶೂಲ (न०) ಶಿರೋವೇದನೆ, ತಲೆನೋವು.

शिरज ಶಿರಜ (पुं०) ತಲೆಯ ಕೂದಲು, ಕೇಶ. शिरे जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

शिरसिज ಶಿರಸಿಜ (पुं०) ತಲೆಯ ಕೂದಲು, ಕೇಶ. शिरसि जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१४)। "शिरसिजसंयमनाकुलैकपाणिः" किरा० १०-५२।

शिरसिरुह ಶಿರಸಿರುಹ (पुं०) ತಲೆಯ ಕೂದಲು, ಕೇಶ. शिरसि रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)। सप्तम्याः वा अलुक् (६-३-१४) पक्षे शिरोरुहः।

शिरस्त्र ಶಿರಸ್ತ್ರ (न०) ರುಮಾಲು, ಪೇಟ. शिरः त्रायते —त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)। शिरस्त्रनिष्कर्षणभिन्नमौलिः" रघु० ७-६६।

शिरस्तस् ಶಿರಸ್ತಸ್ (अव्य०) ತಲೆಯಿಂದ. "ज्योतिःप्ररोहैरुदितैः शिरस्तः" कुमा० ३-४९।

शिरस्त्राण ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ (न०) ರುಮಾಲು, ಪೇಟ. शिरः त्रायतेऽनेन — त्रैङ् (पालने) "ल्युट्" (३-३-१७)। "अपनीतशिरस्त्राणाः शेषास्तं शरणं ययुः" रघु० ४-६४।

शिरस्य ಶಿರಸ್ಯ (वि०) 1. ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ, ತಲೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. शिरसि भवम् "यत्" (४-३-५५)। "यः" (५-३-१०३) वा। 2. ತಲೆಗೆ ಹಿತವಾದ. शिरसे हितम् — "यत्" (५-१-६)। (पुं०) 3. ಒಂದ ಕ್ಕೊಂದು ಸೇರದಂತೆ ಬಿಡಿಸಿದ ತಲೆಯ ಕೂದಲು.

शिरा ಶಿರಾ (स्त्री०) ನರ, ಶರೀರದೊಳಗಿರುವ ಸಿರೆ, ಧಮನಿ. शिनोति — शिञ् (निशाने) "रक्" बाहु०। सिरा इत्यपि पाठः।

शिराल ಶಿರಾಲ (वि०) ಸಿರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. शिराः सन्त्यस्य "लच्" (५-२-९६)। "आपिङ्गरूक्षोर्ध्वशिरस्यवालैः शिरालजङ्घैर्गिरिकूटदघ्नैः" भट्टि० २-३०।

शिरि ಶಿರಿ (पुं०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. शॄ (हिंसायाम्) "इः" (उ० ४-१४२)। 2. ಬಾಣ. 3. ಶಲಭ, ಪತಂಗದ ಹುಳ. (वि०) 4. ಹಿಂಸಿಸುವವನು.

शिरीष ಶಿರೀಷ (पुं०) ಬಾಗೆಮರ. शॄ (हिंसायाम्) "ईषन्" (उ० ४-२७)। "पदं सहेत भ्रमरस्य पेलवं शिरीषपुष्पं न पुनः पतत्रिणः" कुमा० ५-४।

शिरोगृह ಶಿರೋಗೃಹ (न०) ಮೇಲಿನ ಮಹಡಿ, ಉಪ್ಪರಿಗೆ. शिरसि गृहम्।

शिरोधर ಶಿರೋಧರ (पुं०) ಕಂಠ, ಕುತ್ತಿಗೆ.

शिरोधरा ಶಿರೋಧರಾ (स्त्री०) ಕುತ್ತಿಗೆ, ಕೊರಳು. शिरसो धरा। "अन्तरावर्तिभिर्गृहकपोतशिरोधराभैः" माघ० ४-५२।

शिरोधि ಶಿರೋಧಿ (स्त्री०) ಕಂಠ, ಕುತ್ತಿಗೆ, ಕೊರಳು. शिरो धीयतेऽनया—डु धाञ् (धारणे) "किः" (३-३-९३)।

शिरोभूषण ಶಿರೋಭೂಷಣ (न०) ತಲೆಯ ಆಭರಣ. ತಲೆಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವ ಒಡವೆ. शिरसो भूषणम्।

शिरोमणि ಶಿರೋಮಣಿ (पुंस्त्री०) 1. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ರತ್ನಾಭರಣ, ಚೂಡಾಮಣಿ. **–रत्नम् –ರತ್ನಮ್.** 2. ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಗೌರವದ ಪದವಿ.

शिरोमर्मन् ಶಿರೋಮರ್ಮನ್ (न०) ಶಿರಸ್ಸೇ ಪ್ರಾಣಾಧಾರಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವ ವರಾಹ, ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. शिर एव मर्म जीवाधारस्थानं यस्य।

शिरोरुजा ಶಿರೋರುಜಾ (स्त्री०) ತಲೆಯ ನೋವು. शिरसि रुजति—रुजो (भङ्गे) "कः" (३-१-१३५)। **–रोगः –ರೋಗಃ.**

शिरोरुट् ಶಿರೋರುಟ್ (पुं०) ಕೇಶ, ತಲೆಯ ಕೂದಲು. शिरसि रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

शिरोरुह ಶಿರೋರುಹ (पुं०) ಕೇಶ, ತಲೆಯ ಕೂದಲು. शिरसि रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)। "धृतोत्पलापीड इव प्रियायाः शिरोरुहाणां शिथिलः कलापः" किरा० १६-१५।

शिरोवेष्टन ಶಿರೋವೇಷ್ಟನ (न०) ಉಷ್ಣೀಷ, ರುಮಾಲು. शिरो वेष्टयतेऽनेन—वेष्ट (वेष्टने) करं० "ल्युट्" (३-३-११७)।

शिरोऽस्थि ಶಿರೋಽಸ್ಥಿ (न०) ತಲೆಯ ಎಲುಬು. शिरसः अस्थि।

शिल ಶಿಲ (न०) ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಉದುರಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. शिल (उञ्छे) "घञ्" (३-३-१८)।

शिला ಶಿಲಾ (स्त्री०) 1. ಪಾಷಾಣ, ಕಲ್ಲು, ಬಂಡೆ. शिलति—शिल (उञ्छे) "कः" (३-१-१३५)। "उत्पातवातप्रतिकूलपातिनीरुपत्यकाभ्यो बृहतीः शिला इव" माघ० १२-५०। 2. ವಾಸಕಾಲಿನ ಕೆಳಗಿನ ಮರ, ದೇಹಳಿ, ಹೊಸ್ತಿಲುಮರದ ಪಟ್ಟಿ, ಬಾಗಿಲಿನ ಕೆಳಗಿನ ಪಟ್ಟಿ. 3. ಮಣಶಿಲೆ. "शिला तु प्रस्तरे मता। तथा मनःशिलायां च द्वाराधःस्थितदारुणि" मेदि०। 4. ಕಂಬದ ತುದಿಯ ಭಾಗ. "स्तम्भशीर्षे शिलाशिल्यौ" मेदि०।

शिलाकर्णी ಶಿಲಾಕರ್ಣೀ (स्त्री०) ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ, ಆನೆಬೇಲದ ಮರ.

शिलाकुट्टक ಶಿಲಾಕುಟ್ಟಕ (पुं०) ಶಿಲೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುವ ಉಳಿ, ಕಲ್ಲುಳಿ. शिलां कुट्टयति—कुट्ट (छेदने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

शिलाजतु ಶಿಲಾಜತು (न०) 1. ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು, ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಖನಿಜ. 2. ಪರ್ವತದ ಬಂಡೆಗಳು ಹೊರಗೆಡಹುವ ಧಾತುಸಾರ. ಈ ಬಂಡೆಗಳು ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾದುಹೋಗಿ ಆದರಿಂದ ರಸವು ಹೊರಬಂದು ಅದು ಘನೀಭೂತವಾಗುವುದು. ಇದು (1) ಸೌವರ್ಣ (2) ರಾಜತ (3) ತಾಮ್ರ ಮತ್ತು (4) ಆಯಸ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "निदाघे घर्मसन्तप्ता धातुसारं धराधराः। निर्यासवत्प्रमुञ्चन्ति तच्छिलाजतु कीर्तितम्। सौवर्णं राजतं ताम्रं आयसं तच्चतुर्विधम्" भावप्र०।

शिलापट्ट ಶಿಲಾಪಟ್ಟ, –पुत्र –ಪುತ್ರ (पुं०) 1. ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು. 2. ಕೂಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಗಲವಾದ ಶಿಲೆ, –ಚಪ್ಪಡಿಕಲ್ಲು. शिलायाः पुत्र इव।

शिलापुष्प ಶಿಲಾಪುಷ್ಪ (न०) ಗೈರೇಯ. ಗೈರಿಕ ಧಾತು. शिलायाः पुष्पमिव।

शिलाभेद ಶಿಲಾಭೇದ (पुं०) ಕಲ್ಲುಳಿ, ಕಲ್ಲನ್ನು ತುಂಡು ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲುಕುಟ್ಟಿಗನ ಒಂದು ಆಯುಧ. शिलां भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "अच्" (३-१-१३४)।

शिलावृष्टि ಶಿಲಾವೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಕಲ್ಲುಗಳ ಮಳೆ.

शिलासन ಶಿಲಾಸನ (न०) ಕಲ್ಲಿನ ಕಾಲುಮಣೆ, ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಆಸನ, ಕಲ್ಲುಚಪ್ಪಡಿಯ ಆಸನ (ಕಲ್ಲುಬೆಂಚು).

शिलासार ಶಿಲಾಸಾರ (न०) ಲೋಹ, ಕಬ್ಬಿಣ. शिलावत् सारोऽस्य।

शिलाह्व ಶಿಲಾಹ್ವ (न०) ಶಿಲಾಜತು.

शिलि ಶಿಲಿ (पुं०) 1. ಭೂರ್ಜಪತ್ರ ಗಿಡ. (स्त्री०) 2. ದ್ವಾರದ ಕೆಳಗಿನ ಮರ.

शिली ಶಿಲೀ (स्त्री०) 1. ಕಂಬದ ಮೇಲಿನ ಭಾಗ, ಕಂಬದ ತುದಿಯ ಭಾಗ. 2. ಹೆಣ್ಣು ಎರುಬುಹುಳ. "गण्डूपद्यां शिली मता। स्तम्भशीर्षे शिलाशिल्यौ" मेदि०। 3. ದ್ವಾರದ ಕೆಳಗಿನ ಮರ.

शिलीन्ध्र ಶಿಲೀಂಧ್ರ (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 2. ಒಂದು ವೃಕ್ಷ. (न०) 3. ಬಾಳೆಯ ಹೂವು. "नवकदम्बरजोरुणिताम्बरैरधिपुरन्ध्रि शिलीन्ध्रसुगन्धिभिः" माघ० ६-३२।

शिलीन्ध्री ಶಿಲೀಂಧ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಎರೆಹುಳ. 2. ಮೃತ್ತಿಕೆ, ಮಣ್ಣು.

शिलीमुख ಶಿಲೀಮುಖ (पुं०) 1. ಬಾಣ, ಶರ, ಅಂಬು. शिलीव मुखं यस्य। "अतीतसंख्या विहिता ममाग्निना शिलीमुखाः खाण्डवमत्तुमिच्छता" किरा० १४-१०। 2. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. "उपागमे दुश्चरिता इवापदां गतिं न निश्चेतुमलं शिलीमुखाः" किरा० ४-३५। 3. ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. 4. ಮೂರ್ಖ.

शिलेय ಶಿಲೇಯ (न०) 1. ಕಲ್ಲುಹೂವು. शिलेव—शिला "ढः" (५-३-१०२)। (वि०) 2. ಶಿಲಾಸಂಬಂಧವಾದ. 3. ಶಿಲಾಸದೃಶವಾದ. ಶಿಲೆಯಂತಿರುವ. 4. ಶಿಲಾಮಯವಾದ.

शिलोच्चय ಶಿಲೋಚ್ಚಯ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. शिलाभिरुच्चीयते—उद् + चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "न पादपोन्मूलनशक्ति रंहः शिलोच्चये मूर्च्छति मारुतस्य" रघु० २-३४। 2. ಬಂಡೆಗಳ ರಾಶಿ.

शिलोत्थ ಶಿಲೋತ್ಥ (न०) ಒಂದು ಸುವಾಸನೆಯ ದ್ರವ್ಯ, ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಮೊದಲಾದುದು.

शिलौकस् ಶಿಲೌಕಸ್ (पुं०) ಗರುಡ. शिला ओको वासस्थानमस्य।

शिल्प ಶಿಲ್ಪ (न०) 1. ಕಲೆ, ಕುಶಲವಿದ್ಯೆ. ಚಿತ್ರ ನೃತ್ಯ ಗೀತ ಮೊದಲಾದುವು. ಇವು 64. ["कला" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] शील (समाधौ) "पः" धातोः ह्रस्वश्च निपा० (उ० ३-२८)। "पात्रविशेषे न्यस्तं गुणान्तरं व्रजति शिल्पमाधातुः" माल० १-६। (पुं०) 2. ಸ್ರುವ, ಯಜ್ಞದ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಕೈಗಾರಿಕೆ.

शिल्पकार ಶಿಲ್ಪಕಾರ (पुं०) 1. ಶಿಲ್ಪಿ, ಕೈಕೆಲಸಗಾರ. शिल्पं करोति—डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। 2. ಯಂತ್ರಗಳ ಕೆಲಸದವನು, ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. "णिनिः" (३-२-७८)। **-कारिन् -ಕಾರಿನ್.**

शिल्पविद्या ಶಿಲ್ಪವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ಕುಶಲವಿದ್ಯೆ.

शिल्पशाला ಶಿಲ್ಪಶಾಲಾ (स्त्री०) 1. ಕುಶಲವಿದ್ಯೆಯ ಶಾಲೆ, ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ಶಾಲೆ, ತಾಂತ್ರಿಕ ಶಾಲೆ. शिल्पानां शाला। 2. ನೃತ್ಯ ಗೀತ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಶಾಲೆ.

शिल्पशास्त्र ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ (न०) ಕುಶಲವಿದ್ಯೆ, ಕುಶಲ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. शिल्पस्य शास्त्रम्। ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಯಂತ್ರಗಳ ತಯಾರಿಕೆ ಸುವರ್ಣಾದಿ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ಕುಶಲಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ.

शिल्पिन् ಶಿಲ್ಪಿನ್ (पुं०) 1. ಕೈಕೆಲಸಗಾರ, ಕುಶಲಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು. शिल्पं कुशलकर्मास्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. 3. ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವವನು. 4. ನೃತ್ಯ ಗೀತಾದಿಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವವನು. (वि०) 5. ಕುಶಲ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು.

शिल्पिशाला ಶಿಲ್ಪಿಶಾಲಾ (स्त्री०) ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ಗೃಹ, ಶಿಲ್ಪ ಕಾರ್ಯದ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನ ಗೃಹ. शिल्पिनां शाला। "आवेशनं शिल्पिशाला" अम०।

शिव ಶಿವ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಶಂಕರ, ಮಹಾದೇವ. शिवं मङ्गलमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। श्यति पापम्—शो (तनूकरणे) "वन्" पृषो०। शेतेऽस्मिन् सर्वम्—शीङ् (स्वप्ने) "वन्" (उ० १-१५१) निपा०। इति वा। शेरतेऽवतिष्ठन्ते अणिमादयोऽष्टौ गुणाः अस्मिन् इति वा। ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರೆಂಬ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಒಬ್ಬ. ಪರಮೇಶ್ವರನು ಚತುರ್ಮುಖನ ಹಣೆಯಿಂದ ಜನಿಸಿದನು. "वैजयन्त इति ख्यातः पर्वतप्रवरो नृप। तत्राध्यात्मगतिं देव एकाकी प्रविचिन्तयन्। वैराजसदनान्नित्यं वैजयन्तं निषेवते॥ अथ तत्रासतस्तस्य चतुर्वक्त्रस्य धीमतः। ललाटप्रभवः पुत्रः शिव आगच्छद्यदृच्छया। आकाशेन महायोगी पुरा त्रिनयनः प्रभुः" भा० शान्ति० ३६०। ಪರಮೇಶ್ವರನು ಋಷಿಗಳೊಡನೆ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಾಗ ಪಾರ್ವತಿಯು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದು ಕ್ರೀಡಾರ್ಥವಾಗಿ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಕೈಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲಾಗಿ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಕುರುಡಾಯಿತು. ಆಗ ಪರಶಿವನು ತನ್ನ ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ನೇತ್ರವೊಂದನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. "आगम्य तु गिरेः पुत्री देवदेवस्य चान्तिकम्। मनःप्रियं चिकीर्षन्ती क्रीडार्थं शङ्करान्तिके॥ मनोहराभ्यां पाणिभ्यां हरनेत्रे पिधाय तु। अवेक्ष्य हृष्टा स्वगणान् स्मयन्ती पृष्ठतः स्थिता॥ देव्या चान्धीकृते देवे कश्मलं समपद्यत। निमीलिते भूतपतौ नष्टचन्द्रार्कतारकम्॥ विषण्णं भयवित्रस्तं जगदासीद्भयाकुलम्। तमोऽभिभूते सम्भ्रान्ते लोके जीवनसंक्षये॥ तृतीयं चास्य संभूतं ललाटे नेत्रमायतम्" भा० अनु० २०५।

ಪಾರ್ವತೀವಿವಾಹ: ಪರಶಿವನು ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ದಾಕ್ಷಾಯಣಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿದ್ದನು. ಒಮ್ಮೆ ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ದಕ್ಷನು ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಶಿವನು ಆತನನ್ನು ಗೌರವಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ದಕ್ಷನು ಕ್ರುದ್ಧನಾಗಿ ಶಿವನಿಗೆ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡಕೂಡದೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ದಕ್ಷನು ಮಾಡಿದ ವಾಜಪೇಯಯಾಗಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಆಹ್ವಾನ ಕೊಡದಿದ್ದರೂ ಸತಿಯು ಈಶ್ವರನ ಮಾತನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸದೆ ತಂದೆಯ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಯಾರೂ ಅವಳನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಲಿಲ್ಲವಾಗಿ ಕೋಪಗೊಂಡು ಈಶ್ವರನೇ ತನಗೆ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಪತಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತ ಯೋಗದಿಂದ ಶರೀರತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದಳು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ತನ್ನ ಜಟಾಜೂಟದಿಂದ ವೀರಭದ್ರನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ವೀರಭದ್ರನು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಥಗಣಗಳೊಡನೆ ಹೋಗಿ ದಕ್ಷನ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಿದನು. ಶರೀರತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ ಸತೀದೇವಿಯು ಮೇನಕಾ-ಹಿಮವಂತರ ಪುತ್ರಿಯಾಗಿ (ಪಾರ್ವತಿಯಾಗಿ) ಜನಿಸಿ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದಳು.

ಶಿವನಿಂದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರದಾನ: ಕೌರವರಿಂದ ಪರಾಜಿತರಾದ ಪಾಂಡವರು ವನವಾಸವನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿದ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಮಂತ್ರದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅರ್ಜುನನು ಇಂದ್ರಕೀಲಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಪರಮೇಶ್ವರನು ಕಿರಾತ ವೇಷದಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಅರ್ಜುನನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅವನ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಶತ್ರುನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. "ददामि तेऽस्त्रं दयितमहं पाशुपतं विभो। समर्थो धारणे मोक्षे संहारेऽपि च पाण्डव। न त्वया सहसा पार्थ मोक्तव्यं पुरुषे क्वचित्। जगद्विनिर्दहेत्सर्वमल्पतेजसि पातितम्। तत् श्रुत्वा त्वरितः पार्थः शुचिर्भूत्वा समाहितः। ततस्त्वध्यापयामास सरहस्यनिवर्तनम्। तदस्त्रं पाण्डवश्रेष्ठं मूर्तिमन्तमिवान्तिकम्। उपतस्थे महात्मानं यथा त्र्यक्षमुमापतिम्" भा० वन० ४०।

ತ್ರಿಪುರಸಂಹಾರ: ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ವರವನ್ನು ಪಡೆದು ಮಯನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಆಯಸ ರಾಜತ ಮತ್ತು ಸೌವರ್ಣಪುರಗಳಲ್ಲಿ ತಾರಕಾಸುರನ ಮಕ್ಕಳಾದ ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲಿ ಕಮಲಾಕ್ಷ ಮತ್ತು ತಾರಾಕ್ಷರು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸತೊಡಗಲಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ತ್ರಿಪುರಾಸುರರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ಪರಮೇಶ್ವರನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ರಥವನ್ನಾಗಿಯೂ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಅಶ್ವಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸಾರಥಿಯನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಂದರಪರ್ವತವನ್ನು ಬಿಲ್ಲನ್ನಾಗಿಯೂ ಯಮನನ್ನು ಬತ್ತಳಿಕೆಯನ್ನಾಗಿಯೂ ಆದಿಶೇಷನನ್ನು ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನಾಗಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಾಣವನ್ನಾಗಿಯೂ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಆ ಮೂರು ಪುರಗಳೂ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಸೇರಿದ್ದನ್ನು ಕಂಡು ಒಂದೇ ಬಾಣದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. "असुराणां पुराण्यासन् त्रीणि वीर्यवतां दिवि। आयसं राजसं चैव सौवर्णमपि चापरम्। नाशकत्तानि मघवा भेत्तुं सर्वायुधैरपि। अथ सर्वेऽमरा रुद्रं जग्मुः शरणमर्दिताः। तत ऊचुर्महात्मानो देवाः सर्वे समागताः। रुद्र रौद्रा भविष्यन्ति पशवः सर्वकर्मसु। जहि दैत्यान् सह पुरैः लोकांस्त्रायस्व मानद। स तथोक्तस्तथेत्युक्त्वा कृत्वा विष्णुं शरोत्तमम्। ब्रह्माणं सारथिं कृत्वा विनियुज्य च सर्वशः। शरेणादित्यवर्णेन कालाग्निसमतेजसा। तेऽसुराः सपुरास्तत्र दग्धा रुद्रेण भारत" भा० अनु० २६५। ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರೆಂಬ ನಾಮರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಲಯರೂಪ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವನು. "सृष्टिस्थित्यन्तकरणीं ब्रह्मविष्णुशिवात्मिकाम्। स संज्ञां याति भगवानेक एव जनार्दनः" विष्णुपु०। "न ब्रह्मा भवतो भिन्नो न शम्भुर्ब्रह्मणस्तथा। न चाहं युवयोर्भिन्नो ह्यभिन्नत्वं सनातनम्" कालिकापु०। "सृष्टिस्थित्यन्तकरणादेक एव महेश्वरः। ब्रह्मा विष्णुः शिवश्चेति संज्ञामाप पृथक् पृथक्। अतस्त्वं च विधाता च तथाहमपि न पृथक्। एवं शरीरं रूपं च ज्ञानमस्माकमन्तरम्" कालिकापु०। ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರು ಅಭಿನ್ನರಾದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಭಜಿಸುವವರು ಈಶ್ವರನನ್ನೂ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಭಜಿಸುವವರು ವಿಷ್ಣುವನ್ನೂ ಹೊಂದುವರು. "तं ये विन्दन्ति ते देवि नूनं मामेव विन्दति। ये मां विन्दन्ति देवेशि ते विन्दन्ति परं शिवम्" कूर्मपु०। "परात्परतरं यान्ति नारायणपरा जनाः। न ते तत्र गमिष्यन्ति ये द्विषन्ति महेश्वरम्"। "शिवेन भर्त्रा सह धर्मचर्या कार्या त्वया मुक्तविचारयेति" कुमा० ७-८३।

2. ಮೋಕ್ಷ. 3. ಹಸುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಗೂಟ. 4. ಒಂದು ಶುಭಯೋಗ. 5. ಸುರುಸುರಕೆ ಗಿಡ. 6. ಗುಗ್ಗುಳ. 7. ವೇದ. 8. ಪಾದರಸ. 9. ಕಾಡು

ಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಗಿಡ. "शिवो मोक्षे महादेवे कीलकग्रहयोगयोः। वालुके गुग्गुलौ वेदे पुण्डरीकद्रुमे पुमान्" मेदि०। 10. ಕರಿದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. [ಅಪಾರಮಹಿಮನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ವಿಭೂತಿಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದಾದರೆ ಅದಕ್ಕೇ ಒಂದು ಸಂಪುಟ ಬೇಕಾಗುವುದು. ವಿಸ್ತರ ಭಯ ದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಕ್ಕೆ ಶಿವಪುರಾಣ ಲಿಂಗಪುರಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ.] 11. ಶುಭ, ಮಂಗಳ, ಕಲ್ಯಾಣ, ಕ್ಷೇಮ. "उपपन्नं ननु शिवं सप्तस्वङ्गेषु यस्य मे। देवीनां मानुषीणां च प्रतिहर्ता त्वमापदाम्" रघु० १-६०। 12. ಸುಖ. 13. ಜಲ, ನೀರು. "सुख-क्षेमजले क्लीबम्" मेदि०। (वि०) 14. ಮಂಗಳಕರವಾದ. 15. ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. "शिवास्ते पन्थानः सन्तु"। "महते फलाय तदवेक्ष्य शिवम्" किरा० ६-२८। 16. ರಮ್ಯವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "शिवं नभोवर्त्म सरोजवायुभिः" किरा० ४-२९।

शिवक ಶಿವಕ (पुं०) 1. ಹಸುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಗೂಟ. 2. ಹಸುಗಳು ಮೈ ಕೆರೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಿರುವ ಕಂಬ. 3. ಹಾಲು ಕರೆಯಲು ಹಸುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಗೂಟ.

शिवकीर्तन ಶಿವಕೀರ್ತನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. शिवं सुखकरं कीर्तनं यस्य। "सन्ध्यांशुभिन्नघनकर्बुरितान्तरिक्ष-लक्ष्मीविडम्बि शिबिरं शिवकीर्तनस्य" माघ० ५-६८। 2. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ, -ಸೇವಕ.

शिवङ्कर ಶಿವಂಕರ (वि०) 1. ಕ್ಷೇಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ಸೌಖ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ करोति—डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। शिवस्य करः। "क्षेमङ्करोऽरिष्टतातिः शिवतातिः शिवङ्करः" अम०।

शिवताति ಶಿವತಾತಿ (वि०) 1. ಸುಖಕರವಾದ. 2. ಮಂಗಳಕರವಾದ. "प्रयत्नः कृत्स्नोऽयं फलतु शिवतातिश्च भवतु" मालती० ६-७।

शिवदारु ಶಿವದಾರು (न०) ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ.

शिवदूती ಶಿವದೂತೀ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ಒಬ್ಬ ಯೋಗಿನಿ.

शिवद्रुम ಶಿವದ್ರುಮ (पुं०) ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಗಿಡ. शिवप्रियो द्रुमः।

शिवद्विष्टा ಶಿವದ್ವಿಷ್ಟಾ (स्त्री०) ಕೇತಕೀವೃಕ್ಷ, ತಾಳೆ ಮರ. शिवेन द्विष्टा। ಕೇತಕೀಪುಷ್ಪವು ಈಶ್ವರನ ಪೂಜೆಗೆ ಅನರ್ಹವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

शिवधातु ಶಿವಧಾತು (पुं०) ಪಾರದ, ಪಾದರಸ. ಪಾದರಸವು ಶಿವನ ವೀರ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

शिवपुराण ಶಿವಪುರಾಣ (न०) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು.

शिवपुरी ಶಿವಪುರೀ (स्त्री०) ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರ. ಕಾಶೀ ವಿಶ್ವನಾಥನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

शिवप्रिय ಶಿವಪ್ರಿಯ (पुं०) 1. ಸ್ಫಟಿಕ. 2. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. 3. ಬಕವೃಕ್ಷ. (न०) 4. ರುದ್ರಾಕ್ಷ. **-या -ಯಾ.** 5. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ.

शिवमल्ली ಶಿವಮಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಬಕಪುಷ್ಪ.

शिवरात्रि ಶಿವರಾತ್ರಿ (स्त्री०) ಮಾಘ ಬಹುಳ ಚತುರ್ದಶಿ. "माघमासस्य शेषे या प्रथमे फाल्गुनस्य च। कृष्णा चतुर्दशी सा तु शिवरात्रिः प्रकीर्तिता"। ಈ ಶಿವರಾತ್ರಿಯ ದಿನ ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲಾ ಪೂಜೆ ನಡೆದರೂ ಆ ದಿನ ಉಪವಾಸವೇ ಪ್ರಧಾನವಾದುದು. "न स्नानेन न वस्त्रेण न धूपेन न चार्चया। तुष्यामि न तथा पुष्पैः यथा तत्रोपवासतः"॥ ಶಿವರಾತ್ರಿಯ ಪೂಜೆಯನ್ನು ರಾತ್ರಿ ಪ್ರತಿ ಯಾಮ (ಜಾವ) ದಲ್ಲೂ ಆಚರಿಸಬೇಕು. "ततो रात्रौ प्रकर्तव्यं शिवप्रीणनतत्परैः। प्रहरे प्रहरे स्नानं पूजां चैव विशेषतः"॥ ಪ್ರಥಮ ಯಾಮ (ಜಾವ) ದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೀರಸ್ನಾನ, ದ್ವಿತೀಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ದಧಿಸ್ನಾನ. ತೃತೀಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಯಸ್ನಾನ. ಚತುರ್ಥ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಮಧು ಸ್ನಾನ.—ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ಸ್ನಾನ ಪೂಜಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. "दुग्धेन प्रथमं स्नानं दध्ना चैव द्वितीयके। तृतीये च तथाज्येन चतुर्थे मधुना तथा"॥ ಪ್ರತಿ ಜಾವದಲ್ಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಅರ್ಘ್ಯ ಪ್ರದಾನ ಮಾಡಬೇಕು.

ಮೊದಲನೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ—ಕ್ಷೀರಸ್ನಾನಪೂರ್ವಕ "शिवरात्रिव्रतं देव पूजाजपपरायणः। करोमि विधिवद्दत्तं गृहाणार्घ्यं महेश्वर"॥

ದ್ವಿತೀಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ—ದಧಿಸ್ನಾನಪೂರ್ವಕ "नमः शिवाय शान्ताय सर्वपापहराय च। शिवरात्रौ ददाम्यर्घ्यं प्रसीद उमया सह"॥

ತೃತೀಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ—ಘೃತಸ್ನಾನಪೂರ್ವಕ "दुःखदारिद्र्यशोकेन दग्धोऽहं पार्वतीश्वर। शिवरात्रौ ददाम्यर्घ्यमुमाकान्त गृहाण मे"॥

ಚತುರ್ಥ ಯಾಮದಲ್ಲಿ—ಮಧುಸ್ನಾನ ಪೂರ್ವಕ "मया कृतान्यनेकानि पापानि हर शङ्कर। शिवरात्रौ

ददाम्यर्घ्यमुमाकान्त गृहाण मे"।। ಈ ರೀತಿ ಅರ್ಘ್ಯ ಪ್ರದಾನ ಮಾಡಬೇಕು.

शिवलोक ಶಿವಲೋಕ (ಪುಂ) ಪರಶಿವನ ಲೋಕ, ಕೈಲಾಸ. शिवस्य लोकः। ಶಿವಲೋಕವು ವೈಕುಂಠ ಲೋಕಕ್ಕೆ 16 ಕೋಟಿ ಯೋಜನಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕೈಲಾಸದಲ್ಲಿ ಪರಶಿವನು ಪಾರ್ವತೀದೇವೀಸಮೇತನಾಗಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಮಥಗಣಗಳಿಂದ ಪರಿವೃತನಾಗಿ ಅವರಿಂದ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವನು. "वैकुण्ठादुत्तरे शैवो लोकः षोडशकोटयः। तिर्यगेव महाराज कैलासाख्यस्तु पर्वतः। पार्वत्या सहितः शम्भुः यत्रास्ते स्वगणैर्वृतः" पाद्म०।

शिववल्लभा ಶಿವವಲ್ಲಭಾ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ.

शिवसायुज्य ಶಿವಸಾಯುಜ್ಯ (न०) ಪರಮೇಶ್ವರನೊಡನೆ ಸೇರುವುದು, ಪರಮೇಶ್ವರನು ಅನುಭವಿಸುವ ಸಕಲ ಭೋಗಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಅವನ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವುದು, ಮೋಕ್ಷ. शिवस्य सायुज्यम्। "उपवास-प्रभावेण बलादपि च जागरात्। शिवरात्रेस्तथा तस्य लिङ्गस्यापि प्रपूजया। अक्षयान् लभते लोकान् शिवसायुज्यमाप्नुयात्"।

शिवसुन्दरी ಶಿವಸುಂದರೀ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ.

शिवा ಶಿವಾ (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ. शिवः भर्तृत्वेना-स्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। 2. ಶಮೀವೃಕ್ಷ. 3. ಅಳಲೆ ಗಿಡ. 4. ಭೂವಸ್ತ್ಯಾಮಲಕ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ ಗಿಡ. 5. ಹೆಣ್ಣುನರಿ. "स्त्रियां शिवा भूरिमायगोमायुमृग-धूर्तकः" अम०। "शिवाघोरस्वनां पश्चाद्बुबुधे विकृतेति ताम्" रघु० १२-३९। 6. ಮೋಕ್ಷ. 7. ಒಂದು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತು. 8. ಅರಿಶಿನ. "शिवा झाटामलीषधौ। अभयामलकीगौरीफेरुसक्तुफलास्वपि" मेदि०।

शिवाक्ष ಶಿವಾಕ್ಷ (न०) ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ. शिवस्य अक्षि कारणत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "रुद्राक्षं शिवलिङ्गं च स्थूलं स्थूलं विशिष्यते" मेरुतन्त्रम्।

शिवाद्वैतदर्शन ಶಿವಾದ್ವೈತದರ್ಶನ (न०) ವೀರಶೈವ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ವೇದಾಂತದರ್ಶನದ ಒಂದು ಭೇದ. ಇದು ವೀರಶೈವರ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ. ಈ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಶಿವಾದ್ವೈತ ವಿಶೇಷಾದ್ವೈತ ಶೈವಸಿದ್ಧಾಂತ ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳು ಇರುವುವು. ಈ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಶಿವನೇ ಮುಖ್ಯ ತತ್ತ್ವವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಶಿವಾದ್ವೈತವೆಂದೂ ಸಮರಸವೆಂಬ ವಿಶೇಷವಾದ ಅದ್ವೈತವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷಾದ್ವೈತವೆಂದೂ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅದ್ವೈತವಾದುದರಿಂದ ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತವೆಂದೂ ಹೆಸರುಗಳಿರುವುವು.

ಈ ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತದಲ್ಲಿ ಶಿವೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ ಶ್ರೀಕಂಠಶಿವಾಚಾರ್ಯರು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೂ ಬಾದರಾಯಣಸೂತ್ರಗಳಿಗೂ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಯ್ಯದೀಕ್ಷಿತರು ಶಿವಾರ್ಕಮಣಿದೀಪಿಕೆಯೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಪತಿ ಪಶು ಪಾಶವೆಂದು ವಿಷಯವು ಮೂರು ವಿಧ. ಪತಿಯೇ ಪರಶಿವನು, ಪರಮಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯುಕ್ತ. ಪಶುವೇ ಪುರುಷ ಜೀವಾತ್ಮನು. ಜ್ಞಾತೃತ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವ ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು.

ಈ ಮತದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಗಳು: ಪುರುಷ ಪ್ರಕೃತಿ ಮಹತ್ ಅಹಂಕಾರ ಮನಸ್ಸು 5 ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು 5 ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು 5 ತನ್ಮಾತ್ರಗಳು 5 ಮಹಾಭೂತಗಳು ಇವುಗಳೊಡನೆ ಶಿವ ಶಕ್ತಿ ಸಾದಾಖ್ಯ ಈಶ್ವರ ಸದ್ವಿದ್ಯೆ ಮಾಯೆ ಕಾಲ ನಿಯತಿ ಕಲೆ ವಿದ್ಯೆ ರಾಗ ಈ ಹನ್ನೊಂದು ತತ್ತ್ವಗಳೂ ಸೇರಿ ಒಟ್ಟು 36 ತತ್ತ್ವಗಳು.

ಎಲ್ಲ ಮತಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶೈವಮತವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಅದರಲ್ಲೂ ವೀರಶೈವಮತವು ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠ. ಶೈವಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಿಂದಿಸುವವರು ನರಕದಲ್ಲಿ ದುಃಖಭಾಗಿಗಳಾಗಿ ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವರು. ಶಿವನನ್ನು ನಿಂದಿಸುವವರನ್ನು ಶೈವರು ಶಿಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅವರಿಗೆ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಶಿಕ್ಷಿಸಿದವರು ಶಿವಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುವರು. ಇದು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಇವರು ಜೀವಾತ್ಮಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ಜೀವಾತ್ಮ: ಜೀವಾತ್ಮನು ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪನು. ಅವನು ಮಾಯೆಯಿಂದ ಅಲ್ಪಜ್ಞನೂ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಅಹಂಕಾರಿಯೂ ಆಗಿ ಸುಖ ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು. ಜೀವನು ಆಣವಮಲ ಮಾಯಾಮಲ ಕಾರ್ಮಿಕಮಲ ಮತ್ತು ಅಹಂಕಾರಗಳ ಮೂಲಕ ಕರ್ಮಬದ್ಧನಾಗಿ ಜನ್ಮಾಂತರಗಳನ್ನು ತಾಳುವನು. ಈ ಮೂರು ಮಲಗಳೇ ಜೀವನಪಾಶಗಳು. ಜೀವನು ಈ ಪಾಶಗಳಿಂದ ಬದ್ಧನಾದರೆ ಶಿವಭಾವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಜೀವಭಾವವನ್ನು ತಾಳುವನು.

ಈ ಪಾಶದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಲು ಸಾಧನ: ಶಿವಸ್ಮರಣೆ ಧ್ಯಾನ ಸ್ತೋತ್ರ ಪೂಜೆಗಳು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದುವು. ಆದರೆ ಅಶಕ್ತರಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಸಹಕಾರಿ

ಯಾಗುವುದು. ನವವಿಧ ಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾರ್ಪಣ ಮತ್ತು ಆತ್ಮನಿವೇದನ ಇವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುವು. ಮಾಡುವ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಶಿವನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವೇ ಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಜಪತಪಾದಿಗಳನ್ನು ಶಿವಾರ್ಪಣ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಮಾಡುವುದು ಇವು ಸರ್ವಾರ್ಪಣವಾಗುವುವು. ಕರ್ಮವು ಸಕಾಮ ಮತ್ತು ನಿಷ್ಕಾಮ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ ಹೇಳಿ ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿವಾಗುವುದೆಂದು ಈ ದರ್ಶನಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪರಮಾತ್ಮ: ಪರಶಿವನೇ ಪರಮಾತ್ಮ. ಶಿವನು ನಿಷ್ಕಲ ಪರಾತ್ಪರ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ನಿತ್ಯ ಅವ್ಯಯ ಸರ್ವಗತ ಕಾರಣ ಕಾರಣ ಸರ್ವಶಕ್ತ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಸ್ವರೂಪ. ನಿರ್ಗುಣ ನಿರುಪಾಧಿಕ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ ಸನಾತನ ವೇದವೇದಾಂತ ಗೋಚರ. ಪರಶಿವನು ಚಿದ್ಘನಸ್ವರೂಪನು. ಶುದ್ಧವಾದ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು. ಶುದ್ಧಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪರಶಿವನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನು. ಶಿವತತ್ತ್ವವು ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ.

ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯ ಮತ್ತು ಮುಕ್ತಿ: ಜೀವನು ಲಿಂಗಧಾರಣಾತ್ಮಕ ಶಿವದೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಭಕ್ತ ಮಹೇಶ ಪ್ರಸಾದಿ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ಶರಣ ಮತ್ತು ಐಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಷಟ್ ಸೋಪಾನಗಳ ಮೂಲಕ ಮಲತ್ರಯನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದಿ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಕ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿ ಹೊಂದುವನು. ಈ ಪಾಶಗಳಿಂದ ಬದ್ಧನಾದರೆ ಜೀವನು. ಇವುಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದರೆ ಸದಾಶಿವನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಪಾಶಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುವುದೇ ಮುಕ್ತಿ.

शिवाराति ಶಿವಾರಾತಿ (पुं०) ಕುಕ್ಕುರ, ನಾಯಿ.

शिवालु ಶಿವಾಲು (पुं०) ಶೃಗಾಲ, ನರಿ.

शिवि ಶಿವಿ (पुं०) ಭುಜಪತ್ರೆ ಗಿಡ.

शिशिर ಶಿಶಿರ (पुन०) 1. ಶಿಶಿರ ಋತು, ಮಾಘ ಫಾಲ್ಗುನ ಮಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಋತು. शशन्ति धावन्ति यस्मिन् पथिकाः—शश (प्लुतगतौ) "किरच्" (उ० १-५३)। निपा०। "कण्ठेषु स्खलितं गतेऽपि शिशिरे पुंस्कोकिलानां रुतम्" शाकु० ६-४। (पुं०) 2. ಹಿಮ, ಮಂಜು, ಇಬ್ಬನಿ. "जातां मन्ये शिशिरमथितां पद्मिनीं वान्यरूपाम्" मेघ० २-२०। 3. ವಿಷ್ಣು. आर्तशब्दश्रवणसमनन्तरमेव शशति त्वरया गच्छति—शश "किरच्"। "गजेन्द्रपालनार्थं यः शिशिरः त्वरया गतः" इति निरुक्तिः। "शब्दातिगः शब्दसहः शिशिरः शर्वरीकरः" वि० स०। (वि०) 4. ಶೀತಲವಾಗಿರುವ, ತಣ್ಣಗಿರುವ. "शीतं गुणे तद्वदर्थाः सुषीमः शिशिरो जडः। तुषारः शीतलः शीतो हिमः सप्तान्यलिङ्गकाः" अम०। "शम्भोः शिरोऽन्तःसरितस्तरङ्गान् विगाह्य गाढं शिशिरान् रसेन" कुमा० ११-४७।

शिशिरकिरण ಶಿಶಿರಕಿರಣ (पुं०) ಚಂದ್ರ.

शिशिरात्यय ಶಿಶಿರಾತ್ಯಯ (पुं०) ಶಿಶಿರಋತುವು ಕಳೆದುಹೋಗುವುದು, ವಸಂತಋತು. शिशिरस्य अत्ययः नाशः। "तस्याः सखीभ्यां प्रणिपातपूर्वं स्वहस्तलूनः शिशिरात्ययस्य। व्यकीर्यत त्र्यम्बकपादमूले पुष्पोच्चयः पल्लवभङ्गभिन्नः" कुमा० ३-६१। -अपगमः -ಅಪಗಮ.

शिशु ಶಿಶು (पुं०) 1. ಮಗು. श्यति—शो (तनूकरणे) "उः" धातोः इत्वं द्वित्वं च (उ० १-२०)। "धैर्यमभिनदुदितं शिशुना जननीनिर्भर्त्सनविवृद्धमन्युना" माघ० १५-८७। ಅನ್ನಪ್ರಾಶನಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿನ ವಯಸ್ಸಿನ ವರೆವಿಗೂ ಶಿಶು. ಅನಂತರ ಬಾಲಕ. "प्राक् चूडाकरणाद्बालः प्रागन्नप्राशनाच्छिशुः। कुमारस्तु स विज्ञेयः यावत् मौञ्जी न बन्धनम्"। 2. ಚತುಷ್ಪಾತ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮರಿ. "प्रक्रीडितुं सिंहशिशुं बलात्कारेण कर्षति" शाकु० ७-१४।

शिशुक ಶಿಶುಕ (पुं०) 1. ಮಗು. 2. ಕಡಲ ಹಂದಿ. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 4. ನೀರುಬೆಕ್ಕು. "शिशुकः शिशुमारे स्यात् बालकोलूपिनोरपि" मेदि०।

शिशुता ಶಿಶುತಾ (स्त्री०) ಶೈಶವ, ಬಾಲ್ಯ, ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆ. शिशोर्भावः "तल्" (५-१-११९)।

शिशुत्व ಶಿಶುತ್ವ (न०) ಶೈಶವ, ಬಾಲ್ಯ, ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆ. शिशोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)।

शिशुपाल ಶಿಶುಪಾಲ (पुं०) ಚೇದಿದೇಶದ ದೊರೆ, ವಸುದೇವನ ತಂಗಿಯಾದ ಶ್ರುತಶ್ರವೆ ಮತ್ತು ದಮಘೋಷ ಇವರ ಮಗ. शिशून् पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "समरेषु रिपून् विनिघ्नता शिशुपालेन समेत्य संप्रति" माघ० १६-१४। [ಶಿಶುಪಾಲನು ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಅಂಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಶಾಪಗ್ರಸ್ತರಾದ ಜಯ ವಿಜಯರು ಮೂರನೆಯ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಶಿಶುಪಾಲ ದಂತವಕ್ತ್ರರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಶಿಶುಪಾಲನು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಇವನಿಗೆ ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳೂ ನಾಲ್ಕು ತೋಳುಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಈ ಭಯಂಕರ ರೂಪವನ್ನು ನೋಡಿದ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳು ಬಹಳ ಹೆದರಿದರು. ಒಬ್ಬ ಮಹಾತ್ಮನ ಶರೀರಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಈ ವಿಕಾರರೂಪವು

ಹೋಗುವುದೆಂದೂ ಆವನಿಂದಲೇ ಇವನಿಗೆ ಮೃತ್ಯುವೆಂದೂ ಆಕಾಶವಾಣಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಿತು. ಈತನು ಮಗುವಾಗಿದ್ದಾಗ ಎಲ್ಲರೂ ಬಂದು ಇವನನ್ನು ಮುದ್ದಾಡುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತಿರಲು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೂ ಬಂದು ಇವನನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳಲು ಇವನ ಮೂರನೇ ಕಣ್ಣೂ ಮತ್ತು ಎರಡು ತೋಳುಗಳೂ ತಾವಾಗಿಯೇ ಇಂಗಿಹೋದವು. ಆಗ ಶಿಶುಪಾಲನ ತಾಯಿಗೆ ಇದರಿಂದ ಸಂತೋಷವುಂಟಾದರೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ಇವನಿಗೆ ವೈರಿಯಾಗಬಹುದೆಂದು ಹೆದರಿ ಇವನು ಎಷ್ಟೇ ಅಪರಾಧ ಮಾಡಿದರೂ ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಒಂದು ನೂರು ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸುವುದಾಗಿ ಮಾತುಕೊಟ್ಟನು. ಧರ್ಮರಾಜನು ರಾಜಸೂಯಯಾಗ ಮಾಡಿದಾಗ ಭೀಷ್ಮನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಅಗ್ರಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಲು ಇವನು ಭೀಷ್ಮನನ್ನೂ ಅಗ್ರಪೂಜೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನೂ ಬಹಳ ನಿಂದಿಸುತ್ತಿರಲು ಸಭೆಯಲ್ಲಿದ್ದವರೆಲ್ಲರೂ ಶಿಶುಪಾಲನನ್ನು ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸಲು ಹೋದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಚಕ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಶಿಶುಪಾಲನ ಶಿರಶ್ಛೇದ ಮಾಡಿದನು. "इत्थं सभाजितं वीक्ष्य सर्वे प्राञ्जलयो जनाः। नमो जयेति नेमुस्तं निपेतुः पुष्पवृष्टयः॥ इत्थं निशम्य दमघोषसुतः स्वपीठात् उत्थाय कृष्णगुणवर्णनजातमन्युः। उत्क्षिप्य बाहुमिदमाह सदस्यमर्षी संश्रावयन् भगवते परुषाण्यभीतः॥ यूयं पात्रविदां श्रेष्ठा मा मन्ध्वं बालभाषितम्। सदसस्पतयः सर्वे कृष्णो यत्संमतोऽर्हणे॥ तपोविद्याव्रतधरान् ज्ञानविध्वस्तकल्मषान्। परमर्षीन् ब्रह्मनिष्ठान् लोकपालैश्च पूजितान्॥ सदसस्पतीनतिक्रम्य गोपालः कुलपांसनः। यथा काकः पुरोडाशं सपर्यां कथमर्हति॥ एवमादीनभद्राणि बभाषे नष्टमङ्गलः। नोवाच किञ्चिद् भगवान् यथा सिंहः शिवारुतम्॥ निन्दां भगवतः शृण्वन् तत्परस्य जनस्य च। ततः पाण्डुसुताः क्रुद्धाः मत्स्यकैकयसृञ्जयाः॥ उदायुधाः समुत्तस्थुः शिशुपालजिघांसवः। तावदुत्थाय भगवान् स्वान् निवार्य स्वयं रुषा। शिरः क्षुरान्तचक्रेण जहारापततो रिपोः" भाग० १०-७४।

शिशुमार ಶಿಶುಮಾರ (पुं०) ನೀರುಬೆಕ್ಕು.

शिशुवाहक ಶಿಶುವಾಹಕ (पुं०) 1. ಕಾಡುಮೇಕೆ. शिशुं वहति — वह (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಶಿಶುವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವವನು.

शिश्न ಶಿಶ್ನ (पुं०) ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. शशति— शश (प्लुतगतौ) "नक्" बाहु०। पृषो०।

शिश्विदान ಶಿಶ್ವಿದಾನ (वि०) ಅಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು, ನೀಚಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. श्विता (वर्णे) + सन् "आनच्" (उ० २-९२)। सनो लुक् तस्य दः। "शिश्विदानः कृष्णकर्मा" अम०।

शिष्ट ಶಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಉಳಿದಿರುವ, ಕಳೆದು ಉಳಿದಿರುವ. शिष (असर्वोपयोगे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಉಳಿದಿರುವ. "यज्ञशिष्टामृतभुजो यान्ति ब्रह्म सनातनम्" गीता ४-३०। 3. ತಿಳಿದವನು, ಅಭಿಜ್ಞ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವಿಶಾರದ. "समौ हि शिष्टैराम्नातौ वत्स्यन्तावामयः स च" माघ० २-१०। 4. ಸುಶಿಕ್ಷಿತ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿದವನು, ತರಬೇತಿ ಪಡೆದವನು. शासु (अनुशिष्टौ) "क्तः" (३-४-७२)। 5. ಶಾಂತಿಗುಣವುಳ್ಳ, ಉತ್ತಮ ಗುಣವುಳ್ಳ, ಧರ್ಮಶೀಲ, ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ. "द्वेष्योऽपि संमतः शिष्टः तस्यार्तस्य यथौषधम्" रघु० १-२८। 6. ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು. "न पाणिपादचपलः न नेत्रचपलो मुनिः। न च वागङ्गचपलः इति शिष्टस्य लक्षणम्" भा०।

शिष्टाचार ಶಿಷ್ಟಾಚಾರ (पुं०) ಧರ್ಮಾತ್ಮರು ನಡೆಸಿದ ವ್ಯವಹಾರ, ಮಹಾತ್ಮರ ಅನುಷ್ಠಾನ, ಶ್ರೇಷ್ಠಜನರ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ. शिष्टानामाचारः। "शिष्टैराचर्यते यस्मात् शिष्टाचारः स शाश्वतः"। "दानं सत्यं तपो लोभो विद्येज्या पूजनं दमः। अष्टौ तानि चरित्राणि शिष्टाचारस्य लक्षणम्"॥

शिष्टि ಶಿಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. शासु (अनुशिष्टौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अन्यत्र पुत्रात् शिष्याद्वा शिष्टचर्थं ताडयेत्तु तौ" मनु० ४-१६४। 2. ಶಿಕ್ಷೆ, ದಂಡನೆ.

शिष्य ಶಿಷ್ಯ (पुं०) 1. ಕಲಿಯುವವನು, ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆಯುವವನು. शासु (अनुशिष्टौ) "क्यप्" (३-१-१०९)। "शिष्याः कलाविधिषु भीमभुवो वयस्याः" नैष० २१-१२४। 2. ಉಪದೇಶ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. "यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम्" गीता २-७।

शी ಶೀ (स्त्री०) 1. ಶಯನ, ಮಲಗುವುದು, ನಿದ್ರಿಸುವುದು. शीङ् (स्वप्ने) "क्विप्" (३-२-१७८)। "शीश्च शयनमित्याहुः" मेदि०। 2. ನೆಮ್ಮದಿ, ಶಾಂತತೆ.

शीकर ಶೀಕರ (पुं०) 1. ನೀರಿನ ತುಂತುರು. शीकृ (सेचने) "अरन्" (उ० ३-१३१)। "दलितमौक्तिकचूर्णविपाण्डवः स्फुरितनिर्झरशीकरचारवः" माघ० ६-३५। 2. ವಾತ, ವಾಯು, ಗಾಳಿ. (न०) 3. ಸರಳವೃಕ್ಷದ ರಸ. "शीकरं सरले वातसृताम्बुकणयोः पुमान्" मेदि०।

शीकरिन् ಶೀಕರಿನ್ (वि०) ಜಲಕಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನೀರಿನ ತುಂತುರುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ. शीकर "इनिः" (५-२-११५)। "सेकः शीकरिणा करेण विहितः कामं विरामे पुनः" मालती० ९-३४।

शीघ्र ಶೀಘ್ರ (न०) 1. ಲಾವಂಚ. 2. ಹಂಸ. शिघि (आघ्राणे) "रक्" बाहु०। (वि०) 3. ವೇಗವಾದ, ವೇಗವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳ. "शीघ्रं नलदे चक्राङ्गे क्लीबं द्रुतगतौ त्रिषु" मेदि०। "असौ मुखालम्बितहेमसूत्रं बिभ्रन्मणिं मण्डलशीघ्रचारः" विक्र० ५-२। (क्रि० वि०) 4. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ವೇಗವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ.

शीघ्रकारिन् ಶೀಘ್ರಕಾರಿನ್ (वि०) ಬೇಗ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. शीघ्रं करोति — डुकृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–कारिणी –ಕಾರಿಣೀ.**

शीघ्रग ಶೀಘ್ರಗ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. (वि०) 2. ಬೇಗ ನಡೆಯುವ, ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುವ. शीघ्रं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

शीघ्रगामिन् ಶೀಘ್ರಗಾಮಿನ್ (वि०) ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವ, ಬೇಗ ಹೋಗುವ. शीघ्रं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

शीघ्रचेतन ಶೀಘ್ರಚೇತನ (पुं०) ನಾಯಿ. शीघ्रं चेतयति — चिती (संज्ञाने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

शीत ಶೀತ (पुं०) 1. ಚಳ್ಳೆಮರ. 2. ಹಬ್ಬೆಗಿಡ, ವೇತಸ ವೃಕ್ಷ. शीतमस्यास्ति—"अच्" (५-२-१२७)। श्यायते स्म — श्यैङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२) इति वा। दीर्घः (६-४-२)। (न०) 3. ಶೈತ್ಯ, ಕುಳಿರು. "शीतार्ति बलवदुपेयुषेव नीरैरासेकाच्छिशिरसमीरकम्पितेन" माघ० ८-६२। 4. ಜಲ, ನೀರು. 5. ಹಿಮ, ಮಂಜು, ಇಬ್ಬನಿ. 6. ಒಂದು ಔಷಧ. (वि०) 7. ಶೀತಲವಾದ, ತಣ್ಣಗಿರುವ, "तव कुसुमशरत्वं शीतरश्मित्वमिन्दोः" शाकु० ३-३। 8. ಅಲಸ, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. "शीतं हिमगुणे क्लीबं शीतलालसयोस्त्रिषु" मेदि०। "तुषारः शीतलः शीतः" अम०।

शीतक ಶೀತಕ (पुं०) 1. ಶೀತಕಾಲ, ಚಳಿಗಾಲ. शीत स्वार्थे "कन्"। 2. ಯಾವ ಆತಂಕವೂ ಇಲ್ಲದೆ ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದಿರುವವನು, ಸಂತೋಷದಿಂದಿರುವವನು. 3. ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. "शीतकः शीतकाले च सुस्थिते दीर्घसूत्रिणि" मेदि०।

शीतकर ಶೀತಕರ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಕರ್ಪೂರ.

शीतगु ಶೀತಗು (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. शीता गौः यस्य। 2. ಕರ್ಪೂರ.

शीतचम्पक ಶೀತಚಂಪಕ (पुं०) 1. ದರ್ಪಣ, ಕನ್ನಡಿ. 2. ದೀಪ.

शीतदीधिति ಶೀತದೀಧಿತಿ (पुं०) ಚಂದ್ರ. शीता दीधितयोऽस्य।

शीतपुष्प ಶೀತಪುಷ್ಪ (पुं०) ಶಿರೀಷವೃಕ್ಷ, ಬಾಗೆಮರ.

शीतपुष्पक ಶೀತಪುಷ್ಪಕ (पुं०) ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. शीतं पुष्पमस्य।

शीतभानु ಶೀತಭಾನು (पुं०) ಚಂದ್ರ. शीता भानवोऽस्य।

शीतमयूख ಶೀತಮಯೂಖ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. शीता मयूखा अस्य। 2. ಕರ್ಪೂರ. "शीतमयूखश्चन्द्रे घनसारे चापि पुंलिङ्गः" मेदि०।

शीतमरीचि ಶೀತಮರೀಚಿ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. शीता मरीचिरस्य। 2. ಕರ್ಪೂರ.

शीतरश्मि ಶೀತರಶ್ಮಿ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಕರ್ಪೂರ. शीतो रश्मिर्यस्य।

शीतल ಶೀತಲ (पुं०) 1. ಸಿಡಿಲೊಲ್ಲದ ಗಿಡ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ಚಂಪಕ ವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆ ಮರ. 4. ಕರ್ಪೂರ. 5. ಸರ್ಜವೃಕ್ಷದ ರಸ. 6. ಶಿಶಿರಋತು. 7. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. "शीतलः शिशिरेऽनिले" त्रिकाण्ड०। (न०) 8. ಗಂಧಕಾಮ್ಲ. 9. ಶೈಲಜ, ಜಲಜನಕಜಂಗಾಲ ಮಿಶ್ರಣ. 10. ಚಂದನ, ಶ್ರೀಗಂಧ. 11. ಶೈತ್ಯ, ಕುಳಿರು. 12. ಲಾವಂಚದ ಬೇರು. (वि०) 13. ತಣ್ಣಗಿರುವ, ತಂಪಾಗಿರುವ. "या घर्मभानोस्तनयापि शीतलैः स्वसा यमस्यापि जनस्य जीवनैः" माघ० १८-६७। "शीतलेन निरवापयत्क्षणं मौलिचन्द्रशकलेन शूलिनः" कुमा० ८-१८। "शीतलं पुष्पकासीसे शैलजे मलयोद्भवे। पुमानसपर्णी स्यात् शिशिरे वाच्यलिङ्गकम्" मेदि०।

शीतलक ಶೀತಲಕ (न०) ಪದ್ಮ, ಬಿಳಿದಾವರೆ.

शीतला ಶೀತಲಾ (स्त्री०) 1. ಸಿಡುಬು. 2. ಸಿಡುಬಿನ ದೇವತೆ.

शीतशिव ಶೀತಶಿವ (न०) 1. ಕಲ್ಲುಹೂ, ಕಲ್ಲುಪ್ಪು. 2. ಸೈಂಧವಲವಣ. (पुं०) 3. ಶಮೀವೃಕ್ಷ, ಬನ್ನಿಮರ. 4. ಸಬ್ಬಸಿಗೆ. "अथ शीतशिवं क्लीबं शैलेयमणिमन्थयोः। पुंसि शक्तुफलावृक्षे तथा मधुरिकौषधौ" मेदि०। (स्त्री०) **-शिवा -ಶಿವಾ.** 1. ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, 2. ಬನ್ನಿಮರ.

शीतांशु ಶೀತಾಂಶು (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. शीता अंशवो यस्य। "शीतांशुर्मुखमुत्पले तव दृशौ पद्मानुकारौ करौ" रत्ना० ३-११। 2. ಕರ್ಪೂರ.

शीतांशुतैल ಶೀತಾಂಶುತೈಲ (न०) ಕರ್ಪೂರತೈಲ. शीतांशोः कर्पूरस्य तैलम्।

शीताद ಶೀತಾದ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ದಂತರೋಗ. शीतमादत्ते—आ+डुदाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "तैलं घृतं वा वातघ्नं शीतादे संप्रशस्यते" भावप्र०।

शीताद्रि ಶೀತಾದ್ರಿ (पुं०) ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ.

शीताश्मन् ಶೀತಾಶ್ಮನ್ (पुं०) ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ.

शीतालु ಶೀತಾಲು (वि०) ಶೀತವನ್ನು ಸಹಿಸದವನು, ಚಳಿಗೆ ಹೆದರುವವನು, ಚಳಿಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದವನು. शीत "आलुच्" (वा० ५-२-१२२)। "धुन्वाना करयुगमीक्षितुं विलासान् शीतालुः सलिलगतेन सिच्यते स्म" माघ० ८-१९।

शीधु ಶೀಧು (पुं०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. शेरतेऽनेन—शीङ् (स्वप्ने) "धुक्" (उ० ४-३८)। "पीतशीधुमधुरैर्मिथुनानामाननैः परिहृतं चषकान्तः" माघ० १०-११।

शीधुप ಶೀಧುಪ (वि०) ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವನು, ಹೆಂಡಕುಡುಕ. शीधुं पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-३)।

शीन ಶೀನ (पुं०) 1. ಮೂರ್ಖ, ದಡ್ಡ, ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. श्यैङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। निष्ठातस्य "नः" (८-२-४७)। संप्रसारणम् (६-१-२४)। 2. ಅಜಗರ, ಹೆಬ್ಬಾವು. (वि०) 3. ಘನೀಭೂತವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದುದು. "शीनो मूर्खाजगरयोः" हेम०।

शीर्ण ಶೀರ್ಣ (वि०) 1. ಕೃಶವಾದ, ತೆಳ್ಳಗಿರುವ. शॄ (हिंसायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ನಾಶವಾದ, ಜೀರ್ಣವಾದ, ಹಾಳಾದ, ಕ್ಷಯಿಸಿದ. "शीर्णं तनुविशीर्णयोः" मेदि०। "क्रमशीर्णकुलमूलसन्ततिः" किरा० २-५०। (न०) 3. ಮಾಚಿಪತ್ರೆ.

शीर्णपत्र ಶೀರ್ಣಪತ್ರ (पुं०) 1. ಬೆಟ್ಟಕಣಗಿಲೆ ಗಿಡ. (न०) 2. ಒಣಗಿದ ಎಲೆ, ಬಾಡಿದ ಎಲೆ.

शीर्णपाद ಶೀರ್ಣಪಾದ (पुं०) 1. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. 2. ಶನಿಮಹಾರಾಜ. (वि०) 3. ಕೃಶವಾದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು.

शीर्वि ಶೀರ್ವಿ (वि०) 1. ಹಿಂಸಿಸುವವನು, ಪೀಡಿಸುವವನು. शॄ (हिंसायाम्) "क्विन्" (उ० ४-५४)। 2. ಅನಾಗರಿಕ, ಕಾಡುಮನುಷ್ಯ, ಬುದ್ಧಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದವನು.

शीर्ष ಶೀರ್ಷ (न०) 1. ಮಸ್ತಕ, ತಲೆ. शिरस् शीर्षदेशः निपा० (३-२-५१)। 2. ಕೃಷ್ಣಾಗುರು.

शीर्षक ಶೀರ್ಷಕ (पुं०) 1. ರಾಹು. (न०) 2. ತಲೆ. 3. ಟೋಪಿ, ತಲೆಕಾಪು. 4. ತಲೆಬುರುಡೆ.

शीर्षघातिन् ಶೀರ್ಷಘಾತಿನ್ (वि०) ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿಯುವವನು. शीर्षं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "णिनिः" (३-२-५१)। "शीर्षघातिनमायातमरीणां त्वां विलोकयन्" भट्टि० ६-११२।

शीर्षच्छेद ಶೀರ್ಷಚ್ಛೇದ (पुं०) ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿಯುವುದು, ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದು.

शीर्षच्छेदिक ಶೀರ್ಷಚ್ಛೇದಿಕ (वि०) ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿಯಲು ಅರ್ಹನಾದವನು, ಕೊಲ್ಲಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. शीर्षच्छेदं नित्यमर्हति—"ठक्" (५-१-६५)।

शीर्षच्छेद्य ಶೀರ್ಷಚ್ಛೇದ್ಯ (वि०) ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿಯಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. शीर्षच्छेदं नित्यमर्हति—"यत्" (५-१-६५)। "शीर्षच्छेद्यमतोऽहं त्वां करोमि क्षितिवर्धनम्" भट्टि० ५-४५। "शम्बूको नाम बृषलः पृथिव्यां तप्यते तपः। शीर्षच्छेद्यः स ते राम तं हत्वा जीवय द्विजम्" उ० रा० २-८।

शीर्षण्य ಶೀರ್ಷಣ್ಯ (पुं०) 1. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರದಂತೆ ಬಿಡಿಸಿದ ತಲೆಯ ಕೂದಲು. शिरसि भवम् "यत्" (४-३-५५)। वा शिरसः शीर्षन्नादेशः (६-१-६१)। पक्षे शिरस्यः। (न०) 2. ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. 3. ತಲೆಕಾಪು, ಟೋಪಿ. "शीर्षण्यं तु शीर्षके। सुकेशे पुंसि" मेदि०। "शीर्षण्यं शीर्षरक्षणे। शीर्षण्यो विशदकचे" हेम०। (वि०) 4. ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ. शिरसि भवम् "यत्" (४-३-५५)। 5. ತಲೆಗೆ ಹಿತವಾದ. शिरसे हितम् उभयत्र "शीर्षन्नादेशः" (६-१-६१)। 6. ಶ್ರೇಷ್ಠ

ಉತ್ತಮ. "यद्यच्छीर्षण्याचरितं तत्तदनुवर्तते लोकः" ಭಾಗ० ೫-೪-೧೫ ।

शीर्षोदय ಶೀರ್ಷೋದಯ (ಪುಂ) ಶೀರ್ಷೋದಯವುಳ್ಳ ಲಗ್ನಗಳು. ಕೆಲವು ಲಗ್ನಗಳು ಪೃಷ್ಠೋದಯವುಳ್ಳವು. ಕೆಲವು ಶೀರ್ಷೋದಯಲಗ್ನಗಳು. ಮಿಥುನ ಸಿಂಹ ಕನ್ಯಾ ತುಲಾ ವೃಶ್ಚಿಕ ಕುಂಭ ಮತ್ತು ಮೀನ ಲಗ್ನಗಳು ಶೀರ್ಷೋದಯಲಗ್ನಗಳು. ಇವು ನಿಶಾಸಂಜ್ಞೆ ಹೊಂದಿರುವುವು. ಮೇಷ ವೃಷಭ ಮಿಥುನ ಕರ್ಕಾಟಕ ಧನುಸ್ಸು ಮಕರ ಇವು ಪೃಷ್ಠೋದಯ ಲಗ್ನಗಳು. ಮಿಥುನಲಗ್ನವು ಉಭಯಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಉಳಿದ ಆರು ಲಗ್ನಗಳು ದಿನಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುವು. "अजगोपतियुग्मं च कर्किधन्विमृगास्तथा । निशासंज्ञाः स्मृताश्चैते शेषाश्चान्ये दिनात्मकाः ।। निशासंज्ञा विमियुनाः स्मृताः पृष्ठोदयास्तथा । शेषाः शीर्षोदया ह्येते मीनश्चोभयसंज्ञकः" ज्योतिस्तत्त्वम् ।

शील ಶೀಲ (ನಂ) 1. ಸ್ವಭಾವ, ಸತ್ತ್ವ, ನೀತಿಬಲ. शील (समाधौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸದ್ವೃತ್ತ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ. "तथाहि ते शीलमुदारदर्शने तपस्विनामप्युपदेशतां गतम्" कुमा० ५-३६ । 3. ರಾಗದ್ವೇಷಗಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸುವುದು. ಇದು ब्रह्मण्यता (ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಸಂಪತ್ತಿ) देवपितृभक्तता (ದೇವರು, ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳು ಇವರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿಟ್ಟಿರುವುದು) सौम्यता (ಶಾಂತತೆ) अपरोपतापिता (ಇತರರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೋಯಿಸದಿರುವುದು) अनसूयता (ಅಸೂಯೆ ಪಡದಿರುವುದು) मृदुता (ಮೃದುಸ್ವಭಾವ) अपारुष्यम् (ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತನಾಡದಿರುವಿಕೆ) मैत्रता (ಸ್ನೇಹಪರನಾಗಿರುವಿಕೆ) प्रियवादित्वम् (ಹಿತವಾಗಿ ಮತ್ತು ಸಂತೋಷಕರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು) कृतज्ञता (ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಪಡೆದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ನೆನೆಯುವುದು) शरण्यता (ರಕ್ಷಣೆ ಕೋರಿ ಬಂದವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು) कारुण्यम् (ದಯೆ, ಕನಿಕರ) प्रशान्तिः (ಸಹನೆ, ತಾಳ್ಮೆ) ಎಂದು ಹದಿಮೂರು ವಿಧ. (ಪುಂ) 4. ಅಜಗರ, ಹೆಬ್ಬಾವು.

शीलन ಶೀಲನ (ನಂ) 1. ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ನೋಡುವುದು, ವಿಚಾರಮಾಡಿ ನೋಡುವುದು. शील (समाधौ) "ल्युट्" (३-३-११५) । 2. ಅಭ್ಯಾಸ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವುದು, ಪುನಃ ಪುನಃ ರೂಢಿಸುವುದು. 3. ಗೌರವಿಸುವುದು, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ನೋಡುವುದು. 4. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ.

शीलवत् ಶೀಲವತ್ (ವಿಂ) 1. ಸತ್ತ್ವಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ. शीलमस्यास्ति — "मतुप्" (५-२-९४)। "पथ्याशिनां शीलवतां नराणां सद्वृत्तभाजां विजितेन्द्रियाणाम्"। 2. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು.

शीलित ಶೀಲಿತ (ನಂ) 1. ಆಚರಣೆ. शील (समाधौ) भावे "क्तः" (३-३-११४) । (ವಿಂ) 2. ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. शील कर्म० "क्तः" (३-२-१०२) ।

शीवल ಶೀವಲ (ನಂ) 1. ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. शीङ् (स्वप्ने) "वलः" बाहु० । 2. ಕಲ್ಲುಹೂವು. "शीवलं स्याच्च शैवाले शैलेये च नपुंसकम्" मेदि० ।

शीवा ಶೀವಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಅಜಗರ, ಹೆಬ್ಬಾವು. शेते—शीङ् (स्वप्ने) "क्वनिप्" (उ० ४-११५) ।

शुच् ಶುಚ್ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಶೋಕ, ದುಃಖ. शुच (शोके) "क्विप्" (३-२-६१) ।

शुक ಶುಕ (ಪುಂ) 1. ಗಿಣಿ. शुभ (भाषणे) "कक्" भकारलोपश्च निपा० (उ० ३-४२) । "स व्रीहिणां यावदपासितुं गताः शुकान् मृगैस्तावदुपद्रुतश्रियम्" माघ० १२-४२ । 2. ಶುಕಮಹರ್ಷಿ, ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ. ಶುಕೀರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ಬಂದ ಘೃತಾಚಿಯೆಂಬ ಅಪ್ಸರಸಿಯನ್ನು ನೋಡಿದ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ಮನಸ್ಸು ಅವಳಲ್ಲಿ ಮೋಹಗೊಂಡಿತು. ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಲಾರದ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ಶುಕ್ರವು ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಅದರಿಂದ ಶುಕಮಹರ್ಷಿಯು ಜನಿಸಿದರು. "न शशाक नियन्तुं च स व्यासः प्रसृतं मनः। बहुशो गृह्यमाणञ्च घृताच्या मोहितं मनः ।। मन्थनं कुर्वतस्तस्य मुनेरग्निचिकीर्षया । अरण्यामेव सहसा तस्य शुक्रमथापतत् ।। तस्माच्छुकः समुद्भूतः व्यासाकृतिमनोहरः" । ಶುಕಮಹರ್ಷಿಯು ವ್ಯಾಸರಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಉಪದೇಶ ಹೊಂದಿ ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತಿಗೆ ಹೇಳಿದರು. "इदं भागवतं नाम पुराणं वेदसम्मितम् । अधीतवान् द्वापरेऽस्मिन् पितुर्द्वैपायनादहम्" भाग० २-१-८ । 3. ರಾವಣನ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿ. 4. ಬಾಗೆಮರ. (ನಂ) 5. ಮಾಚಿಪತ್ರೆ. "ग्रन्थिपर्णं शुकं बर्हिपुष्पं स्थौणेयकुक्कुरे" अम० । "शुको व्याससुते कीरे रावणस्य च मन्त्रिणि । शिरीषपादपे पुंसि ग्रन्थिपर्णे नपुंसकम्" मेदि० ।

शुकतरु ಶುಕತರು (ಪುಂ) ಶಿರೀಷ ವೃಕ್ಷ, ಬಾಗೆಮರ. शुक इव तरुः । —द्रुमः —ದ್ರುಮಃ.

शुकनास ಶುಕನಾಸ (पुं०) 1. ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ. (वि०) 2. ಗಿಳಿಯಂತೆ ಮೂಗುಳ್ಳವನು.

शुकपुष्प ಶುಕಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ಬಾಗೆಮರ. (न०) 2. ಮಾಚಿಪತ್ರೆ. शुकप्रियं पुष्पमस्य ।

शुकप्रिय ಶುಕಪ್ರಿಯ (पुं०) ಬಾಗೆಮರ, ಶಿರೀಷ ವೃಕ್ಷ. शुकप्रियं पुष्पमस्य ।

शुकवल्लभ ಶುಕವಲ್ಲಭ (पुं०) 1. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. (वि०) 2. ಗಿಣಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ.

शुकादन ಶುಕಾದನ (पुं०) 1. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. शुकैरद्यते — अद (भक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११३)। (वि०) 2. ಶುಕಗಳಿಂದ ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ. शुकैरद्यते — अद कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)।

शुकी ಶುಕೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಗಿಳಿ. शुक "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಕಶ್ಯಪಬ್ರಹ್ಮನ ಪತ್ನಿಯಾದ ತಾಮ್ರೆಯ ಮಗಳು. "काकीं श्येनीं तथा भासीं धृतराष्ट्रीं तथा शुकीम्। ताम्रा तु सुषुवे देवी पञ्चैता लोकविश्रुताः" भा० आदि० ६७-५६ ।

शुक्त ಶುಕ್ತ (न०) 1. ಮಾಂಸ. 2. ಹುಳಿಗಂಜಿ. (वि०) 3. ಹುಳಿಯಾದ. 4. ಶುದ್ಧವಾದ, ಪವಿತ್ರವಾದ. 5. ಕಠಿನವಾದ. "शुक्तमम्ले पूतिभूते च कर्कशे" हेम० । "शुक्तं पूताम्लनिष्ठुरे" मेदि० ।

शुक्ता ಶುಕ್ತಾ (स्त्री०) ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ.

शुक्ति ಶುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು. शुचय (अभिषवे) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "मुक्ताभिः सलिलरयास्तशुक्तिपेशीमुक्त भिः क्षतरुचि सैकतं नदीनाम्" माघ० ८-९। 2. ಕಪಾಲದ ಒಂದು ಭಾಗ, ತಲೆ ಯೆಲುಬಿನ ಒಂದು ಭಾಗ. 3. ಶಂಖ. 4. ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಶಂಖ. 5. ನಖಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. 6. ಕುದುರೆಯ ಸುಳಿ. "आवर्तिनः शुभफलप्रदशुक्तियुक्ताः" माघ० ५-४। 7. ಅರ್ಶೋರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ. 8. ಒಂದು ನೇತ್ರರೋಗ. "शुक्तिः शङ्खनके शङ्खे कपालखण्डदृग्रुजोः" हेम० । 9. ಎರಡು ಕರ್ಷಗಳ ಪರಿಮಾಣ.

शुक्तिका ಶುಕ್ತಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು. 2. ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ.

शुक्तिज ಶುಕ್ತಿಜ (न०) ಮುತ್ತು. शुक्तेर्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

शुक्तिबीज ಶುಕ್ತಿಬೀಜ (न०) ಮುತ್ತು.

शुक्तिमत् ಶುಕ್ತಿಮತ್ (पुं०) ಒಂದು ಪರ್ವತ. "महेन्द्रो मलयः सह्यः शुक्तिमान् गन्धमादनः। विन्ध्यश्च पारियात्रश्च सप्तैते च कुलाचलाः" त्रिकाण्ड० ।

शुक्र ಶುಕ್ರ (पुं०) 1. ಶುಕ್ರಗ್ರಹ. ರವಿ ಮೊದಲಾದ ನವ ಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗ್ರಹ. शुच (शोके) "रन्" चस्य कश्च निपा० (उ० २-२९)। 2. ದೈತ್ಯರ ಗುರು, ಭೃಗುಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ. ಪುಲೋಮೆಯು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನ ತಾಯಿ. ಶುಕ್ರಗ್ರಹವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದುದು. ಶುಕ್ರನು ಯಜುರ್ವೇದ ರಜೋಗುಣ ಅಮ್ಲರಸ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿ. ವೃಷಭ ಮತ್ತು ತುಲಾ ರಾಶಿಗಳು ಇವನ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು. ಶುಕ್ರಗ್ರಹದ ವರ್ಣ ಶುಕ್ಲ. ಶುಕ್ರನು ಶುಭಗ್ರಹ. ಅಪರಾಹ್ಣದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ ಬಲವುಳ್ಳವನು. ಈ ಗ್ರಹವು ಶುಕ್ರವಾರದ ಅಧಿಪತಿ. ಶುಕ್ರ ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಮೀನರಾಶಿಯು ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನ. ಕನ್ಯಾರಾಶಿಯು ನೀಚಸ್ಥಾನ. ಶುಕ್ರನ ರಾಶಿಗಳಾದ ವೃಷಭ ಮತ್ತು ತುಲಾ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು ಕಾವ್ಯ ಮತ್ತು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣತನೂ ದಾನಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನೂ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣನೂ ವಾತ ಮತ್ತು ಕಫ ದೋಷವುಳ್ಳವನೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಮೇಧಾವಿಯಾಗಿಯೂ ಆಗುವನು. "शुक्रालये काव्यकलाविदग्धः दातातिथेयः श्रुतिशास्त्रदक्षः। कलिप्रियो वातकफान्वितः स्यात् मेधान्वितो हास्यपटुर्मदाढ्यः"। ಭರಣಿ ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನಿ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾಷಾಢಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ಮೊದಲು ಶುಕ್ರದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಶುಕ್ರದಶಾಕಾಲ ಇಪ್ಪತ್ತು (20) ವರ್ಷಗಳು.

ಶುಕ್ರದಶೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:

ಭುಕ್ತಿ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ಸ್ವಭುಕ್ತಿ	3	4	0
ರವಿ ಭುಕ್ತಿ	1	0	0
ಚಂದ್ರ ಭುಕ್ತಿ	1	8	0
ಕುಜ ಭುಕ್ತಿ	1	2	0
ರಾಹು ಭುಕ್ತಿ	3	0	0
ಗುರು ಭುಕ್ತಿ	2	8	0
ಶನಿ ಭುಕ್ತಿ	3	2	0
ಬುಧ ಭುಕ್ತಿ	2	10	0
ಕೇತು ಭುಕ್ತಿ	1	2	0

ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಗ್ರಹದ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:

ದಶೆ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ರವಿ ದಶೆ	1	0	0
ಚಂದ್ರ ದಶೆ	1	8	0
ಕುಜ ದಶೆ	1	2	0
ರಾಹು ದಶೆ	3	0	0
ಗುರು ದಶೆ	2	8	0
ಶನಿ ದಶೆ	3	2	0
ಬುಧ ದಶೆ	2	10	0
ಕೇತು ದಶೆ	1	2	0
ಶುಕ್ರ ದಶೆ	3	4	0

3. ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಾಸ. 4. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. 5. ಅಗ್ನಿ. "शुक्रः स्याद्भार्गवे ज्येष्ठमासे वैश्वानरे पुमान्" मेदि०। (न०) 6. ರೇತಸ್ಸು, ವೀರ್ಯ. 7. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. (वि०) 8. ಶುಕ್ಲವರ್ಣದ, ಶುಭ್ರವಾದ. 9. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. "शुक्रस्तु शुक्ले ज्येष्ठमासेऽग्निकाव्ययोः। शुक्रं तु रेतोऽक्षिरुजोः" हेम०।

शुक्रकर ಶುಕ್ರಕರ (पुं०) 1. ಮಜ್ಜೆ, ದೇಹಸಾರ. करोति —डुकृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। शुक्रस्य करः। (वि०) 2. ವೀರ್ಯವನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ.

शुक्रभुज् ಶುಕ್ರಭುಜ್ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. शुक्रं भुङ्क्ते।

शुक्रवार ಶುಕ್ರವಾರ, –वासर –ವಾಸರ (पुं०) ಶುಕ್ರನು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ದಿವಸ. शुक्रस्य वारः।

शुक्रशिष्य ಶುಕ್ರಶಿಷ್ಯ (पुं०) ಅಸುರರು, ದಿತಿಯ ಮಕ್ಕಳು. "शुक्रशिष्या दितिसुताः" अम०।

शुक्रिय ಶುಕ್ರಿಯ (वि०) ಶುಕ್ರದೇವತಾಕ ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು. शुक्रो देवता अस्य—शुक्र "घन्" (४-२-२६)।

शुक्ल ಶುಕ್ಲ (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ. 2. ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ, ಮಾಸದ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ. "तत्र पक्षावुभौ मासे शुक्लकृष्णौ क्रमेण हि। चन्द्रवृद्धिकरः शुक्लः कृष्णश्चन्द्रक्षयात्मकः"।। (न०) 3. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. 4. ನವನೀತ, ಹೊಸದಾದ ಬೆಣ್ಣೆ. (वि०) 5. ಬಿಳುಪಾದ, ಶುಕ್ಲಗುಣವುಳ್ಳ. "शुक्लैर्मयूखनिचयैः परिवीतमूर्तिर्वप्राभिघातपरिमण्डलितोरुदेहः" किरा० ५-४२। 6. ಪವಿತ್ರವಾದ, ಶುದ್ಧವಾದ.

शुक्लक ಶುಕ್ಲಕ (पुं०) 1. ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ, ಚಾಂದ್ರಮಾಸದ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧ ಭಾಗ. 2. ಶುಕ್ಲವರ್ಣ. (वि०) 3 ಶುಕ್ಲವರ್ಣದ, ಬಿಳುಪಾದ.

शुक्लकण्ठक ಶುಕ್ಲಕಂಠಕ (पुं०) ನೀರುಕೋಳಿ.

शुक्लकर्मन् ಶುಕ್ಲಕರ್ಮನ್ (वि०) ಶುದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು, ಸದಾಚಾರ ಸಂಪನ್ನ. शुक्लं पवित्रं कर्म यस्य।

शुक्लत्व ಶುಕ್ಲತ್ವ (न०) ಧಾವಳ್ಯ, ಬಿಳುಪು. शुक्लस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)।

शुक्लपक्ष ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ (पुं०) ಮಾಸದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ, ಚಾಂದ್ರಮಾಸದ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ. ಚಂದ್ರನು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಪಕ್ಷವು ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ. ಕ್ಷಯ ಹೊಂದುವ ಪಕ್ಷವು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ. "तत्र पक्षावुभौ मासे शुक्लकृष्णौ क्रमेण हि। चन्द्रवृद्धिकरः शुक्लः कृष्णश्चन्द्रक्षयात्मकः"।

शुक्लपुष्प ಶುಕ್ಲಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ಮೊಲ್ಲೆಗಿಡ. 2. ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. 3. ಮರುಗ.

शुक्लमण्डल ಶುಕ್ಲಮಂಡಲ (न०) ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯ ಬಿಳಿಯ ಭಾಗ.

शुक्लवायस ಶುಕ್ಲವಾಯಸ (पुं०) 1. ಬಕಪಕ್ಷಿ. 2. ಬಿಳಿಯ ಕಾಗೆ.

शुक्ला ಶುಕ್ಲಾ (स्त्री०) ಸರಸ್ವತಿ. शुक्लो वर्णोऽस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। "वाग्देवी शारदा शुक्ला महाश्वेता सरस्वती" त्रिकाण्ड०।

शुक्लापाङ्ग ಶುಕ್ಲಾಪಾಂಗ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. शुक्लौ अपाङ्गौ यस्य। "शुक्लापाङ्गैः सजलनयनैः स्वागतीकृत्य केकाः" मेघ० १-२२। "मयूरो बर्हिणो बर्ही शुक्लापाङ्गः शिखावलः" यादवः।

शुक्लार्मन् ಶುಕ್ಲಾರ್ಮನ್ (न०) ಒಂದು ನೇತ್ರರೋಗ.

शुक्लोपला ಶುಕ್ಲೋಪಲಾ (स्त्री०) ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ. शुक्लः उपल इवाकृतिर्यस्याः।

शुक्षि ಶುಕ್ಷಿ (पुं०) ವಾತ, ವಾಯು, ಗಾಳಿ. शुष (शोषणे) "क्सिः" (उ० ३-१५५)। शुक्षिर्वातः सि० कौ०।

शुङ्ग ಶುಂಗ (पुं०) 1. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ. 2. ಅಮಟೆ ಮರ. (पुन०) 3. ಜುಲ್ಲೀ ಗಿಡ. "शुङ्गो वटाम्रातकयोः पर्कटयामपि चास्त्रियाम्" मेदि०।

शुङ्गाकर्मन् ಶುಂಗಾಕರ್ಮನ್ (न०) ಪುಂಸವನ ಸಂಸ್ಕಾರ. "अग्निस्तु मारुतो नाम गर्भाधाने विधीयते। पुंसवने चन्द्रनामा शुङ्गाकर्मणि शोभनः"।

शुङ्गिन् ಶುಂಗಿನ್ (पुं०) 1. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ. 2. ಅಮಟೆ ಮರ. 3. ಜುಲ್ಲೀಗಿಡ. "शुङ्गयाम्राते वटे प्लक्षे" हेम० ।

शुच् ಶುಚ್ (स्त्री०) ಶೋಕ, ದುಃಖ. शुच (शोके) "क्विप्" (वा० ३-३-९४) । "इति दयितकलत्रश्चिन्तयन्नङ्गमिन्दुः वहति कृशमशेषं भ्रष्टशोभं शुचेव" माघ० ११-२४ । "कामं जीवति मे नाथः इति सा विजही शुचम्" रघु० १२-७५ ।

शुचा ಶುಚಾ (स्त्री०) ಶೋಕ, ದುಃಖ. "टाप्"। "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा"।

शुचि ಶುಚಿ (पुं०) 1. ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು. शोचन्ति विरहिणोऽस्मिन् — शुच (शोके) "इन्" (उ० ४-११९) । "स्पृशन् सशङ्कः समये शुचावपि स्थितः कराग्रैरसमग्रपातिभिः" माघ० १-५८ । 2. ಅಗ್ನಿ. "पावकः पवमानश्च शुचिरित्यग्नयः पुरा । वसिष्ठशापादुत्पन्नाः पुनर्योगगतिं गताः" भाग० ४-२४-४ । 3. ಆಷಾಢಮಾಸ. 4. ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಾಸ. 5. ಪರಿಶುದ್ಧಾತ್ಮನಾದ ಮಂತ್ರಿ, ಉತ್ತಮ ಗುಣವುಳ್ಳ ಸಚಿವ. 6. ಶ್ವೇತವರ್ಣ. 7. ಶೃಂಗಾರ ರಸ. 8. ಸೂರ್ಯ. 9. ಚಂದ್ರ. 10. ಶುಕ್ರಗ್ರಹ. 11. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 12. ಧಾವಳ್ಯ, ಬಿಳುಪು. "शुचिर्ना शुक्रशृङ्गारचन्द्राषाढहराग्निषु । उपधाशुद्धसचिवे ग्रीष्मे श्वेतगुणे रवौ" नानार्थर० । (वि०) 13. ಶುದ್ಧವಾದ, ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಶುಭ್ರವಾದ. 14. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ನಿರ್ಮಲವಾದ, ದೋಷವಿಲ್ಲದ. "अपवर्जितविप्लवे शुचौ हृदयग्राहिणि मङ्गलास्पदे" किरा० २-२६ । 15. ಶುದ್ಧವಾದ, ಸಂಶಯಾದಿ ದೋಷರಹಿತವಾದ. "शुचि भूषयति श्रुतं वपुः प्रशमस्तस्य भवत्यलंक्रिया" किरा० २-३२ । 16. ನಿರ್ಮಲವಾದ, ತಿಳಿಯಾದ. "विकचवारिरुहं दधतं सरः सकलहंसगणं शुचि मानसम्" किरा० ५-१३ । "शुचीरपः शैवलिनीर्दधानम्" माघ० ४-८ । 17. ಪವಿತ್ರವಾದ, ನಿಷ್ಕಲಂಕವಾದ, ಶುದ್ಧವಾದ. "वीतजन्मजरसं परं शुचि ब्रह्मणः पदमुपैतुमिच्छताम्" किरा० ५-२२ । 18. ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಅಪರಾಧವಿಲ್ಲದ. "अहो धिक् धृतराष्ट्रस्य बुद्धिर्नास्ति समञ्जसी । यः शुचीन् पाण्डुदायादान् दाहयामास शत्रुवत्" भा० आदि० १४७-१५ । 19. ಶುದ್ಧವಾದ ಹೃದಯವುಳ್ಳ, ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿ ದೋಷರಹಿತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. "वृद्धांश्च नित्यं सेवेत विप्रान् वेदविदः शुचीन्" मनु० ७-३८ । 20. ಶುದ್ಧನಾದ, ಸ್ನಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧನಾದ. "सुतां तदीयां सुरभेः कृत्वा प्रतिनिधिं शुचिः" रघु० १-८१ । 21. ಸಭ್ಯನಾದ, ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "सभायां वक्ति सामर्षः सावष्टम्भो नरः शुचिः" पञ्चतं० १-२१३ ।

शुचिता ಶುಚಿತಾ (स्त्री०) ಪಾರಿಶುದ್ಧ್ಯ, ಪವಿತ್ರತೆ, ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ. शुचेर्भावः "तल्" (५-१-११९) ।

शुचिद्रुम ಶುಚಿದ್ರುಮ (पुं०) ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿ ಮರ. शुचिः पवित्रः द्रुमो वृक्षः ।

शुचिप्रणी ಶುಚಿಪ್ರಣೀ (पुं०) ಆಚಮನ. शुचिं प्रणयति — प्र + णीञ् (प्रापणे) "क्विप्" (३-२-६१) । "आचामः स्यादाचमनमुपस्पर्शः शुचिप्रणीः" ।

शुचिरोचिस् ಶುಚಿರೋಚಿಸ್ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. शुचिः रोचिः मयूखो यस्य । (वि०) 2. ಬಿಳಿಯ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳ.

शुटीरता ಶುಟೀರತಾ (स्त्री०) ವೀರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ, ಬಲ. "वीर्यं शुटीरता" त्रिकाण्ड० ।

शुटीर्य ಶುಟೀರ್ಯ (न०) ವೀರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ.

शुण्ठि ಶುಂಠಿ (स्त्री०) ಒಣಶುಂಠಿ. शुण्ठति कफम् — शुठि (प्रतिघाते) "इन्" (उ० ४-११८) । वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **शुण्ठी ಶುಂಠೀ**. "तस्मिन् गतार्द्रभावे वीतरसे शुण्ठिशकल इव पुरुषे" आर्यासप्तशती ।

शुण्ठय ಶುಂಠ್ಯ (न०) ಒಣಶುಂಠಿ.

शुण्ड ಶುಂಡ (पुं०) 1. ಮದಜಲ, ಮದಿಸಿದ ಆನೆಯ ಗಂಡಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಸೋರುವ ಮದೋದಕ. 2. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು.

शुण्डा ಶುಂಡಾ (स्त्री०) 1. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು. 2. ಮದಿರೆ, ಮದ್ಯ. 3. ಮದ್ಯದ ಅಂಗಡಿ. 4. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. 5. ಕುಟ್ಟನಿ, ತಲೆಹಿಡುಕಿ. 6. ಕಮಲ ಲತೆ, ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ. 7. ನೀರಾನೆ. "शुण्डा पानगृहे मता । अप्यम्बुहस्तिनीवेश्याहस्तिहस्तसुरासु च" मेदि० ।

शुण्डापान ಶುಂಡಾಪಾನ (न०) ಮದ್ಯಗೃಹ, ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವ ಗೃಹ. शुण्डायाः पानमत्र ।

शुण्डार ಶುಂಡಾರ (पुं०) 1. ಆನೆಮರಿಯ ಚಿಕ್ಕ ಸೊಂಡಿಲು. अल्पा शुण्डा — शुण्डा "रः" (५-३-८८) । "शुण्डारः कलभेन यद्वदचले वत्सेन दोर्दण्डकः" म० वी० १-५३ । 2. ಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವವನು, ಬಟ್ಟಿಕಾರ. शुण्डां राति — रा (दाने) "कः" (३-२-३) ।

शुण्डाल ಶುಂಡಾಲ (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. शुण्डेन अलति—अल (भूषणादौ) "अच्" (३-१-१३४)।

शुण्डिन् ಶುಂಡಿನ್ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. शुण्डा अस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು, ಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವವನು.

शुतुद्रु ಶುತುದ್ರು (स्त्री०) ಶತದ್ರು ನದಿ, ಪಂಜಾಬಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಒಂದು ನದಿ.

शुद्ध ಶುದ್ಧ (न०) 1. ಸೈಂಧವ ಲವಣ. 2. ಮೆಣಸು. (वि०) 3. ಪವಿತ್ರವಾದ. शुध (शौचे) "क्तः" (३-४-७२)। 4. ನಿರ್ಮಲವಾದ, ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಕಲ್ಮಷವಿಲ್ಲದ. "अन्तः शुद्धस्त्वमपि भविता वर्णमात्रेण कृष्णः" मेघ० १-४९। 5. ಶುಭ್ರವಾದ, ಬಿಳುಪಾದ. "पश्य कल्पतरुलम्बि शुद्धया ज्योत्स्नया जनितरूपसंशयम्" कुमा० ८-७१। 6. ಉಜ್ವಲವಾದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. "काप्यभिख्या तयोरासीद्व्रजतोः शुद्धवेषयोः" रघु० १-४६। 7. ಇತರ ವಸ್ತುವಿನ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಬೇರೆ ವಿಷಯಗಳ ಬೆರಕೆಯಿಲ್ಲದ. "पदे परस्मिन्निव नित्यमस्यां शुद्धेन सत्त्वेन विभूषितायाम्" याद० १८-११८। 8. ದೋಷರಹಿತವಾದ, ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ. "रराज शुद्धेति पुनः स्वपुर्यै संदर्शिता वह्निगतेव भर्त्रा" रघु० १४-१४।

शुद्धजङ्घ ಶುದ್ಧಜಂಘ (पुं०) ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ.

शुद्धमति ಶುದ್ಧಮತಿ (वि०) ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. शुद्धा मतिः यस्य। "उपकारिणि विश्रब्धे शुद्धमतौ यः समाचरति पापम्। तं जनमसत्यसन्धं भगवति वसुधे कथं वहसि" हितो० १-८०।

शुद्धान्त ಶುದ್ಧಾಂತ (पुं०) 1. ಅಂತಃಪುರ, ರಾಜಪತ್ನಿಯರು ವಾಸಮಾಡುವ ಸುರಕ್ಷಿತ ಕೊಠಡಿ, ಅರಮನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. ಯೋಗ್ಯರಾದ ರಕ್ಷಕರಿಂದ ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ ಕೋಣೆ. शुद्धाः उपधाशुद्धाः रक्षकाः अन्ते समीपेऽस्य। "स तैराक्रमयामास शुद्धान्तं शुद्धकर्मभिः" कुमा० ६-५२। 2. ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ಸ್ತ್ರೀಯರು. ಶುದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೂ ಶುದ್ಧಾಂತ ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರ. "शुद्धान्तदुर्लभमिदं वपुराश्रमवासिनो यदि जनस्य" शाकु० १-१५।

शुद्धान्ता ಶುದ್ಧಾಂತಾ (स्त्री०) ರಾಜನ ಪತ್ನಿ, ರಾಜನ ಮಹಿಷಿ. शुद्धान्तः आश्रयत्वेनास्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)।

शुद्धापह्नुति ಶುದ್ಧಾಪಹ್ನುತಿ (स्त्री०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಆರೋಪಕ್ಕಾಗಿ ಅದರ ಧರ್ಮದ ನಿಷೇಧವು "ಶುದ್ಧಾಪಹ್ನುತಿ" ಅಲಂಕಾರ. "शुद्धापह्नुतिरन्यस्यारोपार्थो धर्मनिह्नवः"। उदा: "नायं सुधांशुः किं तर्हि व्योमगङ्गासरोरुहम्"। ಇಲ್ಲಿ ಸುಧಾಂಶುವಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯೋಮಗಂಗಾ ಸರೋರುಹತ್ವದ ಆರೋಪಕ್ಕಾಗಿ ಸುಧಾಂಶುತ್ವ ಧರ್ಮದ ನಿಷೇಧವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

शुद्धि ಶುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಪವಿತ್ರತೆ, ಪಾರಿಶುದ್ಧ್ಯ. शुध (शौचे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अद्यप्रभृति भूतानामधिगम्योऽस्मि शुद्धये" कुमा० ६-५६। 2. ನೈರ್ಮಲ್ಯ, ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಸ್ವಚ್ಛತೆ, ಧಾವಳ್ಯ. "त एव मुक्तागुणशुद्धयोऽपि हर्म्येषु मूर्च्छन्ति न चन्द्रपादाः" रघु० १६-१९। 4. ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "वारिपूर्वमखिलासु सत्क्रियालब्धशुद्धिषु धनानि बीजवत्" माघ० २४-३४। 5. ಪಾಪಪರಿಹಾರ ಕಾರ್ಯ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ. "शरीरत्यागमात्रेण शुद्धिलाभममन्यत" रघु० १२-१०। 6. ಋಣಶುದ್ಧಿ, ಸಾಲದ ತೀರ್ವೆ. 7. ವೈರಶುದ್ಧಿ, ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

शुद्धिपत्र ಶುದ್ಧಿಪತ್ರ (न०) 1. ತಿದ್ದೋಲೆ, ತಪ್ಪುಗಳ ತಿದ್ದುಪಡಿಯ ಪಟ್ಟಿ. 2. ಶುದ್ಧಿಯ ಪ್ರಮಾಣ ಪತ್ರ. ಶುದ್ಧಿಯ ದೃಢೀಕರಣ ಪತ್ರ. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಅಥವಾ ದಂಡನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧಿಪಡೆದ ಬಗ್ಗೆ ನೀಡಿದ ಸಮರ್ಥನ ಪತ್ರ.

शुद्धोदन ಶುದ್ಧೋದನ (पुं०) ಬುದ್ಧದೇವನ ತಂದೆ.

शुन ಶುನ (पुं०) 1. ನಾಯಿ. शुनति — शुन (गतौ) "कः" (३-१-१३५)। "कुक्कुरस्तु शुनिः श्वानः कपिलो मण्डलः शुनः" इति वाचस्पतिः। 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. शुनति क्षिप्रं गच्छति — शुन (गतौ) "कः"।

शुनःशेफ ಶುನಃಶೇಫ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಮುನಿಕುಮಾರ, ಋಚೀಕಮುನಿಯ ಪುತ್ರ. ಋಚೀಕಮುನಿಯು ಮಧ್ಯಮ ಪುತ್ರನಾದ ಇವನನ್ನು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಮಹಾರಾಜನ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞಪಶುವನ್ನಾಗಿ ಮಾರಿದನು. ಇವನು ತನ್ನ ಪ್ರಾಣರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ತನ್ನ ಮಂತ್ರಬಲದಿಂದ ಇವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನು. ಅಂದಿನಿಂದ ಇವನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಅಭಿಮಾನ ಪುತ್ರನಾದನು.

शुनक ಶುನಕ (पुं०) 1. ನಾಯಿ. शुनति—शुन (गतौ) "क्वुन्" (उ० २-३२)। 2. ಚ್ಯವನ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ

ಘೃತಾಚಿಯೆಂಬ ಅಪ್ಸರಸಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಈ ಶುನಕಋಷಿಯ ಪುತ್ರನೇ ಶೌನಕ ಮಹರ್ಷಿ.

शुनासीर ಶುನಾಸೀರ (पुं०) ದೇವೇಂದ್ರ. शुनासीरं सेनामुखं शुनासीरा अग्रेसरा वा यस्य।

शुनि ಶುನಿ (पुं०) ನಾಯಿ. शुन (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। "कुक्कुरस्तु शुनिः श्वानः" वाचस्पतिः।

शुनी ಶುನೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿ.

शुनीर ಶುನೀರ (पुं०) ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿಗಳ ಸಮೂಹ. शुनीनां समूहः "रः"।

शुन्ध्यु ಶುಂಧ್ಯು (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. शुन्ध (शुद्धौ) "युच्" (उ० ३-२०)। (स्त्री०) 3. ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆ.

शुन्या ಶುನ್ಯಾ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿಗಳ ಸಮೂಹ. शुनीनां समूहः। "शुन्या शुन्यं शुनीरं स्यात्" त्रिकाण्ड०।

शुभ ಶುಭ (न०) 1. ಮಂಗಳ, ಕಲ್ಯಾಣ, ಕ್ಷೇಮ. शुभ (शोभायाम्) "कः" (३-१-१३५)। "शुभानामिव साम्राज्यं श्वेतद्वीपमिवापरम्" याद० १६-२२। (पुं०) 2. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ 27 ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ 23 ನೆಯ ಒಂದು ಯೋಗ. "शुभप्रसूतः शुभकृन्नराणां शुभोदयेष्टो विदुषां समाजे। करोति नित्यं शुभकर्म धीमान् शुभाधिकः शोभनवेशधारी"। (वि०) 3. ಶುಭಕರವಾದ, ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. ಕ್ಷೇಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 4. ಕ್ಷೇಮಶಾಲಿ, ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿ. "शुभो योगे शुभं क्षेमे वाच्यवत् क्षेमशालिनि" मेदि०। 5. ರಮಣೀಯವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "शुभैः श्रुतिश्रेणिशिरोविभूषणैः" याद० १४-३४। 6. ಸುಂದರವಾದ, ಅಂದವಾದ. "वृत्तानुपूर्वे च न चातिदीर्घे जङ्घे शुभे सृष्टवतस्तदीये" कुमा० १-३५।

शुभंयु ಶುಭಂಯು (वि०) ಕ್ಷೇಮಶಾಲಿ, ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿ, ಮಂಗಳವುಳ್ಳವನು. शुभमस्यास्ति — शुभम् "युस्" (५-२-१४०)। "शुभंयवः स्वामिमहोत्सवेन स्वाराज्यमक्षय्यमिवाप्तवन्तः" याद० १३-७७।

शुभग्रह ಶುಭಗ್ರಹ (पुं०) ಸೌಮ್ಯವಾದ ಗ್ರಹಗಳು :— ಚಂದ್ರ, ಬುಧ, ಗುರು ಮತ್ತು ಶುಕ್ರ. ಅರ್ಧಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕಭಾಗವುಳ್ಳ ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಪಾಪಗ್ರಹಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಬುಧ ಇವರು ಶುಭಗ್ರಹಗಳು. "अर्धोनेन्दु कुजो राहुः शनिस्तैर्युत इन्दुजः। रविः पापा भवन्त्येते शुभाश्चान्ये प्रकीर्तिताः"।

शुभङ्कर ಶುಭಂಕರ (वि०) ಕ್ಷೇಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. शुभं करोति — डुकृञ् (करणे) "खश्" मुमागमः।

शुभद ಶುಭದ (पुं०) 1. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. (वि०) 2. ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

शुभदन्ती ಶುಭದಂತೀ (स्त्री०) ಸುಂದರವಾದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. शुभा दन्ता यस्याः — "ङीष्" (४-१-५५)।

शुभलग्न ಶುಭಲಗ್ನ (न०) ಶುಭಗ್ರಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮತ್ತು ಶುಭಗ್ರಹಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ಲಗ್ನ.

शुभा ಶುಭಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. शुभ (दीप्तौ) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಸೌಂದರ್ಯ. 3. ಶಮೀವೃಕ್ಷ. 4. ಬಿಳಿ ಗರಿಕೆ. 5. ದೇವತೆಗಳ ಸಭೆ.

शुभाङ्गी ಶುಭಾಂಗೀ (स्त्री०) ಕೋಮಲದೇಹವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಸುಂದರವಾದ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. शुभानि अङ्गानि यस्याः।

शुभ्र ಶುಭ್ರ (पुं०) 1. ಶುಕ್ಲವರ್ಣ. शुभ (दीप्तौ) "रक्" (उ० २-१३)। (वि०) 2. ಬಿಳುಪಾದ, ಧವಳವಾದ. "पपौ वसिष्ठेन कृताभ्यनुज्ञः शुभ्रं यशोमूर्तमिवातितृष्णः" रघु० २-६९। 3. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ನಿರ್ಮಲವಾದ. "येषां यशांसि शुभ्राणि ह्रेपयन्तीन्दुमण्डलम्" किरा० ११-६४। 4. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ.

शुभ्रदन्ती ಶುಭ್ರದಂತೀ (स्त्री०) ವಾಯುದಿಕ್ಕಿನ ದಿಗ್ಗಜದ (ಪುಷ್ಪದಂತದ) ಪತ್ನಿ. शुभ्रौ दन्तौ यस्याः "ङीष्" (४-१-५५)।

शुभ्रांशु ಶುಭ್ರಾಂಶು (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. शुभ्रा अंशवोऽस्य। "शुभ्रांशुवर्णं जटिलाग्रपादमितस्ततो मण्डलकैश्चरन्तम्" कुमा० ९-३। 2. ಕರ್ಪೂರ.

शुभ्रि ಶುಭ್ರಿ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. शुभ (शोभायाम्) "क्रिन्" (उ० ४-६५)।

शुम्भ ಶುಂಭ (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. ["निशुम्भ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

शुम्भघातिनी ಶುಂಭಘಾತಿನೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ. —मर्दिनी —ಮರ್ದಿನೀ.

शुल्क ಶುಲ್ಕ (पुन०) 1. ಸುಂಕ, ರಸ್ತೆ ಪೇಟೆ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯ (ವ್ಯಾಪಾರ) ಮಾಡುವ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ. शुल्क (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१९)। "घट्टादिदेयं शुल्कोऽस्त्री" अम०।

2. ಕನ್ಯೆಯ ತಂದೆಯು ವರನಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಹಣ, ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ವರನು ಕನ್ಯೆಯ ತಂದೆಗೆ ಕೊಡುವ ಹಣ. ಇದರಿಂದ ತಂದೆಯಾದವನು ತನ್ನ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ವಿಕ್ರಯಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಇದು ಶಾಸ್ತ್ರನಿಷಿದ್ಧ. "न कन्यायाः पिता विद्वान् गृह्णीयात् शुल्कमण्वपि। गृह्णन् शुल्कं हि लोभेन स्यान्नरोऽपत्यविक्रयी" मनु० ३-५१। 3. ಪಣ, ಮೂಲ್ಯ, ಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತುವು ತನ್ನದಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂಗಡವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಮೊಬಲಗು.

शुल्व ಶುಲ್ಬ (न०) 1. ತಾಮ್ರಲೋಹ. शुल्व (माने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. 3. ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯ, ಯಾಗದ ಅನುಷ್ಠಾನ. 4. ನೀರಿನ ಸಾಮೀಪ್ಯ. 5. ಆಚಾರ. "शुल्वं ताम्रे यज्ञकर्मण्याचारे जलसन्निधौ" मेदि०।

शुश्रुवस् ಶುಶ್ರುವಸ್ (वि०) ಆಲಿಸಿದವನು, ಕೇಳಿದವನು. श्रु (श्रवणे) "क्वसुः" (३-२-१०८)। "स शुश्रुवांस्तद्वचनं मुमोह राजाऽसहिष्णुः सुतविप्रयोगम्" भट्टि० १-२०। "शुश्रुवान् क्षणमुदस्तमैक्षत" याद० १७-४६।

शुश्रू ಶುಶ್ರೂ (स्त्री०) ತಾಯಿ. "शिशोः शुश्रूषणात् शुश्रूः" भा० शान्ति० २७२-३३।

शुश्रूषक ಶುಶ್ರೂಷಕ (वि०) ಸೇವಿಸುವವನು.

शुश्रूषण ಶುಶ್ರೂಷಣ (न०) ಸೇವೆ, ಉಪಚಾರ. श्रु (श्रवणे) + सन् "ल्युट्" (३-३-११५)।

शुश्रूषणीय ಶುಶ್ರೂಷಣೀಯ (वि०) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸೇವಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಸೇವಿಸಬಹುದಾದ. 4. ಸೇವಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. श्रु (श्रवणे) + सन् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **-षितव्यः -ಷಿತವ್ಯ**।.

शुश्रूषमाण ಶುಶ್ರೂಷಮಾಣ (वि०) 1. ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉಪಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. श्रु (श्रवणे) + सन् "शानच्" (३-२-१२४)। "प्रत्यर्थिभूतामपि तां समाधेः शुश्रूषमाणां गिरिशोऽनुमेने" कुमा० १-५९। 2. ಕೇಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ.

शुश्रूषा ಶುಶ್ರೂಷಾ (स्त्री०) 1. ಸೇವೆ, ಪರಿಚರ್ಯೆ, ಉಪಚಾರ. श्रु (श्रवणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। "तस्मै शशंस पणिपत्य नन्दी शुश्रूषया शैलसुतामुपेताम्" कुमा० ३-६०। 2. ಕೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. श्रोतुमिच्छा। ಇದು ಬುದ್ಧಿಯ ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. (1) शुश्रूषा (2) श्रवणम् (3) ग्रहणम् (4) धारणम् (5) ऊहः (6) अपोहः (7) अर्थविज्ञानम् ಮತ್ತು (8) तत्त्वज्ञानम् ಈ ಎಂಟೂ ಬುದ್ಧಿಯ ಗುಣಗಳು. "शुश्रूषा श्रवणम् चैव ग्रहणं धारणं तथा। ऊहोऽपोहोऽर्थविज्ञानं तत्त्वज्ञानं च धीगुणाः" काम० नी०। 3. ಕಥನ, ಹೇಳುವುದು. "शुश्रूषा स्यादुपासने। कथने श्रोतुमिच्छायाम्" मेदि०।

शुश्रूषित ಶುಶ್ರೂಷಿತ (वि०) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. श्रु (श्रवणे) + सन् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 3. ಸೇವಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. ಉಪಚಾರ ಮಾಡಲು ಅಭಿಲಾಷೆ. 4. ಕೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. श्रु + सन् भावे "क्तः" (३-३-११४)।

शुश्रूष्य ಶುಶ್ರೂಷ್ಯ (वि०) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವನು. श्रु (श्रवणे) + सन् "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಕೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ.

शुश्रूषु ಶುಶ್ರೂಷು (वि०) 1. ಕೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. 2. ಉಪಚರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಸೇವಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ. श्रु (श्रवणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

शुष ಶುಷ (पुं०) 1. ಶೋಷಣ, ಒಣಗುವುದು. शुष (शोषणे) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ, ಗರ್ತ.

शुषि ಶುಷಿ (स्त्री०) 1. ಶೋಷಣ, ಒಣಗುವುದು. शुष (शोषणे) "इन्" (उ० ४-१२०)। 2. ಬಿಲ, ರಂಧ್ರ. "शुषिः शोषे बिले स्त्री स्यात्" मेदि०।

शुषिर ಶುಷಿರ (न०) 1. ಕೊಳಲು (ಪಿಳ್ಳಂಗೋವಿ) ಮೊದಲಾದ ಮುಖವಾದ್ಯ. 2. ಬಿಲ, ರಂಧ್ರ. (वि०) 3. ರಂಧ್ರವುಳ್ಳ, ತೂತುಳ್ಳ. "सरन्ध्रे सुषिरं त्रिषु" अम०। "सुषिरं वंश्यादिवाद्ये विवरे च नपुंसकम्" मेदि०। (पुं०) 4. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. 5. ಅಗ್ನಿ. (स्त्री०) **-रा -ರಾ.** 6. ನಳಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ. "मूषिके ना स्त्रियां नल्योषधौ रन्ध्रान्विते त्रिषु" मेदि०।

शुष्क ಶುಷ್ಕ (वि०) 1. ಒಣಗಿರುವ, ರಸವಿಲ್ಲದ. शुष (शोषणे) "क्तः" (३-४-७२)। नस्य कः (८-२-५१)। "शुष्केऽशनिरिवामर्षो यैररातिषु पात्यते" किरा० ११-६५। 2. ಸ್ನೇಹವಿಲ್ಲದ. "शुष्कं पर्युषितं वापि नीतं वा दूरदेशतः। कुक्कुरस्य मुखात् भ्रष्टं तदन्नं पावनं महत्"। 3. ಕಠಿನವಾದ, ಮನನೋಯಿಸುವ, ಅವಮಾನಕರವಾದ. "विधाता शासिता वक्ता मैत्रो ब्राह्मण उच्यते। तस्मै नाकुशलं ब्रूयात् न शुष्कां गिरमीरयेत्" मनु० ११-३५। 4. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ, ಕೃತ್ರಿಮವಾದ. "कामिनः स्म कुरुते करभोरूर्हारि शुष्करुदितं

च सुखेऽपि" माघ० १०-६९। 5. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ, ವ್ಯರ್ಥವಾದ, ತಿರುಳಿಲ್ಲದ. "शुष्कघनगर्जितेऽन्तरिक्षे जलपानमिच्छितम्" माल० २।

शुष्ककलह ಶುಷ್ಕಕಲಹ (ಪುಂ०) 1. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ ಜಗಳ. 2. ಕೃತಕಕಲಹ, ಹುಸಿ ಜಗಳ. "अनेन शुष्ककलहेन शिरोवेदना मां बाधते" मुद्रा ३।

शुष्कमांस ಶುಷ್ಕಮಾಂಸ (ನ०) ಒಣಗಿದ ಮಾಂಸ. शुष्कं मांसम्। "उत्तप्तं शुष्कमांसं स्यात्" अम०।

शुष्ण ಶುಷ್ಣ (ಪುಂ०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ವಹ್ನಿ, ಅಗ್ನಿ. शुष (शोषणे) "नः" (उ० ३-१२)।

शुष्म ಶುಷ್ಮ (ಪುಂ०) 1. ಸೂರ್ಯ. शुष्यत्यनेन—शुष (शोषणे) "मन्" (उ० १-१४१)। 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 3. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. 4. ಅಗ್ನಿ. (ನ०) 5. ಶಕ್ತಿ, ಪರಾಕ್ರಮ. 6. ತೇಜಸ್ಸು, ಕಾಂತಿ. "शुष्मं तेजसि सूर्ये ना" मेदि०।

शुष्मन् ಶುಷ್ಮನ್ (ಪುಂ०) 1. ಅಗ್ನಿ, ವಹ್ನಿ. शुष्यत्यनेन—शुष (शोषणे) "मनिन्" (३-२-७५)। "शुष्मणि प्रणयनादिसंस्कृते तैर्हवींषि जुहवांबभूविरे" माघ० १४-२२। 2. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. (ನ०) 3. ತೇಜಸ್ಸು, ಕಾಂತಿ.

शूक ಶೂಕ (ಪುಂನ०) 1. ಬತ್ತ, ಗೋಧಿ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಮುಳ್ಳು. शो (तनूकरणे) "ऊकः" (उ० ४-४१)। 2. ದಯೆ, ಕನಿಕರ, ಅನುಕಂಪ. 3. ಮೊನಚಾದ ಅಗ್ರಭಾಗ. 4. ಶೋಕ. 5. ಧಾನ್ಯದ ಮೊನಚಾದ ತುದಿ, ಧಾನ್ಯದ ಮುಳ್ಳು. 6. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ. 7. ಅಭಿಷವ, ಸ್ನಾನ. 8. ಮಲಮೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕ್ರಿಮಿ. "शूकोऽनुक्रोशकिंशार्वोः शोकेऽभिषवशुङ्गयोः" हेम०। 9. ಕಾಡುಹಂದಿಯ ಮೈಮೇಲಿನ ಚೂಪಾದ ಕೂದಲು.

शूकक ಶೂಕಕ (ಪುಂ०) 1. ಯವಧಾನ್ಯ. 2. ಬತ್ತ. शूकेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 3. ರಸ. "शूककः प्रावटे रसे" मेदि०।

शूककीट ಶೂಕಕೀಟ (ಪುಂ०) ಮೊನಚಾದ ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಣಜ ಮೊದಲಾದ ಹುಳ. शूकयुक्तः कीटः। स्वार्थे "कन्"। –कीटकः –ಕೀಟಕಃ.

शूकधान्य ಶೂಕಧಾನ್ಯ (ನ०) ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಮೊನಚಾದ ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧಾನ್ಯ, ಬತ್ತ ಗೋಧಿ ಮುಂತಾದುವು. शूकयुक्त धान्यम्।

शूकपिण्ड ಶೂಕಪಿಂಡಿ, –शिम्बि –ಶಿಂಬಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ.

शूकर ಶೂಕರ (ಪುಂ०) ವರಾಹ, ಹಂದಿ. शूकं शूकवत् लोम राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)।

शूकरकन्द ಶೂಕರಕಂದ (ಪುಂ०) ಹಂದಿಗಡ್ಡೆ. शूकरप्रियः कन्दः।

शूकल ಶೂಕಲ (ಪುಂ०) ತುಂಟಾಟದ ಕುದುರೆ, ತಂಟೆ ಮಾಡುವ ಕುದುರೆ, ಸ್ವಾಧೀನಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಕುದುರೆ. शूकवत् क्लेशं लाति।

शूकवती ಶೂಕವತೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ. शूकाः सन्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)।

शूकशिम्बि ಶೂಕಶಿಂಬಿ, –शिम्बिका –ಶಿಂಬಿಕಾ, –शिम्बी –ಶಿಂಬೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ.

शूद्र ಶೂದ್ರ (ಪುಂ०) ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಣದವನು, ವರ್ಣಚತುಷ್ಟಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯವನು. शोचति—शुच (शोके) "रक्" दकारादेशश्च (उ० २-१९)। "शूद्राश्चावरवर्णाश्च वृषलाश्च जघन्यजाः" अम०। ಶೂದ್ರನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದನು. "पद्भ्यां शूद्रोऽजायत"। ಈ ವರ್ಣದವನಿಗೆ ಇತರ ವರ್ಣದವರ ಪರಿಚರ್ಯೆಯು ಧರ್ಮ. "परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम्" गीता।

शूद्रधर्म ಶೂದ್ರಧರ್ಮ (ಪುಂ०) ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಆಚಾರ. शूद्रस्य धर्मः।

शूद्रप्रिय ಶೂದ್ರಪ್ರಿಯ (ಪುಂ०) ಪಲಾಂಡು, ಈರುಳ್ಳಿ. शूद्रस्य प्रियः।

शूद्रा ಶೂದ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಶೂದ್ರಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. शूद्रस्य जातिः। शूद्र "टाप्" (वा० ४-१-४)। "शूद्रा चामहत्पूर्वा जातिः"।

शूद्री ಶೂದ್ರೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಶೂದ್ರನ ಪತ್ನಿ, ಶೂದ್ರನ ಹೆಂಡತಿ. शूद्रस्य स्त्री—शूद्र "ङीष्" (४-१-४८)। "शूद्री शूद्रस्य भार्या स्यात्" अम०।

शून ಶೂನ (ವಿ०) 1. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ, ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿರುವ. टु ओ श्वि (गतिवृद्ध्योः) "क्तः" (३-४-७२)। निष्ठातस्य नः (८-२-४५)। संप्रसारणम् (६-१-१५)। 2. ಉಬ್ಬಿರುವ, ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ. 3. ರೋಗದಿಂದ ಊದಿಕೊಂಡಿರುವ.

शूनवत् ಶೂನವತ್ (ವಿ०) ಹೆಚ್ಚಿರುವ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿರುವ. टु ओ श्वि (गतिवृद्ध्योः) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

शूना ಶೂನಾ (स्त्री०) ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಧಸ್ಥಾನದಂತಿರುವ ಹಿಂಸಾಸ್ಥಾನ. ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ಈ ಹಿಂಸಾಸ್ಥಾನಗಳು ಐದು (5). (1) चुल्ली (ಒಲೆ) (2) पेषणी (ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು, ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು) (3) उपस्कर: (ಗೃಹವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವ ಪೊರಕೆ) (4) कण्डनी (ಒನಕೆ ಹಾರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಕುಟ್ಟುವ ಒರಳು) ಮತ್ತು (5) उदकुम्भ: (ನೀರು ತುಂಬಿಡುವ ಬಿಂದಿಗೆ). ಈ ಐದರಿಂದಲೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹಿಂಸೆಯು ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ಪಾಪವು ಸಂಭವಿಸುವುವು. ಈ ಪಾಪ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. (1) ब्रह्मयज्ञ: (ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಾಪನ) (2) देवयज्ञ: (ಹೋಮ, ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ) (3) पितृयज्ञ: (ತರ್ಪಣ) (4) भूतयज्ञ: (ಬಲಿಕಾರ್ಯ) ಮತ್ತು (5) मनुष्ययज्ञ: (ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರ) ಇವು ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು.

शून्य ಶೂನ್ಯ (न०) 1. ಆಕಾಶ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. ಯಾವುದೊಂದು ವಸ್ತುವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶವು ಶೂನ್ಯ. "स वै त्वाष्ट्रवधो भूयानपि पापचयो नृप । नीतस्तेनैव शून्याय नीहार इव भानुना" भाग० ६-१३-२० । 2. ಬಿಂದು, ಸೊನ್ನೆ. "न रोमकूपौघमिषाज्जगत्कृता कृताश्च किं दूषणशून्यबिन्दव:" नैष० १-२१। 3. ಬರಿದು, ತೆರಪು. (वि०) 4. ನಿರ್ಜನವಾದ, ಯಾರೊಬ್ಬರೂ ಇಲ್ಲದ. "शून्यं वासगृहं विलोक्य शयनादुत्थाय किंचिच्छनै: निद्राव्याजमुपागतस्य सुचिरं निर्वर्ण्य पत्युर्मुखम्" अमरु० ८२। 5. ಬರಿದಾಗಿರುವ, ಖಾಲಿಯಾಗಿರುವ. "अविद्या-जीवनं शून्यं दिक् शून्या चेदबान्धवा। पुत्रहीनं गृहं शून्यं सर्वशून्या दरिद्रता" चाणक्य: । 6. ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದ, ದುಃಖವುಳ್ಳ, ಕುಗ್ಗಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. "सख्यो: समक्षमिति चाधिकजातलज्जाशून्या जगाम भवनाभि-मूखी कथंचित्" कुमा० ३-७५। 7. ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ, ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಕೊಡದಿರುವ. "मुहुरविशदवर्णां निद्रया शून्यशून्याम्" माघ० ११-४।

शून्यवाद ಶೂನ್ಯವಾದ (पुं०) ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ವಾದ, ಸರ್ವಶೂನ್ಯವಾದ, ಬಾಹ್ಯ ಮತ್ತು ಆಂತರ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಬೌದ್ಧರ ವಾದ.

शून्यवादिन् ಶೂನ್ಯವಾದಿನ್ (पुं०) ಸರ್ವವೂ ಶೂನ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುವ ಬೌದ್ಧ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಮತದವನು.

शून्यालय ಶೂನ್ಯಾಲಯ (पुं०) ಖಾಲಿಮನೆ, ಯಾರೂ ವಾಸವಾಗಿಲ್ಲದ ಮನೆ. शून्य: आलय:। ಯಾರೂ ವಾಸಮಾಡದೆ ಶೂನ್ಯವಾಗಿರುವ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಕೂಡದು. "शून्यालये श्मशाने च एकवृक्षे चतुष्पथे। महादेवगृहे-चैव शर्करालोष्टपांशुषु। न स्वपेत्"।

शूर ಶೂರ (पुं०) 1. ಪರಾಕ್ರಮಿ, ಬಲಶಾಲಿ. शूर (विक्रान्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "वृत्तं युद्धे शूरमाश्लिष्य काचिद्रन्तुं तूर्णं मेरुकुञ्जं जगाम" माघ० १८-६०। 2. ಒಬ್ಬ ಯಾದವ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ತಂದೆಯ ತಂದೆ (ಪಿತಾಮಹ), ವಸುದೇವನ ತಂದೆ. 3. ಸೂರ್ಯ. "खमणिररुणशूरावंशुमानंशुमाली" त्रिकाण्ड०। 4. ಸಿಂಹ. 5. ಚಿತ್ರಕ ವೃಕ್ಷ. 6. ಸಾಲವೃಕ್ಷ. 7. ಭಟ, ಯೋಧ. 8. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 9. ಭಲ್ಲೂಕ, ಕರಡಿ. 10. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. "शूरो ना कुक्कुटे वीरे" नानार्थर०। 11. ಚಾರ, ಬೇಹಿನವನು. 12. ಕಾಡುಕಡಲೆ. 13. ಲಕುಚ ವೃಕ್ಷ, ಗಜನಿಂಬೆ ಗಿಡ.

शूरण ಶೂರಣ (पुं०) ಸೂರಣದ ಗಿಡ. शूरी (हिंसायाम्) कर्त० "ल्युट्" (३-३-११३)।

शूरसेन ಶೂರಸೇನ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. 2. ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. ಪರಶುರಾಮನು ಕಾರ್ತವೀರ್ಯನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಹೋದಾಗ ಇವನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬದುಕಿಕೊಂಡನು. (पुं० च० क०) 3. ಒಂದು ದೇಶ. 4. ಈ ದೇಶದ ಜನರು.

शूर्प ಶೂರ್ಪ (पुंन०) 1. ಮೊರ, ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಕೇರಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಾಧನ. शूर्पयति—शूर्प (माने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "विसृज्य शूर्पवद्दोषान् गुणान् गृह्णन्ति साधव:"। 2. ಎರಡು ದ್ರೋಣಗಳ ಅಳತೆ, ನಾಲ್ಕು ಕೊಳಗಗಳ ಅಳತೆ.

शूर्पकर्ण ಶೂರ್ಪಕರ್ಣ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. शूर्पाविव कर्णावस्य। (वि०) 2. ಮೊರದಂತೆ ಕಿವಿಗಳುಳ್ಳವನು.

शूर्पकाराति ಶೂರ್ಪಕಾರಾತಿ (पुं०) ಶೂರ್ಪಕನೆಂಬ ಅಸುರನಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದ ಕಾಮದೇವ. शूर्पकस्यारातिः। –अरि: –ಅರಿ.

शूर्पणखा ಶೂರ್ಪಣಖಾ (स्त्री०) ರಾವಣನ ತಂಗಿ. शूर्पा इव नखा अस्या: — णत्वम् (८-४-३)। ಇವಳು ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೈಕಸಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದಳು. ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣ ವಿಭೀಷಣರು ಇವಳ ಸಹೋದರರು. ಶ್ರೀರಾಮನು ವನವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಇವಳು ಸೀತೆಯನ್ನು ಪೀಡಿಸತೊಡಗಲು ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಇವಳ ಕರ್ಣ ಮತ್ತು ನಾಸಿಕೆ

ಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ದನು. ಇದರಿಂದ ಕ್ರುದ್ಧಳಾದ ಇವಳು ಖರದೂಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಲು ಅವರೂ ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ ಹತರಾದರು. ಇವರು ಮಾಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ರಾವಣನಿಗೆ ತಿಳಿಸಲು ರಾವಣನು ಬಂದು ಸೀತಾಪಹಾರ ಮಾಡಿದನು.

शूर्पी ಶೂರ್ಪೀ (स्त्री०) ಚಿಕ್ಕ ಮೊರ, ಸಣ್ಣ ಮೊರ. शूर्प गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

शूर्म ಶೂರ್ಮ (पुं०) ಲೋಹದ ಪ್ರತಿಮೆ, ಕಬ್ಬಿಣದ ವಿಗ್ರಹ.

शूर्मि ಶೂರ್ಮಿ, –र्मी –ರ್ಮೀ (स्त्री०) ಲೋಹದ ಪ್ರತಿಮೆ, ಕಬ್ಬಿಣದ ವಿಗ್ರಹ.

शूर्मिका ಶೂರ್ಮಿಕಾ (स्त्री०) ಲೋಹದ ವಿಗ್ರಹ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಪ್ರತಿಮೆ.

शूल ಶೂಲ (पुंन०) 1. ಒಂದು ಆಯುಧ, ಮೊನಚಾಗಿರುವ ಒಂದು ಕಬ್ಬಿಣದ ಅಸ್ತ್ರ. शूल (रुजायाम्) "क:" (३-१-१३५)। "शूलपरशुशरचापभृत:" किरा० १२-४३। 2. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 3, ಯಾತನೆ, ನೋವು. 4. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಚೂಪಾದ ಮೂರು ಕವಲಿನ ಆಯುಧ, ತ್ರಿಶೂಲ. 5. ಮರಣದಂಡನೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗಿರುವ ಅಪರಾಧಿಯನ್ನು ಏರಿಸುವ ದಸಿ, –ಮೊನಚಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಂಬ. "श्मशानशूलस्य न यूपसत्क्रिया" कुमा० ५-७३। 6. ಧ್ವಜ, ಪತಾಕೆ, ಬಾವುಟ. 7. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಯೋಗ. 8. ಮೃತ್ಯು, ಮರಣ. "शूलोऽस्त्री रोग आयुधे। मृत्युकेतनयोगेषु" मेदि०।

शूलक ಶೂಲಕ (पुं०) ತುಂಟಾಟದ ಕುದುರೆ, ಸ್ವಾಧೀನಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಕುದುರೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿದ್ದಲ್ಪಡದ ಕುದುರೆ. शूल इव "कन्" (५-३-९७)। "विनीतस्तु साधुवाहो दुर्विनीतस्तु शूलक:" हेम०।

शूलग्रन्थि ಶೂಲಗ್ರಂಥಿ (स्त्री०) ಉದ್ದವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಗರಿಕೆ.

शूलद्विष् ಶೂಲದ್ವಿಷ್ (पुं०) ಹಿಂಗು. शूलस्य द्विट्।

शूलधन्वन् ಶೂಲಧನ್ವನ್, –धर –ಧರ, –धारिन् –ಧಾರಿನ್ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. शूलं धनुर्यस्य, शूलस्य धर:, शूलं धरति — धृञ् (धारणे) णिनिर्वा।

शूलधारिणी ಶೂಲಧಾರಿಣೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ.

शूलपाणि ಶೂಲಪಾಣಿ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ. शूलं पाणौ यस्य। "अधिगतधवलिम्न: शूलपाणेरभिख्याम्" माघ० ४-६५।

शूलभृत् ಶೂಲಭೃತ್ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ. शूलं बिभर्ति — डु भृञ् (धारणपोषणयो:) "क्विप्" (३-२-७६)। "ततो गणै: शूलभृत: पुरोगैरुदीरितो मङ्गलतूर्यघोष:" ಕುಮಾ० ७-४०।

शूलशत्रु ಶೂಲಶತ್ರು (पुं०) ಏರಂಡ ವೃಕ್ಷ, ಹರಳು ಗಿಡ.

शूलहृत् ಶೂಲಹೃತ್ (पुं०) ಹಿಂಗು. शूलं हरति—हृञ् (हरणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

शूला ಶೂಲಾ (स्त्री०) 1. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. 2. ಅಪರಾಧಿಯನ್ನು ವಧೆಗಾಗಿ ಏರಿಸುವ ಮೊನಚಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಂಬ. "शूला तु पण्यस्त्री वधहेतुश्च कीलक:" हेम०।

शूलाकृत ಶೂಲಾಕೃತ (वि०) ಸಲಾಕೆಗೆ ಚುಚ್ಚಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದುದು. शूला करोति डु कृञ् (करणे) "डाच्" (५-४-६५)। "शूलाकृतं भटित्रं च शूल्यम्" अम०।

शूलिक ಶೂಲಿಕ (पुं०) 1. ಮೊಲ. (न०) 2. ಶೂಲದಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿದ ಮಾಂಸ. (वि०) 3. ಶೂಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಶೂಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

शूलिन् ಶೂಲಿನ್ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. शूलमस्यास्ति "इनि:" (५-२-११५)। "ते हिमालयमामन्त्र्य पुन: प्राप्य च शूलिनम्। सिद्धं चास्मै निवेद्यार्थं तद्विसृष्टा: खमुद्ययु:" कुमा० ६-९४। 2. ಶಶ, ಮೊಲ. (वि०) 3. ಶೂಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. "दुर्जयो लवण: शूली विशूल: प्रार्थ्यतामिति" रघु० १५-५। 4. ಶೂಲರೋಗದಿಂದ ನರಳುವವನು.

शूल्य ಶೂಲ್ಯ (वि०) ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕೆಗೆ ಚುಚ್ಚಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಂಸ ಮುಂತಾದುದು. शूले संस्कृतम् — शूल "यत्" (४-२-१७)। "अनियतवेलं शूल्यमांसभूयिष्ठ आहारो भुज्यते" शाकु० २।

शृगाल ಶೃಗಾಲ (पुं०) 1. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. सृजति मायाम् —सृज(विसर्गे) "कालन्" बाहु०। पृषो०। 2. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. 3. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. 4. ವಾಸುದೇವ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. "शृगालो वञ्चके दैत्यभेदे ना डमरे स्त्रियाम्" मेदि०।

शृगालकोलि ಶೃಗಾಲಕೋಲಿ (पुं०) ಬದರಿ ವೃಕ್ಷ, ಎಲಚಿ ಮರ. शृगालप्रिय: कोलि: यस्य।

शृगालघण्टी ಶೃಗಾಲಘಂಟೀ (स्त्री०) ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ.

शृगालजम्बू ಶೃಗಾಲಜಂಬೂ (स्त्री०) 1. ಗೋಡಂಬಿ. 2. ಅಡಕೆಕಾಯಿ.

शृगालिका ಶೃಗಾಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ನರಿ. 2. ಹೆದರಿ ಓಡುವುದು. "शृगालिका शिवायां स्यात् त्रासादपि पलायने" मेदि० ।

शृगाली ಶೃಗಾಲೀ (स्त्री०) 1. ಹೆದರಿ ಓಡಿಹೋಗುವುದು. 2. ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ. 3. ಹೆಣ್ಣುನರಿ. 4. ನೆಲಗುಂಬಳ. "शृगालो दानवे फेरौ शृगाली स्यादुपप्लवे" हेम० ।

शृङ्खल ಶೃಂಖಲ, —ला —ಲಾ (त्रि०) 1. ಸರಪಣಿ. शृङ्गं प्राधान्यं खलति — खल (संचये) "अच्" (३-१-१३४)। "अन्यैरप्यायतं नेहुर्वरत्राशृङ्खलादिभिः" भट्टि० ९-९०। 2. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವ ಸರಪಣಿ. "शय्यां जहत्युभयपक्षविनीतनिद्राः स्तम्बेरमा मुखरशृङ्खलकर्षिणस्ते" रघु० ५-७२। 3. ಪುರುಷರ ನಡುಕಟ್ಟು. "शृङ्खला पुंस्कटीवस्त्रबन्धे च निगडे त्रिषु" मेदि०। 4. ಬಂಧಿಸುವ ಸರಪಣಿ, ಬೇಡಿಯು ಸರಪಣಿ. 5. ಬಂಧನ, ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕಷ್ಟವಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ.

शृङ्खलक ಶೃಂಖಲಕ (पुं०) 1. ಮರದ ಕಾಲ್ಕಟ್ಟಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂಟೆಯು ಮರಿ. शृङ्खलेन बद्धः — शृङ्खलं बन्धनमस्य इति वा शृङ्खल "कन्" (५-२-७९)। "तीव्रोत्थितास्तावदसह्यरंहसो विशृङ्खलं शृङ्खलकाः प्रतस्थिरे" माघ० १२-७। 2. ಒಬ್ಬು, ಒಂಟೆ. 3. ಸರಪಣಿ. शृङ्खल स्वार्थे "कन्"।

शृङ्खलित ಶೃಂಖಲಿತ (वि०) ಸರಪಣಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿರುವ. शृङ्खला अस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

शृङ्खली ಶೃಂಖಲೀ (स्त्री०) ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ.

शृङ्ग ಶೃಂಗ (पुं०) 1. ಹಕ್ಕಿಸಿಳ್ಳೆ ಗಿಡ. शृणाति — शृ (हिंसायाम्) "गन्" नुट् ह्रस्वश्च (उ० १-१२६)। (न०) 2. ಶಿಖರ, ಪರ್ವತದ ತುದಿ. "मुदे मुरारेरमरैः सुमेरोरानीय यस्योपचितस्य शृङ्गैः" माघ० ४-१०। 3. ವಿಷಾಣ, ಕೊಂಬು. "मृत्पिण्डशेखरितकोटिभिरर्धचन्द्रं शृङ्गैः शिखाग्रगतलक्ष्ममलं हसद्भिः" माघ० ५-६३। 4. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. 5. ಪ್ರಭುತ್ವ, ಆಳಿಕೆ, ಒಡೆತನ. "शृङ्गं स दृप्तविनयाधिकृतः परेषामत्युच्छ्रितं न ममृषे न तु दीर्घमायुः" रघु० ९-६२। 6. ಸಾನು ಪ್ರದೇಶ, ಪರ್ವತದ ಸಮಭೂಮಿ. "गर्जद्भिर्विघटयन्नवनीधराणां शृङ्गाणि मेघनिवहो घनमुज्जगाम" कुमा० १७-४१। 7. ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮನೆಯ ತುದಿಯ ಭಾಗ, ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಮಿಸುವ ಗೋಪುರ. 8. ಚಂದ್ರನ ಕೋಡು, ಚಂದ್ರನ ಮೊನೆಯಾದ ತುದಿ. (ಚಂದ್ರನ ಅರ್ಧ ಆಕೃತಿಗಿಂತಲೂ ಕಡಮೆಯ ಆಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಶೃಂಗ ಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.) 9. ಪಿಚಕಾರಿ, ಚೀರ್ಕೊಳವೆ. "वर्णोदकैः काञ्चनशृङ्गमुक्तैस्तमायताक्ष्यः प्रणयादसिञ्चन्" रघु० १६-७०। 10. ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ, ಉತ್ಕರ್ಷ. "शृङ्गं प्रभुत्वे शिखरे चिह्ने क्रीडाम्बुयन्त्रके। विषाणोत्कर्षयोश्चाथ शृङ्गः स्यात् कूर्चशीर्षके" मेदि०। 11. ನೀರಿನ ಬುಗ್ಗೆ, ಚಿಲುಮೆ. 12. ಊರ್ಧ್ವಭಾಗ, ಮೇಲು ಭಾಗ. "विमानशृङ्गाण्यवगाहमानः शशंस सेवावसरं सुरेभ्यः" कुमा० ७-४०। 13. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. 14. ಅಗ್ರಭಾಗ, ತುದಿ. "अथ स ललितयोषिद्भ्रूलताचारुशृङ्गं रतिवलयपदाङ्के चापमासज्य कण्ठे" कुमा० २-६४। 15. ಸ್ತನ, ಪಯೋಧರ. "किं संभृतं रुचिरयोर्द्विजशृङ्गयोस्ते मध्ये कृशो वहसि तत्र दृशिःश्रिता मे" भाग०। 16. ಕಾಮೋದ್ರೇಕ, ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೇಮ. "शृङ्गं हि मन्मथोद्भेदस्तदागमनहेतुकः" सा० द०।

शृङ्गक ಶೃಂಗಕ (पुं०) 1. ಹಕ್ಕಿಸಿಳ್ಳೆ ಗಿಡ. 2. ಕೊಂಬು. 3. ಅಂಬುಯಂತ್ರ, ಪಿಚಕಾರಿ, ಚೀರ್ಕೊಳವೆ. "मधुमत्तकामिनीजनस्वयंग्राहगृहीतशृङ्गकजलप्रहारनृत्यन्नागरजनजनितकौतूहलस्य" रत्ना० १। 4. ಚಂದ್ರನ ಕೋಡು, ಎಳೆಯ ಚಂದ್ರನ ಮೊನೆಯಾದ ತುದಿ.

शृङ्गबेर ಶೃಂಗಬೇರ (न०) 1. ಹಸಿಶುಂಠಿ. शृङ्गमिव बेरं शरीरमस्य। "आर्द्रकं शृङ्गबेरं स्यात्" अम०। 2. ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ, ಶೃಂಗಬೇರಪುರ, ಗುಹನ ರಾಜಧಾನಿ.

शृङ्गबेरक ಶೃಂಗಬೇರಕ (न०) ಹಸಿಶುಂಠಿ. शृङ्गबेर स्वार्थे "कन्"।

शृङ्गवत् ಶೃಂಗವತ್ (पुं०) 1. ಒಂದು ಪರ್ವತ. (वि०) 2. ಶಿಖರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. शृङ्गाण्यस्य सन्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

शृङ्गाट ಶೃಂಗಾಟ (पुं०) 1. ಒಂದು ಪರ್ವತ. (न०) 2 ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಚೌಕ.

शृङ्गाटक ಶೃಂಗಾಟಕ (न०) 1. ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಾನ (ಚೌಕ). 2. ಕಬ್ಬಕ ವೃಕ್ಷ. (पुं०) 3. ಮೂರು ಶಿಖರಗಳುಳ್ಳ ಪರ್ವತ.

शृङ्गार ಶೃಂಗಾರ (पुं०) 1. ನವರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು ರಸ. शृङ्गं कामोद्रेकमृच्छति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। शृङ्गं कामोद्रेकमियर्ति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१) इति वा। **ಲಕ್ಷಣ**: "पुंसः स्त्रियां स्त्रियाः पुंसि संयोगं प्रति या स्पृहा। स शृङ्गार इति ख्यातो रतिक्रीडादिकारणम्"। "शृङ्गं हि मन्मथोद्भेदस्तदागमनहेतुकः। उत्तमप्रकृतिप्रायो रसः शृङ्गार इष्यते" सा० द० ३-१८३। ಶೃಂಗಾರರಸಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣಾದಿ ನಾಯಕರು ಮತ್ತು ಉತ್ತಮನಾಯಿಕೆಯರು ಆಲಂಬನವಿಭಾವ. ಚಂದ್ರ ಸ್ರಕ್ ಚಂದನಾದಿಗಳು ಉದ್ದೀಪನವಿಭಾವ. ಭ್ರೂವಿಕ್ಷೇಪ ಕಟಾಕ್ಷ ಚುಂಬನ ಮೊದಲಾದುವು ಅನುಭಾವಗಳು. ಲಜ್ಜೆ ಹಾಸ ಮೊದಲಾದುವು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳು. ಈ ವಿಭಾವಾನುಭಾವವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳಿಂದ ಪರಿಪುಷ್ಟವಾದ ರತಿ (ಸ್ಥಾಯಿ) ಯು ಶೃಂಗಾರರಸತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. "आलम्बनं नायिकाः स्युः दक्षिणाद्याश्च नायकाः। चन्द्रचन्दनरोलम्बरुताद्युद्दीपनं मतम्। भ्रूविक्षेपकटाक्षादिरनुभावः प्रकीर्तितः। त्यक्त्वौग्र्यमरणालस्यजुगुप्साव्यभिचारिणः। स्थायिभावो रतिः श्यामवर्णोऽयं विष्णुदैवतः" सा० द० ३। ಶೃಂಗಾರರಸವು **ಸಂಭೋಗ** ಮತ್ತು **ವಿಪ್ರಲಂಭ** ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಪರಸ್ಪರ ಅನುರಕ್ತವಿಲಾಸಿಗಳಾದ ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರು ದರ್ಶನ ಸ್ಪರ್ಶ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಅಧರಚುಂಬನ ಅಧರಪಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಭೋಗಪಡುವುದು **ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರ.** "दर्शनस्पर्शनादीनि निषेवेते विलासिनौ। यत्रानुरक्तावन्योन्यं संभोगोऽयमुदाहृतः"। संख्यातुमशक्यतया चुम्बनपरिरम्भणादिबहुभेदात्। अयमेक एव धीरैः कथितः संभोगशृङ्गारः" सा० द० ३। [ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರಕ್ಕೆ "**विप्रलम्भ**" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಸುರತ, ಸಂಭೋಗ. 3. ಆನೆಯ ದೇಹವನ್ನು ಸಿಂದೂರದಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು. "वर्षन्तः शममानयन्नुपलसच्छृङ्गारलेखायुधाः" माघ० १८-६९। (न०) 4. ಲವಂಗ. 5. ಸಿಂದೂರ. "शृङ्गारः सुरते नाटचरसे च गजमण्डने। नपुंसकं लवङ्गेऽपि नागसंभवचूर्णयोः" मेदि०। 6. ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ. 7. ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ.

शृङ्गारक ಶೃಂಗಾರಕ (पुं०) 1. ಶೃಂಗಾರ. शृङ्गार स्वार्थे "कः"। (न०) 2. ಸಿಂದೂರ. (वि०) 3. ಶೃಂಗಯುಕ್ತವಾದ, ಕೊಂಬುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. शृङ्ग "आरकन्" (वा० ५-२-१२१)।

शृङ्गारयोनि ಶೃಂಗಾರಯೋನಿ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. शृङ्गारो योनिरुत्पत्तिकारणं यस्य। "शृङ्गारयोनिशरपत्ररुचो मयूराः" याद० १९-१०।

शृङ्गारित ಶೃಂಗಾರಿತ (वि०) 1. ಅಲಂಕೃತವಾದ, ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿರುವ. शृङ्गारोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "शृङ्गारितायतमहेभकराभमम्भः" माघ० ४-४९। 2. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳುದಾಗಿರುವ. ಅನುರಾಗವುಳ್ಳುದಾಗಿರುವ. 3. ಸಿಂದೂರ ಬಳಿದಿರುವ.

शृङ्गारिन् ಶೃಂಗಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. शृङ्गारोऽस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಅಡಕೆಮರ. 3. ಅಲಂಕಾರ, ಶೃಂಗರಿಸುವುದು. 4. ಉಡಿಗೆ, ಉಡುಪು. "शृङ्गारी पूगगजयोः सशृङ्गारसुवेशयोः" मेदि०। (वि०) 5. ಅನುರಕ್ತ, ಪ್ರಣಯವುಳ್ಳ. 6. ಬಣ್ಣ ಬಳಿದಿರುವ, ಬಣ್ಣ ಕಟ್ಟಿರುವ.

शृङ्गि ಶೃಂಗಿ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "मद्गुरस्य प्रिया शृङ्गी शृङ्गिरित्यपि कुत्रचित्"।

शृङ्गिका ಶೃಂಗಿಕಾ (स्त्री०) ಅತಿಬಜೆ.

शृङ्गिण ಶೃಂಗಿಣ (पुं०) ಮೇಷ, ಟಗರಿ. शृङ्गमस्यास्ति "इनच्" (५-२-११४)।

शृङ्गिणी ಶೃಂಗಿಣೀ (स्त्री०) ಆಕಳು, ಹಸು. शृङ्गे स्तोऽस्याः।

शृङ्गिन् ಶೃಂಗಿನ್ (पुं०) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. शृङ्ग "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಗಜ, ಆನೆ. 3. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 4. ಶಮೀಕಮುನಿಯ ಪುತ್ರ. (वि०) 5. ಕೊಂಬುಗಳುಳ್ಳ. "नदीनां शस्त्रपाणीनां नखिनां शृङ्गिणां तथा। विश्वासो नैव कर्तव्यः स्त्रीषु राजकुलेषु च"। "शृङ्गी शृङ्गयुते नागे वृषपर्वतयोरपि" मेदि०।

शृङ्गी ಶೃಂಗೀ (स्त्री०) 1. ಮದ್ಗುರವೆಂಬ ಹೆಣ್ಣುಮೀನು. शृणाति — शॄ (हिंसायाम्) "गन्" ह्रस्वश्च (उ० १-१२६)। "मद्गुरस्य प्रिया शृङ्गी" अम०। 2. ಆಭರಣದ ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 3. ಅತಿಬಜೆ. 4. ಹರಿಗೆಹಾಲೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ. "शृङ्गं प्रभुत्वे शिखरे चिह्ने क्रीडाम्बुयन्त्रके। विषाणोत्कर्षयोश्चाथ शृङ्गः स्यात् कूर्चशीर्षके। स्त्री विषायां स्वर्णमीनभेदयो ऋषभौषधौ" मेदि०।

शृङ्गीकनक ಶೃಂಗೀಕನಕ (न०) ಆಭರಣದ ಸುವರ್ಣ, ಒಡವೆಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಚಿನ್ನ. शृङ्गी अलङ्कारसुवर्णम्, तदेव कनकम्। "अलङ्कारसुवर्णं यत् शृङ्गीकनकमित्यदः" अम०।

शृण्वत् ಶೃಣ್ವತ್ (वि०) ಕೇಳುತ್ತಿರುವ, ಕಿವಿ ಕೊಟ್ಟು ಆಲಿಸುತ್ತಿರುವ. श्रु (श्रवणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "रुतानि शृण्वन् वयसां गणोऽन्तेवासित्वमाप स्फुटमङ्गनानाम्" माघ० ३-५५। "इत्योषधिप्रस्थविलासिनीनां शृण्वन् कथाः श्रोत्रसुखास्त्रिनेत्रः" कुमा० ७-६९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ.**

शृत ಶೃತ (वि०) ಹಾಲು ತುಪ್ಪ ಅನ್ನ ಇವುಗಳ ಪಾಕ. श्रायते—श्रा (पाके) "क्तः" (३-२-१०२)। "पाके क्षीराज्यहविषां शृतम्" अम०।

शृद्ध ಶೃದ್ಧ (वि०) ವೃಯಿಯಿಂದ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ವಾಯು).

शृधु ಶೃಧು (पुं०) 1. ಗುದಪ್ರದೇಶ. शृधु (शब्दकुत्सायाम्) "कुः" बाहु०। 2. ಬುದ್ಧಿ.

शृधू ಶೃಧೂ (पुं०) 1. ಅಪಾನವಾಯು. शृधु (हिंसायाम्) "कूः" (उ० १-९१)। 2. ಕೀಳುಮಟ್ಟದವನು, ಕೆಳದರ್ಜೆಯವನು.

शेखर ಶೇಖರ (पुं०) 1. ತಲೆಗೆ ಮುಡಿಸಿರುವ ಪುಷ್ಪದ ಸರ, ಶಿಖೆಯ ಮೇಲೆ ಮುಡಿಸಿರುವ ಹೂವಿನ ಮಾಲೆ. शिखि (गतौ) "अरः" बाहु०। "नवकरनिकरेण स्पष्टबन्धूकसूनस्तबकरचितमेते शेखरं बिभ्रतीव" माघ० ११-४६। 2. ಶಿರೋಭೂಷಣ, ತಲೆಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಡವೆ. "बभूव भस्मैव सिताङ्गरागः कपालमेवामलशेखरश्रीः" कुमा० ७-३२। 3. ಶೃಂಗ, ಶಿಖರ, ಅಗ್ರಭಾಗ. "ततोऽस्तगिरिशेखरं व्रजति वासरेशे शनैः" कथास०। 4. ಮುಕುಟ, ಕಿರೀಟ, ಮುಡಿ. (न०) 5. ಲವಂಗ. 6. ಸುಗ್ಗೆಬೇರು.

शेखरित ಶೇಖರಿತ (वि०) 1. ಭೂಷಣವಾಗಿರುವ, ಅಲಂಕಾರವುಂಟಾಗಿರುವ. शेखरोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "मृत्पिण्डशेखरितकोटिभिरर्धचन्द्रम्" माघ० ५-६३। 2. ಶಿಖರವಾಗಿ ಆಗಿರುವ.

शेप ಶೇಪ, –फ –ಫ (पुं०) 1 ಶಿಶ್ನ, ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. शेते रेतःपाते—शीङ् (स्वप्ने) पफौ बाहु०। "शेफपुच्छलाङ्गूलेषु (वा० ६-३-२१) इति निर्देशात्। (वि०) 2. ನಿದ್ರೆಯ ಸ್ವಭಾವದ.

शेफस् ಶೇಫಸ್ (न०) ಶಿಶ್ನ, ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. शेते रेतःपाते—शीङ् (स्वप्ने) "असुन्" फुडागमश्च (उ० ४-२००)।

शेफालिका ಶೇಫಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ಕರಿಯ ಲಕ್ಕಿಗಿಡ. शेरते इति शेफा निद्राशीलाः तादृशा अलयो यत्र—स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। "शेफालिका तु सुवहा निर्गुण्डी नीलिका च सा" अम०।

शेफाली ಶೇಫಾಲೀ (स्त्री०) ಕರಿಯ ಲಕ್ಕಿಗಿಡ.

शेमुषी ಶೇಮುಷೀ (स्त्री०) ಬುದ್ಧಿ. शेते—शीङ् (स्वप्ने) "विच्" (३-२-७५)। शेः मोहः—मोहं मुष्णाति—मुष (स्तेये) "कः" (वा० ३-२-५)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "तासां तदेकोत्सुकदर्शनानां समाधिभाजामिव शेमुषीणाम्" याद० २३-६१।

शेलु ಶೇಲು (पुं०) ಚಳ್ಳೆಮರ. शिलति—शिल (उञ्छे) "उः" बाहु०। "शेलुः श्लेष्मातकः शीतः" अम०।

शेव ಶೇವ (पुं०) 1. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ, ಲಿಂಗ. शीङ् (स्वप्ने) "वन्" (उ० १-१५०)। 2. ಸರ್ಪ. (न०) 3. ಸುಖ.

शेवधि ಶೇವಧಿ (पुं०) 1. ನಿಧಿ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. शेतेऽनेन शेवं सुखम्—शीङ् (स्वप्ने) "वन्" (उ० १-१५०)। शेवं धीयतेऽस्मिन्—डु धाञ् "किः" (३-३-९३)। "प्रेयो मित्रं बन्धुता वा समग्रा सर्वे कामाःशेवधिर्जीवितं वा" मालती० ६-१८। 2. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳು. "निधिर्ना शेवधिः" अम०।

शेवाल ಶೇವಾಲ (न०) ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. शेते जले—शीङ् (स्वप्ने) "वालन्" (उ० ४-३०)।

शेष ಶೇಷ (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ, ಸಂಕರ್ಷಣ. शेषति—शिष (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "निशम्य ताः शेषगवीरभिधातुमधोक्षजः" माघ० २-६८। ["बलराम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. 2. ನಾಗರಾಜ, ಸರ್ಪರಾಜ, ಅನಂತನೆಂಬ ಸರ್ಪಗಳ ಅಧಿಪತಿ, ಆದಿಶೇಷ. ಆದಿಶೇಷನು ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಕದ್ರುವಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದನು. ಇವನನ್ನು ಕಂಡು ಅಸೂಯೆಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಇವನ ಸಹೋದರರೊಡನೆ ಇರಲು ಇಷ್ಟಪಡದೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ವರವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಆದೇಶದಂತೆ ಆದಿಶೇಷನು ತನ್ನ ಸಹಸ್ರ ಫಣೆಗಳಿಂದ ಸಕಲ ಭೂಮಂಡಲದ ಭಾರವನ್ನೂ ಹೊತ್ತು, ಭೂಮಿಯು ಅಚಲವಾಗಿ (ಸ್ಥಿರವಾಗಿ) ರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದನು. ಆದಿಶೇಷನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಶಯ್ಯೆ ಮತ್ತು ಆಸನರೂಪದಿಂದ ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವನು. "एष एव वरो देव काङ्क्षितो मे पितामह। धर्मे च रमतां बुद्धिः शमे तपसि चेश्वर॥ प्रीतोऽस्म्यनेन ते शेष दमेन च शमेन च। त्वया त्विदं वचः कार्यं मन्नियोगा-

तप्रजाहितम् ।। इमां महीं शैलवनोपपन्नां ससागरग्राम-विहारपत्तनाम् । त्वं शेष सम्यक् चलितां यथावत् संगृह्य तिष्ठस्व यथाऽचला स्यात् " भा० आदि० ३६ । "शेषः सदैवाहितभूमिभारः षष्ठांशवृत्तेरपि धर्म एषः" शाकु० ५-४ । 3. ಗಜ, ಆನೆ. 4. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. शिष (हिंसायाम्) "घञ्" (३-३-१८) । 5. ಉಳಿಕೆ, ಸಿಲ್ಕು, ಉಳಿದದ್ದು. "ऋणशेषोऽग्निशेषश्च व्याधिशेष-स्तथैव च । पुनश्च वर्धते यस्मात् तस्माच्छेषं न कारयेत्" चाणक्यः । 6. ಖರ್ಚಿಗಿಂತ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ ಲಾಭಾಂಶ, ಆವಶ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದುದು. 7. ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಉಳಿದುದು, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕಿದ್ದು. 8. ಅವಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕಾದ ಪದದ ಕೊರತೆ, ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡಲು ಇರಬೇಕಾದ ಪದದ ಕೊರತೆ. "वपुष्यशेषेऽखिललोक-कान्ता सानन्यकान्ता ह्युरसीतरा तु' ಇಲ್ಲಿ "वसति" ಪದವು ಅನುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ "वसतीति शेषः" ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು ತೋರಿಸಿರುವರು. 9. ಉತ್ತಮರಾದ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ತಾನು ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಚಿಕ್ಕವನೆಂದು ಭಾವಿಸುವವನು. 10. ದಾಸ, ಸೇವಕ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೈಂಕರ್ಯ (ಸೇವೆ) ಕ್ಕಾಗಿಯೇ ತಾನು ಇರುವುದು ಎಂದು ತಿಳಿದಿರುವವನು, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯ (ಹಿರಿಮೆ) ವನ್ನು ತೋರುವ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು. 11. ಪ್ರಸಾದ. शिष्यते — शिष (असर्वोपयोगे) "घञ्" (३-३-१९) । (वि०) 12. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ, ಹೇಳದೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವ. उक्तादन्यः शेषः । शेषो बहुव्रीहिः । शेषाद्विभाषा । 13. ಉಳಿದು ನಿಂತಿರುವ. "अपनीतशिरस्त्राणाः शेषास्तं शरणं ययुः" रघु० ४-६४ । "शेषोऽनन्ते वधे सीरिण्युपयुक्तेतरेऽपि च" हेम० ।

शेषत्व ಶೇಷತ್ವ (न०) 1. ಕೈಂಕರ್ಯ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೇವೆ. 2. ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅವರತ್ವವನ್ನೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವನ್ನೂ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. शेषस्य भावः "त्वः" (५-१-११९) । 3. ಉಪಕಾರಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. ಇತರರ ಕಾರ್ಯವೇ ಮುಖ್ಯ ಫಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಇತರರ ಪ್ರಯೋಜನವೇ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರುವಿಕೆ. 5. ಪಾರಾರ್ಥ್ಯ, ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವೃತ್ತಿ. "शेषत्वमुपकारित्वं द्रव्यादावाह बादरिः । पारार्थ्यं शेषता तच्च सर्वेष्वस्तीति जैमिनिः" । "शेखरीकृत-भूभारः शेषत्वेन विभोः स्थितः" याद० २२-३ ।

शेषभोजन ಶೇಷಭೋಜನ (न०) ಹಿರಿಯರಿಗೆ ಊಟ ಮಾಡಿಸಿ ಮಿಕ್ಕ ಅನ್ನವನ್ನು ಭುಜಿಸುವುದು, ಉಳಿದ ಅನ್ನದ ಊಟ.

शेषशायिन् ಶೇಷಶಾಯಿನ್ (पुं०) ಆದಿಶೇಷನ ಮೇಲೆ ಪವಡಿಸಿರುವ ಮಹಾವಿಷ್ಣು. शेषे शेते — शीङ् (स्वप्ने) "णिनिः" (३-२-७८) ।

शेषा ಶೇಷಾ (स्त्री०) ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಪುಷ್ಪ ಹಾರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪ್ರದಾನ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಿನಿಯೋಗ. शिष्यते — शिष (असर्वोपयोगे) "घञ्" (३-३-१९) । "तथेति शेषामिव भर्तुराज्ञाम्" कुमा० ३-२२ । "शेषापटीं चरमभूभृदसौ दधाति" याद० १९-४३ ।

शैक्ष ಶೈಕ್ಷ (पुं०) 1. ವೇದಾಂಗವಾದ ಪಾಣಿನಿಯ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವವನು, ವೇದಾಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಸ್ಪಷ್ಟೋಚ್ಚಾರಣೆಯ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. शिक्षामधीते — "अण्" (४-२-५९) । "शैक्षाः प्राथमकल्पिकाः" अम० । (वि०) 2. ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. शिक्षा शीलमस्य "णः" (४-४-६२)।

शैक्षणिक ಶೈಕ್ಷಣಿಕ (वि०) ಶಿಕ್ಷಣವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿರುವ. शिक्षणं प्रयोजनमस्य — शिक्षण "ठञ्" (५-१-१०९) ।

शैखरिक ಶೈಖರಿಕ (पुं०) ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ. शिखरे प्रायेण भवति — "ठक्" (वा० ४-३-६०) ।

शैघ्र्य ಶೈಘ್ರ್ಯ (न०) ಶೀಘ್ರತೆ. ಚುರುಕು. शीघ्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४) ।

शैत्य ಶೈತ್ಯ (न०) ಚಳಿ, ತಂಳಿರು. शीतस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२३) । "शैत्यं हि यत्सा प्रकृतिर्जलस्य" रघु० ५-५४ ।

शैथिल्य ಶೈಥಿಲ್ಯ (न०) 1. ಸಡಿಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬಿಗಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. शिथिलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४) । "शैथिल्यमेतु मे कायः कृतकृत्योऽस्मि मानिनि" । 2. ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಕುಂದು, ನ್ಯೂನತೆ. "शैथिल्यमृच्छति तमालरुचिस्त्रियामा" याद० १९-४२ । 3. ಆಲಸ್ಯ, ಸೋಮಾರಿತನ, ಪಾಲುಮಾರಿಕೆ. 4. ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ.

शैल ಶೈಲ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. प्रचुराः शिलाः सन्त्यत्र—"अण्" (वा० ५-२-१०३। "अधिरोहति

गाण्डिवं महेषौ सकल: संशयमारुरोह शैल:" किरा० १३-१६। 2. ಬಂಡೆ, ದೊಡ್ಡ ಶಿಲೆ. (ನ०) 3. ಒಂದು ಖನಿಜ. 4. ರಸಾಂಜನ. "शैलो भूभृति, शैलं तु शैलेये तार्क्ष्यशैलके" हेम०।

शैलक ಶೈಲಕ (न०) 1. ರಸಾಂಜನ. 2. ಒಂದು ಖನಿಜ. शैलमेव "कन्"।

शैलज ಶೈಲಜ (न०) 1. ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ, ಸುವಾಸನೆಯ ಧೂಪ. शले पर्वते जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९७)। 2. ಇಂಗಾಲ.

शैलजा ಶೈಲಜಾ (स्त्री०) ಶೈಲರಾಜನ ಪುತ್ರಿ, ಪಾರ್ವತಿ. शैले जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९७)।

शैलतनया ಶೈಲತನಯಾ, –पुत्री –ಪುತ್ರೀ, –सुता –ಸುತಾ (स्त्री०) ಶೈಲಾಧಿಪತಿಯ ಪುತ್ರಿ, ಪಾರ್ವತಿ. शैलस्य तनया पुत्री सुता वा। "विवृण्वती शैलसुतापि भावमङ्गैः स्फुरद्बालकदम्बकल्पैः" कुमा० ३-६८।

शैलनिर्यास ಶೈಲನಿರ್ಯಾಸ (पुं०) ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ, ಸುವಾಸನೆಯ ಧೂಪ.

शैलराज ಶೈಲರಾಜ (पुं०) ಹಿಮಾಚಲ. शैलानां राजा—"टच्" (५-४-९१)। "मूर्धानमालि क्षितिधारणोच्चमुच्चैस्तरं वक्ष्यति शैलराज:" कुमा० ७-६८। **–तनया –ತನಯಾ, –सुता –ಸುತಾ.** ಪಾರ್ವತಿ.

शैलशिबिर ಶೈಲಶಿಬಿರ (न०) ಸಮುದ್ರ. ಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪರ್ವತಗಳು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

शैलसार ಶೈಲಸಾರ (वि०) ಪರ್ವತದಂತೆ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ. शैलवत् सारो यस्य। "चिरनियमकृशोऽपि शैलसार: शमनिरतोऽपि दुरासद: प्रकृत्या" किरा० १०-१४।

शैलाग्र ಶೈಲಾಗ್ರ (न०) ಪರ್ವತದ ಶಿಖರ, ಬೆಟ್ಟದ ಉನ್ನತ ಪ್ರದೇಶ. शैलस्याग्रम्।

शैलाट ಶೈಲಾಟ (पुं०) 1. ದೇವಲ, ಜೀವಿಕೆಗಾಗಿ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು, ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪರಿಚಾರಕ. 2. ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕಿರಾತ. 3. ಸಿಂಹ. 4. ಶುಭ್ರವಾದ ಗಾಜು. शैले अटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "शैलाटो देवले सिंहे शुक्लकाचकिरातयो:" मेदि०।

शैलात्मजा ಶೈಲಾತ್ಮಜಾ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ.

शैलादि ಶೈಲಾದಿ (पुं०) ನಂದಿ, ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅನುಚರ.

शैलाधिप ಶೈಲಾಧಿಪ, –अधिराज –ಅಧಿರಾಜ (पुं०) ಹಿಮಾಚಲ. शैलानामधिप: अधिराजो वा। **–तनया –ತನಯಾ.** ಪಾರ್ವತಿ. "शैलाधिराजतनया न ययौ न तस्थौ" कुमा० ५-८५।

शैलालिन् ಶೈಲಾಲಿನ್ (पुं०) ನಟ, ನರ್ತಕ. शिलालिना प्रोक्तं नटसूत्रमधीते—शिलालि "णिनि:" (४-३-११०)। "शैलालिनस्तु शैलूषा जायाजीवा: कृशाश्विन:" अम०।

शैली ಶೈಲೀ (स्त्री०) 1. ವಾಕ್ಸರಣಿ, ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ರೀತಿ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವ ಕ್ರಮ. शीलस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "प्रायेणाचार्याणामियं शैली यत्स्वाभिप्रायमपि परोपदेशमिव वर्णयन्ति" इति कुल्लूकभट्ट:। 2. ಶಿಲೆಯ ವಿಗ್ರಹ. "दशवर्षसहस्राणि शैली स्थास्यसि दुर्भगे" रामा०। 3. ಶೀಲ, ನಡತೆ, ವರ್ತನೆ, ನಡವಳಿಕೆ. "स्थिरा शैली गुणवतां खलवाचा न बाध्यते"।

शैलूष ಶೈಲೂಷ (पुं०) 1. ನಟ, ನರ್ತಕ, ನರ್ತನಮಾಡುವವನು, ಅಭಿನಯಿಸುವವನು. शिलूषस्य ऋषेरपत्यम् "अण्" (४-१-११४)। "अथोपपत्तिं छलनापरोऽपरामवाप्य शैलूष इवैष भूमिकाम्" माघ० १-६९। 2. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರ. "बिल्वशाण्डिलयशैलूषौ" अम०। 3. ಧೂರ್ತ, ಕಪಟಿ, ವಂಚಕ. 4. ವಾದ್ಯಗಾರರ ಕೂಟದ ಮುಖಂಡ.

शैलूषिक ಶೈಲೂಷಿಕ (पुं०) ನಟನ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವವನು, ನರ್ತಕನ ಜೀವಿಕೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. "वृत्त्यन्वेषी नटानान्तु स तु शैलूषक: स्मृत:"।

शैलूषिकी ಶೈಲೂಷಿಕೀ (स्त्री०) ನರ್ತಕಿ, ನರ್ತಕವೃತ್ತಿಯವನ ಹೆಂಡತಿ.

शैलेन्द्र ಶೈಲೇಂದ್ರ (पुं०) ಹಿಮಾಚಲ. शैलानामिन्द्र:।

शैलेय ಶೈಲೇಯ (पुं०) 1. ಸಿಂಹ. 2. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. शैले भव:—शैल "ढक्" (४-२-९७)। (न०) 3. ಕಲ್ಲುಹೂ. शिलायां भवम् "ढक्" (४-२-९७)। 4. ಮುರೆಯೆಂಬ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 5. ಸೈಂಧವಲವಣ. 6. ಶಿಲಾಜತು. 7. ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ. "मन:शिलाविच्छुरिता निषेदु: शैलेयनद्धेषु शिलातलेषु" कुमा० १-५५। (वि०) 8. ಶೈಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. शैले भवम् "ढक्"। "शैलेयं तालपर्ण्यां च सैन्धवे। शैलजे ना तु मधुपे" मेदि०। 9. ಶಿಲಾಮಯವಾದ, ಪರ್ವತ ಪ್ರಚುರವಾದ. 10. ಶಿಲೆಯಂತಿರುವ, ಕಠಿನವಾಗಿರುವ. शिलेव—शिला "ढ:" (५-३-१०२)।

शैलेयी ಶೈಲೇಯೀ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ.

शैव ಶೈವ (पुं०) 1. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. 2. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ, ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ. 3. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಉಪಾಸಕ, ಶೈವ ಮತಾವಲಂಬಿ. (न०) 4. ಶಿವಪುರಾಣ, ಶಿವನ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ರಚಿತವಾದ ಪುರಾಣ. शिवमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। (वि०) 5. ಶಿವಸಂಬಂಧವಾದ. शिवस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

शैवल ಶೈವಲ (न०) 1. ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. शीङ् (स्वप्ने) "वलञ्" (उ० ४-३८)। "सरसिजमनुविद्धं शैवलेनापि रम्यम्" शाकु० १-१७। ಅಮರಕೋಶದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗ. ಮೇದಿನೀಕೋಶದಲ್ಲಿ ಪುಂಲಿಂಗ. "जलनीली तु शैवालशैवलेऽथ कुमुद्वति" अम०। "शैवलं पद्मकाष्ठे स्यात् शैवालेपि पुमानयम्" मेदि०। 2. ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ.

शैवलिनी ಶೈವಲಿನೀ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. शैवलमस्यामस्ति "इनिः" (५-२-११५)।

शैवाल ಶೈವಾಲ (न०) ಪಾಚಿ. शीङ् (स्वप्ने) "वालन्" (उ० ४-३८)।

शैशव ಶೈಶವ (न०) ಬಾಲ್ಯ, ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಪ್ರಾಯುದವರೆಗಿನ ಕಾಲ. शिशोर्भावः "अण्" (५-१-१३१)। "शैशवेऽभ्यस्तविद्यानां यौवने विषयैषिणाम्" रघु० १-८। "शकटमिव महीयः शैशवे शार्ङ्गपाणेः" माघ० ११-३।

शैशिर ಶೈಶಿರ (पुं०) 1. ಕಪ್ಪು ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. (वि०) 2. ಶಿಶಿರಋತುಸಂಬಂಧವಾದ. शिशिरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

शैष्योपाध्यायिका ಶೈಷ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾಯಿಕಾ (स्त्री०) ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸುವುದು, ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಸುವುದು. शिष्योपाध्यायानां भावः कर्म वा "वुञ्" (५-१-१३३)। ಶಿಷ್ಯರು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವ ಮತ್ತು ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಪಾಠಪ್ರವಚನ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ.

शोक ಶೋಕ (पुं०) 1. ದುಃಖ, ಸಂತಾಪ, ಕೊರಗು. शुच (शोके) "घञ्" (३-३-१८)। "शोकपिहितगलरुद्धगिरस्तरसागताश्रुजलकेवलोत्तराः" माघ० १५-८३। 2. ಇಷ್ಟಜನವಿರಹದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಖೇದ. "वीर्यं च विद्वत्सु सुते मघोनः स तेषु न स्थानमवाप शोकः" किरा० ३-३४।

शोककर्शित ಶೋಕಕರ್ಶಿತ (वि०) ದುಃಖದಿಂದ ಕೃಶನಾದ. शोकेन कर्शितः।

शोचन ಶೋಚನ (न०) 1. ದುಃಖ. शुच (शोके) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ದುಃಖಿಸುವುದು. (वि०) 3. ದುಃಖಪಡುವವನು, ಕೊರಗುವವನು.

शोचनीय ಶೋಚನೀಯ (वि०) 1. ದುಃಖಪಡಬೇಕಾದ, ವ್ಯಥೆಪಡಬೇಕಾದ. शुच (शोके) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ದಯೆತೋರಲು ಅರ್ಹನಾದ. "विकार्मुकः कर्मसु शोचनीयः परिच्युतौदार्य इवोपचारः" किरा० १७-५३।

शोचिष्केश ಶೋಚಿಷ್ಕೇಶ (पुं०) ವಹ್ನಿ, ಅಗ್ನಿ. शोचींषि ज्वालाः केशा इवास्य। षत्वम् (८-३-४५)।

शोचिस् ಶೋಚಿಸ್ (न०) 1. ಪ್ರಭೆ, ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. शुचिर् (पूतीभावे) "इसिः" (उ० २-१०८)। 2. ಜ್ವಾಲೆ.

शोच्य ಶೋಚ್ಯ (वि०) 1. ದುಃಖಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಸಂತಾಪಪಡಲು ಅರ್ಹನಾದ. 2. ದುಃಖಪಡಬೇಕಾದ. शुच (शोके) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. ದಯೆ ತೋರಲು ಅರ್ಹನಾದ. "शोच्या च प्रियदर्शना च मदनक्लिष्टेयमालक्ष्यते" शाकु० ३-७।

शोठ ಶೋಠ (वि०) 1. ಅಲಸ, ಸೋಮಾರಿ. शुठ (आलस्ये) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಮೂರ್ಖ, ತಿಳಿಗೇಡಿ. "शोठोऽलसे च मूर्खे च" त्रिकाण्ड०। 3. ಧೂರ್ತ, ಕಪಟಿ, ವಂಚಕ. 4. ನೀಚ.

शोण ಶೋಣ (पुं०) 1. ಕೆಂಪುನೈದಿಲೆಯ ಬಣ್ಣ, ಕೆಂದಾವರೆಯ ಬಣ್ಣ. शोणयति — शोणृ (वर्णगत्योः) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 3. ಹೆಮ್ಮರ. 4. ಕಪಿಲವರ್ಣದ ಕುದುರೆ. 5. ಗಂಡುಹೊಳೆ, ನದ. (वि०) 6. ಕಪಿಲವರ್ಣದ. 7. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ. "कुञ्जरबिन्दुशोणाः" कुमा० १-७। (न०) 8. ರಕ್ತ. 9. ಸಿಂದೂರ. "शोणो नदे रक्तवर्णे स्योनाकेऽग्नौ हयान्तरे" हेम०।

शोणरत्न ಶೋಣರತ್ನ (न०) ಕೆಂಪು, ಮಾಣಿಕ್ಯ.

शोणित ಶೋಣಿತ (न०) 1. ರಕ್ತ, ರುಧಿರ. शोणृ (वर्णगत्योः) "क्तः" (३-४-७२)। "सान्द्राम्भोदश्यामले सामजानां वृन्दे नीताः शोणितैः शोणिमानम्" माघ० १८-३६। 2. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ.

शोणितपुर ಶೋಣಿತಪುರ (न०) ಬಾಣಾಸುರನ ಪಟ್ಟಣ.

शोणिमन् ಶೋಣಿಮನ್ (पुं०) ಅರುಣ್ಯ, ಕೆಂಪು. शोणस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। "सामजानां वृन्दे नीताः शोणितैः शोणिमानम्" माघ० १८-३६।

शोणोपल ಶೋಣೋಪಲ (पुं०) ಮಾಣಿಕ್ಯ, ಕೆಂಪು (ರತ್ನ). शोणः रक्तवर्णः उपलः ।

शोथ ಶೋಥ (पुं०) ಊತ, ಊದಿಕೊಳ್ಳುವುದು. शव (गतौ) "थः" बाहु० । "ऊठ्" (६-४-१९) ।

शोथघ्नी ಶೋಥಘ್ನೀ (स्त्री०) (ಊತವನ್ನು ವಾಸಿ ಮಾಡುವ) ಕೊಮ್ಮೆ ಗಿಡ. शोथं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। "पुनर्नवा तु शोथघ्नी" अम० ।

शोथजित् ಶೋಥಜಿತ್ (पुं०) ಗೇರುಮರ. शोथं जयति — जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१) ।

शोधन ಶೋಧನ (न०) 1. ಶೋಧಿಸುವುದು, ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದುವುದು. शुध (शौचे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು, ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದು. 3. ತೊಳೆಯುವುದು, ಕಶ್ಮಲವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಸ್ವಚ್ಛ ಮಾಡುವುದು. 4. ಋಣಶೋಧನೆ, ಸಾಲ ತೀರಿಸುವುದು. 5. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪಾಪ ಪರಿಹರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು. "अज्ञानभुक्तं तूत्तार्यं शोध्यं वाप्याशु शोधनैः" मनु० ११-१६० । 6. ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದು. "सूर्यग्रहणकालेन समानो नास्ति कश्चन। तत्र यद्यत् कृतं सर्वमनन्तफलदं भवेत्। न मासतिथिवारादिशोधनं सूर्यपर्वणि"। 7. ಕಸಗುಡಿಸಿ ಚೊಕ್ಕಟ ಮಾಡುವುದು. (पुं०) 8. ನಿಂಬೆಗಿಡ. (वि०) 9. ಶುದ್ಧಮಾಡುವ, ದೋಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. शोधयति — शुध (शौचे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "शोधनद्रव्यनिष्क्वाथास्तत्कल्कस्नेहसंन्ववैः" सुश्रुत० चिकित्सा० ३८-८१ । 10. ಶುದ್ಧಮಾಡುವ, ಕೊಳೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. 11. ವ್ರಣವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವ. "तैलसैन्धवयष्टयाह्वनिम्बपत्रनिशायुगैः। त्रिवृद्घनयुतैः पिष्टैः प्रलेपो व्रणशोधनः" भावप्र०। 12. ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ. 13. ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದುವ. 14. ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವ.

शोधनी ಶೋಧನೀ (स्त्री०) ಸಂಮಾರ್ಜನಿ, ಪೊರಕೆ. शोध्यतेऽनया — शुध (शौचे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५) । "संमार्जनी शोधनी स्यात्" अम० ।

शोधनीय ಶೋಧನೀಯ (वि०) 1. ಶೋಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಶುದ್ಧಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಶುದ್ಧಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. शुध (शौचे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ತಪ್ಪು ತಿದ್ದಬೇಕಾದ. 5. ತೊಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 6. ತೊಳೆಯಬೇಕಾದ, ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ.

शोधयत् ಶೋಧಯತ್ (वि०) 1. ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವ. शुध (शौचे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "आह चैनमनघेन चक्षुषा शोधयन्नमृतसिन्धुशोभिना" याद० १७-१२३ । 2. ತೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಶುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ತಪ್ಪು ತಿದ್ದುತ್ತಿರುವ. 4. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತದಿಂದ ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸುತ್ತಿರುವ. 6. ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಸತ್ಯವನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

शोधित ಶೋಧಿತ (वि०) 1. ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. शुध (शौचे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. (ತಪ್ಪು) ತಿದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ. 3. (ಋಣ) ತೀರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. (ದೋಷ) ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. (ಪಾಪ) ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. (ಕಸ) ಗುಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

शोध्य ಶೋಧ್ಯ (वि०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ತಿದ್ದಲ್ಪಡುವ (ತಪ್ಪು). 3. ತೊಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 4. ತೀರಿಸಲ್ಪಡುವ (ಋಣ). 5. ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುವ (ಪಾಪ). 6. ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುವ (ಗುಣದೋಷಗಳು). शुध (शौचे) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। 7. ತನ್ನ ಮೇಲಿನ ಆಪಾದನೆಯನ್ನು ಎದುರಿಸುವವನು.

शोफ ಶೋಫ (पुं०) ಊತ, ಊದಲು ರೋಗ. शव (गतौ) "फः" बाहु० । "ऊठ्" (६-४-१९) ।

शोफघ्नी ಶೋಫಘ್ನೀ (स्त्री०) (ಊತವನ್ನು ವಾಸಿ ಮಾಡುವ) ಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ.

शोफनाशन ಶೋಫನಾಶನ (वि०) ಊದಲು ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವ. शोफं नाशयति—णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। **–हृत् –ಹೃತ್.** शोफं हरति ।

शोभन ಶೋಭನ (पुं०) 1. ಗ್ರಹ. 2. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ 27 ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಒಂದು ಯೋಗ. शुभ (दीप्तौ) "युच्" (३-२-१४९)। "स्याच्छोभनः शोभनयोगजन्मा दक्षो विपक्षप्रतिलब्धवित्तः"। (न०) 3. ಶುಭ, ಮಂಗಳ. शुभ भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. (वि०) 5. ಸುಂದರವಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ. शोभते — शुभ (दीप्तौ) "ल्युः"

(३-१-१३४)। "शोभनो योगभेदे स्यात् सुन्दरे वाच्यलिङ्गकः" मेदि०।

शोभना ಶೋಭನಾ (स्त्री०) 1. ಗೋರೋಚನ. 2. ಅರಿಶಿನ.

शोभमान ಶೋಭಮಾನ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. शोभते—शुभ (दीप्तौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "आत्मानमालोक्य च शोभमानमादर्शबिम्बे स्तिमितायताक्षी" कुमा० ७-२२।

शोभा ಶೋಭಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. शुभ (शोभायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "वदनसौरभलोभपरिभ्रमद्भ्रमरसंभ्रमसंभृतशोभया" माघ० ६-१४। 2. ಭೂಷಣ, ಅಲಂಕಾರ. "शोभैव मन्दरक्षुब्धक्षुभिताम्भोधिवर्णना" माघ० २-१०७। 3. ಬೆಳಕು. 4. ಸೌಂದರ್ಯ, ಸೊಬಗು. "कान्तानां कुवलयमप्यपास्तमक्ष्णोः शोभाभिर्न मुखरुचाऽहमेकमेव" माघ० ८-२३। 5. ವೈಭವ, ಉತ್ಕರ್ಷ, ಘನತೆ. "आनिन्युः श्रियमधितोयमङ्गनानां शोभायै विपदि सदाश्रिता भवन्ति" माघ० ८-५५। 6. ಅರಿಶಿನ. 7. ಗೋರೋಚನ. 8. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. "शोभा कान्तीच्छयोर्मता" मेदि०।

शोभाञ्जन ಶೋಭಾಂಜನ (पुं०) ನುಗ್ಗೆಮರ. शोभामनक्ति—अञ्जू (व्यक्त्यादौ) कर्त० "ल्युट्" (३-३-११३)।

शोभित ಶೋಭಿತ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. शुभ (दीप्तौ + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. शुभ कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

शोभिन् ಶೋಭಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ. शोभते—शुभ (दीप्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "किमित्यपास्याभरणानि यौवने धृतं त्वया वार्धकशोभि वल्कलम्" कुमा० ५-४४। 2. ರಮಣೀಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ.

शोष ಶೋಷ (पुं०) 1. ಒಣಗುವುದು, ಆರುವುದು. शुष (शोषणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕ್ಷಯಿಸುವುದು, ಬಡಕಲಾಗುವುದು. "शोषं व्रजत्यमृतरश्मिमयूखपूरे" याद० १९-१४। 3. ಕ್ಷಯರೋಗ. शुष्यत्यनेन—शुष कर० "घञ्" (३-३-१२१)। संशोषणाद्रसादीनां शोष इत्यभिधीयते" सुश्रुत० उत्तरतं ४१-४। "शोषो यक्ष्मणि शोषणे" मेदि०।

शोषण ಶೋಷಣ (न०) 1. ಒಣಗಿಸುವುದು. शुष (शोषणे) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕ್ಷಯಿಸುವುದು, ಕೃಶವಾಗುವುದು. 3. ಶುಂಠಿ. 4. ರಸಭಾಗವನ್ನು ಇಂಗಿಸುವುದು, ಶರೀರವು ಕೃಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. "शोषणेन शरीरस्य तपसाध्ययनेन च"। (पुं०) 5. ಮನ್ಮಥನ ಬಾಣ. 6. ಶ್ಯೋನಾಕ ವೃಕ್ಷ. (वि०) 7. ಒಣಗಿಸುವ, ಆರಿಸುವ.

शोषणीय ಶೋಷಣೀಯ (वि०) 1. ಒಣಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಒಣಗಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಒಣಗಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. शुष (शोषणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। —यितव्यम् —ಯಿತವ್ಯಮ್.

शोषित ಶೋಷಿತ (वि०) ಒಣಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. शुष (शोषणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "शोषितप्राच्यजलधिः शौर्यबाडबवह्निना" याद० २२-१३२। "समुद्रः शोषितो येन स मेऽगस्त्यः प्रसीदतु"।

शोषिन् ಶೋಷಿನ್ (वि०) 1. ಒಣಗಿಸುವ. शुष (शोषणे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "हृदयकमलशोषी दारुणो दीर्घशोकः" उ० रा० ३-५। 2. ಕೃಶವಾಗಿ ಮಾಡುವ.

शौक ಶೌಕ (न०) ಶುಕಗಳ ಸಮೂಹ, ಗಿಳಿಗಳ ಗುಂಪು. शुकानां समूहः "अञ्" (४-२-४५)।

शौक्तिकेय ಶೌಕ್ತಿಕೇಯ (न०) ಮುತ್ತು. शुक्तिकायां भवम् "ढक्" (४-३-५३)।

शौक्तेय ಶೌಕ್ತೇಯ (न०) ಮುತ್ತು.

शौक्ल्य ಶೌಕ್ಲ್ಯ (न०) ಬಿಳುಪು, ಧಾವಳ್ಯ. शुक्लस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

शौच ಶೌಚ (न०) 1. ಶುಚಿತ್ವ, ಶುಭ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ, ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. शुचेर्भावः "अण्" (५-१-१३१)। 2. ಶುದ್ಧಿ. "सत्यशौचं मनःशौचं शौचमिन्द्रियनिग्रहः। सर्वभूतदयाशौचं जलशौचं तु पञ्चमम्" गरुडपु०।

शौचाचार ಶೌಚಾಚಾರ (पुं०) ಶುದ್ಧಿಕಾರ್ಯ, ಪ್ರಕ್ಷಾಳನಾದಿಕಾರ್ಯ. "उपनीय गुरुः शिष्यं महाव्याहृतिपूर्वकम्। वेदमध्यापयेदेनं शौचाचारांश्च शिक्षयेत्" याज्ञ०।

शौचेय ಶೌಚೇಯ (पुं०) ರಜಕ, ಅಗಸ.

शौटीर ಶೌಟೀರ (पुं०) 1. ವೀರ, ಶೂರ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. शौटृ (गर्वे) "ईरन्" (उ० ४-३०)। (वि०) 2. ಗರ್ವಪಡುವವನು, ದುರಹಂಕಾರವುಳ್ಳವನು. "सन्तुष्टः सम्मतः सत्यः शौटीरो द्वेष्यपापकः। मन्त्रवित् कालवित् शूरः स मन्त्रं श्रोतुमर्हति" भा० शान्ति० ८३-४४।

शौटीर्य ಶೌಟೀರ್ಯ (न०) 1. ವೀರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ. शौटीरस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ.

शौण्ड ಶೌಂಡ (वि०) 1. ಪಾನದಿಂದ ಮದಿಸಿದವನು. शुण्डायां भव: "अण्" (४-३-५३)। "मत्ते शौण्डोत्कटक्षीबा:" अम०। "चण्डाश्च शौण्डाश्च महाशनाश्च चौराश्च दुष्टाश्चपलाश्च वर्ज्या:" भा० वन० २३३-११। 2. ನಿಪುಣನಾದ.

शौण्डिक ಶೌಂಡಿಕ (पुं०) 1. ಮದ್ಯವೇ ಪಣ್ಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು, ಹೆಂಡದ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು. शुण्डा पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५१)। (वि०) 2. ಆಯಸ್ಥಾನದಿಂದ ಬಂದಿರುವ, ಸುಂಕದಕಟ್ಟೆಯಿಂದ ಬಂದ. शुण्डिकादागत: "अण्" (४-३-७६)। स्त्रियां **शौण्डिकी ಶೌಂಡಿಕೀ.** ಮದ್ಯಮಾರುವ ಹೆಂಗಸು. "पयोऽपि शौण्डिकीहस्ते वारुणीत्यभिधीयते" हितो० ३-११।

शौण्डिन् ಶೌಂಡಿನ್ (पुं०) ಮದ್ಯದ ವ್ಯಾಪಾರಿ.

शौण्डी ಶೌಂಡೀ (स्त्री०) ಹಿಪ್ಪಲಿ. शुण्डायां मद्यपानगृहे भवा। "उषणा पिप्पली शौण्डी कोला" अम०।

शौण्डीर ಶೌಂಡೀರ (वि०) ದುರಹಂಕಾರಿ, ಗರ್ವವುಳ್ಳವನು. शौटृ "ईरन्"। पृषो०।

शौद्धोदनि ಶೌದ್ಧೋದನಿ (पुं०) ಶುದ್ಧೋದನನ ಪುತ್ರ, ಬುದ್ಧ. शुद्धोदनस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

शौद्र ಶೌದ್ರ (पुं०) 1. ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ. ವಿಪ್ರನು ಕಾಮತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀ ಸಂಗಮ ಹೊಂದಿ ಅವಳಲ್ಲಿ ಪಡೆದ ಮಗ. "यं ब्राह्मणस्तु शूद्रायां कामादुत्पादयेत्सुतम्। स पारयन्नेव शवस्तस्मात्पारशव: स्मृत:" मनु० ९-१७८। (वि०) 2. ಶೂದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. शूद्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

शौनक ಶೌನಕ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. शुनकस्यापत्यम् "अञ्" (४-१-१०४)।

शौनिक ಶೌನಿಕ (पुं०) 1. ಮಾಂಸದ ಮಾರಾಟಗಾರ. शूना प्राणिवधस्थानं प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। 2. ಬೇಟೆ.

शौभ ಶೌಭ (न०) 1. ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನ ನಗರ. शोभायै हितम्। (पुं०) 2. ಅಡಕೆ ಮರ. शुभाय हित:।

शौभिक ಶೌಭಿಕ (पुं०) 1. ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ. 2. ಬೇಟೆಗಾರ.

शौरसेनी ಶೌರಸೇನೀ (स्त्री०) ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಒಂದು ಭೇದ.

शौरि ಶೌರಿ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. शूरस्य अपत्यम् (शूरवशजत्वात्) "इञ्" (४-१-९५)। "शौरिनाम्ना स्थित: शौरि: उत्पलावर्तके शुभे" इति निरुक्ति:। "कालनेमिनिहा शौरि: शूर: शूरजनेश्वर:" वि० स०। "ध्वजाग्रधामा ददृशेऽथ शौरे: संक्रान्तमूर्तिर्मणिमेदिनीषु" माघ० ३-२३। 2. ಬಲರಾಮ. 3. ವಸುದೇವ. 4. ಶನಿಗ್ರಹ.

शौर्प ಶೌರ್ಪ (वि०) ಒಂದು ಮೊರದ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ. शूर्पं परिमाणमस्य—वा "अञ्" (५-१-२६)। पक्षे "ठञ्"। **शौर्पिकम् ಶೌರ್ಪಿಕಮ್.**

शौर्य ಶೌರ್ಯ (न०) 1. ವೀರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ, ಶಕ್ತಿ. शूरस्य भाव: कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "शौर्यानुरागनिकष: सा हि वेलानुजीविनाम्" माघ० १९-३०। 2. ಆರಭಟೀ, ಅದ್ಭುತವಾದ ಮತ್ತು ಭಯಂಕರವಾದ ಸಂದರ್ಭ. "मायेन्द्रजालसंग्रामक्रोधोद्भ्रान्तादिचेष्टितै:। संयुक्ता वधबन्धाद्यैरुद्धतारभटी मता" सा० द०।

शौल्किक ಶೌಲ್ಕಿಕ (पुं०) ಶುಲ್ಕದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಸುಂಕವನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ. शुल्के नियुक्त: "ठक्" (४-४-६९)। "शौल्किकै: स्थानपालैश्च नष्टापहृतमाहृतम्। अर्वाक् संवत्सरात्स्वामी हरेत परतो नृप:" याज्ञ० २-१७३।

शौल्बिक ಶೌಲ್ಬಿಕ (पुं०) ಕಂಚುಗಾರ, ಹಿತ್ತಾಳೆ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಗಳ ಕೆಲಸಗಾರ. शुल्बघट्टनं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। "शौल्बिकस्ताम्रकुट्टक:" अम०।

शौव ಶೌವ (न०) ನಾಯಿಗಳ ಗುಂಪು.

शौवन ಶೌವನ (न०) 1. ನಾಯಿಗಳ ಸಮೂಹ. शुनां समूह: — श्वन् "अञ्" (४-२-४५)। 2. ನಾಯಿಯ ಸಂತಾನ, ನಾಯಿಯ ಸಂತತಿ. 3. ನಾಯಿಯ ಮಾಂಸ. (वि०) 4. ನಾಯಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. शुन: इदम्।

शौवस्तिक ಶೌವಸ್ತಿಕ (वि०) 1. ನಾಳೆ ಉಂಟಾಗುವ. 2. ನಾಳೆಯುವರೆಗೂ ಇರುವ. श्वस् "ठञ्" (४-३-१५)। तुडागम: ऐजागमश्च। श्वो भविता। "शौवस्तिकत्वं विभवा न येषां व्रजन्ति तेषां दयसे न कस्मात्" भट्टि० २-३३।

शौवापद ಶೌವಾಪದ (वि०) ಶ್ವಾಪದಸಂಬಂಧವಾದ. श्वापदस्येदम् "अण्" (४-३-१३०)। ऐजागम: (७-३-९)। ವ್ಯಾಘ್ರ ಚಿರತೆ ಮುಂತಾದ ಹಿಂಸ್ರಪಶುಗಳು ಶ್ವಾಪದಗಳು. "क्वचित् कान्तारभाजां भवति परिभव: कोऽपि शौवापदो वा" अनर्घ० १-२५।

शौष्कल ಶೌಷ್ಕಲ (वि०) 1. ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು. शुष्कलीमत्ति — शुष्कली "अण्" (४-२-९२)। 2. ಒಣಗಿದ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು. "शुष्कली शुष्कमांसेऽपि मांसमात्रेऽपि सा मता"। शुष्कं मांसं लाति इति शुष्कलः—प्रज्ञा० "अण्" (५-४-३८)। शौष्कलः इति वा। (पुं०) 3. ಒಣಗಿದ ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರುವವನು. शुष्कलं पण्यमस्य "अण्"। "शौष्कलः शुष्कमांसस्य पणके पिशिताशिनि" मेदि०। (न०) 4. ಒಣಗಿದ ಮಾಂಸದ ಬೆಲೆ.

श्च्योत ಶ್ಚ್ಯೋತ (पुं०) ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಜಿನುಗುವುದು. श्च्युतिर् (क्षरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

श्च्योतत् ಶ್ಚ್ಯೋತತ್ (वि०) ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ. श्च्युतिर् (क्षरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "श्च्योतन्मदाम्भःकणकेन केनचिज्जनस्य जीमूतकदम्बकद्युता" माघ० १२-४८।

श्नम् ಶ್ನಮ್ रुधादि ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಒಂದು ವಿಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯ. रुधादिभ्यः श्नम् ३-१-७८।

श्मन् ಶ್ಮನ್ (न०) 1. ಮುಖ. 2. ಶರೀರ, ದೇಹ.

श्मशान ಶ್ಮಶಾನ (न०) ರುದ್ರಭೂಮಿ, ಪಿತೃವನ. ಮೃತರ ಅಂತ್ಯಸಂಸ್ಕಾರದ ಸ್ಥಳ. शवाः शेरतेऽत्र — पृषो०। "कोऽयमतिगम्भीरमधुराकृतिरुत्तम्भितकुटिलकुन्तलभारः कृपाणपाणिः श्मशानमवतरति" मालती० ५।

श्मशानवासिन् ಶ್ಮಶಾನವಾಸಿನ್ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. श्मशाने वसति—वस (निवासे) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. ಪಿತೃವನದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. **–वेश्मन् –ವೇಶ್ಮನ್.**

श्मश्रु ಶ್ಮಶ್ರು (न०) ಗಡ್ಡ, ದಾಡಿ. श्मनि मुखे श्रूयते—श्रु (श्रवणे) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। ಇದರ ಶುಭಾಶುಭಲಕ್ಷಣ. "निम्नं वक्रमपुत्राणां कृपणानां च ह्रस्वकम्। संपूर्णं भोगिनां कान्तं श्मश्रु स्निग्धं शुभं मृदु। संहतं चारुस्फुटिताग्रं रक्तश्मश्रुश्च चौरकः। रक्ताल्पपरुषश्मश्रुकर्णाः स्युः पापमृत्यवः"।

श्मश्रुमुखी ಶ್ಮಶ್ರುಮುಖೀ (स्त्री०) ಶ್ಮಶ್ರುಬೆಳೆದಿರುವ ಹೆಂಗುಸು, ಪುರುಷಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಹೆಂಗುಸು.

श्यान ಶ್ಯಾನ (वि०) 1. ಹೊರಟುಹೋದ, ನಡೆದ, ಚಲಿಸಿದ, ತೆರಳಿದ. श्यैङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಒಣಗಿದ, ಶುಷ್ಕವಾದ. "मदक्षीणो नागः शरदि सरितः श्यानपुलिनाः" भर्तृ० २-३५। 3. ಅಂಟುವ, ಜಿಗಟಾಗಿರುವ.

श्याम ಶ್ಯಾಮ (पुं०) 1. ಪ್ರಯಾಗಕ್ಷೇತ್ರದ ವಟವೃಕ್ಷ, –ಆಲದ ಮರ. श्यायते मनोऽस्मात् — श्यैङ् (गतौ) "मक्" (उ० १-१४२)। "त्वया पुरस्तादुपयाचितो यः सोऽयं वटः श्याम इति प्रसिद्धः" रघु० १३-५३। 2. ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ, ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ. 3. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 4. ಪಿಕ, ಕೋಗಿಲೆ. 5. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. 6. ಅನಂತನ ಗೊಂಡೆಸೊಪ್ಪು. 7. ಹಸಿರು ಬಣ್ಣ. 8. ಗೋನು ಮರ. 9. ಸಾವೆ. (न०) 10. ಮೆಣಸು. 11. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು. (वि०) 12. ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ, ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ. "मध्ये यथा श्याममुखस्य तस्य मृणालसूत्रान्तरमप्यलभ्यम्" कुमा० १-४०। 13. ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ.

श्यामक ಶ್ಯಾಮಕ (पुं०) ಒಂದು ತೃಣಧಾನ್ಯ. श्यामं तद्वर्णं अकति— अक (गतौ) "कः" (वा० ३-२-५)। शक०।

श्यामकण्ठ ಶ್ಯಾಮಕಂಠ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. श्यामः कण्ठो यस्य।

श्यामल ಶ್ಯಾಮಲ (पुं०) 1. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ. श्यामो वर्णोऽस्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)। 2. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿ ಮರ. "श्यामलः पिप्पले कृष्णे" मेदि०। (वि०) 3. ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ, ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ. "सान्द्राम्भोदश्यामले सामजानां वृन्दे नीताः शोणितैः शोणिमानम्" माघ० १८-३६।

श्यामला ಶ್ಯಾಮಲಾ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ.

श्यामलिका ಶ್ಯಾಮಲಿಕಾ (स्त्री०) ನೀಲಿ ಗಿಡ.

श्यामलिमन् ಶ್ಯಾಮಲಿಮನ್ (पुं०) ಕಪ್ಪು. श्यामलस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। "उदनंसिषुरभ्रमभ्रसंघाः सपदि श्यामलिमानमानयन्तः" माघ० २०-६७।

श्यामसुन्दर ಶ್ಯಾಮಸುಂದರ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. श्यामश्चासौ सुन्दरश्च। "श्यामसुन्दर ते दास्यः करवाम तवोदितम्। देहि वासांसि धर्मज्ञ नो चेद्राज्ञे ब्रुवामहे" भाग० १०-२२-१५।

श्यामा ಶ್ಯಾಮಾ (स्त्री०) 1. ಸೋಮಲತೆ. 2. ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡ. श्यामो वर्णोऽस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। 3. ಸೊಗದೆ ಗಿಡ. 4. ಯೌವನದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೆಂಗಸು, ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪ್ರಸವಿಸದ ಹೆಂಗಸು. "आनन्दं दधति मुखे करोदकेन श्यामाया दयिततमेन सिच्यमाने" माघ० ८-३६। 5. ಬಾಹುಂಜಿಗೆ ಗಿಡ. 6. ಯಮುನಾ ನದಿ. 7. ರಾತ್ರಿ. 8. ಕರಿಯ ತಿಗಡೆ. 9. ನೀಲಿಗಿಡ.

10. ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ವಿಲಕ್ಷಣ ಹೆಂಗುಸು. "शीते सुखोष्णसर्वाङ्गी ग्रीष्मे च सुखशीतला । तप्तकाञ्चनवर्णाभा सा स्त्री श्यामेति कथ्यते" । 11. ಛಾಯೆ, ನೆರಳು. 12. ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿ. 13. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 14. ಅರಿಶಿನ. 15. ತುಳಸಿ. 16. ಪದ್ಮಬೀಜ. 17. ಗೋವು, ಆಕಳು. 18. ಬದನಿಕೆ ಗಿಡ. 19. ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. "श्यामा सोमलतानिशोः । शारिवावल्गुनीगुन्द्रात्रिवृत्कृष्णाप्रियङ्गुषु । अप्रसूतस्त्रियां नील्याम्" हेम० ।

श्यामाक ಶ್ಯಾಮಾಕ (पुं०) ಒಂದು ತೃಣಧಾನ್ಯ, ಸಾವೆ. श्यामं श्यामवर्णमकति — अक (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "श्यामाकमुष्टिपरिवर्धितको जहाति सोऽयं न पुत्रकृतकः पदवीं मृगस्ते" शाकु० ४-१३ ।

श्यामाङ्ग ಶ್ಯಾಮಾಂಗ (वि०) ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ ದೇಹವುಳ್ಳ. श्यामानि अङ्गानि यस्य ।

श्यामित ಶ್ಯಾಮಿತ (वि०) ನೀಲವಾಗಿರುವ, ಕಪ್ಪಾಗಿರುವ. श्यामोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "तमतनुवनराजिश्यामितोपत्यकान्तम्" किरा० ४-३८ ।

श्याल ಶ್ಯಾಲ (पुं०) ಭಾವಮೈದುನ, ಪತ್ನಿಯ ಸಹೋದರ. श्यायते — श्यैङ् (गतौ) "कालन्" बाहु० । "आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः । मातुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः संबन्धिनस्तथा । एतान्न हन्तुमिच्छामि घ्नतोऽपि मधुसूदन" गीता १-३४।

श्यालक ಶ್ಯಾಲಕ (पुं०) ಭಾವಮೈದುನ, ಪತ್ನಿಯ ಸಹೋದರ. श्याल स्वार्थे "कः"।

श्यालिका ಶ್ಯಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ಪತ್ನಿಯ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು, ನಾದಿನಿ. "पत्नीभ्राता श्यालकश्च पत्नीभगिनी च श्यालिका" ब्रह्मवै० ।

श्याव ಶ್ಯಾವ (पुं०) 1. ಕಪಿಶವರ್ಣ, ಕಪ್ಪು ಬೆರೆತ ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣ, ಕಂದು ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣ. श्यैङ् (गतौ) "वः" बाहु० । (वि०) 2. ಕಪಿಶವರ್ಣದ, ಕಂದುಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣದ.

श्यावदत् ಶ್ಯಾವದತ್ (वि०) ಕಪಿಶವರ್ಣದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳವನು श्यावा दन्ता यस्य—वा दन्तस्य दतृ आदेशः (५-४-१४४)। पक्षे **श्यावदन्तः ಶ್ಯಾವದನ್ತಃ**. स्वार्थे "कन्"। **–दन्तकः –ದನ್ತಕಃ**.

श्येत ಶ್ಯೇತ (पुं०) 1. ಬಿಳುಪು ಬಣ್ಣ. श्यैङ् (गतौ) "इतन्" (उ० ३-९३)। (वि०) 2. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ.

श्येन ಶ್ಯೇನ (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ, ಶ್ವೇತವರ್ಣ. श्यैङ् (गतौ) "इनच्" (उ० २-४७)। 2. ಗಿಡುಗ. "श्येनावपातचकितानिवर्तिकेव किं नेक्षसे ननु मया कवलीकृतासि" मालती० ८-८। "श्येनः पक्षिणि पाण्डुरे" मेदि०।

श्येनी ಶ್ಯೇನೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಗಿಡುಗ, ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿಯಾದ ತಾಮ್ರಳ ಮಗಳು. "ताम्रा च सुषुवे श्येनीप्रमुखाः कन्यका द्विज । यासां प्रसूताः खगमाः श्येनभासशुकादयः" मार्क० ।

श्यैनम्पाता ಶ್ಯೈನಂಪಾತಾ (स्त्री०) ಬೇಟೆ. श्येनस्य पातः — श्येनपातोऽस्यां वर्तते "ञः" (४-२-५८)। मुमागमः (६-३-७१)। "नभसि महसां ध्वान्तध्वाङ्क्षप्रमापणपत्त्रिणामिह विहरणैः श्यैनम्पातां रवेरवधारयन्" नैष० १९-१२। "श्यैनम्पाता च मृगया" अम०।

श्योनाक ಶ್ಯೋನಾಕ (पुं०) ಹೆಮ್ಮರ, ಟಿಗಡುಮರ. श्यायते — श्यैङ् (गतौ) "आकः" (उ० ४-१५)।

श्रत् ಶ್ರತ್ (अव्य०) ಇದೊಂದು ಅವ್ಯಯ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಧಾಞ್ ಧಾತುವಿಗೆ "अङ्" ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಧಿಸುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಸರ್ಗತ್ವ ಬರುವುದು.

श्रथन ಶ್ರಥನ (न०) 1. ಯತ್ನ. श्रथ (प्रयत्ने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 3. ಮೋಕ್ಷಣ, ಬಿಡುಗಡೆ. श्रथ (हिंसायाम् मोक्षणे च) "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವುದು. 5. ಶಿಥಿಲಗೊಳಿಸುವುದು, ಸಡಿಲಮಾಡುವುದು. श्रथ (शैथिल्ये) "ल्युट्"।

श्रद्दधान ಶ್ರದ್ದಧಾನ (वि०) ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ನಂಬುವವನು. श्रत्+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "शानच्" (३-२-१२४)। "तच्छ्रद्दधाना मुनयः ज्ञानवैराग्ययुक्तया। पश्यन्त्यात्मनि चात्मानं भक्त्या श्रुतगृहीतया" भाग० १-२-१२।

श्रद्धा ಶ್ರದ್ಧಾ (स्त्री०) 1. ಆಸ್ತಿಕ್ಯ, ಶ್ರದ್ಧೆ, ನಂಬಿಕೆ, ವಿಶ್ವಾಸ. श्रत् + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "अङ्" (३-३-१०४)। "श्रद्धा वित्तं विधिश्चेति त्रितयं तत्समागतम्" शाकु० ७-२९। 2. ಆಸೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. "युद्धश्रद्धापुलकित इव प्राप्तसख्यः करेण" मुद्रा० ६-१९। 3. ಆದರ, ವಿಶ್ವಾಸ. "श्रद्धादरे च काङ्क्षायाम्" मेदि०। "श्रद्धा त्वास्तिक्यकाङ्क्षयोः" नानार्थर०। 4. ಶಾಂತವಾದ ಚಿತ್ತ, ಸಮಾಧಾನದ ಮನಸ್ಸು. 5. ಗರ್ಭಿಣಿಯ ಬಯಕೆ.

श्रद्धालु ಶ್ರದ್ಧಾಳು (स्त्री०) 1. ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿ ಬಯಸುಂವವಳು. श्रद्धत्ते यच्छीला—श्रत् + धाञ् "आलुच्" (३-२-१५८)। 2. ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ, ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಆಸ್ತಿಕತೆಯುಳ್ಳ. "उद्दामदैत्येशविपत्तिहेतुःश्रद्धालुचेताः समरोत्सवस्य" कुमा० १३-५। 3. ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳ, ನಂಬುವ ಸ್ವಭಾವದ. 4. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. "यस्या अकालकुसुमसमुद्गमश्रद्धालुना भर्त्रानुदिनमायास्यत आत्मा" रत्ना० १।

श्रद्धावत् ಶ್ರದ್ಧಾವತ್ (वि०) 1. ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳ. श्रद्धास्यास्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಆಸ್ತಿಕತೆಯುಳ್ಳ, ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. "श्रद्धावान् लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः" गीता ४-३९। 3. ಆದರವುಳ್ಳ, ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

श्रद्धेय ಶ್ರದ್ಧೇಯ (वि०) ನಂಬಲು ಅರ್ಹವಾದ. श्रत् + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "यत्" (३-१-९७)। "श्रद्धेयनिर्झरजलव्यपदेशमस्य विष्वक्तटेषु पतति स्फुटमन्तरीक्षम्" माघ० ४-२५।

श्रन्थ ಶ್ರಂಥ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. श्रथ्नाति मोचयति भक्तान्—श्रन्थ (विमोचनहर्षसन्दर्भेषु) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವುದು. 3. ಸಡಿಲಗೊಳಿಸುವುದು. श्रथि (शैथिल्ये) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 4. ಬಂಧಿಸುವುದು, ಕಟ್ಟುವುದು.

श्रन्थन ಶ್ರಂಥನ (न०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವುದು. श्रन्थ (सन्दर्भे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "सन्दर्भो रचना गुम्फः श्रन्थनं ग्रथनं समाः" हेम०। 2. ಸಡಿಲಗೊಳಿಸುವುದು. श्रथि (शैथिल्ये) "ल्युट्"।

श्रन्थित ಶ್ರಂಥಿತ (वि०) 1. ಸಡಿಲಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. श्रन्थ (सन्दर्भे) "क्तः"। 3. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

श्रपण ಶ್ರಪಣ (न०) ಬೇಯಿಸುವುದು, ಪಕ್ವಮಾಡುವುದು. श्रै (पाके)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। घटादित्वात् मित्वम्।

श्रपणीय ಶ್ರಪಣೀಯ (वि०) 1. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬೇಯಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಬೇಯಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಬೇಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. श्रै (पाके) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यम् –ಯಿತವ್ಯಮ್.**

श्रपयत् ಶ್ರಪಯತ್ (वि०) ಬೇಯಿಸುತ್ತಿರುವ. श्रै (पाके) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

श्रपित ಶ್ರಪಿತ (वि०) 1. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಕ್ವಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. श्रै (पाके) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಬೇಯಿಸುವುದು. श्रै + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)।

श्रपिता ಶ್ರಪಿತಾ (स्त्री०) ಗಂಜಿ. श्रै (पाके) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। टाप्।

श्रम ಶ್ರಮ (पुं०) 1. ಕಷ್ಟ, ದಣಿವು. श्रमु (तपसि खेदे च) "घञ्" (३-३-१८)। "अलं महीपाल तव श्रमेण प्रयुक्तमप्यस्त्रमितो वृथा स्यात्" रघु० २-३४। 2. ಆಯಾಸ, ಬಳಲಿಕೆ. "अतनुकुचभरानतेन भूयःश्रमजनितानतिना शरीरकेण" माघ० ७-६६। 3. ತಪಸ್ಸು. "दिवं यदि प्रार्थयसे वृथा श्रमः पितुः प्रदेशास्तव देवभूमयः" कुमा० ५-४५। 4. ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ, ಯುದ್ಧದ ತರಬೇತಿ.

श्रमण ಶ್ರಮಣ (पुं०)1. ಬೌದ್ಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷು. श्राम्यति—श्रमु (तपसि खेदे च) "ल्युः" (३-१-१३४)। "तापसा भुञ्जते चापि श्रमणाश्चैव भुञ्जते" रामा०। 2. ತಪಸ್ವಿ, ಧ್ಯಾನಪರನಾದ ಯೋಗಿ. 3. ಭಿಕ್ಷು, ಯಾಚಕ. (वि०) 4. ನೀಚ, ಅಧಮ.

श्रमणा ಶ್ರಮಣಾ (स्त्री०) 1. ತಪಸ್ವಿನಿ, ಪರಿವ್ರಾಜಿಕೆ. 2. ಸುಂದರಿ, ಚೆಲುವೆ. 3. ತಪಸ್ವಿನೀ ಗಿಡ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ.

श्रमिन् ಶ್ರಮಿನ್ (वि०) 1. ಶ್ರಮವುಳ್ಳವನು. ಆಯಾಸವುಳ್ಳವನು. श्रमु (तपसि खेदे च) "घिनुण्" (३-२-१४१)। 2. ಕಷ್ಟಪಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು.

श्रय ಶ್ರಯ (पुं०) ಆಶ್ರಯ, ರಕ್ಷಣೆಯ ಸ್ಥಾನ. श्रिञ् (सेवायाम्) "अच्" (३-३-५६)।

श्रयण ಶ್ರಯಣ (न०) ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು, ರಕ್ಷಣೆ ಪಡೆಯುವುದು. श्रिञ् (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तत्रामृतं सुरगणाः फलमञ्जसापुर्यत्पादपङ्कजरजःश्रयणान्न दैत्याः" भाग० ८-९-२८।

श्रयत् ಶ್ರಯತ್ (वि०) ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಿರುವ, ರಕ್ಷಣೆಯ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುತ್ತಿರುವ. श्रिञ् (सेवायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "नागारूढा पर्वतानि श्रयन्तो दुर्गाणीव त्रासहीनास्त्रसन्ति" माघ० १८-२४।

श्रव ಶ್ರವ (पुं०) 1. ಕರ್ಣ, ಕಿವಿ. श्रूयतेऽनेन — श्रु (श्रवणे) "अप्" (३-३-५७)। 2. ಶ್ರವಣ, ಕೇಳು ವುದು. श्रु भावे "अप्" (३-३-५७)। "दुरुद्वहाः क्षणमपरैस्तदन्तरे रणश्रवादुपचयमाशु बिभ्रति" माघ० १७-२२। 3. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. श्रूयते—श्रु कर्म० "अप्"।

श्रवण ಶ್ರವಣ (न०) 1. ಕರ್ಣ, ಕಿವಿ. श्रूयतेऽनेन — श्रु (श्रवणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "तव सा कथासु परिघट्टयति श्रवणं यदङ्गुलिमुखेन मुहुः" माघ० ९-६४। 2. ಕೇಳುವುದು, ಆಲಿಸುವುದು. "शुश्रूषा श्रवणं चैव ग्रहणं धारणं तथा" कामन्द० ४-२२। (पुंस्त्री०) **-णः -ಣಃ, -णा -ಣಾ.** 3. ಶ್ರವಣ ನಕ್ಷತ್ರ, ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೇ ನಕ್ಷತ್ರ. ಶ್ರವಣ ನಕ್ಷತ್ರವು ವಿಷ್ಣುದೇವತಾಕವಾದುದು. ಇದು ಊರ್ಧ್ವಮುಖ ನಕ್ಷತ್ರ. ಇದರಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರಿಗೆ ಚಂದ್ರದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಚಂದ್ರದಶೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ಹತ್ತು ವರ್ಷಗಳು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ದೇವಗಣಕ್ಕೂ ಕಪಿಯ ಯೋನಿಗೂ ಸೇರಿದುದು. ಮಕರ ರಾಶಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಕ್ಷತ್ರವಿದು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತನೂ ಅನೇಕಪುತ್ರ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರಸಂಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನೂ ಪುರಾಣಶ್ರವಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರವೀಣನೂ ಆಗುವವನು. "शास्त्रानुरक्तो बहुपुत्रमित्रः सत्पुत्रभक्तिर्विजितारिवर्गः। चेज्जन्मकाले श्रवणा हि यस्य प्रेमा पुराणश्रवणे प्रवीणः"॥

श्रवणगोचर ಶ್ರವಣಗೋಚರ (वि०) 1. ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗುವ, ಕಿವಿಗೆ ಕೇಳಿಸುವಷ್ಟು ದೂರದ. (पुं०) 2. ಕಿವಿಗೆ ಕೇಳಿಸುವಷ್ಟು ದೂರ.

श्रवणद्वादशी ಶ್ರವಣದ್ವಾದಶೀ (स्त्री०) ಶ್ರವಣ ನಕ್ಷತ್ರದೊಡನೆ ಸೇರಿದ ದ್ವಾದಶಿ. श्रवणयुक्ता द्वादशी। ಶ್ರವಣ ದ್ವಾದಶಿಯ ದಿನ ಉಪವಾಸಮಾಡಿ ಶ್ರೀಹರಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ವಿಶೇಷರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕು. "मासि भाद्रपदे शुक्ले द्वादशी श्रवणान्विता। महती द्वादशी ज्ञेया उपवासे महाफला"॥

श्रवणपथ ಶ್ರವಣಪಥ (पुं०) ಶಬ್ದವು ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುವ ಮಾರ್ಗ. श्रवणस्य पन्थाः श्रवणपथः "अः" (५-४-७४)।

श्रवणपालि ಶ್ರವಣಪಾಲಿ (स्त्री०) ಕಿವಿಯ ಅಂಚು, ಕರ್ಣದ ತುದಿಯ ಭಾಗ, ಕಿವಿಯ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ.

श्रवणसुभग ಶ್ರವಣಸುಭಗ (वि०) ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಕಿವಿಗೆ (ಕೇಳಲು) ಇಂಪಾಗಿರುವ. श्रवणयोः सुभगः। "तच्छ्रुत्वा ते श्रवणसुभगं गर्जितं मानसोत्काः" मेघ० १-११।

श्रवस् ಶ್ರವಸ್ (न०) 1. ಶ್ರೋತ್ರ, ಕರ್ಣ, ಕಿವಿ. श्रु (श्रवणे) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "श्रवःप्रविष्टा इव तद्गिरस्ता विधूय वैमत्यधुतेन मूर्ध्ना" नैष० ३-७४। 2. ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. 3. ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. "श्रवः सुश्रवसः पुण्यं सर्वदेहकथाश्रयम्" भाग० ४-१७-६। 4. ಶಬ್ದ. "गन्धाकृति स्पर्शरसश्रवांसि" भाग० ५-११-९।

श्रवाय्य ಶ್ರವಾಯ್ಯ (पुं०) ಯಜ್ಞಪಶು, ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಪಶು.

श्रविष्ठ ಶ್ರವಿಷ್ಠ (वि०) ಧನಿಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. श्रविष्ठासु जातः "अण्" (४-३-१६)। अणो लुक् (४-३-३४)।

श्रविष्ठा ಶ್ರವಿಷ್ಠಾ (स्त्री०) ಧನಿಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರ. श्रवणं श्रवः — श्रवोऽस्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)। अतिशयेन श्रववती "इष्ठन्" (५-३-५५)। मतुपो लुक् (५-३-६५)। ಧನಿಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರವು ವಸುದೇವತಾಕವಾದುದು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರಿಗೆ ಕುಜದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಕುಜದಶೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ಏಳು ವರ್ಷಗಳು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ರಾಕ್ಷಸಗಣಕ್ಕೂ ಸಿಂಹಯೋನಿಗೂ ಸೇರಿದುದು. ಧನಿಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರದ ಮೊದಲನೇ ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಮಕರ ರಾಶಿಗೂ ಉಳಿದ ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಕುಂಭ ರಾಶಿಗೂ ಸೇರುವುವು. ಇದು ಊರ್ಧ್ವಮುಖ ನಕ್ಷತ್ರ.

श्रव्य ಶ್ರವ್ಯ (वि०) ಕೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಶ್ರವಣಯೋಗ್ಯವಾದ. श्रोतुं योग्यम्—श्रु (श्रवणे) "यत्" (३-१-९७)। ಕಾವ್ಯವು ದೃಶ್ಯಮ್ ಮತ್ತು ಶ್ರವ್ಯಮ್ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "दृश्यश्रव्यत्वभेदेन पुनः काव्यं द्विधा मतम्" सा० द० ६। शाकुन्तलम् अनर्घराघवम् वेणीसंहारम् ಮುಂತಾದುವು ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯಗಳು. रघुवंशम् कुमारसंभवम् किराताऽर्जुनीयम् ಮುಂತಾದುವು ಶ್ರವ್ಯಕಾವ್ಯಗಳು.

श्राण ಶ್ರಾಣ (वि०) 1. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಾಕಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. श्रै (पाके) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಬೇಯಿಸುವುದು. श्रै भावे "क्तः" (३-३-११४)। (स्त्री०) **-णा -ಣಾ.** 3. ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. "श्राणा यवाग्वां श्राणं तु पक्वे" हेम०।

श्राणीय ಶ್ರಾಣೀಯ (वि०) 1. ಬೇಯಿಸಬೇಕಾದ. 2. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಬೇಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಬೇಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. श्रै (पाके) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:" (३-१-९६)। **श्रातव्य: ಶ್ರಾತವ್ಯಃ.**

श्रायत् ಶ್ರಾಯತ್ (वि०) ಬೇಯಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪಾಕ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. श्रै (पाके) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

श्राद्ध ಶ್ರಾದ್ಧ (न०) 1. ಪಿತೃಗಳ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಪಿತೃಕರ್ಮ. श्रद्धा प्रयोजनमस्य "अण्" (वा० ५-१-११०)। अत्र प्रयोजनशब्द: कारणवाची। "श्रद्धया दीयते यस्मात्तस्माच्छ्राद्धं निगद्यते" पुलस्त्य:। (वि०) 2. ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು, ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. श्रद्धास्यास्ति — श्रद्धा "ण:" (५-२-१०१)।

श्राद्धदेव ಶ್ರಾದ್ಧದೇವ (पुं०) ಪಿತೃಪತಿ, ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. श्राद्धस्य देव:। ಪಿತೃಪತಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವನು ಶ್ರಾದ್ಧದೇವ.

श्राद्धिक ಶ್ರಾದ್ಧಿಕ (पुं०) ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿಮಂತ್ರಿತನಾದವನು, ಶ್ರಾದ್ಧಾನ್ನವನ್ನು ಭುಜಿಸುವವನು. श्राद्धमनेन भुक्तम् — श्राद्ध "ठन्" (५-२-८५)। "इनि:" (५-२-८५)। **श्राद्धिन् ಶ್ರಾದ್ಧಿನ್.** (श्राद्धी ಶ್ರಾದ್ಧೀ).

श्राद्धीय ಶ್ರಾದ್ಧೀಯ (वि०) ಶ್ರಾದ್ಧಸಂಬಂಧವಾದ. श्राद्धस्येदम् "छ:" (४-२-११४)।

श्रान्त ಶ್ರಾಂತ (वि०) 1. ಆಯಾಸಗೊಂಡವನು, ಬಳಲಿದವನು. श्रमु (तपसि खेदे च) "क्त:" (३-४-७२)। "श्रान्तानामविकचलोचनारविन्दै:" माघ० ८-१। (पुं०) 2. ತಪಸ್ವಿ.

श्रान्ति ಶ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) ಬಳಲಿಕೆ, ಆಯಾಸ, ದಣಿವು. श्रमु (तपसि खेदे च) "क्तिन्" (३-३-९४)।

श्राम ಶ್ರಾಮ (पुं०) 1. ಮಾಸ. 2. ಕಾಲ, ಸಮಯ. 3. ಮಂಟಪ. श्राम (आह्वाने) "घञ्" (३-३-१९)।

श्राय ಶ್ರಾಯ (पुं०) 1. ಆಶ್ರಯ, ರಕ್ಷಣೆಯ ಸ್ಥಳ. श्रिञ् (सेवायाम्) "घञ्" (३-३-२४)। "यात यूयं यमश्रायं दिशं नायेन दक्षिणाम्" भट्टि० ७-३६। (वि०) 2. ಶ್ರೀದೇವತಾಕವಾದ (ಹವಿಸ್ಸು). श्रीर्देवता अस्य श्रायं हवि:। श्री "अण्" (४-२-२४)।

श्रायस ಶ್ರಾಯಸ (वि०) ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ. श्रेयसि भवम् — श्रिञ् (सेवायाम्) "अण्" (४-३-५३)। आत् (७-३-१)।

श्राव ಶ್ರಾವ (पुं०) ಕೇಳುವುದು, ಆಲಿಸುವುದು. श्रु (श्रवणे) "घञ्" (३-३-२५)।

श्रावक ಶ್ರಾವಕ (पुं०) 1. ಬೌದ್ಧಭಿಕ್ಷು, ಬುದ್ಧನ ಶಿಷ್ಯ. 2. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. शृणोति — श्रु (श्रवणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "श्रावका: शिष्यसंज्ञिन:" त्रिकाण्ड०। "काको रतज्वर: सूत्री श्रावको गूढमैथुन:" त्रिकाण्ड०। 3. ದೂರದ ಶಬ್ದ. श्रावयति — श्रु + णिच् "ण्वुल्"। "प्रणिजगदुरकाकुश्रावकस्निग्धकण्ठा:" माघ० ११-१। (वि०) 4. ಕೇಳುವವನು, ಆಲಿಸುವವನು.

श्रावण ಶ್ರಾವಣ (पुं०) 1. ಶ್ರಾವಣಮಾಸ, ಶ್ರವಣ ನಕ್ಷತ್ರ ಕೂಡಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯುಳ್ಳ ಮಾಸ. श्रवणेन युक्ता पौर्णमासी श्रावणी — साऽस्मिन्नस्ति श्रावणी "अण्" (४-२-२१)। ईकारलोप: (६-४-१४८)। 2. ಪಾಷಂಡ. श्रवणेन आचरति श्रवण "अण्"। 3. ಶಬ್ದ. श्रवणेन गृह्यते "अण्" (४-२-९२)। "श्रावणो मासि पाषण्डे दध्याल्यां श्रावणा स्त्रियाम्" मेदि०। (न०) 4. ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. श्रु + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 5. ಶ್ರವಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಕಿವಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. श्रवणस्येदम् "अण्"(४-३-१२०)।

श्रावणिक ಶ್ರಾವಣಿಕ (पुं०) ಶ್ರಾವಣಮಾಸ. श्रावणी पौर्णमासी अस्मिन् — वा "ठक्" (४-२-२३)। पक्षे "अण्" (४-२-२१)। **श्रावणी ಶ್ರಾವಣೀ.** "श्रावणे तु नभा: श्रावणिकश्च स:" अम०।

श्रावणी ಶ್ರಾವಣೀ (स्त्री०) 1. ಶ್ರಾವಣಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಶ್ರವಣ ನಕ್ಷತ್ರ ಕೂಡಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. श्रवणेन श्रवणनक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी "अण्" (४-२-३)। "ङीप्"(४-१-१५)। श्रावणी पौर्णमासी। 2. ಶ್ರಾವಣಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಉಪಾಕರ್ಮ.

श्रावन्ती ಶ್ರಾವಂತೀ (स्त्री०) ಧರ್ಮಪುರಿ, ಧರ್ಮಪಟ್ಟಣ. "श्रावन्ती धर्मपत्तनम्" त्रिकाण्ड०।

श्रावयत् ಶ್ರಾವಯತ್ (वि०) ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಆಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕಿವಿಗೊಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. श्रु (श्रवणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "तं वदन्तमिति विष्टरश्रवा: श्रावयन्नथ समस्तभूभृत:" माघ० १४-१२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

श्रावस्ति ಶ್ರಾವಸ್ತಿ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿಗೆ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನಗರ. ಇದು ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನಾದ ಶ್ರಾವಸ್ತನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದುದು. ಇದು ಕೋಸಲದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಶ್ರೀರಾಮನ ಪುತ್ರ ಲವನು ಇಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡಿದನು.

श्रावित ಶ್ರಾವಿತ (वि०) ಕೇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. श्रु (श्रवणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

श्राविष्ठीय ಶ್ರಾವಿಷ್ಠೀಯ (वि०) ಧನಿಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. श्रविष्ठासु जातः — श्रविष्ठा "छण्" (वा० ४-३-३४)।

श्राव्य ಶ್ರಾವ್ಯ (वि०) 1. ಕೇಳಲ್ಪಡುವ, ಆಲಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಕೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಕೇಳಬೇಕಾದ. 4. ಕೇಳಬಹುದಾದ. श्रु (श्रवणे) "ण्यत्" (३-१-१२५)। 5. ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 6. ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 7. ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 8. ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡಬಹುದಾದ. श्रु + णिच् आवश्यके "ण्यत्" (३-१-१२५)।

श्रित ಶ್ರಿತ (वि०) 1. ಆಶ್ರಿತ, ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದವನು. श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "भास्करश्च दिशमध्युवास यां तां श्रिताः प्रतिभयं ववाशिरे" रघु० ११-६१। 2. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "श्रितपुण्यसरःसरित्कथं न समाधिक्षपिताखिलक्षपम्" नैष० २-३९। 3. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. "श्रितं शिलाश्यामलताभिरामं लताभिरामन्त्रितषट्पदाभिः" माघ० ४-३। 4. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "द्विजेन्द्रकान्तं श्रितवक्षसं श्रिया" माघ० १२-३। 5. ಪಕ್ವವಾದ, ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಾಕಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "लक्ष्मणःपुरुषव्याघ्रमथ राघवमब्रवीत्। अयं सर्वः समस्ताङ्गः श्रितः कृष्णमृगो मया" रामा०। 6. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "श्रितास्य कण्ठं गुरुविप्रवन्दनाद्विनम्रमौलेश्चिबुकाग्रचुम्बिनी" नैष० १५-६६।

श्रितवत् ಶ್ರಿತವತ್ (वि०) 1. ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದವನು. 2. ಸೇವಿಸುವವನು. 3. ಬೇಯಿಸಿದವನು, ಪಾಕಮಾಡಿದವನು. 4. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವವನು. 5. ಆಕ್ರಮಿಸಿದವನು. श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

श्रिति ಶ್ರಿತಿ (स्त्री०) 1. ಆಶ್ರಯ. 2. ಸೇವೆ. 3. ಪಾಕ. 4. ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು. श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

श्रियम्मन्या ಶ್ರಿಯಮ್ಮನ್ಯಾ (स्त्री०) ತನ್ನನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೀಯೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವವಳು. श्रियमात्मानं मन्यते— "खश्" (३-२-८३)। मुमागमः (६-३-६७)। "मिथ्यैव श्रीः श्रियम्मन्या श्रीमन्मन्यो मृषा हरिः" भट्टि० ५-७१।

श्री ಶ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಶ್ರೀಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಪತ್ನಿ. श्रयति हरिम् — श्रिञ् (सेवायाम्) "क्विप्" दीर्घश्च (वा० ३-२-१७८)। "श्रियः पतिः श्रीमति शासितुं जगज्जगन्निवासो वसुदेवसद्मनि" माघ० १-१। 2. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. "तस्मिन्नुत्पतिते पुरः सुरमुनाविन्दोः श्रियं बिभ्रति" माघ० १-७५। 3. ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. "श्रियं विकर्षत्यपहन्त्यघानि श्रेयः परिस्नौति तनोति कीर्तिम्" किरा० ३-७। 4. ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀ. "जगति श्रिया विरहितोऽपि यदुदधिसुतामपायथाः" माघ० १५-२७। 5. ಶೋಭೆ, ಕಾಂತಿ. "तथापि पुष्णाति नभः श्रियं परां न रम्यमाहार्यमपेक्षते गुणम्" किरा० ४-२३। "ध्वनयति दयिते विडूरभूमेः श्रियमिव ताः पुलकोद्गमैरपुष्यन्" याद० २४-४२। 6. ವೇಷರಚನೆ. 7. ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಕಾಮಗಳೆಂಬ ತ್ರಿವರ್ಗ. 8. ವಾಕ್ಕು, ಮಾತು. 9. ಸರಳವೃಕ್ಷ. 10. ಲವಂಗ. 11. ಉಪಕರಣ. 12. ವಿಭೂತಿ, ಅಮಾನುಷಶಕ್ತಿ, ಮನುಷ್ಯನ ಶಕ್ತಿಗೆ ಮೀರಿದ ಶಕ್ತಿ. 13. ಮತಿ, ಬುದ್ಧಿ. 14. ಸರಸ್ವತಿ, ವಾಗಧಿದೇವತೆ. 15. ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. 16. ಕಮಲ, ಪದ್ಮ. 17. ಋದ್ಧಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂದಿಗರ ವಸ್ತು. 18. ಗುರು ದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರಿಗೆ ಮೊದಲು ಸೇರಿಸುವ ಒಂದು ಪದ, ಒಂದು ಗೌರವದ ಪದ. श्रीरामः श्रीकृष्णः श्रीलक्ष्मीः श्रीश्रीकण्ठेश्वरः श्रीशुकः श्रीशङ्कराचार्यः श्रीमध्वाचार्यः श्रीरामानुजाचार्यः श्रीबसवेश्वरः ಇತ್ಯಾದಿ. "देवं गुरुं गुरुस्थानं क्षेत्रं क्षेत्राधिदेवताम्। सिद्धं सिद्धाधिकारांश्च श्रीपूर्वं समुदीरयेत्"।। 19. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತ ಉಕ್ತಾಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "उक्तायां ग्श्रीः" वृ० र०। (पुं०) 20. ಸಂಗೀತದ ಒಂದು ರಾಗ. "श्रीर्वेशरचनाशोभाभारतीसरलद्रुमे। लक्ष्म्यां त्रिवर्गसंपत्तिविधोपकरणेषु च। विभूतौ च मतौ च स्त्री" मेदि०।

श्रीकण्ठ ಶ್ರೀಕಂಠ (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. श्रीः शोभा कण्ठेऽस्य। "श्रीकण्ठः शितिकण्ठः कपालभृत्" अम०। 2. ಕುರುಜಾಂಗಲ ದೇಶ. "श्रीकण्ठोदेशभिद्युग्मे" मेदि०। "श्रीकण्ठः कुरुजाङ्गले। शङ्करे च" हेम०।

श्रीकर ಶ್ರೀಕರ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. (न०) 2. ಕೆಂಪು ನೈದಿಲೆ. (वि०) 3. ಕಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. श्रियः करः ।

श्रीकरण ಶ್ರೀಕರಣ (न०) ಲೇಖನಿ. श्रीः क्रियतेऽनेन — डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११७) ।

श्रीकान्त ಶ್ರೀಕಾಂತ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪತಿ. श्रियः कान्तः ।

श्रीकारिन् ಶ್ರೀಕಾರಿನ್ (वि०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. श्रियं शोभां करोति — डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४) ।

श्रीखण्ड ಶ್ರೀಖಂಡ (पुं०) ಗಂಧ, ಚಂದನ. श्रियः शोभायाः खण्ड इव । "मालयस्तु स्याच्छ्रीखण्डो रौहिणश्च सः" त्रिकाण्ड० ।

श्रीगदित ಶ್ರೀಗದಿತ (न०) ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ಉಪರೂಪಕ. ಶ್ರೀಗದಿತಉಪರೂಪಕದಲ್ಲಿ ವಸ್ತುವು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿರಬೇಕು. ಉದಾತ್ತ ನಾಯಕ. ಏಕಾಂಕ. ನಾಯಿಕೆಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾಗಿರಬೇಕು. ಗರ್ಭ ಮತ್ತು ವಿಮರ್ಶ ಸಂಧಿಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಶಬ್ದ ಭೂಯಿಷ್ಠವಾಗಿರಬೇಕು. "प्रख्यातवृत्तमेकाङ्कं प्रख्यातोदात्तनायकम्। प्रसिद्धनायिकं गर्भविमर्शाभ्यां विवर्जितम्। भारती-वृत्तिबहुलं श्रीतिशब्देन संकुलम्। मतं श्रीगदितं नाम" सा० द० ।

श्रीगर्भ ಶ್ರೀಗರ್ಭ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. श्रीः त्रिजगद्रूपा विभूतिः—सा गर्भेऽस्य । "श्रीगर्भस्त्रिजगद्रूपां विभूति-मुदरे वहन्" इति निरुक्तिः । "उद्भवः क्षोभणो देवः श्रीगर्भः परमेश्वरः" वि० स० । 2. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ.

श्रीग्रह ಶ್ರೀಗ್ರಹ (पुं०) ಪಕ್ಷಿಗಳು ನೀರು ಕುಡಿಯುವ ತೊಟ್ಟಿ, –ದೋಣಿ.

श्रीघन ಶ್ರೀಘನ (पुं०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. श्रिया घनः पूर्णः। (न०) 2. ದಧಿ, ಮೊಸರು.

श्रीचक्र ಶ್ರೀಚಕ್ರ (न०) 1. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪೂಜಾಚಕ್ರ. 2. ಭೂಮಂಡಲ. 3. ಇಂದ್ರನ ರಥದ ಚಕ್ರ.

श्रीद ಶ್ರೀದ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. श्रियं ददाति — दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३) । ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಜೀವನಪ್ರದನಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "न च सीता त्वया हीना न चाहमपि राघव। मुहूर्तमपि जीवावो जलान्मत्स्याविवोद्धृतौ" रामा० । "राघवत्वेऽभवत्सीता रुक्मिणी कृष्णजन्मनि। अन्येषु चावतारेषु विष्णो-रेषानपायिनी" वि० पु० । "अनन्या राघवेणाहम्" रामा० । ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಅವಿನಾಭೂತತ್ವವು ಸಿದ್ಧ. "श्रीदः श्रीशः श्रीनिवासः" वि० स० । 2. ಕುಬೇರ. (वि०) 3. ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವವನು.

श्रीधर ಶ್ರೀಧರ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. श्रिया धरः । ರತ್ನವು ಕಾಂತಿಯನ್ನೂ ಕುಸುಮವು ಸುವಾಸನೆಯನ್ನೂ ಚಂದ್ರನು ಚಂದ್ರಿಕೆಯನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವಂತೆ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಔತ್ಪತ್ತಿಕಸಂಬಂಧದಿಂದ ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಶ್ರೀಧರ. "रुचर्चिःकौमुदीगन्धान् सुधारत्नेन्दुपुष्पवत्। श्रियं धरति नित्यं यः श्रीधरः स तु कीर्तितः" इति निरुक्तिः । "श्रीधरः श्रीकरः श्रेयः" वि० स० । (न०) 2. ಸಾಲಗ್ರಾಮದ ಮೂರ್ತಿ. "अतिक्षुद्रं द्विचक्रं तु वनमालाविभूषितम्। श्रीधरं देवि विज्ञेयं श्रीप्रदं गृहिणां सदा" ।

श्रीनन्दन ಶ್ರೀನಂದನ, –पुत्र –ಪುತ್ರ (पुं०) ಮನ್ಮಥ. ಕಾಮ.

श्रीनिकेतन ಶ್ರೀನಿಕೇತನ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. श्रियं निकेतयति — नि + कित (निवासे रोगापनयने च) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "भगवानपि विश्वात्मा पावनःश्रीनिकेतनः" भाग० ९-१८-१३।

श्रीनिधि ಶ್ರೀನಿಧಿ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. रत्नमञ्जरीव मञ्जूषायां श्रीर्निधीयतेऽस्मिन् — नि + डु धाञ् (धारण-पोषणयोः) अधि० "किः" (३-३-९१)। "श्रीरस्मिन् निहिता नित्यं श्रीनिधिः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "श्रीदः श्रीशः श्रीनिवासः श्रीनिधिः श्रीविभावनः" वि० स०।

श्रीनिवास ಶ್ರೀನಿವಾಸ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ. श्रियाः निवासः। दिव्यवल्या इव कल्पद्रुमः श्रियो निवासः तस्याः नित्योपघ्नः। "नित्योपघ्ननिवासत्वात् श्रीनिवासः श्रियः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "श्रीदः श्रीशः श्रीनिवासः श्रीनिधिः श्रीविभावनः" वि० स०।

श्रीपञ्चमी ಶ್ರೀಪಂಚಮಿ (स्त्री०) ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ಪಂಚಮಿ. "चतुर्थी वरदा शुक्ला तत्र गौरी सुपूजिता। सौभाग्य-मतुलं कुर्यात्पञ्चम्यां श्रीरपि श्रियम्"।

श्रीपति ಶ್ರೀಪತಿ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ಶ್ರೀಮಹಾವಿಷ್ಣು. श्रियःपतिः। "उपालब्धवोच्चैर्गिरिपतिरिति श्रीपति-मसौ" माघ० ५-६९। 2. ರಾಜ, ದೊರೆ.

श्रीपथ ಶ್ರೀಪಥ (ಪುं०) ರಾಜಬೀದಿ, ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ. श्रियः पन्थाः "अः" (५-४-७४)।

श्रीपर्ण ಶ್ರೀಪರ್ಣ (ನ०) 1. ಪದ್ಮ, ತಾವರೆ. श्रीः पर्णेषु यस्य। 2. ನರುವಲು ಗಿಡ. (स्त्री०) **-र्णी -ರ್ಣೀ.** 3. ಶಾಲ್ಮಲಿವೃಕ್ಷ, ಬೂರುಗದ ಮರ. 4. ಶೀವನೆಯ ಮರ. **-र्णिका -ರ್ಣಿಕಾ.** ತೇಗದ ಮರ.

श्रीपुत्र ಶ್ರೀಪುತ್ರ (ಪುं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮ. श्रियः पुत्रः। "शृङ्गारयोनिः श्रीपुत्रः" अम०। 2. ಚಂದ್ರ.

श्रीपुष्प ಶ್ರೀಪುಷ್ಪ (ನ०) ಲವಂಗ. श्रीयुक्तं पुष्पमस्य।

श्रीफल ಶ್ರೀಫಲ (ಪುं०) 1. ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರ. श्रीयुक्तं फलमस्य। (ನ०) 2. ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಕಾಯಿ. **-फला -ಫಲಾ.** (स्त्री०) 3. ನೀಲಿ ಗಿಡ. 4. ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. "श्रीफलः पुंसि मालूरे धात्रीनीलिकयोः स्त्रियाम्" मेदि०।

श्रीफलिका ಶ್ರೀಫಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ನೆಲ್ಲಿ ಗಿಡ. 2. ನೀಲಿ ಗಿಡ.

श्रीभागवत ಶ್ರೀಭಾಗವತ (ನ०) "भागवत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

श्रीभ्रातृ ಶ್ರೀಭ್ರಾತೃ (ಪುं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ.

श्रीमत् ಶ್ರೀಮತ್ (ಪುं०) 1. ವಿಷ್ಣು. विकृतरूपपरिग्रहेऽपि दिव्यरूपतया श्रीः लक्ष्मीः अस्यास्ति "मतुप्"(५-२-९४)। "नारसिंहवपुःश्रीमान् केशवः पुरुषोत्तमः" वि० स०। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 3. ತಿಲಕ ವೃಕ್ಷ. 4. ಅಶ್ವತ್ಥ ವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. (वि०) 5. ಲಕ್ಷ್ಮೀಯುಕ್ತವಾದ, ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತವಾದ. "श्रियः पतिः श्रीमति शासितुं जगज्जगन्निवासो वसुदेवसद्मनि" माघ० १-१। 6. ಮನೋಹರವಾದ. "श्रीमान् तिलकवृक्षे ना मनोज्ञे धनिके त्रिषु" मेदि०। 7. ಧನಿಕ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. 8. ಕಾಂತಿಯುಕ್ತ. "श्रीमद्भिः सत्यगजैः सुराङ्गनानां गुप्तानामथ सचिवैस्त्रिलोकभर्तुः" किरा० ७-१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-मती -ಮತೀ.** "श्रीमान्" ಪದವು ಪುರುಷರ ಹೆಸರಿನ ಹಿಂದೆ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

श्रीमती ಶ್ರೀಮತೀ (स्त्री०) ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತಳಾದ ಹೆಂಗಸು. श्रीः अस्या अस्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। ಸ್ತ್ರೀಯರ ಹೆಸರಿನ ಹಿಂದೆ ಸೇರಿಸುವ ಗೌರವಸೂಚಕವಾದ ಪದ. श्रीमती लक्ष्मीः श्रीमती शारदा श्रीमती गौरी श्रीमती ललिता ಇತ್ಯಾದಿ.

श्रीमस्तक ಶ್ರೀಮಸ್ತಕ (ಪುं०) ಪಲಾಂಡು, ಈರುಳ್ಳಿ. श्रीयुक्तं मस्तकमस्य।

श्रीमुख ಶ್ರೀಮುಖ (ಪುं०) 1. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೇ ಸಂವತ್ಸರ. (वि०) 2. ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು.

श्रीमूर्ति ಶ್ರೀಮೂರ್ತಿ (स्त्री०) 1. ದೇವರ ವಿಗ್ರಹ. 2. ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಗ್ರಹ. 3. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವಿಗ್ರಹ. 4. ಈಶ್ವರನ ವಿಗ್ರಹ. ಈ ವಿಗ್ರಹವು (ಪ್ರತಿಮೆ) ಶಿಲಾಮಯ ದಾರುಮಯ ಲೋಹಮಯ ಲೇಪ್ಯ (ವರ್ಣಲಿಪ್ತಕ) ಲೇಖ್ಯ (ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟುದು) ಸೈಕತ (ವಾಲುಕಾಮಯ) ಮನೋಮಯ ಮಣಿಮಯಗಳೆಂದು ಎಂಟು ವಿಧ. ವಿಷ್ಣು ಮೂರ್ತಿಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ "चतुर्विंशतिमूर्ति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

श्रीयुत ಶ್ರೀಯುತ (वि०) ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತ, ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು. श्रिया युतः। ಇದು ಗೌರವಾನ್ವಿತ ಪುರುಷರ ಹೆಸರಿನ ಹಿಂದೆ ಸೇರಿಸುವ ಪದ.

श्रीरङ्ग ಶ್ರೀರಂಗ (ಪುं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಶ್ರೀರಂಗನಾಥ. (ನ०) 2. ಶ್ರೀರಂಗ ಕ್ಷೇತ್ರ.

श्रीरस ಶ್ರೀರಸ (ಪುं०) ಸರಳವೃಕ್ಷದ ಹಾಲು.

श्रीराग ಶ್ರೀರಾಗ (ಪುं०) ಸಂಗೀತದ ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾಗ.

श्रीराम ಶ್ರೀರಾಮ (ಪುं०) ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ. "राम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

श्रीरामनवमी ಶ್ರೀರಾಮನವಮೀ (स्त्री०) ಶ್ರೀರಾಮನು ಅವತರಿಸಿದ ಚೈತ್ರ ಶುಕ್ಲ ನವಮಿ.

श्रील ಶ್ರೀಲ (वि०) ಶ್ರೀಮಂತ, ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತ, ಧನಿಕ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. श्रीः अस्यास्ति "लच्" (५-२-९७)। "लक्ष्मीवान् लक्ष्मणः श्रीलः" अम०।

श्रीवत्स ಶ್ರೀವತ್ಸ (ಪುं०) 1. ವಿಷ್ಣು. श्रीयुतं वत्समस्य। 2. ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಕ್ಷಃಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ವೇತರೋಮದ ಸುಳಿ. वदति महत्त्वम् — वद (व्यक्तायां वाचि) "सः" (उ० ३-६२)। श्रीयुक्तो वत्सः। महालक्ष्मीवाल्लभ्यसौभाग्यस्य चिह्नं श्रीवत्सः।

श्रीवत्सलाञ्छन ಶ್ರೀವತ್ಸಲಾಂಛನ (ಪುं०) ವಿಷ್ಣು. श्रीवत्सो लाञ्छनं चिह्नमस्य। "विश्वम्भरः कैटभजिद्विधुः श्रीवत्सलाञ्छनः" अम०।

श्रीवत्सवक्षस् ಶ್ರೀವತ್ಸವಕ್ಷಸ್ (ಪುं०) ವಿಷ್ಣು. महालक्ष्मीवाल्लभ्यसौभाग्यचिह्नं श्रीवत्सः महापुरुषलक्षणश्वेतरोमा-

वर्तो वक्षसि हृदयेऽस्य। "श्रीवत्सवक्षाः श्रीवासः श्रीपतिः श्रीमतां वरः" वि० स०।

श्रीवत्साङ्क ಶ್ರೀವತ್ಸಾಂಕ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. श्रीवत्सः अङ्कश्चिह्नमस्य।

श्रीवराह ಶ್ರೀವರಾಹ (पुं०) ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ. "वराह" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

श्रीवास ಶ್ರೀವಾಸ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. श्रीः वसत्यस्मिन् — वस (निवासे) "घञ्" (३-३-१२१)। "श्रियो विहारस्थानत्वाच्छ्रीवास इति चोच्यते," इति निरुक्तिः। "श्रीवत्सवक्षाः श्रीवासः श्रीपतिः श्रीमतां वरः" वि० स०। 2. ಸರಳವೃಕ್ಷದ ರಸ. "श्रीवासो वृक्षधूपोऽपि श्रीवेष्टसरलद्रवौ" अम०। 3. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. "श्रीवासो वृकधूपे स्यात् पङ्कजे मधुसूदने" मेदि०। 4. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

श्रीविद्या ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಮಹಾವಿದ್ಯೆ.

श्रीविभावन ಶ್ರೀವಿಭಾವನ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. श्रिया विभाव्यते निरूप्यते — वि + भू (सत्तायाम्) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११३)। "श्रीनिधिः श्रीविभावनः" वि० स०।

श्रीवृक्ष ಶ್ರೀವೃಕ್ಷ (पुं०) 1. ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರ. 2. ಅಶ್ವತ್ಥ ವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. 3. ಅಶ್ವದ ಎದೆಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸುಳಿ.

श्रीवृक्षक ಶ್ರೀವೃಕ್ಷಕ (पुं०) ಅಶ್ವದ ಎದೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸುಳಿ. "श्रीवृक्षको हृदावर्तः" त्रिकाण्ड०।

श्रीवेष्ट ಶ್ರೀವೇಷ್ಟ (पुं०) ಸರಳವೃಕ್ಷದ ರಸ. "श्रीवेष्ट-सरलद्रवौ" अम०।

श्रीश ಶ್ರೀಶ (पुं०) ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ, ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು. श्रियः ईशः।

श्रीसंज्ञ ಶ್ರೀಸಂಜ್ಞ (न०) ಲವಂಗ. श्रियः संज्ञाऽस्य।

श्रीहस्तिनी ಶ್ರೀಹಸ್ತಿನೀ (स्त्री०) ಕಾಡು ಮಲ್ಲಿಗೆ. श्रियो हस्तो विद्यतेऽस्याः "इनिः" (५-२-११५)।

श्रु – श्रवणे (भ्वा० पर० सक० अनि०)।

शृणोति	शृणुतः	शृण्वन्ति।
शृणोषि	शृणुथः	शृणुथ।
शृणोमि	शृणुवः	शृणुमः
	शृण्वः	शृण्मः।
शुश्राव	शुश्रुवतुः	शुश्रुवुः।
शुश्रोथ	शुश्रुवथुः	शुश्रुव।
शुश्राव / शुश्रव	शुश्रुव	शुश्रुम।

श्रोता। श्रोष्यति। शृणोतु। अशृणोत्। शृणुयात्। श्रूयात्। अश्रौषीत्। अश्रोष्यत्। ಕೇಳು, ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಆಲಿಸು. "शुश्राव रामस्तत्सर्वं प्रतस्थे च स सैनिकः" भट्टि० १४-१७। "शृणु तात हितं समाहितस्त्वम्" याद० १५-५६। "अश्रौषमिन्द्रादरिणीर्गिरस्ते सतीव्रतातिप्रतिलोमतीव्राः" नैष० ६-९५।

कर्मणि :—श्रूयते। शुश्रुवे। श्रोता, श्राविता। श्रोष्यते, श्राविष्यते। श्रूयताम्। अश्रूयत। श्रूयेत। श्राविशीष्ट। अश्रावि। अश्राविष्यत, अश्रोष्यत।

णिचि :—श्रावयति, –ते। श्रावयांचकार, –चक्रे। बभूव, आस। श्रावयिता। श्रावयिष्यति, –ते। श्रावयतु, –ताम्। अश्रावयत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—शुश्रूषते। शुश्रूषां चक्रे—बभूव, –आस। शुश्रूषिता। शुश्रूषताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—श्रोतव्यः। श्रवणीयः। श्राव्यः, श्रव्यः। श्रुतः। श्रुतवान्। शृण्वन्, –ती, व्यतिशृण्वानः। श्रुतम्। श्रोतुम्। श्रवणम्। श्रुत्वा। प्रतिश्रुत्य। "शृण्वद्भ्यः प्रतिशृण्वन्ति मध्यमा भीरु नोत्तमाः" भट्टि० ८-७७।

श्रुत ಶ್ರುತ (न०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರ. श्रूयते — श्रु (श्रवणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "श्रुतमप्यधिगम्य ये रिपून् विनयन्ते न शरीरजन्मनः" किरा० २-४१। 2. ಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣ, ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೇಳುವುದು. "शुचि भूषयति श्रुतं वपुः प्रशमस्तस्य भवत्यलंक्रिया" किरा० २-३२। 3. ವೇದ, ಶ್ರವಣಗೋಚರವಾಗುವ ವಿಷಯ. (वि०) 4. ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. श्रु कर्म० "क्तः"। "श्रुताप्सरोगीतिरपि क्षणेन हरः प्रसंख्यानपरो बभूव" कुमा० ३-४०। 5. ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ, ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. "मां लोकवादश्रवणादहासीः श्रुतस्य किं तत्सदृशं कुलस्य" रघु० १४-६१।

श्रुतकीर्ति ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿ (पुं०) 1. ದ್ರೌಪದಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಅರ್ಜುನನ ಪುತ್ರ. (स्त्री०) 2. ಶತ್ರುಘ್ನನ ಪತ್ನಿ. (वि०) 3. ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿ, ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು.

श्रुतज्ञ ಶ್ರುತಜ್ಞ (पुं०) ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದ ಪಂಡಿತ.

श्रुतदेवी ಶ್ರುತದೇವೀ (स्त्री०) ಸರಸ್ವತಿ, ಶಾರದಾದೇವಿ. श्रुतस्य शास्त्रस्य देवी।

श्रुतबोध ಶ್ರುತಬೋಧ (पुं०) ಕಾಳಿದಾಸವಿರಚಿತ ಒಂದು ಛಂದೋಗ್ರಂಥ. श्रुतस्य बोधो यस्मात्।

श्रुतवत् ಶ್ರುತವತ್ (वि०) 1. ಕೇಳಿದವನು, ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಆಲಿಸಿದವನು. श्रु (श्रवणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ವೇದವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು, ವೇದವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು. 3. ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ ಪಡೆದವನು. श्रुतं शास्त्रं वेदो वा अस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

श्रुति ಶ್ರುತಿ (स्त्री०) 1. ವೇದ. श्रूयते — श्रु (श्रवणे) कर्म० "क्तिन्" (३-३-९४)। श्रूयते धर्मोऽनया — श्रु करं० "क्तिन्" वा (३-३-९४)। "श्रुतिशतमहिते पदे परस्मिन् सितजलधौ रविमण्डले च सिद्धाम्" याद० २४-४। 2. ಕರ್ಣ, ಕಿವಿ. "श्रुतिःश्रयत्युन्मदहंसनिःस्वनं गुणाः प्रियत्वेऽधिकृता न संस्तवः" किरा० ४-२५। 3. ಶ್ರವಣ, ಕೇಳುವುದು, ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಆಲಿಸುವುದು. श्रु भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "यन्नामश्रुतिमात्रेण पुमान् भवति निर्मलः" भाग० ९-५-१६। 4. ವಾರ್ತೆ, ಶಬ್ದ, ವಾಚಕಶಬ್ದ. "व्यावृत्ता यत्परस्वेभ्यः श्रुतौ तस्करता स्थिता" रघु० १-२७। 5. ಶ್ರವಣ ನಕ್ಷತ್ರ. 6. (ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ) ಸ್ವರಾರಂಭದ ಅವಯವವಾದ ಒಂದು ಶಬ್ದ. "श्रुत्यारब्धमनुरणनं स्वरः"। ಗಂಟೆಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನಾದಸಂತಾನವು ಸ್ವರ. ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಸ್ವರಾರಂಭದ ಅವಯವಭೂತವಾದ ಅನುರಣನವೇ ಸ್ವರ. "श्रुत्यनन्तरभावी यः स्निग्धोऽनुरणनात्मकः। स्वनो रञ्जयति श्रोतुश्चित्तं स स्वर उच्यते" रत्नाकरः। "रणद्भिराघट्टनया नभस्वतः पृथग्विभिन्नश्रुतिमण्डलैः स्वरैः" माघ० १-१०। ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು (22) ವಿಧ. "नान्दी चालनिका रसा च सुमुखी चित्रा विचित्रा घना मातङ्गी सरसामृता मधुकरी मैत्री शिवा माधवी। बाला शार्ङ्गरवी कला कलरवा माला विशाला जया मात्रेति श्रुतयः पुराणकविभिः द्वाविंशतिः कीर्तिताः" सं० दा०। "श्रुतिराम्नायवार्तयोः। षड्जाद्यारम्भिकायां च कर्णाकर्णनयोरपि" हेम०।

श्रुतिकट ಶ್ರುತಿಕಟ (पुं०) 1. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ಪಾಪ ಪರಿಹಾರ ಕಾರ್ಯ. 2. ಸರ್ಪ, ಹಾವು.

श्रुतिकटु ಶ್ರುತಿಕಟು (पुं०) ಕಿವಿಗೆ ಕಠಿನವಾದ ಶಬ್ದ, ಕರ್ಕಶ ಶಬ್ದ, ಕೇಳಲು ಕಠೋರವಾದ ಶಬ್ದ. श्रुतौ कटुः। ಇದೊಂದು ಕಾವ್ಯದೋಷ.

श्रुतिकथित ಶ್ರುತಿಕಥಿತ (वि०) ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. श्रुतौ कथितम्।

श्रुतिजीविका ಶ್ರುತಿಜೀವಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ. श्रुतिरेव जीविका यस्याः। 2. ವೇದಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಜೀವನೋಪಾಯ.

श्रुतिधर ಶ್ರುತಿಧರ (वि०) ಶ್ರವಣಮಾತ್ರದಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಒಂದು ಸಲ ಕೇಳಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು. श्रुत्या श्रवणमात्रेण धरति — धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। ಈ ಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಔಷಧ—"हस्तिकर्णस्य वै मूलं गृहीत्वा चूर्णयेद्धर। सर्वरोगविनिर्मुक्तं चूर्णं पलशतं शिव। सक्षीरं भक्षितं कुर्यात् सप्ताहेन वृषध्वज। नरं श्रुतिधरं शूरं मृगेन्द्रगतिविक्रमम्"। गरुडपुराणम् अध्यायः १९१।

श्रुतिपथ ಶ್ರುತಿಪಥ (पुं०) ಶಬ್ದವು ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಮಾರ್ಗ. श्रुतेः पन्थाः — पथिन् "अः" (५-४-७४)। "तामाश्रित्य श्रुतिपथगतामाशया बद्धमूलः संप्राप्तायां नयनविषयं रूढरागप्रवालः" माल० ४-१।

श्रुतिमनोहर ಶ್ರುತಿಮನೋಹರ (वि०) ಕೇಳಲು ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾಗಿರುವ. श्रुतेः मनोहरः। **–सुखम् –ಸುಖಮ್.** "श्रुतिसुखमुपवीणितं सहायैः" किरा० १०-३८।

श्रुतिमूल ಶ್ರುತಿಮೂಲ (न०) 1. ವೇದವೇ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. 2. ಕಿವಿಯ ತಳಭಾಗ.

श्रुतिवर्जित ಶ್ರುತಿವರ್ಜಿತ (वि०) 1. ಕರ್ಣವಿಲ್ಲದವನು, ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದವನು, ಕಿವುಡ. श्रुत्या वर्जितः। 2. ವೇದಾಭ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದವನು. **–विहीनः –ವಿಹೀನಃ.**

श्रुतिविहित ಶ್ರುತಿವಿಹಿತ (वि०) ವೇದದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ, ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. श्रुतौ विहितम्।

श्रुतिवेध ಶ್ರುತಿವೇಧ (पुं०) 1. ಕಿವಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚುವುದು. 2. ಕಿವಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚುವ ಸಮಾರಂಭ. श्रुतेः वेधो यत्र।

श्रुतिशिरस् ಶ್ರುತಿಶಿರಸ್ (न०) ಉಪನಿಷತ್ತು, ವೇದಾಂತ. श्रुतीनां शिरः। "श्रुतिशिरसि विदीप्ते ब्रह्मणि श्रीनिवासे भवतु मम परस्मिन् शेमुषी भक्तिरूपा" श्रीभाष्यम्।

श्रेणि ಶ್ರೇಣಿ (स्त्री०) ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು. श्रीयते—श्रिञ् (सेवायाम्) "निः" (उ० ४-५३)। "श्रेयः परिपणं तस्य श्रुतिश्रेणिशिरोमृतम्" याद० १६-७२। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–णी –ಣೀ.** "श्रेणीबन्धाद्वितन्वद्भिरस्तम्भां तोरणस्रजम्" रघु० १-४१।

श्रेयस् ಶ್ರೇಯಸ್ (न०) 1. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. अतिशयेन प्रशस्यम् — प्रशस्य "ईयसुन्" (५-३-५७)। प्रशस्यस्य

श्रः (५-३-६०) इति श्रः। "मुक्तिः कैवल्यनिर्वाण-श्रेयोनिःश्रेयसामृतम्" अम०। 2. ಧರ್ಮ, ತ್ರಿವರ್ಗ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಥ, ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಕಾಮ, ಅರ್ಥ. "धर्मार्थावुच्यते श्रेयः कामार्थौ धर्म एव वा। अर्थ एवेह वा श्रेयः त्रिवर्ग इति तु स्थितिः" मनु० २-२२४। 3. ಅಭ್ಯುದಯ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. "इत्युदीरितगिरं नृपस्त्वयि श्रेयसि स्थितवति स्थिरा मम" माघ० १४-१७। 4. ಶುಭ, ಕಲ್ಯಾಣ, ಮಂಗಳ. "प्रतिबध्नाति हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यतिक्रमः" रघु० १-७९। (वि०) 5. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. "श्रेयो ह्यस्माकमेवं हि प्रतायौ राजनन्दनौ" मालती० १-१६। 6. ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮನಾದ ಒಬ್ಬ, ಮೇಲಾದವನು. "श्रेयान् श्रेष्ठः पुष्कलः स्यात्" अम०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यसी –ಯಸೀ.** "श्रेयसीं तव संप्राप्ता गुणसंपद-माकृतिः" किरा० ११-११।

श्रेयसी ಶ್ರೇಯಸೀ (स्त्री०) 1. ಅಳಲೆ ಗಿಡ. 2. ಗಜ ಹಿಪ್ಪಲಿ. 3. ಅಗುರು ಶುಂಠಿ. 4. ಪುಣ್ಯ, ಸುಕೃತ. इयमनयोरतिशयेन प्रशस्या — प्रशस्य "ईयसुन्" (५-३-५७)। प्रशस्यस्य श्रः (५-३-६०)। "ङीप्" (४-१-६)। "श्रेयसी सुकृतं वृषः" अम०। "श्रेयसी करिपिप्पल्यामभयापाठयोरपि" मेदि०। 5. ಸಣ್ಣ ರಾಸ್ನೆ. "अभयारास्नयोरपि" विश्व०।

श्रेष्ठ ಶ್ರೇಷ್ಠ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. सूरिभिः सदाऽनुभवप्रीत्या स्तोत्रैः परिचर्यमाणः प्रशस्यतमः — प्रशस्य "इष्ठन्" (५-३-५५)। प्रशस्यस्य "श्रः" (५-३-६०)। "ज्येष्ठः श्रेष्ठः प्रजापतिः" वि० स०। 2. ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "विश्वरूपः स्वयं श्रेष्ठो बलवीरो बलो गणः" भा०। 3. ಕುಬೇರ. 4. ರಾಜ, ದೊರೆ. 5. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. "श्रेष्ठो वरे कुबेरे च" मेदि०। (न०) 6. ಹಸುವಿನ ಹಾಲು. "गव्यं श्रेष्ठं पुंसवनं स्याद्दोहापनयः पुमान्" त्रिकाण्ड०। (वि०) 7. ಮೇಲಾದವನು, ಉತ್ತಮನಾದವನು. अतिशयेन प्रशस्यः।

श्रेष्ठा ಶ್ರೇಷ್ಠಾ (स्त्री०) 1. ಉತ್ತಮ ಹೆಂಗಸು. 2. ನೆಲತಾವರೆ.

श्रेष्ठिन् ಶ್ರೇಷ್ಠಿನ್ (पुं०) ಉತ್ತಮನಾದ ವ್ಯಾಪಾರಿ, ವಾಣಿಜ್ಯೋದ್ಯಮ ಸಂಘದ ಅಧ್ಯಕ್ಷ.

श्रैष्ठ्य ಶ್ರೈಷ್ಠ್ಯ (न०) ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ, ಹಿರಿಮೆ. श्रेष्ठस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

श्रोण ಶ್ರೋಣ (पुं०) ಹಂಗು, ಹೆಳವ, ಕುಂಟ, ಕಾಲಿಲ್ಲದವನು. श्रोणति—श्रोणृ (संघाते) "अच्" (३-१-१३४)। "श्रोणः पङ्गौ" अम०।

श्रोणा ಶ್ರೋಣಾ (स्त्री०) 1. ಶ್ರವಣ ನಕ್ಷತ್ರ. श्रोणति श्रोणृ (संघाते) "अच्" (३-१-१३४)। "श्रोणायां श्रवणद्वादश्यां मुहूर्तेऽभिजिति प्रभुः। सर्वे नक्षत्रताराद्याः चक्रुस्तज्जन्म दक्षिणम्" भाग० ८-१८-५। 2. ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ.

श्रोणि ಶ್ರೋಣಿ (स्त्री०) ನಿತಂಬ, ಪಿರ್ರೆ, ಕಟಿ. श्रोणृ (संघाते) "इन्" (उ० ४-११८)। "श्रोणिषु प्रियकरः पृथुलासु स्पर्शमाप सकलेन तलेन" माघ० १०-६५। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–णी –ಣೀ.** "श्रोणीभिर्गुरुभिरतूर्णमुत्पतन्त्यः तोयेषु द्रुततरमङ्गना निपेतुः" माघ० ८-३१।

श्रोणिफलक ಶ್ರೋಣಿಫಲಕ (न०) ವಿಶಾಲವಾದ ಸೊಂಟ, ಟೊಂಕ, ನಡು. श्रोणेः फलकमिव।

श्रोणिसूत्र ಶ್ರೋಣಿಸೂತ್ರ (न०) 1. ನಡುದಾರ, ಉಡುದಾರ, ಸೊಂಟದ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವ ದಾರ. 2. ಖಡ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ನಡುಪಟ್ಟಿ.

श्रोतव्य ಶ್ರೋತವ್ಯ (वि०) 1. ಕೇಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಕೇಳಬೇಕಾದ. 3. ಕೇಳಬಹುದಾದ. 4. ಕೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. श्रु (श्रवणे) "तव्यः" (३-१-९६)। "श्रोतव्यं क्षत्रियैर्द्विजात्" रामा०। "अनीयर्" (३-१-९६)। **श्रवणीयम् ಶ್ರವಣೀಯಮ್.**

श्रोतृ ಶ್ರೋತೃ (वि०) ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಕೇಳುವವನು, ಆಲಿಸುವವನು. श्रु (श्रवणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "अप्यन्य-पुष्टा प्रतिकूलशब्दा श्रोतुर्वितन्त्रीरिव ताड्यमाना" कुमा० १-४५। "पठेदर्थं बुध्यमानः श्रावयेद्वै नरोत्तमे। श्रोता तु प्राङ्मुखो भूत्वा शृणुयात् भक्तितत्परः" पाद्मपु०।

श्रोत्रिय ಶ್ರೋತ್ರಿಯ (पुं०) 1. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. छन्दः अधीते — छन्दस् "घन्" वा प्रकृतेः श्रोत्रादेशश्च निपा० (५-२-८४)। पक्षे "अण्" (४-२-५९)। **छान्दसः ಛಾಂದಸಃ.** "ते श्रोत्रियास्तत्त्वविनिश्चयाय भूरिश्रुतं शाश्वतमाद्रियन्ते" मालती० १-७। 2. ವೇದ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. "जन्मना ब्राह्मणो ज्ञेयः संस्कारैर्द्विज उच्यते। विद्यया याति विप्रत्वं त्रिभिः श्रोत्रिय उच्यते"॥

श्रोत्र ಶ್ರೋತ್ರ (न०) 1. ಕರ್ಣ, ಕಿವಿ. श्रूयतेऽनेन—श्रु (श्रवणे) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)। "श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन" भर्तृ० १-६२। (पुं०) 2. ವೇದ. श्रूयेते धर्माधर्मौ अनेन—श्रु "त्रन्" (उ० ४-१६७)।

श्रोत्रपेय ಶ್ರೋತ್ರಪೇಯ (वि०) ಕಿವಿಗಳಿಂದ ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಕಿವಿಗಳಿಂದ ಕೇಳಲ್ಪಡುವ. श्रोत्राभ्यां पातुं योग्यम् — पा (पाने) "यत्" (३-१-९७)। "सन्देशं मे तदनु जलद श्रोष्यसि श्रोत्रपेयम्" मेघ० १-१३।

श्रोत्रसुख ಶ್ರೋತ್ರಸುಖ (वि०) ಶ್ರೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ, ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಇಂಪಾಗಿರುವ. श्रोत्रयोः सुखं सुखकरम्। "इत्योषधिप्रस्थविलासिनीनां शृण्वन् कथाः श्रोत्रसुखाः त्रिनेत्रः" कुमा० ७-६९।

श्रोष्यत् ಶ್ರೋಷ್ಯತ್ (वि०) ಕೇಳುತ್ತಿರುವ, ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಆಲಿಸುತ್ತಿರುವ. श्रु (श्रवणे)+स्यः "शतृ" (३-२-१२४)। "त्वं मया प्रियसखीसमागता श्रोष्यतेव वचनानि पृष्ठतः" कुमा० ८-५९।

श्रौत ಶ್ರೌತ (न०) 1. ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಆಹವನೀಯ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂಬ ಮೂರು ಅಗ್ನಿಗಳು. श्रुतौ भवम्—श्रुति "अण्" (४-३-५३)। "त्रयो ये गार्हपत्याहवनीयदक्षिणाग्नयः। इदमग्नित्रिकं श्रौतं त्रेताग्निहोत्रमित्यपि"। 2. ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಕರ್ಮ, ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯ. (वि०) 3. ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ, ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯವು श्रौतम् ಮತ್ತು स्मार्तम् ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "धर्मज्ञैर्विहितो धर्मः श्रौतः स्मार्तो द्विधा द्विजैः॥ दानाग्निहोत्रसंबन्धमिज्या श्रौतस्य लक्षणम्॥ स्मार्तो वर्णाश्रमाचारो यमैश्च नियमैर्युतः॥ पूर्वेभ्यो वेदयित्वेह श्रौतं सप्तर्षयोऽब्रुवन्"॥

श्रौतकर्मन् ಶ್ರೌತಕರ್ಮನ್ (न०) ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮ. श्रौतं कर्म।

श्रौत्र ಶ್ರೌತ್ರ (न०) 1. ಕರ್ಣ, ಕಿವಿ. श्रोत्रमेव—"अण्" (५-४-३८)। 2. ಶ್ರೋತ್ರಿಯತ್ವ ಅಥವಾ ಶ್ರೋತ್ರಿಯನ ಕರ್ಮ. श्रोत्रियस्य भावः कर्म वा—श्रोत्रिय "अण्" (५-१-१३०)। यलोपः (वा० ५-१-१३०)। "श्रौत्रार्हन्तीचणैर्गुण्यैर्महर्षिभिरहर्निशम्। तोष्टूयमानोऽप्यगुणो विभुर्विजयतेतराम्"।

श्रौषट् ಶ್ರೌಷಟ್ (अव्य०) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡುವುದು, –ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದು. श्रूयतेऽनेन —श्रु (श्रवणे) "डौषट्" बाहु०।

श्लक्ष्ण ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣ (वि०) 1. ಅಲ್ಪವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪವಾದ, ಕೊಂಚ. श्लिष (आलिङ्गने) "क्स्नः" उपधायाः अकारश्च (उ० ३-१९)। 2. ನಯವಾಗಿರುವ, ನುಣುಪಾಗಿರುವ, ಮೃದುವಾಗಿರುವ. "श्लक्ष्णं यत्परिहितमेतयोः किलान्तर्धानार्थं तदुदकसेकसक्तमूर्वोः" माघ० ८-६५। 3. ನಯವಾದ, ಮಧುರವಾದ, ಕಠಿನವಲ್ಲದ, ಸೌಮ್ಯವಾದ. "अहिंसयैव भूतानां कार्यं श्रेयोऽनुशासनम्। वाक्चैव मधुरा श्लक्ष्णा प्रयोज्या धर्ममिच्छता" मनु० २-१५९। 4. ಅಂದವಾದ, ಚೆಂದವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ.

श्लक्ष्णक ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಕ (न०) 1. ಅಡಕೆಕಾಯಿ. (वि०) 2. ನಯವಾದ, ನುಣುಪಾದ. 3. ಅಂದವಾದ, ಸುಂದರವಾದ.

श्लथ ಶ್ಲಥ (वि०) 1. ಸಡಿಲವಾದ, ಬಿಗಿಯಾಗಿಲ್ಲದ. श्लथ (दौर्बल्ये) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "श्लथशिरसिजपाशपातभारादिव नितरां नतिमद्भिरंसभागैः" माघ० ७-६२। 2. ಬಿಚ್ಚಿರುವ, ಕೆದರಿರುವ. "उपेक्षते यः श्लथलम्बिनीर्जटाः कपोलदेशे कलमाग्रपिङ्गलाः" कुमा० ५-४७। 3. ಸಡಿಲವಾದ, ದುರ್ಬಲವಾದ. "वृन्ताच्छ्लथं हरति पुष्पमनोहकानाम्" रघु० ५-६९।

श्लाघन ಶ್ಲಾಘನ (न०) ಶ್ಲಾಘಿಸುವುದು, ಹೊಗಳುವುದು. श्लाघृ (कत्थने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

श्लाघनीय ಶ್ಲಾಘನೀಯ (वि०) 1. ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ. श्लाघृ (कत्थने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಹೊಗಳಬೇಕಾದ. 3. ಹೊಗಳಲು ಅರ್ಹನಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–घितव्यः –ಘಿತವ್ಯಃ.**

श्लाघमान ಶ್ಲಾಘಮಾನ (वि०) ಹೊಗಳುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. श्लाघृ (कत्थने) "शानच्" (३-२-१२४)।

श्लाघा ಶ್ಲಾಘಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. श्लाघृ (कत्थने) "अः" (३-३-१०३)। "ज्ञाने मौनं क्षमा शक्तौ त्यागे श्लाघाविपर्ययः" रघु० १-२२। 2. ಪರಿಚರ್ಯೆ, ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. 3. ಅಭಿಲಾಷೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ.

"श्लाघा स्त्रियां प्रशंसायां परिचर्याभिलाषयोः" मेदि०।

श्लाघित ಶ್ಲಾಘಿತ (वि०) 1. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. श्लाघृ (कत्थने) "क्तः" (३-२-१०२)। "शङ्खपद्मसुरपादपादिभिः श्लाघितां त्रिदिवतो गुणाधिकाम्" याद० १७-४२। (न०) 2. ಹೊಗಳಿಕೆ, ಪ್ರಶಂಸೆ. श्लाघृ भावे "क्तः" (३-३-११४)।

श्लाघ्य ಶ್ಲಾಘ್ಯ (वि०) 1. ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೊಗಳಬೇಕಾದ. 3. ಹೊಗಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. श्लाघृ (कत्थने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

श्लिकु ಶ್ಲಿಕು (पुं०) 1. ಭೃತ್ಯ, ಸೇವಕ, ಆಳು. श्लिष (आलिङ्गने) "कुः" कादेशश्च (उ० १-३३)। 2. ವಿಷಯಲಂಪಟ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. (न०) 3. ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರ.

श्लिषा ಶ್ಲಿಷಾ (स्त्री०) ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. श्लिष (आलिङ्गने) "अः" (३-३-१०३)।

श्लिष्ट ಶ್ಲಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. श्लिष (आलिङ्गने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. "उर्वीरुहः श्लिष्टतनूनहीन्द्रैः" माघ० ४-७। 3. ಶ್ಲೇಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನಾನಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಶಬ್ದ).

श्लिष्टि ಶ್ಲಿಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಆಲಿಂಗನ. श्लिष (आलिङ्गने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

श्लिष्यत् ಶ್ಲಿಷ್ಯತ್ (वि०) 1. ಆಲಿಂಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. श्लिष (आलिङ्गने) "शतृ" (३-२-१२४)। "श्लिष्यन्तं मुहुरितरोऽपि तं निजस्त्रीमुत्तुङ्गस्तनभरभङ्गभीरुमध्याम्" माघ० ४-३८। 2. ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕಾಡುತ್ತಿರುವ. "श्लिष्यद्भिरन्योन्यमुखाग्रसङ्गस्खलत्खलीनं हरिभिर्विलोलैः" माघ० ३-६६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –न्ती –ನ್ತೀ.

श्लीपद ಶ್ಲೀಪದ (न०) ಆನೆಕಾಲು, ಆನೆಯ ಕಾಲಿನಂತೆ ದಪ್ಪವಾಗಿ ಊದುವ ಒಂದು ರೋಗ. ಇದು वातिकम् पैत्तिकं ಮತ್ತು श्लैष्मिकम् ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "वातजं कृष्णरूपं हि स्फुटितं तीव्रवेदनम्। अनिमित्तरुजं चास्य बहुशो ज्वर एव च"॥ "पित्तजं पीतसङ्काशं दाहज्वरयुतं भृशम्। श्लैष्मिकं तु भवेत् स्निग्धं तथा पाण्डु गुरु स्थिरम्"॥

श्लील ಶ್ಲೀಲ (वि०) ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತ, ಧನಿಕ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. श्रीः लक्ष्मीः अस्यास्ति "लच्" (५-२-९७)। पृषो०।

श्लेष ಶ್ಲೇಷ (पुं०) 1. ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. श्लिष (आलिङ्गने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ, ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಸಂಧಿಸುವುದು. 3. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಬೇರ್ಪಡಿಸಲಾಗದಂತೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು. 4. ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. श्लिष "णः" (३-१-१४१)। ನಾನಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು **ಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರ** "नानार्थसंश्रयः श्लेषः वर्ण्यावर्ण्योभयात्मकः" चन्द्रा०। **उदा**: "सर्वदोमाधवः पातु स योऽगङ्गां मदीधरत्"॥ ಇದು ಪ್ರಕೃತ, **ಅಪ್ರಕೃತ** ಮತ್ತು **ಪ್ರಕೃತಾಪ್ರಕೃತ** (ಉಭಯಾತ್ಮಕ) ಗಳೆಂದು ಮೂರು **ವಿಧ**. सर्वदो माधवः ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹರಿ ಮತ್ತು ಹರ ಇಬ್ಬರ ಕೀರ್ತನವೂ ಪ್ರಕೃತ. सर्वदः माधवः अगं गां च ಎಂದೂ सर्वदा उमाधवः गङ्गाम् ಎಂದೂ ಪ್ರಕೃತಗಳಿಗೆ (ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ) ಶ್ಲೇಷವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಶ್ಲೇಷ. "अब्जेन त्वन्मुखं तुल्यम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಕಮಲಗಳೆರಡೂ ಅಪ್ರಕೃತವಾದುದರಿಂದ ಅಪ್ರಕೃತ ಶ್ಲೇಷ. "उच्चरद्भूरिकीलालः शुशुभे वाहिनीपतिः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೇನಾಪತಿಯು ಪ್ರಕೃತ. ಸಮುದ್ರವು ಅಪ್ರಕೃತವಾದುದರಿಂದ ಉಭಯಾತ್ಮಕ ಶ್ಲೇಷ. ಇತ್ಯಾದಿ 5. ದಾಹ, ಸುಡುವುದು.

श्लेष्मक ಶ್ಲೇಷ್ಮಕ (पुं०) ಶ್ಲೇಷ್ಮ, ಕಫ.

श्लेष्मघना ಶ್ಲೇಷ್ಮಘನಾ (स्त्री०) 1. ತಾಳೆಮರ. 2. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. "श्लेष्मघना तु केतक्यां मल्याम्" हेम०।

श्लेष्मघ्नी ಶ್ಲೇಷ್ಮಘ್ನೀ (स्त्री०) 1. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. 2. ಕೇತಕೀವೃಕ್ಷ, ತಾಳೆ ಮರ. श्लेष्माणं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

श्लेष्मण ಶ್ಲೇಷ್ಮಣ (वि०) ಶ್ಲೇಷ್ಮರೋಗವುಳ್ಳವನು. श्लेष्मास्यास्ति "नः" (५-२-१००)।

श्लेष्मन् ಶ್ಲೇಷ್ಮನ್ (पुं०) ಕಫ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ. श्लिष (आलिङ्गने) "मनिन्" (उ० ४-१४५)।

श्लेष्मल ಶ್ಲೇಷ್ಮಲ (वि०) ಕಫವ್ಯಾಧಿಯುಳ್ಳವನು. श्लेष्मास्यास्ति — श्लेष्मन् "लच्" (५-२-९७)।

श्लेष्मातक ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕ (पुं०) ಚಳ್ಳೆಮರ. श्लेष्माणं अतति—अत (सातत्यगमने) "क्वुन्" (उ० २-३२)।

श्लोक ಶ್ಲೋಕ (पुं०) 1. ಪದ್ಯ, ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದಗಳ ಸಮೂಹ. श्लोक्यते पद्यते रूपेण संहन्यते कविभिः— श्लोकृ (संघाते) "घः" (३-३-११८)। "मानिषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः। यत् क्रौञ्चमिथुनादेकमवधीः काममोहितम्।। तस्येत्थं ब्रुवतश्चिन्ता बभूव हृदि वीक्षतः। शोकार्तेनास्य शकुनेः किमिदं व्याहृतं मया। चिन्तयन् स महाप्राज्ञश्चकार मतिमान् मतिम्।। शिष्यं चैवाब्रवीद्वाक्यमिदं स मुनिपुङ्गवः। पादबन्धोऽक्षर-समस्तन्त्रीलयसमन्वितः।। शोकार्तस्य प्रवृत्तो मे श्लोको भवतु नान्यथा" रामा०। 2. ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. श्लोकृ "घञ्" (३-३-१८)। "पद्ये यशसि च श्लोकः" अम०।

श्वःश्रेयस ಶ್ವಃಶ್ರೇಯಸ (न०) 1. ಕಲ್ಯಾಣ, ಶುಭ, ಮಂಗಳ. श्वः आगामि श्रेयोऽत्र—श्वस्+श्रेयस् "अच्" (५-४-८०)। "श्वःश्रेयसमवाप्तासि भ्रातृभ्यां प्रत्यभाणि सा" भट्टि० ४-३८। 2. ಸುಖ, ಸಂತೋಷ. 3. ಪರಮಾತ್ಮ. "श्वःश्रेयसन्तु कल्याणे परमात्मनि शर्मणि" मेदि०। (वि०) 4. ಶುಭವುಳ್ಳವನು. 5. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳವನು.

श्वगण ಶ್ವಗಣ (पुं०) ನಾಯಿಗಳ ಸಮೂಹ. शुनां गणः।

श्वगणिक ಶ್ವಗಣಿಕ (पुं०) 1. ಬೇಟೆಗಾರ. 2. ನಾಯಿಗಳನ್ನು ಸಾಕಿ ಜೀವಿಸುವವನು. श्वगणेन चरति— श्वगण वा "ष्ठन्" (४-४-११)। पक्षे "ठञ्" (४-४-११)। **श्वागणिकः ಶ್ವಾಗಣಿಕಃ.**

श्वदंष्ट्रा ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ (स्त्री०) ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. शुनो दंष्ट्रेव। "पलंकषा त्विक्षुगन्धा श्वदंष्ट्रा स्वादुकण्टकः" अम०।

श्वधूर्त ಶ್ವಧೂರ್ತ (पुं०) ಶೃಗಾಲ, ಜಂಬುಕ, ನರಿ.

श्वन् ಶ್ವನ್ (पुं०) ನಾಯಿ. श्वयति—टु ओ श्वि (गति-वृद्धयोः) "कनिः" (उ० १-१५७)। "श्वा पिण्डदस्य कुरुते गजपुङ्गवस्तु धीरं विलोकयति चाटुशतैश्च भुङ्क्ते" भर्तृ० १-२३। "श्वानः स्वरेण श्रवणान्तशातिना" कुमा० १५-२४।

श्वनिश ಶ್ವನಿಶ (न०) ನಾಯಿಯ ರಾತ್ರಿ. शुनो निशा— वा क्लीबम् (२-४-२५)। पक्षे **श्वनिशा ಶ್ವನಿಶಾ.** "शुनः चतुर्दश्यामुपवसतः पश्यामः"। ಮದಿಸಿದ ನಾಯಿಯ ರಾತ್ರಿಯು ಶ್ವನಿಶ. "यस्यां मत्ता निशि श्वानः श्वनिशं श्वनिशा च सा"।

श्वपच् ಶ್ವಪಚ್ (पुं०) ಚಂಡಾಲ, ನಿಮ್ನವರ್ಗದವನು. श्वानं पचति— डु पचष् (पाके) "क्विप्" (३-२-६१)। "शुनां च पतितानां च श्वपचां पापरोगिणाम्। वायसानां क्रिमीणां च शनकैर्निर्वपेद्भुवि" मनु० ३-९२। "अच्" (३-१-१३४)। **—पचः —ಪಚಃ.**

श्वपाक ಶ್ವಪಾಕ (पुं०) ಚಂಡಾಲ. शुनां पाकः कार्यत्वेनास्य। "क्षत्तुर्जातिस्तथोग्रायां श्वपाक इति कीर्त्यते" मनु० १०-१९।

श्वफल्क ಶ್ವಫಲ್ಕ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಯಾದವ, ಅಕ್ರೂರನ ತಂದೆ.

श्वभीरु ಶ್ವಭೀರು (पुं०) ನರಿ, ಜಂಬುಕ. शुनः भीरुः।

श्वभ्र ಶ್ವಭ್ರ (न०) ರಂಧ್ರ, ತೂತು. श्वभ्र (गतौ) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। श्वभ्रयति— श्वभ्र + णिच् "अच्" (३-१-१३४) वा। "तिरोहितश्वभ्रनिकुञ्ज-रोधसः" किरा० १४-३३।

श्वयथु ಶ್ವಯಥು (पुं०) ಶೋಫೆ, ಊತ, ಊದಲು ವ್ಯಾಧಿ. टु ओ श्वि (गतिवृद्धयोः) "अथुच्" (३-३-८१)।

श्वयीची ಶ್ವಯೀಚೀ (स्त्री०) ವ್ಯಾಧಿ, ಪೀಡೆ, ಬಾಧೆ. टु ओ श्वि (गतिवृद्धयोः) "ईचिः" (उ० ४-७१)।

श्वयूथ्य ಶ್ವಯೂಥ್ಯ (न०) ನಾಯಿಗಳ ಗುಂಪು.

श्ववृत्ति ಶ್ವವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಸೇವೆ, ಜೀತ. शुनः कुक्कुरस्येव पराधीना वृत्तिः जीवनम्। ಯಜಮಾನನನ್ನು ದೀನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವುದು, ಅವನ ತರ್ಜನ ಮತ್ತು ನೀಚವಾದ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ಅನವರತವೂ ಖಿನ್ನಮನಸ್ಕನಾಗುವುದರಿಂದ ಸೇವೆಯು ಶ್ವವೃತ್ತಿಗೆ ಸಮಾನವಾದುದು. "सेवा श्ववृत्तिराख्याता तस्मात्तां परिवर्जयेत्" मनु० ४-६। "सेवां लाघव-कारिणीं कृतधियः स्थाने श्ववृत्तिं विदुः" मुद्रा० ३-१४।

श्वव्याघ्र ಶ್ವವ್ಯಾಘ್ರ (पुं०) ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿ, ಹಿಂಸಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿ.

श्वशुर ಶ್ವಶುರ (पुं०) ಮಾವ— (1) ಪತಿಯ ತಂದೆ. (2) ಪತ್ನಿಯ ತಂದೆ. शु आशु अश्नुते अश्यते वा—अशू (व्याप्तौ) "उरन्" (उ० १-४४)। "श्वशुरं भूतनाथस्य स्कन्दमातामहं गिरिम्। प्रसूतिं सर्वरत्नानां पृथिवी-धेनुतर्णकम्" याद० २२-११६। (द्वि० व०) **—रौ —ರೌ.** ಶ್ವಶ್ರೂ ಮತ್ತು ಶ್ವಶುರ, ಅತ್ತೆ ಮತ್ತು ಮಾವ. श्वश्रूश्च श्वशुरश्च वा एकशेषः।

श्वशुर्य ಶ್ವಶುರ್ಯ (पुं०) ಭಾವ, ಮೈದುನ—ಪತಿಯ ಸಹೋದರ, ಪತ್ನಿಯ ಸಹೋದರ. श्वशुरस्य अपत्यम् "यत्" (४-१-१३७)।

श्वश्रू ಶ್ವಶ್ರೂ (स्त्री०) ಅತ್ತೆ—(1) ಪತಿಯ ತಾಯಿ. (2) ಪತ್ನಿಯ ತಾಯಿ. श्वशुरस्य स्त्री—श्वशुर "ऊङ्" (४-१-६८)। श्वशुरस्योकाराकारलोपश्च।

श्वश्रूश्वशुरौ ಶ್ವಶ್ರೂಶ್ವಶುರೌ (द्वि० व०) ಅತ್ತೆ ಮತ್ತು ಮಾವ, ಪತಿಯ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳು, ಪತ್ನಿಯ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳು. श्वश्रूश्च श्वशुरश्च।

श्वस् ಶ್ವಸ್ (अव्य०) ನಾಳೆಯ ದಿನ. आगामि अहः। पृषो०। "श्वो मया सह गन्तासि जनन्या च समेधितः" रामा०। "श्वस्त्वया सुखसंवित्तिः स्मरणीयाधुनातनी" किरा० ११-३४।

श्वसत् ಶ್ವಸತ್ (वि०) ಉಸಿರಾಡುತ್ತಿರುವ. श्वस (प्राणने) "शतृ" (३-२-१२४)। "स कर्मकारभस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति" हितो०।

श्वसन ಶ್ವಸನ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. श्वसित्यनेन—श्वस (प्राणने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "शिशिरकिरणकान्तं वासरान्तेऽभिसार्य श्वसनसुरभिगन्धिः सांप्रतं सत्वरेव" माघ० ११-२१। 2. ಮದನ ವೃಕ್ಷ, ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. (न०) 3. ನಿಶ್ವಾಸ, ನಿಟ್ಟುಸಿರು. "प्रकुप्यतः श्वसनसमीरणाहतिस्फुटोष्मभिस्तनुवसनान्तमारुतैः" माघ० १७-६। 4. ಸ್ಪರ್ಶನ, ಮುಟ್ಟುವುದು. "घ्राणेन गन्धं रसनेन वै रसं रूपं च दृष्टया श्वसनं त्वचैव" भाग० २-२-२९। 5. ಉಸಿರಾಡುವುದು. "मुखवासमास्यकमलश्वसनैः" माघ० ९-५२।

श्वसनाशन ಶ್ವಸನಾಶನ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಗಾಳಿಯೇ ಆಹಾರವಾಗಿರುವ ಹಾವು. श्वसनो वायुरशनं यस्य।

श्वसनोत्सुक ಶ್ವಸನೋತ್ಸುಕ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು.

श्वसित ಶ್ವಸಿತ (न०) 1. ನಿಶ್ವಾಸ, ನಿಟ್ಟುಸಿರು. श्वस (प्राणने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "दलितकोमलपाटलकुड्मले निजवधूश्वसितानुविधायिनि" माघ० ६-२३। 2. ಉಸಿರಾಡುವುದು. 3. ಸರ್ಪಗಳ ಫೂತ್ಕಾರ. "प्रहितं दिवि प्रजविभिः श्वसितैः शरदभ्रविभ्रममपां पटलम्" किरा० ६-१५।

श्वस्तन ಶ್ವಸ್ತನ (वि०) 1. ನಾಳೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, ನಾಳೆ ಆಗುವ. श्वो भवम्—श्वस् "ट्युः" तुट् च वा (४-३-२३)। "सायन्तनं श्वस्तनं वा न संगृह्णीत भिक्षुकः। मक्षिका इव संगृह्णन् सह तेन विनश्यति" भाग० ११-८-१२। पक्षे "त्यप्" (४-२-१०५)।

श्वस्त्यम् ಶ್ವಸ್ತ್ಯಮ್. (न०) 2. ಭವಿಷ್ಯತ್ತು, ಮುಂದಿನ ಕಾಲ.

श्वस्त्य ಶ್ವಸ್ತ್ಯ (वि०) ನಾಳೆಯ ದಿನ ಉಂಟಾಗುವ, ನಾಳೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. श्वस् वा "त्यप्" (४-२-१०५)। पक्षे "ट्युः" (४-३-२३) वा। तुट् च।

श्वाकर्ण ಶ್ವಾಕರ್ಣ (पुं०) ನಾಯಿಯ ಕಿವಿ. श्वन् शब्दस्य दीर्घः (वा० ६-३-१३०)।

श्वागणिक ಶ್ವಾಗಣಿಕ (वि०) ನಾಯಿಗಳನ್ನು ಸಾಕುವವನು, ನಾಯಿಗಳನ್ನು ಸಾಕಿ ಜೀವಿಸುವವನು. श्वगणेन चरति—श्वगण "ठञ्" (४-४-११)। "ठन्" (४-४-११)। च **श्वगणिकः ಶ್ವಗಣಿಕಃ.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। ठञि **श्वागणिकी ಶ್ವಾಗಣಿಕೀ.** ठनि **श्वगणिकी ಶ್ವಗಣಿಕೀ.**

श्वादन्त ಶ್ವಾದಂತ (पुं०) 1. ನಾಯಿಯ ಹಲ್ಲು. शुनो दन्तः दीर्घः (वा० ६-३-१३०)। (वि०) 2. ನಾಯಿಯ ಹಲ್ಲಿನಂತೆ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳವನು. शुनो दन्ता इव दन्ता यस्य। एवं श्वादंष्ट्रः श्वापदम् श्वापुच्छम् ಇತ್ಯಾದಿ.

श्वान ಶ್ವಾನ (पुं०) 1. ನಾಯಿ. श्वा स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (न०) 2. ನಾಯಿಗಳ ಸಮೂಹ. शुनां समूहः—श्वन् "अञ्" (४-२-४५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **श्वानी ಶ್ವಾನೀ.** "श्वानकुक्कुटचाण्डालाः समस्पर्शाः प्रकीर्तिताः" पञ्चतं० ३-११५।

श्वापद ಶ್ವಾಪದ (पुं०) ಕಾಡುಪ್ರಾಣಿಗಳು, ದುಷ್ಟ ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಕ್ರೂರ ಮೃಗಗಳು. शुन इव पदं यस्य। दीर्घः (वा० ६-३-१३०)। "श्वापदा द्विखुरो हस्ती वानरः पक्षिपञ्चमः। औदकाः पशवः षष्ठाः सप्तमास्तु सरीसृपाः" विष्णुपु०।

श्वाविध् ಶ್ವಾವಿಧ್ (पुं०) ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ. श्वानं विध्यति—व्यध (ताडने) "क्विप्" (३-२-१७८)।

श्वास ಶ್ವಾಸ (पुं०) 1. ಉಸಿರು. श्वस (प्राणने)—श्वसित्यनेन—कर० "घञ्" (३-३-१२१)। श्वसिति—श्वस (प्राणने) "णः" (३-१-१४१) वा। "अद्यापि स्तनवेपथुं जनयति श्वासः प्रमाणाधिकः" शाकु० १-२६। 2. ನಿಟ್ಟುಸಿರು. 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 4. ಉಬ್ಬಸ, ದಮ್ಮು, ಗೂರಲುವ್ಯಾಧಿ. ವಿಗುಣವಾದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಕಫದೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಆಡುವ ಶ್ವಾಸವು ಶ್ವಾಸರೋಗ. "विहाय प्रकृतिं वायुः

प्राणोऽथ कफसंयुतः। श्वासयत्यूर्ध्वगो भूत्वा तं श्वासं परिचक्षते" सुश्रुत० उत्तरतं० ५१-४। ಈ ವ್ಯಾಧಿಯು (1) क्षुद्रकः (2) तमकः (3) छिन्नः (4) महान् ಮತ್ತು (5) ऊर्ध्वः ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. "क्षुद्रकस्तमकश्छिन्नो महानूर्ध्वश्च पञ्चमः। भिद्यते स महाव्याधिः श्वास एको विशेषतः" सुश्रुत० उत्तरतं० ५१-५।

श्वासकास ಶ್ವಾಸಕಾಸ (पुं०) ಉಬ್ಬಸವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಸರೋಗ, ಗೂರಲುವ್ಯಾಧಿ. श्वासयुक्तः कासः।

श्वासकुठार ಶ್ವಾಸಕುಠಾರ (पुं०) ಶ್ವಾಸರೋಗಕ್ಕೆ ಕುಠಾರಪ್ರಾಯವಾದ ಔಷಧ, ಶ್ವಾಸವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವ ಔಷಧ. श्वासस्य कुठार इव।

श्वासधारण ಶ್ವಾಸಧಾರಣ (नं०) ಉಸಿರನ್ನು ತಡೆಯುವುದು, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ, ವಾಯುನಿರೋಧ. श्वासस्य धारणम् स्थिरीकरणम्। ಶ್ವಾಸವಾಯುವು ಚಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಚಿತ್ತವೂ ಚಂಚಲವಾಗುವುದು. ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು. "चले वाते चलं चित्तं निश्चले निश्चलं भवेत्। योगी स्थाणुत्वमाप्नोति ततो वायुं निरोधयेत्" हठ० २-२। ವಾತವೂ ಚಿತ್ತವೂ ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಯೋಗಿಯು ದೀರ್ಘಜೀವಿಯಾಗುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದಿಂದ ವಾಯುನಿರೋಧ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

श्वासनिरोध ಶ್ವಾಸನಿರೋಧ, –रोध –ರೋಧ (पुं०) ಪ್ರಾಣವಾಯುವನ್ನು ತಡೆಯುವುದು, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ಮಾಡುವುದು. प्राणस्य वायोः निरोधो रोधो वा।

श्वासहिक्का ಶ್ವಾಸಹಿಕ್ಕಾ (स्त्री०) ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ, ಶ್ವಾಸಾಂಗಗಳು ಹಠಾತ್ತಾಗಿ ಸಂಕೋಚಹೊಂದಿ ಶ್ವಾಸದ್ವಾರವು ಥಟ್ಟನೆ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಲಕ್ಷಣ ಶಬ್ದ.

श्वासहेति ಶ್ವಾಸಹೇತಿ (स्त्री०) (ಶ್ವಾಸರೋಗವನ್ನು ಶಮನ ಮಾಡುವ) ನಿದ್ರೆ. श्वासस्य हेतिरिव।

श्वासानिल ಶ್ವಾಸಾನಿಲ (पुं०) ಉಸಿರಿನ ಗಾಳಿ. "विनतासुतस्य श्वासानिलेन भुजगः स्पृहयालुताम्" चं० रा०।

श्वासारि ಶ್ವಾಸಾರಿ (पुं०) ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ನೆಲತಾವರೆಗೆಡ್ಡೆ. श्वासस्य श्वासरोगस्य अरिः।

श्वासिन् ಶ್ವಾಸಿನ್ (वि०) 1. ಶ್ವಾಸರೋಗವುಳ್ಳವನು. श्वासोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। (पुं०) 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. श्वासयति — श्वस (प्राणने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। 3. ಉಸಿರಾಡುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ, ಜೀವಸಹಿತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ.

श्वित्र ಶ್ವಿತ್ರ (नं०) ಬಿಳಿಯ ತೊನ್ನು, ಶ್ವೇತಕುಷ್ಠ. श्वेतते — श्विता (वर्णे) "रक्" (उ० २-१३)। "स्याद्वपुः सुन्दरमपि श्वित्रेणैकेन दुर्भगम्" काव्या०।

श्वित्रिन् ಶ್ವಿತ್ರಿನ್ (वि०) ಕುಷ್ಠರೋಗವುಳ್ಳವನು.

श्वेत ಶ್ವೇತ (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ, ಶುಕ್ಲವರ್ಣ. श्विता (वर्णे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ, ಒಂದು ಉಪದ್ವೀಪ. ಇದು ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಅವಾಂತರ ದ್ವೀಪ. "शुद्धधर्मपरिष्कारं श्वेतद्वीपममन्यत" याद० २२-१६२। 3. ಒಂದು ಪರ್ವತ, ಶ್ವೇತಾದ್ರಿ, ಬಿಳಿಗಿರಿ. 4. ಶುಕ್ರಗ್ರಹ. 5. ಬಿಳಿಯ ಮೋಡ. 6. ಬಿಳಿಯ ಜೀರಿಗೆ. (नं०) 7. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. (वि०) 8. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ. श्वेतो वर्णोऽस्यास्ति "अच्" ५-२-१२७)।

श्वेतक ಶ್ವೇತಕ (नं०) ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. श्वेत स्वार्थे "कन्"।

श्वेतकुञ्जर ಶ್ವೇತಕುಂಜರ (पुं०) 1. ಐರಾವತ, ಇಂದ್ರನ ಆನೆ. 2. ಬಿಳಿಯ ಆನೆ.

श्वेतकेतु ಶ್ವೇತಕೇತು (पुं०) 1. ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷು. 2. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ.

श्वेतकेश ಶ್ವೇತಕೇಶ (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಕೇಶಪಾಶ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ನುಗ್ಗೆಮರ.

श्वेतकोल ಶ್ವೇತಕೋಲ (पुं०) ಶಫರವೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. श्वेतः शुक्लः कोलः क्रोडोऽस्य।

श्वेतखदिर ಶ್ವೇತಖದಿರ (पुं०) ಬಿಳಿಯ ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ.

श्वेतगरुत् ಶ್ವೇತಗರುತ್ (पुं०) ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. श्वेता गरुतोऽस्य।

श्वेतद्वीप ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ (पुं०) ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಅವಾಂತರ (ಉಪ) ದ್ವೀಪ. ಒಂದು ದಿನ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ನಾರದಮುನಿಯನ್ನು ಕಂಡ ರಾವಣನು ತನ್ನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬಲ್ಲ ವೀರರೆಲ್ಲಿರುವರೆಂದು ಕೇಳಲು ನಾರದಮಹರ್ಷಿಯು ಶ್ವೇತದ್ವೀಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾದ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರಿರುವರೆಂದು ಹೇಳಲು ರಾವಣನು ತ್ವರಿತಗತಿಯಿಂದ ವಿಮಾನವೇರಿ ಹೊರಟು ಈ ದ್ವೀಪವನ್ನು ಸೇರಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಇವನ ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಡೆದರು. ಬಹಳ ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಅವರಿಂದ

ತನ್ನ ಕೈಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹೇಗಾದರೂ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕೆಣಕಿ ಹತನಾಗಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ದ್ವೇಷ ಸಂಪಾದಿಸಲು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೀತಾಪಹಾರ ಮಾಡಿದನು.

श्वेतधामन् ಶ್ವೇತಧಾಮನ್ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಕರ್ಪೂರ. 3. ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ. "श्वेतधामा घनसारे कलानाथाब्धिफेनयोः" हेम० ।

श्वेतपत्र ಶ್ವೇತಪತ್ರ (पुं०) ಹಂಸ. श्वेतं पत्रं यस्य ।

श्वेतपत्ररथ ಶ್ವೇತಪತ್ರರಥ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. श्वेतपत्रो हंसो रथो वाहनमस्य ।

श्वेतपर्णास ಶ್ವೇತಪರ್ಣಾಸ (पुं०) ಬಿಳಿಯ ತುಲಸಿ.

श्वेतपिङ्ग ಶ್ವೇತಪಿಂಗ, –पिङ्गल –ಪಿಂಗಲ (पुं०) ಸಿಂಹ.

श्वेतमरिच ಶ್ವೇತಮರಿಚ (न०) 1. ಬಿಳಿಯ ಮೆಣಸು. 2. ನುಗ್ಗೆಯ ಬೀಜ.

श्वेतमाल ಶ್ವೇತಮಾಲ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 2. ಧೂಮ, ಹೊಗೆ.

श्वेतरक्त ಶ್ವೇತರಕ್ತ (पुं०) ಬಿಳುಪು ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ವರ್ಣ, ಪಾಟಲ ವರ್ಣ. श्वेतो रक्तश्च ।

श्वेतरथ ಶ್ವೇತರಥ (पुं०) ಶುಕ್ರಗ್ರಹ. श्वेतो रथोऽस्य ।

श्वेतवाह ಶ್ವೇತವಾಹ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. 2. ಅರ್ಜುನ.

श्वेतवाहन ಶ್ವೇತವಾಹನ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಅರ್ಜುನ. श्वेतं वाहनं यस्य । "श्वेतवाहन इत्येष सुधाधाम्नि धनञ्जये" मेदि० ।

श्वेतशिग्रु ಶ್ವೇತಶಿಗ್ರು (पुं०) ಬಿಳಿಯ ನುಗ್ಗೆಮರ.

श्वेतशिंशपा ಶ್ವೇತಶಿಂಶಪಾ (स्त्री०) ಬಿಳಿಯ ಅಗುರು ಗಿಡ.

श्वेतसार ಶ್ವೇತಸಾರ (पुं०) ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ.

श्वेता ಶ್ವೇತಾ (स्त्री०) 1. ಕಡಿಯಾಲದ ಗಿಡ. 2. ಅತಿಬಜೆ. 3. ಬಿಳಿಯ ಬದನೆ. 4. ಬಿಳಿಯ ಗರಿಕೆ. 5. ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ. 6. ಕಪಿಲೆಹಿಟ್ಟು.

श्वेतार्क ಶ್ವೇತಾರ್ಕ (पुं०) ಬಿಳಿಯ ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

श्वैत्य ಶ್ವೈತ್ಯ (न०) ಶುಕ್ಲವರ್ಣ, ಬಿಳುಪು. श्वेतस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४) । "नयन् मधुलिहः श्वैत्यमुदग्रदशनांशुभिः" माघ० २-२१ ।

श्वोवसीय(स) ಶ್ವೋವಸೀಯ(ಸ) (न०) 1. ಕಲ್ಯಾಣ, ಮಂಗಳ, ಶುಭ. अतिशयेन वसुः — वसु "ईयसुन्" (५-३-५७) । श्वः प्रशस्तः वसीयः (५-४-८०) । (वि०) 2. ಮಂಗಳಕರವಾದ, ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ.

इति "श" कारादिपदार्थनिरूपणम् ।

ष

ष ಷ ಇದು ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯದ್ದ ಅವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ವರ್ಣ. ಈ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ) ವು ಮೂರ್ಧಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿವೃತಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಊಷ್ಮವರ್ಣ. "शषसहा ऊष्माणः, विवृतमूष्मणां स्वराणां च" सि० कौ० ।

ष ಷ (पुं०) 1. ಕಚ, ಕೇಶ, ತಲೆಯ ಕೂದಲು. 2. ಸ್ವರ್ಗ. 3. ದೇಶ. (न०) 4. ಗರ್ಭ. 5. ಮೋಕ್ಷ. 6. ಅವಸಾನ, ಕೊನೆ. 7. ಪ್ರಳಯ. (वि०) 8. ಶ್ರೇಷ್ಠ. (स्त्री०) **–षा –ಷಾ**. 9. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. "षः कचे पुंसि विज्ञेयः श्रेष्ठे स्यादभिधेयवत्" मेदि० । "षः स्वर्गे विषये च ना । षा स्त्री रमायां षं क्लीबं गर्भे मोक्षावसानयोः" नानार्थर० ।

षट्(ष्) ಷಟ್(ಷ್) ಆರು ಸಂಖ್ಯೆ. ಷಟ್ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವಾಚಕ ಪದಗಳು : ವೇದಾಂಗಗಳು. ಭೋಜ್ಯ ರಸಗಳು. ಅರಿವರ್ಗ (ಕಾಮಕ್ರೋಧಾದಿ). ರಾಜನ ಗುಣಗಳು. ವಸಂತಾದಿ ಋತುಗಳು. ಷಣ್ಮುಖನ ವದನಗಳು. ಇತ್ಯಾದಿ.

षट्कर्ण ಷಟ್ಕರ್ಣ (वि०) ಆರು ಕಿವಿಗಳಿಂದ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಆರು ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿದ, ಮೂರನೇ ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. षट्कर्णा यस्य भाषितस्य श्रोतृत्वेन स्थिताः सः षट्कर्णः । "षट्कर्णो भिद्यते

मन्त्रः चतुष्कर्णः स्थिरो भवेत् " पञ्चतं० १-१०८। ರಹಸ್ಯವಾದ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯು ಇಬ್ಬರಿಂದ ಮಾತ್ರ ನಡೆಯಬೇಕು. ಇದು ಚತುಷ್ಕರ್ಣವಾಗಿದ್ದರೆ ರಹಸ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುವುದು. ಮೂರನೆಯವನ ಕಿವಿಗೆ ಈ ವಿಷಯ ಬಿದ್ದರೆ ಆ ರಹಸ್ಯವು ಬಹಿರಂಗವಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ರಹಸ್ಯವಾದ ವಿಷಯವು ಮೂರನೆಯವನ ಕಿವಿಗೆ ಗೋಚರ (ಷಟ್‌ಕರ್ಣ) ವಾಗಕೂಡದು.

षट्कर्मन् ಷಟ್‌ಕರ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ವಿಪ್ರ. षट् कर्माण्यस्य। **ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಆರು ಕರ್ಮಗಳು :** (1) यजनम् (2) याजनम् (3) अध्ययनम् (4) अध्यापनम् (5) दानम् ಮತ್ತು (6) प्रतिग्रहः। "षट्कर्मा यागादिभिर्युतः" अम०। "इज्याध्ययनदानानि याजनाध्यापने तथा। प्रतिग्रहश्च तैर्युक्तः षट्कर्मा विप्र उच्यते"। 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಬಹುದಾದ ಆರು ವೃತ್ತಿಗಳು : (1) उञ्छवृत्तिः (ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಉದುರಿದ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಆಯ್ದು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು) (2) प्रतिग्रहः (3) भिक्षा (4) व्यापारः (5) गोरक्षणम् ಮತ್ತು (6) कृषिः ಈ ಆರು ವೃತ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಜೀವಿಸಲು ಅನುಮತಿಯುಂಟು. ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಷಟ್‌ಕರ್ಮಗಳು : (1) धौतिः (2) बस्तिः (3) नेतिः (4) त्राटकम् (5) नौलिकम् ಮತ್ತು (6) कपालभातिः ಇವು ಆರು ಕರ್ಮಗಳು. "धौतिर्बस्तिस्तथा नेतिस्त्राटकं नौलिकं तथा। कपालभातिश्चैतानि षट्कर्माणि प्रचक्षते" हठ० २-२२।

षट्क ಷಟ್ಕ (न०) ಆರು ಸಂಖ್ಯೆ. षडेव षट्कम् स्वार्थे "कन्" (५-१-५७)।

षट्कोण ಷಟ್‌ಕೋಣ (न०) 1. ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಆರನೆಯ ಸ್ಥಾನ. 2. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ.

षट्चक्र ಷಟ್‌ಚಕ್ರ (न०) ಶರೀರದೊಳಗಿರುವ ಪದ್ಮಾಕಾರದ ಆರು ವಿಧ ಚಕ್ರ. षण्णां चक्राणां समाहारः।

षट्चत्वारिंश ಷಟ್‌ಚತ್ವಾರಿಂಶ (वि०) ನಲವತ್ತಾರನೆಯ. षट्चत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। **–चत्वारिंशत् –ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್.** (स्त्री०) ನಲವತ್ತಾರು.

षट्चरण ಷಟ್‌ಚರಣ (पुं०) 1. ಆರು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. षट् चरणा अस्य। 2. ಹೇನು, ಕೂರೆ.

षट्त्रिंश ಷಟ್‌ತ್ರಿಂಶ (वि०) ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ. षट्त्रिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)।

षट्त्रिंशत् ಷಟ್‌ತ್ರಿಂಶತ್ (स्त्री०) ಮೂವತ್ತಾರು. षडधिका त्रिंशत्।

षट्त्रिंशत्तम ಷಟ್‌ತ್ರಿಂಶತ್ತಮ (वि०) ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ. षट्त्रिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटो वा "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी –ತಮೀ.**

षट्त्रिंशन्मत ಷಟ್‌ತ್ರಿಂಶನ್ಮತ (न०) ಮನು ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತಾರು ಸ್ಮೃತಿಕಾರರ ಮತ.

ಮೂವತ್ತಾರು ಮಂದಿ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು : (1) मनुः (2) विष्णुः (3) यमः (4) दक्षः (5) अङ्गिरस्(राः) (6) अत्रिः (7) बृहस्पतिः (8) आपस्तम्बः (9) उशनाः (10) कात्यायनः (11) पराशरः (12) वसिष्ठः (13) व्यासः (14) संवर्तः (15) हारीतः (16) गौतमः (17) प्रचेताः (18) शङ्खः (19) लिखितः (20) याज्ञवल्क्यः (21) काश्यपः (22) शातातपः (23) लोमशः (24) जमदग्निः (25) प्रजापतिः (26) विश्वामित्रः (27) पैठीनसिः (28) बोधायनः (29) पितामहः (30) वागलेयः (31) जाबालः (32) मरीचिः (33) च्यवनः (34) भृगुः (35) ऋश्यशृङ्गः ಮತ್ತು (36) नारदः ಇವರ ಮತವು ಷಟ್‌ತ್ರಿಂಶನ್ಮತ.

षट्पञ्चाश ಷಟ್‌ಪಂಚಾಶ (वि०) ಐವತ್ತಾರನೆಯ. षट्पञ्चाशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटो वा "तमट्" (५-२-५६)। **–पञ्चाशत्तमः –ಪಂಚಾಶತ್ತಮಃ.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–पञ्चाशी –ಪಂಚಾಶೀ, –पञ्चाशत्तमी –ಪಂಚಾಶತ್ತಮೀ.**

षट्पञ्चाशत् ಷಟ್‌ಪಂಚಾಶತ್ (स्त्री०) ಐವತ್ತಾರು षडधिका पञ्चाशत्।

षट्पञ्चाशिका ಷಟ್‌ಪಂಚಾಶಿಕಾ (स्त्री०) ವರಾಹಮಿಹಿರಾಚಾರ್ಯರ ಪುತ್ರ ಪೃಥುಯಶಸ್ಸಿನಿಂದ ವಿರಚಿತ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನಗ್ರಂಥ.

षट्पद ಷಟ್ಪದ (पुं०) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. षट्पदानि अस्य। "न षट्पदश्रेणिभिरेव पङ्कजं सशैवलासङ्गमपि प्रकाशते" कुमा० ५-९। 2. ಹೇನು, ಕೂರೆ. (वि०) 3. ಆರು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ. **–पदी –ಪದೀ.** 4. ಹೇನು, ಕೂರೆ.

षडङ्ग ಷಡಂಗ (पुं०) ಆರು ಅಂಗಗಳುಳ್ಳ ವೇದ. षट् अङ्गान्यस्य। (1) शिक्षा (2) व्याकरणम् (3) छन्दः (4) निरुक्तम् (5) ज्योतिषम् ಮತ್ತು (6) कल्पः ಇವು

ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳು. [ಇವುಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

षडभिज्ञ ಷಡಭಿಜ್ಞ (ಪುಂ) ಬುದ್ಧದೇವ. षट् अभिज्ञा अभितो ज्ञायमानानि (दिव्यं चक्षुःश्रोत्रम्, परचित्तज्ञानम्, पूर्वनिवासानुस्मृतिः, आत्मज्ञानं, वियद्गमनम् कायव्यूहश्च इति षट्) यस्य। "षडभिज्ञो दशबलोऽद्वयवादी विनायकः" अम०।

षडशीति ಷಡಶೀತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಎಂಬತ್ತಾರು. षडधिका अशीतिः। 2. ರವಿಯು ಮಿಥುನ ಕನ್ಯಾ ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮೀನ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಕಾಲ. "धनुर्मिथुनकन्यासु मीने च षडशीतयः"। ಈ ನಾಲ್ಕು ಸಂಕ್ರಮಣಗಳು ಷಡಶೀತಿ.

षडानन ಷಡಾನನ (ಪುಂ) 1. ಷಣ್ಮುಖ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಸ್ಕಂದ. षट् आननानि अस्य। "अथो चुचुम्बे विधिराद्यवृद्धः षडाननं षट्सु शिरस्सु चित्रम्" कुमा० १३-१९। (ನ०) 2. ಆರು ಮುಖಗಳು. "षडाननापीतपयोधरासु नेता चमूनामिव कृत्तिकासु" रघु० १४-२२।

षडूर्मि ಷಡೂರ್ಮಿ (ಪುಂ) ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಜೀವ. "बुभुक्षा च पिपासा च प्राणस्य मनसःस्मृतौ। शोकमोहौ शरीरस्य जरामृत्यू षडूर्मयः"। ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆ ಪ್ರಾಣಧರ್ಮ, ಶೋಕ ಮೋಹಗಳು ಮನೋಧರ್ಮ, ಜರಾಮೃತ್ಯುಗಳು ಶರೀರ ಧರ್ಮ.

षडूषण ಷಡೂಷಣ (ನ०) ಆರು ವಿಧ ಖಾರದ ವಸ್ತುಗಳು. षण्णामूषणानां समाहारः। (1) ಹಿಪ್ಪಲಿ (2) ಚವ್ಯ (3) ಚಿತ್ರಮೂಲ (4) ಮೋಡಿ (5) ಶುಂಠಿ ಈ ಪಂಚ ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಮತ್ತು (6) ಮೆಣಸು. ಇವು ಷಡೂಷಣ. "पञ्चकोलं समरिचं षडूषणमुदाहृतम्" भावप्र०।

षड्गव ಷಡ್ಗವ (ನ०) 1. ಆರು ಎತ್ತುಗಳ ಒಂದು ತಂಡ, -ಗುಂಪು. षट् गावो यत्र। 2. ಆರು ಎತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೇಗಿಲು. 3. ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ. "षट्त्वे षड्गवच्" (वा० ५-२-२९)।

षड्गुण ಷಡ್ಗುಣ (ಪುಂ) ರಾಜನಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕಾದ ಆರು ಗುಣಗಳು. षड्भिर्गुणिता गुणाः। (1) सन्धिः (2) विग्रहः (3) यानम् (4) आसनम् (5) द्वैधम् (द्वैधीभावः) ಮತ್ತು (6) आश्रयः ಇವು ಆರು ರಾಜನ ಗುಣಗಳು. [ಇವುಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

षड्ग्रन्थ ಷಡ್ಗ್ರಂಥ (ಪುಂ) ಆರು ಗಂಟುಗಳುಳ್ಳ ಹುಲಗಲಿ ಗಿಡ.

षड्ग्रन्था ಷಡ್ಗ್ರಂಥಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಬಜೆ. षट् ग्रन्था ग्रन्थयो यस्याः। "वचोग्रगन्धा षड्ग्रन्था" अम०। 2. ಕಚೋರ.

षड्ग्रन्थि ಷಡ್ಗ್ರಂಥಿ (ನ०) 1. ಹಿಪ್ಪಲಿ ಬೇರು. 2. ಬಜೆ. 3. ಕಚೋರ.

षड्ज ಷಡ್ಜ (ಪುಂ) ಸಂಗೀತದ ಒಂದು ಸ್ವರ, ನಿಷಾದ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ವರ. षड्भ्यो नासादिस्थानेभ्यो जायते — जनी "डः" (३-२-९८)। "नासां कण्ठमुरस्तालु जिह्वां दन्तांश्च संस्पृशन्। षड्भ्यः संजायते यस्मात्तस्मात् षड्ज इति स्मृतः"। "षड्जसंवादिनीः केका द्विधा भिन्नाः शिखण्डिभिः" रघु० १-३९। ಷಡ್ಜಸ್ವರವು ನವಿಲಿನ ಕೇಕಾವಾಣಿಯನ್ನು ಹೋಲುವುದು.

षड्दुर्ग ಷಡ್ದುರ್ಗ (ನ०) ಆರು ವಿಧ ದುರ್ಗ (ಕೋಟೆ). (1) धन्वदुर्गम् (2) महीदुर्गम् (3) गिरिदुर्गम् (4) मनुष्यदुर्गम् (5) मृद्दुर्गम् ಮತ್ತು (6) वनदुर्गम् ಇವು ಆರು ಬಗೆಯ ದುರ್ಗಗಳು. "धन्वदुर्गं महीदुर्गं गिरिदुर्गं तथैव च। मनुष्यदुर्गं मृद्दुर्गं वनदुर्गं च तानि षट्" भा० शान्ति० ८६-५।

षड्दर्शन ಷಡ್ದರ್ಶನ (ನ०) ಆರು ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳು. (1) पूर्वमीमांसा (2) उत्तरमीमांसा (ವೇದಾಂತ) (3) न्यायः (4) सांख्यम् (5) योगः ಮತ್ತು (6) वैशेषिकम् ಎಂಬ ಆರು ದರ್ಶನಗಳು ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳು. "काणादस्याक्षपादस्य व्यासस्य कपिलस्य च। पतञ्जलेः जैमिनेश्च दर्शनानि षडेव हि"।

षट्प्रज्ञ ಷಟ್ಪ್ರಜ್ಞ (ವಿ०) ಆರು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಚಯ ಹೊಂದಿರುವವನು, ಆರು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸಿರುವವನು. षट्सु प्रज्ञा यस्य। ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಈ ಪುರುಷಾರ್ಥಚತುಷ್ಟಯ ಮತ್ತು ಲೋಕತತ್ತ್ವಾರ್ಥಗಳು ಈ ಆರು ವಿಷಯಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಷಟ್ಪ್ರಜ್ಞ. "धर्मार्थकाममोक्षेषु लोकतत्त्वार्थयोरपि। षट्सु प्रज्ञा तु यस्यासौ षट्प्रज्ञः परिकीर्तितः"।

षड्भुजा ಷಡ್ಭುಜಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ. षट् भुजा अस्याः।

षड्रस ಷಡ್‌ರಸ (ಪುं०) ಆರು ಭೋಜ್ಯ ರಸಗಳು. षट् रसाः मधुरादयः। (1) मधुरः (ಸಿಹಿ) (2) लवणः (ಉಪ್ಪು) (3) तिक्तः (ಕಹಿ) (4) कषायः (ಒಗರು) (5) अम्लः (ಹುಳಿ) ಮತ್ತು (6) कटुः (ಖಾರ) ಇವು ಆರು ರಸಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "रस" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

षड्वर्ग ಷಡ್‌ವರ್ಗ (ಪುं०) 1. ಆರು ಶತ್ರುಗಳ ಗುಂಪು. षण्णां वर्गः। (1) कामः (2) क्रोधः (3) लोभः (4) मोहः (5) मदः ಮತ್ತು (6) मात्सर्यम् ಈ ಆರೂ ಅರಿವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುವು. 2. (ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) (1) क्षेत्रम् (2) होरा (3) द्रेक्काणः (4) नवांशः (5) द्वादशांशः ಮತ್ತು (6) त्रिंशांशः ಈ ಆರರ ಗುಂಪು.

षड्विंश ಷಡ್ವಿಂಶ (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ. षड्विंशतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटो वा "तमट्" (५-२-५६)। **–विंशतितमः –ವಿಂಶತಿತಮಃ.**

षड्विंशति ಷಡ್ವಿಂಶತಿ (स्त्री०) ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಸಂಖ್ಯೆ. षडधिका विंशतिः।

षड्विध ಷಡ್ವಿಧ (वि०) ಆರು ಬಗೆಯಾದ, ಆರು ಪ್ರಕಾರವಾದ. षट् विधाः प्रकारा यस्य। "संज्ञा च परिभाषा च विधिर्नियम एव च। अतिदेशोऽधिकारश्च षड्विधं सूत्रलक्षणम्"। "षड्गुणाः शक्तयस्तिस्रः सिद्धयश्चोदयास्त्रयः" माघ० २-२६।

षण्ड ಷಂಡ (पुं०) 1. ಗೂಳಿ, ವೃಷಭ. षणु (दाने) "डः" (उ० १-१११)। "षण्डो गोपतिरिट्चरः" अम०। 2. ನಪುಂಸಕ. 3. ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ಕೆಲಸದವನು. (पुन०) 4. ಪದ್ಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಮೂಹ. "कलरवमुपगीते षट्पदौघेन धत्तः कुमुदकमलषण्डे तुल्यरूपामवस्थाम्" माघ० ११-१५।

षण्डाली ಷಂಡಾಲೀ (स्त्री०) 1. ಕಾಮುಕಹೆಂಗಸು. षण्डेन अलति—अल (भूषणादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಸರೋವರ, ಕೊಳ. 3. ತೈಲ ಮಾನ. "षण्डाली तैलमाने च सरसीकामुकस्त्रियोः" मेदि०।

षण्ढ ಷಂಢ (पुं०) ನಪುಂಸಕ. शाम्यति—शमु (उपशमे) "ढः" (उ० १-१०१)।

षष्टि ಷಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಅರವತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆ. षड्दशतः परिमाणमस्य "तिः" प्रकृतेः षष् (५-१-५९)। "असमञ्जं सुतं लेभे वैदर्भी केशिनी तयोः। षष्टिं पुत्रसहस्राणां सुमतिश्च यवीयसी" चं० रा०।

षष्टिक ಷಷ್ಟಿಕ (पुं०) ಅರವತ್ತು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಧಾನ್ಯ, ಬಿತ್ತನೆಯಾದ ಎರಡು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಫಲ ಕೊಡುವ ಧಾನ್ಯ. षष्टिरात्रेण पच्यन्ते "कन्" रात्रशब्दलोपश्च (५-१-९०) निपा०।

षष्टिक्य ಷಷ್ಟಿಕ್ಯ (न०) ಅರವತ್ತು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಫಲ ಕೊಡುವ ಧಾನ್ಯ ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ. षष्टिकानां भवनं क्षेत्रम् "यत्" (५-२-३)।

षष्टितम ಷಷ್ಟಿತಮ (वि०) ಅರವತ್ತನೆಯ. षष्टेः पूरणः "डट्" (५-२-५८)। डटः "तमट्" (५-२-५८)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-१५)। **–तमी –ತಮೀ.**

षष्टिधा ಷಷ್ಟಿಧಾ (अव्य०) ಅರವತ್ತು ಬಗೆಯಾಗಿ, ಅರವತ್ತು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ.

षष्टिमत्त ಷಷ್ಟಿಮತ್ತ (पुं०) ಅರವತ್ತು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮದಿಸುವ ಆನೆ. षष्टचा वर्षैः मत्तः।

षष्टिहायन ಷಷ್ಟಿಹಾಯನ (पुं०) 1. ಅರವತ್ತು ವರ್ಷ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ ಗಜ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಧಾನ್ಯ. षष्टिर्हायना आयुःकालो यस्य। (वि०) 3. ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ.

षष्ठ ಷಷ್ಠ (वि०) ಆರನೆಯ. षष् "डट्" (५-२-४८)। थुगागमः (५-२-५१)। "पञ्चमं लोकपालानामूचुः साधर्म्ययोगतः। भूतानां महतां षष्ठमष्टमं कुलभूभृताम्" रघु० १७-७८।

षष्ठक ಷಷ್ಠಕ (वि०) 1. ಆರನೆಯ. षष्ठ स्वार्थे "कन्"। 2. ಅಳತೆಯ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. षष्ठ "कन्" (५-३-५१)। षष्ठको भागो मानं चेद्भवति।

षष्ठांश ಷಷ್ಠಾಂಶ (पुं०) ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. षष्ठोंऽशः।

षष्ठांशवृत्ति ಷಷ್ಠಾಂಶವೃತ್ತಿ (पुं०) ಉತ್ಪನ್ನದ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಹೊಂದುವ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ರಾಜ. षष्टांशः वृत्तिर्वर्तनं यस्य। "शेषः सदैवाहितभूमिभारः षष्ठांशवृत्तेरपि धर्म एषः" शाकु० ५-४।

षष्ठी ಷಷ್ಠೀ (स्त्री०) 1. ಕಾತ್ಯಾಯನಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಹದಿನಾರು ಮಾತೃಕೆಯರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮಾತೃಕೆ, ಷಣ್ಮುಖನ ಪತ್ನಿ ದೇವಸೇನೆ. "प्रधानांशस्वरूपा या देवसेना च नारद। मातृकासु पूज्यतमा सा च षष्ठी प्रकीर्तिता" स्कान्द०। 2. ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷಗಳ ಆರನೆಯ ತಿಥಿ. 3. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಆರನೆಯ ವಿಭಕ್ತಿ.

षाट्पौरुषिक ಷಾಟ್‌ಪೌರುಷಿಕ (वि०) ಆರು ಪುರುಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಆರು ತಲೆಮೊರೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

षाडव ಷಾಡವ (पुं०) 1. ರಸ, ತೀವ್ರವಾದ ಮನೋವಿಕಾರ, ಭಾವೋದ್ರೇಕ. 2. ರಾಗ, ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಆರು ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ರಾಗ. "औडवः पञ्चभिः प्रोक्तः स्वरैः षड्भिस्तु षाडवः" सङ्गीतदर्पणम्।

षाड्गुण्य ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯ (न०) ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಾದಿ ರಾಜನ ಆರು ಗುಣಗಳು. षड्गुणा एव—स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। (1) सन्धिः (2) विग्रहः (3) यानम् (4) आसनम् (5) द्वैधीभावः ಮತ್ತು (6) समाश्रयः ಇವು ರಾಜನ ಆರು ಗುಣಗಳು. [ಇವುಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. "षाड्गुण्यमुपयुञ्जीत शक्त्यपेक्षो रसायनम्" माघ० २-९३। ಇವು ಆರೂ ರಾಜ್ಯದ ರಕ್ಷಣೋಪಾಯಗಳು.

षाण्मातुर ಷಾಣ್ಮಾತುರ (पुं०) ಸ್ಕಂದ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. षण्णां मातॄणामपत्यं पुमान् "अण्" (४-१-११५)। उदादेशश्च।

षात्वणत्विक ಷಾತ್ವಣತ್ವಿಕ (वि०) 1. ಷತ್ವ ಮತ್ತು ಣತ್ವಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. षत्वणत्वयोर्विधायकं शास्त्रं षत्वणत्वम्—तस्य व्याख्यानः "ठञ्" (४-३-६७)। 2. ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವ. तस्य व्याख्याने भवः "ठञ्"।

षाष्ठ ಷಾಷ್ಠ (वि०) 1. ಆರನೆಯ. षष्ठ "अण्" (५-४-३८)। (पुं०) 2. ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. षष्ठ "ञः" (५-३-५०)। "अन्" (५-३-५०)। **षष्ठः ಷಷ್ಠಃ.**

षिड्ग ಷಿಡ್ಗ (पुं०) ವಿಟ, ಕಾಮುಕ. षिट (अनादरे) "गन्" बाहु०। "स्तम्बेरमः परिणिनंसुरसावुपैति षिड्गैरगद्यत ससंभ्रममेव काचित्" माघ० ५-३४।

षु ಷು (पुं०) ಪ್ರಸವ, ಹೆರಿಗೆ.

षोडन् ಷೋಡನ್ (पुं०) ಆರು ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಎತ್ತು, –ವೃಷಭ. षट् दन्ता यस्य। पृषो०। (वा० ६-३-७६)।

षोडश ಷೋಡಶ (वि०) ಹದಿನಾರನೆಯ. षोडशानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। "स्पर्शेषु यत् षोडशमेकविंशं निष्किञ्चनां नृप यद्धनं विदुः" भाग० २-९-६।

षोडशकला ಷೋಡಶಕಲಾ (स्त्री०) ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳು, ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರು ಭಾಗಗಳು.

षोडशदान ಷೋಡಶದಾನ (न०) ಹದಿನಾರು ವಿಧ ದಾನಗಳು. (1) भूमिः (2) आसनम् (3) जलम् (4) वस्त्रम् (5) प्रदीपः (6) अन्नम् (7) ताम्बूलम् (8) छत्रम् (9) गन्धः (10) पुष्पम् (11) फलम् (12) शय्या (13) पादुका (14) गौः (15) काञ्चनम् ಮತ್ತು (16) रजतम्।

षोडशन् ಷೋಡಶನ್ (वि०) ಹದಿನಾರು ಸಂಖ್ಯೆ. षट् च दश च। पृषो०।

षोडशभुजा ಷೋಡಶಭುಜಾ (स्त्री०) ಹದಿನಾರು ಭುಜಗಳುಳ್ಳ ದುರ್ಗಾದೇವಿ. षोडश भुजाः यस्याः।

षोडशमातृका ಷೋಡಶಮಾತೃಕಾ (स्त्री०) ಹದಿನಾರು ಮಂದಿ ಮಾತೃಕೆಯರು. (1) गौरी (2) पद्मा (3) शची (4) मेधा (5) सावित्री (6) विजया (7) देवसेना (8) स्वधा (9) स्वाहा (10) मातरः (11) लोकमातरः (12) शान्तिः (13) पुष्टिः (14) धृतिः (15) तुष्टिः ಮತ್ತು (16) आत्मदेवता ಇವರು ಹದಿನಾರು ಮಂದಿ ಮಾತೃಕೆಯರು.

षोडशांशु ಷೋಡಶಾಂಶು (पुं०) ಶುಕ್ರಗ್ರಹ. षोडश अंशवो यस्य।

षोडशाङ्ग ಷೋಡಶಾಂಗ (पुं०) ಹದಿನಾರು ಅಂಗ (ವಸ್ತು) ಗಳುಳ್ಳ ಧೂಪ. षोडश द्रव्याणि अङ्गानि यस्य।

षोडशाङ्घ्रि ಷೋಡಶಾಂಘ್ರಿ (पुं०) ಹದಿನಾರು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. षोडश अङ्घ्रयो यस्य।

षोडशार ಷೋಡಶಾರ (न०) ಹದಿನಾರು ದಳಗಳುಳ್ಳ ಪದ್ಮ, –ತಾವರೆ ಹೂವು. षोडश अराणि यस्य।

षोडशार्चिस् ಷೋಡಶಾರ್ಚಿಸ್ (पुं०) ಶುಕ್ರಗ್ರಹ. षोडश अर्चींषि यस्य।

षोडशावर्त ಷೋಡಶಾವರ್ತ (पुं०) ಶಂಖ.

षोडशी ಷೋಡಶೀ (स्त्री०) ಹನ್ನೆರಡು ಮಹಾವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲೊಂದು ಮಹಾವಿದ್ಯೆ. "काली तारा महाविद्या षोडशी भुवनेश्वरी। भैरवी छिन्नमस्ता च विद्या धूमावती तथा। बगला सिद्धविद्या च मातङ्गी कमलात्मिका। ಇತ್ಯಾದಿ.

षोडशोपचार ಷೋಡಶೋಪಚಾರ (पुं०) ಹದಿನಾರು ವಿಧ ಪೂಜೋಪಕರಣಗಳು. षोडशप्रकारः उपचारः। (1) आसनम् (2) स्वागतम् (3) अर्घ्यम् (4) पाद्यम्

(5) आचमनीयम् (6) मधुपर्कः (7) आचमनम् (8) स्नानम् (9) वस्त्रम् (10) आभरणम् (11) गन्धः (12) पुष्पम् (13) धूपः (14) दीपः (15) नैवेद्यम् ಮತ್ತು (16) वन्दनम् ಇವು ಹದಿನಾರು ವಿಧ ಉಪಚಾರ ಗಳು.

षोढा ಷೋಢಾ (अव्य०) ಆರು ವಿಧವಾಗಿ, ಆರು ಬಗೆ ಯಾಗಿ. षट् "धा" (५-३-४२)। पृषो०।

ष्ठा – गतिनिवृत्तौ (भ्वा० पर० अक० अनि०)।

तिष्ठति	तिष्ठतः	तिष्ठन्ति।
तिष्ठसि	तिष्ठथः	तिष्ठथ।
तिष्ठामि	तिष्ठावः	तिष्ठामः।
तस्थौ	तस्थतुः	तस्थुः।
तस्थिथ / तस्थाथ	तस्थथुः	तस्थ।
तस्थौ	तस्थिव	तस्थिम।

स्थाता। स्थास्यति। तिष्ठतु। अतिष्ठत्। तिष्ठेत्। स्थेयात्। अस्थात्। अस्थास्यत्। 1. ನಿಲ್ಲು, ಮುಂದೆ ಹೋಗದೆ ನಿಂತುಕೊ. "मार्गाचलव्यतिकराकुलितेव सिन्धुः शैलाधिराजतनया न ययौ न तस्थौ" कुमा० ५-८५। 2. ಕದಲದೆ ನಿಲ್ಲು. "तिष्ठत्येकेन पादेन चलत्येकेन बुद्धिमान्"। 3. ಸುಮ್ಮನಿರು, ಯಾವುದನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಇರು, ಸಾಕುಮಾಡು. "तिष्ठ भोस्तिष्ठ कण्ठोष्ठं कुण्ठयामि हठादयम्" नैष० १७-९६। 4. ನಿಂತಿರು, ಚಲಿಸದೆ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರು. "तिष्ठेत्कोपवशात्प्रभावपिहिता दीर्घं न सा कुप्यति" विक्र० ४-९। 5. ಇರು, ತಂಗು, ಉಳಿ, ಇಳಿದುಕೊಂಡಿರು. "तिष्ठत्येकः क्षणमधिपतिज्योतिषां व्योममध्ये" विक्र० २-१। 6. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿರು, ಅಧೀನದಲ್ಲಿರು, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿರು. "यदि ते तु न तिष्ठेयुरुपायैः प्रथमैस्त्रिभिः" मनु० ७-१०८। ಈ ಧಾತುವಿಗೆ सम् अव प्र ಮತ್ತು वि ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಸೇರಿದರೆ ಇದು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗು ವುದು. सन्तिष्ठते। अवतिष्ठते। प्रतिष्ठते। वितिष्ठते।

(1) ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು (2) ವಿವಾದವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಷ್ಠಾ ಧಾತುವು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು. (1) "गोपी कृष्णाय तिष्ठते" (2) "संशय्य कर्णादिषु तिष्ठते यः"। ಷ್ಠಾ ಧಾತುವು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು. "उत्" ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕ— ಊರ್ಧ್ವಕರ್ಮಭಿನ್ನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ — "मुक्तावुत्तिष्ठते"। ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. "उप" ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕ—(1) ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಹೋಗಿನಿಲ್ಲು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ —"आग्नेय्या आग्नीध्रमुपतिष्ठते"। (2) 1. ದೇವಪೂಜೆ. 2. ಸಂಗತಿಕರಣ (ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದು). 3. ಸ್ನೇಹ ಸಂಪಾದಿಸು. 4. ತಲುಪು, ಸೇರು ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ—1. आदित्यमुपतिष्ठते। स्तुत्यादिभिः पूजयति इत्यर्थः। 2. गङ्गा यमुनामुपतिष्ठते। 3. रथिकानुपतिष्ठते—मित्रीकरोति। 4. पन्थाः स्रुघ्नमुपतिष्ठते — प्राप्नोति इत्यर्थः। ಇತ್ಯಾದಿ.

भावे:—स्थीयते। तस्थे। स्थायिता, स्थाता। स्थायिष्यते, स्थास्यते। स्थीयताम्। अस्थीयत। स्थीयेत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—स्थापयति, –ते। स्थापयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। स्थापयिता। स्थापयिष्यति, –ते। स्थापयतु, –ताम्। अस्थापयत्, –त। स्थापयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—स्थातव्यम्। स्थानीयम्। स्थेयम्। स्थितः। स्थितवान्। तिष्ठन्, –न्ती। उपतिष्ठमानः। उत्तिष्ठमानः। स्थातुम्। स्थितम्। स्थानम्। उत्थितम्। उत्थानम्। स्थित्वा। उत्थाय।

ष्ठीवन ಷ್ಠೀವನ (न०) 1. ಉಗುಳುವುದು. 2. ಜೊಲ್ಲು, ಲಾಲಾರಸ, ಬಾಯಿನೀರು.

ष्ठ्यूत ಷ್ಠ್ಯೂತ (वि०) ಉಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. ष्ठिवु (निरसने) "क्तः" (३-२-१०२)।

इति "ष"कारादिपदार्थनिरूपणम्।

स

स ಸ ಇದು ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯದಲ್ಲಿ ಅವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ವರ್ಣ. ಈ ವರ್ಣವು ದನ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿವೃತ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಊಷ್ಮವರ್ಣ. "शषसहा ऊष्माणः"। "विवृतमूष्मणां स्वराणां च" सि० कौ०।

स ಸ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಹರ, ಈಶ್ವರ. 3. ಪಕ್ಷಿ. 4. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 5. ಸರ್ಪ. 6. ಚಂದ್ರ (ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದವಾದಾಗ). 7. ಸಹ, ಒಡನೆ, ಕೂಡ, ಒಂದಿಗೆ, ಸಂಗಡ. "सबन्धुसैन्यः सविशेषदृश्यां प्रत्याययौ विश्वपतिः पुरीं स्वाम्" याद० २०-९६। 8. ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯಗುರುವರ್ಣವುಳ್ಳ ಒಂದು (ಸ) ಗಣ. 9. ಸ್ಕಂದ, ಷಣ್ಮುಖ. 10. ಕೋಪ. 11. ಪ್ರಾಕಾರ. (न०) 12. ರಥದ ಮಾರ್ಗ. 13. ಜ್ಞಾನ. 14. ಧ್ಯಾನ. 15. ನಿವಾರಣೆ, ತಡೆ. (स्त्री०) **–सा –ಸಾ.** 16. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 17. ದೇಹಕಾಂತಿ. "सः पुंस्युमासुते वायौ देहकान्तौ तु सा स्त्रियाम्। सं क्लीबे स्यन्दनपथे ध्याने ज्ञाने निवारणे" नानार्थर०। 18. ಗೌರಿ, ಪಾರ್ವತಿ. "सः कोपे वरणे सः स्यात्तथा शूलिनि कीर्तितः। सा च लक्ष्मीर्बुधैः प्रोक्ता गौरी सा च स ईश्वरः" एका०।

संयत् ಸಂಯತ್ (स्त्री०) ಯುದ್ಧ. सम्+यम (उपरमे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। मलोपः (वा० ६-४-४०)। "महौजसो मानधना धनार्चिता धनुर्भृतः संयति लब्धकीर्तयः" किरा० १-१९।

संयत ಸಂಯತ (वि०) 1. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಂಟುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + यम (उपरमे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "न संयतस्तस्य बभूव रक्षितुः विसर्जयेद्यं सुतजन्महर्षितः" रघु० ३-२०।

संयद्वर ಸಂಯದ್ವರ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. सम् + यम (उपरमे) "ष्वरच्" दश्च (उ० ३-१)। संयद्वरो नृपः सि० कौ०।

संयन्तृ ಸಂಯಂತೃ (वि०) ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವವನು, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುವವನು. सम् + यम (उपरमे) "तृच्" (३-१-१३३)।

संयम ಸಂಯಮ (पुं०) 1. ಅಂಕೆ, ನಿರ್ಬಂಧ, ಹತೋಟಿ. सम्+यम (उपरमे) वा "अप्" (३-३-६३)। पक्षे "घञ्"। **संयामः ಸಂಯಾಮಃ.** 2. ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯ, ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆ. "उमारूपेण ते यूयं संयमस्तिमितं मनः" कुमा० २-५९। 3. ಕಟ್ಟುವುದು, ಗಂಟುಹಾಕುವುದು. 4. ಸಂಕೋಚ, ಕಿರಿದಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. "मयि दृष्टे सदा यस्मात् कुरुषे नेत्रसंयमम्। तस्माज्जनिष्यसे मूढे प्रजासंयमनं यमम्" मार्क०। 5. ತಪಸ್ಸು. "अस्मान् साधु विचिन्त्य संयमधनानुच्चैः कुलं चात्मनः" शाकु० ४-१६।

संयमन ಸಂಯಮನ (न०) 1. ಗಂಟುಹಾಕುವುದು, ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವುದು. सम्+यम (उपरमे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "शिरसिजसंयमनाकुलैकपाणिः" किरा० १०-५२। 2. ಆಳುವುದು. 3. ಅಡಗಿಸುವುದು, ದಮನ ಮಾಡುವುದು. "तं चण्डवेगविषवीर्यमवेक्ष्य तेन दुष्टां नदींश्च खलसंयमनावतारः" भाग० १०-१६-६। (स्त्री०) **–यमनी –ಯಮನೀ.** ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ಮನೆ, –ರಾಜಧಾನಿ.

संयमित ಸಂಯಮಿತ (वि०) 1. ಕಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + यम (उपरमे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मा त्वं गुल्मस्थानाधिपैः संयमितकरचरणो राजकुलं प्रवेश्यसे" मुद्रा० ५। 2. ಆಳವಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रतिपदसंयमितांशुकावृताङ्गी" माघ० ७-३६।

संयमिन् ಸಂಯಮಿನ್ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದ ತಪಸ್ವಿ. 2. ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿರುವ, ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. संयमोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "आसीनमासन्नशरीरपातः त्रियम्बकं संयमिनं ददर्श" कुमा० ३-४४।

संयात्रा ಸಂಯಾತ್ರಾ (स्त्री०) ಸಮುದ್ರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ, ದ್ವೀಪಾಂತರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು.

संयान ಸಂಯಾನ (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು. सम्+या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "स त्वं सात्वतमुख्याद्य लब्धसंज्ञो यदृच्छया। पश्य मे हयसंयाने शिक्षां केशवनन्दन" भा० वन० १९-५।

संयाम ಸಂಯಾಮ (पुं०) ಸಂಯಮ, ಅಂಕೆ, ನಿರ್ಬಂಧ ಮೊದಲಾದ "संयम" ಪದದ ಅರ್ಥ. सम् + यम (उपरमे) "घञ्" (३-३-१८)।

संयाव ಸಂಯಾವ (पुं०) ಹಾಲು ಸಕ್ಕರೆ ಅಥವಾ ಬೆಲ್ಲ ಕಲಸಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದ ಗೋಧಿಹಿಟ್ಟಿನ ಭಕ್ಷ್ಯ. संयूयते

मिश्रीक्रियते गुडादिभिः—सम्+यु (मिश्रणे) "घञ्" (३-३-२३)। "संयावस्तु घृतक्षीरगुडगोधूमपाकजः"।

संयुक्त ಸಂಯುಕ್ತ (वि०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವ, ಒಂದುಗೂಡಿರುವ. सम् + युजिर् (योगे) "क्तः" (३-४-७२)।

संयुग ಸಂಯುಗ (पुं०) 1. ಯುದ್ಧ, ಸಮರ, ಕಾಳಗ. युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "संयुगे रजसोद्रिक्ते तस्मिन् सत्वतमस्त्विषोः" याद० १६-८०। "संयुगे सांयुगीनं तमुद्यतं प्रसहेत कः" कुमा० २-५७। 2. ಸಂಯೋಗ, ಸಂಬಂಧ, ಸೇರುವುದು.

संयुज् ಸಂಯುಜ್ (वि०) 1. ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ನೆಂಟತನವುಳ್ಳ. सम्+युजिर् (योगे) "क्विप्" (३-२-६१)। "स्नातकं गुरुमभीष्टमृत्विजं संयुजा च सह मेदिनीपतिम्" माघ० १४-५५। 2. ವಿಷಯುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

संयुत ಸಂಯುತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವ. सम्+यु (मिश्रणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಒಳ್ಳೆಯ ವಿಷಯುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. "किमत्रभवतीप्रत्ययादेव अस्मान् संयुतदोषाक्षरैः क्षिणुथ ?" शाकु० ५।

संयोग ಸಂಯೋಗ (पुं०) 1. ಅಸಾಧಾರಣ ಸಂಬಂಧ. सम् + युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। ಈ ಸಂಬಂಧವು ಅನೇಕಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವುದು. "सशङ्खचक्रो हरिः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಂಖಚಕ್ರ ಸಂಯೋಗ (ಸಂಬಂಧ) ದಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಈ ಸಂಯೋಗವು ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವುದು. "अनेकार्थस्य शब्दस्य संयोगाद्यैर्नियन्त्रिते। एकत्रार्थेऽन्यधीहेतुर्व्यञ्जना साभिधाश्रया" सा० द० २-१४। 2. ಒಂದು ತಂಡ, ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ವಸ್ತುಗಳ ಜೋಡಿ. संयुज्यन्ते स्थाप्यन्ते एकत्र—सम्+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१२१)। "इमे च सर्वाङ्गिका आभरणसंयोगाः" मालती० ६। 3. ಕೂಡಿರುವುದು, ಸೇರಿರುವುದು. 4. (ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ) ರೂಪರಸಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದು ಅಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಸಂಯೋಗವು ಕರ್ಮಜ ಮತ್ತು ಸಂಯೋಗಜಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಕರ್ಮಜಸಂಯೋಗವು (1) ಅನ್ಯತರಕರ್ಮಜ ಮತ್ತು (2) ಉಭಯಕರ್ಮಜ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಪಕ್ಷಿ ಪರ್ವತಗಳ ಸಂಯೋಗವು ಅನ್ಯತರಕರ್ಮಜ. ಎರಡು ಮೇಘಗಳ ಸನ್ನಿಪಾತವು ಉಭಯಕರ್ಮಜ. "अप्राप्तयोस्तु या प्राप्तिः सैव संयोग ईरितः। कीर्तितस्त्रिविधस्त्वेषः आद्योऽन्यतरकर्मजः॥ तत्रोभयोः कर्मजन्यो भवेत्संयोगजोऽपरः" भाषाप०। 5. ಉದಯಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಇರುವ ದಶಮೀತಿಥಿಯ ಶೇಷ. "उदयात्प्राक् दशम्यास्तु शेषः संयोग इष्यते"।

संयोगिन् ಸಂಯೋಗಿನ್ (वि०) ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. संयोगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)।

संयोजन ಸಂಯೋಜನ (न०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು. 2. ಬೆರಸುವುದು. सम् + युजिर् (योगे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಮೈಥುನ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಬಂಧ.

संयोजनीय ಸಂಯೋಜನೀಯ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಬಹುದಾದ. 4. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. सम्+युजिर् (योगे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–योक्तव्यः –ಯೋಕ್ತವ್ಯಃ.**

संयोजित ಸಂಯೋಜಿತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+युजिर् (योगे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

संरक्षक ಸಂರಕ್ಷಕ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. सम्+रक्ष (पालने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

संरक्षण ಸಂರಕ್ಷಣ (न०) ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು. सम्+रक्ष (पालने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्वशीलसंरक्षणतत्परा सती" रामा०।

संरक्षणीय ಸಂರಕ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 3. ರಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 4. ರಕ್ಷಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. सम्+रक्ष (पालने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–रक्षितव्यः –ರಕ್ಷಿತವ್ಯಃ.**

संरक्षित ಸಂರಕ್ಷಿತ (वि०) ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+रक्ष (पालने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आहारभेदैरुचितैर्भवतया संरक्षितानां तनयाभिमानात्" याद० १८-१२६।

संरक्षितृ ಸಂರಕ್ಷಿತೃ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. सम्+रक्ष (पालने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–त्री –ತ್ರೀ.**

संरक्षिन् ಸಂರಕ್ಷಿನ್ (वि०) ಪಾಲಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. सम्+रक्ष (पालने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

संरब्ध ಸಂರಬ್ಧ (वि०) ಉದ್ರೇಕಗೊಂಡ, ರೇಗಿದ, ಕೆರಳಿದ. सम्+रभ (राभस्ये) "क्तः" (३-२-१०२)।

संरम्भ ಸಂರಂಭ (पुं०) 1. ವೇಗ, ಬಿರುಸು. सम् + रभ (राभस्ये) "घञ्" (३-३-१८)। "सरभसपरिरम्भारम्भसंरम्भभाजा यदधिनिशमपास्तं वल्लभेनाङ्गनायाः" माघ० ११-२३। 2. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ. "सपदि मुकुलिताक्षीं रुद्रसंरम्भभीत्या" कुमा० ३-७६। 3. ಉತ್ಸಾಹ. "अन्योन्यजयसंरम्भो ववृधे वादिनोरिव" रघु० १२-९२। 4. ಸಂಭ್ರಮ, ಸಡಗರ. "संरम्भवेगोज्झितवेदनेषु" किरा० १७-४९। 5. ಅಹಂಕಾರ, ಗರ್ವ, ಜಂಬ. "हन्त वर्धते तव संरम्भः" शाकु० ७।

संरम्भिन् ಸಂರಂಭಿನ್ (वि०)1. ಉದ್ರೇಕಗೊಂಡ, ರೇಗಿದ, ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. संरम्भोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "इति संरम्भिणो वाणीर्बलस्यालेख्यदेवताः" माघ० २-६७। 2. ಕ್ರುದ್ಧನಾದ, ಕೋಪಗೊಂಡ. 3. ಗರ್ವವುಳ್ಳ, ಜಂಬವುಳ್ಳ, ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ. 4. ಸಡಗರವುಳ್ಳ. 5. ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳ.

संराव ಸಂರಾವ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. सम्+रु (शब्दे) "घञ्" (३-३-२२)। 2. ಗಲಭೆ, ಗೊಂದಲ, ಗಲಾಟೆ.

संराविन् ಸಂರಾವಿನ್ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುವ, ಸದ್ದುಮಾಡುವ. संरावोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)।

संरिहाणम् ಸಂರಿಹಾಣಮ್ (न०) ಹಸುವು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಕರುವನ್ನು ನೆಕ್ಕುವಂತೆ ನೆಕ್ಕುವುದು.

संरुद्ध ಸಂರುದ್ಧ (वि०) ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + रुधिर् (आवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "संरुद्धचेष्टस्य मृगेन्द्र कामं हास्यं वचस्तद्यदहं विवक्षुः" रघु० २-४३।

संरूढ ಸಂರೂಢ (वि०) 1. ಚಿಗುರಿರುವ, सम् + रुह (बीजजन्मादौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ. संरूढोऽङ्कुरितं प्रौढे" हेम०। "हर्म्याग्रसंरूढतृणाङ्कुरेषु" रघु० ६-४७।

संरोध ಸಂರೋಧ (पुं०)1. ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು. सम् + रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ಅಡ್ಡಗಟ್ಟುವುದು. "क्षुत्क्षामाः शुष्कवदनाः संरोधपरिकर्शिताः। ददृशुस्ते घनश्यामं पीतकौशेयवाससम्" भाग० १०-७३-२। 3. ಎಸೆಯುವುದು. "संरोधः क्षेपरोधयोः" हेम०।

संरोधन ಸಂರೋಧನ (न०) ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ಅಡ್ಡಗಟ್ಟುವುದು. सम् + रुधिर् (आवरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

संलक्ष्य ಸಂಲಕ್ಷ್ಯ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ತೋರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿಬರುವ. सम्यक् लक्ष्यते— सम्+लक्ष (दर्शनांकनयोः) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "दर्पोदयोल्लसितफेनजलानुसारसंलक्ष्यपल्ययनवर्ध्रपदास्तुरङ्गाः" माघ० ५-५३।

संलग्न ಸಂಲಗ್ನ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. सम्+लगे (सङ्गे) "क्तः" (७-२-१८)। निपा०।

संलपत् ಸಂಲಪತ್ (वि०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವ. सम् + लप (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। "तत्र तत्र संलपतो जनसमाजात्" दशकु०। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವ.

संलपन ಸಂಲಪನ (न०)1. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು. सम्+लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "ल्युट्"(३-३-११५)। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು.

संलपित ಸಂಲಪಿತ (न०)1. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು. 2. ರಹಸ್ಯದ ಮಾತು. सम्+लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)।

संलाप ಸಂಲಾಪ (पुं०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು. सम् + लप (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ರಹಸ್ಯದ ಮಾತು. "उक्तिप्रत्युक्तिमद्वाक्यं संलाप इति कथ्यते"।

संवत् ಸಂವತ್ (अव्य०) ವರ್ಷ, ವತ್ಸರ. संवयते — वय (गतौ) "क्विप्" (३-२-७६)। यलोपः (६-१-६६)। तुगागमः। "संवद्वर्षे" अम०।

संवत्सर ಸಂವತ್ಸರ (पुं०) ಒಂದು ವರ್ಷ, ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ, ಆರು ಋತುಗಳ ಕಾಲ. संवसन्ति ऋतवः अत्र — सम् + वस (निवासे) "सरः" (उ० ३-७२)। तकारः (७-४-४९)।

संवदन ಸಂವದನ (न०) 1. ಸಂವಾದ, ಚರ್ಚೆ, ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು. सम् + वद (व्यक्तायां वाचि) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 3. ಸಮಾಲೋಚನೆ. "संवदनं च संवादे समालोचे वशीकृतौ" हेम०।

संवनन ಸಂವನನ (न०) ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಶಕ್ತಿಕುಂದಿಸುವುದು ಮುಂತಾದ "संवदन" ಪದದ ಅರ್ಥ.

संवर ಸಂವರ (ಪುಂ) 1. ಮುಚ್ಚುವುದು, ಮರೆಮಾಡುವುದು. 2. ಸಂಕೋಚ, ಅಡಕಮಾಡುವುದು. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮತ್ಸ್ಯ. 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. (नं) 5. ಜಲ, ನೀರು. 6. ಬೌದ್ಧರ ಮತಸಂಬಂಧವಾದ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ. सम् + वृञ् (वरणे) अप् (३-३-५८)। 7. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುವುದು.

संवरणम् ಸಂವರಣಮ್ (नं) 1. ಮುಚ್ಚುವುದು, ಮರೆಮಾಡುವುದು. 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುವುದು. 3. ರಹಸ್ಯ, ಗುಟ್ಟು. 4. ಮರೆಮಾಚುವುದು, ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು. सम् + वृञ् (वरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

संवर्त ಸಂವರ್ತ (ಪುಂ) 1. ಪ್ರಳಯ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ. संवर्तते जगदत्र — सम् + वृतु (वर्तने) "घञ्" (३-३-१२२)। "संवर्त इव नागानां सङ्घातं इव रंहसाम्" याद० १६-६३। 2. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 3. ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಮೇಘ, ಪುಷ್ಕರ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಮೇಘಗಳಲ್ಲೊಂದು ಮೇಘ. 4. ವಿಭೀತಕ ವೃಕ್ಷ, ತಾರೆಗಿಡ. "संवर्तः प्रलये प्रोक्तो विभीतकतरावपि" विश्व०। "संवर्तः प्रलये मेघे विभीतकतरावपि" नानार्थर०।

संवर्तक ಸಂವರ್ತಕ (ಪುಂ) 1. ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಮೇಘಗಳು, ಪುಷ್ಕರ ಆವರ್ತಕ ಮೊದಲಾದ ಮೇಘಗಳು. संवर्तयति — सम् + वृतु (वर्तने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "इतोऽपि बडवानलः सह समस्तसंवर्तकैरहो विततमूर्जितं भरसहं च सिन्धोर्वपुः" भर्तृ० १-६७। 2. ಬಡಬಾಗ್ನಿ. 3. ಬಲರಾಮ. (नं) 4. ಬಲರಾಮನ ನೇಗಿಲು.

संवर्तकिन् ಸಂವರ್ತಕಿನ್ (ಪುಂ) ಬಲರಾಮ. संवर्तकोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

संवर्ति ಸಂವರ್ತಿ (स्त्री०) ತಾವರೆಯ ಎಳೆಯ ರೇಕು.

संवर्तिका ಸಂವರ್ತಿಕಾ (स्त्री०) ತಾವರೆಯ ಕಿಂಜಲ್ಕದ (ಕುಸುರಿನ) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಎಳೆಯ ರೇಕು (ದಳ). संवर्तते—सम्+वृतु (वर्तने) "इन्" (उ० ४-११९)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। "संवर्तिका नवदलम्" अम०।

संवर्धक ಸಂವರ್ಧಕ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಸುವವನು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು. संवर्धयति — सम् + वृधु (वृद्धौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಹೆಚ್ಚಿಸುವವನು, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವವನು, ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವವನು.

संवर्धन ಸಂವರ್ಧನ (नं) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು. सम्+वृधु (वृद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು, ಅಧಿಕವಾಗುವುದು. "धर्मसंवर्धनार्थाय प्रजज्ञेऽन्धकवृष्णिषु" भा० आदि० ६३-१०३। 3. ಕ್ರೀಡಿಸುವುದು, ಆಟವಾಡುವುದು.

संवर्धनीय ಸಂವರ್ಧನೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಸಬೇಕಾದ. सम् + वृधु (वृद्धौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಅಧಿಕಪಡಿಸಬೇಕಾದ.

संवर्धित ಸಂವರ್ಧಿತ (वि०) 1. ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. "संवर्धितानां सुतनिर्विशेषम्" रघु० ५-६। 2. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + वृधु (वृद्धौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "संवर्धितोरःस्थलतारहारः" रघु० ५-५२।

संवलन ಸಂವಲನ (नं) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡುವುದು. सम् + वल (संवरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮಿಶ್ರವಾಗುವುದು, ಬೆರೆತಿರುವುದು. "अद्य विधिरशनिशशधरमयूखसंवलनमनुकुरुते" मालती० १०-११।

संवलित ಸಂವಲಿತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. सम् + वल (संवरणे) "क्तः" (३-४-७२)। "दासेरकः सपदि संवलितं निषादैः विप्रं पुरा पतगराडिव निर्जगार" माघ० ५-६६। 2. ಬೆರೆತಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವ. "अनुययौ विविधोपलकुण्डलद्युतिवितानकसंवलितांशुकम्" माघ० ६-२७। 3. ಒಡೆದಿರುವ, ಚೂರು ಚೂರಾಗಿರುವ, ಪುಡಿ ಪುಡಿಯಾಗಿರುವ. "उदितोपलस्खलनसंवलिताः स्फुटहंससारसविरावयुजः" किरा० ६-४। 4. ಸುತ್ತು, ಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ.

संवसथ ಸಂವಸಥ (ಪುಂ) ಗ್ರಾಮ, ಊರು, ಹಳ್ಳಿ. संवसन्ति जना अत्र — सम् + वस (निवासे) "अथच्" (उ० ३-११६)।

संवह ಸಂವಹ (ಪುಂ) ಆವಹ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಾಯು. संवहति — सम् + वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। "आवहः प्रवहश्चैव विवहश्च समीरणः। परावरः संवहश्च उद्वहश्च महाबलः। तथा परिवहः श्रीमान्" हरिवं०। ಸಂವಹವಾಯುವು ಉದ್ವಹವಾಯುವಿಗೆ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು.

संवाद ಸಂವಾದ (पुं०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಭಾಷಣೆ, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು. सम् + वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। "सक्तसंवादेऽपि प्रथत इह चामुत्र च शुभम्" म० वी० १-१२। 2. ಚರ್ಚೆ, ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು, ಆಲೋಚಿಸುವುದು. 3. ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸಮಾಚಾರ ತಿಳಿಸುವುದು, ಸಂದೇಶ ಕಳುಹಿಸುವುದು. 4. ಸಾಮ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ.

संवादिन् ಸಂವಾದಿನ್ (वि०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವ. सम्+वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಸಮಾನವಾಗಿರುವ, ಹೋಲುವ. संवादः अस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वादिनी –ವಾದಿನೀ.** "षड्जसंवादिनीः केका द्विधा भिन्नाः शिखण्डिभिः" रघु० १-३९।

संवार ಸಂವಾರ (पुं०) ಅಕ್ಷರಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆಗಾಗಿ ಕಂಠ ಮೊದಲಾದ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಸಂಕೋಚ ಮಾಡುವುದು, ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣೆಯ ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. विवारः संवारः श्वासः नादः घोषः अघोषः अल्पप्राणः महाप्राणः उदात्तः अनुदात्तः ಮತ್ತು स्वरितः ಇವು 11 ವಿಧ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು.

संवास ಸಂವಾಸ (पुं०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ವಾಸಮಾಡುವುದು. सम् + वस (निवासे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಜನರ ವಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ಒಂದು ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶ. 3. ಗೃಹ, ಮನೆ. 4. ಸಹವಾಸ, ಸಂಗ, ಸಾಹಚರ್ಯ.

संवाह ಸಂವಾಹ (पुं०) 1. ಮೈ ಕೈ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಒತ್ತುವವನು, –ತೀಡುವವನು. सम् + वह (प्रापणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಮೈಯನ್ನು ಉಜ್ಜುವುದು, –ತೀಡುವುದು.

संवाहक ಸಂವಾಹಕ (वि०) ಮೈ ಕೈ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಉಜ್ಜುವವನು. सम् + वह (प्रापणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

संवाहन ಸಂವಾಹನ (न०) **–ना –ನಾ.** (स्त्री०) ಮೈ ಕೈ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ತೀಡುವುದು, –ಉಜ್ಜುವುದು. सम्+वह (प्रापणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५) युच् वा। "पौरस्त्यो वा सुखयति मरुत्साधु संवाहनाभिः" मालती० ९-२५। "अशिथिलपरिरम्भैर्दत्तसंवाहनानि" उ० रा० १-२४।

संवाह्यमान ಸಂವಾಹ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಒತ್ತಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, 2. ತೀಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. सम्+वह (प्रापणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

संविग्न ಸಂವಿಗ್ನ (वि०) 1. ರೇಗಿದ, ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ, ಉದ್ರಿಕ್ತ. सम् + विजी (भयचलनयोः) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಭಯಗೊಂಡ, ಹೆದರಿದ.

संवित्ति ಸಂವಿತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಜ್ಞಾನ. सम् + विद (ज्ञाने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "छायां विनिर्धूय तमोमयीं तां तत्त्वस्य संवित्तिरिवापविद्याम्" किरा० १६-३२। 2. ವಿವಾದ. 3. ಅನುಭವ, ಅರಿವು. "श्वस्त्वया सुखसंवित्तिः स्मरणीयाधुनातनी" किरा० ११-३४। 4. ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸ್ಮರಿಸುವುದು.

संविद् ಸಂವಿದ್ (स्त्री०) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. सम् + विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "असंविदानस्य ममेश संविदां तितिक्षितुं दुश्चरितं त्वमर्हसि" किरा० १८-४२। 2. ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಅರಿವು. "त्वत्स्नेहसंविदवलम्बितजीवितानि" मालती० ६-१३। 3. ಸಂಕೇತ, ವಾಗ್ದಾನ, ಕೊಟ್ಟ ಮಾತು. "स राजलोकः कृतपूर्वसंविदारम्भसिद्धौ समयोपलभ्यम्" रघु० ७-३१। 4. ಹೆಸರು, ನಾಮಧೇಯ. 5. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು. "अबुधैः कृतमानसंविदस्तव पार्थैः कुत एव योग्यता" माघ० १६-४७। 6. ಯುದ್ಧ, ಸಮರ. 7. ಆಚಾರ, ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಪದ್ಧತಿ, ವಾಡಿಕೆ. "ओजस्विवर्णोज्ज्वलवृत्तशालिनः प्रसादिनोऽनुज्झितगोत्रसंविदः" माघ० १२-३५। 8. ಸಂಭಾಷಣೆ, ಉಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿ. 9. ಸಮಾಧಿ. 10. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. 11. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 12. ರಣಗರ್ಜನೆ. 13. ಕಾರ್ಯಸ್ವರೂಪ. "संवित्संभाषणे ज्ञाने संग्रामे नाम्नि तोषणे। क्रियाकारे प्रतिज्ञायां सङ्केताचारयोरपि" हेम०।

संविदित ಸಂವಿದಿತ (वि०) 1. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದ.

संविधा ಸಂವಿಧಾ (स्त्री०) 1. ಜೀವನೋಪಯೋಗಿ ಸಾಧನ, ಬದುಕಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ವಸ್ತು. संविधीयतेऽनया—सम् + वि + धाञ् "कः" (३-१-१३६)। "कल्पवित् कल्पयामास वन्यामेवास्य संविधाम्" रघु० १-९४। 2. ಏರ್ಪಾಡು, ಸಿದ್ಧತೆ. "उद्भासितं मङ्गलसंविधाभिः" रघु० ७-१६।

संविधान ಸಂವಿಧಾನ (न०) 1. ಉಪಕರಣ, ಸಾಮಗ್ರಿ, ಸಾಧನ. संविधीयतेऽनेन — सम् + वि + धाञ् "ल्युट्"

(३-३-११७)। "संप्रीणनैरुत्सवसंविधानैः" याद० १३-७३। 2. ಏರ್ಪಾಡು, ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಯ ಸನ್ನಾಹ. "अहो सरसरमणीयता संविधानस्य" मालती० ६।

संविधानक ಸಂವಿಧಾನಕ (न०) 1. ಅಪೂರ್ವ ಘಟನೆ. 2. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವ ಕಥಾವಸ್ತುನಿರ್ಮಾಣ. "अहो संविधानकम्" उ० रा० ३।

संविभक्त ಸಂವಿಭಕ್ತ (वि०) ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಂಚಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + वि + भज (सेवायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "स्निग्धजनसंविभक्तं हि दुःखं सह्यवेदनं भवति" शाकु० ४।

संविभाग ಸಂವಿಭಾಗ (पुं०) 1. ಒಂದು ಭಾಗ, ಪಾಲು. 2. ಭಾಗಮಾಡುವುದು, ಹಂಚುವುದು. "सङ्क्रन्दनेन विहितासनसंविभागः" चं० रा०।

संविभागिन् ಸಂವಿಭಾಗಿನ್ (वि०) ಪಾಲುದಾರ.

संविशत् ಸಂವಿಶತ್ (वि०) 1. ಮಲಗುತ್ತಿರುವ, ನಿದ್ರೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. सम् + विश (प्रवेशने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಳಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. 3. ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ.

संविष्ट ಸಂವಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಮಲಗಿರುವ, ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವ. सम् + विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। "तच्छिष्याध्ययननिवेदितावसानां संविष्टः कुशशयने निशां निनाय" रघु० १-९५। 2. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವ, ಒಳಗೆ ಹೋಗಿರುವ.

संवीक्षण ಸಂವೀಕ್ಷಣ (न०) ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು. सम् + वि + ईक्ष (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

संवीत ಸಂವೀತ (वि०) 1. ಉಡಲ್ಪಟ್ಟ. "संवीतपीतवसनेन तुलां त्वयैव" याद० १९-२८। 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+व्येञ् (संवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 5. ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. "संवीतं रुद्धमावृतम्" अम०। "संवीतनागेन्द्रनिदर्शनीयाम्" याद० १३-८४।

संवृत ಸಂವೃತ (वि०) 1. ಗುಪ್ತವಾದ, ರಹಸ್ಯವಾದ. सम् + वृञ् (वरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "मन्त्रो योध इवाधीरः सर्वाङ्गैः संवृतैरपि" माघ० २-२९। 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "मुहुरङ्गुलिसंवृताधरोष्ठं प्रतिषेधाक्षरविक्लवाभिरामम्" शाकु० ३-२२। 3. ಮರೆಮಾಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "संवृता त्रिदशपादपैरसौ शारिकेव मणिपञ्जरस्थिता" याद० १७-२८। (न०) 5. ಅಕ್ಷರದ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯ ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. 6. ರಹಸ್ಯ.

संवृति ಸಂವೃತಿ (स्त्री०) 1. ಮುಚ್ಚುವುದು, ಮರೆಮಾಡುವುದು सम् + वृञ् (आवरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "स्फुटमभिलषितं बभूव वध्वा वदति हि संवृतिरेव कामितानि" किरा० १०-४४। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುವುದು. "वृद्धिशस्त्रः प्रकृत्यङ्गो घनसंवृतिकञ्चुकः" माघ० २-८२। 3 ಮರೆಮಾಚುವುದು, ನಿಜವನ್ನು ಮರೆಸುವುದು.

संवृत्त ಸಂವೃತ್ತ (पुं०) 1. ವರುಣ. (वि०) 2. ಆಗಿರುವ, ಉಂಟಾಗಿರುವ. सम्+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "तेन हि युवराजोऽस्मि संवृत्तः" शाकु० २। 3. ನೆರವೇರಿದ, ಈಡೇರಿದ. 4. ನಡೆದು ಹೋದ.

संवृत्ति ಸಂವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಆಗುವುದು, ಸಂಭವಿಸುವುದು. 2. ನೆರವೇರುವುದು, ಈಡೇರುವುದು.

संवृद्ध ಸಂವೃದ್ಧ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ. 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ. सम्+वृधु (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। 3. ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ.

संवृद्धि ಸಂವೃದ್ಧಿ (स्त्री०) 1 ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. सम्+वृधु (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "य इहात्मविदो विपक्षमध्ये सहसंवृद्धियुजोऽपि भूभुजः स्युः" माघ० २-११६। 2. ದೊಡ್ಡದಾಗುವುದು.

संवेग ಸಂವೇಗ (पुं०) 1. ಹೆಚ್ಚು ವೇಗ, ರಭಸ, ಜೋರು. सम्+ओ विजी (भयचलनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ತ್ವರೆ, ಉದ್ರೇಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೇಗ. "अथ सभ्याः सभामध्ये समुच्छ्रितकरास्तदा। ऊचुरुद्विग्नमनसः संवेगात् सर्व एव हि" भा०। "कुतश्चित् संवेगात् प्रचल इव शल्यस्य शकलः" उ० रा० २-२६। 3. ಸಂಭ್ರಮ, ಸಡಗರ. "हृन्मर्मभेदिपतदुत्कटकङ्कपत्रसंवेगतत्क्षणकृतस्फुटदङ्गभङ्गा" उ० रा० २-२९।

संवेद ಸಂವೇದ (पुं०) ಅರಿವು, ಅನುಭವ. सम् + विद (ज्ञाने) "घञ्" (३-३-१८)।

संवेदन ಸಂವೇದನ (न०) ಅರಿವು, ಅನುಭವ. सम्+विद (ज्ञाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। सम् + विद "युच्" (वा० ३-३-१०७)। –ना –ನಾ० "दुःखसंवेदनायैव रामे चैतन्यमागतम्" उ० रा० १-४७।

संवेदिन् ಸಂವೇದಿನ್ (वि०) ಅರಿತಿರುವವನು, ತಿಳಿದಿರುವವನು. संवेदोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "अकृत्स्नसंवेदिनि जीवलोके संग्राहयन् धर्ममथात्मवृत्त्या" याद० १३-७५।

संवेश ಸಂವೇಶ (पुं०) 1. ನಿದ್ರೆ, ಮಲಗುವುದು. सम्+विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१८)। "अथ प्रदोषे दोषज्ञः संवेशाय महीपतिम्। सूनुः सूनृतवाक्स्रष्टुः विससर्जोर्जितश्रियम्" रघु० १-९३। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಸುರತ ಬಂಧ. 3. ಪೀಠ, ಆಸನ. 4. ಉಪಭೋಗ ಸ್ಥಳ. "विहारस्थानविश्रामसंवेशप्राङ्गणाजिरैः। यथोपजोषं रचितैर्विस्मापनमिवात्मनः" भाग० ३-२३-२१। "संवेशः शयने चासनेऽपि च" विश्व०।

संवेशन ಸಂವೇಶನ (न०) 1. ಸುರತ, ರತಿಕ್ರೀಡೆ. 2. ಕೂಡುವುದು, ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. सम् + विश (प्रवेशने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಮಲಗುವುದು.

संव्यवहार ಸಂವ್ಯವಹಾರ (पुं०) ವಾಣಿಜ್ಯವ್ಯವಹಾರ, ವ್ಯಾಪಾರದ ವ್ಯವಹಾರ. "चन्दनदास, अपि प्रचीयन्ते संव्यवहाराणां लाभा वः?" मुद्रा० १।

संव्यान ಸಂವ್ಯಾನ (न०) 1. ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. संवीयतेऽनेन—सम् + व्येञ् (संवरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "संव्यानानामन्तकान्तःपुरस्य" माघ० १८-६९। 2. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. "संव्यानं छादनेंऽशुके" मेदि०। "विपाण्डुसंव्यानमिवानिलोद्धतं निरुन्धतीः सप्तपलाशजं रजः" किरा० ४-२८।

संशप्तक ಸಂಶಪ್ತಕ (पुं०) 1. ಶಪಥದಂತೆ ಯುದ್ಧರಂಗದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗದವನು, ಯುದ್ಧ ಬಿಟ್ಟು ಹಿಂತಿರುಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದವನು. सम्यक् शप्तं सत्यं यस्य सः। "संशप्तकास्तु समयात्संग्रामादनिवर्तिनः" अम०। "यदाश्रौषं चास्मदीयान् महारथान् व्यवस्थितानर्जुनस्यान्तकाय। संशप्तकान् निहतानर्जुनेन तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय" भा० आदि० १-१८७। 2. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದವನು.

संशय ಸಂಶಯ (पुं०) 1. ಸಂದೇಹ, ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. सम् + शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-३-५६)। "निवेदितं निश्वसितेन सोष्मणा मनस्तु मे संशयमेव गाहते" कुमा० ५-४६। 2. ಗುಮಾನಿ, ಅನುಮಾನ, ಅಳುಕು. 3. ಆಪತ್ತು, ಅಪಾಯ, ಗಂಡಾಂತರ. "अधिरोहति गाण्डिवं महेषौ सकलः संशयमारुरोह शैलः" किरा० १३-१६।

संशयान ಸಂಶಯಾನ (वि०) ಸಂದೇಹಪಡುತ್ತಿರುವ. सम् + शीङ् (स्वप्ने) "शानच्" (३-२-१२४)।

संशयालु ಸಂಶಯಾಲು (वि०) ಸಂದೇಹಪಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. सम् + शीङ् (स्वप्ने) "आलुच्" (वा० ३-२-१५८)।

संशयित ಸಂಶಯಿತ (वि०) ಅಪಾಯದಲ್ಲಿರುವ, ಅಪಾಯಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿರುವ. संशयोऽस्य सञ्जातः "इतच्"।

संशयितृ ಸಂಶಯಿತೃ (वि०) ಸಂಶಯಪಡುವವನು. सम् + शीङ् (स्वप्ने) "तृच्" (३-१-१३३)।

संशित ಸಂಶಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹರಿತಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಹಳ ಚೂಪಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + शो (तनूकरणे) "क्तः" (७-४-४१)। 2. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೇರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ವ್ರತ). संशितं व्रतम्। 3. ವ್ರತದ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ (ಬ್ರಾಹ್ಮಣ). संशितो ब्राह्मणःव्रतविषयकयत्नवान् इत्यर्थः।

संशीति ಸಂಶೀತಿ (स्त्री०) ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. सम्+शीङ् (स्वप्ने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

संशुद्ध ಸಂಶುದ್ಧ (वि०) 1. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ, ಪವಿತ್ರವಾದ. सम्+शुध (शौचे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ. 3. ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ. 4. ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡ.

संशुद्धि ಸಂಶುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯುವುದು. 2. ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದು. 3. ಪಾಪವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. 4 ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದು. सम् + शुध (शौचे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 5. ತಿಳಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕಲುಷವಾಗದಿರುವಿಕೆ. "भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मानसमुच्यते" गीता १७-१६।

संशोधन ಸಂಶೋಧನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯುವುದು. 3. ಋಣ ತೀರಿಸುವುದು. 4. ಪಾಪಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 5. ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸುವುದು. सम् + शुध (शौचे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 6. ತಪ್ಪು ತಿದ್ದುವುದು. 7. ಅನ್ವೇಷಣೆ, ಹೊಸ ಹೊಸ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು.

संश्यान ಸಂಶ್ಯಾನ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿ ಸಂಕೋಚ ಹೊಂದಿರುವ, ಕುಗ್ಗಿರುವ, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ. सम् + श्यैङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

संश्रय ಸಂಶ್ರಯ (पुं०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಆಸರೆ, ವಾಸಸ್ಥಾನ. सम्+श्रिञ् (सेवायाम्) "अच्" (३-३-५६)। "येन श्रियः संश्रयदोषरूढं स्वभावलोलेत्ययशः प्रमृष्टम्" रघु० ६-४१। 2. ವಿಶ್ರಾಂತಿಸ್ಥಾನ. 3. ರಕ್ಷಣೆ ಪಡೆಯುವ ಸ್ಥಳ. "न क्षुद्रोऽपि प्रथमसुकृतापेक्षया संश्रयाय" मेघ० १-१७।

संश्रव ಸಂಶ್ರವ (पुं०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. 2. ಗಮನವಿಟ್ಟು ಕೇಳುವುದು, ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ಆಲಿಸುವುದು. सम्+श्रु (श्रवणे) "अप्" (३-३-५७)। "अथ भीमः सुहृन्मध्ये बाहुशब्दं तदाकरोत्। संश्रवे धृतराष्ट्रस्य गान्धार्याश्चाप्यमर्षणः" भा० आश्रम० १५-६।

संश्रित ಸಂಶ್ರಿತ (वि०) 1. ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದವನು. सम्+श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "शरत्पयोदोदरसंश्रितानां क्षणद्युतीनां द्युतिमन्वविन्दन्" याद० १३-६७। 2. ರಕ್ಷಣೆ ಪಡೆದವನು. 3. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ.

संश्रुत ಸಂಶ್ರುತ (वि०) 1. ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+श्रु (श्रवणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

संश्लिष्ट ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. सम्+श्लिष (आलिङ्गने) "क्तः" (३-४-७२)। "यथा छायातपौ नित्यं सुसम्बद्धौ परस्परम्। एवं कर्म च कर्ता च संश्लिष्टावितरेतरम्" पञ्चतं० २-१३४। 2. ಆಲಿಂಗಿಸಿರುವ, ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವ. 3. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ನೆರೆಯಲ್ಲಿರುವ. 4. ಕೂಡಿರುವ, ಸಹಿತವಾದ.

संश्लेष ಸಂಶ್ಲೇಷ (पुं०) 1. ಸಂಬಂಧ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು. 2. ಸಮೀಪಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವುದು. 3. ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. सम्+श्लिष (आलिङ्गने) "घञ्" (३-३-१८)। "संश्लेषश्च परस्त्रीभिः दस्युरेतानि वर्जयेत्" भा० शान्ति०। 4. ಸಂಪರ್ಕ, ಸಂಬಂಧ. "वशिनां हि परपरिग्रहसंश्लेषपराङ्मुखी वृत्तिः" शाकु० ५-२८।

संश्लेषण ಸಂಶ್ಲೇಷಣ (न०) 1. ಸಂಪರ್ಕ, ಸಂಬಂಧ. 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು. सम्+श्लिष (आलिङ्गने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

संसक्त ಸಂಸಕ್ತ (वि०) 1. ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. सम्+षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रान्तेषु संसक्तनमेरुशाखं ध्यानास्पदं भूतपतेर्विवेश" कुमा० ३-४३। 2. ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ, ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ. सम्+षञ्ज कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "सयत्नसूतायतरश्मिभुग्नग्रीवाग्रसंसक्तयुगैस्तुरङ्गैः" माघ० ३-६८। 3. ಬೆರೆತಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವ. "कलिन्दकन्या मथुरां गतापि गङ्गोर्मिसंसक्तजलेव भाति" रघु० ६-४८। 4. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ. "संसक्तैर्विपुलतया मिथो नितम्बैः संबाधं बृहदपि तद्बभूव वर्त्म" माघ० ८-२।

संसक्ति ಸಂಸಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವುದು, ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ. सम्+षञ्ज (सङ्गे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "संसक्तौ किमसुलभं महोदयानामुच्छ्रायं नयति यदृच्छयापि योगः" किरा० ७-२७। 2. ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆ, ಅಧಿಕ ಪರಿಚಯ. "आर्द्रत्वादतिशयिनीमुपेयवद्भिः संसक्तिं भृशमपि भूरिशोऽवधूतैः" माघ० ८-६७। 3. ಆಸಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ. 4. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಸುವುದು.

संसद् ಸಂಸದ್ (स्त्री०) 1. ಸಭೆ, ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆಗಾಗಿ ಜನರು ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು. सम्यक् सीदन्त्यस्याम् — सम्+षद्लृ (विशरणादौ) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। "तदद्भुतं संसदि रात्रिवृत्तं प्रातर्द्विजेभ्यो नृपतिः शशंस" रघु० १६-२४। 2. ನ್ಯಾಯಾಲಯ, ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರ ಸಭೆ. "अपह्नवेऽधमर्णस्य देहीत्युक्तस्य संसदि" मनु० ८-५२।

संसरण ಸಂಸರಣ (न०) 1. ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಹೋಗುವ ವಿಶಾಲವಾದ (ಮುಖ್ಯ) ರಸ್ತೆ. संभूय सरत्यनेन — सम्+सृ (गतौ) "ल्यु+ट्" (३-३-११७)। "घण्टापथः संसरणम्" अम०। 2. ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸೈನ್ಯದ ಗಮನ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸೈನ್ಯವು ಹೋಗುವುದು. 3. ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಪದೇ ಪದೇ ಜನ್ಮತಾಳುವುದು, ಪುನರ್ಜನ್ಮ ಪಡೆಯುವುದು. 4. ಯುದ್ಧದ ಪ್ರಾರಂಭ. 5. ಸಂಸಾರ. "पुंसो भवेद्यर्हि संसरणापवर्गस्त्वय्यब्जनाभ सदुपासनया मतिः स्यात्" भाग० १०-४०-२८। 6. ಗಮನ, ಚಲಿಸುವುದು, ಹೋಗುವುದು. 7. ನಗರದ ಮಹಾದ್ವಾರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ವಸತಿ.

संसरत् ಸಂಸರತ್ (वि०) ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ.

संसर्ग ಸಂಸರ್ಗ (पुं०) 1. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಪರ್ಕ. सम्+सृज (विसर्गे) "घञ्" (३-३-१९)। "प्रत्याहारेण संसर्गान् ध्यानेनानीश्वरान् गुणान्" मनु० ६-७२। 2. ಸಹವಾಸ, ಒಡನಾಟ, ಜೊತೆ. "ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः। महान्ति पातकान्याहुः संसर्गश्चापि तैः सह" मनु० ११-५४। 3. ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಚಯ, ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆ. 4. ಸಾಮೀಪ್ಯ. 5. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಸಮಾಗಮ (ಪರಸ್ಪರ).

संसर्गिन् ಸಂಸರ್ಗಿನ್ (वि०) ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. संसर्गोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। "सुभगसलिलावगाहाः पाटलिसंसर्गिसुरभिवनवाताः" शाकु० १-३।

संसर्प ಸಂಸರ್ಪ (पुं०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು, ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು. सम् + सृप्लृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು.

संसर्पण ಸಂಸರ್ಪಣ (न०) 1. ಸರಿಯಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೋಗುವುದು. 2. ಸರಿಯಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹರಡುವುದು, –ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. सम् + सृप्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

संसर्पणीय ಸಂಸರ್ಪಣೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದ. सम् + सृप्लृ (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–सर्प्तव्यः –ಸರ್ಪ್ತವ್ಯ.**

संसर्पिन् ಸಂಸರ್ಪಿನ್ (वि०) 1. ಹರಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. ಪ್ರಸರವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ. सम्+सृप्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "संसर्पिभिः पयसि गैरिकरेणुरागैः" माघ० ५-३९। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. 3. ಮುಂದೆ ಸರಿಯುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. "कपोलसंसर्पिशिखः स तस्या मुहूर्तकर्णोत्पलतां प्रपेदे" कुमा० ७-८१।

संसार ಸಂಸಾರ (पुं०) (ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ) 1. ಮನುಷ್ಯನ ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳ ಫಲವಾಗಿ ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವ ದೇಹಗಳ ನಾಶವಾಗಿ ಮುಂದು ಮುಂದಿನ ದೇಹಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಜನ್ಮತಾಳುವ ಅವಸ್ಥೆಯ ಪ್ರವಾಹ, ಜನ್ಮಾದಿ ಚಕ್ರಪರಿಭ್ರಮಣೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ಜನ್ಮತಾಳುವುದು. संसरति पुरुषोऽस्मिन् — सम् + सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। ಅನೇಕ ವಿಧ ಕ್ಲೇಶ ಪರಂಪರೆಗಳಿಗೆ ಆಕರವಾದ ಈ ಸಂಸಾರಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ನಿರಂತರ ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತ ಪರಿತಪಿಸುತ್ತಿರುವವನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಚಲವಾದ ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಶರಣಾಗತಿಗಳಿಂದ ಅವನ ಕೃಪೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಈ ಕ್ಲೇಶಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತಿಪಡೆಯುವನು. "संसारसागरं घोरमनन्तक्लेशभाजनम्। त्वामेव शरणं प्राप्य निस्तरन्ति मनीषिणः"॥ "तृष्णातोये मदनपवनोद्धूतमोहोर्मिमाले दारावर्ते तनयसहजग्राहसंघाकुले च। संसाराख्ये महति जलधौ मज्जतां नस्त्रिधामन् पादाम्भोजे वरद भवतो भक्तिनावं प्रयच्छ" मुकु०१०। "संसारसागरनिमज्जनमुह्यमानं दीनं विलोकय विभो करुणानिधे माम्"। 2. ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮ ರೂಪದಿಂದ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಅನುಸರಿಸಿಬಂದಿರುವ ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧ. 3. ಕರ್ಮಲಬ್ಧವಾದ ಅಚಿತ್‌ಸಂಬಂಧ. 4. ಪ್ರಪಂಚ, ಜಗತ್ತು, ಕೃಮಿಕೀಟಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಯಂತ ದೇವ ತಿರ್ಯಕ್ ಮನುಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾವಿಧ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಜೀವನ ನಿಧನ ಆಯಾ ದೇಶಕಾಲೋಚಿತವಾದ ಶರೀರ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಆಯಾ ಶರೀರಾನುಗುಣವಾದ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಸಂವೇದನ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಪಾರ ಪ್ರವಾಹ. "असारं संसारं परिमुषितरत्नं त्रिभुवनम्" मालती० ५-३०। "संसारसिन्धावनुबिम्बमत्र जागर्ति जाने तव वैरसेनिः" नैष० ८-४६। "परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते" भर्तृ० १-२४। 5. (ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ ರೂಪವಾದ ವಾಸನೆ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪುನರ್ಜನ್ಮ. ಈ ಕ್ಲೇಶಕರವಾದ ಸಂಸಾರವೇ ಅಜ್ಞಾನ ಅವಿದ್ಯೆ. "पुरुषः स्वर्गनरकमार्गयोः येन सरति स संसारः" स० द० सं०। ಈ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ अहं कर्ता अहं भोक्ता अहं सुखी अहं दुःखी अहं जानामि ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರಗಳಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮನು ಕರ್ತೃತ್ವ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. "अहं कर्ता सुखी दुःखी कृशः स्थूलेति या मतिः। सा चाहंकारकर्तृत्वात् आत्मन्यारोप्यते जनैः। ತಾಯಿ ತಂದೆ ಸುಹೃತ್ತು ಸಹೋದರರು ಪತ್ನಿ ಇವರೆಲ್ಲರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತ ಉತ್ತರಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ಈ ಸಂಸಾರಸಾಗರದಿಂದ ಉತ್ತೀರ್ಣನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯ

ವಿಲ್ಲದೆ ಮರುಗುತ್ತ ಅಪಾರ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಈ ಭವಸಾಗರ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿ ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಜೀವನು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಇದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುವನು. "पितृमातृसुहृद्भ्रातृकलत्रादिकृतेन च। हृष्टोऽसक्तस्तथा दैन्यमश्रुपूर्णाननो गतः। एवं संसारचक्रेऽस्मिन् भ्रमता तात संकटे। ज्ञानमेतन्मया प्राप्तं मोक्षसंप्राप्तिकारणम्" मार्क०। "अस्माद्विजायते विश्वमत्रैव परिलीयते। अमायी मायया बद्धः करोति विविधास्तनूः" कूर्मपु०। 6. (ದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ) ಭೂತ ಸಂಬಂಧವೇ ಸಂಸಾರ. "भूतबन्धस्तु संसारो मुक्तिस्तेभ्यो विमोचनम्" वराहपु०।

संसारगुरु ಸಂಸಾರಗುರು (पुं०) ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. संसारस्य गुरुः।

संसारचक्र ಸಂಸಾರಚಕ್ರ (न०) ಪುನರ್ಜನ್ಮ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವುದು ಮತ್ತು ಮೃತಿ ಹೊಂದುವುದು.

संसारमार्ग ಸಂಸಾರಮಾರ್ಗ (पुं०) ಯೋನಿ, ಜೀವನು ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬಂದು ಸೇರುವ ಮಾರ್ಗ. संसारस्य मार्गः।

संसारमोक्षण ಸಂಸಾರಮೋಕ್ಷಣ (न०) 1. ಸಂಸಾರ ದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. संसारस्य मोक्षणम्। (वि०) 2. ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸುವ. संसारस्य मोक्षणं यस्मात्।

संसारिन् ಸಂಸಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದ ಮನುಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಹಸ್ತ ಪಾದಾದಿ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳು. 2. ಜನನ ಮರಣಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ ಪುತ್ರಕಳತ್ರಾದಿ ಸಹಿತನಾದ ಮನುಷ್ಯ, –ಪ್ರಾಣಿ. संसारोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 3. ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ದೇಹವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು. 4. ಜೀವಾತ್ಮ.

संसिद्ध ಸಂಸಿದ್ಧ (वि०) 1. ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದಿದವನು, ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆದವನು. 2. ಸಂಪೂರ್ಣ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವನು. सम् + षिधु (संराद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)।

संसिद्धि ಸಂಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಕೃತಿ, ಸ್ವಭಾವ. सम्+षिधु (संराद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ, ಪರಮಸಿದ್ಧಿ. "मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयमशाश्वतम्। नाप्नुवन्ति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः" गीता ८-१५। 3. ಪ್ರಯೋಜನ, ಫಲ. "स्वानुष्ठितस्य धर्मस्य संसिद्धिर्हरितोषणम्" भाग० १-२-१३। 4. ಉನ್ಮತ್ತಳಾದ ಹೆಂಗಸು, ಕೋಪಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು. "संसिद्धिः प्रकृतौ सिद्धौ मदोग्रायामपि स्त्रियाम्" मेदि०।

संसूचन ಸಂಸೂಚನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೂಚಿಸುವುದು, ತಿಳಿಸುವುದು. 2. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು, ಸುಳಿವು ಕೊಡುವುದು. सम् + सूच (पैशुन्ये) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

संसूचयत् ಸಂಸೂಚಯತ್ (वि०) ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸು ತ್ತಿರುವ, ಸುಳಿವು ಕೊಡುತ್ತಿರುವ. सम्+सूच (पैशुन्ये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

संसूच्यमान ಸಂಸೂಚ್ಯಮಾನ (वि०) ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಸುಳಿವು ಕೊಡು ತ್ತಿರುವ. सम् + सूच (पैशुन्ये) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

संसृति ಸಂಸೃತಿ (स्त्री०) ಸಂಸಾರ, ಜನ್ಮ ಮರಣ ರೂಪ ವಾದ ಪ್ರವಾಹ, ಪುಣ್ಯಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳ ಫಲವಾದ ಪುನರ್ಜನ್ಮ. सम् + सृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। ಮುಂತಾದ "संसार" ಪದದ ಅರ್ಥ.

संसृष्ट ಸಂಸೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಆಸ್ತಿಯ ಪಾಲನ್ನು ಪಡೆದು ಮತ್ತೆ ತಂದೆ ಸಹೋದರ ಪಿತೃವ್ಯ (ತಂದೆಯ ಸಹೋದರ) ಇವರೊಡನೆ ಒಂದೇ ಕಡೆ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಇರುವವನು. "विभक्तो यः पुनः पित्रा भ्रात्रा चैकत्र संस्थितः। पितृव्येणाथवा प्रीत्या स तु संसृष्ट उच्यते"। 2. ಸೃಷ್ಟಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟವನು. 3. ವಾಂತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧ ನಾದವನು. सम्+सृज (विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 4. ಸಂಸರ್ಗ. 5. ಬೆರೆತಿರುವ, ಅನೇಕ ವಿಷಯ ಗಳು ಅಥವಾ ವಸ್ತುಗಳೊಡನೆ ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವ. "श्मश्रूयमाणे मधुजालके तरोर्गजेन गण्डं कषता विधूनिते। क्षुद्राभिरक्षुद्रतराभिराकुलं विदश्यमानेन जनेन दुद्रुवे" ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತ್ಯಲಂಕಾರವು ಉಪಮಾಲಂಕಾರದೊಡನೆ ಸಂಸೃಷ್ಟ.

संसृष्टि ಸಂಸೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಮಿಶ್ರಣ, ಬೆರಕೆ. सम् + सृज (विसर्गे) "क्तिन्" (३-३-९४)। ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಎರಡು ವಿಷಯಗಳ ಬೆರಕೆ, ಮಿಶ್ರಣ. "विपुलकमपि यौवनोद्धतानां घनपुलकोदयकोमलं चकाशे। परिमलितमपि प्रियैः प्रकामं कुचयुगमुज्ज्वलमेव कामिनीनाम्" ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿರೋಧಾಭಾಸಾಲಂಕಾರಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣು ವುದರಿಂದ ಸಂಸೃಷ್ಟಿ.

संसृष्टिन् ಸಂಸೃಷ್ಟಿನ್ (वि०) 1. ಮತ್ತೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವವನು, ಆಸ್ತಿಯ ಭಾಗಾನಂತರ ಎಲ್ಲರೊಡನೆ ಮತ್ತೆ ಒಂದೇ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವವನು. 2. ಪಾಲುದಾರ, ಹಿಸ್ಸೆದಾರ.

संस्कर्तृ ಸಂಸ್ಕರ್ತೃ (वि०) ಉಪನಯನಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು. संस्करोति — सम् + डु कृञ् (करणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "एषा वसिष्ठशिष्याणां रघूणां वंशनन्दिनी। कष्टं सीतापि सुतयोः संस्कर्तारं न विन्दति" उ० रा० ७-१३।

संस्कार ಸಂಸ್ಕಾರ (पुं०) 1. ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. सम् + डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಮನುಷ್ಯನಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಜಾತಕರ್ಮ ನಾಮಕರಣ ಮೊದಲಾದ ಶುದ್ಧಿ. "दिलीपसूनुर्मणिराकरोद्भवः प्रयुक्तसंस्कार इवाधिकं बभौ" रघु० ३-१८। ಈ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು 16 ವಿಧ. (1) गर्भाधानम् (2) पुंसवनम् (3) सीमन्तोन्नयनम् (4) जातकर्म (5) नामकरणम् (6) उपनिष्क्रमणम् (7) अन्नप्राशनम् (8) चौलम् (9) उपनयनम् (10)–(13) व्रतचतुष्टयम् (14) समावर्तनम् (15) विवाहः ಮತ್ತು (16) अन्त्येष्टिः। ಇವು ಷೋಡಶಕರ್ಮ (ಸಂಸ್ಕಾರ) ಗಳು. ಗರ್ಭೋಪಘಾತದಿಂದ ಉಂಟಾದ ದೋಷವನ್ನು ಈ ಸಮಾವರ್ತನಾಂತಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಪರಿಹರಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವುವು. 3. (ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ) ರಾಗ ದ್ವೇಷ ಮೋಹ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳು. 4. (ವೈಶೇಷಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ವೇಗ ಭಾವನಾ ಮತ್ತು ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪಕ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು, 24 ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. 5. (ವೈಯಾಕರಣ ಮತದಲ್ಲಿ) ವ್ಯಾಕರಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶಬ್ದಶುದ್ಧಿ. "संस्कारवत्येव गिरा मनीषी तया स पूतश्च विभूषितश्च" कुमा० १-२८। 6. ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಅತಿಶಯಾಧಾನ, ಹೆಚ್ಚು ಗುಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಆಭರಣಗಳಿಗೆ ಮೆರುಗು ಕೊಡುವುದು ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಒಗೆದು ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು ಕನ್ನಡಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕೊಳೆ ತೆಗೆಯುವುದು ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಯಾಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗುವಂತೆ ವೈದಿಕ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವುದು—ಇವು ಗುಣಾಧಾಯಕ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು. 7. (ಆಲಂಕಾರಿಕರು) ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ. 8. ಕರ್ಮದ ವಾಸನೆ, ಜನ್ಮಾಂತರ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವಾಸನೆ. "फलानुमेयाः प्रारम्भाः संस्काराः प्राक्तना इव" रघु० १-२०। 9. ಸ್ಮೃತಿಶಕ್ತಿ. 10. ನೈರ್ಮಲ್ಯ, ಶುದ್ಧತೆ. 11. ತಾಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಶರೀರಾತ್ಮ ಶುದ್ಧಿ.

संस्कारज ಸಂಸ್ಕಾರಜ (वि०) ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾದ.

संस्कारपूत ಸಂಸ್ಕಾರಪೂತ (वि०) ಗರ್ಭಾಧಾನ ಪುಂಸವನ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನು. संस्कारेण पूतः।

संस्कारहीन ಸಂಸ್ಕಾರಹೀನ (वि०) 1. ವ್ರಾತ್ಯ, ಗರ್ಭಾಧಾನಾದಿ ಯಾವ ಸಂಸ್ಕಾರವೂ ಇಲ್ಲದವನು. 2. ವ್ಯಾಕರಣ ಶುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದ. संस्कारेण हीनः रहितः। "संस्कारेण यथा हीनां वाचमर्थान्तिरं गताम्"।

संस्कृत ಸಂಸ್ಕೃತ (न०) 1. ದೇವವಾಣಿ, ದೇವಭಾಷೆ, ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಶುದ್ಧವಾದ ಭಾಷೆ. व्याकरणानुशासनेन सम्यक् कृतम्—सम्+डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯು ವ್ಯಾಕರಣ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತವಾಯಿತು. "संस्कृतं नाम दैवी वागन्वाख्याता महर्षिभिः" काव्या० १-३३। (वि०) 2. ಮಂತ್ರದಿಂದ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "शुष्मणि प्रणयनादिसंस्कृते" माघ० १४-२२। 3. ಪಾಕಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಾಕಾದಿಗಳಿಂದ ಗುಣಾಧಿಕ್ಯವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. संस्कृतं भक्षाः (४-२-१६)। 4. ಕೃತ್ರಿಮವಾದ, ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ. 6. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ವಿವಾಹ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ ಹೊಂದಿದವನು, ಸಂಸಾರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡವನು. 8. ಶುದ್ಧನಾದ ವಿದ್ಯಾವಂತ, ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ಸಮಸ್ತ ದೋಷಗಳನ್ನೂ ತೊಳೆದು ಶುದ್ಧನಾದವನು. "संस्कृतः कृत्रिमे शस्ते भूषितेष्वन्यलिंगकः। क्लीबे तु लक्षणोपेते" मेदि०। "संस्कृतं तु विभूषिते। कृत्रिमे लक्षणोपेते प्रशस्ते निर्मलीकृते" नानार्थर०।

संस्कृति ಸಂಸ್ಕೃತಿ (स्त्री०) 1. "संस्कार" ಪದದ ಅರ್ಥ. सम् + डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಪದ್ಧತಿ, ಅವರವರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಆಚಾರ, –ವ್ಯವಹಾರ, ಆಹಾರ ಆಚಾರ ವೇಷ ವ್ಯವಹಾರ ನಡತೆ ಮುಂತಾದ ಸಂಪ್ರದಾಯ. ಇವು ದೇಶ ದೇಶಕ್ಕೂ ಒಂದೊಂದು ಸಮಾಜಕ್ಕೂ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ. ಸಂಸ್ಕೃತಿ ದೇಶ ದೇಶಕ್ಕೂ ಒಂದೊಂದು ಸಮಾಜಕ್ಕೂ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲ ದೇಶಗಳ ಏಕತೆಗೂ ಸಮಾಜದ ಜೀವನವಿಕಾಸಕ್ಕೂ ಧರ್ಮ ಶ್ರದ್ಧೆ ನೀತಿ ನಿಷ್ಠೆ ಸತ್ಯ

ಭೂತದಯೆ ದೈವಭಕ್ತಿ ಗುರುಭಕ್ತಿ ಮಾತಾಪಿತೃಭಕ್ತಿ ವಿನಯ ಇವು ಸಮಾನವಾದುವು. ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಜೀವನದ ಒಂದು ವಿಧಾನ. ಇದು ನಮ್ಮ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ನಮ್ಮ ದೇಹದ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಆಹಾರವು ಆಧಾರವಾಗಿರುವಂತೆ ನಮ್ಮ ಅಂತರಂಗದ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಇವು ಜೀವಾತುಗಳಾಗಿರುವುವು. ಈ ಅಂತರಂಗ ಶುದ್ಧಿಯು ಇಂದು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಶೂನ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಯು ಇಂದು ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾಗಿದೆ.

संस्तर ಸಂಸ್ತರ (पुं०) 1. ಶಯ್ಯೆ, ಹಾಸಿಗೆ. 2. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ.

संस्तव ಸಂಸ್ತವ(पुं०)1. ಪರಿಚಯ, ಅನೇಕ ಸಲ ನೋಡಿದ ಗುರುತು. सम्+ष्टुञ् (स्तुतौ) "अप्" (३-३-५७)। "श्रुतिः श्रयत्युन्मदहंसनिःस्वनं गुणाः प्रियत्वेऽधिकृता न संस्तवः" किरा० ४-२५। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಗಳುವುದು. ಸರಿಯಾದ ಹೊಗಳಿಕೆ. "सभाजयित्वा परया भक्त्या गृणत संस्तवैः" भाग० ११-१३-४१।

संस्तवान ಸಂಸ್ತವಾನ (पुं०) 1. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಮಗಾನ ಮಾಡುವ ಉದ್ಗಾತೃ. सम् + ष्टुञ् (स्तुतौ) "आनच्" (उ० २-८९)। 2. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. (वि०) 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಗಳುವವನು. 4. ವಾಗ್ಮಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು.

संस्ताव ಸಂಸ್ತಾವ (पुं०) 1. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಮವೇದಿಗಳು ಗಾನಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ. समेत्य स्तुवन्त्यत्र देशे छन्दोगाः — सम् + ष्टुञ् (स्तुतौ) "घञ्" (३-३-३१)। 2. ಸ್ತುತಿ, ಸ್ತೋತ್ರ, ಹೊಗಳಿಕೆ. "संस्तावमिव शृण्वन्तः छन्दोगानां महाध्वरे" भट्टि० ७-३९।

संस्तुत ಸಂಸ್ತುತ (वि०) 1. ಪರಿಚಿತವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ. सम्+ष्टुञ् (स्तुतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनेकशः संस्तुतमप्यनल्पाः नवं नवं प्रीतिरहो करोति" माघ० ३-३१। 2. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "मुनिभिः संस्तुता भूमौ संभविष्याम्ययोनिजा"।

संस्तूयमान ಸಂಸ್ತೂಯಮಾನ (वि०) ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊಗಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. सम् + ष्टुञ् (स्तुतौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

संस्त्याय ಸಂಸ್ತ್ಯಾಯ (न०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. सम्+स्त्यै (शब्दसंघातयोः) "घञ्" (३-३-१२१)। "संस्तुतप्रदेशदर्शनासहिष्णोः माधवस्य संस्त्यायं परित्यज्य सह सुहृद्वर्गेण" मालती० ९। (पुं०) 2. ಹರಡುವುದು, ಪ್ರಸರಿಸುವುದು. 3. ಸನ್ನಿವೇಶ, ನೆರೆಹೊರೆಯ ಪ್ರದೇಶ, ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಪ್ರದೇಶ. 4. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. "संघाते सन्निवेशे च संस्त्यायः" अम०। "संस्त्यायः सन्निवेशे च संघाते विस्तृतावपि" मेदि०।

संस्थ ಸಂಸ್ಥ (पुं०) 1. ಗೂಢಚಾರ. संतिष्ठते स्वपरराष्ट्रेषु—सम्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-३-३१)। "संस्थाः स्युः चारसंस्थित्यै दत्तदायाः शुभाशयाः" काम० नी०। 2. ಒಂದೇ ಕಡೆ ನಿಂತಿರುವವನು, ಎಲ್ಲೂ ಹೋಗದೆ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವವನು.

संस्था ಸಂಸ್ಥಾ (स्त्री०) 1. ಮರ್ಯಾದೆ, ಗೌರವ, ನ್ಯಾಯವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. संतिष्ठतेऽनया — सम् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। "संस्था तु मर्यादा धारणा स्थितिः" अम०। 2. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. "स्वं विचिन्त्य च धनुर्दुरानमं पीडितो दुहितृशुल्कसंस्थया" रघु० ११-३८। 3. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಸಾಮ್ಯ. 4. ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಜೀವನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಉದ್ಯೋಗ, ಹವ್ಯಾಸ, ಕೆಲಸ, ವೃತ್ತಿ. "सर्वेषां स तु नामानि कर्माणि च पृथक् पृथक्। वेदशब्देभ्य एवादौ पृथक्संस्थाश्च निर्ममे" मनु० १-२१। 5. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ, ಅಂತ್ಯ. 6. ಚತುರ್ವಿಧ ಪ್ರಳಯಗಳು. "नैमित्तिकः प्राकृतिको नित्य आत्यन्तिको लयः। संस्थेति कविभिः प्रोक्तश्चतुर्धास्य स्वभावतः"। 7. ಒಂದು ಯಾಗ. 8. ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ, ಪ್ರಳಯ. 9. ಮೃತ್ಯು, ನಿಧನ. 10. ನಾಶ. 11. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ. 12. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ, ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. 13. ಆಕಾರ. "संस्थश्चरेऽवस्थिते स्त्री स्थितौ सादृश्यनाशयोः" मेदि०। "संस्था स्थितौ व्यवस्थायां समाप्याकारमृत्युषु" नानार्थर०।

संस्थान ಸಂಸ್ಥಾನ (न०) 1. ಆಕಾರ, ರೂಪ. सम्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्त्रीसंस्थानं चाप्सरस्तीर्थमाराद्दुत्क्षिप्यैनां ज्योतिरेकं जगाम" शाकु० ५-३०। 2. ಸನ್ನಿವೇಶ, ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶ. "भर्तारं लङ्घयेद्या तु स्त्री ज्ञातिगुणदर्पिता। तां श्वभिः खादयेद्राजा संस्थाने बहुसंस्थिते" मनु० ८-३७१। 3. ಚತುಷ್ಪಥ, ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಚೌಕ. 4. ವ್ಯವಸ್ಥೆ. 5. ಮೃತ್ಯು, ಮರಣ. 6. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. 7. ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. 8. ರಾಶಿ, ಗುಂಪು, ಸಮೂಹ.

संस्थापक ಸಂಸ್ಥಾಪಕ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಡುವವನು. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸುವವನು. 3. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು, ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. सम्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

संस्थापन ಸಂಸ್ಥಾಪನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಡುವುದು, ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. सम् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम्। धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे" गीता ४-८। 2. ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸುವುದು, ವಿಧಿಬದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. "पञ्चरात्रे पञ्चरात्रे पक्षे पक्षेऽथवा गते। कुर्वीत चैषां प्रत्यक्षमर्घसंस्थापनं नृपः" मनु० ८-४०२। 3. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಇಡುವುದು. **–स्थापना –ಸ್ಥಾಪನಾ.** सम् + ष्ठा + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। ಚಿತ್ತಶಾಂತಿಯ ಉಪಾಯ, ಮನಸ್ಸಿನ ಸಮಾಧಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನ. "संस्थापना प्रियतमा विरहातुराणाम्" मृच्छ० ३-३।

संस्थापनीय ಸಂಸ್ಥಾಪನೀಯ (वि०) 1. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ಇಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ಇಡಬೇಕಾದ. 3. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ಇಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. सम्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–स्थापयितव्यः –ಸ್ಥಾಪಯಿತವ್ಯಃ.**

संस्थापयत् ಸಂಸ್ಥಾಪಯತ್ (वि०) ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. सम् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "संस्थापयन्तं नियमेन धर्मं धर्मं परं वेदविदो विदुस्त्वाम्" याद० २०-८४।

संस्थापित ಸಂಸ್ಥಾಪಿತ (वि०) 1. ಸರಿಯಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

संस्थित ಸಂಸ್ಥಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ. 2. ಸರಿಯಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ. सम् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "आच्छादितायत दिगम्बरमुच्चकैर्गामाक्रम्य संस्थितमुदग्रविशालशृङ्गम्" माघ० ४-१९। 3. ಮೃತನಾದ, ನಿಧನಹೊಂದಿದ. "संस्थितस्यानपत्यस्य सगोत्रात्पुत्रमाहरेत्। तत्र यद्रिक्थजातं स्यात् तत्तस्मिन् प्रतिपादयेत्" मनु० ९-१९०। 4. ಸಮಾಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ. "क्व नु खलु संस्थिते कर्मणि सदस्यैरनुज्ञातः श्रमक्लान्तमात्मानं विनोदयामि" शाकु० ३।

संस्थिति ಸಂಸ್ಥಿತಿ (स्त्री०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಾನ. सम्यक् तिष्ठत्यत्र—सम् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तिन्" (३-३-९५)। 2. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. "यथा नदीनदाः सर्वे सागरे यान्ति संस्थितिम्। तथैवाश्रमिणः सर्वे गृहस्थे यान्ति संस्थितिम्" मनु० ६-९०। 3. ಮೃತ್ಯು, ಮರಣ. 4. ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಳಯ. 5. ಜೀವನದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. 6. ಸನ್ನಿವೇಶ, ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಪ್ರದೇಶ. 7. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು. 8. ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. 9. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು, ನಿರಂತರವಾಗಿರುವುದು. "धर्मार्थकाममोक्षाणां प्राणाः संस्थितिहेतवः। तान्निघ्नता किं न हतं रक्षता किं न रक्षितम्" हितो० १-४३।

संस्पर्श ಸಂಸ್ಪರ್ಶ (पुं०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುಟ್ಟುವುದು, ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡುವುದು. सम् + स्पृश (संस्पर्शने) "घञ्" (३-३-१६)। "संस्पर्शप्रभवसुखोपचीयमाने सर्वाङ्गे करतललग्नवल्लभायाः" माघ० ८-६।

संस्पर्शा ಸಂಸ್ಪರ್ಶಾ (स्त्री०) ಸಾರಣೆ ಗಿಡ, ಮುಳ್ಳಗಸೆ ಗಿಡ. सम्यक् स्पृशति—स्पृश (संस्पर्शने) "घञ्" (३-३-१६)।

संस्पृशत् ಸಂಸ್ಪೃಶತ್ (वि०) ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. सम् + स्पृश (संस्पर्शने) "शतृ" (३-२-१२४)।

संस्पृष्ट ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. सम्+स्पृश (संस्पर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "यास्यत्यद्य शकुन्तलेति हृदयं संस्पृष्टमुत्कण्ठया" शाकु० ४-५। 2. ಮಿಶ್ರವಾದ, ಬೆರಕೆಯಾದ.

संस्फोट ಸಂಸ್ಫೋಟ (पुं०) ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. सम् + स्फुटिर् (विशरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

संस्मरण ಸಂಸ್ಮರಣ (न०) ನೆನೆಯುವುದು, ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. सम् + स्मृ (आध्याने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

संस्मरणीय ಸಂಸ್ಮರಣೀಯ (वि०) 1. ನೆನೆಯಲ್ಪಡುವ. सम् + स्मृ (आध्याने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ನೆನೆಯಬೇಕಾದ. 3. ನೆನೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. "तव्यः"। **–स्मर्तव्यः –ಸ್ಮರ್ತವ್ಯಃ.**

संस्मरत् ಸಂಸ್ಮರತ್ (वि०) ನೆನಪುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. सम्+स्मृ (आध्याने) "शतृ" (३-२-१२४)।

संस्मारण ಸಂಸ್ಮಾರಣ (न०) ನೆನಪುಮಾಡಿಕೊಡುವುದು, ಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು. सम्+स्मृ (आध्याने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

संस्मृति ಸಂಸ್ಮೃತಿ (स्त्री०) ನೆನಪು, ಜ್ಞಾಪಕ, ಸ್ಮರಣೆ. सम्+स्मृ (आध्याने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "रागिणापि विहिता तव भक्त्या संस्मृतिर्भव भवत्यभवाय" किरा० १८-२७।

संहत ಸಂಹತ (वि०) 1. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಭದ್ರವಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. संहन्यते स्म — सम् + हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। "संहतस्तनतिरस्कृतदृष्टिर्भ्रष्टमेव न दुकूलमपश्यत्" माघ० १०-७३। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತಿರುವ, ಜೊತೆಗೂಡಿರುವ, ಒಡಗೂಡಿರುವ. "संहतास्तु हरन्त्येते मम जालं विहङ्गमाः" हितो० १-३७। 3. ಪರಸ್ಪರ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ, ಐಕಮತ್ಯದಿಂದಿರುವ. "नसंहतास्तस्य नभिन्नवृत्तयः प्रियाणि वाञ्छन्त्यसुभिः समीहितुम्" किरा० १-१९। 4. ದೃಢವಾಗಿರುವ, ಭದ್ರವಾಗಿರುವ, ಬಲವಾಗಿರುವ, ಅಭೇದ್ಯವಾದ. "बहिरभिहतमद्रेः संहतं कन्दरान्तर्गतमपि तिमिरौघं घर्मभानुर्भिनत्ति" माघ० ११-५८। 5. ಸ್ಥಿರವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. 6. ಚೆನ್ನಾಗಿ (ಬಲವಾಗಿ) ಹೊಡೆದು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ.

संहतजानुक ಸಂಹತಜಾನುಕ (वि०) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಗುಲುವ ಮೊಣಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು. संहते जानुनी यस्य। स्वार्थे "कन्"।

संहतल ಸಂಹತಲ (पुं०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ ಎರಡು ಅಂಗೈಗಳು. संहतं संघट्टं परस्परमेलनं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)।

संहति ಸಂಹತಿ (स्त्री०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. सम्+हन (हिंसागत्योः) "क्तिन्" (३-३-९४)। "वंशध्वजैर्जलदसंहतिमुल्लिखन्त्यः" माघ० ५-२०। 2. ರಾಶಿ. "विकचकिंशुकसंहतिरुच्चकैरुदवहद्वहव्यवहश्रियम्" माघ० ६-२१। "सृजन्तमाजाविषुसंहतीर्वः" किरा० ३-२०। 3. ಸಾಂದ್ರತೆ, ದಟ್ಟವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. "बबन्ध बालारुणबभ्रु वल्कलं पयोधरोत्सेधविशीर्णसंहति" कुमा० ५-८। 4. ಒಗ್ಗಟ್ಟು, ಐಕಮತ್ಯದಿಂದಿರುವ ಜನರ ಗುಂಪು. "अल्पानामपि वस्तूनां संहतिः कार्यसाधिका" हितो० १-३५। 5. ದೊಡ್ಡ ಗುಂಪು, ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಸಮೂಹ. "गुरुतां नयन्ति हि गुणा न संहतिः" किरा० १२-१०।

संहनन ಸಂಹನನ (न०) 1. ದೇಹ, ಶರೀರ. संहन्यन्तेऽस्मिन् भूतानि — सम् + हन (हिंसागत्योः) "ल्युट्" (३-३-११७)। "अमृताध्मातजीमूतस्निग्धसंहननस्य ते" म० वी० २-४६। (वि०) 2. ಕಠಿನವಾದ. "शीतोष्णवातवर्षेषु वृष इवानावृताङ्गः पीनः संहननाङ्गः" भाग० ५-९-१०।

संहरत् ಸಂಹರತ್ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. सम् + हृञ् (हरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "संहरन् हर इति श्रितस्तमस्त्रैधमेव भजति त्रिभिर्गुणैः" माघ० १४-६१।

संहर्तृ ಸಂಹರ್ತೃ (वि०) ಸಂಹಾರಮಾಡುವವನು, ಕೊಲ್ಲುವವನು. सम्+हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

संहर्ष ಸಂಹರ್ಷ (पुं०) 1. ಅತಿಶಯವಾದ ಸಂತೋಷ. सम्+हृष (हृष्टौ) "घञ्" (३-३-१८)। "संहर्षादलिविरुतैरितीव गायल्लोलोर्मौ पयसि महोत्पलं ननर्त" माघ० ८-२३। 2. ಸ್ಪರ್ಧೆ, ಪೈಪೋಟಿ. 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 4. ರೋಮಾಂಚ, ಭಯ ಅಥವಾ ಛಳಿಯಿಂದ ಮೈಮೇಲೆ ಮುಳ್ಳೇಳುವುದು. "संहर्षस्तु प्रमोदेऽपि स्पर्धायां च प्रभञ्जने" मेदि०।

संहात ಸಂಹಾತ (पुं०) 21 ವಿಧ ನರಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. "संहातं च सकाकोलं कुड्मलं प्रतिमूर्तकम्" मनु० ४-८९।

संहार ಸಂಹಾರ (पुं०) 1. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು. सम्+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१२२)। "देवि एष ते मूर्धजानां संहारोऽभिनन्दितो नभस्तलचारिणा सिद्धजनेन" वेणी० ६। 2. ಸಂಕ್ಷೇಪಮಾಡುವುದು, ಸಂಗ್ರಹಮಾಡುವುದು. 3. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "संमोहनं नाम सखे ममास्त्रं प्रयोगसंहारविभक्तमन्त्रम्" रघु० ५-५७। 4. ಪ್ರಳಯ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ. 5. ಒಂದು ನರಕ. 6. ಮುಗಿಸುವುದು, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು.

संहारक ಸಂಹಾರಕ (वि०) 1. ಸಂಗ್ರಹಮಾಡುವವನು, ಸಂಕ್ಷೇಪಮಾಡುವವನು. 2. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು.

संहित ಸಂಹಿತ (वि०) 1. ಸೇರಿಸಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, (ಧನುಸ್ಸಿಗೆ) ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "संजहार सहसा परिरब्धप्रेयसीषु विरहय्य विरोधम्। संहितं रतिपतिः स्मितभिन्नक्रोधमाशु तरुणेषु महेषुम्" माघ० १०-४४। 2. ಯುಕ್ತ, ಸಂಪನ್ನ, ಒಡಗೂಡಿರುವ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ. 3. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

संहिता ಸಂಹಿತಾ (स्त्री०) 1. ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು, ಮಧ್ಯೆ ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ಪದಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆ. "परः संनिकर्षः संहिता" पा० सू० १-४-१०९। वर्णानामतिशयितः संनिधिः संहिता सि० कौ०। 2. ಮನು ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಸ್ಮೃತಿ (ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ), ಮನುಸಂಹಿತೆ ಮೊದಲಾದುವು. मनुधर्मसंहिता।

संहूत ಸಂಹೂತ (वि०) ಅನೇಕರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्तः" (३-२-१०२)।

संहूति ಸಂಹೂತಿ (स्त्री०) ಅನೇಕರು ಸೇರಿ ಕರೆಯುವುದು. सम्+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्तिन्" (३-३-९४)।

संहृत ಸಂಹೃತ (वि०) 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अभिमुखे मयि संहृतमीक्षणम्" शाकु० २-११। 2. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಸಂಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಣ). 3. ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಡಮೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಕ್ಷೇಪಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸಂಹಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಮುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ದಮನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

संहृति ಸಂಹೃತಿ (स्त्री०) 1. ಸಂಗ್ರಹಮಾಡುವುದು, ಸಂಕ್ಷೇಪಮಾಡುವುದು. सम्+हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ದಮನಮಾಡುವುದು, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವುದು. 3. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಸಂಹರಿಸುವುದು. 4. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

संहृष्ट ಸಂಹೃಷ್ಟ (वि०) ಸಂತೋಷಪಟ್ಟವನು. सम्+हृष (हृष्टौ) "क्तः" (३-४-७२)।

संह्लाद ಸಂಹ್ಲಾದ (पुं०) ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ, ಸದ್ದು. सम्+ह्लाद (अव्यक्ते शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)।

सकर ಸಕರ (वि०) 1. ಕಿರಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕಿರಣಸಹಿತವಾದ. करेण सह वर्तते। 2. ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. 3. ಸೊಂಡಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सकरुण ಸಕರುಣ (वि०) ದಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. करुणया सह वर्तते।

सकर्मक ಸಕರ್ಮಕ (पुं०) ಕರ್ಮಸಹಿತವಾದ ಧಾತು, ಕರ್ಮಪದದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಧಾತು, ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವ ಧಾತು, ಕರ್ಮಪದದ ವಿವಕ್ಷೆಯಿರುವ ಧಾತು. कर्मणा सह वर्तते। ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಪದವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಪದವಿವಕ್ಷೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವು ಅಕರ್ಮಕ ಧಾತುಗಳು. आस्ते शेते ಇತ್ಯಾದಿ. ಕರ್ಮಪದದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಧಾತುಗಳು ಸಕರ್ಮಕ. पश्यति पिबति ಇತ್ಯಾದಿ.

सकल ಸಕಲ (वि०) 1. ಕಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. कलाभिः सह वर्तते। 2. ಸಮಸ್ತ, ಎಲ್ಲ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. "सकलैर्वपुः सकलदोषसमुदितमिदं गुणैस्तव" माघ० १५-३२। "स्पर्शमाप सकलेन तलेन" माघ० १०-६५। 3. ಚತುಃಷಷ್ಟಿ (64) ಕಲೆ (ವಿದ್ಯೆ)ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. 4. ಅಸ್ಪಷ್ಟ ಮಧುರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सकाम ಸಕಾಮ (वि०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದಿರುವವನು. कामेन सह वर्तते। "काम इदानीं सकामो भवतु, येनासत्यसन्धे जने शून्यहृदया सखी पदं कारिता" शाकु० ४। 2. ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳವನು, ಕಾಮಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಕಾಮತೃಷ್ಣೆಯುಳ್ಳವನು. (अव्य०) 3. ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ, ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದವನಾಗಿ.

सकाश ಸಕಾಶ (पुं०) 1. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. काशेन प्रकाशेन सह वर्तते। (वि०) 2. ಸದೃಶ, ಸಮಾನ. "सकाशः सदृशेऽन्तिके" विश्व०।

सकुल ಸಕುಲ (पुं०) 1. ಬಂಧು, ನೆಂಟ. (वि०) 2. ಒಂದೇ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಒಂದೇ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. समानं कुलं यस्य।

सकुल्य ಸಕುಲ್ಯ (वि०) 1. ಸಮಾನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. समाने कुले भवः "यत्" (५-३-५४)। 2. ಒಂದೇ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು.

सकृत् ಸಕೃತ್ (अव्य०) 1. ಒಂದು ಸಲ, ಒಮ್ಮೆ. एक "सुच्" (५-४-१९)। सकृत् आदेशश्च। "सकृदंशो निपतति सकृत् कन्या प्रदीयते। सकृदाह ददानीति

त्रीण्येतानि सतां सकृत्" मनु० ९-४७। "भानुः सकृद्युक्ततुरङ्ग एव" शाकु० ५-४। 2. ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ. 3. ಸಂಗಡ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ. "सकृत्सहैकवारे स्यात्" अम०।

सकृत्प्रज ಸಕೃತ್‌ಪ್ರಜ (पुं०) ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. सकृत् प्रजाऽस्य।

सकृत्फला ಸಕೃತ್‌ಫಲಾ (स्त्री०) ಕದಳೀ ವೃಕ್ಷ, ಬಾಳೆ ಗಿಡ. सकृदेव फलानि अस्याः।

सकृद्गर्भ ಸಕೃದ್ಗರ್ಭ (पुं०) 1. ಹೇಸರಗತ್ತೆ, ಅಶ್ವದಿಂದ ಗರ್ದಭಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆರಕೆಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿ. सकृत् गर्भो यस्य। (स्त्री०) 2. -गर्भा -ಗರ್ಭಾ. ಒಂದು ಸಲ ಮಾತ್ರ ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು.

सक्त ಸಕ್ತ (वि०) 1. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ. षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)। "श्लक्ष्णं यत्परिहितमेतयोः किलान्तर्धानार्थं तदुदकसेकसक्तमूर्वोः" माघ० ८-६५। "सक्ताङ्गुलिः सायकपुङ्ख एव" रघु० २-३१। 2. ಆಸಕ್ತನಾದ, ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ, ತದೇಕಧ್ಯಾನವುಳ್ಳ. 3. ನಾಟಿರುವ, ನೆಟ್ಟಿರುವ (ನೋಟ). "रश्मिष्विवादाय नगेन्द्रसक्तां निवर्तयामास नृपस्य दृष्टिम्" रघु० २-२८।

सक्ति ಸಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಆಸಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ. सम् + षञ्ज (सङ्गे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೀತಿ, ಒಲವು. "रागीव सक्तिमधिकां विषयेषु वायुः" माघ० ४-६१। 3. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಯೋಗ, ಸೇರಿಕೆ. "सक्तिं जवादपनयत्यनिले लतानां वैरोचनैर्द्विगुणिताः सहसा मयूखैः" किरा० ५-४६।

सक्तु ಸಕ್ತು (पुं० ब० व०) ಪುರಿಹಿಟ್ಟು. सच्यते — षच (समवाये) "तुन्" (उ० १-६९)। "भ्रष्टा यवाः पुनर्धाना धानाचूर्णं तु सक्तवः" हेम०।

सक्तुफला ಸಕ್ತುಫಲಾ (स्त्री०) ಶಮೀವೃಕ್ಷ, ಬನ್ನಿಮರ. सक्तुवत् फलमस्याः। "शमी सक्तुफला शिवा" अम०।

सक्थि ಸಕ್ಥಿ (न०) 1. ತೊಡೆ. सज्यते — षञ्ज (सङ्गे) "क्थिन्" (उ० ३-१५४)। "नृणां पदे स्थिता लक्ष्मीः निलयं संप्रयच्छति। सक्थ्नोश्च संस्थिता वस्त्रं तथा नानाविधं वसु" मार्क०। 2. ರಥದ ಮೂಕಿ ಮರ.

सखि ಸಖಿ (पुं०) ಮಿತ್ರ, ಗೆಳೆಯ. समानः ख्यायते—ख्या (प्रकथने) "इण्" यलोपश्च। स इत्यादेशश्च (उ० ४-१३६)। सखा सखायौ सखायः। "सखा यदस्मै किल भीमसंज्ञया स यक्षसख्याधिगतं ददौ भवः" नैष० १६-१६। ಸಖಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ "टच्" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಅಕಾರಾಂತವಾಗುವುದು. वायुसखः वनितासखः त्र्यम्बकसखः ಇತ್ಯಾದಿ.

सखी ಸಖೀ (स्त्री०) ಗೆಳತಿ. सखि "ङीष्" (४-१-६२)। "इति संप्रधार्य रमणाय वधूर्विहितागसेऽपि विससर्ज सखीम्" माघ० ९-६०।

सख्य ಸಖ್ಯ (न०) ಸ್ನೇಹ, ಮಿತ್ರತ್ವ, ಸೌಹಾರ್ದ. सख्युर्भावः कर्म वा—सखि "यः" (५-१-१२६)। "गुणानुरागादिव सख्यमीयिवान्न बाधतेऽस्य त्रिगणः परस्परम्" किरा० १-११। "स्थाने विधोर्वा मदनस्य सख्यम्" नैष० २२-८७।

सगन्ध ಸಗಂಧ (पुं०) 1. ಬಂಧು, ಜ್ಞಾತಿ, ನೆಂಟ. (वि०) 2. ಸಮಾನ ಗಂಧವುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ. समानो गन्धो यस्य। "तदा त्वमित्थं प्रहसितोऽसि— सर्वः सगन्धेषु विश्वसिति। द्वावप्यत्रारण्यकौ" इति शाकु० ५। 3. ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सगर ಸಗರ (पुं०) ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಬಾಹುಕರಾಜನ ಪುತ್ರ. [ಇವನ ತಾಯಿಯಾದ ಯಾದವಿಗೆ ಅವಳ ಸವತಿಯು ವಿಷವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಳು. ಇವನು ಆ ವಿಷದೊಡನೆ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ (ಸ+ಗರ) ಸಗರನೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಭಾರ್ಗವಮುನಿಯಿಂದ ಸಕಲ ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಕಲಿತು ಅವರಿಂದ ಆಗ್ನೇಯಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ಪಡೆದನು. ಸಗರನಿಗೆ ಕೇಶಿನಿ ಮತ್ತು ಸುಮತಿಯೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಪತ್ನಿಯರಿದ್ದರು. ಕೇಶಿನಿಗೆ ಅಸಮಂಜನೆಂಬ ಮಗನೂ ಸುಮತಿಗೆ 60000 ಮಕ್ಕಳೂ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯು 99 ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ನೂರನೇ ಯಾಗ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಆ ಯಾಗಾಶ್ವವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಪಾತಾಳಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿಟ್ಟನು. ಸಗರನ ಮಕ್ಕಳಾದ 60000 ಮಂದಿ ಪುತ್ರರೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಹುಡುಕಿ ಅಶ್ವವು ದೊರಕದಿದ್ದಾಗ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಗೆದು ಪಾತಾಳ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಶ್ವವನ್ನು ನೋಡಿ ಅದನ್ನು ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯೇ ಅಪಹರಿಸಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿದು ಋಷಿಯನ್ನು ಬಹಳ ನಿಂದಿಸಿದಾಗ ಎಲ್ಲರೂ ಅಲ್ಲೇ ಭಸ್ಮವಾದರು. ಬಹಳ

ಕಾಲದ ನಂತರ ಈ ವಂಶದ ರಾಜನಾದ ಭಗೀರಥನು ಬಹಳ ಕಾಲ ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ಕರೆತಂದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ದೊರೆಕಿಸಿಕೊಟ್ಟನು.]

सगर्भ ಸಗರ್ಭ (ಪುಂ) ಸಮಾನ (ಒಂದೇ) ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು, ಸಹೋದರ. समानो गर्भो यस्य। "सह तनुजसगर्भप्रेष्यरक्षःसहस्त्रैः" म० वी० ६-२७।

सगर्भा ಸಗರ್ಭಾ (स्त्री०) ಗರ್ಭಧರಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು, ಗರ್ಭಿಣಿ, ಬಸಿರಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು. गर्भेण सह वर्तते।

सगर्भ्य ಸಗರ್ಭ್ಯ (ಪುಂ) ಸಮಾನ (ಒಂದೇ) ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು, ಸಹೋದರ. समाने गर्भे भवः "यन्" (४-४-११४)।

सगोत्र ಸಗೋತ್ರ (ಪುಂ) 1. ಜ್ಞಾತಿ, ಒಂದೇ ಗೋತ್ರ (ಕುಲ) ದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. समानं गोत्रं यस्य— समानस्य सः (६-३-८५)। "बन्धुभिरानीतामिमां स्मृतिशैथिल्यात् प्रत्यादिशन् अपराद्धोऽस्मि युष्मत्सगोत्रस्य कण्वस्य" शाकु० ७। (न०) 2. ಸಮಾನವಾದ ವಂಶ, ಒಂದೇ ಕುಲ. समानं गोत्रम्।

सग्धि ಸಗ್ಧಿ (स्त्री०) ಸಹಭೋಜನ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಊಟಮಾಡುವುದು. समाना ग्धिः। अद (भक्षणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "घस्" (२-४-३९)। उपधालोपः (६-४-१००)। सलोपः (८-२-२६)। घस्य "सः" (८-४-५३)।

संकट ಸಂಕಟ (न०) 1. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾಗಿರುವ ಮಾರ್ಗ, ಕಿರಿದಾದ ದಾರಿ. सम् "कटच्" (५-२-९२)। 2. ಕಷ್ಟ, ಅಪಾಯದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. (वि०) 3. ಸಂಕುಚಿತವಾದ, ಕಿರಿದಾದ, ಬಿಗಿಯಾದ, ಗುತ್ತಾದ. 4. ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ, ದೋಷಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ, ದುಃಸಾಧ್ಯವಾದ. "सङ्कटा ह्याहिताग्नीनां प्रत्यवायैर्गृहस्थता" म० वी० ४-३३।

संकथन ಸಂಕಥನ (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು. सम्यक् कथनम्। "उपवासफलं नश्येत् दिवास्वप्नाक्षमैथुनात्। स्त्रीणां संप्रेक्षणात् स्पर्शात् ताभिः संकथनादपि"।

संकथा ಸಂಕಥಾ (स्त्री०) 1. ಸಂಭಾಷಣ, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು. सम्यक् कथा "संकथेच्छुरभिधातुमनीशा संमुखी न च बभूव दिदृक्षुः" माघ० १०-४१। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು.

संकर ಸಂಕರ (ಪುಂ) 1. ಕಸ, ಪೊರಕೆಯಿಂದ ಗುಡಿಸಿದ ಕಸದ ರಾಶಿ. संकीर्यते — सम् + कृ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)। 2. ಮಿಶ್ರಣ, ಬೆರಕೆ. "संकरो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च" गीता १-४१। 3. (ಅಲಂಕಾರ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಒಂದು ಕಡೆ ಎರಡು ಅಲಂಕಾರಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಅವುಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಅಂಗಾಂಗಿಭಾವ (ಸಂಕರ). ಈ ಸಂಕರವು ಅಂಗಾಂಗಿ ಭಾವ, ಏಕಾಶ್ರಯ ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಸಂದಿಗ್ಧತ್ವ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "अनुरागवती सन्ध्या दिवसस्तत्पुरःसरः। अहो दैवगतिश्चित्रा तथापि न समागमः" ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾಸೋಕ್ತಿಯು ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿರುವುದು. "इदमाभाति गगने भिन्दानं सततं तमः। अमन्दनयनानन्दकरं मण्डलमैन्दवम्" ಇಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿ ತುಲ್ಯ ಯೋಗಿತಾ ದೀಪಕ ಸಮಾಸೋಕ್ತಿ ಅಲಂಕಾರ ಅಪ್ರಸ್ತುತ ಪ್ರಶಂಸಾ ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಿ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅಲಂಕಾರಗಳೂ ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂದೇಹ ಸಂಕರ.

सङ्कर्षण ಸಂಕರ್ಷಣ (ಪುಂ) 1. ಬಲರಾಮ. सम्यक् कर्षति — कृष (विलेखने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "गर्भसंकर्षणात्तं वै प्राहुः संकर्षणं भुवि" भाग० १०-२-१३। (न०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಳೆಯುವುದು. सम्यक् कर्षणम्। 3. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಳುವುದು. 4. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯುವುದು.

सङ्कल ಸಂಕಲ (ಪುಂ) 1. ಕೂಡುವುದು. 2. ಕೂಡಹಾಕುವುದು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು. सम्+कल (संख्याने) "घः" (३-३-१२५)। 3. ಸೇರಿಸುವುದು, ಸೇರಿಸಿ ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. 4. ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು.

सङ्कलन ಸಂಕಲನ (न०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ರಾಶಿ ಹಾಕುವುದು. सम्+कल (संख्याने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕೂಡುವುದು, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸುವುದು. 3. ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು, ಕೂಡಹಾಕುವುದು. 4. ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು. 5. ಮಿಶ್ರಣ, ಬೆರಕೆ. "परिमलोत्पीडसंकलनमसृणमांसलमलयमारुत ....." मालती० ३।

सङ्कलित ಸಂಕಲಿತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ರಾಶಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + कल (संख्याने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "संगूढः स्यात्संकलितः" अम०।

सङ्कल्प ಸಂಕಲ್ಪ (पुं०) 1. ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಬಯಸುವುದು, ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಇಚ್ಛಿಸುವುದು. सम्+क्लृप् (सामर्थ्ये) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. "संकल्पमात्रोदितसिद्धयस्ते क्रान्ता यथा चेतसि विस्मयेन" रघु० १४-१७। 3. ಬುದ್ಧಿ. 4. ಪವಿತ್ರವಾದ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ, –ಹರಕೆ.

सङ्कल्पजन्मन् ಸಂಕಲ್ಪಜನ್ಮನ್ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. सङ्कल्पात् जन्मास्य। "दग्धोपि कामः सङ्कल्पजन्मा शर्वेण निर्मितः" कथास०।

सङ्कल्पयोनि ಸಂಕಲ್ಪಯೋನಿ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. "सङ्कल्पयोनेरभिमानभूतमात्मानमाधाय मधुर्जजृम्भे" कुमा० ३-२४।

सङ्कल्पित ಸಂಕಲ್ಪಿತ (वि०) 1. ಸಂಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯೋಚಿಸಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+क्लृप् (सामर्थ्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। "संकल्पितं प्रथममेव मया तवार्थे भर्तारमात्मसदृशं सुकृतैर्गतासि" शाकु० ४-१२। 2. ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

सङ्कसुक ಸಂಕಸುಕ (वि०) 1. ಅಸ್ಥಿರವಾದ, ಚಲಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. सङ्कसति — सम् + कस (गतौ) "उकन्" (उ० २-२९)। 2. ದುರ್ಬಲ, ಅಶಕ್ತ. 3. ದುಷ್ಟ, ನೀಚ. 4. ಅನಿಶ್ಚಿತ, ಸಂದೇಹಾಸ್ಪದ. "सङ्कसुकोऽस्थिरे" अम०।

सङ्कार ಸಂಕಾರ (पुं०) 1. ಪೊರಕೆಯಿಂದ ಗುಡಿಸಿದ ಕಸದ ರಾಶಿ. 2. ಬೆಂಕಿ ಜ್ವಾಲೆಯ ಚಟ ಚಟ ಶಬ್ದ. "सङ्कारोऽग्निचटत्कारे सम्मार्जन्यवपुञ्जिते" मेदि०।

सङ्कारी ಸಂಕಾರೀ (स्त्री०) ಸದ್ಯದಲ್ಲೇ ದೂಷಿತಳಾದ ಕನ್ಯೆ, ಆಗತಾನೆ ಅತ್ಯಾಚಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕನ್ಯೆ. "नवदूषितकन्यायां सङ्कारी पुनरुच्यते" मेदि०।

सङ्काश ಸಂಕಾಶ (वि०) 1. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. सम्यक् काशते — सम् + काशृ (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "आजगाम ततो देवीं धर्मो मन्त्रवलात्ततः। विमाने सूर्यसङ्काशे कुन्ती यत्र जपस्थिता" भा० आदि० १२९-१६। 2. ಹತ್ತಿರದ, ಸಮೀಪದ.

सङ्किल ಸಂಕಿಲ (पुं०) ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕೊಳ್ಳಿ.

सङ्कीर्ण ಸಂಕೀರ್ಣ (वि०) 1. ಸಂಕುಲವಾದ, ಜನರಿಂದ ತುಂಬಿರುವ. सङ्कीर्यते — सम् + कॄ (विक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಿಬಿಡವಾದ, ದಟ್ಟವಾದ, ಸಾಂದ್ರವಾದ. "सङ्कीर्णकीचकवनस्खलितैकवालविच्छेदकातरधियश्चलितुं चमर्यः" माघ० ४-४३। 3. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಪರಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪರಸ್ಪರ ಬೆರೆತಿರುವ ದೊಂಬಿಕಾಳಗ. "द्रोणः सङ्कीर्णयुद्धे च शिक्षयामास वीर्यवान्" भा० आदि० १४३-३८। 5. ವಿಜಾತೀಯವಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, –ಮಿಶ್ರವಾದ. 6. ಅಶುದ್ಧವಾದ. (पुं०) 7. ಮಿಶ್ರಜಾತಿ, ಸಂಕರಜಾತಿ. 8. (ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ) ಮಿಶ್ರರಾಗ. 9. ಅಂಗಾಂಗಿ ಭಾವ ಹೊಂದಿರುವ ಅಲಂಕಾರಗಳು.

सङ्कीर्तन ಸಂಕೀರ್ತನ (न०) ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ತೋತ್ರ, ಭಗವನ್ನಾಮೋಚ್ಚಾರಣೆ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಗಳ ಕೀರ್ತನೆ. सम्यक् कीर्तनम् — सम्+कृत (संशब्दने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "सङ्कीर्तनध्वनिं श्रुत्वा ये च नृत्यन्ति मानवाः। तेषां पादरजःस्पर्शात् सद्यः पूता वसुन्धरा"।

सङ्कीर्तनीय ಸಂಕೀರ್ತನೀಯ (वि०) 1. ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. सम्+कृत (संशब्दने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–कीर्तितव्यः –ಕೀರ್ತಿತವ್ಯಃ.**

सङ्कीर्तयत् ಸಂಕೀರ್ತಯತ್ (वि०) ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಭಗವನ್ನಾಮೋಚ್ಚಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. सम् + कृत (संशब्दने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "शानच्"। **–कीर्तयमानः –ಕೀರ್ತಯಮಾನಃ.**

सङ्कीर्तित ಸಂಕೀರ್ತಿತ (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + कृत (संशब्दने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अज्ञानादथवा ज्ञानादुत्तमश्लोकनाम यत्। सङ्कीर्तितमघं पुंसो दहेदेधो यथाऽनलः" भाग० ६-२-१८।

सङ्कुचित ಸಂಕುಚಿತ (वि०) 1. ವಿಕಸಿತವಾಗದಿರುವ, ಅರಳದಿರುವ. सम्+कुच (सङ्कोचने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ, ವಿಶಾಲವಲ್ಲದ, ಕಿರಿದಾಗಿರುವ. 3. ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವ, ಕ್ಷೀಣವಾಗಿರುವ. "लङ्कापतेः सङ्कुचितं यशो यत्" वि० दे० च०। 4. ಕುಗ್ಗಿರುವ, ಮುದುರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸುಕ್ಕು ಹಿಡಿದಿರುವ. 5. ಮುಚ್ಚಿರುವ.

सङ्कुल ಸಂಕುಲ (वि०) 1. ತುಂಬಿರುವ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರೆದಿರುವ. सम्यक् कोलति — सम् + कुल (संस्त्याने

बन्धुषु च) "कः" (३-१-१३५)। "नक्षत्रताराग्रह-सङ्कुलापि ज्योतिष्मती चन्द्रमसैव रात्रिः" रघु० ६-२२। 2. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. "ततः सेनामुपादाय पाण्डुर्नानाविधध्वजाम्। प्रभूतहस्त्यश्वयुतां पदातिरथसङ्कुलाम्" भा० आदि० १२२-२६। (न०) 3. ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. 4. ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮಾತು. 5. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು. "सङ्कुलं त्रिषु विस्पष्टवाचि व्याप्ते" मेदि०।

सङ्केत ಸಂಕೇತ (पुं०) 1. ಹಸ್ತ ನೇತ್ರಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು, ಹಸ್ತ ನೇತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಸಂಜ್ಞೆ. संकित्यतेऽनेन — सम् + कित (निवासे रोगापनयने च) "घञ्" (३-३-१२१)। "सङ्केतकालमनसं विटं ज्ञात्वा विदग्धया। हसन्नेत्रार्पिताकूतं लीलापद्मं निमीलितम्" सा० द०। 2. ಈ ಪದವನ್ನು ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂಬ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವೆಂಬ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ. ಈಶ್ವರನು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಕ್ಕೂ ಇಂತಹ ಅರ್ಥದಲ್ಲೇ ಪ್ರಯೋಗವೆಂದು ನಿಯಮ ಮಾಡಿರುವುದು ಸಂಕೇತ. ಈ ಸಂಕೇತವನ್ನು ವೃದ್ಧರ (ಹಿರಿಯರ) ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. [ಈ ಈಶ್ವರ ಸಂಕೇತಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆ. "शक्ति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಪ್ರಣಯಿಗಳು (ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರು) ಗೊತ್ತಾದ ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ. "कान्तार्थिनी तु या याति सङ्केतं साभिसारिका" अम०। 4. ಒಂದು ಕಡೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಲು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಪ್ಪಂದ, ಒಟ್ಟು ಸೇರಲು ಏರ್ಪಾಡು, ಗೊತ್ತುಪಾಡು.

सङ्कोच ಸಂಕೋಚ (पुं०) 1. ಕಿರಿದಾಗುವುದು, ಚಿಕ್ಕದಾಗುವುದು. सम् + कुच (सङ्कोचने) "घञ्" (३-३-१८)। "सङ्कोचमृच्छन्निव चक्रशैलः" याद० १८-१२२। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 3. ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 4. ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. 5. ಕುಗ್ಗುವುದು, ಮುದುರಿಕೊಳ್ಳುವುದು. (न०) 6. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. "सङ्कोचो मीनभेदे स्यात् बन्धे क्लीबं तु कुङ्कुमे" मेदि०।

सङ्क्रन्दन ಸಂಕ್ರಂದನ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ, ಸುರನಾಯಕ. सङ्क्रन्दयति असुरान्—सम्+क्रदि (आह्वाने रोदने च)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "तामावसद्दशरथः सुरवन्दितेन सङ्क्रन्दनेन विहितासनसंविभागः" चं० रा०। (न०) 2. ರೋದನ, ಅಳುವುದು. सम् + क्रदि भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸದೆಬಡಿದು ಅಳುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಸಂತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವವನು. "तस्य मौर्वीमपाकर्षन् शूरः संक्रन्दनो युधि" भा० विराट० ५-२६।

सङ्क्रम ಸಂಕ್ರಮ (पुन०) 1. ನದಿ ಕಂದಕ ಕೋಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ದಾಟಲು ಸಾಧನವಾದ ಕಟ್ಟೆ ಸೇತುವೆ ಮುಂತಾದುವು. सङ्क्रामत्यनेन — सम् + क्रमु (पादविक्षेपे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "सङ्क्रमध्वजयष्टीनां प्रतिमानां च भेदकः। प्रतिकुर्याच्च तत्सर्वं पञ्च दद्यात् शतानि च" मनु० ९-२८५। 2. ಗ್ರಹಗಳು ರಾಶಿಯಿಂದ ರಾಶಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದು, ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಚಾರ. 3. ಕೋಟೆಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. सम् + क्रमु भावे "घञ्" (३-३-१८)। (पुं०) 4. ಸಂಚರಿಸುವುದು. "सङ्क्रमः क्रमणे पुंसि न स्त्री स्याद्दुर्गसञ्चरे" मेदि०। 5. ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಬೇಕಾದ ಉಪಾಯ. "वैश्वदेवान्तमापन्नः सोऽतिथिः स्वर्गसङ्क्रमः" पञ्चतं० ४-२। 6. ಸೋಪಾನ.

सङ्क्रमण ಸಂಕ್ರಮಣ (न०) 1. ಗ್ರಹಗಳು ರಾಶಿಯಿಂದ ರಾಶಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದು. सम्यक् क्रमणम्। सम् + क्रमु (पादविक्षेपे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಗಮನ, ಸಂಚಾರ. 3. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗುವುದು, ಏಕಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು. 4. ದಕ್ಷಿಣ ಅಯನ ಸಂಕ್ರಾಂತಿ, ಕರ್ಕಾಟಕ ಸಂಕ್ರಾಂತಿ. 5. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು.

सङ्क्रान्त ಸಂಕ್ರಾಂತ (वि०) 1. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. सम् + क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-४-७२)। "पुत्रसङ्क्रान्तलक्ष्मीकैर्यद्वृद्धेक्ष्वाकुभिर्धृतम्" उ० रा० १-२२। 2. ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸಂಕ್ರಮಣವಿರುವ (ಮಾಸ). ಸಂಕ್ರಮಣವಿಲ್ಲದ ಮಾಸವು ಅಧಿಕಮಾಸ (ಮಲಮಾಸ). 3. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ, ಸ್ವಾಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ. 4. ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತವಾದ, ಪ್ರತಿಫಲಿಸಿದ. "रत्नस्तम्भेषु संक्रान्तप्रतिमास्ते चकाशिरे" माघ० २-४। 5. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ. (न०) 6. ಸ್ತ್ರೀಧನ, ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಅವಳ ಪತಿಯಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಧನ.

सङ्क्रान्ति ಸಂಕ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಗ್ರಹಗಳು ರಾಶಿಯಿಂದ ರಾಶಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದು. सम्+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तिन्" (३-३-९४)। ರವಿಯು ಮೇಷಾದಿ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕಾಲ ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳು. ಈ 12 ತಿಂಗಳ

ಸಂಕ್ರಾಂತಿಗಳ ವಿವರ: ಮೇಷ ಮತ್ತು ತುಲಾರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಅವುಗಳಿಗೆ ವಿಷುವತ್ ಎಂದೂ ಕರ್ಕಾಟಕ ಮತ್ತು ಮಕರರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಯಣಗಳೆಂದೂ ಮಿಥುನ ಕನ್ಯಾ ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮೀನ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಷಡಶೀತಿಯೆಂದೂ ವೃಷಭ ವೃಶ್ಚಿಕ ಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಕುಂಭರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಈ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುಪದಿಯೆಂದೂ ಹೆಸರು. "मृगकर्कटसंक्रान्ती द्वे तूदग्दक्षिणायने। विषुवती तुलामेषे गोलमध्ये तथापराः॥ धनुर्मिथुनकन्यासु मीने च षडशीतयः। वृषवृश्चिकसिंहेषु कुम्भे विष्णुपदी स्मृता"॥ 2. ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವುದು, ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದು. "शशास यः पात्रगुणाद्गुणानां संक्रान्तिमाक्रान्तगुणातिरेकम्" माघ० ४-१६। 3. ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಪಡಿಸುವುದು. सम् + क्रमु + णिच् "क्तिन्" (३-३-९४)। "शिष्टा क्रिया कस्यचिदात्मसंस्था सङ्क्रान्तिरन्यस्य विशेषयुक्ता" माल० १-१६।

सङ्क्राम ಸಂಕ್ರಾಮ (पुं०) 1. ದುರ್ಗಸಂಚರ, ಹೊಳೆ ಕೋಟೆ ಕಂದಕ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ದಾಟಲು ಸಾಧನವಾದ ಸೇತುವೆ ಕಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವು. सम् + क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಸಂಚರಿಸುವುದು. भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

सङ्क्रामत् ಸಂಕ್ರಾಮತ್ (वि०) 1. ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ದಾಟುತ್ತಿರುವ. सम्+क्रमु (पादविक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। 3. ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. 4. ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರತಿಫಲಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–क्रामन्ती –ಕ್ರಾಮಂತೀ.**

सङ्क्रमित ಸಂಕ್ರಮಿತ (वि०) ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+क्रमु (पादविक्षेपे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

सङ्क्रीडत् ಸಂಕ್ರೀಡತ್ (वि०) 1. ಕಲೆತು ಆಡುತ್ತಿರುವ. सम्+क्रीडृ (विहारे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–क्रीडन्ती –ಕ್ರೀಡಂತೀ.** "सङ्क्रीडन्ती तेजिताश्वस्य रागादुद्यम्यारामग्रकायोत्थितस्य" माघ० १८-७।

सङ्क्रीडन ಸಂಕ್ರೀಡನ (न०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ಆಟವಾಡುವುದು. सम्+क्रीडृ (विहारे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सङ्क्रीडित ಸಂಕ್ರೀಡಿತ (न०) ರಥದ ಶಬ್ದ, ರಥ ಓಡುವಾಗ ಆಗುವ ರಟರಟ ಶಬ್ದ. सम्यक् क्रीडितम्। "रथाङ्गसङ्क्रीडितमश्वहेषा बृहन्ति मत्तद्विपबृंहितानि" किरा० १६-८।

सङ्क्लेद ಸಂಕ್ಲೇದ (पुं०) ತೇವ, ಒದ್ದೆ, ಆರ್ದ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ. सम्+क्लिदू (आर्द्रीभावे) "घञ्" (३-३-१८)।

सङ्क्षय ಸಂಕ್ಷಯ (पुं०) ಪ್ರಳಯ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ. सम् + क्षि (क्षये) "अच्" (३-३-५६)।

सङ्क्षिपत् ಸಂಕ್ಷಿಪತ್ (वि०) 1. ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಂಕ್ಷೇಪಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. सम्+क्षिप (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ.

सङ्क्षिप्त ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ (वि०) 1. ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + क्षिप (प्रेरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "सङ्क्षिप्तस्याप्यतोऽस्यैव वाक्यस्यार्थगरीयसः। सुविस्तरतरा वाचो भाष्यभूता भवन्तु मे" माघ० २-२४। 2. ಕೂಡಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ರಾಶಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "आतपात्ययसङ्क्षिप्तनीवारासु निषादिभिः" रघु० १-५२। 3. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + क्षिप "क्तः"। 4. ಕಡಮೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

सङ्क्षिप्ति ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಕಡಮೆ ಮಾಡುವುದು, ಕುಗ್ಗಿಸುವುದು. सम्+क्षिप (प्रेरणे) "क्तिन्" (३-३.९४)। 2. ಎಸೆಯುವುದು, ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು. 3. ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡುವುದು, ಸಂಕ್ಷೇಪಮಾಡುವುದು. 4. ಕೂಡಿಹಾಕುವುದು, ರಾಶಿಹಾಕುವುದು.

सङ्क्षेप ಸಂಕ್ಷೇಪ (पुं०) 1. ಕಡಮೆಮಾಡುವುದು, ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡುವುದು. सम्+क्षिप (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸಂಗ್ರಹವಾದ ವಿವರಣೆ, ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು. "सङ्क्षेपात् कथ्यते धर्मो जनाः किं विस्तरेण वः" पञ्चतं० ३-१०१। 3. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. 4. ಕೂಡಿಹಾಕುವುದು, ರಾಶಿಹಾಕುವುದು. "ल्युट्" (३-३-११५)। **–क्षेपणम् –ಕ್ಷೇಪಣಮ್.**

सङ्क्षुभित ಸಂಕ್ಷುಭಿತ (वि०) 1. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ, ರೇಗಿದ. सम् + क्षुभ (संचलने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಚಲಿಸಿದ, ಅಲುಗಾಡಿದ. 3. ಚಿತ್ತವಿಕಾರ ಹೊಂದಿದ, ಕಳವಳಗೊಂಡ. 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

सङ्क्षोभ ಸಂಕ್ಷೋಭ (पुं०) 1. ಚಲನೆ, ಅಲುಗಾಡುವುದು. 2. ಚಿತ್ತವಿಕಾರ, ಮನಸ್ಸು ಕೆರಳುವುದು. सम्+क्षुभ (सञ्चलने) "घञ्" (३-३-१८)। "गाम्भीर्यं दधदपि रन्तुमङ्गनाभिः सङ्क्षोभं जघनविघट्टनेन नीतः" माघ० ८-२६। 3. ಔದ್ಧತ್ಯ, ಗರ್ವ, ದರ್ಪ. "एतस्मिन्नधिकपयःश्रियं वहन्त्यः सङ्क्षोभं पवनभुवा जवेन नीताः" माघ० ४-५९। 4. ಪಲ್ಲಟಗೊಳ್ಳುವುದು, ತಲೆಕೆಳಗಾಗುವುದು. "सङ्क्षोभं पयसि मुहुर्महेभकुम्भश्रीभाजा कुचयुगलेन नीयमाना" माघ० ८-१८।

सङ्क्ष्णुत ಸಂಕ್ಷ್ಣುತ (वि०) ಉತ್ತೇಜನಗೊಂಡ, ಹುರಿದುಂಬಿದ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಹೊಂದಿದ. सम्+क्ष्णु (तेजने) "क्तः" (३-४-७२)।

सङ्क्ष्णुवान ಸಂಕ್ಷ್ಣುವಾನ (वि०) ಉತ್ತೇಜನಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹುರಿದುಂಬಿಸುತ್ತಿರುವ. सम्+क्ष्णु (तेजने) "शानच्" (३-२-१२४)। आत्मनेपदम् (१-३-६५)। "सङ्क्ष्णुवान इवोत्कण्ठामुपाभुङ्क्त सुरामलम्" भट्टि० ८-४०।

सङ्ख्य ಸಂಖ್ಯ (न०) ಸಮರ, ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. सम्यक् ख्यायतेऽस्मिन्—सम्+ख्या (प्रकथने) "कः" बाहु०। "रक्ताम्भोभिः तत्क्षणादेव तस्मिन् सङ्ख्येऽसङ्ख्याः प्रावहन् द्वीपवत्यः" माघ० १८-७०।

सङ्ख्या ಸಂಖ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಬುದ್ಧಿ. संख्यायतेऽनया—सम्+ख्या (प्रकथने) (३-३-१०६)। 2. ಅಂಕ, ಅಂಕಿ. ಒಂದು ಎರಡು ಮುಂತಾದ ಅಂಕಿ. 3. ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಚರ್ಚಿಸುವುದು, ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳಿಂದ ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು. "चर्चा सङ्ख्या विचारणा" अम०। 4. ಎಣಿಕೆ, ಎಣಿಸುವುದು. "प्रत्येकनिक्षिप्तपदः सशब्दं संख्यामिवैषां भ्रमरश्चकार" रघु० १६-४७। "सङ्ख्यं समिति सङ्ख्या स्यादेकाद्यादिविचारयोः" मेदि०।

सङ्ख्यात ಸಂಖ್ಯಾತ (वि०) 1. ಎಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सङ्ख्यायते स्म — सम्+ख्या (प्रकथने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಎಣಿಸಿ ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮೊತ್ತ. "रजोभिः समसङ्ख्याताः पार्थिवैरिह जन्तवः। तेषां ये केचनेहन्ते श्रेयो वै मनुजादयः" भाग० ६-१४-३।

सङ्ख्यान ಸಂಖ್ಯಾನ (न०) 1. ಸಂಖ್ಯೆ, ಅಂಕಿ. सम्+ख्या (प्रकथने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "मिथ्यावादी च सङ्ख्याने दाप्योऽष्टगुणमत्ययम्" मनु० ८-४००। 2. ಪ್ರಕಾಶ.

सङ्ख्यावत् ಸಂಖ್ಯಾವತ್ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ಯಾವಂತ. सङ्ख्या बुद्धिः विचारणा वास्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। (वि०) 2. ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सङ्ख्यावाचक ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕ (वि०) ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ (ಶಬ್ದ). सङ्ख्यां वक्ति बोधयति अभिधावृत्त्या—वच (परिभाषणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "साक्षात् सङ्केतितं योऽर्थमभिधत्ते स वाचकः" काव्यप्र०। एकः द्वौ त्रयः चत्वारः पञ्च षट् ಇತ್ಯಾದಿ.

सङ्ख्येय ಸಂಖ್ಯೇಯ (वि०) ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಎಣಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ. सङ्ख्यातुं योग्यम् — सम्+ख्या (प्रकथने) "यत्" (३-१-९७)। आतः ईत् (६-४-६५)। ಒಂದರಿಂದ ಹತ್ತರವರೆಗಿನ (1–10) ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಸಂಖ್ಯೇಯವಾದಾಗ ತ್ರಿಲಿಂಗವಾಗುವುವು. एकः पटः एकं वस्त्रम् एका शाटी दश स्त्रियः दश पटाः दश वस्त्राणि। "सङ्ख्याः सङ्ख्येये ह्यादश त्रिषु" अम०। विंशति ಮೊದಲುಗೊಂಡ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಖ್ಯೆಗಳೂ ಏಕವಚನದಲ್ಲೇ ಇರುವುವು. विंशतिः पटाः विंशतिः पटानाम् शतं गावः शतं गवाम् ಇತ್ಯಾದಿ. विंशति ಮೊದಲಾದುವು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವಾಗ ದ್ವಿವಚನ ಬಹುವಚನಗಳಾಗಿಯೂ ಆಗುವುವು. द्वे विंशती तिस्रो विंशतयः गवां विंशती गवां विंशतयः ಇತ್ಯಾದಿ. "विंशत्याद्याः सदैकत्वे सर्वाः सङ्ख्येयसङ्ख्ययोः। सङ्ख्यार्थे द्विबहुत्वे स्तः" अम०। विंशति ಮೊದಲುಗೊಂಡು नवति ವರೆಗಿನ (20–90) ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾಗಿರುವುವು. "तासु चानवतेः स्त्रियः" अम०।

सङ्ग ಸಂಗ (पुं०) 1. ಸಂಬಂಧ, ಸ್ಪರ್ಶ. षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "श्लिष्यद्भिरन्योन्यमुखाग्रसङ्गस्खलत्खलीनं हरिभिर्विलोलैः" माघ० ३-६६। 2. ಸಹವಾಸ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತಿರುವುದು, ಸಂಗಡ ವಾಸ ಮಾಡುವುದು. "सङ्गः सर्वात्मना त्याज्यः स चेत्त्यक्तुं न शक्यते। स सद्भिः सह कर्तव्यः सन्तः सर्वस्य भेषजम्"। 3. ಆಸಕ್ತಿ, ಪ್ರೀತಿ. "ध्यायतो विषयान् पुंसस्सङ्गस्तेषूपजायते। सङ्गात् सञ्जायते कामः कामात्क्रोधोऽभिजायते" गीता २-६२। 4. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವುದು, ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಸಂಧಿಸುವುದು. 5. ಸಂಪರ್ಕ, ವ್ಯವಹಾರರೂಪ ಸಂಬಂಧ. "वर्जयन्त्या जनैः सङ्गमेकान्ततः तर्कयन्त्या सुखं सङ्गमे कान्ततः" माघ० ४-४२। "सङ्गेन वो गर्भतपस्विनः शिशुःवराक एषोऽन्तमवाप्स्यति ध्रुवम्"

कुमा० १५-४२। 6. ಸಂಸರ್ಗ. "दौर्मन्त्र्यात् नृपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात् सुतो लालनात्" भर्तृ० १-३३। ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸಂತ್ಸಂಗದಿಂದ ಸತ್ಫಲ, ದುಃಸಂಗದಿಂದ ದುಷ್ಫಲ. "सत्सङ्गः केशवे भक्तिः गङ्गाम्भसि निमज्जनम्। असारे खलु संसारे त्रीणि साराणि भावयेत्"। ದುರ್ಜನರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಸದ್ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ತಿರೋಹಿತವಾಗುವುವು. "अणुरप्यसतां सङ्गः सद्गुणं हन्ति विस्तृतम्"॥

सङ्गत ಸಂಗತ (न०) 1. ಸಮಂಜಸವಾದ ಮಾತು, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು. सम् + गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "हला, शृणुतमिदानीं सङ्गतार्थं न वेति" शाकु० ३। 2. ಸೌಹಾರ್ದ, ಸ್ನೇಹ. "यतः सतां सन्नतगात्रि सङ्गतं मनीषिभिः साप्तपदीनमुच्यते" कुमा० ५-३९। (वि०) 3. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. "सङ्गताभिरुचितैश्चलितापि प्रागमुच्यत चिरेण सखीव" माघ० १०-८१। 4. ಪರಸ್ಪರ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ, ಜೊತೆಗೂಡಿದ. 5. ಸುರತಕ್ಕಾಗಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ. "अतः परीक्ष्य कर्तव्यं विशेषात्सङ्गतं रहः" शाकु० ५-२४।

सङ्गति ಸಂಗತಿ (स्त्री०) 1. ಸಂಬಂಧ. सम् + गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "मनो हि जन्मान्तरसङ्गतिज्ञम्" रघु० ७-१५। 2. ಸಹವಾಸ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವುದು. "वाञ्छा सज्जनसङ्गतौ परगुणे प्रीतिर्गुरौ नम्रता विद्यायां व्यसनं स्वयोषिति रतिर्लोकापवादाद्भयम्" भर्तृ० १-५१। 3. ಸುರತ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಗಮ. 4. ಪರಸ್ಪರ ಸಮಾಗಮ, ಪರಸ್ಪರ ಸಂಧಿಸುವುದು. "क्षणमिह सज्जनसङ्गतिरेका भवति भवार्णवतरणे नौका"। 5. ಉಪಾಯ, ಯುಕ್ತಿ. "त्वमद्य भव नो राजा राजपुत्र महायशः। सङ्गत्या नापराध्नोति राज्यमेतदनायकम्". रामा०। 6. ಏಕವಾಕ್ಯಗತವಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದು ಮುಂದಿನ ವಿಷಯಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ. ಈ ಸಂಗತಿಯು (1) प्रसङ्गः (2) उपोद्घातः (3) हेतुत्वम् (4) अवसरः (5) निर्वाहकत्वम् ಮತ್ತು (6) कार्यैक्यम् ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. एकवाक्यतापन्नत्वे सति अनन्तराभिधानप्रयोजकजिज्ञासाजनकज्ञानविषयः। यथा प्रत्यक्षनिरूपणकार्यत्वम् अनुमाननिरूपणे सङ्गतिः। 7. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 8. ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆ.

सङ्गम ಸಂಗಮ (पुं०) 1. ಸಂಧಿಸುವುದು, ಸೇರುವುದು, ಭೇಟಿಯಾಗುವುದು. सम् + गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। "भूमिदेवनरदेवसङ्गमे पूर्वदेवरिपुरर्हणां हरिः" माघ० १४-५८। 2. ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರು ಒಟ್ಟುಗೂಡುವಿಕೆ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವಿಕೆ. "वर्जयन्त्या जनैः सङ्गमेकान्ततस्तर्कयन्त्या सुखं सङ्गमे कान्ततः" माघ० ४-४२। "अयं स ते तिष्ठति सङ्गमोत्सुकः" शाकु० ३-१४। 3. ನದಿ ಮೊದಲಾದುವು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರುವುದು. ಗಂಗಾ ಯಮುನಾ ಸರಸ್ವತೀ ಸಂಗಮ, ತ್ರಿವೇಣೀ ಸಂಗಮ ಇತ್ಯಾದಿ.

सङ्गर ಸಂಗರ (पुं०) 1. ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. संगृणन्ति शब्दायन्ते वीरा अत्र — सम् + गॄ (शब्दे) "अप्" (३-३-५७)। "अतरत् स्वभुजौजसा मुहुर्महतः सङ्गरसागरानसौ" माघ० १६-६७। 2. ವಾಗ್ದಾನ, ಭಾಷೆ, ಭರವಸೆ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. "तथेति तस्याऽवितथं प्रतीतः प्रत्यग्रहीत्सङ्गरमग्रजन्मा" रघु० ५-२६। 3. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. 4. ವ್ಯಾಪಾರ, ವಾಣಿಜ್ಯ. 5. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 6. ಆಪತ್ತು. 7. ಕ್ರಿಯಾಕಾರ. 8. ವಿಷ. (न०) 9. ಶಮೀಫಲ. "सङ्गरो युधि चापदि। क्रियाकारे विषे चाङ्गीकारे क्लीबं शमीफले" मेदि०।

सङ्गव ಸಂಗವ (पुं०) ಹಗಲಿನ ಐದನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಹಗಲಿನ ಐದು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಭಾಗ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ನಂತರ ಮೂರು ಮುಹೂರ್ತಗಳ ಕಾಲ. सङ्गता गावो दोहनार्थं यत्र। "प्रातःकालो मुहूर्तान् त्रीन् सङ्गवस्तावदेव हि। मध्याह्नः त्रिमुहूर्तः स्यात् अपराह्णस्ततः परम्। सायाह्नस्त्रिमुहूर्तः स्यात् श्राद्धं तत्र न कारयेत्"।

सङ्गिन् ಸಂಗಿನ್ (वि०) 1. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. सङ्गोऽस्यास्ति—सङ्ग "इनिः" (५-२-११५)। "संपूर्णलब्धललनालपनोपमानमुत्सङ्गसङ्गिहरिणस्य मृगाङ्कमूर्तेः" माघ० ४-२२। 2. ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ. "नवपयःकणकोमलमालतीकुसुमसन्ततिसन्ततसङ्गिभिः" माघ० ६-३६। 3. ಕಾಮಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. 4. ಅನುಸ್ಯೂತವಾದ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –नी –ಶೀ. "विधूनितं भ्रान्तिमियाय सङ्गिनीं महानिलेनेव निदाघजं रजः" किरा० १४-५९।

सङ्गीत ಸಂಗೀತ (न०) 1. ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹಾಡುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಗೀತ, ಗಾನ, ಹಾಡು. सम् + गै (शब्दे) "क्तः" (३-३-११३)। "मत्तमधुकरमुक्त-

"झङ्कारमिलितकोकिलालापसङ्गीतसुखावहं मकरन्दोद्यानम्" रत्ना० १। 2. ತೌರ್ಯತ್ರಿಕ, ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಏರ್ಪಡುವ ನೃತ್ಯ ಗೀತ ಮತ್ತು ವಾದ್ಯ. "गीतवाद्यनृत्यत्रयं नाट्यं तौर्यत्रिकं च तत्। सङ्गीतं प्रेक्षणार्थेऽस्मिन् शास्त्रोक्ते नाट्यधर्मिका"। "आन्ध्रेश्वरपुरन्ध्रीणां सङ्गीतैः प्रत्यनन्दत" याद० २२-१६०। 3. ನೃತ್ಯ ಗೀತ ಮತ್ತು ವಾದ್ಯಗಳ ಶಾಸ್ತ್ರ.

सङ्गीति ಸಂಗೀತಿ (स्त्री०) 1. ಹಾಡುವುದು, ಗಾನಮಾಡುವುದು. सम् + गै (शब्दे) "क्तिन्" (३-३-९५)। 2. ಸಂಗೀತ.

सङ्गीर्ण ಸಂಗೀರ್ಣ (वि०) ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+गॄ (निगरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

सङ्गुप्त ಸಂಗುಪ್ತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+गुपू (रक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. गुप (गोपने) "क्तः"।

सङ्गूढ ಸಂಗೂಢ (वि०) 1. ಇನ್ನೊಂದು ಅಂಕಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಕೂಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಅಂಕಿ). 2. ರಾಶಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ (ಧಾನ್ಯ). सम्+गुहू (संवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "सङ्गूढः स्यात्सङ्कलितः" अम०।

सङ्गोपन ಸಂಗೋಪನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುವುದು. 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುವುದು. सम् + गुपू (रक्षणे), गुप (गोपने) वा "ल्युट्" (३-३-११५)।

सङ्गोपनीय ಸಂಗೋಪನೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 3. ರಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. सम् + गुपू (रक्षणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಡುವ. 5. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಬೇಕಾದ. 6. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಬಹುದಾದ.

सङ्ग्रह ಸಂಗ್ರಹ (पुं०) 1. ಕೂಡಿಡುವುದು, ಸಂಗ್ರಹಣ, ಶೇಖರಿಸುವುದು. सम् + ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। "कोशेनाश्रयणीयत्वमिति तस्यार्थसङ्ग्रहः। अम्बुगर्भो हि जीमूतश्चातकैरभिनन्द्यते" रघु० १७-६०। 2. ಸಂಕ್ಷೇಪ, ವಿಸ್ತರವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡಿ ಹೇಳುವ ಗ್ರಂಥ. सङ्क्षेपेण गृह्यन्ते अर्थाः बुध्यन्तेऽनेन — सम् + ग्रह "अप्"। "विस्तरेणोपदिष्टानामर्थानां सूत्रभाष्ययोः। निबन्धो यः समासेन सङ्ग्रहं तं विदुर्बुधाः"। अर्थसङ्ग्रहः तर्कसङ्ग्रहः ಇತ್ಯಾದಿ. 3. ಕೂಡಿಡುವುದು, ದಾಸ್ತಾನು ಮಾಡುವುದು. 4. ಆದರಿಸುವುದು, ಸತ್ಕರಿಸುವುದು. "निग्रहेण च पापानां साधूनां सङ्ग्रहेण च। द्विजातय इवेज्याभिः पूयन्ते सततं नृपाः" मनु० ८-३११। 5. ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಗ್ರಂಥ. स्मृतिसङ्ग्रहः द्रव्यसङ्ग्रहः ಇತ್ಯಾದಿ. 6. ಸಾರಾಂಶ, ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ವಿವರಣೆ. "यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत्ते पदं सङ्ग्रहेण प्रवक्ष्ये" गीता ८-११। 7. ರಕ್ಷಣೆ, ಪಾಲನೆ. "राष्ट्रस्य सङ्ग्रहे नित्यं विधानमिदमाचरेत्। सुसङ्ग्रहीतराष्ट्रो हि पार्थिवः सुखमेधते" मनु० ७-११३। 8. ಒಟ್ಟು, ಮೊತ್ತ. "करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसङ्ग्रहः" गीता १८-१८। 9. ರಾಶಿಗೂಡುವುದು, ಮುದ್ದೆಯಾಗುವುದು. 10. ಬಿಗಿಮುಷ್ಟಿ, ದೃಢಮುಷ್ಟಿ. 11. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸ್ವೀಕಾರ. 12. ಉಚ್ಛ್ರಾಯ, ಔನ್ನತ್ಯ, ಎತ್ತರ. 13. ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನ. "स्वीकारोच्छ्रायसङ्क्षेपमहोद्योगेषु सङ्ग्रहः" नानार्थर०। 14. ಉಲ್ಲೇಖ. 15. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 16. ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ತನ್ನದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "तैः ज्ञातप्रकृतिमुख्यसङ्ग्रहैराशु तस्य सहधर्मचारिणी" रघु० १९-५५।

सङ्ग्रहण ಸಂಗ್ರಹಣ (न०) 1. ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಶೇಖರಿಸಿಡುವುದು, ಕೂಡಿಡುವುದು. 3. ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿಸುವುದು, –ಕೆತ್ತುವುದು. सम् + ग्रह (उपादाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "कनकभूषणसङ्ग्रहणोचितो यदि मणिस्त्रपुणि प्रतिबध्यते। न स विरौति न चापि न शोभते भवति योजयितुर्वचनीयता" पञ्चतं० १-८१। 4. ಸ್ತ್ರೀಸಂಗಮ, ಸಂಭೋಗ, ವ್ಯಭಿಚಾರ. "सीमाविवाद धर्मश्च पारुष्ये दण्डवाचिके। स्तेयं च साहसं चैव स्त्रीसङ्ग्रहणमेव च" मनु० ८-६। 5. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸ್ವೀಕಾರ.

सङ्ग्रहणी ಸಂಗ್ರಹಣೀ (स्त्री०) ಗ್ರಹಣೀ ರೋಗ. सञ्चिता ग्रहणी।

सङ्ग्रहीतृ ಸಂಗ್ರಹೀತೃ (वि०) ಶೇಖರಿಸುವವನು, ಕೂಡಿಡುವವನು.

सङ्ग्राम ಸಂಗ್ರಾಮ (पुं०) ಯುದ್ಧ, ಕದನ, ಕಾಳಗ. सङ्ग्राम (युद्धे) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। "सङ्ग्राममृगयास्थायी जग्राह च जघान च" याद० २२-१३०। "सङ्ग्रामे तानधिष्ठास्यन् निषद्य पुरतोरणम्" भट्टि० ९-७२।

सङ्ग्राह ಸಂಗ್ರಾಹ (पुं०) 1. ಮುಷ್ಟಿಬಂಧ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. सम् + ग्रह (उपादाने) "घञ्" (३-३-३६)। "मुष्टिबन्धस्तु सङ्ग्राहः" अम०। 2. ಗುರಾಣಿಯ ಹಿಡಿ. "सङ्ग्राहो मुष्टिरस्य यः" अम०।

सङ्ग्राहक ಸಂಗ್ರಾಹಕ (वि०) 1. ಸಂಗ್ರಹಿಸುವವನು, ಶೇಖರಿಸುವವನು, ಕೂಡಿಡುವವನು. सम्+ग्रह(उपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಸಂಪಾದಿಸುವವನು. 3. ಸಂಕ್ಷೇಪಮಾಡುವವನು.

सङ्ग्राहयत् ಸಂಗ್ರಾಹಯುತ್ (वि०) ತಿಳಿಯುಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುವ. सम् + ग्रह (उपादाने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "अकृत्स्नसंवेदिनि जीवलोके सङ्ग्राहयन् धर्ममथात्मवृत्त्या" याद० १३-७५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯುನ್ತೀ.**

सङ्ग्राहिन् ಸಂಗ್ರಾಹಿನ್ (पुं०) ಕುಟಜವೃಕ್ಷ, ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ, ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ.

सङ्घ ಸಂಘ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. संहननम्— सम् + हन (हिंसागत्योः) भावे "अप्" (३-३-८६)। निपा०। ಸಜಾತೀಯ ಅಥವಾ ವಿಜಾತೀಯ ಜಂತುಗಳ ಸಮೂಹ. "सङ्घसार्थौ तु जन्तुभिः" अम०। 2. ಸಂಗಡಿಗರ ಕೂಟ, ಸಂಸ್ಥೆ. सिद्धचारणसङ्घः, विद्यार्थिसङ್घः, कार्मिकसङ्घः, उपाध्यायसङ्घः ಇತ್ಯಾದಿ. "सिद्धचारणसङ्घानां बभूव प्रियदर्शनः" भा० आदि०। 3. ಮನುಷ್ಯರ ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹ.

सङ्घचारिन् ಸಂಘಚಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. सङ्घेन चरति—चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. ಗುಂಪು ಗುಂಪಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ.

सङ्घजीविन् ಸಂಘಜೀವಿನ್ (वि०) ದಿನಗೂಲಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಕೂಲಿಯಾಳು. सङ्घेन जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

सङ्घटना ಸಂಘಟನಾ (स्त्री०) 1. ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಒಂದು ಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನು ರಚಿಸುವುದು, ಜೊತೆಗೂಡುವುದು. 2. ಸಂಯೋಗ, ಸಂಬಂಧ. सम्+घट (सङ्घाते) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 3. ಪರಸ್ಪರ ಸೇರುವುದು, ಒಂದು ಕಡೆ ಸಂಧಿಸುವುದು. 4. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ. "सा देव्यन्यकलत्रसङ्घटनया दुःखं परं प्रापिता" रत्ना० ४-१९।

सङ्घट्ट ಸಂಘಟ್ಟ (पुं०) 1. ಸಂಘರ್ಷ, ತಿಕ್ಕಾಟ, ತೀಡುವುದು. सम्+घट्ट (चलने) "घञ्" (३-३-१२१)। "उद्वृत्तस्खलितकरालकण्ठमालासङ्घट्टक्वणितकरालकिङ्किणीकः" मालती० ५-३। 2. ತಾಗುವುದು, ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡೆಯುವುದು, ಅಪಘಾತ. "वक्षस्यसङ्घट्टसुखं वसन्ती रेजे सपत्नीरहितेव लक्ष्मीः" रघु० १४-८६। "मातङ्गानां दन्तसंघट्टजन्मा हेमच्छेदच्छायचञ्चच्छिखाग्रः" माघ० १८-३४। 3. ಹೋರಾಟ, ಬಡಿದಾಟ, ಯುದ್ಧ.

सङ्घट्टन ಸಂಘಟ್ಟನ (न०) 1. ತಿಕ್ಕಾಟ, ಸಂಘರ್ಷ. सम्+घट्ट (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತಾಗುವುದು, ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡೆಯುವುದು. 3. ಹೋರಾಟ, ಬಡಿದಾಟ.

सङ्घट्टयत् ಸಂಘಟ್ಟಯುತ್ (वि०) ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ, ಪರಸ್ಪರ ತಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ. सम् + घट्ट (चलने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "ऐरावतास्फालनविश्लथं यः सङ्घट्टयन्नङ्गदमङ्गदेन" रघु० ६-७३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯುನ್ತೀ.** "सङ्घट्टयन्त्यास्तरसात्मभूषाहीराङ्कुरप्रोतदुकूलहारी" नैष० ६-२८।

सङ्घतल ಸಂಘತಲ (पुं०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೀಡಿ ಜೋಡಿಸಿದ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿದ ಎರಡು ಅಂಗೈಗಳು. सङ्घे तले यत्र।

सङ्घतिथ ಸಂಘತಿಥ (वि०) ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ. सङ्घानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटः तिथुगागमः (५-२-५२)। "एकेषुणा सङ्घतिथान् द्विषो भिन्दन् द्रुमानिव" माघ० १९-१०७।

सङ्घर्ष ಸಂಘರ್ಷ (पुं०) 1. ತಿಕ್ಕಾಡುವುದು, ಉಜ್ಜಾಟ. सम् + घृषु (सङ्घर्षे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಹೋರಾಟ, ಬಡಿದಾಟ. 3. ಸ್ಪರ್ಧೆ. "सङ्घर्षयोगिणः पादौ प्रणेमुस्त्रिदशद्विषः" भट्टि० ९-९७। "सङ्घर्षः स्यात् पुमान् घृष्टौ स्पर्धायामपि दृश्यते" मेदि०। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-घर्षणम् -ಘರ್ಷಣಮ್.**

सङ्घाटिका ಸಂಘಾಟಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಯುಗ್ಮ, ಒಂದು ಜೊತೆ, ಒಂದು ಜೋಡಿ. सम्+घट (सङ्घाते)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಕುಟ್ಟನಿ, ತಲೆಹಿಡುಕಿ, ಜಾರರನ್ನು ಒದಗಿಸುವವಳು. 3. ವಾಸನೆ ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ, ಮೂಗು. "सङ्घाटिका तु युग्मे स्यात् कुट्टनीघ्राणयोरपि" विश्व०।

सङ्घात ಸಂಘಾತ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. सम् + हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१९)। हस्य "घः" (७-३-५४)। "संवर्त इव नागानां सङ्घात इव रंहसाम्" याद० १६-६३। 2. ಹೊಡೆಯುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 3. ಕೊಲ್ಲುವುದು. 4. ಒಂದು ನರಕ. "सङ्घातः पुंसि घाते च संहतौ नरकान्तरे" मेदि०। 5. ದಟ್ಟವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ, ನಿಬಿಡವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. "द्रवः सङ्घातकठिनः स्थूलः सूक्ष्मो लघुर्गुरुः" कुमा० २-११।

सङ्घुष्ट ಸಂಘುಷ್ಟ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ, ಸದ್ದು. सम् + घुषिर् (अविशब्दने) "क्तः" (३-३-११४)। "महाकोकिलसन्दोहसङ्घुष्टविपिनान्तरे"। (वि०) 2. ಡಂಗೂರ ಹೊಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

सचन ಸಚನ (न०) 1. ಗೌರವಿಸುವುದು, ಪುರಸ್ಕರಿಸುವುದು. षच (सेवने सेचने च) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೇವಿಸುವುದು. 3. ಸೇಚನೆಮಾಡುವುದು, ಸಿಂಪಡಿಸುವುದು.

सचि ಸಚಿ (स्त्री०) ಶಚೀದೇವಿ, ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ. षच (समवाये) "इन्" (उ० ४-११७)।

सचिल्लक ಸಚಿಲ್ಲಕ (वि०) ರೋಗದಿಂದ ನೀರು ಸೋರುತ್ತಿರುವ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು.

सचिव ಸಚಿವ (पुं०) 1. ಮಂತ್ರಿ, ಅಮಾತ್ಯ. षच (समवाये) "इन्" (उ० ४-११७)। सचिं वाति—वा (गतिगन्धनयोः) "कः" (३-२-३)। ಸಚಿವರಲ್ಲಿ धीसचिवः कर्मसचिवः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವವನಿಗೆ धीसचिवः ಎಂದೂ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನಿಗೆ कर्मसचिवः ಎಂದೂ ಹೆಸರು. "मन्त्री धीसचिवोऽमात्योऽन्ये कर्मसचिवास्ततः" अम०। ರಾಜನಿಗೆ ಆಯಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವವನು ಸಚಿವ (ಮಂತ್ರಿ). "मन्त्री सहायः सचिवौ" अम०। "अयमपरः कार्यान्तरसचिवोऽस्मानुपस्थितः" माल० १। 2. ಸಹಾಯಕ. 3. ಮಿತ್ರ, ಸುಹೃತ್ತು. 4. ಕಪ್ಪುದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ.

सची ಸಚೀ (स्त्री०) 1. ಶಚೀದೇವೀ, ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ. सचि "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 2. ಸ್ನೇಹ, ಮೈತ್ರಿ.

सचीनन्दन ಸಚೀನಂದನ, –पुत्र –ಪುತ್ರ, –सुत –ಸುತ, –सूनु –ಸೂನು (पुं०) ಶಚೀದೇವಿಯ ಪುತ್ರ ಜಯಂತ. सच्याः पुत्रः सुतः सूनुर्वा।

सचेतन ಸಚೇತನ (वि०) ಬದುಕಿರುವ, ಜೀವಸಹಿತವಾದ, ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ.

सचेतस् ಸಚೇತಸ್ (वि०) ಬದುಕಿರುವ, ಜೀವಸಹಿತನಾದ, ಇಂದ್ರಿಯ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. चेतसा सह वर्तते। "शशाङ्कलेखामिव पश्यतो दिवा सचेतसः कस्य मनो न दूयते" कुमा० ५-४८।

सचेष्ट ಸಚೇಷ್ಟ (पुं०) ಆಮ್ರವೃಕ್ಷ, ಮಾವಿನ ಮರ.

सचित् ಸಚ್ಚಿತ್ (न०) ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ.

सच्चिदानन्द ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ (पुं०) ಅಖಂಡಜ್ಞಾನ ಸುಖ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ.

सच्छिद्र ಸಚ್ಛಿದ್ರ (वि०) 1. ತೂತುಗಳುಳ್ಳ, ರಂಧ್ರಗಳಿರುವ. छिद्रैः सह वर्तते। 2. ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सजम्बाल ಸಜಂಬಾಲ (वि०) ಕೆಸರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಬಗ್ಗಡವಾಗಿರುವ. जम्बालेन सहितः। "सजम्बालस्तु पङ्किलः" अम०।

सजाति ಸಜಾತಿ (वि०) 1. ಸಮಾನ ಜಾತಿಯವನು. 2. ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳ ಮಗ. समाना जातिर्यस्य।

सजातीय ಸಜಾತೀಯ (वि०) ಒಂದೇ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ, ಸಮಾನ ಜಾತಿಯ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ. समानो जातीयः।

सजूष् ಸಜೂಷ್ (वि०) 1. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರೀತಿಸುವ. जुषी (प्रीतिसेवनयोः) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. ಸೇವಿಸುವ. 3. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ, ಜೊತೆಗೂಡಿರುವ. (पुं०) 4. ಸಂಗಡಿಗ, ಜೊತೆಗಾರ, ಸ್ನೇಹಿತ. (अव्य०) 5. ಸಂಗಡ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ.

सज्ज ಸಜ್ಜ (वि०) 1. ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ. षस्ज (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಕವಚ ತೊಟ್ಟಿರುವ, ಯುದ್ಧದ ಅಂಗಿಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವ. "सन्नद्धो वर्मितः सज्जो दंशितो व्यूढकङ्कटः" अम०। 3. ಉಡಿಗೆ ತೊಡಿಗೆಗಳಿಂದ ಸಜ್ಜಾಗಿರುವ. "सज्जः स्यात् सन्नद्धे सम्भृते त्रिषु" मेदि०। 4. ಯುದ್ಧದ ಎಲ್ಲಾ ಉಪಕರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "साङ्ग्रामिकं ततः सर्वं सज्जं चक्रुः परन्तपाः" भा०।

सज्जन ಸಜ್ಜನ (न०) 1. ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು, ಸರಿಯಾದ ಏರ್ಪಾಡುಮಾಡುವುದು. षस्ज (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ರಕ್ಷಣಾದಳ, ಕಾವಲು ಸೈನ್ಯ. 3. ಘಟ್ಟ, ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನೀರನ್ನು ದಾಟುವ

ಸ್ಥಳ. "सज्जनं तु भवेत् क्लीबमुपरक्षणघट्टयोः" मेदि० । (वि०) 4. ಸಜ್ಜನ, ಸತ್ಪುರುಷ, ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. "सज्जनोऽसि विजहीहि चापलं सर्वदा क इव वा सहिष्यते" किरा० १३-६६ । (स्त्री०) –ना –ನಾ. 5. ಆನೆಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವುದು, ದೊರೆಯು ಆನೆಯನ್ನು ಹತ್ತಲು ಅದನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು. षस्ज+णिच् "युच्" (३-३-१०७) । "वाच्यलिङ्गं कुलीने स्यात् कल्पनायां तु योषिति" मेदि० ।

सज्जा ಸಜ್ಜಾ (स्त्री०) 1. ಸನ್ನಾಹ, ಉಪಕರಣ, ಸಾಧನ. षस्ज (गतौ) "अः" (३-३-१०३) । 2. ಯುದ್ಧಕವಚ.

सज्जित ಸಜ್ಜಿತ (वि०) 1. ಉಡುಪು ಧರಿಸಿರುವ, ಉಡಿಗೆ ತೊಟ್ಟಿರುವ. षस्ज (गतौ) "क्तः" (३-४-७२) । 2. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सज्जितानि सुरभीण्यथ यूनामुल्लसन्नयनवारिरुहाणि" माघ० १०-१ । 3. ಯುದ್ಧಕವಚ ತೊಟ್ಟಿರುವ. 4. ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ.

सज्य ಸಜ್ಯ (वि०) ಮೌರ್ವೀಸಹಿತವಾದ, ಹೆದೆಯೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ज्यया सहितम् । "न तेन सज्यं क्वचिदुद्यतं धनुः कृतं न वा कोपविजिह्ममाननम्" किरा० १-२१ ।

सञ्च ಸಂಚ (पुं०) ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯುವ ಕಾಗದದ ಕಟ್ಟು. सञ्चिनोति अक्षराणि — सम् + चिञ् (चयने) "डः" (३-२-१०२) ।

सञ्चय ಸಂಚಯ (पुं०) 1. ಶೇಖರಣೆ, ಕೂಡಿಡುವುದು. सम् + चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६) । "गुणाः खलु गुणा एव न गुणा भूतिहेतवः । अर्थसञ्चयकर्तॄणां भाग्यानि पृथगेव हि" । 2. ರಾಶಿಹಾಕುವುದು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು. 3. ಗುಂಪು, ಸಮೂಹ. 4. ಅಂಗಗಳ ಸಂಧಿ, ಕೀಲು, ಎಲುಬುಗಳ ಕೀಲು. "दोर्निष्पेषविशीर्णसञ्चयदलत्कङ्कालमुन्मथ्नतः" मालती० ८-९ । भावे "ल्युट्" (३-३-११५) । –चयनम् –ಚಯನಮ್.

सञ्चयिन् ಸಂಚಯಿನ್ (वि०) ಶೇಖರಿಸಿಡುವವನು, ಕೂಡಿಡುವವನು. सञ्चयोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५) ।

सञ्चर ಸಂಚರ (पुं०) 1. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ, ರಸ್ತೆ. 2. ನದಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ದಾಟುವ ಸೇತುವೆ. सञ्चरन्त्यनेन— सम् + चर (गतौ) "घः" (३-३-११९) । निपा० । "यत्रौषधिप्रकाशेन नक्तं दर्शितसञ्चराः । अनभिज्ञास्तमिस्राणां दुर्दिनेष्वभिसारिकाः" कुमा० ६-४३ । 3. ದೇಹ, ಶರೀರ. 4. ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರ.

सञ्चरण ಸಂಚರಣ (न०) ನಡೆಯುವುದು, ಸಂಚರಿಸುವುದು. सम् + चर (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५) ।

सञ्चरत् ಸಂಚರತ್ (वि०) ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. सम् + चर (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४) । स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) । –चरन्ती –ಚರಂತೀ.

सञ्चल ಸಂಚಲ (वि०) 1. ಕಂಪಿಸುವ, ನಡುಗುವ. सम्+चल (कम्पने) "अच्" (३-१-१३४) । 2. ಚಲಿಸುವ.

सञ्चलन ಸಂಚಲನ (न०) ಕಂಪನ, ನಡುಗುವುದು. सम्+चल (कम्पने) "ल्युट्" (३-३-११५) ।

सञ्चाय्य ಸಂಚಾಯ್ಯ (पुं०) ಒಂದು ಯಾಗ. सञ्चीयतेऽसौ —सम्+चिञ् (चयने) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१३०) । निपा० ।

सञ्चार ಸಂಚಾರ (पुं०) 1. ನಡೆಯುವುದು, ಸಂಚರಿಸುವುದು. सम्+चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१८) । "सञ्चारपूतानि दिगन्तराणि कृत्वा दिनान्ते निलयाय गन्तुम् । प्रचक्रमे पल्लवरागताम्रा प्रभा पतङ्गस्य मुनेश्च धेनुः" रघु० २-१५ । 2. ಗ್ರಹಗಳು ರಾಶಿಯಿಂದ ರಾಶಿಗೆ ಹೋಗುವುದು. 3. ರಸ್ತೆ, ಮಾರ್ಗ. 4. ದೇಶ, ಪ್ರದೇಶ. "वनस्य तस्य सञ्चारं राक्षसैः समभिप्लुतम्" रामा० ।

सञ्चारिका ಸಂಚಾರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ದೂತಿ. सञ्चरति— सम्+चर (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३) । "दूतीसञ्चारिके समे" अम० । 2. ಒಂದು ಜೊತೆ, ಒಂದು ಜೋಡಿ. 3. ಕುಟ್ಟನಿ, ತಲೆಹಿಡುಕಿ, ಜಾರರನ್ನು ಒದಗಿಸುವವಳು. 4. ಮೂಗು, ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ, ವಾಸನೆಯನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ಇಂದ್ರಿಯ. "सञ्चारिका तु युगले कुट्टनीघ्राणयोरपि" मेदि० ।

सञ्चारिन् ಸಂಚಾರಿನ್ (पुं०) 1. ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವ. रत्यादौ रसानुगुण्येन सञ्चरति संगच्छते—सम्+चर "णिनिः" । "नानाभिनयसम्बन्धान् भावयन्ति रसान् यतः । तस्माद्भावा अमी प्रोक्ताः स्थायिसञ्चारिसात्त्विकाः" सा० द० ३-१८१ । "स्थायिनोऽर्थे प्रवर्तन्ते भावाः सञ्चारिणो यथा" माघ० २-८७ । 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 3. ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಧೂಪ. (वि०) 4. ನಡೆಯುವ, ಹೋಗುವ, ಸಂಚರಿಸುವ, ಚಲಿಸುವ. सञ्चरति—सम्+चर (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४) । "सञ्चारिकैलासनिभेन तेन" याद० २०-४२ । स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५) । –चारिणी –ಚಾರಿಣೀ. "पर्याप्तपुष्प-

स्तबकावनम्रा सञ्चारिणी पल्लविनी लतेव" कुमा० ३-५४।

सञ्चाली ಸಂಚಾಲೀ (स्त्री०) ಗುಲಗಂಜಿ.

सञ्चित ಸಂಚಿತ (वि०) 1. ಶೇಖರಿಸಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಿಸಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+चिञ् (चयने) "क्तः" (३-२-१०२)। "पिपीलिकार्जितं धान्यं मक्षिकासञ्चितं मधु। लुब्धेन सञ्चितं द्रव्यं समूलं च विनश्यति"। 2. ರಾಶಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಜನ್ಮಾಂತರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮ.

सञ्ज ಸಂಜ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

सञ्जवन ಸಂಜವನ (न०) ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಸಭಾಮಂದಿರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗೃಹ. सञ्जवन्ति संमिलन्त्यत्र — सम् + जु (गतौ) "सञ्जवनं त्विदम्। चतुःशालम्" अम०।

सञ्जा ಸಂಜಾ (स्त्री०) ಆಡು.

सञ्जीवन ಸಂಜೀವನ (न०) 1. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಧರಿಸುವುದು, ಜೀವನವನ್ನು ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಗೆ ತರುವುದು. सम्+जीव (प्राणधारणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "दैत्येन्द्रार्तिकरौषधं त्रिजगतां सञ्जीवनैकौषधम्" मु० मा०। 2. ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಸಭಾಮಂದಿರಗಳಿರುವ ಗೃಹ. सञ्जीव्यतेऽस्मिन्—सम्+जीव अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಒಂದು ನರಕ. "नरकं कालसूत्रं च महानरकमेव च। सञ्जीवनं महावीचिं तपनं सम्प्रतापनम्" मनु० ४-८९। (वि०) 4. ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ, ಗತಪ್ರಾಯವಾದ ಪ್ರಾಣವು ಮತ್ತೆ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರಲು ಕಾರಣವಾದ. "स्पर्शः पुरा परिचितो नियतं स एव सञ्जीवनश्च मनसः परितोषणश्च" उ० रा० ३-१२। (स्त्री०) **–जीविनी –ಜೀವಿನೀ.** 5. ಬದುಕಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ, ಮೃತರು ಬದುಕುವಂತೆ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ. सञ्जीवयति—सम्+जीव + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "अयमेहीति संशब्द्य मृतं सञ्जीवयाम्यहम्। ततः सञ्जीविनीं विद्यां प्रयुज्य कचमाह्वयत्" भा० आदि० ७६-३३।

सञ्जीवयत् ಸಂಜೀವಯತ್ (वि०) ಬದುಕಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಷ್ಟಪ್ರಾಯವಾದ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಗೆ ತರುತ್ತಿರುವ. सम् + जीव (प्राणधारणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "विप्लोषितं द्रौणिशरेण बालं सञ्जीवयन् पादरजःप्रभावात्" याद० २३-५४।

सञ्जुघुक्षा ಸಂಜುಘುಕ್ಷಾ (स्त्री०) ರಕ್ಷಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. सम् + गुहू (संवरणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

सञ्जुघुक्षु ಸಂಜುಘುಕ್ಷು (वि०) ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. सम्+गुहू (संवरणे) +सन् "उः" (३-२-१६८)। "सञ्जुघुक्षव आयूंषि ततः प्रतिरुरूषवः" भट्टि० ९-१४।

संज्ञपन ಸಂಜ್ಞಪನ (न०) 1. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು. 3. ನೋಡುವುದು. सम्+ज्ञा (अवबोधने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। मारणतोषणनिशामनेषु ज्ञा इति मित्त्वम्। मित्त्वात् ह्रस्वः।

संज्ञप्ति ಸಂಜ್ಞಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ತಿಳಿಸುವುದು, ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು. सम् + ज्ञप (ज्ञाने ज्ञापने च) +णिच् "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಕೊಲ್ಲುವುದು. ज्ञप मिच्च — ज्ञाने ज्ञापने च।

संज्ञा ಸಂಜ್ಞಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಸರು. सम्+ज्ञा (अवबोधने) "अङ्" (३-३-१०६)। "यदृच्छाशब्दवत्पुंसः संज्ञायै जन्म केवलम्" माघ० २-४७। 2. ಜ್ಞಾನ, ವಿವೇಕ, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ವಿವೇಚನೆ. 3. ಹಸ್ತ ನೇತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. "मुखार्पितैकाङ्गुलिसंज्ञयैव मा चापलायेति गणान् व्यनैषीत्" कुमा० ३-४१। 4. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ, ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ ಮಗಳು. [ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ವೈವಸ್ವತ ಯಮ ಎಂಬ ಪುತ್ರರನ್ನೂ ಯಮುನೆಯೆಂಬ ಪುತ್ರಿಯನ್ನೂ ಪಡೆದಳು. ಇವಳು ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ತನ್ನ ಆಕಾರದಲ್ಲೇ ಒಬ್ಬ ಹೆಂಗಸನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ತಂದೆಯ ಮನೆಗೆ ಹೋದಳು. ಛಾಯಾದೇವಿಯು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಸಾವರ್ಣಿಮನು ಮತ್ತು ಶನೈಶ್ಚರರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಪುತ್ರರನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ತಿಳಿದ ಸೂರ್ಯನು ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಂಜ್ಞೆಯ ಬಳಿಗೆ ತಾನೂ ಕುದುರೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅವಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಜನಿಸಿದರು.] 5. ಜಾಗೃತಿ, ತನ್ನನ್ನು ಅರಿತಿರುವುದು, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಎಚ್ಚರ.

संज्ञान ಸಂಜ್ಞಾನ (न०) ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನ, ಉತ್ತಮ ವಿಷಯದ ಜ್ಞಾನ, ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನ, ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಸ್ವರೂಪದ ಜ್ಞಾನ.

संज्ञित ಸಂಜ್ಞಿತ (वि०) ಹೆಸರಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. संज्ञाऽस्य संजाता "इतच्"।

संज्ञिन् ಸಂಜ್ಞಿನ್ (वि०) 1. ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ, ಹೆಸರಿಸಿರುವ. ಹೆಸರು ಇಟ್ಟಿರುವ. संज्ञास्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)। 2. ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ, ತನ್ನ ಅರಿವುಳ್ಳ, ಎಚ್ಚರವುಳ್ಳ.

संज्ञु ಸಂಜ್ಞು (वि०) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿದಂತಿರುವ ಮೊಣಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು, ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಉಜ್ಜುವಂತಿರುವ ಮೊಣಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು. संहते जानुनी यस्य जानुनो "ज्ञुः" (५-४-१२९)। "संज्ञुः संहतजानुकः" अम०।

सञ्ज्वर ಸಂಜ್ವರ (पुं०) 1. ಸಂತಾಪ, ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ತಾಪ. संज्वरयति — सम् + ज्वर (रोगे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ತಾಪ, ಉಷ್ಣತೆ, ಜ್ವರ. "यत्स्नेहसंज्वरवता हृदयेन नित्यमाबद्धवेपथु विनापि निमित्तयोगात्" मालती० १-३५।

सञ्ज्वारिन् ಸಂಜ್ವಾರಿನ್ (वि०) ರೋಗದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ಯಾವಾಗಲೂ ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + ज्वर (रोगे) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "सञ्ज्वारिणेव मनसा ध्वान्तमायासिना मया" भट्टि० ७-६।

सटा ಸಟಾ (स्त्री०) 1. ತಪಸ್ವಿಗಳ ಜಟೆ. सटति — षट (अवयवे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಸಿಂಹದ ಕೇಸರ, ಸಿಂಹದ ಮುಖದ ಕೂದಲು. "सटाच्छटाभिन्नघनेन बिभ्रता नृसिंह सैंहीमतनुं तनुं त्वया" माघ० २-४७। 3. ಕಾಡುಹಂದಿಯ ಮೈಮೇಲಿನ ಕೂದಲು. 4. ಶಿಖೆ, ತಲೆಯ ಕೂದಲು. "क्रुद्धः सुदष्टौष्ठपुटः स धूर्जटिः जटां तडिद्वह्निसटोग्ररोचिषम्" भाग० ४-५-२।

सटि(टी) ಸಟಿ(ಟೀ) (स्त्री०) ಕಚೋರ.

सट्टक ಸಟ್ಟಕ (न०) ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷಾತ್ಮಕ ಒಂದು ಉಪರೂಪಕ, ಅಷ್ಟಾದಶ (18) ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ಉಪರೂಪಕ. ಇದು ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷಾಮಯವಾದುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಕ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಕಂಭಕಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ರಸವು ಅದ್ಭುತ. ಉಳಿದೆಲ್ಲವೂ ನಾಟಿಕಾಲಕ್ಷಣದಂತಿರುವವು. "सट्टकं प्राकृताशेषपाठ्यं स्यादप्रवेशकम्। न च विष्कम्भकोऽप्यत्र प्रचुरश्चाद्भुतो रसः। अङ्का जवनिकाख्याः स्युः स्यादन्यन्नाटिकासमम्" सा० द० ६।

सठी ಸಠೀ (स्त्री०) ಕಚೋರ.

सण्डीन ಸಂಡೀನ (न०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ಹಾರಾಟದ ಒಂದು ಭೇದ. सङ्गतं डयनम् — सम् + डीङ् (विहायसा गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "प्रडीनोड्डीनसण्डीनान्येताः खगगतिक्रियाः" अम०। ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕಿಗಳು ಹಾರಾಡುವಾಗ ಮರಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಮೇಲಿನಿಂದ ಇಳಿಯುವುದು ಸಂಡೀನ.

सत् ಸತ್ (पुं०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನುಷ್ಯ, ಒಳ್ಳೆ ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯ. अस्ति — अस (भुवि) "शतृ" (३-२-१२४)। अकारलोपः (६-४-१११)। "सन्तः श्रीरङ्गपृथ्वीशचरणत्राणशेखराः। जयन्ति भुवनत्राणपदपङ्कजरेणवः" पादु० स०। "सन्तः स्वयं परहिते विहिताभियोगाः" भर्तृ० १-६३। (वि०) 2. ಒಳ್ಳೆಯದಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. "सदसद्व्यक्तिहेतवः" रघु० १-१०। 3. ಪುಣ್ಯಶಾಲಿ, ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದವನು. "समीरशिशिरः शिरःसु वसतां सतां जवनिका निकामसुखिनाम्" माघ० ४-५४। 4. ವಿದ್ಯಮಾನ, ಈಗ ಇರುವ. "प्राणानामनिलेन वृत्तिरुचिता सत्कल्पवृक्षे वने" शाकु० ७-१२। 5. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. "तं सन्तः श्रोतुमर्हन्ति सदसद्व्यक्तिहेतवः" रघु० १-१०। 6. ಸತ್ಯವಾದ, ಯಥಾರ್ಥವಾದ, ನಿಜವಾದ. 7. ಸುಂದರವಾದ, ಚೆಲುವಾಗಿರುವ. 8. ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಾರ್ಹ. (न०) 9. (1) ಪರಬ್ರಹ್ಮ. "ओं तत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणः त्रिविधः स्मृतः। ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा" गीता १७-२३। ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ओं तत् सत् एवं त्रिविधो नामनिर्देशः ब्रह्मणः स्मृतः ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (2) ವೇದ. ಶ್ರೀರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೇದವೆಂದೂ ವೇದಶಬ್ದದಿಂದ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮವೆಂದೂ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮವು ಓಮ್ ತತ್ ಸತ್ ಶಬ್ದಾನ್ವಿತವೆಂದೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "ब्रह्म च वेदः वेद(ब्रह्म)शब्देन वैदिकं कर्मोच्यते — वैदिकं यज्ञादिकम् — यज्ञादिकं कर्म ओंतत्सदिति शब्दान्वितं भवति"। "सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत् प्रयुज्यते। प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते" गीता १७-२६।

सतत ಸತತ (वि०) 1. ನಿತ್ಯವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಇರುವ. सन्तन्यते स्म — सम् + तनु (विस्तारे) "क्तः" (३-४-७२)। नलोपः (६-४-३७)। समो मकारस्य वा लोपः (वा० ६-१-१४४)। पक्षे **सन्ततम् ಸಂತತಮ್**. "त्रिस्रोतसः सन्ततधारमम्भः" माघ० ३-१०। 2. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದ. "नेत्रा नीताः सततगतिना यद्विमानाग्रभूमीः" मेघ० २-६। (अव्य०) 3. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ, ಎಡೆಬಿಡದೆ. 4. ಯಾವಾ

ಗಲೂ, ನಿರಂತರವಾಗಿ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ. "निलयः श्रियः सततमेतदिति प्रथितं यदेव जलजन्म तथा" माघ० ९-१६।

सति ಸತಿ (स्त्री०) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. षणु (दाने) "क्तिच" (३-३-१७४)। वा नलोपः (६-४-४५)। पक्षे सन्तिः ಸಂತಿಃ. 2. ಅಂತ್ಯ, ಅವಸಾನ, ಪ್ರಳಯ.

सती ಸತೀ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. (ಪೂರ್ವ ಜನ್ಮದ ಹೆಸರು). 2. ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಸಾಧ್ವಿ. [ದಕ್ಷನ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದ ಸತೀದೇವಿಯು (ದಕ್ಷನ ಪುತ್ರಿ ಮತ್ತು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪತ್ನಿ) ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಕಾಣದೆ ತಿರಸ್ಕಾರಭಾವದಿಂದ ನೋಡಿದ ತಂದೆಯ ಮೇಲಿನ ಆಗ್ರಹದಿಂದ ಶರೀರತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಪರ್ವತರಾಜನ ಪುತ್ರಿಯಾಗಿ ಜನಿಸಿ ಮತ್ತೆ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದಳು.] "अथावमानेन पितुः प्रयुक्ता दक्षस्य पुत्री भवपूर्वपत्नी। सती सती योगविसृष्टदेहा तां जन्मने शैलवधूं प्रपेदे" कुमा० १-२१।

सतीन(क) ಸತೀನ(ಕ) (पुं०) ನೆಲಗಡಲೆಕಾಯಿ. सति जीवे इनः प्रभुः। स्वार्थे "कन्"। "कलायस्तु सतीनकः। हरेणुखण्डिकौ चास्मिन्" अम०।

सतीर्थ ಸತೀರ್ಥ (पुं०) ಸಮಾನವಾದ ಗುರುವುಳ್ಳ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು, ಸಹಾಧ್ಯಾಯಿ, ಒಬ್ಬ ಗುರುವಿನಲ್ಲೇ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ ಜೊತೆಯ (ಸಂಗಡಿಗ) ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು. समानः तीर्थो गुरुर्यस्य।

सतीर्थ्य ಸತೀರ್ಥ್ಯ (पुं०) ಒಬ್ಬನೇ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನುಳ್ಳ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು, ಒಬ್ಬ ಗುರುವಿನಲ್ಲೇ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ (ಸಂಗಡಿಗ) ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು. समाने तीर्थे गुरौ वसति — सतीर्थ "यत्" (४-४-१०७)। "सतीर्थ्यास्त्वेकगुरवः" अम०। "स्यात् सतीर्थः सतीर्थ्योऽपि तथैकगुरुरित्यपि"।

सतील(क) ಸತೀಲ(ಕ) (पुं०) ನೆಲಗಡಲೆಕಾಯಿ. तीलेन तीलवत् कृष्णवर्णेन सह वर्तते — स्वार्थे "कन्"।

सतेर ಸತೇರ (पुं०) ತುಷ, ಧಾನ್ಯದ ಹೊಟ್ಟು, ಧಾನ್ಯದ ಸಿಪ್ಪೆ.

सत्कर्तृ ಸತ್ಕರ್ತೃ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. सत्करोति सज्जनान् पूजयति—सज्जनप्रतिपूजकः इत्यर्थः। "सत्कर्ता यः स विज्ञेयः सज्जनप्रतिपूजकः" इति निरुक्तिः। "सत्कर्ता सत्कृतिः साधुः जह्नुर्नारायणो नरः" वि० स०।

सत्कर्मन् ಸತ್ಕರ್ಮನ್ (न०) ಸತ್ಕಾರ್ಯ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯ. सत् प्रशस्तं कर्म। "सत्कर्मयोग्यो न जनो नैवापः शौचकारणम्। यस्मिन्ननुदिते तस्मै नमो देवाय भास्वते" विष्णुपु०।

सत्काण्ड ಸತ್ಕಾಂಡ (पुं०) ಗಿಡುಗ ಪಕ್ಷಿ, ಡೇಗೆ ಹಕ್ಕಿ.

सत्कार ಸತ್ಕಾರ (पुं०) 1. ಆದರಪೂರ್ವಕ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕಾಣುವುದು, ಆತಿಥ್ಯ ನೀಡುವುದು, ಅತಿಥಿಯನ್ನು ಗೌರವಿಸಿ ಉಪಚರಿಸುವುದು. सत् + डुकृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत्। क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम्" गीता १७-१८। "विधिप्रयुक्तसत्कारैः स्वयं मार्गस्य दर्शकः" कुमा० ६-५२। 2. ಉತ್ಸವ, ಹಬ್ಬ. ಸಂತೋಷಪ್ರಸಮಾರಂಭ. "तस्मादेताः सदा पूज्या भूषणाच्छादनाशनैः। भूतिकामैर्नरैर्नित्यं सत्कारेषूत्सवेषु च" मनु० ३-५९। 3. ಆದರ. "पुनरुद्दीपयामास सत्कारेण गरीयसा" याद० २२-८३।

सत्कुल ಸತ್ಕುಲ (न०) ಸದ್ವಂಶ, ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶ, ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನರಾದವರ ವಂಶ. सतां कुलम्।

सत्कुलीन ಸತ್ಕುಲೀನ (वि०) ಸದ್ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. सत्कुले जातः—सत्कुल "खः" (४-१-१३९)।

सत्कृत ಸತ್ಕೃತ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. सत् + कृञ् "क्तः" (३-२-१०२)। "अर्चादिभिः सज्जनैर्यः पूजितः सत्कृतः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "सत्कर्ता सत्कृतः साधुः" वि० स०। (वि०) 2. ಆದರದಿಂದ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಗೌರವಿಸಿ ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सत् + डुकृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "त्वयि भक्तिमता न सत्कृतः कुरुराजा गुरुरेव चेदिपः" माघ० १६-४५। 4. ಸಂಮಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "यावन्न सत्कृतैर्भर्तुः स्नेहस्यानृण्यमिच्छुभिः" माघ० १९-५७।

सत्क्रिया ಸತ್ಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) 1. ದೋಷಪರಿಹಾರಪೂರ್ವಕ ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪವಿತ್ರವಾದ ಕಾರ್ಯ. सती क्रिया। "वारिपूर्वमखिलासु सत्क्रियालब्धशुद्धिषु धनानि बीजवत्। भावि बिभ्रति फलं महद्द्विजक्षेत्रभूमिषु नराधिपोऽवपत्" माघ० १४-३४। 2. ಸಂಸ್ಕಾರ. "ततो नृपे तक्षकतेजसा हते प्रयुज्य सर्वाः परलोकसत्क्रियाः" भा० आदि०। 3. ಸಂಮಾನ, ಗೌರವಿಸುವುದು. 4. ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವುದು, ಶುದ್ಧಿಕಾರ್ಯ.

सत्तम ಸತ್ತಮ (वि०) 1. ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದ, ಉತ್ತಮೋತ್ತಮನಾದ. अयमेषामतिशयेन सन् — सत् "तमप्" (५-३-५५)। "नायं

लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरुसत्तम" गीता ४-३१। 2. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೆಚ್ಚು ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. 3. ಬಹಳ ಒಳ್ಳೆಯದಾದ. "सत्तमः स्यात्पूज्यतमे साधीयस्युत्तमे त्रिषु" मेदि०।

सत्ता ಸತ್ತಾ (स्त्री०) 1. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. सतो भावः "तल्" (५-१-११९)। घटो भवति ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭೂ ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಕಾಲಸಂಬಂಧವಿರುವುದು. "सत्तामनन्यामिव सद्गुणानां यथाश्रुतं प्रैक्षत यादवेन्द्रः" याद० १३-२। 2. ಸಾಧುತ್ವ, ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ನಿಜವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸತ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. (ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ) ಆದ್ಯಕ್ಷಣ ಸಂಬಂಧ. 5. ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಅಧಿಕರಣತ್ವ. 6. ಉತ್ಪತ್ತಿ. 7. (ಅದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ (1) ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ (2) ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಮತ್ತು (3) ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕ (ಪ್ರಾತೀತಿಕ) ಗಳೆಂದು ಸತ್ತೆಯು ಮೂರು ವಿಧ. ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲೂ ಅಬಾಧಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮದ ಸತ್ತೆಯು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ. ವ್ಯವಹಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಬಾಧಿತವಾದ ಘಟಾದಿಗಳ ಸತ್ತೆಯು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ. ಪ್ರತಿಭಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರಜತಾದಿಗಳ ಸತ್ತೆಯು ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕ. 8. (ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ) ಕ್ಷಣಿಕ. 9. (ವೈಶೇಷಿಕಮತದಲ್ಲಿ) ಸಾಮಾನ್ಯ. ಇದು ದ್ರವ್ಯಗುಣ ಕರ್ಮನಿಷ್ಠವಾದುದು.

सत्र ಸತ್ರ (न०) 1. ಯಜ್ಞ, ಯಾಗ. सतः सत्पुरुषान् त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)। 2. ವಿಷ್ಣು. "क्रतुः सत्रं सतांगतिः" वि० स०। 3. ಔದಾರ್ಯ, ಧಾರಾಳವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವುದು. 4. ಆಚ್ಛಾದನ, ಮುಚ್ಚುವುದು. 5. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. "अयमेव मृगव्यसत्रकामः प्रहरिष्यन् मयि मायया शमस्थे" किरा० १३-९। 6. ಕಪಟ, ಕೃತ್ರಿಮೋಪಾಯ, ವ್ಯಾಜ. "सत्रेण नूनं छन्नं हि चरन्तं पार्थमर्जुनम्। उत्तरः सारथिं कृत्वा निर्यातो नगराद्बहिः" भा० विरा० ३६-३८। "सत्रं यज्ञे सदादानाच्छादनारण्यकैतवे" मेदि०।

सत्रिन् ಸತ್ರಿನ್ (पुं०) 1. ಗೃಹಸ್ಥ, ಗೃಹಪತಿ. सत्रमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। (वि०)2. ನಿತ್ಯವೂ ಅನ್ನದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು. 3. ನಿತ್ಯವೂ ಯಾಗಮಾಡುವವನು. 4. ಋತ್ವಿಕ್ಕು, ಯಾಗನಿರ್ವಾಹಕ. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಲೋಪದೋಷಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಯಾಗವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಿಸಿಕೊಡುವವನು ಋತ್ವಿಕ್ಕು. सत्रं यज्ञतन्त्रमस्यास्ति "इनिः"। "सत्यमेतद्भवानाह स मां जानाति सत्रिणम्" भा०। "अत्यशेरत परस्परं धियः सत्रिणां नरपतेश्च संपदः" माघ० १४-३२।

सत्त्व ಸತ್ತ್ವ (न०)1. ದ್ರವ್ಯ, ವಸ್ತು. सतो भावः "त्वः" (५-१-११९)। 2. ಬಲ, ವೀರ್ಯ, ಶಕ್ತಿ. "अन्यदुच्छृङ्खलं सत्त्वमन्यच्छास्त्रनियन्त्रितम्" माघ० २-६२। 3. ಗುಣತ್ರಯದಲ್ಲೊಂದಾದ ಸತ್ತ್ವಗುಣ. "सत्त्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्गुणास्तैर्युक्तः परः पुरुष एक इहास्य धत्ते" भाग० १-२-२३। "आगताद्व्यवसितेन चेतसा सत्त्वसंपदविकारिमानसः" माघ० १४-४४। "सत्त्वात्सञ्जायते ज्ञानं रजसो लोभ एव च। प्रमादमोहौ तमसः भवतोऽज्ञानमेव च" गीता १४-१७। 4. ಪ್ರಾಣ, ಜೀವ. "चित्रे निवेश्य परिकल्पितसत्त्वयोगा रूपोच्चयेन मनसा विधिना कृता नु" शाकु० २-९। 5. ಪ್ರಕೃತಿ, ಸ್ವಭಾವ. "सत्त्वविहितमतुलं भुजयोर्बलमस्य पश्यत मृधेऽधिकुप्यतः" किरा० १२-३९। 6. ವ್ಯವಸಾಯ, ಉದ್ಯೋಗ. 7. ಪಿಶಾಚ. (न०) 8. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು, ಅಂತಃಕರಣ. "आहारशुद्धौ सत्त्वशुद्धिः सत्त्वशुद्धौ ध्रुवा स्मृतिः" छान्दोग्य० ७-२६-२। 9. ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಬಲ, ಧೈರ್ಯ, ಮನೋಬಲ. "जनस्य साकेतनिवासिनस्तौ द्वावप्यभूतामभिनन्द्यसत्त्वौ" रघु० ५-३१। "क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति महतां नोपकरणे"। 10. ಜ್ಞಾನ. "आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः। रस्याः स्निग्धा स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः" गीता १७-८। "सत्त्वमन्तःकरणम्, अन्तःकरणकार्यं ज्ञानमिह सत्त्वशब्देनोच्यते" रामानुजभाष्यम्। 11. ಪ್ರಜ್ಞೆ, ವಿವೇಕ. 12. ಆಯುಸ್ಸು. 13. ಆತ್ಮ. 14. ಸತ್ತೆ, ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. ಇದು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲೂ ಅಬಾಧಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮದ ಸತ್ತೆಯು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸತ್ತ್ವ. (2) ವ್ಯವಹಾರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಬಾಧಿತವಾದ ಸತ್ತೆಯು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸತ್ತ್ವ. (3) ಪ್ರತಿಭಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರಜತಾದಿಗಳ ಸತ್ತೆಯು ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕ ಸತ್ತ್ವ. "कालत्रये ज्ञातृकाले प्रतीतिसमये तथा। बाधाभावात्पदार्थानां सत्त्वत्रैविध्यमिष्यते॥ तात्त्विकं ब्रह्मणः सत्त्वं व्योमादेर्व्यावहारिकम्। रूप्यादेरर्थजातस्य प्रातिभासिकमिष्यते" स० द० सं०। 15. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ. "अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद"। 16. ಶರೀರದ ಸಾರ.

17. ಧನ. 18. ಆತ್ಮಭಾವ. "सत्त्वं द्रव्ये गुणे चित्ते व्यवसायस्वभावयोः। पिशाचादावात्मभावे बले प्राणेषु जन्तुषु" हेम०। "सत्त्वं गुणे पिशाचादौ बले द्रव्यस्वभावयोः। आत्मत्वे व्यवसायासुचित्तेष्वस्त्री तु जन्तुषु" मेदि०। (पुंन०) 19. ಪ್ರಾಣಿ, ಜಂತುಪ್ರಾಣಿ. "रक्षापदेशान्मुनिहोमधेनोर्वन्यान्विनेष्यन्निव दुष्टसत्त्वान्" रघु० २-८। (न०) 20. ಕುಬೇರ.

सत्त्वलक्षण ಸತ್ತ್ವಲಕ್ಷಣ (न०) ಗರ್ಭದ ಚಿಹ್ನೆ, ಗರ್ಭದ ಲಕ್ಷಣ. सत्त्वस्य लक्षणम्। "तत्कथमिमामभिव्यक्तसत्त्वलक्षणां प्रत्यात्मानं क्षेत्रिणमाशङ्कमानः प्रतिपत्स्ये" शाकु० ५।

सत्त्ववत् ಸತ್ತ್ವವತ್ (वि०) ವಿಷ್ಣು. सत्त्वं परमप्रकाशलाघवसुखसम्पदा मोक्षमूलं साक्षादधिष्ठेयमस्यास्ति — सत्त्व "मतुप्" (५-२-९४)। "प्रकाशलाघवसुखसम्पदा मोक्षसाधनम्। सत्त्वं साक्षादधिष्ठेयं यस्यासौ सत्त्ववान् श्रुतः" इति निरुक्तिः। "सत्त्ववान् सात्त्विकः सत्यः" वि० स०।

सत्त्वविप्लव ಸತ್ತ್ವವಿಪ್ಲವ (पुं०) ಸತ್ತ್ವಗುಣದ ನಾಶ, ಸತ್ತ್ವಗುಣವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. सत्त्वस्य विप्लवः।

सत्त्वविहित ಸತ್ತ್ವವಿಹಿತ (वि०) ಸತ್ತ್ವಗುಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ. सत्त्वेन सत्त्वगुणेन विहितम्।

सत्त्ववृत्ति ಸತ್ತ್ವವೃತ್ತಿ (वि०) ಸತ್ತ್ವಗುಣದಲ್ಲೇ ಇರುವ, ಸತ್ತ್ವಗುಣದ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಮಾಡುವ. सत्त्वे वृत्तिः वर्तनं यस्य। "सत्त्ववृत्तिरनघः स जघान" याद० २१-३२।

सत्त्वसम्पन्न ಸತ್ತ್ವಸಂಪನ್ನ (वि०) ಗುಣಶಾಲಿ, ಸುಶೀಲ, ಧರ್ಮಾತ್ಮ. सत्त्वं सम्पन्नः।

सत्त्वसम्प्लव ಸತ್ತ್ವಸಂಪ್ಲವ (पुं०) ಶಕ್ತಿಯು ಕಳೆದು ಹೋಗುವುದು, ವೀರ್ಯದ ನಾಶ, ಚೈತನ್ಯದ ನಾಶ. सत्त्वस्य सम्प्लवः।

सत्त्वस्थ ಸತ್ತ್ವಸ್ಥ (वि०) ಸತ್ತ್ವಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಸತ್ತ್ವಗುಣವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ. सत्त्वे तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। ಸತ್ತ್ವಗುಣವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವವರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಂಸಾರ ಬಂಧನದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತರಾಗಿ ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದುವವರು. "ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्थाः मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः। जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः" गीता १४-१८।

सत्पथ ಸತ್ಪಥ (पुं०) ಒಳ್ಳೆಯಮಾರ್ಗ. सं्श्चासौ पन्थाश्च "अः" (५-४-७४)। "ज्ञानमज्ञाततत्त्वाय यो दद्यात् सत्पथेऽमृतम्"। "पण्डितप्रहतेनैव सत्पथेन सदोदिताः" याद० २२-१५।

सत्पथाचार ಸತ್ಪಥಾಚಾರ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. सत्पथे सन्मार्गे स्वाभाविकसात्त्विकदास्यमार्गे आचारः आचरणं (ण्यन्तः) प्रवर्तनमस्य। "ऊर्ध्वगः सत्पथाचारः" वि० स०। "सत्पथाचार इत्युक्तः सन्मार्गे तत्प्रवर्तनात्" इति निरुक्तिः।

सत्परायण ಸತ್ಪರಾಯಣ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. सन्तः स्वप्राणभूततया स्वात्मतया च परायणमस्य। ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸತ್ಪುರುಷರೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಾಣಸಮಾನರು. "मम प्राणा हि पाण्डवाः"। "पाण्डवानां भवान्नाथः भवन्तश्चाश्रिता वयम्" भा० सभा०। "ज्ञानीत्वात्मैव मे मतम्" गीता ७-१८। "सद्गतिः सत्कृतिः सत्ता सद्भूतिः सत्परायणः" वि० स०।

सत्पुत्र ಸತ್ಪುತ್ರ (पुं०) ಸುಪುತ್ರ, ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಪಿತೃಕಾರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಪುತ್ರ. संश्चासौ पुत्रश्च। "पुत्" ಎಂಬ ನರಕದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಪುತ್ರನಾದನು. "पुन्नाम्नो नरकाद्यस्मात् त्रायते पितरं सुतः। तस्मात् पुत्र इति प्रोक्तः स्वयमेव स्वयंभुवा" मनु० ९-१३८।

सत्पुरुष ಸತ್ಪುರುಷ (पुं०) ಸಜ್ಜನ, ಗೌರವಾರ್ಹನಾದ ಮನುಷ್ಯ, ಪೂಜ್ಯನಾದ ಪುರುಷ, ಇತರರ ಕ್ಷೇಮವನ್ನು ಬಯಸುವ ಮನುಷ್ಯ. संश्चासौ पुरुषश्च। "एकः सत्पुरुषो लोके लक्ष्मणः सह सीतया। योऽनुगच्छति काकुत्स्थं रामं परिचरन् वने" रामा०। "एते सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थान् परित्यज्य ये" भर्तृ० १-६४।

सत्प्रतिग्रह ಸತ್ಪ್ರತಿಗ್ರಹ (पुं०) ಸತ್ಪುರುಷರಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ದಾನ. सद्भ्यः सत्पुरुषेभ्यः प्रतिग्रहो दानस्वीकारः।

सत्प्रतिपक्ष ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ (पुं०) ದುಷ್ಟಹೇತು, ಐದು ವಿಧ ಹೇತ್ವಾಭಾಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. संश्चासौ प्रतिपक्षश्च। बाधोपस्थितिसमर्थपरामर्शकालीनसाध्यसिद्धिसमर्थपरामर्शविषयः। यस्य साध्याभावसाधकं हेत्वन्तरं विद्यते स सत्प्रतिपक्षः। "पर्वतो वह्निमान् धूमात् महानसवत्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಸಾಧಕವಾದ ಹೇತು ಧೂಮ. "पर्वतो

वह्न्यभाववान् पाषाणमयत्वात् कुड्यवत्" ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ಸಾಧಕವಾದ ಪಾಷಾಣಮಯತ್ವ ದುಷ್ಟಹೇತು.

सत्य ಸತ್ಯ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. "यथार्थवैभवः सत्यः सर्वशास्त्रेषु विश्रुतः" इति निरुक्तिः। "सत्त्ववान् सात्त्विकः सत्यः" वि० स०। "औत्तरेऽप्यन्तरे विष्णुः सत्यैः सह स्वधोत्तमैः। सत्यायामभवत्सत्यः सत्यरूपो जनार्दनः" कूर्मपु०। ವಿಷ್ಣುವು ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪನು, ಸತ್ಯ ಸಂಕಲ್ಪನು. ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನು. ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗಿಂತಲೂ ವಿಲಕ್ಷಣನು. ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಳಯ ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲೂ ಏಕರೂಪದಿಂದಿರುವವನು. "सत्यव्रतं सत्यपरं त्रिसत्यं सत्यस्य योनिं निहितं च सत्ये। सत्यस्य सत्यमृतसत्यनेत्रं सत्यात्मकं त्वां शरणं प्रपद्ये" भाग० १०-२-२६। 2. ಸತ್ಯಲೋಕ, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ. **ಭೂಮಿಗೂ ಸತ್ಯಲೋಕಕ್ಕೂ ಇರುವ ಅಂತರ:** ಭೂಮಿಯ ಮೇಲುಗಡೆ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಯೋಜನ ದೂರದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ. ಅದು ಭುವರ್ಲೋಕ. ಭುವರ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಮೇಲುಗಡೆ ಚಂದ್ರಮಂಡಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಮೇಲುಗಡೆ ನಕ್ಷತ್ರಲೋಕ. ಅಲ್ಲಿ ಬುಧ ಶುಕ್ರ ಅಂಗಾರಕ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಶನಿ ಮತ್ತು ಸಪ್ತರ್ಷಿ ಮಂಡಲಗಳು. ಅದಕ್ಕೆ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಧ್ರುವಲೋಕ. ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಧ್ರುವಲೋಕದ ವರೆಗೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ (ಸ್ವರ್ಲೋಕ). ಇದಕ್ಕೆ ಮೇಲುಗಡೆ ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಯೋಜನಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕೋಟಿಯೋಜನ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಮಹರ್ಲೋಕವಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಎರಡರಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವುಳ್ಳದ್ದು ಜನಲೋಕ. ಇದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವುಳ್ಳದ್ದು ತಪೋಲೋಕ. ಆ ತಪೋಲೋಕಕ್ಕೂ ಮೇಲುಗಡೆ ಹನ್ನೆರಡು ಕೋಟಿ ಯೋಜನದ ವಿಸ್ತಾರವುಳ್ಳದ್ದು ಸತ್ಯಲೋಕ. "भूमेरुपरि लक्षयोजनात् सूर्यमण्डलम्। तदेव भुवर्लोकः। तदुपरि चन्द्रमण्डलम्। तस्मादुपरि नक्षत्रबुधशुक्राङ्गारकबृहस्पतिशनिसप्तर्षिमण्डलानि। तदुपरि ध्रुवः। सूर्यमण्डलमारभ्य ध्रुवलोकपर्यन्तं स्वर्लोकः। चतुर्लक्षादुपरि कोटियोजनोच्छ्रायो महर्लोकः। तस्माद्विगुणो जनलोकः। ततश्चतुर्गुणस्तपोलोकः। तस्मात् द्वादश कोटयुच्छ्रायः सत्यलोकः" यतीन्द्रम० दी०। 3. ಶ್ರೀರಾಮ. "कौसल्यानन्दनः श्रीशः सत्यो दशमुखान्तकः"। 4. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿ ಮರ. 5. ನಾಂದೀಮುಖಶ್ರಾದ್ಧ ದೇವತೆ. "सत्यो नान्दीमुखे वसुः"। (न०) 6. ನಿಜ, ಯಥಾರ್ಥ. सते हितम् "यत्" (५-१-५)। सति साधु "यत्" (४-४-९८) वा। "सत्यं ब्रूह्यनुयाहि साधुपदवीं सेवस्व विद्वज्जनम्" भर्तृ० १-६९। 7. ಕೃತಯುಗ, ಸತ್ಯಯುಗ. 8. ಶಪಥ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. (वि०) 9. ನಿಜವಾದ, ಯಥಾರ್ಥವಾದ. "सत्यानुभाववसुदेवसुतप्रसत्यै सम्भूतदिक्पतिविभूतिरिवाबभासे" याद० २२-२४१।

सत्यकाम ಸತ್ಯಕಾಮ (वि०) ಯಥಾರ್ಥವಾದುದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. सत्यं कामयते — कमु (कान्तौ) + णिङ् "अण्" (३-२-१)।

सत्यङ्कार ಸತ್ಯಂಕಾರ (वि०) ಶಪಥಮಾಡುವವನು, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು. सत्यस्य कारः — कृञ् भावे "घञ्" (३-३-१८)। मुमागमः (६-३-७०)।

सत्यनारायण ಸತ್ಯನಾರಾಯಣ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ, ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ.

सत्यनारायणव्रत ಸತ್ಯನಾರಾಯಣವ್ರತ (न०) ಭಕ್ತಿ ಶ್ರದ್ಧೆಗಳಿಂದ ಆಚರಿಸುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪೂಜಾರೂಪವಾದ ಒಂದು ವ್ರತ. **ಈ ಪೂಜಾರೂಪ ವ್ರತದ ಫಲ:** ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯವಿಮುಖನಾಗಿ ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲೇ ನಿರತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಶಕ್ತಿಯು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಶಿಸಿಹೋಗಿ ಕೇವಲ ಅನ್ನಗತ ಪ್ರಾಣನಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುವನು. ಇದರಿಂದ ನಿರ್ಧನನಾಗಿಯೂ ಅಲ್ಪಾಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ನಾನಾ ವ್ಯಾಧಿಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿಯೂ ಆಗಿ ನಾನಾ ವಿಧ ಸಂಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಈ ಕಷ್ಟಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸತ್ಯನಾರಾಯಣವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. "व्रतमस्ति महापुण्यं स्वर्गे च भुवि दुर्लभम्। तव स्नेहान्मया विप्र प्रकाशीक्रियतेऽधुना। सत्यनारायणस्यैतद्व्रतं सम्यग्विधानतः। कृत्वा सद्यः सुखं भुक्त्वा परत्र मोक्षमालभेत्"। **ಈ ವ್ರತದ ಫಲ:** "दुःखशोकादिशमनं धनधान्यविवर्धनम्। सौभाग्यसन्ततिकरं सर्वत्र विजयप्रदम्।। यस्मिन् कस्मिन् दिने मर्त्यः भक्तिश्रद्धासमन्वितः। सत्यनारायणं देवं यजेत्तुष्टो निशामुखे। बान्धवैर्ब्राह्मणैश्चैव सहितो धर्मतत्परः। नैवेद्यं भक्तितो दद्यात् सपादं भक्ष्यमुत्तमम्। सपादसर्वभक्ष्याणि एकीकृत्य निवेदयेत्" स्कान्द० रेवाखण्डः।

सत्यपुर ಸತ್ಯಪುರ (न०) ವಿಷ್ಣುಲೋಕ, ವೈಕುಂಠ. "ईप्सितञ्च फलं भुक्त्वा चान्ते सत्यपुरं वसेत्। इति वः कथितं विप्राः सत्यनारायणव्रतम्" स्कान्द०।

सत्यपूत ಸತ್ಯಪೂತ (वि०) ಸತ್ಯದಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ. ಸತ್ಯದಿಂದ ದೋಷರಹಿತವಾದ. सत्येन पूतम् । "दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं वस्त्रपूतं जलं पिबेत् । सत्यपूतां वदेद्वाचं मनःपूतं समाचरेत्" मनु० ६-४६ ।

सत्यप्रतिज्ञ ಸತ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞ (वि०) ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಈಡೇರಿಸಿದವನು, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಡೆದವನು. सत्या प्रतिज्ञा यस्य ।

सत्यफल ಸತ್ಯಫಲ (पुं०) ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರ.

सत्यभामा ಸತ್ಯಭಾಮಾ (स्त्री०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಷ್ಟ ಮಹಿಷಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು. ಇವಳು ಸತ್ರಾಜಿತನ ಪುತ್ರಿ.

सत्यभारत ಸತ್ಯಭಾರತ (पुं०) ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ.

सत्ययुग ಸತ್ಯಯುಗ (न०) ಸ್ವರ್ಣಯುಗ, ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ (ಕೃತ) ಯುಗ. सत्यं युगम् । ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಭಗವದ್ಧ್ಯಾನಪರರಾಗಿಯೂ ಧರ್ಮಾತ್ಮರಾಗಿಯೂ ವಿಪ್ರರೆಲ್ಲರೂ ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರಾಗಿಯೂ ವೇದಾಭ್ಯಾಸಪರಾಯಣರಾಗಿಯೂ ಆದರಂತೆಯೇ ದೇವತೆಗಳೂ ತಕ್ಕ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವರಾಗಿಯೂ ಭೂಮಿಯು ಫಲಪುಷ್ಪ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಇದರಿಂದ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ನಿತ್ಯ ಹೃಷ್ಟಪುಷ್ಟರಾಗಿಯೂ ಚೌರ್ಯ ವಂಚನೆ ಕಪಟ ಸುಳ್ಳು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದೆ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಸುಖಸಂತೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಯುಗಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಣಯುಗವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಯಿತು. ಧರ್ಮಪುರುಷನು ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳನ್ನೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಇದರಿಂದ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಸುಖಸಂಪತ್ತುಗಳೂ ಜನರಿಗೆ ಲಭಿಸಿದ್ದುವು. "धर्मश्चतुष्पाद-भवत् कृते पूर्णे जगत्त्रयम् । देवा यथोक्तफलदाश्चरन्ति भुवि सर्वदा । सर्वशस्या वसुमती हृष्टपुष्टजनावृता । विप्रा वेदविदः सुमङ्गलयुता नार्यस्तु चर्याव्रतैः पूजाहोम-पराः पतिव्रतधरा यागोद्यताः क्षत्रियाः । वैश्या वस्तुषु धर्मतो विनिमयैः श्रीविष्णुपूजापराः शूद्रास्तु द्विजसेवना-द्धरिकथालापाः सपर्यापराः"। [ಕೃತಯುಗದ ಕಾಲ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ "अब्द" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सत्यलोक ಸತ್ಯಲೋಕ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ. "सत्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

सत्यवचस् ಸತ್ಯವಚಸ್ (पुं०) 1. ಋಷಿ. सत्यं वचो यस्य । (वि०) 2. ಸತ್ಯವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡುವ, ನಿಜವನ್ನು ಹೇಳುವ.

सत्यवत् ಸತ್ಯವತ್ (पुं०) 1. ಸಾಲ್ವದೇಶಾಧಿಪತಿಯಾದ ದ್ಯುಮತ್ಸೇನನ ಪುತ್ರ. सत्यमस्यास्ति — "मतुप्" (५-२-९४) । मस्य वः (८-२-९) । ಇವನ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ತಂದೆ ಇಬ್ಬರೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಸತ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿಪ್ರರು ಇವನಿಗೆ ಸತ್ಯವಾನ್ ಎಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದರು. "सत्यं वदत्यस्य पिता माता सत्यं प्रभाषते । ततोऽस्य ब्राह्मणाश्चक्रुः नामैतत् सत्यवानिति" भा० वन० । ಮದ್ರದೇಶದ ದೊರೆಯಾದ ಅಶ್ವಪತಿಯ ಮಗಳು ಸಾವಿತ್ರಿಯು ಇವನ ಪತ್ನಿ. ಸತ್ಯವಂತನ ತಂದೆಯು (ದ್ಯುಮತ್ಸೇನನು) ಕುರುಡನಾಗಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಸತ್ಯವಂತನು ಒಂದು ದಿನ ಸಾವಿತ್ರಿಯೊಡನೆ ಸೌದೆ ತರಲು ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲೇ ಅವನು ಮೃತಿಹೊಂದಲು ಯಮನು ಅವನ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದನು. ಸಾವಿತ್ರಿಯು ಯಮನೊಡನೆ ಬಹಳ ದೂರ ಹೋಗಿ ಪತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಕೆಂದೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ತಾನೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವುದಾಗಿಯೂ ಹಠಹಿಡಿದಾಗ ಯಮನು ಸತ್ಯವಂತನನ್ನು ಬದುಕಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ದ್ಯುಮತ್ಸೇನನಿಗೆ ಕಣ್ಣುಗಳು ಬಂದು ರಾಜ್ಯವೂ ಲಭಿಸುವಂತೆ ಯಮನಿಂದ ವರ ಪಡೆದಳು. ಸತ್ಯವಂತನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದನು. (वि०) 2. ಸತ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಯುವವನು.

सत्यवती ಸತ್ಯವತೀ (स्त्री०) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. सत्यमस्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४) । "ङीप्" (४-१-६) । [ಸತ್ಯವತಿಯು ಉಪರಿಚರ ವಸುವಿನ ಮಗಳು. ದಾಶರಾಜನ ಸಾಕುಮಗಳು. ಮತ್ಸ್ಯದ ಉದರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದುದರಿಂದ ಇವಳಿಗೆ ಮತ್ಸ್ಯಗಂಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಒಂದು ದಿನ ಪರಾಶರಮುನಿಯು ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಬೇಕಾಯಿತು. ದಾಶರಾಜನು ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಕಾರಣ ಸತ್ಯವತಿಯು ಅವನ ಆದೇಶದಂತೆ ಮುನಿಯನ್ನು ನದಿಯ ಆಚೆ ತೀರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದಳು. ಇವಳ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಪರಾಶರರು ಮೋಹಗೊಂಡು ತಮ್ಮ ಮನೋಗತವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರು. ಸತ್ಯವತಿಯು ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಈ ವಿಷಯವು ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯಬಾರದಂತೆಯೂ ಅವಳ ಕನ್ಯಾಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಲೋಪವುಂಟಾಗದಂತೆಯೂ ಅವಳ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಸೌಗಂಧ್ಯವೂ ಹೊಸ ಹೊಸ ತಾರುಣ್ಯವೂ ಚಿಮ್ಮುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ ಅವಳಉದರದಲ್ಲಿ ಅಮಾನುಷ ಶಕ್ತಿಸಂಪನ್ನನಾದ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸುವಂತೆಯೂ ವರವನ್ನು ನೀಡಿದರು. ಆಗ ಅಪ್ರತಿಮ

ತೇಜಃಶಾಲಿಯಾದ ವ್ಯಾಸಮುನಿಯು ಜನಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಸತ್ಯವತಿಯು ಶಂತನುರಾಜನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಚಿತ್ರಾಂಗದ ಮತ್ತು ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯರೆಂಬ ಪುತ್ರರನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸಂತಾನಹೀನರಾಗಿ ಮೃತಿಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಸತ್ಯವತಿಯು ಸೂಚನೆಯಂತೆ ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯರಾದ ಅಂಬಿಕೆ ಮತ್ತು ಅಂಬಾಲಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರಿಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಮತ್ತು ಪಾಂಡು ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಜನಿಸಿದರು.]

सत्यवतीसुत ಸತ್ಯವತೀಸುತ (पुं०) ವೇದವ್ಯಾಸ ಮುನಿ.

सत्यवाच् ಸತ್ಯವಾಚ್ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. सत्या वाक् यस्य। 2. ಸಾವರ್ಣಮನುವಿನ ಪುತ್ರ. 3. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. (वि०) 4. ಸತ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಯುವವನು.

सत्यवादिन् ಸತ್ಯವಾದಿನ್ (वि०) ನಿಜವನ್ನು ಹೇಳುವವನು, ವಾಸ್ತವವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವವನು. सत्यं वदति — वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वादिनी –ವಾದಿನೀ.**

सत्यव्रत ಸತ್ಯವ್ರತ (वि०) ಸತ್ಯವೇ ವ್ರತವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು, ಆಡಿದ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. सत्यमेव व्रतं यस्य।

सत्यसङ्गर ಸತ್ಯಸಂಗರ (पुं०) ಕುಬೇರ. "कुतनुकुहेच्छावसवः पिशाचकी सत्यसङ्गरस्त्रिशिराः" त्रिकाण्ड०।

सत्यसन्ध ಸತ್ಯಸಂಧ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. सत्या अकैतवा सन्धा प्रतिज्ञा अस्य। "सत्या प्रतिज्ञा यस्येति सत्यसन्धः स उच्यते" इति निरुक्तिः। "विनयो जयः सत्यसन्धो दाशार्हः सात्वतां पतिः" वि० स०। 2. ಜನಮೇಜಯ. 3. ಶ್ರೀರಾಮ. (वि०) 4. ಸತ್ಯವಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನು, ಆಡಿದ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. (स्त्री०) **–सन्धा –ಸಂಧಾ.** 5. ದ್ರೌಪದಿ.

सत्या ಸತ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಸೀತಾದೇವಿ. सत्यमस्या अस्ति "अच्" (५-२-१२७)। 2. ಸತ್ಯವತಿ, ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. 3. ಸತ್ಯಭಾಮಾ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಷಿಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು. "आरुरुक्षू रथं सत्यामाह्वयामास केशवः"।

सत्याकृति ಸತ್ಯಾಕೃತಿ (स्त्री०) ವಾಣಿಜ್ಯದ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವುದು. सत्य+कृञ् "क्तिन्" (३-३-९४)। "डाच्" (५-४-६६)। ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಇದನ್ನು ವಿಕ್ರಯಿಸುವೆನೆಂದು ಸತ್ಯಮಾಡುವುದು.

सत्यानृत ಸತ್ಯಾನೃತ (न०) ವಾಣಿಜ್ಯ, ವ್ಯಾಪಾರ, ವರ್ತಕತನ. सत्यसहितमनृतम्—शाकपा०। ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯ ಅಸತ್ಯ ಎರಡೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯಾನೃತವಾಯಿತು. "सत्यानृतं च वाणिज्यं तेन चैवापि जीव्यते" मनु० ४-६।

सत्यापन ಸತ್ಯಾಪನ (न०) 1. ವಾಣಿಜ್ಯದ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವುದು. सत्यस्य करणम् — सत्य + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। आपुक् आगमः। 2. ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯುವುದು, ಆಡಿದ ಮಾತನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದು. "युच्"। **सत्यापना ಸತ್ಯಾಪನಾ.**

सत्योद्य ಸತ್ಯೋದ್ಯ (वि०) ಸತ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. सत्य+वद (व्यक्तायां वाचि) "क्यप्" (३-१-११४)।

सत्रा ಸತ್ರಾ (अव्य०) ಸಂಗಡ, ಜೊತೆ, ಕೂಡ. सह त्रायते — त्रैङ् (पालने) "क्विप्" (३-२-७६)। "साकं सत्रा समं सह" अम०।

सत्राजित् ಸತ್ರಾಜಿತ್ (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಜ. ಸತ್ಯಭಾಮೆಯ ತಂದೆ. [ಸತ್ರಾಜಿತನು ಸೂರ್ಯನ ಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದು ಅವನಿಂದ ಸ್ಯಮಂತಕರತ್ನವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನು. ಆ ರತ್ನವನ್ನು ಅಶುಚಿಯಾಗಿರುವಾಗ ಧರಿಸಿದರೆ ಅದು ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದೆಂದು ಸೂರ್ಯನು ಹೇಳಿದ್ದನು. ಈ ರತ್ನವು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅಪಾರ ಸುವರ್ಣವನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂಬ ಅದರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತನಗಾಗಿ ಅದನ್ನು ಕೇಳಿದನು. ಆದರೆ ಸತ್ರಾಜಿತನು ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಒಂದು ದಿನ ಅವನ ತಮ್ಮ ಪ್ರಸೇನನು ಅದನ್ನು ಧರಿಸಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೊಡನೆ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಟೆಯಾಡಲು ಹೋದನು. ಒಂದು ಸಿಂಹವು ಬಂದು ಪ್ರಸೇನನನ್ನು ಕೊಂದಿತು. ಆ ರತ್ನಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪ್ರಸೇನನನ್ನು ಕೊಂದನೆಂದು ಕೃಷ್ಣನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಪವಾದ ಬಂದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೃತನಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಸೇನನನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಮುಂದೆ ಜಾಂಬವಂತನ ಕೈಸೇರಿದ್ದ ಆ ರತ್ನವನ್ನು ತಂದು ಸತ್ರಾಜಿತ್ತಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು.]

सत्रि ಸತ್ರಿ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 2. ಗಜ, ಆನೆ.

सत्वर ಸತ್ವರ (वि०) 1. ತ್ವರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ವೇಗವುಳ್ಳ. त्वरया सह वर्तते। "त्रिंशद्वर्षोद्वहेत्कन्यां हृद्यां द्वादशवार्षिकीम्। त्र्यष्टवर्षोऽष्टवर्षां वा धर्मे सीदति सत्वरः" मनु० ९-९४। (अव्य०) 2. ವೇಗವಾಗಿ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ.

सदञ्जन ಸದಂಜನ (ನಂ) ಕುಸುಮಾಂಜನ. सत् अञ्जनम्। "रीतिपुष्पं पुष्पकेतुः पौष्पकं कुसुमाञ्जनम्"।

सदन ಸದನ (ನಂ) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಾನ. सीदन्त्यत्र — षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "ल्युट्" (३-३-११७)। "सदनागतसूदनापवादो महतां संप्रति मा च भूदयं वः" याद० १५-८१। "गगनस्पृशां मणिरुचां चयेन यत् सदनान्युदस्मयत नाकिनामपि" माघ० १३-६३। 2. ಜಲ, ನೀರು. "सदनं जलसद्मनोः" हेम०। 3. ಅಳಿವು, ನಾಶ. 4. ಕ್ಷಯಿಸುವುದು, ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುದು. 5. ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ.

सदस् ಸದಸ್ (ನಂ) ಸಭೆ, ಜನರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳ ಸಮಾಲೋಚನೆಗಾಗಿ ಜನರು ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು. सीदन्त्यस्याम् — षद्लृ (विशरणादौ) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "उपगम्य हरिं सदस्यदः स्फुटभिन्नार्थमुदाहरद्वचः" माघ० १६-१।

सदस्य ಸದಸ್ಯ (वि०) 1. ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವವನು, ಸಭೆಯ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವವನು. सदसि साधुः "यत्" (४-४-९८)। 2. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಋತ್ವಿಕ್ಕು. "सदस्या विधिदर्शिनः" अम०।

सदा ಸದಾ (अव्य०) ಯಾವಾಗಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲೂ. सर्व "दा" (५-३-१५)। सर्वस्य वा सः (५-३-६)। पक्षे **सर्वदा ಸರ್ವದಾ**. "आदितामजननाय देहिनामन्ततां च दधतेऽनपायिने। बिभ्रते भुवमधः सदाथ च ब्रह्मणोप्युपरि तिष्ठते नमः" माघ० १४-६५।

सदागति ಸದಾಗತಿ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. सदा सर्वकालं गतिर्यस्य। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಸ್ವರ್ಗ. 4. ನಿರ್ವಾಣ, ಮೋಕ್ಷ. 5 ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. "सदागतिर्नाकिवातनिर्वाणेषु सदीश्वरे" मेदि०।

सदाचार ಸದಾಚಾರ (पुं०) ಸತ್ಪುರುಷರ ಆಚಾರ, ಶಿಷ್ಟರ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ನಡವಳಿಕೆ. सतामाचारः।

ಸತ್ಪುರುಷರ ಆಚಾರ: "साधवः क्षीणदोषाश्च सच्छब्दः साधुवाचकः। तेषामाचरणं यत्तु सदाचारः स उच्यते"॥

ಸತ್ಪುರುಷರು: "आगमेषु पुराणेषु संहितासु यथोदितान्। समुद्दिष्टसदाचारान् तान् गृह्णीयात् गृहस्थवत्"॥

ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನನಾದ ಗೃಹಸ್ಥನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು: ಗೃಹಸ್ಥನು ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ಪ್ರವಚನಗಳಿಂದ ಋಷಿಗಳನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಶ್ರಾದ್ಧಕಾರ್ಯದಿಂದ ಪಿತೃಗಳನ್ನೂ ಬಲಿದಾನದಿಂದ ಭೂತಗಳನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಬೇಕು. "ऋषीन् यजेद्वेदपाठैः देवान् होमैस्तु पूजयेत्। श्राद्धैः पितॄन् यजेदन्नैः भूतानि बलिभिस्तथा"॥

ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯ: "असंपूज्य तथा विष्णुं शिवमग्निं पुरन्दरम्। अदत्वा च तथा दानं न भुञ्जीयान्नृपः क्वचित्"॥

ಸತ್ಪುರುಷರಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ ಸದಾಚಾರ ವೃಕ್ಷ: ಸದಾಚಾರವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಧರ್ಮವೇ ಮೂಲ. ಧನವೇ ಶಾಖೆ. ಕಾಮವೇ ಪುಷ್ಪ. ಇದರ ಫಲವೇ ಮೋಕ್ಷ. ಇದರ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಅನಂತ ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಯಾಗುವನು. "धर्मोऽस्य मूलं धनमस्य शाखा पुष्पं च कामः फलमस्य मोक्षः। असौ सदाचारतरुः सुकेशिन् संसेवितो येन स पुण्यभोक्ता"॥

ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲೆದ್ದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಮತ್ತು ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಅನಂತರ ಸುಪ್ರಭಾತಪಠನಪೂರ್ವಕ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮಾತನಾಡಬೇಕು. "ब्राह्मे मुहूर्ते प्रथमे विबुध्येदनुस्मरेद्देववरं महर्षीन्। प्राभातिकं मङ्गलमेव वाक्यं यदुक्तवान् देवपतिस्त्रिनेत्रः"॥ ಇತ್ಯಾದಿ ಸತ್ಪುರುಷರ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಅನುಷ್ಠಾನಗಳು. ಸದಾಚಾರಗಳು.

सदातन ಸದಾತನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. (वि०) 2. ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ, ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವ. सदा भवः—"ट्युः" तुट् च (४-३-२३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तनी –ತನೀ**. "कान्तिं कान्त्या सदातन्या ह्लेपयन्ती शुचिस्मिता" भट्टि० ५-६५।

सदातोया ಸದಾತೋಯಾ (स्त्री०) ಕರತೋಯಾ ನದಿ. सदा तोयं यत्र। ಪಾರ್ವತೀಪರಮೇಶ್ವರರ ವಿವಾಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಧಾರೆಯೆರೆದ ನೀರು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಕೈಯಿಂದ ಬಿದ್ದು ನದಿಯಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸಿತು. ["करतोया" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಈ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ನೀರು ಪ್ರವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

सदादान ಸದಾದಾನ (पुं०) 1. ಐರಾವತ. 2. ಗಣಪತಿ, ಗಜಾನನ. 3. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. सदा दानं मदजलं यस्य। "सदादानोऽभ्रमातङ्गे हेरम्बे गन्धहस्तिनि"

मेदि०। (वि०)4. ಯಾವಾಗಲೂ ಮದೋದಕ ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ.

सदानन्द ಸದಾನಂದ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ. सदा आनन्दोऽस्य। "सदाशिवः सदाकर्ता सदाहर्ता सदागतिः। सदानन्दः सदावर्ती सदासङ्गविवर्जितः"।

सदानर्त ಸದಾನರ್ತ (पुं०) ಕಾಡಿಗೆಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ, ದಾಸರಿ ಹಕ್ಕಿ. सदा नृत्यति—नृती (गात्रविक्षेपे) "अच्" (३-१-१३४)।

सदानीरा ಸದಾನೀರಾ (स्त्री०) ಕರತೋಯಾ ನದಿ. ["सदातोया" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सदापुष्प ಸದಾಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ನಾರಿಕೇಳ ವೃಕ್ಷ, ತೆಂಗಿನ ಮರ. सदा सर्वकालेषु पुष्पं यस्य। (वि०) 2. ಯಾವಾಗಲೂ ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ.

सदाफल ಸದಾಫಲ (पुं०) 1. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ. 2. ನಾರಿಕೇಳ ವೃಕ್ಷ, ತೆಂಗಿನ ಮರ. 3. ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ. "सदाफलः स्कन्धफले नारिकेलेप्युदुम्बरे" मेदि०।

सदायोगिन् ಸದಾಯೋಗಿನ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. सततजागरूकत्वात् सदा योगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "चिकित्सायां जागरूकः सदायोगीति कथ्यते" इति निरुक्तिः। "वेद्यो वैद्यः सदायोगी" वि० स०।

सदाशिव ಸದಾಶಿವ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

सदृक्ष ಸದೃಕ್ಷ (वि०) 1. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. समान इव पश्यति—समान + दृशिर् "कञ्" (वा० ३-२-६०)। समानस्य सभावः क्सश्च। "क्विन्"। **सदृश् ಸದೃಶ್.** "कञ्" **सदृशः ಸದೃಶಃ.** "आकारसदृशप्रज्ञः प्रज्ञया सदृशागमः" रघु० १-१५। स्त्रियां **सदृक्षी ಸದೃಕ್ಷೀ, सदृशी ಸದೃಶೀ, सदृशा ಸದೃಶಾ.** "सदृशीं तव सा परं जलदुर्गस्थमृणालजिद्भुजा" नैष० २-२९। 2. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. "प्रस्तावसदृशं वाक्यम्" हितो०। 3. ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಒಪ್ಪುವ, ಹೊಂದುವ.

सदेश ಸದೇಶ (वि०) 1. ಸಮೀಪದ, ಹತ್ತಿರದ. समानो देशोऽस्य। 2. ದೇಶಸಹಿತನಾದ, ದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. 3. ಸಮಾನ ದೇಶವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ದೇಶದ.

सद्धेतु ಸದ್ಧೇತು (पुं०) (ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ) ಹೇತ್ವಾಭಾಸ ದೋಷರಹಿತವಾದ ಹೇತು. संश्चासौ हेतुश्च। (1) पक्षसत्त्वम् (2) सपक्षसत्त्वम् (3) विपक्षासत्त्वम् (4) अबाधितविषयत्त्वम् ಮತ್ತು (5) असत्प्रतिपक्षितत्त्वम् ಈ ಐದು ರೂಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೇತುವು ಸದ್ಧೇತು. "पर्वतो वह्निमान् धूमात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧೂಮವು ಸದ್ಧೇತು. ಇಲ್ಲಿ (1) ಧೂಮವತ್ತ್ವವು ಪಕ್ಷವಾದ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿರುವುದು. (2) ಸಪಕ್ಷವಾದ ಮಹಾನಸದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು. (3) ವಿಪಕ್ಷವಾದ ಮಹಾಹ್ರದದಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ. (4) ಹೇತುವಾದ ಧೂಮವತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದುದು ಅಗ್ನಿಮತ್ತ್ವರೂಪವಾದ ಸಾಧ್ಯಧರ್ಮ, ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಬಾಧಿತವಾಯಿತು. (5) ಸಾಧ್ಯಾಭಾವಸಾಧಕವಾದ ಹೇತ್ವಂತರರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವು ಹೇತುವಾದ ಧೂಮವತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಇದು ಸದ್ಧೇತುವಾಯಿತು.

सद्मन् ಸದ್ಮನ್ (न०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. सीदन्त्यस्मिन्—षद्लृ (विशरणादौ) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। "सद्मनां विरचनाहितशोभैरागतप्रियकथैरपि दूत्यम्" किरा० ९-३४। 2. ಜಲ, ನೀರು. 3. ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. साद्यन्तेऽवसाद्यन्ते प्राणिनोऽत्र।

सद्यस् ಸದ್ಯಸ್ (अव्य०) 1. ಅದೇ ದಿನದಲ್ಲಿ. समानेऽहनि—निपा० (५-३-२२)। "सद्यः प्रवालोद्गमचारुपत्रे नीते समाप्तिं नवचूतबाणे" कुमा० ३-२७। 2. ಕೂಡಲೆ, ತತ್‌ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ. "दाक्ष्यं हि सद्यः फलदं यदग्रतः" माघ० १२-३२। 3. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ. 4. ಆಗತಾನೆ, ಅದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಇತ್ತೀಚೆಗೆ. "वत्से सद्यो हुताग्नीन् प्रदक्षिणीकुरुष्व" शाकु० ४। **–प्राणकरः –ಪ್ರಾಣಕರಃ.** ಆ ಕೂಡಲೆ ದೇಹಕ್ಕೆ ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವ. सद्यः प्राणस्य बलस्य करः। ಹೊಸ ಮಾಂಸ ಹೊಸ ಅನ್ನ ಬಾಲವನಿತೆ ಕ್ಷೀರಪಾನ ಉಷ್ಣೋದಕ ಇವು ಕೂಡಲೆ ದೇಹಕ್ಕೆ ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವುವು. "सद्योमांसं नवान्नं च बाला स्त्री क्षीरभोजनम्। घृतमुष्णोदकं चैव सद्यः प्राणकराणि षट्"। **–प्राणहरः –ಪ್ರಾಣಹರಃ.** ಶುಷ್ಕಮಾಂಸ ವೃದ್ಧಸ್ತ್ರೀಯರು ಎಳೆಯ ಬಿಸಿಲು ಪೂರ್ತಿ ಹೆಪ್ಪಾಗದೆ ಇರುವ ಮೊಸರು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗ ಮತ್ತು ನಿದ್ರೆ ಇವು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ದೇಹದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡುವುವು. "शुष्कमांसं स्त्रियो वृद्धाः बालार्कस्तरुणं दधि। प्रभाते मैथुनं निद्रा सद्यः प्राणहराणि षट्"।

सद्यस्क ಸದ್ಯಸ್ಕ (वि०) ನವೀನವಾದ, ನೂತನವಾದ. सद्यः कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "नवनीतं पुनः सद्यस्कं लघु सुकुमारं मधुरमिति" सुश्रुत०।

सद्योजात ಸದ್ಯೋಜಾತ (ಪುಂ) 1. ಕರು. सद्यः तत्कालमेव जातः। 2. ಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. (ವಿಂ) 3. ಸದ್ಯಃ ಜನಿಸಿದ, ಆಗತಾನೆ ಹುಟ್ಟಿದ.

सद्रु ಸದ್ರು (ವಿಂ) ನಡೆಯುವವನು, ಸಂಚರಿಸುವವನು. सीदति गच्छति—षद्लृ (गतौ) "रुः" (३-२-१५९)।

सद्मसथ ಸದ್ವಸಥ (ಪುಂ) ಗ್ರಾಮ, ಹಳ್ಳಿ. सत् + वस (निवासे) "अथच्" (उ० ३-११६)।

सद्वृत्त ಸದ್ವೃತ್ತ (ನಂ) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ಶೀಲ, ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವ. सत् वृत्तम्। 2. ಸತ್ಪುರುಷರ ಶೀಲ, ಸಜ್ಜನರ ವರ್ತನೆ. सतां वृत्तम्। (ವಿಂ) 3. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನು. "नासमञ्जसशीलैस्तु सहासीत कदाचन। सद्वृत्तसन्निकर्षो हि क्षणार्धमपि शस्यते"। 4. ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿರುವ, ಗುಂಡಾಗಿರುವ.

सद्वृत्ति ಸದ್ವೃತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ. 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವ. 3. ಒಳ್ಳೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. (ವಿಂ) 4. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳ. 5. ಒಳ್ಳೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವುಳ್ಳ. 6. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. सती वृत्तिः यस्य। "अनुत्सूत्रपदन्यासा सद्वृत्तिः सन्निबन्धना। शब्दविद्येव नो भाति राजनीतिरपस्पशा" माघ० २-११२।

सधर्मन् ಸಧರ್ಮನ್ (ವಿಂ) 1. ಸಮಾನವಾದ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ. 2. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. समानो धर्मो यस्य—धर्म "अनिच्" (५-४-१२४)। सधर्मा सधर्माणौ सधर्माणः। "साधारणसधर्माणौ सवर्णः सन्निभः सदृक्" हेम०। **—चारिणी —ಚಾರಿಣೀ**, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಮದುವೆಯಾದ ಪತ್ನಿ.

सधर्मिन् ಸಧರ್ಮಿನ್ (ವಿಂ) 1. ಸಮಾನವಾದ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯುಳ್ಳ. 2. ಸಮಾನ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯುಳ್ಳ. 3. ಸಮಾನ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ. सह धर्मोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-१३२)। सहस्य सः (६-३-८२)।

सधि ಸಧಿ (ಪುಂ) ಅಗ್ನಿ. "शुष्मवासिसधयोऽश्वतिर्जुहूवाण ईषिरतुषग्रहाशिराः" त्रिकाण्ड०।

सध्रीची ಸಧ್ರೀಚೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಸಖಿ, ಗೆಳತಿ. सह अञ्चति —अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। सहस्य सध्रिः (६-३-९५)। "ङीप्"। "सीतां सौमित्रिणा त्यक्तां सध्रीचीं त्रस्नुमेकिकाम्। विज्ञायामंस्त काकुत्स्थः क्षये क्षेमं सुदुर्लभम्" भट्टि० ६-७।

सध्र्यञ्च् ಸಧ್ರ್ಯಞ್ (ವಿಂ) 1. ಸಹಚರ, ಗೆಳೆಯ, ಮಿತ್ರ. सह अञ्चति—अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। सहस्य सध्रिः (६-३-९५)। (ಪುಂ) 2. ಸಹಚರ, ಪತಿ, ಗಂಡ. "उद्वोढुं कनकविभूषणान्यशक्तः सध्रीचा वलयितपद्मनालसूत्रः" माघ० ८-४४। स्त्रियां **सध्रीची ಸಧ್ರೀಚೀ**. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ. "इत्थं पुरञ्जनं सध्र्यग्वशमानीय विभ्रमैः" भाग० ४-२७-१।

सन ಸನ (ಪುಂಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಆನೆಯ ಕಿವಿಯ ಹೊಡೆತ, —ಏಟು. (ಪುಂ) 2. ಬ್ರಹ್ಮನ ಪುತ್ರರಾದ ಸನತ್ಕುಮಾರ. ಸನಕ ಸನಂದನ ಮತ್ತು ಸನಾತನ.

सनक ಸನಕ (ಪುಂ) ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮುನಿ. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ (1) ಸನಕ (2) ಸನಂದನ (3) ಸನಾತನ ಮತ್ತು (4) ಸನತ್ಕುಮಾರರೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮಾನಸ ಪುತ್ರರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಮೋಕ್ಷಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟಪಡಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅವರ ಮೇಲಿನ ಕೋಪವು ರುದ್ರರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿತು. ಈ ರುದ್ರನಿಗೇ ಶಿವ ಮಹಾದೇವ ಭವ ಕಾಲ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳು.

सनत् ಸನತ್ (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. (ಅವ್ಯಂ) 2. ಯಾವಾಗಲೂ.

सनत्कुमार ಸನತ್ಕುಮಾರ (ಪುಂ) ಬ್ರಹ್ಮನ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮುನಿ. सनतः कुमारः। ಈ ಮುನಿಯು ಹುಟ್ಟಿದಾಗಿನಿಂದ ಕುಮಾರನಾಗಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ "ಸನತ್ಕುಮಾರ" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "यथोत्पन्नस्तथैवाहं कुमार इति विद्धि माम्। तस्मात्सनत्कुमारेति नामैतन्मे प्रतिष्ठितम्" भा०।

सनन्द ಸನಂದ (ಪುಂ) ಬ್ರಹ್ಮನ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮುನಿ.

सना ಸನಾ (ಅವ್ಯಂ) ನಿತ್ಯ, ಶಾಶ್ವತ. षण (संभक्तौ) "ना"। "सना नित्ये" अम०।

सनात् ಸನಾತ್ (ಅವ್ಯಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. "सनात् सनातनतमः" वि० स०। 2. ಯಾವಾಗಲೂ, ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ, ನಿತ್ಯವಾಗಿ.

सनातन ಸನಾತನ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಪರಮೇಶ್ವರ. 3. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. सना भवः "ट्युः" तुट् च (४-३-२३)। 4. ಪಿತೃಗಳ ಅತಿಥಿ. 5. ಬ್ರಹ್ಮನ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮುನಿ. (ವಿಂ) 6. ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವ. 7. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ. "सनातनोऽच्युते। पितॄणामतिथौ रुद्रवेधसोः। शाश्वते स्थिरे" हेम०।

सनातनतम ಸನಾತನತಮ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. अयमेषामतिशयेन सनातनः "तमप्" (५-३-५५)। "सनात् सनातनतमः" वि० स०।

सनातनी ಸನಾತನೀ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 2. ಸರಸ್ವತಿ. 3. ಪಾರ್ವತಿ. सनातन "ङीप्" (४-१-१५)। "सर्वकाले सना प्रोक्ता विद्यमाने तनोति च। सवत्र सर्वकालेषु विद्यमाना सनातनी"।

सनाथ ಸನಾಥ (वि०) 1. ಒಬ್ಬ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. 2. ಒಬ್ಬ ಸಂರಕ್ಷಕನುಳ್ಳವನು. नाथेन सह वर्तते। "अहो सनाथा भवता स्म यद्वयं त्रैपिष्टपानामपि दूरदर्शनम्" भाग० १-११-८। **–नाथा –ನಾಥಾ.** ಪತಿಸಹಿತಳಾದವಳು, ಸುಮಂಗಲಿ. "त्वया नाथेन वैदेही सनाथाह्यद्य वर्तते" रामा०।

सनाभि ಸನಾಭಿ (पुं०) 1. ಒಂದೇ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಜ್ಞಾತಿ, ದಾಯಾದ. समानो नाभिर्गोत्रं यस्य। समानो नाभिर्मूलपुरुषोऽस्य वा। समानस्य सः (६-३-८५)। "अवलोढसनाभिरश्वसेनः प्रसभं खाण्डवजातवेदसा वा" किरा० १३-११। (वि०)2. ಸಮಾನ, ಸದೃಶ. "सनाभिर्ज्ञातितुल्ययोः" मेदि०।

सनामन् ಸನಾಮನ್ (वि०) ಸಮಾನವಾದ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು, ಒಂದೇ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು. समानं नाम यस्य। "चन्द्रस्य ग्रहणमिति श्रुतेः सनाम्नः" मुद्रा० १-७।

सनि ಸನಿ (पुंस्त्री०) 1. ಗುರುಹಿರಿಯರ ಸೇವೆ, –ಪೂಜೆ. षणु (दाने) "इन्" (उ० ४-११८)। 2. ಗೌರವಪೂರ್ವಕ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿ ಬೇಡಿಕೆ. 3. ದಿಕ್ಕು. "ङीप्" (ग० ४-१-४५)। **सनी ಸನೀ.** 4. ಆನೆಯ ಕಿವಿಯ ಹೊಡೆತ.

सनित ಸನಿತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ. षणु (दाने) "क्तः" (३-२-१०२)।

सनिष्ठीव ಸನಿಷ್ಠೀವ (न०) ಎಂಜಲು ಜಲಕಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು. निष्ठीवेन सह वर्तते। ಮಾತನಾಡುವಾಗ ಬಾಯಿಂದ ಬೀಳುವ ಜಲಕಣವು ನಿಷ್ಠೀವ.

सनीड ಸನೀಡ (वि०) 1. ಹತ್ತಿರದ, ಸಮೀಪದ. समानं नीडं यस्य। 2. ಗೂಡಿನೊಡನಿರುವ, ಗೂಡಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಗೂಡನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. नीडेन सह वर्तते।

सन्तत ಸಂತತ (न०) 1. ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವಿಕೆ, ಎಡೆಬಿಡದೆ ಇರುವಿಕೆ. (वि०)2. ಎಡೆಬಿಡದ, ನಿರಂತರವಾದ. (अव्य०)3. ನಿರಂತರವಾಗಿ, ಯಾವಾಗಲೂ. "नवपयःकणकोमलमालतीकुसुमसन्ततिसन्ततसङ्गिभिः" माघ० ६-३६।

सन्तति ಸಂತತಿ (स्त्री०) 1. ಗೋತ್ರ, ಕುಲ, ವಂಶ. सन्तन्यते—सम्+तनु (विस्तारे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸಂತಾನ, ಪ್ರಜೆ. (1) ಪುತ್ರ, ಮಗ. (2) ಕನ್ಯೆ, ಮಗಳು. "सन्ततिः शुद्धवंश्या हि परत्रेह च शर्मणे" रघु० १-६९। 3. ಅವಿಚ್ಛೇದ, ಎಡೆಬಿಡದ ನಡೆ, ನಿರಂತರತೆ, ಪರಂಪರೆ. "निदानमिक्ष्वाकुकुलस्य सन्ततेः सुदक्षिणा दौर्हृदलक्षणं दधौ" रघु० ३-१। ಸಂತತಿಯು ದೇಶಕೃತ ಮತ್ತು ಕಾಲಕೃತಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ತೈಲ ಮೊದಲಾದ ಮೂರ್ತ ದ್ರವ್ಯಗಳು ತಮಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ (ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ) ಹರಡಿರುವುದು ದೇಶಕೃತ ಸಂತತಿ. ಮಧ್ಯೆ ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುವ ಸುಖ ಮೊದಲಾದುದು ಕಾಲಕೃತ ಸಂತತಿ. 4. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು. "नवपयःकणकोमलमालतीकुसुमसन्ततिसन्ततसङ्गिभिः" माघ० ६-३६। 5. ವಿಸ್ತಾರ. "व्यदधात् यज्ञसन्तत्यै वेदमेकं चतुर्विधम्" भाग० १-४-१९। "सन्ततिः स्यात् पङ्क्तौ गोत्रे पारम्पर्ये च पुत्रयोः" मेदि०। "सन्ततिस्तु तनये दुहितर्यपि। परम्पराभावे पङ्क्तौ गोत्रविस्तारयोरपि" हेम०।

सन्तपन ಸಂತಪನ (न०) ಕಾಯಿಸುವಿಕೆ, ಬಿಸಿಮಾಡುವುದು. सम् + तप (सन्तापे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सन्तप्त ಸಂತಪ್ತ (वि०) 1. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಿಸಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+तप (दाहे) "क्तः" (३-२-१०२)। "सन्तप्तायसि संस्थितस्य पयसो नामापि न श्रूयते" भर्तृ० १-५८। 2. ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಬಳಲಿದ, ಆಯಾಸಗೊಂಡ. सम् + तप (सन्तापे) "क्तः" (३-४-७२)। "सन्तप्तानां त्वमसि शरणं तत्पयोद प्रियायाः सन्देशं मे हर धनपतिक्रोधविश्लेषितस्य" मेघ० १-७। 4. ದುಃಖಗೊಂಡವನು, ಸಂಕಟಕ್ಕೊಳಗಾದವನು.

सन्तमस ಸಂತಮಸ (न०)1. ಗಾಢಾಂಧಕಾರ, ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡಿರುವ ಕತ್ತಲೆ. समन्तात् तमः "अच्" (५-४-७९)। "अवधार्य कार्यगुरुतामभवन्न भयाय सान्द्रतमसन्तमसम्" माघ० ९-२२। 2. ಮಹಾ ಅಜ್ಞಾನ, ಮೋಹ, ಬುದ್ಧಿಯ ಆವರಣ. "निमज्जयन्

सन्तमसे पराशयं विधिस्तु वाच्यो क्व तवागसः कथा" नैष० ९-९८।

सन्तरण ಸಂತರಣ (न०) ನದಿಯನ್ನು ದಾಟುವುದು. सम् + तॄ (प्लवनतरणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सन्तर्जन ಸಂತರ್ಜನ (न०)1. ಬೆದರಿಸುವುದು, ಹೆದರಿಸುವುದು, ಭಯಪಡಿಸುವುದು. सम्+तर्ज (तर्जने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಯ್ಯುವುದು, ದೂಷಿಸುವುದು. तर्ज (भर्त्सने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

सन्तर्जयत् ಸಂತರ್ಜಯತ್ (वि०)1. ಹೆದರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಭಯಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. तर्ज (तर्जने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಬಯ್ಯುತ್ತಿರುವ, ದೂಷಿಸುತ್ತಿರುವ. तर्ज (भर्त्सने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–तर्जयन्ती –ತರ್ಜಯಂತೀ.**

सन्तर्पण ಸಂತರ್ಪಣ (न०) 1. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಿಕೆ. 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಿಕೆ. तृप (तृप्तौ), तृप (प्रीणने) वा—सम्+तृप+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವ. 4. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ. सम् + तृप+णिच् कर्त० "ल्युट्" (३-१-११३)। "पुण्यो महाब्रह्मसमूहजुष्टः सन्तर्पणो नाकसदां वरेण्यः" भट्टि० १-४।

सन्तान ಸಂತಾನ (पुं०)1. ವಂಶ, ಕುಲ, ಸಂತತಿ. सम्+तनु (विस्तारे) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಪ್ರಜೆ — (1) ಪುತ್ರ. (2) ಪುತ್ರಿ. "सन्तानार्थाय विधये स्वभुजादवतारिता। तेन धूर्जगतो गुर्वी सचिवेषु निचिक्षिपे" रघु० १-३४। 3. ವಿಸ್ತಾರ, ವೃದ್ಧಿ. "तयोरुत्पादयापत्यं सन्तानाय कुलस्य नः" भा० आदि०। "सन्तानैस्तनुभावनष्टसलिला व्यक्ति भजन्त्यापगाः" शाकु० ७-८। 4. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಎಡೆಬಿಡದಿರುವಿಕೆ, ದೇಶ ಮತ್ತು ಕಾಲಕೃತ ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 5. ಪ್ರವಾಹ. "अच्छिन्नामलसन्तानाः समुद्रोर्म्यनिवारिताः" कुमा० ६-६९। 6. ಇಂದ್ರನ ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚ (ಐದು) ದೇವವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲೊಂದು. "पञ्चैते देवतरवो मन्दारः पारिजातकः। सन्तानः कल्पवृक्षश्च पुंसि वा हरिचन्दनम्" अम०। "सन्तानसौभाग्यवनेन यूना सिक्ता सुधासारनिभैरपाङ्गैः" याद० १३-११।

सन्तानक ಸಂತಾನಕ (पुं०) ಐದು ದೇವವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अतिसुरभिरभाजि पुष्पश्रियामतनुतरतयेव सन्तानकः" माघ० ६-६७।

सन्तानिका ಸಂತಾನಿಕಾ (स्त्री०) 1. ನೊರೆ. सन्तानो विस्तारोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। 2. ಹಾಲಿನ ಕೆನೆ. 3. ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗು. 4. ಜೇಡನ ಬಲೆ. "सन्तानिका क्षीरसारे मर्कटस्य च जालके" हेम०।

सन्ताप ಸಂತಾಪ (पुं०) 1. ತಾಪತ್ರಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ ವ್ಯಸನ, ದುಃಖ. सम्यक् तापः। 2. ಬಿಸಿ, ಬಿಸಿಲು, ಬೆಂಕಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕಾವು, ಮನ್ಮಥ ಜ್ವರ. सन्तापयति — सम् + तप (सन्तापे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "सन्तापसन्ततिमहाव्यसनाय तस्यामासक्तमेतदनपेक्षितहेतु चेतः" मालती० १-२६। "प्रेम्णोरः प्रणयिनि सिञ्चति प्रियायाः सन्तापं नवजलविप्रुषो गृहीत्वा" माघ० ८-४०। 3. ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕ್ಲೇಶ, ಆಯಾಸ. "सन्तापे दिशतु शिवः शिवां प्रसक्तिम्" किरा० ५-५०।

सन्तापकर ಸಂತಾಪಕರ (वि०) 1. ದುಃಖವುಂಟುಮಾಡುವ. सन्तापस्य करः। 2. ಕ್ಲೇಶವುಂಟುಮಾಡುವ, ಆಯಾಸವುಂಟುಮಾಡುವ. 3. ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

सन्तापघ्न ಸಂತಾಪಘ್ನ (वि०) 1. ತಾಪತ್ರಯದಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ವ್ಯಸನವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ. "सन्तापघ्नं सकलजगतां शार्ङ्गचापाभिरामम्" चं० रा०। 2. ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ. सन्तापं हन्ति — सन्ताप + हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)। 3. ಕ್ಲೇಶವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ.

सन्तापन ಸಂತಾಪನ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥನ ಪಂಚ (5) ಬಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳು :** (1) मोहनः (2) उन्मादनः (3) सन्तापनः (4) शोषणः ಮತ್ತು (5) निश्चेष्टाकरणः। "अस्य बाणा मोहनोन्मादनौ तथा। सन्तापनः शोषणश्च निश्चेष्टाकरणोऽपि च" त्रिकाण्ड०। (न०) 2. ದುಃಖವುಂಟುಮಾಡುವುದು. 3. ಬಿಸಿಯುಂಟುಮಾಡುವುದು, ಕಾಯಿಸುವುದು. (वि०) 4. ಸಂತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವ, ದುಃಖವುಂಟುಮಾಡುವ. 5. ಕಾಯಿಸುವ, ಬಿಸಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. सम् + तप (सन्तापे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५) वा। "दिष्ट्या ते निहतः पापो लोकसन्तापनोऽसुरः" भाग० ७-१०-२६।

सन्तापहर ಸಂತಾಪಹರ (वि०) 1. ಸಂತಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ, ವ್ಯಸನವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ. सन्तापस्य हरः। 2. ಕ್ಲೇಶವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ. 3. ತಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ.

सन्तापित ಸಂತಾಪಿತ (वि०) 1. ದುಃಖವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+तप (दाहे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಬಳಲಿದ, ಆಯಾಸಗೊಂಡ.

सन्ति ಸಂತಿ (स्त्री०) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. षणु (दाने) "क्तिच्" (३-३-१७४)। 2. ಅವಸಾನ, ಕೊನೆ.

सन्तुष्ट ಸಂತುಷ್ಟ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನು, ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. सम्+तुष (तुष्टौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದವನು.

सन्तुष्टि ಸಂತುಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಸಂತೋಷ. 2. ತೃಪ್ತಿ.

सन्तुष्यत् ಸಂತುಷ್ಯತ್ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. सम्+तुष (तुष्टौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

सन्तोष ಸಂತೋಷ (पुं०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿತ ವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ, ಹರ್ಷ. "सन्तोष एव पुरुषस्य परं निधानम्"। "येन केनाप्युपायेन यस्य कस्यापि देहिनः। सन्तोषं जनयेत् प्राज्ञः तदेवेश्वरपूजनम्"। 2. ತೃಪ್ತಿ, ಸಮಾಧಾನ. सम्+तुष (तुष्टौ) "घञ्" (३-३-१८)। "सन्तोषामृततृप्तानां यत् सुखं शान्तचेतसाम्। कुतस्तद्धनलुब्धानामितश्चेतश्च धावताम्" हितो०। 3. ಯೋಗಾಂಗದ ಐದು ವಿಧ ನಿಯಮಗಳಲ್ಲೊಂದು, ದೊರೆತುದರಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದುವಿಕೆ. "शौचसन्तोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि नियमाः" पा० यो० सू० २-३२। सन्तोषो यथालाभपरितुष्टिः इति वृत्तिः। ಇದು ಚಿತ್ತನಿರೋಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. 4. ಧೃತಿ, ಧೈರ್ಯ. "धृतिः सन्तोषः स्वास्थ्यं स्यात्" अभि० चि०।

सन्त्यक्त ಸಂತ್ಯಕ್ತ (वि०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೈಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವರ್ಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+त्यज (हानौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "सन्त्यक्तोऽन्यैरुपायै रनुचितचरितेष्वद्य शान्ताभिसन्धिः"। 2. ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಭವಿಸದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

सन्त्यजत् ಸಂತ್ಯಜತ್ (वि०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೊರೆದು ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. सम्+त्यज (हानौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

सन्त्यजन ಸಂತ್ಯಜನ (न०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು. सम्+त्यज (हानौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सन्त्रस्त ಸಂತ್ರಸ್ತ (वि०) ಭಯಗೊಂಡ, ಹೆದರಿದ. सम्+त्रसी (उद्वेगे) "क्तः" (३-४-७२)। "सन्त्रस्ताः करभा रेटुश्चुक्रुशुः पत्तिपङ्क्तयः" भट्टि० १४-५।

सन्त्रास ಸಂತ್ರಾಸ (पुं०) ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. सम्+त्रसी (उद्वेगे) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रादुःषन्ति न सन्त्रासा यस्य रक्षःसमागमे" भट्टि० ९-८१।

सन्दंश ಸಂದಂಶ (पुं०) 1. ಕತ್ತರಿ. 2. ಇಕ್ಕಳ. सन्दश्यतेऽनेन—सम्+दंश (दशने) "घञ्" (३-३-१२१)। "सन्दंशः स्यात् कङ्कमुखः" अभि० चि०। 3. ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಆರು ವಿಧ ಯಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಯಂತ್ರ. ಈ ಯಂತ್ರವು (1) स्वस्तिकयन्त्रम् (2) सन्दंशयन्त्रम् (3) तालयन्त्रम् (4) नाडीयन्त्रम् (5) शलाकायन्त्रम् ಮತ್ತು (6) उपयन्त्रम् ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. ಸ್ವಸ್ತಿಕಯಂತ್ರವು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಸಂದಂಶಯಂತ್ರವು ಎರಡು ವಿಧ. ತಾಲಯಂತ್ರವು ಎರಡು ವಿಧ. ನಾಡೀಯಂತ್ರವು ಇಪ್ಪತ್ತು ವಿಧ. ಶಲಾಕಾಯಂತ್ರವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ವಿಧ. ಉಪಯಂತ್ರವು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವಿಧ. ಈ ಯಂತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಶರೀರದೊಳಗೂ ಬಾಧೆಯುಂಟುಮಾಡುವ ಶಲ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯಲು ಸಾಧನವಾಗುವುವು. "तत्र मनःशरीराबाधकराणि शल्यानि, तेषामाहरणोपायो यन्त्राणि" सुश्रुत० सूत्र० ७-४। "तत्र चतुर्विंशतिः स्वस्तिकयन्त्राणि, द्वे सन्दंशयन्त्रे, द्वे एव तालयन्त्रे, विंशतिर्नाड्यः, अष्टाविंशतिः शलाकाः, पञ्चविंशतिरुपयन्त्राणि" सुश्रुत० सूत्र० ७-६।

सन्दंशिका ಸಂದಂಶಿಕಾ (स्त्री०) ಕತ್ತರಿ. सन्दशति—सम्+दंश (दशने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्" (४-१-४)।

सन्दर्भ ಸಂದರ್ಭ (पुं०) 1. ಗ್ರಂಥ, ಪ್ರಬಂಧ. सम्+दृभ (सन्दर्भे) "घञ्" (३-३-१८)। "सन्दर्भस्तु प्रबन्धः स्यात्" त्रिकाण्ड०। "रसगङ्गाधरनामा सन्दर्भोऽयं चिरं जयतु" रसगं०। 2. ಜೋಡಿಸುವಿಕೆ, ಹೆಣೆಯುವಿಕೆ. 3. ಒಟ್ಟುಗೂಡುವಿಕೆ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವಿಕೆ. "श्रन्थनं ग्रन्थनं गुम्फः सन्दर्भो रचना न ना" वैज०। "विस्मयानन्दसन्दर्भजर्जराः करुणोर्मयः" उ० रा० ७-१२। 4. ಎಡೆಬಿಡದ ಸಂಬಂಧ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಮುಂದುವರೆಯುವಿಕೆ.

सन्दर्शन ಸಂದರ್ಶನ (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವುದು, ವಿಶ್ವಾಸ ಮತ್ತು ಗೌರವಪೂರ್ವಕ ನೋಡುವುದು. सम्+दृशिर् (प्रेक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सन्दर्शनीय ಸಂದರ್ಶನೀಯ (वि०) 1. ನೋಡಲ್ಪಡುವ. 2. ನೋಡಬೇಕಾದ. 3. ನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. सम्+दृशिर् (प्रेक्षणे) कर्मणि "अनीयर्" (३-१-९६)।

"तव्यः" (३-१-९६)। -द्रष्टव्यम् -ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್. + णिच् "तव्यः"। -दर्शयितव्यः -ದರ್ಶಯಿತವ್ಯಃ.

सन्दर्शयत् ಸಂದರ್ಶಯತ್ (वि०) 1. ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿರುವ.

सन्दर्शित ಸಂದರ್ಶಿತ (वि०) 1. ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+दृशिर् (प्रेक्षणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "सन्दर्शितस्वपरनिर्वहणा सहेथा मन्दस्य साहसमिदं त्वयि वन्दिनो मे" दयाश०।

सन्दष्ट ಸಂದಷ್ಟ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅದುಮಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+दंश (दशने) "क्तः" (३-२-१०२)। "सन्दष्टकुसुमशयनान्याशु क्लान्तबिसभङ्गसुरभीणि। (गात्राणि)" शाकु० ३-१५। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ. "वल्मीकाग्रनिमग्नमूर्तिरुरसा सन्दष्टसर्पत्वचा" शाकु० ७-११। "सन्दष्टवस्त्रेष्वबलानितम्बेष्विन्दुप्रकाशान्तरितोडुतुल्याः" रघु० १६-६५। 3. ಕಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ.

सन्दान ಸಂದಾನ (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಮಂಡಿಗಳ ಕೆಳಭಾಗ. "आरक्षः कुम्भसन्धिः स्यात् सन्दानोऽष्ठीवतोऽधरः" त्रिकाण्ड०। 2. ಹಗ್ಗ, ರಜ್ಜು, ಬಂಧನ ಸಾಧನ. सम्+दाञ् (दाने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟುವುದು. 4. ಕತ್ತರಿಸುವುದು. 5. ದಾನಮಾಡುವಿಕೆ. सम् + दो (अवखण्डने) "ल्युट्" (३-३-११५)। सम् + दाञ् (दाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

सन्दानिका ಸಂದಾನಿಕಾ (स्त्री०) ದುರ್ಗಂಧವುಳ್ಳ ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ.

सन्दानित ಸಂದಾನಿತ (वि०) ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. सन्दानं सञ्जातमस्य "इतच्" (५-२-३६)। सन्दान्यते स्म— सम्+दान (खण्डने) "क्तः" (३-२-१०२) वा। "बद्धे सन्दानितं मूतम्" अम०। "इरावती रशनासन्दानितचरणा व्रजति" माल० ३।

सन्दानिनी ಸಂದಾನಿನೀ (स्त्री०) ಗೋಶಾಲೆ, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. सन्दानमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

सन्दा(द्रा)व ಸಂದಾ(ದ್ರಾ)ವ (पुं०) ಪಲಾಯನ, ಓಡಿಹೋಗುವುದು. सम्+दुद्रु (गतौ) "घञ्" (३-३-२३)।

सन्दाह ಸಂದಾಹ (पुं०) ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ತಲೆ ಮುಖ ತುಟಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಕಾಯಿಸುವುದು. सम् + दह (भस्मीकरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

सन्दिग्ध ಸಂದಿಗ್ಧ (वि०) 1. ಸಂದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ. सम् + दिह (उपचये) "क्तः" (३-४-७६)। "पान्तु त्वामकठोरकेतकशिखासन्दिग्धमुग्धेन्दवः" (जटाः) मालती० १-१। 2. ಲೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 3. ಸಂದೇಹ, ಸಂಶಯ, ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

सन्दित ಸಂದಿತ (वि०) 1. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + दो (अवखण्डने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

सन्दिष्ट ಸಂದಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಅಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)। "तदिन्द्रसन्दिष्टमुपेन्द्र यद्वचः क्षणं मया विश्वजनीनमुच्यते" माघ० १७। 2. ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सन्दिष्टं च तस्य शङ्करपुरसम्बन्धि कुसुमोद्यानं गत्वा कुञ्जनिकुञ्जपर्यन्तरक्ताशोकगहने तिष्ठेति" मालती० ३। (न०) 3. ವಾರ್ತೆ, ಬಾಯಿಮಾತು, ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದ ಮಾತು.

सन्दिहान ಸಂದಿಹಾನ (वि०) ಸಂದೇಹಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸಂಶಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. सम्+दिह (उपचये) "शानच्" (३-२-१२४)। "सन्दिहानमनसेव तत्क्षणं मध्यसीम्नि विजयश्रिया स्थितम्" याद० १७-७६। "शतृ" (३-२-१२४)। -दिहत् -ದಿಹತ್.

सन्दी ಸಂದೀ (स्त्री०) ಮಂಚ. "निषद्या खट्टिका सन्दी" त्रिकाण्ड०।

सन्देश ಸಂದೇಶ (पुं०) 1. ಬಾಯಿಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸುವ ಸಮಾಚಾರ. सम्+दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)। "लब्धाश्वासः कथमपि तदा लक्ष्मणस्याग्रजन्मा सन्देशेन प्रणयमहता मैथिलीं जीवयिष्यन्" हंस० १-४। 2. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಸಲು ನಿಯೋಗ, -ಅಜ್ಞೆ. "अनुष्ठितो गुरोः सन्देशः" शाकु० ५।

सन्देशवाच् ಸಂದೇಶವಾಚ್ (स्त्री०) ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸುವ ಮಾತು. सन्देशस्य वाक्। "सन्देशवाक् वाचिकं स्यात्" अम०।

सन्देशहर ಸಂದೇಶಹರ (पुं०) ಸಂದೇಶವನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ದೂತ. सन्देशस्य हरः। "तवैव सन्देशहराद्विशांपतिः शृणोति लोकेश तथा विधीयताम्" रघु० ३-६६। हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। -हारकः -ಹಾರಕಃ.

सन्देह ಸಂದೇಹ (पुं०) 1. ಸಂಶಯ, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅದು ಅಹುದೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ, ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದ ಜ್ಞಾನ. सम् + दिह (उपचये) "घञ्" (३-३-१८)।

एकस्मिन् धर्मिणि विरुद्धनानाकोटिज्ञानम्। "एतादृशीमथ विलोक्य सरस्वती तां सन्देहचित्रभयचित्रितचित्तवृत्तिम्" नैष० १३-१५। 2. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ.

सन्दोह ಸಂದೋಹ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. सम् + दुह (प्रपूरणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "दरदलितकुन्दमाकन्दमधुबिन्दुसन्दोहवाहिना" मालती० ३। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಾಲು ಕರೆಯುವುದು. भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

सन्द्राव ಸಂದ್ರಾವ (पुं०) ಪಲಾಯನ, ಓಡಿಹೋಗುವುದು. सम् + द्रु (गतौ) "घञ्" (३-३-२३)।

सन्धा ಸಂಧಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. सम् + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ಸ್ಥಿತಿ. "सन्धा स्थितिप्रतिज्ञयोः" मेदि०। "गङ्गां निषादाहृतनौविशेषः तस्तार सन्धामिव सत्यसन्धः" रघु० १४-५२।

सन्धान ಸಂಧಾನ (न०) 1. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು. सम्+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११३)। "तुषारवृष्टिक्षतपद्मसम्पदां सरोजसन्धानमिवाकरोदपाम्" कुमा० ५-२७। 2. ಮಿಶ್ರಣ ಮಾಡುವುದು, ಬೆರಸುವುದು, ಮದ್ಯದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಜೊತೆಗೂಡಿಸಿ ಮದ್ಯ ತಯಾರಿಸುವುದು. 3. ಧನುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಾಣವನ್ನು ಏರಿಸುವುದು. "का कथा बाणसन्धाने ज्याशब्देनैव दूरतः। हुङ्कारेणेव धनुषः स हि विघ्नानपोहति" शाकु० ३-१। 4. ಸಂಧಿ, ಶಾಂತಿಯ ಕೌಲು, ಶಾಂತಿಯ ಒಪ್ಪಂದ. "एवं कृते तु सन्धाने वृत्रः प्रमुदितोऽभवत्" भा०। 5. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಂಗಗಳ ಕೀಲುಗಳು. 6. ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. 7. ಮದ್ಯ, ಮದಿರೆ. 8. ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ ತಯಾರಿಸುವುದು, ಊರುಗಾಯಿ ತಯಾರಿಸುವುದು. 9. ಕಂಚು. "सन्धानं स्यादभिषवे तथा सङ्घटनेऽपि च" मेदि०।

सन्धानित ಸಂಧಾನಿತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿರುವ. सन्धान "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ.

सन्धानिन् ಸಂಧಾನಿನ್ (वि०) ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮದ್ಯ ತಯಾರಿಸುವವನು.

सन्धानिनी ಸಂಧಾನಿನೀ (स्त्री०) ಗೋಶಾಲೆ, ಹಸುಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ.

सन्धि ಸಂಧಿ (पुं०) 1. ಸ್ನೇಹ ಬೆಳೆಸುವುದು, ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದು. सम् + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "कि:" (३-३-९२)। ಇದು ರಾಜನ ಆರು ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "सन्धिर्ना विग्रहो यानमासनं द्वैधमाश्रयः। षट् गुणाः" अम०। ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ದೈವಿಕವಾದ ತೊಂದರೆಗಳು ಒದಗಿದಾಗ ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳು ತನಗಿಂತಲೂ ಉಚ್ಛ್ರಾಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಶಕ್ತನಾದ ರಾಜನು ಅವರೊಡನೆ ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "ये च दैवेनोपहताः राष्ट्रं येषां च दुर्गतम्। बहवो रिपवो येषां तेषां सन्धिर्विधीयते"॥ "बलीयसाभियुक्तस्तु नृपो नान्यप्रतिक्रियः। आपन्नः सन्धिमन्विच्छेत् कुर्वाणः कालयापनम्"॥ "परस्मात् हीयमानः सन्दधीत" अर्थशा०। "ज्यायांश्चेन्न सन्धिमिच्छेत्"। "समश्चेन्न सन्धिमिच्छेत्"। "हीनश्चेत् सर्वत्रानुप्रणतस्तिष्ठेत्" "– सन्धिमुपेयात्" अर्थशा०। 2. (ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಲೋಪ ಆಗಮ ಆದೇಶಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ (ವರ್ಣ) ವಿಕಾರ. (1) ಪೂರ್ವಪದಾಂತ್ಯ ವರ್ಣ ಉತ್ತರಪದಾದಿವರ್ಣ ಇವುಗಳ ಮೇಳನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವರ್ಣವಿಕಾರವು ಸಂಧಿ. (2) ಅರ್ಧಮಾತ್ರೋಚ್ಚಾರಣಕಾಲದ ಎರಡು ವರ್ಣಗಳ ವ್ಯವಧಾನರಹಿತವಾದ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯು ಸಂಧಿ. रमा + ईशः = रमेशः ಇಲ್ಲಿ ಗುಣಸಂಧಿ. धातृ +अंशः=धात्रंशः, सुधी + उपास्यः= सुध्युपास्यः, गङ्गौघः (गङ्गा+ओघः), देव+ऐश्वर्यम्= देवैश्वर्यम् ಇತ್ಯಾದಿ. वाक्+ईशः=वागीशः, सुगण्णीशः सन्नच्युतः ಇತ್ಯಾದಿ. 3. ದೇಹದ ಕೈ ಕಾಲು ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಗಳ ಕೀಲು. "प्रत्यहं श्वापदसमुत्सारणैः संक्षोभितसन्धिबन्धानां मम गात्राणामनीशोऽस्मि संवृत्तः" शाकु० २। "सन्धीञ्छरीरे सर्वांस्तु चलानप्यचलानपि। एतैस्तु स्थापनोपायैः स्थापयेन्मतिमान् भिषक्" सुश्रुत० चिकित्सा० ३-१९। 4. ಒಕ್ಕೂಟದ ಸಂಯೋಗ, –ಸಂಬಂಧ. "गत्वा चोर्ध्वं दशमुखभुजोच्छ्वासितप्रस्थसन्धेः" मेघ० १-५८। 5. ಚೋರರು ಕದಿಯಲು ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೊರೆಯುವ ಕನ್ನ. "कर्मगृहीतेनापि कुम्भीलकेन सन्धिच्छेदे शिक्षितोऽस्मीति वक्तव्यं भवति" माल० ३। 6. ನೆಲದಲ್ಲಿ ತೋಡುವ ಸುರಂಗ. 7. ಸಂಘಟನೆ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಸುವುದು. 8. ಭಗ, ಉಪಸ್ಥ, ಯೋನಿ. 9. ಸಾವಕಾಶ, ವಿರಾಮ, ನಿಲುಗಡೆ, ಕಾರ್ಯ ಮಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನಿರುವ ಕಾಲದ ಅಂತರ. 10. ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮುಖ ಮೊದಲಾದ

ಐದು ಸಂಧಿ (ಅಂಗ) ಗಳು. "सन्धिः पुमान् सुरङ्गायां भगे सङ्घटनेऽपि च। रूपकाणां मुखाद्यङ्गे सावकाशेऽपि कीर्तितः" मेदि०। 11. ಕೃತ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಳೆಯಬಹುದಾದ ಕಾಲ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಯುಗದ ಆರನೇ ಒಂದು ಭಾಗ ಸಂಧಿ ಸಂಧ್ಯಂಶಗಳು. 12. ಬಟ್ಟಿಯಿಳಿಸುವುದು. 13. ಸೇರಿಸುವುದು. "सन्धिः श्लेषे" अम०।

सन्धिका ಸಂಧಿಕಾ (स्त्री०) ಮದ್ಯದ ಬಟ್ಟಿಯಿಳಿಸುವುದು.

सन्धिचौर ಸಂಧಿಚೌರ (पुं०) ಸ್ತೇನ, ಕಳ್ಳ, ಕನ್ನ ಕೊರೆದು ಕದಿಯುವವನು.

सन्धिच्छेद ಸಂಧಿಚ್ಛೇದ (पुं०) 1. ಕನ್ನ ಕೊರೆಯುವುದು. 2. ಸುರಂಗ ತೋಡುವುದು.

सन्धिज ಸಂಧಿಜ (न०) (ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳ) ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಮದ್ಯ. सन्धेर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

सन्धिजीवक ಸಂಧಿಜೀವಕ (वि०) ಕಪಟದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಮೋಸದ ಸಂಪಾದನೆಯಿಂದ ಜೀವನ ನಡಸುವವನು. सन्धिना वञ्चनाभिसन्धिना जीवति—जीव (प्राणधारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

सन्धित ಸಂಧಿತ (वि०) 1. ಬೆರೆತಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವ. सन्धाऽस्य सञ्जाता "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲೆಸಿ ಬಟ್ಟಿಯಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸಂಧಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸ್ನೇಹ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡಿರುವ. "शपथैः सन्धितस्यापि न विश्वासं व्रजेद्रिपोः" पञ्चतं० २-४१। (न०) 5. ಊರುಗಾಯಿ, ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ. 6. ಮದ್ಯ, ಸಾರಾಯಿ.

सन्धित्सत् ಸಂಧಿತ್ಸತ್ (वि०) ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಸ್ನೇಹ (ಮೈತ್ರಿ) ಬೆಳೆಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. सम् + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "स्ववेदितं संसदि धार्तराष्ट्रे सन्धित्सतो धर्मसुतस्य वाक्यम्" याद० २३-२०।

सन्धित्सा ಸಂಧಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. सन्धातुमिच्छा—सम्+डुधाञ् (धारणपोषणयोः)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

सन्धित्सु ಸಂಧಿತ್ಸು (वि०) ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. सन्धातुमिच्छुः—सम् + धाञ् + सन् "उः" (३-२-१६८)।

सन्धिनी ಸಂಧಿನೀ (स्त्री०) 1. ಗರ್ಭಧಾರಣೆಗಾಗಿ ಗೂಳಿ ಹಾರಿದ ಹಸು. सन्धाऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११६)। 2. ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಕರೆದ ಹಸು. 3. ಬೇರೆ ಕರುವನ್ನು ಉಣ್ಣಿಸಿ ಹಾಲು ಕರೆದ ಹಸು. "सन्धिन्यनिर्दशावत्सागोपयः परिवर्जयेत्" याज्ञ० १-१७०। ಗೂಳಿ ಹಾರಿದ ಹಸುವಿನ ಹಾಲು ಕರು ಹಾಕಿದ ಹತ್ತು ದಿನಗಳೊಳಗೆ ಕರೆದ ಹಾಲು ಕರುವಿಲ್ಲದ ಹಸುವಿನ ಹಾಲು ಇವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಕೂಡದು. "सन्धिनी वृषभाक्रान्ताकालदुग्धोस्त्रयोः स्त्रियाम्" मेदि०।

सन्धिबन्ध ಸಂಧಿಬಂಧ (पुं०) ಕೀಲುಗಳ ಸತ್ತ್ವ, ನರ, ಸಿರೆ. "यत्सत्यं प्रत्यहं श्वापदसमुत्सारणैः संक्षोभितसन्धिबन्धानां मम गात्राणामनीशोऽस्मि संवृत्तः" शाकु० २।

सन्धिभङ्ग ಸಂಧಿಭಂಗ (पुं०) ಕೀಲುಗಳ ಮುರಿತ, ದೇಹದ ಕೀಲುಗಳ ಸ್ಥಾನಪಲ್ಲಟ. सन्धीनां भङ्गः।

सन्धिरन्ध्रका ಸಂಧಿರಂಧ್ರಕಾ (स्त्री०) 1. ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನ ಕೊರೆದ ತೂತು, -ವಿವರ. 2. ಸುರಂಗ.

सन्धिला ಸಂಧಿಲಾ (स्त्री०) 1. ಮದಿರೆ, ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. सन्धिं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಸುರಂಗ. 3. ನದಿ, ಹೊಳೆ. "सन्धिला तु सुरङ्गायां नदीमदिरयोः स्त्रियाम्" मेदि०। 4. ಕನ್ನ. ಮನೆಯೊಳಗೆ ನುಗ್ಗಲು ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವಿವರ (ರಂಧ್ರ).

सन्धिवात ಸಂಧಿವಾತ (पुं०) ದೇಹದ ಕೀಲುಗಳ ವಾಯು, ಕೀಲುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ವಾಯು.

सन्धिवेला ಸಂಧಿವೇಲಾ (स्त्री०) ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳ ಸಂಧಿಕಾಲ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಕ್ಷಿತಿಜದ ಕೆಳಗಿರುವ ಕಾಲ. (ಭೂಮಿಯೂ ಆಕಾಶವೂ ಸೇರುವಂತಿರುವ ರೇಖೆಯು ಕ್ಷಿತಿಜ.) "उपास्ते सन्धिवेलायां निशाया दिवसस्य च। तामेव सन्ध्यां तस्मात्तु प्रवदन्ति मनीषिणः"।

सन्धुक्षण ಸಂಧುಕ್ಷಣ (न०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು, ಹೆಚ್ಚುವುದು. सम् + धुक्ष (सन्दीपनक्लेशनजीवनेषु) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವುದು, ಉರಿಯುವುದು, ಉದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳುವುದು. 3. ಕ್ಲೇಶಪಡುವುದು, ಕಷ್ಟಪಡುವುದು. 4. ಬದುಕುವುದು, ಚೈತನ್ಯ ಪಡೆಯುವುದು.

सन्धुक्षमाण ಸಂಧುಕ್ಷಮಾಣ (वि०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ. सम्+धुक्ष (सन्दीपन-

क्लेशनजीवनेषु) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಉದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. 3. ಕ್ಲೇಶಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕಷ್ಟ ಪಡುತ್ತಿರು . 4. ಚೈತನ್ಯ ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ.

सन्धुक्षयत् ಸಂಧುಕ್ಷಯತ್ (वि०) 1. ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. सम् + धुक्ष (सन्दीपने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "सञ्चिन्तयामि प्रतिभादशास्थान् सन्धुक्षयन्तं समयप्रदीपान्" हयग्री०। 2. ಚೈತನ್ಯ ವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮತ್ತೆ ಉಜ್ಜೀವನಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಕ್ಲೇಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. सम्+धुक्ष (क्लेशनजीवनयो:) +णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ.** "निर्वाणभूयिष्ठमथास्य वीर्यं सन्धुक्षयन्तीव वपुर्गुणेन" कुमा० ३-५२।

सन्धुक्षित ಸಂಧುಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಉರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+धुक्ष (सन्दीपने) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। "सन्धुक्षितं मण्डलचण्डवातैरमर्षतीक्ष्णं क्षितिपालतेज:" भट्टि० १२-४१। 3. ಪುನರುಜ್ಜೀವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೈತನ್ಯವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕ್ಲೇಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+धुक्ष(क्लेशनजीवनयो:) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)।

सन्ध्या ಸಂಧ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ, ಸೂರ್ಯನ ಉದಯ ಮತ್ತು ಅಸ್ತಮನ ಕಾಲ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲ. सम् सम्यक् ध्यायन्त्यस्याम्—सम्+ध्यै (चिन्तायाम्) "अङ्" (३-३-१०६)। "पूर्वां सन्ध्यां जपंस्तिष्ठेत् सावित्रीमार्कदर्शनम्। पश्चिमां तु समासीनः सम्यगृक्षविभावनात्॥ पूर्वां सन्ध्यां जपंस्तिष्ठेत् नैशमेनो व्यपोहति। पश्चिमां तु समासीनो मलं हन्ति दिवाकृतम्" मनु० २-१०१, १०२। ಸಂಧ್ಯೆಯು ಕಾಲದ ಪತ್ನಿ. "कालस्य तिस्रो भार्याश्च सन्ध्यारात्रिदिनानि च। याभिर्विना विधात्रा च संख्यां कर्तुं न शक्यते" ब्रह्मवै०। 2. ಕೃತ ಮೊದಲಾದ ಯುಗಗಳ ಅಂತ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾರಂಭ ಕಾಲ. ಕೃತಯುಗದ ಅಂತ್ಯ ಮತ್ತು ತ್ರೇತಾಯುಗದ ಆದಿಭಾಗಗಳು ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲಗಳು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಯುಗದ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಸಂಧ್ಯಾ ಮತ್ತು ಸಂಧ್ಯಾಂಶಗಳು. "क्रमात् कृतयुगादीनां षष्ठांश: सन्ध्ययो: स्वक:" सू० सि० १-१७। ಸಂಧ್ಯಾಂಶ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಮನುವಿನ ಕಾಲದ ನಂತರ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಮನುವು ಬರುವವರೆಗೂ ಸಕಲಭೂಮಂಡಲವೂ ಜಲಮಯವಾಗಿರುವುದು. "कृताब्दसंख्या तस्यान्ते सन्धि: प्रोक्तो जलप्लव:" सू० सि० १-१८। ಇದೇ ಲೋಕಸಂಹಾರ (ಪ್ರಳಯ) ಕಾಲ. 3. ತ್ರಿಕಾಲ (ಪ್ರಾತಃ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲ) ದಲ್ಲೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ. "उत्थायावश्यकं कृत्वा कृतशौच: समाहित:। पूर्वां सन्ध्यां जपंस्तिष्ठेत् स्वकाले चापरां चिरम्" मनु० ४-९३। 4. ಒಂದು ನದಿ. 5. ಚಿಂತೆ. 6. ಸೀಮೆ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 7. ಸಂಧಾನ. 8. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪುಷ್ಪ. 9. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. "सन्ध्या कालनदीभिदो:। चिन्तायां संश्रवे सीम्नि सन्धाने कुसुमान्तरे" हेम०। 10. ಯುಗಗಳ ಸಂಧಿಕಾಲ.

सन्ध्यांश ಸಂಧ್ಯಾಂಶ (पुं०) ಯುಗಗಳ ಸಂಧಿಕಾಲ, ಒಂದು ಯುಗದ ಕೊನೆ, ಮುಂದಿನ ಯುಗದ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲ. ["अब्द" ಮತ್ತು "सन्ध्या" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सन्ध्यानाटिन् ಸಂಧ್ಯಾನಾಟಿನ್ (पुं०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. सन्ध्यायां नटति—नट (नृत्तौ) "णिनि:" (३-२-७८)। "विरूपविषमत्र्यक्ष: सन्ध्यानाटी वृषाञ्चन:" त्रिकाण्ड०।

सन्ध्याबल ಸಂಧ್ಯಾಬಲ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ. सन्ध्यायां बलं यस्य।

सन्ध्यावन्दन ಸಂಧ್ಯಾವಂದನ (न०) ತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ದೇವತೆಗಳ ವಂದನೆ, ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನೆ, ಧ್ಯಾನ.

सन्न ಸನ್ನ (पुं०) 1. ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ, ಮೊರಟೆ ಮರ. षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "क्त:" (३-४-७२)। (वि०) 2. ಕುಗ್ಗಿದ, ಕುಸಿದ, ಜೋಲುಬಿದ್ದ. "नालक्षयत् साध्वससन्नहस्त: स्रस्तं शरं चापमपि स्वहस्तात्" कुमा० ३-५१। 3. ಶಕ್ತಿ ಕುಂದಿದವನು, ಸತ್ತ್ವಹೀನನಾದವನು, ಬಲಹೀನನಾದವನು. 4. ನಾಶಹೊಂದಿದ, ಅಳಿದುಹೋದ. 5. ಹೊರಟುಹೋದವನು. 6. ತಗ್ಗಿದ ಕಂಠವುಳ್ಳವನು.

सन्नक ಸನ್ನಕ (पुं०) 1. ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ, ಮೊರಟೆ ಮರ. 2. ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ. सीदति — षद्लृ (विशरणादौ) "क्त:" (३-४-७२)। स्वार्थे "कन्"।

सन्नकद्रु ಸನ್ನಕದ್ರು (पुं०) ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ, ಮೊರಟೆ ಮರ. सन्नो लीन: कद्रुवर्णोऽस्य। "राजादनं प्रियाल: स्यात्सन्नकद्रुर्धनुष्पट:" अम०।

सन्नत ಸನ್ನತ (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಗ್ಗಿರುವ. 2. ಬಗ್ಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ. सम्+णमु (प्रह्वत्वे शब्दे च) "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಬಗ್ಗಿದ ತಲೆಯುಳ್ಳವನು. "सन्नतः क्षणमवेक्षि वासवः सापहासमिव सत्यभामया" याद० १७-८०। 4. ಕೆಳಮುಖವಾದ. "सेव्यतेऽनेकया सन्नतापाङ्गया" माघ० ४-४२।

सन्नतर ಸನ್ನತರ (वि०) ಕುಗ್ಗಿದ ಕಂಠವುಳ್ಳವನು. अतिशयेन सन्नः "तरप्" (५-३-५७)।

सन्नति ಸನ್ನತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ. सम्+णम (प्रह्वत्वे शब्दे च) "क्तिन्" (३-३-९४)। "ये च दिग्विजये तस्य सन्नतिं न ययुर्नृपाः। प्रसह्य रुद्धास्तेनासन्नयुते द्वे गिरिव्रजे" भाग० १०-७०-२४। 2. ನೆಲ ಮುಟ್ಟುವಂತೆ ಬಗ್ಗುವುದು. 3. ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ತೊರೆದು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದು, ಬಗ್ಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "सन्नतिं दधति पेतुरजस्रं दृष्टयः प्रियतमे शयने च" माघ० १०-३९। 4. ವಿನಯ, ನಮ್ರತೆ. "सन्नतिर्हि तवाख्याति भविष्यच्छुभयोग्यताम्" रामा०। 5. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. "सन्नतिः प्रणतिध्वन्योः" हेम०।

सन्नद्ध ಸನ್ನದ್ಧ (वि०) 1. ಯುದ್ಧಕವಚ ತೊಟ್ಟಿರುವ. 2. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ. संनह्यते — सम् + णह (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "ढक्काघण्टातुमुलं सन्नद्धं परबलं रणायाससहम्" भट्टि० १३-४५। 3. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ. "कुसुममिव लोभनीयं यौवनमङ्गेषु सन्नद्धम्" शाकु० १-१८। 4. ಒಂದು ಆಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ, ಒಂದು ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. "पुराणपत्रापगमादनन्तरं लतेव सन्नद्धमनोज्ञपल्लवा" रघु० ३-७। 5. ಆತತಾಯಿ, ವಧೆಗೆ ಯತ್ನಿಸಿದವನು.

सन्नमत् ಸನ್ನಮತ್ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಗ್ಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಗ್ಗುತ್ತಿರುವ. सम् + णम (प्रह्वत्वे शब्दे च) "शतृ" (३-२-१२४)।

सन्नय ಸನ್ನಯ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. संनीयते — सम् + णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿರುವ ಸೇನೆ. "पश्चादवस्थायि बलं समवायश्च सन्नयौ" अम०।

सन्नयन ಸನ್ನಯನ (न०) 1. ರಾಶಿಹಾಕುವುದು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು. सम् + णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು. (वि०) 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಕರೆತರುವ. सम्+णीञ् "ल्युः" (३-१-१३४)। "जयश्रियः सन्नयनं सुदुःसहम्" कुमा० १४-२।

सन्नहन ಸನ್ನಹನ (न०) 1. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು, ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವುದು. सम् + णह (बन्धने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಭದ್ರವಾಗಿ ಕಟ್ಟುವುದು. 3. ಪ್ರಯತ್ನ, ಸನ್ನಾಹ.

सन्नाह ಸನ್ನಾಹ (पुं०) 1. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧತೆ, ಸಜ್ಜು. सम्+णह (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। "समीनयूथस्तनुते सरस्वान् सन्नाहगन्धीनि गतागतानि" याद० १८-९२। 2. ಅಂಗಿ, ಕವಚ. सन्नह्यतेऽसौ—सम्+णह (बन्धने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "निषादिसन्नाहमणिप्रभौघे परीयमाणे करिशीकरेण" किरा० १६-१२। 3. ಉದ್ಯೋಗ, ಪ್ರಯತ್ನ. "ततो रामशरान् दृष्ट्वा विमानेषु गृहेषु च। सन्नाहो राक्षसेन्द्राणां तुमुलः समपद्यत" रामा०।

सन्नाह्य ಸನ್ನಾಹ್ಯ (पुं०) ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾದ ಆನೆ. सम्+णम (प्रह्वत्वे शब्दे च) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "राजवाह्यस्तूपवाह्यः सन्नाह्यः समरोचितः" हेम०।

सन्निकर्ष ಸನ್ನಿಕರ್ಷ (पुं०) 1. ಹತ್ತಿರ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಸನ್ನಿಧಾನ. सम् + नि + कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१८)। "स्त्रीसन्निकर्षं परिहर्तुमिच्छन् अन्तर्दधे भूतपतिः सभूतः" कुमा० ३-७४। 2. (ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ) ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಂಬಂಧ. इन्द्रियार्थसंयोगः सन्निकर्षः। ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ವಸ್ತುವಿನ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಲು (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಲು) ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಘಟ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಬಂಧವು ಕಾರಣವಾಗುವುದು. ಇದೇ ಸನ್ನಿಕರ್ಷ.

सन्निकर्षण ಸನ್ನಿಕರ್ಷಣ (न०) 1. ಸನ್ನಿಧಿ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ. सम् + नि + कृष (विलेखने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂಬಂಧ. "यावद्देहेन्द्रियप्राणैरात्मनः सन्निकर्षणम्। संसारः फलवांस्तावत् अपार्थोऽप्यविवेकिनः" भाग०।

सन्निकृष्ट ಸನ್ನಿಕೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಸಮೀಪದ, ಹತ್ತಿರದ. सम् + नि + कृष (विलेखने) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ.

सन्निधातृ ಸನ್ನಿಧಾತೃ (वि०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರುವವನು. सम्+नि+धाञ् (धारणपोषणयोः) "तृच्" (३-१-१३३)।

2. ತಂದು ಒಪ್ಪಿಸುವವನು, ತಂದು ತಲುಪಿಸುವವನು. "सन्निधातृंश्च मोषस्य हन्याच्चौरमिवेश्वरः" मनु० ९-२७८। 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕರೆತರುವವನು, ಕರೆತಂದು ಎದುರಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –धात्री –ಧಾತ್ರೀ.

सन्निधान ಸನ್ನಿಧಾನ (न०) 1. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ. सम् + नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "श्रेयो मुहूर्तं तव सन्निधानं ममैव कृत्स्नादपि जीवलोकात्" रामा०। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದಂತೆ ಇಡುವುದು, ಒಂದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲೊಂದರಂತೆ ಇಡುವುದು. 3. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವುದು. 4. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ವಿಷಯ. 5. ಅವಸ್ಥಾನ, ಸಮೀಪಸ್ಥಿತಿ. "मार्द्वीकं प्रियतमसन्निधानमासवाराणामिति जलकेलिसाधनानि" माघ० ८-३०।

सन्निधि ಸನ್ನಿಧಿ (स्त्री०) 1. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ. सम् + नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "आत्मकल्पितधृतेरथ राज्ञः सन्निधौ सचिवपीठनिविष्टः" याद० २१-६८। 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಡುವುದು. (पुं०) 3. ಒಳ್ಳೆಯ ನಿಧಿ. "धनिनामितरः सतां पुनर्गुणवत्सन्निधिरेव सन्निधिः" नैष० २-५३। 4. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ವಿಷಯ. 5. ಅವಸ್ಥಾನ, ಸ್ಥಿತಿ. "नर्मदे सिन्धुकावेरि जलेऽस्मिन् सन्निधिं कुरु"। "सन्निधिः सन्निधानेऽपि पुमानिन्द्रियगोचरे" मेदि०।

सन्निपतत् ಸನ್ನಿಪತತ್ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಬರುತ್ತಿರುವ. सम् + नि + पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. 3. ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ, ಬಂದು ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಬರುತ್ತಿರುವ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ.

सन्निपतित ಸನ್ನಿಪತಿತ (वि०) 1. ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿ ಬಂದಿರುವ, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕಲೆತು ಬಂದಿರುವ. सम् + नि + पत्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ. 3. ಬಂದಿರುವ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. 4. ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿರುವ, ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿರುವ.

सन्निपात ಸನ್ನಿಪಾತ (पुं०) 1. ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ ಬರುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ಬರುವುದು. सम् + नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. "एको हि दोषो गुणसन्निपाते निमज्जतीन्दोः किरणेष्विवाङ्कः" कुमा० १-३। 3. ನಾನಾ ವಸ್ತುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ, ಬೆರಕೆ. "धूमज्योतिः सलिलमरुतां सन्निपातः क्व मेघः" मेघ० १-५। 4. ಸನ್ನಿಪಾತ ಜ್ವರ, ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳ ದೋಷದಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಜ್ವರ. सम्यक् निपातो यस्मात्। **ಈ ಜ್ವರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಕಾರಗಳು :** ನಿದ್ರಾನಾಶ, ಸುತ್ತುವ ಚಕ್ರದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಂತೆ ಭ್ರಮಣ, ಶ್ವಾಸ ತಂದ್ರಾ (ಆಲಸ್ಯ, ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿಯದಿರುವಿಕೆ). "इन्द्रियार्थेष्वसंवित्तिः गौरवं भ्रमणं क्लमः। निद्रार्तस्येव यस्येहा तस्य तन्द्रां विनिर्दिशेत्"॥ ಸುಪ್ತಾಂಗತಾ (ಮೈಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದರೂ ತಿಳಿಯದಿರುವಿಕೆ) ಅರುಚಿ ತೃಷ್ಣಾ (ಬಾಯಾರಿಕೆ) ಮೋಹ (ಜ್ಞಾನ ತಪ್ಪುವುದು) ಮದ ಸ್ತಂಭ ಹೃದಯವೇದನೆ ನಾಲಿಗೆ ಮರದಂತೆ ಕಠಿನವಾಗುವುದು ಮತ್ತು ಕಪ್ಪಾಗುವುದು ಮೈ ಕೈ ಕಾಲುಗಳ ಸಂಧಿ (ಕೀಲು) ತಲೆ ಮತ್ತು ಎಲುಬುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾತನೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿಪಾತ ಜ್ವರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಕಾರಗಳು. "निद्रानाशो भ्रमः श्वासः तन्द्रा सुप्ताङ्गताऽरुचिः। तृष्णा मोहो मदः स्तम्भो दाहः शीतं हृदि व्यथा। रसना परुषा कृष्णा सन्धिमूर्धास्थिजा रुजः"॥ ಇತ್ಯಾದಿ. सुश्रुत० उत्तरतं० ३९। 5. ನದಿಗಳ ಸಂಗಮ. "समुद्रपत्न्योर्जलसन्निपाते पूतात्मनामत्र किलाभिषेकात्" रघु० १३-५८। 6. ಸಂಘರ್ಷ, ತಿಕ್ಕಾಟ. "आकम्प्राग्रैः केतुभिः सन्निपातम्" माघ० १८-३७।

सन्निबद्ध ಸನ್ನಿಬದ್ಧ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + नि + बन्ध (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)।

सन्निबन्ध ಸನ್ನಿಬಂಧ (पुं०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟುವುದು. सम् + नि + बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಗ್ರಂಥ, ಉತ್ತಮ ದರ್ಜೆಯ ಗ್ರಂಥ.

सन्निबन्धन ಸನ್ನಿಬಂಧನ (न०) 1. ರಾಜನು ಆಶ್ರಿತರ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಯಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಪಾರಿತೋಷಿಕದಾನ. सत् निबन्धनं गोहिरण्यादिशाश्वतपारितोषिकदानम्। 2. ಸದ್ಗ್ರಂಥ, ಉತ್ತಮ ದರ್ಜೆಯ ಗ್ರಂಥ. "अनुत्सूत्रपदन्यासा सद्वृत्तिः सन्निबन्धना। शब्दविद्येव नो भाति राजनीतिरपस्पशा" माघ० २-११२। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟುವುದು.

सन्निभ ಸನ್ನಿಭ (वि०) ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ

ಪ್ರಯೋಗ.) "भगवान् यज्ञपुरुषो जगर्जगेन्द्रसन्निभः" भाग० ३-१३-२२। सम्यक् नियतं भाति—सम्+नि+भा (दीप्तौ) "कः" (३-१-१३६)।

सन्नियोग ಸನ್ನಿಯೋಗ (पुं०) ಇನ್ನೊಂದರ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವುದು, ಇನ್ನೊಂದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಇರುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು, ಇನ್ನೊಂದರ ಜೊತೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು. सम् + नि + युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "सन्नियोगशिष्टानां सह वा प्रवृत्तिः सह वा निवृत्तिः" (परि० ८७)।

सन्निरुद्ध ಸನ್ನಿರುದ್ಧ (वि०) ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + नि + रुधिर् (आवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

सन्निरोध ಸನ್ನಿರೋಧ (पुं०) ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ, ಅಡಚಣೆ. सम् + नि + रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

सन्निवर्तन ಸನ್ನಿವರ್ತನ (न०) ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವುದು. सम्+नि+वृतु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सन्निवर्तित ಸನ್ನಿವರ್ತಿತ (वि०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + नि + वृतु (वर्तने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

सन्निवर्तिन् ಸನ್ನಿವರ್ತಿನ್ (वि०) ಹಿಂತಿರುಗುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರುವ. सम्+नि+वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वर्तिनी –ವರ್ತಿನೀ.**

सन्निविशत् ಸನ್ನಿವಿಶತ್ (वि०) 1. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ. सम् + नि + विश (प्रवेशने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. 3. ಸಾಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. स्त्रीयां "ङीप्" (४-१-६)। **–विशन्ती –ವಿಶನ್ತೀ.**

सन्निविष्ट ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವ, ಒಳಗೆ ಹೋಗಿರುವ. सम् + नि + विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಾಲಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ, ನಿರಂತರವಾಗಿ ಬೀಡು ಬಿಟ್ಟಿರುವ. "भूभर्तुरायतनिरन्तरसन्निविष्टाः पादा इवाभिबभुरावलयो रथानाम्" माघ० ५-२०। 3. ಕುಳಿತಿರುವ. "ध्येयः सदा सवितृमण्डलमध्यवर्ती नारायणः सरसिजासनसन्निविष्टः"।

सन्निवृत्त ಸನ್ನಿವೃತ್ತ (वि०) ಹಿಂತಿರುಗಿದ, ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದಿರುವ. सम्+नि+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)।

सन्निवेश ಸನ್ನಿವೇಶ (पुं०) 1. ಒಂದು ಗೃಹದ ಅಥವಾ ನಗರದ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಪ್ರದೇಶ. सन्निविशन्त्यत्र — सम् + नि + विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಉಚಿತವಾದ ಸ್ಥಾನ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳ. "गङ्गातीरमातोद्यस्थानमुपगम्य क्रियतां समाजसन्निवेशः" उ० रा० ७। 3. ನಗರದ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ವಿಹಾರ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರದೇಶ. 4. ರಚನೆ, ಜೋಡಣೆ. "महाभाग, सुश्लिष्टगुणतया रमणीय एष सन्निवेशः" मालती० १। 5. ಆಕಾರ, ರೂಪ. "विषमडामरोद्दामशरीरसन्निवेशः मठादपक्रम्य" मालती० ३। 6. ಮುನಿಗಳ ವಾಸಗೃಹ, ಪರ್ಣಶಾಲೆ. "अशून्यतीरां मुनिसन्निवेशैस्तमोपहन्त्रीं तमसां विगाह्य" रघु० १४-७६। 7. ಇಡುವುದು. "उत्तानपाणिद्वयसन्निवेशात् प्रफुल्लराजीवमिवाङ्कमध्ये" कुमा० ३-४५। 8. ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಪಾಸನೆ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪೂಜೆ.

सन्निषण्ण ಸನ್ನಿಷಣ್ಣ (वि०) ಇರುವ, ಸರಿಯಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವ. सम् + नि + षद्लृ (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। "पाश्चात्यभागमिह सानुषु सन्निषण्णाः पश्यन्ति शान्तमलसान्द्रतरांशुजालम्" माघ० ४-२२।

सन्निहित ಸನ್ನಿಹಿತ (वि०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸರಿಯಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. "नित्यं हरेः सन्निहिता निकामं कौमोदकी मोदयति स्म चेतः" माघ० ३-१८। 4. ಎದುರಿಗಿರುವ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿರುವ, ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ. "इदमनन्यपरायणमन्यथा हृदयसन्निहिते हृदयं मम" शाकु० ३-१६। 5. ಸಜ್ಜಾಗಿರುವ, ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ. "ननु इयं सन्निहितवेत्रासनैव द्वारप्रकोष्ठशाला" मुद्रा० १। 6. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದೆ ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲೇ ಬರಲಿರುವ. "तदपि संप्रति सन्निहिते मधावधिगमं धिगमङ्गलमश्रुणः" माघ० ६-१७।

संन्यसन ಸಂನ್ಯಸನ (न०) 1. ಕೆಳಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಇಡುವುದು. सम् + नि + असु (क्षेपणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪ್ರಪಂಚದ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಿತ್ಯಜಿಸುವುದು, ಬಾಹ್ಯ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆಯುವುದು, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದಿರುವುದು. "न कर्मणामनारम्भान्नैष्कर्म्यं पुरुषोऽश्नुते। न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति" गीता ३-४। 3. ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು, ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು, ಪರಿತ್ಯಜಿಸುವುದು.

संन्यस्त ಸಂನ್ಯಸ್ತ (वि०) 1. ಕೆಳಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದು ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + नि + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "सा संन्यस्ताभरणमबला पेशलं धारयन्ती शय्योत्सङ्गे निहितमसकृद्दुःखदुःखेन गात्रम्" मेघ० २-३०। 3. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಃಶೇಷವಾಗಿ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसञ्छिन्नसंशयम्" गीता ४-४१। 4. ತೊರೆದುಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "व्रीडादमुं देवमुदीक्ष्य मन्ये संन्यस्तदेहः स्वयमेव कामः" कुमा० ७-६७।

संन्यास ಸಂನ್ಯಾಸ (पुं०) 1. ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗ, ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲತ್ಯಾಗ. सम्+नि+असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१८)। "काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः। सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः" गीता १८-२। 2. ಪ್ರಥಮ ವರ್ಣದವರು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆಶ್ರಮ. ಆಶ್ರಮವು (1) ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ (2) ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ (3) ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಮತ್ತು (4) ಸಂನ್ಯಾಸಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮದ ನಂತರ ಆಯುಸ್ಸಿನ ಮೂರನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಳೆದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಳೆಯಬೇಕು. "एवं वनाश्रमे स्थित्वा तृतीयं भागमात्मनः। चतुर्थमायुषो भागं संन्यासेन नयेत् क्रमात्"॥ **ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮದ ಧರ್ಮಗಳು:** ಸಕಲ ಬಾಹ್ಯ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿರಬೇಕು. ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ ವಾಸಮಾಡದೆ ಗ್ರಾಮೈಕರಾತ್ರವಾಸ ಮಾಡಬೇಕು. ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ತಾನು ಯಾವ ಯತ್ನವನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗೃಹಸ್ಥರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷೆ ಯಾಚಿಸಿ ಜೀವಿಸಬೇಕು. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರಬೇಕು. "सर्वसङ्गपरित्यागो ब्रह्मचर्यसमन्वितः। जितेन्द्रियत्वमावासे नैकस्मिन् वसतिश्चिरम्॥ अनारम्भस्तथाहारे भिक्षा विप्रेष्वनिन्दिते। आत्मज्ञानविवेकश्च तथाह्यात्मावबोधनम्"॥ 3. ನ್ಯಾಸ, ನಿಕ್ಷೇಪ, ಇಡುಗೆ, ಶೇಖರಿಸಿಟ್ಟ ಧನ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಒಂದು ಕಡೆ ಇಡುವುದು.

संन्यासिन् ಸಂನ್ಯಾಸಿನ್ (पुं०) 1. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು. संन्यासोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಸರ್ವಸಂಗ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದವನು, ಈ ಲೋಕದ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವವನು. सम्+नि+असु (क्षेपणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ज्ञेयः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न काङ्क्षति। निर्द्वन्द्वो हि महाबाहो सुखं बन्धात्प्रमुच्यते" गीता ५-३। सदन्ने वा कदन्ने वा लोष्टे वा काञ्चने तथा। समबुद्धिर्यस्य शश्वत् स संन्यासीति कीर्तितः॥ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು— (1) ಜ್ಞಾನಸಂನ್ಯಾಸಿ (2) ವೇದಸಂನ್ಯಾಸಿ ಮತ್ತು (3) ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "ज्ञानसंन्यासिनः केचिद्वेदसंन्यासिनोऽपरे। कर्मसंन्यासिनस्त्वन्ये त्रिविधाः परिकीर्तिताः"॥ ಸರ್ವಸಂಗ ಪರಿತ್ಯಾಗವಮಾಡಿ ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ಭಾವಿಸುವವನು ಜ್ಞಾನ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. ಸರ್ವದಾ ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ನಿರತನಾಗಿ ಪ್ರಾಕೃತ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮಮತೆಯಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿರುವವನು ವೇದಸಂನ್ಯಾಸಿ. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡುವವನು ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸಿ. ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಜ್ಞಾನಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠ. "त्रयाणामपि चैतेषां ज्ञानी त्वभ्यधिको मतः"॥ (वि०) 2. ಆಹಾರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಅನಶನವ್ರತ ಕೈಗೊಂಡಿರುವವನು. "उवाच मारुतिर्वृद्धे संन्यासिन्यत्र वानरान्" भट्टि० ७-७६।

सपक्ष ಸಪಕ್ಷ (पुं०) 1. ನಿಶ್ಚಿತ ಸಾಧ್ಯವುಳ್ಳ ಪಕ್ಷ, ಸದ್ಧೇತುಗಳಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಪಕ್ಷ. "निश्चितसाध्यवान् सपक्षः" त० स०। ಧೂಮದಿಂದ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವಾಗ ಮಹಾನಸವು ಸಪಕ್ಷ. 2. ಸಮಾನವಾದ ಪಕ್ಷ. 3. ಒಂದೇ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನು, ಒಂದೇ ಪಂಗಡದವನು. "साधु रे पिङ्गलवानर, परित्रातस्त्वया सपक्षः" माल० ४।

सपत्राकरण ಸಪತ್ರಾಕರಣ (न०) ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸುವುದು, ಬಹಳ ನೋವುಂಟುಮಾಡುವುದು. सपत्र+डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। डाच् (५-४-६१)। ಬಾಣದ ಮೂಲ (ಬುಡ) ಭಾಗವೂ ಲಕ್ಷ್ಯವಾದ ಮೃಗ ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಸೇರುವಂತೆ ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ನೋವುಂಟುಮಾಡುವುದು ಸಪತ್ರಾಕರಣ. **–कृतः –ಕೃತಃ.** ಹೀಗೆ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. **–कृतिः –ಕೃತಿಃ.** ಹೆಚ್ಚು ನೋವುಂಟುಮಾಡುವುದು.

सपत्न ಸಪತ್ನ (पुं०) ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. सपत्नीव। समानं पतति एकार्थाभिनिवेशात्। "अन् सपत्ने"

इति निर्देशात् साधुः। "ततः सपत्नापनयस्मरणानुशयस्फुरा" माघ० २-१४।

सपत्नी ಸಪತ್ನೀ (स्त्री०) ಸವತಿ, (ಇನ್ನೊಬ್ಬಳಿಗೂ) ಸಮಾನ ಪತಿಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಒಬ್ಬನ ಅನೇಕ ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು. समानः पतिर्यस्याः, नकारादेशः समानस्य सभावोऽपि निपा० (४-१-३५)। "व्रजदपि लघुतां बभूव भारः सपदि हिरण्मयमण्डनं सपत्न्याः" माघ० ७-५९।

सपदि ಸಪದಿ (अव्य०) 1. ಆ ಕೂಡಲೆ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ತತ್‌ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ. सह पद्यते—पद (गतौ) "इन्" (उ० ४-११८)। "व्रजदपि लघुतां बभूव भारः सपदि हिरण्मयमण्डनं सपत्न्याः" माघ० ७-५९। 2. ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಸದ್ಯಃ. "सद्यः सपदि तत्क्षणे" अम०।

सपर्या ಸಪರ್ಯಾ (स्त्री०) ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ. सपर (पूजायाम्) कण्ड्वादिः "यक्" (३-१-२७)। "अः" (३-३-१०२)। "तमर्घ्यमर्घ्यादिकमादिपूरुषः सपर्यया साधु स पर्यपूपुजत्" माघ० १-१४।

सपाद ಸಪಾದ (वि०) 1. ಒಂದು ಪಾದ (ಭಾಗ) ದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ. पादेन चतुर्थांशेन सहितः। "तेन सपादसप्ताध्यायीं प्रति त्रिपाद्यसिद्धा। त्रिपाद्यामपि पूर्वं प्रति परं शास्त्रमसिद्धम् स्यात्" सि० कौ० (८-२-१)। 2. ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು. पादाभ्यां चरणाभ्यां सह वर्तते।

सपिण्ड ಸಪಿಂಡ (वि०) ಜ್ಞಾತಿ, ದಾಯಾದ. समानः पिण्डो देहो मूलपुरुषो वा यस्य। [ಒಂದು ವಂಶದ ಏಳು ತಲೆಮೊರೆಯವರೆಗೂ ಸಪಿಂಡರು. ಅನಂತರ ಆ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೆಸರು ತಿಳಿಯುವವರೆಗೂ ಸಮಾನೋದಕರು.] "सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्तते। समानोदकभावस्तु जन्मनाम्नोरवेदने" मनु० ५-६०।

सपीति ಸಪೀತಿ (स्त्री०) ಅನೇಕರೊಡನೆ ಕುಳಿತು ಪಾನ ಮಾಡುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಕುಡಿಯುವುದು. समाना पीतिः सह पीतिर्वा। "सपीतिः स्त्री तुल्यपानम्" अम०। "सपीतेःसंप्रीतेरजनि रजनीशः परिषदा परीतस्ताराणां दिनमणिमणिग्रावमणिकः" नैष० २२-१४४।

सप्तक ಸಪ್ತಕ (न०) 1. ಏಳು ಸಂಖ್ಯೆ. सप्तन् स्वार्थे "कः"। (वि०)2. ಏಳನೆಯ. 3. ಏಳು ಸಂಖ್ಯೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सप्तकी ಸಪ್ತಕೀ (स्त्री०) ಒಡ್ಯಾಣ, ಡಾಬು. सप्त स्वरान् कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "स्त्रीकट्यां मेखला काञ्ची सप्तकी रशना तथा" अम०।

सप्तचत्वारिंश ಸಪ್ತಚತ್ವಾರಿಂಶ (वि०) ನಲವತ್ತೇಳನೆಯ. सप्तचत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)।

सप्तचत्वारिंशत् ಸಪ್ತಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ (स्त्री०) ನಲವತ್ತೇಳು. सप्तभिरधिका चत्वारिंशत्।

सप्तचत्वारिंशत्तम ಸಪ್ತಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ತಮ (वि०) ನಲವತ್ತೇಳನೆಯ. सप्तचत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटो वा "तमट्" (५-२-५६)। पक्षे –चत्वारिंशः –ಚತ್ವಾರಿಂಶ.

सप्तच्छद ಸಪ್ತಚ್ಛದ (पुं०) ಏಳೆಲೆ ಬಾಳೆಗಿಡ. सप्त च्छदा यस्य। "प्रफुल्लतापिच्छनिभैरभीषुभिः शुभैश्च सप्तच्छदपांसुपाण्डुभिः" माघ० १-२२।

सप्तजिह्व ಸಪ್ತಜಿಹ್ವ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. सप्त कालीकरालीमनोजवाप्रभृतयः जिह्वा अस्य। "यस्मात् काल्यादिजिह्वाश्च अग्नेर्भवति सप्त च। स सप्तजिह्व आख्यातः लोकसन्तर्पणे रतः" इति निरुक्तिः। "सहस्रार्चिः सप्तजिह्वः सप्तैधाः सप्तवाहनः" वि० स०। 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. ಅಗ್ನಿಯ ಸಪ್ತ ಜಿಹ್ವೆಗಳು: (1) काली (2) कराली (3) मनोजवा (4) सुलोहिता (5) सुधूम्रवर्णा (6) उग्रा ಮತ್ತು (7) प्रदीप्ता।

सप्तज्वाल ಸಪ್ತಜ್ವಾಲ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. सप्त ज्वाला अस्य।

सप्ततन्तु ಸಪ್ತತಂತು (पुं०) ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. सप्तभिः छन्दोभिः अग्निजिह्वाभिर्वा तन्यते—तनु (विस्तारे) "तुन्" (उ० १-६९)। "सप्ततन्तुमधिगन्तुमिच्छतः कुर्वनुग्रहमनुज्ञया मम" माघ० १४-६।

सप्तति ಸಪ್ತತಿ (स्त्री०) ಎಪ್ಪತ್ತು, ಸಂಖ್ಯೆ. सप्तदशतः परिमाणमस्य "तिः" (५-१-५९)। निपा०। "नवतिर्योजनानां च सहस्राणां च सप्ततिः। यावद्घटिकमात्रेण तावच्चलति भास्करः"।

सप्ततितम ಸಪ್ತತಿತಮ (वि०) ಎಪ್ಪತ್ತನೆಯ. सप्ततेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटो वा "तमट्" (५-२-५६)। पक्षे सप्ततः।

सप्तदश ಸಪ್ತದಶ (वि०) ಹದಿನೇಳನೆಯ. सप्तदशानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। "ततः सप्तदशे जातः सत्यवत्यां पराशरात्। चक्रे वेदतरोः शाखा दृष्ट्वा पुंसोऽल्पमेधसः" भाग० १-३-२१।

सप्तदशन् ಸಪ್ತದಶನ್ (त्रि० ब० व०) 1. ಹದಿನೇಳು ಸಂಖ್ಯೆ. सप्तभिरधिका दश। (वि०) 2. ಹದಿನೇಳು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ.

सप्तदीधिति ಸಪ್ತದೀಧಿತಿ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. सप्त दीधितयोऽस्य। "स्वर्णतप्तवृतमन्त्रदीधितिः" त्रिकाण्ड०।

सप्तद्वीपा ಸಪ್ತದ್ವೀಪಾ (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ವಸುಮತಿ, ಭೂಮಿ. सप्त द्वीपा यस्याम्। [ವಿವರಕ್ಕೆ "जम्बूद्वीप" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सप्तधा ಸಪ್ತಧಾ (अव्य०) ಏಳು ವಿಧವಾಗಿ, ಏಳು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. सप्तन् "धा" (५-३-४२)। "स तान् गैरिकरक्ताङ्गान् सप्तधा सुतनिर्झरान्" याद० २२-१५२।

सप्तधातु ಸಪ್ತಧಾತು (पुं० ब० व०) ದೇಹದೊಳಗಿನ ರಸ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಧಾತುಗಳು. सप्तगुणिता धातवः। **ಸಪ್ತಧಾತುಗಳು:** (1) ರಸ (2) ರಕ್ತ (3) ಮಾಂಸ (4) ಮೇದಸ್ಸು (5) ಅಸ್ಥಿ (6) ಮಜ್ಜೆ ಮತ್ತು (7) ವೀರ್ಯ (ಶುಕ್ರ). "रसासृङ्मांसमेदोऽस्थिमज्जानः शुक्रसंयुताः। शरीरस्था इमे ज्ञेयाः पण्डितैः सप्त धातवः"।

सप्तन् ಸಪ್ತನ್ (त्रि०) ಏಳು ಸಂಖ್ಯೆ. षप (समवाये) "कनिन्" तुट् च (उ० १-१५५)।

सप्तपदी ಸಪ್ತಪದೀ (स्त्री०) ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಸಪ್ತಪದೀಶಾಸ್ತ್ರ, ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ವಧುವು ಏಳು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಇಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. ಸಪ್ತ ಮಂಡಲವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ತಂಡುಲದ ಮೇಲೆ ವರನು ವಧುವಿನ ಪಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಅಗ್ನಿಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿ ಏಳು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಇಡಿಸುವುದು ಸಪ್ತಪದೀ ಶಾಸ್ತ್ರ. सप्तानां पदानां समाहारः "ङीप्" (४-१-२१)।

सप्तपर्ण ಸಪ್ತಪರ್ಣ (पुं०) ಏಳೆಲೆ ಬಾಳೆಗಿಡ. सप्त पर्णान्यस्य। "प्रसवैः सप्तपर्णानां मदगन्धिभिराहताः। असूययेव तन्नागाः सप्तधैव प्रसुस्रुवुः" रघु० ४-२३।

सप्तपाताल ಸಪ್ತಪಾತಾಳ (न०) ಏಳು ಪಾತಾಳ ಲೋಕಗಳು, ಏಳು ಅಧೋಲೋಕಗಳು. सप्तानां पातालानां समाहारः। **ಸಪ್ತ ಪಾತಾಳಗಳು:** (1) अतलम् (2) वितलम् (3) सुतलम् (4) तलातलम् (5) रसातलम् (6) महातलम् ಮತ್ತು (7) पातालम्।

सप्तप्रकृति ಸಪ್ತಪ್ರಕೃತಿ (स्त्री० ब० व०) ರಾಜ್ಯದ ಏಳು ಅಂಗಗಳು. (1) ಸ್ವಾಮಿ (2) ಅಮಾತ್ಯ (3) ಸುಹೃತ್ತು (4) ಕೋಶ (ಬೊಕ್ಕಸ) (5) ರಾಷ್ಟ್ರ (6) ದುರ್ಗ ಮತ್ತು (7) ಬಲ (ಸೈನ್ಯ) ಇವು ಸಪ್ತ ಪ್ರಕೃತಿಗಳು. ಪೌರರೂ ಸೇರಿ ರಾಜ್ಯಾಂಗಗಳು ಎಂಟು.

सप्तभद्र ಸಪ್ತಭದ್ರ (पुं०) ಶಿರೀಷವೃಕ್ಷ. ಬಾಗೆಮರ. सप्तसु स्थानेषु भद्रमस्य।

सप्तभूमिक ಸಪ್ತಭೂಮಿಕ (वि०) ಏಳು ಮಹಡಿಗಳುಳ್ಳ ಮನೆ. सप्तभूमिका यस्य।

सप्तम ಸಪ್ತಮ (वि०) ಏಳನೆಯ. सप्तन् "डट्" (५-२-४८)। डटो मडागमः (५-२-४९)। "अद्भुतस्थितिरनान्तरबाह्यः सप्तमस्तु समयोऽयमपूर्वः" याद० २१-१६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **सप्तमी ಸಪ್ತಮೀ.**

सप्तमी ಸಪ್ತಮೀ (स्त्री०) ಮಾಸದ ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷಗಳ ಏಳನೇ ತಿಥಿ. सप्तम "ङीप्" (४-१-१५)। ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಏಳನೇ ಕಲೆಯು ತುಂಬುವುದು. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯಹೊಂದಲು ಏಳನೆಯ ಕಲೆಯ ಹ್ರಾಸವಾಗುವುದು.

सप्तर्षि ಸಪ್ತರ್ಷಿ (पुं० ब० व०) ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸ ಪುತ್ರರಾದ ಏಳು ಮಂದಿ ಋಷಿಗಳು. सप्त ऋषयः।

1. ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನ್ವಂತರದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು: (1) मरीचिः (2) अत्रिः (3) पुलहः (4) पुलस्त्यः (5) क्रतुः (6) अङ्गिराः ಮತ್ತು (7) वसिष्ठः।

2. ಸ್ವಾರೋಚಿಷಮನ್ವಂತರ—"ऊर्जस्तम्भस्तथा प्राणो दत्तोलिर्ऋषभस्तथा। निश्चरश्चार्ववीराश्च तत्र सप्तर्षयोऽभवन्"॥

3. ಉತ್ತಮಮನ್ವಂತರ— ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರರಾದ ಪ್ರಮದ ಮೊದಲಾದವರು. "स्वतेजसा हि तपसो वसिष्ठस्य महात्मनः। तनयाश्चान्तरे तस्मिन् सप्तसप्तर्षयोऽभवन्"॥

4. ತಾಮಸಮನ್ವಂತರ — "ज्योतिर्धामा पृथुः काव्यश्चैत्रोऽग्निर्बलकस्तथा। प्रवीरश्च तथा ब्रह्मन् सप्त सप्तर्षयोऽभवन्"॥

5. ರೈವತಮನ್ವಂತರ—"हिरण्यरेता वेदश्रीरूर्ध्वबाहुस्तथापरः। वेदबाहुः सुधामा च पर्जन्यश्च महामुनिः। वसिष्ठश्च महाभागो वेदवेदान्तपारगः। एते सप्तर्षयश्चासन् रैवतस्यान्तरे मनोः"॥

6. ಚಾಕ್ಷುಷಮನ್ವಂತರ—"सुमेधा विरजाश्चैव हविष्मानुन्नतो मधुः। अतिनामा सहिष्णुश्च सप्तासन्निति चर्षयः"॥

7. ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ವೈವಸ್ವತಮನ್ವಂತರ— "अत्रिश्चैव वसिष्ठश्च काश्यपश्च महानृषिः। गौतमश्च

भरद्वाजो विश्वामित्रोऽथ कौशिकः ॥ तथैव पुत्रो भगवान् ऋचीकस्य महात्मनः । जमदग्निस्तु सप्तैते मुनयोऽत्र तथान्तरे" ॥

8. ಸಾವರ್ಣಿಮನ್ವಂತರ—"रामो व्यासो गालवश्च दीप्तिमान् कृप एव च । ऋष्यशृङ्गस्तथा द्रौणिः तत्र सप्तर्षयोऽभवन्" ॥

9. ದಕ್ಷಸಾವರ್ಣಿಮನ್ವಂತರ—"मेधातिथिर्वसुः सत्यो ज्योतिष्मान् द्युतिमांस्तथा । सप्तर्षयोऽन्यः सबलस्तथान्यो हव्यवाहनः" ॥

10. ಬ್ರಹ್ಮಸಾವರ್ಣಿಮನ್ವಂತರ—"आपो भूतिर्हविष्मांश्च सुकृती सत्य एव च । नाभागोऽप्रतिमश्चैव वासिष्ठश्चैव सप्तमः" ॥

11. ಧರ್ಮಸಾವರ್ಣಿಮನ್ವಂತರ—"हविष्मांश्च वरिष्ठश्च ऋष्टिरन्यस्तथारुणिः । निश्चरश्चानघश्चैव विष्टिश्चान्यो महामुनिः । सप्तर्षयोऽन्तरे तस्मिन् अग्निदेवश्च सप्तमः" ॥

12. ರುದ್ರಸಾವರ್ಣಿಮನ್ವಂತರ—"द्युतिस्तपस्वी सुतपास्तपोमूर्तिस्तपोनिधिः । तपोरतिस्तथैवान्यः सप्तमस्तु तपोधृतिः ॥

13. ದೇವಸಾವರ್ಣಿಮನ್ವಂತರ—"धृतिमानव्ययश्चैव तत्त्वदर्शी निरुत्सुकः । निर्मोहः सुतपाश्चान्यो निष्प्रकम्पश्च सप्तमः" ॥

14. ಇಂದ್ರಸಾವರ್ಣಿಮನ್ವಂತರ—"अग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्च शुचिर्मुक्तोऽथ माधवः । शुक्रोऽजितश्च सप्तैते तदा सप्तर्षयः स्मृताः" ॥

सप्तला ಸಪ್ತಲಾ (स्त्री०) 1. ಏರಜಾಜಿ ಗಿಡ. 2. ಮುಂಡಕಳ್ಳಿ. 3. ಗುಲಗಂಜಿ. 4. ಹಸುರು ಪಾದರಿ. सप्त लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३) । "अथ सप्तला । नवमालीचर्मकषागुञ्जासु पाटलो स्त्रियाम्" मेदि० ।

सप्तलोक ಸಪ್ತಲೋಕ (पुं०) ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳು. (1) ಭೂಲೋಕ (2) ಭುವರ್ಲೋಕ (3) ಸುವರ್ಲೋಕ (4) ಮಹರ್ಲೋಕ (5) ಜನಲೋಕ (6) ತಪೋಲೋಕ ಮತ್ತು (7) ಸತ್ಯಲೋಕ. "सप्तसामोपगीतं त्वां सप्तार्णवजलेशयम् । सप्तार्चिर्मुनिमाचख्युः सप्तलोकैकसंश्रयम्" रघु० १०-२१ ।

सप्तविंश ಸಪ್ತವಿಂಶ (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ. सप्तविंशतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८) ।

सप्तविंशति ಸಪ್ತವಿಂಶತಿ (स्त्री०) ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು. सप्ताधिका विंशतिः ।

सप्तसप्ति ಸಪ್ತಸಪ್ತಿ (पुं०) "ಸಪ್ತ"ವೆಂಬ ಕುದುರೆಯುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯ. सप्तभिर्नामभिरुपलक्षितः सप्तिरश्वो यस्य । "सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रमेकोऽश्वो वहति सप्तनाम" श्रुतिः । "हविर्भुजामेधवतां चतुर्णां मध्ये ललाटंतपसप्तसप्तिः" रघु० १३-४१ ।

सप्तसागर ಸಪ್ತಸಾಗರ (पुं० ब० व०) ಏಳು ಸಮುದ್ರಗಳು. सप्तगुणिताः सागराः । (1) ಲವಣ (2) ಇಕ್ಷು (3) ಸುರಾ (4) ಸರ್ಪಿಃ (5) ದಧಿ (6) ಕ್ಷೀರ ಮತ್ತು (7) ಜಲ. ಇವು ಸಪ್ತಸಮುದ್ರಗಳು.

सप्तार्चिस् ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಸ್ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. सप्त अर्चींषि यस्य । "सप्तसामोपगीतं त्वां सप्तार्णवजलेशयम् । सप्तार्चिर्मुखमाचख्युः सप्तलोकैकसंश्रयम्" रघु० १०-२१ । 2. ಶನಿಗ್ರಹ. (वि०) 3. ಕ್ರೂರದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು. "सप्तार्चिः पावके पुंसि क्रूरचक्षुषि तु त्रिषु" मेदि० । "छायासुतोऽसितः सौरिः सप्तार्ची रेवतीभवः" अभि० चि० ।

सप्तार्णव ಸಪ್ತಾರ್ಣವ (पुं० ब० व०) ಸಪ್ತಸಾಗರಗಳು, ಏಳು ಸಮುದ್ರಗಳು. सप्त अर्णवाः । "शशङ्के विस्मयाविद्धः सप्तार्णवसमाहृतिम्" याद० २२-२०३ ।

सप्ताश्व ಸಪ್ತಾಶ್ವ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ, "ಸಪ್ತ"ವೆಂಬ ಕುದುರೆಯುಳ್ಳ ಭಾಸ್ಕರ. सप्तभिर्नामभिरुपलक्षितः अश्वो यस्य । ಸೂರ್ಯನ ರಥಕ್ಕೆ ಏಳು ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಒಂದೇ ಕುದುರೆಗೆ ಸಪ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಒಂದೇ ಕುದುರೆಯು ಸೂರ್ಯನ ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುವುದು. ["सप्तसप्ति" ನೋಡಿ.] 2. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

सप्ति ಸಪ್ತಿ (पुं०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. षप (समवाये) "क्तिच्" (३-३-१७४) ।

सफल ಸಫಲ (वि०) 1. ಫಲಸಹಿತವಾದ, ಪ್ರಯೋಜನಸಹಿತವಾದ, ಅಮೋಘವಾದ. फलेन सह वर्तते । "सफलो राघवोद्योगः" । 2. ಫಲಸಹಿತವಾದ, ಹಣ್ಣುಕಾಯಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "आश्रयदाश्रमपदं सफलस्निग्धपादपम्" कथास० ।

सबल ಸಬಲ (वि०) 1. ಸೈನ್ಯಸಹಿತನಾದ, ಸೇನಾಸಮೇತನಾದ. बलेन सह वर्तते । 2. ಶಕ್ತಿವಂತ, ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ, 3. ಸಾಮರ್ಥ್ಯಶಾಲಿ.

सब्रह्मचर्य ಸಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ (नं०) 1. ಸಮಾನ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಒಂದೇ ಶಾಖೆಯ ವ್ರತ (ವೇದಾಧ್ಯಯನ) ವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದು. एकस्मिन् ब्रह्मणि व्रताचरणम्। सब्रह्म समानवेदः लक्षणया समानवेदाध्ययनम्, तस्य चर्यमनुष्ठानम्। "शकुन्तयःशोणमुखा भजन्ते सब्रह्मचर्यं सह तीक्ष्णधीभिः" याद० १८-६१। 2. ಸಹಾಧ್ಯಾಯಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಂಗ ಮಾಡುವುದು.

सब्रह्मचारिन् ಸಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಸಮಾನ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ರೂಪವಾದ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ, ಪರಸ್ಪರ ಒಂದೇ ಶಾಖೆಯ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. समानं ब्रह्म वेदः लक्षणया तदध्ययनरूपं व्रतम्, तच्चरति—चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-८०)। ಒಬ್ಬ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಶಾಖೆಯ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಸಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು. "एकब्रह्मव्रताचारा मिथः सब्रह्मचारिणः" अम०। 2. ಸುಖದುಃಖಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನ ಭಾಗವುಳ್ಳವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–चारिणी –ಚಾರಿಣೀ.** "दुःखसब्रह्मचारिणी तरलिका क्व गता" काद०।

सभर्तृका ಸಭರ್ತೃಕಾ (स्त्री०) ಪತಿಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಪತಿಯೊಡನೆ ಇರುವ ಹೆಂಗಸು, ಸುಮಂಗಲಿ. भर्त्रा सह वर्तते। सहस्य सभावः। "कप्" (५-४-१५३)। "पतिवत्नी सभर्तृका" अम०।

सभा ಸಭಾ (स्त्री०) 1. ಕಾರ್ಯಕಲಾಪ ಪರಿಶೀಲನೆಗಾಗಿ ಜನರು ಒಟ್ಟುಸೇರುವುದು. सह भान्त्यत्र—भा (दीप्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। "व्यद्योतिष्ट सभावेद्यामसौ नरशिखित्रयी" माघ० २-३। 2. ಜನರ ಗುಂಪು, ಸಮಾರಂಭಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರುವ ಜನರ ಸಮೂಹ. 3. ಸಮಾಲೋಚನೆಗಾಗಿ ಸೇರುವ ಜನರ ಸಮೂಹ. ರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆ ಮುಂತಾದುದು. "न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धाः" हितो०। 4. ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಭಾಸದ. 5. ವಿದ್ವಾಂಸರ ಗೋಷ್ಠಿ, ಪಂಡಿತರ ಪರಿಷತ್ತು. 6. ಮಂದಿರ, ಗೃಹ. 7. ದ್ಯೂತ, ಜೂಜು. "सभा द्यूतसमूहयोः। गोष्ठ्यां सभ्येषु शालायाम्" हेम०। "सभा सामाजिके गोष्ठ्यां द्यूतमन्दिरयोरपि" मेदि०।

सभाजन ಸಭಾಜನ (नं०) 1. ಗೌರವಿಸಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು, ಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡಿ ಆನಂದಪಡಿಸುವುದು. "समाजनार्थं तनुते भवत्याः प्रायःपदन्यासपटीमुदन्वान्" याद० १८-११२। 2. ಆಲಿಂಗನ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರೀತಿ ತೋರಿಸುವುದು. सभाज (प्रीतिदर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अथ द्वे आनन्दनसभाजने" अम०। "सभाजने मे भुजमूर्ध्वबाहुःसव्येतरं प्राध्वमितः प्रयुङ्क्ते" रघु० १३-४३। (वि०) 3. ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ. "प्रभूतनागाश्वरथं सभाजनं समृद्धियुक्तं बहुपानभोजनम्" भा० वन०।

सभापति ಸಭಾಪತಿ (पुं०) 1. ಒಂದು ಸಭೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷ, ಸಭೆಯ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಯಜಮಾನ. सभायाः पतिः। 2. ಜೂಜಿನ ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ.

सभासद् ಸಭಾಸದ್ (पुं०) ಸಭ್ಯ, ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವವನು, ಸಾಮಾಜಿಕ. सभायां सीदति—षद्लृ (विशरणादौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "श्रुताध्ययनसंपन्नाः धर्मज्ञाः सत्यवादिनः। राज्ञा सभासदः कार्याः शत्रौ मित्रे च ये समाः" याज्ञ० २-२। "यथाक्रमं सात्यकिरुत्सवादौ संभावयामास सभासदस्तान्" याद० १३-७६।

सभास्तार ಸಭಾಸ್ತಾರ (पुं०) ಸಭ್ಯ, ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವವನು. सभां स्तृणाति—स्तृञ् (आच्छादने) "अण्" (३-२-१)।

सभि(भी)क ಸಭಿ(ಭೀ)ಕ (पुं०) ಜೂಜನ್ನು ಆಡಿಸುವವನು, ಜೂಜಿನ ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ. सभा द्यूतमाश्रयत्वेनास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११६)। "ग्लहे शतिकवृद्धेस्तु सभिकं पञ्चकं शतम्" याज्ञ० २-१९९।

सभ्य ಸಭ್ಯ (पुं०) 1. ಸತ್ಪುರುಷ, ಸಾಧು. 2. ಸಭೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು, ಸಭೆಯಲ್ಲಿರಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. सभायां साधुः "यः" (४-४-१०५)। "तस्मै सभ्याः सभार्याय गोप्त्रे गुप्ततमेन्द्रियाः। अर्हणामर्हते चक्रुः मुनयो नयचक्षुषः" रघु० १-५५। 3. ಜೂಜಾಡಿಸುವವನು, ಜೂಜಿನ ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ. (वि०) 4. ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು, ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. 5. ಸಭೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವನು.

सभ्यता ಸಭ್ಯತಾ (स्त्री०) ಒಳ್ಳೆಯತನ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ. सभ्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

सम् ಸಮ್ (अव्य०) ಇದೊಂದು ಉಪಸರ್ಗಾವ್ಯಯ. ಈ ಉಪಸರ್ಗವು ಸುಬಂತ ಮತ್ತು ತಿಙಂತ ಪದಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು. 1. ಶೋಭನ, ಕಲ್ಯಾಣ, ಮಂಗಳ. 2. ಸುಖ. "सम् कल्याणे सुखे सम् तु शोभनार्थसमार्थयोः"

मेदि० । 3. ಸಮಾನ, ಸದೃಶ. 4. ಸಂಗತ, ಸಮಂಜಸ. 5. ಪ್ರಕೃಷ್ಟ, ಉತ್ತಮ. सम् सङ्गार्थे प्रकृष्टार्थे शोभनार्थ-समार्थयोः" हेम० । 6. ಸಮುಚ್ಚಯ. 7. ಸಂಗ, ಸಂಬಂಧ. 8. ಸಮ್ಯಕ್, ಚೆನ್ನಾಗಿ. "समेधितस्तस्य विवाहवह्निः पुरोधसा पुण्यकृदग्रिमेण" याद० १३-८५ । "समीक्षिता ब्रह्मसुतस्य पत्नी सर्वैरभूत् सादरदर्शनीया" याद० १३-९६ ।

सम ಸಮ (पुं०) 1. ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ದ್ವಾದಶರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ 2 4 6 8 10 ಮತ್ತು 12ನೇ ರಾಶಿಗಳು, ವೃಷಭ ಕರ್ಕಾಟಕ ಕನ್ಯಾ ವೃಶ್ಚಿಕ ಮಕರ ಮತ್ತು ಮೀನ ರಾಶಿಗಳು. "क्रूरोऽथ सौम्यः पुरुषोऽङ्गना च ओजोऽथ युग्मं विषमः समश्च । चरस्थिरद्व्यात्मकनामधेया मेषादयोऽमी क्रमशः प्रदिष्टाः"। 2. ಶತ್ರುತ್ವ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರತ್ವ ಎರಡೂ ಇಲ್ಲದ ಗ್ರಹ. 3. (ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ) ಸಮತಾಳ, ಹಾಡು ಮತ್ತು ವಾದ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಹಾಡುವವನು ಹಾಕುವ ತಾಳ. (न०) 4. ಸಮಸ್ಥಳ. "संनिपत्य शनकैरथ निम्नादन्धकारमुदवाप समानि" किरा० ९-११ । (वि०) 5. ಸಮಾನವಾಗಿರುವ, ಹೋಲುವ, ಸದೃಶವಾದ. "स्त्रियश्च पत्यौ सुरसुन्दरीभिः समा नवप्रेमणि सानुरागाः" माघ० ३-२७ । 6. ಸರಿಸಮಾನವಾದ, ತಕ್ಕಂತಿರುವ. "अवैमि ते सारमतः खलु त्वां कार्ये गुरुण्यात्मसमं नियोक्ष्ये" कुमा० ३-१३ । 7. ಭೇದವಿಲ್ಲದ, ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ. "सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ । ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि" गीता २-३८ । 8. ಸಮವಾಗಿರುವ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟುಗಿಲ್ಲದ. "सम्प्रति समदेशवर्तिनो न ते दुरासदो भविष्यति" शाकु० १ । (अव्य०) 9. ಸಮಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ. "नवं पयो यत्र घनैर्मया च त्वद्विप्रयोगाश्रु समं विसृष्टम्" रघु० १३-२६ । 10. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ, ಕೂಡ, ಸಂಗಡ. "आहो निवत्स्यसि समं हरिणाङ्गनाभिः" शाकु० १-२३ । 11. ಸಮವಾಗಿ, ಸರಿಸಮವಾಗಿ. "यथा सर्वाणि भूतानि धरा धारयते समम्" मनु० ९-३११ ।

समकाल ಸಮಕಾಲ (पुं०) 1. ಅದೇ ಸಮಯ, ಏಕಕಾಲ. समः कालः। (अव्य०) 2. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ.

समकालिक ಸಮಕಾಲಿಕ (वि०) ಸಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ, ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ. समकाल "ठञ्" (४-३-११) । समानकालीनः प्राक्कालीनः इत्यपभ्रंशा एव इति सि० कौ० ।

समकोल ಸಮಕೋಲ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. "द्विरसनः समकोलश्च भेकभुक्" त्रिकाण्ड० ।

समक्ष ಸಮಕ್ಷ (अव्य०) ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಕಣ್ಣಿನ ಎದುರಿಗೆ. अक्ष्णोः समीपे—अव्ययी० (२-१-६) । "तथा समक्षं दहता मनोभवं पिनाकिना भग्नमनोरथा सती" कुमा० ५-१ ।

समग्र ಸಮಗ್ರ (वि०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. सङ्गतमग्रमस्य । "सर्वैरुस्रैः समग्रैस्त्वमिव नृपगुणैः दीप्यते सप्तसप्तिः" माल० २-१२ ।

समङ्गा ಸಮಂಗಾ (स्त्री०) 1. ಮಂಜಿಷ್ಠ. 2. ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವ ಗಿಡ. समन्ततोऽङ्गति—अगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४) । "मञ्जिष्ठा विकसा जिङ्गी समङ्गा कालमेषिका" अम० । "नमस्कारी गण्डकाली समङ्गा खदिरेत्यपि" अम० ।

समचित्त ಸಮಚಿತ್ತ (न०) 1. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮನಸ್ಸು. समं चित्तम् । (वि०) 2. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. 3. ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ರೀತಿ (ಸಮನಾಗಿ) ನೋಡುವವನು. समं सर्वेषु विषयेषु समानं चित्तं यस्य ।

समज ಸಮಜ (पुं०) 1. ಪಶುಗಳ ಗುಂಪು. सम् + अज (गतौ) "अप्" (३-३-६९) । "गुहाद्वारेण निर्यातः समजेन पशूनिव" भट्टि० ७-५९ । (न०) 2. ವನ, ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. समजन्ति पशवो यत्र — सम् + अज "अप्" । "समजः पशुवृन्दे ना विपिने तु नपुंसकम्" मेदि० ।

समज्ञा ಸಮಜ್ಞಾ (स्त्री०) ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. समैः सर्वैर्ज्ञायते—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (वा० ३-३-५८) । "यशः कीर्तिः समज्ञा च" अम० । ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ समज्या समाज्ञा समाख्या ಎಂದೂ ಪಾಠಗಳುಂಟು.

समज्या ಸಮಜ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಸಭೆ, ಪರಿಷತ್ತು, ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳ ಸಮಾಲೋಚನೆಗಾಗಿ ಜನರು ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು. समजन्त्यस्याम्—सम्+अज (गतौ) "क्यप्" (३-३-९९) । "समज्या परिषद्गोष्ठी" अम० । 2. ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ.

समञ्जस ಸಮಂಜಸ (वि०) ನ್ಯಾಯವಾದ, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ, ಹೊಂದಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಸಮ್ಮತಿಸಬಹುದಾದ. सम्यगञ्जोऽत्र—"अच्"

(५-४-७५)। "अश्लेषन्यायकल्पास्तु देशरूपं समञ्जसम्" अम०। "गुणापवादेन तदन्यरोपणात् भृशाधिरूढस्य समञ्जसं जनम्" किरा० १४-१२।

समता ಸಮತಾ (स्त्री०) 1. ಎಲ್ಲರಲ್ಲೂ ಸಮನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. समस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "समतया वसुवृष्टिविसर्जनैर्नियमनादसतां च नराधिपैः" रघु० ९-६। 2. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. "आकर्णमुल्लसितमम्बु विकासिकाशनीकाशमाप समतां सितचामरस्य" माघ० ५-३५।

समतिरिक्त ಸಮತಿರಿಕ್ತ (वि०) ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ. सम्यक् अतिरिच्यते— सम्+रिचिर् (विरेचने) "क्तः" (३-२-१०२)।

समदर्शिन् ಸಮದರ್ಶಿನ್ (वि०) ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ನೋಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ನೋಡುವವನು. समं पश्यति — दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि। शुनि चैव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः" गीता ५-१८।

समदृष्टि ಸಮದೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಸಮಾನವಾದ ದೃಷ್ಟಿ, ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ನೋಡುವುದು. समा दृष्टिः। "सुखे दुःखे च विप्रेन्द्र या दृष्टिर्वर्तते सदा। तथा शत्रौ च मित्रे च समदृष्टिश्च सा स्मृता"। (वि०) 2. ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ನೋಡುವವನು, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಭೇದಭಾವವಿಲ್ಲದೆ ನೋಡುವವನು. समा दृष्टिर्यस्य।

समधिक ಸಮಧಿಕ (वि०) ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ. सम्यक् अधिकः। "प्रतिकृतिरचनाभ्यो दूतिसन्दर्शिताभ्यः समधिकतररूपाः शुद्धसन्तानकामैः" रघु० १८-५३।

समधिगत ಸಮಧಿಗತ (वि०) 1. ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+अधि+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

समधिगम ಸಮಧಿಗಮ (पुं०) 1. ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. सम्+अधि+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವಿಕೆ. "ल्युट्" (३-३-११५)। **–गमनम् –ಗಮನಮ್.**

समनुकीर्तन ಸಮನುಕೀರ್ತನ (न०) ಉನ್ನತವಾದ ಪ್ರಶಂಸೆ. सम्+अनु+कॄत (संशब्दने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समनुकीर्तित ಸಮನುಕೀರ್ತಿತ (वि०) ಬಹಳವಾಗಿ ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+अनु+कॄत (संशब्दने) "क्तः" (३-२-१०२)।

समनुगत ಸಮನುಗತ (वि०) ಅನುಸರಿಸಿಹೋಗಿರುವವನು, ಅನಂತರ ಹೋದವನು. सम्+अनु+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

समनुज्ञा ಸಮನುಜ್ಞಾ (स्त्री०) 1. ಅನುಮತಿ, ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 2. ಆಜ್ಞೆ.

समनुज्ञात ಸಮನುಜ್ಞಾತ (वि०) 1. ಅನುಮತಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಿಗೆ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+अनु+ज्ञा (नियोगे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಆಜ್ಞೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

समनुज्ञान ಸಮನುಜ್ಞಾನ (न०) 1. ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. सम्+अनु+ज्ञा (नियोगे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ.

समन्त ಸಮಂತ (पुं०) 1. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. (वि०) 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವ.

समन्ततस् ಸಮಂತತಸ್ (अव्य०) ಸುತ್ತಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ. समन्तात् "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "साटोपमुर्वीमनिशं नदन्तो यैः प्लावयिष्यन्ति समन्ततोऽमी" माघ० ३-७४।

समन्तदुग्धा ಸಮಂತದುಗ್ಧಾ (स्त्री०) ಸ್ನುಹೀವೃಕ್ಷ, ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. समन्तात् दुग्धं क्षीरमस्याः।

समन्तपञ्चक ಸಮಂತಪಂಚಕ (न०) ಸುತ್ತಲೂ ಐದು ಹ್ರದ (ಮಡು) ಗಳುಳ್ಳ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ. ಪರಶುರಾಮನು ಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಅವರ ರಕ್ತದಿಂದ ಐದು ಮಡುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಕೌರವ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಯುದ್ಧ ನಡೆದು ಇದಕ್ಕೆ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "त्रिःसप्तकृत्वः पृथिवीं कृत्वा निःक्षत्रियां प्रभुः। समन्तपञ्चके पञ्च कृतवान् रुधिरैर्ह्रदान्"। "त्रेताद्वापरयोः सन्धौ रामः शस्त्रभृतां वरः। असकृत् पार्थिवं क्षत्रं जघानामर्षचोदितः"। "स सर्वं क्षत्रमुत्साद्य स्ववीर्येणानलद्युतिः। समन्तपञ्चके पञ्च चकार रुधिर ह्रदान्" भा० आदि० २-३, ४।

समन्तभद्र ಸಮಂತಭದ್ರ (पुं०) ಬುದ್ಧದೇವ. समन्तात् भद्रमस्य। "समन्तभद्रो भगवान् मारजिल्लोकजिज्जिनः"।

समन्तभुक्(ज्) ಸಮಂತಭುಕ್(ಜ್) (पुं०) ಅಗ್ನಿ.

समन्तात् ಸಮಂತಾತ್ (अव्य०) ಸುತ್ತಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ. "हाराणां मणिभिरुपाश्रितौ समन्तात् उत्सूत्रैर्गुणवदुपघ्नकाम्ययेव" माघ० ५-५३।

समन्वय ಸಮನ್ವಯ (पुं०) 1. ಅರ್ಥದ ಸಂಬಂಧ, ಅರ್ಥದ ಹೊಂದಿಕೆ. सम्+अनु+इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। "यथासंख्यं क्रमेणैव क्रमिकाणां समन्वयः" चन्द्रा०। 2. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು, ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವುದು.

समन्वित ಸಮನ್ವಿತ (वि०) 1. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. सम् + अनु + इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ. 3. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. "इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः" गीता १०-८।

समपद ಸಮಪದ (न०) 1. ಬೇಟೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧಾನುಷ್ಕ (ಬಿಲ್ಲುಗಾರ) ನು ಎರಡು ಕಾಲುಗಳನ್ನೂ ಸಮವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲುವುದು. (पुं०) 2. ರತಿಬಂಧದ ಒಂದು ಭೇದ. "योषित्पादौ हृदि स्थाप्य कराभ्यां पीडयेत् स्तनौ। यथेष्टं ताडयेद्योनिं बन्धः समपदः स्मृतः" रतिमं०। **–पादम् –ಪಾದಮ್.**

समबुद्धि ಸಮಬುದ್ಧಿ (वि०) ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಮಿತ್ರ ಶತ್ರು ಬಂಧು ಸಾಧು ಪಾಪಾತ್ಮ ಎಲ್ಲರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದವನು, ಯಾರಲ್ಲೂ ತಾರತಮ್ಯಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು. समा समाना पक्षपातरहिता बुद्धिः यस्य। ಸುಹೃತ್ತು ಮಿತ್ರ ಬಂಧು ಇವರಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಶತ್ರು ಪಾಪಾತ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಬುದ್ಧಿಯಿರುವವನು ಯೋಗಿಶ್ರೇಷ್ಠನೆನಿಸುವನು. "सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु। साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते" गीता ६-९।

समभिव्याहार ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರ (पुं०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು. सम्+अभि+वि+आङ्+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। घटमानय ಎಂಬಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾಂತ ಘಟಪದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವು आनय ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದಕ್ಕೆ ಇರುವುದು. 2. ಸಾಹಿತ್ಯ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು.

समभिव्याहृत ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ (ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+अभि+वि + आङ् + हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ.

समभिहार ಸಮಭಿಹಾರ (पुं०) 1. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವುದು, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು. "क्रियासमभिहारे द्वे वाच्ये" वा०। पौनःपुन्यं भृशार्थश्च समभिहारः। 2. ಹೆಚ್ಚಿಗೆ, ಆಧಿಕ್ಯ, ಮಿತಿಮೀರಿರುವುದು. सम+अभि+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "भवेत् समभिहारस्तु पौनःपुन्यभृशार्थयोः" मेदि०।

समम् ಸಮಮ್ (अव्य०) 1. ಸಂಗಡ, ಕೂಡ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ. "इत्थं व्रतं धारयतः प्रजार्थं समं महिष्या महनीयकीर्तिः" रघु० २-२५। 2. ಏಕರೂಪವಾಗಿ, ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ. "उदगीयत यत्तदा विधिज्ञैः समगुद्गातृगिरैकताननादैः" याद० १५-८६। 3. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಒಂದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. "सममेत्य तुल्यमहसः शिलाघनान् घनपक्षदीर्घतरबाहुशालिनः" माघ० १३-१५। 4. ಸಮಾನವಾಗಿ. "समं ददृशिरे देवैः तत्तज्जानपदैरपि" याद० २२-८०।

समय ಸಮಯ (पुं०) 1. ಕಾಲ, ವೇಳೆ. सम्यक् एति— इण् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "समय एव करोति बलाबलं प्रणिगदन्त इतीव शरीरिणाम्" माघ० ६-४४। 2. ಕ್ಲೃಪ್ತವಾದ ಕಾಲ, ಗೊತ್ತಾದ ಕಾಲ. "कुबेरगुप्तां दिशमुष्णरश्मौ गन्तुं प्रवृत्ते समयं विलङ्घ्य" कुमा० ३-२५। 3. ಗೊತ್ತುಪಾಡು, ಸಂಕೇತ. "जलधरावलिरप्रतिपालितस्वसमया समयाज्जगतीधरम्" माघ० ६-२५। 4. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ, ಶಪಥ. "न समयपरिरक्षणं क्षमं ते निकृतिपरेषु परेषु भूरिधाम्नः" किरा० १-४५। 5. ಸರಿಯಾದ ಕಾಲ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾಲ. "समयोदयसम्भृतप्रसादस्त्रिगुणग्रन्थिचिकित्सकः श्रितानाम्" याद० १५-१२७। 6. ಆಚಾರ, ಸಂಪ್ರದಾಯ, ನಡವಳಿಕೆ, ನಿಯಮ. "वीराणां समयो हि दारुणरसः स्नेहक्रमं बाधते" उ० रा० ५-१९। 7. ನಿಯಮ, ಕಟ್ಟುಪಾಡು, ಕಟ್ಟಳೆ. "तथापि वक्तुं व्यवसाययन्ति मां निरस्तनारीसमया दुराधयः" किरा० १-२८। 8. ಸಿದ್ಧಾಂತ. 9. ಕವಿಗಳ ಸಂಪ್ರದಾಯ. 10. ಅವಕಾಶ, ಅನುಕೂಲವಾದ ಸಂದರ್ಭ. 11. ನಿರ್ದೇಶ, ಸಲಹೆ, ಉಪದೇಶ. 12. ಬುದ್ಧಿ. 13. ಕ್ರಿಯಾಕಾರ. 14. ಭಾಷೆ. 15. ವ್ಯವಹಾರ. "न तैः समयमन्विच्छेत् पुरुषो धर्ममाचरन्" मनु० १०-५३। 16. ಸಂಪತ್ತು. "समयः शपथे भाषासम्पदोः कालसंविदोः। सिद्धान्ताचार-

सङ्केतनियमावसरेषु च। क्रियाकारे च निर्देशे" हेम०। 17. ಈಶ್ವರಸಂಕೇತ, ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇದೇ ಅರ್ಥವೆಂಬ ಒಂದು ನಿಯಮ, ಅಭಿಧಾಶಕ್ತಿ, ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾರೂಪ ಸಂಬಂಧ.

समया ಸಮಯಾ (अव्य०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ. सम्+इण् (गतौ) "आ" (उ० ४-१७४)। "सैन्यान्न यातः समयापि विव्यथे कथं सुराजम्भवमन्यथाऽथ वा" माघ० १२-५२। 2. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ನಡುವೆ. "समयान्तिकमध्ययोः" मेदि०।

समयाचार ಸಮಯಾಚಾರ (पुं०) ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

समयाध्युषित ಸಮಯಾಧ್ಯುಷಿತ (न०) ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಗೋಚರವಾಗದಿರುವ ಕಾಲ, ನಕ್ಷತ್ರ ವಾವುದೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವ ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಸೂರ್ಯೋ ದಯವಾಗದಿರುವ ಕಾಲ. "तथा प्रभातसमये नष्टे नक्षत्रमण्डले। रविर्यावन्न दृश्येत समयाध्युषितं च तत्"।

समयानुवर्तन ಸಮಯಾನುವರ್ತನ (न०) 1. ಸಮಯ ವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. समयस्यानुवर्तनम्। 2. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಯಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 3. ಹಿರಿಯರ ಸಂಪ್ರ ದಾಯದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

समयानुवर्तिन् ಸಮಯಾನುವರ್ತಿನ್(वि०) 1. ಸಮಯ ವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. समयमनुवर्तते—सम्+अनु+वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಯಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. 3. ಹಿರಿಯರ ಸಂಪ್ರ ದಾಯದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वर्तिनी –ವರ್ತಿನೀ.**

समयोचित ಸಮಯೋಚಿತ (वि०) 1. ಆಯಾ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತಿರುವ. 2. ಸಂಪ್ರ ದಾಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ ತಕ್ಕಂತಿರುವ. (अव्य०) 4. ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ. 5. ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ. 6 ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ.

समर ಸಮರ (पुंन०) ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. सम्+ऋ (गतौ) "घः" (३-३-११८)। "समराय निकामकर्कशं क्षणमाकृष्टमुपैति यस्य च" माघ० १६-६३।

समरभ ಸಮರಭ (पुं०) ಸುರತ ಬಂಧದ ಒಂದು ಭೇದ. "स्वजङ्घाद्वयसंयुक्तं कृत्वा योषित्पदद्वयम्। स्तनौ धृत्वा रमेत् कामी बन्धः समरभः स्मृतः" रतिमं०।

समरमूर्धन् ಸಮರಮೂರ್ಧನ್ (पुं०) ಯುದ್ಧದ ಮುಂಭಾಗ, ರಣಾಂಗಣದ ಮುಂಭಾಗ.

समरेखा ಸಮರೇಖಾ (स्त्री०) ನೇರವಾದ ಗೆರೆ, ನೇರ ವಾದ ಮಾರ್ಗ.

समर्चन ಸಮರ್ಚನ (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜಿಸುವುದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆರಾಧಿಸುವುದು. सम्+अर्च (पूजायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समर्चनीय ಸಮರ್ಚನೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜಿಸ ಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜಿಸಬಹುದಾದ. सम्+अर्च (पूजायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–यितव्यः –ಯಿತವ್ಯ.**

समर्चा ಸಮರ್ಚಾ (स्त्री०) ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ. सम्+अर्च (पूजायाम्) "अः" (३-३-१०३)।

समर्थ ಸಮರ್ಥ (वि०) 1. ಶಕ್ತ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು. सम्+अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "हृतवत्यपि भीष्मकात्मजां त्वयि चक्षाम समर्थ एव यत्" माघ० १६-४८। 2. ಅರ್ಹ, ಯೋಗ್ಯ. "प्रतिग्रहसमर्थोऽपि प्रसङ्गं तत्र वर्जयेत्। प्रतिग्रहेण ह्यस्याशु ब्राह्मं तेजः प्रशाम्यति" मनु० ४-१८६। 3. ಸಮುಚಿತ ವಾದ, ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಾದ. "तद्वनुग्रहणमेव राघवः प्रत्यपद्यत समर्थमुत्तरम्" रघु० ११-७९। 4. ಸಮಾನ ವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ. 5. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಸಂಗತವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ (ಪದ), ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ (ಪದ), ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಮು ದಾಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ (ಪದ). ["एकार्थीभावसामर्थ्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "समर्थः पदविधिः" पा० सू० २-१-१। 6. ಹಿತವಾದ. "नाहंसे मां सहस्राक्ष द्रुमं त्याजयितुं चिरात्। समर्थमुपजीव्येमं त्यजेयं कथमद्य वै" भा०।

समर्थक ಸಮರ್ಥಕ (वि०) 1. ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವವನು. 2. ನಿಶ್ಚಯಿಸುವವನು. 3. ಯಾಚಿಸಿದುದನ್ನು ಕೊಡು ವವನು.

समर्थता ಸಮರ್ಥತಾ (स्त्री०) ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. समर्थस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

समर्थन ಸಮರ್ಥನ (न०) 1. ದೃಢೀಕರಿಸುವುದು, ಸ್ಥಿರ ಪಡಿಸುವುದು. सम्+अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಾದಮಾಡಿ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ತೋರಿಸು

ವುದು, ಋಜುತ್ವವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು (ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದು). 3. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಶಕ್ತಿ. "स तु ज्ञानगरीयस्त्वात् तपसश्च समर्थनात्। अवतस्थे महाप्राज्ञो धैर्येण परमेण ह" भा० आदि०। 4. ಇದೇ ಸರಿಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು. "—युच्" (३-३-१०७)। **—ना —ನಾ.**

समर्थनीय ಸಮರ್ಥನೀಯ (वि०) 1. ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ. 3. ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ. 4. ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. सम्+अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "समर्थनीयस्यार्थस्य काव्यलिङ्गं समर्थनम्" चन्द्रा०।

समर्थित ಸಮರ್ಥಿತ (वि०) 1. ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನ್ಯಾಯ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

समर्पण ಸಮರ್ಪಣ (न०) ಅರ್ಪಿಸುವುದು, ಒಪ್ಪಿಸುವುದು, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕೊಡುವುದು. सम् + ऋ (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

समर्पणीय ಸಮರ್ಪಣೀಯ (वि०) 1. ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ, ಗೌರವದಿಂದ ಕೊಡಬೇಕಾದ. 3. ಅರ್ಪಿಸಬಹುದಾದ. सम्+ऋ (गतौ) +णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **—अर्पयितव्यः —ಅರ್ಪಯಿತವ್ಯಃ.**

समर्पयत् ಸಮರ್ಪಯತ್ (वि०) ಗೌರವಪೂರ್ವಕ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. सम् + ऋ (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **—यन्ती —ಯಂತೀ.**

समर्पित ಸಮರ್ಪಿತ (वि०) ಗೌರವಪೂರ್ವಕ ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+ऋ (गतौ)+ णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

समवकार ಸಮವಕಾರ (पुं०) ಹತ್ತು ವಿಧ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ರೂಪಕ. (1) नाटकम् (2) प्रकरणम् (3) भाणः (4) प्रहसनम् (5) डिमः (6) व्यायोगः (7) समवकारः (8) वीथी (9) अङ्कः ಮತ್ತು (10) ईहामृगः ಇವು ಹತ್ತು ರೂಪಕಗಳು. ಸಮವಕಾರದಲ್ಲಿ ಕಥಾವಸ್ತುವು ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಅಸುರರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರಬೇಕು. ವಿಮರ್ಶಸಂಧಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮೂರು ಅಂಕಗಳಿರಬೇಕು. ಮೊದಲನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಮುಖ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಮುಖ ಸಂಧಿಗಳೂ ಎರಡು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಅಂಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಸಂಧಿಗಳೂ ಇರಬೇಕು. ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ಉದಾತ್ತ ದಿವ್ಯಾದಿವ್ಯನಾಯಕರು ಇದ್ದು ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ವರ್ಣನೆಯಿರಬೇಕು. ವೀರರಸವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ. "वृत्तं समवकारे तु ख्यातं देवासुराश्रयम्। सन्धयो निर्विमर्शास्तु त्रयोऽङ्कास्तत्र चादिमे। सन्धी द्वावन्त्ययोस्तद्वदेक एको भवेत्पुनः। नायका द्वादशोदात्ताः प्रख्याता देवमानवाः। फलं पृथक्-पृथक्तेषां वीरमुख्योऽखिलो रसः" ಇತ್ಯಾದಿ सा० द० ६।

समवतार ಸಮವತಾರ (पुं०) ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಇಳಿಯುವ ಮಾರ್ಗ, —ಸ್ನಾನಘಟ್ಟದ ಸೋಪಾನ. सम्+अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) "घञ्" (३-३-१२०)। "दधतमाकरिभिः करिभिः क्षतैः समवतारसमैरसमैस्तटैः" किरा० ५-७।

समवधान ಸಮವಧಾನ (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಮನಿಸುವುದು, ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ಕೇಳುವುದು. सम् + अव+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समवधारण ಸಮವಧಾರಣ (न०) ದೃಢವಾದ ನಿರ್ಧಾರ, ಅಚಲವಾದ ನಿರ್ಧಾರ. सम् + अव + धृञ् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समवर्तिन् ಸಮವರ್ತಿನ್ (पुं०) 1. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. समं वर्तितुं शीलमस्य — वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)। "शासितारं च पापानां पितॄणां समवर्तिनम्। असृजत् सर्वभूतात्मा निधिपं च धनेश्वरम्" भा० शान्ति० २०६-३९। (वि०) 2. ಎಲ್ಲರಲ್ಲೂ ಸಮನಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು.

समवस्था ಸಮವಸ್ಥಾ (स्त्री०) 1. ಸಮಾನವಾದ ಅವಸ್ಥೆ, ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. "त्वयोपस्थितवियोगस्य तपोवनस्यापि तावत्समवस्था दृश्यते" शाकु० ४। 2. ಸ್ಥಿರವಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. "वदनेन सुवदनायास्ते समवस्थे क्षणादूढे" माल० ४-७।

समवस्थित ಸಮವಸ್ಥಿತ (वि०) 1. ಒಂದೇ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ. 2. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ, ದೃಢವಾಗಿರುವ. 3. ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ. सम् + अव + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)।

समवाय ಸಮವಾಯ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ. समवाय्यते — सम् + अव + अय (गतौ) "घञ्" (३-३-१९)। "अनध्यायो रुद्यमाने समवाये जनस्य च" मनु० ४-१०८। 2. ಸಂಬಂಧ, ಅಯುತಸಿದ್ಧವಾದವುಗಳ ಸಂಬಂಧ. ಅವಯವಾವಯವಿಗಳು ಗುಣ—ಗುಣಿಗಳು ಜಾತಿ—ವ್ಯಕ್ತಿ

ಗಳು ಇವುಗಳಿಗಿರುವ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧವು ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧ. ಘಟ ಮತ್ತು ಕಪಾಲಗಳಿಗಿರುವ ತಂತು ಪಟ ಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧವು ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧ. ಅಯುತ ಸಿದ್ಧವಾದ ಆಧಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಆಧಾರಭೂತ ವಸ್ತುಗಳಿ ಗಿರುವ ಸಂಬಂಧವು ಸಮವಾಯ. "घटादीनां कपालादौ द्रव्येषु गुणकर्मणोः। तेषु जातेश्च सम्बन्धः समवायः प्रकीर्तितः" भाषाप० ११। 3. ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಒಂದಾಗಿ ಸೇರುವುದು. "सर्वाविनयानामेकैकमप्येषामायतनं किमुत समवायः" काद०।

समवायिन् ಸಮವಾಯಿನ್ (वि०) ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಅಯುತಸಿದ್ಧವಾದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ.

समवायिकारण ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ (न०) ಅಯುತ ಸಿದ್ಧಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರಣ. तन्तवः पटस्य समवायिकारणम्। ತಂತುಗಳು ಸಮ ವಾಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪಟರೂಪ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಯಿತು. यस्मिन् समवायेन सम्बद्धं सत् कार्यमुत्पद्यते तत् समवायिकारणम्। अतः तन्तुः पटस्य समवायिकारणम् भवति।

समवृत्त ಸಮವೃತ್ತ (न०) ಪದ್ಯ (ಶ್ಲೋಕ) ದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲೂ ಸಮವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ವೃತ್ತ, ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲೂ ಸಮಾನ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ವೃತ್ತ. "अङ्घ्रयो यस्य चत्वारः तुल्यलक्षणलक्षिताः। तच्छन्दःशास्त्रतत्त्वज्ञाः समं वृत्तं प्रचक्षते" वृ० र०।

समवृत्ति ಸಮವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಿತಿ, ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾದ ಸ್ಥಿತಿ. 2. ಸಮ ವಾದ ಜೀವನ, ಏರುಪೇರಿಲ್ಲದ ಜೀವನ. (वि०) 3. ಸಮಾನವಾದ ವರ್ತನೆಯುಳ್ಳವನು, ಹೆಚ್ಚು ಮಾರ್ದವವೂ ಹೆಚ್ಚು ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯೂ ಇಲ್ಲದ ವರ್ತನೆಯುಳ್ಳವನು. समा नातिमृदुः नातितिग्मा च वृत्तिः यस्य। "समवृत्तिरुपैति मार्दवं समये यश्च तनोति तिग्मताम्" किरा० २-३८।

समवेत ಸಮವೇತ (वि०) 1. ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇರುವ. सम्+अव+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। मृदा समवायेन उत्पाद्यं घटात्मकं कार्यं कपाले समवेतं भवति। 2. ಮಿಳಿತವಾಗಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ. "धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः। मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत सञ्जय" गीता १-१। 3. ಗುಂಪು ಗುಂಪಾಗಿ ಸೇರಿರುವ, ಗುಂಪಿನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "सेनायां समवेता ये सैन्यास्ते सैनिकाश्च ते" अम०।

समष्टि ಸಮಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವಿಕೆ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡಿರು ವಿಕೆ. सम् + अशू (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. (ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ಎಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವ ವಸ್ತು. "समष्टिरीशः सर्वेषां स्वात्मतादात्म्यवेदनात्। तदभावात्तदन्ये तु ज्ञायन्ते व्यष्टिसंज्ञया" पञ्चद०। 3. (ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಆಯಾ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. ಮಹದಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿ. 5. ಪಂಚೀಕರಣವಾಗದಿರುವ ಭೂತಗಳು. 6. ಸಮೂಹ.

समष्ठिला ಸಮಷ್ಠಿಲಾ (स्त्री०) ಮಂಗರವಳ್ಳಿ.

समसन ಸಮಸನ (न०) 1. ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು, ಸಂಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವುದು. सम्+असु(क्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "संक्षेपणं समसनम्" अम०। 2. ಸಮಾಸ, ಅನೇಕ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒಂದೇ ಪದವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.

समसुप्ति ಸಮಸುಪ್ತಿ (पुं०) ಕಲ್ಪದ ಕೊನೆ, ಮಹಾ ಪ್ರಳಯ. समेषां सुप्तिर्यत्र।

समस्त ಸಮಸ್ತ (वि०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣ, ಸಕಲ, ಎಲ್ಲ, ನಿಃಶೇಷವಾದ. सम्+असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "सपदि कुमुदिनीभिर्मीलितं हा क्षपापि क्षयमगमदपेतास्तारकास्ताः समस्ताः" माघ० ११-२४। 2. ಎಸೆಯ ಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅನೇಕ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒಂದಾಗಿ ಮಾಡ ಲ್ಪಟ್ಟ (ಪದ). 4. ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಕ್ಷೇಪ ವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

समस्थ ಸಮಸ್ಥ (वि०) 1. ಸಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ. समे तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। 2. ಸಮಾನವಾಗಿರುವ, ಏಕರೂಪವಾಗಿರುವ. 3. ಸಮ ವಾಗಿರುವ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಿಲ್ಲದ, ಒಂದೇ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವ.

समस्थल ಸಮಸ್ಥಲ (न०) ಸಮಭೂಮಿ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಿಲ್ಲದ ನೆಲ.

समस्थली ಸಮಸ್ಥಲೀ (स्त्री०) ಗಂಗಾ–ಯಮುನಾ ನದಿ ಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದೇಶ, ಅಂತರ್ವೇದಿ.

समस्या ಸಮಸ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣ ಮಾಡಲು ಕವಿಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಶ್ಲೋಕದ ಒಂದು ಪಾದ ಅಥವಾ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಧ ಭಾಗ, ಕವಿಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು (ಶ್ಲೋಕ ಪೂರ್ತಿಮಾಡಲು) ಅವರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಶ್ಲೋಕದ ಒಂದು ಭಾಗ. "समस्या तु समासार्था" अम०। 2. ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡುವುದು.

समा ಸಮಾ (स्त्री०) ವರ್ಷ, ಸಂವತ್ಸರ. समन्ति विक्लवं कुर्वन्ति सर्वम्—षम (वैक्लव्ये) "अच्" (३-१-१३४)। "हायनोऽस्त्री शरत्समाः" ಎಂದು ಬಹುವಚನ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ನಿತ್ಯಬಹುವಚನಾಂತ ಶಬ್ದ. ಆದರೆ "समां समां विजायते" (५-२-१२) ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಏಕವಚನಾಂತವೂ ಉಂಟು. "मानिषाद-प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः। यत्क्रौञ्चमिथुनादेक-मवधीः काममोहितम्" रामा०।

समांश ಸಮಾಂಶ (पुं०) ಸಮನಾದ ಭಾಗ, ಸಮಪಾಲು. समोंऽशः।

समांशहारिन् ಸಮಾಂಶಹಾರಿನ್ (वि०) ಸಮಪಾಲನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು, ಸಮವಾದ ಭಾಗವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಹಕ್ಕುಳ್ಳವನು. समांशं हरति– हृञ् (हरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

समांशिक ಸಮಾಂಶಿಕ (वि०) ಸಮಪಾಲನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಹಕ್ಕುಳ್ಳವನು. समांशोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। "यदि कुर्यात्समानांशान् पत्न्यः कार्याः समांशिकाः"।

समांसमीना ಸಮಾಂಸಮೀನಾ (स्त्री०) ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ಕರುಹಾಕುವ ಹಸು, ವರ್ಷಕಂತಿ. समायां समायां विजायते प्रतिवर्षं गर्भं विमुञ्चति। समायां समायां विजायते "खः" (५-२-१२)। उत्तरदले टाब्विभक्त्योर्लोपः पूर्वदले यलोप एव। यलोपोऽवशिष्टविभक्तेरलुक् च निपा०। "समांसमीना सा यैव प्रतिवर्षं प्रसूयते" अम०।

समाकर्षिन् ಸಮಾಕರ್ಷಿನ್ (पुं०) ಬಹಳ ದೂರದವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಪರಿಮಳ. समाकर्षति मनः– सम्+आ+कृष (विलेखने) "णिनिः" (३-३-१७१)। "समाकर्षी तु निर्हारी सुरभिर्घ्राणतर्पणः" अम०।

समाकीर्ण ಸಮಾಕೀರ್ಣ (वि०) ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+आ+कॄ (विक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। "श्लोकसार समाकीर्णं सर्गकल्लोलसंकुलम्"।

समाकुल ಸಮಾಕುಲ (वि०) 1. ಭಯಭ್ರಾಂತರಾದ, ಹೆದರಿದ. सम्+आ+कुल (संस्त्याने बन्धुषु च) "कः" (३-१-१३५)। "आगच्छतोऽनूचि गजस्य घण्टयोः स्वनं समाकर्ण्य समाकुलाङ्गनाः" माघ० १२-३४। 2. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ತುಂಬಿರುವ. "सहसा ससंभ्रमविलोलसक[illegible]जनतासमाकुलम्" माघ० १५-७४। 3. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ, [illegible]ರಳಿದ, ಉದ್ರೇಕಗೊಂಡ. "समाकुले सदसि तथापि विक्रियां मनोऽगमन्नमुरभिदः पुरोदितैः" माघ० १७-१८।

समाक्रमण ಸಮಾಕ್ರಮಣ (न०) ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವುದು, ಆಕ್ರಮಿಸುವುದು. सम्+आ+क्रमु (पादविक्षेपे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समाख्या ಸಮಾಖ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ, ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ. सम्+आ+ख्या (प्रकथने) "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ಹೆಸರು, ನಾಮಧೇಯ.

समाख्यात ಸಮಾಖ್ಯಾತ (वि०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದಿರುವ, ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿರುವ. सम्+आ+ख्या (प्रकथने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

समागत ಸಮಾಗತ (वि०) 1. ಬಂದಿರುವ, ಬಂದು ತಲುಪಿರುವ. सम्+आ+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "शौरेः प्रतापोपनतैरितस्ततः समागतैः प्रश्रयनम्र-मूर्तिभिः" माघ० १२-३३। 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. 3. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಬಂದಿರುವ. "स्वकेतुभिः पाण्डुरनीलपाटलैः समागताः शक्रधनुःप्रभाभिदः" किरा० १६-५८।

समागति ಸಮಾಗತಿ (स्त्री०) 1. ಆಗಮನ, ಬರುವುದು, ಬಂದು ಸೇರುವುದು. सम्+आ+गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ಬರುವುದು. 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು.

समागम ಸಮಾಗಮ (पुं०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. सम्+आ+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಬಂದು ಸೇರುವುದು, ತಲುಪುವುದು. 3. ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಸಂಧಿಸುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು. "वल्लभाभिरुपसृत्य चक्रिरे सामिभुक्तविषयाः समागमाः" रघु० १९-१६। 4. ಗ್ರಹಗಳು ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರುವುದು.

समाघात ಸಮಾಘಾತ (पुं०) 1. ಯುದ್ಧ, ಸಮರ. समाहन्यतेऽत्र—सम्+आ+हन (हिंसागत्योः) "घः" (३-३-११८)। 2. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "समाघातो वधे युद्धे" मेदि०।

समाचरण ಸಮಾಚರಣ (न०) ಅನುಷ್ಠಾನ, ಆಚರಿಸುವುದು, ನಡಸುವುದು. सम्+आ+चर (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समाचरणीय ಸಮಾಚರಣೀಯ (वि०) 1. ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಡಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಅನುಷ್ಠಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಆಚರಿಸಬಹುದಾದ. सम्+आ+चर (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

समाचरत् ಸಮಾಚರತ್ (वि०) ಅನುಷ್ಠಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಡಸುತ್ತಿರುವ. सम् + आ + चर (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –चरन्ती –ಚರಂತೀ.

समाचार ಸಮಾಚಾರ (पुं०) ವಾರ್ತೆ, ವರ್ತಮಾನ. सम् + आ + चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "पुण्यस्त्रीणां समाचारं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः" मत्स्यपु०।

समाज ಸಮಾಜ (पुं०) 1. ಪಶು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ದೇವ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳ ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ಸಂಘ. संवीयतेऽत्र—सम्+अज (गतिक्षेपणयोः) "घञ्" (३-३-१९)। "धर्मव्यतिक्रमो ह्यस्य समाजस्य ध्रुवं भवेत्। यत्राधर्मः समुत्तिष्ठेत् न स्थेयं तत्र कर्हिचित्" भाग० १०-४४-९। 2. ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. "समाजमिव सिद्धीनां स तचौवतमग्रहीत्" याद० १६-१४१। 3. ಕೂಟ, ಅಚಲವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಪುಂಜ. "समाजमिव शैलानां विश्वरूपमिव प्रभुम्" याद० २२-११५। 4. ಸಭೆ, ಗೋಷ್ಠಿ, ಪರಿಷತ್ತು. "विशेषतः तत्त्वविदां समाजे विभूषणं मौनमपण्डितानाम्" भर्तृ० १-७।

समाज्ञा ಸಮಾಜ್ಞಾ (स्त्री०) ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. सम् + आ + ज्ञा (अवबोधने) "अङ्" (३-३-१०६)।

समादान ಸಮಾದಾನ (न०) 1. ಸರಿಯಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. सम् + आ + डुदाञ् (दाने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಯೋಗ್ಯವಾದ ದಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. 3. ಬೌದ್ಧರ ನಿತ್ಯಕರ್ಮಾಚರಣೆ. "समादानं समीचीनग्रहणे सौगताह्निके" मेदि०।

समादिशत् ಸಮಾದಿಶತ್ (वि०) ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. सम्+आ+दिश (अतिसर्जने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –दिशन्ती –ದಿಶಂತೀ.

समादेश ಸಮಾದೇಶ (पुं०) ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. सम् + आ + दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)।

समाधान ಸಮಾಧಾನ (न०) 1. ಸರಿಯಾಗಿ ಇಡುವುದು, ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸುವುದು. सम्+आ+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆ, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವುದು. 3. ನಿಶ್ಚಲವಾದ ಚಿತ್ತದಿಂದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುವುದು. 4. ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ, ಮನಸ್ಸಿನ ನೆಮ್ಮದಿ, ಶಾಂತತೆ. 5. ಸಂದೇಹವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದು, ಮಾಡಿದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಉತ್ತರ ಹೇಳುವುದು. 6. ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 7. ವಿವಾದವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು.

समाधि ಸಮಾಧಿ (पुं०) 1. ಏಕವಸ್ತುವಿಷಯಕ ನಿರಂತರ ಧ್ಯಾನ. ಎಂಟು ವಿಧ ಯೋಗಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. एकाग्रतया मनसः स्थापनरूपो ध्येयमात्रस्फुरणरूपः ध्यानविशेषः। समाधीयतेऽस्मिन् मनो जनैः — सम् + आ + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। ಸಮಾಧಿಯು सम्प्रज्ञातः ಮತ್ತು असम्प्रज्ञातः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ["असम्प्रज्ञात" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "आत्मेश्वराणां न हि जातु विघ्नाः समाधिभेदप्रभवो भवन्ति" कुमा० ३-४०। 2. ಧ್ಯಾನ. 3. ತಪಸ್ಸು. "अथोपयन्तारमलं समाधिना न रत्नमन्विष्यति मृग्यते हि तत्" कुमा० ५-४५। 4. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸಮ್ಮತಿ. "अयाचितारण्यनिवासमात्मनः फलोदयान्ताय तपःसमाधये" कुमा० ५-६। 5. ಅಶಕ್ಯವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ. 6. ಮೌನ, ಮಾತನಾಡದಿರುವುದು. 7. ಧಾನ್ಯದ ಕೊರತೆಯ ನಿಮಿತ್ತ ಕೊಳ್ಳುವವರ ಪೈಪೋಟಿ. 8. ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಶಬ್ದಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿನ ಬಂಧ (ಪದರಚನೆ) ಗುಣ. "आरोहावरोहक्रमः समाधिः" काव्या० सू० ३-१२। ದೀರ್ಘಾದಿ ಗುರು ವರ್ಣಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದು ಆರೋಹ. ಲಘು ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶೈಥಿಲ್ಯವು ಅವರೋಹ. ಆರೋಹವಿರುವಲ್ಲಿ ಅವರೋಹದ ಪರಿತ್ಯಾಗ. ಅವರೋಹವಿರುವಲ್ಲಿ ಆರೋಹದ ಪರಿತ್ಯಾಗವೇ ಸಮಾಧಿ. 9. ಕಾರಣ ವಸ್ತು. समाधीयतेऽनेन—सम्+आ+धाञ् कर० "किः" (३-३-९२)। "तं वेधा विदधे नूनं महाभूतसमाधिना" रघु० १-२९। 10. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಕೈಗೊಂಡ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೂ ಸೌಕರ್ಯ ಏರ್ಪಡುವಲ್ಲಿ "समाधि" ಅಲಂಕಾರ. "समाधिः कार्यसौकर्यं कारणान्तरसन्निधेः"। ಉದಾ : "उत्कण्ठिता च कुलटा जगामास्तं च भानुमान्" चन्द्रा०। 11. ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಪ್ರಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಸಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. "अंसाववष्टब्धनतौ समाधिः शिरोधराया रहितप्रयासः" किरा० १६-२१। 12. ಸಮಾಧಾನ, ದೈವಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂತೋಷ, ತೃಪ್ತಿ.

समाधिस्थ ಸಮಾಧಿಸ್ಥ (वि०) ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವವನು, ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ತಲ್ಲೀನನಾಗಿರುವವನು. समाधौ तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

समान ಸಮಾನ (वि०) 1. ಏಕರೂಪವಾದ, ಸದೃಶವಾಗಿರುವ, ಸಮವಾಗಿರುವ. सह मानेन वर्तते समानं मानमस्य इति वा। "समानप्रेमाणं जनमसुलभं प्रार्थितवतो विधौ वामारम्भे मम समुचितैषा परिणतिः" मालती० ४-४। 2. ಸರ್ವರಿಗೂ ಸಮವಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸೇರಿದ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ. 3. ಅಭಿನ್ನವಾದ, ಅದೇ ಆಗಿರುವ, ಒಂದೇ ಆಗಿರುವ. "नोपगच्छेत् प्रमत्तोऽपि स्त्रियमार्तवदर्शने। समानशयने चैव न शयीत तया सह" मनु० ४-४०। (पुं०) 4. ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಪಂಚಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು. समन्तादनित्यनेन — सम् + अन (प्राणने) "घञ्" (३-३-१२१)। ಈ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ನಾಭಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವುದು. "समानो नाभिसंस्थितः" अम०।

समानकालिक ಸಮಾನಕಾಲಿಕ (वि०) ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. समानकाले भवः "ठञ्" (४-३-११)।

समानाधिकरण ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ (वि०) ಏಕಾಧಿಕರಣವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ಆಶ್ರಯವುಳ್ಳ. समानमधिकरणं ययोः। नीलो घटः ಎಂಬಲ್ಲಿ ನೀಲ ಮತ್ತು ಘಟ ಪದಗಳು ಏಕಧರ್ಮಿ (ಆಶ್ರಯ) ಬೋಧಕಪದಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವು ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ ಪದಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸ. "तत्पुरुषः समानाधिकरणः कर्मधारयः" पा० सू० १-२-४२।

समानोदर्य ಸಮಾನೋದರ್ಯ (पुं०) ಸಹೋದರ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು. समाने उदरे शयितः "यत्" (४-४-१०८)। "समानोदर्यमस्माकं जटायुं च स्तुथादरात्" भट्टि० ७-८६।

समापक ಸಮಾಪಕ (वि०) ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡುವವನು, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವವನು, ಪೂರೈಸುವವನು. सम्+आप्लृ (व्याप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "एक एव वसु यद्ददौ नृपस्तत्समापकमतर्क्यत क्रतोः" माघ० १४-४०।

समापत्ति ಸಮಾಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಸಂಧಿಸುವುದು, ಯಾದೃಚ್ಛಿಕ ಸಮಾಗಮ. सम् + आ + पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "तयोः समापत्तिषु कातराणि किञ्चिद्व्यवस्थापितसंहृतानि" कुमा० ७-७५। 2. ಸಂಧಿ, ಸಮಾಗಮ,

समापन ಸಮಾಪನ (न०) 1. ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು. सम्+आप्लृ (व्याप्तौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "आदिष्टी नोदकं कुर्यादाव्रतस्य समापनात्" मनु० ५-८८। 2. ಪರಿಚ್ಛೇದ, ಅಧ್ಯಾಯ, ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ. 3. ವಧೆ. "समापनं परिच्छेदे समाप्तिवधयोरपि" मेदि०। 4. ಸಮಾಧಾನ. "समापनम्। परिच्छेदे समाप्तौ च समाधाने प्रमापणे" विश्व०।

समापनीय ಸಮಾಪನೀಯ (वि०) 1. ಪೂರ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಪೂರೈಸಬೇಕಾದ. 3. ಪೂರೈಸಬಹುದಾದ. 4. ಪೂರೈಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. सम् + आप्लृ (व्याप्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **समापितव्यम् ಸಮಾಪಿತವ್ಯಮ್.**

समापन्न ಸಮಾಪನ್ನ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+आ+पद (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಮಾಪ್ತಿಹೊಂದಿದ. 4. ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ. 5. ಸಂಭವಿಸಿದ. "समापन्नं समाप्ते स्यात्प्राप्ते क्लिष्टे वधेऽपि च" मेदि०। (न०) 6. ವಧೆ. 7. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ.

समापिका ಸಮಾಪಿಕಾ (स्त्री०) ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯಾಪದ ಮೊದಲಾದುದು. ಕೆಲವೆಡೆ ಕ್ರಿಯಾಪದದಿಂದಲೂ ಕೆಲವೆಡೆ ಕೃದಂತಪದಗಳಿಂದಲೂ ವಾಕ್ಯ ಪೂರ್ತಿ ಆಗುವುದು. **ಕ್ರಿಯಾಪದ :** "रम्योर्मि त्रिदशनदीं ययुर्बलानि" किरा० ७-९। "तद्दर्शिताः प्राञ्जलयः प्रणेमुः" कुमा० ७-४५। **ಕೃದಂತ :** "अनुष्ठितो गुरोः सन्देशः" शाकु० ५। "पश्चात् कोपयितुमायुष्मन्तं तथा कृतवानस्मि" शाकु० ६।

समापित ಸಮಾಪಿತ (वि०) ಪೂರ್ಣಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೂರೈಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + आप्लृ (व्याप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

समाप्त ಸಮಾಪ್ತ (वि०) ಪೂರ್ಣವಾದ, ಪೂರ್ತಿಯಾದ. सम्+आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)।

समाप्तपुनरात्तत्व ಸಮಾಪ್ತಪುನರಾತ್ತತ್ವ (न०) ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಒಂದು ವಾಕ್ಯದೋಷ. ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು ಪೂರ್ಣವಾದನಂತರ ಆಕಾಂಕ್ಷಾರಹಿತವಾದ ವಿಶೇಷ್ಯ ಪದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದ ವಿಶೇಷಣ ಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ "समाप्तपुनरात्तत्वम्" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದೋಷ. "नाशयन्तो घनध्वान्तं तापयन्तो वियोगिनः। पतन्ति

शशिनः पादा भासयन्तः क्षमातलम्" ಇಲ್ಲಿ भासयन्तः-क्षमातलम् ಎಂದು ವಿಶೇಷಣಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಸಮಾಪ್ತಪುನರಾತ್ತತಾ ದೋಷಯುಕ್ತ.

समाप्ति ಸಮಾಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಕೊನೆ, ಕಡೆ, ಸಮಗ್ರತೆ. सम् + आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. "सद्यः प्रवालोद्गमचारुपत्रे नीते समाप्तिं नवचूतबाणे" कुमा० ३-२७। 3. ಸಮರ್ಥನೆ, ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವುದು.

समाप्लव ಸಮಾಪ್ಲವ (पुं०) 1. ಸ್ನಾನ. सम्+आ+प्लुङ् (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। वा "घञ्" (३-३-५०)। **–आप्लावः –ಆಪ್ಲಾವಃ.** 2. ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. **–आप्लवनम् –ಆಪ್ಲವನಮ್.** भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

समाप्लुत ಸಮಾಪ್ಲುತ (वि०) 1. ಸ್ನಾನಮಾಡಿದವನು. सम् + आ + प्लुङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "क्तः" (३-२-१०२)।

समाभाषण ಸಮಾಭಾಷಣ (न०) ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು. सम्+आ+भाष (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)। "कश्चिद्द्विवृत्तत्रिकभिन्नहारः सुहृत्समाभाषणतत्परोऽभूत्" रघु० ६-१६।

समाम्नाय ಸಮಾಮ್ನಾಯ (पुं०) 1. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವರ್ಣಗಳ ಸಮೂಹ, "अ"ಕಾರದಿಂದ "ह"ಕಾರದ ವರೆಗಿನ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಮೂಹ, ವರ್ಣಮಾಲೆ. 2. ಪುನರಾವೃತ್ತಿ, ಪುನರುಚ್ಚಾರ. सम् + आ + म्ना (अभ्यासे) "घञ्" (३-३-१८)। युक् (७-३-३३)। "येनाक्षरसमाम्नायमधिगम्य महेश्वरात्। कृत्स्नं व्याकरणं प्रोक्तं तस्मै पाणिनये नमः" सि० कौ०। 3. ಪದಗಳ ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. "अश्वोऽश्व इति नाम पशुसमाम्नाये सांग्रामिके च पठ्यते" उ० रा० ४।

समायुक्त ಸಮಾಯುಕ್ತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಬಂಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + आ + युजिर् (योगे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬಾಣಸಂಧಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಧನುಸ್ಸು). 4. ಅಣಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನೇಮಕ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

समायुत ಸಮಾಯುತ (वि०) ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವ, ಬೆರೆತಿರುವ. सम्+आ+यु (मिश्रणे) "क्तः" (३-४-७२)।

समायोग ಸಮಾಯೋಗ (पुं०) 1. ಸಂಯೋಗ, ಸಂಬಂಧ. सम् + आ + युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "क्षेत्रबीजसमायोगात् सम्भवः सर्वदेहिनाम्" मनु० ९-३३। 2. ಅಣಿಮಾಡುವುದು, ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು. 3. ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧ, ಅವಯವ-ಅವಯವಿ; ಗುಣ-ಗುಣಿ ಇವುಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧ, ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧ. 4. ಪ್ರಯೋಜನ. "समायोगस्तु संयोगे समवाये प्रयोजने" मेदि०। 5. ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಬಾಣವನ್ನು ಹೂಡುವುದು. 6. ತಯಾರಿಸುವುದು, ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. 7. ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನೇಮಕ ಮಾಡುವುದು.

समारब्ध ಸಮಾರಬ್ಧ (वि०) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+आ+रभ (राभस्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। "वाजिनः शत्रुसैन्यस्य समारब्ध नवाजिनः" माघ० १९-६२। 2. ಕೈಗೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ.

समारम्भ ಸಮಾರಂಭ (पुं०) 1. ಉಪಕ್ರಮ, ಪ್ರಾರಂಭ, ತೊಡಗುವುದು. सम् + आ + रभ (राभस्ये) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಉದ್ಯಮ, ಪ್ರಯತ್ನ. 3. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. सम्+आ+रभ "घञ्" (३-३-१९)। "भव्यमुख्याः समारम्भाः प्रत्यवेक्ष्या निरत्ययाः" रघु० १७-५३।

समाराधन ಸಮಾರಾಧನ (न०) 1. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ, ಉಪಚಾರ. सम् + आ + राध (संसिद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अव्याहतैः स्वैरगतैः स तस्याः सम्राट् समाराधनतत्परोऽभूत्" रघु० २-५। 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ ಉಪಾಯ, ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವ ಸಾಧನ. सम् + आ+राध कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "त्रैगुण्योद्भवमत्र लोकचरितं नानारसं दृश्यते नाट्यं भिन्नरुचेर्जनस्य बहुधाप्येकं समाराधनम्" माल० १-४।

समाराध्य ಸಮಾರಾಧ್ಯ (वि०) ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವವನು. सम् + आ + राध (संसिद्धौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "सर्वकर्मसमाराध्य, भवतपनतापितभक्तजनभद्राराम श्रीरामभद्र" रघु० ग०।

समारुरुक्षा ಸಮಾರುರುಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. सम्+आ+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च)+ सन् "अः" (३-३-१०२)।

समारुरुक्षु ಸಮಾರುರುಕ್ಷು (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. सम् + आ + रुह (बीजजन्मादौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

समारूढ ಸಮಾರೂಢ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿರುವವನು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರುವವನು. सम् + आ + रुह (बीजजन्मादौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಹತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಏರಲ್ಪಟ್ಟ. कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)।

समारोप ಸಮಾರೋಪ (पुं०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿಸುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು. सम् + आ + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)। पः (७-३-४३)। 2. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಜ್ಞಾನ, ಭ್ರಾಂತಿ, ಅದಲ್ಲದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅದನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು. ಶುಕ್ತಿಯನ್ನು ರಜತವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು, ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರಜತತ್ವ ಸಮಾರೋಪ. 3. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು, ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–आरोपणम् –ಆರೋಪಣಮ್.**

समारोपित ಸಮಾರೋಪಿತ (वि०) 1. ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+आ+रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। पः (७-३-४३)। 2. ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "समस्य सम्पादयता गुणैरिमां त्वया समारोपितभार भारतीम्" किरा० १४-६।

समारोह ಸಮಾರೋಹ (पुं०) 1. ಹತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರುವುದು. सम् + आ + रुह (बीजजन्मादौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಬೀಜವು ಅಂಕುರಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು.

समारोहण ಸಮಾರೋಹಣ (न०) 1. ಹತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರುವುದು. सम्+आ+रुह (बीजजन्मादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬೀಜವು ಅಂಕುರಿಸಿ ಬೆಳೆಯುವುದು.

समालम्ब ಸಮಾಲಂಬ (पुं०) ಆಧಾರ, ಆಸರೆ. सम् + आ+लबि (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१८)। "ल्युट्" (३-३-११५)। **–आलम्बनम् –ಆಲಂಬನಮ್.**

समालम्बित ಸಮಾಲಂಬಿತ (वि०) ತೂಗುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

समालम्बिन् ಸಮಾಲಂಬಿನ್ (वि०) 1. ಆಸರೆ ಹೊಂದಿರುವ, ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದಿರುವ. सम्+आ+लबि (अवस्रंसने) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಜೋಲಾಡುವ, ತೂಗಾಡುವ.

समालम्भ ಸಮಾಲಂಭ (पुं०) 1. ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಮೈಗೆ ಲೇಪನ ಮಾಡುವುದು. सम्+आ+डुलभष् (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। नुमागमः (७-१-६७)। "समालम्भो विलेपनम्" अम०। 2. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "वृथा पशुसमालम्भं नैव कुर्यान्न कारयेत्" भा० अनु०।

समालम्भन ಸಮಾಲಂಭನ (न०) 1. ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಮೈಗೆ ಲೇಪನಮಾಡುವುದು. सम्+आ+डुलभष् (प्राप्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। नुमागमः (७-१-६७)। "सज्जा भव। यावन्मङ्गलसमालम्भनं विरचयावः" शाकु० ४। 2. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು.

समालाप ಸಮಾಲಾಪ (पुं०) ಸಂಭಾಷಣೆ, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತಾಡುವುದು.

समावर्तन ಸಮಾವರ್ತನ (न०) ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಪೂರ್ತಿಯಾದನಂತರ ಗುರುಕುಲದಿಂದ ಹೊರಟುಬರುವ ಸಮಾರಂಭ, –ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. ಇದು ಷೋಡಶಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. सम्+आ+वृतु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११५)। ಇದು ವೇದಾಧ್ಯಯನಾನಂತರ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಕರ್ಮ. ಇದು ವಿವಾಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ನಡೆಯುವ ವ್ರತಸಮಾವರ್ತನ.

समावाय ಸಮಾವಾಯ (पुं०) ಸಮೂಹ, ರಾಶಿ. "यस्मिन् कर्मसमावायो यथा येनोपगृह्यते। गुणानां गुणिनां चैव परिणाममभीप्सताम्" भाग० २-८-१३।

समाविष्ट ಸಮಾವಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ. 2. ಆಕ್ರಮಿಸಿದ. 3. ವ್ಯಾಪಿಸಿದ. सम् + आ + विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। 4. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. 5. ಭೂತದಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "समाविष्टं ग्रहेणेव ग्राहेणेवाऽत्तमर्णवे" भट्टि० ६-८३।

समावृत ಸಮಾವೃತ (वि०) 1. ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + आ + वृञ् (वरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "जय त्वं कालि सर्वेशे सर्वभूतसमावृते"। 2. ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಚ್ಛಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः" गीता ९-२५।

समावृत्त ಸಮಾವೃತ್ತ (वि०) ಸಾಂಗ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಗುರುಕುಲದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿದವನು, ಗುರುವಿನ

ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದು ಗುರುಕುಲವಾಸದಿಂದ ಮನೆಗೆ ಬಂದವನು. समावर्तते स्म—सम्+आ+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। ಅನಂತರ ಸ್ನಾತಕನಾಗಿದ್ದು ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. "अतः परं समावृत्तः कुर्याद्दार-परिग्रहम्"।

समावेश ಸಮಾವೇಶ (ಪುं०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಒಂದು ಕಡೆ ಬಂದು ಸೇರುವುದು सम् + आ + विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು, ಒಳಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗಿ ಹೋಗುವುದು. 3. ಮನೋವಿಕಾರ, ಭಾವೋದ್ರೇಕ. 4. ಭೂತದ ಆಕ್ರಮಣ, ದೆವ್ವ ಹಿಡಿಯುವುದು.

समावेशित ಸಮಾವೇಶಿತ (वि०) 1. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶ ಪಡೆದವನು, ಒಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದವನು. समावेशोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ, ಒಂದು ಕಡೆ ಬಂದು ಸೇರಿರುವ.

समाव्रजत् ಸಮಾವ್ರಜತ್ (वि०) ಆಗಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬರುತ್ತಿರುವ. सम् + आ + व्रज (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–आव्रजन्ती –ಆವ್ರಜಂತೀ.** "विधाय तार्क्ष्यं गगनाधिपोतं सार्धं मया देवि समाव्रजन्तीम्" यादव० १८-११६।

समाश्रय ಸಮಾಶ್ರಯ (ಪುं०) 1. ಆಸರೆ, ಅವಲಂಬನ. सम्+आ+श्रिञ् (सेवायाम्) "अच्" (३-३-५६)। 2. ರಕ್ಷಣೆ. 3. ರಕ್ಷಣೆಯ ಸ್ಥಾನ. 4. ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು, ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದು. "तमरण्यसमाश्रयोन्मुखं शिरसा वेष्टनशोभिना नृपः" रघु० ८-१२। 5. ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಗೃಹ, ಮನೆ.

समाश्रयण ಸಮಾಶ್ರಯಣ (न०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯುವುದು. 2. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಾನ ಸೇರುವುದು. सम् + आ + श्रिञ् (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समाश्रयणीय ಸಮಾಶ್ರಯಣೀಯ (वि०) 1. ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯಬೇಕಾದ. 2. ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವ. सम्+आ+श्रिञ् (सेवायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಸೇರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಸೇರಬೇಕಾದ. 6. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಸೇರಲ್ಪಡುವ.

समाश्रित ಸಮಾಶ್ರಿತ (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ಆಸರೆ ಪಡೆದವನು. सम्+आ+श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಒಳ್ಳೆಯ ರಕ್ಷಣೆ ಪಡೆದವನು. 3. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡವನು. "समाश्रितराहवसत्रदीक्षाम्" यादव० २०-६६।

समाश्लिष्ट ಸಮಾಶ್ಲಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + आ + श्लिष (आलिङ्गने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಬೆರೆತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

समाश्लेष ಸಮಾಶ್ಲೇಷ (ಪುं०) 1. ಆಲಿಂಗನ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. सम् + आ + श्लिष (आलिङ्गने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವುದು.

समाश्वसत् ಸಮಾಶ್ವಸತ್ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಸಿರಾಡುತ್ತಿರುವ. सम्+आ+श्वस (प्राणने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. 3. ಧೈರ್ಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಸಮಾಧಾನಪಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–आश्वसन्ती –ಆಶ್ವಸಂತೀ.**

समाश्वस्त ಸಮಾಶ್ವಸ್ತ (वि०) 1. ಸಮಾಧಾನಗೊಂಡಿರುವ, ಧೈರ್ಯಹೊಂದಿರುವ. सम्+आ+श्वस (प्राणने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ.

समाश्वास ಸಮಾಶ್ವಾಸ (ಪುं०) 1. ರಕ್ಷಣೆಯ ಭರವಸೆ. सम् + आ + श्वस (प्राणने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಸಿರಾಡುವುದು. 3. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 4. ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದುವುದು, ಧೈರ್ಯ ಪಡೆಯುವುದು.

समाश्वासन ಸಮಾಶ್ವಾಸನ (न०) 1. ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸುವುದು, ಸಂತೈಸುವುದು. सम्+आ+श्वस (प्राणने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. 3. ರಕ್ಷಣೆಯ ಭರವಸೆ ಕೊಡುವುದು.

समाश्वासयत् ಸಮಾಶ್ವಾಸಯತ್ (वि०) 1. ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಂತೈಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಧೈರ್ಯವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಉಸಿರಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. सम+आ+श्वस (प्राणने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

समास ಸಮಾಸ (ಪುं०) 1. ಅನೇಕ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ಪದವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. समस्यते एकीक्रियते अनेकपदमिति समासः—सम् + असु (क्षेपणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "पदसङ्घः समासः स्यात्

ऐकपद्यमुपाश्रितः"। "शब्दशासनविदः समासयोर्विग्रहं व्यवसुः स्वरेण ते" माघ० १४-२४। एकार्थीभाव-लक्षणसामर्थ्यविशिष्टपदसङ्घातः समासः। ಸಮಾಸವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ नित्यः अनित्यः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. प्रवरः कुम्भकारः ಇತ್ಯಾದಿ ನಿತ್ಯಸಮಾಸ. राज्ञः पुरुषः = राजपुरुषः, ब्राह्मणस्य कम्बलो ब्राह्मणकम्बलः ಇತ್ಯಾದಿ ಅನಿತ್ಯಸಮಾಸ. ಸಮಾಸವು ಮತ್ತೆ (1) अव्ययीभावः (2) तत्पुरुषः (3) कर्मधारयः (4) बहुव्रीहिः (5) द्विगुः ಮತ್ತು (6) द्वन्द्वः ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. **ಅವ್ಯಯೀಭಾವಸಮಾಸವು** ನಾಮಪೂರ್ವಪದ ಮತ್ತು ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ.

ಉದಾ: शाकप्रति यथाशक्ति ಇತ್ಯಾದಿ.

ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸವು ಎಂಟು ವಿಧ.

(1) प्रथमातत्पुरुषः —पूर्वः कायस्य = पूर्वकायः
(2) द्वितीयातत्पुरुषः —कृष्णं श्रितः = कृष्णश्रितः
(3) तृतीयातत्पुरुषः —धान्येन अर्थः = धान्यार्थः
(4) चतुर्थीतत्पुरुषः —गवे हितम् = गोहितम्
(5) पञ्चमीतत्पुरुषः —वृकात् भीतः = वृकभीतः
(6) षष्ठीतत्पुरुषः —राज्ञः पुरुषः = राजपुरुषः
(7) सप्तमीतत्पुरुषः —स्थाल्यां पक्वः=स्थालीपक्वः
(8) नञ्तत्पुरुषः —न अश्वः = अनश्वः

ಕರ್ಮಧಾರಯಸಮಾಸವು ಏಳು ವಿಧ.

(1) विशेषणपूर्वपद-कर्मधारयः—नीलमुत्पलम् = नीलोत्पलम्
(2) विशेष्यपूर्वपद-कर्मधारयः—कृष्णश्चासौ सर्पश्च = कृष्णसर्पः
(3) विशेषणोभयपद-कर्मधारयः—शीतं च तत् उष्णं च = शीतोष्णम्
(4) उपमानोत्तरपद-कर्मधारयः—पुरुषो व्याघ्र इव = पुरुषव्याघ्रः
(5) उपमानपूर्वपद-कर्मधारयः—घन इव श्यामः = घनश्यामः
(6) सम्भावनापूर्वपद-कर्मधारयः—तमाल इति वृक्षः = तमालवृक्षः
(7) अवधारणापूर्वपद-कर्मधारयः—विनय एव धनम् = विनयधनम्

ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವು ಏಳು ವಿಧ.

(1) द्विपदबहुव्रीहिः —ऊढः रथ येन = ऊढरथः
(2) बहुपदबहुव्रीहिः —नीलमुज्ज्वलं वपुर्यस्य = नीलोज्ज्वलवपुः
(3) सङ्ख्योभयपद-बहुव्रीहिः —पञ्च वा षड् वा=पञ्चषाः
(4) सङ्ख्योत्तरपद-बहुव्रीहिः —दशानां समीपे ये सन्ति ते उपदशाः
(5) सहपूर्वपदबहुव्रीहिः —पुत्रेण सह वर्तते = सपुत्रः
(6) दिगन्तराललक्षण-बहुव्रीहिः —उत्तरस्याश्च पूर्वस्याश्च दिशोर्यदन्तरालम् सा उत्तरपूर्वा
(7) व्यतिहारलक्षण-बहुव्रीहिः —केशेषु केशेषु गृहीत्वेदं युद्धं प्रवृत्तम् = केशाकेशि

ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ.

(1) द्विपदेतरेतरयोगद्वन्द्वः—रामश्च कृष्णश्च रामकृष्णौ
(2) बहुपदेतरेतरयोगद्वन्द्वः—वापी च कूपश्च तटाकश्च वापीकूपतटाकाः
(3) द्विपदसमाहारद्वन्द्वः —शीतं च उष्णं च तयोः समाहारः शीतोष्णम्
(4) बहुपदसमाहारद्वन्द्वः —पाणी च पादौ च ग्रीवा च तेषां समाहारः पाणिपादग्रीवम्।

ದ್ವಿಗುಸಮಾಸವು ಎರಡು ವಿಧ.

ಇದು ಕರ್ಮಧಾರಯದಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಭಾವ ಹೊಂದುವುದು. पञ्चवटी षाण्मातुरः ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಸಂಕ್ಷೇಪ, ಸಂಗ್ರಹ. "एषा धर्मस्य वो योनिः समासेन प्रकीर्तिता" मनु० २-२५। 3. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಇರುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು. 4. ವ್ಯಾಜ್ಯ ಮನಸ್ತಾಪ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸುವುದು. –ಪರಿಹರಿಸುವುದು. 5. ಒಟ್ಟು, ಮೊತ್ತ.

समासक्त ಸಮಾಸಕ್ತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. सम्+आ+षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ. 3. ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ, ಆಸಕ್ತನಾದ, ತತ್ಪರನಾದ.

समासक्ति ಸಮಾಸಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. सम् + आ+षञ्ज (सङ्गे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಒಟ್ಟು ಗೂಡಿರುವಿಕೆ. 3. ಶ್ರದ್ಧೆ, ತತ್ಪರತೆ.

समासङ्ग ಸಮಾಸಂಗ (पुं०) "समासक्ति" ಪದದ ಅರ್ಥ.

समासञ्जन ಸಮಾಸಂಜನ (न०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು. सम्+आ+षञ्ज (सङ्गे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವುದು.

समासन्न ಸಮಾಸನ್ನ (वि०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. सम् + आ + षद्लृ (विशरण-गत्यवसादनेषु) "क्तः" (३-४-७२)। "त्रस्तौ समासन्नकरेणुसूत्कृतान्नियन्तरि व्याकुलमुक्तरज्जुके" माघ० १२-२४। 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. "अथ वेलासमासन्नशैलरन्ध्रानुनादिना। स्वरेणोवाच भगवान्परिभूतार्णवध्वनिः" रघु० १०-३६।

समासादन ಸಮಾಸಾದನ (न०) 1. ಹೊಂದುವುದು, ಸೇರುವುದು, ತಲುಪುವುದು. सम्+आ+षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪಡೆಯುವುದು, ಸಂಪಾದಿಸುವುದು. 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರುವುದು. 4. ನೆರವೇರಿಸುವುದು.

समासादित ಸಮಾಸಾದಿತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+आ+षद्लृ (विशरणादौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "यया समासादितसाधनेन सुदुश्चरामाचरता तपस्याम्" किरा० ३-२२। 2. ಹೋಗಿ ಸೇರಲ್ಪಟ್ಟ, ತಲುಪಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

समासाद्य ಸಮಾಸಾದ್ಯ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ತಲುಪಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೋಗಿ ಸೇರಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಹೋಗಿ ಸೇರಬೇಕಾದ. सम्+आ+षद्लृ (विशरणादौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "प्राप्यं गम्यं समासाद्यम्" अम०। (अव्य०) 4. ಹೋಗಿ ಸೇರಿ, ತಲುಪಿ, ಹೊಂದಿ. सम्+आ+षद्लृ "क्त्वा" (३-४-२१)। "ल्यप्" (७-१-३७)।

समासार्था ಸಮಾಸಾರ್ಥಾ (स्त्री०) ಸಮಸ್ಯೆ, ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ ಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಅಪೂರ್ಣ (ಸಂಕ್ಷೇಪ) ವಾಗಿ ಕೊಡುವ ವಾಕ್ಯ (ಸಮಸ್ಯೆ). ಕವಿಗಳ ಬುದ್ಧಿ ಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಅಪೂರ್ಣವಾದ ವಾಕ್ಯ (ಶ್ಲೋಕ) ವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪೂರ್ತಿಮಾಡಲು ಕೊಡುವ ಶ್ಲೋಕದ ಒಂದು ಭಾಗ. समासः संक्षेपः अर्थो यस्याः। "समस्या तु समासार्था" अम०।

समासीन ಸಮಾಸೀನ (वि०) ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವ. सम्+आस (उपवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। "पश्चिमां तु समासीनः"।

समासोक्ति ಸಮಾಸೋಕ್ತಿ (स्त्री०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಪ್ರಸ್ತುತ ವೃತ್ತಾಂತ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಅಪ್ರಸ್ತುತ (ಅಪ್ರಕೃತ) ವಾದ ಅರ್ಥದ ಪ್ರತೀತಿಯಾಗುವಲ್ಲಿ समासोक्ति ಅಲಂಕಾರ. "समासोक्तिः परिस्फूर्तिः प्रस्तुतेऽप्रस्तुतस्य चेत्"। **उदा :** "अयमैन्द्रीमुखं पश्य रक्तश्चुम्बति चन्द्रमाः"।

समाहरण ಸಮಾಹರಣ (न०) 1. ಸಂಗ್ರಹ, ಸಂಕ್ಷೇಪ. सम् + आ + हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು. 3. ತರುವುದು.

समाहर्तृ ಸಮಾಹರ್ತೃ (वि०)1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವವನು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವವನು. सम्+आ+हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಸಂಗ್ರಹಿಸುವವನು, ಸಂಕ್ಷೇಪಮಾಡುವವನು. 3. ತರುವವನು.

समाहार ಸಮಾಹಾರ (पुं०) 1. ಸಮುಚ್ಚಯ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವುದು, ಒಂದೇ ಕಡೆ ಸೇರಿರುವುದು. सम्+आ+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "हन्त भोः, एकस्यां तनावेतावतो गुणसमाहारस्य सन्निवेशः कथमिवाभूत्" मालती० ९। 2. ತರುವುದು. 3. ಸಂಕ್ಷೇಪ, ಸಂಗ್ರಹ. "समासस्तु समाहारः संक्षेपः संग्रहोऽपि च"। "समाहारस्तु संक्षेपः एकत्रकरणेऽपि च" हेम०। 4. ಸಮಾಸ, ಅನೇಕ ಪದಗಳು ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು, ಒಂದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪದಗಳ ಸಮೂಹ.

समाहित ಸಮಾಹಿತ (वि०) 1. ಸಮಾಧಿನಿಷ್ಠನಾದ, ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತನಾದ, ಧ್ಯಾನಪರನಾದ. सम्+आ+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-४-७२)। "समाहितैरप्यनिरूपितस्ततः पदं दृशः स्याः कथमीश मादृशाम्" माघ० १-३७। 2. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸರಿಯಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಒಟ್ಟಿಗೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಮನಸ್ಸುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

समाहूत ಸಮಾಹೂತ (वि०) ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಹ್ವಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+आ+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्तः"

(३-२-१०२)। "अहं त्वया दूतमुखेन दूरात् साध्व्या समाहूत इहोपयातः" याद० १३-२०।

समाहृत ಸಮಾಹೃತ (वि०) 1. ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ಬರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+आ+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "तत्र स्वयंवरसमाहृतराजलोकं कन्याललाम कमनीयमजस्य लिप्सोः" रघु० ५-६४। 2. ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

समाहृति ಸಮಾಹೃತಿ (स्त्री०) 1. ಸಂಗ್ರಹ, ಸಂಕ್ಷೇಪ. सम् + आ + हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು. समाह्रियते संक्षेपेण प्रतिपाद्यते अनया—करणे "क्तिन्"। 3. ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರುವುದು. "शशाङ्के विस्मयाविद्धस्सप्तार्णवसमाहृतिम्" याद० २२-२०३।

समाह्वय ಸಮಾಹ್ವಯ (पुं०) 1. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನ, ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಕರೆ. सम् + आ + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "घः" (३-३-११८)। 2. ದ್ಯೂತ, ಜೂಜು. सम्यगाहूयन्तेऽत्र— ह्वेञ् "घः"। 3. ಸಮರ, ಯುದ್ಧ. 4. ಪಶು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಯುದ್ಧ. 5. ಹೆಸರು.

समाह्वा ಸಮಾಹ್ವಾ (स्त्री०) ನಾಮಧೇಯ, ಹೆಸರು. सम् + आ + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "अङ्" (३-३-१०६)। "रथचरणसमाह्वस्तावदौत्सुक्यनुन्ना सरिदपरतटान्तादागता चक्रवाकी" माघ० ११-२६।

समाह्वान ಸಮಾಹ್ವಾನ (न०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆಯುವುದು. सम्+आ+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವುದು, ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನ ಕೊಡುವುದು.

समित् ಸಮಿತ್ (स्त्री०) ಸಮರ, ಯುದ್ಧ. सम् + इण् (गतौ) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। तुगागमः (६-१-७१)।

समित ಸಮಿತ (वि०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದಂತೆ ಬಂದಿರುವ. सम्+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

समिति ಸಮಿತಿ (स्त्री०) 1. ಸಭೆ, ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆಗಾಗಿ ಜನರು ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರುವುದು. समयन्त्यस्याम्—सम्+इ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "समितौ रभसादुपागतं सगदः संप्रतिपत्तुमर्हसि" माघ० १६-१३। 2. ಸಮರ, ಯುದ್ಧ. 3. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ಮಂದೆ. "द्युति समग्रां समितिर्गवामसावुपैति मन्त्रैरिव संहिताहुतिः" किरा० ४-३२। 4. ಸಾಮ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ, ಸಾದೃಶ್ಯ. 5. ಸಂಗಮ, ಸಂಧಿಸುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು. "समितिः संपराये स्यात् सभायां सङ्गमेऽपि च" मेदि०। 6. ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರುವುದು, ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳು ಒಂದು ಕಡೆ ಕಲೆತಿರುವುದು. "प्रवृत्तिलक्षणे निष्ठा पुमान् यर्हि गृहाश्रमे। स्वधर्मे चानुतिष्ठेत गुणानां समितिर्हि सा" भाग० ११-२५-८।

समिथ ಸಮಿಥ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. 2. ಯುದ್ಧ. सम्+इण् (गतौ) "थक्" (उ० २-११)।

समिद्ध ಸಮಿದ್ಧ (वि०) 1. ಉರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+ञि इन्धी (दीप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "तस्मात्समिद्धे होतव्यं नासमिद्धे कदाचन" कात्यायनः। 2. ಕೆರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (पुं०) 3. ಸಮಿಧೆ. समिधो दधति—डु धाञ् (धारणे) "कः" (३-२-३)। "समिद्धशरणा दीप्ता देहे लङ्का मतेश्वरा" भट्टि० १०-७।

समिद्ध्यमान ಸಮಿದ್ಧ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಉರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. सम्+ञि इन्धी (दीप्तौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ. "स तेजसा यादवतिग्मतेजसः समिद्ध्यमानेन निवारितोन्नतिः" याद० २४-१८।

समिद्वत् ಸಮಿದ್ವತ್ (वि०) 1. ಸಮಿತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸಮಿತ್ತುಗಳಿಂದ ಹೋಮ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಅಗ್ನಿ). समिधः अस्य सन्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "अमी वेदिं परितः क्लृप्तधिष्ण्याः समिद्वन्तः प्रान्तसंस्तीर्णदर्भाः" शाकु० ४-७। 2. ಯುದ್ಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **समिद्वती ಸಮಿದ್ವತೀ**. "ज्वलत्प्रतापानलजातदीप्तिः समिद्वती सैन्ययुगस्य लीला" याद० २०-६३।

समिध् ಸಮಿಧ್ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಪಾಲಾಶಕಾಷ್ಠ, ಇಂಧನ, ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ತರುವ ಮುತ್ತುಗದ ಕಡ್ಡಿ, ಪಾಲಾಶಸಮಿತ್ತು. समिध्यतेऽनया—सम्+ञि इन्धी (दीप्तौ) "क्विप्"। तुगागमः। "राजन्, समिदाहरणाय प्रस्थिता वयम्। एष खलु कण्वस्य कुलपतेः अनुमालिनीतीरमाश्रमो दृश्यते" शाकु० १।

समिन्धन ಸಮಿಂಧನ (न०) 1. ಸಮಿತ್ತು. समिध्यतेऽनेन —सम्+ञि इन्धी (दीप्तौ) "ल्युट्" (३-३-११७)।

"तपोमरुद्भिः भवतां शराग्निः सन्धुक्ष्यतां नोऽरिसमिन्धनेषु" भट्टि० २-२८। 2. ಉರಿಸುವುದು.

समिर ಸಮಿರ (ಪುं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ.

समीक ಸಮೀಕ (न०) ಸಮರ, ಯುದ್ಧ. षम (वैक्लव्ये) "कीकन्" (उ० ४-२५)। "सुदृशः समीकगमनाय युवभिरथ संबभाषिरे" माघ० १५-८३।

समीकरण ಸಮೀಕರಣ (न०) 1. ಸಮವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಮಟ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. 2. ಸಮಾನವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವುದು. 3. ಸದೃಶವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.

समीकृत ಸಮೀಕೃತ (वि०) 1. ಸಮವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಿಲ್ಲದೆ ಮಟ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸಮಾನವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. असमः समः कृतः। 3. ಸಮಾನವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸದೃಶವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "त्रयीमयश्चन्द्रसमीकृतद्युतिः प्रसेदिवान् प्रादुरभूद्दिवाकरः" याद० १४-१।

समीक्षण ಸಮೀಕ್ಷಣ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವುದು, ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡುವುದು. सम्यगीक्षणम्—सम्+ईक्ष (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡುವುದು.

समीक्षमाण ಸಮೀಕ್ಷಮಾಣ (वि०) ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. सम्+ईक्ष (दर्शने) "शानच्" (३-२-१२४)।

समीक्षा ಸಮೀಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವುದು. सन्+ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। 2. ತತ್ತ್ವ. 3. ಬುದ್ಧಿ. "यशःप्राणहरान् घोरान् व्यामोहविषपादपान्। समीक्षावाणवृष्टेन ब्रत शास्त्रेण शस्त्रिणः" याद० २२-३६। "समीक्षा तु स्त्रियां तत्त्वे बुद्धावपि निभालने" मेदि०। 4. ಪ್ರಯತ್ನ. 5. ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆ. 6. ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ.

समीक्षित ಸಮೀಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "समीक्षितस्यापि सहत्वसङ्गाद्दुष्प्रापलोभादपि दूयमाना" याद० १३-५९। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ.

समीच ಸಮೀಚ (पुं०) ಸಾಗರ, ಸಮುದ್ರ. संयन्ति नद्यो यस्मिन्—सम्+इण् (गतौ) "चट्" (उ० ४-९२)।

समीचक ಸಮೀಚಕ (पुं०) ಮೈಥುನ, ಸಂಭೋಗ.

समीचीन ಸಮೀಚೀನ (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯದಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ. 2. ಸತ್ಯವಾದ, ಯಥಾರ್ಥವಾದ. सम्यक "खः" (५-४-८)। (न०) 3. ಸತ್ಯ, ಯಥಾರ್ಥ.

समीनिका ಸಮೀನಿಕಾ (स्त्री०) ವರ್ಷಕಂತಿ ಹಸು, ಪ್ರತಿ ವರ್ಷವೂ ಕರು ಹಾಕುವ ಹಸು.

समीप ಸಮೀಪ (वि०) 1. ಹತ್ತಿರದ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. सङ्गता आपो यस्मिन्—सम्+अप् "अः" (५-४-७४)। ईत् (६-३-९७)। "समीपवृक्षेष्विह बद्धनीडाः शिक्षोपपन्नां श्रुतिमुद्गृणन्तः" याद० १८-६१। (न०) 2. ಹತ್ತಿರ, ಸಾಮೀಪ್ಯ. "तव सपदि समीपमानये तामहमिति तस्य मयाग्रतोऽभ्यधायि" माघ० ७-७। "अतः समीपे परिणेतुरिष्यते प्रियाप्रिया वा प्रमदा स्वबन्धुभिः" शाकु० ५-१७।

समीयिवस् ಸಮೀಯಿವಸ್ (वि०) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವ. सम्+इण् (गतौ) "क्वसुः" (३-२-१०९)। "समीयिवांसो रहसि स्मरार्ता रिरंसवो यत्र सुराः प्रियाभिः" कुमा० ९-४५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ईयुषी** –ಈಯುಷೀ.

समीर ಸಮೀರ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. सम्यक् ईर्ते गच्छति ईरयति प्रेरयति वा—सम्+ईर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "शीतार्ति बलवदुपेयुषेव नीरैरासेकाच्छिशिरसमीरकम्पितेन" माघ० ८-६२। 2. ಶಮೀವೃಕ್ಷ.

समीरण ಸಮೀರಣ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. सम्+ईर (गतौ) "युच्" (३-२-१४८)। "आह्लादिकह्लारसमीरणाहते पुरः पपाताम्भसि यामुने रजः" माघ० १२-६६। 2. ಮರುಗ, ಮರುವಕ. 3. ಪಥಿಕ, ಪ್ರಯಾಣಿಕ. 4. ಪ್ರಾಣವಾಯು. (न०) 5. ಎಸೆಯುವುದು. सम्+ईर "ल्युट्" (३-३-११५)। 6. ಪ್ರೇರಿಸುವುದು. (वि०) 7. ಪ್ರೇರಿಸುವವನು.

समीरित ಸಮೀರಿತ (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + ईर (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "इत्थमादिकविना समीरिता सान्त्वभावि किल सत्यभामया" याद० १७-४४। 2. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

समीहा ಸಮೀಹಾ (स्त्री०) ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. सम्+ईह (चेष्टायाम्) "अः" (३-३-१०३)।

समीहित ಸಮೀಹಿತ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+ईह (चेष्टायाम्) "क्त:" (३-२-१०२)। "समीहितोदर्कमिदं द्वयोरिति प्रबुध्यमानो न निरोधमादधे" याद० १४-९।

समुक्षण ಸಮುಕ್ಷಣ (न०) ಸಿಂಪಿಸುವುದು, ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. सम्+उक्ष (सेचने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुचित ಸಮುಚಿತ (वि०) ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಅರ್ಹವಾದ. सम्यगुचितः। "तदेत् क्षन्तव्यं न खलु पशुरोषः समुचितः"। "सीत्कारं समुचितमुत्तरं तरुण्यः" माघ० ८-१३।

समुच्चय ಸಮುಚ್ಚಯ (पुं०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ಒಂದುಗೂಡಿಸುವುದು. सम्+उद्+चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "सर्वोपमाद्रव्यसमुच्चयेन यथाप्रदेशं विनिवेशितेन" कुमा० १-४९। 2. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಅವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜೋಡಣೆ. "बहूनां युगपद्भावभाजां गुम्भः समुच्चयः"। उदा: "नश्यन्ति पश्चात्पश्यन्ति भ्रमन्ति च तवाहिताः" चन्द्रा०। 3. ಪರಸ್ಪರ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ. "देवदत्तो यज्ञदत्तश्च गच्छति"। ಪ್ರಾಯಶಃ ಚಕಾರವು ಸಮುಚ್ಚಯ ವಾಚಕ. ಕೆಲವೆಡೆ ತಥಾ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದವೂ ಸಮುಚ್ಚಯ ವಾಚಕವಾಗುವುದು. ಇದು ಕ್ರಿಯಾಸಮುಚ್ಚಯ ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯಸಮುಚ್ಚಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. (1) चैत्रो गच्छति पचति च। (2) ईश्वरं गुरुं च भजस्व।

समुच्चलत् ಸಮುಚ್ಚಲತ್ (वि०) ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. सम्+उत्+चल (कम्पने) "शतृ" (३-२-१२४)। "निरन्तरस्थगितदिगन्तरं ततः समुच्चलद्बलमवलोकयज्जनः" माघ० १७-३०।

समुच्चलन ಸಮುಚ್ಚಲನ (न०) ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವುದು, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು. सम्+उत्+चल (कम्पने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुच्चायक ಸಮುಚ್ಚಾಯಕ (वि०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ, ಒಂದೇ ಕಡೆ ಮೇಳ ಮಾಡಿಸುವ. सम्+उत्+चिञ् (चयने)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

समुच्चार ಸಮುಚ್ಚಾರ (पुं०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವಿಕೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಾಯಿಂದ ಹೇಳುವಿಕೆ. सम्+उत्+चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)।

समुच्चारण ಸಮುಚ್ಚಾರಣ (न०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ಉಚ್ಚಾರ ಮಾಡುವುದು, ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಬಾಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. सम्+उत्+चर (गतौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुच्चित ಸಮುಚ್ಚಿತ (वि०) ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ರಾಶಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+चिञ् (चयने) "क्त:" (३-२-१०२)।

समुच्छित्ति ಸಮುಚ್ಛಿತ್ತಿ (स्त्री०) ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತು ಹಾಕುವುದು, ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನೆ ಮಾಡುವುದು. सम्+उत्+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

समुच्छिन्न ಸಮುಚ್ಛಿನ್ನ (वि०) 1. ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರುಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಾಶ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्त:" (३-२-१०२)।

समुच्छेद ಸಮುಚ್ಛೇದ (पुं०) 1. ಮಹಾಪ್ರಳಯ, ಜಗತ್ತಿನ ಸರ್ವನಾಶ. सम्+उत्+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು, ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನೆ ಮಾಡುವುದು. "वंशलक्ष्मीमनुद्धृत्य समुच्छेदेन विद्विषाम्। निर्वाणमपि मन्येऽहमन्तरायं जयश्रियः" किरा० ११-६९।

समुच्छ्रय ಸಮುಚ್ಛ್ರಯ (पुं०) 1. ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. सम्+उत्+श्रिञ् (सेवायाम्) "अच्" (३-३-५६)। "कनकयूपसमुच्छ्रयशोभिनो वितमसा तमसासरयूतटाः" रघु० ९-२०। 2. ವಿರೋಧ, ದ್ವೇಷ. "विरोधेऽपि समुच्छ्रयः" अम०।

समुच्छ्राय ಸಮುಚ್ಛ್ರಾಯ (पुं०) ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. सम्+उत्+श्रिञ् (सेवायाम्) "घञ्" (३-३-१८)।

समुच्छ्रित ಸಮುಚ್ಛ್ರಿತ (वि०) ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. सम्+उत्+श्रिञ् (सेवायाम्) "क्त:" (३-४-७२)। "अव्याहतक्षिप्रगतैः समुच्छ्रितानतुज्झितद्राघिमभिर्गरीयसः" माघ० १२-७६।

समुच्छ्वसत् ಸಮುಚ್ಛ್ವಸತ್ (वि०) 1. ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. सम्+उत्+श्वस (प्राणने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, ಆವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತಿರುವ. "अभवन् यदङ्गणभुवः समुच्छ्वसन्नवबालवयजमणिस्थलाङ्कुराः" माघ० १३-५८।

समुच्छ्वास ಸಮುಚ್ಛ್ವಾಸ (पुं०) 1. ನಿಟ್ಟುಸಿರು. सम्+उत्+श्वस (प्राणने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಆವಿರ್ಭಾವ. भावे "क्त:" (३-३-११४)। –उच्छ्वसितम् –ಉಚ್ಛ್ವಸಿತವ್.

समुज्जिहीर्षा ಸಮುಜ್ಜಿಹೀರ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಒಯ್ಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. सम् + उत् + हृञ् (हरणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. ರಕ್ಷಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ.

समुज्जिहीर्षु ಸಮುಜ್ಜಿಹೀರ್ಷು (वि०) 1. ಒಯ್ಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. सम् + उत् + हृञ् (हरणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. 3. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. "समुज्जिहीर्षुं जगतीं महाभरां महावराहं महतोऽर्णवादिव" किरा० १४-४०।

समुज्जृम्भण ಸಮುಜ್ಜೃಂಭಣ (न०) 1. ಅರಳುವುದು. ವಿಕಾಸ ಹೊಂದುವುದು. सम्+उत्+जृभी (गात्रविनामे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಕಳಿಸುವುದು. 3. ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವುದು. 4. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು, ಮೇಲ್ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಏರುವುದು.

समुज्झित ಸಮುಜ್ಝಿತ (वि०) 1. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उज्झ (उत्सर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "समुज्झितज्ञातिवियोगखेदं त्वत्सन्निधावुच्छ्वसितीव चेतः" किरा० ३-८। 2. ಹೋಗಲು ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "समुज्झिता यावदराति निर्यती सहैव चापान्मुनिबाणसंहतिः" किरा० १४-५६।

समुत्कर्ष ಸಮುತ್ಕರ್ಷ (पुं०) 1. ಘನತೆಯುಂಟುಮಾಡುವುದು, ಮೇಲ್ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು. सम् + उत् + कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. 3. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ. 4. ಜಂಬ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "अनृतं च समुत्कर्षे राजगामि च पैशुनम्। गुरोश्चालीकनिर्बन्धः समानि ब्रह्महत्यया" मनु० ११-५५।

समुत्कीर्ण ಸಮುತ್ಕೀರ್ಣ (वि०) 1. ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ರಂಧ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+कॄ (विक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। "मणौ वज्रसमुत्कीर्णे सूत्रस्येवास्ति मे गतिः" रघु० १-४। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

समुत्क्रम ಸಮುತ್ಕ್ರಮ (पुं०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವುದು. सम्+उत्+क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–क्रमणम् –ಕ್ರಮಣಮ್.**

समुत्क्रोश ಸಮುತ್ಕ್ರೋಶ (पुं०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕಿರುಚುವುದು. 3. ಕುರರ ಪಕ್ಷಿ, ಕುರವಕ ಹಕ್ಕಿ.

समुत्क्षिपत् ಸಮುತ್ಕ್ಷಿಪತ್ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುತ್ತಿರುವ. सम् + उत् + क्षिप (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "समुत्क्षिपन् यः पृथिवीभृतां वरं वरप्रदानस्य चकार शूलिनः" माघ० १-५०।

समुत्खनन ಸಮುತ್ಖನನ (न०) ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು.

समुत्खात ಸಮುತ್ಖಾತ (वि०) ಬೇರುಸಹಿತ ಕೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಬುಡಸಮೇತ ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + उत् + खनु (अवदारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "आदौ समुत्खातपुनर्निखातैः कैलासशृङ्गैरिव भाति सौधैः" यादव० १८-२६।

समुत्तरण ಸಮುತ್ತರಣ (न०) 1. ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ದಾಟುವುದು. सम्+उत्+तॄ (प्लवनतरणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "संसारसागरसमुत्तरणैकपोत"। 2. ದಾಟುವ ಸಾಧನ, ತೆಪ್ಪ ದೋಣಿ ಮೊದಲಾದುವು. समुत्तरत्यनेन — कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

समुत्तरत् ಸಮುತ್ತರತ್ (वि०) ನದಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ದಾಟುತ್ತಿರುವ. सम् + उत् + तॄ (प्लवनतरणयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "समुत्तरन्तावव्यथ्यौ नदान् भियोग्रसन्निभान्" भट्टि० ६-५९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–उत्तरन्ती –ಉತ್ತರನ್ತೀ.**

समुत्तारक ಸಮುತ್ತಾರಕ (वि०) 1. ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸುವವನು. 2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು.

समुत्तारण ಸಮುತ್ತಾರಣ (न०) 1. ನದಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ದಾಟಿಸುವುದು. सम्+उत्+तॄ (प्लवनतरणयोः) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು.

समुत्तिष्ठत् ಸಮುತ್ತಿಷ್ಠತ್ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುತ್ತಿರುವ. सम् + उत् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

समुत्तीर्ण ಸಮುತ್ತೀರ್ಣ (वि०) 1. ದಾಟಿದವನು, ಆಚೆ ದಡವನ್ನು ಸೇರಿದವನು. 2. ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದವನು, ಮುಂದೆ ನಡೆದವನು. 3. (ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು)

ತೇರ್ಗಡೆ ಹೊಂದಿದವನು, ಒಂದು ತರಗತಿಯಿಂದ ಮುಂದಿನ ತರಗತಿಗೆ ಹೋದವನು.

समुत्थ ಸಮುತ್ಥ (वि०) 1. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ, ಹುಟ್ಟಿದ. सम्+उत्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "अथ नयनसमुत्थं ज्योतिरत्रेरिव द्यौः सुरसरिदिव तेजो वह्निनिष्ठ्यूतमैशम्" रघु० २-७५। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಹರಡಿರುವ. "सं विव्युरम्बरविकाशि चमूसमुत्थं पृथ्वीरजः करभकण्ठकडारमाशाः" माघ० ५-३।

समुत्थान ಸಮುತ್ಥಾನ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. सम्+उत्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಬಲ. "सर्वे हि स्वं समुत्थानमुपजीवन्ति जन्तवः। अपि धाता विधाता च यथायमुदके बकः" भा० वन०। 3. ವ್ಯಾಧಿಯ ಸ್ವರೂಪದ ನಿರ್ಣಯ, ವ್ಯಾಧಿಯು ಗುಣವಾಗಬಹುದಾದ ಕಾಲ ನಿರ್ಣಯ. 4. ವ್ಯಾಧಿಯ ಉಪಶಮನ, ವ್ಯಾಧಿಯು ಗುಣವಾಗುವುದು, ರೋಗವು ವಾಸಿಯಾಗುವುದು. "अङ्गावपीडनायां च व्रणशोणितयोस्तथा। समुत्थानव्ययं दाप्यः सर्वदण्डमथापि वा" मनु० ८-२८७। 5. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಾಸಿಯಾಗುವುದು, ರೋಗವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗುಣವಾಗುವುದು. 6. ಊರ್ಧ್ವಗಮನ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. 7. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸುವುದು. "इन्द्रध्वजसमुत्थानं प्रमादान्न कृतं यदि। तदा द्वादशमे वर्षे कर्तव्यं नान्तरा पुनः"। 8. ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉದ್ಯೋಗ, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ನಡೆಯುವ ಉದ್ಯಮ.

समुत्थित ಸಮುತ್ಥಿತ (वि०) 1. ಆಸನದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ. सम् + उत् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಬಂದಿರುವ. "उदधेरिव मन्थनपीडितस्य समुत्थितैः" याद० १६-५। 3. ರೋಗ ಗುಣವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ. 4. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "समुत्थितेन त्रिदिवौकसां महाचमूरवेणाद्रितटान्तदारिणा" कुमा० १४-२८।

समुत्पतत् ಸಮುತ್ಪತತ್ (वि०) 1. ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. सम्+उत्+पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "सहात्मलाभेन समुत्पतद्भिर्जातिस्वभावैरिव जीवलोकः" किरा० १७-१९। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –उत्पतन्ती - ಉತ್ಪತಂತೀ.

समुत्पतन ಸಮುತ್ಪತನ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು. सम् + उत् + पत्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹುಟ್ಟುವುದು.

समुत्पतित ಸಮುತ್ಪತಿತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಹೋದ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ. सम् + उत् + पत्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

समुत्पतिष्णु ಸಮುತ್ಪತಿಷ್ಣು (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ ಸ್ವಭಾವದ. सम् + उत् + पत्लृ (गतौ) "इष्णुच्" (३-२-१३६)।

समुत्पत्ति ಸಮುತ್ಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹುಟ್ಟುವುದು, ಜನಿಸುವುದು. सम्+उत्+पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಆಗುವುದು, ಸಂಭವಿಸುವುದು.

समुत्पन्न ಸಮುತ್ಪನ್ನ (वि०) 1. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉದ್ಭವಿಸಿದ. सम्+उत्+पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಒದಗಿದ, ಸಂಭವಿಸಿದ. "समुत्पन्नेषु कार्येषु बुद्धिर्यस्य न हीयते। स एव दुर्गं तरति जलस्थो वानरो यथा" पञ्चतं० ४-१।

समुत्पाटन ಸಮುತ್ಪಾಟನ (न०) ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತು ಹಾಕುವುದು, ಬೇರಿನೊಡನೆ ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು. सम्+उत्+पट (भाषार्थे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुत्पाटित ಸಮುತ್ಪಾಟಿತ (वि०) ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+पट (भाषार्थे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

समुत्पादन ಸಮುತ್ಪಾದನ (न०) ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದು, ತಯಾರಿಸುವುದು, ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು. सम् + उत् + पद (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुत्पिञ्ज ಸಮುತ್ಪಿಂಜ (पुं०) 1. ಬಹಳ ವ್ಯಾಕುಲವಾದ ಸೈನ್ಯ, ಗಾಬರಿಯಿಂದ ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾದ ಸೈನ್ಯ. समुत्पिञ्जति—सम्+उत्+पिजि (हिंसायाम्) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। (वि०) 2. ಬಹಳವಾಗಿ ಗಾಬರಿಗೊಂಡ. पिञ्जं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। बाहुलकादलच् वा। –उत्पिञ्जलः –ಉತ್ಪಿಂಜಲಃ.

समुत्सर्ग ಸಮುತ್ಸರ್ಗ (पुं०) 1. ಬಿಡುವುದು, ಪರಿತ್ಯಜಿಸುವುದು. सम्+उत्+सृज (विसर्गे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. 3. ಮಲವಿಸರ್ಜನ.

"मूत्रोच्चारसमुत्सर्गं दिवा कुर्यादुदङ्मुखः" मनु० ४-५०। "ल्युट्" (३-३-११५)। **–उत्सर्जनम् –ಉತ್ಸರ್ಜನಮ್.** 4. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ.

समुत्सारण ಸಮುತ್ಸಾರಣ (न०) 1. ಜನರ ಗುಂಪನ್ನು ಚೆದರಿಸುವುದು. 2. ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಓಡಿಸುವಿಕೆ. सम्+उत्+सृ (गतौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुत्सारित ಸಮುತ್ಸಾರಿತ (वि०) 1. ಚೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+सृ (गतौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

समुत्सुक ಸಮುತ್ಸುಕ (वि०) 1. ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ. सम्+उत्+षू (प्रेरणे) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। "कन्" (५-४-५)। ह्रस्वः (७-४-१३)। 2. ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ತವಕಪಡುವ. "निरुत्सुकानामभियोगभाजां समुत्सुकेवाङ्कमुपैति सिद्धिः" किरा० ३-४०। 3. ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ. "विपत्प्रतीकारपरेण मङ्गलं निषेव्यते भूतिसमुत्सुकेन वा" कुमा० ५-७६।

समुत्सृजत् ಸಮುತ್ಸೃಜತ್ (वि०) 1. ತ್ಯಜಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. सम्+उत्+सृज (विसर्गे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕೊಡುತ್ತಿರುವ, ದಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–उत्सृजन्ती –ಉತ್ಸೃಜನ್ತೀ.**

समुत्सृष्ट ಸಮುತ್ಸೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+सृज (विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೊರಗೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ.

समुत्सेध ಸಮುತ್ಸೇಧ (पुं०) 1. ಔನ್ನತ್ಯ, ಎತ್ತರ. सम्+उत्+षिध (गत्याम्) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸ್ಥೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ದಪ್ಪವಾಗಿರುವಿಕೆ.

समुदक्त ಸಮುದಕ್ತ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, (ಬಾವಿಯಿಂದ) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ (ನೀರು). समुदच्यते स्म — सम्+उत्+अञ्चु (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "समुदक्तोद्धृते समे" अम०।

समुदय ಸಮುದಯ (पुं०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಬರುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರುವುದು, –ಹತ್ತುವುದು. समुदीयते—सम्+उत्+इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಸಂಗಮ, ಸೇರುವುದು, ಜೊತೆಗೂಡುವುದು. 3. ಸಂಘ, ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. 4. ಯುದ್ಧ, ಸಮರ, ಕಾಳಗ. 5. ದಿವಸ, ಹಗಲು. "भवेत् समुदयः सङ्घे सङ्गमे च समुद्गमे" मेदि०। (न०) 6. ಲಗ್ನ, ರಾಶಿಯ ಉದಯ.

समुदागम ಸಮುದಾಗಮ (पुं०) ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳ ಜ್ಞಾನ. सम्+उत्+आ+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। "समन्तात्तु ज्ञानं स्यात् समुदागमः" त्रिकाण्ड०।

समुदाचार ಸಮುದಾಚಾರ (पुं०) ರೂಢಿಯಾಗಿ ಬಂದ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ, ಸಂಪ್ರದಾಯದ ನಡವಳಿಕೆ. सम्+उत्+आ+चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)।

समुदाय ಸಮುದಾಯ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. सम्+उत्+आङ्+अय (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಯುದ್ಧ, ಸಮರ. "समुदायः समूहे स्याद्युद्धे" मेदि०। 3. ಹಿಂಗಾವಲು ಸೈನ್ಯ, ಸೈನ್ಯದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಾವಲು ದಳ.

समुदाहरण ಸಮುದಾಹರಣ (न०) ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು, ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು. सम्+उत्+आ+हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुदाहृत ಸಮುದಾಹೃತ (वि०) ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

समुदित ಸಮುದಿತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ. सम्+उत्+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "सहजबलसमेत. शक्रवैरजयः समुदितविषमास्त्रस्तादृशानन्दहेतुः" याद० २४-९४। "समुदितः सर्वो गुणानां गणः" रत्ना० १-६। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉದಯಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. सम्यगुदितः। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ. "समुदितं नु विलङ्घयितुं नभः" किरा० ५-१। 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+वद (व्यक्तायां वाचि) "क्तः" (३-४-७२)। 6. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ, ಉಂಟಾದ. "अथ समुदितहर्षैरावृतौ मन्त्रिवृद्धैः" याद० १३-१०८। 7. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕೂಡಿರುವ. "सकलैर्वपुः सकलदोषसमुदितमिदं गुणैस्तव" माघ० १५-३२।

समुदीरण ಸಮುದೀರಣ (न०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. सम्+उत्+ईर (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुदीरित ಸಮುದೀರಿತ (ನಂ) 1. ಮಾತು, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಉಚ್ಚಾರಣೆ. सम् + उत् + ईर (गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

समुद्ग ಸಮುದ್ಗ (ಪುಂ) ಯಮಕಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಭಿನ್ನಾರ್ಥಕಗಳಾದ ಒಂದೇ ಆನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಶ್ಲೋಕದ ಪಾದಗಳು ಅಭ್ಯಸ್ತ (ಪುನರಾವೃತ್ತ) ವಾದರೆ ಸಮುದ್ಗವೆನಿಸುವುದು. ಇದು ಮೂರು ವಿಧ :

(1) ಪ್ರಥಮ–ತೃತೀಯ ದ್ವಿತೀಯ–ತುರೀಯ ಪಾದಗಳು ಅಭ್ಯಸ್ತ (ಪುನರಾವೃತ್ತ) ವಾಗಿರುವುದು. (ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದು.)

(2) ಪ್ರಥಮ–ದ್ವಿತೀಯ ತೃತೀಯ–ತುರೀಯ ಪಾದಗಳು ,,

(3) ಪ್ರಥಮ–ತುರೀಯ ದ್ವಿತೀಯ–ತೃತೀಯ ಪಾದಗಳು ,,

"अर्धाभ्यासः समुद्गः स्यादस्य भेदास्त्रयो मताः। पादाभ्यासोऽप्यनेकात्मा व्यज्यते स निदर्शनैः" काव्या० ३-५३।

उदा :—(1) "नास्थेय (:) सत्त्वयावर्ज्यः **परमायतमानया**। नास्थेयः स त्वया वर्ज्यः **परमायतमानया**"॥ काव्या० ३-५४।

(2) "नरा जिता माननया समेत्य न राजिता माननयासमेत्य। विनाशिता वैभवताऽयनेन विनाऽशिता वैभवतायनेन"॥ काव्या० ३-५५।

(3) "कलापिनां चारुतयोपयान्ति वृन्दानि लापोढघनागमानाम्। वृन्दानिलापोढघनागमानां कलापिनां चारुतयोऽपयान्ति"॥ काव्या० ३-५६।

समुद्गक ಸಮುದ್ಗಕ (ಪುಂ) ಸಂಪುಟ, ಭರಣಿ. समुद्गच्छति — सम् + उत् + गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "समुद्गकः सम्पुटकः" अम०।

समुद्गत ಸಮುದ್ಗತ (ವಿಂ) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬೆಳೆದಿರುವ. सम् + उत् + गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಉದಯಿಸಿರುವ. 3. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ, ಹುಟ್ಟಿದ.

समुद्गम ಸಮುದ್ಗಮ (ಪುಂ) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು. सम् + उत् + गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 3. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ನಿರ್ಮಾಣ, ತಯಾರಿಸುವುದು. 4. ಮೊಳಕೆ, ಅಂಕುರ.

समुद्गार ಸಮುದ್ಗಾರ (ಪುಂ) 1. ಕಕ್ಕುವುದು, ವಾಂತಿ ಮಾಡುವುದು. सम् + उत् + गॄ (निगरणे) "घञ्" (३-३-२९)। 2. ಉದಾಹರಿಸುವುದು. 3. ತೇಗು.

समुद्गिरण ಸಮುದ್ಗಿರಣ (ನಂ) 1. ಕಕ್ಕುವುದು, ವಾಂತಿ ಮಾಡುವುದು. सम् + उत् + गॄ (निगरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತೇಗುವುದು. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವುದು.

समुद्गिरत् ಸಮುದ್ಗಿರತ್ (ವಿಂ) 1. ಕಕ್ಕುತ್ತಿರುವ, ವಾಂತಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ತೇಗುತ್ತಿರುವ. सम् + उत् + गॄ (निगरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 3. ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-२-६)। **–उद्गिरन्ती –ಉದ್ಗಿರನ್ತೀ.**

समुद्गीर्ण ಸಮುದ್ಗೀರ್ಣ (ವಿಂ) 1. ಕಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ, ವಾಂತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + उत् + गॄ (निगरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

समुद्देश ಸಮುದ್ದೇಶ (ಪುಂ) 1. ಒಂದೊಂದಾಗಿ ನಮೂದಿಸಿ ಹೇಳುವುದು, ಒಂದೊಂದನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. 2. ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. सम्+उत्+दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಪ್ರದೇಶ, ಜಾಗ, ಸ್ಥಳ.

समुद्धत ಸಮುದ್ಧತ (ವಿಂ) 1. ಅವಿನೀತ. 2. ಕೊಬ್ಬಿದವನು, ಗರ್ವವುಳ್ಳವನು. सम्+उत्+हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-४-७२)। "सहजचापलदोषसमुद्धतश्चलितदुर्बलपक्षपरिग्रहः" माघ० २-११७। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಮಾನ ಮರ್ಯಾದೆಗಳಿಲ್ಲದ, ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ.

समुद्धरण ಸಮುದ್ಧರಣ (ನಂ) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. सम्+उत्+हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡುವುದು, ತೊಂದರೆಯಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವುದು. 3. (ಬಾವಿಯ ನೀರನ್ನು) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು. 4. ಬುಡಸಹಿತ ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 5. ಋಣ ಪರಿಹರಿಸುವುದು, ಸಾಲ ತೀರಿಸುವುದು. 6. ವಾಂತಿಮಾಡುವುದು.

समुद्धरणीय ಸಮುದ್ಧರಣೀಯ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಡುವ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಬೇಕಾದ. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಬಹುದಾದ. सम्+उत्+हृञ् (हरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 6. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಬೇಕಾದ. 7. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 8. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಬಹುದಾದ. 9. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 10. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಬೇಕಾದ. 11. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 12. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಬಹುದಾದ. 13. ಬುಡಸಹಿತ ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 14. —ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 15. —ನಾಶಪಡಿಸಬಹುದಾದ. 16. —ನಾಶಪಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ.

समुद्धर्तृ ಸಮುದ್ಧರ್ತೃ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವವನು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವವನು. सम्+उत्+हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 3. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು, ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನ ಮಾಡುವವನು. "अनम्राणां समुद्धर्तुः तस्मात् सिन्धुरयादिव। प्राप तालीवनश्याममुपकण्ठं महोदधेः" रघु० ४-३४। 4. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವವನು, ತೊಂದರೆಯಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು, ರಕ್ಷಿಸುವವನು. 5. ಚೆದರಿಸುವವನು, ಓಡಿಸುವವನು.

समुद्धार ಸಮುದ್ಧಾರ (पुं०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು. सम्+उत्+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಸಾಲ ತೀರಿಸುವುದು. 4. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವುದು.

समुद्धूत ಸಮುದ್ಧೂತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + उत् + धूञ् (कम्पने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अमी समुद्धूतपरोजरेणुना हृता हृतासारकणेन वायुना" किरा० ४-३५। 2. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

समुद्धृत ಸಮುದ್ಧೃತ (वि०) 1. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + उत् + हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆದು ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾವಿಯ ನೀರು). 3. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "योषिन्मनोजन्मसुखोदयेषु समुद्धृताशङ्कमनीचकाशे" माघ० ६-७४। 4. ಚೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

समुद्भव ಸಮುದ್ಭವ (पुं०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವುದು, ಜನ್ಮಪಡೆಯುವುದು. सम्+उत्+भू "अप्" (३-३-५७)। 2. ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ, ಮೂಲ. 3. ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಸ್ಥಾನ, ಮೂಲಸ್ಥಾನ. 4. ಪುತ್ರ, ಮಗ. "हरिदश्वसमुद्भवं प्रदाने" याद० १४-३३। (वि०) 5. ಹುಟ್ಟಿದ, ಜನ್ಮಪಡೆದ. "वसति नन्दगृहे विबुधद्विषां दमयिता वसुदेवसमुद्भवः" याद० ३-५३।

समुद्भूत ಸಮುದ್ಭೂತ (वि०) 1. ಹುಟ್ಟಿದ, ಜನ್ಮತಾಳಿದ. सम्+उत्+भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಉಂಟಾದ, ಸಂಭವಿಸಿದ. 3. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "प्रजापीडनसन्तापात् समुद्भूतो हुताशनः। राज्ञः श्रियं कुलं प्राणान् नादग्ध्वा विनिवर्तते" पञ्चतं० १-३७६।

समुद्यत ಸಮುದ್ಯತ (वि०) 1. ಯತ್ನಿಸಿರುವ, ತೊಡಗಿರುವ. सम्+उत्+यम (उपरमे) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रचुक्षुभे सपदि तदम्बुराशिना समं महाप्रलयसमुद्यतं सदः" माघ० १७-१। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+यम (उपरमे) "क्तः" (३-२-१०२)।

समुद्यम ಸಮುದ್ಯಮ (पुं०) 1. ಉದ್ಯಮ, ಪ್ರಯತ್ನ. सम् + उत् + यम (उपरमे) "घञ्" (३-३-१८)। "कैर्मया सह योद्धव्यमस्मिन् रणसमुद्यमे" गीता १-२२। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. 3. ಪ್ರಾರಂಭ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದು.

समुद्योग ಸಮುದ್ಯೋಗ (पुं०) 1. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ನಡೆಸುವ ಕಾರ್ಯ, ಉತ್ಸಾಹಪೂರ್ವಕ ಶ್ರಮವಹಿಸಿ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. सम्+उत्+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಪ್ರಯತ್ನ.

समुद्र ಸಮುದ್ರ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು, ಸಾಗರ. समुनत्ति—सम्+उन्दी (क्लेदने) "रक्" (उ० २-१३)। समीचीना उद्रा जलचरप्राणिनोऽत्र इति वा। मुद्रा मर्यादा तया सह वर्तते इति वा। सम्यगुद्गतो रोऽग्निरत्र इति वा। मुदं राति इति मुद्रा रत्नम्—रत्नादिभिः सह वर्तते इति वा। "मध्येसमुद्रं ककुभः पिशङ्गीर्या कुर्वती काञ्चनवप्रभासा" माघ० ३-३३। (1) लवणसमुद्रः (2) इक्षुसमुद्रः (3) सुरासमुद्रः (4) सर्पिस् (5) दधिसमुद्रः (6) क्षीरसमुद्रः ಮತ್ತು (7) जलसमुद्रः ಎಂದು ಏಳು ಸಮುದ್ರಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳಿಂದ ಸಪ್ತ ದ್ವೀಪಗಳು ಸುತ್ತ

ಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುವು. ಒಟ್ಟು ಭೂಭಾಗದ ಅರ್ಧಭಾಗವು ಲವಣಸಮುದ್ರದ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು. ಅದೇ ಜಂಬೂದ್ವೀಪ. ಉಳಿದ ಆರು ದ್ವೀಪಗಳೂ ಉಳಿದ ಅರ್ಧ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುವು. "जम्बुप्लक्षाह्वयौ द्वीपौ शाल्मलिश्चापरो द्विज। कुशः क्रौञ्चस्तथा शाकः पुष्करश्चैव सप्तमः। एते द्वीपा समुद्रैस्तु सप्त सप्तभिरावृताः। लवणेक्षुसुरासर्पिर्दधिदुग्धजलैः समम्। जम्बूद्वीपः समस्तानामेतेषां मध्यसंस्थितः॥ तस्यापि मेरुर्मैत्रेय मध्ये कनकपर्वतः" विष्णुपु०। [ವಿವರಕ್ಕೆ "द्वीप" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ. 3. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (वि०) 4. ಮುದ್ರಾಸಹಿತವಾದ. मुद्रया सह वर्तते।

समुद्रकफ ಸಮುದ್ರಕಫ (पुं०) ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ. समुद्रस्य कफ इव। **–फेनः –ಫೇನಃ.**

समुद्रकान्ता ಸಮುದ್ರಕಾಂತಾ (स्त्री०) 1. ನದಿ, ಹೊಳೆ. समुद्रस्य कान्ता। 2. ಪೃಕ್ಕಾ, ಸ್ಪೃಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. **–दयिता –ದಯಿತಾ. –पत्नी –ಪತ್ನೀ.**

समुद्रगा ಸಮುದ್ರಗಾ (स्त्री०) ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವ ನದಿ. समुद्रं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

समुद्रगृह ಸಮುದ್ರಗೃಹ (न०) ಜಲಯಂತ್ರ ಗೃಹ, ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಲು ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಗೃಹ. "जलयन्त्रगृहं धीरैः समुद्रगृहमुच्यते" त्रिकाण्ड०।

समुद्रचुलक ಸಮುದ್ರಚುಲಕ (पुं०) ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. समुद्रः चुलक इव यस्य। "दीप्ताग्निरौर्वशेयश्च समुद्रचुलकः" त्रिकाण्ड०।

समुद्रनवनीत ಸಮುದ್ರನವನೀತ (न०) 1. ಅಮೃತ. 2. ಚಂದ್ರ. समुद्रस्य क्षीरसमुद्रस्य नवनीतमिव। "समुद्रनवनीतं स्यात् क्लीबं पीयूषचन्द्रयोः" मेदि०।

समुद्रमेखला ಸಮುದ್ರಮೇಖಲಾ (स्त्री०) ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ. समुद्रः मेखलेव यस्याः।

समुद्रयात्रा ಸಮುದ್ರಯಾತ್ರಾ (स्त्री०) **–यान –ಯಾನ** (न०) ಸಮುದ್ರದ ಮೂಲಕ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ, ಸಮುದ್ರದ ಮೂಲಕ ದೇಶಾಂತರಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವುದು. समुद्रे यानम्। "समुद्रयानकुशला देशकालार्थदर्शिनः। स्थापयन्ति तु यां वृद्धिं सा तत्राधिगमं प्रति" मनु०। ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಜರಿಗೆ ಸಮುದ್ರಯಾತ್ರೆಯು ನಿಷಿದ್ಧ. **ಇವು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧ:** ಸಮುದ್ರಯಾನ ಕಮಂಡಲು ಧಾರಣ (ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ) ಅಸವರ್ಣ ಕನ್ಯಾ ವಿವಾಹ ದೇವರನಿಂದ ಸುತೋತ್ಪತ್ತಿ. ಮಧುಪರ್ಕದಲ್ಲಿ ಪಶುವಧೆ. (ಶ್ರಾದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ) ಮಾಂಸಭಕ್ಷಣ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮ ವಾಚಾದತ್ತ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಬೇರೆ ವರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮಾಡುವ ವಿವಾಹ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವುದು ನರಮೇಧ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಮೇಧ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧ. "समुद्रयात्रास्वीकारः कमण्डलुविधारणम्। द्विजानामसवर्णासु कन्यासूपयमस्तथा॥ देवरेण सुतोत्पत्तिः मधुपर्के पशोर्वधः। मांसादनं तथा श्राद्धे वानप्रस्थाश्रमस्तथा॥ दत्तायाश्चैव कन्याया पुनर्दानं वरस्य च। दीर्घकालं ब्रह्मचर्यं नरमेधाश्वमेधकौ॥ इमान् धर्मान् कलियुगे वर्ज्यानाहुर्मनीषिणः" बृहन्नारदीयम्।

समुद्रयायिन् ಸಮುದ್ರಯಾಯಿನ್ (वि०) ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವವನು. समुद्रे याति।

समुद्रवह्नि ಸಮುದ್ರವಹ್ನಿ (पुं०) ಬಡಬಾಗ್ನಿ. समुद्रस्य वह्निः।

समुद्रा ಸಮುದ್ರಾ (स्त्री०) ಶಮೀವೃಕ್ಷ, ಬನ್ನಿಮರ. सम्यगुद्गतो रो वह्निर्यस्याः।

समुद्रान्त ಸಮುದ್ರಾಂತ (न०) 1. ಜಾಯಿಕಾಯಿ. समुद्रस्यान्त उत्पत्तिस्थानत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 2. ಸಮುದ್ರದ ದಡ, –ತೀರ.

समुद्रान्ता ಸಮುದ್ರಾಂತಾ (स्त्री०) 1. ತೀಟಕಸಂಧಿ. समुद्रस्य अन्तः उत्पत्तिस्थानत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 2. ಹತ್ತಿಗಿಡ. 3. ಸ್ಪೃಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಒಂದು ಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. "समुद्रान्ता तु कार्पासीपृक्कादुरालभासु च" मेदि०। 4. ಭೂಮಿ.

समुद्राम्बरा ಸಮುದ್ರಾಂಬರಾ (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. समुद्रः अम्बरमिव यस्याः।

समुद्रारु ಸಮುದ್ರಾರು (पुं०) 1. ಮೊಸಳೆ. 2. ಸೇತುವಿನ ಬಂಧನ, ಸೇತುವಿನ ನಿರ್ಮಾಣ. 3. ತಿಮಿಂಗಿಲ. समुद्रं ऋच्छति — ऋ (गतौ) "उण्" बाहु०। "समुद्रारुः पुमान् ग्राहे सेतुबन्धे तिमिङ्गिले" मेदि०।

समुद्रिय ಸಮುದ್ರಿಯ (वि०) 1. ಸಮುದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. 2. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿರುವ. समुद्र "घः" (४-४-११८)। "छः"। **समुद्रीयः ಸಮುದ್ರೀಯಃ.**

समुद्वहत् ಸಮುದ್ವಹತ್ (वि०) 1. ಹೊಂದಿರುವ, ಹೊತ್ತಿರುವ, ವಹಿಸಿರುವ. सम्+उत्+वह (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುತ್ತಿರುವ.

समुद्वहन ಸಮುದ್ವಹನ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. 2. ಹೊರುವುದು, ವಹಿಸುವುದು.

समुद्वेग ಸಮುದ್ವೇಗ (पुं०) 1. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. सम्+उत्+ओ विजी (भयचलनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕಳವಳ, ಗಾಬರಿ. 3. ಚಿಂತೆ. 4. ಕಂಪನ, ನಡುಕ.

समुन्दन ಸಮುಂದನ (न०) ತೇವ, ಒದ್ದೆ. सम्+उन्दी (क्लेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुन्न ಸಮುನ್ನ (वि०) ತೇವವಾಗಿರುವ, ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುವ. सम्+उन्दी (क्लेदने) "क्तः" (३-४-७२)। "समुन्नमद्भिर्न समुन्नमद्भिः" माघ० ४-१५।

समुन्नत ಸಮುನ್ನತ (वि०) 1. ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ. सम्+उत्+णम (प्रह्वत्वे) "क्तः" (३-४-७२)। "समुन्नतैः काशदुकूलशालिभिः परिक्वणत्सारसपङ्क्तिमेखलैः" किरा० ८-९। 2. ಹಿರಿದಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. 3. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಉಬ್ಬಿರುವ. 4. ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳವನು, ಗರ್ವವುಳ್ಳವನು. 5. ವಿನಯಶಾಲಿ, ಭಯಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಗಾಂಭೀರ್ಯಗುಣದಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವನು.

समुन्नति ಸಮುನ್ನತಿ (स्त्री०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. सम्+उत्+णम (प्रह्वत्वे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "विधिहेतुरहेतुरागसां विनिपातोऽपि समः समुन्नतेः" किरा० २-३४। 2. ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. "उपपन्नमिदं सर्वमतःपरमपि त्वयि। मनसः शिखराणां च सदृशी ते समुन्नतिः" कुमा० ६-६६। 3. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ, ಹಿರಿಮೆ, ಉತ್ಕರ್ಷ. "स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम्"। 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರುವುದು, ಘನತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು, ಜಯಪಡೆಯುವುದು. "गौरवेण ददृशे समुन्नतिर्लाघवेन च नतिस्तदद्भुतम्" यादव० १७-८१। 5. ದುರಹಂಕಾರ, ದುರಭಿಮಾನ.

समुन्नद्ध ಸಮುನ್ನದ್ಧ (वि०) 1. ತಾನು ಪಂಡಿತನೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವವನು. सम्+उत्+णह (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಗರ್ವಿತ, ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳವನು. 3. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದಿದ. "समुन्नद्धः समुद्भूते पण्डितम्मन्यदृप्तयोः" विश्व०।

समुन्नमत् ಸಮುನ್ನಮತ್ (वि०) 1. ಮೇಲುಗಡೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲೆ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವ. सम्+उत्+णम (प्रह्वत्वे) "शतृ" (३-२-१२४)। "यत्रोज्झिताभिर्मुहुरम्बुवाहैः समुन्नमद्भिर्न समुन्नमद्भिः" माघ० ४-१५। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಬರುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ. "अवाद्यत श्रवणसुखं समुन्नमत्पयोधरध्वनिगुरु तूर्यमाननैः" माघ० १७-३८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–उन्नमन्ती –ಉನ್ನಮಂತೀ.** "समुन्नमन्ती कुटिलायतात्मा शशाङ्कलेखोदयदृश्यकोटिः" यादव० २-५६।

समुन्नय ಸಮುನ್ನಯ (पुं०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ತರುವುದು. सम्+उत्+णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)।

समुन्नयत् ಸಮುನ್ನಯತ್ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿತರುತ್ತಿರುವ. सम्+उत्+णीञ् (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಊಹಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. "समुन्नयन् भूतिमनार्यसङ्गमाद्वरं विरोधोऽपि समं महात्मभिः" किरा० १-८।

समुन्नयन ಸಮುನ್ನಯನ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆದು ತರುವುದು. सम्+उत्+णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಊಹಿಸುವುದು. 3. ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು.

समुन्मिषत् ಸಮುನ್ಮಿಷತ್ (वि०) 1. ವಿಕಾಸಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಅರಳುತ್ತಿರುವ. सम्+उत्+मिष (स्पर्धायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆಯುತ್ತಿರುವ.

समुन्मिषित ಸಮುನ್ಮಿಷಿತ (न०) 1. ನೋಟ, ವೀಕ್ಷಣ. सम्+उत्+मिष (स्पर्धायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಅರಳಿದ, ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ. 4. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆದಿರುವ. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

समुन्मीलत् ಸಮುನ್ಮೀಲತ್ (वि०) 1. ಅರಳುತ್ತಿರುವ, ವಿಕಾಸಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. सम्+उत्+मील (निमेषणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆಯುತ್ತಿರುವ.

समुन्मीलन ಸಮುನ್ಮೀಲನ (न०) 1. ವಿಕಾಸ, ಅರಳುವಿಕೆ. सम्+उत्+मील (निमेषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆಯುವಿಕೆ.

समुन्मीलित ಸಮುನ್ಮೀಲಿತ (वि०) 1. ಅರಳಿದ. 2. ತೆರೆದಿರುವ (ಕಣ್ಣು). 3. ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ.

समुन्मूलन ಸಮುನ್ಮೂಲನ (न०) ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತು ಹಾಕುವುದು, ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನ ಮಾಡುವುದು. सम्+उन्मूल (नामधा०)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुन्मूलित ಸಮುನ್ಮೂಲಿತ (वि०) ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उन्मूल (नामधा०)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

समुन्मेष ಸಮುನ್ಮೇಷ (पुं०) 1. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆಯುವುದು. 2. ಅರಳುವುದು. ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು. सम्+उत्+मिष (स्पर्धायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು.

समुन्मेषण ಸಮುನ್ಮೇಷಣ (न०) 1. ಅರಳುವುದು, ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು. 2. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆಯುವುದು. सम्+उत्+मिष (स्पर्धायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು.

समुन्मेषिन् ಸಮುನ್ಮೇಷಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. सम्+उत्+मिष (स्पर्धायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಅರಳಿಸುವ. सम्+उत्+मिष+णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–उन्मेषिणी –ಉನ್ಮೇಷಿಣೀ.**

समुपगत ಸಮುಪಗತ (वि०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. सम्+उप+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಆಗಮಿಸಿರುವ, ಬಂದಿರುವ. 3. ತಿಳಿದಿರುವ. 4. ಕೈ ಸೇರಿರುವ, ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ. 5. ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ, ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವ.

समुपगम ಸಮುಪಗಮ (पुं०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. सम्+उप+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 2. ತಿಳಿಯುವುದು. 3. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಕೈಸೇರುವುದು. 4. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ.

समुपचित ಸಮುಪಚಿತ (वि०) 1. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ, ಅಧಿಕವಾದ. सम्+उप+चिञ् (चयने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಶೇಖರಿಸಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಿಸಿಡಲ್ಪಟ್ಟ.

समुपचिति ಸಮುಪಚಿತಿ (स्त्री०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. सम्+उप+चिञ् (चयने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ವೃದ್ಧಿ, ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ.

समुपजोषम् ಸಮುಪಜೋಷಮ್ (अव्य०) ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ. सम्+उप+जुषी (प्रीतिसेवनयोः) "अम्"। "दिष्टया समुपजोषं चेत्यानन्दे" अम०।

समुपविशत् ಸಮುಪವಿಶತ್ (वि०) ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. सम्+उप+विश (प्रवेशने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–उपविशन्ती –ಉಪವಿಶನ್ತೀ.**

समुपविष्ट ಸಮುಪವಿಷ್ಟ (वि०) ಕುಳಿತಿರುವ. सम्+उप+विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)।

समुपवेश ಸಮುಪವೇಶ (पुं०) ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. सम्+उप+विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१८)। "ल्युट्" (४-१-१२)। **–उपवेशनम् –ಉಪವೇಶನಮ್.**

समुपवेशित ಸಮುಪವೇಶಿತ (वि०) ಕುಳ್ಳಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उप+विश (प्रवेशने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

समुपसंहृत ಸಮುಪಸಂಹೃತ (वि०) 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ). सम्+उप+सम्+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿರಾಮ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. "शान्तं महापुरुषसङ्गदितं निशम्य तद्गौरवात् समुपसंहृतसम्प्रहारः" उ० रा० ६-७।

समुपसंहृति ಸಮುಪಸಂಹೃತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಬಾಣವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. सम्+उप+सम्+हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರಾಮ ಕೊಡುವುದು.

समुपस्थान ಸಮುಪಸ್ಥಾನ (न०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. सम्+उप+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ, ಉಪಾಸನೆ. 3. ಸಮೀಪದ ಸ್ಥಳ, ಹತ್ತಿರದ ಜಾಗ. 4. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ.

समुपस्थित ಸಮುಪಸ್ಥಿತ (वि०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. सम्+उप+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಲಭವಾದ, ಒದಗಿಬಂದಿರುವ.

समुपस्थिति ಸಮುಪಸ್ಥಿತಿ (स्त्री०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವುದು. सम्+उप+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಪೂಜೆ. 4. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ.

समुपहरण ಸಮುಪಹರಣ (न०) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಕೊಡುವುದು. सम्+उप+हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुपहरत् ಸಮುಪಹರತ್ (वि०) ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ, ಹೋಗಿ ಕೊಡುತ್ತಿರುವ. सम् + उप + हृञ् (हरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "मरुदवनिरुहां रजो वधूभ्यः समुपहरन् विचकार कोरकाणि" माघ० ७-२६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –उपहरन्ती –ಉಪಹರಂತೀ.

समुपारूढ ಸಮುಪಾರೂಢ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿರುವ. सम्+उप+आ+रुह (बीजजन्मादौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಂಭವಿಸಿದ, ಉಂಟಾದ. 3. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ.

समुपालब्ध ಸಮುಪಾಲಬ್ಧ (वि०) ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उप+आ+डु लभष् (प्राप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

समुपालम्भ ಸಮುಪಾಲಂಭ (पुं०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ದೂಷಿಸುವುದು, ನಿಂದಿಸುವುದು. सम् + उप + आ + डु लभष् (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। "ल्युट्" (३-३-११५)। **–उपालम्भनम् –ಉಪಾಲಂಭನಮ್.**

समुपासन ಸಮುಪಾಸನ (न०) 1. ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ. सम्+उप+आस (उपवेशने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ.

समुपासित ಸಮುಪಾಸಿತ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + उप + आस (उपवेशने) "क्तः" (३-२-१०२)।

समुपास्य ಸಮುಪಾಸ್ಯ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ. सम् + उप + आस (उपवेशने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 3. ಪೂಜಿಸಿ, ಆರಾಧಿಸಿ. 4. ಸೇವಿಸಿ, ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡಿ.

समुपेत ಸಮುಪೇತ (वि०) 1. ಬಂದು ಸೇರಿದ, ಬಂದು ತಲುಪಿದ. सम्+उप+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಬಂದಿರುವ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಬಂದಿರುವ. 3. ಯುಕ್ತವಾದ, ಕೂಡಿರುವ, ಹೊಂದಿರುವ.

समुपोढ ಸಮುಪೋಢ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ. सम्+उप+वह (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಆಗಮಿಸಿರುವ, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. "यथेन्दावानन्दं व्रजति समुपोढे कुमुदिनी तथैवास्मिन् दृष्टिर्मम कलहकामः पुनरयम्" उ० रा० ५-२६। 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತಂದಿರುವ.

समुल्लसत् ಸಮುಲ್ಲಸತ್ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. सम्+उत्+लस (कान्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "सुमेखलाः सिततरदन्तचारवः समुल्लसत्तनुपरिधानसम्पदः" माघ० १७-२५। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಹೊರಟಿರುವ. "समुल्लसच्छकलितपाटलोपलैः स्फुलिङ्गवान् स्फुटमिव कोपपावकः" माघ० १७-३।

समुल्लास ಸಮುಲ್ಲಾಸ (पुं०) 1. ಸಂತೋಷ, ಹರ್ಷ. सम्+उत्+लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಹೊಳಪು, ಕಾಂತಿ.

समुल्लिखत् ಸಮುಲ್ಲಿಖತ್ (वि०) 1. ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ. सम् + उत् + लिख (अक्षरविन्यासे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವ. 3. ಕೊರೆಯುತ್ತಿರುವ, ಗೀರುತ್ತಿರುವ. "तुषारसङ्घातशिलाः खुराग्रैः समुल्लिखन्दर्पकलः ककुद्मान्" कुमा० १-५६। 4. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುತ್ತಿರುವ.

समुल्लिखित ಸಮುಲ್ಲಿಖಿತ (वि०) 1. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+लिख (अक्षरविन्यासे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಚಿತ್ರ ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೀರಲ್ಪಟ್ಟ.

समूरु ಸಮೂರು (पुं०) ಹರಿಣ, ಜಿಂಕೆ.

समूढ ಸಮೂಢ (वि०) 1. ರಾಶಿಯಾಗಿರುವ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವ. सम्+वह (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)। "नवानधोऽधो बृहतः पयोधरान् समूढकर्पूरपरागपाण्डुरम्" माघ० १-४। 2. ಬಗ್ಗಿರುವ, ವಕ್ರವಾಗಿರುವ. 3. ಶಾಂತ, ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದಿರುವ. 4. ಮದುವೆಯಾಗಿರುವ. 5. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಆಗತಾನೆ ಹುಟ್ಟಿದ. "समूढः पुञ्जिते भुग्ने सद्योजातेऽनुपप्लुते" मेदि०।

समूह ಸಮೂಹ (पुं०) 1. ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. सम् + ऊह (वितर्के) "घञ्" (३-३-१९)। "भृङ्गश्रेणीश्यामभासां समूहैः नाराचानां विद्धनीरन्ध्रदेहः" माघ० १८-४१। 2. ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ತಂಡ, –ಹಿಂಡು. "ग्रामजातिसमूहेषु समयव्यभिचारिणाम्" मनु० ८-२२१।

समूहत् ಸಮೂಹತ್ (वि०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಂದು ಕಡೆ ಗುಂಪಾಗಿ ಸೇರಿಸುತ್ತಿರುವ. सम् + ऊह (वितर्के) "शतृ" (३-२-१२४)। "दिशः समूहन्निव

विक्षिपन्निव प्रभां रवेराकुलयन्निवानिलम्" किरा० १४-५०।

समूहन ಸಮೂಹನ (न०) 1. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು, ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು, ಸಂಕಲನ. समूह्यतेऽनेन—सम्+ऊह (वितर्के) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ತರುವುದು.

समूहनी ಸಮೂಹನೀ (स्त्री०) ಪೊರಕೆ, ಸಂಮಾರ್ಜನಿ.

समूह्य ಸಮೂಹ್ಯ (पुं०) ಯಾಗದ ಅಗ್ನಿ. समूह्यते—सम्+ऊह (वितर्के) "ण्यत्" (३-१-१३१)।

समृद्ध ಸಮೃದ್ಧ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. सम्+ऋधु (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ, ಉಚ್ಛ್ರಾಯಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ. 3. ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿರುವ. 4. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ, ಪುಷ್ಕಲವಾದ, ಯಥೇಷ್ಟವಾದ.

समृद्धि ಸಮೃದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಸಂಪತ್ತು, ಆಧಿಕ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. सम्+ऋधु (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "मधुरया मधुबोधितमाधवीमधुसमृद्धिसमेधितमेधया" माघ० ६-२०। 2. ಅರ್ಥಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. "मैत्री चाप्रणयात् समृद्धिरनयात् त्यागात् प्रमादाद्धनम्" भर्तृ० १-३३। 3. ಪುಷ್ಕಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ.

समेत ಸಮೇತ (वि०) 1. ಸರಿಯಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರಿದ. सम्+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಕೂಡಿರುವ, ಸಹಿತವಾದ. "पृथुना भुजयुग्मेन भोगीन्द्रपरिकर्मणा। मन्दरद्वितयेनेव समेतो रुक्मपर्वतः" याद० १६-५७। 3. ಮಿಳಿತ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ. "तं शङ्खपद्मप्रमुखा महान्तः सिषेविरे शेवधयः समेताः" याद० १३-७४। 4. ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಲಬ್ಧವಾದ. "नयो महीयानिव शक्तिभिः समं समेतसिद्धिः प्रचिकाय सम्पदम्" याद० १४-७४।

समेधित ಸಮೇಧಿತ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+एध (वृद्धौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मधुरया मधुबोधितमाधवीमधुसमृद्धिसमेधितमेधया" माघ० ६-२०। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ, ಹೆಚ್ಚಿದ. सम्+एध (वृद्धौ) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

समोदक ಸಮೋದಕ (न०) 1. ಅರ್ಧ ನೀರು ಬೆರಸಿದ ಮೊಸರು. सममुदकं यस्य। (वि०) 2. ಮೋದಕ ಸಹಿತವಾದ.

सम्पतत् ಸಂಪತತ್ (वि०) 1. ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ. सम्+पतॢ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "एकदा हलधरस्य विहारे सम्पतन्नमित चापलचेष्टः। द्वारकोपवनपादपभेदी विश्वतः किलकिलां विततान" याद० २१-४९। 2. ಆಗಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬರುತ್ತಿರುವ. "महद्भिरपि तत्सैन्यं सम्पतद्भिः मुहुर्बलैः। न वृद्धिरभवद्दृश्या वर्षतोयैरिवाम्बुधौ" याद० २२-६७। 3. ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತಿರುವ. 4. ಸಂಭವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒದಗುತ್ತಿರುವ, ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರುವ. 5. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. 6. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುತ್ತಿರುವ.

सम्पतन ಸಂಪತನ (न०) 1. ಆಗಮಿಸುವುದು, ಬಂದು ಸೇರುವುದು. सम्+पतॢ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂಚರಿಸುವುದು. 3. ಆಕ್ರಮಿಸುವುದು. 4. ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವುದು. 5. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು, ನೆಗೆಯುವುದು. 6. ಸಂಭವಿಸುವುದು.

सम्पत्ति ಸಂಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. सम्+पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ತುಂಬಿರುವಿಕೆ, ಪುಷ್ಕಳವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಐಶ್ವರ್ಯದ ಹೆಚ್ಚಳ. "सम्पत्तौ च विपत्तौ च महतामेकरूपता"। 3. ಫಲಿಸುವುದು, ಕಾರ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು, ಕಾರ್ಯ ಕೈಗೂಡುವುದು. 4. ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ.

सम्पद् ಸಂಪದ್ (स्त्री०) 1. ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. सम्+पद (गतौ) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। "आपन्नार्तिप्रशमनफलाः सम्पदो ह्युत्तमानाम्" मेघ० १-५३। 2. ಪುಷ್ಕಳವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತುಂಬಿತುಳುಕುವಿಕೆ. "सममापन्नसत्त्वास्ता रेजुरापाण्डुरत्विषः। अन्तर्गतफलारम्भाः सस्यानामिव सम्पदः" रघु० १०-५९। 3. ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷ, ಗುಣಗಳ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. "गुणसम्पदा समधिगम्य परं महिमानमत्र महिते जगताम्" किरा० ५-२४। 4. ಅತಿರೇಕ, ಆಧಿಕ್ಯ, ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. "अभितापसम्पदमथोष्णरुचिर्निजतेजसामसहमान इव" माघ० ९-१। 5. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ. "त्वष्टुः सदाभ्यासगृहीतशिल्पविज्ञानसम्पत्प्रसरस्य सीमा" माघ० ३-३५। 6. ಸಾಫಲ್ಯ, ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ. "निमित्तनैमित्तिकयोरयं क्रमः तव प्रसादस्य पुरस्तु सम्पदः" शाकु० ७-३०। 7. ಸಮೃದ್ಧಿ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. "ते भृत्या नृपतेः कलत्रमितरे सम्पत्सु चापत्सु च"

मुद्रा० १-१५। 8. ಅದೃಷ್ಟ. "परिमलविषयस्तदुन्नतानामनुगमने खलु सम्पदोऽग्रतःस्थाः" माघ० ७-२७। 9. ಮುಕ್ತಾಹಾರ. 10. ಕಾಂತಿ, ಶೋಭೆ. "प्रतापज्वलनज्वालासम्पदं प्रतिपेदिरे" याद० २२-१३३।

सम्पन्न ಸಂಪನ್ನ (वि०) 1. ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳವನು. सम्+पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಪುಷ್ಕಳವಾದ, ಹೇರಳವಾದ. "आवर्तिनः शुभफलप्रदशुक्तियुक्ताः सम्पन्नदेवमणयो भृतरन्ध्रभागाः" माघ० ५-४। 3. ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಫಲಪ್ರದವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸಂಪೂರ್ಣ ಪರಿಶ್ರಮವುಳ್ಳ, ನಿಷ್ಣಾತನಾದ. 5. ಆಗಿರುವ, ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದಿರುವ. "ईदृशः सम्पन्नः कुमारः"।

सम्पराय ಸಂಪರಾಯ (पुं०) 1. ಯುದ್ಧ, ಕದನ, ಕಾಳಗ. सम् + परा + इ (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಉತ್ತರಕಾಲ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲ, ಭವಿಷ್ಯತ್ತು. 3. ವಿಪತ್ತು, ತೊಂದರೆ.

सम्परायक ಸಂಪರಾಯಕ (न०) ಯುದ್ಧ, ಕದನ. सम्+परा+इ (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "समीकं सम्परायकम्" अम०।

सम्पर्क ಸಂಪರ್ಕ (पुं०) 1. ಸ್ಪರ್ಶ, ಸಂಬಂಧ. सम्+पृची (सम्पर्के) "घञ्" (३-३-१८)। "प्राप्यतां विद्युतां सम्पत्सम्पर्कादर्करोचिषाम्। शस्त्रैर्द्विषच्छिरश्छेदप्रोच्छलच्छोणितोक्षितैः" माघ० २-६६। 2. ಸಂಬಂಧ, ಸಹವಾಸ. "न मूर्खजनसम्पर्कः सुरेन्द्रभवनेष्वपि" भर्तृ०। 3. ಸ್ತ್ರೀಸಂಬಂಧ, ಸ್ತ್ರೀಸಮಾಗಮ. "सम्पर्कः सुरते पृक्तौ" हेम०।

सम्पर्किन् ಸಂಪರ್ಕಿನ್ (वि०) ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ಸಹವಾಸವುಳ್ಳ. सम्+पृची (सम्पर्के) "घिनुण्" (३-२-१४२)।

सम्पाक ಸಂಪಾಕ (पुं०) 1. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. सम्यक् पाको यस्य। "सम्पाकश्रेयसीसप्तपर्ण्यपामार्गपीलुभिः" सुश्रुत० उत्तरतं०। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವವಾಗುವುದು, ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು. (वि०) 3. ತೆಳುವಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ. 4. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರೂಪಿಸುವವನು, ತರ್ಕಬದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವನು. 5. ನೀಚ, ಅಯೋಗ್ಯ, ಅವಿನೀತ. "सम्पाकस्तर्कके धृष्टे त्रिषु ना चतुरङ्गुले" मेदि०।

सम्पात ಸಂಪಾತ (पुं०) 1. ಬೀಳುವುದು, ಪತನ. सम्+पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ರಾಶಿರಾಶಿಯಾಗಿ ಬೀಳುವುದು. "प्रवृत्ते शस्त्रसम्पाते धनुरुद्यम्य पाण्डवः। हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते" गीता १-२०। 3. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಾಟದ ಒಂದು ಭೇದ. "सम्पातं च विपातश्च महापातं निपातनम्। वक्रं तिर्यक् तथा चोर्ध्वमष्टमं लघुसंज्ञकम्" पञ्चतं० २-६०। 4. ನಡೆಯುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು. 5. ಮೇಲೆ ಹಾಯುವುದು, ಎದುರಿಗೆ ಬಂದು ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆಯುವುದು. 6. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆಯುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು.

सम्पाति ಸಂಪಾತಿ (पुं०) ಗರುಡನ ಮಗ, ಗರುತ್ಮಂತ (ವೈನತೇಯ)ನ ಪುತ್ರ, ಜಟಾಯುವಿನ ಅಣ್ಣ. "सम्पातिर्नाम नाम्ना तु चिरजीवी विहङ्गमः। भ्राता जटायुषः श्रीमान् विख्यातबलपौरुषः" रामा०।

सम्पादक ಸಂಪಾದಕ (वि०) 1. ಸಾಧಿಸುವವನು, ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಡುವವನು. सम्+पद (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "रराज सम्पादकमिष्टसिद्धेः सर्वासु दिक्ष्वप्रतिषिद्धमार्गम्" माघ० ३-२२। 2. ಹೊಂದುವ, ಪಡೆಯುವ.

सम्पादन ಸಂಪಾದನ (न०) 1. ಸಾಧಿಸುವುದು, ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದು, (ಕಾರ್ಯವನ್ನು) ಆಗಮಾಡುವುದು, (ಕಾರ್ಯವನ್ನು) ನಡಸಿಕೊಡುವುದು. सम्+पद (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "सम्भाव्य सिद्ध्युदयमात्मचिकीर्षितस्य सम्पादनाय सुतरां जगृहुः प्रयत्नम्" कथास०। 2. ಪಡೆಯುವುದು, ಹೊಂದುವುದು.

सम्पादनीय ಸಂಪಾದನೀಯ (वि०) 1. ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕಾದ, ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ. सम् + पद (गतौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಪಡೆಯಬೇಕಾದ. 3. ಪಡೆಯಬಹುದಾದ. 4. ನೆರವೇರಿಸಬಹುದಾದ. 5. ನೆರವೇರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 6. ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. "तव्यः"। **सम्पादयितव्यः ಸಂಪಾದಯಿತವ್ಯ.**

सम्पादयत् ಸಂಪಾದಯತ್ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿರುವ, ಫಲಪ್ರದವಾಗುವಂತೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡಸುತ್ತಿರುವ. सम् + पद (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "असम्पादयतः कञ्चिदर्थं जातिक्रियागुणैः। यदृच्छाशब्दवत्पुंसः संज्ञायै जन्म केवलम्" माघ० २-४७। 2. ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ.

सम्पादित ಸಂಪಾದಿತ (वि०) 1. ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಡಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+पद (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. "सम्पादितफलस्तेन सपक्षः परभेदनः। कार्मुकेणेव गुणिना बाणः सन्धानमेष्यति" माघ० २-९७।

सम्पीड ಸಂಪೀಡ (पुं०) 1. ಪೀಡಿಸುವುದು, ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸುವುದು. 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕುವುದು. सम् + पीड (अवगाहने) "घञ्" (३-३-१८)। "निःसङ्गं प्रधिभिरुपाददे विवृत्तिः सम्पीडक्षुभितजलेषु तोयदेषु" किरा० ७-१२। 3. ಸಂಕೋಚ ಹೊಂದುವುದು, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಅಡಕವಾಗುವುದು.

सम्पीडन ಸಂಪೀಡನ (न०) 1. ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು, ನೋಯಿಸುವುದು. सम् + पीड (अवगाहने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕುವುದು. 3. ಒತ್ತುವುದು, ಅದುಮುವುದು.

सम्पीडित ಸಂಪೀಡಿತ (वि०) 1. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+पीड (अवगाहने) "क्तः" (३-२-१०२)। "कण्ठे जीर्णलताप्रतानवलयेनात्यर्थसम्पीडितः" शाकु० ७-११। 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಅದುಮಲ್ಪಟ್ಟ, ಒತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. "देवेन सम्पीडितयोस्त्रिधाम्ना दैत्येन्द्रपौरान्त्रपरम्परेव" याद० १८-८९।

सम्पुट ಸಂಪುಟ (पुं०) 1. ಭರಣಿ, ಮುಚ್ಚಳವಿರುವ ಸಣ್ಣ (ಕೈ) ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. सम्+पुट (संश्लेषणे) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಒಳಗಿನ ಟೊಳ್ಳು ಭಾಗ. "पायं पायं तवारीणां शोणितं करसम्पुटैः" काव्या० २-२८८। 3. ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟಿ ಹೂವು.

सम्पुटक ಸಂಪುಟಕ (पुं०) ಸಂಪುಟ, ಭರಣಿ.

सम्पुटिका ಸಂಪುಟಿಕಾ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಕೈ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಮುಚ್ಚಳವುಳ್ಳ ಭರಣಿ. "यस्य सम्पुटिका नास्ति कुतस्तस्य सुभाषितम्" पञ्चतं० २-१७५।

सम्पूजन ಸಂಪೂಜನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜಿಸುವುದು. 2. ಸರಿಯಾಗಿ ಗೌರವಿಸುವುದು. सम् + पूज (पूजने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सम्पूजित ಸಂಪೂಜಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸರಿಯಾಗಿ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + पूज (पूजने) "क्तः" (३-२-१०२)।

सम्पूज्य ಸಂಪೂಜ್ಯ (वि०) 1. ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು. सम्+पूज (पूजने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. ಸರಿಯಾಗಿ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 4. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು.

सम्पूरक ಸಂಪೂರಕ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬುವವನು. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂರೈಸುವವನು. सम्+पूरी (आप्यायने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

सम्पूरण ಸಂಪೂರಣ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬುವುದು. 2. ಪೂರೈಸುವುದು. सम्+पूरी (आप्यायने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सम्पूरित ಸಂಪೂರಿತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+पूरी (आप्यायने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। इडभावो वा (७-२-२७) निपा०। **–पूर्णः –ಪೂರ್ಣಃ.**

सम्पूर्ण ಸಂಪೂರ್ಣ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+पूरी (आप्यायने) + णिच् इडभावो वा निपा० (७-२-२७)। पक्षे **–पूरितः –ಪೂರಿತಃ.** "पूर्णस्तु पूरिते" अम०। 2. ಸಮಸ್ತ, ಎಲ್ಲಾ, ಸಕಲ, ಸಮಗ್ರ. 3. ನಿಬಿಡವಾದ, ದಟ್ಟವಾದ, ಸಾಂದ್ರವಾದ.

सम्पृक्त ಸಂಪೃಕ್ತ (वि०) 1. ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. सम्+पृची (सम्पर्के) "क्तः" (३-४-७२)। "वागर्थाविव सम्पृक्तौ वागर्थप्रतिपत्तये। जगतः पितरौ वन्दे पार्वतीपरमेश्वरौ" रघु० १-१। 2. ಮಿಶ್ರಿತ, ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+पृची (सम्पर्चने) "क्तः" (३-२-१०२)।

सम्प्रज्ञात ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ (वि०) ಸವಿಕಲ್ಪಕ ಸಮಾಧಿ. सम्यक् प्रकर्षेण ज्ञातो भेदो यत्र। ಸಮಾಧಿಯು ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಮತ್ತು ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯ ಜ್ಞಾತೃಗಳ ಭೇದ ತೋರಿದರೂ ಧ್ಯೇಯ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತವು ಏಕಾಗ್ರವಾಗಿರುವುದು ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ (ಸವಿಕಲ್ಪಕ) ಸಮಾಧಿ. ಇದು ಏಕಾಗ್ರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ. ["असम्प्रज्ञात" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सम्प्रति ಸಂಪ್ರತಿ (अव्य०) ಈಗ, ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. सम् च प्रति च अनयोः समाहारः। "सम्प्रत्यसाम्प्रतं वक्तुमुक्ते मुसलपाणिना" माघ० २-७०।

सम्प्रणीत ಸಂಪ್ರಣೀತ (वि०) ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+प्र+णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "उद्धृत्य मेघैस्तत एव तोयमर्थं मुनीन्द्रैरिव सम्प्रणीताः" माघ० ३-७५।

सम्प्रतिपत्ति ಸಂಪ್ರತಿಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಒಪ್ಪಿಗೆ, ತಪ್ಪೊಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಮೌನದಿಂದಿರುವುದು. सम्+प्रति+पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "मौर्ये भूषणविक्रयं नरपतौ को नाम सम्भावयेत् तस्मात्सम्प्रतिपत्तिरेव हि वरं न ग्राम्यमत्रोत्तरम्" मुद्रा० ५-१८। 2. ಒಪ್ಪಂದ.

ಕರಾರು. 3. ಸೌಮನಸ್ಯ, ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. "न तस्थौ भर्तृतः प्राप्तमानसम्प्रतिपत्तिषु" माघ० १९-३८ । 4. ಸಹಕಾರ. 5. ಆಚರಣೆ, ಅನುಷ್ಠಾನ. 6. ಸೇರುವುದು, ಮುಟ್ಟುವುದು, ತಲುಪುವುದು. 7. ಸಂಪಾದಿಸುವುದು, ಪಡೆಯುವುದು.

सम्प्रतिरोधक ಸಂಪ್ರತಿರೋಧಕ (वि०) ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವ. सम्+प्रति+रुधिर् (आवरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३) ।

सम्प्रतीक्षा ಸಂಪ್ರತೀಕ್ಷಾ (स्त्री०) ನಿರೀಕ್ಷಣೆ.

सम्प्रतीत ಸಂಪ್ರತೀತ (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದವನು, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದವನು, ಕೀರ್ತಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದವನು. सम् + प्रति + इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२) । 2. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಬಂದವನು. 3. ಗೌರವಾನ್ವಿತ.

सम्प्रतीति ಸಂಪ್ರತೀತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಖ್ಯಾತಿ. सम् + प्रति + इण् (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४) । "वीर्यविदानेष कृतावमर्षस्तन्वन्नभूतामिव सम्प्रतीतिम्" किरा० ३-४३ । 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, –ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು.

सम्प्रत्यय ಸಂಪ್ರತ್ಯಯ (पुं०) ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆ. सम् + प्रति + इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६) ।

सम्प्रदातृ ಸಂಪ್ರದಾತೃ (वि०) ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಕೊಡುವವನು, ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವವನು. सम् + प्र + डुदाञ् (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)।

सम्प्रदान ಸಂಪ್ರದಾನ (न०) 1. ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವುದು, ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಕೊಡುವುದು. सम्+प्र+डुदाञ् (दाने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಒಂದು ಸಂಜ್ಞೆ, ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ. ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ದಾನಮಾಡಲು ದಾನ ಕರ್ಮದಿಂದ ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದು. ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬರುವುದು. "कर्मणा यमभिप्रैति स सम्प्रदानम्" (१-४-३२) । दानस्य कर्मणा यमभिप्रैति भोक्तृत्वेनाध्यवस्यति स सम्प्रदानसंज्ञः स्यात् । "विप्राय गां ददाति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೋವಿನ ದಾನಕರ್ಮದಿಂದ ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ विप्र ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬಂದಿರುವುದು "चतुर्थी सम्प्रदाने" (२-३-१३)। ಹೀಗೆಯೇ ರುಚ್ಯರ್ಥಕ ಧಾತುಯೋಗವಿರುವಲ್ಲಿ "हरये रोचते भक्तिः"। ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘನೆ (ಆತ್ಮಸ್ತುತಿ) ಅಪನಯನ ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಉಪಾಲಂಭ ಇವುಗಳಿಂದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲು ಇಷ್ಟವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಹೊಂದುವುದು. गोपी स्मरात् कृष्णाय श्लाघते ಗೋಪಿಯು ಆತ್ಮಸ್ತುತಿಯಿಂದ ತನ್ನ ವಿರಹವೇದನೆಯನ್ನು ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. –ह्नुते ಸಪತ್ನಿಯ ಅಪನಯನದಿಂದ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. –तिष्ठते ತನ್ನ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಮತ್ತು –शपते ಉಪಾಲಂಭದಿಂದ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಹೀಗೆ ಬೋಧನೆಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಹೊಂದುವುದು. स्पृह ಧಾತುವಿನ ಯೋಗವಿರುವಲ್ಲಿ ಆಸೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ವಸ್ತುವಿಗೆ क्रुध द्रुह ईर्ष्य असूञ् (कण्ड्वादि) ಈ ಅರ್ಥಗಳ ಧಾತುಗಳ ಯೋಗವಿರುವಲ್ಲಿ ಕೋಪಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುವುದು. हरये क्रुध्यति द्रुह्यति ईर्ष्यति असूयति वा ಇತ್ಯಾದಿ.

सम्प्रदाय ಸಂಪ್ರದಾಯ (पुं०) 1. ಹಿರಿಯರಿಂದ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಆಚಾರ, ಪೂರ್ವಾಚಾರ, ಸದುಪದೇಶ ಪರಂಪರೆ. सम्+प्र+डुदाञ् (दाने) "घञ्" (३-३-१८)। युक् (७-३-३३)। "सम्प्रदायविगमादुपेयुषीरेष नाशमविनाशिविग्रहः। स्मर्तुमप्रतिहतस्मृतिः श्रुतीर्दत्त इत्यभवदत्रिगोत्रजः" माघ० १४-७९। 2. ಗುರುಪರಂಪರಾಗತ ಸದುಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದವರ ಸಮೂಹ. "सम्प्रदायानुरोधेन पौर्वापर्यानुसारतः। श्रीभागवतभावार्थदीपिकेयं प्रतन्यते" ॥

सम्प्रधारणा ಸಂಪ್ರಧಾರಣಾ (स्त्री०) ಇದು ಉಚಿತ ಇದು ಅನುಚಿತ ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಯ, ಇದೇ ಸರಿಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು, ಸಮರ್ಥನೆ. सम्+प्र+धृञ् (धारणे) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "सम्प्रधारणा तु समर्थनम्" अम० ।

सम्प्रधारित ಸಂಪ್ರಧಾರಿತ (वि०) ಇದೇ ಸರಿಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇದು ಉಚಿತ ಇದು ಅನುಚಿತವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + प्र + धृञ् (धारणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२) ।

सम्प्रधार्य ಸಂಪ್ರಧಾರ್ಯ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುವ. (अव्य०) 2. ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ. "स सम्प्रधार्यैवमहार्यसारः सारं विनेष्यन् सगणस्य शत्रोः" किरा० १६-२५ ।

सम्प्रपद ಸಂಪ್ರಪದ (ನಂ) ಸಂಚಾರ, ಪರ್ಯಟನ. "स्वप्यात् भूमौ शुचौ रात्रौ दिवा सम्प्रपदैर्नयेत्" याज्ञ० ३-५१।

सम्प्रयुक्त ಸಂಪ್ರಯುಕ್ತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+प्र+युजिर् (योगे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಲೈಂಗಿಕ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಲೈಂಗಿಕ ಕ್ರಿಯೆಗಾಗಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ. 3. ದುರಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ವಶನಾಗಿರುವ, ದುರ್ವ್ಯಸನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವ.

सम्प्रयुज् ಸಂಪ್ರಯುಜ್ (वि०) ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. सम्+प्र+युजिर् (योगे) "क्विप्" (३-२-७६)। "लतावधूसम्प्रयुजोऽधिवेलं बहूकृतान् स्वानिव पश्यति स्म" माघ० ३-७१।

सम्प्रयोग ಸಂಪ್ರಯೋಗ (पुं०) 1. ಸಂಬಂಧ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು. सम् + प्र + युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "कान्तां विचिन्त्य सुलभेतरसम्प्रयोगाम्" माल० ५-३। 2. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಪರ್ಕ. "उष्णत्वमग्न्यातपसम्प्रयोगात् शैत्यं हि यत्सा प्रकृतिर्जलस्य" रघु० ५-५४। 3. ಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಸ್ತಂಭನ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯ, ವಶೀಕರಣ ಕಾರ್ಯ. "सम्प्रयोगो रतेऽपि स्यादन्वितौ कार्मणेऽपि च" मेदि०। 4. ಸುರತಕಾರ್ಯ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗ.

सम्प्रयोगिन् ಸಂಪ್ರಯೋಗಿನ್ (पुं०) 1. ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ, ಮಂತ್ರವಾದಿ. 2. ಮನ್ಮಥ. (वि०) 3. ಕಾಮಾಸಕ್ತ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲಸ. सम्प्रयोगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 4. ಸೇರಿಸುವವನು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವವನು. "सम्प्रयोगी कलाकेलौ कामुके सम्प्रयोजके" मेदि०।

सम्प्रयोजक ಸಂಪ್ರಯೋಜಕ (वि०) 1. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವವನು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವವನು. सम् + प्र + युजिर् (योगे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪ್ರೇರಿಸುವವನು, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು. 3. ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವವನು. 4. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವವನು.

सम्प्रवदन ಸಂಪ್ರವದನ (ನಂ) ಸಂಲಾಪ, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು. सम्+प्र+वद (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सम्प्रवर्तक ಸಂಪ್ರವರ್ತಕ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು. सम्+प्र+वृतु (वर्तने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸದೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡಸುವವನು. 3. ದುರ್ಬೋಧನೆಯಿಂದ ಚಿತಾವಣೆ ಮಾಡುವವನು. 4. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವವನು.

सम्प्रवर्तन ಸಂಪ್ರವರ್ತನ (ನಂ) 1. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸುವುದು. सम् + प्र + वृतु (वर्तने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಾರ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭ. 3. ಕಾರ್ಯದ ಮುನ್ನಡೆ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು. 4. ದುರ್ಬೋಧನೆಯಿಂದ ಚಿತಾವಣೆ ಮಾಡುವುದು.

सम्प्रवर्तयत् ಸಂಪ್ರವರ್ತಯತ್ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. सम्+प्र+वृतु (वर्तने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕಾರ್ಯವು ಮುನ್ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ.

सम्प्रवर्तयितृ ಸಂಪ್ರವರ್ತಯಿತೃ (वि०) "सम्प्रवर्तक" ಪದದ ಅರ್ಥ.

सम्प्रवर्धन ಸಂಪ್ರವರ್ಧನ (ನಂ) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು. सम्+प्र+वृधु (वृद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಧಿಕವಾಗುವುದು, ಹೆಚ್ಚುವುದು. (वि०) 3. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. सम् + प्र + वृधु कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

सम्प्रवर्धयत् ಸಂಪ್ರವರ್ಧಯತ್ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ. सम् + प्र + वृधु (वृद्धौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "शानच्"। –प्रवर्धयमानः –ಪ್ರವರ್ಧಯಮಾನಃ.

सम्प्रवृत्त ಸಂಪ್ರವೃತ್ತ (वि०) 1. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿರುವ. सम् + प्र+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಪ್ರಾರಂಭವಾದ. 3. ಉಂಟಾದ, ಹುಟ್ಟಿದ. "उत्तालतालीवनसम्प्रवृत्तसमीरसीमन्तितकेतकीकाः" माघ० ३-७।

सम्प्रवृद्ध ಸಂಪ್ರವೃದ್ಧ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ. सम् + प्र + वृधु (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ.

सम्प्रवृद्धि ಸಂಪ್ರವೃದ್ಧಿ (स्त्री०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು. सम् + प्र + वृधु (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

सम्प्रसरण ಸಂಪ್ರಸರಣ (ನಂ) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹರಡುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. सम् + प्र + सृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೈನ್ಯದ ಓಡಾಟ, ಸೇನೆಯು ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಸುತ್ತಾಡುವುದು. 3. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುವುದು, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು.

सम्प्रसर्पण ಸಂಪ್ರಸರ್ಪಣ (ನಂ) 1. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. सम्+प्र+सृप्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡುವುದು.

सम्प्रसाद ಸಂಪ್ರಸಾದ (ಪುಂ) 1. ಸ್ವಪ್ನಸ್ಥಾನ. सम्प्रसीदत्यस्मिन् (जीवः) इति सम्प्रसादः स्वप्नस्थानम्। 2. ಜೀವಾತ್ಮ. सम्प्रसादशब्दः स्वप्नस्थानवचनः सन् तत्सम्बन्धात् जीवं लक्षयति।

सम्प्रसाधन ಸಂಪ್ರಸಾಧನ (ನಂ) 1. ಅಲಂಕರಿಸುವುದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೃಂಗರಿಸುವುದು. सम्+प्र+साध (संसिद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಅಲಂಕರಿಸುವವನು. कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

सम्प्रसाधयत् ಸಂಪ್ರಸಾಧಯತ್ (वि०) ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶೃಂಗರಿಸುತ್ತಿರುವ. सम्+प्र+साध (संसिद्धौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

सम्प्रसारण ಸಂಪ್ರಸಾರಣ (ನಂ) 1. ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಒಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. यण् (य व र ल) ವರ್ಣಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬರುವ इक् (इ उ ऋ लृ) ವರ್ಣಗಳು ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುವು. "इग्यणः सम्प्रसारणम्" (१-१-४५)। य ಕಾರಕ್ಕೆ इ ಕಾರ व ಕಾರಕ್ಕೆ उ ಕಾರ ರೇಫಕ್ಕೆ ऋ ಕಾರ ಮತ್ತು ल ಕಾರಕ್ಕೆ लृ ಕಾರಗಳು ಸಂಪ್ರಸಾರಣಗಳು. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು.

सम्प्रहार ಸಂಪ್ರಹಾರ (ಪುಂ) 1. ಯುದ್ಧ, ಕದನ, ಕಾಳಗ. सम्+प्र+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "शान्तं महापुरुषसङ्गदितं निशम्य तद्गौरवात्समुपसंहृतसम्प्रहारः" उ० रा० ६-७। 2. ಗಮನ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವುದು, ಮುಂದೆ ಚಲಿಸುವುದು. "सम्प्रहारो गतौ युद्धे" मेदि०। 3. ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದಾಟ, ಬಡಿದಾಟ.

सम्प्राप्त ಸಂಪ್ರಾಪ್ತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + प्र + आप्लृ (व्याप्तौ) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸೇರಲ್ಪಟ್ಟ, ತಲುಪಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸೇರಿದ, ತಲುಪಿದ. कर्त० "क्तः"। 4. ಹೊಂದಿದ, ಪಡೆದ, ಸಂಪಾದಿಸಿದ. 5. ಬಂದಿರುವ, ಆಗಮಿಸಿರುವ. 6. ಬಂದ, ಒದಗಿದ. 7. ಸಂಭವಿಸಿದ. "सम्प्राप्ते सन्निहिते काले न हि न हि रक्षति डुकृञ् करणे"।

सम्प्राप्ति ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹೊಂದುವುದು, ಪಡೆಯುವುದು, ಸಂಪಾದಿಸುವುದು. सम् + प्र + आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸೇರುವುದು, ತಲುಪುವುದು. "यादोनिधाने यदुराजधान्याः सम्प्राप्तये सेतुरिहोपक्लृप्तः" याद० २८-११०। 3. ಬರುವುದು, ಆಗಮಿಸುವುದು. 4. ಸಂಭವಿಸುವುದು.

सम्प्रीणन ಸಂಪ್ರೀಣನ (ನಂ) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು. सम् + प्रीञ् (तर्पणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. सम् + प्रीञ् + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "उपाचरन् व्योमचरा यथार्हं सम्प्रीणनैरुत्सवसंविधानैः" याद० १३-७३।

सम्प्रीणयत् ಸಂಪ್ರೀಣಯತ್ (वि०) ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. सम् + प्रीञ् (तर्पणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "तमांसि भित्त्वा विशदैर्मयूखैः सम्प्रीणयन्तं विदुषश्चकोरान्" हयग्री०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -यन्ती -ಯಂತೀ.

सम्प्रीणित ಸಂಪ್ರೀಣಿತ (वि०) ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+प्रीञ् (तर्पणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "कुरुवृद्धमुपेक्ष्य जाह्नवेयं जयसम्प्रीणितजामदग्न्यरामम्" याद० १५-४९।

सम्प्रीयमाण ಸಂಪ್ರೀಯಮಾಣ (वि०) ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ, ಆನಂದಪಡುತ್ತಿರುವ. सम् + प्रीङ् (प्रीतौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "सम्प्रीयमाणोऽनुबभूव तीव्रं पराक्रमं तस्य पतिर्गणानाम्" किरा० १७-१३।

सम्प्रीत ಸಂಪ್ರೀತ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಟ್ಟಿರುವ, ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿರುವ. सम्+प्रीञ् (तर्पणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಪ್ರೀತಿಯಿಟ್ಟಿರುವ.

सम्प्रेक्षण ಸಂಪ್ರೇಕ್ಷಣ (ನಂ) 1. ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ನೋಡುವುದು, ಗಮನಿಸುವುದು. सम् + प्र + ईक्ष (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡುವುದು. "सम्प्रेक्षणं मम न युक्तमितीव मत्वा" याद० १९-७४।

सम्प्रेक्षा ಸಂಪ್ರೇಕ್ಷಾ (स्त्री०) "सम्प्रेक्षण" ಪದದ ಅರ್ಥ. सम्+प्र+ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)।

सम्प्रेष ಸಂಪ್ರೇಷ (ಪುಂ) ಕಳುಹಿಸುವುದು. सम्+प्र+ईष (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "ल्युट्" (३-३-११५)। -प्रेषणम् -ಪ್ರೇಷಣಮ್.

सम्प्रेष्य ಸಂಪ್ರೇಷ್ಯ (पुं०) ದೂತ, ಸೇವಕ. सम्+प्र+ईष (उञ्छे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

सम्प्रैष ಸಂಪ್ರೈಷ (पुं०) ಆದೇಶಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸುವುದು, ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸುವುದು. सम्+प्र+इष (इच्छायाम्) "घञ्" (३-३-१८)।

सम्प्रैष्य ಸಂಪ್ರೈಷ್ಯ (पुं०) ದೂತ, ಸೇವಕ, ಆಳು. सम्+प्र+इष (गतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

सम्प्रोक्षण ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಣ (न०) 1. ಸಿಂಪಿಸುವುದು, ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. सम्+प्र+उक्ष (सेचने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವುದು, ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣಪೂರ್ವಕ ಮಂತ್ರಪೂತ ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು.

सम्प्लव ಸಂಪ್ಲವ (पुं०) 1. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವುದು, ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಕೊಚ್ಚಿಹೋಗುವುದು. सम्+प्लुङ् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ತೇಲುವುದು.

सम्प्लुत ಸಂಪ್ಲುತ (वि०) 1. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ. सम्+प्लुङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ತೇಲುವ.

सम्फाल ಸಂಫಾಲ (पुं०) ಗಂಡು ಕುರಿ, ಟಗರು.

सम्फुल्ल ಸಂಫುಲ್ಲ (वि०) ವಿಕಸಿತವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳಿರುವ. सम्+फुल्ल (विकसने) "अच्" (वा० ८-२-५५)। "अन्यूनं गुणममृतस्य धारयन्ती सम्फुल्लस्फुरितसरोरुहावतंसा" माघ० ८-५२।

सम्फेट ಸಂಫೇಟ (पुं०) ಆರಭಟೀವೃತ್ತಿಯ ಒಂದು ಭೇದ, ಕುಪಿತರಾದ ಇಬ್ಬರು ವೀರರ ಹೋರಾಟದಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ಘಟನೆ. "सम्फेटस्तु समाघातः क्रुद्धसत्वरयोर्द्वयोः" सा० द० ६-१३५।

सम्बद्ध ಸಂಬದ್ಧ (वि०) 1. ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದ, सम्+बन्ध (बन्धने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. सम्यक् बद्धः।

सम्बन्ध ಸಂಬಂಧ (पुं०) 1. ಸಖ್ಯ, ಮೈತ್ರಿ, ಸ್ನೇಹ. सम्+बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। "सम्बन्धमाभाषणपूर्वमाहुः वृत्तः स नौ सङ्गतयोर्वनान्ते" रघु० २-५८। 2. ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧ, ಬಾಂಧವ್ಯ, ನೆಂಟತನ. "विक्रियायै न कल्पन्ते सम्बन्धाः सदनुष्ठिताः" कुमा० ६-२९। 3. ಸೇರಿಕೆ, ಸೇರುವೆ, ಕೂಡಿಸುವುದು. 4. ಸಂಸರ್ಗ. 5. ಸಮೃದ್ಧಿ. 6. ನ್ಯಾಯ. 7. ಸಂಪರ್ಕ. ಇದು विद्याजः योनिजः प्रीतिजः ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

सम्बन्धिन् ಸಂಬಂಧಿನ್ (पुं०) 1. ಮಿತ್ರ, ಗೆಳೆಯ, ಸುಹೃತ್ತು. सम्बन्धोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "तद्भूतनाथानुग नार्हसि त्वं सम्बन्धिनो मे प्रणयं विहन्तुम्" रघु० २-५८। 2. ತಾಯಿಯ ಕಡೆಯ ಬಂಧು. [ಮಾತುಲ (ಸೋದರಮಾವ) ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡಮ್ಮ ಅವರ ಮಕ್ಕಳು ಇತ್ಯಾದಿ.] 3. ಪತಿ ಮತ್ತು ಪತ್ನಿಯ ಕಡೆಯ ಬಂಧು. (ಅತ್ತೆ, ಮಾವ ಭಾವಮೈದುನ ನಾದಿನಿ ಮುಂತಾದವರು). "विप्रोष्य तूपसङ्ग्राह्या ज्ञातिसम्बन्धियोषितः" मनु० २-१३२। 4. ವಿವಾಹದ ಕಾರಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಬಂಧು. "एष वः श्लाघ्यसम्बन्धी जनकानां कुलोद्वहः" उ० रा० ४-९। "सम्बन्धिनो वसिष्ठादीनेष तातस्तवार्चति। गौतमश्च शतानन्दो जनकानां पुरोहितः" उ० रा० १-१६। ವಿವಾಹದ ಸಂಬಂಧದ ಬಂಧುಗಳು –ಬೀಗ (ಪುತ್ರೀ ಪುತ್ರರ ಮಾವ), ಅಳಿಯ, ಸೊಸೆ ಇತ್ಯಾದಿ. "स सम्बन्धी श्लाघ्यः प्रियसुहृदसौ तच्च हृदयं सचानन्दः साक्षादपि च निखिलं जीवितफलम्" उ० रा० ४-१३। (वि०) 5. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. 6. ಸಂಬಂಧವಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ. "नार्थसम्बन्धिनो नाप्ताः न सहाया न वैरिणः। न दृष्टदोषाः कर्तव्या न व्याध्यार्ता न दूषिताः" मनु० ८-६४।

सम्बाध ಸಂಬಾಧ (पुं०) 1. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾಗಿರುವ, ಸಂಚರಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾಗಿರುವ. सम्यक् बाध्यन्ते अत्र—सम्+बाधृ (विलोडने) "घञ्" (३-३-१२१)। "संसक्तैर्विपुलतया मिथो नितम्बैः सम्बाधं बृहदपि तद्बभूव वर्त्म" माघ० ८-२। 2. ಭಗ, ಯೋನಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗುಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯ. "सम्बाधः सङ्कटे भगे" मेदि०। 3. ಭಯ. 4. ನರಕದ ಮಾರ್ಗ.

सम्बाधन ಸಂಬಾಧನ (न०) 1. ಶೂಲದ ಅಗ್ರಭಾಗ. –ತುದಿ. 2. ಯೋನಿಮುಖ. 3. ದ್ವಾರಪಾಲಕ. 4. ದ್ವಾರ, ಬಾಗಿಲು.

सम्बुद्ध ಸಂಬುದ್ಧ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ, ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ. सम्+बुध (अवगमने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ, ಮೇಧಾವಿ. 3. ಬಹಳ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರುವ.

सम्बुद्धि ಸಂಬುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಸಂಬೋಧನ, ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಲು ಅಭಿಮುಖೀಕರಣ. सम्+बुध (अव-

गमने) "क्तिन्" (३-३-९४)। हे देवदत्त हे यज्ञदत्त ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನ, ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. सम्यक् वुद्धिः। 3. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಸಂಬೋಧನ ವಿಭಕ್ತಿ. "सम्बुद्धौ शाकल्यस्येतावनार्षे" पा० सू० १-१-१६।

सम्बोध ಸಂಬೋಧ (पुं०) 1. ಬೋಧನೆ, ಉಪದೇಶ. सम्+बुध (अवगमने) "घञ्" (३-३-१८)। "ज्ञानं तत्त्वार्थसम्बोधः शमश्चित्तप्रशान्तता। दया सर्वसुखैषित्वमार्जवं समचित्तता" भा०। 2. ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ ಜ್ಞಾನ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನ. 3. ಎಸೆಯುವುದು. 4. ನಾಶ, ಪ್ರಳಯ. "सम्बोधो बोधने क्षेपे" मेदि०।

सम्बोधन ಸಂಬೋಧನ (न०) 1. ಸಂಬೋಧನ ವಿಭಕ್ತಿ. 2. ಅಭಿಮುಖವಾಗಲು ಒಬ್ಬನನ್ನು ಕರೆಯುವುದು. "सम्बोधनोक्तिप्रत्युक्तीं कुर्यादाकाशभाषितैः" सा० द०। हे देवदत्त हे यज्ञदत्त ಇತ್ಯಾದಿ. सम्+बुध (अवगमने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸುವುದು.

सम्भक्त ಸಂಭಕ್ತ (वि०) 1. ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+भज (सेवायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅನುರಕ್ತನಾದ, ಆಸಕ್ತನಾದ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. भज कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

सम्भक्ति ಸಂಭಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಭಾಗಮಾಡುವುದು. 2. ಗೌರವಿಸುವುದು, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ನೋಡುವುದು. सम् + भज (सेवायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

सम्भव ಸಂಭವ (पुं०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವುದು. सम्+भू (सत्तायाम्) "अप्" (३-३-५७)। "वयस्य मकरन्द, दुर्लभः खलु जगति तावतः स्नेहस्य सम्भवः" मालती० ९। 2. ವಿಷ್ಣು. समन्तात् भवो यस्य। तत्र तत्र सर्वदेशकालादिषु मत्स्यकूर्मवराहनारसिंहादिभिः रूपैः एकैकं पुनरुक्तैः असङ्ख्येयैराविर्भवति इत्यर्थः। "सम्भवो भावनो भर्ता" वि० स०। 3. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಜನ್ಮಪಡೆಯುವುದು, ಹುಟ್ಟುವುದು. "प्रियस्य सुहृदो यत्र मम तत्रैव सम्भवः। भूयादमुष्य भूयोऽपि भूयासमनुसञ्चरः" मालती० ९-४१। 4. ಹೇತು, ಕಾರಣ, ಮೂಲ. 5. ಆಧಾರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಆಧೇಯವು ದೊಡ್ಡದಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಆಧೇಯವು ಆಧಾರಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿರುವಿಕೆ. 6. ಸಂಗತವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಒಪ್ಪುವಂತಿರುವಿಕೆ. 7. ಮನುಷ್ಯನ ಹುಟ್ಟು ಮತ್ತು ಅನಂತರದ ಬೆಳವಣಿಗೆ. "यं मातापितरौ क्लेशं सहेते सम्भवे नृणाम्। न तस्य निष्कृतिः शक्या कर्तुं वर्षशतैरपि" मनु० २-२२७। 8. ಉಪಾಯ. 9. ಸಮಯ, ಸಂಕೇತ. 10. ಮಿಶ್ರಣ, ಬೆರಕೆ. "सम्भवो जनने हेतौ मेलके चारुजन्मनि। आधेयस्याधारानतिरिक्तत्वे समयेऽपि च" हेम०। (वि०) 11. ಉಂಟಾದ, ಹುಟ್ಟಿದ. "तनौ ममुस्तत्र न कैटभद्विषः तपोधनाभ्यागमसम्भवा मुदः" माघ० १-२३।

सम्भार ಸಂಭಾರ (पुं०) 1. ಪೂಜಾ ವಿವಾಹ ಯಜ್ಞ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಮಗ್ರಿ, ಸಾಧನ, ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಉಪಕರಣ, ಸಲಕರಣೆ. सम्+भृञ् (भरणे) "घञ्" (३-३-१९)। "सम्भाराः सम्भ्रियन्तां मे गुरूणां वचनादिह। समर्थाधिष्ठितश्चाश्वः सोपाध्यायो विमुच्यताम्" रामा०। 2. ಸಂಗ್ರಹ, ಶೇಖರಿಸುವುದು. "पर्यायसेवामुत्सृज्य पुष्पसम्भारतत्पराः। उद्यानपालसामान्यमृतवस्तमुपासते" कुमा० २-३६। 3. ಸಮೂಹ, ಸಂಘ. 4. ಸಂಪೂರ್ಣತೆ, ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸಮೃದ್ಧಿ. 5. ಐಶ್ವರ್ಯ.

सम्भावन ಸಂಭಾವನ (न०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. सम् + भू + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಒಂದು ಕಾರ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಊಹೆ. ಹೀಗೆ ಆದರೆ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಬಹುದೆಂದು ವರ್ಣನೆಯಿರುವಲ್ಲಿ **"सम्भावन"** ಅಲಂಕಾರ. "सम्भावनं यदीत्थं स्यादित्यूहोऽन्यस्य सिद्धये। यदि शेषो भवेद्वक्ता कथिताः स्युर्गुणास्तव" चन्द्रा०।

सम्भावना ಸಂಭಾವನಾ (स्त्री०) ಊಹೆ, ಉತ್ಕಟ ಏಕಕೋಟಿಕ ಸಂಶಯ. सम् + भू + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "टाप्" (४-१-४)। ಉಪಮಾನ ವಸ್ತುಧರ್ಮ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಪಮೇಯ ವಸ್ತುವನ್ನು ಉಪಮಾನ ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ಊಹಿಸುವುದು "उत्प्रेक्षा" ಅಲಂಕಾರ. अन्यधर्मसम्बन्धेन हेतुना अन्यस्य अन्यतादात्म्यसम्भावना उत्प्रेक्षा। ಇದು ವಸ್ತ್ವಾತ್ಮನಾ ಹೇತ್ವಾತ್ಮನಾ ಫಲಾತ್ಮನಾ ಚ ಸಂಭಾವನಾ (वितर्कः) ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "सम्भावना स्यादुत्प्रेक्षा वस्तुहेतुफलात्मना" चन्द्रा०। ಮೊದಲನೆಯ ವಸ್ತೂತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ (ಸ್ವರೂಪೋತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ) ಯು ಉಕ್ತವಿಷಯ ಮತ್ತು ಅನುಕ್ತ ವಿಷಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ.

उक्तविषया स्वरूपोत्प्रेक्षा — "धूमस्तोमं तमश्शङ्के कोकीविरहशुष्मणाम्"।

अनुक्तविषया स्वरूपोत्प्रेक्षा — "लिम्पतीव तमोऽङ्गानि वर्षतीवाञ्जनं नभः"।

ಎರಡು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯದಾದ ಹೇತು ಮತ್ತು ಫಲೋತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಗಳು ಸಿದ್ಧ ಮತ್ತು ಅಸಿದ್ಧ (ವಿದ್ಯಮಾನ ಅವಿದ್ಯಮಾನ) ವಿಷಯಗಳಿಂದು ಎರಡು ವಿಧ.

सिद्धविषया हेतूत्प्रेक्षा — "रक्तौ तवाङ्घ्री मृदुलौ भुवि विक्षेपणात् ध्रुवम्"।

असिद्धविषया हेतूत्प्रेक्षा — "त्वन्मुखाभेच्छया नूनं पद्मैर्वैरायते शशी"।

सिद्धविषया फलोत्प्रेक्षा — "मध्यः किं कुचयोर्धृत्यै बद्धः कनकदामभिः"।

असिद्धविषया फलोत्प्रेक्षा— "प्रायोऽब्जं त्वत्पदैनैक्यं प्राप्तुं तोये तपस्यति"।। ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಉತ್ಕಟ ಏಕಕೋಟಿಕ ಸಂಶಯ (ಸಂಭಾವನೆ) ಇರುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾಲಂಕಾರ. ಇದು ಪ್ರಥಮ ಭಾಗದ 416 ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿರುವ "उत्प्रेक्षा" ಪದದ ವಿವರಣೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 2. ಗೌರವ, ಹಿರಿಮೆ, ಗಣ್ಯತೆ, ಮಾನ್ಯತೆ. "सिद्धयन्ति कर्मसु महत्स्वपि यन्नियोज्याः सम्भावनागुणमवेहि तमीश्वराणाम्" शाकु० ७-४। 3. ಯೋಗ್ಯತೆ, ಸ್ಥಾನಮಾನ. "मग्नां द्विषच्छद्मनि पङ्कभूते सम्भावनां भूतिमिवोद्धरिष्यन्" किरा० ३-२९। 4. ಕಲ್ಪನೆ, ಭ್ರಾಂತಿ, ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ ಊಹೆ.

सम्भावनीय ಸಂಭಾವನೀಯ (वि०) 1. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಗೌರವಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಗೌರವಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. सम् + भू (सत्तायाम्) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–भावयितव्यः –ಭಾವಯಿತವ್ಯ.**

सम्भावित ಸಂಭಾವಿತ (वि०) 1. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಗೌರವಾರ್ಹ, ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಮಾನ್ಯತೆ ಪಡೆದ. सम्+भू (सत्तायाम्) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेऽव्ययाम्। सम्भावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते" गीता २-३४। 3. ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಶಯದಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "पित्राहं दोषेषु सम्भावितः" काद०। 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ.

सम्भाव्य ಸಂಭಾವ್ಯ (वि०) 1. ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ, ಊಹಿಸಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. सम्+भू (सत्तायाम्) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। "सम्भाव्यं गोषु सम्पन्नम्" पञ्चतं०। 2. ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. "सम्भाव्यं जातितो भयम्" पञ्चतं०। 3. ಆಗಬಹುದಾದ, ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ, ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ. "सम्भाव्यं स्त्रीषु चापल्यम्" पञ्चतं०। 4. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಗೌರವಿಸಬೇಕಾದ. "सम्भाव्यं ब्राह्मणे तपः" पञ्चतं० ४-७७। (अव्य०) 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಊಹಿಸಿ. 6. ತಿಳಿದು, ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ, ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸಿ. "सम्भाव्य त्वामतिभरक्षमस्कन्धं स बान्धवः" माघ० २-१०३।

सम्भाषण ಸಂಭಾಷಣ (न०) ಸಂಲಾಪ, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು. सम् + भाष (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सम्भाषा ಸಂಭಾಷಾ (स्त्री०) ಸಂಲಾಪ, ಮಾತನಾಡುವುದು. सम् + भाष (व्यक्तायां वाचि) "अः" (३-३-१०३)। "परस्य पत्न्या पुरुषः सम्भाषां योजयन्नरः। पूर्वमाक्षारितो दोषैः प्राप्नुयात्पूर्वसाहसम्" मनु० ८-३५४।

सम्भिन्न ಸಂಭಿನ್ನ (वि०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಡೆದಿರುವ, ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮುರಿದಿರುವ. सम्+भिदिर् (विदारणे) "क्तः" (३-४-७२)। "सम्भिन्नकांस्यवद्घोषो निरेति वदनादयम्"। 2. ವಿಕಸಿತವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳಿರುವ. "निषिद्धैरप्येभिर्लुलितमकरन्दो मधुकरैः करैरिन्दोरन्तश्छुरित इव सम्भिन्नमुकुलः" वेणी० १-१। 3. ಇನ್ನೊಂದರೊಡನೆ ಬೆರೆತುಹೋಗಿರುವ, ಇನ್ನೊಂದರೊಡನೆ ಐಕ್ಯವಾಗಿರುವ. "सम्भिन्नामविरलपातिभिर्मयूखैर्नीलानां भृशमुपमेखलं मणीनाम्" किरा० ७-२३।

सम्भूत ಸಂಭೂತ (वि०) ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. सम्+भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-४-७२)।

सम्भूति ಸಂಭೂತಿ (स्त्री०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವುದು, ಜನ್ಮ. सम्+भू (सत्तायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "चतुर्णामपि वेदानां सम्भूतिमिव भावयन्" याद० १६-५२। 2. ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ, ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ. "धर्मस्य सम्भूतिरिवाग्रतस्ते सान्दीपिनेराश्रमभूमिरेषा" याद० १८-६२।

सम्भूयसमुत्थान ಸಂಭೂಯಸಮುತ್ಥಾನ (न०) ಒಮ್ಮತದಿಂದ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ವ್ಯಾಪಾರ (ವಾಣಿಜ್ಯ) ಮಾಡುವುದು, ಜೊತೆಗೂಡಿ ವರ್ತಕತನ ನಡಸುವುದು. सम्भूय मिलित्वा समुत्थानम्। ಇದು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ವಿವಾದಪದಗಳಲ್ಲೊಂದು.

सम्भृत ಸಂಭೃತ (वि०) 1. ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೇಖರಿಸಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಿಸಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+भृञ् (भरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "कायेन वाचा मनसापि शश्वत् यत्सम्भृतं वासवधैर्यलोपि" रघु० ५-५। 2. ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. "वदनसौरभलोभपरिभ्रमद्-भ्रमरसम्भ्रमसम्भृतशोभया" माघ० ६-१४। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)।

सम्भृति ಸಂಭೃತಿ (स्त्री०) 1. ಸಂಭಾರ, ಸಾಮಗ್ರಿ, ಉಪಕರಣ, ಸಲಕರಣೆ. सम्+भृञ् (भरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "चकारामरदत्तोऽत्र तद्विवाहाय सम्भृतिम्" कथास०। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಷಿಸುವುದು. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಧರಿಸುವುದು. 4. ಕೂಡಿಸಿಡುವುದು, ಶೇಖರಿಸಿಡುವುದು.

सम्भेद ಸಂಭೇದ (पुं०) 1. ಒಡೆಯುವುದು, ತುಂಡು ಮಾಡುವುದು. सम्+भिदिर् (विदारणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬೆರೆಯುವುದು, ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದು. "सममेव हर्षोद्वेग-सम्भेद उपनतः" मालती० ८। 3. ನದಿಗಳ ಸಂಗಮ, ನದಿಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರುವುದು. सम्भिद्यन्ते मिलन्त्यत्र — सम्+भिदिर् (विदारणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "तदुत्तिष्ठ। वरदासिन्धुसम्भेदमवगाह्य नगरीमेव प्रविशावः" मालती० ४। 4. ವಿಕಾಸ ಹೊಂದುವುದು, ಅರಳುವುದು.

सम्भोग ಸಂಭೋಗ (पुं०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು. सम्+भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. "सम्भोगो दृश्यते यत्र न दृश्येतागमः क्वचित्। आगमः कारणं तत्र न सम्भोग इति स्थितिः" मनु० ८-२००। 3. ಸ್ತ್ರೀಸಮಾಗಮ, ರತಿಕ್ರೀಡೆ. "सम्भोगस्ते मम समुचितो हस्तसंवाहनानाम्" मेघ०। 4. ಶೃಂಗಾರರಸದ ಒಂದು ಭೇದ. सम्+भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "घञ्" (३-३-१९)। ಶೃಂಗಾರರಸವು ಸಂಭೋಗಶೃಂಗಾರ ಮತ್ತು ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. [ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರಕ್ಕೆ "विप्रलम्भ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರ: ವಿಲಾಸಿಗಳಾದ ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರು ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಅನುರಕ್ತರಾಗಿ ದರ್ಶನ ಸ್ಪರ್ಶನಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಭೋಗಪಡುವುದು ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರ. ಅಧರಪಾನ ಚುಂಬನ ಆಲಿಂಗನ ರತಿಕ್ರೀಡೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರದ ಅನುಭವಗಳು. "दर्शन-स्पर्शनादीनि निषेवेते विलासिनौ। यत्रानुरक्तावन्योन्यं सम्भोगोऽयमुदाहृतः"॥ ಚುಂಬನ ಆಲಿಂಗನಾದಿ ಅನೇಕ ಭೇದಗಳಿರುವ ಕಾರಣ ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರದ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರವು ಒಂದೇ ವಿಧ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "सङ्ख्यातुमशक्यतया चुम्बनपरिरम्भ-णादिबहुभेदात्। अयमेक एव धीरैः कथितः सम्भोग शृङ्गारः" सा० द० ३-२११।

ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರದ ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವಗಳು: ಷಡೃತುಗಳು ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರ ಉದಯಾಸ್ತಮಯಗಳು ಜಲಕ್ರೀಡೆ ವನವಿಹಾರ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮಧುಪಾನ ರಾತ್ರಿ ಮೊದಲಾದುವು ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರದ ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವಗಳು. "तत्र स्यादृतुषट्कं चन्द्रा-दित्यौ तथोदयास्तमयः। जलकेलिवनविहारप्रभात-मधुपानयामिनीप्रभृतिः॥ अनुलेपनभूषाद्या वाच्यं शुचि मेध्यमन्यच्च" सा० द० ३-२१२, १३। ವಿಪ್ರಲಂಭವಿಲ್ಲದೆ ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಇದೂ ಪೂರ್ವರಾಗಾದಿ ಭೇದಗಳಿಂದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. "न विना विप्रलम्भेन सम्भोगः पुष्टिमश्नुते"। "कथितश्चतुर्विधोऽसावानन्तर्यात्तु पूर्व-रागादेः" सा० द० ३-२१३। "शून्यं वासगृहं विलोक्य शयनादुत्थाय किञ्चिच्छनैः निद्राव्याजमुपागतस्य सुचिरं निर्वर्ण्य पत्युर्मुखम्। विस्रब्धं परिचुम्ब्य जातपुलका-मालोक्य गण्डस्थलीं लज्जानम्रमुखी प्रियेण हसता बाला चिरं चुम्बिता"॥

सम्भोगिन् ಸಂಭೋಗಿನ್ (वि०) 1. ಭೋಗಪಡುವವನು, ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು. सम्भोगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ವಿಷಯಲಾಲಸ, ಭೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಇಂದ್ರಿಯ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು.

सम्भ्रम ಸಂಭ್ರಮ (पुं०) 1. ಸಡಗರ, ಅವಸರ, ಆತುರ, ತರಾತುರಿ. सम्+भ्रमु (चलने) "घञ्" (३-३-१८)। "अवतीर्णवान् प्रथममात्मना हरिर्विनयं विशेषयति सम्भ्रमेण सः" माघ० १३-७। 2. ಸುತ್ತಲೂ ಸುತ್ತುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವುದು. 3. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. "मुह्यत्येव हि कृत्येषु सम्भ्रमज्वलितं मनः" किरा० १५-२। 4. ಆದರ, ಪ್ರೀತಿ, ಗೌರವ. 5. ಗಾಬರಿ,

ಕಳವಳ. "प्रतिक्षणं सम्भ्रमलोलदृष्टिर्लीलारविन्देन निवारयन्ती" कुमा० ३-५६। 6. ಚಟುವಟಿಕೆ. 7. ಅಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು.

सम्भ्रान्त ಸಂಭ್ರಾಂತ (वि०) 1. ಗಾಬರಿಗೊಂಡವನು, ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಹಿಡಿದವನು. सम्+भ्रमु (चलने) "क्तः" (३-४-७२)। उपधादीर्घः (६-४-१५)। 2. ಹೆದರಿದವನು. 3. ಭ್ರಮೆಗೊಂಡವನು, ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿದವನು.

सम्भ्रान्ति ಸಂಭ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಭ್ರಮೆ, ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 2. ಗಾಬರಿ, ಕಳವಳ. सम्+भ्रमु (चलने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಹೆದರಿಕೆ, ಭಯ.

सम्मत ಸಮ್ಮತ (वि०) 1. ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + मन (ज्ञाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "समाहितैः सम्मतमुद्धवाद्यैः पुरोधसां पूजनमाचकार" याद० १३-७९। 2. ಇಷ್ಟವಾದ, ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ, ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾದ. "द्वेष्योऽपि सम्मतः शिष्टस्तस्यार्तस्य यथौषधम्" रघु० १-२८। 3. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದ. "सम्मतोऽहं प्रभोर्नित्यमिति मत्वा व्यतिक्रमेत्। कृच्छ्रेष्वपि न मर्यादां स भवेद्राजवल्लभः" पञ्चतं० १-५९। 4. ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 5. ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

सम्मति ಸಮ್ಮತಿ (स्त्री०) 1. ಒಪ್ಪಂದ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಒಡಂಬಡಿಕೆ. सम्+मन (ज्ञाने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ, ಮಾನ್ಯತೆ "कथमिव तव सम्मतिर्भवित्री सममृतुभिर्मुनिनावधीरितस्य" किरा० १०-३६। 3. ಅಭಿಲಾಷೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. 4. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ. 5. ಅನುಜ್ಞೆ, ಅನುಮತಿ. "सम्मतिर्वाञ्छाऽनुमत्योः" हेम०। 6. ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ.

सम्मद ಸಮ್ಮದ (पुं०) 1. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. सम्+मदी (हर्षे) "अप्" (३-३-६८) निपा०। "रणसम्मदोदयविकासिबलकलकलाकुलीकृते" माघ० १५-७७। (वि०) 2. ಹರ್ಷವುಳ್ಳ, ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ.

सम्मर्द ಸಮ್ಮರ್ದ (पुं०) 1. ಯುದ್ಧ, ಕದನ. सम्मृद्यतेऽत्र —सम् + मृद (क्षोदे) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಪರಸ್ಪರ ತಿಕ್ಕಾಟ, –ಉಜ್ಜಾಡುವುದು. "यद्गोप्रतरकल्पोऽभूत् सम्मर्दस्तत्र मज्जताम्" रघु० १५-१०१।

सम्मर्दन ಸಮ್ಮರ್ದನ (न०) 1. ಯುದ್ಧ. 2. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು. 3. ಚೂರ್ಣ ಮಾಡುವುದು. 4. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು, 5. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 6. ಹಿಸುಕುವುದು.

सम्माद ಸಮ್ಮಾದ (पुं०) ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಮದವೇರುವುದು, ಕುಡಿತದಿಂದ ಅಮಲೇರುವುದು. सम् + मद (तृप्तियोगे) "घञ्" (३-३-१८)।

सम्मान ಸಮ್ಮಾನ (पुं०) 1. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. सम्+मान (पूजायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। (न०) 2. ಅಳತೆ. सम्+माङ् (माने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಹೋಲಿಕೆ, ತುಲನೆ.

सम्मानन ಸಮ್ಮಾನನ (न०) 1. ಗೌರವಿಸುವುದು. 2. ಪೂಜಿಸುವುದು. सम्+मान (पूजायाम्) "ल्युट्" (३-३-१८)। 3. ಉಪದೇಶಿಸುವುದು, ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಸುವುದು. सम्+मन (ज्ञाने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-१८)।

सम्मानयत् ಸಮ್ಮಾನಯತ್ (वि०) 1. ಗೌರವಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ. सम्+मान (पूजायाम्) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

सम्मानित ಸಮ್ಮಾನಿತ (वि०) 1. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्मानोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ.

सम्मान्य ಸಮ್ಮಾನ್ಯ (वि०) 1. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು. सम् + मान (पूजायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

सम्मार्जक ಸಮ್ಮಾರ್ಜಕ (पुं०) 1. ಕಸಬರಿಕೆ, ಪೊರಕೆ. सम्मार्जयति — सम् + मृजूष् (शुद्धौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನು, ಚೊಕ್ಕಟಮಾಡುವವನು. 3. ಮೈತೊಳೆದು ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನು.

सम्मार्जन ಸಮ್ಮಾರ್ಜನ (न०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು, ಕಸ ಗುಡಿಸಿ ಚೊಕ್ಕಟಮಾಡುವುದು. सम्+मृजूष् (शुद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०)–**मार्जना –ಮಾರ್ಜನಾ.** सम् + मृजू (शौचालङ्कारयोः) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. ಮೈತೊಳೆದು ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು.

सम्मार्जनी ಸಮ್ಮಾರ್ಜನೀ (स्त्री०) ಪೊರಕೆ. सम्मृज्यतेऽनेन —सम्+मृजूष् (शुद्धौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "सम्मार्जन्यो नूनमुद्धूयमाना भान्ति स्मोच्चैः केतनानां पताकाः" माघ० १८-८।

सम्मार्जित ಸಮ್ಮಾರ್ಜಿತ (वि०) 1. ಗುಡಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+मृजूष् (शुद्धौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತೊಳೆದು ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+मृजू (शौचालङ्कारयोः) "क्तः"।

सम्मित ಸಮ್ಮಿತ (वि०) 1. ಒಂದೇ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ. सम् + माङ् (माने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಮವಾದ, ಸಮಾನವಾದ, ಸದೃಶವಾದ. "जनाय शुद्धान्तचराय शंसते कुमारजन्मामृतसम्मिताक्षरम्" रघु० ३-१६।

सम्मिलित ಸಮ್ಮಿಳಿತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ, ಒಂದು ಕಡೆ ಬಂದು ಕಲೆತಿರುವ. सम्+मिल (सङ्गमे) + "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಬೆರೆತಿರುವ.

सम्मिश्र ಸಮ್ಮಿಶ್ರ (वि०) 1. ಬೆರೆತಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತಿರುವ. सम् + मिश्र (सम्पर्के) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಒಂದುಗೂಡಿರುವ, ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ.

सम्मिश्रित ಸಮ್ಮಿಶ್ರಿತ (वि०) 1. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+मिश्र (सम्पर्के) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

सम्मीलत् ಸಮ್ಮೀಲತ್ (वि०) ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಸಂಕೋಚ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ (ಪುಷ್ಪ). सम् + मील (निमेषणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

सम्मीलन ಸಮ್ಮೀಲನ (न०) (ಪುಷ್ಪವು) ಸಂಕೋಚ ಹೊಂದುವುದು, ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು. सम् + मील (निमेषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सम्मुख ಸಮ್ಮುಖ (वि०) 1. ಎದುರುಮುಖವಾಗಿರುವ, ಎದುರಾಗಿರುವ. सम्यक् मुखं यस्य। "दन्तवाससि समानगुणश्रीः सम्मखोऽपि परभागमवाप" माघ० १०-८६। (अव्य०) 2. ಎದುರಾಗಿ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ. "आधावन्तः सम्मुखं धारितानामन्यैरन्ये तीक्ष्णकौक्षेयकाणाम्" माघ० १८-१७। (न०) 3. ಅಭಿಮುಖ, ಎದುರು. "नाशकत् सम्मुखे स्थातुं कष्टो ह्यविनयक्रमः"। "प्रतिफलति करौघे सम्मुखावस्थितायां रजतकटकभित्तौ सान्द्रचन्द्रांशुगौर्याम्" माघ० ११-५८। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-५४)। "सङ्कथेच्छुरभिधातुमनीशा सम्मुखी न च बभूव दिदृक्षुः" माघ० १०-४१।

सम्मुखिन् ಸಮ್ಮುಖಿನ್ (पुं०) ಕನ್ನಡಿ, ದರ್ಪಣ. सम्मुखमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

सम्मुखीन ಸಮ್ಮುಖೀನ (वि०) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ, ಎದುರುಮುಖವಾಗಿರುವ. समं च तत् मुखं च— सम्मुखः सर्वस्य मुखस्य दर्शनः "खः" (५-२-६)। समशब्दस्य अन्तलोपो निपा०। "कामं न तिष्ठति मदाननसम्मुखीना" शाकु० १-२७।

सम्मूर्च्छत् ಸಮ್ಮೂರ್ಚ್ಛತ್ (वि०) 1. ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿರುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. सम्+मुर्च्छा (मोहसमुच्छ्राययोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "सम्मूर्च्छदुच्छृङ्खलशङ्खनिःस्वनः स्वनः प्रयाते पटहस्य शार्ङ्गिणि" माघ० १२-१३। 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ಹರಡುತ್ತಿರುವ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಘನೀಭೂತವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಗಡ್ಡೆಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವ.

सम्मूर्च्छन ಸಮ್ಮೂರ್ಚ್ಛನ (न०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡುವುದು. सम्+मुर्च्छा (मोहसमुच्छ्राययोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮೋಹ, ಅಜ್ಞಾನ. 3. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು, ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದು, ಅಧಿಕವಾಗುವುದು.

सम्मृष्ट ಸಮ್ಮೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+मृजू (शौचालङ्कारयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಶುಚಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಶ್ಮಲದಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ದ್ರವವಸ್ತು).

सम्मोद ಸಮ್ಮೋದ (पुं०) 1. ಹರ್ಷ, ಆನಂದ. सम्+मुद (हर्षे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ.

सम्मोह ಸಮ್ಮೋಹ (पुं०) 1. ಅವಿವೇಕ, ಕರ್ತವ್ಯಾಕರ್ತವ್ಯ ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಮಾಡಬೇಕಾದ ಮತ್ತು ಮಾಡಬಾರದ ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. सम्+मुह (वैचित्त्ये) "घञ्" (३-३-१८)। "क्रोधाद्भवति सम्मोहः सम्मोहात् स्मृतिविभ्रमः। स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशः बुद्धिनाशात्प्रणश्यति" गीता २-६३। 2. ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಯಾವ ಅರಿವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ತಿಳಿವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅಜ್ಞಾನ.

सम्मोहन ಸಮ್ಮೋಹನ (न०) 1. ಮಂತ್ರದಿಂದ ಜ್ಞಾನ ತಪ್ಪಿಸುವುದು. सम्+मुह (वैचित्त्ये) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮನ್ಮಥನ ಪಂಚ (ಐದು) ಬಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. 3. ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ಮಾಡುವುದು. 4. ಬುದ್ಧಿಗೆ ಮಂಕು ಹಿಡಿಸುವುದು. (वि०) 5. ಮಂತ್ರ ಮಾಟಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನ ತಪ್ಪಿಸುವ. 6. ಭ್ರಮೆಯುಂಟುಮಾಡುವ. 7. ಮಂಕು ಹಿಡಿಸುವ. सम् + मुह + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

सम्मोहित ಸಮ್ಮೋಹಿತ (वि०) 1. ಜ್ಞಾನ ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಮಂಕು ಹಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಭ್ರಮೆಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + मुह (वैचित्त्ये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

सम्यक्(च्) ಸಮ್ಯಕ್(ಚ್) (ನಂ) 1. ಸತ್ಯವಚನ, ಸತ್ಯವಾದ ಮಾತು, ಸಂಗತವಾದ ಮಾತು. **समञ्चति**—सम्+अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। "सत्यं तथ्यमृतं सम्यक् अमूनि त्रिषु तद्वति" अम०। (वि०) 2. ಸಂಗತವಾದ, ಒಪ್ಪುವಂತಹ. 3. ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. 4. ನಿಜವಾದ, ಯಥಾರ್ಥವಾದ. "सम्यक् स्यात् वाच्यलिङ्गन्तु मनोज्ञे सङ्गतेऽपि च" मेदि०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **समीची ಸಮೀಚೀ.** "प्रदाय ताभ्यामुपदाः समीचीः प्रत्यागताः स्वानि गृहाणि पौराः" याद० १३-१००।

सम्यक्चारित्र ಸಮ್ಯಕ್‌ಚಾರಿತ್ರ (ನಂ) ಸಂಸಾರ ಬಂಧವೆಂಬ ಕರ್ಮದ ಛೇದನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಪಾಪಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇರಬೇಕಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ. ಅದು अहिंसा सूनृतम् अस्तेयम् ब्रह्मचर्यम् ಮತ್ತು अपरिग्रहः ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. ಇದು ಪುರುಷನ ರಾಗದ್ವೇಷರಹಿತವಾದ ವರ್ತನೆ. "सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः" तत्त्वा० सू० १-१।

सम्यग्ज्ञान ಸಮ್ಯಗ್‌ಜ್ಞಾನ (ನಂ) 1. ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ, ಸತ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನ. सम्यक् ज्ञानम्। ನಿಜವಾದ ರಜತದಲ್ಲಿ ಇದು ರಜತವೆಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನ. 2. (ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ) ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನವು प्रत्यक्षम् ಮತ್ತು लैङ्गिकम् ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. 3. (ಆರ್ಹತಮತದಲ್ಲಿ) मतिः श्रुतम् अवधिः मनःपर्यायः केवलम् ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. ಇದು ಜಿನೋಕ್ತ ತತ್ತ್ವಗಳ ಯಥಾವತ್ತಾದ ಜ್ಞಾನ.

सम्यग्दर्शन ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ (ನಂ) 1. ಜಿನೋಪದಿಷ್ಟವಾದ ದೇವ ಗುರು ಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಶ್ರದ್ಧೆ. "जिनो देवो गुरुः सम्यक् तत्त्वज्ञानोपदेशकः। ज्ञानदर्शनचारित्राण्यपवर्गस्य वर्तनी" स० द० सं०। 2. ನಿಜವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ. "सम्यग्दर्शनसम्पन्नः कर्मभिर्न निबध्यते। दर्शनेन विहीनस्तु संसारं प्रतिपद्यते" मनु० ६-७४।

सम्राट्(ज्) ಸಮ್ರಾಟ್(ಜ್) (ಪುಂ) 1. ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಸಾರ್ವಭೌಮ. (1) ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗಮಾಡಿದ ರಾಜ. (2) ದ್ವಾದಶ ರಾಜಮಂಡಲದ ಅಧಿಪತಿ, (3) ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲ ರಾಜರನ್ನೂ ಆಳುವವನು. सम्यक् राजते — राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "येनेष्टं राजसूयेन मण्डलस्येश्वरश्च यः। शास्ति यश्चाज्ञया राज्ञः स सम्राट्" अम०। "आस्वादवद्भिः कबलैस्तृणानां कण्डूयनैर्दंशनिवारणैश्च। अव्याहतैः स्वैरगतैः स तस्याः सम्राट् समाराधनतत्परोऽभूत्" रघु० २-५। 2. ಅಗ್ನಿ. 3. ಇಂದ್ರ. 4. ವಿಷ್ಣು. 5. ಸೂರ್ಯ. "सम्राजोऽग्नीन्द्रविष्ण्वर्का यश्च स्यान्मण्डलेश्वरः। राजसूयेन येनेष्टं राज्ञः शास्ताज्ञया च यः" नानार्थर०।

सयोनि ಸಯೋನಿ (ಪುಂ) 1. ಇಂದ್ರ. योनिभिः सह वर्तते। (वि०) 2. ಸಮಾನವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ. 3. ಚಿಮುಟ, ಚಿಮುಟದಂತಿರುವ ಕತ್ತರಿ.

सर ಸರ (ಪುಂ) 1. ಗಮನ, ಚಲನೆ, ನಡೆಯುವುದು, ಹೋಗುವುದು. सृ (गतौ) "अच्"। 2. ದಧ್ಯಗ್ರ, ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ. "सरो दध्यग्रगत्योर्ना" मेदि०। 3. ಶರ, ಬಾಣ. "सरौ दध्यग्रसायकौ" हेम०। (पुंस्त्री०) 4. ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹ. 5. ಲವಣ, ಉಪ್ಪು. 6. ಹಾರ, ಕಂಠಾಭರಣ. "अयं बाहुः कण्ठे शिशिरमसृणो मौक्तिकसरः किमस्या न प्रेयो यदि परमसह्यस्तु विरहः" उ० रा० १-३८। (ನಂ) 7. ಜಲ, ನೀರು. 8. ಸರೋವರ. (वि०) 9. ಚಲಿಸುವವನು, ಹೋಗುವವನು. 10. ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಗಳು.

सरक ಸರಕ (पुंस्त्री०) 1. ಮದ್ಯದ ಪಾತ್ರೆ. सृ (गतौ) "वुन्" (उ० ५-३५)। 2. ಮದ್ಯಪಾನ. "प्रापि चेतसि सविप्रतिसारे सुभ्रुवामवसरः सरकेण" माघ० १०-२०। 3. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. 4. ಒಂದೇ ನೇರವಾಗಿ ಹೋಗುವ (ರಸ್ತೆ) ಪ್ರಯಾಣಿಕರ ಸಾಲು. "सरकोऽस्त्री शीधुपाने शीधुपात्रेक्षशीधुनोः। अच्छिन्नाध्वगपङ्क्तौ च" मेदि०। (ನಂ) 5. ಗಮನ, ಹೋಗುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು. 6. ಸರೋವರ. (पुंन०) 7. ಎರಂಡವೃಕ್ಷ, ಹರಳು ಗಿಡ. "एरण्डे करकंत्वस्त्री शीधौ तत्पात्रपानयोः" नानार्थर०। (वि०) 8. ಗಮನಸ್ವಭಾವದವನು. सृ (गतौ) "वुन्" (३-१-१४९)।

सरघा ಸರಘಾ (स्त्री०) ಜೇನುಹುಳ. सरं गतिमन्तं घातयति—हन (हिंसागत्योः) "डः" (वा० ३-२-१०१)। "भल्लापवर्जितैस्तेषां शिरोभिः श्मश्रुलैर्महीम्। तस्तार सरघाव्याप्तैः स क्षौद्रपटलैरिव" रघु० ४-६३।

सरट् ಸರಟ್ (ಪುಂ) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 2. ಮೇಘ, ಮೋಡ. सृ (गतौ) "अटिः" (उ० १-१३१)। "सरट् वातमेघयोः। 3. ಕೃಕಲಾಸ, ಓತಿಕೇತ.

सरट ಸರಟ (पुं०) ಕೃಕಲಾಸ, ಓತಿಕೇತ, ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ. सरति—सृ (गतौ) "अटन्" (उ० ४-८१)। "लूता-हिस्रटानां च तिरश्चां चाम्बुचारिणाम्। हिस्राणां च पिशाचानां स्तेनो विप्रः सहस्रशः" मनु० १२-५७।

सरटि ಸರಟಿ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 2. ಮೇಘ, ಮೋಡ.

सरण ಸರಣ (न०) 1. ಗಮನ, ನಡೆಯುವುದು, ಹೋಗುವುದು. सृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಲೋಹಮಲ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಧೂಳು. (वि०) 3. ಗಮನಸ್ವಭಾವದ, ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. सृ (गतौ) "युच्" (३-२-१५०)। (स्त्री०) **–सरणा –ಸರಣಾ.** ಮುಳ್ಳುಗಸೆ ಗಿಡ.

सरणि ಸರಣಿ (स्त्री०) 1. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. सरत्यनया—सृ (गतौ) "अनिः" (उ० २-१०२)। 2. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು. "सरणिः पङ्क्तौ मार्गे च" मेदि०। 3. ಮುಳ್ಳುಗಸೆ ಗಿಡ. वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **सरणी ಸರಣೀ.**

सरण्ड ಸರಂಡ (पुं०) 1. ಕೃಕಲಾಸ, ಓತಿಕೇತ. 2. ಧೂರ್ತ. 3. ವಿಷಯಲಾಲಸ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ, ಕಾಮುಕ. 4. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. 5. ಒಂದು ವಿಧ ಆಭರಣ. "सरण्डस्तु कृकलासे भूषणान्तरधूर्तयोः" हेम०।

सरण्यु ಸರಣ್ಯು (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. सृ (गतौ) "अन्युच्" (उ० ३-८१)। "सरण्यु-र्मेघवातयोः" सि० कौ०। "सरण्युस्तु पुमान् वारिवाहे स्यान्मातरिश्वनि" मेदि०। 3. ಜಲ, ನೀರು. 4. ವಸಂತ ಋತು. 5. ಅಗ್ನಿ.

सरत् ಸರತ್ (वि०) ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. सृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

सरमा ಸರಮಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿ. 2. ದೇವತೆಗಳ ನಾಯಿ. सरति—सृ (गतौ) "अमः" बाहु०। 3. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿ, ವಿಭೀಷಣನ ಪತ್ನಿ. ಇವಳು ಅಶೋಕವನದಲ್ಲಿದ್ದ ಸೀತಾದೇವಿಗೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ಕುಶಲ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತ ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. "सरमा कुक्कुरी देवशुन्योः स्याद्राक्षसीभिदि" मेदि०।

सरयु ಸರಯು (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. सरति—सृ (गतौ) "अयुः" (उ० ३-२२)। (स्त्री०) **–युः –ಯುಃ, –यूः –ಯೂಃ.** 2. ಸರಯೂ ನದಿ. ಇದು ಅಯೋಧ್ಯಾ ನಗರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುವುದು. "शान्ताकुटुम्बिनं सम्बन्धिनं मुनिमानीय वसिष्ठादिष्टमश्वमेधाध्वरं सरयूरोधसि विधाय पुत्रीयामिष्टिं कर्तुमारभत" चं० रा०।

सरल ಸರಲ (पुं०) 1. ಸರಳವೃಕ್ಷ, ಸರಳ ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ. सरति—सृ (गतौ) "कलच्" (उ० १-१०८)। "कपोलकण्डूः करिभिर्विनेतुं विघट्टितानां सरलद्रुमाणाम्" कुमा० १-९। 2. ಅಗ್ನಿ. (वि०) 3. ಡೊಂಕಾಗಿಲ್ಲದೆ ನೇರವಾಗಿರುವ. 4. ಉದಾರವಾದ, ಧಾರಾಳ ಸ್ವಭಾವದ.

सरलद्रव ಸರಲದ್ರವ (पुं०) ಸರಳವೃಕ್ಷದ ರಸ, ಹಾಲು ಮಡ್ಡಿ. सरलस्य द्रवः।

सरला ಸರಲಾ (स्त्री०) ಕೆಂಪು ತಿಗಡೆ.

सरस् ಸರಸ್ (न०) ಸರೋವರ, ಕೊಳ. स्रियते—सृ (गतौ) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "उन्निद्रप्रियक-मनोरमं रमण्याः संरेजे सरसि वपुः प्रकाशमेव" माघ० ८-२८।

सरस ಸರಸ (न०) 1. ಸರೋವರ, ಕೊಳ. रसेन सह वर्तते। (वि०) 2. ರಸವತ್ತಾದ, ರುಚಿಯುಳ್ಳ, ಸವಿಯಾಗಿರುವ, ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ. "कविता कोमलवनिता आयाता सुखदायिका। बलादानीयमाना सा सरसा विरसा भवेत्"। 3. ರಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 4. ಒದ್ದೆಯಾದ, ತೇವವಾಗಿರುವ. "सरसनखपदान्तर्दष्टकेशप्रमोकम्" माघ० ११-५४। 5. ಬೆವರುತ್ತಿರುವ, ಬೆವರು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ. "तं वीक्ष्य वेपथुमती सरसाङ्गयष्टिर्निक्षेपणाय पदमुद्धृतमुद्वहन्ती" कुमा० ५-८५। 6. ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. 7. ನೂತನವಾದ, ಹೊಸದಾದ. 8. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सरसिज ಸರಸಿಜ (न०) ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. सरसि जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "सरसिजमनुविद्धं शैवलेनापि रम्यं मलिनमपि हिमांशोः लक्ष्म लक्ष्मीं तनोति" शाकु० १-१७।

सरसी ಸರಸೀ (स्त्री०) ದೊಡ್ಡ ಸರೋವರ, ಕೊಳ. महत् सरः—गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "ते जग्मुरद्रिपतयः सरसीर्विगाढुमाक्षिप्तकेतुकुथसैन्यगजच्छलेन" माघ० ५-३१।

सरसीरुह ಸರಸೀರುಹ (न०) ಕಮಲ, ತಾವರೆ. सरस्यां रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)।

सरस्वत् ಸರಸ್ವತ್ (पुं०) 1. ಸಾಗರ, ಸಮುದ್ರ. सरो जलमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९५)। "समं समन्ततो राज्ञामापतन्ती रनीकिनीः। कार्ष्णिः प्रत्यग्रहीदेकः सरस्वानिव निम्नगाः" माघ० १९-१०। 2. ಒಂದು ನದ, ಗಂಡುಹೊಳೆ. (वि०) 3. ರಸಿಕ, ರಸಾನುಭವ

ಪಡೆಯುವವನು. "सरस्वांश्च नदे चाब्धौ मान्यवद्रसिके" मेदि० ।

सरस्वती ಸರಸ್ವತೀ (स्त्री०) 1. ವಾಕ್ಕು, ಮಾತು, ಉಕ್ತಿ. सरोऽस्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)। "उच्चचार पुरस्तस्य गूढरूपा सरस्वती" रघु० १५-४६ । 2. ವಾಗಧಿ ದೇವತೆ, ವಿದ್ಯಾಧಿ ದೇವತೆ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಪತ್ನಿ. "करबदरसदृशमखिलं भुवनतलं यत्प्रसादतः कवयः। पश्यन्ति सूक्ष्ममतयः सा जयति सरस्वती देवी"।। "धातुश्चतुर्मुखीकण्ठश्रृङ्गारकविहारिणीम्। नित्यं प्रगल्भवाचालामुपतिष्ठे सरस्वतीम्"। 3. ಒಂದು ನದಿ. 4. ಉತ್ತಮ ಹೆಂಗಸು, ಸ್ತ್ರೀರತ್ನ. 5. ಮನುವಿನ ಪತ್ನಿ. 6. ಗೋವು, ಹಸು. 7. ನದಿ. "वाणी स्त्रीरत्नवाग्देवीगोनदीषु नदीभिदि। मनुपत्न्यामपि" मेदि० । 8. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

सरस्वतीवल्लभ ಸರಸ್ವತೀವಲ್ಲಭ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. सरस्वत्या वल्लभः। "सरस्वतीवल्लभवक्त्रसम्भवो महामनाः पूर्णमनोरथोऽभूत्" याद० १४-५५।

सरा ಸರಾ (स्त्री०) 1. ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹ. 2. ಚಲನೆ.

सराव ಸರಾವ (पुं०) ಶರಾವ, ಶ್ರಾವೆ, ಮುಚ್ಚಳ. सरात् सरणादवति—अव (रक्षणे) "अच्" (३-१-१३४)।

सरि ಸರಿ (स्त्री०) ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹ.

सरित् ಸರಿತ್ (स्त्री०) 1. ನದಿ, ಹೊಳೆ. सरति—सृ (गतौ) "इतिः" (उ० १-९९)। "गजपतिद्वयसीरपि हैमनस्तुहिनयन् सरितः पृषतां पतिः" माघ० ६-५५। 2. ಸೂತ್ರ, ದಾರ. 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

सरित्पति ಸರಿತ್ಪತಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. सरितां पतिः। "धर्मस्य वामाः प्रथिताः पृथिव्यां सरित्पतौ गोष्पदवद्भवन्ति" याद० १८-११८। सरितां पतिर्वा। —नाथः —ನಾಥಃ.

सरित्सुत ಸರಿತ್ಸುತ, –सूनु –ಸೂನು (पुं०) ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ. सरितः गङ्गायाः सुतः सूनुर्वा।

सरिद्वरा ಸರಿದ್ವರಾ (स्त्री०) ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಂಗಾನದಿ सरित्सु वरा श्रेष्ठा।

सरिमन् ಸರಿಮನ್ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. सरति—सृ (गतौ) "इमनिच्" (उ० ४-१४७)। 2. ಗಮನ, ನಡೆಯುವುದು.

सरिषप ಸರಿಷಪ (पुं०) ಸರ್ಷಪ, ಸಾಸುವೆ.

सरी ಸರೀ (स्त्री०) 1. ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹ. सरति—सृ (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 2. ಜಲಪಾತ.

सरीसृप ಸರೀಸೃಪ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. कुटिलं सर्पति—सृप्लृ (गतौ) "यङ्" (३-१-२३)। "अच्" (३-१-१३४)। यङो लुक् (२-४-७४)। (वि०) 2. ಚಲಿಸುವ, ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ.

सरु ಸರು (पुं०) 1. ಖಡ್ಗದ ಮುಷ್ಟಿ, ಕತ್ತಿಯ ಹಿಡಿ. (वि०) 2. ತೆಳ್ಳಗಿರುವ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರುವ.

सरूप ಸರೂಪ (वि०) 1. ಸಮಾನವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ, ಸದೃಶವಾದ. समानं रूपं यस्य। "अथोरगाख्यस्य पुरस्य नाथं दौवारिका देवसरूपमेत्य" रघु० ६-५९। 2. ಸಮಾನವಾದ ಆನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಶಬ್ದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮೊದಲಾದುವು. "सरूपाणामेकशेष एकविभक्तौ" पा० सू० १-२-६४।

सरूपता ಸರೂಪತಾ (स्त्री०) ಸಮಾನತೆ, ಸಾದೃಶ್ಯ. सरूपस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

सरोज ಸರೋಜ (न०) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. सरसि जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-१-९७)। "दलितदलकपाटः षट्पदानां सरोजे सरभस इव गुप्तिस्फोटमर्कः करोति" माघ० ११-६०। (वि०) 2. ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

सरोजन्मन् ಸರೋಜನ್ಮನ್ (न०) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. सरसि जन्म यस्य। (वि०) 2. ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ತಾಳಿದ, ಕೊಳದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

सरोजिन् ಸರೋಜಿನ್ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. सरोजमुत्पत्तिस्थानत्वेनास्त्यस्य।

सरोरुह् ಸರೋರುಹ್ (न०) ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. सरसि रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

सरोरुह ಸರೋರುಹ (न०) ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. ತಾವರೆ. सरसि रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-२३६)। "अन्यूनं गुणममृतस्य धारयन्ती सम्फुल्लस्फुरितसरोरुहावतंसा" माघ० ८-५२।

सरोवर ಸರೋವರ (न०) ಸರಸ್ಸು, ಕೊಳ.

सर्क ಸರ್ಕ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 2. ಮನಸ್ಸು.

सर्ग ಸರ್ಗ (पुं०) 1. ಸೃಷ್ಟಿ, ನಿರ್ಮಾಣ, ಉತ್ಪತ್ತಿ. सृज (विसर्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "अस्याः सर्गविधौ

प्रजापतिरभूत् चन्द्रो नु कान्तिप्रदः श्रृङ्गारैकरसः स्वयं नु मदनो मासो नु पुष्पाकरः" विक्र० १-१०। 2. ಸ್ವಭಾವ. 3. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಧಾರ. "गृहाण शस्त्रं यदि सर्ग एष ते न खल्वनिर्जित्य रघुं कृती भवान्" रघु० ३-५१। 4. ನಿರ್ಮೋಕ್ಷ, ವಿಸರ್ಜನೆ. "राजमार्गे गवां मध्ये धान्यमध्ये च धर्मिणः। नोपसेवन्ति राजेन्द्र सर्गं मूत्रपुरीषयोः" भा० अनु० १६२-३५। 5. ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ. 6. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ. "तिसृभिस्त्वमवस्थाभिः महिमानमुदीरयन्। प्रलयस्थितिसर्गाणामेकः कारणतां गतः" कुमा० २-६। 7. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 8. ಮೋಹ. 9. ಉತ್ಸಾಹ. 10. ತ್ಯಜಿಸುವುದು. ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು. "सर्गस्त्यागस्वभावयोः। उत्साहे निश्चयेऽध्याये मोहानुमतिसृष्टिषु" हेम०।

सर्गबन्ध ಸರ್ಗಬಂಧ (पुं०) ಮಹಾಕಾವ್ಯ, ಮಹಾಕಾವ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಎಂಟಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕ ಸರ್ಗಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಕಾವ್ಯ. सर्गैरध्यायैः बन्धो यस्य। **ಮಹಾಕಾವ್ಯ ಲಕ್ಷಣ:** ಮಹಾಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆ ಅಥವಾ ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನಾಗಿ ಧೀರೋದಾತ್ತಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ನಾಯಕನಾಗಿರಬೇಕು. ಶೃಂಗಾರ ವೀರ ಶಾಂತ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಸವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿಯೂ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ರಸಗಳೂ ಅಂಗರಸಗಳಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ನಾಟಕದ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಧಿಗಳೂ ಇತಿಹಾಸಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಥವಾ ಸತ್ಪುರುಷರ ಸಂಬಂಧವಾದ ಇತಿವೃತ್ತವೂ ಇರಬೇಕು. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಆಶೀರೂಪ ನಮಸ್ಕಾರರೂಪ ಅಥವಾ ವಸ್ತುನಿರ್ದೇಶರೂಪವಾದ ಮಂಗಳಾಚರಣೆಯಿರಬೇಕು. ಪ್ರತಿ ಸರ್ಗದಲ್ಲೂ ಪ್ರಾರಂಭದ ಒಂದೇ ವೃತ್ತದ ಶ್ಲೋಕಗಳಿದ್ದು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಛಂದಸ್ಸಿನ ವೃತ್ತವೂ ಇರಬೇಕು. "सर्गबन्धो महाकाव्यं तत्रैको नायकः सुरः। सद्वंशक्षत्रियो वापि धीरोदात्तगुणान्वितः॥ श्रृङ्गारवीरशान्तानामेकोऽङ्गी रस इष्यते। अङ्गानि सर्वेऽपि रसा सर्वे नाटकसन्धयः॥ इतिहासोद्भवं वृत्तमन्यद्वा सज्जनाश्रयम्। आदौ नमस्क्रियाशीर्वा वस्तुनिर्देश एव वा॥ एकवृत्तमयैः पद्यैरवसानेऽन्यवृत्तकैः। नातिस्वल्पा नातिदीर्घाः सर्गा अष्टाधिका इह" सा० द० ६। ದಂಡಿಯ ಕಾವ್ಯಾದರ್ಶದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ **ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ:** ನಗರ ಅರ್ಣವ ಶೈಲ ಋತು ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರು ಉದ್ಯಾನ ಜಲಕ್ರೀಡೆ ಮದ್ಯಪಾನ ಸುರತೋತ್ಸವ ವಿಪ್ರಲಂಭ ವಿವಾಹ ಪುತ್ರೋತ್ಸವ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. "सर्गबन्धो महाकाव्यमुच्यते तस्य लक्षणम्। ....। नगरार्णवशैलर्तुचन्द्रार्कोदयवर्णनैः। उद्यानसलिलक्रीडामधुपानरतोत्सवैः॥ विप्रलम्भैर्विवाहैश्च कुमारोदयवर्णनैः"। ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾವ್ಯಾ० १।

सर्ज ಸರ್ಜ (पुं०) ಸಾಲವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ. षर्ज(अर्जने) + णिच् "अच्" (३-३-५६)।

सर्जक ಸರ್ಜಕ (पुं०) ಹೊನ್ನೆಮರ. सर्ज्यते — षर्ज (अर्जने) "क्वुन्" (उ० २-३२)।

सर्जगन्धा ಸರ್ಜಗಂಧಾ (स्त्री०) ರಾಸ್ನೆ.

सर्जरस ಸರ್ಜರಸ (पुं०) ಸಜ್ಜರಸ, ಸಾಲವೃಕ್ಷದ ಹಾಲು.

सर्जिकाक्षार ಸರ್ಜಿಕಾಕ್ಷಾರ (पुं०) ಸದ್ಯಕ್ಷಾರ.

सर्जी ಸರ್ಜೀ (स्त्री०) ಸದ್ಯಕ್ಷಾರ.

सर्जू ಸರ್ಜೂ (पुं०) 1. ವಿದ್ಯುತ್ತು. 2. ಹಾರ, ಸರ. 3. ವರ್ತಕ. 4. ಅಭಿಸಾರ, ಸಂಕೇತ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. "सर्जूर्वणिजि विद्युति" हेम०।

सर्प ಸರ್ಪ (पुं०) 1. ಹಾವು, ಫಣಿ. सर्पति — सृप्लृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। ಇವು ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಕದ್ರುವಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುವು. ಅನಂತ ತಕ್ಷಕ ಕಾಳಿಯ ಶೇಷ ವಾಸುಕಿ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಕದ್ರುವಿನ ಪುತ್ರರಾದ ಸರ್ಪರಾಜರು. ದೇವದಾನವರು ವಾಸುಕಿಯನ್ನು ಹಗ್ಗವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆದರು. ಶೇಷನು ತನ್ನ ಬಲತಾಯಿಯಾದ ವಿನತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯು ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಬಹಳ ನೊಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭೂಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಪಡೆದು ಒಂದು ಅಂಶದಿಂದ ಪಾತಾಳದಲ್ಲಿಯೂ ಇನ್ನೊಂದು ಅಂಶದಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಹಾಸಿಗೆಯಾಗಿಯೂ ಇರುವನು. ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ದ್ವಿಜಿಹ್ವತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ["द्विजिह्व" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಕದ್ರುವು ವಿನತೆಯನ್ನು ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಲು ಪುತ್ರರ ಸಾಹಾಯ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಎಲ್ಲರೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲು ಜನಮೇಜಯನ ಸರ್ಪಯಾಗದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಸರ್ಪಗಳೂ ಆಹುತಿಯಾಗುವಂತೆ ಶಪಿಸಿದಳು. "ततः पुत्रसहस्रं तु कद्रूर्जिह्मं चिकीर्षती। आज्ञापयामास तदा बाला भूत्वाञ्जनप्रभा। अविशध्वं हयं क्षिप्रं दासी न स्यामहं यथा। नावपद्यन्त ये वाक्यं तान् शशाप भुजङ्गमान्। सर्पसत्रे वर्तमाने पावको वः प्रधक्ष्यति। जनमेजयस्य राजर्षेः पाण्डवेयस्य धीमतः" भा० आदि० २०। 2. ವಕ್ರವಾದ ಗತಿ, ಸರ್ಪದಂತೆ ಡೊಂಕುಡೊಂಕಾದ ನಡಗೆ. 3. ನಾಗಕೇಸರ ವೃಕ್ಷ. 4. ಆಶ್ಲೇಷಾನಕ್ಷತ್ರ. 5. ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿ.

सर्पण ಸರ್ಪಣ (ನಂ) ವಕ್ರವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು, ಡೊಂಕು ಡೊಂಕಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು. सृप्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सर्पभुज्(क्) ಸರ್ಪಭುಜ್(ಕ್) (पुं०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. सर्पं भुङ्क्ते—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಕೊಕ್ಕರೆ, ಬಕಪಕ್ಷಿ. (वि०) 3. ಸರ್ಪವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು.

सर्पराज ಸರ್ಪರಾಜ (पुं०) ಸರ್ಪಗಳ ಒಡೆಯ, ವಾಸುಕಿ.

सर्पसत्र ಸರ್ಪಸತ್ರ (नं०) ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲು ಜನಮೇಜಯನು ನಡಸಿದ ಸರ್ಪಯಾಗ. सर्पविनाशकं सत्रम्।

सर्पहन्(हा) ಸರ್ಪಹನ್(ಹಾ) (पुं०) 1. ಗರುಡ. सर्पं हन्ति "क्विप्" (३-२-८७)। उपपदनियमस्य प्रायिकत्वात्। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮುಂಗುಸಿ.

सर्पाक्षी ಸರ್ಪಾಕ್ಷೀ (स्त्री०) ಈಶ್ವರಿ ಹಂಬು.

सर्पाराति ಸರ್ಪಾರಾತಿ, –अरि –ಅರಿ (पुं०) ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದ (1) ಗರುಡ. (2) ಮುಂಗುಸಿ. सर्पाणामरातिररिर्वा।

सर्पाशन ಸರ್ಪಾಶನ (पुं०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 2. ಗರುಡ. सर्पा अशनं यस्य।

सर्पिणी ಸರ್ಪಿಣೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುಹಾವು. सर्प जातिं "ङीष्" (४-१-६३)।

सर्पिन् ಸರ್ಪಿನ್ (वि०) 1. ವಕ್ರವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ, ಡೊಂಕು ಡೊಂಕಾಗಿ ಹೋಗುವ. सर्पति—सृप्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ನಡೆಯುವ, ಹೋಗುವ. "स एष कैलास उपान्तसर्पिणः करोत्यकालास्तमयं विवस्वतः" किरा० ५-३५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **सर्पिणी ಸರ್ಪಿಣೀ.**

सर्पिस् ಸರ್ಪಿಸ್ (नं०) ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. सृप्लृ (गतौ) "इसिः" (उ० २-१०९)। "सामवादाः सकोपस्य तस्य प्रत्युत दीपकाः। प्रतप्तस्येव सहसा सर्पिषस्तोयबिन्दवः" माघ० २-५५।

सर्पेष्ट ಸರ್ಪೇಷ್ಟ (नं०) ಹರಿಚಂದನ. सर्पाणामिष्टम्।

सर्व ಸರ್ವ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. षर्व (हिंसायाम्) पचाद्यच् (३-१-१३४)। "सर्वस्तु शर्वो भगवान् शम्भुः कालञ्जरः शिवः"। 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. सरत्यवयवान्—सृ (गतौ) "वन्" (उ० १-१५१)। "चराचरशरीरेषु व्याप्तिमान् सर्व ईरितः" इति निरुक्तिः। "सर्वः शर्वः शिवः स्थाणुः" वि० स०। (वि०) 3. ಎಲ್ಲ, ಸಮಗ್ರ, ಸಂಪೂರ್ಣ, ಸಮಸ್ತ, ಸಕಲ. सृतमनेन विश्वम्। सर्व ಶಬ್ದವು ಒಂದು ಸರ್ವನಾಮ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಶಬ್ದ.

सर्वः सर्वौ सर्वे—"जसः शी" (७-१-१७)।
सर्वम् सर्वौ सर्वान्।
सर्वेण सर्वाभ्याम् सर्वैः।
सर्वस्मै सर्वाभ्याम् सर्वेभ्यः।
"सर्वनाम्नः स्मै" (७-१-१४)।
सर्वस्मात् सर्वाभ्याम् सर्वेभ्यः।
"ङसिङ्योः स्मात् स्मिनौ" (७-१-१५)।
सर्वस्य सर्वयोः सर्वेषाम्।
"आमि सर्वनाम्नः सुट्" (७-१-५२)।
सर्वस्मिन् सर्वयोः सर्वेषु। (७-१-१५)।

ಹೀಗೆಯೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪಗಳು. नेम पूर्व पर अवर दक्षिण अपर अधर ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದು. "यजतां पाण्डवः स्वर्गमवत्विन्द्रः तपत्विनः। वयं हनाम द्विषतः सर्वः स्वार्थं समीहते" माघ० २-६५।

सर्वंसह ಸರ್ವಂಸಹ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ವಿಧ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ಸಹಿಸುವ. सर्वं सहते।

सर्वंसहा ಸರ್ವಂಸಹಾ (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. सर्वं सहते—षह (मर्षणे) "खच्" (३-२-४१)। मुमागमः (६-३-६७)।

सर्वक ಸರ್ವಕ (वि०) ಸಮಸ್ತ, ಸಕಲ, ಎಲ್ಲ.

सर्वकामद ಸರ್ವಕಾಮದ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಶಿವ.

सर्वग ಸರ್ವಗ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. संहृतान् सर्वान् गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-४८)। "धारयन् संहृतान् यो वै गच्छतीति स सर्वगः" इति निरुक्तिः। "सर्वगः सर्वविद्भानुः" वि० स०। 2. ಬ್ರಹ್ಮ. 3. ಶಿವ. (नं०) 4. ಜಲ, ನೀರು. (वि०) 5. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹೋಗುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ. –गा –ಗಾ. 6. ಪ್ರಿಯಂಗು ವೃಕ್ಷ, ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡ.

सर्वग्रन्थि ಸರ್ವಗ್ರಂಥಿ (पुं०) ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು.

सर्वचर्मीण ಸರ್ವಚರ್ಮೀಣ (वि०) ಸಕಲವೂ ಚರ್ಮದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. सर्वः चर्मणा कृतः—सर्वचर्मन् "खः" (५-२-५)।

सर्वजनीन ಸರ್ವಜನೀನ (वि०) ಸರ್ವಜನರಿಗೂ ಹಿತವಾದ, ಸರ್ವಜನ ಸಂಬಂಧವಾದ. सर्वजनाय हितम् "ख:" (वा० ५-१-९)। "ठञ्" (वा० ५-१-९)। **सार्वजनिकः ಸಾರ್ವಜನಿಕಃ.**

सर्वजित् ಸರ್ವಜಿತ್ (पुं०) 1. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ. सर्वान् जयति — जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। (वि०) 2. ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಜಯಿಸಿದವನು.

सर्वज्ञ ಸರ್ವಜ್ಞ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. सर्वात्मनाऽऽत्मानं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "क:" (३-२-३)। "सर्वात्मना स्वमात्मानं यश्च जानाति केवलम्। सर्वज्ञः स तु विज्ञेयः सप्तार्णो ज्ञानदो मनुः" इति निरुक्तिः। "सर्वदर्शी निवृत्तात्मा सर्वज्ञो ज्ञानमुत्तमम्" वि स०। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. सर्वं जानाति — ज्ञा "क:" (३-२-३)। 3. ಬುದ್ಧ. सर्वं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "क:" (३-२-३)। सर्वं ज्ञा येन इति वा। "यस्य भासा सर्वमिदं विभाति"। (वि०) 4. ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು. सर्वं जानाति। "सर्वज्ञ इति लोकोऽयं भवन्तं भाषते मृषा। परमेकं न जानासि वक्तुं नास्तीति याचके"। "सर्वज्ञस्त्वमविज्ञातः सर्वयोनिस्त्वमात्मभूः" रघु० १०-२०। (स्त्री०) **–ज्ञा –ಜ್ಞಾ.** ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "सर्वज्ञा सर्ववेत्तृत्वात् शान्तित्वात् शान्तिरुच्यते"।

सर्वतन्त्र ಸರ್ವತಂತ್ರ (वि०) ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. सर्वाणि तन्त्राण्यस्य।

सर्वतस् ಸರ್ವತಸ್ (अव्य०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಿಂದಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ. सर्वस्मात् — सर्व "तसिल्" (५-३-८)। "सर्वतश्चाभयं प्राप्नोत्त्रिच्छन्नृभ्यस्तु रावणः। फलं तस्येदमभ्यायाद्दुरुक्तस्येति चाब्रुवन्" भट्टि० १७-७२। 2. ಸುತ್ತಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ. "कलिसन्धिसमाघ्रातं त्यजन्तः कर्म कर्बुरम्। सदसत्प्रेक्षणे स्यात सर्वतो दत्तदृष्टयः" याद० २२-३८। 3. ಸಕಲ, ಸಮಸ್ತ, ಎಲ್ಲಾ. सर्व प्रथमार्थे "तसिः"। "आसीदिदं तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम्। अप्रतर्क्यमविज्ञेयं प्रसुप्तमिव सर्वतः" मनु० १-५।

सर्वतश्चक्षुस् ಸರ್ವತಶ್ಚಕ್ಷುಸ್ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. सर्वतः सर्वेषां सर्वाणि वा चक्षूंषि अस्मिन्। "तत्साक्षात्कारकर्माणि सर्वचक्षूंष्यपि स्वतः। अतः स्यात्सर्वतश्चक्षुः नवार्णो नेत्रशक्तिदः" इति निरुक्तिः। "उदीर्णः सर्वतश्चक्षुः" वि० स०। (वि०) 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಗಮನಿಸುವವನು.

सर्वतापन ಸರ್ವತಾಪನ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. सर्वान् तापयति — तप (सन्तापे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂತಾಪ ಗೊಳಿಸುವವನು.

सर्वतिक्ता ಸರ್ವತಿಕ್ತಾ (स्त्री०) ಕಾಚಿಗಿಡ, ಗಣಿಕೆ ಗಿಡ.

सर्वतोभद्र ಸರ್ವತೋಭದ್ರ (पुं०) 1. ನಿಂಬವೃಕ್ಷ, ಬೇವಿನ ಮರ. सर्वतो भद्रं यस्मात्। "अरिष्टः सर्वतोभद्रो हिङ्गुनिर्यासमालकाः" अम०। 2. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ದ್ವಾರಗಳಿರುವ ಸೌಧ, ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಬಾಗಿಲುಗಳುಳ್ಳ ಗೃಹ. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಕೈಸಾಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗೃಹವು ಸರ್ವತೋಭದ್ರ. ಇದು ರಾಜರು ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು. "अप्रतिषिद्धालिन्दं समन्ततो वास्तु सर्वतोभद्रम्। नृपविबुधसमूहानां कार्यं द्वारैश्चतुर्भिरपि" बृहत्सं० ५३-३१। 3. ಒಂದು ವಿಧ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ. उदा: "सा मायामामायामासा मारानायायानारामा। यानावारा रावानाया मायारामा मारायामा" काव्या० ३-८२। "तदिदं सर्वतोभद्रं भ्रमणं यदि सर्वतः"। "देवाकानिनि कावादे वाहिकास्वस्वकाहि वा। काकारेभभरे काका निस्वभव्यव्यभस्वनि" किरा० १५-२५। (वि०) 4. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಮಂಗಳವುಂಟುಮಾಡುವ. (स्त्री०) **–भद्रा –ಭದ್ರಾ.** 5. ಶೀವನೆಯ ಮರ. 6. ನರ್ತಕಿ. "सर्वतोभद्र इत्युक्तः काव्यचित्रे गृहान्तरे। निम्बे वा सर्वतोभद्रा गाम्भारीनटयोषितोः" मेदि०।

सर्वतोमुख ಸರ್ವತೋಮುಖ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. सर्वतो मुखमस्य। "तत्तन्नियममुत्सृज्य यो ज्ञातुं शक्यते बुधैः। व्याजेन येनकेनापि सः स्मृतः सर्वतोमुखः" इति निरुक्तिः॥ "अमृतांशोऽमृतवपुः सर्वज्ञः सर्वतोमुखः" वि० स०। 2. ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. "सर्वकामवरश्चैव सर्वदः सर्वतोमुखः" भा०। 3. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. "अथ सर्वस्य धातारं ते सर्वे सर्वतोमुखम्। वागीशं वाग्भिरर्थ्याभिः प्रणिपत्योपतस्थिरे" कुमा० २-३। 4. ಜೀವಾತ್ಮ. 5. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. 6. ಸ್ವರ್ಗ. 7. ಅಗ್ನಿ. (न०) 8. ಜಲ, ನೀರು. 9. ಗಗನ, ಆಕಾಶ. (वि०) 10. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಮುಖಗಳುಳ್ಳ. "सर्वतोमुख उग्रे च क्षेत्रज्ञब्रह्मणोः पुमान्। नपुंसकन्तु पानीये सुरवर्त्मन्यपि स्मृतम्" मेदि०।

सर्वत्र ಸರ್ವತ್ರ (अव्य०) 1. ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ. 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ. 3. ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ. सर्व "त्रल्" (५-३-१०)। "सर्वत्र दयिताधीनं सुव्यक्तं रामणीयकम्" भट्टि० ६-७५। "सर्वत्र संवाद्यमबाधमानौ रूपश्रियातिथ्यकरं परं तौ" नैष० ६-५४। "तुतोष वीर्यातिशयेन वृत्रहा पदं हि सर्वत्र गुणैर्निधीयते" रघु० ३-६२।

सर्वत्रग ಸರ್ವತ್ರಗ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. सर्वत्र गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। (वि०) 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಹೋಗುವ, ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶ ಕಾಲ ಮತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ. "यथाकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान्" गीता ९-६। **–गामिन् –ಗಾಮಿನ್.** गम्लृ "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–गामिनी –ಗಾಮಿನೀ.**

सर्वथा ಸರ್ವಥಾ (अव्य०) ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಗಳಿಂದಲೂ. सर्व "थाल्" (५-३-२३)। "सर्वथा व्यवहर्तव्यं कुतो ह्यवचनीयता। यथा स्त्रीणां तथा वाचां साधुत्वे दुर्जनो जनः" उ० रा० १-५।

सर्वदमन ಸರ್ವದಮನ (पुं०) 1. ಶಕುಂತಲೆಯ ಪುತ್ರ, ದುಷ್ಯಂತರಾಜನ ಕುಮಾರ, ಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿ. सर्वान् दमयति—दमु (उपशमे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "हन्त, वर्धते तव संरम्भः। स्थाने खलु ऋषिजनेन सर्वदमन इति कृतनामधेयोऽसि" शाकु० ७। (वि०) 2. ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ದಂಡಿಸುವವನು.

सर्वदर्शन ಸರ್ವದರ್ಶನ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. सर्वं स्वमहिमानं दर्शयति—दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "महिमानं सर्वसहं तेषां दर्शयतीति सः। सर्वदर्शन आख्यातो नवार्णो लोचनप्रदः" इति निरुक्तिः। "अहः संवत्सरो व्यालः प्रत्ययः सर्वदर्शनः" वि० स०। (वि०) 2. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ನೋಡುವ.

सर्वदर्शनसङ्ग्रह ಸರ್ವದರ್ಶನಸಂಗ್ರಹ (पुं०) ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ ಸಕಲ ದರ್ಶನಗಳ ಸಾರರೂಪವಾದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. सर्वदर्शनानां सङ्ग्रहोऽत्र।

सर्वदर्शिन् ಸರ್ವದರ್ಶಿನ್ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. सर्वौ प्रवृत्तिनिवृत्तिधर्मौ द्रष्टुं शीलमस्य—दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "सर्वदर्शी पश्यति यः सर्वेषां च कृताकृतम्" इति निरुक्तिः। "सर्वदर्शी निवृत्तात्मा" वि० स०। (वि०) 2. ಸಕಲವನ್ನೂ ನೋಡುವವನು.

सर्वदा ಸರ್ವದಾ (अव्य०) ಯಾವಾಗಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲೂ. सर्व "दा" (५-३-१५)। "सर्वाभिः सर्वदा चन्द्रस्तं कलाभिर्निषेवते" कुमा० २-३४।

सर्वदुःखक्षय ಸರ್ವದುಃಖಕ್ಷಯ (पुं०) 1. ಮೋಕ್ಷ, ಸಕಲ ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ—, **–ನಾಶವುಳ್ಳ ಮುಕ್ತಿ.** सर्वदुःखानां क्षयो नाशो यत्र। 2. ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಕಷ್ಟಗಳ ನಾಶ.

सर्वदृश् ಸರ್ವದೃಶ್ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. सर्वान् अनुकूल-प्रतिकूलतटस्थान् यथार्हं नियन्तुं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विन्" (३-२-६०)। "अनुकूलान् तटस्थांश्च प्रतिकूलानपि स्वयम्। नियन्तुं च यथायोग्यं यः पश्यति स सर्वदृक्" इति निरुक्तिः। "अमृत्युः सर्वदृक् सिंहः" वि० स०।

सर्वदेवमुख ಸರ್ವದೇವಮುಖ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. सर्वेषां देवानां मुखमिव।

सर्वद्र्यञ्च् ಸರ್ವದ್ರ್ಯಂಚ್ (वि०) ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಪೂಜಿಸುವವನು, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಗೌರವಿಸುವವನು. सर्वान् अञ्चति—सर्व+अञ्चु (गतौ पूजने च) अद्रिः आदेशः (६-३-९२)।

सर्वधारिन् ಸರ್ವಧಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ. (वि०) 2. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸುವವನು. सर्वं धारयति—धृ (धारणे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

सर्वधुरावह ಸರ್ವಧುರಾವಹ (पुं०) ಸಕಲ ಭಾರವನ್ನೂ ಹೊರಲು ಸಮರ್ಥವಾದ ವೃಷಭ ಮೊದಲಾದುದು. सर्वा चासौ धूश्च सर्वधुरा—वहति—वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। सर्वधुराया वहः। "स तु सर्वधुरीणो यः भवेत्सर्वधुरावहः" अम०।

सर्वधुरीण ಸರ್ವಧುರೀಣ (पुं०) ಸಕಲ ಭಾರವನ್ನೂ ಹೊರಲು ಸಮರ್ಥವಾದ ವೃಷಭ ಮೊದಲಾದುದು. सर्वा चासौ धूश्च सर्वधुरा—सर्वधुरां वहति—"खः" (४-४-७८)।

सर्वपथीन ಸರ್ವಪಥೀನ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ದಾರಿಗಳಲ್ಲೂ ಹರಡಿರುವ. सर्वपथान् व्याप्नोति—सर्वपथ "खः" (५-२-७)। "स व्याप्तवत्या परितोऽपथानपि स्वसेनया सर्वपथीनया तया" माघ० १२-५७।

सर्वमङ्गला ಸರ್ವಮಂಗಳಾ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾ ದೇವಿ. सर्वेभ्यः मङ्गला, सर्वाणि मङ्गलान्यस्याः इति वा । "सर्वमङ्गलशब्दश्च सम्पूर्णाश्चर्यवाचकः । आकारो दातृवचनः तस्मात् सा सर्वमङ्गला" ।।

सर्वरस ಸರ್ವರಸ (पुं०) 1. ಸರ್ಜರಸ, ಮತ್ತಿಮರದ ಹಾಲು. सर्वैरस्यते—रस (आस्वादने) + णिच् "घञ्" (३-३-१९) । "यक्षधूपः सर्जरसो रालसर्वरसावपि" अम० । 2. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. सर्वो रसो यत्र । 3. ಸಿಹಿ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಭೋಜ್ಯ ರಸಗಳು. "वाचां वह्नेर्मुखं क्षेत्रं छन्दसां सप्तधातवः । हव्यकव्यामृतान्नानां जिह्वा सर्वरसस्य च" भाग० २-६-१ । 4. ಒಂದು ವಿಧ ವೀಣೆ. 5. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ರಸಗಳು. (वि०) 6. ಎಲ್ಲಾ ರಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सर्वरसोत्तम ಸರ್ವರಸೋತ್ತಮ (पुं०) ಎಲ್ಲಾ ರಸಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಲವಣ ರಸ. सर्वरसेषु उत्तमः ।

सर्वरात्र ಸರ್ವರಾತ್ರ (पुं०) ಸಂಪೂರ್ಣ ರಾತ್ರಿ. सर्वा रात्रिः "अच्" (५-४-८७) । पुंस्त्वम् (२-४-२९) ।

सर्वला ಸರ್ವಲಾ (स्त्री०) ಈಟಿ, ತೋಮರವೆಂಬ ಒಂದು ಆಯುಧ. सर्वं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३) । "सर्वला तोमरोऽस्त्रियाम्" अम० । गौरा० "ङीष्" (४-१-४१) । **–ली –ಲೀ.**

सर्वलिङ्गिन् ಸರ್ವಲಿಂಗಿನ್ (पुं०) ಪಾಷಂಡ, ವೇದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು, ಇತರರನ್ನು ವಂಚಿಸಲು ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ವೇಷ ತಾಳುವವನು. सर्वेषां लिङ्गानि — सर्वलिङ्गानि सन्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५) । "पाषण्डाः सर्वलिङ्गिनः" अम० ।

सर्वविद् ಸರ್ವವಿದ್ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. सर्वं विन्दति—विद्लृ (लाभे) "क्विप्" (३-२-६१) । सर्वं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" वा । "सर्वगः सर्वविद्भानुः" वि० स० ।

सर्ववेद ಸರ್ವವೇದ (पुं०) ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳನ್ನೂ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ವಿಪ್ರ. सर्ववेदानधीते—सर्ववेद "ठक्" (४-२-६०) । ठको लुक् (वा० ४-२-६०) ।

सर्ववेदस् ಸರ್ವವೇದಸ್ (पुं०) ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಯಾಗಮಾಡಿದವನು, ವಿಶ್ವಜಿದ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದವನು. सर्वं धनं वेदयति निवेदयति ऋत्विग्भ्यः — विद्लृ (लाभे) + णिच् "असुन्" (उ० ४-१८९) । "सर्ववेदाः स येनेष्टो यागः सर्वस्वदक्षिणः" अम० ।

सर्ववेशिन् ಸರ್ವವೇಶಿನ್ (पुं०) ನಟ, ಅಭಿನಯಕಾರ. सर्वेषां वेशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५) ।

सर्वव्यापिन् ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿನ್ (पुं०) 1. ಪಂಚ ಪ್ರಾಣ ವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಧನಂಜಯ ವಾಯು (ವ್ಯಾನ ವಾಯು). ಈ ವಾಯುವು ದೇಹದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು. "न जहाति मृतं वापि सर्वव्यापी धनञ्जयः" । (वि०) 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ.

सर्वसंनहन ಸರ್ವಸಂನಹನ (न०) ಎಲ್ಲಾ ಸೇನೆಗಳೂ ಒಂದು ಕಡೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಡುವುದು. सर्वेषां संनहनम् ।

सर्वसह ಸರ್ವಸಹ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. स्वशासनेन सर्वं देवतान्तरमपि मन्दाधिकारिणामाराध्यतया सहते बिभर्ति — षह (मर्षणे) "अच्" (३-१-१३४) । "मन्दाधिकारिणां सर्वमाराध्यत्वेन दैवतम् । बिभर्ति सहते यस्तु स सर्वसह ईरितः" इति निरुक्तिः । "अपराजितः सर्वसहः" वि० स० ।

सर्वसिद्धि ಸರ್ವಸಿದ್ಧಿ (पुं०) ಶ್ರೀಫಲ, ಬಿಲ್ವ ವೃಕ್ಷ. सर्वेषां सिद्धिरस्मात् ।

सर्वस्व ಸರ್ವಸ್ವ (न०) 1. ಸ್ಥಿರ ಮತ್ತು ಚರ ರೂಪವಾದ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಆಸ್ತಿ, ಸ್ವತ್ತು. सर्वं स्वम् । 2. ಸಾರಾಂಶ. "सर्वस्वमिव पुण्यानां साम्राज्यमिव सम्पदाम्" याद० १६-१४१ ।

सर्वाङ्गीण ಸರ್ವಾಂಗೀಣ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಅಂಗಗಳಲ್ಲೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. सर्वाण्यङ्गानि व्याप्नोति सर्वाङ्ग "खः" (५-२-७) । "वसानस्तन्त्रकनिभे सर्वाङ्गीणे तरुत्वचौ" भट्टि० ४-१० ।

सर्वानुभूति ಸರ್ವಾನುಭೂತಿ (स्त्री०) ಬಿಳಿಯ ತಿಗಡೆ.

सर्वान्नभोजिन् ಸರ್ವಾನ್ನಭೋಜಿನ್ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ವರ್ಣದವರ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಭುಜಿಸುವವನು. सर्वेषामन्नानि भुङ्क्ते — भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "णिनिः" (३-२-७८) । "सर्वान्नीनस्तु सर्वान्नभोजी" अम० ।

सर्वान्नीन ಸರ್ವಾನ್ನೀನ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ವರ್ಣದವರ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಭುಜಿಸುವವನು. सर्वान्नानि भक्षयति "खः" (५-२-९) । "सर्वान्नीनस्तु सर्वान्नभोजी" अम० ।

सर्वाभिसन्धिन् ಸರ್ವಾಭಿಸಂಧಿನ್ (पुं०) ಕಪಟಸಂನ್ಯಾಸಿ. सर्वस्मिन् विषये अभिसन्धाऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६) । "बैडालव्रतिकः सर्वाभिसन्धी छद्मतापसः" त्रिकाण्ड० ।

सर्वाभिसार ಸರ್ವಾಭಿಸಾರ (पुं०) ಚತುರಂಗ ಸೇನೆಯ ಸಿದ್ಧತೆ, ಎಲ್ಲಾ ಸೇನೆಗಳೂ ಸಜ್ಜಾಗಿ ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಡುವುದು. सर्वेषामभिसारो यत्र । "सर्वाभिसारः सर्वौघः सर्वसंनहनार्थकः" अम० ।

सर्वार्थसाधिका ಸರ್ವಾರ್ಥಸಾಧಿಕಾ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

सर्वार्थसिद्ध ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧ (पुं०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. 2. ಶಾಕ್ಯಮುನಿ. सर्वेषु अर्थेषु सिद्धः । सर्वोऽर्थः सिद्धोऽस्य इति वा । (वि०) 3. ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಕೈಗೂಡಿರುವವನು, ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು.

सर्वासुनिलय ಸರ್ವಾಸುನಿಲಯ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ. सर्वेषामात्मनाम् असूनां प्राणानां निलयः आलम्बनम् । "सर्वासुनिलयः स स्यात् सर्वप्राणावलम्बनम्" इति निरुक्तिः । "भूतावासो वासुदेवः सर्वासुनिलयोऽनलः" वि० स० ।

सर्वेश्वर ಸರ್ವೇಶ್ವರ (पुं०) 1. ಸಕಲ ಚರಾಚರ ಜಗತ್ತಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. समर्थानामसमर्थानां च सर्वेषां शरणागतानां वैरूप्यं परिहर्तुं आशु तानश्नुते व्याप्नोति — अशू (व्याप्तौ) "वरट्" (उ० ५-५७) । उपधाया ईत्वं च । "अशक्तानां च शक्तानां वैरूप्यं शरणैषिणाम् । अश्नुते परिहर्तुं यः स सर्वेश्वर ईरितः" इति निरुक्तिः । "अजः सर्वेश्वरः सिद्धः" वि० स० । 2. ಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. 3. ಸಾರ್ವಭೌಮ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ರಾಷ್ಟ್ರದ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರಭು.

सर्वौघ ಸರ್ವೌಘ (पुं०) ಸಕಲ ಸೇನೆಗಳ ಸಿದ್ಧತೆ. सर्वस्य ओघः । "सर्वाभिसारः सर्वौघः" अम० ।

सर्वौषधिगण ಸರ್ವೌಷಧಿಗಣ (पुं०) ಸುರೆ ಜಟಾಮಾಂಸಿ ಮೊದಲಾದ ಓಷಧಿಗಳ ಸಮೂಹ. सर्वौषधीनां गणः ।

सर्षप ಸರ್ಷಪ (पुं०) ಸಾಸವೆ (ಗಿಡ). सरति स्नेहोऽस्मात् — सृ (गतौ) "अपः" षुगागमश्च (उ० ३-१४१) । "अकारणस्नेहमनोहराननः शिखाललाटार्पितगौरसर्षपः" मालती० १०-६ ।

सल ಸಲ (न०) ಜಲ, ನೀರು. सरति — सृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४) । रस्य लः ।

सलिल ಸಲಿಲ (न०) ನೀರು, ಜಲ. सलति गच्छति — सल (गतौ) "इलच्" (उ० १-५५)। "धुन्वाना करयुगमीक्षितुं विलासान् शीतालुः सलिलगतेन सिच्यते स्म" माघ० ८-१९ ।

सलिलकुन्तल ಸಲಿಲಕುಂತಲ (पुं०) ಪಾಚಿ, ಶೈವಾಲ. सलिलस्य कुन्तल इव ।

सलिलनिधि ಸಲಿಲನಿಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ. सलिलस्य निधिः, सलिलानि निधीयन्तेऽत्र—नि+डुधाञ् (धारणे) "किः" (३-३-९३)। "कल्लोलाः सलिलनिधेरवाप्य पारं शीर्यन्ते न गुणमहोर्मयस्तदीयाः" माघ० १६-८२ । **–राशिः –ರಾಶಿ.** सलिलानां राशिरत्र। "पयसि सलिलराशेर्नक्तमन्तर्निमग्नः स्फुटमनिशमतापि ज्वालया बाडवाग्नेः" माघ० ११-५५ ।

सलिलाशय ಸಲಿಲಾಶಯ (पुं०) ಜಲಾಶಯ, ನೀರನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡಲು ಕಲ್ಲು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ತೊಟ್ಟಿ, ಕೆರೆ ಕಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವು. सलिलस्य आशयः ।

सलिलेन्धन ಸಲಿಲೇಂಧನ (पुं०) ಬಡಬಾಗ್ನಿ. सलिलमेव इन्धनं यस्य । "वडवाग्नौ तु सलिलेन्धनः स्याद्वडवामुखम्" त्रिकाण्ड० ।

सलील ಸಲೀಲ (वि०) 1. ಲೀಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಆಟದ ಸ್ವಭಾವದ. लीलया सह वर्तते । "सलीलयातानि न भर्तुरभ्रमोः न चित्रमुच्चैःश्रवसः पदक्रमम्" माघ० १-५२ । (क्रि० वि०) 2. ಆಟದಿಂದ, ವಿನೋದದಿಂದ. "नागं पुनर्मृदु सलीलनिमीलिताक्षम्" माघ० ५-६ ।

सलोकता ಸಲೋಕತಾ (स्त्री०) ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಪರಮಾತ್ಮನೊಡನೆ ಸಮಾನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ (ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ) ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ. समानो लोकः यस्य । तस्य भावः "तल्" (५-१-११९) । ಇದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಮೋಕ್ಷಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ.

सल्लकी ಸಲ್ಲಕೀ (स्त्री०) ಆನೆಬೇಲದ ಮರ. सत्कृत्य लक्यते — लक (आस्वादने) "क्वुन्" (उ० २-३३) । "महेरणा कुन्दुरुकी सल्लकी ह्लादिनीति च" अम० ।

सव ಸವ (पुं०) 1. ಯಜ್ಞ, ಯಾಗ. सूयते सोमोऽत्र — षुञ् (अभिषवे) "अप्" (३-३-५७) । "राजसूयाश्वमेधाद्यैः सोऽयजद्बहुभिः सवैः" भा० आदि० ९४-२६ । 2. ಸಂತಾನ, ಸಂತತಿ. "सवो यज्ञे च सन्ताने" मेदि० । 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ಚಂದ್ರ. 5. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

सवन ಸವನ (न०) 1. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. षुञ् (अभिषवे) "ल्युट्" (३-३-११५) । "समरप्रियया सह स्वजिन्या सवनं तस्य जगाम तत्प्रतीक्षः" याद० १५-३० ।

2. ಯಾಗದ ನಿಯಮ ಸ್ನಾನ. "प्रविवेश गामिव कृशस्य नियमसवनाय गच्छतः" किरा० १२-१०। 3. ಸೋಮ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು, ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದು. "सवनं त्वध्वरे स्नाने सोमनिर्दलनेऽपि च" मेदि०। 4. ಸೋಮರಸಪಾನ.

सवयस् ಸವಯಸ್ (पुं०) 1. ಸಮಾನ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ ಮಿತ್ರ, ಗೆಳೆಯ. समानं वयः यस्य। (वि०) 2. ಸಮಾನ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳವನು. "सुतात्मजाः सवयसः प्रथितप्रबोधं प्राबोधयन्नुषसि वाग्भिरुदारवाचः" रघु० ५-६५। (स्त्री०) 3. ಗೆಳತಿ, ಸಖಿ. समानं वयोऽस्याः।

सवर्ण ಸವರ್ಣ (पुं०) 1. ಸಮಾನಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ ವರ್ಣ, ಒಂದೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಒಂದೇ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಅಕ್ಷರ. ताल्वादिस्थानमाभ्यन्तरप्रयत्नश्चेतद्द्वयं यस्य येन तुल्यं तन्मिथः सवर्णसंज्ञं स्यात्। "तुल्यास्यप्रयत्नं सवर्णम्" पा० सू० १-१-९। ಈ ವರ್ಣಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಸವರ್ಣಸಂಜ್ಞೆ ಹೊಂದುವುವು. (वि०) 2. ಸಮಾನವಾದ, ಸದೃಶವಾದ. "ग्रथितमौलिरसौ वनमालया तरुपलाशसवर्णतनुच्छदः" रघु० ९-५१। 3. ಸಮಾನ ವರ್ಣವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಧ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ. "उच्चैर्महारजतराजिविराजितासौ दुर्वर्णभित्तिरिह सान्द्रसुधासवर्णा" माघ० ९-२८। 4. ಸಮಾನ ಜಾತಿಯ, ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ. "पाणिग्रहणसंस्कारः सवर्णासूपदिश्यते" मनु० ३-४३।

सवर्णा ಸವರ್ಣೆ (स्त्री०) ಸಮಾನ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. समानो वर्णो जातिः यस्याः। "उद्वहेत द्विजो भार्यां सवर्णां लक्षणान्विताम्" मनु० ३-४।

सविकल्पक ಸವಿಕಲ್ಪಕ (पुं०) ಸಮಾಧಿಯ ಒಂದು ಭೇದ, ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿ. ["सम्प्रज्ञात" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सवितृ ಸವಿತೃ (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. सुवति—षू (प्रेरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "मुहुरन्तरालभुवमस्तगिरेः सवितुश्च योषिदमिमीत दृशा" माघ० ९-२। "दिनान्ते निहितं तेजः सवित्रेव हुताशनः" रघु० ४-१। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 3. ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮ. 4. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 5. ಇಂದ್ರ. 6. ವಿಷ್ಣು. सूर्यद्वारा सस्यादिकं सूते। "रविर्विरोचनः सूर्यः सविता रविलोचनः" वि० स०।

सवितृदैवत ಸವಿತೃದೈವತ (पुं०) ಹಸ್ತನಕ್ಷತ್ರ. सविता देवतमस्य।

सवित्र ಸವಿತ್ರ (न०) ಪ್ರಸವಮಾಡಿಸುವ ಸಾಧನ. सूयतेऽनेन—षूङ् (प्राणिप्रसवे) कर० "इत्रः" (३-२-१८४)।

सवित्री ಸವಿತ್ರೀ (स्त्री०) 1. ತಾಯಿ, ಜನ್ಮವನ್ನು ನೀಡಿದ ಮಾತೆ. षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "तृच्" (३-१-१३३)। "ङीप्" (४-१-५)। "तया दुहित्रा सुतरां सवित्री स्फुरत्प्रभामण्डलतया चकासे" कुमा० १-२४। 2. ಗೋವು, ಆಕಳು, ಹಸು.

सविध ಸವಿಧ (न०) 1. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ. समाना विधाऽस्य। "श्रीमुखेन्दुसविधेऽपि शोभते यस्य नाभिसरसीसरोरुहम्" माघ० १४-६९। (वि०) 2. ಹತ್ತಿರದ, ಸಮೀಪದ. "भूयो भूयः सविधनगरीरथ्यया पर्यटन्तं दृष्ट्वा दृष्ट्वा भवनवलभीतुङ्गवातायनस्था" मालती० १-१८।

सव्य ಸವ್ಯ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. सूते विश्वम्—षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "यः" (उ० ४-१०९)। (वि०) 2. ಎಡಭಾಗದ, ಎಡಗಡೆಯ. "सव्ये भवत्यास्सरयूसमेता रम्येयमाभाति पुरी रघूणाम्" याद० १८-६५। 3. ಬಲಗಡೆಯ, ಬಲಭಾಗದ. "एकेन सव्यपाणिना विशिखमुत्खाय किमाह रावणः" अनर्घ०। 4. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವಿರುದ್ಧವಾದ. "सव्यं दक्षिणे। वामे च प्रतिकूले च" हेम०।

सव्यसाचिन् ಸವ್ಯಸಾಚಿನ್ (पुं०) ಅರ್ಜುನ. सव्येन वामेनापि शरसचनशीलः—षच (समवाये) "णिनिः" (३-२-७८)। "मयैवेते निहताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन्" गीता ११-३३। "उभौ मे दक्षिणौ पाणी गाण्डीवस्य विकर्षणे। तेन देवमनुष्येषु सव्यसाचीति मां विदुः" भा० विरा० ४४-१९।

सव्येष्ठ ಸವ್ಯೇಷ್ಠ (पुं०) ಸಾರಥಿ. सव्ये वामे तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

सव्येष्ठृ ಸವ್ಯೇಷ್ಠೃ (पुं०) ಸಾರಥಿ, ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. सव्ये वामे तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ऋन्" (उ० २-१०१)। सप्तम्या अलुक् (६-३-९)।

सस्य ಸಸ್ಯ (न०) ಮರ ಗಿಡ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಣ್ಣು, ಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಧಾನ್ಯ. सस्ति—षस (स्वप्ने) "यः" (उ० ४-१०९)। "सुखेन लभ्या दधतः कृषीवलैरकृष्टपच्या इव सस्यसम्पदः" किरा० १-१७। "जीर्णमन्नं प्रशंसीयात् भार्यां च गतयौवनाम्। रणात् प्रत्यागतं शूरं सस्यं च गृहमागतम्" चाणक्य०।

सस्यक ಸಸ್ಯಕ (ಪುಂ०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ಮಣಿ. 2. ಅಸಿ, ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ.

सस्यमञ्जरी ಸಸ್ಯಮಂಜರೀ (स्त्री०) ಧಾನ್ಯದ ತೆನೆ. सस्यस्य मञ्जरी ।

सस्यमारिन् ಸಸ್ಯಮಾರಿನ್ (ಪುಂ०) 1. ಮಹಾಮೂಷಕ, ಹೆಗ್ಗಣ. सस्यं मारयति—मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ.

सस्यशूक ಸಸ್ಯಶೂಕ (न०) ಧಾನ್ಯದ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಧಾನ್ಯದ ಮುಳ್ಳು. सस्यस्य शूकम् ।

सस्यसंवर ಸಸ್ಯಸಂವರ (ಪುಂ०) ಸಾಲವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ. सस्यैः संव्रियते—सम्+वृञ् (वरणे) "अप्" (३-३-५८)।

सह ಸಹ (ಪುಂ०) 1. ಅಗ್ರಹಾಯಣಿಕ ಮಾಸ, ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮಾಸ. सहते—षह (मर्षणे) "अच्" (३-१-१३४)। "मार्गे सहः सहाः" शब्दार्णवः। (पुंन०) 2. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. "सहो बले न स्त्रियां स्यात्" मेदि०। (वि०) 3. ಸಮರ್ಥ, ಶಕ್ತ. 4. (ಸಮಾಸದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು, ಸೈರಣೆಯುಳ್ಳವನು. भारसहः। (अव्य०) 5. ಕೂಡ, ಸಂಗಡ, ಒಂದಿಗೆ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ. सहते—षह (मर्षणे) "अच्" (३-१-१३४)। "यदुपतिरधिरूढचन्द्रशालः सह दयिताभिरनन्यमानसाभिः" याद० २४-९। 6. ಕಾರ್ತ್ಸ್ನ್ಯ, ಸಾಕಲ್ಯ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆ. 7. ವಿದ್ಯಮಾನ. 8. ಸಂಬಂಧ. 9. ಸಾದೃಶ್ಯ. 10. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಒಂದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. 11. ಯೌಗಪದ್ಯ, ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. 12. ಸಮೃದ್ಧಿ. "सह सम्बन्धसादृश्ययौगपद्यसमृद्धिषु । साकल्ये विद्यमाने च" हेम०।

सहकार ಸಹಕಾರ (ಪುಂ०) ಬಹಳ ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ ಮಾವಿನ ಮರ, ಚೂತವೃಕ್ಷ. सह कारयति मेलयति द्वन्द्वम्—डुकृञ् (करणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "मन्दोत्कण्ठाः कृतास्तेन गुणाधिकतया गुरौ। फलेन सहकारस्य पुष्पोद्गम इव प्रजाः" रघु० ४-९।

सहकारिन् ಸಹಕಾರಿನ್ (वि०) ಜೊತೆಗೂಡಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. सह करोति—कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–कारिणी –ಕಾರಿಣೀ.**

सहगमन ಸಹಗಮನ (न०) ಮೃತನಾದ ಪತಿಯೊಡನೆ [ತಾನೂ (ಪತ್ನಿಯೂ) ಚಿತೆಯನ್ನೇರಿ ಜೀವ ತ್ಯಜಿಸಿ] ಹೋಗುವುದು.

सहचर ಸಹಚರ (ಪುಂ०) 1. ಸುಹೃತ್ತು, ಗೆಳೆಯ. सह चरति—चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "यावदिहोद्याने मुहूर्तं विश्रम्य मकरन्दसहचरं नाथं माधवं प्रेक्षिष्ये" मालती० १। 2. ಪ್ರಿಯ, ಪತಿ. "सहचरमुच्छ्रितगुच्छवाञ्छयान्या" माघ० ७-४७। 3. ಪ್ರತಿಬಂಧಕ. (पुंस्त्री०) 4. ನೀಲಿ ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ. 5. ಹಳದಿ ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ. "सहचरः पुनर्झिण्टयां वयस्ये प्रतिबन्धके" हेम०। (वि०) 6. ಅನುಚರ, ಜೊತೆಗಾರ. "सहचरमधुहस्तन्यस्तचूताङ्कुरास्त्रः शतमखमुपतस्थे प्राञ्जलिः पुष्पधन्वा" कुमा० २-६४। "भवेत् सहचरो झिण्टयां द्वयोरनुचरे त्रिषु" मेदि०। (स्त्री०) **–चरी –ಚರೀ.** 7. ಹಳದಿ ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ. 8. ಗೆಳತಿ, ಸಖಿ. 9. ಪತ್ನಿ. "लक्ष्यीकृतस्य हरिणस्य हरिप्रभावः प्रेक्ष्य स्थितां सहचरीं व्यवधाय देहम्" रघु० ९-५७।

सहचार ಸಹಚಾರ (ಪುಂ०) 1. ಸಾಮರಸ್ಯ, ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ, ಹೊಂದಿಕೆ. 2. ದೋಷರಹಿತವಾದ ಹೇತುವಿನ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆ.

सहचारिन् ಸಹಚಾರಿನ್ (ಪುಂ०) ಪತಿ, ಗಂಡ. (स्त्री०) **–चारिणी –ಚಾರಿಣೀ.** ಪತ್ನಿ.

सहज ಸಹಜ (ಪುಂ०) 1. ಸಹೋದರ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು. सह जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-१०१)। "सहजबलसमेतः शक्रतुल्यैरजय्यः समुदितविषमास्त्रस्तादृशानन्दहेतुः" याद० २४-९४। 2. ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಸ್ಥಾನ. (वि०) 3. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ, ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ. 4. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಹುಟ್ಟುವಾಗಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "सहजं नयनं च यत्तृतीयं भुजयुग्मं च तत्र स्थितातिरिक्तम्" याद० १५-५९। 5. ಜನ್ಮಸಿದ್ಧವಾದ, ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದ. "सहजं खलु यद्विनिन्दितं न खलु तत्कर्म विवर्जनीयम्" शाकु० ६-१।

सहजमित्र ಸಹಜಮಿತ್ರ (न०) ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ ಮಿತ್ರನಾಗಿರುವವನು, ಉಪಕಾರ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ಕಾರಣವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಮಿತ್ರನಾಗಿರುವವನು. सहजं मित्रम्। ಅಕ್ಕ ತಂಗಿಯರ ಮಕ್ಕಳು, ತಾಯಿಯ ಸಹೋದರಿಯರ ಮಕ್ಕಳು ಮತ್ತು ತಂದೆಯ ಸಹೋದರಿ (ಸೋದರತ್ತೆ)ಯರ ಮಕ್ಕಳು ಸಹಜಮಿತ್ರರು.

सहजशत्रु ಸಹಜಶತ್ರು (ಪುಂ०) ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಶತ್ರು, ಅಪಕಾರ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಆಗಿರುವ ಶತ್ರು.

सहजः शत्रुः। ಸವತ್ನೀ (ಸವತಿ) ಪುತ್ರರು, ತಂದೆಯ ಸಹೋದರರು ಮತ್ತು ಅವರ ಪುತ್ರರು ಸಹಜಶತ್ರುಗಳು.

सहजात ಸಹಜಾತ (पुं०) 1. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಅವಳಿಯಾಗಿ ಸಂಗಡ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಹೋದರ. सह समं जातः। (वि०) 2. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

सहजारि ಸಹಜಾರಿ (पुं०) "सहजशत्रु" ಪದದ ಅರ್ಥ.

सहदेव ಸಹದೇವ (पुं०) 1. ಮಾದ್ರಿಯ ಪುತ್ರ, ಐವರು ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ, ನಕುಲನ ತಮ್ಮ, ಪಾಂಡುರಾಜನ ಐದನೆಯ ಮಗ. "विनयादवनम्य विश्वभर्तुः सहदेवः स्वयमाहरत्सपर्याम्" याद० १५-९४। (स्त्री०) **-देवा -ದೇವಾ.** 2. ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ. 3. ಸೊಗದೆ ಗಿಡ. 4. ದಂಡೋತ್ಪಲ. **-देवी -ದೇವೀ.** 5. ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ, ಈಶ್ವರೀ ಹಂಬು. "सहदेवा बलादण्डोत्पलयोश्शारिवौषधौ। सहदेवी तु सर्पाक्ष्यां पुंसि स्यात् पाण्डवे पुनः" मेदि०।

सहधर्मचरी ಸಹಧರ್ಮಚರೀ (स्त्री०) ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯಾದ ಪತ್ನಿ, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಭಾಗವಹಿಸುವ ಪತ್ನಿ. सह धर्मं चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१७)। "ङीप्" (४-१-१५)। "सहधर्मचरीं सदानुवृत्तां स्वयमुद्दीपयता त्वयानुकम्पाम्" याद० १५-२६।

सहधर्मचारिन् ಸಹಧರ್ಮಚಾರಿನ್ (पुं०) ಪತಿ, ಗಂಡ. सह धर्मं चरितुं शीलमस्य — चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-चारिणी -ಚಾರಿಣೀ.**

सहधर्मिणी ಸಹಧರ್ಮಿಣೀ (स्त्री०) ವಿಧ್ಯುಕ್ತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯಾದ ಪತ್ನಿ, ಧರ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಭಾಗವಹಿಸುವ ಪತ್ನಿ. सहधर्मोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-१३२)। "ङीप्" (४-१-५)। "पत्नी पाणिगृहीती च द्वितीया सहधर्मिणी" अम०।

सहन ಸಹನ (न०) 1. ತಾಳ್ಮೆ, ಸೈರಣೆ, ಸೈರಿಸುವುದು. षह (मर्षणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "कार्यार्थमपमानादेः सहनं खलु यद्भवेत्" सा० द० ६-१०७। (वि०) 2. ಸೈರಿಸುವವನು, ಸಹಿಸುವವನು. षह "युच्" (३-२-१४९)।

सहपांशुकिल ಸಹಪಾಂಶುಕಿಲ (पुं०) ಗೆಳೆಯ, ಸ್ನೇಹಿತ. सह पांशुना रेणुना किलति — किल (क्रीडायाम्) "कः" (३-१-१३५)। "सहपांशुकिलः स्नेही वयस्यः" त्रिकाण्ड०।

सहभाविन् ಸಹಭಾವಿನ್ (वि०) ಸಾಹಾಯ್ಯ ಮಾಡುವವನು, ಒತ್ತಾಸೆ ಮಾಡುವವನು. सह भवति — भू (सत्तायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। "एकीयाः एकपक्षाः स्युः सहायाः सहभाविनः" त्रिकाण्ड०।

सहभोजन ಸಹಭೋಜನ (न०) ಒಂದೇ ಕಡೆ ಕುಳಿತು ಊಟಮಾಡುವುದು, ಒಂದೇ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಊಟ ಮಾಡುವುದು. सह एकत्र मिलित्वा भोजनम्।

सहयायिन् ಸಹಯಾಯಿನ್ (वि०) ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವವನು, ಸಂಗಡ ಹೋಗುವವನು. सह याति — या (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

सहवास ಸಹವಾಸ (पुं०) ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು. सह + वस (निवासे) "घञ्" (३-३-१८)।

सहवासिन् ಸಹವಾಸಿನ್ (वि०) ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವ, ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಗಡ ಇರುವ. सह वसति — वस (निवासे) "णिनिः" (३-२-७८)। "संशय्य क्षणमिति निश्चिकाय कश्चिद्बिब्बोकैर्बकसहवासिनां परोक्षैः" माघ० ८-२९।

सहस् ಸಹಸ್ (पुं०) 1. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮಾಸ. सह्यतेऽनेन — षह (मर्षणे) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "श्लथयितुं क्षणमक्षमताङ्गना न सहसा सहसा कृतवेपथुः" माघ० ६-५७। (पुन०) 2. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. "द्रविण तरः सहोबलशौर्याणि स्थाम शुष्मं च" अम०। "सहो बले न स्त्रियां स्यात्" मेदि०।

सहस ಸಹಸ (वि०) ಹಾಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. हसेन हास्येन सह वर्तते। "अथो हसः। हासो हास्यं च" अम०। "न सहसा सहसा कृतवेपथुः" माघ० ६-५७।

सहसा ಸಹಸಾ (अव्य०) 1. ಹಠಾತ್ತಾಗಿ, ನಿರೀಕ್ಷಣೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ. "सहसोपगतः सविस्मयं तपसां सूतिरसूतिरापदाम्" किरा० २-५६। 2. ವಿಮರ್ಶೆಯಿಲ್ಲದೆ, ವಿಚಾರಮಾಡದೆ. "सहसेत्याकस्मिकाविमर्शयोः"। "सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम्" किरा० २-३०। 3. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ. "प्रियतमेन यया सरुषा स्थितं न सहसा सहसा परिरभ्य तम्" माघ० ६-५७। "ककुभां मुखानि सहसोज्ज्वलयन्" माघ० ९-४२।

सहसान ಸಹಸಾನ (पुं०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 2. ಯಜ್ಞ. सहते — षह (मर्षणे) "असानच्" (उ० २-८७)।

सहस्य ಸಹಸ್ಯ (पुं०) ಪೌಷಮಾಸ, ಪುಷ್ಯಮಾಸ. सहसि बले साधुः "यत्" (४-४-९८)। "पौषे तैषसहस्यौ द्वौ" अम०। "निनाय सात्यन्तहिमोत्किरानिलाः सहस्यरात्रीरुदवासतत्परा" कुमा० ५-२६।

सहस्र ಸಹಸ್ರ (न०) ಒಂದು ಸಾವಿರ, ಹತ್ತು ನೂರು ಸಂಖ್ಯೆ. "सहस्राणि दृशामीशः कुत्सिताङ्गं च सादरम्" कुमा० १०-२। "सहस्रसङ्ख्यैर्गगनं शिरोभिः पादैर्भुवं व्याप्य वितिष्ठमानम्" माघ० ४-४।

सहस्रकिरण ಸಹಸ್ರಕಿರಣ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. सहस्रं किरणा यस्य। "किं वाऽभविष्यदरुणस्तमसां विभेत्ता तं चेत्सहस्रकिरणो धुरि नाकरिष्यत्" शाकु० ७-४।

सहस्रगुण ಸಹಸ್ರಗುಣ (वि०) ಒಂದು ಸಾವಿರದಷ್ಟು, ಒಂದು ಸಾವಿರ ಮಡಿ. सहस्रं गुणा यस्मिन्। "सहस्रगुणमुत्स्रष्टुमादत्ते हि रसं रविः" रघु० १-१८।

सहस्रदंष्ट्र ಸಹಸ್ರದಂಷ್ಟ್ರ (पुं०) ಸಾವಿರ ಕೋರೆಗಳುಳ್ಳ ಮತ್ಸ್ಯ, ಪಾಠೀನವೆಂಬ ಮೀನು. सहस्रं दंष्ट्रा यस्य।

सहस्रधार ಸಹಸ್ರಧಾರ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಚಕ್ರ, ಸುದರ್ಶನ. सहस्रं धारा यस्य।

सहस्रधारा ಸಹಸ್ರಧಾರಾ (स्त्री०) ದೇವರಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡುವ ಸಾವಿರ ರಂಧ್ರಗಳಿರುವ ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಬೀಳುವ ಜಲಧಾರೆ. सहस्रं धारा जलधारा यत्र।

सहस्रनयन ಸಹಸ್ರನಯನ (पुं०) 1. ಒಂದು ಸಾವಿರ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ (ಇಂದ್ರ). सहस्रं नयनानि यस्य। **–नेत्रः –ನೇತ್ರಃ**. "क्रियाप्रबन्धादयमध्वराणामजस्रमाहूतसहस्रनेत्रः" रघु० ६-२३। 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣು.

सहस्रपत्र ಸಹಸ್ರಪತ್ರ (न०) ಪದ್ಮ, ತಾವರೆ, ಕಮಲ. सहस्रं पत्राण्यस्य। "विलोलनेत्रभ्रमरैर्गवाक्षाः सहस्रपत्राभरणा इवासन्" रघु० ७-११।

सहस्रपत्रासन ಸಹಸ್ರಪತ್ರಾಸನ (पुं०) ಕಮಲವೇ ಆಸನವಾಗಿರುವ ಚತುರ್ಮುಖ, ಬ್ರಹ್ಮ. सहस्रपत्रं आसनं यस्य। "सहस्रपत्रासनपत्रहंसवंशस्य पत्राणि पतत्रिणः स्मः" नैष० ३-१६।

सहस्रपात् ಸಹಸ್ರಪಾತ್ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. सहस्रं पादा अस्य—पादशब्दस्यान्त्यलोपः (५-४-१४०)। "सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्" श्रुतिः। 2. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ.

सहस्रपाद ಸಹಸ್ರಪಾದ (पुं०) 1. ಕಾರಂಡವ ಪಕ್ಷಿ. 2. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. 3. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. "सहस्रं पादा यस्य। "सहस्रपादः कारण्डे भास्करे यज्ञपूरुषे" हेम०।

सहस्रबाहु ಸಹಸ್ರಬಾಹು (पुं०) 1. ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನ. 2. ಬಾಣಾಸುರ. सहस्रं बाहवोऽस्य। "बाणः पुत्रशतज्येष्ठो बलेरासीन्महात्मनः। सहस्रबाहुर्वाद्येन ताण्डवेऽतोषयन्मृडम्" भाग० १०-६२-२। 3. ಪರಶಿವ. 4. ಮಹಾವಿಷ್ಣು.

सहस्रभुज ಸಹಸ್ರಭುಜ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. सहस्रं भुजा अस्य। "पश्यन्त्यदोरूपमदभ्रचक्षुषा सहस्रपादोरुभुजाननाद्भुतम्। सहस्रमूर्धश्रवणाक्षिनासिकं सहस्रमौल्यम्बरकुण्डलोल्लसत्" भाग० १-३-४। सहस्रपादः सहस्रभुजः सहस्राननः सहस्रमूर्धा सहस्रश्रवणः सहस्राक्षः सहस्रनासिकः सहस्रमौलिः ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಾಚಕ ಪದಗಳು. 2. ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನ. 3. ಬಾಣಾಸುರ.

सहस्रभुजा ಸಹಸ್ರಭುಜಾ (स्त्री०) ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ. सहस्रं भुजा यस्याः।

सहस्ररश्मि ಸಹಸ್ರರಶ್ಮಿ (पुं०) ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. सहस्रं रश्मयो यस्य। "अशक्नुवन् सोढुमधीरलोचनः सहस्ररश्मेरिव यस्य दर्शनम्। प्रविश्य हेमाद्रिगुहागृहान्तरं निनाय बिभ्यद्दिवसानि कौशिकः" माघ० १-५३।

सहस्रवदन ಸಹಸ್ರವದನ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. सहस्रं वदनानि यस्य।

सहस्रवीर्या ಸಹಸ್ರವೀರ್ಯಾ (स्त्री०) ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. सहस्रं वीर्याण्यस्याः।

सहस्रवेधिन् ಸಹಸ್ರವೇಧಿನ್ (न०) 1. ರಾಮಠ, ಹಿಂಗು. सहस्रं वेधितुं शीलमस्य—विध (विधाने) "णिनिः" (३-२-७८)। "सहस्रवेधि जतुकं बाह्लिकं हिङ्गु रामठम्" अम०। (पुं०) 2. ಕಸ್ತೂರಿ. 3. ನೀರು ಹಬ್ಬೆ. "सहस्रवेधि क्लीबं स्यात् रामठे नाम्बुवेतसे" मेदि०।

सहस्रांशु ಸಹಸ್ರಾಂಶು (पुं०) ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. सहस्रम् अंशवोऽस्य। "तदण्डमभवद्धैमं सहस्रांशुसमप्रभम्" मनु० १-९।

सहस्रार ಸಹಸ್ರಾರ (पुन०) ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿರುವ ಸಹಸ್ರದಳ ಕಮಲ. सहस्रम् अराणि यस्य।

सहस्रिन् ಸಹಸ್ರಿನ್ (पुं०) ಒಂದು ಸಾವಿರ ಸೈನಿಕರ ಬಲವುಳ್ಳವನು, ಒಂದು ಸಾವಿರ ಸೈನಿಕರ ಅಧಿಪತಿ. सहस्रं बलमस्य। "बलिनो ये सहस्रेण साहस्रास्ते सहस्रिणः" अम०।

सहा ಸಹಾ (स्त्री०) 1. ಸಣ ಗೋರಂಟೆ. सहते आतपम् —षह (मर्षणे) "अच्" (३-१-१३४)। "सहा कुमारी-तरणिः" अम०। 2. ಕಾಡು ಹೆಸರು ಗಿಡ. 3. ದಂಡೋತ್ಪಲ. 4. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. 5. ನಖಭೇಷಜ (?). "सहोर्व्यां सहदेवायां कुमार्यां नखभेषजे। मुद्गपर्ण्यां च" हेम०।

सहाय ಸಹಾಯ (वि०) ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವವನು, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವವನು, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. सह अयते — अय (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "सम्भाव्य त्वामतिभरक्षमस्कन्धं स बान्धवः। सहायमध्वरधुरां धर्मराजो विवक्षते" माघ० २-१०३।

सहायता ಸಹಾಯತಾ (स्त्री०) 1. ಸಹಾಯಕರ ಸಮೂಹ. सहायानां समूहः "तल्" (वा० ४-२-४३)। 2. ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಒತ್ತಾಸೆ. सहायस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "स किल संयुगमूर्ध्नि सहायतां मघवतः प्रतिपद्य महारथः" रघु० ९-१९।

सहायत्व ಸಹಾಯತ್ವ (न०) ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಒತ್ತಾಸೆ. सहायस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)।

सहार ಸಹಾರ (पुं०) 1. ಆಮ್ರವೃಕ್ಷ, ಮಾವಿನ ಮರ. षह (मर्षणे) "आरन्" (उ० ३-१३९)। 2. ಜಗತ್ತಿನ ಮಹಾಪ್ರಳಯ. (वि०) 3. ಹಾರಸಹಿತವಾದ.

सहित ಸಹಿತ (वि०) 1. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ. सम् + डु धाञ् (धारण-पोषणयोः) "क्तः" (३-४-७२)। "अथ यादववृधेन सहितः संयुगप्रियः। सात्यकिः प्रचितोत्तंसः प्रतस्थे भर्तुराज्ञया" याद० २२-५५। 2. ಸಹಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸೈರಣೆಯಿಂದಿರುವ. (अव्य०) 3. ಸಂಗಡ, ಕೂಡ.

सहित्र ಸಹಿತ್ರ (न०) ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸೈರಣೆಯಿಂದಿರುವುದು. षह (मर्षणे) "इत्रः" (३-२-१८४)।

सहिष्णु ಸಹಿಷ್ಣು (वि०) ಸಹನೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಸೈರಣೆಯುಳ್ಳವನು. षह (मर्षणे) "इष्णुच्" (३-२-१३६)। "सुकरस्तरुवत् सहिष्णुना रिपुरुन्मूलयितुं महानपि" किरा० २-५०।

सहिष्णुता ಸಹಿಷ್ಣುತಾ (स्त्री०) ಸೈರಣೆ, ಸಹನೆ, ತಾಳ್ಮೆ. सहिष्णोर्भावः "तल्" (५-१-११९)।

सहुरि ಸಹುರಿ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ. षह (मर्षणे) "उरिन्" (उ० २-७३)। "सहिरादित्यः पृथिवी च" सि० कौ०।

सहृदय ಸಹೃದಯ (वि०) 1. ಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಶುದ್ಧವಾದ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವನು. हृदयेन सह वर्तते। (पुं०) 2. ವಿದ್ವಾಂಸ. 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಅನುಭವಶಾಲಿ, ರಸಿಕ. "परिष्कुर्वन्त्वर्थान् सहृदयधुरीणाः कतिपये" रसगं०।

सहोक्ति ಸಹೋಕ್ತಿ (स्त्री०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಸಹೃದಯರ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ ಸಹಭಾವವು ವರ್ಣಿತವಾದಲ್ಲಿ "ಸಹೋಕ್ತಿ" ಅಲಂಕಾರ. "सहोक्तिः सहभावश्चेद्भासते जनरञ्जनः"। **उदा :** "दिगन्तमगमत्तस्य कीर्तिः प्रत्यर्थिभिः सह" चन्द्रा०।

सहोढ ಸಹೋಢ (पुं०) 1. ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ. ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿರುವ ವಿಷಯ ತಿಳಿಯದೆ ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು ಮದುವೆಯಾದವನ ಪುತ್ರನಾಗುವನು. ಈ ಪುತ್ರನು ಸಹೋಢನು. "या गर्भिणी संस्क्रियते ज्ञाताऽज्ञातापि वा सती। वोढुः स गर्भो भवति सहोढ इति चोच्यते" मनु० ९-१७३। (वि०) 2. ಕದ್ದ ವಸ್ತುವಿನೊಡನೆ ಇರುವ ಕಳ್ಳ, ಕದ್ದ ವಸ್ತುವಿನೊಡನೆಯೂ ಕಳಲು ಸಾಧನವಾದ ವಸ್ತುವಿನೊಡನೆಯೂ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದ ಕಳ್ಳ. होढेन सह वर्तते। "न होढेन विना चौरं घातयेद्धार्मिको नृपः। सहोढं सोपकरणं घातयेदविचारयन्" मनु० ९-२७०।

सहोदर ಸಹೋದರ (पुं०) ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು, ಒಂದೇ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. उदरेण सह वर्तते। समानम् उदरं यस्य इति वा। "सहोदरन्यस्तभरस्तदात्मा रुक्माणि रत्नानि च रौहिणेयः" याद० १३-७८।

सहोर ಸಹೋರ (वि०) ಸಾಧು, ಸತ್ಪುರುಷ. सहते सर्वम् — षह (मर्षणे) "ओरन्" (उ० १-६५)।

सह्य ಸಹ್ಯ (पुं०) 1. ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ, ಸಪ್ತಕುಲ ಪರ್ವತಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪರ್ವತ. सह्यते — षह (मर्षणे) "यत्" (३-१-९७)। "असह्यविक्रमः सह्यं दूरान्मुक्तमुदन्वता" रघु० ४-५२। (न०) 2. ಆರೋಗ್ಯ, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವ್ಯಾಧಿಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಪ್ರಿಯವಾದುದು, ಇಷ್ಟವಾದುದು. "ततस्तं प्रत्युवाचाथ मारीचो राक्षसेश्वरम्। किं ते सह्यं मया कार्यं करिष्याम्यवशोऽपि तत्" रामा०। (वि०) 4. ಸಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸಹಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಸಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. "सह्यः शैलान्तरे पुमान्। सोढव्ये वाच्यलिङ्गः स्यात् आरोग्ये तु नपुंसकम्" मेदि०।

सा ಸಾ (स्त्री०) 1. ಗೌರಿ, ಪಾರ್ವತಿ. 2. ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಜಗನ್ಮಾತೆ. "सा च लक्ष्मीर्बुधैः प्रोक्ता गौरी सा च स ईश्वरः" एका० । 3. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ವಿಷಯಬೋಧಕ ಅಥವಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಷಯಬೋಧಕ ತಚ್ಛಬ್ದದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದ ಪ್ರಥಮೈಕ ವಚನದ ರೂಪ. "गिरिशमुपचचार प्रत्यहं सा सुकेशी नियमितपरिखेदा तच्छिरश्चन्द्रपादैः" कुमा० १-६० ।

सांयात्रिक ಸಾಂಯಾತ್ರಿಕ (पुं०) ಹಡಗಿನ ವರ್ತಕ, ಹಡಗಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು. संयात्रा द्वीपान्तरगमनम्—सा प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९) । "सांयात्रिकः पोतवणिक्" अम० । "जाते समुद्रेऽपि च पोतभङ्गे सांयात्रिको वाञ्छति तर्तुमेव" पञ्चतं० १-३४५ । "सांयात्रिकानावपतोऽभ्यनन्दत्" माघ० ३-७६ ।

सांयुगीन ಸಾಂಯುಗೀನ (वि०) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೋರಾಡುವ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಿಣತನಾದ. संयुगे साधुः—संयुग "खञ्" (४-४-९९)। "सांयुगीनो रणे साधुः" अम० । "संयुगे सांयुगीनं तमुद्यतं प्रसहेत कः" कुमा० २-५७ ।

सांराविण ಸಾಂರಾವಿಣ (पुं०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಹರಡುವಂತೆ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು. सम् + रु (शब्दे) भावे "इनुण्" (३-३-४४) । संराविन् "अण्" (५-४-१५)। "उत्तालाः कटपूतनाप्रभृतयः सांराविणं कुर्वते" मालती० ५-११ । 2. ಉಚ್ಚಕಂಠದಿಂದ ಮಾತನಾಡುವುದು. "सांराविणं न कर्तव्यं यावन्नायाति दर्शनम्" भट्टि० ७-४३ ।

सांवत्सर ಸಾಂವತ್ಸರ (पुं०) 1. ಜ್ಯೋತಿಷಿಕ, ಜೋಯಿಸ, ಶುಭವೇಳೆ ಮತ್ತು ಮುಹೂರ್ತಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಸಂವತ್ಸರದ ಫಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು ಮತ್ತು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು. संवत्सरं तज्ज्ञानोपयोगि शास्त्रं वेत्ति अधीते वा—संवत्सर "अण्" (४-२-५९)। "मुहूर्तं तिथिनक्षत्रमृतवश्चायने तथा । सर्वाण्येवाकुलानि स्युर्न स्यात् सांवत्सरो यदि । तस्माद्राज्ञाऽभिगन्तव्यो विद्वान् सांवत्सरोऽग्रणीः। जयं यशः श्रियं भोगान् श्रेयश्च समभीप्सता" बृहत्सं० २-९, १० । (वि०) 2. ಸಂವತ್ಸರ ಸಂಬಂಧವಾದ.

सांवत्सरिक ಸಾಂವತ್ಸರಿಕ (वि०) ಪ್ರತಿ ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲೂ ಬರುವ. संवत्सरे भवः "ठञ्" (४-३-११) ।

सांशयिक ಸಾಂಶಯಿಕ (वि०) ಸಂಶಯಾತ್ಮ, ಸಂಶಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಸಂಶಯ ಪಡುವವನು. संशयमापन्नः "ठक्" (५-१-७३)। "सांशयिकः संशयापन्नमानसः" अम० । ಆದರೆ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದವಾದ ವಿಷಯ "संशयविषयीभूतोऽर्थः" ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾನ್ತಕೌಮುದಿ. "संशयाधारे सन्देग्धरि नायं प्रत्ययः" ಎಂದು ಬಾಲಮನೋರಮಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.

सांसारिक ಸಾಂಸಾರಿಕ (वि०) ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ, ಲೌಕಿಕವಾದ, ಈ ಜನ್ಮದ ಫಲವಾದ. संसारे भवः "ठञ्" (४-३-११)। "आरण्यकाश्च गृहिणश्च रताः स्वधर्मे सांसारिकेषु च सुखेषु वयं रसज्ञाः" उ० रा० २-२२ ।

सांसिद्धिक ಸಾಂಸಿದ್ಧಿಕ (वि०) ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ, ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ.

सांस्थानिक ಸಾಂಸ್ಥಾನಿಕ (वि०) ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು. संस्थाने व्यवहरति—संस्थान "ठक्" (४-४-७२)। ಒಂದೇ ಸಂಸ್ಥಾನ (ದೇಶ) ದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸುವವನು ಸಾಂಸ್ಥಾನಿಕ.

साकम् ಸಾಕಮ್ (अव्य०) 1. ಸಂಗಡ, ಕೂಡ, ಒಂದಿಗೆ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ. सह अकनम्—"अम्" सहस्य सादेशः । आभीक्ष्ण्ये "णमुल्" (३-४-२२) वा । "अन्योन्यं स्पर्धमाना न च गृहविभवैः स्वामिनो मुक्तशङ्काः साकं स्त्रीभिर्भजन्ते विधिमभिलषितं पार्वणं पौरमुख्याः" मुद्रा० ३-१० । 2. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಒಂದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ.

साकल्य ಸಾಕಲ್ಯ (न०) ಸಮುದಾಯ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆ, ಮೊತ್ತ, ಒಟ್ಟು. सकलस्य भावः "ष्यञ्" (५-२-८०)। "यो यदैषां गुणो देहे साकल्येनातिरिच्यते । स तदा तद्गुणप्रायं तं करोति शरीरिणम्" मनु० १२-२५ ।

साकाङ्क्ष ಸಾಕಾಂಕ್ಷ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಆಸೆಪಡುವವನು. आकाङ्क्षया सह वर्तते । 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇನ್ನೊಂದರ ಸಂಬಂಧವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕಾದ. चैत्रस्य गुरुकुलम् मैत्रस्य दासभार्या ಇತ್ಯಾದಿ.

साकार ಸಾಕಾರ (वि०) 1. ಒಂದು ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಒಂದು ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ. आकारेण सह वर्तते । 2. ಸುಂದರ ರೂಪವುಳ್ಳವನು, ಲಕ್ಷಣವಾದ ಶರೀರ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವನು. "साकारो निःस्पृहो वाग्मी नानाशास्त्रविचक्षणः । परचित्तावगन्ता च राज्ञो दूतः स इष्यते" पञ्चतं० ३-८६ ।

साकूत ಸಾಕೂತ (वि०) 1. ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ, ಅಂತರಾರ್ಥವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಆಶಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. आकूतेन सह वर्तते। (अव्य०) 2. ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾಗಿ, ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿ, ಭಾವಗರ್ಭಿತವಾಗಿ, ಅರ್ಥಸೂಚನೆಯೊಡನೆ.

साकेत ಸಾಕೇತ (न०) 1. ಅಯೋಧ್ಯಾ ನಗರ, ಕೋಸಲ ದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ. "जनस्य साकेतनिवासिनस्तौ द्वावप्यभूतामभिनन्द्यसत्त्वौ" रघु० ५-३१। (पुं० ब० व०) 2. ಸಾಕೇತ ನಗರದ ಜನರು, ಅಯೋಧ್ಯಾ ನಗರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಜನರು.

साक्षात् ಸಾಕ್ಷಾತ್ (अव्य०) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ, ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ. अक्षेण सह वर्तते साक्षः— साक्षमतति—अत (सातत्यगमने) "क्विप्" (३-२-१७८)। "साक्षात्-दृष्टोऽसि न पुनर्विद्मस्त्वां वयमञ्जसा" कुमा० ६-२२। 2. ಸ್ವಸ್ವರೂಪದಿಂದ, ನಿಜರೂಪದಿಂದ. "साक्षात्प्रियामुपगतामपहाय पूर्वं चित्रार्पितां पुनरिमां बहुमन्यमानः" शाकु० ६-१६। 3. ಮುಖತಃ, ನೇರವಾಗಿ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ. "तत्साक्षात्प्रतिषेधः कोपाय शिवस्त्वयमुपायः" मालती० १-१४। 4. ಸದೃಶ, ತುಲ್ಯ.

साक्षात्कार ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ(पुं०) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾತ್ಮಕ ಜ್ಞಾನ. 2. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವುದು.

साक्षिन् ಸಾಕ್ಷಿನ್ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. "सोऽश्नुते सर्वान् कामान् सह। ब्रह्मणा विपश्चिता"। एवं मुक्तानानन्दयन् स्वयमपि तृप्यन् साक्षात्करोति इति साक्षी। साक्षात् इत्यव्ययात् "साक्षाद्द्रष्टरि" (५-२-९१) इति "इनिः"। "स्वयमानन्दयन् तृप्यन् साक्षी साक्षात्करोति सः" इति निरुक्तिः। "अव्ययः पुरुषः साक्षी" वि० स०। (वि०) 2. ನೇರವಾಗಿ ನೋಡಿದವನು, ಎದುರಿಗೆ ನೋಡಿದವನು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡಿ ಸತ್ಯಾಂಶ ತಿಳಿದವನು. अक्षेण इन्द्रियेण सह वर्तते यत् तत् साक्षम्। साक्षमस्यास्ति इति साक्षी—साक्ष "इनिः" (५-२-११५)। "सभान्तः साक्षिणः प्राप्तानर्थिप्रत्यर्थिसन्निधौ। प्राड्विवाकोऽनुयुञ्जीत विधिनानेन सान्त्वयन्" मनु० ८-७९। 3. ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುವವನು.

साक्ष्य ಸಾಕ್ಷ್ಯ (न०) ಸಾಕ್ಷಿಯ ಪ್ರಮಾಣ ವಚನ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ನೋಡಿ ತಿಳಿದುದನ್ನು ರುಜುವಾತುಪಡಿಸುವುದು. साक्षिणो भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। साक्षिणि भवम् "यत्" (४-३-५४) वा। "तमेव चाधाय विवाहसाक्ष्ये वधूवरौ सङ्गमयांचकार" रघु० ७-२०। "सत्यं साक्ष्ये ब्रुवन् साक्षी लोकानाप्नोति पुष्कलान्" मनु० ८-८१।

सागर ಸಾಗರ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. सगरस्य राज्ञोऽयम् "अण्" (४-३-१२०)। "यच्छालमुत्तुङ्गतया विजेतुं दूरादुदस्थीयत सागरस्य" माघ० ३-४०। 2. ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗ. सगरस्यापत्यं पुमान् "अण्"(४-१-९२)। 3. ನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ. 4. ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯೆ. 5. ಹತ್ತು ಪದ್ಮ ಸಂಖ್ಯೆ, १००००००००००००००.

सागरगामिनी ಸಾಗರಗಾಮಿನೀ (स्त्री०) 1. ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವ ನದಿ, ಹೊಳೆ, ಗಂಗಾನದಿ ಮೊದಲಾದುದು. सागरं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವ. "महीधरं मार्गवशादुपेतं स्रोतोवहा सागरगामिनीव" रघु० ६-५२।

सागरनेमि ಸಾಗರನೇಮಿ (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. सागरो नेमिरिव यस्याः। **–मेखला –ಮೇಖಲಾ.**

सागराम्बरा ಸಾಗರಾಂಬರಾ (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. सागरः अम्बरमिव यस्याः। "निधानगर्भामिव सागराम्बरां शमीमिवाभ्यन्तरलीनपावकाम्" रघु० ३-९।

साङ्कर्य ಸಾಂಕರ್ಯ (न०) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಬೆರೆತಿರುವುದು, ಹಾಲು ಮತ್ತು ನೀರಿನಂತೆ ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವುದು. सङ्करस्य भावः "ष्यञ्"।

साङ्केतिक ಸಾಂಕೇತಿಕ (वि०) ಸಂಪ್ರದಾಯಾನುಸಾರ ನಡಸುವ, ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಆಚರಿಸುವ.

साङ्क्रामिक ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ (वि०) ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವ, ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವ (ವ್ಯಾಧಿ). सङ्क्रामः प्रयोजनं कारणमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। प्रयोजनं फलं कारणं च सि० कौ०। ರೋಗವು ಒಬ್ಬನಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದು ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ. ಇಂತಹ ರೋಗಕ್ಕೆ ರೋಗದ ಸಂಕ್ರಾಮವೇ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕವೆಂದು ಹೆಸರು. ಪರಸ್ಪರ ಶರೀರ ಸ್ಪರ್ಶ ರೋಗಿಯ ನಿಶ್ವಾಸ ಸಹಭೋಜನ ಸಹಶಯ್ಯೆ ಏಕಾಸನದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದು ರೋಗಿಯ ವಸ್ತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವುದು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕುಷ್ಠ ಜ್ವರ ಕ್ಷಯ ನೇತ್ರಾಭಿಷ್ಯಂದ (ಕಣ್ಣು ಸೋರುವುದು) ಔಪಸರ್ಗಿಕ ರೋಗಗಳು (ಪೂರ್ವೋತ್ಪನ್ನವ್ಯಾಧಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿ) ಒಬ್ಬನಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುವು.

"प्रसङ्गाद्गात्रसंस्पर्शात् निश्वासात् सहभोजनात्। सहशय्यासनाच्चापि वस्त्रमाल्यानुलेपनात् । कुष्ठं ज्वरश्च शोषश्च नेत्राभिष्यन्द एव च। औपसर्गिकरोगाश्च सङ्क्रामन्ति नरान्नरम्" सुश्रुत० निदान० ६-३३, ३४।

ಸಾಙ್ಖ್ಯ ಸಾಂಖ್ಯ (ಪುಂ) 1. ಸಾಂಖ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠ. सङ्ख्या बुद्धिः — तद्युक्ताः साङ्ख्याः। (ನಂ)2. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಶಾಸ್ತ್ರ, ಜ್ಞಾನಯೋಗ, ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನ, ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ. सङ्ख्या सम्यग्ज्ञानम्— साऽस्त्यत्र। सङ्ख्यया बुद्ध्या अवधारणीयम् आत्मतत्त्वम् साङ्ख्यम्, तदवधारणरूपं साङ्ख्यम्। आत्मज्ञानशास्त्रम्। "बुद्धिर्मतिश्च मेधा सङ्ख्या संवित्तिरुपलब्धिः"। ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಂಖ್ಯೆಮಾಡಿ ತತ್ತ್ವಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅರುವತ್ತು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ (ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರಿಗೆ) ಸಾಂಖ್ಯರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಯಿತು. ಸಂಖ್ಯಾಪದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯರೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಶಾಸ್ತ್ರವಾದಿಗಳು ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಇವರು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯ ಆಗಮಗ್ರಂಥಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಕಾಪಿಲಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ದೇವಹೂತಿಪುತ್ರನಾದ ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿ ಮತ್ತು ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕ ಪತಂಜಲಿ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಆಸ್ತಿಕರು. "पञ्चमः कपिलो नाम सिद्धेशः कालविप्लुतम्। प्रोवाचासुरये साङ्ख्यं तत्त्वग्रामविनिर्णयम्" भाग० १-३-१०। ಈಶ್ವರವಾದಿಗಳಾದ ಕೆಲವು ದರ್ಶನಕಾರರು ನಿತ್ಯಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅವನೇ ಅನಂತ ಕೋಟಿಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿ ನಾಶಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳಾದ ಕೆಲವು ಸಾಂಖ್ಯರು ಪ್ರತಿಕಲ್ಪಕ್ಕೂ ಪ್ರಪಂಚನಿರ್ವಾಹಕರಾದ ಕಪಿಲಾದಿ ಯೋಗಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅವರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದ ಅನುಗ್ರಹವುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶಾಶ್ವತನಾದ ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮೇಶ್ವರನಿದ್ದರೆ ಎಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಗೂ ಅವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಸೂಯೆ ಹುಟ್ಟುವುದೆಂದೂ ನಿತ್ಯೇಶ್ವರನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯಾರು ಬೇಕಾದರೂ ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಈಶ್ವರರಾಗಬಹುದೆಂದೂ ಈ ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಅಣಿಮಾದಿ ಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯು ಲೋಕ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ವೇದಾದಿ ಆಗಮಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದಕಾರಣ ಈಶ್ವರನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವನು. ಇಂತಹ ಸಿದ್ಧಪುರುಷರು ಪ್ರತಿಕಲ್ಪಕ್ಕೂ ಒಬ್ಬರು ಬರುವರು. ಶಾಶ್ವತವಾದ ಒಬ್ಬ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಇವರು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಇವರು ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳಾದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಶಾಶ್ವತನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರಾದರು. ಇವರೇ ಪಾತಂಜಲಯೋಗ ಸಿದ್ಧಾಂತದವರು.

ತತ್ತ್ವಗಳು : ಪ್ರಕೃತಿ ಮಹತ್ ಅಹಂಕಾರ ಪಂಚಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಪಂಚಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮನಸ್ಸು ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರಗಳು ಆಕಾಶಾದಿ ಪಂಚಭೂತಗಳು ಜೀವಾತ್ಮ ಇವು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ತ್ವಗಳು. ಇವನ್ನು ಭೂತಪಂಚಕ ತನ್ಮಾತ್ರಪಂಚಕ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಪಂಚಕ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ ಪಂಚಕ ಮತ್ತು ಅವಶಿಷ್ಟಪಂಚಕಗಳೆಂದು ಐದು ಪಂಚಕಗಳಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಮೊದಲನೆಯದು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದು ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತ್ರಿಗುಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ : ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಗುಣತ್ರಯವೂ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದು ಸತ್ತ್ವದಿಂದ ಸೌಖ್ಯವೂ ರಜಸ್ಸಿನಿಂದ ದುಃಖವೂ ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಮೋಹವೂ ಉಂಟಾಗುವುವು. ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಆಧಿಭೌತಿಕ ಆಧಿದೈವಿಕವೆಂಬ ದುಃಖವೇ ತಾಪತ್ರಯವೆನ್ನಲ್ಪಡುವುದು. ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ದುಃಖಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಗೆ ಉಪಾಯಗಳು. ಅನೇಕಜನ್ಮಾಭ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಆಯಾಸಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವೇ ಅವಿವೇಕಜನ್ಯವಾದ ಈ ದುಃಖದ ಆತ್ಯಂತಿಕ ನಿವೃತ್ತಿಗೆ ಉಪಾಯವು.

ಪುರುಷಾರ್ಥ : ಪುರುಷಾರ್ಥವೆಂದರೆ ಸ್ವಾರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬ ಮೂಲತತ್ತ್ವವು ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೂ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಪರಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮಾಡುವುದು. ಗೃಹ ವಸ್ತ್ರ ಪಾತ್ರ ಶಯನ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಉಪಯೋಗವು ಪರಾರ್ಥವೇ ಹೊರತು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರ್ಥವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಪುರುಷನೆಂಬ ಜೀವಾತ್ಮನು ಇರಬೇಕು. ಸರ್ವವೂ ದೃಶ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ರಷ್ಟೃ ಒಬ್ಬನಿದ್ದೇ ಇರಬೇಕು. ಈ ಜೀವಾತ್ಮನು ಅವಿದ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ಐದು ವಿಧ ಕ್ಲೇಶಗಳಿಗೂ ಒಳಗಾಗುವನು. ["अविद्या" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಅವನ ಭೋಗಕ್ಕೂ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಇರುವುವು. ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷ ವಿವೇಕಖ್ಯಾತಿಯಿಂದ

ಅವಿವೇಕಖ್ಯಾತಿಮೂಲಕ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು ವಿವೇಕಖ್ಯಾತಿಯಲ್ಲೂ ಮಮಕಾರವಿಲ್ಲದೆ ಅದನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಜೀವಾತ್ಮನು ಮುಕ್ತನಾಗುವನು ಎಂದು ಇವರ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು (ಪ್ರಧಾನವು) ಪುರುಷ ರೂಪಚೇತನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಮಹದಾದಿ ರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮಹೊಂದುವುದು. ಈ ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷ ಸಂಬಂಧವು ಪಂಗು ಮತ್ತು ಅಂಧ (ಹೆಳವ ಮತ್ತು ಕುರುಡ) ರಂತೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡಸುವುದು. "पुरुषस्य दर्शनार्थं कैवल्यार्थं तथा प्रधानस्य। पङ्ग्वन्धवदुभयोरपि सम्बन्धस्तत्कृतः सर्गः" साङ्ख्यकारिका।

साङ्ख्यदर्शन ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನ (न०) ಆರು ವಿಧ ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲೊಂದು ದರ್ಶನ. ["साङ्ख्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

साङ्ख्ययोग ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗ (पुं०) ಜ್ಞಾನಯೋಗ, ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ. साङ्ख्यैरुक्तो योगः।

साङ्ग ಸಾಂಗ (वि०) 1. ಅಂಗಗಳಿಂದಕೂಡಿದ. 2. ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಿಂದಲೂ ಪೂರ್ಣವಾದ. अङ्गैः सह वर्तते।

साङ्ग्रामिक ಸಾಂಗ್ರಾಮಿಕ (पुं०) 1. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದವನು, ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು. सङ्ग्रामाय प्रभवति—"ठञ्" (५-१-१०१)। (वि०) 2. ಸಂಗ್ರಾಮ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. "एष साङ्ग्रामिको न्यायः एष धर्मः सनातनः" उ० रा० ५-२२।

साचि ಸಾಚಿ (अव्य०) ತಿರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ, ವಕ್ರವಾಗಿ, ಅಡ್ಡವಾಗಿ. षच (समवाये) "इण्" (वा० ३-३-१०८)। "साचि लोचनयुगं नमयन्ती रुन्धती दयितवक्षसि पातम्" किरा० ९-४४।

साचिव्य ಸಾಚಿವ್ಯ (न०) ಸಚಿವನ ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಸಚಿವತ್ವ. सचिवस्य भावः कर्म वा (५-१-१२४)। "चन्द्रोऽपि साचिव्यमिवास्य कुर्वन् तारागणैर्मध्यगतो विराजन्" रामा०।

साचीकृत ಸಾಚೀಕೃತ (वि०) ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. असाचि साचि कृतम् "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)। "प्रालम्बमुत्कृष्य यथावकाशं निनाय साचीकृतचारुवक्त्रः" रघु० ६-१४।

साजात्य ಸಾಜಾತ್ಯ (न०) ಒಂದೇ ಜಾತಿಯವನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸಮಾನ ವರ್ಣದವನಾಗಿರುವಿಕೆ. समाना जातिः—सजातेर्भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

साटोप ಸಾಟೋಪ (वि०) 1. ದರ್ಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ. आटोपेन सह वर्तते। 2. ಆಡಂಬರಸಹಿತನಾದ. 3. ಸಡಗರದೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ. (अव्य०) 4. ದರ್ಪದೊಡನೆ. 5. ಆಡಂಬರ (ಪ್ರದರ್ಶನ) ದೊಡನೆ. 6. ಸಡಗರದೊಡನೆ, ಸಂರಂಭದೊಡನೆ. "साटोपमुर्वीमनिशं नदन्तो यैः प्लावयिष्यन्ति समन्ततोऽमी" माघ० ३-७४।

सात ಸಾತ (न०) ಸುಖ.

सातत्य ಸಾತತ್ಯ (न०) ಎಡೆಬಿಡದಿರುವುದು, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿರುವುದು, ನಿರಂತರವಾಗಿರುವುದು. सततस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

सातला ಸಾತಲಾ (स्त्री०) ಕೆಂಪು ಹಾಲಿನ ಮುಂಡಕಳ್ಳಿ.

साति ಸಾತಿ (स्त्री०) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. षणु (दाने) "क्तिन्" (३-३-९४)। आत्वम् (५-४-४२)। 2. ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. षण (सम्भक्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। आत्वम् (६-४-४२)। 3. ಅವಸಾನ, ಕೊನೆ. "सातिस्त्ववसाने स्यात्" अम०। "सातिर्दानावसानयोः" अम०। 4. ತೀವ್ರವಾದ ವೇದನೆ.

सात्त्विक ಸಾತ್ತ್ವಿಕ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. धर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्यरूपफलनियमनेन च सत्त्वमर्हति—"ठक्" (५-१-६३)। "विज्ञानैश्वर्यवैराग्यधर्मरूपफलं स्वयम्। नियम्यार्हति सत्त्वं यः सात्त्विकः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "सत्त्ववान् सात्त्विकः सत्यः सत्यधर्मपरायणः" वि० स०। 2. ಸತ್ತ್ವಗುಣದ ಪ್ರಾಚುರ್ಯದಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಭಾವ. सत्त्वेन निर्वृत्तः "ठञ्" (५-१-७९)। "सत्त्वोत्कटे मनसि ये प्रभवन्ति भावास्ते सात्त्विका इति विदुर्मुनिपुङ्गवास्ते"। "ये चैव सात्त्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये। मत्त एवेति तान् विद्धि न त्वहं तेषु ते मयि" गीता ७-१२। 3. ಸತ್ತ್ವಗುಣದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನಾಯಕನ ಗುಣಗಳು. सत्त्वेन मनोवृत्त्या निर्वृत्तः "ठञ्"। (1) शोभा (2) विलासः (3) माधुर्यम् (4) गाम्भीर्यम् (5) धैर्यम् (6) तेजः (7) ललितम् ಮತ್ತು (8) औदार्यम् ಇವು ನಾಯಕನ ಎಂಟು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಗುಣಗಳು. "शोभा विलासो माधुर्यं गाम्भीर्यं धैर्यतेजसी। ललितौदार्यमित्यष्टौ सत्त्वजाः पौरुषा गुणाः" सा० द०

३-५० । 4. ಸತ್ತ್ವಗುಣವಿಕಾರಭೂತವಾದ ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಗುಣಗಳು (1) स्तम्भः (2) स्वेदः (3) रोमाञ्चः (4) स्वरभङ्गः (5) वेपथुः (6) वैवर्ण्यम् (7) अश्रु ಮತ್ತು (8) प्रलयः । "तद्भूरिसात्त्विकविकारमपास्तधैर्यमाचार्यकं विजयि मान्मथमाविरासीत्" मालती० १-२९ । (न०)5. ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕ ಶಾಸ್ತ್ರ. "यानि सत्त्वपदं विष्णुं वदन्ति परमेश्वरम् । तानि शास्त्राणि सर्वाणि सात्त्विकानि मतानि वै" वे० कौ० । (वि०)6. ಸತ್ತ್ವಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಶುದ್ಧವಾದ ಸತ್ತ್ವಗುಣವುಳ್ಳವನು. "यजन्ते सात्त्विका देवान् यक्षरक्षांसि राजसाः। प्रेतान् भूतगणांश्चान्ये यजन्ते तामसा जनाः" गीता १७-४।

ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಕರ್ಮ : ಅಭಿಮಾನ ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ. "नियतं सङ्गरहितमरागद्वेषतः कृतम् । अफलप्रेप्सुना कर्म यत्तत्सात्त्विकमुच्यते" गीता १८-२३ ।

ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ತಪಸ್ಸು : ಪರಮಪುರುಷನ ಆರಾಧನೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಫಲಾಭಿಸಂಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಆಚರಿಸುವ ತಪಸ್ಸು. "श्रद्धया परया तप्तं तपस्तत्त्रिविधं नरैः । अफलाकाङ्क्षिभिर्युक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते" गीता १७-१७ ।

ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ದಾನ : ದೇಶಕಾಲಪಾತ್ರಗಳನ್ನರಿತು ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಮಾಡುವ ದಾನ. "दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे । देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम्" गीता १७-२० ।

ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾಹಾರ : ಆಯುಸ್ಸು ಬಲ ಆರೋಗ್ಯ ಸುಖ ಸಂತೋಷ ಇವನ್ನು ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವ ಮತ್ತು ಆಸ್ವಾದ್ಯ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಮತ್ತು ರಮಣೀಯವಾದ ಆಹಾರ. "आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः। रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः" गीता १७-८ ।

सात्त्विकी ಸಾತ್ತ್ವಿಕೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

सात्यकि ಸಾತ್ಯಕಿ (पुं०) ಯದುವಂಶದ ಸತ್ಯಕನ ಪುತ್ರ. ಇವನಿಗೆ ಯುಯುಧಾನನೆಂದು ಹೆಸರು.

सात्यवत ಸಾತ್ಯವತ (पुं०) ಸತ್ಯವತೀಪುತ್ರನಾದ ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿ. सत्यवत्या अयम् "अण्" (४-३-१२०) । त्रिकाण्ड० ।

सात्यवतेय ಸಾತ್ಯವತೇಯ (पुं०) ಸತ್ಯವತೀಪುತ್ರನಾದ ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ. सत्यवत्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०) ।

सात्वत् ಸಾತ್ವತ್ (पुं०) ಯಾದವ. "संहत्या सात्वतां चैद्यं प्रति भास्वरसेनया" माघ० १९-७२ ।

सात्वत ಸಾತ್ವತ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. "हेमशङ्खः शतावर्ती मनुसात्वतवारिशाः" त्रिकाण्ड० । 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. 3. ಬಲರಾಮ. (पुं० ब० व०) 4. ಯಾದವರು. "यदवस्तु दशार्हाः स्युः सात्वताः कुक्कुराश्च ते" त्रिकाण्ड० । 5. ಸಾತ್ವತದೇಶ. 6. ಸಾತ್ವತದೇಶದ ಜನರು. "सुचिरं सह सर्वसात्वतैर्भव विश्वस्तविलासिनीजनः" माघ० १६-१४ ।

सात्वती ಸಾತ್ವತೀ (स्त्री०) 1. ಕೈಶಿಕೀ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. ವೃತ್ತಿಯು (1) कैशिकी (2) सात्वती (3) आरभटी ಮತ್ತು (4) भारती ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಸಾತ್ವತೀವೃತ್ತಿಯು ವೀರರಸ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದುದು. "शृङ्गारे कैशिकी वीरे सात्वत्यारभटी पुनः । रसे रौद्रे च बीभत्से वृत्तिः सर्वत्र भारती" सा० द० ६-१२२ । ಈ ವೃತ್ತಿಗಳು ನಾಟಕ ಪ್ರಕರಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಯಕ ಮೊದಲಾದವರ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು. "चतस्रो वृत्तयो ह्येताः सर्वनाट्यस्य मातृकाः । स्युर्नायकादिव्यापारविशेषा नाटकादिषु" सा० द० ६-१२३ । 2. ಶಿಶುಪಾಲನ ತಾಯಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸೋದರತ್ತೆ. "न दूये सात्वतीसूनुर्यन्मह्यमपराध्यति" माघ० २-११ ।

साद ಸಾದ (पुं०) 1. ಕಾರ್ಶ್ಯ, ಕೃಶವಾಗಿರುವಿಕೆ. षद्लृ (विशरणादौ) "घञ्" (३-३-१८)। "शरीरसादादसमग्रभूषणा मुखेन सालक्ष्यत लोध्रपाण्डुना" रघु० ३-२ । 2. ಆಯಾಸ, ದಣಿವು. "उदितोरुसादमतिवेपथुमत्सुदृशोऽभिभर्तृ विधुरं त्रपया" माघ० ९-७७ । 3. ಗತಿ, ಗಮನ, ಚಲನ, ನಡೆಯುವುದು.

सादन ಸಾದನ (न०) 1. ಸದನ, ಗೃಹ, ಮನೆ. षद्लृ (विशरणादौ) + स्वार्थे णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಉಡುವುದು, ತೊಡುವುದು. 3. ಆಯಾಸ, ಬಳಲಿಕೆ, ದಣಿವು. 4. ಅಳವಡಿಸುವುದು, ಕ್ರಮವಾಗಿಡುವುದು. 5. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು.

सादि ಸಾದಿ (पुं०) 1. ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು. 2. ಸಾರಥಿ. षद्लृ (विशरणादौ) "इञ्" (उ० ४-१२४)। सादिः सारथिः सि० कौ० । 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. (वि०) 4. ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು.

सादित ಸಾದಿತ (वि०) 1. ಕುಳ್ಳಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕಷ್ಟ

ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "यैः सादिता लक्षित-पूर्वकेतून् तानेव सामर्षतया विजघ्नुः" रघु० ७-४४। 3. ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सादिताखिलनृपं महन्महः सम्प्रति स्वनयसम्पदैव ते" माघ० १४-१३।

सादिन् ಸಾದಿನ್ (पुं०) 1. ಅಶ್ವಾರೋಹ, ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ. सीदन्त्यवश्यम्—षद्लृ (विशरणादौ) "णिनिः" (३-३-१७०)। "निम्नानि दुःखादवतीर्य सादिभिः सयत्नमाकृष्टकशाः शनैःशनैः" माघ० १२-३१। 2. ಮಾವಟಿಗ, ನಿಷಾದಿ, ಹಸ್ತಿಪಕ. 3. ಸಾರಥಿ, ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. "सादी तुरङ्गमातङ्गरथारोहेषु दृश्यते" मेदि०।

सादृश्य ಸಾದೃಶ್ಯ (न०) ಹೋಲಿಕೆ, ಸಾಮ್ಯ. सदृशस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "परस्पराक्षिसादृश्य-मदूरोज्झितवर्त्मसु। मृगद्वन्द्वेषु पश्यन्तौ स्यन्दनाबद्ध-दृष्टिषु" रघु० १-४०। **ಕವಿಸಮಯಸಿದ್ಧವಾದ ಕೆಲವು ಹೋಲಿಕೆಗಳು :**

ಲಲಾಟಕ್ಕೆ (ಹಣೆಗೆ)	ಅರ್ಧಚಂದ್ರ, ಫಲಕ
ಹುಬ್ಬುಗಳಿಗೆ	ಖಡ್ಗ
ಕೇಶಪಾಶಕ್ಕೆ	ಅಂಧಕಾರ
ನೇತ್ರಗಳಿಗೆ	ಚಕೋರ ಮತ್ತು ಹರಿಣಗಳ ಕಣ್ಣು
ತುಟಿಗಳಿಗೆ	ಬಿಂಬಫಲ
ಸ್ಮಿತಕ್ಕೆ	ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಅಮೃತ
ಸೀಮಂತಕ್ಕೆ	ರಸ್ತೆ, ಮಾರ್ಗ
ನಾಸಿಗೆ (ಮೂಗು)	ತಾಳೆಹೂವು, ಸಂಪಿಗೆ ಮೊಗ್ಗು
ಶ್ವಾಸ (ಉಸಿರು) ಕ್ಕೆ	ಕಮಲದ ವಾಸನೆ
ಮುಖಕ್ಕೆ	ಚಂದ್ರ, ಪದ್ಮ, ಕನ್ನಡಿ
ಕಂಠಕ್ಕೆ	ಶಂಖ
ಅಂಗುಳಿ (ಬೆರಳು) ಗಳಿಗೆ	ಪಲ್ಲವ (ಚಿಗುರು)
ನಾಭಿಗೆ	ಸುಳಿ (ಆವರ್ತ)
ಊರುಗಳಿಗೆ	ಕದಳೀಕಾಂಡ
ಪಾದಕ್ಕೆ	ಕಮಲ
ನಖಗಳಿಗೆ	ರತ್ನ ಇತ್ಯಾದಿ.

साद्ध ಸಾದ್ಧ (वि०) 1. ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. साध (संसिद्धौ) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಸಾಧಿಸುವುದು, ನೆರವೇರಿಸುವುದು. साध भावे "क्तः" (३-३-९४)।

साधक ಸಾಧಕ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವನು, ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡುವವನು. साध (संसिद्धौ)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "वज्रं तपोवीर्यमहत्सु कुण्ठं त्वं सर्वतोगामि च साधकं च" कुमा० ३-१२। 2. ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನು, ಅಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ಅದ್ಭುತ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ (ಯೋಗಿ). "अविचलितमनोभिः साधकैर्मृग्यमाणः स जयति परिणद्धः शक्तिभिः शक्तिनाथः" मालती० ५-१।

साधका ಸಾಧಕಾ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ.

साधन ಸಾಧನ (न०) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು, ಕೆಲಸವನ್ನು ಈಡೇರಿಸುವುದು, ಕೆಲಸವನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದು. साध (संसिद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "वार्षिकं सञ्जहारेन्द्रो धनुर्जैत्रं रघुर्दधौ। प्रजार्थसाधने तौ हि पर्यायोद्यतकार्मुकौ" रघु० ४-१६। 2. ಸಲಕರಣೆ, ಉಪಕರಣ. साध्यतेऽनेन—साध करणे "ल्युट्" (३-३-११७)। "अपि स्वशक्त्या तपसि प्रवर्तसे शरीर-माद्यं खलु धर्मसाधनम्" कुमा० ५-३३। 3. ಕಾರಣ, ಹೇತು. "औषधान्यगदो विद्या दैवी च विविधा स्थितिः। तपसैव प्रसिध्यन्ति तपस्तेषां हि साधनम्" मनु० ११-२३७। 4. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "अथो शरस्तेन मदर्थमुज्झितः फलं च तस्य प्रतिकायसाधनम्" किरा० १४-१७। 5. ಮೃತಸಂಸ್ಕಾರ. 6. ಹೇತು, ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಲಿಂಗ. "साध्ये निश्चित-मन्वयेन घटितं बिभ्रत्सपक्षे स्थितं व्यावृत्तं च विपक्षतो भवति यत् तत् साधनं सिद्धये" मुद्रा० ५-१०। 7. ಗಮನ, ಹೊರಗಡೆ ಹೋಗುವುದು, ಹೊರಟು ಬರುವುದು. 8. ಆಯುಧ, ಸಲಕರಣೆ. 9. ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ದಾನಮಾಡಿಸುವುದು. 10. ಸಿದ್ಧೌಷಧ. 11. ಮೇಢ್ರ, ಶಿಶ್ನ. ಪುರುಷರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. 12. ಸಾಲದ ಮರುಪಾವತಿ ಮಾಡಿಸುವುದು. 13. ಅನುಗಮನ. 14. ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. 15. ಸೈನ್ಯ. "व्यावृत्तं च विपक्षतो भवति यत् तत् साधनं सिद्धये" मुद्रा० ५-१०। "साधनं मृतसंस्कारे सैन्ये सिद्धौषधौ गतौ। निर्वर्तनोपायमेढ्रे दापनेऽनुगमे धने" मेदि०। 16. ಮೈತ್ರಿ, ಸ್ನೇಹ. 17. ಪ್ರಮಾಣ. 18. ಉಪಾಯ. "तपोभिः साध्यतेऽभीष्टं नासाध्यं हि तपस्यतः। दुर्भगत्वं वृथा लोको वहते सति साधने"। 19. ಹಸು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಟ್ಟಲು. 20. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. 21. ತಪಸ್ಸು. 22. ಸಾಹಾಯ್ಯ. 23. ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ

ಗುಣಪಡಿಸುವುದು. 24. ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ 6, 15 ಮತ್ತು 24 ನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. "जन्मसम्पद्विपत् क्षेमे प्रत्यक् साधननैधनम्। मित्रं परममित्रं च जन्मर्क्षाद्गणयेत् त्रिधा"।

साधनता ಸಾಧನತಾ (स्त्री०) ಸಲಕರಣೆ ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ, ಉಪಕರಣ ಸಹಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ. साधनस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ विफलत्वमेति बहुसाधनता" माघ० ९-६।

साधना ಸಾಧನಾ (स्त्री०) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುವುದು, ಕೆಲಸವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ನಡಸುವುದು. साध (संसिद्धौ)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. ಉಪಾಸನೆ. 3. ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದು, ಪರಿಹರಿಸಿ ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

साधनीय ಸಾಧನೀಯ (वि०) 1. ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ, ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಸಾಧಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 4. ಸಾಧಿಸಬಹುದಾದ. साध (संसिद्धौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **साद्धव्यम् ಸಾದ್ಧವ್ಯಮ್.**

साधन्त ಸಾಧನ್ತ (पुं०) ಭಿಕ್ಷುಕ. साध (संसिद्धौ) "झच्" (उ० ३-१२८)। साधन्तो भिक्षुः सि० कौ०।

साधयत् ಸಾಧಯತ್ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿರುವ. साध (संसिद्धौ)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತೀ.**

साधर्म्य ಸಾಧರ್ಮ್ಯ (न०) ಸಮಾನ ಧರ್ಮವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸಾದೃಶ್ಯ. कमलमिव सुन्दरं मुखम् ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಮಲ ಮತ್ತು ಮುಖಗಳಿಗೆ ಸೌಂದರ್ಯವು ಸಾಧರ್ಮ್ಯ. "वाल्मीकेररहितरामलक्ष्मणानां साधर्म्यं दधति गिरां महासरस्यः" माघ० ४-५९।

साधारण ಸಾಧಾರಣ (वि०) 1. ಸಮಾನವಾದ, ಸದೃಶವಾದ. आधारणम् अविशेषेण कार्यभारधारणम्—तेन सह वर्तते। "अन्योन्यशोभाजननाद्बभूव परस्परं भूषणभूष्यभावः" कुमा० १-४२। 2. ಸರ್ವಸಮವಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯವಾದ. 3. ಬೆರೆತಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವ, ಕಲೆತಿರುವ. "अद्यैव शकुन्तला नीयते इत्युत्कण्ठासाधारणं परितोषमनुभवामि" शाकु० ४। 4. (ನೈಯಾಯಿಕಮತದಲ್ಲಿ) ಹೇತ್ವಾಭಾಸ, ದುಷ್ಟಹೇತು. ಸಪಕ್ಷ ವಿಪಕ್ಷಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಇರುವ ಹೇತುವು ದುಷ್ಟಹೇತು. ಇದು ಹೇತ್ವಾಭಾಸ. "पर्वतो वह्निमान् प्रमेयत्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಮೇಯತ್ವರೂಪಹೇತುವು ಸಪಕ್ಷವಾದ ಮಹಾನಸದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಪಕ್ಷವಾದ ಮಹಾಹ್ರದದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಹೇತ್ವಾಭಾಸ. ಇದು ಸಾಧಾರಣವಾಯಿತು. "यः सपक्षे च विपक्षे च स तु साधारणो मतः" भाषाप०।

साधारणधर्म ಸಾಧಾರಣಧರ್ಮ (पुं०) 1. ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ (ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯಕ್ಕೂ) ಉಕ್ತವಾದ ಸಮಾನವಾದ ಧರ್ಮ, ಮನುಷ್ಯರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಉಕ್ತವಾದ ಕರ್ತವ್ಯಕಾರ್ಯ.

ಸಾಮಾನ್ಯಕರ್ತವ್ಯಗಳು: (1) अहिंसा (2) सत्यम् (3) अस्तेयम् (4) शौचम् (5) इन्द्रियसंयमः (6) दमः (7) क्षमा (8) आर्जवम् ಮತ್ತು (9) दानम् ಎಂದು ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ 2. (ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಉಪಮಾನ ಮತ್ತು ಉಪಮೇಯಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಇರುವ ಸಮಾನ ಧರ್ಮ. मुखं कमलमिव ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮುಖ-ಕಮಲಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಇರುವ ಸೌಂದರ್ಯ ಮೊದಲಾದುದು ಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮ.

साधारण्य ಸಾಧಾರಣ್ಯ (न०) 1. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಸದೃಶವಾಗಿರುವಿಕೆ. साधारणस्य भावः "ष्यञ्"।

साधिका ಸಾಧಿಕಾ (स्त्री०) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಹೆಂಗಸು, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. साधयति—साध (संसिद्धौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

साधित ಸಾಧಿತ (वि०) ಕೊಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ತೆರಿಗೆ ಬಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದುವು). साध (संसिद्धौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "दायितो दापितोऽपि स्यात् साधितः शोधितोऽपि च" शब्दरत्नावलिः।

साधिष्ठ ಸಾಧಿಷ್ಠ (वि०) 1. ಅತಿಶಯವಾದ, ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ, ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. अतिशयेन बाढः "इष्ठन्" (५-३-५५)। बाढस्य साधादेशः (५-३-६३)। 2. ಬಹಳ ದೃಢವಾದ. "साधिष्ठोऽत्यर्थे दृढतमेऽपि च" हेम०। 3. ಎಲ್ಲದಕ್ಕಿಂತ ಸಾಧುವಾದ.

साधीयस् ಸಾಧೀಯಸ್ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಎರಡರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಒಂದು. अतिशयेनानयोर्बाढः—"ईयसुन्" (५-३-५७)। साधादेशः (५-३-६३)। 2. ಹೆಚ್ಚು ಸಾಧುವಾದ, ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕಿಂತ ಸಾಧುವಾದ. 3. ಬಹಳ ದೃಢವಾದ. "साधीयस्ते यद्वणायाद्रियन्ते"।

माघ० १८-६३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -यसी -ಯಸೀ.

साधु ಸಾಧು (वि०) 1. ಸಭ್ಯ, ಸತ್ಪುರುಷ, ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು, ಇತರರ ಹಿತವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವನು. साध्नोति परकार्यम्—साध (संसिद्धौ) "उण्" (उ० १-१)। ಯಾರನ್ನೂ ದ್ವೇಷಿಸದವನು ದಯಾಳು ಶಾಂತಚಿತ್ತ ಡಂಬ ಅಹಂಕಾರಗಳಿಲ್ಲದವನು ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಆಸೆಪಡದವನು ವೀತರಾಗನು ಸಾಧುವೆನಿಸುವನು. "निर्वैरः सदयः शान्तः दम्भाहङ्कारवर्जितः। निरपेक्षो मुनिर्वीतरागः साधुरिहोच्यते"॥ ತನ್ನನ್ನು ಗೌರವಿಸಿದಾಗ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಹಿಗ್ಗದಿರುವವನೂ, ಅಪಮಾನ ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ ಕುಗ್ಗಿ ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳದವನೂ ಕೋಪದಿಂದ ಕಠಿನವಾದ ಮಾತಾಡದವನೂ ಸಾಧುವೆನಿಸುವನು. "न प्रहृष्यति सम्माने नावमानेन कुप्यति। न क्रुद्धः परुषं ब्रूयादेतत् साधोस्तु लक्षणम्"। "साधूनां हि परोपकारकरणे नोपाध्यपेक्षं मनः"। "साधूनां दर्शनं पुण्यं तीर्थभूता हि साधवः। कालेन फलते तीर्थं सद्यः साधुसमागमः"। 2. ಸರಿಯಾದ, ದೋಷವಿಲ್ಲದ. "साधु व्याकरणं हिताय विशदं काव्यं पिकीगीतवत् मीमांसा श्रुतितत्परा तदनुगं साङ्ख्यं सपातञ्जलम्"। 3. ಆಯಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಕರಣನಿಯಮದಂತೆ ವ್ಯುತ್ಪನ್ನವಾದ ಶಬ್ದ, ಪ್ರಯೋಗಾರ್ಹವಾದ ಶಬ್ದ. 4. ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವದ, ಉದಾರಹೃದಯನಾದ, ಸತ್ಯಸಂಧನಾದ. "अद्धा श्रियं पालितसङ्गराय प्रत्यर्पयिष्यत्यनघां स साधुः" रघु० १३-६५। 5. ದಯಾಳು, ಆರ್ತರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕನಿಕರವುಳ್ಳವನು. "तदीयमाक्रन्दितमार्तसाधोर्गुहानिबद्धप्रतिशब्ददीर्घम्" रघु० २-२८। 6. ಪ್ರಿಯವಾದ, ಹಿತವಾದ, ಸಂತೋಷಕರವಾದ. "अतोऽर्हसि क्षन्तुमसाधु साधु वा हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः" किरा० १-४। 7. ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯಾದವನು, ಕೆಚ್ಚೆದೆಯವನು. 8. ಬಡ್ಡಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. 9. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ, ರಮ್ಯವಾದ. "साधुर्वार्धुषिके चारौ सज्जने चाभिधेयवत्" मेदि०। 10. ಜಿನದೇವ. 11. ಮುನಿ. (अव्य०) 12. ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಸೊಗಸಾಗಿ, ಮನೋಹರವಾಗಿ. "आर्ये साधु गीतम्, अहो रागबद्धचित्तवृत्तिरालिखित इव सर्वतो रङ्गः" शाकु० १। 13. ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಸರಿಯಾಗಿ, ಸಮೀಚೀನವಾಗಿ, ದೋಷರಹಿತವಾಗಿ. "आपरितोषाद्विदुषां न साधु मन्ये प्रयोगविज्ञानम्" शाकु० १-२।

साधुज ಸಾಧುಜ (वि०) ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. साधौ जायते—जनी "डः" (३-१-९७)।

साधुता ಸಾಧುತಾ (स्त्री०) 1. ಸುಂದರವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಸರಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ.

साधुवाद ಸಾಧುವಾದ (पुं०) ಒಳ್ಳೆಯದು ಒಳ್ಳೆಯದು ಎಂಬ ಮಾತು, ಸಾಧು ಸಾಧು ಎಂಬ ಮಾತು. साधु इति वादः। "एकौघेन स्वर्णपुङ्खैर्द्विषन्तः सिद्धा माल्यैः साधुवादैर्द्वयेऽपि" माघ० १८-५५।

साधुवाह ಸಾಧುವಾಹ (पुं०) ಪಳಗಿದ ಕುದುರೆ, ತರಬೇತಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕುದುರೆ. साधुरुत्तमो वाहः।

साधुवाहिन् ಸಾಧುವಾಹಿನ್ (पुं०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿದ ಕುದುರೆ, ಸರಿಯಾಗಿ ಸವಾರನನ್ನು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕುದುರೆ. साधु वहति—वह (प्रापणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "विनीताः साधुवाहिनः" अम०।

साधुवृत्त ಸಾಧುವೃತ್ತ (वि०) 1. ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನನು, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು. साधु वृत्तं वर्तनं यस्य। "प्रायेण साधुवृत्तानामस्थायिन्यो विपत्तयः" भर्तृ०। (न०) 2. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ. साधु वृत्तम्।

साधुवृत्ति ಸಾಧುವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಜೀವನ, ಉತ್ತಮವಾದ ಜೀವನೋಪಾಯ. साध्वी वृत्तिः। 2. ಉತ್ತಮವಾದ ವಿವರಣೆ. 3. ಸತ್ಪುರುಷನ ಜೀವನ. साधोः वृत्तिः।

साधृत ಸಾಧೃತ (न०) 1. ಅಂಗಡಿ ಬೀದಿ. 2. ನವಿಲುಗಳ ಗುಂಪು. 3. ಛತ್ರಿ, ಕೊಡೆ.

साध्य ಸಾಧ್ಯ (पुं०) 1. ಒಂದು ಗಣದೇವತೆ. साध्यमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "महाराजिकसाध्याश्च रुद्राश्च गणदेवताः" अम०। 2. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ 27 ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ 22 ನೆಯ ಯೋಗ. 3. ಒಂದು ಮಂತ್ರ. (न०) 4. ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಣೆ, ಪೂರಯಿಕೆ. (वि०) 5. ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ. 7. ಸಾಧಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. साध (संसिद्धौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "पर्वतो वह्निमान् धूमात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಮತ್ತ್ವವು ಸಾಧ್ಯ, ಆದುದರಿಂದ ಪರ್ವತವು ಪಕ್ಷ. "सन्दिग्धसाध्यवान् पक्षः"। "प्रतिज्ञादोषनिर्मुक्तं साध्यं सत्कारणान्वितम्। निश्चितं लोकसिद्धं च पक्षं पक्षविदो विदुः"। "साध्यो योगे साधनीये गणदैवतभिद्यपि" हेम०। 8. ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ. 9. ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ.

साध्वस ಸಾಧ್ವಸ (न०) ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. साधूनामसनम् । "पुनरुज्झितसाध्वसं द्विषामभिधत्ते स्म वचो वचोहरः" माघ० १६-३८।

साध्वी ಸಾಧ್ವೀ (स्त्री०) ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು. साधु "ङीष्" (४-१-४४)। "अहं त्वया दूतमुखेन दूरात् साध्व्या समाहूत इहोपयातः" याद० १३-२०। "साध्वी स्त्री मातृतुल्या च सर्वथा हितकारिणी" ब्रह्मवै०।

सानन्द ಸಾನಂದ (वि०) 1. ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. आनन्देन सह वर्तते । (अव्य०) 2. ಆನಂದದಿಂದ, ಸಂತೋಷದಿಂದ. "सानन्दं नन्दिहस्ताहतमुरजरवाहूतकौमारबर्हित्रासान्नासाग्ररन्ध्रं विशति फणिपतौ भोगसङ्कोचभाजि" मालती० १-२।

सानसि ಸಾನಸಿ (पुं०) ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. सन्यते दीयते दक्षिणाद्यर्थं—षणु (दाने) "असिः" उपधावृद्धिश्च निपा० (उ० ४-१०७)। सानसि हिरण्यम् सि० कौ०।

सानु ಸಾನು (पुंस्त्री०) 1. ಪರ್ವತದ ಸಮಭೂಮಿ. सनोति—षणु (दाने) "ञुण्" (उ० १-३)। "पाश्चात्यभागमिह सानुषु सन्निषण्णाः पश्यन्ति शान्तमलसान्द्रतरांशुजालम्" माघ० ४-२२। 2. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. 3. ಬಿರುಗಾಳಿ. 4. ಮಾರ್ಗ, ರಸ್ತೆ. 5. ಅಗ್ರ, ತುದಿ. 6. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. "सानुरस्त्री वने प्रस्थे वात्यामार्गाग्रकोविदे" मेदि०।

सानुज ಸಾನುಜ (न०) 1. ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆ ಗೆಡ್ಡೆ. सानौ जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। (वि०) 2. ಅನುಜ (ತಮ್ಮ)ನೊಡನೆ ಕೂಡಿದವನು. अनुजेन सह वर्तते ।

सानुबन्ध ಸಾನುಬಂಧ (वि०) ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ನಿರಂತರವಾದ. अनुबन्धेन सह वर्तते । "सानुबन्धाः कथं न स्युः सम्पदो मे निरापदः" रघु० १-६४।

सानुमत् ಸಾನುಮತ್ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. सानुरस्यास्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। "उपसन्ध्यमास्त तनु सानुमतः शिखरेषु तत्क्षणमशीतरुचः" माघ० ९-५।

सान्तपन ಸಾಂತಪನ (न०) 1. ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ವ್ರತ. सन्तापयति—सम् + तप (सन्तापे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। स्वार्थे "अण्"। ಗೋಮೂತ್ರ ಗೋಮಯ ಕ್ಷೀರ ಮೊಸರು ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಕುಶೋದಕ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ದಿನ ಆಹಾರವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮರುದಿನ ಉಪವಾಸವಿರಬೇಕು. ಇದು ಸಾಂತಪನ ವ್ರತ. "गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् । एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रं सान्तपनं स्मृतम्" मनु० ११-२१२। (वि०) 2. ಸೂರ್ಯನ ಸಂಬಂಧವಾದ. सन्तपनस्य सूर्यस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

सान्तर ಸಾಂತರ (वि०) ವಿರಳವಾಗಿರುವ, ನಡುವೆ ಸ್ಥಳ ಬಿಟ್ಟಿರುವ, ಮಧ್ಯೆ ಸಂದುಗಳುಳ್ಳ. अन्तरेण सह वर्तते । "यदि ताः स्युरेकरूपाः शुभास्ततः सान्तरास्तु न शिवाय" बृहत्सं० २२-३।

सान्तानिक ಸಾಂತಾನಿಕ (पुं०) 1. ಸಂತಾನಕ್ಕಾಗಿ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿಪ್ರ. सन्तानं प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। (वि०) 2. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುವ, ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ. 3. ಸಂತಾನ (ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ)ಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

सान्त्व ಸಾಂತ್ವ (न०) 1. ಬಹಳ ಮಧುರವಾದ ಮಾತು. सान्त्वयति—सान्त्व (सामप्रयोगे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "कानि सान्त्वानि गोविन्दः सूतपुत्रे प्रयुक्तवान्" भा० उद्योग० १४०-२। 2. ಸಾಮವಚನ, ಹಿತವಾದ ಮಾತು, ಸಾಮೋಪಾಯ. "चतुर्थोपायसाध्ये तु रिपौ सान्त्वमपक्रिया" माघ० २-५४।

सान्त्वन ಸಾಂತ್ವನ (न०) 1. ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದು, ಶಾಂತಗೊಳಿಸುವುದು. सान्त्व (सामप्रयोगे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಾಮೋಪಾಯ, ಹಿತವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡುವುದು, ಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದು. "नास्मै देयो ह्यनुनयो नायमर्हति सान्त्वनम् । लोकवृद्धतमे कृष्णे योऽर्हणां नाभिमन्यते" भा० सभा० ३८-६। सान्त्व + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। –ना –ನಾ. "विमतिं भजतस्तदर्हणायां न च देयोऽनुनयो न सान्त्वना च" याद० १५-३९।

सान्दीपनि ಸಾಂದೀಪನಿ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. सन्दीपनस्य अपत्यं पुमान् "इञ्" (४-१-९५)। ಸಾಂದೀಪನಿ ಋಷಿಯು ಬಲರಾಮ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಗುರು. ಇಬ್ಬರೂ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತರಾಗಿದ್ದರೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯ–ಶಿಷ್ಯ ಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲು ಈ ಋಷಿಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಿ ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸರಹಸ್ಯ ಧನುರ್ವೇದವನ್ನು ಕಲಿತು ತಮ್ಮ ಅದ್ಭುತ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದರು. ಅಮಾನುಷವಾದ ಈ ಅದ್ಭುತ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಸಾಂದೀಪನಿಋಷಿಯು ಆ ದಿನ

ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲವಣಾರ್ಣವದಲ್ಲಿ ಮೃತನಾದ ತನ್ನ ಪುತ್ರನನ್ನು ಬದುಕಿಸಿ ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲು ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಾಗಿ ಹೊರಟ ಬಲರಾಮ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರನ್ನು ನೋಡಿ ಸಮುದ್ರರಾಜನು ಸಾಂದೀಪನಿ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಂಚಜನನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನು ಅಪಹರಿಸಿದನೆಂದೂ ಅವನು ಸಮುದ್ರದೊಳಗಿರುವನೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದನು. ಆಗ ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಪಾಂಚಜನನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವನ ಅಸ್ಥಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಶಂಖ ವನ್ನು ಪಡೆದು ವೈವಸ್ವತನಗರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸಾಂದೀಪನಿಯ ಪುತ್ರನನ್ನು ತಂದು ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. "तस्य शिष्यत्वमभ्येत्य गुरुवृत्तिपरौ हि तौ। दर्शयां चक्रतुर्वीरावाचारमखिले जने।। सरहस्यं धनुर्वेदं ससङ्ग्रहमधीयताम्। अहोरात्रैश्चतुःषष्टया तदद्भुत-मभूद्द्विज ।। ऊचतुर्व्रियतां या ते दातव्या गुरुदक्षिणा। सोऽप्यतीन्द्रियमालोक्य तयोः कर्म महामतिः ।। अयाचत मृतं पुत्रं प्रभाते लवणार्णवे।। गृहीतास्त्रौ ततस्तौ तु सार्घपात्रो महोदधिः। उवाच न मया पुत्रो हृतः सान्दीपनेरिति ।। इत्युक्तेऽन्तर्जलं गत्वा हत्वा पञ्चजनं च तम्। कृष्णो जग्राह तस्यास्थिप्रभवं शङ्खमुत्तमम् ।। बलदेवश्च बलवान् जित्वा वैवस्वतं यमम्। तं बालं यातनासंस्थं यथापूर्वशरीरणम् ।। पित्रे प्रदत्तवान् कृष्णो बलश्च बलिनां वरः" विष्णुपु० ५-२१।

सान्दृष्टिक ಸಾಂದೃಷ್ಟಿಕ (ನ०) ಸದ್ಯಃಫಲ, ಕೂಡಲೆ ಲಭಿಸುವ ಫಲ. सन्दृष्टौ प्रत्यक्षे भवम् "ठञ्" (वा० ४-२-६०)। "सान्दृष्टिकं फलं सद्यः" अम०।

सान्द्र ಸಾಂದ್ರ (वि०) 1. ನಿಬಿಡವಾದ, ನಿರಂತರವಾದ, ದಟ್ಟವಾದ. सह अन्द्यते — अदि (बन्धने) "रक्" बाहु०। "सान्द्रैः सुरानीकरजोभिरम्बरे नवाम्बुदानीक-निर्भरैरभिश्रिते" कुमा० १४-३६। 2. ಒತ್ತಾಗೂಡಿದ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಮಂದವಾದ, ದಪ್ಪವಾದ. "अथ सान्द्र-सान्ध्यकिरणारुणितं हरिहेतिहूति मिथुनं पततोः" माघ० ९-१५। 3. ಅತಿಶಯವಾದ, ಬಲವತ್ತಾದ. "तासां मुखैरासवगन्धगर्भैर्व्याप्तान्तराः सान्द्रकुतूहलानाम्" रघु० ७-११। 4. ಮೃದುವಾದ, ಮೆತ್ತಗಿರುವ. (ನ०) 5. ವನ. "सान्द्रं वने घने मृदौ" मेदि०।

सान्द्रस्निग्ध ಸಾಂದ್ರಸ್ನಿಗ್ಧ (वि०) ದಟ್ಟವಾಗಿಯೂ ನುಣುಪಾಗಿಯೂ ಇರುವ. सान्द्रः स्निग्धश्च। "सान्द्र-स्निग्धस्तु मेदुरः" अम०।

सान्धिक ಸಾಂಧಿಕ (वि०) ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು, ಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವವನು. सन्धा मद्यसज्जीकरणं शिल्पमस्य — "ठक्" (४-४-५५)।

सान्धिविग्रहिक ಸಾಂಧಿವಿಗ್ರಹಿಕ (ಪು०) ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಅಧಿಕಾರಿ, ನೆರೆಹೊರೆಯ ರಾಜ್ಯಗಳೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧ ಈ ಕಾರ್ಯ ಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿದೇಶ ವ್ಯವಹಾರಗಳ ಕಾರ್ಯ ದರ್ಶಿ. सन्धौ विग्रहे च (तन्निर्वाहकार्ये) नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)।

सान्ध्य ಸಾಂಧ್ಯ (वि०) ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲಸಂಬಂಧವಾದ, ಸಂಧ್ಯಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ, ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ. सन्ध्यायां भवः "अण्" (४-३-१६)। "गुरोः सदारस्य निपीडच पादौ समाप्य सान्ध्यं च विधिं दिलीपः" रघु० २-२३।

सान्नहनिक ಸಾನ್ನಹನಿಕ (वि०) ಯೋಧರು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವ. सन्नहनं प्रयोजनमस्य — "ठक्" (५-१-१०९)। "शैलकटकभिन्नरवः प्रणनाद सान्नहनिकोऽस्य वारिजः" माघ० १५-७२।

सान्नाय्य ಸಾನ್ನಾಯ್ಯ (ನ०) ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಡುವ ಹವಿಸ್ಸು. सम्यक् नीयते होमार्थ-मग्निं प्रति— सम्+णीञ् (प्रापणे) "ण्यत्" आयादेशः समो दीर्घश्च निपा० (३-१-१२९)। "कृतगुरुदुरितौघ-ध्वंसमध्वर्युवर्यैर्हुतमयमुपलीढे साधु सान्नाय्यमग्निः" माघ० ११-४१।

सान्निध्य ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ (ನ०) 1. ಸನ್ನಿಧಿ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ. सन्निधिरेव — स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "अर्चकस्य तपोयोगात् अर्चनस्यातिशायनात्। आभि-रूप्याच्च बिम्बानां देवः सान्निध्यमृच्छति"। 2. ಸಮ್ಮುಖ, ಎದುರಿಗಿರುವುದು, ಎದುರಿಗೆ ಬಂದಿರುವುದು, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವುದು, ಸನ್ನಿಧಾನ. "परिकल्पितसान्निध्या काले काले च वन्दिषु। स्तुत्यं स्तुतिभिरर्थ्याभिरुपतस्थे सरस्वती" रघु० ४-६।

सान्निपातिक ಸಾನ್ನಿಪಾತಿಕ (वि०) ಸನ್ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತ ವಾದ, ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಕ್ಕೆ ಸೂಚಕವಾದ ವಿಕಾರ. सन्निपातस्य निमित्तम् "ठक्" (वा० ५-१-३८)। ವಾತ ಪಿತ್ತ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ದೋಷಗಳ ಸಂಕರವು ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ. ಅದಕ್ಕೆ ಸೂಚಕವಾದ (ಕಾರಣವಾದ) ಅಪಥ್ಯಾಹಾರ ಸಂಬಂಧ ಮತ್ತು ಜಿಹ್ವಾಕಾರ್ಪಣ್ಯಾದಿ ವಿಕಾರಗಳು

ಸಾನ್ನಿಪಾತಿಕ. "वीर्यवन्त्यौषधानीव विकारे सान्निपातिके" कुमा० २-४८।

सांन्यासिक ಸಾಂನ್ಯಾಸಿಕ (पुं०) ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆಶ್ರಮ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು. संन्यासः प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)।

सापत्न्य ಸಾಪತ್ನ್ಯ (न०) 1. ಶತ್ರು, ರಿಪು, ವೈರಿ. सपत्न एव सापत्न्यः—स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। 2. ಸಪತ್ನಿಯ ಪುತ್ರ, ಸವತಿಯ ಮಗ. सपत्न्या अपत्यम् "ष्यञ्"। "पित्रा सह विभक्ता ये सापत्न्या वा सहोदराः। जघन्यजाश्च ये तेषां पितृभागहरास्तु ते" दायतत्त्वम्। 3. ಸಪತ್ನೀತ್ವ, ಸಪತ್ನೀಭಾವ, ಸವತಿಯ ಕಾರ್ಯ. सपत्न्याः भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "व्यक्तवं नियतमनेन निन्युरस्याः सापत्न्यं क्षितिसुतविद्विषो महिष्यः" माघ० ८-१५।

सापिण्डच ಸಾಪಿಂಡ್ಯ (न०) ಸಮಾನ ಪಿಂಡತ್ವ. ಸಪಿಂಡತ್ವವು ಸಪ್ತಪುರುಷಪರ್ಯಂತವಿರುವುದು. ಸಪ್ತಮ ಪುರುಷಾನಂತರ ಅದು ನಿಲ್ಲುವುದು. "सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्तते" मनु० ५-६०। "सापिण्डचं साप्तपौरुषम्" मत्स्यपु०।

साप्तपदीन ಸಾಪ್ತಪದೀನ (न०) ಸಖ್ಯ, ಸ್ನೇಹ. सप्तभिः पदैरवाप्यम् "खञ्" (५-२-२२)। ಏಳು ಹೆಜ್ಜೆಗಳು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇಡುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಏಳು ಪದಗಳು (ಏಳು ಮಾತುಗಳು) ಆಡುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವು ಬೆಳೆಯುವುದು. "प्रयुक्तसत्कारविशेषमात्मना न मां परं सम्प्रतिपत्तुमर्हसि। यतः सतां सन्नतगात्रि सङ्गतं मनीषिभिः साप्तपदीनमुच्यते" कुमा० ५-३९।

साप्तपौरुष ಸಾಪ್ತಪೌರುಷ (वि०) ಏಳು ತಲೆಮೊರೆಯ ವರೆಗೂ ಸೇರಿದವನು. सप्त पुरुषेषु भवः "अण्" (४-३-५३)।

साफल्य ಸಾಫಲ್ಯ (न०) 1. ಸಫಲತ್ವ, ಫಲವು ದೊರಕುವಿಕೆ, ಯತ್ನವು ಫಲಿಸುವಿಕೆ. सफलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಫಲಸಹಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ. "साफल्यमस्त्रे रिपुसायकस्य कृत्वा गते भाग्य इवापवर्गम्" किरा० १६-४९।

सामक ಸಾಮಕ (पुं०) 1. ಸಾಣೆಕಲ್ಲು, ಮಸೆಯುವ ಕಲ್ಲು. "तर्कुशाणस्तु सामकः" त्रिकाण्ड०। 2. ಸಾಮವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. साम अधीते वेद वा—सामन् "वुन्" (४-२-६१)। (न०) 3. ಸಾಲ ಪಡೆದ ಅಸಲು ಹಣ.

सामग ಸಾಮಗ (पुं०) 1. ಸಾಮವೇದಾಧ್ಯಾಯಿ ವಿಪ್ರ, ಸಾಮವೇದ ಗಾನಮಾಡುವವನು. साम गायति—गै (शब्दे) "टक्" (३-२-८)। 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. "स्वयमपि स्वानुभवप्रीत्या सामानि तादृशि गायति—सामन् + गै (शब्दे) "टक्" (३-२-८)। "स्वयं स्वानुभवप्रीत्या गायतीति च सामगः" इति निरुक्तिः। "त्रिसामा सामगः साम निर्वाणं भेषजं भिषक्" वि० स०।

सामग्री ಸಾಮಗ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಸಾಧನ, ಸಲಕರಣೆ, ಉಪಕರಣ. 2. ಕಾರಣ. समग्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "ङीष्" (४-१-४१)। यलोपः (६-४-१५०)। ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಮಗ್ರಿಯು ಇಂದ್ರಿಯ ಸನ್ನಿಕರ್ಷ. ಅನುಮಿತಿಗೆ ಸಾಮಗ್ರಿಯು ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನ ಪರಾಮರ್ಶಾದಿಗಳು. ಘಟ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕುಲಾಲದಂಡ ಚಕ್ರ ಮೊದಲಾದುವು. ಪಟಾದಿಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕುವಿಂದ ತಂತು ತುರೀಸಂಯೋಗ ಮೊದಲಾದುವು.

सामग्रच ಸಾಮಗ್ರ್ಯ (न०) ಸಂಪೂರ್ಣತೆ, ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ. समग्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "प्रायेण सामग्रचविधौ गुणानां पराङ्मुखी विश्वसृजः प्रवृत्तिः" कुमा० ३-२८।

सामज ಸಾಮಜ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. साम्नो सामवेदात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "नानाविधाविष्कृतसामजस्वरः सहस्रवर्त्मा चपलैर्धुरव्ययः" माघ० १२-११। (वि०) 2. ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ, ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "सामजस्तु गजे पुंसि सामोत्थे पुनरन्यवत्" मेदि०। **–जातः –ಜಾತಃ.** "दत्ता दत्तैराहताः सामजानां भङ्गं जग्मुर्न स्वयं सामजाताः" माघ० १८-३३।

ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಗಜೋತ್ಪತ್ತಿ: ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಸೂರ್ಯನ ಎರಡು ಅಂಡ ಕಪಾಲಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಪ್ತ ಸಾಮಗಳನ್ನು ಗಾನಮಾಡುತ್ತಿರಲು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಗಜಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಹೊರಬಂದುವು. "सूर्यस्याण्डकपाले द्वे समानीय प्रजापतिः। हस्ताभ्यां परिगृह्याथ सप्तसामान्यगायत॥ गायतो ब्रह्मणस्तस्मात् समुत्पेतुर्मतङ्गजाः"॥

सामञ्जस्य ಸಾಮಂಜಸ್ಯ (न०) ಔಚಿತ್ಯ, ಹೊಂದಿಕೆ, ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆ. समञ्जसस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

सामन् ಸಾಮನ್ (नं०) 1. ವೇದತ್ರಯದಲ್ಲೊಂದಾದ ಸಾಮವೇದ. स्यति छिनत्ति पापम्—षो (अन्तकर्मणि) "मनिन्" (३-२-७४)। ಸಾಮವೇದವು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿತು. ಹಿಂದಿನ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ಮೃತ್ಯಾರೂಢವಾದ ವೇದಗಳನ್ನೇ ಕಲ್ಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಋಗ್ಯಜುಃಸಾಮ ವೇದಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು ಮತ್ತು ರವಿಗಳಿಂದ ಆಕರ್ಷಿಸಿದನು. "अग्निवायुरविभ्यस्तु त्रयं ब्रह्म सनातनम्। दुदोह यज्ञसिद्ध्यर्थमृग्यजुःसामलक्षणम्" मनु० १-२३। "अग्नेर्ऋग्वेदो वायोर्यजुर्वेद आदित्यात्सामवेदः" श्रुतिः। "सामभिः सहचराः सहस्रशः स्यन्दनाश्वहृदयङ्गमस्वनैः" कुमा० ८-४१। ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮವೇದಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಾನವಿರುವುದು. ಗೀತಾಚಾರ್ಯನು "वेदानां सामवेदोऽस्मि" ಎಂದು ಸಾಮವೇದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಸಾಮವೇದದ ಸಾರವಾದ ಉದ್ಗೀಥವು ಪ್ರಣವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು. ಸಾಮವೇದವು ಸಹಸ್ರ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿರುವುದೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮಹಾಭಾಷ್ಯಕಾರರಾದ ಪತಂಜಲಿಮುನಿಯೂ "सहस्रवर्त्मा सामवेदः" ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಹಸ್ರಶಾಖೆಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಈಗ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವ ಹೆಸರುಗಳು : (1) ರಾಣಾಯನ (2) ಸತ್ಯಮುಗ್ರ (3) ವ್ಯಾಸಭಾಗುರಿ (4) ಔಲುಂಡಿ (5) ಗೌಲ್ಮುಲವಿ (6) ಭಾನುಮಾನೌಪಮನ್ಯವ (7) ಕಾರಾಟ (8) ಮಶಕ (9) ಗಾರ್ಗ್ಯ (10) ವಾರ್ಷಗಣ್ಯ (11) ಕೌಥುಮಿ (12) ಶಾಲಿಹೋತ್ರ ಮತ್ತು (13) ಜೈಮಿನಿ ಈ 13 ಮಾತ್ರ. ಆದರೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಣಾಯನೀಯ, ಕೌಥುಮ ಮತ್ತು ಜೈಮಿನೀಯ ಈ ಮೂರು ಶಾಖೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿವೆ. ಸಾಮವೇದದಲ್ಲಿ ಋಕ್ಕುಗಳ ಸಮೂಹವಾದ ಆರ್ಚಿಕಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾರ್ಚಿಕಾ ಎಂದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಆರ್ಚಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಆರು ಪ್ರಪಾಠಕ (ಅಧ್ಯಾಯ)ಗಳಿವೆ. ಉತ್ತರಾರ್ಚಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ಪ್ರಪಾಠಕ (ಅಧ್ಯಾಯ)ಗಳಿರುವುವು.

ಸಾಮವೇದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು 9 : (1) ತಾಂಡ್ಯ ಮಹಾಬ್ರಾಹ್ಮಣ (2) ಷಡ್ವಿಂಶ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (3) ಸಾಮವಿಧಾನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (4) ಆರ್ಷೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (5) ದೈವತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (6) ಉಪನಿಷದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (7) ಸಂಹಿತೋಪನಿಷದ್‌ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (8) ವಂಶಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು (9) ಜೈಮಿನೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ.

ಸಾಮವೇದದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು : (1) ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಮತ್ತು (2) ಕೇನೋಪನಿಷತ್ತು. 2. ಸಾಮೋಪಾಯ, ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಕೋಪ ಶಮನಮಾಡುವುದು, ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದು. ಇದು ನಾಲ್ಕು ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಉಪಾಯ. (1) गुणसङ्कीर्तनम् (2) सम्बन्धोपाख्यानम् (3) परस्परोपकारसन्दर्शनम् (4) आयतिप्रदर्शनम् ಮತ್ತು (5) आत्मोपनिधानम् ಎಂದು ಉಪಾಯವು ಐದು ವಿಧ. ಧಾರ್ಮಿಕ ಪುರುಷನನ್ನು ಅವನ ಜಾತಿ ವಂಶ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ (ವಿದ್ಯೆ) ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರಗಳನ್ನೂ ಅವನ ಪೂರ್ವಜರು ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅಪಕಾರಮಾಡದಿರುವುದನ್ನೂ ಹೊಗಳಿ ಸಾಮೋಪಾಯದಿಂದ ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಬೇಕು.

ಉತ್ಸಾಹಶೂನ್ಯನೂ ಯುದ್ಧದಿಂದ ಶ್ರಾಂತನೂ ಮಾಡಿದ ಸಾಮಾದ್ಯುಪಾಯಗಳ ವೈಫಲ್ಯವುಳ್ಳವನೂ ವ್ಯಯ ಮತ್ತು ಕ್ಷಯಗಳಿಂದ ಅಭಿಭೂತನೂ ಶುದ್ಧ ಮನಸ್ಕರಾದ ಮಿತ್ರಲಾಭದಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನೂ ಎಲ್ಲರೊಡನೆಯೂ ಮೈತ್ರಿಯಿಂದಿರುವ ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಪುರುಷನನ್ನು ಸಾಮೋಪಾಯದಿಂದ ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "धार्मिकं जातिकुलश्रुतिवृत्तस्तवेन सम्बन्धेन पूर्वेषां त्रैकाल्योपकारानपकाराभ्यां वा सान्त्वयेत्। निवृत्तोत्साहं विग्रहश्रान्तं प्रतिहतोपायं क्षयव्ययाभ्यां प्रवासेन च उपतप्तं शौचेनान्यं लिप्समानं मैत्रीप्रधानं वा कल्याणबुद्धिं साम्ना साधयेत्" अर्थशा०। "उपायमास्थितस्यापि नश्यन्त्यर्थाः प्रमाद्यतः। हन्ति नोपशयस्थोऽपि शयालुर्मृगयुर्मृगान्" माघ० २-८०।

सामनी ಸಾಮನೀ (स्त्री०) ಹಸುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ.

सामन्त ಸಾಮಂತ (पुं०) 1. ಪಕ್ಕದ ರಾಜ್ಯದ ದೊರೆ. संलग्नोऽन्त एकदेशोऽस्याः—समन्तायाः स्वदेशाव्यवहितभूमेरयम् "अण्" (४-३-१२०)। समन्तात् भवः "अण्" वा। "सामन्तसम्भावनयैव धीरः कैलासनाथं तरसा जिगीषुः" रघु० ५-२८। (वि०) 2. ರಾಜ್ಯದ ಗಡಿಯೊಳಗೆ ವಾಸಿಸುವವನು. "साक्ष्यभावे तु चत्वारो ग्रामाः सामन्तवासिनः। सीमाविनिर्णयं कुर्युः प्रयता राजसन्निधौ" मनु० ८-२५८।

सामन्य ಸಾಮನ್ಯ (पुं०) ಸಾಮವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಪ್ರವೀಣನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. सामसु साधुः "यत्" (४-४-९८)। अनः प्रकृतिभावः (६-४-१६८)।

"ऋग्यजुषमधीयानान् सामन्यांश्च समर्चयन्। बुभुजे देवसात् कृत्वा शूल्यमुख्यं च होमवान्" भट्टि० ४-९।

सामयाचारिक ಸಾಮಯಾಚಾರಿಕ (वि०) ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಅನುಷ್ಠಾನವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿರುವ. समयाचारः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)।

सामयिक ಸಾಮಯಿಕ (वि०) 1. ಅನುಗುಣವಾದ ಸಮಯ ಒದಗಿರುವ, ಸಮಯ ಒದಗಿ ಬಂದಿರುವ. "समयोऽस्य प्राप्तः "ठञ्" (५-१-१०४)। "निज धर्माविरोधेन यस्तु सामयिको भवेत्" याज्ञ० २-१२६। "किमसामयिकं वितन्वता मनसः क्षोभमुपात्तरंहसः" किरा० २-४०। 2. ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ. 3. ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ.

सामयोनि ಸಾಮಯೋನಿ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. साम सामवेदः योनिः कारणं यस्य। 2. ಬ್ರಹ್ಮ. साम्नः योनिः कारणम्। (वि०) 3. ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. "चतुर्भुजांशप्रभवः स तेषां दानप्रवृत्तेरनुपारतानाम्। सुरद्विपानामिव सामयोनिर्भिन्नोऽष्टधा विप्रससार वंशः" रघु० १६-३। "सामयोनिस्तु सामोत्थे ब्रह्मकुञ्जरयोरपि" मेदि०।

सामरस्य ಸಾಮರಸ್ಯ (न०) 1. ಸಮಾನ ರಸದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. समरसस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಸಮಾನತೆ. "तरुणार्कप्रभासारसामरस्यजुषा त्विषा" याद० १६-५३।

सामर्थ्य ಸಾಮರ್ಥ್ಯ (न०) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಶಕ್ತಿ, ದಕ್ಷತೆ, ಯೋಗ್ಯತೆ. समर्थस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಶಕ್ತಿ, ಬಲ, ಪರಾಕ್ರಮ. "निन्दन्तस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम्" गीता २-३६। 3. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿ. राजपुरुषः ಎಂಬಲ್ಲಿ राजन् ಮತ್ತು पुरुष ಪದಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥಪರ್ಯವಸಾಯಿಯಾದ ಅರ್ಥಗಳಿದ್ದರೂ ಸಮುದಾಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ರಾಜಪುರುಷ ನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯು ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವ ಲಕ್ಷಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. सङ्गतोऽर्थः समर्थः। ಈ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು व्यपेक्षालक्षणम् ಮತ್ತು एकार्थीभावलक्षणम् ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "सामर्थ्यं योग्यतायां स्याच्छक्तावपि नपुंसकम्" मेदि०।

सामवाद ಸಾಮವಾದ (पुं०) ಮೃದುವಚನ, ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವ ಮಾತು, ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತು. साम्नो वादः। "सामवादाः सकोपस्य तस्य प्रत्युत दीपकाः। प्रतप्तस्येव सहसा सर्पिषस्तोयबिन्दवः" माघ० २-५५।

सामवायिक ಸಾಮವಾಯಿಕ (वि०) 1. ಗುಂಪನ್ನು ಸೇರಿಸುವ, ಸಮೂಹವನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ. समवायान् समवैति "ठक्" (४-४-४३)। 2. ಒಂದು ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ. (पुं०) 3. ಒಂದು ಸಂಘದ ಯಜಮಾನ, ಒಂದು ಸಂಸ್ಥೆಯ ಮುಖಂಡ. "भेद्याः शत्रोरभिव्यक्तशासनैः सामवायिकाः" माघ० २-११३।

सामविद् ಸಾಮವಿದ್ (पुं०) 1. ಸಾಮವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಸಾಮವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. सामानि वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. ಸಾಮವೇದಿಯಾದ ಉದ್ಗಾತೃ. "अध्वर्यूद्गातृहोतारो यजुःसामर्ग्विदः क्रमात्" अम०। "सप्तभेदकरकल्पितस्वरं साम सामविदसङ्गमुज्जगौ" माघ० १४-२१।

सामवेद ಸಾಮವೇದ (पुं०) ವೇದತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದಾದ ಸಾಮವೇದ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "सामन्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सामाजिक ಸಾಮಾಜಿಕ (पुं०) ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವವನು, ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವವನು, ಸಭ್ಯ. समवायं समवेति—समाज "ठक्" (४-४-४३)। "अये, आवर्जितानि च मया सकलसामाजिकानां मनांसीति मे निश्चयः" रत्ना०।

सामानाधिकरण्य ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ (न०) ಸಮಾನವಾದ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. समानमधिकरणं ययोः, तयोर्भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳು ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣ (ಆಧಾರ, ಆಶ್ರಯ) ದಲ್ಲಿರುವುದು ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ. ವಹ್ನಿ ಮತ್ತು ಧೂಮಗಳಿಗೆ ಮಹಾನಸ ಪರ್ವತಾದಿಗಳು ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ. ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವು ದೈಶಿಕ ಮತ್ತು ಕಾಲಿಕಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ವಹ್ನಿ ಮತ್ತು ಧೂಮಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವು ದೈಶಿಕ. ಘಟ ಪಟಾದಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಿದ್ದರೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಾಲಿಕಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ. "सामानाधिकरण्यं हि तेजस्तिमिरयोः कुतः" माघ० २-६२।

सामान्य ಸಾಮಾನ್ಯ (वि०) 1. ಸರ್ವರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ, ಸಾರ್ವಜನಿಕವಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸೇರಿದ. 2. ಸಾಧಾರಣ

ವಾದ, ಏಕರೀತಿಯಾದ, ವಿಶೇಷರೀತಿಯದಲ್ಲದ. "एते सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थान् परित्यज्य ये सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये" भर्तृ० १-६४। "सामान्यप्रतिपत्तिपूर्वकमियं दारेषु दृश्या त्वया" शाकु० ४-१६। 3. ಸಾಧಾರಣವಾದ, ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದ. "उक्तिरर्थान्तरन्यासः स्यात्सामान्यविशेषयोः" चन्द्रा०। 4. ಅಸಭ್ಯನಾದವನು, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಲ್ಲದವನು, ಕೀಳು ಮಟ್ಟದವನು. 5. ಸಾಧಾರಣವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. "एकैव मूर्तिर्बिभिदे त्रिधा सा सामान्यमेषां प्रथमावरत्वम्" कुमा० ७-४४। (न०) 6. ಜಾತಿ, ಅನೇಕ ಸಮಾನ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಘಟತ್ವ ಗೋತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಜಾತಿ. समानस्य भावः — समान "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "जातिर्जातं च सामान्यं व्यक्तिस्तु पृथगात्मिका" अम०। "नित्यत्वे सति अनेकसमवेतं सामान्यम्"। 7. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಸಮಾನತೆ. "सामान्यमृषिभिर्गत्वा ब्रह्मलोकनिवासिभिः" भा०। 8. ಸಾದೃಶ್ಯಪ್ರಯೋಜಕ ಧರ್ಮ. "मुखं पद्ममिव सुन्दरम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೌಂದರ್ಯವು ಸಾಧಾರಣಧರ್ಮ. ಇದೇ ಸಾಮಾನ್ಯ. 9. ಅಧಿಕ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಮಾತು. "ब्राह्मणाय दधि दीयताम् तक्रं कौण्डिन्याय" ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಧಿದಾನವು ಅಧಿಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಿಷಯಕವಾದುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯ. ತಕ್ರ ದಾನವು ವಿಶೇಷವಾಯಿತು. 10. ಸಾಮಾನ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. ಈ ಸಾಮಾನ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರವು ವಿಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ವಿಶೇಷ ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುವಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. "मा हिंस्यात् सर्वा भूतानि" ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ "वायव्यं श्वेतमालभेत" ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಬಾಧೆಯುಂಟಾಗಿ ಅದು ವಿಶೇಷ ವಿಧಿಯಿರುವಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದಿಲ್ಲ. 11. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಸಾಮಾನ್ಯಾಲಂಕಾರ. ಉಪಮಾನ ಮತ್ತು ಉಪಮೇಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತಕ ಧರ್ಮವಿಲ್ಲದೆ ವಿಶೇಷವು ತಿಳಿಯದಿರುವ ಕಡೆ **ಸಾಮಾನ್ಯಾಲಂಕಾರ.** "सामान्यं यदि सादृश्याद्विशेषो नोपलक्ष्यते"। **उदा :** "पद्माकरं प्रविष्टानां मुखं नालक्षि सुभ्रुवाम्" चन्द्रा०।

सामान्या ಸಾಮಾನ್ಯಾ (स्त्री०) ಮೂರು ವಿಧ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳಾದ ಸಾಧಾರಣ ನಾಯಿಕೆ, ವೇಶ್ಯೆ. "अथ नायिका त्रिभेदा स्वान्या साधारणी स्त्रीति" सा० द० ३-५६। ಸುರತಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿಜ್ಞಳೂ ನೃತ್ಯ ಗೀತ ಮೊದಲಾದ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪುಣಳೂ ಆದವಳು ಸಾಮಾನ್ಯ ನಾಯಿಕೆ. ಇವಳಿಗೆ ಗುಣವಂತರಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗವಿಲ್ಲ. ಅಸಭ್ಯರೆಂದು ತಿಳಿದೂ ಇವಳು ಅವರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಧನ ಸಂಪಾದನೆಯನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೇವಲ ಧನಿಕರನ್ನೇ ಪ್ರೀತಿಸುವಳು. "धीरा कलाप्रगल्भा स्याद्वेश्या सामान्यनायिका। निर्गुणानपि न द्वेष्टि न रज्यति गुणिष्वपि ॥ वित्तमात्रं समालोक्य सा रागं दर्शयेद्बहिः" सा० द० ३-६७, ६८। ಇತ್ಯಾದಿ.

सामासिक ಸಾಮಾಸಿಕ (पुं०) 1. ತತ್ಪುರುಷ ಮೊದಲಾದ ಸಮಾಸಗಳ ಸಮೂಹ. समासानां समूहः "ठक्" (४-२-४७)। "अक्षराणामकारोऽस्मि द्वन्द्वः सामासिकस्य च" गीता १०-३३। 2. ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ, ಸಂಗ್ರಹವಾದ. 3. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿರುವ, ಒಂದಾಗಿರುವ.

सामि ಸಾಮಿ (अव्य०) 1. ಅರ್ಧ. 2. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. सामयति—साम (सान्त्वप्रयोगे) "इः" (उ० ४-१३८)। "सामि त्वर्धे जुगुप्सिते" अम०। "धनुषा शार्ङ्गभीमेन सामिविष्फारितेन सः" याद० २२-१८७। "सामि निन्दार्धयोर्मतम्" मेदि०।

सामिकृत ಸಾಮಿಕೃತ (वि०) ಅರ್ಧ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡದ. सामि कृतम्। "अभिवीक्ष्य सामिकृतमण्डनं यतीः कररुद्धनीविगलदंशुकाः स्त्रियः" माघ० १३-३१।

सामिधेनी ಸಾಮಿಧೇನೀ (स्त्री०) 1. ಸಮಿದಾಧಾನ ಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಜ್ವಲನೆಗೆ ಹೇಳುವ ಋಕ್ಕು (ಮಂತ್ರ). समिधामाधानी—समिध् "षेण्यण्" (वा० ४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-४१)। "विधिविहितविरब्धैः सामिधेनीरधीत्य" माघ० ११-४१। 2. ಸಮಿತ್ತು. "सामिधेनी समिदृचोः" हेम०।

सामीची ಸಾಮೀಚೀ (स्त्री०) ವಂದನೆ, ಸ್ತುತಿ, ಸ್ತೋತ್ರ. "सामीची वन्दना मता" हारा०।

सामीप्य ಸಾಮೀಪ್ಯ (न०) 1. ಹತ್ತಿರ. समीपस्य भावः "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। 2. ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೈಂಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಮೋಕ್ಷಗಳಲ್ಲೊಂದು ಮತ್ತು ಸಾಯುಜ್ಯ ರೂಪಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಒಂದು ಧರ್ಮ.

सामुद्र ಸಾಮುದ್ರ (न०) 1. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು. समुद्रे भवम् "अण्" (४-३-५३)। 2. ಶರೀರದ ಲಕ್ಷಣ

ವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ. समुद्रेण मुनिना कृतो ग्रन्थः —समुद्र "अण्" (४-३-११६)। 3. ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ. (ಪುಂ) 4. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವರ್ತಕ. (वि०) 5. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. समुद्रे भवः "अण्"।

सामुद्रक ಸಾಮುದ್ರಕ (न०) 1. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು. सामुद्रमेव स्वार्थे "कन्"। 2. ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ, ದೇಹದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. ಮಹಾಪುರುಷನ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮೂವತ್ತೆರಡು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "द्वात्रिंशल्लक्षण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सामुद्रिक ಸಾಮುದ್ರಿಕ (पुं०) ಸಾಮುದ್ರಕ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು ಮತ್ತು ತಿಳಿದವನು. समुद्रेण प्रोक्तं शास्त्रमधीते वेत्ति वा "ठक्" (४-२-५९)।

सामोद ಸಾಮೋದ (वि०) 1. ಹರ್ಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿದ. आमोदेन सह वर्तते। "सामोदपुष्पाशुगवासिताङ्गीम् देहोपदेहात्किरणैर्मणीनाम्" नैष० १०-९७।

साम्परायिक ಸಾಂಪರಾಯಿಕ (न०) 1. ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ, ಸಂಗ್ರಾಮ. सम्परायाय विपदे प्रभवति — सम्पराय "ठञ्" (५-१-१०१)। (वि०) 2. ಪಾರಲೌಕಿಕವಾದ, ಭವಿಷ್ಯತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹಿತವಾದ. सम्पराये उत्तरकाले हितम् "ठक्" (५-१-५)। "प्रभुः प्रथमकल्पस्य योऽनुकल्पेन वर्तते। न साम्परायिकं तस्य दुर्मतेर्विद्यते फलम्" मनु० ११-३०। 3. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ, ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಶಕ್ತವಾದ. सम्परायं युद्धमर्हति — सम्पराय "ठक्" (५-१-६३)। "पित्रा संवर्धितो नित्यं कृतास्त्रः साम्परायिकः। तस्य दण्डवतो दण्डः स्वदेहान्न व्यशिष्यत" रघु० १७-६२।

साम्प्रतम् ಸಾಂಪ್ರತಮ್ (अव्य०) 1. ಯುಕ್ತ, ಯೋಗ್ಯ. तनु (विस्तारे) "डम्" पृषो०। समो दीर्घः। "सम्प्रत्यसाम्प्रतं वक्तुमुक्ते मुसलपाणिना। निर्धारितेऽर्थे लेखेन खलूक्त्वा खलु वाचिकम्" माघ० २-७०। 2. ಈಗ, ಈವಾಗ. सम् च प्रति च अनयोः समाहारः, ततः प्रज्ञा० "अण्" (५-४-३८)। "त्वदीक्षणात्प्राप्तफलोऽस्मि साम्प्रतं जरन् पुनर्यौवनमाप्तवानिव" याद० १४-३२। (वि०) 3. ಈಗ ಇರುವ, ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರುವ. "तस्य ते कीर्तयिष्यामि मनोर्वैवस्वतस्य च। विसर्गं भरतश्रेष्ठ साम्प्रतस्य महाद्युतेः" हरिवं०।

साम्प्रतिक ಸಾಂಪ್ರತಿಕ (वि०) ಈಗ ಉಂಟಾದ, ಈ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಈಗಿನ ಕಾಲದ ಸಂಬಂಧವಾದ. सम्प्रति भवम् "ठक्" (४-३-५३)। "वत्से, साम्प्रतिकमेवैतत्। कर्तव्यानि खलु दुःखितैर्दुःखनिर्वापणानि" उ० रा० ३।

साम्प्रदायिक ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ (वि०) ಸಂಪ್ರದಾಯದಿಂದ ಬಂದ, ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದ.

साम्मुख्य ಸಾಮ್ಮುಖ್ಯ (न०) 1. ಎದುರಿಗೆ ಬಂದಿರುವುದು, ಎದುರಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವುದು. सम्मुखस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ.

साम्य ಸಾಮ್ಯ (न०) 1. ಸಮಾನತೆ, ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. समस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "भवन्ति साम्येऽपि निविष्टचेतसां वपुर्विशेषेष्वतिगौरवाः क्रियाः" कुमा० ५-३१। 2. ಸದೃಶವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹೋಲಿಕೆ, ಸಾದೃಶ್ಯ. "शृङ्गप्रोतप्रावृषेण्याम्बुदस्य स्पष्टं प्रापत् साम्यमुर्वीधरस्य" माघ० १८-३८। 3. ಸಮಭಾವ, ಭೇದಭಾವವಿಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲಾ ಆತ್ಮರಲ್ಲೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಭಾವನೆ. "इहैव तैर्जितस्सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः। निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्मात् ब्रह्मणि ते स्थिताः" गीता ५-१९।

साम्राज्य ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ (न०) 1. ರಾಷ್ಟ್ರದ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರ, ರಾಷ್ಟ್ರದ ಆಧಿಪತ್ಯ, ರಾಷ್ಟ್ರದ ಪ್ರಭುತ್ವ. सम्राजो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पद्मा पद्मातपत्रेण भेजे साम्राज्यदीक्षितम्" रघु० ४-५। (पुं०) 2. ಸಾರ್ವಭೌಮನ ಮಗ, ಸಮ್ರಾಟನ ಪುತ್ರ, ರಾಷ್ಟ್ರಾಧಿಪತಿಯ ಪುತ್ರ. सम्राजोऽपत्यम् "ण्यः" (४-१-१५१)।

सायम् ಸಾಯಮ್ (अव्य०) 1. ಸಾಯಂಕಾಲ, ಹಗಲಿನ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ. स्यति समापयति दिनम्—षो (अन्तकर्मणि) "णम्" युगागमः (७-३-३३)। "वधूर्भक्तिमती चैनामर्चितामातपोवनात्। प्रयता प्रातरन्वेतु सायं प्रत्युद्व्रजेदपि" रघु० १-९०। 2. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ. "स दुष्प्रापयशाः प्रापदाश्रमं श्रान्तवाहनः। सायं संयमिनस्तस्य महर्षेर्महिषीसखः" रघु० १-४८। (पुं०) –यः –ಯಃ. 3. ಬಾಣ. स्यति — षो (अन्तकर्मणि) "णः" (३-१-१४१)। "सायः काण्डे दिनान्ते च" मेदि०।

सायंकाल ಸಾಯಂಕಾಲ (पुं०) ಹಗಲಿನ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮೊದಲಾದ ಹಗಲಿನ ಐದು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ, ಸಾಯಂ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ. सायं सायाह्नः कालः। "सायंकाले वनान्ते कुसुमितसमये सैकते चन्द्रिकायां त्रैलोक्याकर्षणाङ्गं सुरनरगणिकामोहनापाङ्गमूर्तिम्" कृष्णकर्णामृतम्।

सायंसन्ध्या ಸಾಯಂಸಂಧ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಉಪಾಸನೆ. 2. ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆ. 3. ಸೂರ್ಯನ ಅಸ್ತಮಾನ ಕಾಲ. 4. ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ ಮಾಡುವ ಕಾಲ. सम्यक् ध्यायन्त्यस्याम् — इति सन्ध्या — सायंकाले सन्ध्या।

सायंसन्ध्यादेवता ಸಾಯಂಸಂಧ್ಯಾದೇವತಾ (स्त्री०) ಸರಸ್ವತಿ.

सायक ಸಾಯಕ (पुं०) 1. ಬಾಣ, ಶರ, ಅಂಬು. स्यति छिनत्ति — षो (अन्तकर्मणि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। युक् (७-३-३३)। "बाणानसूत निशितान्युधि यान्सुजैत्रांस्तैः सायका विभिदिरे सहसा सुरारेः" कुमा० १७-२२। 2. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. 3. ಐದು ಸಂಖ್ಯೆ.

सायन्तन ಸಾಯಂತನ (वि०) ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ, ಸಾಯಂಕಾಲದ ಸಂಬಂಧವಾದ. सायं भवः "ट्युः" तुट् च (४-३-२३)। "अलिनाऽरमताऽलिनी शिलीन्ध्रे सह सायन्तनदीपपाटलाभे" माघ० ६-७२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तनी –ತನೀ.** "सायन्तनीं तिथिप्रण्यः पङ्कजानां दिवातनीम्। कान्ति कान्त्या सदातन्या ह्रेपयन्ती शुचिस्मिता" भट्टि० ५-६५।

सायाह्न ಸಾಯಾಹ್ನ (पुं०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮೊದಲಾದ ಹಗಲಿನ ಐದು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ (ಐದನೆಯ) ಭಾಗ. अह्नः सायः सायाह्नः (६-३-११०)। **ಹಗಲಿನ ಐದು ಭಾಗಗಳು :** (1) प्रातः (2) सङ्गवः (3) मध्याह्नः (4) अपराह्नः ಮತ್ತು (5) सायाह्नः। ಒಂದೊಂದು ಭಾಗದ ಕಾಲ ಮೂರು ಮುಹೂರ್ತಗಳು : "प्रातःकालो मुहूर्तांस्त्रीन् सङ्गवस्तावदेव तु। मध्याह्नस्त्रिमुहूर्तं स्यादपराह्णस्ततःपरम्। सायाह्नस्त्रिमुहूर्तं स्यात् श्राद्धं तत्र न कारयेत्। राक्षसो नाम सा वेला गर्हिता सर्वकर्मसु" तिथ्यादितत्त्वम्।

सायुज्य ಸಾಯುಜ್ಯ (न०) 1. ಮೋಕ್ಷ, ಸಹಯೋಗ, ಸಾಲೋಕ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಐದು ವಿಧ ಮುಕ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ ಮುಕ್ತಿ. ಪರಮಾತ್ಮನೊಡನೆ ಇದ್ದು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು ಸಾಯುಜ್ಯ ರೂಪ ಮೋಕ್ಷ. सयुजोर्भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। ಇದು ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕ ಪರಮಾತ್ಮನ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ. "सालोक्यसार्ष्टिसामीप्यसारूप्यैकत्वमप्युत। दीयमानं न गृह्णन्ति विना मत्सेवनं विना" भाग० ३-२९-१३। ಜೀವಾತ್ಮನು ಆಧೇಯತ್ವ ವಿಧೇಯತ್ವ ಶೇಷತ್ವ ಪರತಂತ್ರತ್ವ ಈ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವನು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವ ಸರ್ವಶಕ್ತತ್ವ ದೋಷರಹಿತತ್ವ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳಿಂದ ವಿರಾಜಿಸುವನು. ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಈ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳು ಹೊರತು ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದು. "यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते"। "एको ह वै नारायण आसीत्" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಎಲ್ಲೂ ಹೇಳದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕಾರ್ಯವು ಪರಮಪುರುಷನಿಗೇ ಅಸಾಧಾರಣ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುವುದು. ಉಳಿದ ಆನಂದಾನುಭವ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನೊಡನೆ ಅತ್ಯಂತ ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದು. "भोगमात्रसाम्यलिङ्गाच्च" ब्र० सू०। "जगद्व्यापारवर्जं प्रकरणादसन्निहितत्वाच्च" ब्र० सू० ४-३-६। "निरञ्जनः परमं साम्यमुपैति"। "सायुज्यमुभयोरत्र भोक्तव्यस्याविशिष्टता"। "सोऽश्नुते सर्वान् कामान् सह, ब्रह्मणा विपश्चिता"। समानेन गुणेन युक् सयुक् ब्रह्मणा समानगुणः, तस्य भावः सायुज्यम्। 2. ಐಕ್ಯ. "सायुज्यमृच्छति भवस्य भवाब्धियादस्तां पत्युरेत्य नगरीं नगराजपुत्र्याः" नैष० ११-११७।

सार ಸಾರ (पुं०) 1. ಬಲ, ವೀರ್ಯ, ಚೈತನ್ಯ, ದೇಹಶಕ್ತಿ. सरति — सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१७)। "भुजे भुजङ्गेन्द्रसमानसारे भूयः स भूमेर्धुरमाससञ्ज" रघु० २-७४। 2. ಸ್ಥಿರಾಂಶ, ಸಾರಾಂಶ, ತಿರುಳು. "यन्मां विधेयविषये सभवान्नियुङ्क्ते स्नेहस्य तत्फलमसौ प्रणयस्य सारः" मालती० १-१२। 3. ಕೆಚ್ಚು, ಸತ್ವ, ಮರದ ಚೇಗು. 4. ಎಲುಬಿನ ನೆಣ, ಮೂಳೆಯ ಪೊಳ್ಳು ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕೊಬ್ಬು, ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಒಂದು ಧಾತು, ಮಜ್ಜೆ. 5. ಮರದ ರಸ. 6. ಧೈರ್ಯ. 7. ಧನ. "राज्ञा हिमवतःसारो राज्ञःसारो हिमाद्रिणा" रघु० ४-७९। 8. ಅಮೃತ. "सारं पिबन्तस्त्रिदशाः कदापि

द्राघीयसीं नानुभवन्ति निद्राम्" याद० १८-१०१। 9. ನವನೀತ, ಹೊಸದಾಗಿ ತೆಗೆದ ಬೆಣ್ಣೆ. 10. ದೃಢತೆ. 11. ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ. 12. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವಿಕೆ. 13. ಗತಿ, ಗಮನ. "सारो दध्यग्रगत्योर्ना" मेदि०। 14. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 15. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪೂರ್ವಪೂರ್ವ ವಿಷಯಗಳಿಗಿಂತ ಉತ್ತರೋತ್ತರ (ಮುಂದು ಮುಂದಿನ) ವಿಷಯಗಳ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ (ಮೇಲ್ಮೆ)ಯು ವರ್ಣನೆಯಿರುವಲ್ಲಿ **"ಸಾರಾಲಂಕಾರ"**. "उत्तरोत्तरमुत्कर्षः सार इत्यभिधीयते"। उदा: "मधुरं मधु पीयूषं तस्मात्तस्मात् कवेर्वचः" चन्द्रा०। (न०) 16. ಜಲ, ನೀರು. 17. ನ್ಯಾಯ್ಯ, ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆ. 18. ವ್ಯಾಧಿ, ರೋಗ. 19. ಲೋಹ, ಕಬ್ಬಿಣ. (वि०) 20. ದೃಢವಾದ. 21. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. "चूतमालिरलिनामतिरागादक्षमिष्ट मधुवासरसारम्" माघ० ६-६८। "सारो मज्जास्थिरांशयोः। बले श्रेष्ठे च सारं तु द्रविणन्यायवारिषु" हेम०।

सारक ಸಾರಕ (वि०) ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸುವ, ಬೇಧಿ ಮಾಡಿಸುವ. सारयति मलम्—सृ (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

सारगन्ध ಸಾರಗಂಧ (पुं०) ಗಂಧದ ಮರ, ಚಂದನ ವೃಕ್ಷ. सारो गन्धो यस्य।

सारग्राहिन् ಸಾರಗ್ರಾಹಿನ್ (वि०) ಸಾರವಾದ ವಿಷಯುವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು. सारं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-२-७८)।

सारघ ಸಾರಘ (न०) ಮಧು, ಜೇನುತುಪ್ಪ. सरघाणामिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

सारङ्ग ಸಾರಂಗ (पुं०) 1. ಮೈಮೇಲೆ ಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಜಿಂಕೆ. सरति—सृ (गतौ) "अङ्गच्" वृद्धिश्च (उ० १-११९)। "तवास्मि गीतरागेण हारिणा प्रसभं हृतः। एष राजेव दुष्यन्तः सारङ्गेणातिरंहसा" शाकु० १-५। 2. ಹರಿಣ, ಜಿಂಕೆ. 3. ಗಜ, ಆನೆ. 4. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. "सारङ्गास्ते जललवमुचः सूचयिष्यन्ति मार्गम्" मेघ० १-२१। "सारङ्गः पुंसि हरिणे चातके च मतङ्गजे। शबले त्रिषु" मेदि०। 5. ಚಾತಕ ಪಕ್ಷಿ. 6. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 7. ಛತ್ರಿ, ಕೊಡೆ. 8. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. 9. ಮನ್ಮಥ. 10. ಧನುಸ್ಸು. 11. ಕೇಶ, ಕೂದಲು. 12. ಶಂಖ. 13. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. 14. ಕರ್ಪೂರ. 15. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 16. ಕೋಗಿಲೆ. 17. ಸಿಂಹ. 18. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 19. ಭೂಮಿ. 20. ಪುಷ್ಪ. 21. ರಾತ್ರಿ. 22. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. 23. ಹಂಸ. (वि०) 24. ಚಿತ್ರವರ್ಣದ. "सारङ्गो विहगान्तरे। चातके चञ्चरीके च द्विपेणशबलेषु च" हेम०।

सारङ्गिक ಸಾರಂಗಿಕ (पुं०) ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡುವ ವ್ಯಾಧ, ಬೇಟೆಗಾರ. सारङ्गान् हन्ति—सारङ्ग "ठक्" (४-४-३५)।

सारज ಸಾರಜ (न०) ನವನೀತ, ಬೆಣ್ಣೆ. सारात् दध्यग्रात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

सारण ಸಾರಣ (पुं०) 1. ಅಮಟೆ ಮರ. 2. ರಾವಣನ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿ. 3. ಅತಿಸಾರ ರೋಗ. "सारणः स्यादतीसारे दशकन्धरमन्त्रिणि" हेम०।

सारणिक ಸಾರಣಿಕ (पुं०) ಪಥಿಕ, ಪ್ರಯಾಣಿಕ. सरणि "ष्कन्" (५-१-७५)। "यदा सारणिकान् राजा पुत्रवत् परिरक्षति। भिनत्ति च न मर्यादां स राज्ञो धर्म उच्यते" भा० शान्ति०।

सारणी ಸಾರಣೀ (स्त्री०) 1. ಮುಳ್ಳುಗಸೆ ಗಿಡ. 2. ಸಣ್ಣ ನದಿ, ಚಿಕ್ಕ ಹೊಳೆ. सृ (गतौ) + णिच् "अनिः" (उ० २-१०२)। "सारणो राक्षसान्तरे। रुग्भेदे ना प्रसारण्यां स्वल्पनद्यां च योषिति (सारणी)" मेदि०। 3. ಕಾಲುವೆ. "केरलीचिकुरभङ्गिभङ्गुरं सारणीषु पुनरम्बु दृश्यते" अनर्घ०।

सारण्ड ಸಾರಂಡ (पुं०) ಹಾವಿನ ಮೊಟ್ಟೆ.

सारथि ಸಾರಥಿ (पुं०) ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು, ಗಾಡಿ ಓಡಿಸುವವನು. सरत्यश्वान्—सृ (गतौ) (अन्तर्भावितणिच्) "घथिन्" (उ० ४-८९)। "गाढतां हरिरथस्य बिभ्रतः सारथिश्च तुरगाश्च साहसम्" याद० १७-५९। "मनोतिवेगेन रथेन सारथिप्रणोदितेन प्रचलन् महासुरः" कुमा० १५-४५।

सारथ्य ಸಾರಥ್ಯ (न०) 1. ಸಾರಥಿಯ ಕಾರ್ಯ, ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಕಾರ್ಯ. सारथेः कर्म—सारथि "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಸಾರಥಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. सारथेर्भावः "ष्यञ्"। "सारथ्यसंविदवधीरितहेतिजुष्टः सेनापरागपरिधूसरकुन्तलश्रीः" याद० २३-५९।

सारद्रुम ಸಾರದ್ರುಮ (पुं०) ಖದಿರ ವೃಕ್ಷ, ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ.

सारमिति ಸಾರಮಿತಿ (स्त्री०) ವೇದ. सारो यथार्थो मीयते ज्ञायतेऽनेन—माङ् (माने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

सारमेय ಸಾರಮೇಯ (पुं०) ಕುಕ್ಕುರ, ಶುನಕ, ನಾಯಿ. सरमाया अपत्यं "ढक्" (४-१-१२०)। "अन्योन्यस्यावलुम्पन्ति सारमेया इवामिषम्" भा० भीष्म०।

सारमेयी ಸಾರಮೇಯೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿ. सरमाया अपत्यं स्त्री "ढक्" (४-१-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)।

सारल्य ಸಾರಲ್ಯ (न०) 1. ಸರಳತೆ, ಸರಳವಾಗಿರುವಿಕೆ, ನೇರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ನೆಟ್ಟಗಿರುವಿಕೆ. सरलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಋಜುವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

सारव ಸಾರವ (वि०) ಸರಯೂನದಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಸರಯೂನದಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿರುವ. सरय्वां भवः "अण्" (४-३-५३)। "देविकायां सरय्वां च भवे दाविकसारवौ" अम०।

सारस ಸಾರಸ (पुं०) 1. ನೀರುಹಕ್ಕಿ, ತಾವರೆ ಹಕ್ಕಿ. सरसि भवः "अण्" (४-३-५३)। "श्रुतिपथमधुराणि सारसानामनुनदि शुश्रुविरे रुतानि ताभिः" माघ० ७-२४। 2. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. "विभिद्यमाना विससार सारसानुदस्य तीरेषु तरङ्गसंहतिः" किरा० ८-३१। 3. ಚಂದ್ರ. (न०) 4. ಕಮಲ, ಪದ್ಮ, ತಾವರೆ ಹೂವು. सरसि भवम् "अण्" (४-३-५३)। "सारसः पक्षिभेदेन्द्वोः क्लीबन्तु सरसीरुहे" मेदि०। 5. ಹೆಂಗಸರ ವಡ್ಯಾಣ, ಹೆಂಗಸರ ಸೊಂಟದ ಒಡವೆ (ಡಾಬು). (वि०) 6. ಸರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 7. ಸರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ನೀರು ಮೊದಲಾದುದು. "क्षारं घनं वातकफानुकारि त्वग्दोषकृत् तत्कटु दीपनञ्च। प्रोक्तं विपाके भ्रमशोषकारि स्यात् सारसं नो मुखकारि वारि"।

सारसन ಸಾರಸನ (न०) 1. ಡಾಬು, ಹೆಂಗಸರ ವಡ್ಯಾಣ, ಹೆಂಗಸರ ಸೊಂಟದ ಒಡವೆ. सारमुत्कृष्टं सनमस्य—षण (सम्भक्तौ) "घः" (३-३-११८)। "तवोत्तरीयं करिचर्म साङ्गजं ज्वलन्मणिः सारसनं महानहिः" किरा० १८-३२। 2. ಕಟಿಸೂತ್ರ, ಉಡುದಾರ. "मुक्तामयं सारसनावलम्बि भाति स्म दामाप्रपदीनमस्य" माघ० ३-१०।

सारसी ಸಾರಸೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುಹಂಸ. सारस जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। "सारस्य इव रासन्त्यः पतिताः पश्य भारत" भा० स्त्री०।

सारस्वत ಸಾರಸ್ವತ (पुं०) 1. ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ವೃಕ್ಷದ ದಂಡ. सरस्वती देवताऽस्य — "अण्" (४-२-२४)। 2. ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಯ ಸಮೀಪದ ಒಂದು ದೇಶ. सरस्वत्या अदूरभवः "अण्" (४-२-७०)। 3. ಸಾರಸ್ವತ ದೇಶದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. "सारस्वता कान्यकुब्जा गौडमैथिलकोत्कलाः। पञ्च गौडा इति ख्याता विन्ध्यस्योत्तरवासिनः"। 4. ಸರಸ್ವತೀ ಪೂಜೆಯ ಒಂದು ಕಲ್ಪ. (पुं० ब० व०) 5. ಸಾರಸ್ವತ ದೇಶದ ಜನರು. (न०) 6. ವಾಕ್‌ಸಂಪತ್ತು, ವಾಗ್ವೈಖರಿ, ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿ ಭಾಷೆಯನ್ನು ನಿರರ್ಗಳವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು, ಭಾಷೆಯನ್ನು ಶಕ್ತಿಯುತವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. (वि०) 7. ಸರಸ್ವತೀದೇವೀ ಸಂಬಂಧವಾದ. 8. ಸರಸ್ವತೀ ನದೀ ಸಂಬಂಧವಾದ. सरस्वत्या इदम् "अण्"।

सारिका ಸಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹೆಣ್ಣುಹಕ್ಕಿ. सरति गच्छति—सृ (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "पृच्छन्ती वा मधुरवचना सारिकां पञ्जरस्थां कच्चिद्भर्तुः स्मरसि रसिके त्वं हि तस्य प्रियेति" मेघ० २-२२।

सारूप्य ಸಾರೂಪ್ಯ (न०) 1. ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ರೂಪ (ಹೊಂದುವುದು). ಇದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಮೋಕ್ಷಗಳಲ್ಲೊಂದು. सरूपस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। ಇದು ಭಗವತ್ಸಾಯುಜ್ಯರೂಪಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಒಂದು ಧರ್ಮ. 2. ಒಂದೇ ರೂಪದಿಂದಿರುವುದು, ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದು, ಸದೃಶವಾಗಿರುವುದು, ಸಮಾನವಾದ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. 3. ಕಾರ್ಯವು ಕಾರಣದೊಡನೆ ಅನುರೂಪ್ಯ ಹೊಂದುವುದು, ಕಾರ್ಯವು ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾಗಿರುವುದು.

सार्गल ಸಾರ್ಗಳ (वि०) 1. ಅಗಳಿಮರದೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ. अर्गलेन सह वर्तते—इति सार्गलम्। 2. ಪ್ರತಿಬಂಧಕಸಹಿತವಾದ, ಅಡ್ಡಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. "ईप्सितं तदवज्ञानाद्विद्धि सार्गलमात्मनः" रघु० १-७९।

सार्थ ಸಾರ್ಥ (पुं०) 1. ಸಮಾನ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಮೂಹ, ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಗುಂಪು. सरति—सृ (गतौ) "थन्" णिच्च (उ० २-५)। "सङ्घसार्थौ तु जन्तुभिः" अम०। "अथ कदाचित् तैरितस्ततो भ्रमद्भिः सार्थात् भ्रष्टः क्रथनको नामोष्ट्रो दृष्टः" पञ्चतं० १। 2. ವರ್ತಕರ ಸಮೂಹ. "वापीष्विव स्रवन्तीषु वनेषूपवनेष्विव। सार्थाः स्वैरं स्वकीयेषु

चेरुर्वेश्मस्विववाद्रिषु" रघु० १७-६४। 3. ಜನರ ಗುಂಪು- "सर्व एव विपर्यस्ता ग्राह्याः सार्थेषु योषिताम्" बृहत्सं० ८६। "अतिसन्धीयते कामिजनसार्थः" शाकु० ३। 4. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. "सार्थो वणिक्समूहे स्यादपि सङ्घातमात्रके" मेदि०। (वि०) 5. ಅರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಪದ), ಅರ್ಥವತ್ತಾದ (ಶಬ್ದ). अर्थेन सह वर्तते।

सार्थक ಸಾರ್ಥಕ (वि०) 1. ಅರ್ಥವತ್ತಾದ, ಅರ್ಥಸಹಿತವಾದ. अर्थेन सह वर्तते "कन्"। "शब्दान्तरमपेक्ष्यैव सार्थकः सार्थबोधकृत्। प्रकृतिः प्रत्ययश्चैव निपातश्चेति स त्रिधा"। 2. ಫಲಸಹಿತವಾದ, ಪ್ರಯೋಜನದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸಾಫಲ್ಯ ಹೊಂದಿದ.

सार्थक्य ಸಾರ್ಥಕ್ಯ (न०) ಫಲದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ, ಯತ್ನವು ಸಫಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. सार्थकस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

सार्थवाह ಸಾರ್ಥವಾಹ (पुं०) ವರ್ತಕ, ವರ್ತಕತನ ಮಾಡುವವನು, ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯ ರೂಪ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವವನು. सार्थं वहति — वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। "समुद्रव्यवहारी सार्थवाहो धनमित्रो नाम नौव्यसने विपन्नः" शाकु० ६।

सार्द्र ಸಾರ್ದ್ರ (वि०) ಒದ್ದೆಯಾದ, ತೇವವಾದ, ನೆನೆದ. आर्द्रेण सह वर्तते। "आर्द्रं सार्द्रं क्लिन्नं तिमितं समुन्नमुत्तं च" अम०।

सार्ध ಸಾರ್ಧ (वि०) 1. ಅರ್ಧಸಹಿತವಾದ, ಅರ್ಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ. अर्धेन सह वर्तते। (अव्य०) 2. ಸಂಗಡ, ಕೂಡ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ, ಒಂದಿಗೆ. "सार्धं कथंचिदुचितैः पिचुमर्दपत्रैरास्यान्तरालगतमाम्रदलं म्रदीयः" माघ० ५-६६।

सार्प ಸಾರ್ಪ (पुं०) ಸರ್ಪದೇವತಾಕವಾದ ಆಶ್ಲೇಷಾ ನಕ್ಷತ್ರ. सर्पो देवता अस्य "अण्" (४-२-२४)।

सार्पिष ಸಾರ್ಪಿಷ (वि०) 1. ಘೃತ (ತುಪ್ಪ)ದಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सर्पिषि संस्कृतम् "अण्" (४-२-१६)। 2. ಘೃತಸಂಬಂಧವಾದ. सर्पिष इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

सार्पिष्क ಸಾರ್ಪಿಷ್ಕ (वि०) ತುಪ್ಪದಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सर्पिषा संस्कृतम् "ठक्" (४-४-३)। ठस्य "कः" (७-३-५१)।

सार्व ಸಾರ್ವ (पुं०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. 2. ಜಿನದೇವ. सर्वस्मै हितः। (वि०) 3. ಸರ್ವರಿಗೂ ಹಿತವಾದ. सर्वस्मै हितम् वा "णः" (वा० ५-१-१०)। "सम्भवन्ति यददोषदूषिते सार्व! सर्वगुणसम्पदस्त्वयि" माघ० १४-४। पक्षे सर्वीयम्।

सार्वकामिक ಸಾರ್ವಕಾಮಿಕ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿರುವ. सर्वे कामाः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। "तीर्थमस्ति न भवार्णवबाह्यं सार्वकामिकमृते भवतस्तत्" किरा० १८-२५।

सार्वकालिक ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಇರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಉಂಟಾಗುವ. सर्वेषु कालेषु भवम् "ठञ्" (४-३-११)।

सार्वत्रिक ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ (वि०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಉಂಟಾಗುವ. सर्वत्र भवः "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಇರುವ. 3. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸುವ.

सार्वधातुक ಸಾರ್ವಧಾತುಕ (न०) ಧಾತ್ವಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ तिङ् ಮತ್ತು शित् (श ಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ) ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು. "तिङ् शित् सार्वधातुकम्" पा० सू० ३-४-११३।

सार्वजनिक ಸಾರ್ವಜನಿಕ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಜನರಿಗೂ ಹಿತವಾದ. सर्वजनाय हितम् "ठञ्" (वा० ५-१-९)।

सार्वजनीन ಸಾರ್ವಜನೀನ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಜನರಿಗೂ ಹಿತವಾದ. सर्वजनाय हितम् "खः" (वा० ५-१-९)। खस्य ईनादेशः (७-१-२)।

सार्वभौम ಸಾರ್ವಭೌಮ (पुं०) 1. ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಚಕ್ರಾಧಿಪತಿ, ರಾಷ್ಟ್ರದ ಅಧಿಪತಿ, ರಾಷ್ಟ್ರದ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರ ಹೊಂದಿರುವವನು. सर्वभूमेरीश्वरः "अण्" (५-१-४२)। "आज्ञाभङ्गं सहन्ते नृवर नृपतयः त्वादृशाः सार्वभौमाः" मुद्रा० ५-२२। 2. ಅಷ್ಟದಿಗ್ಗಜಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿಗ್ಗಜ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಗಜ. सर्वस्यां भूमौ विदितः "अण्" (५-१-४३)। उभयपदवृद्धिः (७-३-२०)।

सार्ववैद्य ಸಾರ್ವವೈದ್ಯ (पुं०) ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳನ್ನೂ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ವಿಪ್ರ. सर्ववेदानधीते "अण्" (४-२-५९)। अणो लुक् (वा० ४-२-५९)। सर्ववेदः — स एव सार्ववैद्यः स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

साल ಸಾಲ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. 2. ಸರ್ಜವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ. 3. ಪ್ರಾಕಾರ, ಸುತ್ತುಗೋಡೆ, ಬೇಲಿ. 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. सल्यते — षल (गतौ)

"घञ्" (३-३-१९)। "सालः पादपमात्रे स्यात्प्राकारे सर्जपादपे" मेदि०।

सालन ಸಾಲನ (पुं०) 1. ಸರ್ಜರಸ. 2. ಮರದ ಹಾಲು. सालः कारणत्वेनास्त्यस्य "नः" (५-२-१००)।

सालनिर्यास ಸಾಲನಿರ್ಯಾಸ (पुं०) 1. ಮರದ ಹಾಲು. 2. ಸರ್ಜ ರಸ.

सालपर्णी ಸಾಲಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆಮರ. सालस्य पर्णमिव पर्णमस्याः—"ङीष्" (४-१-६४)।

सालभञ्जिका ಸಾಲಭಂಜಿಕಾ (स्त्री०) ಪುತ್ಥಳಿಕೆ, ಬಟ್ಟೆ ಮರ ದಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬೊಂಬೆ. "पाञ्चालिका तु पाञ्चाली पुत्रिका सालभञ्जिका" कोशः। "दारुस्त्री सालभञ्जिका" त्रिकाण्ड०।

सालवेष्ट ಸಾಲವೇಷ್ಟ (पुं०) ಸರ್ಜ ರಸ.

सालातुरीय ಸಾಲಾತುರೀಯ (पुं०) ಪಾಣಿನಿ ಮುನಿ.

साला ಸಾಲಾ (स्त्री०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. 2. ಗೋಡೆ.

सालार ಸಾಲಾರ (न०) ಧನವನ್ನು ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲು ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಬೀರುವಿನ ಬೀಗ.

सालावृक ಸಾಲಾವೃಕ (पुं०) 1. ಶ್ವಾನ, ನಾಯಿ. सालाया वृक इव। 2. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. 3. ಮರ್ಕಟ, ಕಪಿ. "सालावृकाः कपिक्रोष्टुश्वानः" अम०।

सालोक्य ಸಾಲೋಕ್ಯ (न०) 1. ಸಮಾನ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ, ಒಂದೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. समानो लोको यस्य—सलोकस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಮೋಕ್ಷಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ ಮೋಕ್ಷ. ಪರಮಾತ್ಮನೊಡನೆ ಸಮಾನಲೋಕ (ವೈಕುಂಠ) ದಲ್ಲಿರುವುದು ಸಾಲೋಕ್ಯ. ಇದು ಸಾಯುಜ್ಯ ರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಒಂದು ಧರ್ಮ.

साल्व ಸಾಲ್ವ (पुं० ब० व०) 1. ಒಂದು ದೇಶ. 2. ಆ ದೇಶದ ಜನರು. (पुं०) 3. ಆ ದೇಶದ ರಾಜ. ಕಾಶಿರಾಜನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಅಂಬೆಯು ಈತನನ್ನು ವರಿಸಿದ್ದಳು. ಭೀಷ್ಮನು ಸ್ವಯಂವರ ಮಂಟಪದಿಂದ ಈಕೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸಾಲ್ವನು ಭೀಷ್ಮನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸೋತನು. 4. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ.

सावकाश ಸಾವಕಾಶ (वि०) 1. ಕಾಲದ ಅಂತರವುಳ್ಳ, ಅವಕಾಶದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ, ಮಧ್ಯೆ ಬಿಡುವುಳ್ಳ, ಮಧ್ಯೆ ವಿರಾಮವುಳ್ಳ. अवकाशेन सहितः। 2. ಒಂದು ನೆಲೆಯುಳ್ಳ, ಒಂದು ಆಶ್ರಯವುಳ್ಳ. (अव्य०) 3. ವಿರಾಮವಾಗಿ, ಮಧ್ಯೆ ವಿರಾಮ ಮಾಡಿಕೊಂಡು.

सावज्ञ ಸಾವಜ್ಞ (वि०) ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಉಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಗುರಿಯಾದ, ಅಪಮಾನ ಹೊಂದಿದ. अवज्ञया सह वर्तते। "यः सावज्ञो माधवश्रीनियोगे पुष्पैः शंसत्यादरं त्वत्प्रयत्ने" माल० ५-८।

सावद्य ಸಾವದ್ಯ (वि०) 1. ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಪಾಪಸಹಿತವಾದ. 3. ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. 4. ದೂಷಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सावधान ಸಾವಧಾನ (वि०) 1. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ನೋಡುವ, ಸರಿಯಾಗಿ ಗಮನಿಸುವ. अवधानेन सहितः। 2. ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮುಂಜಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. "सावधानमनसां समाधयः" याद० १७-१८।

सावधि ಸಾವಧಿ (वि०) 1. ಒಂದು ವಾಯಿದೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮುಂದಿನಕಾಲದ ಗಡುವುಳ್ಳ. अवधिना सह वर्तते। 2. ಒಂದು ಎಲ್ಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಒಂದು ಮೇರೆಯುಳ್ಳ. "सावधिस्तोयराशिस्ते यशोराशेस्तु नावधिः"।

सावन ಸಾವನ (पुं०) 1. ಯಜ್ಞದ ಸಮಾಪ್ತಿ. सवनस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಯಜಮಾನ, ಯಾಗಮಾಡುವವನು. 3. ವರುಣ. 4. ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ದಿವಸ, ಸೂರ್ಯನ ಗತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ದಿವಸ. ಒಂದು ತಿಥಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಲವು ಚಾಂದ್ರಮಾನದ ದಿವಸ. ಸೂರ್ಯನ ಗತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಹಗಲು ಮತ್ತು ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಲವು ಸಾವನ ದಿವಸ. "तिथिनैकेन दिवसश्चान्द्रमाने प्रकीर्तितः। अहोरात्रेण चैकेन सावनो दिवसः स्मृतः"। 5. ಮೂವತ್ತು ದಿವಸ (ಅಹೋರಾತ್ರ) ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾಸ (ತಿಂಗಳು). "त्रिंशता सौरदिवसैः सावनः परिकीर्तितः"।

सावर्णि ಸಾವರ್ಣಿ (पुं०) ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಮನು, ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಾದ ಛಾಯಾದೇವಿಯ ಪುತ್ರ. "विवस्वतश्च द्वे जाये विश्वकर्मसुते उभे। संज्ञा छाया च राजेन्द्र ये प्रागभिहिते तव। तृतीयां बडवामेके तासां संज्ञासुतास्त्रयः। यमो यमी श्राद्धदेवश्छायायाश्च सुतान् शृणु। सावर्णिस्तपती कन्या भार्या संवरणस्य या। अष्टमेऽन्तर आयाते सावर्णिर्भविता मनुः" भाग० ८-१३-९, १०।

सावर्ण्य ಸಾವರ್ಣ್ಯ (ನಂ) ಒಂದೇ ವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ, ಸಮಾನವರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ. सवर्णस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "सावर्ण्यभाजां प्रनिमागतानां लक्ष्यैः स्मरापाण्डुतयाङ्गनानाम्" माघ० ३-४७।

सावित्र ಸಾವಿತ್ರ (पुं०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ವಿಪ್ರ. सविता देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। 2. ವಸು. 3. ಪರಮೇಶ್ವರ. 4. ಸೂರ್ಯ. 5. ಕರ್ಣ. सवितुरपत्यं पुमान् "अण्" (४-१-९२)। "सोऽब्रवीत् मेघगम्भीरस्वरेण वदतां वरः। भ्राता भ्रातरमज्ञातं सावित्रः पाकशासनिम्" भा० आदि० १४६-८। 6. ಗರ್ಭ, ಜನನಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿನ ರೂಪ, ಭ್ರೂಣ. (नं०) 7. ಯಜ್ಞೋಪವೀತ. सविता देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। (वि०) 8. ಸೂರ್ಯನ ಸಂಬಂಧವಾದ. सवितुरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। 9. ಸೂರ್ಯನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. "सावित्रः शङ्करे वसौ" मेदि०। "यत्सावित्रैर्दीपितं भूमिपालैः लोकश्रेष्ठैः साधु शुद्धं चरित्रम्" उ० रा० १-४२।

सावित्री ಸಾವಿತ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಸಾಲ್ವದೇಶದ ರಾಜನಾದ ದ್ಯುಮತ್ಸೇನರಾಜನ ಪುತ್ರನಾದ ಸತ್ಯವಂತನ ಪತ್ನಿ, ಮದ್ರದೇಶದ ಅಶ್ವಪತಿರಾಜನ ಪುತ್ರಿ. ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಸೌದೆಯನ್ನು ತರಲು ಹೊರಟಿದ್ದ ಸತ್ಯವಂತನೊಡನೆ ತಾನೂ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಮೃತನಾದ ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ಕೊಂಡೊಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದ ಯಮನೊಡನೆ ಬಹಳ ಸಂವಾದಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಪತಿಯನ್ನು ಬದುಕಿಸಿ ತನ್ನ ಮಾವನಿಗೆ ನೇತ್ರಶಕ್ತಿ ಬರುವಂತೆಯೂ ಶತ್ರುಗಳು ಅಪಹರಿಸಿದ್ದ ರಾಜ್ಯ ಲಭಿಸುವಂತೆಯೂ ತನಗೂ ತನ್ನ ತಂದೆಗೂ ಪುತ್ರಸಂತಾನವಾಗುವಂತೆಯೂ ಅವನಿಂದ ವರವನ್ನು ಪಡೆದು ಸತ್ಯವಂತನೊಡನೆ ಸುಖವಾಗಿ ಬಂದು ತನ್ನ ಅತ್ತೆ ಮತ್ತು ಮಾವನ ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರಳಾದಳು. 2. ಪಾರ್ವತಿ. 3. ಬ್ರಹ್ಮನ ಪತ್ನಿ. "सावित्री सत्यवत्पत्न्यां ब्रह्मपत्न्युमयोरपि" मेदि०। 4. ಗಾಯತ್ರಿ. 5. ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರ, ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶ. ಉಪನಯನವು ಗಾಯತ್ರೀ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ ಸಾವಿತ್ರೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಪನಯನ ರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣೆ.

सावित्रीव्रत ಸಾವಿತ್ರೀವ್ರತ (नं०) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಕೃಷ್ಣ ಚತುರ್ದಶಿಯ ದಿನ ಹೆಂಗಸರು ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ವ್ರತ. "ज्येष्ठकृष्णचतुर्दश्यां सावित्रीमर्चयन्ति याः। वटमूले सोपवासा न ता वैधव्यमाप्नुयुः"। "ज्येष्ठे मासि चतुर्दश्यां सावित्रीव्रतमुत्तमम्। अवैधव्याय कुर्वन्ति स्त्रियःश्रद्धासमन्विताः"।

सावित्रीसूत्र ಸಾವಿತ್ರೀಸೂತ್ರ (नं०) ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಯಜ್ಞೋಪವೀತ. सावित्र्याः गायत्र्याः उपदेशकाले धृतं सूत्रम्।

साशंस ಸಾಶಂಸ (वि०) 1. ಆಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಬಯಸುವ. आशंसया सह वर्तते। (क्रि० वि०) 2. ಸಂಪೂರ್ಣ ಭರವಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ, ಬಹಳ ಆಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ.

साशङ्क ಸಾಶಂಕ (वि०) ಭಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಶಂಕೆಪಡುವ, ಹೆದರುವ. आशङ्कया सह वर्तते।

साशूक ಸಾಶೂಕ (पुं०) ಕಂಬಳಿ.

साश्रुधी ಸಾಶ್ರುಧೀ (स्त्री०) 1. ಪತ್ನಿಯ ತಾಯಿ. 2. ಪತಿಯ ತಾಯಿ. "स्यालो वारकीरोऽथ साश्रुधीः। श्वश्रूः" त्रिकाण्ड०।

साष्टाङ्ग ಸಾಷ್ಟಾಂಗ (पुं०) ವಿಧೇಯತೆಯಿಂದ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸುವುದು, ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ, ಅಷ್ಟಾಂಗಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ. अष्टभिरङ्गैः सहितः। ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವಾಗ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಿಗೂ ಭೂಸ್ಪರ್ಶವಾಗಬೇಕು. (1) ತೋಳುಗಳು (2) ಕಾಲುಗಳು (3) ಮಂಡಿಗಳು (4) ಎದೆ (5) ಶಿರಸ್ಸು (ತಲೆ) (6) ನೇತ್ರಗಳು (7) ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು (8) ವಚಸ್ಸು. ಇವು ಅಷ್ಟಾಂಗಗಳು. "दोर्भ्यां पद्भ्यां च जानुभ्यामुरसा शिरसा दृशा। मनसा वचसा चेति प्रणामोऽष्टाङ्ग ईरितः" वैद्यना० आह्निक०।

सास ಸಾಸ (वि०) ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. आसेन धनुषा सह वर्तते। "स सासिः सासुसूः सासः येयायेयाययायय:" किरा० १५-५।

सासुसू ಸಾಸುಸೂ (वि०) ಬಾಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. असून् सुवन्ति प्रेरयन्ति इति असुसुवो बाणाः, असुसूभिः सह वर्तते इति सासुसूः। "स सासिः सासुसूः सासः" किरा० १५-५।

सासूय ಸಾಸೂಯ (वि०) 1. ಈರ್ಷ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಸೂಯೆ ಪಡುವ, ಕರುಬುವ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು ಪಡುವ. असूयया सह वर्तते। (अव्य०) 2. ಅಸೂಯೆಯಿಂದ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚಿನೊಡನೆ, ಅಸಹನೆಯೊಡನೆ. "मा गा इत्युपरुद्धया यदपि सा सासूयमुक्ता सखी" शाकु० २-२।

सास्ना ಸಾಸ್ನಾ (स्त्री०) ಗಂಗೆದೊಗಲು, ಹಸುಗಳ ಕತ್ತಿನಿಂದ ಜೋಲಾಡುವ ಚರ್ಮದ ಪದರ. सस्ति — षस (स्वप्ने) "नः" (उ० ३-१५)। निपा०। "रोमन्थमन्थरचलद्गुरुसास्नमासां चक्रे निमीलदलसेक्षणमौक्षकेण" माघ० ५-६२। "सास्ना तु गलकम्बलः" अम०।

साहचर्य ಸಾಹಚರ್ಯ (न०) 1. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವುದು, ಸಂಗಡ ಓಡಾಡುವುದು, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು. सहचरस्य भावः कर्म वा — "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "मधुश्च ते मन्मथ साहचर्यादसावनुक्तोऽपि सहाय एव" कुमा० ३-२१। 2. ಯಾವಾಗಲೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಇರುವುದು, ನಿರಂತರ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವುದು. "तस्याः स्पृष्टे मनुजपतिना साहचर्याय हस्ते माङ्गल्योर्णावलयिनि पुरः पावकस्योच्छिखस्य" रघु० १६-८७।

साहचर्यनियम ಸಾಹಚರ್ಯನಿಯಮ (पुं०) ಸರ್ವದಾ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ ಒಂದು ಕಟ್ಟಳೆ, ಕಟ್ಟುಪಾಡು. साहचर्यस्य नियमः। ಧೂಮವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಎಂಬ ಧೂಮ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಇವೆರಡರ ಸಾಹಚರ್ಯವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿರುವುದು. ಇದೇ ಸಾಹಚರ್ಯ ನಿಯಮ. ಇದೇ ವ್ಯಾಪ್ತಿ. "यत्र धूमस्तत्राग्निरिति साहचर्यनियमो व्याप्तिः" त० स०।

साहय ಸಾಹಯ (वि०) ಸಹನೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು, ತಾಳ್ಮೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸುವವನು. षह (मर्षणे) + णिच् "शः" (३-१-१३८)।

साहस ಸಾಹಸ (न०) 1. ದಂಡೋಪಾಯ, ಸಾಮ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. सहसि बले भवम् "अण्" (४-३-५२)। सहसा बलेन निर्वृत्तम् "अण्" (४-२-६८) इति वा। 2. ಸುಲಿಗೆ, ದರೋಡೆ. "पैशुन्यं साहसं द्रोह ईर्ष्यासूयार्थदूषणम्। वाग्दण्डजं च पारुष्यं क्रोधजोऽपि गणोऽष्टकः" मनु० ७-४८। 3. ದುಡುಕು. "तृणमिव ततः प्राणान् मोक्तुं मनो विधृतं तया किमपरमतो निर्व्यूढं यत्करार्पणसाहसम्" मालती० ९-१०। 4. ಧೈರ್ಯ, ಧೃಷ್ಟತನ. 5. ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಮೀರಿ ನಡಸುವ ಕಾರ್ಯ. "वेगरोधात् क्षयाच्चैव साहसाद्विषमाशनात्। त्रिदोषो जायते यक्ष्मा गदो हेतुचतुष्टयात्"। 6. ಕ್ರೌರ್ಯ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಪರರನ್ನು ಪೀಡಿಸುವಿಕೆ, ವಿರುದ್ಧ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ. "तव गोप्यते किमिव कर्तुमिदं न सहास्मि साहसमसाहसिकी" माघ० ९-५९। 7. ದಂಡನೆ, ಶಿಕ್ಷೆ, ಜುಲ್ಮಾನೆ. 8. ವಿಮರ್ಶಿಸದೆ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಡಸುವ ಕೆಲಸ. "यद्येतत् साहसं तात यदि वा दुष्कृतं कृतम्। प्रियं वाप्यप्रियं वा ते वागुक्ता न मृषा भवेत्" भा० आदि०। 9. ದೋಷವೆಂದು ತಿಳಿಯದೆ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ಅಪರಾಧವೆಂದು ಆಲೋಚಿಸದೆ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. "मनुष्यमारणं स्तेयं परदाराभिमर्षणम्। पारुष्यमनृतं चैव साहसं पञ्चधा स्मृतम्"। 10. ಅಕಾರ್ಯ, ನೀಚಕಾರ್ಯ, ಪಾಪಕಾರ್ಯ. "साहसं तु बलात्कारकृतकार्ये दमेऽपि च" मेदि०। "साहसं तु दमे दुष्करकर्मणि। अविमृश्य कृतौ धाष्ट्र्ये" हेम०।

साहसिक ಸಾಹಸಿಕ (वि०) 1. ಬಲಾತ್ಕಾರ ಮಾಡುವವನು, ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡುವವನು, ನಿರ್ಬಂಧಿಸುವವನು, ಹಿಂಸಿಸುವವನು. सहसा बलेन वर्तते "ठक्" (४-४-२७)। "स्तेनाः साहसिका धूर्ताः कितवा योधकाश्च ये। असाक्षिणस्तु ते दुष्टाः तेषु सत्यं न विद्यते" व्यवहारतत्त्वम्। 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ, ಪ್ರಾಣಾಪಾಯವನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸದೆ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವವನು. सहसा व्याप्रियते — "ठक्" (४-४-२७)। 3. ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿಮೀರಿ ಸಾಹಸ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. "निर्व्यूढविषमव्यवसायनिष्ठापितप्रचण्डपाषण्डदोर्दण्डसाहसः साहसिकः खल्वेषः" मालती० ६। 4. ಸುಲಿಗೆ ಮಾಡುವವನು, ದರೋಡೆ ಮಾಡುವವನು. "नोपेक्षेत क्षणमपि राजा साहसिकं नरम्" मनु० ८-३४४।

साहसिक्य ಸಾಹಸಿಕ್ಯ (न०) 1. ಸಾಹಸಿಕನ ಕಾರ್ಯ, ಶಕ್ತಿಮೀರಿ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. साहसिकस्य कर्म "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "क्रामन् दन्ती दन्तिनः साहसिक्यात् ईषादण्डो मृत्युशय्यातलस्य" माघ० १८-४३। 2. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸುವುದು, ಬಲಾತ್ಕರಿಸುವುದು. 3. ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು.

साहसिन् ಸಾಹಸಿನ್ (वि०) 1. ಕಠಿನ, ನಿರ್ದಯ, ಕ್ರೂರ. साहसमस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಶಕ್ತಿಮೀರಿ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. 3. ಯೋಚಿಸದೆ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವವನು, ವಿಮರ್ಶೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. 4. ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು.

साहस्र ಸಾಹಸ್ರ (पुं०) 1. ಸಾವಿರ ಸೈನಿಕರಿಂದ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ರಾಜ. सहस्र "अण्" (५-२-१०३)। (न०) 2. ಸಾವಿರಗಳ ಗುಂಪು, ಸಾವಿರಗಳ ರಾಶಿ. सहस्राणां

समूहः "अण्" (४-२-३८)। "एतावन्ति च दासानां साहस्राण्युत सन्ति मे" भा०। 3. ಒಂದು ಸಾವಿರ. सहस्र स्वार्थे "अण्"। (वि०) 4. ಒಂದು ಸಾವಿರ ದಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. सहस्रेण क्रीतम् "अण्" (५-१-२७)। 5. ಸಾವಿರದ ಸಂಬಂಧವಾದ. सहस्रस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

साहायक ಸಾಹಾಯಕ (न०) ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಸಹಾಯ ಕರ್ಮ, ಸಹಾಯನ ಕಾರ್ಯ. सहायस्य भावः कर्म वा "वुञ्" (५-१-१३२)। "महाभराभुग्नशिरः सहस्र-साहायकव्यग्रभुजं प्रसस्रे" माघ० ३-२५।

साहाय्य ಸಾಹಾಯ್ಯ (न०) 1. ನೆರವು, ಒತ್ತಾಸೆ. सहायस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಸ್ನೇಹ, ಮೈತ್ರಿ.

साहित्य ಸಾಹಿತ್ಯ (न०) 1. ಗದ್ಯಪದ್ಯಾತ್ಮಕ ಕಾವ್ಯ, ಹಿತಾಹಿತಬೋಧಕ ವಾಕ್ಯಜಾಲ, ನಾನಾಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಮೈಗೂಡಿರುವ ವಾಙ್ಮಯ. हितेन सह वर्तते इति सहितम्—सहितानां (हिताहितौपयिकविषयाणां) भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। साहित्यप्रधानं शास्त्रं साहित्य-शास्त्रम्। ಕಾವ್ಯಗಳ ರಚನೆಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರ "काव्यशोभाकरान् धर्मानलङ्कारान् प्रचक्षते" ಎಂದು ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಸೊಬಗನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅಲಂಕಾರ ಶಾಸ್ತ್ರ "एकः शब्दः सम्यग्ज्ञातः सुप्रयुक्तः स्वर्गे लोके कामधुक् भवति" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಕವಿಗಳು ರಚಿಸುವ ಕಾವ್ಯ ಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಸಾಧುತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ ಪದಾರ್ಥ ಗಳ ಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗಿತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ ಭರತನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದ ನಾನಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮೇಳನವೇ ಸಾಹಿತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ. ಅದರಿಂದ सहितानां भावः साहित्यम् ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಸಂಗತವಾಗುವುದು. "काव्यं यशसेऽर्थकृते व्यवहारविदे शिवेतरक्षतये। सद्यः परनिर्वृतये कान्तासम्मितयोपदेशयुजे" (काव्यप्र०) "काव्यमानन्दाय यशसे कान्तातुल्यतयोपदेशाय च" (हेमचन्द्रः) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದಿಂದ ಕಾವ್ಯವು ಅನೇಕ ಶ್ರೇಯಃಸಾಧನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ रामादिवद्वर्तितव्यम् न रावणादिवत् ಎಂದು ಹಿತಾಹಿತಬೋಧಕ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಾಹಿತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಹಿತಾಹಿತೌ ಪಯಿಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡು ಜನಜೀವನವನ್ನು ಸುಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಬಹಳ ಉಪಯುಕ್ತ ವಾಗಿರುವುದು. ದೃಶ್ಯಶ್ರವ್ಯಾದಿ ನಾನಾವಿಧ ಕಾವ್ಯಸ್ವರೂಪ ನಿರೂಪಣಪರವಾದ ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರವು ಸಾಹಿತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಶರೀರ. "तैः शरीरं च काव्यानामलङ्काराश्च दर्शिताः। शरीरं तावदिष्टार्थव्यवच्छिन्ना पदावली" काव्या० १-१०। ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ. ತರ್ಕ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ. ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇವೆರ ಡಕ್ಕೂ ಸಮವಾದ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದು. साहित्यम साह्यम् ಇವೆಲ್ಲಾ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು. "ब्रह्मैव रसः। रसो वै सः" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ರಸವು ಕಾವ್ಯಗಳ ಜೀವಾತುವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದ ರಿಂದ ರಸವೂ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರಬೇಕು. ಮನುಷ್ಯನಾದವನು ವಿವೇಕದಿಂದ ಬಾಳಬೇಕಾದರೆ ವಿದ್ಯಾ ವಂತನಾಗಬೇಕು. ಇದು ಕಾವ್ಯಗಳ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ. "नरत्वं दुर्लभं लोके विद्या तत्र सुदुर्लभा। कवित्वं दुर्लभं तत्र शक्तिस्तत्र च दुर्लभा। व्युत्पत्तिर्दुर्लभा तत्र विवेकस्तत्र दुर्लभः" ಎಂಬ ವಚನ ಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ವಿವೇಕವು ಪ್ರಧಾನ ವಾದುದು.

ಸಾಹಿತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲೂ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. "अभ्रातेव पुंस एति प्रतीची-गर्तारुगिव सनये धनानाम्। जायेव पत्य उशती सुवासा उषा हस्रेव निरिणीते अप्सः॥ सूर्यस्येव वक्षसो ज्योतिरेषां समुद्रस्येव महिमा गभीरः। वातस्येव प्रजवो नान्येन स्तोमो वसिष्ठा अन्वेतवे वः" ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾಲಂಕಾರವನ್ನೂ "पञ्चस्रोतोऽम्बुं पञ्चयोन्युग्र-वक्रां पञ्चप्राणोर्मिं पञ्चबुद्ध्यादिमूलाम्। पञ्चावर्तां पञ्चदुःखौघवेगां पञ्चाशद्भेदां पञ्चपर्वामधीमः" ಎಂಬ ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ರೂಪಾಲಂಕಾರ ವನ್ನೂ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ವೇದ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಲಂಕಾರಗಳು ಪ್ರದರ್ಶಿತವಾಗಿರುವುದ ರಿಂದಲೂ ಆಗ್ನೇಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ "काव्यस्य नाटकादेश्च अलङ्कारान् वदाम्यहम्" ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಹಿತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸ್ತಾವವಿರುವುದ ರಿಂದಲೂ ಸಾಹಿತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಅನಾದಿಯೆಂದು ನಾವು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. "अत एव महाकाव्यं तत्कर्ता च महाकविः। वाग्वैदग्ध्यप्रधानेऽपि रस एवात्र जीवितम्" ಎಂದು ರಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 2. ಜೊತೆ ಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಸಂಗಡ ಇರುವುದು. "एकेनापि सुपुत्रेण सिंही स्वपिति निर्भयम्। सहैव दशभिः पुत्रैः भारं वहति गर्दभी" ಇಲ್ಲಿ ವರ್ತಮಾನಪದದ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ದಿಂದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ಎಂದು ಸಾಹಿತ್ಯಪದದ ಅರ್ಥ.

3. ಏಕಕಾರಕಾನ್ವಯದಿಂದ ಸಮಾನವಾದ ಏಕಕ್ರಿಯಾನ್ವಯ ಹೊಂದಿರುವುದು. "तुल्यवदेकक्रियान्वयित्वम्"। "साहित्यपाथोनिधिमन्थनोत्थं काव्यामृतं रक्षत हे कवीन्द्राः। यत्तस्य दैत्या इव लुण्ठनाय काव्यार्थचोराः प्रगुणीभवन्ति"॥ "सङ्गीतसाहित्यकलाविहीनः साक्षात्पशुः पुच्छविषाणहीनः"॥ ಎಂದು ಸಾಹಿತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸದಿಂದಲೇ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ವಿವೇಕದ ಜೀವನ ಲಭಿಸುವುದೆಂದು ಅಭಿಯುಕ್ತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

साह्य ಸಾಹ್ಯ (न०) 1. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವುದು, ಸಂಗಡ ಇರುವುದು. सहस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "विग्रहेऽस्मिन् भवान् साह्यं मम दातुमिहार्हसि" भा०। 2. ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಒತ್ತಾಸೆ, ನೆರವು. 3. ಸಾಹಿತ್ಯ.

साह्यकृत् ಸಾಹ್ಯಕೃತ್ (वि०) ಸಾಹಾಯ್ಯ ಮಾಡುವವನು, ನೆರವು ನೀಡುವವನು. साह्यं करोति--डुकृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

साह्वय ಸಾಹ್ವಯ (पुं०) 1 ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಾಳಗ, ಟಗರು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೂಜು. आह्वयेन सह वर्तते। "मेषादिप्राणिद्यूते स्यात् साह्वयश्च समाह्वयः" शब्दर०। (वि०) 2. ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ.

सिंह ಸಿಂಹ (पुं०) 1. ಮೃಗಗಳ ಅಧಿಪತಿ, ಕೇಸರಿ. सिञ्चति — षिच (क्षरणे) "कः" धातोरन्त्यस्य हकारः नुम् च (उ० ५-६२)। हिनस्ति—हिसि (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। इति वा। "भवेद्वर्णागमाद्धंसः सिंहो वर्णविपर्ययात्"। "सिंहानामपि हन्तारं सिंहवक्त्रविभूषणैः" याद० १६-६। "सिंहो बली द्विरदकुञ्जरमांसभोजी संवत्सरेण कुरुते रतिमेकवारम्। पारावतः खलु शिलाकणमात्रभोजी कामी भवेदनुदिनं वद कोऽत्र हेतुः"?। 2. ಸಿಂಹರಾಶಿ, ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ 12 ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ 5ನೆಯ ರಾಶಿ. 3. (ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) ಉತ್ತಮ, ಶ್ರೇಷ್ಠ. "एष साङ्ग्रामिको न्याय्यः एष धर्मः सनातनः। इयं हि रघुसिंहानां वीरचारित्रपद्धतिः" उ० रा० ५-२२। "सिंहः कण्ठीरवे राशौ सत्तमे चोत्तरस्थितः" मेदि०।

सिंहतल ಸಿಂಹತಲ (पुं०) ಅಂಜಲಿ, ಬೊಗಸೆ, ತೆರೆದು ಜೋಡಿಸಿದ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳ ಸಂಪುಟ. सिंहस्येव तलमस्य।

सिंहद्वार ಸಿಂಹದ್ವಾರ (न०) ಗೃಹದ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರ, ಮನೆಯ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಬಾಗಿಲು.

सिंहध्वनि ಸಿಂಹಧ್ವನಿ (पुं०) 1. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವೀರರ ಶಬ್ದ, ಸಿಂಹನಾದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ವೀರರ ಶಬ್ದ. सिंहस्येव ध्वनिः। 2. ಸಿಂಹದ ಗರ್ಜನೆ. "दृष्टः कथंचिद्गवयैर्विविग्नैरसोढसिंहध्वनिरुन्ननाद" कुमा० १-५६। **–नादः –ನಾದಃ.** "क्ष्वेडा तु सिंहनादः स्यात्" अम०।

सिंहपुच्छी ಸಿಂಹಪುಚ್ಛೀ (स्त्री०) 1. ನರಿಬಾಲದ ಹುಲ್ಲು. 2. ನರಿಹೊನ್ನೆ ಗಿಡ.

सिंहयाना ಸಿಂಹಯಾನಾ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

सिंहल ಸಿಂಹಲ (पुं०) 1. ಸಿಂಹಳ ದೇಶ, ಸಿಲೋನ್ ದೇಶ. ಇದೊಂದು ದ್ವೀಪ. (पं० ब० व०) 2. ಸಿಂಹಲ ದ್ವೀಪದ ಜನರು. (न०) 3. ತಗರ. 4. ಹಿತ್ತಾಳೆ. 5. ಮರದ ತೊಗಟೆ.

सिंहवाहन ಸಿಂಹವಾಹನ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. **–वाहिनी –ವಾಹಿನೀ.** ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

सिंहसंहनन ಸಿಂಹಸಂಹನನ (वि०) 1. ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರ ರೂಪವುಳ್ಳವನು, ಸುಂದರವಾದ ಅಂಗ ಮತ್ತು ಆಕಾರವುಳ್ಳವನು. सिंहं श्रेष्ठं संहननं यस्य। "वराङ्गरूपोपेतो यः सिंहसंहननो हि सः" अम०। (न०) 2. ಸಿಂಹವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು. सिंहस्य संहननम्।

सिंहावलोकन ಸಿಂಹಾವಲೋಕನ (न०) ಸಿಂಹದಂತೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ನೋಡುವುದು. ಸಿಂಹವು ನಡೆದಾಡುವಾಗ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರ ಹೋಗಿ ಹಿಂದೆ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವುದು ಅದರ ಸ್ವಭಾವ. ಅದರಂತೆಯೇ ಮನುಷ್ಯನು ಹಿಂದೆ ತಾನು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗುವನು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "**ಸಿಂಹಾವಲೋಕನ**" ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುವುದು.

सिंहासन ಸಿಂಹಾಸನ (न०) ಸುವರ್ಣ (ಚಿನ್ನ) ದಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಸಿಂಹಾಕಾರದ ರಾಜನ ಆಸನ. सिंहाकारमासनम् सिंह इवासनम् वा। "नृपासनं तु यद्भद्रासनं सिंहासनं तु तत्। हैमम्" अम०।

सिंहास्य ಸಿಂಹಾಸ್ಯ (पुं०) ಆಡುಸೋಗೆ. सिंहः आस्यमस्य।

सिंहिका ಸಿಂಹಿಕಾ (स्त्री०) ರಾಹುವಿನ ತಾಯಿ. **–सुतः –ಸುತಃ, –सूनुः –ಸೂನುಃ.** (पुं०) ರಾಹು.

सिंही ಸಿಂಹೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಸಿಂಹ. सिंह "ङीष्" (४-१-६३)। 2. ರಾಹುವಿನ ತಾಯಿ ಸಿಂಹಿಕೆ. 3. ಆಡುಸೋಗೆ. 4. ಬದನೆಗಿಡ.

सिकता ಸಿಕತಾ (स्त्री०) 1. ಮರಳು ಮಿಶ್ರವಾದ ಭೂಮಿ. सिक (सेचने) "अतच्" बाहु०। (स्त्री० ब० व०) 2. ಮರಳು, ಪುಲಿನ. "सिकता स्त्री सिकतिले वालुकायां तु भूमनि" मेदि०। "लभेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः पीडयेत्" भर्तृ० १-५। (वि०) 3. ಮರಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. सिकताः सन्त्यत्र "अण्" (५-२-१०४)। अणो लुप् (५-२-१०५)। "सिकता स्त्री सिकतिले वालुकायां तु भूमनि" मेदि०।

सिकतामय ಸಿಕತಾಮಯ (न०) 1. ಮರಳಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ದಡ, -ತೀರ. सिकतानां विकारः "मयट्" (४-३-४३)। 2. ಮರಳುದಿಣ್ಣೆ.

सिकतावत् ಸಿಕತಾವತ್ (वि०) ಮರಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. सिकताः सन्त्यत्र "मतुप्" (५-२-१०५)।

सिकतिल ಸಿಕತಿಲ (वि०) ಮರಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. सिकताः सन्त्यत्र — "इलच्" (५-२-१०५)।

सिक्त ಸಿಕ್ತ (वि०) 1. ಸೇಚನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿಂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. षिच (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "सिक्ता इवामृतरसेन मुहुर्जनानां क्लान्तिच्छिदो वनवनस्पतयस्तदानीम्" माघ० ५-१६। 2. ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सिक्तायाः क्षणमभिषिच्य पूर्वमन्यामन्यस्याः प्रणयवता बताबलायाः" ८-४३।

सिक्तवत् ಸಿಕ್ತವತ್ (वि०) ಸೇಚನೆ ಮಾಡಿದವನು, ಸಿಂಪಿಸಿದವನು, ಚಿಮುಕಿಸಿದವನು. षिच (क्षरणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

सिक्थ ಸಿಕ್ಥ (पुं०) 1. ಅನ್ನದ ಅಗುಳು. षिच (क्षरणे) "थक्" (उ० २-७)। 2. ಗ್ರಾಸ, ಅನ್ನದ ಒಂದು ತುತ್ತು. (न०) 3. ಜೇನುಮೇಣ. "सिक्थो भक्तपुलाके ना मधूच्छिष्टे नपुंसकम्" मेदि०।

सिक्थक ಸಿಕ್ಥಕ (न०) ಜೇನುಮೇಣ. सिक्थ स्वार्थे "कन्"।

सिङ्घाण ಸಿಂಘಾಣ (न०) 1. ನಾಸಾಮಲ, ಸಿಂಬಳ. 2. ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಲುಬು, ತುಕ್ಕು. "सिङ्घाणं तु घ्राणमलेऽयःकिट्टे काचभाजने" हेम०।

सिङ्घाणक ಸಿಂಘಾಣಕ (न०) ನಾಸಾಮಲ, ಸಿಂಬಳ.

सिङ्घिणी ಸಿಂಘಿಣೀ (स्त्री०) ನಾಸಿಕೆ, ಮೂಗು.

सिचय ಸಿಚಯ (पुं०) 1. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. 2. ಜೀರ್ಣ ವಸ್ತ್ರ, ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟೆ. "पटच्चरं जीर्णवस्त्रं सिचयप्रोथशाटकाः" त्रिकाण्ड०।

सिच्यमान ಸಿಚ್ಯಮಾನ (वि०) ಸೇಚನೆಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸಿಂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. षिच (क्षरणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

सिञ्चत् ಸಿಂಚತ್ (वि०) 1. ಚಿಮುಕಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಿಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ. षिच (क्षरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रेम्णोरः प्रणयिनि सिञ्चति प्रियाया सन्तापं नवजलविप्रुषो गृहीत्वा" माघ० ८-४०। 2. ನೀರು ಎರೆಯುತ್ತಿರುವ. "विश्रान्तः सन् व्रज वननदीतीरजातानि सिञ्चन्" मेघ० १-२६। स्त्रियां सिञ्चती, -न्ती। "सिञ्चन्त्याः कथमपि बाहुमुन्नमय्य प्रेयांसं मनसिजदुःखदुर्बलायाः" माघ० ८-३४।

सिञ्चमान ಸಿಂಚಮಾನ (वि०) ಸೇಚನೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಿಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ. षिच (क्षरणे) कर्त० "शानच्" (३-२-१२४)।

सिञ्जारव ಸಿಂಜಾರವ (स्त्री०) ಆಭರಣಗಳ ಶಬ್ದ, ಒಡವೆಗಳ ಸದ್ದು.

सिञ्जित ಸಿಂಜಿತ (न०) ಆಭರಣಗಳ ಶಬ್ದ. सिजि (अव्यक्ते शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "व्यनीयत प्रत्युपदेशलुब्धैरादित्सुभिर्नूपुरसिञ्जितानि" कुमा० १-३४।

सित ಸಿತ (पुं०) 1. ಶುಕ್ಲವರ್ಣ, ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ. सिनोति मनः — षिञ् (बन्धने) "क्तः" (उ० ३-८९)। 2. ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ, ಮಾಸದ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ. 3. ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು. 4. ಶರ, ಬಾಣ. (न०) 5. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. 6. ಚಂದನ, ಗಂಧ. 7. ಮೂಲಂಗಿ ಗೆಡ್ಡೆ. (वि०) 8. ಬಿಳುಪಾದ, ಶುಕ್ಲವರ್ಣದ. "सितच्छदानामपदिश्य धावतां रुतैरमीषां ग्रथिताः पतत्रिणाम्" किरा० ४-३०। षिञ् (बन्धने) "क्तः" (उ० ३-८९)। "सितं सितिम्ना सुतरां मुनेर्वपुर्विसारिभिः सौधमिवाथ लम्भयन्" माघ० १-२५। 9. ಸಮಾಪ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿದ. षो (अन्तकर्मणि) "क्तः" (३-२-१०२)। 10. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. षिञ् (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "सितस्त्ववसिते बद्धे वर्णे" हेम०। (स्त्री०) **सिता ಸಿತಾ.** 11. ಸಕ್ಕರೆ. "सिता तु शर्करा" हेम०।

सितकर ಸಿತಕರ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. सिताः करा अस्य। "वसनमिव मुखस्य स्रंसते सम्प्रतीदं सितकरकरजालं वासवाशायुवत्याः" माघ० ११-१६। 2. ಕರ್ಪೂರ.

सितच्छत्र ಸಿತಚ್ಛತ್ರ (न०) ಬಿಳಿಯ ಛತ್ರಿ, ಶ್ವೇತಚ್ಛತ್ರ.

सितच्छत्रा ಸಿತಚ್ಛತ್ರಾ (स्त्री०) ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆ. सितं शुभ्रं छत्रमस्याः ।

सितच्छत्रित ಸಿತಚ್ಛತ್ರಿತ (वि०) ಶ್ವೇತಚ್ಛತ್ರದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सितच्छत्रं सञ्जातमस्य "इतच्" (५-२-३६)। सितच्छत्रं श्वेतातपत्रमिवाचरन्तं कृतं वा । "नलः सितच्छत्रितकीर्तिमण्डलः स राशिरासीन्महसां महोज्ज्वलः" नैष० १-१ ।

सितच्छद ಸಿತಚ್ಛದ (पुं०) ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. सितौ छदौ पक्षौ यस्य । "सितच्छदानामपदिश्य धावतां रुतैरमीषां ग्रथिताः पतत्रिणाम्" किरा० ४-३० ।

सितजलधि ಸಿತಜಲಧಿ (पुं०) ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರ. "सितजलधौ रविमण्डले च सिद्धाम्" याद० २४-४।

सितदीधिति ಸಿತದೀಧಿತಿ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. सिता दीधितयोऽस्य। "इति निश्चितप्रियतमागतयः सितदीधितावुदयवत्यबलाः" माघ० ९-४३ । 2. ಕರ್ಪೂರ.

सितपुष्प ಸಿತಪುಷ್ಪ (न०) ಕೊನ್ನಾರಿಯ ಒಂದು ಭೇದ, ತುಂಗಮುಸ್ತೆ, ಕೈವರ್ತಮುಸ್ತಕ.

सितमाष ಸಿತಮಾಷ (पुं०) ರಾಜಮಾಷ, ಅಲಸಂದೆ, ತಡಗುಣಿ. "सितमाषो राजमाषः" हारा० ।

सितशूक ಸಿತಶೂಕ (पुं०) ಯವಧಾನ್ಯ. सितः शूको यस्य ।

सितसप्ति ಸಿತಸಪ್ತಿ (पुं०) 1. ಅರ್ಜುನ. सिताः सप्तयो यस्य । "किरीटी श्वेतवाहनः" । "स भवस्य भवक्षयैकहेतोः सितसप्तेश्च विधास्यतोः सहार्थम्" किरा० १३-१९। 2. ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆ.

सितसर्षप ಸಿತಸರ್ಷಪ (पुं०) ಬಿಳಿಯ ಸಾಸವೆ. सितः सर्षपः ।

सिता ಸಿತಾ (स्त्री०) ಸಕ್ಕರೆ. सिनोति — षिञ् (बन्धने) "क्तः" (उ० ३-८९)। "शर्करा सिता" अम० ।

सितांशु ಸಿತಾಂಶು (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. सिता धवला अंशवोऽस्य । "उत्क्षिप्तमुच्छ्रितसितांशुकरावलम्बैरुत्तम्भितोडुभिरतीवतरां शिरोभिः" माघ० ४-२५ । 2. ಕರ್ಪೂರ.

सिताचल ಸಿತಾಚಲ (पुं०) ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ. सितोऽचलः। "तमुन्मदोदग्रवृषाधिरूढं सिताचले मेरुमिव ज्वलन्तम्" याद० २०-२९ ।

सिताजाजी ಸಿತಾಜಾಜೀ (स्त्री०) ಬಿಳಿಯ ಜೀರಿಗೆ.

सितानन ಸಿತಾನನ (पुं०) 1. ಗರುಡ, ವೈನತೇಯ. सितमाननमस्य । (वि०) 2. ಬಿಳಿಯ ಮುಖವುಳ್ಳ.

सितापाङ्ग ಸಿತಾಪಾಂಗ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. सितौ अपाङ्गौ यस्य। "प्रचलाकी सितापाङ्गशिखाचलगलव्रताः" त्रिकाण्ड० ।

सिताभ्र ಸಿತಾಭ್ರ (पुं०) ಕರ್ಪೂರ. सितं शुक्लमभ्रति प्राप्नोति—अभ्र (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "सिताभ्रो हिमवालुका" अम० । "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **-अभ्रकम् -ಅಭ್ರಕವು.**

सिताम्बर ಸಿತಾಂಬರ (पुं०) ಶ್ವೇತಾಂಬರ ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಶ್ವೇತಾಂಬರ ಪಂಥದ ಜೈನಭಿಕ್ಷು. सितमम्बरं यस्य ।

सिताम्भोज ಸಿತಾಂಭೋಜ (न०) ಬಿಳಿಯ ಕಮಲ.

सितासित ಸಿತಾಸಿತ (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ. वर्णेन सितः वस्त्रेण असितः । 2. ಬಿಳುಪು ಮಿಶ್ರವಾದ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣವುಳ್ಳ. "ते हया बह्वशोभन्त मिश्रिता वातरंहसः। सितासिता महाराज यथा व्योम्नि बलाहकाः" भा० द्रोण० ।

सितासितगुण ಸಿತಾಸಿತಗುಣ (पुं०) ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸು ಈ ಗುಣಗಳ ರೂಪವಾದ ಸೂತ್ರ (ದಾರ). सितासितगुणा एव सूत्राणि । सिततदितरगुणाः सत्त्वरजस्तमांसि त एव गुणाः सितासितानि सूत्राणि। "सितासितगुणारब्धैः पाशजालैर्दुरत्ययैः" याद० १६-११८ ।

सिताह्वय ಸಿತಾಹ್ವಯ (पुं०) ಬಿಳಿಯ ನುಗ್ಗೆಮರ.

सिति ಸಿತಿ (वि०) 1. ಬಿಳುಪಾಗಿರುವ. 2. ಕಪ್ಪಾಗಿರುವ.

सितिकण्ठ ಸಿತಿಕಂಠ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ.

सितिमन् ಸಿತಿಮನ್ (पुं०) 1. ಬಿಳುಪು, ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ. सितस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२) । "सितं सितिम्ना सुतरां मुनेर्वपुर्विसारिभिः सौधमिवाथ लम्भयन्" माघ० १-२५ । 2. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ.

सितिवासस् ಸಿತಿವಾಸಸ್ (पुं०) ಬಲರಾಮ. सिति नीलं वासो यस्य ।

सितेतर ಸಿತೇತರ (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬತ್ತ. सितादितरः। 2. ಹುರುಳಿ. (वि०) 3. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ. "नीवीमतिक्रम्य सितेतरस्य तन्मेखलामध्यमणेरिवार्चिः" कुमा० १-३८ । (द्विव०) 4. ಬಲರಾಮ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ.

सितोदर ಸಿತೋದರ (पुं०) ಕುಬೇರ. सितमुदरं यस्य ।

सितोद्भव ಸಿತೋದ್ಭವ (न०) ಬಿಳಿಯ ಚಂದನ. सितः उद्भवो यस्य ।

सितोपल ಸಿತೋಪಲ (न०) 1. ಹರಳು, ಸ್ಫಟಿಕರೂಪದ ಶುದ್ಧ ಶಿಲೆ. (पुं०) 2. ಸ್ಫಟಿಕ. **–उपला –ಉಪಲಾ.** ಸಕ್ಕರೆ.

सिद्ध ಸಿದ್ಧ (पुं०) 1. ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಪಡೆದವನು. सिद्धिरस्यास्ति अर्शादि० "अच्" (५-२-१२७)। ಅಣಿಮಾದಿ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧರೆಂದು ಹೆಸರು. "ववृधे समरस्तत्र सुभगस्वर्गसङ्क्रमः। सिद्धगन्धर्वयूथानां चित्तताण्डवदेशिकः" याद० २२-२२३ । 2. ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದವನು, ಅಮಾನುಷ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿ ಮೊದಲಾದವರು. 3. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ 21ನೆಯ ಒಂದು ಯೋಗ. "जितेन्द्रियः सर्वकलानिधानो गौरोऽतिशूरो मधुरो विनीतः। सत्योपपन्नो कृतभूरिभोगो यस्य प्रसूतौ किल सिद्धयोगः"। 4. ದೈವಜ್ಞ, ದೈವಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು, ಭವಿಷ್ಯತ್ತನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು. "अन्यथा क्व सिद्धादेशप्रत्ययप्रार्थितायाः सिंहलेश्वरदुहितुः समुद्रे फलकासादनम्" रत्ना०। 5. ಕರಿ ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. 6. ಮೊಕದ್ದಮೆ, ವ್ಯಾಜ್ಯ, ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ವ್ಯವಹಾರ. "सिद्धो ना व्यासादौ भेदे योगस्य देवयोनेश्च" मेदि०। (वि०) 7. ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ, ಉಂಟಾದ. "सिद्धमबल सवलत्वमहो तव रोहिणीतनयसाहचर्यतः" माघ० १५-२४। 8. ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. "एवं तौ लोकसिद्धाभिः क्रीडाभिश्चेरतुर्वने" भाग० १०-१८-१६। "नैसर्गिकी सुरभिणः कुसुमस्य सिद्धा मूर्ध्नि स्थितिर्न चरणैरवताडनानि" उ० रा० १-१४। 9. ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. "सम्यगनुष्ठितो मन्त्रो यदि सिद्धिर्न जायते। पुनस्तेनैव कर्तव्यं ततः सिद्धो भवेद्ध्रुवम्"। 10. ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ, ಸಜ್ಜಾಗಿರುವ. "सिद्धमन्नं परित्यज्य भिक्षामटति दुर्मतिः"। 11. ನೆರವೇರಿಸಿದ. 12. ನಿತ್ಯವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ. 13. ರುಜುವಾತಾದ, ದೃಢಪಟ್ಟಿರುವ. "तस्मादिन्द्रियं प्रत्यक्षप्रमाणमिति सिद्धम्" त० सं०। 14. ತೀರ್ಮಾನವಾದ, ಇತ್ಯರ್ಥವಾದ. 15. ಪಕ್ವವಾದ, ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುದು). "अभ्रच्छाया खलप्रीतिः सिद्धमन्नं च योषितः। किञ्चित्कालोपभोग्यानि यौवनानि धनानि च" पञ्चतं० २-१२०। 16. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು, ಖ್ಯಾತಿಪಡೆದವನು, ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿ. 17. ಅಣಿಮಾದಿ 32 ವಿಧ ಸಿದ್ಧಿಪಡೆದವನು. 18. ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆದವನು. "अहो दानव सिद्धोऽसि यस्य ते मतिरीदृशी" भाग० ६-१२-१९। "सिद्धः पुमान् देवयोनौ नित्यनिष्पन्नयोस्त्रिषु" नानार्थर०।

सिद्धक ಸಿದ್ಧಕ (पुं०) 1. ಸಾಲವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ. 2. ಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ.

सिद्धगङ्गा ಸಿದ್ಧಗಂಗಾ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ, ಸಿದ್ಧರಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವನದಿ. सिद्धैः सेविता गङ्गा। "क्वचित् सिद्धजनाकीर्णां पश्य मन्दाकिनीं नदीम्" रामा०।

सिद्धदेव ಸಿದ್ಧದೇವ (पुं०) ಮಹಾದೇವ, ಪರಶಿವ.

सिद्धपुष्प ಸಿದ್ಧಪುಷ್ಪ (पुं०) ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ.

सिद्धरस ಸಿದ್ಧರಸ (पुं०) 1. ಪಾದರಸ. 2. ಒಂದು ಖನಿಜ ಲೋಹ.

सिद्धसलिल ಸಿದ್ಧಸಲಿಲ (न०) ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. सिद्धं पक्वं सलिलम्।

सिद्धसाधन ಸಿದ್ಧಸಾಧನ (न०) 1. ಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಸಾಧಿಸುವುದು. सिद्धस्य साधनम्। ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಯಿರುವುದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾದ ನಂತರವೂ "पर्वतो वह्निमान् धूमात्" ಎಂದು ಮತ್ತೆ ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಹೊರಟಿರುವುದು ಸಿದ್ಧಸಾಧನ. ಇದೊಂದು ದೋಷ. (पुं०) 2. ಬಿಳಿಯ ಸಾಸವೆ.

सिद्धसिन्धु ಸಿದ್ಧಸಿಂಧು (स्त्री०) ಆಕಾಶಗಂಗೆ, ಗಂಗಾನದಿ. सिद्धसेविता सिन्धुः। "भेजेऽभितः पातुकसिद्धसिन्धोरभूतपूर्वां रुचमम्बुराशेः" माघ० ३-३।

सिद्धसेन ಸಿದ್ಧಸೇನ (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. सिद्धा सेना यस्य।

सिद्धा ಸಿದ್ಧಾ (स्त्री०) 1. ಋದ್ಧಿ, ಐಶ್ವರ್ಯ. 2. ಒಬ್ಬ ಯೋಗಿನಿ.

सिद्धान्त ಸಿದ್ಧಾಂತ (पुं०) 1. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಸನ ಮಾಡಿ (ತಳ್ಳಿಹಾಕಿ) ಪ್ರಮಾಣಪೂರ್ವಕ ವಾದದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು. सिद्धः अन्तो यस्मात्। 2. ಪರೀಕ್ಷಕನಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಿ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತವು (1) सर्वतन्त्रसिद्धान्तः (2) प्रतितन्त्रसिद्धान्तः (3) अधिकरणसिद्धान्तः ಮತ್ತು (4) अभ्युपगमसिद्धान्तः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. 3. ಮತತತ್ತ್ವ. ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಅಸ್ಪದವಿಲ್ಲದಂತೆ ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳಿಂದ ನಿರೂಪಿತವಾದ ತತ್ತ್ವ. 4. ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥ. ಇದು

ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ. (1) ब्रह्मसिद्धान्तः (2) सोमसिद्धान्तः (3) सूर्यसिद्धान्तः (4) बृहस्पतिसिद्धान्तः (5) गर्गसिद्धान्तः (6) नारदसिद्धान्तः (7) पराशरसिद्धान्तः (8) पुलस्त्यसिद्धान्तः ಮತ್ತು (9) वसिष्ठसिद्धान्तः।

सिद्धान्तिन् ಸಿದ್ಧಾನ್ತಿನ್ (ಪುಂ) 1. ವಾದಮಾಡಿ ತನ್ನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವವನು, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಲಿಸಿ ಪ್ರಮಾಣೋಪನ್ಯಾಸಪೂರ್ವಕ ಅದನ್ನು ನಿರಸನ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಮತತತ್ತ್ವವನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವವನು. सिद्धान्तोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಮೀಮಾಂಸಕ.

सिद्धापगा ಸಿದ್ಧಾಪಗಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸಿದ್ಧ ಪುರುಷರಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ ನದಿ, ಗಂಗಾನದಿ. सिद्धसेविता आपगा।

सिद्धार्थ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ (ಪುಂ) 1. ಶಾಕ್ಯಸಿಂಹ, ಬುದ್ಧದೇವ. सिद्धोऽर्थो यस्य। 2. ಬಿಳಿಯ ಸಾಸವೆ. सिद्धोऽर्थोऽस्मात्।

सिद्धि ಸಿದ್ಧಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. (ಕಾರ್ಯ) ನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡುವುದು, ಕಾರ್ಯವು ನೆರವೇರುವುದು. षिधु (संराद्धौ) "क्तिन्" (३-३-१७४)। "क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति महतां नोपकरणे"। 2. ಫಲ, ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಣಾಮ. "शास्त्रं हि निश्चितधियां क्व न सिद्धिमेति" माघ० ५-४७। 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅಣಿಮಾದಿ ಎಂಟು ಸಿದ್ಧಿಗಳು. **अणिमाद्यष्ट सिद्धयः**— (1) अणिमा — ಪರಮಾಣುವಿನಂತೆ ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪ ಪಡೆಯುವುದು. (2) महिमा — ವಿಭುತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿ. (3) लघिमा — ಕಾರ್ಪಾಸ (ತೂಲ) ದಂತೆ ಬಹಳ ಲಘುವಾಗುವುದು. (4) गरिमा — ಮೇರುಪರ್ವತದಂತೆ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾಗುವುದು. (5) प्राप्तिः — ಚಂದ್ರಮಂಡಲಾದಿ ಗಮನ. (6) प्राकाम्यम्—ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವ. (7) वशित्वम् —ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ನಿಯಂತ್ರಣ ಮತ್ತು (8) ईशित्वम् —ಸಕಲ ಭೂತಗಳ ಉತ್ಪಾದನೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. "सिद्धीरष्टौ दधदिव तदा सेवितस्ताभिरेकः क्रीडायोगी निरवधिमसौ निर्वृतिं निर्विवेश" याद० १४-७८। 4. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. "कामक्रोधौ तु संयम्य ततः सिद्धिं नियच्छति" मनु० १२-११। 5. ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರದ (ಮೊಕದ್ದಮೆಯ) ತೀರ್ಪು. 6. ಔಷಧಗಳ ಯೋಜನೆ, ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಔಷಧಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು. 7. **ವಿಷ್ಕಂಭಾದಿ** ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಯೋಗ. 8. ಪಾದುಕೆ. 9. ವೃದ್ಧಿ. 10. ಬುದ್ಧಿ. 11. ಗೋಪನಮಾಡುವುದು, ಮರೆಮಾಡುವುದು, ಬಚ್ಚಿಡುವುದು. 12. ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ. "ते समाधावुपसर्गा व्युत्थाने सिद्धयः"। "जन्मौषधिमन्त्रतपःसमाधिजाः सिद्धयः" पात० सू०। **जन्मना सिद्धिः**—ಯಕ್ಷಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಕಾಶಗಮನಾದಿ ಸಿದ್ಧಿ. **ओषधिभिः सिद्धिः**—ಅಸುರರ ಭವನದಲ್ಲಿ ಮಾಂಡವ್ಯಾದಿ ಮುನಿಗಳ ರಸಾಯನಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಿದ್ಧಿ. **मन्त्रेण सिद्धिः** — ಅಣಿಮಾದಿ ಸಿದ್ಧಿ. **तपसा सिद्धिः**— ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಲಭಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿತ್ವಾದಿ ಸಿದ್ಧಿ. **समाधिजसिद्धिः**—ಪರಮಾಣು ಮೊದಲಾಗಿ ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಯವರೆಗಿನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ರೂಪ ಸಿದ್ಧಿ. 13. ಸಾಂಖ್ಯೋಕ್ತವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಆಧಿದೈವಿಕ ಮತ್ತು ಆಧಿಭೌತಿಕರೂಪ ದುಃಖತ್ರಯದ ವಿಘಾತ ರೂಪ ಸಿದ್ಧಿ. 14. ನಿಶ್ಚಯ. **ಉದಾ :** ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಧೂಮದಿಂದ ವಹ್ನಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕೆ पर्वतो वह्निमान् ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಯ. 15. ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ. ಇದು उत्तमा, मध्यमा ಮತ್ತು अधमा ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಪರಕಾಯ ಪ್ರವೇಶವು ಉತ್ತಮ ಸಿದ್ಧಿ. ಖ್ಯಾತಿ ವಾಹನ ಆಭರಣಾದಿ ಲಾಭವು ಮಧ್ಯಮ ಸಿದ್ಧಿ. ಧನಕನಕ ಪುತ್ರಗೃಹಾದಿ ಲಾಭವು ಅಧಮ ಸಿದ್ಧಿ. 16. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 17. ಸಜ್ಜಾಗಿರುವುದು. 18. ಋದ್ಧಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಗುದಿಗರ ದ್ರವ್ಯ. 19. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. "सिद्धिः स्त्री योगनिष्पत्तिपादुकान्तर्द्धिवृद्धिषु" मेदि०। 20. ರಾಜನ ಪ್ರಭುಸಿದ್ಧಿ ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಉತ್ಸಾಹ ಸಿದ್ಧಿಗಳೆಂಬ ಸಿದ್ಧಿತ್ರಯ. 21. ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. उपायैरयमेव साध्यते — षिधु (गत्याम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अयमेवह्युपायैश्च सिद्धिः स्यात् साध्यते यतः" इति निरुक्तिः। "अजः सर्वेश्वरः सिद्धः सिद्धिः सर्वादिरच्युतः" वि० स०।

सिद्धिद ಸಿದ್ಧಿದ (ಪುಂ) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. ಸಾಧಕರಿಗೆ ಅಣಿಮಾದಿ ಅಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. अणिमगरिमादिसिद्धीः ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "सिद्धिदो ह्यणिमाद्यष्टसिद्धेर्देः कायदानतः" इति निरुक्तिः। "सिद्धिदः सिद्धिसाधनः" वि० स०। **–दात्री –ದಾತ್ರೀ.** (ಸ್ತ್ರೀ೦) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

सिद्धियोग ಸಿದ್ಧಿಯೋಗ (ಪುಂ) ಜ್ಯೋತಿಷೋಕ್ತವಾದ ತಿಥಿ ವಾರಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಯೋಗ. ಶುಕ್ರವಾರ=ನಂದಾ (ಪ್ರಥಮಾ ಷಷ್ಠೀ ಮತ್ತು ಏಕಾದಶೀ) ತಿಥಿಗಳು ಬುಧವಾರ — ಭದ್ರಾ (ದ್ವಿತೀಯಾ ಸಪ್ತಮೀ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶೀ) ತಿಥಿಗಳು ಕುಜವಾರ — ಜಯಾ (ತೃತೀಯಾ ಅಷ್ಟಮೀ ಮತ್ತು ತ್ರಯೋದಶೀ) ತಿಥಿಗಳು

ಶನಿವಾರ — ರಿಕ್ತಾ (ಚತುರ್ಥೀ ನವಮೀ ಮತ್ತು ಚತುರ್ದಶೀ) ತಿಥಿಗಳು ಗುರುವಾರ—ಪೂರ್ಣಾ (ಪಂಚಮೀ ದಶಮೀ ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣಿಮಾ) ತಿಥಿಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಈ ಯೋಗ ಸಂಭವಿಸುವುದು.

सिद्धिसाधन ಸಿದ್ಧಿಸಾಧನ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ. ಅಣಿಮಾದಿ ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಿದ್ಧಿಸಾಧನ. अनुष्ठानवेलायामपि प्रियङ्करतया सिद्धिः तद्रूपं साधनमस्य। "तत्सिद्धेश्चापि हेतुत्वात् सिद्धिसाधन ईरितः" इति निरुक्तिः। "सिद्धिदः सिद्धिसाधनः" वि० स०।

सिध्म ಸಿಧ್ಮ (न०) 1. ಚಿಬ್ಬು, ಚರ್ಮದ ಮೇಲಿನ ಹೊಪ್ಪಳೆ. षिधु (गत्याम्) "मक्" बाहु०। 2. ಕುಷ್ಠರೋಗ.

सिध्मल ಸಿಧ್ಮಲ (वि०) 1. ಕುಷ್ಠರೋಗವುಳ್ಳವನು. सिध्ममस्यास्ति "लच्" (५-२-९७)। 2. ಮೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಬ್ಬುಗಳುಳ್ಳವನು. "किलासी सिध्मलः" अम०। "मतुप्" (५-२-१२७)। **सिध्मवान् ಸಿಧ್ಮವಾನ್. —ला —ಲಾ.** ಒಣಗಿದ ಮೀನು. "सिध्मला शुष्कमीने स्त्री" त्रिकाण्ड०।

सिध्य ಸಿಧ್ಯ (पुं०) ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರ. सिध्यन्त्यस्मिन्नर्थाः—षिधु (संराद्धौ) "क्यप्" (३-१-११५)। निपा०।

सिध्र ಸಿಧ್ರ (पुं०) 1. ಸಾಧು, ಸತ್ಪುರುಷ. 2. ವೃಕ್ಷ, ಮರ.

सिध्रकावण ಸಿಧ್ರಕಾವಣ (न०) ದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ಉದ್ಯಾನವನ. "देवोद्यानानि वैभ्राजं मिश्रकं सिध्रकावणम्" त्रिकाण्ड०।

सिन ಸಿನ (पुं०) 1. ಗ್ರಾಸ, ಬಾಯಿತುಂಬುವಷ್ಟು ಆಹಾರದ ಒಂದು ತುತ್ತು. सिनोति—षिञ् (बन्धने) "नक्" (उ० ३-२)। (न०) 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. सिनोति बध्नात्यात्मानम्—षिञ् "नक्"। (वि०) 3. ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ, ಬಿಳುಪಾಗಿರುವ.

सिनी ಸಿನೀ (स्त्री०) 1. ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು. 2. ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ.

सिनीवाली ಸಿನೀವಾಲೀ (स्त्री०) ಚತುರ್ದಶೀ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಯು ಕಾಣುವ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಚಂದ್ರನ ಒಂದು ಕಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಚತುರ್ದಶಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. सिनीं चन्द्रकलां वलति —वल (संवरणे) "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)। "सा दृष्टेन्दुः सिनीवाली" अम०।

सिन्दु ಸಿಂದು (पुं०) ಗಜದ ಮದೋದಕ.

सिन्दुक ಸಿಂದುಕ (पुं०) ಲಕ್ಕಿಗಿಡ. स्यन्दते—स्यन्दू (प्रस्रवणे) "उः" सम्प्रसारणं च (उ० १-११)। स्वार्थे "कन्"।

सिन्दुवार ಸಿಂದುವಾರ (पुं०) ಲಕ್ಕಿಗಿಡ. सिन्दुं गजमदं वारयति—वृञ् (वरणे) "अण्" (३-२-१)।

सिन्दूर ಸಿಂದೂರ (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ವೃಕ್ಷ. स्यन्दते—स्यन्दू (प्रस्रवणे) "ऊरन्" (उ० १-६८)। सम्प्रसारणं च। (न०) 2. ಚಂದ್ರ, ಒಂದು ಕೆಂಪು ಚೂರ್ಣ. "सिन्दूरस्तरुभेदे स्यात्सिन्दूरं रक्तचूर्णके" मेदि०। "सिन्दूरद्युतिमुग्धमूर्धनि धृतस्कन्धावधिश्यामिके" नैष० १२-३६।

सिन्दूरकारण ಸಿಂದೂರಕಾರಣ (न०) ಸೀಸಲೋಹ. सिन्दूरस्य कारणम्।

सिन्दूरतिलक ಸಿಂದೂರತಿಲಕ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. (स्त्री०) 2. ಸುಮಂಗಲಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಪತಿಯು ಬದುಕಿರುವ ಹೆಂಗಸು. सिन्दूरस्येव तिलको यस्य सिन्दूरस्य तिलको यस्या इति वा।

सिन्दूरी ಸಿಂದೂರೀ (स्त्री०) ಕಪಿಲೆಹಿಟ್ಟು.

सिन्धु ಸಿಂಧು (पुं०) 1. ಸಾಗರ, ಸಮುದ್ರ. स्यन्दन्ते आपोऽत्र—स्यन्दू (प्रस्रवणे) "उः" धःसम्प्रसारणं च (उ० १-११)। "सिन्धोर्जैत्रमयं पवित्रमसृजत्तत्कीर्तिपूर्तादभुतम्" नैष० १२-३८। 2. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನಿಂದ ಬರುವ ತುಂತುರು. 3. ಸಿಂಧುದೇಶ. "युधाजितश्च सन्देशात् स देशं सिन्धुनामकम्। ददौ दत्तप्रभावाय भरताय भृतप्रजः" रघु० १५-८७। 4. ಸಿಂಧುನದ. "विनीताध्वश्रमास्तस्य सिन्धुतीरविचेष्टनैः" रघु० ४-६७। 5. ಆನೆಯ ಮದೋದಕ. 6. ವರುಣ. 7. ಬಿಳಿಗಾರ, ಒಂದು ಖನಿಜ ಲವಣ. (पुं० ब० व०) 8. ಸಿಂಧುದೇಶದ ಜನರು. 9. ಸಂಗೀತದ ಒಂದು ರಾಗ. (स्त्री०) 10. ನದಿ, ಹೊಳೆ. "त्वय्यादातुं जलमवनते शार्ङ्गिणो वर्णचौरे तस्याः सिन्धोः पृथुमपि तनुं दूरभावात्प्रवाहम्" मेघ० १-४६। "सिन्धुर्नद्यां गजमदेऽब्धौ देशनदभेदयोः" हेम०। "सिन्धुर्वमथुदेशाब्धिनदे ना सरिति स्त्रियाम्" मेदि०।

सिन्धुक ಸಿಂಧುಕ (पुं०) ಲಕ್ಕಿಗಿಡ.

सिन्धुकफ ಸಿಂಧುಕಫ (पुं०) ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ. सिन्धोः कफ इव।

सिन्धुज ಸಿಂಧುಜ (न०) ಸೈಂಧವಲವಣ. सिन्धोर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। **—जन्म —ಜನ್ಮ.**

सिन्धुजन्मन् ಸಿಂಧುಜನ್ಮನ್ (पुं०) ಚಂದ್ರ. सिन्धोः क्षीरसमुद्रात् जन्म यस्य ।

सिन्धुजा ಸಿಂಧುಜಾ (स्त्री०) ಲಕ್ಷ್ಮೀ. सिन्धोर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८) ।

सिन्धुनन्दन ಸಿಂಧುನಂದನ, -सुत -ಸುತ, -सूनु -ಸೂನು (पुं०) ಚಂದ್ರ.

सिन्धुनाथ ಸಿಂಧುನಾಥ (पुं०) ಸಮುದ್ರ. सिन्धूनां नाथः पतिः । "मत्कुणाविव पुरा परिप्लवौ सिन्धुनाथशयने निषेदुषः" माघ० १४-६८ ।

सिन्धुर ಸಿಂಧುರ (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. सिन्धुं मदोदकं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३) । "व्योमान्तःस्पृशि सिन्धुरेऽस्य समरारम्भोद्धुरे धावति" नैष० १२-३६ ।

सिन्धुलवण ಸಿಂಧುಲವಣ (न०) ಸೈಂಧವಲವಣ. सिन्धु जातं लवणम् ।

सिन्धुवार ಸಿಂಧುವಾರ (पुं०) 1. ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. सिन्धुं वृणोति—वृञ् (वरणे) "अण्" (३-२-१) । 2. ಲಕ್ಕಿಗಿಡ.

सिन्धुवारक ಸಿಂಧುವಾರಕ (पुं०) ಲಕ್ಕಿಗಿಡ.

सिन्धुशयन ಸಿಂಧುಶಯನ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. सिन्धुः शयनं यस्य ।

सिन्धुसङ्गम ಸಿಂಧುಸಂಗಮ (पुं०) ನದ ನದಿ ಮತ್ತು ಸಮುದ್ರ ಇವು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ನದ (ಗಂಡುಹೊಳೆ) ಮತ್ತು ನದಿಗಳು ಸಮುದ್ರದೊಡನೆ ಸೇರುವುದು. सिन्ध्वोः नदीनदयोः नदीसमुद्रयोश्च सङ्गमः । "सम्भेदः सिन्धुसङ्गमः" अम० ।

सिन्धूपल ಸಿಂಧೂಪಲ (न०) ಸೈಂಧವಲವಣ. सिन्धोः समुद्रस्य उपलमिव ।

सिप्र ಸಿಪ್ರ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. षिच (क्षरणे) "क्विप्" (३-२-६१) । क्षिपं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३) । "सुधाङ्गमौ द्वौ मृगपिप्लुपक्षजौ दशाश्वसिप्रग्रहिणेमिचन्दिराः" त्रिकाण्ड० । 2. ಸ್ವೇದ, ಬೆವರು. (स्त्री०) **-प्रा -ಪ್ರಾ.** ಒಂದು ನದಿ. "सिप्रो निदाघसलिले सिप्रा तु सरिदन्तरे" मेदि० । "अनेन यूना सह पार्थिवेन रम्भोरु कच्चिन्मनसो रुचिस्ते । सिप्रातरङ्गानिलकम्पितासु विहर्तुमुद्यानपरम्परासु" रघु० ६-३५ ।

सिम ಸಿಮ (पुं०) ಎಲ್ಲಾ, ಸಕಲ, ಸಮಸ್ತ. षिञ् (बन्धने) "मन्" (उ० १-१४१) । नेम सम सिम ಇತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಾದಿ ಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಪದ. ಸಮುದಾಯವಾಚಕ ಶಬ್ದ.

सिम्बा ಸಿಂಬಾ (स्त्री०) ಧಾನ್ಯ ಮತ್ತು ಕಾಯಿಗಳ ಸಿಪ್ಪೆ. समति—षम (वैक्लव्ये) "बन्" (उ० ४-९५) ।

सिम्बि ಸಿಂಬಿ (स्त्री०) ಧಾನ್ಯ ಮತ್ತು ಕಾಯಿಗಳ ಸಿಪ್ಪೆ.

सिर ಸಿರ (पुं०) ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು.

सिरा ಸಿರಾ (स्त्री०) ನರ, ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ನಾಡಿ, ದೇಹದೊಳಗಿರುವ ಧಮನಿ. षिञ् (बन्धने) "रक्" बाहु० । "व्याप्नुवन्त्यभितो देहं नाभितः प्रसृताः सिराः । प्रतानाः पद्मिनीकन्दात् बिसादीनां यथा जलम्" सुश्रुत० शारीर० ७-२३ । [ವಿವರಕ್ಕೆ "नाडी" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सिषाधयिषा ಸಿಷಾಧಯಿಷಾ (स्त्री०) ಸಾಧಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಸಾಧನೇಚ್ಛೆ. साधयितुमिच्छा—साध (संसिधौ) + णिच्+सन् "अः" (३-३-१०२) । अनुमितिविषयिणीच्छा । अनुमितित्वप्रकारकेच्छा । पर्वते वह्न्यनुमितिर्मे भूयादित्याकारिकेच्छा सिषाधयिषा । "सिषाधयिषया शून्या सिद्धिर्यत्र न विद्यते । स पक्षस्तत्र वृत्तित्वज्ञानादनुमितिर्भवेत्" भाषाप० ७० । सिषाधयिषाविरहविशिष्टसिध्यभावः पक्षता, तद्वान् पक्षः । इति भाषापरिच्छेदः ।

सिष्णासत् ಸಿಷ್ಣಾಸತ್ (वि०) ಸ್ನಾನಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. ष्णा (शौचे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४) ।

सिष्णासा ಸಿಷ್ಣಾಸಾ (स्त्री०) ಸ್ನಾನಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಸ್ನಾನಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆ. स्नातुमिच्छा—ष्णा (शौचे) +सन् "अः" (३-३-१०२) । "सिष्णासयेव सितभानुरुपैति सिन्धुम्" याद० १९-१३ ।

सिष्णासु ಸಿಷ್ಣಾಸು (वि०) ಸ್ನಾನಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಮೈ ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. ष्णा (शौचे) +सन् "उः" (३-२-१६८) ।

सिसिक्षत् ಸಿಸಿಕ್ಷತ್ (वि०) ಸೇಚನೆಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ನೀರೆರಚಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ. सेक्तुमिच्छन्—षिच (क्षरणे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४) ।

सिसिक्षा ಸಿಸಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಸೇಚನೆಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಸಿಂಪಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ. सेक्तुमिच्छा—षिच (क्षरणे) + सन् "अः" (३-३-१०२) । "कन्दर्पप्रवणमनाः सखीसिसिक्षालक्ष्येण प्रतियुवमञ्जलिं चकार" माघ० ८-३५ ।

सिसिक्षु ಸಿಸಿಕ್ಷು (वि०) ಸೇಚನೆಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಸಿಂಪಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. षिच (क्षरणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

सिसृक्षत् ಸಿಸೃಕ್ಷತ್ (वि०) ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ. सृज (विसर्गे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "सिसृक्षतस्ते भुवनानि सप्त प्रसादतो नाथ बभूव वेधाः" याद० २०-८१।

सिसृक्षा ಸಿಸೃಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆ. स्रष्टुमिच्छा — सृज (विसर्गे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

सिसृक्षु ಸಿಸೃಕ್ಷು (वि०) ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಜಗತ್ತಿನ ನಿರ್ಮಾಣಕಾರ್ಯವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವ. सृज (विसर्गे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

सिहुण्ड ಸಿಹುಂಡ (पुं०) ಸ್ನುಹೀವೃಕ್ಷ, ಕಳ್ಳಿಗಿಡ.

सिह्ल ಸಿಹ್ಲ (पुं०) ಲೋಬಾನ, ತುರುಷ್ಕದೇಶದ ವಾಸನಾದ್ರವ್ಯ. सिनह्यति — ष्णिह (प्रीतौ) + णिच् (अन्तर्भावितः) "लक्" बाहु०। पृषो०।

सिह्लक ಸಿಹ್ಲಕ (पुं०) ಲೋಬಾನ. सिह्ल स्वार्थे "कन्"।

सीकर ಸೀಕರ (पुं०) ಜಲಕಣ, ತುಂತುರು. प्रायेणायं तालव्यादिः शीकरः। तथापि रघुवंशे सीकर इति प्रयुक्तः। "स नर्मदारोधसि सीकरार्द्रैर्मरुद्भिरानर्तितनक्तमाले" रघु० ५-४२।

सीता ಸೀತಾ (स्त्री०) 1. ನೇಗಿಲಿನ ಗೀರು, ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೇಗಿಲಿನ ಗೀಳು. षिञ् (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। पृषो०। "सीता लाङ्गलपद्धतिः" अम०। 2. ಸೀತಾದೇವಿ, ಜನಕರಾಜನ ಪುತ್ರಿ, ಶ್ರೀರಾಮನ ಪತ್ನಿ. ಜನಕಮಹಾರಾಜನು ಪುತ್ರಾರ್ಥಿಯಾಗಿ ಯಾಗಮಾಡಲು ಯಾಗಭೂಮಿಯನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಸೀತೆ (ನೇಗಿಲು ಗೀರಿದ ಸಾಲು)ಯಿಂದ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದ ಕಾರಣ ಇವಳಿಗೆ ಸೀತೆಯೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "अथ मे कृषतः क्षेत्रं लाङ्गलादुत्थिता ततः। क्षेत्रं शोधयता लब्धा नाम्ना सीतेति विश्रुता। भूतलादुत्थिता सा तु व्यवर्धत ममात्मजा। वीर्यशुल्केति मे कन्या स्थापितेयमयोनिजा" रामा०। ಜನಕಮಹಾರಾಜನು ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಸವಾಗಿಟ್ಟಿದ್ದ ಶಿವಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಹೆದೆಯನ್ನು ಏರಿಸಿದ ವೀರನಿಗೆ ತನ್ನ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದನು. ಈ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ಜನಕನ ಆಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತನ್ನನ್ನು (ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು) ಕರೆತಂದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮಹರ್ಷಿಯ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು, ಜನಕನು ಪಣವಾಗಿಟ್ಟಿದ್ದ ಶಿವಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ ಸುಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದನು. "इयं सीता मम सुता सहधर्मचरी तव। प्रतीच्छ चैनां भद्रं ते पाणिं गृह्णीष्व पाणिना"॥ "जनकानां कुले कीर्तिमाहरिष्यति मे सुता। सीता भर्तारमासाद्य रामं दशरथात्मजम्" रामा०। ಸೀತಾವಿವಾಹಾನಂತರ ದಶರಥನು ಎಲ್ಲರೊಡನೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬಂದು ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡುತ್ತಿರಲು ಕೈಕೇಯಿಯು ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲು ಸೀತೆಯೂ ಶ್ರೀರಾಮನೊಡನೆ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೊರಟಳು. ಅಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿದ್ದ ಸೀತೆಯು ಅತ್ರಿಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿಯಾದ ಅನಸೂಯೆಯಿಂದ ದಿವ್ಯಾಭರಣಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಚಿತ್ರಕೂಟದಲ್ಲಿ ಕೆಲಕಾಲ ವಿದ್ದು ಮುಂದೆ ದಂಡಕಾರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಸಮೀಪದ ಜನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಶೂರ್ಪಣಖೆಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ವಂಚಿಸಲು ಬಂದು ಕರ್ಣನಾಸಾಚ್ಛೇದನ ರೂಪವಾದ ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಗುರಿಯಾದಳು. ಈ ವಿಷಯ ತಿಳಿದ ಲಂಕೇಶ್ವರನಾದ ರಾವಣನು ಮಾರೀಚನ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಸೀತೆಯಿಂದ ದೂರಮಾಡಿ ಏಕಾಕಿನಿಯಾಗಿದ್ದ ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡೊಯ್ದನು. ಇತ್ತ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯಿಲ್ಲದುದನ್ನು ಕಂಡು ಬಹಳ ದುಃಖಿತರಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ರಾವಣನ ಪ್ರಹಾರದಿಂದ ನರಳುತ್ತಿದ್ದ ಜಟಾಯುವಿನ ಮೂಲಕ ಸೀತೆಯ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಋಷ್ಯಮೂಕ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿದ್ದ ಹನುಮಂತನ ಮೂಲಕ ಶ್ರೀರಾಮನು ಸುಗ್ರೀವನ ಸಖ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಅಣ್ಣನಾದ ವಾಲಿಯಿಂದ ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ತನ್ನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂತೆ ಸುಗ್ರೀವನು ಸೀತಾನ್ವೇಷಣೆಗಾಗಿ ಹನುಮಂತನನ್ನು ಕಳುಹಲು ಹನುಮಂತನು ಲಂಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಶೋಕವನದಲ್ಲಿದ್ದ ಸೀತೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಅವಳನ್ನು ಸಂತೈಸಿ ಅವಳಿಂದ ಚೂಡಾಮಣಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಶ್ರೀರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಸುಗ್ರೀವಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಲಂಕೆಗೆ ಹೊರಟುಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಇವರನ್ನು ಎದುರಿಸಿದ ಕುಂಭಕರ್ಣ ಇಂದ್ರಜಿತ್ತು ಮೊದಲಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದರು. ಇದರಿಂದ ಕುಪಿತನಾಗಿ ಬಂದ ರಾವಣನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನು

ಸಂಹರಿಸಿ ಸೀತೆಯೊಡನೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬಂದು ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದನು. 3. ಗಂಗಾನದಿ. 4. ಪಾರ್ವತೀದೇವಿ. 5. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ. 6. ಮದಿರೆ, ಮದ್ಯ. 7. ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉತ್ತ ಭೂಮಿ. "न वेत्सि स प्रार्थितदुर्लभः कदा सखीभिरस्रोत्तरमीक्षितामिमाम्। तपःकृशामभ्युपपत्स्यते सखीं वृषेव सीतां तदवग्रहक्षताम्" कुमा० ५-६१। 8. ಸಸ್ಯ, ಪೈರು. "सीता सस्ये नभोनद्यां जानक्यां लाङ्गलाध्वनि" नानार्थर०। "सीता लाङ्गलरेखा स्यात् व्योमगङ्गा च जानकी" त्रिकाण्ड०।

सीतापति ಸೀತಾಪತಿ (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ. सीतायाः पतिः।

सीत्कार ಸೀತ್ಕಾರ (पुं०) ಚಳಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ದಂತಕ್ಷತಾದಿಗಳಿಂದ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಉಸಿರನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ, ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ. सीत्+डुकृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "प्राणेशानभि विदधुर्विधूतहस्ताः सीत्कारं समुचितमुत्तरं तरुण्यः" माघ० ८-१३। **–कृतम् –ಕೃತಮ್.** भावे "क्तः" (३-३-११४)। "विदधति दशनानां सीत्कृताविष्कृतानामभिनवरविभासः पद्मरागानुकारम्" माघ० ११-५४।

सीत्य ಸೀತ್ಯ (न०) ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉತ್ತ ಭೂಮಿ, ನೇಗಿಲಿನ ಗೆರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೂಮಿ. सीतया समितम् — सीता "यत्" (४-४-९१)। "सीत्यं कृष्टं च हल्यवत्" अम०।

सीद्य ಸೀದ್ಯ (न०) ಆಲಸ್ಯ, ಸೋಮಾರಿತನ.

सीधु ಸೀಧು (पुं०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. शीधु पृषो० शस्य सः।

सीमन् ಸೀಮನ್ (स्त्री०) 1. ಗಡಿ, ಎಲ್ಲೆ. सीयते—षिञ् (बन्धने) "मनिन्" (उ० ४-१५१)। निपा०। सीमा सीमानौ सीमानः। वा "डाप्" (४-१-१३)। पक्षे सीमा सीमे सीमाः। "यस्यामजिह्मा महतीमपङ्क्ताः सीमानमत्यायतयोऽत्यजन्तः" माघ० ३-५७। 2. ವೃಷಣ, ಅಂಡಕೋಶ. 3. ಸ್ಥಿತಿ. 4. ಕ್ಷೇತ್ರ. "सीमाऽऽघाटे स्थितौ क्षेत्रे" हेम०। "सीमाऽऽघाटस्थितिक्षेत्रेष्वण्डकोशेऽपि च स्त्रियाम्" मेदि०। 5. ಹೆಕ್ಕತ್ತು.

सीमन्त ಸೀಮಂತ (पुं०) ಹೆಂಗಸರ ಬೈತಲೆ. सीम्नोऽन्तः। शक०। "अपश्यन्त तथा यान्तमाकाशे नागमुत्तमम्। सीमन्तमिव कुर्वाणं नभसः पद्मवर्चसम्" भा० आदि०। "सीमन्ते च त्वदुपगमजं यत्र नीपं वधूनाम्" मेघ० २-२।

सीमन्तक ಸೀಮಂತಕ (पुं०) 1. ನರಕವಾಸ. (न०)2. ಸಿಂದೂರ.

सीमन्तिनी ಸೀಮಂತಿನೀ (स्त्री०) ಹೆಂಗಸು. सीमन्तोऽस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "श्रोष्यत्यस्मात्परमवहिता सौम्य सीमन्तिनीनाम्" मेघ० २-३७।

सीमन्तोन्नयन ಸೀಮಂತೋನ್ನಯನ (न०) ಷೋಡಶ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. सीमन्तस्य उन्नयनम् उत्तोलनं यत्र।

सीमाविवाद ಸೀಮಾವಿವಾದ (पुं०) ಗಡಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವಿಸುವ ವ್ಯವಹಾರ, ಗ್ರಾಮ ಮತ್ತು ನಗರಗಳ ಎಲ್ಲೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕಲಹ. सीमायाः विवादः।

सीर ಸೀರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. सिनोति—षिञ् (बन्धने) "क्रन्" दीर्घश्च (उ० २-२६)। 2. ಹಲ, ನೇಗಿಲು. "सद्यः सीरोत्कषणसुरभि क्षेत्रमारुह्य मालं किञ्चित्पश्चाद् व्रज लघुगतिर्भूय एवोत्तरेण" मेघ० १-१६। "सीरोऽर्कहलयोः पुंसि" मेदि०। 3. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

सीरध्वज ಸೀರಧ್ವಜ (पुं०) ಜನಕಮಹಾರಾಜ.

सीरपाणि ಸೀರಪಾಣಿ (पुं०) ಬಲರಾಮ. सीरः पाणौ यस्य।

सीरभृत् ಸೀರಭೃತ್ (पुं०) ಬಲರಾಮ. सीरं हलं बिभर्ति —डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "उदग्रतालध्वजमेतदग्रे सीमान्तरं सीरभृतो गुरोर्नः" याद० १८-१२३।

सीरायुध ಸೀರಾಯುಧ (पुं०) ಬಲರಾಮ. सीरः आयुधमस्य। "आकृष्यते चरमशैलवने विहर्तुं सीरायुधेन यमुनेव सुधांशुनेयम्" याद० १९-४२।

सीरिन् ಸೀರಿನ್ (पुं०) ಬಲರಾಮ. सीरोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "सार्धमुद्धवसीरिभ्यामथासावासदत्सदः" माघ० २-२।

सीवन ಸೀವನ (न०) 1. ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವುದು. षिवु (तन्तुसन्ताने) "ल्युट्" (३-३-११५)। पृषो० दीर्घः। 2. ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೊಲಿಯುವುದು.

सीवनी ಸೀವನೀ (स्त्री०) ಶಿಶ್ನಾಗ್ರದ ಹೊದಿಕೆಯ ಚರ್ಮ.

सीस ಸೀಸ (न०) ಸೀಸಲೋಹ. ಸೀಸವು ತಗರದ ಮಲ. "सुवर्णस्य मलं रूप्यं रूप्यस्यापि मलं त्रपु। ज्ञेयं

त्रपुमलं सीसं सीसस्यापि मलं मलम्" भा० उद्योग० । स्वार्थे "कन्" । **सीसकम् ಸೀಸಕವು.**

सीसपत्र ಸೀಸಪತ್ರ (ನಂ) ಸೀಸಲೋಹ.

सीहुण्ड ಸೀಹುಂಡ (ಪುಂ) ಸ್ನುಹೀವೃಕ್ಷ, ಮುಂಡಗಳ್ಳಿ ಗಿಡ. "सीहुण्डो वज्रद्रुः स्नुक्स्नुही गुडा" अम० ।

सु ಸು (ಪುಂ) 1. ಪ್ರಸವ, ಗರ್ಭಧಾರಣೆ. 2. ಗರ್ಭ ವಿಮೋಚನೆ, ಹೆರುವುದು. "सुस्तु प्रसवे गर्भमोचने" मेदि० । (अव्य०) 3. ಪೂಜೆ. 4. ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. 5. ಅನುಮತಿ. 6. ಕೃಚ್ಛ್ರ, ಕಷ್ಟ. 7. ಸಮೃದ್ಧಿ. "सु पूजायां भृशार्थानुमतिकृच्छ्रसमृद्धिषु" मेदि० । ಈ ಉಪಸರ್ಗಾವ್ಯಯವು ನಾಮಪದ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷಣ ಪದಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. (1) ಶುಭ, ಶೋಭನ, ಒಳ್ಳೆಯ. "शुचिना सत्यसन्धेन यथा शास्त्रानुसारिणा । प्रणेतुं शक्यते दण्डः सुसहायेन धीमता" मनु० ७-३१ । "त्रैलोक्ये दीपको धर्मः सुपुत्रः कुलदीपकः" । "सुभ्रुवामधिपयोधरपीठम्" माघ० १०-८७ । (2) ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರ ವಾದ. "सन्दृश्यते सागरमेखलायाः सुमध्यमे मध्यमिदं धरण्याः" याद० १८-१० । (3) ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಸಂಪೂರ್ಣ ವಾಗಿ, ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ. "सुजीर्णमन्नं सुविचक्षणः सुतः सुशासिता स्त्री नृपतिः सुसेवितः । सुचिन्त्य चोक्तं सुविचार्य यत्कृतं सुदीर्घकालेऽपि न याति विक्रियाम्" हितो० १-२२ । (4) ಸುಖವಾಗಿ, ಸುಲಭವಾಗಿ. "सुलभैः सदा नयवताऽयवता निधिगुह्यकाधिपरमैः परमैः" किरा० ५-२० । (5) ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. "तुङ्गवज्र-व्रणाङ्केन सुविस्तीर्णेन वक्षसा" याद० १६-५६ ।

सुकण्टका ಸುಕಂಟಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಲೋಳೆಸರ, ಕತ್ತಾಳೆ. सुष्ठु कण्टकोऽस्याः ।

सुकण्डु ಸುಕಂಡು (ಪುಂ) ನವೆ, ಕಜ್ಜಿ, ತುರಿ.

सुकन्द ಸುಕಂದ (ಪುಂ) 1. ಈರುಳ್ಳಿ. 2. ಆಲೂಗೆಡೆ. सु सुष्ठु सुन्दरः कन्दो यस्य ।

सुकन्दक ಸುಕಂದಕ (ಪುಂ) 1. ಈರುಳ್ಳಿ, ಪಲಾಂಡು. 2. ಆಲೂಗೆಡ್ಡೆ. 3. ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ. सुकन्द स्वार्थे "कन्" ।

सुकन्या ಸುಕನ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಚ್ಯವನಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ಶರ್ಯಾತಿರಾಜನ ಮಗಳು. [ಶರ್ಯಾತಿರಾಜನು ಒಂದು ದಿನ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಟೆಗೋಸ್ಕರ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಸುಕನ್ಯೆಯೂ ಅವನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿದ್ದಳು. ಇವಳು ತನ್ನ ಸಂಗಾತಿಯರೊಡನೆ ಆಟವಾಡುತ್ತ ಒಂದು ಹುತ್ತದ ಬಳಿ ಬಂದಾಗ ಆ ಹುತ್ತದ ಎರಡು ಬಿಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಳಕನ್ನು ಕಂಡಳು. ಚ್ಯವನಮಹರ್ಷಿಯು ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಕುಳಿತಾಗ ಅವನ ಮೇಲೆ ಹುತ್ತವು ಬೆಳೆದುಬಂದಿತ್ತು. ಅದರೊಳಗೆ ಋಷಿಯ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳು ಮಾತ್ರ ಕಾಣು ತ್ತಿದ್ದು ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಸುಕನ್ಯೆಯು ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ ತಿವಿದಳು. ಋಷಿಯು ಕುರುಡ ನಾದನು. ಸುಕನ್ಯೆಯು ಎಲ್ಲರೊಡನೆ ಬಿಡಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ರಾಜನ ಪರಿವಾರದವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಮಲಮೂತ್ರಗಳು ನಿಂತು ಹೋಗಿ ಬಹಳ ಕಷ್ಟಕ್ಕೊಳಗಾದರು. ಆಗ ರಾಜನು ಆ ಋಷಿಯ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ತನ್ನ ಮಗಳ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಿದನು. ಋಷಿಯು ಅಂಧನೂ ಮುದುಕನೂ ಆದ ತನ್ನ ಉಪಚಾರಕ್ಕೆ ಸುಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡುವೆಯಾದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರಾಗುವ ರೆಂದೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಮೃತಿಹೊಂದುವರೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿ ರಾಜನು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಮದುವೆಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಬಳಿಕ ಎಲ್ಲರ ಕಷ್ಟವೂ ಮಾಯವಾಯಿತು. ಪತಿವ್ರತಾಶಿರೋಮಣಿಯಾದ ಸುಕನ್ಯೆಯು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪತಿಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಒಂದು ದಿನ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮೂಲಕ ತನ್ನ ಪತಿಗೆ ಯೌವನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟಳು.] "वल्मीकरन्ध्रे ददृशे खद्योते इव ज्योतिषी । ते दैवचोदिता बाला ज्योतिषी कण्टकेन वै ।। अविध्यन्मुग्धभावेन सुस्रावासृक् ततो बहु । सकृन्मूत्रनिरोधोऽभूत् सैनिकानां च तत्क्षणात् ।। राजर्षि-स्तदुपालक्ष्य पुरुषान् विस्मितोऽब्रवीत् । सुकन्या प्राह पितरं भीता किञ्चित् कृतं मया ।। दुहितुस्तद्वचः श्रुत्वा शर्यातिर्जातसाध्वसः । मुनिं प्रसादयामास वल्मी-कान्तर्हितं शनैः ।। तदभिप्रायमाज्ञाय प्रादात् दुहितरं मुनेः । सुकन्या च्यवनं प्राप्य पतिं परमकोपनम् ।। प्रीणयामास चित्तज्ञा अप्रमत्तानुवृत्तिभिः । कस्यचित्त्वथ कालस्य नासत्यावाश्रमागतौ ।। तौ पूजयित्वा प्रोवाच वयो मे दत्तमीश्वरौ । क्रियतां मे वयो रूपं प्रमदानां यदीप्सितम् ।। बाढमित्यूचतुर्विप्रमभिनन्द्य भिषक्तमौ" भाग० ९-३ ।

सुकर ಸುಕರ (ವಿ०) ಸುಖವಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ, ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. सु+डुकृञ् (करणे) "खल्" (३-३-१२६) । "सुकरस्तरुवत्सहिष्णुना रिपुरुन्मूलयितुं महानपि" किरा० २-५० ।

सुकरा ಸುಕರಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಸಾಧುವಾದ ಹಸು. सु सुखं करोति — डुकृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४) ।

सु क्रियते वा — सु + कृञ् "खल्" (३-३-१२६)। "स्यादचण्डी तु सुकरा" अम०।

सुकर्मन् ಸುಕರ್ಮನ್ (पुं०) 1. ವಿಶ್ವಕರ್ಮ. ದೇವತೆಗಳ ಶಿಲ್ಪಿ. 2. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ 27 ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಒಂದು ಯೋಗ. सु शोभनं कर्म यस्मात्। "परोपकारी कुशलः कलासु हर्षेण युक्तो नितरां यशस्वी। प्रसूतिकाले यदि चेत्सुकर्मा नरः सुकर्मा भवति प्रसिद्धः"। (वि०) 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ಶುಭ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. सु शोभनं कर्म यस्य। "सुकर्मा तु पुमान् योगभेदे स्याद्देवशिल्पिनि"।

सुकल ಸುಕಲ (वि०) ಧಾರಾಳವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ಕೊಡುಗೈಯುಳ್ಳವನು ಮತ್ತು ಭೋಗಪಡುವವನು. सुकल्यते — कल (शब्दसङ्ख्यानयोः) "खल्" (३-३-१२६)। "सुकलो दातृभोक्तरि" अम०।

सुकाण्ड ಸುಕಾಂಡ (पुं०) 1. ಹಾಗಲದ ಗಿಡ. (न०) 2. ಹಾಗಲದ ಕಾಯಿ.

सुकामा ಸುಕಾಮಾ (स्त्री०) 1. ಕಹಿದಸರಿ, ನೀರಾಮೆ ಬಳ್ಳಿ. सुष्ठु काम्यतेऽसौ — सु + कमु (कान्तौ) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. शोभनः कामो यस्याः।

सुकुमार ಸುಕುಮಾರ (पुं०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಬಾಲಕ, ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ ಬಾಲಕ. 2. ಪುಂಡ್ರವಿರುವ ಕಬ್ಬು, ಪಟ್ಟೆಗಳಿರುವ ಕಬ್ಬು, ಪಟಾಪಟಿ ಕಬ್ಬು. "सुकुमारो मृदौ त्रिषु। पुंसि पुण्ड्राभिधानेक्षौ" मेदि०। 3. ಸಾವೆ ಧಾನ್ಯ. 4. ಕಾಡುಸಂಪಿಗೆ. (वि०) 5. ಬಹಳ ಕೋಮಲವಾದ, ಬಹಳ ನುಣುಪಾದ, ಬಹಳ ಮೃದುವಾದ. सुष्ठु कुमार्यते — कुमार (क्रीडायाम्) + णिच् "घः" (३-३-११८)। "सुभ्रूनासाक्षिकेशान्तं सुकुमारनखत्वचम्" भा० आदि०। "कुमुदादपि स्मितदृशः सुतरां सुकुमारमङ्गमिति नापरथा" माघ० ९-६७।

सुकुमारक ಸುಕುಮಾರಕ (पुं०) 1. ಬತ್ತ. 2. ಸುಂದರನಾದ ಬಾಲಕ. सुकुमार स्वार्थे "कन्"। "सिंहः प्रसेनमवधीत् सिंहो जाम्बवता हतः। सुकुमारक मा रोदीः तव ह्येष स्यमन्तकः" हरिवं०। (न०) 3. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಹಣೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಬೊಟ್ಟು.

सुकुमारा ಸುಕುಮಾರಾ (स्त्री०) 1. ಬಾಳೆಗಿಡ. 2. ಜಾಜಿ ಗಿಡ. 3. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ ಗಿಡ. 4. ಸ್ಪೃಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ.

सुकुमारी ಸುಕುಮಾರೀ (स्त्री०) 1. ಕೋಮಲ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. "सुकुमारी च बाला च सततं च सुखोचिता। नेयं वनस्य योग्येति सत्यमाह गुरुर्मम" रामा०। 2. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ ಗಿಡ.

सुकृत् ಸುಕೃತ್ (वि०) 1. ಪುಣ್ಯಶಾಲಿ. सुष्ठु करोति — डुकृञ् (करणे) 'क्विप्" (३-२-८९)। "सद्य एव सुकृतां हि पच्यते कल्पवृक्षफलधर्मि काङ्क्षितम्" रघु० ११-५०। 2. ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ. 3. ಬುದ್ಧಿವಂತ. 4. ಧರ್ಮಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು, ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು.

सुकृत ಸುಕೃತ (न०) 1. ಭಾಗ್ಯ, ಅದೃಷ್ಟ, ಪುಣ್ಯದ ಫಲ. "अगमयत गतागतान्यभीक्ष्णं सुकृतजुषस्स्वयमङ्गनाः स्वतन्त्रः" याद० २४-२६। 2. ಪುಣ್ಯ. "सुकृतोपचयेन जातसिद्धिस्त्वदसौ कश्चिदुपस्थितापराधः" याद० १५-१५। 3. ಶುಭ, ಮಂಗಳ. 4. ಸತ್ಕಾರ್ಯ, ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಕಾರ್ಯಾನುಷ್ಠಾನ. "स्वर्गाभिसन्धिसुकृतं वञ्चनामिव मेनिरे" कुमा० ६-४७। "सुकृतं दुष्कृतं लोके गच्छन्तमनुगच्छति। तस्माद्वित्तं समासाद्य दैवाद्वा पौरुषादथ। दद्यात्सम्यक् द्विजातिभ्यः कीर्तनानि च कारयेत्"। (वि०) 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सुष्ठु कृतम्। "सुकृतं तु शुभे पुण्ये क्लीबं सुविहिते त्रिषु" मेदि०।

सुकृति ಸುಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯ. 2. ಪುಣ್ಯ ಕಾರ್ಯ. सु+डुकृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಶುಭಕಾರ್ಯ, ಮಂಗಳ ಕಾರ್ಯ.

सुकृतिन् ಸುಕೃತಿನ್ (वि०) 1. ಪುಣ್ಯಶಾಲಿ, ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದವನು. सुकृतमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन। आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ" गीता ७-१६। 2. ಅದೃಷ್ಟವಂತ, ಭಾಗ್ಯವಂತ. "सुकृती पुण्यवान् धन्यः" अम०। 3. ಶುಭಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದವನು. "सन्तः सन्तु निरापदः सुकृतिनां कीर्तिश्चिरं वर्धताम्" हितो० ४-१३२।

सुकेशी ಸುಕೇಶೀ (स्त्री०) 1. ಸ್ವರ್ಗದ ವೇಶ್ಯೆಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು, ದೇವತೆಗಳ ಒಬ್ಬ ವೇಶ್ಯೆ. 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಕೇಶಪಾಶವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. सु शोभनाः केशा यस्याः।

सुख ಸುಖ (न०) 1. ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ. सुखयति — सुख दुःख (तत्क्रियायाम्) + णिच् "अच्" (३-३-५६)।

"योषिदित्यभिललाष न हालां दुस्त्यजः खलु सुखादपि मानः" माघ० १०-२१। "यदनुग्रहनिग्रहप्रयुक्ते सुखदुःखे श्रृणुमः स्वयम्भुवोऽपि" याद० १५-६९। "सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ" गीता २-३८। 2. ಸೌಲಭ್ಯ, ಸೌಕರ್ಯ. 3. ಅನುಕೂಲವಾದ ಅನುಭವ. 4. ಧರ್ಮ ಮಾತ್ರವೇ ಅಸಾಧಾರಣಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಗುಣ. ಧರ್ಮದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ **ಸುಖವು** ಧರ್ಮಜನ್ಯ. "सुखं तु जगतामेव काम्यं धर्मेण जन्यते। अधर्मजन्यं दु:खं स्यात् प्रतिकूलं सचेतसाम्"। 5. (ನೈಯಾಯಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಆತ್ಮಧರ್ಮ. 6. (ಸಾಂಖ್ಯ ಮತದಲ್ಲಿ) ಚಿತ್ತಧರ್ಮ. ಈ ಚಿತ್ತಧರ್ಮವು ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ರೂಪದಿಂದ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಧರ್ಮವೂ ಆಯಿತು. 7. (ಮೀಮಾಂಸಕರ ಮತದಲ್ಲಿ) ಸ್ವರ್ಗ. 8. ದುಃಖವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ದುಃಖಾಭಾವ, ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವವನು ದುಃಖ (ಕಷ್ಟ) ವೆಂದು ಹೇಳುವನು, ಆ ಭಾರವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸಿದನಂತರ ಸುಖವೆಂದು ತಿಳಿಯುವನು. ಆದುದರಿಂದ ದುಃಖಾಭಾವವು ಸುಖವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 9. ಬುದ್ಧಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಔಷಧ. 10. ಜಲ, ನೀರು. 11. ಆರೋಗ್ಯ. 12. ರೂಪ ರಸ ಮೊದಲಾದ 24 ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು ಗುಣ. ಇದು ನಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಜನ್ಯ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದು ನಿತ್ಯ ಸುಖ. ಜೀವಾತ್ಮನ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳಾದ ಶುಭಾದೃಷ್ಟೋತ್ಪನ್ನವಾದ ಧನಲಾಭ ಮಿತ್ರಲಾಭ ಆರೋಗ್ಯ ಲಾಭ ಪುತ್ರಲಾಭ ಪಾಂಡಿತ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿ ಕುಟುಂಬಿನೀ ಪರಿಷ್ವಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದುದು ಜನ್ಯ (ಅನಿತ್ಯ). ಈ ಸುಖವು ಕ್ಷಣಿಕವಾದುದು. ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ ಸುಖವು (1) वैषयिकम् (2) आभिमानिकम् (3) मानोरथिकम् ಮತ್ತು (4) आभ्यासिकम् ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ವಿಷಯ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವು ವೈಷಯಿಕ. ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತ್ಯ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಗರ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವು ಆಭಿಮಾನಿಕ. ವಿಷಯಗಳ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು ಮಾನೋರಥಿಕ ಸುಖ. ಸೂರ್ಯನಮಸ್ಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವು ಆಭ್ಯಾಸಿಕ. ಮೀಮಾಂಸಕರ ಮತದಲ್ಲಿ ಸುಖವು (1) सांसारिकम् ಮತ್ತು (2) पारमार्थिकम् ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವು ಸಾಂಸಾರಿಕ. ಸ್ವರ್ಗವು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ. ಸುಖವು (1) ಸಾತ್ತ್ವಿಕ (2) ರಾಜಸ ಮತ್ತು (3) ತಾಮಸಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಆಯಾಸದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಷದಂತೆ ಬಹಳ ದುಃಖಕರವಾಗಿ ಅನಂತರ ಅಭ್ಯಾಸಬಲದಿಂದ ಪಕ್ವವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿವಿಯುಕ್ತವಾದ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವು ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಅಮೃತದಂತೆ ಸಂತೋಷಕರವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ **ಸುಖವು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ.** "यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम्। तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजम्" गीता १८-३७।

ಇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವಿಷಯಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ವಿಷಯಾನುಭವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಮೃತದಂತೆ ಸಂತೋಷಕರವಾಗಿದ್ದು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಕಾರಣ ನಿವೃತ್ತವಾದಾಗ ವಿಷದಂತೆ ದುಃಖಕರವಾದುದು **ರಾಜಸಸುಖ.** "विषयेन्द्रियसंयोगात् यत्तदग्रेऽमृतोपमम्। परिणामे विषमिव तत्सुखं राजसं स्मृतम्" गीता १८-३८।

ಅನುಭವ ಸಮಯದಲ್ಲೂ ಪರಿಣಾಮದಶೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ ಮತ್ತು ನಿದ್ರೆ ಆಲಸ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾದಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವು **ತಾಮಸಸುಖ.** "यदग्रे चानुबन्धे च सुखं मोहनमात्मनः। निद्रालस्यप्रमादोत्थं तत्तामसमुदाहृतम्" गीता १८-३९। 13. ದುಃಖನಾಶ, ಮೋಕ್ಷ. (वि०) 14. ಸುಖಕರವಾದ, ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಹಿತವಾದ, ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ. "दिशः प्रसेदुः मरुतो ववुःसुखाः प्रदक्षिणार्चिर्हविरग्निराददे" रघु० ३-१४। 15. ಸುಲಭವಾದ. (अव्य०) 16. ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ, ಸುಖವಾಗಿ. "कश्चित्सुखं प्राप्तुमनाः सुसारथी रथीं युयोजाविधुरां वधूमिव" माघ० १२-८। 17. ಸುಖವಾಗಿ, ಸಂತೋಷದಿಂದ. 18. ಸುಲಭವಾಗಿ, ಸರಾಗವಾಗಿ. "अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः। ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति" भर्तृ० १-३।

सुखकर ಸುಖಕರ (वि०) 1. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ. सुखं कर्तुं शीलमस्य — डुकृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। 2. ಸುಖವಾಗಿ (ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ) ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-करी -ಕರೀ.** सुखकरी विद्या। "विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुरूणां गुरुः" भर्तृ० १-१६।

सुखचार ಸುಖಚಾರ (पुं०) 1. ಉತ್ತಮವಾದ ಅಶ್ವ, ಶ್ರೇಷ್ಠಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. सुखेन चरत्यनेन — चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಸುಖವಾದ ಸಂಚಾರ.

सुखजात ಸುಖಜಾತ (न०) ಸುಖದ ಉತ್ಪತ್ತಿ. सुखस्य जातम् उत्पत्तिः। "घटय भुजबन्धनं जनय रदखण्डनं येन वा भवति सुखजातम्" गीतगो०।

सुखद ಸುಖದ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. अमानवमुखेन स्पृष्ट्वा सवासनं संसारमुत्सार्य सुखं स्वप्राप्तिसुखं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "अमानव-करस्पर्शात् भवमुत्सार्य सत्वरम्। स्वप्राप्तिलक्षणसुखं ददाति सुखदश्च सः" इति निरुक्तिः। "अनन्तहुतभुक् भोक्ता सुखदो नैकदोऽग्रजः" वि० स०। (वि०) 2. ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. सुखं ददाति—दाञ् "कः"। (स्त्री०) –दा–ದಾ. 3. ಗಂಗಾನದಿ. "सद्यः पातकसंहर्त्री सद्यो दुःखविनाशिनी। सुखदा मोक्षदा गङ्गा गङ्गैव परमा गतिः"। 4. ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವ ಹೆಂಗಸು.

सुखदोह्या ಸುಖದೋಹ್ಯಾ (स्त्री०) ಸುಖವಾಗಿ ಹಾಲು ಕರೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹಸು. सुखेन दोह्या।

सुखबोध ಸುಖಬೋಧ (पुं०) 1. ಸುಖವಾದ ಜ್ಞಾನ, ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ. सुखाय बोधः मोक्षोपयोगि ज्ञानम्। 2. ಸುಖವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥ ಜ್ಞಾನ, ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಉಂಟಾಗುವ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನ. सुखेन बोधः। "बालानां सुखबोधाय क्रियते तर्कसङ्ग्रहः" त० सं०।

सुखसन्दोह्या ಸುಖಸಂದೋಹ್ಯಾ (स्त्री०) ಸಾಧುವಾದ ಹಸು, ಸುಖವಾಗಿ ಹಾಲು ಕರೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹಸು. सुखेन सन्दोह्या। "सुव्रता सुखसन्दोह्या" अम०।

सुखसाध्य ಸುಖಸಾಧ್ಯ (वि०) 1. ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಧಿಸಬಹುದಾದ. सुखेन साध्यम्। साध (संसिद्धौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. ಸುಖವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಸುಖವಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ಗುಣಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. — ಗುಣಪಡಿಸಬಹುದಾದ. 6. — ಗುಣಪಡಿಸಬೇಕಾದ.

सुखस्पर्श ಸುಖಸ್ಪರ್ಶ (पुं०) ಹಿತವಾದ ಸ್ಪರ್ಶ, ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ ಸ್ಪರ್ಶ. सुखः प्रियः स्पर्शः। "सेव्यमानौ सुखस्पर्शैः सालनिर्यासगन्धिभिः" रघु० १-३८।

सुखा ಸುಖಾ (स्त्री०) ವರುಣದೇವನ ನಗರ. सुखमस्यास्ति — "अच्" (५-२-१२७)। "सुखं शर्मणि नाके च सुखा पुर्यां प्रचेतसः" मेदि०।

सुखाधार ಸುಖಾಧಾರ (पुं०) ಸ್ವರ್ಗ. सुखस्याधारः।

सुखाप्लव ಸುಖಾಪ್ಲವ (पुं०) ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. ಸುಖವಾದ ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ.

सुखावह ಸುಖಾವಹ (वि०) 1. ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವ. सुखं सौख्यम् आनन्दम् आवहति — सुख + आ + वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। "तं दृष्ट्वा शत्रुहन्तारं महर्षीणां सुखावहम्। बभूव हृष्टा वैदेही भर्तारं परिषस्वजे" रामा०। 2. ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "सुखावहाः स्वर्गविलासिनीनां विहारशय्यामपि वीरलोके" याद० २०-६५।

सुखाश ಸುಖಾಶ (पुं०) 1. ವರುಣದೇವ. सुखा आश्रयत्वे नास्त्यस्य "शः" (५-२-१००)। 2. ನೆಮ್ಮಿ ಗಿಡ. 3. ಸುಖಭೋಜನ. सुखेन आशः भोजनम् — अश (भोजने) "घञ्" (३-३-१८)। "सुखाशो वरुणे राजतिनिशे सुखभोजने" मेदि०।

सुखिन् ಸುಖಿನ್ (वि०) ಸಂತೋಷದಿಂದಿರುವವನು, ಆನಂದಪಡುವವನು. सुखमस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। "सवधूकाः सुखिनोऽस्मिन्ननवरतममन्दरागतामरसदृशः" माघ० ४-५१। "स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव" गीता १-३७।

सुग ಸುಗ (न०) 1. ವಿಷ್ಠೆ, ಮಲ, ಪುರೀಷ. सुखेन गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। (वि०) 2. ಸುಖವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಹುದಾದ (ಪ್ರದೇಶ). सुखेन गच्छत्यत्र — सु + गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "सुगेषु दुर्गेषु च तुल्यविक्रमैर्जवादहंपूर्विकया यियासुभिः" किरा० १४-३२। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವವನು. 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಾಡುವವನು. सु सुन्दरं गायति — गै (शब्दे) "कः" (३-१-१३६)। "गीतैः गा वाद्यधराश्च वाद्यकैः स्तवैश्च विप्रा जयनिस्वनैर्गणाः" भाग० १०-१२-३४। 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು (ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು).

सुगण् ಸುಗಣ್ (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ಲೆಕ್ಕಿಗ, ಗಣಕ, ಕರಣಿಕ. सु सुष्ठु गणयति—गण (सङ्ख्याने) "विच्" (३-२-७५)।

सुगत ಸುಗತ (पुं०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. सु सुष्ठु गतं ज्ञानमस्य। 2. ಬೌದ್ಧ ಮತಾನುಯಾಯಿ. (वि०) 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವವನು. सु सुन्दरं गतं गमनं यस्य।

सुगति ಸುಗತಿ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವವನು. सु सुन्दरा गतिर्यस्य। "सुगतिरविक्लतो जयान्वितः कृतयुग-

रूपकरः सिताह्वयः" बृहत्सं० ९-४५। (स्त्री०) 2. ಸದ್ಗತಿ, ಮೋಕ್ಷ. "यत्र धर्मं समाश्रित्य विदुरः सुगतिं गतः" भा० आदि०।

सुगन्ध ಸುಗಂಧ (पुं०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಮಳ. 2. ಆಪಣ, ಅಂಗಡಿ. सु शोभनाः गन्धाः द्रव्याण्यस्य। (न०) 3. ಆನೆಬೇಲ. 4. ಗಂಧಕ. 5. ಜೀರಿಗೆ. (वि०) 6. ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿದ. शोभनो गन्धो यस्य। "आघ्रायिवान् गन्धवहः सुगन्धः" भट्टि० २-१०।

सुगन्धक ಸುಗಂಧಕ (पुं०) 1. ಗಂಧಕ. सुगन्ध स्वार्थे "कन्"। 2. ಕೆಂಪು ತುಲಸಿ. 3. ಕಿತ್ತಲೆ ಗಿಡ.

सुगन्धा ಸುಗಂಧಾ (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣರಾಸ್ನೆ. सु शोभनो गन्धो यस्याः। 2. ಕಚೋರ. 3. ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆ. 4. ಈಶ್ವರೀಹಂಬು. 5. ಸಲ್ಲಕೀಗಿಡ, ಆನೆಬೇಲ. 6. ತೀಟಕಸಂಧಿ. 7. ಹೆಜ್ಜಾಜಿ, ವೀರಜಾಜಿ ಗಿಡ. 8. ತುಲಸಿ ಗಿಡ. 9. ಮಾದಳದ ಗಿಡ. 10. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ.

सुगन्धि ಸುಗಂಧಿ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾಯು. सु शोभनो गन्धो यस्य—इकारादेशः (५-४-१३५)। (वि०) 3. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ. "सुगन्धिनिश्वासविवृद्धतृष्णम्" कुमा० ३-५६। (न०) 4. ಸುರುಸುರುಕೆ ಗಿಡ. "सुगन्धिः स्यादिष्टगन्धे त्रिषु क्लीबं तु वालुके" मेदि०। 5. ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು. 6. ಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ. 7. ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಬೀಜ.

सुगन्धिक ಸುಗಂಧಿಕ (पुं०) 1. ಗಂಧಕ. 2. ಹಾಲುವಡ್ಡಿ. शोभनो गन्धो यस्य। (न०) 3. ಬಿಳಿಯ ತಾವರೆ.

सुगन्धिता ಸುಗಂಧಿತಾ (स्त्री०) ಸೌರಭ್ಯ, ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಮಳ. सुगन्धेर्भावः "तल्" (५-१-११९)। "सुगन्धितामप्रतियत्नपूर्वां बिभ्रन्ति यत्र प्रमदाय पुंसाम्" माघ० ३-५४। "त्वः"। **सुगन्धित्वम् ಸುಗಂಧಿತ್ವಮ್.**

सुगन्धिमूल ಸುಗಂಧಿಮೂಲ (न०) ಲಾವಂಚದ ಬೇರು. सुगन्धि मूलमस्य।

सुगम ಸುಗಮ (वि०) 1. ಸುಖವಾಗಿ ಹೋಗಬಹುದಾದ, ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. सुखेन गम्यते —सु + गम्लृ (गतौ) "खल्" (३-३-१२६)। 2. ಸುಲಭವಾದ, ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದ. 3. ಸುಖವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ.

सुगहना ಸುಗಹನಾ (स्त्री०) ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕುವ ಬೇಲಿ, ದಟ್ಟವಾಗಿ ಹಾಕುವ ಬೇಲಿ, ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯು ಅಶುಚಿಯಾಗದಿರಲು ಎಲ್ಲರ ಪ್ರವೇಶವನ್ನೂ ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಒಂದು ಪ್ರಾಕಾರ.

सुगृहीत ಸುಗೃಹೀತ (वि०) ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಹಳ ಆಸೆಯಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. सुष्ठु गृहीतः।

सुगृहीतनामन् ಸುಗೃಹೀತನಾಮನ್ (वि०) ಗೌರವದಿಂದ ಮತ್ತು ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು, ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಯೆಂದು (ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೆಂದು) ತಿಳಿದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ನಾಮಧೇಯವುಳ್ಳವನು. सुगृहीतं नाम यस्य। "तत्रभवतो वाजपेययाजिनो महाकवेः पञ्चमः सुगृहीतनाम्नो भट्टगोपालस्य पौत्रः श्रीकण्ठपदलाञ्छनः भवभूतिर्नाम जातुकर्णीपुत्रः कविः" म० वी० १।

सुग्रास ಸುಗ್ರಾಸ (पुं०) ರುಚಿಯಾದ ಆಹಾರದ ತುತ್ತು, ಸವಿಯಾದ ಕಬಳ. शोभनो ग्रासः।

सुग्रीव ಸುಗ್ರೀವ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ, ವಾನರಾಧಿಪತಿ, ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಯ ದೊರೆ. शोभना ग्रीवास्य। [ಅಣ್ಣನಾದ ವಾಲಿಯು ಸುಗ್ರೀವನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ರಾಜ್ಯದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಸೀತಾವಿರಹದಿಂದ ದುಃಖಿತನಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಋಷ್ಯಮೂಕ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಆಂಜನೇಯನನ್ನು ಕಂಡನು. ಅವನ ಮೂಲಕ ಸುಗ್ರೀವನ ವಿಷಯ ತಿಳಿದು ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನು ಸುಗ್ರೀವನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳಸಿ ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿ ಭ್ರಾತೃದ್ರೋಹಿಯಾದ ವಾಲಿಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿದನು. ಅನಂತರ ಸುಗ್ರೀವನು ತನ್ನ ಸೇನೆಗಳನ್ನು ಸೀತಾನ್ವೇಷಣೆಗಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿ ಆಂಜನೇಯನ ಮೂಲಕ ಸೀತೆಯ ವಿಷಯ ತಿಳಿದು ಶ್ರೀರಾಮನೊಡನೆ ಲಂಕೆಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿ ರಾವಣನ ವಧೆ ಮತ್ತು ಸೀತಾಪರಿಗ್ರಹಾನಂತರ ಶ್ರೀಸೀತಾರಾಮರೊಡನೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬಂದು ಶ್ರೀರಾಮಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಮಹೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಶ್ರೀರಾಮನ ಅನುಮತಿ ಪಡೆದು ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಗೆ ತೆರಳಿದನು.] "दीप्यमानं ततो वह्निं पुष्पैरभ्यर्च्य सत्कृतम्। तयोर्मध्ये तु सुग्रीवो निदधौ सुसमाहितः॥ ततोऽग्निं दीप्यमानं तौ चक्रतुश्च प्रदक्षिणम्। सुग्रीवो राघवश्चैव वयस्यत्वमुपागतौ" रामा०। "सुग्रीवो मुमुदे देवाः साध्वित्यूचुः सविस्मयाः" भट्टि० १४-३८। 2. ಪರಮೇಶ್ವರ. 3. ಇಂದ್ರ. 4. ರಾಜಹಂಸ. 5. ಒಂದು ಅಸ್ತ್ರ. 6. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ನಾಲ್ಕು ಅಶ್ವಗಳಲ್ಲೊಂದು ಅಶ್ವ. (वि०) 7. ಲಕ್ಷಣವಾದ ಕಂಠವುಳ್ಳವನು. शोभना ग्रीवा कण्ठो यस्य।

सुग्रीवी ಸುಗ್ರೀವೀ (स्त्री०) ಕಶ್ಯಪನಪತ್ನಿಯಾದ ತಾಮ್ರೆಯ ಮಗಳು. शोभना ग्रीवाऽस्याः "ङीप्"। "शुकी श्येनी च भासी च सुग्रीवी शुचिगृध्रिका। शुकी शुकानजनयत् उलूकी प्रत्युलूकिकान्। शुच्यौदकान् पक्षिगणान् सुग्रीवी तु व्यजायत"।

सुग्ल ಸುಗ್ಲ (वि०) ಬಹಳ ಬಳಲಿದವನು, ಆಯಾಸಪಟ್ಟವನು. ಉತ್ಸಾಹ ಕುಂದಿದವನು, ಬೇಸರಗೊಂಡವನು. सू + ग्लै (हर्षक्षये) "कः" (३-१-१३६)।

सुचक्षुस् ಸುಚಕ್ಷುಸ್ (पुं०) 1. ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಜ್ಞಾನಿ. (वि०) 2. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ನೇತ್ರವುಳ್ಳವನು. शोभनं चक्षुर्यस्य।

सुचरित ಸುಚರಿತ (न०) 1. ಸದಾಚಾರ, ಒಳ್ಳೆಯ ವ್ಯಾಪಾರ. ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯ, ವಿಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯ. सु शोभनं चरितम्। "यः प्राणयेत् सुचरितैः पितरं स पुत्रः यद्भर्तुरेव हितमिच्छति तत् कलत्रम्" भर्तृ० १-५९। 2. ಪುಣ್ಯ, ಭಾಗ್ಯ. "तव सुचरितमङ्गुलीय नूनम्" शाकु० ६-११। (वि०) 3. ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನ. शोभनं चरितं यस्य।

सुचरित्रा ಸುಚರಿತ್ರಾ (स्त्री०) ಸಾಧ್ವಿ, ಪತಿವ್ರತೆ. सु शोभनं चरित्रं यस्याः। "सुचरित्रा तु सती साध्वी पतिव्रता" अम०।

सुचित्रक ಸುಚಿತ್ರಕ (पुं०) ಮೈಮೇಲೆ ಮಚ್ಚೆಗಳಿರುವ ಹಾವು.

सुचिरम् ಸುಚಿರಮ್ (अव्य०) ಬಹಳ ದೀರ್ಘಕಾಲ. "अनितरजनलभ्यां प्रीतिमासेदुर्वाभिः सुचिरमनुबभूवे स्वर्गमोक्षातिशायी" याद० २४-९३।

सुचिरायुस् ಸುಚಿರಾಯುಸ್ (पुं०) ದೇವತೆ. सुचिरम् आयुर्यस्य।

सुचुटी ಸುಚುಟೀ (स्त्री०) 1. ಚಿಂಚ, ಇಕ್ಕುಳ. 2. ಚಿಮುಟ.

सुचेलक ಸುಚೇಲಕ (पुं०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ವಸ್ತ್ರ, ಸುಂದರವಾದ ವಸ್ತ್ರ. शोभनं चेलम्—स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "सुचेलकः पटोऽस्त्री स्यात्" अम०। (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ ವಸ್ತ್ರ ಧರಿಸಿರುವವನು.

सुजन ಸುಜನ (पुं०) 1. ಸತ್ಪುರುಷ, ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು, ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. सु शोभनो जनः। "सत्यनियतवचसं वचसा सुजनं जनाश्चलयितुं क ईशते" माघ० १५-४०। (वि०) 2. ಉಪಕಾರದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು.

सुजनता ಸುಜನತಾ (स्त्री०) ಉಪಕಾರಬುದ್ಧಿ, ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿ. सुजनस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक्संयमो ज्ञानस्योपशमः श्रुतस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः" भर्तृ० १-८०। "धिगस्त्वेतां विद्यां धिगपि कवितां धिक् सुजनतां वयो रूपं वा धिक् धिगपि च यशो निर्धनवताम्। असौ जीयादेकः सकलगुणहीनोऽपि धनवान् बहिर्यस्य द्वारे तृणलवसमाः सन्ति गुणिनः" उद्भटः।

सुजन्मन् ಸುಜನ್ಮನ್ (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ಜನ್ಮಪಡೆದಿರುವ. ಗೌರವಾನ್ವಿತ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ, ಪುಣ್ಯಮಾಡಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ. "या कौमुदी नयनयोर्भवतः सुजन्मा तस्या भवानपि मनोरथबन्धबन्धुः" मालती० १-३७।

सुजात ಸುಜಾತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ನಿಂತಿರುವ. सु सुष्ठु जातः। 2. ಸುಂದರವಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ. "तिरश्चकार भ्रमराभिलीनयोः सुजातयोः पङ्कजकोशयोः श्रियम्" रघु० ३-८।

सुजाता ಸುಜಾತಾ (स्त्री०) ತೊಗರಿ ಗಿಡ.

सुत ಸುತ (पुं०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. सूयते स्म—षु (प्रसवे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनन्यतन्त्रस्य पितुः पितामहः सुतस्य चारब्धमवेक्ष्य संयुगम्। समीहितोदर्कमिदं द्वयोरिति प्रबुध्यमानो न निरोधमादधे" याद० १४-९। 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. "सुतः पुत्रे नृपे" मेदि०। (न०) 3. ಸೋಮರಸ. (वि०) 4. ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಡಿ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಸೋಮರಸ). 5. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ, ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದಿದ.

सुतङ्गम ಸುತಂಗಮ (पुं०) ತಂದೆ.

सुतनु ಸುತನು (स्त्री०) 1. ಕೋಮಲ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. शोभना तनुर्यस्याः। 2. ಸುಂದರವಾದ ಶರೀರ, ಕೋಮಲವಾದ ದೇಹ. (वि०) 3. ಸುಂದರವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ. शोभना तनुः शरीरं यस्य। "स्मरसि सुतनु तस्मिन् पर्वते लक्ष्मणेन प्रतिविहितसपर्यासुस्थयोस्तान्यहानि" उ० रा० १-२६।

सुतपस् ಸುತಪಸ್ (पुं०) 1. ತಪಸ್ವಿ, ಮುನಿ. सु शोभनं तपोऽस्य। 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. "हिरण्यनाभः सुतपाः पद्मनाभः प्रजापतिः" वि० स०। 3. ಸೂರ್ಯ. सु सुष्ठु तपति—तप (सन्तापे) "असिः" (उ० ४-२२६)। (न०) 4. ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸು. (वि०) 5. ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುವ.

सुतराम् ಸುತರಾಮ್ (अव्य०) ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಬಹಳವಾಗಿ. सु + "तरप्" (५-३-५७)। आमु: (५-४-११)। "सितं सितिम्ना सुतरां मुनेर्वपुर्विसारिभिः सौधमिवास्य लम्भयन्" माघ० १-२५।

सुतर्दन ಸುತರ್ದನ (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ. सुष्ठु तर्दति—तर्द (हिंसायाम्) "ल्युः" (३-१-१३४)। "मधुकण्ठो घोषयित्नुः कामतालः सुतर्दनः" त्रिकाण्ड०।

सुतल ಸುತಲ (पुं०) 1. ಭೂಲೋಕದ ಕೆಳಗಿರುವ ಸಪ್ತಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಲೋಕ. सु सुष्ठु तलं यस्य।। ಇದು ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ. ಪರಮಾತ್ಮನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಪಾತಾಲದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಆದೇಶ ನೀಡಿ ತಾನು ಅಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಪಾಲಕನಾಗಿರುವನು. "इन्द्रादिष्वप्यलब्धा या सा श्रीस्तमनुवर्तते। तमेव देवदेवेशमाराधयति भक्तितः।। व्यपेतसाध्वसोऽद्यापि वर्तते सुतलाधिपः। एवं दैत्यपतिः सोऽयं बलिः परमपूजितः।। सुतले वर्तते यस्य द्वारपालो हरिः स्वयम्" देवीभा०। 2. ದೊಡ್ಡ ಮಹಡಿಮನೆಯ ತಳಪಾಯ, -ಅಡಿಪಾಯ.

सुतश्रेणी ಸುತಶ್ರೇಣೀ (स्त्री०) ಇಲಿಯಾಲದ ಮರ, ಇಲಿಕಿವಿಯ ಗಿಡ. सुतानां श्रेणी यस्याः। "प्रत्यक्श्रेणी सुतश्रेणी रण्डा मूषिकपर्ण्यपि" अम०।

सुतहिबुकयोग ಸುತಹಿಬುಕಯೋಗ (पुं०) ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಶುಭವಾದ ಒಂದು ಯೋಗ, ವಿವಾಹಲಗ್ನ ಲಗ್ನದಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಐದನೆಯ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅಥವಾ ಹತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಗುರು ಅಥವಾ ಶುಕ್ರನಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸುತಹಿಬುಕಯೋಗವಾಗುವುದು. ಇದು ಬಹಳ ಶುಭಕರ. "लग्ने तत्पञ्चमे तुर्ये नवमे दशमे तथा। गुरुर्भृगुर्वा दोषघ्नो विवाहे वर्धते शुभम्" ज्योतिस्तत्त्वम्।

सुता ಸುತಾ (स्त्री०) ಮಗಳು. सूयते स्म—षु (प्रसवे) "क्तः" (३-२-१०२)। "टाप्" (४-१-४)। "अयाचितारं न हि देवदेवमद्रिः सुतां ग्राहयितुं शशाक" कुमा० १-५२।

सुतात्मज ಸುತಾತ್ಮಜ (पुं०) 1. ಪೌತ್ರ, ಪುತ್ರನ ಪುತ್ರ. 2. ದೌಹಿತ್ರ, ಪುತ್ರಿಯ ಮಗ. सुतस्य सुताया वा आत्मजः। **-आत्मजा -ಆತ್ಮಜಾ** 1. ಪೌತ್ರಿ, ಪುತ್ರನ ಮಗಳು. 2. ದೌಹಿತ್ರಿ, ಮಗಳ ಮಗಳು. सुतस्य सुताया वा आत्मजा।

सुतिन् ಸುತಿನ್ (वि०) ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳವನು, ಸಂತಾನಪಡೆದವನು. सुतोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-नी -ನೀ.** "गुणिगणगणनारम्भे न पतति कठिनी ससम्भ्रमा यस्य। तेनाम्बा यदि सुतिनी वद वन्ध्या कीदृशी भवति"।।

सुतीक्ष्ण ಸುತೀಕ್ಷ್ಣ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಋಷಿಯ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಶ್ರೀರಾಮನು ಸೀತಾಲಕ್ಷ್ಮಣರೊಡನೆ ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋದನು. "हविर्भुजामेधवतां चतुर्णां मध्ये ललाटन्तपसप्तसप्तिः। असौ तपस्यत्यपरस्तपस्वी नाम्ना सुतीक्ष्णश्चरितेन दान्तः" रघु० १३-४१। (वि०) 2. ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಬಹಳ ಉಗ್ರವಾದ. "सुतीक्ष्णदण्डो बलवांश्च वानरः" रामा०।

सुतुङ्ग ಸುತುಂಗ (पुं०) 1. ನಾರಿಕೇಳ ವೃಕ್ಷ, ತೆಂಗಿನ ಮರ. सुष्ठु तुङ्गः। (वि०) 2. ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ.

सुतेजस् ಸುತೇಜಸ್ (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ. 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. सुष्ठु तेजो यस्य।

सुत्या ಸುತ್ಯಾ (स्त्री०) ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದು, ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಹಿಂಡಿ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು. षुञ् (अभिषवे) "क्यप्" (३-३-९९)। "सुत्याभिषवः सवनं च सा" अम०।

सुत्रामन् ಸುತ್ರಾಮನ್ (पुं०) ಸುರಪತಿ, ದೇವೇಂದ್ರ. सुष्ठु त्रायते—त्रैङ् (पालने) "मनिन्" (३-२-७४)। "सुत्रामा गोत्रभिद्वज्री वासवो वृत्रहा वृषा" अम०।

सुत्वन् ಸುತ್ವನ್ (पुं०) ಸ್ನಾತಕ, ಯಜ್ಞಾಂಗವಾದ ಅವಭೃಥಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದವನು. षुञ् (अभिषवे) "ङ्वनिप्" (३-२-१०३)। तुक् (६-१-७१)। "सुत्वात्वभिषवे कृते" अम०।

सुदक्षिण ಸುದಕ್ಷಿಣ (वि०) ಸರಳ ಹೃದಯವುಳ್ಳವನು, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ, ಸತ್ಯಸಂಧ. सुष्ठु दक्षिणः।

सुदक्षिणा ಸುದಕ್ಷಿಣಾ (स्त्री०) ಸೂರ್ಯವಂಶದ ದಿಲೀಪ ಮಹಾರಾಜನ ಪತ್ನಿ.

सुदण्ड ಸುದಂಡ (पुं०) ವೇತ್ರ, ಬೆತ್ತ. सुष्ठु दण्डो यस्मात्।

सुदत् ಸುದತ್ (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಎಲ್ಲಾ ದಂತಗಳುಳ್ಳವನು. सु शोभनाः समस्ता दन्ता यस्य—दन्त "दतृ" (५-४-१४१)। स्त्रियां **सुदती ಸುದತೀ.** सु शोभनाः समस्ता दन्ताः यस्याः। सुदत् "ङीप्" (४-१-६)। ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು ತೋರುವಲ್ಲಿ **दत्** ಆದೇಶ.

"वयसि दन्तस्य दतृ"। "सुदतीजनमज्जनार्पितैर्घुसृणैर्यत्र कषायिताशया" नैष० २-७७।

सुदन्त ಸುದಂತ (पुं०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ದಂತವುಳ್ಳ ಗಜ. 2. ಒಳ್ಳೆಯ ದಂತಗಳುಳ್ಳವನು. शोभना दन्ताः यस्य। ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು ತೋರದಿರುವಲ್ಲಿ दतृ ಆದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

सुदर्शन ಸುದರ್ಶನ (पुंन०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಚಕ್ರಾಯುಧ. शोभनं दर्शनमस्य। "तस्य नेष्यति वपुः कबन्धतां बन्धुरेष जगतां सुदर्शनः" माघ० १४-१६। ಈ ಚಕ್ರಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ವೈಷ್ಣವರು ತಮ್ಮ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಬೇಕು. "कृत्वा धातुमयीं मुद्रां तापयित्वा स्वकां तनुम्। चक्रादिचिह्नितां भूप धारयेद्वैष्णवो नरः" ब्रह्माण्डपु०। (पुं०) 2. ಸುಮೇರು ಪರ್ವತ. 3. ಜಂಬು ವೃಕ್ಷ. ನೇರಳೆ ಮರ. 4. ಶಿವ. ಪರಮೇಶ್ವರ. "सुदर्शनो हरेश्चक्रे मेरुजम्बूद्रुमे पुमान्। न द्वयोः शक्रनगरे" मेदि०। (वि०) 5. ನೋಡಲು ರಮ್ಯವಾದ, ಸುಖವಾಗಿ ನೋಡಬಹುದಾದ, ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಾಣುವ. (स्त्री०) –ना –ನಾ. 6. ಅಮರಾವತಿ.

सुदर्शना ಸುದರ್ಶನಾ (स्त्री०) 1. ಇಂದ್ರನ ನಗರ, ಅಮರಾವತಿ. 2. ಆಜ್ಞೆ, ಶಾಸನ, ಕಟ್ಟಳೆ. 3. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 4. ಮೇರುಪರ್ವತ. 5. ಜಂಬು ವೃಕ್ಷ. ಮೇದಿನೀ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಮೇರು ಮತ್ತು ಜಂಬು ಎರಡೂ ಪುಂಲಿಂಗದಲ್ಲಿವೆ. "मेरुजम्बूद्रुमे पुमान्" मेदि०। ವಿಶ್ವಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿವೆ. "आज्ञायामोषधीभेदे मेरुजम्ब्वां सुदर्शना" विश्व०।

सुदर्शनी ಸುದರ್ಶನೀ (स्त्री०) ಅಮರಾವತಿ. ಇಂದ್ರನ ನಗರ. सुष्ठु दर्शनं यस्याः। सुदर्शना "ङीप्"।

सुदामन् ಸುದಾಮನ್ (पुं०) 1. ಕುಚೇಲ. ಬಲರಾಮ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಇಬ್ಬರೂ ಸಾಂದೀಪನಿಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸುದಾಮನೂ ಅವರ ಸಹಪಾಠಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಸಹೋದರ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "कुचेल" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಮೇಘ, ಮೋಡ. सुष्ठु ददाति —डु दाञ् (दाने) "मनिन्" (३-२-७४)। 3. ಒಂದು ಪರ್ವತ. "सुदामा तु पुमान् वारिधरपर्वतभेदयोः" मेदि०। 4. ಐರಾವತ. ಇಂದ್ರನ ಗಜ. "हस्तिमल्लश्चतुर्दन्तो भद्ररेणुर्मदांबरः। श्वेतद्वीपः सुदामा" त्रिकाण्ड०। (वि०) 5. ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವವನು. सुष्ठु ददाति — दाञ् "मनिन्"।

सुदाय ಸುದಾಯ (पुं०) 1. ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಗಳಿಗೂ ಅಳಿಯನಿಗೂ ಕೊಡುವ ಬಳುವಳಿ. सुष्ठु दीयते—डु दाञ् (दाने) "घञ्" (३-३-१९)। "यौतकादि तु यद्देयं सुदायो हरणं च तत्" अम०। 2. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ.

सुदि ಸುದಿ (अव्य०) ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ.

सुदिन ಸುದಿನ (न०) ಶುಭ ದಿವಸ, ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ದಿವಸ. सु शोभनं दिनम्। ಸುದಿನ ದುರ್ದಿನಗಳು ಕರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುವು. "सुदिनं दुर्दिनं चैव सर्वं कर्मोद्भवं भव। तत्कर्म तपसा साध्यं कर्मणां च शुभाशुभम्" ब्रह्मवै०।

सुदिनाह ಸುದಿನಾಹ (न०) ಶುಭ ದಿವಸ. ಪ್ರಶಸ್ತ ದಿವಸ. सुदिनं प्रशस्तमहः। सुदिनशब्दः प्रशस्तवाची सि० कौ० (५-४-९०)।

सुदीर्घ ಸುದೀರ್ಘ (वि०) ಬಹಳ ದೀರ್ಘವಾದ, ಬಹಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ. सुष्ठु दीर्घः।

सुदीर्घा ಸುದೀರ್ಘಾ (स्त्री०) ಸೌತೆಗಿಡ.

सुदुःखित ಸುದುಃಖಿತ (वि०) ಬಹಳ ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು.

सुदुर्लभ ಸುದುರ್ಲಭ (वि०) ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. सु + दुर् + डु लभष् (प्राप्तौ) "खल्" (३-३-१२६)।

सुदुर्वह ಸುದುರ್ವಹ (वि०) ವಹಿಸಲು ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ. सुतरां दुःखेन वोढुं शक्यम्। "तदमोघं सुदुर्वहम्" कुमा० १०-१२।

सुदुश्चर ಸುದುಶ್ಚರ (वि०) ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಆಚರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. सु + दुस् + चर (गतौ) "खल्" (३-३-१२६)।

सुदुष्कर ಸುದುಷ್ಕರ (वि०) ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮಾಡಬಹುದಾದ. सु + दुस् + डु कृञ् (करणे) "खल्" (३-३-१२६)।

सुदुस्तर ಸುದುಸ್ತರ (वि०) ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ದಾಟಬಹುದಾದ. सु + दुस् + तॄ (प्लवनतरणयोः) "खल्" (३-३-१२६)।

सुदुस्त्यज ಸುದುಸ್ತ್ಯಜ (वि०) ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. ತ್ಯಜಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ. सु + दुस् + त्यज (हानौ) "खल्" (३-३-१२६)। "त्यक्त्वा सुदुस्त्यजसुरेप्सितराज्यलक्ष्मीं धर्मिष्ठ आर्यवचसा यदगादरण्यम्।

मायामृगं दयितयेप्सितमन्वधावद्वन्दे महापुरुष ते चरणारविन्दम्" भाग०।

सुदूर ಸುದೂರ (वि०) ಬಹಳ ದೂರವಾದ. सु अत्यन्तं दूरम्।

सुदृढ ಸುದೃಢ (वि०) 1. ಬಹಳ ದೃಢವಾದ, ಬಹಳ ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ, ಭದ್ರವಾದ. (न०) 2. ಅತಿಶಯ.

सुदृश् ಸುದೃಶ್ (स्त्री०) 1. ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. सु शोभना दृक् यस्याः। "विनयति सुदृशो दृशः परागं प्रणयिनि कौसुममाननानिलेन" माघ० ७-५७। (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ.

सुधन्वन् ಸುಧನ್ವನ್ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. सु शोभनं धनुर्यस्य—"अनङ्" (५-४-१३२)। "सुशोभनं धनुर्यस्य सुधन्वा परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "सुधन्वा खण्डपरशुः" वि० स०। 2. ವಿಶ್ವಕರ್ಮ. "सुधन्वा प्रौढधानुष्के त्रिषु ना विश्वकर्मणि" मेदि०। (वि०) 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಬಿಲ್ಲುಗಾರ, ಪರಿಣತನಾದ ಬಿಲ್ಲುಗಾರ. 4. ಒಳ್ಳೆಯ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. "सुधन्वा सुरसुभ्रुवाम्" याद० १६-९३।

सुधर्मन् ಸುಧರ್ಮನ್ (स्त्री०) ದೇವತೆಗಳ ಸಭೆ. सु शोभनो धर्मोऽस्याम् "अनिच्" (५-४-१२४)। सुधर्मा सुधर्माणौ सुधर्माणः। वा डाप् (४-१-१३)। पक्षे सुधर्मा सुधर्मे सुधर्माः। "ययावुदीरितालोकः सुधर्मानवमां सभाम्" रघु० १७-२७।

सुधा ಸುಧಾ (स्त्री०) 1. ಪೀಯೂಷ, ಅಮೃತ. सुखेन धीयते—धेट् (पाने) "अङ्" (३-३-१०३)। "सूचयन्तं स्वमूर्त्या च सुधां शुद्धानुभाव्यया" याद० १६-१३। 2. ಗಂಗಾನದಿ. 3. ಸುಣ್ಣ, ಗೋಡೆಗೆ ಲೇಪಿಸುವ ಒಂದು ದ್ರವ್ಯ. "सेना सुधाक्षालितसौधसम्पदां पुरं बहूनां परभागमाप सा" माघ० १२-६२। 4. ಇಟ್ಟಿಗೆ. 5. ಸ್ನುಹೀ ವೃಕ್ಷ, ಮುಂಡುಗಳ್ಳಿ ಗಿಡ. "सुधा स्त्रीलेपने मूर्व्यां स्नुहींगङ्गेष्टकामृते" मेदि०। 6. ಕುರಟಿಗೆ ಗಿಡ. 7. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. 8. ಜಲ, ನೀರು. "रसायनमिवर्षीणां देवानाममृतं यथा। सुधेवोत्तमनागानां भैषज्यमिदमस्तु ते" सुश्रुत० सूत्र० ४३-२। 9. ಮಕರಂದ, ಪುಷ್ಪರಸ. 10. ಮಧು, ಜೇನುತುಪ್ಪ. 11. ಆಳಲೆ ಕಾಯಿ. 12. ಆಮಲಕ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ.

सुधांशु ಸುಧಾಂಶು (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. सुधायुक्ता अंशवो यस्य। "सुधांशुरेष प्रथमो भुवीति स्मरो द्वितीय किमसाविनीमम्। दस्रस्तृतीयोऽयमिति क्षितीशाः स्तुतिच्छलान्मत्सरिणो निनिन्दुः" नैष० १०-४१। 2. ಕರ್ಪೂರ.

सुधांशुतैल ಸುಧಾಂಶುತೈಲ (न०) ಕರ್ಪೂರ ತೈಲ.

सुधांशुरत्न ಸುಧಾಂಶುರತ್ನ (न०) ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ರತ್ನ. सुधांशोः प्रीतिकरं रत्नम्।

सुधाकर ಸುಧಾಕರ (पुं०) ಚಂದ್ರ. सुधायुक्ताः करा अस्य।

सुधाजीविन् ಸುಧಾಜೀವಿನ್ (पुं०) ಸುಣ್ಣ ಬಳಿಯುವವನು, ಸುಣ್ಣ ಬಳಿದು ಜೀವಿಸುವವನು.

सुधाधार ಸುಧಾಧಾರ (पुं०) ಚಂದ್ರ. सुधाया आधारः। –निधिः –ನಿಧಿಃ.

सुधापाणि ಸುಧಾಪಾಣಿ (पुं०) ಧನ್ವಂತರಿ. सुधा पाणौ यस्य।

सुधाभुज् ಸುಧಾಭುಜ್ (पुं०) ದೇವತೆ. सुधां भुङ्क्ते—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

सुधामय ಸುಧಾಮಯ (पुं०) 1. ರಾಜಗೃಹ, ರಾಜನ ಅರಮನೆ. सुधा "मयट्" (५-४-२१)। (वि०) 2. ಸುಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಮೃತದಿಂದ ತುಂಬಿದ. "स्रोतोभिरस्याः परिपूर्यमाणः सुधामयं सिन्धुमिवादधानैः" याद० १८-४५।

सुधामोदक ಸುಧಾಮೋದಕ (पुं०) ಕರ್ಪೂರ.

सुधायमान ಸುಧಾಯಮಾನ (वि०) ಅಮೃತದಂತೆ ತೋರುತ್ತಿರುವ. सुधावदाचरन्—सुधा+क्यङ् "शानच्" (३-२-१२४)। "सुधायमानां धनदस्य सौधे स्वाभाविकीमस्य गिरेरभिख्याम्" याद० १८-२०।

सुधावर्षिन् ಸುಧಾವರ್ಷಿನ್ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ಕರ್ಪೂರ. सुधां वर्षति—वृषु (सेचने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

सुधावास ಸುಧಾವಾಸ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಕರ್ಪೂರ. सुधाया आवासः। "ज्योत्स्नायाः पतये तुभ्यं ज्योतिषां पतये नमः। नमस्ते रोहिणीकान्त सुधावास नमोऽस्तु ते"॥

सुधासित ಸುಧಾಸಿತ (वि०) 1. ಅಮೃತದಂತೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವ. 2. ಸುಣ್ಣದಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ. 3. ಅಮೃತದಿಂದ ಬದ್ಧನಾದ, ಅಮೃತಪ್ರಿಯನಾದ. सुधावत् सितः स्वच्छः, सुधावत् लेपनद्रव्यवत् सितः धवलः, सुधया सितः बद्धः—षिञ् (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)।

"जगतीशरणे युक्तो हरिकान्तः सुधासितः। दानवर्षी कृताशंसो नागराज इवाबभौ" किरा० १५-४५।

सुधासार ಸುಧಾಸಾರ (वि०) ಅಮೃತಮಯವಾದ. "सुधासारैरिवाम्भोभिरभिषिक्तो हुताशनः" कुमा० १०-३९।

सुधासिन्धु ಸುಧಾಸಿಂಧು (पुं०) ಸುಧಾಸಾಗರ, ಅಮೃತ ಸಮುದ್ರ. सुधायाः सिन्धुः। "वृषगिरिसुधासिन्धौ जन्तुर्दये निहितस्त्वया भवभयपरीतापच्छित्त्यै भजन्नघमर्षणम्" दयाश०।

सुधासूति ಸುಧಾಸೂತಿ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. सुधायाः सूतिर्यस्मात्। 2. ಯಜ್ಞ. "सुधासूतिः पुमान् मखे। चन्द्रे" मेदि०। 3. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ.

सुधास्यन्दिन् ಸುಧಾಸ್ಯಂದಿನ್ (वि०) ಅಮೃತವನ್ನು ಸುರಿಸುವ, ಅಮೃತವನ್ನು ಹರಿಸುವ. सुधां स्यन्दयति— स्यन्दू (प्रस्रवणे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "माधुर्यं मधुबिन्दुना रचयितुं क्षीराम्बुधेरीहते मूर्खान् यः प्रतिनेतुमिच्छति बलात् सूक्तैः सुधास्यन्दिभिः" भर्तृ० १-६।

सुधास्रवा ಸುಧಾಸ್ರವಾ (स्त्री०) ಕಿರುನಾಲಗೆ. सुधायाः स्रवा।

सुधाहर ಸುಧಾಹರ (पुं०) ಗರುತ್ಮಂತ, ಗರುಡ. हरति — हृञ् (हरणे) "अच्" (३-१-१३४)। सुधाया हरः। "पक्षिसिंह उन्नतीशो वज्रतुण्डः सुधाहरः" त्रिकाण्ड०। –हृत् –ಹೃತ್.

सुधी ಸುಧೀ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. सुष्ठु ध्यायति — ध्यै (चिन्तायाम्) "क्विप्" सम्प्रसारणं च (वा० ३-२-१७७)। सु शोभना धीर्यस्य इति वा। (वि०) 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದವನು, ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. "मात्रातिमात्रं शुभयैव बुद्धया चिरं सुधीरभ्यधिकं समाधात्" भट्टि० १२-६। (स्त्री०) 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿ. शोभना बुद्धिः।

सुधोद्भव ಸುಧೋದ್ಭವ (पुं०) 1. ಧನ್ವಂತರಿ. (स्त्री०) –उद्भवा –ಉದ್ಭವಾ. 2. ಅಳಲೆಕಾಯಿ.

सुनन्द ಸುನಂದ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಪಾರ್ಷದ, ಸಂಗಡಿಗ, ಸಂಗಾತಿ. "सुनन्दनन्दप्रमुखैः स्वपार्षदैः चक्रादिभिर्मूर्तिधरैर्निजायुधैः" भाग० १०-८९-५६। (स्त्री०) –नन्दा –ನಂದಾ. 2. ಪಾರ್ವತಿ. 3. ಗೋರೋಚನ. "सुनन्दा रोचनोमयोः" मेदि०। 4. ದುಷ್ಯಂತರಾಜನ ಪುತ್ರನಾದ ಭರತನ ಪತ್ನಿ. 5. ಹೆಂಗಸು. "सुनन्दा रोचनानार्योः" विश्व०।

सुनयन ಸುನಯನ (पुं०) 1. ಮೃಗ, ಜಿಂಕೆ. सु शोभने नयने यस्य। (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು. (स्त्री०) –नयना –ನಯನಾ. 3. ಹೆಂಗಸು. शोभने नयने यस्याः।

सुनाभ ಸುನಾಭ (पुं०) 1. ಮೈನಾಕಪರ್ವತ. "इन्द्रकीलः सुनाभश्च तथा दिव्यौ च पर्वतौ" भा० वन०। (न०) 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಚಕ್ರ. सु सुष्ठु नाभिश्चक्रमध्यमस्यास्ति। "सुतं मृधे खं वपुषा ग्रसन्तं दृष्ट्वा सुनाभोन्मथितं धरित्र्या। आमन्त्रितस्तत्तनयाय शेषं दत्त्वा तदन्तःपुरमाविवेश" भाग० ३-३-६। (वि०) 3. ಚಕ್ರದ ಸುಂದರವಾದ ಮಧ್ಯಭಾಗವುಳ್ಳ. "तत्तेजसा कृतं चक्रं सुनाभं विश्वकर्मणा" भा० वन०।

सुनार ಸುನಾರ (पुं०) 1. ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿಯ ಹಾಲು. 2. ಸರ್ಪದ ಮೊಟ್ಟೆ, ಹಾವಿನ ತತ್ತಿ. 3. ಚಟಕ, ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. "सुनारस्तु शुनीस्तन्ये सर्पाण्डकलविङ्कयोः" मेदि०।

सुनासिका ಸುನಾಸಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಸುಂದರವಾದ ಮೂಗು. सु शोभना नासिका। 2. ಕಾಗೆತೊಂಡೆ.

सुनासीर ಸುನಾಸೀರ (पुं०) ದೇವೇಂದ್ರ. सु सुष्ठु नासीरं सेनामुखं नासीरा अग्रेसरा वाऽस्य।

सुनिभृत ಸುನಿಭೃತ (वि०) 1. ಬಹಳ ರಹಸ್ಯವಾದ, ಬಹಳ ಗುಟ್ಟಾದ. सुष्ठु निभृतम्। (अव्य०) 2. ಬಹಳ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ.

सुनिषण्णक ಸುನಿಷಣ್ಣಕ (न०) ನೀರು ಚಂಚಲಿ, ನಸುವಲು ಗಿಡ. "वितुन्नं सुनिषण्णकम्" अम०।

सुनीति ಸುನೀತಿ (स्त्री०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ನೀತಿ. सु शोभना नीतिः। "क्रियाफलानीव सुनीतिभाजं सैन्यानि सीमान्वयमन्वयुस्तम्" माघ० ३-२६। 2. ಧ್ರುವಕುಮಾರನ ತಾಯಿ. "जाये उत्तानपादस्य सुनीतिः सुरुचिस्तयोः। सुरुचिः प्रेयसी पत्युः नेतरा यत्सुतो ध्रुवः" भाग० ४-८-८। "सुनीतिः शोभननये ध्रुवमातरि योषिति" मेदि०।

सुनीथ ಸುನೀಥ (पुं०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. सु + णीञ् (प्रापणे) "क्थन्" (उ० २-२)। (वि०) 2. ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. सुष्ठु नयति धर्मम् — णीञ् "क्थन्"।

सुनील ಸುನೀಲ (ಪುಂ) 1. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. (ನಂ) 2. ಲಾವಂಚದ ಬೇರು. 3. ಒಳ್ಳೆಯ ನೀಲಿಬಣ್ಣ. सु अतिशयो नीलः।

सुनीलक ಸುನೀಲಕ (ಪುಂ) 1. ಗರಗದ ಸೊಪ್ಪು. सुनील स्वार्थे "कन्"। 2. ಹೊನ್ನೆ ಮರ.

सुनीला ಸುನೀಲಾ (स्त्री०) 1. ಅಗಸೆ ಗಿಡ. 2. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತ.

सुनु ಸುನು (ನಂ) ಜಲ, ನೀರು. सु शोभना नौर्यत्र।

सुन्द ಸುಂದ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. सु सुष्ठु असुरमनांसि उनत्ति — उन्दी (क्लेदने) "अच्" (३-१-१३४)। उकारलोपः। पृषो०। "उनत्ति सुष्ठु चेतांसि रक्षसां सुन्द ईरितः" इति निरुक्तिः। "उद्भवः सुन्दरः सुन्दः" वि० स०। 2. ಸುಗ್ರೀವನ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ವಾನರ. "जाम्बवान् ऋषभः सुन्दः वम्भः शतबलिः पृथुः" रामा०। 3. ನಿಕುಂಭನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಮಗ. ಉಪಸುಂದನು ಇವನ ತಮ್ಮ. ಸುಂದೋಪಸುಂದರು ತಮಗೆ ತಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಹೊರತು ಮತ್ತಾರಿಂದಲೂ ಸಾವು ಕೂಡದೆಂಬ ವರವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಪಡೆದು ಅದರ ಬಲದಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಪೀಡಿಸತೊಡಗಿದರು. ಇಂದ್ರನು ಬಹಳ ಸುಂದರಿಯಾದ ತಿಲೋತ್ತಮೆಯನ್ನು ಇವರಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದಾಗ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಆವಳಿಗಾಗಿ ಪೈಪೋಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆದಾಡಿ ಅಸುವನ್ನು ನೀಗಿದರು.

सुन्दर ಸುಂದರ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. विश्वातिशायिसौभाग्यशालितया दृष्टिमनोहरः। सु+दॄ (विदारणे) "अप्" (३-३-५७)। पृषो०। "स स्यात् सुन्दर उद्दिष्टः तेषां दृष्टिमनोहरः" इति निरुक्तिः। "उद्भवः सुन्दरः सुन्दः" वि० स०। 2. ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. (वि०) 3. ಮನೋಹರವಾದ, ಚಿತ್ತವನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ. सु सुष्ठु उनत्ति चित्तम्—उन्दी (क्लेदने) "अरः" बाहु०। शक०।

सुन्दरी ಸುಂದರೀ (स्त्री०) 1. ಸುಂದರ ಹೆಂಗಸು, ಚೆಲುವೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು. सुन्दर गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "व्रजन्ति विद्याधरसुन्दरीणामनङ्गलेखक्रिययोपयोगम्" कुमा० १-७। 2. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. 3. ಒಂದು ವೃಕ್ಷ. "सुन्दरी तरुभिन्नारीभिदोः स्त्री रुचिरेऽन्यवत्" मेदि०।

सुन्वत् ಸುನ್ವತ್ (वि०) ಸೋಮಯಾಜಿ, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುತ್ತಿರುವವನು. षुञ् (अभिषवे) "शतृ" (३-२-१२४)। "एक एव सुसखैष सुन्वतां सौरिरित्यभिनयादिवोच्चकैः" माघ० १४-५२।

सुप् ಸುಪ್ ಇದು ङ्यन्त (ङीप् ङीष् ಮತ್ತು ङीन् ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ) आबन्त (ಟಾಪ್ ಡಾಪ್ ಮತ್ತು ಚಾಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ) ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಗಳ ಮುಂದೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಏಕವಿಂಶತಿ ವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಸಂಜ್ಞೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯ ಏಕವಚನದ ಸು ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಬಹುವಚನದ ಸುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪಕಾರಗಳ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳ 21 ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೂ ಗ್ರಹಣ.

ಏಕವಿಂಶತಿ ವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳು :

प्रथमा विभक्तिः	सु	औ	जस्
द्वितीया ,,	अम्	औट्	शस्
तृतीया ,,	टा	भ्यां	भिस्
चतुर्थी ,,	ङे	भ्यां	भ्यस्
पञ्चमी ,,	ङसि	भ्यां	भ्यस्
षष्ठी ,,	ङस्	ओस्	आम्
सप्तमी ,,	ङि	ओस्	सुप्

ಹೀಗೆಯೇ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ तिङ् (ಪರಸ್ಮೈಪದದ 9 ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಮತ್ತು ಆತ್ಮನೇಪದದ 9 ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು) (18) ಹದಿನೆಂಟು ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಸಂಜ್ಞೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷದ ಏಕವಚನದ ತಿ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮಪುರುಷದ ಬಹುವಚನದ महिङ् ಪ್ರತ್ಯಯದ ಙಕಾರಗಳ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ಉಭಯ ಪದಗಳ 18 ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೂ ಗ್ರಹಣ.

ಹದಿನೆಂಟು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು :

	परस्मैपदम्			आत्मनेपदम्		
	ए०व०	द्विव०	ब०व०	ए०व०	द्विव०	ब०व०
प्र०पु०	तिप्	तस्	झि	त	आताम्	झ
म०पु०	सिप्	थस्	थ	थास्	आथाम्	ध्वम्
उ०पु०	मिप्	वस्	मस्	इट्	वहि	महिङ्

ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೂ ವಿಭಕ್ತಿ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುವು. "विभक्तिश्च" (१-४-१०४)। सुप्तिङौ विभक्तिसंज्ञौ स्तः। सि० कौ०।

सुपक्व ಸುಪಕ್ವ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಣ್ಣಾಗಿರುವ. (ಪುಂ) 3. ಒಳ್ಳೆಯ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಮಾವಿನ ಮರ.

सुपथ ಸುಪಥ (ಪುಂ) ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾರ್ಗ, ಒಳ್ಳೆಯ ದಾರಿ. सु + पथिन् "अः" (५-४-७४)। "विषयाकृष्यमाणा हि तिष्ठन्ति सुपथे कथम्" कथास०।

सुपथिन् ಸುಪಥಿನ್ (पुं०) ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾರ್ಗ, ಒಳ್ಳೆಯ ದಾರಿ. सु शोभनः पन्थाः । सुपन्थाः ।

सुपर्ण ಸುಪರ್ಣ (पुं०) 1. ಗರುತ್ಮಂತ, ಗರುಡ. सु सुष्ठु पर्णं पक्षोऽस्य । "सुपर्णवेगानिलविप्रकीर्णैः सुरद्रुमैरन्तरितः सुमेरुः" याद० १८-४ । 2. ವಿಷ್ಣು. "मरीचिर्दमनो हंसः सुपर्णो भुजगोत्तमः" वि० स० । 3. ಕೆಕ್ಕೆಗಿಡ. 4. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "नागान् सर्पान् सुपर्णांश्च पितॄणां च पृथग्गणान्" मनु० १-३७ । (वि०) 5. ಒಳ್ಳೆಯ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. 6. ಸುಂದರವಾದ ಎಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सुपर्णक ಸುಪರ್ಣಕ (पुं०) 1. ಎಳಲೆ ಬಾಳೆ ಗಿಡ. 2. ಕಕ್ಕೆ ಗಿಡ. 3. ಗರುಡ.

सुपर्णकेतु ಸುಪರ್ಣಕೇತು (पुं०) ವಿಷ್ಣು. सुपर्णः केतौ यस्य ।

सुपर्णा ಸುಪರ್ಣಾ (स्त्री०) 1. ವಿನತಾದೇವಿ, ಗರುತ್ಮಂತನ ತಾಯಿ. 2. ಪದ್ಮಿನಿ, ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. सु शोभनानि पर्णान्यस्याः "इनिः" (५-२-१३५) । "सुपर्णा कमलिन्यां च वैनतेयस्य मातरि" मेदि० ।

सुपर्वन् ಸುಪರ್ವನ್ (पुं०) 1. ದೇವತೆ, ಸುರ. सु सुष्ठु पर्व अमावास्यादिचरितम् अङ्गुल्यादिग्रन्थिः उत्सवो वा यस्य । "सुपर्वणां यत्र सभां सुधर्मां भूमेरहं भूषणतामनैषम्" याद० १८-७० । 2. ಶರ, ಬಾಣ. 3. ಬಿದಿರು. 4. ಪರ್ವ, ಗೆಣ್ಣು. 5. ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. 6. ಪರ್ವದಿನ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಕ್ಷದ ಅಷ್ಟಮಿ ಚತುರ್ದಶಿ ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಮತ್ತು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. "सुपर्वा ना शरे वंशे पर्वधूमसुरेष्वपि" मेदि० । (वि०) 7. ಒಳ್ಳೆಯ ಗೆಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सुपर्वा ಸುಪರ್ವಾ (स्त्री०) ಬಿಳಿಯ ಗರಿಕೆ. सु शोभनानि पर्वाणि यस्याः ।

सुपात्र ಸುಪಾತ್ರ (न०) 1. ಯೋಗ್ಯನಾದವನು, ದಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. सु सुष्ठु योग्यं पात्रम् । ಪಾತ್ರ ಶಬ್ದವು ನಿತ್ಯನಪುಂಸಕಲಿಂಗ. 2. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪಾತ್ರೆ.

सुपार्श्व ಸುಪಾರ್ಶ್ವ (पुं०) 1. ಸಂಪಾತಿಯ ಪುತ್ರ, ಒಂದು ಪಕ್ಷಿ. सुष्ठु पार्श्वं यस्य । "चिरान्निपतितो वृद्धः क्षीणप्राणपराक्रमः । तं मामेवं गतं पुत्रः सुपार्श्वो नाम नामतः । आहारेण यथाकालं बिभर्ति पततां वरः" रामा० । 2. ಪ್ಲಕ್ಷವೃಕ್ಷ, ಬಸುರಿಮರ.

सुपार्श्वक ಸುಪಾರ್ಶ್ವಕ (पुं०) ಬಸುರಿಮರ. सुष्ठु पार्श्वौ यस्य । "गर्दभाण्डे कन्दरालकपीतनसुपार्श्वकाः" अम० ।

सुपीडन ಸುಪೀಡನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಂಡುವುದು. 2. ಬಹಳ ಹಿಂಸಿಸುವುದು.

सुपीडित ಸುಪೀಡಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ. सु+पीड (अवगाहने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२) । 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಹಳ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

सुपीवन् ಸುಪೀವನ್ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಾನಮಾಡುವವನು, ಸರಿಯಾಗಿ ಕುಡಿಯುವವನು. सु पिबति—सु+पा (पाने) "वनिप्" (३-२-७४) ।

सुपुष्प ಸುಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ಹವಳದ ಗಿಡ. 2. ಶಿರೀಷ ವೃಕ್ಷ, ಬಾಗೆ ಮರ. (न०) 3. ಲವಂಗ. 4. ಸ್ತ್ರೀಯರ ರಜಸ್ಸು, ಮುಟ್ಟು.

सुपूर ಸುಪೂರ (पुं०) 1. ಮಾದಳದ ಗಿಡ. (वि०) 2. ಸುಲಭವಾಗಿ ತುಂಬಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. "सुपूरा स्यात् कुनदिका सुपूरो मूषिकाञ्जलिः । सुसन्तुष्टः कापुरुषः स्वल्पकेनापि तुष्यति" पञ्चतं० १-२६ ।

सुपूरक ಸುಪೂರಕ (पुं०) ಬಕಪುಷ್ಪವೃಕ್ಷ.

सुप्त ಸುಪ್ತ (वि०) 1. ನಿದ್ರಿಸಿದವನು, ನಿದ್ರೆಮಾಡಿದವನು. ञिष्वप् (शये) "क्तः" (३-४-७२) । "क्षुधितः तृषितः कामी विद्यार्थी कृषिकारकः । भाण्डारी च प्रवासी च सप्त सुप्तान् प्रबोधयेत्" । (न०) 2. ನಿದ್ರೆ. ञि ष्वप् भावे "क्तः" (३-३-११४) । "नहि सुप्तस्य सिंहस्य निपतन्ति मुखे मृगाः" पञ्चतं० २-१३८ ।

सुप्तजन ಸುಪ್ತಜನ (पुं०) 1. ಅರ್ಧರಾತ್ರಿ. सुप्ता जना यत्र । 2. ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವ ಜನ. सुप्तो जनः ।

सुप्तज्ञान ಸುಪ್ತಜ್ಞಾನ (न०) ಸ್ವಪ್ನ, ಕನಸು. सुप्ते निद्रायां ज्ञानम् ।

सुप्ति ಸುಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ನಿದ್ರೆ. ञि ष्वप् (शये) "क्तिन्" (३-३-९४) । 2. ಮುಟ್ಟಿದರೂ ತಿಳಿಯದಿರುವಿಕೆ, ಸ್ಪರ್ಶದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ವಿಶ್ವಾಸ, ನಂಬಿಕೆ. 4. ಸ್ವಪ್ನ, ಕನಸು. 5. ಶಯನ, ಮಲಗುವುದು. "सुप्तिः स्पर्शाज्ञतानिद्राविस्रम्भे शयने स्त्रियाम्" मेदि० ।

सुप्रतिभा ಸುಪ್ರತಿಭಾ (स्त्री०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. सु सुष्ठु प्रतिभा यस्याः ।

सुप्रतिष्ठ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠ (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ, ಒಳ್ಳೆಯ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವ. सु सुष्ठु प्रतिष्ठा यस्य ।

सुप्रतिष्ठा ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಾ (स्त्री०) 1. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು. "उक्तात्युक्ता तथा मध्या प्रतिष्ठाऽन्या सुपूर्विका" वृ० र०। 2. ಖ್ಯಾತಿ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. 3. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಿಕೆ.

सुप्रतिष्ठित ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ (पुं०) 1. ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ. (वि०) 2. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರುವ. सुष्ठु प्रतिष्ठितः। "येषामिन्दीवरश्यामो हृदये सुप्रतिष्ठितः"। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ, ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಆವಾಹನಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ. "अश्मापि याति देवत्वं महद्भिः सुप्रतिष्ठितः"।

सुप्रतिष्णात ಸುಪ್ರತಿಷ್ಣಾತ (वि०) ಶುದ್ಧವಾದ, ಪವಿತ್ರವಾದ. सु+प्रति+ष्णा (शौचे) "क्तः" (३-४-७२)। ಶುದ್ಧವಾದ ಸೂತ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ षत्व ಬರುವುದು (८-३-९०)। प्रतिष्णातं सूत्रम्। शुद्धमित्यर्थः सि० कौ०। "सुप्रतिष्णातसूत्राणां कपिष्ठलसमत्विषाम्। स्थितां वृत्ते द्विजातीनां रात्रावैक्षत मैथिलीम्" भट्टि० ९-८३।

सुप्रतीक ಸುಪ್ರತೀಕ (पुं०) 1. ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನ ಗಜ, ಅಷ್ಟದಿಗ್ಗಜಗಳಲ್ಲೊಂದು. सु शोभनाः प्रतीकाः अङ्गानि यस्य। "मदपटुनिनदद्भिर्बोधितो राजहंसैः सुरगज इव गाङ्गं सैकतं सुप्रतीकः" रघु० ५-७५। 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 3. ಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. (न०) 4. ಸುಂದರವಾದ ಅಂಗ, –ಅವಯವ. सु शोभनं प्रतीकम्। (वि०) 5. ಸುಂದರವಾದ ಅಂಗಗಳುಳ್ಳವನು.

सुप्रभात ಸುಪ್ರಭಾತ (न०) 1. ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಶುಭಸೂಚಕವಾದ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. सु शोभनं प्रभातम्। 2. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಮಂಗಳಕರ ಶ್ಲೋಕಗಳು. "ब्रह्मासुरारिस्त्रिपुरान्तकारी भानुः शशी भूमिसुतो बुधश्च। गुरुः सशुक्रः सह भानुजेन कुर्वन्तु सर्वे मम सुप्रभातम्"॥ "श्रीपद्मनाभ पुरुषोत्तम वासुदेव वैकुण्ठ माधव जनार्दन चक्रपाणे। श्रीवत्सचिह्न शरणागतपारिजात श्रीवेङ्कटाचलपते तव सुप्रभातम्"॥ "कथं रघुनाथ एव। दिष्टया सुप्रभातमद्य यदयं देवो दृष्टः" उ० रा० ६। "सुप्रभातमभूत्तासां सुदिनं च तमोपहम्" याद० १६-१३९।

सुप्रभाता ಸುಪ್ರಭಾತಾ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಮಹಾನದಿ. "अरुणा नृम्णाऽऽङ्गिरसी सावित्री सुप्रभाता ऋतम्भरा सत्यम्भरेति महानद्यः" भाग० ५-२०-४। 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರಭಾತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿ.

सुप्रयुक्त ಸುಪ್ರಯುಕ್ತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ). 2. ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಶಬ್ದ). "एकः शब्दः सुप्रयुक्तः सम्यग्ज्ञातः स्वर्गे लोके कामधुग्भवति"। 3. ಸರಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚತುರತೆಯಿಂದ ನಡಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सुप्रयुक्तस्य दम्भस्य ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति" पञ्चतं० १-२१८।

सुप्रयुक्तविशिख ಸುಪ್ರಯುಕ್ತವಿಶಿಖ, –बाण –ಬಾಣ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬಲ್ಲ (ಬಿಲ್ಲುಗಾರ). सुप्रयुक्तः विशिखः बाणो वा येन।

सुप्रयोगविशिख ಸುಪ್ರಯೋಗವಿಶಿಖ, –बाण –ಬಾಣ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬಲ್ಲ (ಬಿಲ್ಲುಗಾರ). शोभनः प्रयोगोऽस्य सुप्रयोगः, सुप्रयोगो विशिखो बाणो वाऽस्य।

सुप्रलम्भ ಸುಪ್ರಲಂಭ (पुं०) ಸುಖವಾಗಿ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ, ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಪಡೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. सु+प्र+डुलभष् (प्राप्तौ) "खल्" (३-३-१२६)। नुम् (७-१-६७)।

सुप्रलाप ಸುಪ್ರಲಾಪ (पुं०) ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು, ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮಾತು. सुष्ठु प्रकृष्टं लपनम्। सु + प्र + लप (व्यक्तायां) वाचि "घञ्" (३-३-१८)। "सुप्रलापः सुवचनम्" अम०।

सुप्रसन्न ಸುಪ್ರಸನ್ನ (वि०) 1. ಸುಪ್ರೀತನಾದ, ಬಹಳ ಸಂತೋಷಗೊಂಡ. सु + प्र + षद्लृ (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ದಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅನುಗ್ರಹದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. 3. ಬಹಳ ತಿಳಿಯಾದ, ನಿರ್ಮಲವಾದ. 4. ಶುದ್ಧವಾದ. ಮೋಡ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡದಿರುವ (ಆಕಾಶ).

सुप्रसरा ಸುಪ್ರಸರಾ (स्त्री०) ಸಾರಣಿ ಗಿಡ, ಮುಳ್ಳಗಸೆ ಗಿಡ.

सुप्रसाद ಸುಪ್ರಸಾದ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. शोभनः प्रसादोऽस्य। "प्रसादपरमत्वाच्च सुप्रसादः प्रकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "सुप्रसादः प्रसन्नात्मा" वि० स०। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. सुष्ठु प्रसादोऽस्य। 3. ದಯೆ, ಅನುಗ್ರಹ. 4. ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರೀತಿ, ಸಂತೋಷ. 5. ನೈರ್ಮಲ್ಯ, ತಿಳಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. (वि०) 6. ಪ್ರಸನ್ನತೆ

ಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. "क्षिप्रकारी जितक्रोधः सुप्रसादो महामनाः" भा० शान्ति० ।

सुप्रात ಸುಪ್ರಾತ (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರಾತಃಕಾಲವುಳ್ಳ. ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಯೂ ಇಲ್ಲದ ಪ್ರಾತಃಕಾಲವು ಸುಪ್ರಾತ. शोभनं प्रातर्दिनमुखं यस्य निरुपद्रवत्वात् । "सुप्रातमासादितसम्मदं तद्वन्दारुभिः संस्तुतमम्ययोध्यम्" भट्टि० २-४९ ।

सुप्रिय ಸುಪ್ರಿಯ (वि०) 1. ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾದ, ಬಹಳ ಇಷ್ಟವಾದ. सुष्ठु प्रियः । (स्त्री०) **–प्रिया –ಪ್ರಿಯಾ.** 2. ಬಹಳ ಸುಂದರಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

सुफल ಸುಫಲ (पुं०) 1. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. 2. ಏಲಚಿ ಗಿಡ. 3. ಹೆಸರು. 4. ಕಪಿತ್ಥ, ಬೇಲದ ಮರ. सुष्ठु फलं यस्य । (वि०) 5. ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सुफला ಸುಫಲಾ (स्त्री०) 1. ಕುಂಬಳದ ಗಿಡ. 2. ಬಾಳೆ ಗಿಡ. 3. ಶೀವನೆಯ ಮರ. 4. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ.

सुबल ಸುಬಲ (पुं०) 1. ಮಹಾಭಾರತದ ಶಕುನಿಯ ತಂದೆ. 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (वि०) 3. ಬಹಳ ಶಕ್ತಿವಂತನಾದ, ಬಹಳ ಬಲಿಷ್ಠನಾದ.

सुबाहु ಸುಬಾಹು (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ತಾಟಕೆಯ ಮಗ, ಮಾರೀಚನ ಸಹೋದರ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮಹರ್ಷಿಯು ಸಿದ್ಧಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇವನು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬಹಳ ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರಲು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ರಾಮನ ಮೂಲಕ ಇವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದನು.

सुबोध ಸುಬೋಧ (पुं०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಸಲಹೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ಉಪದೇಶ. 2. ಸುಖವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುವಿಕೆ, ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

सुब्रह्मण्य ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ.

सुभग ಸುಭಗ (वि०) 1. ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ. सु अतिशयः भगः प्रयत्नो यत्र । "सुभगसलिलावगाहाः पाटलिसंसर्गिसुरभिवनवाताः" शाकु० १-३ । 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಸೊಬಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನೋಡಲು ರಮಣೀಯವಾದ. सुष्ठु भगं श्रीः कान्तिर्यस्य । "केवलोऽपि सुभगो नवाम्बुदः किं पुनस्त्रिदशचापलाञ्छितः" रघु० ११-८० । 3. ವೀರ್ಯವಂತ, ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ. 4. ವಿರಕ್ತ, ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 5. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, ಧನಿಕ. 6. ಕೀರ್ತಿವಂತ. 7. ಜ್ಞಾನಿ, ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸಿದವನು. 8. ಮಹಾತ್ಮ. 9. ಅದೃಷ್ಟವಂತ, ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿ. 10. ಇಚ್ಛಿಸುವವನು, ಬಯಸುವವನು. 11. ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. 12. ಒಳ್ಳೆಯ ತಪಸ್ವಿ. "भगं श्रीयोनिवीर्येच्छाज्ञानवैराग्यकीर्तिषु । माहात्म्यैश्वर्ययत्नेषु धर्मे मोक्षे च ना रवौ" मेदि० । "भगं योन्यां भगो यत्ने यशोर्वीर्यार्कभूतिषु । कान्तीच्छाज्ञानवैराग्यधर्मैश्वर्यतपस्सु च" वैज० । (पुं०) 13. ಶಕುನಿಯ ಸಹೋದರ, ಸುಬಲನ ಮಗ. 14. ಚಂಪಕವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆ ಮರ. 15. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ.

सुभगा ಸುಭಗಾ (स्त्री०) 1. ಪತಿಯ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರಳಾದ ಹೆಂಗಸು. 2. ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿನಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಭಾಗ್ಯವತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. 3. ತುಲಸಿ. 4. ಅರಿಶಿನ. 5. ಪ್ರಿಯಂಗು ಲತೆ. 6. ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ. 7. ತುಂಗಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿಯ ಭೇದ. 8. ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ.

सुभगासुत ಸುಭಗಾಸುತ (पुं०) ಭಾಗ್ಯವತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸಿನ ಮಗ. सुभगायाः सुतः ।

सुभद्रक ಸುಭದ್ರಕ (पुं०) 1. ವಿಮಾನ, ದೇವತೆಗಳ ರಥ. सुष्ठु भद्रमस्मात् । "व्योमयानं दिव्यरथः विमानोऽस्त्री सुभद्रकः" शब्दर० । 2. ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರ. 3. ದೇವರ ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ಸವದ ರಥ.

सुभद्रा ಸುಭದ್ರಾ (स्त्री०) ಅರ್ಜುನನ ಪತ್ನಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ತಂಗಿ, ದೇವಕೀ-ವಸುದೇವರ ಪುತ್ರಿ, ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ತಾಯಿ. ಅರ್ಜುನನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಯತಿ ರೂಪದಿಂದ ಸುಭದ್ರೆಯ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಅವಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಮದುವೆಯಾದನು. ಸುಭದ್ರೆಯು ಅಭಿಮನ್ಯುವೆಂಬ ವೀರಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆದಳು.

सुभाषित ಸುಭಾಷಿತ (न०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು, ಹಿತವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮಾತು, ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನವನ್ನು ಹಸನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಮಾತು. सुष्ठु शोभनं भाषितम् । ಮಹಾವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ತಮ್ಮ ಕಷ್ಟಸುಖಮಯವಾದ ಜೀವನದ ಸುದೀರ್ಘ ಕಾಲದ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಸುಭಾಷಿತಗಳ ಮೂಲಕ ಜನತೆಯ ಸುಖಮಯ ಜೀವನ ಹಾಗೂ ವಿವೇಕಯುತ ಜೀವನದ ಸಲುವಾಗಿ ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಸುಭಾಷಿತಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ ನೀತಿ ಶೃಂಗಾರ ವೈರಾಗ್ಯ ಹಾಸ್ಯ ಮುಂತಾದ ನಾನಾ ವಿಷಯಗಳು ಸೇರಿರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಪಠನದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಧರ್ಮಶೀಲನಾಗಬಹುದು. ನೀತಿವಂತನಾಗಬಹುದು. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಾನುಭವಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ವಿವೇಕದ ಜೀವನ ನಡಸಬಹುದು. ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಕಾಮ ಮೋಕ್ಷ

ರೂಪವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥಚತುಷ್ಟಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬಹುದು. ಆನಂದಪಡಬಹುದು. ಭಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನ ವೈರಾಗ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುಬಹುದು. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸಬಹುದು. ಈ ಸುಭಾಷಿತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬಹಳ ಮಧುರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಖೇದವಾಗಿದ್ದರೂ ಉಲ್ಲಾಸವುಂಟಾಗುವುದು. "भाषासु मुख्या मधुरा दिव्या गीर्वाणभारती। तस्माद्धि काव्यं मधुरं तस्मादपि सुभाषितम् ॥ सुभाषितेन गीतेन युवतीनां च लीलया। मनो न भिद्यते यस्य स योगी ह्यथवा पशुः" ॥ "हस्तस्य भूषणं दानं सत्यं कण्ठस्य भूषणम्। श्रोत्रस्य भूषणं शास्त्रं भूषणैः किं प्रयोजनम् ॥ दानेन भोगी भवति मेधावी वृद्धसेवया। अहिंसया च दीर्घायुरिति प्राहुर्मनीषिणः ।। ममेति परमं दुःखं न ममेति परं सुखम्। द्वे हि बन्धस्य मोक्षस्य ममेति न ममेति च ॥ अजीर्णे भेषजं वारि जीर्णे वारि बलप्रदम्। अमृतं भोजनार्धे तु भुक्तस्योपरि तद्विषम् ॥ यथा चित्ते तथा वाचि यथा वाचि तथा क्रियाः। चित्ते वाचि क्रियायां च साधूनामेकरूपता" ॥ (वि०) 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವನು. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು. सु शोभनं भाषितं यस्य।

सुभिक्ष ಸುಭಿಕ್ಷ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಭಿಕ್ಷೆ ಲಭಿಸುವ (ಕಾಲ). 2. ಸುಖವಾಗಿ ಭಿಕ್ಷೆ ನೀಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ (ಧಾನ್ಯ). सु सुखेन लभ्या भिक्षा यत्र। (न०) 3. ಧಾನ್ಯದ ಸಮೃದ್ಧಿ, ಆಹಾರದ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಸಮೃದ್ಧಿ. "सुभिक्षाणि विचित्राणि शिथिलाः पौरयोषितः। एको दोषो विदेशस्य स्वजातिर्यद्विरुध्यते" पञ्चतं० ४-७८।

सुभिक्षा ಸುಭಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಅರೆಹೂವು, ಮರಾಟಿ ಮೊಗ್ಗು. सु सुष्ठु भिक्ष्यतेऽसौ—भिक्ष (भिक्षायामलाभे लाभे च) "घञ्" (३-३-१९)। "अग्निज्वालासुभिक्षे च धातकीधातुपुष्पिका" अम०।

सुभीरक ಸುಭೀರಕ (पुं०) ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ.

सुभूतिक ಸುಭೂತಿಕ (पुं०) ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರ.

सुभ्रू ಸುಭ್ರೂ (स्त्री०) 1. ಸುಂದರವಾದ ಹುಬ್ಬು. सु सुष्ठु भ्रूः। 2. ಸುಂದರವಾದ ಹುಬ್ಬುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. सु शोभनाः भ्रूः यस्याः। "गूढसूचितरहस्यसहासः सुभ्रुवां प्रववृते परिहासः" माघ० १०-१२। "मुकुलयति च नेत्रे सर्वथा सुभ्रु खेदः" मालती० ३-८।

सुम ಸುಮ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಕರ್ಪೂರ. सुष्ठु माति सौन्दर्यम्—माङ् (माने) "कः" (३-१-१३५)। (न०) 3. ಪುಷ್ಪ, ಹೂವು.

सुमङ्गला ಸುಮಂಗಲಾ (स्त्री०) ಕಾಕೋಳೀ ಸೊಪ್ಪು. सुष्ठु मङ्गलं यस्याः।

सुमङ्गली ಸುಮಂಗಲೀ (स्त्री०) ಸುವಾಸಿನಿ, ಸೌಭಾಗ್ಯವತಿ, ಮಂಗಳಕರ ವೇಷಭೂಷಣಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. सुष्ठु मङ्गलं यस्याः—गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

सुमति ಸುಮತಿ (स्त्री०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿ, ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿ, ಉಪಕಾರ ಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿ. सु शोभना मतिः। 2. ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ. "पुरीमयोध्यामध्यास्त सावित्रः सगरो नृपः। केशिनीसुमतिभ्यां च लङ्घितप्रथमाश्रमः" चं० रा०। 3. ವಿಷ್ಣುಯಶಸ್ಸಿನ ಪತ್ನಿ, ಕಲ್ಕಿಯ ಅವತಾರವೆತ್ತಿದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ತಾಯಿ. "शम्भले विष्णुयशसो गृहे प्रादुर्भवाम्यहम्। सुमत्यां मातरि विभोः कन्यायां तन्निदेशतः। चतुर्भिर्भ्रातृभिर्देव करिष्यामि कलिक्षयम्"। (वि०) 4. ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಉಪಕಾರದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. सु शोभना मतिर्यस्य।

सुमदन ಸುಮದನ (पुं०) ಆಮ್ರವೃಕ್ಷ, ಮಾವಿನ ಮರ. सुष्ठु मदयति कोकिलादीन्।

सुमधुर ಸುಮಧುರ (वि०) 1. ಬಹಳ ಮಧುರವಾದ, ಬಹಳ ಸಿಹಿಯಾದ. 2. ಬಹಳ ಸೌಮ್ಯವಾದ, ಕಠಿನವಲ್ಲದ, ಮೃದುವಾದ (ಮಾತು).

सुमध्यम ಸುಮಧ್ಯಮ (वि०) 1. ತೆಳುವಾದ ಸೊಂಟವುಳ್ಳ. सु मध्यममवलग्नं यस्य। (स्त्री०) **–मा –ಮಾ.** 2. ತೆಳುವಾದ ಮತ್ತು ಸುಂದರವಾದ ಸೊಂಟವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. सु शोभनं मध्यममवलग्नं यस्याः। "सन्दृश्यते सागरमेखलाया सुमध्यमे मध्यमिदं धरण्याः" याद० १८-१०।

सुमन ಸುಮನ (पुं०) 1. ಗೋಧಿ. सुष्ठु मन्यते — मन (ज्ञाने) "अच्" (३-१-१३४)। "गोधूमः सुमनः समौ" अम०। 2. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. (वि०) 3. ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ.

सुमनस् ಸುಮನಸ್ (पुं०) 1. ದೇವತೆ, ಸುರ. सु शोभनं मनो यस्य। "मधुमर्दनकार्मुकप्रणादःसुमनःश्रोत्रसुधारसायमानः" याद० १५-११५। 2. ಪಂಡಿತ. 3. ಗೋಧಿ. 4. ತಪಸಿ ಗಿಡ. 5. ಬೇವಿನ ಮರ. (त्रि०) 6. ಒಳ್ಳೆಯ

ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ಹೃದಯವುಳ್ಳವನು, ಧರ್ಮಶೀಲ.

सुमनस् ಸುಮನಸ್ (स्त्री० ब० व०) 1. ಪುಷ್ಪ, ಕುಸುಮ, ಹೂವು. सुष्ठु मन्यन्ते आभिः—मन (ज्ञाने) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "जगति सुमनसस्तदादि नूनं दधति परिस्फुटमर्थतोऽभिधानम्" माघ० ७-२८। (स्त्री०) 2. ಜಾಜಿ ಗಿಡ. "सुमनाः पुष्पमालत्योः स्त्रियां ना धीरदेवयोः" मेदि०। सुमना ಎಂದು ಆಕಾರಾಂತ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಉಂಟು. "सुमनायाश्च पत्राणि पटोलारिष्टयोस्तथा" सुश्रुत०। 3. ಜಾಯಿಕಾಯಿ ಗಿಡ. (वि०) 4. ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. सु शोभनं मनो यस्य। "ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे बकं दाल्भ्यमपूजयन्। युधिष्ठिरे स्तूयमाने भूयः सुमनसोऽभवन्" भा० वन० २६-२१।

सुमनःपत्रिका ಸುಮನಃಪತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಜಾಯಿಪತ್ರೆ.

सुमनःफल ಸುಮನಃಫಲ (न०) 1. ಜಾಯಿಕಾಯಿ. (पुं०) 2. ಕಪಿತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಬೇಲದ ಮರ.

सुमना ಸುಮನಾ (स्त्री०) ಜಾಜಿಯ ಗಿಡ, ಮಾಲತೀ ಗಿಡ. "सुमनायाश्च पत्राणि पटोलारिष्टयोस्तथा" सुश्रुत०।

सुमनोरजस् ಸುಮನೋರಜಸ್ (न०) ಪುಷ್ಪದ ಧೂಳು, ಪರಾಗ.

सुमन्तु ಸುಮಂತು (पुं०) ಅಥರ್ವವೇದದ ಶಾಖಾ ಪ್ರಚಾರಕರಾದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. "तत्रर्ग्वेदधरः पैलः सामगो जैमिनिः कविः। वैशम्पायन एवैको निष्णातो यजुषामुत। अथर्वाङ्गिरसामासीत् सुमन्तुर्दारुणो मुनिः। इतिहासपुराणानां पिता मे रोमहर्षणः" भाग० १-४-२१, २२।

सुमन्त्र ಸುಮಂತ್ರ (पुं०) 1. ದಶರಥಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿ ಮತ್ತು ಸಾರಥಿ. "तत् श्रुत्वा मन्त्रिणो वाक्यं राजा मन्त्रिणमब्रवीत्। सुमन्त्र रामं द्रक्ष्यामि शीघ्रमानय सुन्दरम्" रामा०। 2. ಕಲ್ಕಿಯ ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರ. "कल्केर्ज्येष्ठास्त्रयः शूराः कविप्राज्ञसुमन्त्रकाः। तातमातृप्रियकरा गुरुविप्रप्रतिष्ठिताः" कल्किपु०।

सुमर्षण ಸುಮರ್ಷಣ (वि०) ಸುಖವಾಗಿ ಸಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ, ಸುಖವಾಗಿ ಸಹಿಸಬಹುದಾದ. सुखेन मृष्यते —मृष (तितिक्षायाम्) "युच्" (वा० ३-३-१२८)। "द्विषतामुदयः सुमेधसा गुरुरस्वन्ततरः सुमर्षणः" किरा० २-८।

सुमित्रा ಸುಮಿತ್ರಾ (स्त्री०) ದಶರಥಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ-ಶತ್ರುಘ್ನರ ತಾಯಿ.

सुमुख ಸುಮುಖ (पुं०) 1. ಗರುತ್ಮಂತನ ಪುತ್ರ. "वैनतेयसुतैःसूत षड्भिस्ततमिदं कुलम्। सुमुखेन सुनाम्ना च सुनेत्रेण सुवर्चसा। सुरुचा पक्षिराजेन सुबलेन च मातले" भा० उद्योग०। 2. ಗಣಪತಿ. 3. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. 4. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (न०) 5. ಉಗುರಿನ ಗಾಯ, ನಖಕ್ಷತ. 6. ಸುಂದರವಾದ ಮುಖ. "सुमुखेन वदन्ति वल्गुना प्रहरन्त्येव शितेन चेतसा" पञ्चतं० १-१९९। (वि०) 7. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ, ರಮ್ಯವಾದ. 8. ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು. सुष्ठु मुखं यस्य।

सुमुखा ಸುಮುಖಾ (स्त्री०) ಸುಂದರ ಮುಖವುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ಹೆಂಗಸು. सु शोभनं मुखं यस्याः। ಸಂಜ್ಞೆಯಾದರೆ "ङीष्" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. (४-१-५८)। ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "ङीष्" (४-१-५४) ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬಂದು **सुमुखा सुमुखी** ಎಂದು ರೂಪಗಳಾಗುವುವು. "उमेति मात्रा तपसो निषिद्धा पश्चादुमाख्यां सुमुखी जगाम" कुमा० १-२६।

सुमेखल ಸುಮೇಖಲ (पुं०) 1. ಮುಂಜವೆಂಬ ಹುಲ್ಲು. सु शोभना मेखला यस्मात्। (वि०) 2. ಒಳ್ಳೆಯ ನಿತಂಬ ಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ, -ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ.

सुमेधस् ಸುಮೇಧಸ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. आराधकेषु सुसाधुबुद्धितया सुशोभना मेधा धारणावती मेधा धीरस्य—समासान्तः "असिच्" (५-४-१२२)। "बुद्धिः सुशोभना यस्य सुमेधाः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "सुमेधा मेधजो धन्यः" वि० स०। (वि०) 2. ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ, ಜಾಣ, ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತ. सुष्ठु मेधा धीर्यस्य "असिच्" (५-४-१२२)। 3. ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. "द्विषतामुदयः सुमेधसा गुरुरस्वन्ततरः सुमर्षणः" किरा० २-८।

सुमेरु ಸುಮೇರು (पुं०) ಮೇರುಪರ್ವತ, ಹೇಮಾದ್ರಿ, ಸ್ವರ್ಣಪರ್ವತ. सुष्ठु मिनोति उच्चत्वात्प्रक्षिपति ज्योतींषि—सु + डु मिञ् (प्रक्षेपणे) "रुः" (उ० ४-१०१)। "वप्राभिघातभीतस्य सुमेरोरुपदामिव" यादं० १६-१६। ಮೇರುಪರ್ವತವು ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಸಮುದ್ರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ

ಜಂಬುದ್ವೀಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು. "जम्बूद्वीपः समस्तानामेतेषां मध्यसंस्थितः। तस्यापि मेरुमैत्रेय मध्ये कनकपर्वतः" विष्णुपु०। ಈ ಮೇರುಪರ್ವತವು ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆರಡುಸಹಸ್ರಯೋಜನವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರುಸಹಸ್ರಯೋಜನ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ಹದಿನಾರುಸಹಸ್ರ ಯೋಜನ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. "सौवर्णः कनकगिरिराजो मेरुर्द्वीपायामसमुन्नाहः कर्णिकाभूतः कुवलयकमलस्य मूर्धनि द्वात्रिंशत्सहस्रयोजनविततः मूले षोडशसहस्रं तावतान्तर्भूम्यां प्रविष्टः" भाग० ५-१६-७। "मुदे मुरारेरमरैः सुमेरोरानीय यस्योपचितस्य शृङ्गैः" माघ० ४-१०।

सुयामुन ಸುಯಾಮುನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. सु शोभनं पावनं यामुनं यमुनासम्बन्धिजलकेलिपुष्पापचयरासक्रीडादिकमस्य। "गोपीभिर्यमुनायां तु शोभनं पावनं महत्। जलक्रीडादि यस्येति सुयामुन इतीरितः" इति निरुक्तिः। "शूरसेनो यदुश्रेष्ठः सन्निवासः सुयामुनः" वि० स०। 2. ಒಂದು ಪರ್ವತ. 3. ಪ್ರಾಸಾದ, ರಾಜಗೃಹ, ದೇವಸ್ಥಾನ. 4. ವತ್ಸರಾಜ. "सुयामुनो जनार्दने। प्रासादे वत्सराजेऽद्रिभेदे" हेम०। 5. ಒಂದು ಮೇಘ. "सुयामुनो वत्सराजे प्रासादेऽभ्रान्तरेऽच्युते" मेदि०।

सुयोधन ಸುಯೋಧನ (पुं०) ದುರ್ಯೋಧನ. सुखेन युध्यते—सु + युध (सम्प्रहारे) "युच्" (वा० ३-३-१२८)। [ವಿವರಕ್ಕೆ "दुर्योधन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "नलिनी निगूढसलिला च यत्र सा स्थलमित्यधःपतति या सुयोधने" माघ० १३-५९।

सुर ಸುರ (पुं०) 1. ದೇವತೆ, ಗೀರ್ವಾಣ. सुरति—षुर (ऐश्वर्यदीप्त्योः) "कः" (१-१-१३५)। सुष्ठु राति ददात्यभीष्टम्—रा (दाने) "कः" (३-१-१३६)। सुरा अस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। सुष्ठु राजते—राजृ (दीप्तौ) "डः" (३-२-१०१)। सुनोति—षुञ् (अभिषवे) "क्रन्" (उ० २-२४)। इति वा। "सुरैरशेषैरपि जातरोषैः स दुर्जयान् भीष्ममुखान् जिगाय। सहायशक्त्या युधि सव्यसाची किं दुष्करं केशवमाश्रितानाम्" याद० २३-४४। "सुराप्रतिग्रहाद्देवाः सुरा इत्यभिविश्रुताः" रामा०। 2. ಮೂವತ್ತು ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆ.

सुरकारु ಸುರಕಾರು (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ಶಿಲ್ಪಿ, ವಿಶ್ವಕರ್ಮ. सुराणां कारुः शिल्पी।

सुरक्त ಸುರಕ್ತ (वि०) 1. ಬಹಳ ಅನುರಾಗಹೊಂದಿರುವ, ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ. 2. ಹೆಚ್ಚು ಕೆಂಪಗಿರುವ.

सुरगुरु ಸುರಗುರು (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ಗುರು, ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು. सुराणां गुरुः।

सुरग्रामणी ಸುರಗ್ರಾಮಣೀ (पुं०) ದೇವೇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ. सुराणां ग्रामणीः नेता।

सुरङ्ग ಸುರಂಗ (पुं०) 1. ಹೊಳೆ ಗಿಡ. सुष्ठु रङ्गो यस्मात्। (स्त्री०) –ङ्गा –ಙ್ಗಾ. 2. ಕನ್ನ, ಕಳ್ಳನು ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೊರೆಯುವ ರಂಧ್ರ. "लुण्टाको हारको मोषासुरङ्गा सन्धिरप्यथ" अम०। 3. ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಮಾರ್ಗ, ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ತೋಡಿ ಮಾಡಿರುವ ದಾರಿ. "पुनरपि नन्दराज्यप्रत्यानयनाय सुरङ्गया बहिरपगतेषु युष्मासु" मुद्रा० २।

सुरज्येष्ठ ಸುರಜ್ಯೇಷ್ಠ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. सुरेषु ज्येष्ठः। "ब्रह्माऽऽत्मभूः सुरज्येष्ठः" अम०।

सुरञ्जन ಸುರಂಜನ (पुं०) ಕ್ರಮುಕ ವೃಕ್ಷ, ಅಡಕೆ ಮರ. सुष्ठु रञ्जयति—रञ्ज (रागे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

सुरत ಸುರತ (नं०) ರತಿಕ್ರೀಡೆ, ಸಂಭೋಗ. सुष्ठु रतम् यत्र। "प्राप्य मन्मथरसादतिभूमिं दुर्वहस्तनभराः सुरतस्य" माघ० १०-८०। –ता –ತಾ. ದೇವತ್ವ, ದೇವತೆಯ ಭಾವ. सुरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **सुरत्वम् ಸುರತ್ವಮ್.** "सुरतं स्यान्निधुवने देवत्वे सुरता स्मृता" मेदि०।

सुरतताली ಸುರತತಾಲೀ (स्त्री०) 1. ದೂತಿ. सुरतं तालयति—तल (प्रतिष्ठायाम्) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ತಲೆಗೆ ಮುಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಹೂವಿನ ಸರ. "भवेत् सुरतताली तु दूतिकायां शिरःस्रजि" मेदि०।

सुरतरु ಸುರತರು (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ವೃಕ್ಷ, ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ಯಾನವನದ ವೃಕ್ಷ. –द्रुमः –ದ್ರುಮಃ. ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ.

सुरतोषक ಸುರತೋಷಕ (पुं०) ಕೌಸ್ತುಭಮಣಿ.

सुरदीर्घिका ಸುರದೀರ್ಘಿಕಾ (स्त्री०) ಸ್ವರ್ಗನದಿ, ಗಂಗಾನದಿ. सुराणां दीर्घिकेव। "स्वर्णदी सुरदीर्घिका" अम०।

सुरद्विप ಸುರದ್ವಿಪ (पुं०) 1. ಐರಾವತ. 2. ದೇವತೆಗಳ ಆನೆ. "सुरद्विपास्फालनकर्कशाङ्गुली" रघु० ३-५५।

सुरद्विष् ಸುರದ್ವಿಷ್ (पुं०) 1. ಅಸುರ, ದಾನವ. सुरान् द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "सुरद्विषोपप्लुतमेवमेतद्वनं बलस्य द्विपतो गतश्रि" कुमा० १३-३४। 2. ರಾಹು. "सुरद्विषश्चान्द्रमसी सुधेव" रघु० २-३९।

सुरधनुस् ಸುರಧನುಸ್ (न०) ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸು. "सन्धानं सुरधनुषः प्रभा मणीनाम्" किरा० ७-१६।

सुरनदी ಸುರನದೀ (स्त्री०) ದೇವನದಿ, ಗಂಗಾನದಿ. सुराणां नदी। –निम्नगा –ನಿಮ್ನಗಾ.

सुरपति ಸುರಪತಿ (पुं०) 1. ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭು, ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ, ದೇವೇಂದ್ರ. सुराणां पतिः। 2. ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯರಾದ ಇಂದ್ರ ವರುಣ ಮೊದಲಾದವರು. "बहुविधमुपहारजातमग्र्यं सुरपतिभिः स्वयमाहृतं मुकुन्दः याद० २४-२०।

सुरपथ ಸುರಪಥ (न०) ಗಗನ, ಆಕಾಶ, ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ. सुराणां पन्थाः—पथिन् "अः" (५-४-७४)।

सुरपादप ಸುರಪಾದಪ (पुं०) ದೇವೋದ್ಯಾನದ ವೃಕ್ಷ, ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ. सुराणां पादपः।

सुरपुन्नाग ಸುರಪುನ್ನಾಗ (पुं०) ಸುರಗಿಮರ, ಸುರಹೊನ್ನೆ ಮರ.

सुरपुरी ಸುರಪುರೀ (स्त्री०) ಇಂದ್ರನ ನಗರ, ಅಮರಾವತಿ. सुरस्य पुरी।

सुरप्रिय ಸುರಪ್ರಿಯ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. 2. ಬೃಹಸ್ಪತಿ. सुराणां प्रियः। (स्त्री०) –प्रिया –ಪ್ರಿಯಾ. 1. ಜಾಜಿ ಹೂವು. 2. ರಂಭೆ.

सुरभि ಸುರಭಿ (पुं०) 1. ವಸಂತಋತು. 2. ಚಂಪಕ ವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆಮರ. 3. ಸುರುಸುರುಕೆ ಗಿಡ. 4. ಜಾಯಿಕಾಯಿ (ಗಿಡ). 5. ಶಮೀವೃಕ್ಷ, ಬನ್ನಿಮರ. 6. ಕದಂಬವೃಕ್ಷ. 7. ವಕುಳವೃಕ್ಷ, ಪವಳದ ಗಿಡ. 8. ರಾಳ, ಸರ್ಜರಸ. 9. ಚೈತ್ರಮಾಸ. सु+रभ (राभस्ये) "इन्" (उ० ४-११८)। 10. ಸುವಾಸನೆ, ಪರಿಮಳ. (स्त्री०) 11. ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ, ಆನೆಬೇಲ. 12. ಮುರೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 13. ಗೋವು, ಕಾಮಧೇನು. "सुतां तदीयां सुरभेः कृत्वा प्रतिनिधिं शुचिः। आराधय सपत्नीकः प्रीता कामदुघा हि सा" रघु० १-८१। (न०) 14. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 15. ಗಂಧಕ. (वि०) 16. ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. "सुरभिणि श्वसिते दधतस्तृषं नवसुधामधुरे च तवाधरे" माघ० ६-१२। 17. ರಮ್ಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "निवर्त्य राजा दयितां दयालुस्तां सौरभेयीं सुरभिर्यशोभिः" रघु० २-३। 18. ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ, ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ.

सुरभित्वच् ಸುರಭಿತ್ವಚ್ (स्त्री०) ದೊಡ್ಡ ಯಾಲಕ್ಕಿ ಕಾಯಿ. सुरभि त्वक् यस्याः।

सुरभिदारु ಸುರಭಿದಾರು (पुं०) ಸರಳ ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ. सुरभि सुगन्धि दारु यस्य।

सुरभिबाण ಸುರಭಿಬಾಣ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ.

सुरभिमास ಸುರಭಿಮಾಸ (पुं०) ಚೈತ್ರಮಾಸ, ವಸಂತಕಾಲ.

सुरभी ಸುರಭೀ (स्त्री०) 1. ಗುಗ್ಗುಳ, ಲೋಬಾನ. 2. ಕಾಮಧೇನು. 3. ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ, ಆನೆಬೇಲ.

सुरभीरसा ಸುರಭೀರಸಾ (स्त्री०) ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ, ಆನೆಬೇಲ.

सुरभूय ಸುರಭೂಯ (न०) ಸುರತ್ವ, ದೇವಭಾವ. सुराणां भावः—सुर+भू "क्यप्" (३-१-१०७)। "दधतोऽपि रणे भीममर्मभीक्षणं भावमासुरम्। हताः परैरभिमुखाः देवभूयमुपाययुः" माघ० १९-७३।

सुरभूरुह ಸುರಭೂರುಹ (पुं०) 1. ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ. 2. ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ.

सुरर्षि ಸುರರ್ಷಿ (पुं०) ನಾರದ ಮೊದಲಾದ ದೇವಋಷಿಗಳು. सुराश्च ते ऋषयश्च। ಋಷಿಗಳು (1) ब्रह्मर्षिः (2) देवर्षिः (3) महर्षिः (4) परमर्षिः (5) काण्डर्षिः (6) श्रुतर्षिः ಮತ್ತು (7) राजर्षिः ಎಂದು ಏಳು ವಿಧ.

सुरलता ಸುರಲತಾ (स्त्री०) ಮಹಾಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ.

सुरलोक ಸುರಲೋಕ (पुं०) ದೇವಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಗ. सुराणां लोकः।

सुरवर्त्मन् ಸುರವರ್ತ್ಮನ್ (न०) ಗಗನ, ಆಕಾಶ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. सुराणां वर्त्म।

सुरवल्लभा ಸುರವಲ್ಲಭಾ (स्त्री०) ಬಿಳಿಗರಿಕೆ. सुराणां वल्लभा।

सुरवल्ली ಸುರವಲ್ಲೀ (स्त्री०) ತುಲಸಿ.

सुरविद्विष् ಸುರವಿದ್ವಿಷ್ (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರು, ಅಸುರ, ದಾನವ. सुराणां विद्विट्। –वैरिन् –ವೈರಿನ್, –शत्रु –ಶತ್ರು.

सुरशाखिन् ಸುರಶಾಖಿನ್ (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ಯಾನ ವನದ ವೃಕ್ಷ, ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ.

सुरस ಸುರಸ (पुं०) 1. ಬಿಕ್ಕೆಗಿಡ. शोभनो रसो यस्य। 2. ತುಲಸಿ ಗಿಡ. "पित्तघ्नात् पार्श्वशूलघ्नः सुरसः समुदाहृतः" सुश्रुतं० सूत्र० ४६-२३४। (न०) 3. ಕಮ್ಮಗಗ್ಗರ. 4. ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. 5. ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ. (वि०) 6. ಬಹಳ ಮಧುರವಾದ, ಬಹಳ ಸಿಹಿಯಾದ. "सुरसं तु त्रिषु स्वादौ पर्णासे तु नपुंसकम्" मेदि०।

सुरसद्मन् ಸುರಸದ್ಮನ್ (न०) ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ, ದೇವತೆಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ. सुराणां सद्म।

सुरसरित् ಸುರಸರಿತ್ (स्त्री०) ದೇವನದಿ, ಗಂಗಾನದಿ. सुराणां सरित्।

सुरसा ಸುರಸಾ (स्त्री०) 1. ತುಲಸಿ. शोभनो रसो यस्याः। 2. ಸಣ್ಣ ರಾಸ್ನೆ. 3. ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ, ಈಶ್ವರೀ ಹಂಬು. "नाकुली सुरसा नागसुगन्धा गन्धनाकुली। नकुलेष्टा भुजङ्गाक्षी" अम०। 4. ನಾಗಮಾತೆ. "स्त्री रास्नानागमात्रोश्च" मेदि०।

सुरसिन्धु ಸುರಸಿಂಧು (पुं०) ದೇವನದಿ, ಗಂಗಾನದಿ. सुराणां सिन्धुः। "शिरसौघमवत्त शङ्करः सुरसिन्धोर्मधुजित्तमङ्घ्रिणा" माघ० १६-४६।

सुरसिन्धुसुत ಸುರಸಿಂಧುಸುತ (पुं०) ಗಂಗಾಪುತ್ರರಾದ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು. "सुरसिन्धुसुतं शशंसुरन्ये" याद० १५-७६।

सुरसुन्दरी ಸುರಸುಂದರೀ (स्त्री०) 1. ದೇವಾಂಗನೆ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಹೆಂಗಸು. सुराणां सुन्दरी। "स्त्रियश्च पत्यौ सुरसुन्दरीभिः समा नवप्रेमणि सानुरागाः" माघ० ४-२७। 2. ಅಪ್ಸರಸ್ಸು.

सुरा ಸುರಾ (स्त्री०) 1. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. षुञ् (अभिषवे) "क्रन्" (उ० २-२५)। "आययुः सुघटितानि सुरायाः पात्रतां प्रियतमावदनानि" माघ० १०-१। 2. ಚಷಕ, ಪಾನಪಾತ್ರೆ. सुष्ठु रायन्त्यनया—रै (शब्दे) "अङ्" (३-३-१०६)। "सुरा चषकमद्ययोः" मेदि०।

सुराः ಸುರಾಃ (पुं०) ಧನಿಕ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. सु शोभनो राः धनं यस्य।

सुराकर ಸುರಾಕರ (पुं०) 1. ತೆಂಗಿನ ಮರ. सुराया आकरः। 2. ಸುರಾರ್ಣವ, ಸುರಾಸಮುದ್ರ, ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು ಸಮುದ್ರ. 3. ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಸ್ಥಳ.

सुराङ्गना ಸುರಾಂಗನಾ (स्त्री०) 1. ದೇವತೆಗಳ ಪತ್ನಿಯರು. सुराणामङ्गनाः। "श्रीमद्भिः सरथगजैः सुराङ्गनानां गुप्तानामथ सचिवैस्त्रिलोकभर्तुः" किरा० ७-१। "कुमति च" (८-४-१३)। ಸೂತ್ರದಿಂದ णत्व ವು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬಂದು सुराङ्गणा ಸುರಾಂಗಣಾ ಎಂದೂ ರೂಪವಾಗುವುದು. "सुराङ्गणानां जलकेलिभाजां प्रक्षालितैः सन्ततमङ्गरागैः" कुमा० १३-२४। 2. ಅಪ್ಸರಸ್ಸು.

सुराचार्य ಸುರಾಚಾರ್ಯ (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ಗುರು, ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು. सुराणामाचार्यः। "बृहस्पतिः सुराचार्यः" अम०।

सुराजन् ಸುರಾಜನ್ (पुं०) 1. ಪ್ರಜಾಸಂರಕ್ಷಣಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಒಳ್ಳೆಯ ದೊರೆ, ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ರಾಜ. शोभनो राजा सुराजा — "न पूजनात्" (५-४-६९)। ಸಮಾಸಾಂತ "टच्" ಪ್ರತ್ಯಯವಿಲ್ಲ. "तत्सुराज्ञि भवति स्थिते पुनः कः क्रतुं यजतु राजलक्षणम्" माघ० १४-१४। (वि०) 2. ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ರಾಜನನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ದೇಶ ಮೊದಲಾದುದು. सु शोभनो राजा यत्र। "सुराज्ञि देशे राजन्वान्" अम०।

सुराजीविन् ಸುರಾಜೀವಿನ್ (पुं०) ಮದ್ಯದ ತಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಮಾರಾಟಮಾಡುವವನು. सुरया जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

सुराधिप ಸುರಾಧಿಪ (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ, ದೇವೇಂದ್ರ. सुराणामधिपः। "सुराधिपाधिष्ठितहस्तिमल्ललीलां दधौ राजतगण्डशैलः" माघ० ४-१३। **–अधिपतिः-ಅಧಿಪತಿಃ, –अधीशः-ಅಧೀಶಃ, –अधीश्वरः –ಅಧೀಶ್ವರಃ.** "सुराःसुराधीशपुरःसराणां समीयुषां वः सममातुराणाम्" कुमा० १२-४०।

सुराप ಸುರಾಪ (पुं०) ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವನು, ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಮತ್ತನಾಗಿರುವವನು. सुरां पिबति — पा (पाने) "टक्" (वा० ३-२-८)। "सुरापैरिव घूर्णद्भिः शाखिभिः पवनाहतैः" भट्टि० ६-९०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **सुरापी ಸುರಾಪೀ.** ಸುರಾಪಾನವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ सुरां पाति — पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। **सुरापा ಸುರಾಪಾ** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುವುದು.

सुरापगा ಸುರಾಪಗಾ (स्त्री०) ದೇವನದಿ, ಗಂಗಾನದಿ. सुराणामापगा। "कालिन्दीजलजनितश्रियः श्रयन्ते वैदग्धीमिह सरितः सुरापगायाः" माघ० ४-२६।

सुरापाण ಸುರಾಪಾಣ (पुं० ब० व०) ಪೂರ್ವದೇಶದವರು. सुरा पानं येषां ते—नस्य णत्वम् (८-४-९)। सुरापाणाः प्राच्याः। (न०) **-पानं -ಪಾನವು, -पाणम् -ಪಾಣವು.** वा णत्वम्। सुरायाः पानम्—भावे करणे च विकल्पेन णत्वम् (८-४-१०)। "सुरापाणपरिक्षीबं रिपुदर्पहरोदयम्" भट्टि० ९-९६।

सुराभाण्डम् ಸುರಾಭಾಂಡವು (न०) ಮದ್ಯದ ಪಾತ್ರೆ.

सुरामण्ड ಸುರಾಮಂಡ (न०) ಮದ್ಯದ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ.

सुराराति ಸುರಾರಾತಿ (पुं०) } ವೃತ್ರ, ದಾನವ, ರಾಕ್ಷಸ.
सुरारि ಸುರಾರಿ (पुं०) }
सुराणामरातिः अरिर्वा। "सुरारिलक्ष्मीपरिकम्पहेतवो दिक्चक्रवालप्रतिनादमेदुराः" कुमा० १४-१७।

सुरालय ಸುರಾಲಯ (पुं०) 1. ಮೇರುಪರ್ವತ. 2. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. सुराणामालयः। "सुरालयप्राप्तिनिमित्तमम्भस्त्रैस्रोतसं नौलुलितं ववन्दे" रघु० १६-३४। 3. ದೇವಾಲಯ, ದೇವಸ್ಥಾನ. "पूर्तं सुरालयारामकूपाजीव्यादिलक्षणम्" भाग० ७-१५-४९। 4. ಮದ್ಯದ ಅಂಗಡಿ. सुराया आलयः।

सुराष्ट्र ಸುರಾಷ್ಟ್ರ (पुं०) ಸುರಾಷ್ಟ್ರದೇಶ. सु शोभनं राष्ट्रम्। ಈಗಿನ ಸೂರತ್. ಇದು ಭಾರತದ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು.

सुराष्ट्रज ಸುರಾಷ್ಟ್ರಜ (न०) 1. ತೊಗರಿ ಗಿಡ. सुराष्ट्रे देशे जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "काक्षी मृत्स्ना तुवरिका मृतालकसुराष्ट्रजे" अम०। (पुं०) 2. ಕರಿಯ ಹೆಸರುಕಾಳು. 3. ಒಂದು ವಿಧ ವಿಷ. **-जा -ಜಾ.** ತೊಗರಿಕಾಳು.

सुराह्व ಸುರಾಹ್ವ (पुं०) ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ.

सुरुङ्गा ಸುರುಂಗಾ (स्त्री०) ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ತೋಡಿ (ಕೊರೆದು) ಮಾಡಿದ ಮಾರ್ಗ, ಸುರಂಗ. "ज्ञात्वा तु तद्गृहं सर्वमादीप्तं पाण्डुनन्दनाः। सुरुङ्गां विविशुस्तूर्णं मात्रा साकमरिन्दमाः" भा० आदि० १४६-११।

सुरूप ಸುರೂಪ (पुं०) 1. ವಿದ್ವಾಂಸ, ಪಂಡಿತ. सु शोभनं रूपं यस्य। "धीमान् सूरिः कृतिः कृष्टिर्लब्धवर्णो विचक्षणः। प्राप्तरूपसुरूपाभिरूपदूरदृशाः समाः" जटाधरः। (न०) 2. ಕಾರ್ಪಾಸ, ಹತ್ತಿ. (वि०) 3. ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ. (स्त्री०) **-रूपा -ರೂಪಾ.** 4. ಭಾರಂಗಿ ಗಿಡ. 5. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೊನ್ನೆ ಮರ. राजनि०। "सुरूपस्तु बुधे रम्ये प्राप्तरूपाभिरूपवत्" हेम०।

सुरेज्य ಸುರೇಜ್ಯ (पुं०) 1. ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು. सुराणामिज्यः। "विष्णुः सुरेज्यो बलभिद्धुताशस्त्वष्टोत्तरप्रोष्ठपदाधिपश्च" बृहत्सं० ८-२३। (स्त्री०) **-इज्या -ಇಜ್ಯಾ.** 2. ತುಲಸಿ.

सुरेन्द्र ಸುರೇಂದ್ರ (पुं०) 1. ದೇವೇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ರಾಜ. सुरेषु इन्द्रः। 2. ಲೋಕಪಾಲ, ದಿಕ್ಪಾಲಕ. "सुरेन्द्रमात्राश्रितगर्भगौरवात् प्रयत्नमुक्तासनया गृहागतः" रघु० ३-११।

सुरेन्द्रजित् ಸುರೇಂದ್ರಜಿತ್ (पुं०) 1. ಗರುಡ, ಗರುತ್ಮಂತ. 2. ಇಂದ್ರಜಿತ್ತು, ರಾವಣನ ಮಗ.

सुरेश ಸುರೇಶ (पुं०) 1. ದೇವತೆಗಳ ದೊರೆ, ಇಂದ್ರ. सुराणामीशः। 2. ವಿಷ್ಣು. ब्रह्मादीनां सुराणाम् ईशः। "ब्रह्मादीनां फलगुपदलिप्सूनां त्रिदिवौकसाम्। संविधाता सुरेशश्च प्रोच्यते विबुधोत्तमैः" इति निरुक्तिः। "सुरेशः शरणं शर्म" वि० स०। **-ईश्वरः -ಈಶ್ವರಃ.** "नरेन्द्रसूनुः प्रतिसंहरन्निषु प्रियंवदः प्रत्यवदत्सुरेश्वरम्" रघु० ३-६४। 3. ರುದ್ರ, ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

सुरेश्वरी ಸುರೇಶ್ವರೀ (स्त्री०) 1. ಗಂಗಾನದಿ. 2. ದುರ್ಗಾ ದೇವಿ.

सुरेष्ट ಸುರೇಷ್ಟ (पुं०) 1. ಸಾಲವೃಕ್ಷ, ಸರ್ಜತರು. सुराणामिष्टः 2. ಬಕಪುಷ್ಪ. 3. ಸುರಹೊನ್ನೆ. राजनि०। **-इष्टा -ಇಷ್ಟಾ.** ಹೊನಗೊನೆ ಸೊಪ್ಪು.

सुरोत्तम ಸುರೋತ್ತಮ (पुं०) ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. सुरेषु उत्तमः। "सुरोत्तमो धामनिधिः" अम०।

सुरोत्तर ಸುರೋತ್ತರ (पुं०) ಶ್ರೀಗಂಧ, ಚಂದನ.

सुरोद ಸುರೋದ (पुं०) ಸುರಾಸಮುದ್ರ. "क्षारोदेक्षुरसोदसुरोदघृतोदक्षीरोददधिमण्डोदशुद्धोदाः सप्त जलधयः सप्तद्वीपपरिखा इव" भाग० ५-१-३३।

सुलक्षण ಸುಲಕ್ಷಣ (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. सु शोभनानि लक्षणानि यस्य।

सुलभ ಸುಲಭ (वि०) 1. ಸುಖವಾಗಿ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ. सुखेन लभ्यते — डु लभष् (प्राप्तौ) "खल्" (३-३-१२६)। "ज्वलनं त्विषः कथमिवेतरथा सुलभोऽन्यजन्मनि स एव पतिः" माघ० ९-१३। 2. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಅರ್ಹವಾದ, ಅನುರೂಪವಾದ. "निष्ठ्यूतश्चरणोपभोगसुलभो लाक्षारसः केनचित्" शाकु० ४-४। 3. ನಿಸರ್ಗವಾದ, ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ. "मानुषतासुलभो लघिमा" काद०।

सुलोचन ಸುಲೋಚನ (ನಂ) 1. ಕನ್ನಡಿ. सुष्ठु लोचनं यस्मात्। (पुं०) 2. ಹರಿಣ, ಜಿಂಕೆ. सु शोभनं लोचनं यस्य। (वि०) 3. ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು. (स्त्री०) **–लोचना –ಲೋಚನಾ.** 1. ಸುಂದರವಾದ ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. 2. ಇಂದ್ರಜಿತ್ತಿನ ಹೆಂಡತಿ.

सुलोहक ಸುಲೋಹಕ (ನಂ) ಹಿತ್ತಾಳೆ. सुष्ठु लोहम्। "कन्"।

सुलोहित ಸುಲೋಹಿತ (ನಂ) 1. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ. सुष्ठु लोहितम्। (वि०) 2. ಬಹಳ ಕೆಂಪಗಿರುವ. (स्त्री०) **–लोहिता –ಲೋಹಿತಾ.** 3. ಅಗ್ನಿಯ ಸಪ್ತ ಜಿಹ್ವೆಗಳಲ್ಲೊಂದು ಜಿಹ್ವೆ. "काली कराली च मनोजवा च सुलोहिता या च सुधूम्रवर्णा। स्फुलिङ्गिनी विश्वरूपी च देवी लोलायमाना इति सप्त जिह्वाः" मुण्डक०। ಅಗ್ನಿಯ ಜಿಹ್ವೆಯ ಹೆಸರುಗಳು ಒಂದೊಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿವೆ.

सुवक्त्र ಸುವಕ್ತ್ರ (वि०) ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು. सु शोभनं वक्त्रं यस्य।

सुवचन ಸುವಚನ (ನಂ) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು, ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಮಾತು, ದೋಷವಿಲ್ಲದ ಮಾತು. सु शोभनं वचनम्। "सुप्रलापः सुवचनम्" अम०। "एतानि ते सुवचनानि सरोरुहाक्षि कर्णामृतानि मनसश्च रसायनानि" उ० रा० १-३६। (वि०) 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತನಾಡುವವನು.

सुवचस् ಸುವಚಸ್ (ನಂ) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು, ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಮಾತು. सु शोभनं वचः। (वि०) 2. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಮಾತನಾಡುವವನು. सु शोभनं वचो यस्य।

सुवन ಸುವನ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಅಗ್ನಿ, ವಹ್ನಿ. 3. ಚಂದ್ರ. सूते विश्वम् — षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्युन्" (उ० २-८१)।

सुवयस् ಸುವಯಸ್ (स्त्री०) ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಸಿನ ಹೆಂಗಸು, ಪ್ರೌಢೆಯಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು.

सुवर्चला ಸುವರ್ಚಲಾ (स्त्री०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. "त्रसरेणुर्महावीर्यास्वातिसूर्या सुवर्चला" त्रिकाण्ड०। 2. ಅಗಸೆ ಗಿಡ. 3. ಹೊನಗೊನೆ ಸೊಪ್ಪು.

सुवर्चस् ಸುವರ್ಚಸ್ (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ವರ್ಚಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. सु शोभनं वर्चो यस्य।

सुवर्ण ಸುವರ್ಣ (ನಂ) 1. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ, ಕನಕ. सु शोभनो वर्णो यस्य। सुष्ठु वर्ण्यते — वर्ण (वर्णने) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। "सुवर्णसूत्राकलिताधराम्बरां विडम्बयन्तं शितिवाससस्तनुम्" माघ० १-६। 2. ಒಂದು ಕರ್ಷ ಅಥವಾ 16 ಆದ್ಯ ಮಾಷಕಗಳ ತೂಕ. 3. ಒಂದು ಯಾಗ. 4. ಕೃಷ್ಣಾಗರು. 5. ಸುವರ್ಣದ ನಾಣ್ಯ. 6. ವಿತ್ತ, ಧನ. "सुवर्णं काञ्चने कर्षे सुवर्णाली मखान्तरे। कृष्णागुरुणि वित्ते च" हेम०। (पुं०) 7. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. 8. ಒಳ್ಳೆಯ ಬಣ್ಣ. 9. ಉತ್ತಮ ವರ್ಣ. 10. ಸ್ವರ್ಣಪಾತ್ರೆ. (वि०) 11. ಒಳ್ಳೆಯ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ.

सुवर्णक ಸುವರ್ಣಕ (ನಂ) 1. ಹಿತ್ತಾಳೆ. सुवर्णमिव — "कन्" इवार्थे। 2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. स्वार्थे "कन्"। (पुं०) 3. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ.

सुवर्णकदली ಸುವರ್ಣಕದಲೀ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಾಳೆಗಿಡ.

सुवर्णकार ಸುವರ್ಣಕಾರ (पुं०) ಅಕ್ಕಸಾಲೆ, ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. सुवर्णं सुवर्णाभरणादिकं करोति — डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "राजान्नं तेज आदत्ते शूद्रान्नं ब्रह्मवर्चसम्। आयुः सुवर्णकारान्नं यशश्चर्मावकर्तिनः" मनु० ४-२१८।

सुवर्णजीविक ಸುವರ್ಣಜೀವಿಕ (पुं०) ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ವರ್ತಕ. सुवर्णं जीविका यस्य। "गान्धिकः शाङ्खिकश्चैव कांस्यको मणिकारकः। सुवर्णजीविकश्चैव पञ्चैते वणिजः स्मृताः"।

सुवर्णप्रसर ಸುವರ್ಣಪ್ರಸರ (ನಂ) ಸುರುಸುರುಕೆ ಗಿಡ.

सुवर्णबिन्दु ಸುವರ್ಣಬಿಂದು (पुं०) ವಿಷ್ಣು.

सुवर्णवणिक् ಸುವರ್ಣವಣಿಕ್ (पुं०) ಚಿನ್ನದ ಮಾರಾಟ ಮಾಡುವ ವರ್ತಕ, ಸುವರ್ಣದ ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯ ಮಾಡುವ ವಣಿಕ. ಇವನು ಅಂಬಷ್ಠನಿಂದ ವೈಶ್ಯ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಂದು ಸಂಕರ (ಬೆರಕೆ) ಜಾತಿಯವನು.

सुवर्णयूथी ಸುವರ್ಣಯೂಥೀ (स्त्री०) ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ. "यूथिका गणिकाम्बष्ठा सा पीता हेमपुष्पिका" अम०।

सुवर्णवर्ण ಸುವರ್ಣವರ್ಣ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. कनकनिकषनिर्घोषोज्ज्वलवर्णतया सुवर्णस्येव वर्णो रूपगुणोऽस्य। "गुणरत्नस्वर्णनिकषनिर्घोषोज्ज्वलवर्णतः। सुवर्णवर्ण इत्युक्तः नवार्णो भक्तकामदः" इति निरुक्तिः। "सुवर्ण-

वर्णो हेमाङ्गो वराङ्गश्चन्दनाङ्गदी" वि० स०। (वि०) 2. ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದಂತೆ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ. -वर्णा -ವರ್ಣಾ. 3. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ.

सुवर्णा ಸುವರ್ಣಾ (स्त्री०) 1. ಕೃಷ್ಣಾಗುರು. सु सुष्ठु वर्णो यस्याः। 2. ಕಳ್ಳಂಗದಲೆ. 3. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. 4. ಕಂಕೋಷ್ಠ, ಘಂಟಾಮಣಿ ಸೊಪ್ಪು.

सुवल्ली ಸುವಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಬಾಪುಜಿಗೆ ಗಿಡ.

सुवसन्तक ಸುವಸಂತಕ (पुं०) 1. ಹಿತವಾದ ವಸಂತ ಋತು. 2. ಮದನೋತ್ಸವ. शोभनो वसन्तो यत्र "कप्"।

सुवह ಸುವಹ (वि०) 1. ಸುಖವಾಗಿ ಹೊರಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. सुखेन उह्यते—वह (प्रापणे) "खल्" (३-३-१२६)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊರುವವನು. सु सुष्ठु वहति—वह "अच्" (३-१-१३४)। -वहा -ವಹಾ. (स्त्री०) 3. ಕರಿಯಬಲಕ್ಕಳಿ. 4. ಸಣ್ಣರಾಶ್ಮೆ. 5. ಸಲ್ಲಕೀ ವೃಕ್ಷ, ಆನೆಬೇಲ. 6. ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ, ಈಶ್ವರೀಹಂಬು. 7. ಹಂಸಪಾದೀ ಗಿಡ. 8. ವೀಣೆ. "सुवहा सल्लकयेला-पर्णीगोधापदीषु वीणायाम्। रास्नाशेफालिकयोः स्त्री सुखवाह्येऽन्यलिङ्गः स्यात्" मेदि०।

सुवासिनी ಸುವಾಸಿನೀ (स्त्री०) ಸುಮಂಗಲಿ, ಸೌಭಾಗ್ಯವತಿ, ಪ್ರಿಯನ ವಾಲ್ಲಭ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಸುಖವಾಗಿ ಅವನೊಡನೆ ವಾಸಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. सुखेन वसति—वस (निवासे) "णिनिः" (३-२-७८)। "सुवासिनीः कुमारीश्च रोगिणो गर्भिणीः स्त्रियः। अतिथिभ्योऽग्र एवैतान् भोजयेदविचारयन्" मनु० ३-११४।

सुविद् ಸುವಿದ್ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. सुष्ठु वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। (स्त्री०) 2. ಜಾಣೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಸಕಲಗುಣಾಲಂಕೃತಳಾದ ಹೆಂಗಸು.

सुविद ಸುವಿದ (पुं०) ಕಂಚುಕಿ. सुष्ठु वेत्ति—विद (ज्ञाने) "कः" (३-१-१३६)।

सुविदत् ಸುವಿದತ್ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. सुविदमतति — अत (सातत्यगमने) "क्विप्" (३-२-६१)।

सुविदत्र ಸುವಿದತ್ರ (न०) 1. ಕುಟುಂಬ. 2. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. सुविद् "कत्रन्" (उ० ३-१०८)।

सुविदल्ल ಸುವಿದಲ್ಲ (पुं०) 1. ಕಂಚುಕಿ, ಅಂತಃಪುರದ ಕಾವಲುಗಾರ. (न०) 2. ಅಂತಃಪುರ.

सुविदल्ला ಸುವಿದಲ್ಲಾ (स्त्री०) ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

सुविनीत ಸುವಿನೀತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬಹಳ ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. सुष्ठु विनीतः (स्त्री०) -विनीता -ವಿನೀತಾ. ಸಾಧುವಾದ ಹಸು.

सुविहित ಸುವಿಹಿತ (वि०) 1. ಸರಿಯಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸರಿಯಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सुष्ठु विहितम्।

सुवीर्य ಸುವೀರ್ಯ (न०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಾಕ್ರಮ. सुष्ठु वीर्यम्। 2. ವೀರರ ಸಮೃದ್ಧಿ, ವೀರರ ಸಂಪತ್ತು. 3. ಬೋರೆಹಣ್ಣು, ಎಲಚಿಹಣ್ಣು.

सुवृत्त ಸುವೃತ್ತ (न०) 1. ಸದಾಚಾರ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ. सु शोभनं वृत्तम्। "भर्तुश्चित्तानुवर्तित्वं सुवृत्तं चानुजीविनाम्" पञ्चतं० १-८५। (पुं०) 2. ಸೂರಣಗೆಡ್ಡೆ. (वि०) 3. ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು. सु सुष्ठु वृत्तं चरितं यस्य। 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವರ್ತುಲವಾಗಿರುವ, ಗುಂಡಾಗಿರುವ. "सुमुखोऽपि सुवृत्तोऽपि सन्मार्गपतितोऽपि च। महतां पादलग्नोऽपि व्यथयत्येव कण्टकः"। "उदग्रसद्वंशभुवो मिथःसमाः सुवृत्तमुक्ताफलसौम्यतां ययुः" याद० १४-७७।

सुवृत्ता ಸುವೃತ್ತಾ (स्त्री०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳ ಪತ್ನಿ, ಸದಾಚಾರ ಸಂಪನ್ನಳಾದ ಪತ್ನಿ. सु सुष्ठु वृत्तं यस्याः। 2. ಸುಖವಾಗಿ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಗೋವು, ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಹಾಲು ಕರೆಯಬಹುದಾದ ಹಸು.

सुवेल ಸುವೇಲ (पुं०) 1. ಸುವೇಲಪರ್ವತ. सुगता वेला समुद्रकूलं यत्र। "श्रुत्वा दाशरथी सुवेलकटके साटोपमर्घे धनुष्टङ्कारैः परिपूरयन्ति ककुभः प्रोञ्छन्ति कौक्षेयकान्" अनर्घ०। (वि०) 2. ಶಾಂತ, ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದಿರುವವನು. 3. ನಮ್ರ, ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದವನು. "सुवेलः प्रणते शान्ते त्रिषु ना पर्वतान्तरे" मेदि०।

सुवेष ಸುವೇಷ (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಕಬ್ಬು. शोभनो वेषो यस्य। (वि०) 2. ಒಳ್ಳೆಯ ವೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಸುಂದರವಾದ ವೇಷವುಳ್ಳವನು. "सुवेषं पुरुषं दृष्ट्वा भ्रातरं यदि वा सुतम्। योनिः स्विद्यति नारीणां सत्यं सत्यं हि नारद" भा०।

सुवेषिन् ಸುವೇಷಿನ್ (वि०) ಅಂದವಾದ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು. सुवेषोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

सुव्रत ಸುವ್ರತ (पुं०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. "सुव्रतो ललितश्चैव बालक्रीडनकप्रियः"। 2. ಒಬ್ಬ ಅರ್ಹಂತ.

शोभनं व्रतमस्य। (वि०) 3. ಒಳ್ಳೆಯ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು.

सुव्रता ಸುವ್ರತಾ (स्त्री०) 1. ಸುಖವಾಗಿ ಹಾಲು ಕರೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹಸು. शोभनं व्रतमस्याः। "सुव्रता सुखसन्दोह्या" अम०। "अथ सुव्रता। सुखसन्दोह्यसौरभेय्यां सुव्रतोऽर्हति सद्व्रते" हेम०। 2. ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಒಳ್ಳೆಯ ವ್ರತವನ್ನಾಚರಿಸುವ ಗುಣವುಳ್ಳ ಪತ್ನಿ. 3. ಕಚೋರ. "शठी पलाशी षड्ग्रन्था सुव्रता गन्धमृत्तिका। गन्धारिका गन्धवधूर्वधूः पृथुपलाशिका" भावप्र०।

सुशक ಸುಶಕ (वि०) ಸುಖವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ.

सुशर्मन् ಸುಶರ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಜ. (वि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುವವನು. सु शृणाति—शॄ (हिंसायाम्) "मनिन्" (३-२-७५)। 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಸೌಖ್ಯವುಳ್ಳವನು. सु शोभनं शर्म यस्य।

सुशल्य ಸುಶಲ್ಯ (पुं०) ಖದಿರವೃಕ್ಷ, ಕಗ್ಗಲಿಮರ. सु सुष्ठु दृढं शल्य कण्टकं यस्य।

सुशाक ಸುಶಾಕ (न०) ಹಸಿಶುಂಠಿ.

सुशासित ಸುಶಾಸಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. सु + शासु (अनुशिष्टौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತರಬೇತಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ.

सुशिख ಸುಶಿಖ (पुं०) 1. ವಹ್ನಿ, ಅಗ್ನಿ. सु शोभनाः शिखाः अस्य। (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ ಶಿಖೆಯುಳ್ಳವನು. **–शिखा –ಶಿಖಾ.** 3. ಸುಂದರವಾದ ಶಿಖೆ.

सुशीत ಸುಶೀತ (पुं०) 1. ಹಬ್ಬೆಗಿಡ. 2. ಚಳ್ಳೆಮರ. (न०) 3. ಹೆಚ್ಚು ಚಳಿ, ಶೈತ್ಯ, ಕುಳಿರು. (वि०) 4. ಶೀತಲವಾದ, ತಣ್ಣನೆಯ. 5. ಆಲಸ, ಸೋಮಾರಿ, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. "शीतं हिमगुणे क्लीबं शीतलालसयोस्त्रिषु। वानीरे बहुवारे ना" मेदि०।

सुशीतल ಸುಶೀತಲ (न०) ಬಹಳ ತಣ್ಣಗಿರುವ. ಕೊರೆಯುವಷ್ಟು ಶೀತಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. सु सुष्ठु शीतलम्। "निर्मलस्वादु सलिलं मनोहारि सुशीतलम्। सुपरिश्रान्तवाहास्ते निवेशाय मनो दधुः" भा० वन०।

सुशीम ಸುಶೀಮ (पुं०) 1. ಚಳಿ, ಕುಳಿರು, ಶೈತ್ಯ. (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ಶೈತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सुशील ಸುಶೀಲ (न०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವ. सु शोभनं शीलम्। "त्वया सुशीलव्रतपुण्ययुक्तया समुद्धृतं साध्वि पुनः कुलीनया" भा० वन० २९९-४४। (वि०) 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು. "सध्रीची नो ह्ययं लोके पन्थाः क्षेमोऽकुतोभयः। सुशीलाः साधवो यत्र नारायणपरायणाः" भाग० ६-१-१७।

सुशीलता ಸುಶೀಲತಾ (स्त्री०) ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವ. सुशीलस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **–शीलत्वम् –ಶೀಲತ್ವಮ್.**

सुशीला ಸುಶೀಲಾ (स्त्री०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ. 2. ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ಪತ್ನಿ.

सुश्रीक ಸುಶ್ರೀಕ (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. सु शोभना श्रीर्यस्य यत्र वा। "सम्मृष्टरथ्यां सुश्रीकां बहुरत्नोपशोभिताम्"। (स्त्री०) **–श्रीका –ಶ್ರೀಕಾ.** 3. ಸಲ್ಲಕೀ ವೃಕ್ಷ.

सुश्रुत ಸುಶ್ರುತ (पुं०) ಆಯುರ್ವೇದದ ಚಿಕಿತ್ಸಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಈ ಋಷಿಯು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರರು. "विश्वामित्रसुतःश्रीमान् सुश्रुतः परिपृच्छति" सुश्रुत० उत्तरत० ६६। ಈ ಋಷಿಯು ರಚಿಸಿದ ಚಿಕಿತ್ಸಾಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ "**सुश्रुतसंहिता**" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಧನ್ವಂತರಿಯು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಜರೆ ರೋಗ ಮೃತ್ಯು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಬಂದಿರುವುದಾಗಿ ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "अहं हि धन्वन्तरिरादिदेवो जरारुजामृत्युहरोऽमराणाम्। शल्याङ्गमङ्गैरपरैरुपेतं प्राप्तोऽस्मि गां भूय इहोपदेष्टुम्" सुश्रुत० सूत्र० १-२१। ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯು ತಮ್ಮ ಪುತ್ರರಾದ ಸುಶ್ರುತರನ್ನು ಆಯುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಶಿರಾಜನಾದ ದಿವೋದಾಸ (ಧನ್ವಂತರಿ) ನಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. "अथ ज्ञानदृशा विश्वामित्रप्रभृतयोऽवदन्। अयं धन्वन्तरिः काश्यां काशिराजोऽयमुच्यते। विश्वामित्रो मुनिस्तेषु पुत्रं सुश्रुतमुक्तवान्। वत्स वाराणसीं गच्छ त्वं विश्वेश्वरवल्लभाम्। तत्र नाम्ना दिवोदासः काशिराजोऽस्ति बाहुजः। स हि धन्वन्तरिः साक्षादायुर्वेदविदां वरः। आयुर्वेदं ततोऽधीत्य लोकोपकृतिहेतवे। सर्वप्राणिदयातीर्थमुपकारो महामखः॥ पितुर्वचनमाकर्ण्य सुश्रुतः काशिकां गतः" भावप्र०। ಕಾಶಿಗೆ ಬಂದು ಸುಶ್ರುತಋಷಿಯು ಧನ್ವಂತರಿಯ ಚರಣಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಆಯುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರದ ಉಪದೇಶಕ್ಕಾಗಿ

ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. "धन्वन्तरिं धर्मभृतां वरिष्ठममृतोद्भवम्। चरणावुपसङ्गृह्य सुश्रुतः परिपृच्छति" निदान० १। ಧನ್ವಂತರಿಯು ಸುಶ್ರುತ ಮೊದಲಾದ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಆಯುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. "धन्वन्तरिः काशिपतिः तपोधर्मभृतां वरः। सुश्रुतप्रभृतीन् शिष्यान् शशासाहतशासनः" सुश्रुत० कल्प० १। ಧನ್ವಂತರಿಯಿಂದ ಉಪದೇಶ ಪಡೆದು ಸುಶ್ರುತಋಷಿಯು शल्यं शालाक्यं कायचिकित्सा भूतविद्या कौमारभृत्यम् अगदतन्त्रम् रसायनतन्त्रम् वाजीकरणतन्त्रम् ಎಂಬ ಅಷ್ಟಾಂಗಗಳುಳ್ಳ ಆಯುರ್ವೇದಚಿಕಿತ್ಸಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಇದೇ "सुश्रुतसंहिता" ಎಂಬ ಮಹಾಗ್ರಂಥ. ಈ ಸುಶ್ರುತಸಂಹಿತೆಯನ್ನು सूत्रस्थानम् निदानस्थानम् शारीरस्थानम् चिकित्सास्थानम् कल्पस्थानम् उत्तरतन्त्रम् ಎಂದು ಆರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಥರ್ವವೇದದ ಉಪಾಂಗವಾದ ಬೃಹದ್ರೂಪದ ಆಯುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಭೂಲೋಕದ ಮನುಜರ ಅಲ್ಪವಾದ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿ ಮತ್ತೆ ಶಲ್ಯಶಾಲಾಕ್ಯಾದಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಸಹಿತವಾದ ಆಯುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಲಾಯಿತು.

ಆಯುರ್ವೇದದ ಅಷ್ಟಾಂಗಗಳ ವಿವರ :

शल्यम् — ಶರೀರದೊಳಗೆ ಸೇರುವ ನಾನಾವಿಧವಾದ ತೃಣ ಕಾಷ್ಠ ಪಾಷಾಣ ಪಾಂಶು ಲೋಹ ಲೋಷ್ಟ ಅಸ್ಥಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಉದ್ಧರಣಕ್ಕಾಗಿ ಯಂತ್ರ ಶಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "अतिप्रवृद्धं मलदोषजं वा शरीरिणां स्थावरजङ्गमानाम्। यत्किञ्चिदाबाधकरं शरीरे तत्सर्वमेव प्रवदन्ति शल्यम्"। "शल्यं नाम विविधतृणकाष्ठपाषाणपांशुलोहलोष्टास्थिबालनखपूयास्रवदुष्टव्रणान्तर्गर्भशल्योद्धरणार्थम्, यन्त्रशस्त्रक्षाराग्निप्रतिधानव्रणविनिश्चयार्थं च" सुश्रुत० सूत्र० १-७ (१)।

शालाक्यम् — ಹೆಗಲಸಂಧಿಯ ಮೇಲುಭಾಗದ ಕಿವಿ ಕಣ್ಣು ವದನಕುಹರ ಮೂಗು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ಉಪಶಮನಕ್ಕಾಗಿ ನಡಸುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "शालाक्यं नाम ऊर्ध्वजत्रुगतानां श्रवणनयनवदनघ्राणादिसंश्रितानां व्याधीनामुपशमनार्थम्" सुश्रुत० सूत्र० १-७ (२)।

कायचिकित्सा — ದೇಹದ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಜ್ವರ ರಕ್ತಪಿತ್ತ ಕ್ಷಯ ಉನ್ಮಾದ ಅಪಸ್ಮಾರ ಕುಷ್ಠ ಮೇಹ ಅತಿಸಾರ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ಉಪಶಮನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "कायचिकित्सानाम सर्वाङ्गसंश्रितानां व्याधीनां ज्वररक्तपित्तशोषोन्मादापस्मारकुष्ठमेहातिसारादीनामुपशमनार्थम्" सुश्रुत० सूत्र० १-७ (३)।

भूतविद्या — ದೇವತೆಗಳು ಅಸುರರು ಗಂಧರ್ವ ಯಕ್ಷ ರಾಕ್ಷಸ ಪಿಶಾಚ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳ ಆಕ್ರಮಣದಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದವರಿಗೆ ಶಾಂತಿಕಾರ್ಯ ಬಲಿಹರಣ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹೋಪಶಮನರೂಪ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "भूतविद्यानाम देवासुरगन्धर्वयक्षरक्षःपितृपिशाचनागग्रहाद्युपसृष्टचेतसां शान्तिकर्मबलिहरणादिग्रहोपशमनार्थम्" सुश्रुत० सूत्र० १-७ (४)।

कौमारभृत्यम् — ಮಕ್ಕಳ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ದಾದಿಯರ ಕ್ಷೀರದೋಷ ಮತ್ತು ದೋಷಯುಕ್ತಸ್ತನ್ಯ ಮತ್ತು ದುಷ್ಟಗ್ರಹ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಡಸುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "कौमारभृत्यं नाम कुमारभरणधात्रीक्षीरदोषसंशोधनार्थं दुष्टस्तन्यग्रहसमुत्थानां च व्याधीनामुपशमनार्थम्" सुश्रुत० सूत्र० १-७ (५)।

अगदतन्त्रम्—ಸರ್ಪ ಚೇಳು ಮೊದಲಾದ ಕೀಟ ಜೇಡರ ಹುಳ ಇಲಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ದಂಶನದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ವಿಷ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ವಿಧ ವಿಷಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದುಂಟಾಗುವ ದೋಷಪರಿಹಾರಾರ್ಥ ನಡಸುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "अगदतन्त्रं नाम सर्पकीटलूतामूषकादिदष्टविषव्यञ्जनार्थं विविधविषसंयोगोपशमनार्थं च" सुश्रुत० सूत्र० १-७ (६)।

रसायनतन्त्रम् — ವಯಃಸ್ಥಾಪನ (ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವುದು) ಆಯುಸ್ಸು ಬುದ್ಧಿ ಇವುಗಳ ಬಲವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ರೋಗಪರಿಹಾರಸಮರ್ಥವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "रसायनतन्त्रं नाम वयःस्थापनमायुर्मेधाबलकरं रोगापहरणसमर्थं च" सुश्रुत० सूत्र० १-७ (७)।

वाजीकरणतन्त्रम् — ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಅಲ್ಪಧಾತುಶಕ್ತಿ ಕ್ಷೀಣರೇತಸ್ಸು ದುಷ್ಟರೇತಸ್ಸು ಶುಷ್ಕರೇತಸ್ಸು ಇವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರಿಗೆ ಆಪ್ಯಾಯನ ಪ್ರಸಾದ ಉಪಚಯಗಳು ಉಂಟಾಗಲು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸಿನ ಉಲ್ಲಾಸವುಂಟಾಗಲು ನಡಸುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "वाजीकरणतन्त्रं नाम अल्पदुष्टक्षीणविशुष्करेतसामाप्यायनप्रसादोपचयजननिमित्तं प्रहर्षजननार्थं च" सुश्रुत० सूत्र० १-७ (८)।

सुषम ಸುಷಮ (वि०) 1. ಸುಂದರವಾದ, ಅಂದವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. सु शोभनं समं सर्वमस्य — षत्वम् (८-३-८८)। 2. ಸಮನಾದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ, ಅದೇ ರೀತಿಯ, ಒಂದೇ ರೀತಿಯ.

सुषमा ಸುಷಮಾ (स्त्री०) ಅಧಿಕವಾದ ಕಾಂತಿ. ಅತ್ಯಂತ ಹೊಳಪು, ಉಜ್ಜ್ವಲವಾದ ಪ್ರಕಾಶ. सु शोभनं समं सर्वमनया। षत्वम् (८-३-८८)। "सुषमाविषये परीक्षणे निखिलं पद्ममभाजि तन्मुखात्" नैष० २-२७। "सुषमाऽत्यन्तशोभायां स्त्री चारौ च समे त्रिषु" मेदि०।

सुषवी ಸುಷವೀ (स्त्री०) 1. ಹಾಗಲಗಿಡ. सु सुवति—षू (प्रेरणे) "अच्" (३-१-१३४)। षत्वम् (८-३-६५)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "अथ कारवेल्लः कटिल्लकः। सुषवी च" अम०। 2. ಕರಿಜೀರಿಗೆ. षू (प्रेरणे) "अप्" (३-३-५७)। 3. ಜೀರಿಗೆ. सुषवी कारवेल्ले स्यात् कृष्णजीरकजीरयोः" मेदि०।

सुषि ಸುಷಿ (स्त्री०) ಬಿಲ, ಛಿದ್ರ, ಕುಹರ. षो (अन्तकर्मणि) "किः" बाहु०।

सुषिर ಸುಷಿರ (न०) 1. ಬಿಲ, ಕುಹರ. सुषिरस्यास्ति—"रः" (५-२-१०७)। पृषो०। (वि०) 2. ರಂಧ್ರವುಳ್ಳ, ವಿವರವುಳ್ಳ, ಬಿಲಗಳುಳ್ಳ.

सुषीम ಸುಷೀಮ (वि०) 1. ಶೀತಲವಾದ, ಬಹಳ ತಣ್ಣಗಿರುವ. सुष्ठु सीमा मर्यादा यस्य। षत्वम् (८-३-९८)। 2. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. (पुं०) 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸರ್ಪ. "सुषीमः शीतले चारौ त्रिषु ना पन्नगान्तरे" मेदि०। 4. ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಮಣಿ.

सुषुप्त ಸುಷುಪ್ತ (न०) 1. ಸುಷುಪ್ತಿಯ ಅವಸ್ಥೆ, ಜೀವನು ನಿದ್ರಿಸುವಾಗ ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿಂತು ಸ್ವಪ್ನವನ್ನೂ ಕಾಣದಿರುವ ಒಂದು ಅವಸ್ಥೆ. सु+ञि ष्वप् (शये) "क्तः" (३-३-११४)। "यो जागरे बहिरनुक्षणधर्मिणोऽर्थान् भुङ्क्ते समस्तकरणैर्हृदि तत्सदृक्षान्। स्वप्ने सुषुप्त उपसंहरते स एकः स्मृत्यन्वयात्त्रिगुणवृत्तिदृगिन्द्रियेशः" भाग० ११-१३-३४। (वि०) 2. ಸುಷುಪ್ತಿಯ ಅವಸ್ಥೆಯುಳ್ಳವನು. "यथा सुषुप्तः पुरुषो विश्वं पश्यति चात्मनि। आत्मानमेकदेशस्थं मन्यते स्वप्न उत्थितः" भाग० ६-१६-५३।

सुषुप्ति ಸುಷುಪ್ತಿ (स्त्री०) ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತವೇದಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಕಲೇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಉಪರತಿ, ಕರಚರಣ ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳ ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ಯಾವ ರೀತಿಯ ಸ್ವಪ್ನವನ್ನೂ ಕಾಣದಿರುವ ನಿದ್ರಾವಸ್ಥೆ. सु+ञिष्वप् (शये) "क्तिन्" (३-३-९४)। ಇದು ಸತ್ತ್ವಪ್ರಧಾನವಾದ ಅಜ್ಞಾನ. ಪುರೀತತ್ ಪ್ರದೇಶದೊಡನೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಯೋಗವು ಸುಷುಪ್ತಿ. "प्रदेशविशेषावस्थितमनःसंयोगः सुषुप्तिः" नीलकण्ठी। ಜ್ಞಾನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ತ್ವಙ್ಮನಃಸಂಯೋಗವು ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಪುರೀತತ್ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿರುವ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತ್ವಕ್ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸುಷುಪ್ತಿಯ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. "अथ यदा सुप्तो भवति तदा न कस्यचन (न कंचन) वेद। हिता नाम नाड्यो द्वासप्ततिसहस्राणि हृदयात्पुरीततमभिप्रतिष्ठन्ते। ताभिः प्रत्यवसृप्य पुरीतति शेते" शत० ब्रा०। **ಅದ್ವೈತ ವೇದಾಂತಿಗಳು** ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯವಾದ ಜೀವನ ಅವಸ್ಥೆಯೆನ್ನುವರು. "यत्र सुप्तो न कञ्चन कामं कामयते न कंचन स्वप्नं पश्यति तत् सुप्तम्" बृहदा०। **ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ** (1) ಅರ್ಧಲಯ ಮತ್ತು (2) ಸಮಪ್ರಲಯಗಳೆಂದು ಸುಷುಪ್ತಿಯು ಎರಡು ವಿಧ. **ದ್ವೈತ ವೇದಾಂತಿಗಳು** "प्रियया स्त्रिया संपरिष्वक्तो न बाह्यं किंचन वेद नान्तरम्" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜೀವನು ಸುಷುಪ್ತಿಯ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಜ್ಞ ಎಂಬ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಲಿಂಗವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವರು. **ಯೋಗದರ್ಶನಕಾರರು** "प्रबोधसहकार्यभावेन क्लेशस्यानभिव्यक्तिः" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

सुषुप्सा ಸುಷುಪ್ಸಾ (स्त्री०) ಮಲಗಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ನಿದ್ರೆ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆ. स्वप्तुमिच्छा—ञि ष्वप् (शये)+सन् "अः" (३-३-१०२)। सनः "रुदविद—" (१-२-८)। कित्वात् सम्प्रसारणम्।

सुषुप्सु ಸುಷುಪ್ಸು (वि०) ಮಲಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ನಿದ್ರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. स्वप्तुमिच्छुः—ञि ष्वप् (शये)+सन् "उः" (३-२-१६८)। "सावज्ञमुन्मील्य विलोचने सकृत्क्षणं मृगेन्द्रेण सुषुप्सुना पुनः" माघ० १२-५२।

सुषुम्ना ಸುಷುಮ್ನಾ (स्त्री०) ದೇಹದೊಳಗೆ ಇಡಾ ಮತ್ತು ಪಿಂಗಳಾನಾಡಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಮೃಣಾಲತಂತುಸದೃಶವಾದ ಒಂದು ನಾಡಿ. ಮುಕ್ತರಾಗುವ ಯೋಗಿಗಳ ಪ್ರಯಾಣಮಾರ್ಗ. सुषु इत्यव्यक्तशब्दं मनति—म्ना (अभ्यासे)। "कः" (३-२-३)। ಆಸನ ಜಾಲಂಧರ ಬಂಧಾದಿ ವಿಧಿಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಗಳಿಂದ ನಾಡೀಚಕ್ರವು ನಿರ್ಮಲವಾದಾಗ ಮಾರುತವು ಇಡಾಪಿಂಗಳಾನಾಡಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯ ವದನವನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. "विधिवत्प्राणसंयामैर्नाडीचक्रे विशोधिते। सुषुम्नावदनं भित्त्वा सुखाद्विशति मारुतः" हठ० २-४१।

सुषेण ಸುಷೇಣ (पुं०) 1. ಕರಮರ್ದಕ ವೃಕ್ಷ, ಕವುಂಕೆ ಗಿಡ. 2. ವಿಷ್ಣು. सु शोभना शुद्धसत्त्वमयी बद्धमुक्तनित्यविजयोपकरणतया सेनेव पञ्चोपनिषत्कायो यस्य । "पञ्चोपनिषदङ्गत्वात् सुषेणः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः । "महावराहो गोविन्दः सुषेणः कनकाङ्गदी" वि० स० । 3. ಸುಗ್ರೀವನ ವೈದ್ಯ. "सुषेणः करमर्दे स्यात् विष्णुसुग्रीववैद्ययोः" मेदि० । 4. ವೇತಸ ವೃಕ್ಷ, ಹಪ್ಪೆಗಿಡ. 5. ಶೂರಸೇನ ದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "सा शूरसेनाधिपतिं सुषेणमुद्दिश्य लोकान्तरगीतकीर्तिम्" रघु० ६-४५ ।

सुषेणिका ಸುಷೇಣಿಕಾ (स्त्री०) ಕರಿಯ ತಿಗಡೆ. सुष्ठु सेनया याति — सेना + णिच् "अच्" (३-१-१३४) । षत्वम् (८-३-९९) । स्वार्थे "कन्" (५-३-७५) ।

सुष्ठु ಸುಷ್ಠು (अव्य०) 1. ಸರಿಯಾಗಿ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಸುಂದರವಾಗಿ. 3. ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಬಹಳವಾಗಿ. सु तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कुः" (उ० १-२६)। "सुष्ठु प्रशंसनेऽपि स्यादत्यर्थे च निगद्यते" मेदि० । "सुष्ठु शोभसे आर्यमित्र, एतेन विनयमाहात्म्येन" उ० रा० । 4. ಸತ್ಯ, ನಿಜ. "पृथोस्तत्सूक्तमाकर्ण्य सारं सुष्ठु मितं मधु" भाग० ४-२२-१७ ।

सुष्म ಸುಷ್ಮ (न०) ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ.

सुसंयत ಸುಸಂಯತ (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಯಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನಿಯಮಬದ್ಧನಾದ. सु+सम्+यम (उपरमे) "क्तः" (३-२-१०२) । 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟವನು.

सुसंस्कृत ಸುಸಂಸ್ಕೃತ (वि०) 1. ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತುಪ್ಪ ಎಣ್ಣೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಒಗ್ಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯಂಜನ. 2. ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಪಾಕಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಣ್ಣೆ ತುಪ್ಪಗಳಿಂದ ಕರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. सुष्ठु संस्क्रियते—सु+सम्+डुकृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२) । भ्राष्ट्रे सुसंस्कृताः भ्राष्ट्रा यवाः । "प्रयस्तं स्यात् सुसंस्कृतम्" अम० ।

सुसवी ಸುಸವೀ (स्त्री०) ಹಾಗಲಗಿಡ.

सुसह ಸುಸಹ (वि०) ಸುಖವಾಗಿ ಸಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ, ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ಸಹಿಸಬಹುದಾದ. सुखेन सह्यते — सु + षह (मर्षणे) "खल्" (३-३-१२६) ।

सुसार ಸುಸಾರ (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ಕಗ್ಗಲಿಮರ. सुष्ठु सारोऽस्य । 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಸತ್ತ್ವ, ಒಳ್ಳೆಯ ಬಲ. 3. ತಿರುಳು. (वि०) 4. ಅಧಿಕ ಬಲವುಳ್ಳವನು, ಹೆಚ್ಚು ಬಲಶಾಲಿಯಾದವನು, [illegible]

सुसिकता ಸುಸಿಕತಾ (स्त्री०) ಸಕ್ಕರೆ.

सुस्थ ಸುಸ್ಥ (वि०) 1. ಭದ್ರವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವವನು. सुखेन तिष्ठति—सु+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४) । 2. ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಿರುವವನು, ರೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಸುಖವಾಗಿರುವವನು. "त्वत्पादाब्जं प्राप्य यदृच्छयाद्य सुस्थः शेते मृत्युरस्मादपैति" भाग० १०-३-२७ ।

सुस्थता ಸುಸ್ಥತಾ (स्त्री०) 1. ಭದ್ರವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವಿಕೆ. सुस्थस्य भावः "तल्" (५-१-११९) । 2. ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಿರುವಿಕೆ.

सुस्थित ಸುಸ್ಥಿತ (वि०) 1. ಭದ್ರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ, ದೃಢವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವ. 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ, ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಮತ್ತು ಸಂತೋಷದಿಂದಿರುವ. सुष्ठु स्थितः । 3. ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಿರುವ.

सुस्थिति ಸುಸ್ಥಿತಿ (स्त्री०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿ. 2. ನೆಮ್ಮದಿ ಮತ್ತು ಸಂತೋಷ. सुष्ठु स्थितिः । 3. ಆರೋಗ್ಯ.

सुस्थिर ಸುಸ್ಥಿರ (वि०) ದೃಢವಾದ, ಭದ್ರವಾದ. सुष्ठु स्थिरः । "न ह्येकस्माद्गुरोर्ज्ञानं सुस्थिरं स्यात् सुपुष्कलम्" भाग० ११-९-३१ ।

सुस्थिरम्मन्य ಸುಸ್ಥಿರಮ್ಮನ್ಯ (वि०) ಭದ್ರವಾಗಿರುವೆನೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವವನು. सुस्थिरमात्मानं मन्यते — मन (ज्ञाने) "खश्" (३-२-८३)। "सम्पदा सुस्थिरम्मन्यो भवति स्वल्पयापि यः" माघ० २-३२।

सुस्नात ಸುಸ್ನಾತ (वि०) 1. ಯಾಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವಭೃಥಸ್ನಾನಮಾಡಿದವನು. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿದವನು. सुष्ठु सम्यक् स्नातः ।

सुहित ಸುಹಿತ (वि०) 1. ಬಹಳ ಹಿತವಾಗಿರುವ. 2. ಬಹಳ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿರುವ. सु डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-४-७२)। "सुहितोऽतिहिते तृप्ते" विश्व०। 3. ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ, ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾದ.

सुहिता ಸುಹಿತಾ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಒಂದು ಜ್ವಾಲೆ.

सुहृद् ಸುಹೃದ್ (पुं०) ಮಿತ್ರ, ಗೆಳೆಯ. सु शोभनं हृदयं यस्य — हृदयस्य हृद्भावो निपात्यते (५-४-१५०) । "सुहृदि गुणनिवासे प्रेयसि प्राणनाथे कथमिव सहपांसुक्रीडनप्रौढसख्ये" मालती० ९-२८ । "छन्दानुवृत्तिदुःसाध्याः सुहृदो विमनीकृताः" माघ० २-१०५ ।

सुहृदय ಸುಹೃದಯ (वि०) ಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಕಪಟವಿಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಹೃದಯವುಳ್ಳವನು. सु शोभनं हृदयं यस्य । ಮಿತ್ರತ್ವ

ವಿವಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹೃದ್ಭಾವವಿಲ್ಲ. "हृदयालुः सुहृदयः" अम० ।

सूक ಸೂಕ (पुं०) 1. ಬಾಣ, ಶರ. 2. ಉತ್ಪಲ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ. 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. "सूको बाणानिलोत्पले" विश्व० ।

सूकर ಸೂಕರ (पुं०) ವರಾಹ, ಹಂದಿ. षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८) । सुवं प्रसवं करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०) । यद्वा सू इति शब्दं करोति "अच्" (३-१-१३४) ।

सूकरी ಸೂಕರೀ (स्त्री०) ಸ್ತ್ರೀವರಾಹ, ಹೆಣ್ಣು ಹಂದಿ. सूकर जाति० "ङीष्" (४-१-६३) । "पतिलोकं न सा याति ब्राह्मणी या सुरां पिबेत् । इहैव सा शुनी गृध्री सूकरी चोपजायते" याज्ञ० ३-२५ ।

सूक्त ಸೂಕ್ತ (न०) 1. ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪ ಮಂತ್ರ. पुरुषसूक्तम् श्रीसूक्तम् भूसूक्तम् अग्निसूक्तम् ಇತ್ಯಾದಿ. (न०) 2. ಮಧುರವಾದ ಮಾತು, ಅಮೃತವನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮಾತು. "माधुर्यं मधुबिन्दुना रचयितुं क्षीराम्बुधेरीहते मूर्खान् यः प्रतिनेतुमिच्छति बलात् सूक्तैः सुधास्यन्दिभिः" भर्तृ० १-६ । (वि०) 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಧುರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಹಿತವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. सुष्ठु उक्तम् ।

सूक्ता ಸೂಕ್ತಾ (स्त्री०) ಸಾರಿಕಾಪಕ್ಷಿ.

सूक्ष्म ಸೂಕ್ಷ್ಮ (पुं०) 1. ಕತಕದ ಬೀಜ, ಚಿಲ್ಲದ ಬೀಜ. 2. ಅಣು, ಅತಿ ಸಣ್ಣ ಭಾಗ. सूच्यते—सूच (पैशुन्ये) "स्मन्" (उ० ४-१७७) । "न तस्याः सूक्ष्ममप्यस्ति यद्गात्रे रूपसम्पदा । नियुक्ता यत्र वा दृष्टिः न सज्जति निरीक्षताम्" भा० आदि० २१०-१६ । (न०) 3. ಕೈತವ, ಕಪಟ, ವಂಚನೆ. 4. ಅಧ್ಯಾತ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷಯ. 5. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಒಬ್ಬನ ನೇತ್ರಾದಿ ಚೇಷ್ಟೆಯಿಂದ ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಚೇಷ್ಟೆ (ಸಂಜ್ಞೆ). "सूक्ष्मं पराशयाभिज्ञेतरसाकूतचेष्टितम् । मयि पश्यति सा केशैः सीमन्तमणिमावृणोत्" चन्द्रा० । (वि०) 6. ಅಲ್ಪವಾದ, ಕೊಂಚವಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ. "सूक्ष्माभिरामनिजदीधितिसूत्रलम्बी पर्यन्तलग्नतिमिरालकदर्शनीयः" यादव० १९-४४ । "सूक्ष्मं स्यात् कैतवेऽध्यात्मे पुंस्यणौ त्रिषु चाल्पके" मेदि० ।

सूक्ष्मकृष्णफला ಸೂಕ್ಷ್ಮಕೃಷ್ಣಫಲಾ (स्त्री०) ಜಂಬು ವೃಕ್ಷ, ನೇರಳೆ ಮರ. सूक्ष्मं कृष्णं च फलं यस्याः ।

सूक्ष्मतण्डुल ಸೂಕ್ಷ್ಮತಂಡುಲ (पुं०) ಗಸಗಸೆ. सूक्ष्मं तण्डुलं बीजं यस्य । **–तण्डुला –ತಂಡುಲಾ.** (स्त्री०) ಹಿಪ್ಪಲಿ.

सूक्ष्मदर्शिन् ಸೂಕ್ಷ್ಮದರ್ಶಿನ್ (वि०) 1. ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನೋಡುವವನು, ಚುರುಕುದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು. सूक्ष्मं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८) । 2. ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡುವವನು, –ವಿಮರ್ಶಿಸುವವನು, ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದವನು. "न विदुर्यस्य भवनमादित्याः सूक्ष्मदर्शिनः । स कथं नरमात्रेण शक्यो ज्ञातुं सतां गतिः" भा० ।

सूक्ष्मपत्र ಸೂಕ್ಷ್ಮಪತ್ರ (पुं०) 1. ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಬೀಜ, ಧನಿಯ. सूक्ष्माणि पत्राणि यस्य । 2. ಕಾಡುಜೀರಿಗೆ. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸಾಸವೆ. 4. ಕೆಂಪು ಕಬ್ಬು.

सूक्ष्मपिप्पली ಸೂಕ್ಷ್ಮಪಿಪ್ಪಲೀ (स्त्री०) ಕಾಡು ಹಿಪ್ಪಲಿ. सूक्ष्मा पिप्पली ।

सूक्ष्मबीज ಸೂಕ್ಷ್ಮಬೀಜ (पुं०) ಗಸಗಸೆ ಗಿಡ.

सूक्ष्मबुद्धि ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿ, ತೀಕ್ಷ್ಣಬುದ್ಧಿ. (वि०) 2. ತೀಕ್ಷ್ಣಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿವಂತ. सूक्ष्मा बुद्धिः । सूक्ष्मा बुद्धिर्यस्य वा । **–मतिः –ಮತಿಃ.**

सूक्ष्ममक्षिका ಸೂಕ್ಷ್ಮಮಕ್ಷಿಕಾ (स्त्री०) ಮಶಕ, ಸೊಳ್ಳೆ. सूक्ष्मा मक्षिका मक्षिकाकृतिर्यस्य ।

सूक्ष्मवस्त्र ಸೂಕ್ಷ್ಮವಸ್ತ್ರ (न०) ಬಹಳ ತೆಳುವಾದ ಮತ್ತು ನುಣುಪಾದ ವಸ್ತ್ರ.

सूक्ष्मशाख ಸೂಕ್ಷ್ಮಶಾಖ (पुं०) ಭಾರಂಗಿ ಗಿಡ.

सूक्ष्मा ಸೂಕ್ಷ್ಮಾ (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ. 2. ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಒಂದು ಭೇದ. 3. ಮರಳು.

सूक्ष्मैला ಸೂಕ್ಷ್ಮೈಲಾ (स्त्री०) ಸಣ್ಣಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ.

सूच ಸೂಚ (पुं०) ದರ್ಭೆಯ ಅಗ್ರಭಾಗ. सीव्यति चरणौ—षिवु (तन्तुसन्ताने) "चट्" धातोः टेरूत्वं च (उ० ४-९३) । सूचो दर्भाङ्कुरः सि० कौ० ।

सूचक ಸೂಚಕ (पुं०) 1. ದುರ್ಜನ, ಚಾಡಿಕೋರ, ಚಾಡಿ ಹೇಳುವವನು. सूचयति—सूच (पैशुन्ये) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३) । "लोष्टमर्दी तृणच्छेदी नखखादी च यो नरः । स विनाशं व्रजत्याशु सूचकोऽशुचिरेव च" मनु० ४-७१ । 2. ಸೂಚನೆಕೊಡುವವನು, ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವವನು. 3. ಸೂಜಿ, ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೊಲಿ

ಯುವ ಒಂದು ಸಾಧನ. सीव्यत्यनेन — षिवु (तन्तु सन्ताने) "चट्" धातोः टः ऊ च (उ० ४-९३)। स्वार्थे कन्। 4. ಶಿಕ್ಷಕ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಬೋಧಕ. 5. ಶ್ವಾನ, ನಾಯಿ. 6. ಬುದ್ಧ. 7. ಮಾರ್ಜಾರ, ಬೆಕ್ಕು. 8. ಪಿಶಾಚ. 9. ಕಥೆ ಹೇಳುವವನು. 10. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. "सूचकः शुनि दुर्जने। कथके सीवनद्रव्ये मार्जारे वायसेऽपि च" हेम०। 11. ಸೂತ್ರಧಾರ. 12. ಸಣ್ಣ ಅರ್ಕ.

सूचन ಸೂಚನ (न०) ಸೂಚಿಸುವುದು, ಸೂಚನೆ ಕೊಡುವುದು, ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು, ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. सूच (पैशुन्ये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "भङ्गिसूचनविधौ विशारदो नारदो मुनिरदर्शनं ययौ" कथास०।

सूचना ಸೂಚನಾ (स्त्री०) 1. ಅಭಿನಯ. 2. ಸೂಚನೆ, ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು. 3. ದೃಷ್ಟಿ. 4. ಉಪದೇಶ, ಬೋಧನೆ. 5. ಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು, ನೆನಪುಂಟುಮಾಡುವುದು. सूच (पैशुन्ये) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "यत्र स्यादङ्क एकस्मिन् अङ्कानां सूचनाखिला। तदङ्कमुखमित्याहुः बीजार्थख्यापकं च तत्" सा० द० ६-५९। 6. ಸುಳಿವು. 7. ರಂಧ್ರಮಾಡುವುದು.

सूचनीय ಸೂಚನೀಯ (वि०) 1. ಸೂಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸೂಚಿಸಬೇಕಾದ, ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ತಿಳಿಸಬೇಕಾದ. 3. ತಿಳಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. सूच (पैशुन्ये) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **—यितव्यः —ಯಿತವ್ಯಃ.**

सूचयत् ಸೂಚಯತ್ (वि०) 1. ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಿರುವ. सूच (पैशुन्ये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿರುವ. "प्रकटं मृदु नाम जल्पतः परुषं सूचयतोऽर्थमन्तरा" माघ० १६-१९। 3. ನೆನಪನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಸುಳಿವು ಕೊಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **—यन्ती —ಯಂತೀ.**

सूचि(ची) ಸೂಚಿ(ಚೀ) (स्त्री०) 1. ಸೂಜಿ, ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊಲಿಯುವ ಸಾಧನ. सूचयतेऽनया — सूच (पैशुन्ये) + णिच् "इः" (उ० ४-१३८)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 2. ರಂಧ್ರ ಕೊರೆಯುವ ಬೈರಿಗೆ. 3. ಒಂದು ವಿಧ ಆಂಗಿಕ ಅಭಿನಯ. 4. ಸುರತದ ಒಂದು ಭೇದ. "सूचिः सुरतभेदेऽभिनये वयनसाधने" नानार्थर०। 5. ಬಹಳ ಚೂಪಾದ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಬಹಳ ಮೊನಚಾದ ತುದಿ. 6. ಒಂದು ವಿಧ ಸೇನಾವ್ಯೂಹ ರಚನೆ. "दण्डव्यूहेन तन्मार्गं यायात्तु शकटेन वा। वराहमकराभ्यां वा सूच्या वा गरुडेन वा" मनु० ७-१८७। 7. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ. ವಿಷಯಗಳ ಅನುಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ, ಅಕಾರಾದಿ ಪದಗಳ ಅಥವಾ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಕ್ರಮ ಪಟ್ಟಿ. 8. ಶಲಾಕೆ, ಶಿಖೆ, ಜ್ವಾಲೆಯಂತಿರುವ ಕಾಂತಿ. "पराभिमर्शो न तवास्ति कः करं प्रसारयेत् पन्नगरत्नसूचये" कुमा० ५-४३। 9. ಕೇತಕೀಪುಷ್ಪ, ಕೇದಗೆ ಪುಷ್ಪ. 10. ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮವಾಗಿ ರಚಿಸಿದ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಪಟ್ಟಿ (Catalogue).

सूचिक ಸೂಚಿಕ (पुं०) ದರ್ಜಿಯವನು, ಹೊಲಿಗೆ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. "हस्ते नापितचाक्रिकचौरभिषक्सूचिका द्विपग्राहाः। बन्धकयः कौसलका मालाकाराश्च पीड्यन्ते" बृहत्सं० १०-९। **—का —ಕಾ.** 1. ಸೂಜಿ, ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲಿಯುವ ಸಾಧನ. स्वार्थे "कन्"। 2. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು.

सूचिकाधर ಸೂಚಿಕಾಧರ (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ.

सूचिकामुख ಸೂಚಿಕಾಮುಖ (न०) ಶಂಖ.

सूचित ಸೂಚಿತ (वि०) 1. ರಂಧ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೂತು ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. सूच (पैशुन्ये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆನಪುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अङ्कान्ते सूचितः पात्रैः तदङ्कस्याविभागतः। यत्राङ्कोऽवतरत्येषोऽङ्कावतार इति स्मृतः" सा० द० ६। 4. ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तमसीव हस्तपरिमर्शसूचिताः" माघ० १३-५३।

सूचिपुष्प ಸೂಚಿಪುಷ್ಪ (पुं०) ತಾಳೆಮರ, ಕೇತಕೀ ವೃಕ್ಷ. सूच्याकारं पुष्पमस्य।

सूचिभिन्न ಸೂಚಿಭಿನ್ನ (वि०) (ಕುಟ್ಮಲದ) ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಕಸಿತವಾಗಿರುವ, (ಮೊಗ್ಗಿನ) ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಅರಳಿರುವ. सूचिषु भिन्नानि विकसितानि। "पाण्डुच्छायोपवनवृतयः केतकैः सूचिभिन्नैः" मेघ० १-२३।

सूचिभेद्य ಸೂಚಿಭೇದ್ಯ (वि०) 1. ಬಹಳ ದಟ್ಟವಾದ, —ನಿಬಿಡವಾದ. 2. ಸೂಜಿಯ ತುದಿಯಿಂದ ಭೇದಿಸ

ಲ್ಪಡುವ, ಸೂಜಿಯ ಮೊನೆಯಿಂದ ಭೇದಿಸಬಹುದಾದ. सूचिभिः भेद्यम्। "गच्छन्तीनां रमणवसतिं योषितां तत्र नक्तं रुद्धालोके नरपतिपथे सूचिभेद्यैस्तमोभिः" मेघ० १-३७। 3. ಮುಟ್ಟಬಹುದಾದ, ಮುಟ್ಟಿ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ, ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ವೇದ್ಯವಾಗುವ.

सूचिमुख ಸೂಚಿಮುಖ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. 2. ಬಿಳಿಯ ದರ್ಭೆಹುಲ್ಲು. (न०) 3. ವಜ್ರ. (वि०) 4. ಮೊನಚಾದ ಅಗ್ರಭಾಗವುಳ್ಳ, ಚೂಪಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ. सूचिवत् सूक्ष्मं मुखं यस्य।

सूचिरोमन् ಸೂಚಿರೋಮನ್ (पुं०) ವರಾಹ, ಹಂದಿ. सूचिवत् रोमाण्यस्य।

सूचिशालि ಸೂಚಿಶಾಲಿ (पुं०) ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಬತ್ತ.

सूच्य ಸೂಚ್ಯ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಪಡಿಸಬಹುದಾದ. 2. ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಜ್ಞಾಪಿಸಬಹುದಾದ. सूच (पैशून्ये) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 5. ಜ್ಞಾಪಿಸಬೇಕಾದ. 6. ತಿಳಿಸಬೇಕಾದ.

सूत ಸೂತ (पुं०) 1. ಸಾರಥಿ, ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. षू (प्रेरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "सयत्नसूतायतरश्मिभुग्नग्रीवाग्रसंसक्तयुगैस्तुरङ्गैः" माघ० ३-६८। 2. ಪಾರದ, ಪಾದರಸ. 3. ಬಡಗಿ, ಮರದ ಕೆಲಸದವನು. 4. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "क्षत्रियाद्विप्रकन्यायां सूतो भवति जातितः" मनु० १०-११। "सूतो वा सूतपुत्रो वा यो वा को वा भवाम्यहम्" वेणी० ३-३३। 5. ವೈಶ್ಯನಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಬೇರೆ ಜಾತಿಯವನು, ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುಭಟ. "सूतात्मजाः सवयसः प्रथितप्रबोधं प्राबोधयन्नुषसि वाग्भिरुदारवाचः" रघु० ५-६५। 6. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. 7. ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. (वि०) 8. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೊಂದಿದ. 9. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सूतस्तु सारथौ तक्षिण क्षत्रियाद्ब्राह्मणीसुते। वन्दिपारदयोः पुंसि प्रसूते प्रेरिते त्रिषु" मेदि०।

सूतक ಸೂತಕ (पुं०) 1. ಪಾರದ, ಪಾದರಸ. सूत स्वार्थे कन्। (न०) 2. ಹುಟ್ಟುವುದು, ಜನ್ಮ (ಪಡೆಯುವುದು), ಉತ್ಪತ್ತಿ (ಹೊಂದುವುದು). षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्तः" (३-३-११४)। स्वार्थे "कन्"। 3. ಜನನಾಶೌಚ, (ಜ್ಞಾತಿಗಳಲ್ಲಿ) ಪುತ್ರ ಜನನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಶೌಚ. सूतकं जन्म कारणत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 4. ಮೃತಾಶೌಚ. "सर्वं गोत्रमसंस्पृश्यं तत्र स्यात्सूतके सति"। ಅಶೌಚವು ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗದಿರುವ ಪ್ರಕರಣಗಳು. ವ್ರತ ಯಜ್ಞ ವಿವಾಹ ಶ್ರಾದ್ಧ ಹೋಮ ಪೂಜೆ ಜಪ ಇವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸೂತಕವು (ಅವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವವರೆಗೂ) ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಶೌಚವಿಲ್ಲ). "व्रतयज्ञविवाहेषु श्राद्धे होमेऽर्चने जपे। आरब्धे सूतकं न स्यादनारब्धे तु सूतकम्" तिथ्यादितत्त्वम्। 5. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣ, ಉಪರಾಗ. "त्र्यहं न कीर्तयेत् ब्रह्म राज्ञो राहोश्च सूतके" मनु० ४-११०।

सूतका ಸೂತಕಾ (स्त्री०) ಸದ್ಯಃ (ಆಗತಾನೆ) ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು. षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्तः" (३-४-७२)। "टाप्"। स्वार्थे "कन्"। वा इत्वम् (वा० ७-३-४४)। पक्षे सूतिका ಸೂತಿಕಾ. "दिवाकीर्तिमुदक्यां च पतितं सूतिकां तथा" मनु० ५-८५।

सूतकागृह ಸೂತಕಾಗೃಹ (न०) ಹೆರಿಗೆಯ ಮನೆ, ಪ್ರಸವಿಸುವ ಮನೆ. सूतकाया गृहम्।

सूततनय ಸೂತತನಯ, -पुत्र -ಪುತ್ರ, -सुत -ಸುತ, -सूनु -ಸೂನು (पुं०) ರಾಧೇಯ, ಕರ್ಣ. सूतस्य तनयः पुत्रः सुतः सूनुर्वा। "स्पर्धमानस्तु पार्थेन सूतपुत्रोऽत्यमर्षणः" भा० आदि०।

सूतराज् ಸೂತರಾಜ್ (पुं०) ಪಾರದ, ಪಾದರಸ. सूतः सन् राजते—राज् (दीप्तौ) "क्विप्"।

सूता ಸೂತಾ (स्त्री०) ಸದ್ಯಃ ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು.

सूति ಸೂತಿ (स्त्री०) 1. ಜನ್ಮ, ಹುಟ್ಟು, ಉತ್ಪತ್ತಿ. षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಸ್ಥಳ. षुञ् (अभिषवे) अधि० "क्तिन्" (३-३-९४)। अभिषूयते कण्ड्यते सोमोऽत्र। 3. ವಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊಲಿಯುವುದು. 4. ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನ. "सहसोपगतः सविस्मयं तपसां सूतिरसूतिरापदाम्" किरा० २-५६। 5. ಸಂತಾನ.

सूतिका ಸೂತಿಕಾ (स्त्री०) ಸದ್ಯಃ ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು. षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्तः" (३-४-७२)। सूता स्वार्थे "कन्"। वा इत्वम् (वा० ७-३-४४)।

सूतिकागृह ಸೂತಿಕಾಗೃಹ (न०) ಪ್ರಸವದ ಮನೆ, ಹೆರಿಗೆಯ ಮನೆ. सूतिकाया गृहम्। ಸೂತಿಕಾಗೃಹದ ಆಕಾರ : ಎಂಟು ಮೊಳ ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ನಾಲ್ಕು ಮೊಳ ಅಗಲವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ

ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಗಳಿರಬೇಕು. "अष्टहस्तायतं चारु चतुर्हस्तविशालकम् । प्राचीद्वारमुदग्द्वारं विदध्यात् सूतिकागृहम्" भावप्र० । –गेहम् –ಗೇಹಮ್, –भवनम् –ಭವನಮ್.

सूतिगृह ಸೂತಿಗೃಹ, –गेह –ಗೇಹ (न०) ಪ್ರಸವಿಸುವ ಮನೆ, ಹೆರಿಗೆಯ ಮನೆ. सूत्याः गृहम् गेहं वा ।

सूतिमास ಸೂತಿಮಾಸ (पुं०) ಹುಟ್ಟಿದ ತಿಂಗಳು. सूतेः प्रसवस्य मासः । "सूतिमासो वैजननः" अम० ।

सूत्कार ಸೂತ್ಕಾರ (पुं०) ಸೂತ್ ಎಂದು (ಅನುಕರಣ) ಶಬ್ದ ಮಾಡುವುದು. सूत् इति शब्दस्य कारः करणम् । "नस्यागृहीतोऽपि धुवन् विषाणयोर्युगं समूत्कारविवर्तितत्रिकः" माघ० १२-१० ।

सूत्कृत ಸೂತ್ಕೃತ (न०) ಸೂತ್ಕಾರ. "त्रस्तौ समासन्नकरेणुसूत्कृतात्" माघ० १२-२४ । –कृतिः –ಕೃತಿಃ.

सूत्थान ಸೂತ್ಥಾನ (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡಸುವವನು, ಉದ್ಯೋಗಶೀಲ, ಸರ್ವದಾ ಕಾರ್ಯನಿರತನಾಗಿರುವವನು. सु सुष्ठु उत्थानं उद्योगो यस्य । (न०) 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಉದ್ಯೋಗ, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನ. "दक्षे तु चतुरपेशलपटवः सूत्थान उष्णश्च" अम० ।

सूत्पर ಸೂತ್ಪರ (न०) ಮದ್ಯಸಂಧಾನ, ಬಟ್ಟಿಯಿಳಿಸುವುದು.

सूत्र ಸೂತ್ರ (न०) 1. ತಂತು, ದಾರ. सीव्यते अनेन—षिवु (तन्तुसन्ताने) "ष्ट्रन्" टेरूत्वं च (उ० ४-१६२)। "मणौ वज्रसमुत्कीर्णे सूत्रस्येवास्ति मे गतिः" रघु० १-४ । 2. ನಾರು, ಎಳೆ. "मन्ये यया श्याममुखस्य तस्य मृणालसूत्रान्तरमप्यलभ्यम्" कुमा० १-४० । 3. ಯಜ್ಞಸೂತ್ರ, ಜನಿವಾರ. 4. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಬಹ್ವರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಾಕ್ಯ. ಈ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಸೂತ್ರಗಳು (1) ब्रह्मसूत्रम् (2) धर्मसूत्रम् (3) न्यायसूत्रम् (4) वैशेषिकसूत्रम् (5) साङ्ख्यसूत्रम् ಮತ್ತು (6) योगसूत्रम् ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. "अल्पाक्षरमसन्दिग्धं सारवद्विश्वतोमुखम् । अस्तोभमनवद्यं च सूत्रं सूत्रविदो विदुः" । ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ (ಕೆಲವೇ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ) ತಿಳಿಸುವ ಸಾರವತ್ತಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥವತ್ತಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ವಾಕ್ಯವು. ಸೂತ್ರ. **ವೈಯಾಕರಣರು**—(1) संज्ञा (2) परिभाषा (3) विधिः (4) नियमः (5) अतिदेशः ಮತ್ತು (6) अधिकारः ಈ ರೀತಿ ಸೂತ್ರವು ಆರು ವಿಧ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. 5. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕಾದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ (ಸೂತ್ರ) ಗ್ರಂಥ. ಇವು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಆಪಸ್ತಂಬ ಗೌತಮ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ धर्मसूत्रम् गृह्यसूत्रम् श्रौतसूत्रम् ಮೊದಲಾದುವು. 6. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಟಕೀಯ ವಸ್ತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪ್ರಸ್ತಾವ. ಈ ಪ್ರಸ್ತಾವ ಮಾಡುವವನಿಗೆ सूत्रधारः ಎಂದು ಹೆಸರು. सूत्रं प्रयोगानुष्ठानं धारयति इति सूत्रधारः । 7. ನಾಟ್ಯೋಪಕರಣ. 8. ತಂತಿ, ಕಂಬಿ. "सुवर्णसूत्राकलिताधराम्बरां विडम्बयन्तं शितिवाससस्तनुम्" माघ० १-६ ।

सूत्रकण्ठ ಸೂತ್ರಕಂಠ (पुं०) 1. ವಿಪ್ರ, ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣದವನು. सूत्रं यज्ञसूत्रं कण्ठे यस्य । 2. ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. 3. ಖಂಜರೀಟಪಕ್ಷಿ, ಕಾಡಿಗೆ ಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ. "सूत्रकण्ठः पुमान् विप्रे खञ्जरीटकपोतयोः" मेदि० ।

सूत्रकार ಸೂತ್ರಕಾರ (पुं०) ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದವರು, ವ್ಯಾಸ ಆಶ್ವಲಾಯನ ಆಪಸ್ತಂಬ ಗೌತಮ ಪಾಣಿನಿ ಕಣಾದ ಮುನಿ ಮೊದಲಾದವರು. सूत्राणि करोति—डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१) । "वाक्यकारं वररुचिं भाष्यकारं पतञ्जलिम् । पाणिनिं सूत्रकारं च प्रणतोऽस्मि मुनित्रयम्" ॥

सूत्रकोण ಸೂತ್ರಕೋಣ (पुं०) ಡಮರುಕವಾದ್ಯ, ಬುಡುಬುಡಿಕೆ. सूत्ररूपः कोणो यस्य । स्वार्थे "कन्" । –कोणकः –ಕೋಣಕಃ.

सूत्रगण्डिका ಸೂತ್ರಗಂಡಿಕಾ (स्त्री०) ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ನೇಯುವವನು ನೇಯಿಗೆಯ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೋಲು, ವಾಯದುಡ, ನೇಯುವ ಕೊಳವಿ. सूत्रं गण्डयति—गडि (वदनैकदेशे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३) ।

सूत्रतर्कुटी ಸೂತ್ರತರ್ಕುಟೀ (स्त्री०) ಕದಿರು, ಕದಿರಣಿಗೆ, ಚರಕದಲ್ಲಿ ನೂಲು ತಿರುಚುವ ಮತ್ತು ಸುತ್ತುವ ಕದಿರು ಕಂಬಿ. सूत्रस्य तर्कुटी ।

सूत्रधार ಸೂತ್ರಧಾರ (पुं०) 1. ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನಾಂದಿಯ ನಂತರ ರಂಗಭೂಮಿಗೆ ಬಂದು ಕಥೆಯ ವಸ್ತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನಟ, ಸ್ಥಾಪಕ. ಸೂತ್ರಧಾರನು ನಾಂದಿಯನ್ನು ಪಠಿಸಿ ತೆರಳಿದ ನಂತರ ಸೂತ್ರಧಾರನ ಲಕ್ಷಣ

ವಿರುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ನಟನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಕವಿ ಕಾವ್ಯಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವನು. ಇವನು ಪ್ರಧಾನ ನಟ. "पूर्वरङ्गं विधायादौ सूत्रधारे विनिर्गते । प्रविश्य तद्वदपरः काव्यमास्थापयेन्नटः" ॥ "नाट्योपकरणादीनि सूत्रमित्यभिधीयते । सूत्रं धारयतीत्यर्थे सूत्रधारो निगद्यते" । "रणरङ्गनटस्यास्य सूत्रधार इवाभवत्" ಯಾದ० २२-१४० । 2. ದೇವೇಂದ್ರ, ಸುರಪತಿ, ಶಚೀಪತಿ. 3. ಶಿಲ್ಪಿ. 4. ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಮುನಿ. "सूत्रधारः शचीपतौ । नान्यनन्तरसञ्चारिपात्रशिल्पिप्रभेदयोः" मेदि० ।

सूत्रपुष्प ಸೂತ್ರಪುಷ್ಪ (पुं०) ಕಾರ್ಪಾಸ, ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡ. सूत्रार्थं पुष्पमस्य ।

सूत्रयन्त्र ಸೂತ್ರಯಂತ್ರ (न०) 1. ಲಾಳಿ, ನೇಯಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಸುದಾರಗಳ ನಡುವೆ ಹೊಕ್ಕುದಾರಗಳನ್ನು ಹಾಯಿಸುವ ಒಂದು ಸಲಕರಣೆ. 2. ನೇಯಿಗೆಯವನ ಯಂತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವ ಯಂತ್ರ, ಮಗ್ಗ. 3. ದಾರವನ್ನು ಸುತ್ತುವ ಅಟ್ಟೆ.

सूत्रला ಸೂತ್ರಲಾ (स्त्री०) ಕದಿರು ಕಂಬಿ, ಕದಿರಣಿಗೆ, ನೂಲನ್ನು ತಿರುಚುವ ಮತ್ತು ಸುತ್ತುವ ಕದಿರು. सूत्रं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३) ।

सूत्रवेष्टन ಸೂತ್ರವೇಷ್ಟನ (न०) 1. ದಾರವನ್ನು ಸುತ್ತುವುದು. सूत्रस्य वेष्टनम् । (पुं०) 2. ದಾರವನ್ನು ಸುತ್ತುವ ಅಟ್ಟೆ.

सूत्रित ಸೂತ್ರಿತ (वि०) ಸೂತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

सूत्रिन् ಸೂತ್ರಿನ್ (वि०) ದಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. सूत्रमस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११५) ।

सूद ಸೂದ (पुं०) 1. ಪಾಚಕ, ಅಡಿಗೆಯವನು. सूदति छागादीन् — षूद (क्षरणे) "अच्" (३-१-१३४) । "सूदा औदनिका गुणाः" अम० । "आहूय वचनं द्रोणो रहः सूदमभाषत" भा० । 2. ವ್ಯಂಜನ, ಅನ್ನದ ಪರಿಕರ. षूद (क्षरणे) + णिच् "अच्" (३-३-५६) । "सूदस्तु कथितः सूपकारे व्यञ्जनान्तरे" मेदि० । 3. ಸೂಪ, ದ್ರವರೂಪದ ಸಾಂಬಾರು. 4. ಅಪರಾಧ. 5. ಲೋಧ್ರವೃಕ್ಷ. (वि०) 6. ಹಿಂಸಿಸುವವನು, ಪೀಡಿಸುವವನು. 7. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು.

सूदन ಸೂದನ (न०) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 2. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 3. ಅಟ್ಟುವುದು, ಹೊರದೂಡುವುದು, ಓಡಿಸುವುದು. 4. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. "सूदनैरलवयश्च धरित्रीम्" ಯಾದ० २१-६५ । (वि०) 5. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. 6. ಹೊರದೂಡುವವನು, ಅಟ್ಟುವವನು. षूद (क्षरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५) । "ल्युः" (३-१-१३४) वा ।

सूदाध्यक्ष ಸೂದಾಧ್ಯಕ್ಷ (पुं०) ಪಾಕಶಾಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ, ಅಡಿಗೆಮನೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ. सूदानामध्यक्षः ।

सून ಸೂನ (न०) 1. ಪುಷ್ಪ, ಹೂವು. सूयते स्म — षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्तः" (३-४-७२) । "नवकरनिकरेण स्पष्टबन्धूकसूनस्तबकरचितमेते शेखरं बिभ्रतीव" माघ० ११-४६ । 2. ಅಂಕುರ, ಮೊಳಕೆ. 3. ಪ್ರಸವ, ಹೆರಿಗೆ. (वि०) 4. ವಿಕಸಿತವಾದ, ಅರಳಿರುವ. 5. ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೊಂದಿದ, ಹುಟ್ಟಿದ. 6. ಶೂನ್ಯ, ಬರಿದಾದ. "सूनं वाच्यवदूनेषु सूनं प्रसवपुष्पयोः" विश्व० ।

सूननायक ಸೂನನಾಯಕ (पुं०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. "सूननायकनिदेशविभ्रमैरप्रतीतचरवेदनोदयम्" नैष० १८-१२९ ।

सूनवत् ಸೂನವತ್ (वि०) ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಹುಟ್ಟಿದ. षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्तवतुः" (३-२-१०२) ।

सूना ಸೂನಾ (स्त्री०) 1. ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು. 2. ಕಿರುನಾಲಗೆ. 3. ವಧಸ್ಥಾನ. सूयते — षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) कर्मणि "क्तः" (३-२-१०२) । "सूना पुत्र्यां वधस्थानगलशुण्डिकयोरपि" विश्व० । "पञ्च सूना गृहस्थस्य चुल्लीपेषण्युपस्करः । कण्डनी चोदकुम्भश्च बध्यते यास्तु वाहयन्" मनु० ३-६८ । 4. ಮೃಗ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಮಾಂಸದ ಮಾರಾಟ.

सूनिन् ಸೂನಿನ್ (पुं०) 1. ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು. सूनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६) । 2. ಮಾಂಸದ ಮಾರಾಟ ಮಾಡುವವನು. "प्रतिग्रहे सूनिचक्रिध्वजिवेश्यानराधिपाः । दुष्टा दशगुणं पूर्वात्पूर्वादेते यथाक्रमम्" याज्ञ० १-१४१ ।

सूनु ಸೂನು (पुं०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. सूयते — षूङ् (प्राणिप्रसवे) "नुः" (उ० ३-३५) । "सूनुः सूनृतवाक्स्रष्टुर्विससर्जोर्जितश्रियम्" रघु० १-९३ । 2. ಅನುಜ, ತಮ್ಮ. 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ಕಿರಣ, 5. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. "सूनुः पुत्रेऽनुजेऽर्के ना सूनुः किरणसूर्ययोः" मेदि० । 6. ದೌಹಿತ್ರ, ಮಗಳ ಮಗ. (स्त्री०) 7. ಕನ್ಯೆ, ಮಗಳು.

सूनृत ಸೂನೃತ (न०) 1. ಸತ್ಯವೂ ಪ್ರಿಯವೂ ಆದ ಮಾತು. सुष्ठु नृत्यत्यनेन — सु + नृती (गात्रविक्षेपे) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। "तेनाष्टौ परिगमिताः समाः कथंचित् बालत्वात् वितथसूनृतेन सूनोः" रघु० ८-९२। 2. ಮಂಗಳ, ಶುಭ. (वि०) 3. ಪ್ರಿಯವೂ ಸತ್ಯವೂ ಆದ. "सूनुः सूनृतवाक्स्रष्टुः विससर्जोर्जितश्रियम्" रघु० १-९३। 4. ಮಂಗಳಕರವಾದ, ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "प्रणम्य मूर्ध्नाविहितः कृताञ्जलिर्नत्वा गिरा सूनृतयान्वपृच्छत्" भाग० १-१९-३१। 5. ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನಮ್ರತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರಿಯವಾದ. "तृणानि भूमिरुदकं वाक् चतुर्थी च सूनृता" मनु० ३-१०१।

सूनृतगिर् ಸೂನೃತಗಿರ್ (वि०) ಪ್ರಿಯವೂ ಸತ್ಯವೂ ಆದ ಮಾತುಳ್ಳವನು. सूनृता गीर्यस्य। "तत्र सूनृतगिरश्च सूरयः पुण्यमृग्यजुषमध्यगीयत" माघ० १४-२१।

सूप ಸೂಪ (पुं०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ವ್ಯಂಜನ. षुञ् (अभिषवे) "पः" दीर्घश्च (उ० ३-२६)। 2. ಸೂದ, ಪಾಚಕ, ಅಡಿಗೆಯವನು. "सूपो व्यञ्जनसूदयोः" मेदि०। 3. ಪಾತ್ರೆ. 4. ಆಹಾರಕ್ಕೆ ರುಚಿಕೊಡುವ ಸಾಂಬಾರ, ಮಸಾಲೆ. 5. ಬಾಣ. 6. ತೊವ್ವೆ.

सूपकार ಸೂಪಕಾರ (पुं०) ಪಾಚಕ, ಅಡಿಗೆಯವನು. सूपं करोति — डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "इङ्गिताकारतत्त्वज्ञो बलवान् मिष्टपाचकः। सूरश्च कठिनश्चैव सूपकारः स उच्यते"॥

सूपधूपन ಸೂಪಧೂಪನ (न०) ಹಿಂಗು. सूपस्य धूपनमस्मात्।

सूपाङ्ग ಸೂಪಾಂಗ (न०) ಹಿಂಗು.

सूम ಸೂಮ (न०) 1. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. 2. ಆಕಾಶ, ಗಗನ. षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "मक्" (उ० १-१४२)। "सूमं क्षीरे च नभसि" मेदि०। 3. ಜಲ, ನೀರು. शब्दर०।

सूर ಸೂರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ, ರವಿ. सुवति प्रेरयति कर्मणि लोकम् — षू (प्रेरणे) "क्रन्" (उ० २-२)। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

सूरण ಸೂರಣ (पुं०) 1. ಚೂರಣದ ಗಿಡ. "मकरे मूलकं चैव सिंहे चालाबुकं तथा। कार्तिके सूरणं चैव सद्यो गोमांसभक्षणम्"॥ 2. ಚೂರಣ ಗೆಡ್ಡೆ. "अर्शोघ्नः सूरणः कन्दः" अम०।

सूरत ಸೂರತ (वि०) 1. ದಯಾಳು, ದಯೆಯುಳ್ಳವನು, ಕನಿಕರವುಳ್ಳವನು. सुष्ठु रमते — रमु (क्रीडायाम्) "क्तः" (उ० ५-१४)। 2. ಉಪಶಾಂತ. "स्याद्दयालुः कारुणिकः कृपालुः सूरतः समाः" अम०।

सूरसुत ಸೂರಸುತ, –सूनु –ಸೂನು (पुं०) ಶನೈಶ್ಚರ, ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. सूरस्य सुतः सूनुर्वा।

सूरसूत ಸೂರಸೂತ (पुं०) ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿ. सूरस्य सूतः।

सूरि ಸೂರಿ (पुं०) ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. षूङ् (प्रसवे) "क्रिः" (उ० ४-६४)। "तत्र सूनृतगिरश्च सूरयः पुण्यमृग्यजुषमध्यगीयत" माघ० १४-२१। "अथवा कृतवाग्द्वारे वंशेऽस्मिन् पूर्वसूरिभिः" रघु० १-४।

सूरिन् ಸೂರಿನ್ (पुं०) ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. सूरः सूर्यः उपास्यतयास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

सूरी ಸೂರೀ (स्त्री०) 1. ಸಾಸವೆ. षूङ् (प्रसवे) "क्रिः" (उ० ४-६४)। 2. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. 3. ಕುಂತಿ.

सूर्क्षण ಸೂರ್ಕ್ಷಣ (न०) 1. ಆದರ, ಗೌರವ, 2. ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. सूर्क्ष (आदरे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सूर्क्ष्य ಸೂರ್ಕ್ಷ್ಯ (पुं०) ಮಾಷ, ಉದ್ದು. सूर्क्ष्यते अनाद्रियते — सूर्क्ष्य (ईर्ष्यायाम्) "घञ्" (३-३-१९)।

सूर्य ಸೂರ್ಯ (पुं०) 1. ರವಿ, ಗ್ರಹಗಳ ಅಧಿಪತಿ. सुवति कर्मणि लोकं प्रेरयति — षू (प्रेरणे) "क्यप्" दीर्घश्च निपात्यते (३-१-११४)। "विभिन्नवर्णा गरुडाग्रजेन सूर्यस्य रथ्याः परितः स्फुरन्त्या" माघ० ४-१४। ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಯಮ ಮನು ಮತ್ತು ಯಮುನೆಯೆಂಬ ಮೂವರು ಮಕ್ಕಳೂ ಛಾಯಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಸಾವರ್ಣಿ ಮತ್ತು ಶನೈಶ್ಚರರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳೂ ಜನಿಸಿದರು. ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯು ಕುದುರೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೂ ಜನಿಸಿದರು. ಇವರಲ್ಲದೆ ಕುಂತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಣನೂ ಅಂಶದಿಂದ ಸುಗ್ರೀವನೂ ಜನಿಸಿದರು. ಸೂರ್ಯನು ಅನವರತವೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಇವನ ರಥಕ್ಕೆ ಸಪ್ತವೆಂಬ ಒಂದೇ ಕುದುರೆ. "सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रमेकोऽश्वो वहति सप्तनामा" ऋ०। ಒಂದೇ ಚಕ್ರ. "एकचक्रो रथो यस्य दिव्यः कनकभूषणः। स मे भवतु सुप्रीतः पद्महस्तो दिवाकरः"। ಮೇಷಾದಿ ದ್ವಾದಶ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಸಂಚರಿಸುವನು. ಸಿಂಹರಾಶಿಯು ಸೂರ್ಯನ ಕ್ಷೇತ್ರ. ಮೇಷರಾಶಿಯು ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನ. ತುಲಾರಾಶಿಯು

ನೀಚಸ್ಥಾನ. ಸೂರ್ಯನು ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೌರವರ್ಷವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸೂರ್ಯನ ವರ್ಣವು ರಕ್ತವರ್ಣ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯ ಗ್ರಹ. ಸೂರ್ಯದಶಾಕಾಲ 6 ವರ್ಷಗಳು. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಬುಧನು ಸಮ. ಶುಕ್ರ ಮತ್ತು ಶನಿ ಶತ್ರುಗಳು. ಚಂದ್ರ ಕುಜ ಮತ್ತು ಗುರು ಇವರು ಮಿತ್ರರು. ಸೂರ್ಯನು ಪಿತೃ ಆತ್ಮ ಪ್ರಭಾವ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಕನು. ಸೂರ್ಯನು ಕ್ರೂರಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಪುರುಷಗ್ರಹ. ಸೂರ್ಯನು 3, 6 ಮತ್ತು 11ನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶುಭಫಲಪ್ರದನು.

ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ)ಮಾನ :

ದಶೆ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ಸೂರ್ಯದಶೆ (ಸ್ವದಶೆ)	0	3	18
ಚಂದ್ರದಶೆ	0	6	0
ಕುಜದಶೆ	0	4	6
ರಾಹುದಶೆ	0	10	24
ಗುರುದಶೆ	0	9	18
ಶನಿದಶೆ	0	11	12
ಬುಧದಶೆ	0	10	6
ಕೇತುದಶೆ	0	4	6
ಶುಕ್ರದಶೆ	1	0	0

ಸೂರ್ಯ ದಶೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ)ಮಾನ :

ಭುಕ್ತಿ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ಸ್ವಭುಕ್ತಿ	0	3	18
ಚಂದ್ರಭುಕ್ತಿ	0	6	0
ಕುಜಭುಕ್ತಿ	0	4	6
ರಾಹುಭುಕ್ತಿ	0	10	24
ಗುರುಭುಕ್ತಿ	0	9	18
ಶನಿಭುಕ್ತಿ	0	11	12
ಬುಧಭುಕ್ತಿ	0	10	6
ಕೇತುಭುಕ್ತಿ	0	4	6
ಶುಕ್ರಭುಕ್ತಿ	1	0	0

ಮಾಸಭೇದದಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಹನ್ನೆರಡು ಹೆಸರುಗಳು : "वरुणो माघमासे तु सूर्यः पूषा तु फाल्गुणे। चैत्रे मासि भवेदीशः धाता वैशाखतापनः। ज्येष्ठमूले भवेदिन्द्रः आषाढे सविता रविः। विवस्वान् श्रावणे मासि प्रोष्ठपद्यां भगः स्मृतः" ॥ 2. ಅರ್ಕಪರ್ಣ, ಎಕ್ಕದ ಎಲೆ. (स्त्री०) **सूर्या ಸೂರ್ಯಾ.** 1. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. सूर्यस्य भार्या। 2. ಇಂದ್ರವಾರುಣೀ. 3. ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರಿ, –ಮಗಳು. 4. ನವೋಢೆಯಾದ ಕನ್ಯೆ, ಸದ್ಯಃ ಮದುವೆಯಾದ ಕನ್ಯೆ. 5. ಒಂದು ಔಷಧ. "सूर्योऽर्कपर्णे तपने स्त्री तद्भार्यौ षधीभिदोः" मेदि०।

सूर्यकान्त ಸೂರ್ಯಕಾಂತ (पुं०) 1. ಸ್ಫಟಿಕ. 2. ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ, ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಮಣಿ. सूर्यः कान्तो यस्य। "शमप्रधानेषु तपोधनेषु गूढं हि दाहात्मकमस्ति तेजः। स्पर्शानुकूला इव सूर्यकान्ताः तदन्यतेजोऽभिभवाद्वमन्ति" शाकु० २-७।

सूर्यकान्ति ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಆತಪ, ಬಿಸಿಲು. सूर्यस्य कान्तिः। 2. ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿ ಪುಷ್ಪ. ಈ ಪುಷ್ಪ ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದ ನಂತರ ಬಿಸಿಲು ಕಂಡಾಗ ಅರಳುವುದು, ಸೂರ್ಯಾಸ್ತವಾದನಂತರ ಮುಕುಳಿತವಾಗುವುದು.

सूर्यज ಸೂರ್ಯಜ (पुं०) ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ—1. ಕರ್ಣ. 2. ಸುಗ್ರೀವ. 3. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. 4. ಮನು. 5. ಶನಿಗ್ರಹ. सूर्यात् जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। **–जा –ಜಾ.** ಯಮುನಾನದಿ.

सूर्यतनय ಸೂರ್ಯತನಯ, -पुत्र -ಪುತ್ರ, -सुत -ಸುತ, –सूनु -ಸೂನು (पुं०) ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ—1. ಕರ್ಣ. 2. ಶನಿಗ್ರಹ. 3. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. 4. ಸುಗ್ರೀವ. 5. ಮನು. सूर्यस्य तनयः पुत्रः सुतः सूनुर्वा।

सूर्यतनया ಸೂರ್ಯತನಯಾ (स्त्री०) ಯಮುನಾನದಿ. **–पुत्री –ಪುತ್ರೀ.**

सूर्यभक्त ಸೂರ್ಯಭಕ್ತ (पुं०) 1. ದಾಸಿವಾಳದ ಗಿಡ. सूर्यस्य भक्तः प्रियः। (वि०) 2. ಸೂರ್ಯನ ಉಪಾಸಕ, ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವವನು, ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು. स्वार्थे "कन्"। **–भक्तकः –ಭಕ್ತಕಃ.**

सूर्यमणि ಸೂರ್ಯಮಣಿ (पुं०) ಸೂರ್ಯಕಾಂತಶಿಲೆ. सूर्यप्रियो मणिः।

सूर्यमण्डल ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ (न०) ಸೂರ್ಯಬಿಂಬದ ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ರೇಖೆ, –ವೃತ್ತರೇಖೆ. सूर्यस्य मण्डलम्।

सूर्यलोक ಸೂರ್ಯಲೋಕ (पुं०) ಸೂರ್ಯನ ಆಧಿಪತ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಲೋಕ. सूर्यस्य लोकः।

सूर्यवंश ಸೂರ್ಯವಂಶ (पुं०) ಸೂರ್ಯನ ಸಂತತಿ. ಸೂರ್ಯನ ಕುಲ. सूर्यस्य वंशः। ಪರಮಾತ್ಮನ ನಾಭಿಕಮಲದಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನ ಉತ್ಪತ್ತಿ. ಚತುರ್ಮುಖನ

ಮಾನಸ ಪುತ್ರ ಮರೀಚಿ. ಮರೀಚಿಯ ಪುತ್ರ ಕಶ್ಯಪ. ಕಶ್ಯಪನಿಂದ ಅದಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಜನಿಸಿದನು. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಮನು ಮತ್ತು ಯಮ ಎಂಬ ಪುತ್ರರೂ ಮನುವಿಗೆ ಶ್ರದ್ಧಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ— (1) इक्ष्वाकुः (2) नृगः (3) शर्यातिः (4) दिष्टः (5) धृष्टः (6) करूषकः (7) नरिष्यन्तः (8) पृषध्रः (9) नाभागः ಮತ್ತು (10) कविः ಎಂಬ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರು ಜನಿಸಿದರು. ಇದೇ ಸೂರ್ಯವಂಶ. ಈ ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಇಕ್ಷ್ವಾಕುರಾಜನ ವಂಶದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು ಅಯೋಧ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದರು.

सूर्यसंज्ञ ಸೂರ್ಯಸಂಜ್ಞ (ನಂ) 1. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. सूर्यस्य संज्ञा यस्य। (ಪುಂ) 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

सूर्यसारथि ಸೂರ್ಯಸಾರಥಿ (ಪುಂ) ಸೂರ್ಯನ ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಅರುಣ.

सूर्यहृदय ಸೂರ್ಯಹೃದಯ (ನಂ) ಆದಿತ್ಯಹೃದಯ, ಸೂರ್ಯನ ಸ್ತೋತ್ರ. सूर्यस्य हृदयमिव। "नमस्ते घृणिने तुभ्यं सूर्याय ब्रह्मरूपिणे। त्वमेव ब्रह्मा परममापो ज्योती रसोऽमृतम्॥ भूर्भुवः स्वस्त्वमोङ्कारः सर्वे रुद्राः सनातनाः। नमो रुद्राय सूर्याय त्वामहं शरणं गतः॥ प्रचेतसे नमस्तुभ्यमुमायाः पतये नमः। नमोनमस्ते रुद्राय त्वामहं शरणं गतः॥ एकचक्रो रथो यस्य दिव्यः कनकभूषणः। स मे भवतु सुप्रीतः पद्महस्तो दिवाकरः"॥ ಇತ್ಯಾದಿ.

सूर्या ಸೂರ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ, ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿ. 2. ನವೋಢೆ, ಸದ್ಯಃ ಮದುವೆಯಾದ ಕನ್ಯೆ. "तस्यां हि कर्हिचिच्छौरिर्वसुदेवः कृतोद्वहः। देवक्या सूर्यया सार्धं प्रयाणे रथमारुहत्" भाग० १०-१-२९। 3. ವಾಕ್ಯ, ಮಾತು. सु सुष्ठु ईर्यते उच्चार्यते—सु+ईर (गतौ) कर्मणि "क्यप्" (३-३-११३)। सूरिषु साधुः "यत्" (४-४-९८)। सरति गच्छति कर्णशष्कुलीं स्तोतृन् प्रति वा—सृ (गतौ) "क्यप्" सर्ते रुत्वं च निपा० (३-१-११४)। इति वा।

सूर्यालोक ಸೂರ್ಯಾಲೋಕ (ಪುಂ) ಆತಪ, ಬಿಸಿಲು. सूर्यस्यालोकः।

सूर्याश्मन् ಸೂರ್ಯಾಶ್ಮನ್ (ಪುಂ) ಸೂರ್ಯಕಾಂತಮಣಿ. सूर्यप्रियोऽश्मा।

सूर्यास्त ಸೂರ್ಯಾಸ್ತ (ನಂ) ಸೂರ್ಯನು ಅಸ್ತಪರ್ವತವನ್ನು ಸೇರುವುದು. सूर्यस्यास्तम् अस्तपर्वतगमनम्।

सूर्याह्व ಸೂರ್ಯಾಹ್ವ (ನಂ) 1. ತಾಮ್ರಲೋಹ. सूर्यस्य आह्वा यस्य। (ಪುಂ) 2. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ, ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ.

सूर्येन्दुसङ्गम ಸೂರ್ಯೇಂದುಸಂಗಮ (ಪುಂ) ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರ ಇವರು ಒಂದೇ ಕಡೆ ಸೇರುವುದು. सूर्यस्य इन्दोश्च सङ्गमः एकराश्यवस्थानं यत्र। ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರು ಒಂದೇ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದು ದರ್ಶ, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. "दर्शः सूर्येन्दुसङ्गमः" अम०।

सूर्योढ ಸೂರ್ಯೋಢ (ಪುಂ) ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಅತಿಥಿ. "सूर्योढस्तु स सम्प्राप्तो यः सूर्येऽस्तं गतेऽतिथिः" हेम०।

सूर्योदय ಸೂರ್ಯೋದಯ (ಪುಂ) ಸೂರ್ಯನು ಹುಟ್ಟುವುದು, ಸೂರ್ಯನು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. सूर्यस्य उदयः। "सूर्योदये चास्तमये च शायिनं विमुञ्चति श्रीरपि चक्रपाणिनम्" श्रीलक्ष्मीच०।

सृ-गतौ (भ्वा० पर० अक० अनि०) सरति सरतः सरन्ति। ससार सस्रतुः सस्रुः। ससर्थ सस्रथुः सस्र। ससार, ससर ससृव ससृम। सर्ता। सरिष्यति। सरतु। असरत्। सरेत्। स्रियात् स्रियास्ताम्। असार्षीत्। असरिष्यत्। ಚಲಿಸು, ನಡೆ, ಮುಂದೆ ಸಾಗು. ಶೀಘ್ರಗತಿಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ सर्तेः धौरादेशः (೭-೩-೭೮)। धावति। धावतु। अधावत्। धावेत्।

भावे:—स्रियते। सस्रे, प्रसस्रे। सर्ता, सारिता। सरिष्यते, सारिष्यते। स्रियताम्। अस्रियत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—सारयति, -ते। सारयां चकार, -चक्रे -बभूव, -आस। सारयिता। सारयिष्यति, -ते। सारयतु, -ताम्। असारयत्, -त। सारयेत्, -त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—सर्तव्यम्। सरणीयम्। सार्यम्। सृतम्। प्रसृतः। सृतवान्। सरन्, -न्ती। ಶೀಘ್ರಗತಿಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ धावन्, -न्ती। सृतम्। सरणम्। सृत्वा, अभिसृत्य। सारम्सारम्, सृत्वासृत्वा। 1. ಚಲಿಸು, ನಡೆ, ಮುಂದೆ ಸಾಗು. "मृगाः प्रदक्षिणं सस्रुः शिवाः सम्यक् ववाशिरे। अवामैः पुस्फुरे देहैः प्रसेदे चित्तवृत्तिभिः" भट्टि० १४-१४। 2. ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗು, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಚಲಿಸು, ಓಡಿಹೋಗು. "पथि नयनयोः स्थित्वा स्वप्ने तिरोभवति क्षणात्सरति सहसा बाह्वोर्मध्यं गतापि सखी तव" माल० ४-११। 3. ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡು, ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕು. "ससाराभिमुखः शूरः शार्दूल इव कुञ्जरम्" भा०।

सृक ಸೃಕ (पुं०) 1. ಬಾಣ, ಶರ, ಅಂಬು. 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 3. ಬಿಳಿಯ ನೈದಿಲೆ, ಉತ್ಪಲ. 4. ವಜ್ರ, ಸಿಡಿಲು.

सृकण्डु ಸೃಕಂಡು (पुं०) ತುರಿ, ನವೆ, ಕಜ್ಜಿ.

सृकाल ಸೃಕಾಲ (पुं०) ಜಂಬುಕ, ನರಿ.

सृक्क ಸೃಕ್ಕ (न०) ತುಟಿಗಳ ಪಾರ್ಶ್ವಭಾಗಗಳು. सृजति लालादि—सृज (विसर्गे) "कनिन्" बाहु०। "जन्तवश्चात्र मूर्च्छन्ति सृक्कस्योभयतो मुखात्" सुश्रुत०। ಈ ಪದದ ಪಾಠಭೇದಗಳು :—सृक्कणी सृक्कन् सृक्किणी सृक्किन् सृक्वम् सृक्वणी सृक्वन् सृक्विणी सृक्विन्।

सृग ಸೃಗ (पुं०) ಭಿಂಡಿವಾಲವೆಂಬ ಒಂದು ಆಯುಧ, ತವಣೆ. सरति—सृ (गतौ) "गक्" बाहु०। "भिण्डिवालः सृगस्तुल्यौ" अम०।

सृगाल ಸೃಗಾಲ (पुं०) ಜಂಬುಕ, ನರಿ. सृजति मायाम्—सृज (विसर्गे) "कालन्" बाहु०।

सृज – विसर्गे (तुदा० पर० सक० अनि०)। सृजति। ससर्ज ससृजतुः ससृजुः। स्रष्टा। स्रक्ष्यति। सृजतु। असृजत्। सृजेत्। सृज्यात्। अस्राक्षीत्। अस्रक्ष्यत्।
कर्मणि:—सृज्यते। ससृजे। स्रष्टा। स्रक्ष्यते। सृज्यताम्। असृज्यत। सृज्येत। असर्जि। ಇತ್ಯಾದಿ.
कृत्सु:—स्रष्टव्यम्। सर्जनीयम्। सृज्यम्। सृष्टः। सृष्टवान्। सृजन्, –जती। सृष्टम्। सर्जनम्। सृष्ट्वा। स्रष्टुम्। 1. ಸೃಷ್ಟಿಸು, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡು, ಜನ್ಮಕೊಡು. "एते मनूंस्तु सप्तान्यानसृजन्भूरितेजसः" मनु० १-३६। 2. ಮಾಡು, ತಯಾರಿಸು, ಸೃಷ್ಟಿಸು. 3. ಮಾತು ಹೊರಡಿಸು, ಮಾತನಾಡು, ಮಾತಿನಿಂದ ತಿಳಿಸು. "वचस्यवसिते तस्मिन् ससर्ज गिरमात्मभूः" कुमा० २-५३। 4. ದೃಷ್ಟಿ ಹೊರಡಿಸು, ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಬೀರು, ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲು. "हेतुं स्वचेतोविकृतेर्दिदृक्षुर्दिशामुपान्तेषु ससर्ज दृष्टिम्" कुमा० ३-६९। 5. ತ್ಯಜಿಸು, ತೊರೆದು ಬಿಡು. "यदैव पूर्वे जनने शरीरं सा दक्षरोषात्सुदती ससर्ज" कुमा० १-५३। 6. ಬೀಳಿಸು, ಸುರಿಸು. "अस्राक्षुरस्रं करुणं रुदन्तो मुहुर्मुहुर्न्यश्वसिषुः कवोष्णम्" भट्टि० ३-१७। 7. (ಬಾಣ) ಬಿಡು, (ಬಾಣ) ಪ್ರಯೋಗಿಸು. "सृजन्तमाजाविषुसंहतीर्यः सहेत कोपज्वलितं गुरुं कः" किरा० ३-२०।

सृजत् ಸೃಜತ್ (वि०) ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. सृज (विसर्गे) "शतृ" (३-२-१२४)। "पद्मभूरिति सृजन् जगद्रजः सत्त्वमच्युत इति स्थितिं नयन्। संहरन् हर इति श्रितस्तमस्त्रैधमेष भजति त्रिभिर्गुणैः" माघ० १४-६१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। सृजती ಸೃಜತೀ.

सृज्यमान ಸೃಜ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. सृज (विसर्गे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಬಿಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ (ಬಾಣ).

सृणि ಸೃಣಿ (पुं०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ. सरति—सृ (गतौ) "निः" णत्वं च (उ० ४-४९)। (पुंस्त्री०) 2. ಅಂಕುಶ. "अङ्कुशोऽस्त्री सृणिर्द्वयोः" अम०। "आरक्षमग्नमवमत्य सृणिं शिताग्रमेकः पलायत जवेन कृतार्तनादः" माघ० ५-५।

सृणिका ಸೃಣಿಕಾ (स्त्री०) ಲಾಲಾರಸ, ಜೊಲ್ಲು. "सृणिका स्यन्दिनी लाला" अम०।

सृणी ಸೃಣೀ (स्त्री०) ಅಂಕುಶ. सृणि "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

सृत ಸೃತ (वि०) ಚಲಿಸಿದ, ಮುಂದೆ ಹೋದ, ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ. सृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

सृति ಸೃತಿ (स्त्री०) 1. ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು, ನಡೆಯುವುದು, ಹೋಗುವುದು. सृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. "नैते सृती पार्थ जानन् योगी मुह्यति कश्चन। तस्मात् सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन" गीता ८-२७। 3. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವುದು. "स्यान्मे तवाङ्घ्रिररणं सृतिभिर्भ्रमन्त्या यो वै भजन्तमुपयात्यनृतापवर्गः" भाग० १०-६०-४३। 4. ನಿರ್ಮಾಣ, ಸೃಷ್ಟಿ. "कात्स्न्येन चाद्येह गतं विधातुरर्वाक्सृतौ कौशलमित्यमन्यत" भाग० ३-२-१३।

सृत्वन् ಸೃತ್ವನ್ (पुं०) 1. ಪ್ರಜಾಪತಿ, ಚತುರ್ಮುಖ, ಬ್ರಹ್ಮ. सृ (गतौ) "क्वनिप्" (उ० ४-११३)। 2. ವೃದ್ಧಿ. 3. ಪ್ರಸರಣ, ಹರಡುವುದು.

सृत्वर ಸೃತ್ವರ (वि०) ಗಮನದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು, ನಡೆಯುವವನು. सृ (गतौ) "क्वरप्" (३-२-१६३)।

सृत्वरी ಸೃತ್ವರೀ (स्त्री०) 1. ತಾಯಿ. सृ (गतौ) "क्वरप्" (३-२-१६३)। ङीप् (४-१-१५)। 2. ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು. 3. ಹರಿಯುವ ನದಿ, –ಹೊಳೆ.

सृदर ಸೃದರ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು.

सृदाकु ಸೃದಾಕು (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. सृ (गतौ) "काकुः" दुगागमश्च (उ० ३-७८)। 2. ವಜ್ರಾಯುಧ. 3. ಅಗ್ನಿ. 4. ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ. "सृदाकुरनिले वज्रे ज्वलने प्रतिसूर्यके" मेदि०। (स्त्री०) 5. ನದಿ, ಹೊಳೆ.

सृपाट ಸೃಪಾಟ (पुं०) ಒಂದು ಅಳತೆ.

सृपाटिका ಸೃಪಾಟಿಕಾ (स्त्री०) ಹಕ್ಕಿಯ ಕೊಕ್ಕು, ಪಕ್ಷಿಯ ಮೂತಿ.

सृपाटी ಸೃಪಾಟೀ (स्त्री०) ಒಂದು ಅಳತೆ.

सृप्र ಸೃಪ್ರ (पुं०) ಚಂದ್ರ. सृप्लृ (गतौ) "रक्" (उ० २-१२)।

सृमर ಸೃಮರ (पुं०) 1. ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಚಮರಿ ಮೃಗ. सृ (गतौ) "क्मरच्" (३-२-१६०)। (वि०) 2. ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. "सृमरो भङ्गुरप्रज्ञः" भट्टि० ७-२२।

सृष्ट ಸೃಷ್ಟ (वि०) 1. ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सृज (विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಯುಕ್ತವಾದ. 3. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "सृष्टं तु निर्मिते युक्तनिश्चितयोः प्राज्ये त्रिषु" मेदि०। (न०) 5. ಸೃಷ್ಟಿ, ನಿರ್ಮಾಣ. सृज भावे "क्तः" (३-३-११४)।

सृष्टवत् ಸೃಷ್ಟವತ್ (वि०) ಸೃಷ್ಟಿಸಿದವನು, ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದವನು. सृज (विसर्गे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "वृत्तानुपूर्वे च न चातिदीर्घे जङ्घे शुभे सृष्टवतस्तदीये" कुमा० १-३५।

सृष्टि ಸೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ನಿರ್ಮಾಣ, ಉತ್ಪತ್ತಿ. सृज (विसर्गे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "या सृष्टिः स्रष्टुराद्या वहति विधिहुतं या हविर्या च होत्री" शाकु० १-१। 2. ಸ್ವಭಾವ. "सृष्टिः स्वभावे निर्माणे" हेम०।

ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ : ಮಹಾಪ್ರಳಯಾನಂತರ ಈ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ (ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ) ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಲೀನವಾಗಿ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೂ (ಯಾವ ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೂ ಗೋಚರವಿಲ್ಲದೆಯೂ) ಅನುಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲೂ ಮತ್ತು ಊಹಿಸಲೂ ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿಯೂ ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಅಸಮರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪದಿಂದ ಇದ್ದಿತು. "आसीदिदं तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम्। अप्रतर्क्यमविज्ञेयं प्रसुप्तमिव सर्वतः" मनु० १-५। "सदेव सोम्येदमग्र आसीत् — एकमेवाद्वितीयम्" छान्दोग्य० ६-२-१।

ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಗಳಾವುದಕ್ಕೂ ಅಗೋಚರನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅವ್ಯಕ್ತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸ್ಥೂಲರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲು ಮಹದಾದಿಕಾರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದನು. "योऽसावतीन्द्रियग्राह्यः सूक्ष्मोऽव्यक्तः सनातनः। सर्वभूतमयोऽचिन्त्यः स एव स्वयमुद्बभौ" मनु० १-७। "असद्वा इदमग्र आसीत्। ततो वै सदजायत। तदात्मानँ स्वयमकुरुत" तै० उ०।

ಅನಂತರ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಅಚಿತ್ಸಮಾನವಾದ ಜಂತುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಕರುಣೆಯಿಂದ ಆ ಜಂತುಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕ್ಷಮವಾದ ಶರೀರ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದನು. "अचिदविशिष्टान् प्रलये जन्तूनवलोक्य जातनिर्वेदा। करणकलेबरयोगं वितरसि वृषशैलनाथकरुणे त्वम्" दयाश०।

ಈ ಜಂತುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಮೊದಲು ಸಕಲಜಂತುಜೀವಾತುವಾದ ಜಲವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಬೀಜವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದನು. "सोऽभिध्याय शरीरात् स्वात् सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः। अप एव ससर्जादौ तासु वीर्यमवासृजत्" मनु० १-८। "तदैक्षत बहु स्यां प्रजायेयेति" छान्दोग्य० ६-२-३।

ಆ ಶಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಬೀಜವು ಒಂದು ಅಂಡವಾಯಿತು. ಆ ಅಂಡದಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭರೂಪದಿಂದ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅದನ್ನು ಎರಡು ಭಾಗಮಾಡಿದನು. ಆ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. "ताभ्यां स शकलाभ्यां च दिवं भूमिं च निर्ममे। मध्ये व्योम दिशश्चाष्टावपां स्थानं च शाश्वतम्" मनु० १-१३।

ಅನಂತರ ಮಹತ್ ಅಹಂಕಾರ ಮನಸ್ಸು ವಿಷಯಗ್ರಾಹಕ ಪಂಚಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಪಂಚಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರಗಳು ಇವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಅಹಂಕಾರ ಮತ್ತು ತನ್ಮಾತ್ರಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾವಯವಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸಮಸ್ತಭೂತಗಳನ್ನೂ (ಮನುಷ್ಯ ತಿರ್ಯಕ್ ಮತ್ತು ಸ್ಥಾವರಗಳನ್ನೂ) ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. "तेषां त्ववयवान् सूक्ष्मान् षण्णामप्यमितौजसाम्। सन्निवेश्यात्ममात्रासु सर्वभूतानि निर्ममे" मनु० १-१६।

ಈ ರೀತಿ ಸೃಷ್ಟವಾದ ಮನುಷ್ಯ ತಿರ್ಯರ್ಕ್ ಸ್ಥಾವರಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಗೋಜಾತಿಗೆ गौः ಎಂದೂ ಅಶ್ವಜಾತಿಗೆ अश्वः ಎಂದೂ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ವೇದಾಧ್ಯಯನಾದಿಕಾರ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನಾದಿಕಾರ್ಯ ಎಂದೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ವೇದಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೇ ತೆಗೆದು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. "सर्वेषां स तु नामानि कर्माणि च पृथक् पृथक्। वेदशब्देभ्य एवादौ पृथक् संस्थाश्च निर्ममे" मनु० १-२१।

ಅನಂತರ ಯಜ್ಞಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಋಗ್ವೇದವನ್ನೂ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನೂ ರವಿಯಿಂದ ಸಾಮವೇದವನ್ನೂ ಆಕರ್ಷಿಸಿದನು. ಬಳಿಕ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಚಾರ ರೂಪವಾದ ಕಾಲ ತಿಂಗಳು ಅಯನ ಮತ್ತು ಋತುಗಳ ರೂಪವಾದ ಕಾಲವಿಭಾಗ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಗ್ರಹಗಳು ನದಿಗಳು ಪರ್ವತಗಳು ಮತ್ತು ಸಮ ಮತ್ತು ವಿಷಮಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. "अग्निवायुरविभ्यश्च त्रयं ब्रह्म सनातनम्। दुदोह यज्ञसिद्ध्यर्थमृग्यजुःसामलक्षणम्" मनु० १-२३। "कालं कालविभक्तीश्च नक्षत्राणि ग्रहांस्तथा। सरितः सागराञ्छैलान् समानि विषमाणि च" मनु० १-२३, २४।

ಮುಂದೆ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಮೊದಲು ತಪಸ್ಸು ವಾಕ್ಕು ರತಿ (ಮನಃಪರಿತೋಷ) ಕಾಮ (ಇಚ್ಛೆ) ಕ್ರೋಧ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಮನುಷ್ಯನು ವಿವೇಕದಿಂದ ಬಾಳಲು ಅವಶ್ಯವಾದ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳ ಫಲವಾದ ಸುಖ ದುಃಖಗಳ ದ್ವಂದ್ವದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿದನು. ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದ ಲೋಕಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮುಖದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನೂ ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನನ್ನೂ ಊರು (ತೊಡೆ) ವಿನಿಂದ ವೈಶ್ಯನನ್ನೂ ಪಾದಗಳಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಣದವನನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. "ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः। ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्यां शूद्रोऽजायत" श्रुतिः। ಅನಂತರ ಮನುಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಉದ್ಭವಿಸಿ ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿಯ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ದಶಪ್ರಜಾಪತಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು.

ದಶಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು : (1) मरीचिः (2) अत्रिः (3) अङ्गिराः (4) पुलस्त्यः (5) पुलहः (6) क्रतुः (7) प्रचेताः (8) वसिष्ठः (9) भृगुः ಮತ್ತು (10) नारदः। ಈ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು ಸಪ್ತ ಮನುಗಳನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೂ ಮಹರ್ಷಿಗಳನ್ನೂ ಯಕ್ಷರಕ್ಷಃಪಿಶಾಚಗಳು ಗಂಧರ್ವರು ಅಪ್ಸರಸ್ಸು ಅಸುರರು ವಾಸುಕಿ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ಪಗಳು ಗರುಡ ಮೊದಲಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಪಿತೃಗಣಗಳು ವಿದ್ಯುತ್ತು ವಜ್ರಾಯುಧ ಮೇಘಗಳು ಇಂದ್ರಧನುಸ್ಸು ಉತ್ಪಾತಗಳು ಕಿನರರು ವಾನರ ಮತ್ಸ್ಯ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಪಶು ಮೃಗ ಮನುಷ್ಯರು ಮುಂತಾದವರನ್ನೂ ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಗಳು ಜರಾಯುಜ ಅಂಡಜ ಸ್ವೇದಜ ಮತ್ತು ಉದ್ಭಿಜ್ಜಗಳು ವನಸ್ಪತಿ ವೃಕ್ಷಗಳು ಮುಂತಾದುವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದರು. ಈ ಸಂತತಿಯ ವಿವರಕ್ಕೆ ["कश्यप" ಪದ ಮತ್ತು "दक्ष" (2) ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. "कर्मणां च विवेकार्थं धर्माधर्मौ व्यवेचयत्। द्वन्द्वैरयोजयच्चेमाः सुखदुःखादिभिः प्रजाः।। लोकानां तु विवृद्ध्यर्थं मुखबाहूरुपादतः। ब्राह्मणं क्षत्रियं वैश्यं शूद्रं च निरवर्तयत्"।। "अहं (मनुः) प्रजाः सिसृक्षुस्तु तपस्तप्त्वा सुदुश्चरम्। पतीन् प्रजानामसृजं महर्षीनादितो दश।। मरीचिमत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम्। प्रचेतसं वसिष्ठं च भृगुं नारदमेव च।। एते मनूंस्तु सप्तान्यानसृजन् भूरितेजसः। देवान् देवनिकायांश्च महर्षींश्चामितौजसः।। यक्षरक्षःपिशाचांश्च गन्धर्वाप्सरसोऽसुरान्। नागान् सर्पान् सुपर्णांश्च पितॄणां च पृथग्गणान्।। ಇತ್ಯಾದಿ मनु० १।

ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ : ಯೋಗನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಪ್ರಥಮತಃ ಮನಃಸೃಷ್ಟಿ. ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಆಕಾಶ. ಆಕಾಶದಿಂದ ವಾಯು. ವಾಯುವಿನಿಂದ ಅಗ್ನಿ. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಜಲ. ಜಲದಿಂದ ಪೃಥ್ವಿ (ಭೂಮಿ) ಯ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಯಿತು. ಇದು ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ. "तस्य सोऽहर्निशस्यान्ते प्रसुप्तः प्रतिबुध्यते। प्रतिबुद्धश्च सृजति मनः सदसदात्मकम्।। मनः सृष्टिं विकुरुते चोद्यमानं सिसृक्षया। आकाशं जायते तस्मात्तस्य शब्दं गुणं विदुः। आकाशात्तु विकुर्वाणात्सर्वगन्धवहः शुचिः। बलवान् जायते वायुः स वै स्पर्शगुणो मतः।। वायोरपि विकुर्वाणाद्विरोचिष्णु तमोनुदम्। ज्योतिरुत्पद्यते भास्वत्तद्रूपगुणमुच्यते।। ज्योतिषश्च विकुर्वाणादापो रसगुणाः स्मृताः। अद्भ्यो गन्धगुणा भूमिरित्येषा सृष्टिरादितः" मनु० १-७४, ७५, ७६, ७७, ७८। "तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः सम्भूतः। आकाशाद्वायुः। वायोरग्निः। अग्नेरापः। अद्भ्यः पृथिवी" तै० उप०। "एतस्माज्जायते प्राणो मनः सर्वेन्द्रियाणि च। खं वायुर्ज्योतिरापः पृथिवी विश्वस्य धारिणी" मुण्डक० २-१-३।

सृष्टिकर्तृ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃ (ಪುಂ) ಪರಮಾತ್ಮ. ["सृष्टि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सेक ಸೇಕ (ಪುಂ) 1. (ನೀರು) ಸುರಿಯುವುದು, ಗಿಡ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ನೀರು ಹಾಕುವುದು. षिच (क्षरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "सेकान्ते मुनिकन्याभिः तत्क्षणोज्झितवृक्षकम्" ರಘು० १-५१ । 2. ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ಸಿಂಪಿಸುವುದು. "श्लक्ष्णं यत्परिहितमेतयोः किलान्तर्धानार्थं तदुदकसेकसक्तमूर्वोः" ಮಾಘ० ८-६५ । 3. ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು. "तस्य द्विपानां मदवारिसेकात्खुराभिघाताच्च तुरङ्गमाणाम्" ರಘು० १६-३० । 4. ವೀರ್ಯಸ್ರಾವ, ರೇತಸ್ಸು ಸೋರುವುದು, ರೇತಸ್ಸಿನ ತಡೆಯಿಲ್ಲದ ಸೋರಿಕೆ.

सेकपात्र ಸೇಕಪಾತ್ರ (ನಂ) 1. ನೀರು ಸುರಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ, ಗಿಡಗಳಿಗೆ ನೀರು ಹಾಕುವ ಬಾನೆ. सेकाय सेचनाय पात्रम् । 2. ಸಿಂಪಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ, ಚಿಮುಕಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ.

सेकिम ಸೇಕಿಮ (ವಿ०) 1. ಜಲ ಸೇಚನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ, ನೀರು ಹಾಕುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾದ. सेकेन जलसेचनेन निर्वृत्तम् — सेक "इमप्" (वा० ४-४-२०)। (ನಂ) 2. ಮೂಲಂಗಿ.

सेक्तृ ಸೇಕ್ತೃ (ಪುಂ) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. सिञ्चति रेतः—षिच (क्षरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। (ವಿ०) 2. ಸೇಚನೆ ಮಾಡುವವನು, ನೀರು ಸುರಿಯುವವನು. 3. ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸುವವನು, ಸಿಂಪಿಸುವವನು. 4. ನೀರು ಎರಚುವವನು. षिच (क्षरणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

सेक्त्र ಸೇಕ್ತ್ರ (ನಂ) 1. ಸೇಚನ ಪಾತ್ರೆ, ನೀರೆರೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ, ಗಿಡಗಳಿಗೆ ನೀರು ಹಾಕುವ ಪಾತ್ರೆ. सिच्यतेऽनेन—षिच (क्षरणे) करणे "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)। 2. ಸಿಂಪಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ, ಚಿಮುಕಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ.

सेचक ಸೇಚಕ (ಪುಂ) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. षिच (क्षरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪತಿ, ಗಂಡ. (ವಿ०) 3. ನೀರು ಎರೆಯುವವನು, ಗಿಡಗಳಿಗೆ ನೀರು ಹಾಕುವವನು. 4. ನೀರು ಸಿಂಪಿಸುವವನು, ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸುವವನು. 5. ನೀರನ್ನು ಎರಚುವವನು. "सेचकः स्यात् पुमान् मेघे वाच्यलिङ्गस्तु सेक्तरि" ಮೇದಿ० ।

सेचन ಸೇಚನ (ನಂ) 1. ನೀರನ್ನು ಎರೆಯುವುದು, ಗಿಡಗಳಿಗೆ ನೀರನ್ನು ಹಾಕುವುದು. षिच (क्षरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "वृक्षसेचने द्वे धारयसि मे" ಶಾಕು० १ । 2. ಸಿಂಪಿಸುವುದು, ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. 3. ರಕ್ಷಣೆ. 4. ವೀರ್ಯಸೇಚನೆ. 5. ಸುರಿಯುವುದು. 6. ಹಡಗಿನಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊರಗೆ ಚೆಲ್ಲುವ ಪಾತ್ರೆ. "सेचनं रक्षणे सेके नौकायाः सेकभाजने" ಮೇದಿ० ।

सेचनीय ಸೇಚನೀಯ (ವಿ०) 1. ಸೇಚನೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಸೇಚನೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಸೇಚನೆ ಮಾಡಬಹುದಾದ. षिच (क्षरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **सेक्तव्यम् ಸೇಕ್ತವ್ಯಮ್.**

सेतु ಸೇತು (ಪುಂ) 1. ಸಮುದ್ರ ನದಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ದಾಟಲು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಸೇತುವೆ. सिनोति—षिञ् (बन्धने) "तुन्" (उ० १-६९)। "मैनाकमहसा दीप्तं सेतुसीमन्तितोदकम्। दमितं रघुवीरेण ददर्शाब्धिं स दक्षिणम्" याद० २२-१७७। 2. ನದಿಯ ನೀರನ್ನು ತಡೆದಿಡಲು ಹಾಕುವ ಕಟ್ಟೆ, ಅಣೆಕಟ್ಟು. "समीयतुर्दूरविसर्पिघोषौ भिन्नैकसेतू पयसामिवौघौ" ಕುಮಾ० ७-५२ । "ललितं निर्गते नीरे सेतुमेषा चिकीर्षति" चन्द्रा० । 3. ವರುಣವೃಕ್ಷ, ವಲಸೆಗಿಡ.

सेतुक ಸೇತುಕ (ಪುಂ) ವಲಸೆಗಿಡ, ವರುಣವೃಕ್ಷ. सेतु स्वार्थे "कन्"।

सेतुबन्ध ಸೇತುಬಂಧ (ಪುಂ) ಸೇತುವೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದು. सेतोर्बन्धः। ಶ್ರೀರಾಮನು ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಲಂಕೆಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಸೇತುವೆಯ ಬಂಧನ.

सेतुवृक्ष ಸೇತುವೃಕ್ಷ (ಪುಂ) ವರುಣವೃಕ್ಷ, ವಲಸೆಗಿಡ. सेतुनामा वृक्षः।

सेत्र ಸೇತ್ರ (ನಂ) ನಿಗಡ, ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವ ಸರಪಣಿ. षिञ् (बन्धने) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)।

सेदिवस् ಸೇದಿವಸ್ (ವಿ०) ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವವನು. षद्लृ (विशरणादौ) "क्वसुः" (३-२-१०८)।

सेदु ಸೇದು (ಪುಂ) ಕರಬೂಜದ ಹಣ್ಣು. "लतापनसनाटाम्री सेदुरूर्वासितस्तु यः" त्रिकाण्ड० ।

सेन ಸೇನ (ವಿ०) ಒಬ್ಬ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು, ಪ್ರಭುವಿನೊಡನೆ ಇರುವವನು. इनेन स्वामिना सह वर्तते।

सेना ಸೇನಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ದಂಡು, ಪಡೆ, ದಳ. इनेन प्रभुणा सह वर्तते। सिनोति — षिञ् (बन्धने) "नः" (उ० ३-१०)। "सेना मुरारेः पथ एव सा पुनर्महामहीध्रान् परितोऽध्यरोहयत्" ಮಾಘ० १२-४६ । 2. ರಾಜನ ಚತುರಂಗ ಬಲ. "सेना परिच्छदस्तस्य द्वयमेवार्थ-

साधनम्। शास्त्रेष्वव्याहता बुद्धिर्मौर्वी धनुषि चातता" रघु० १-१९।

सेनाङ्ग ಸೇನಾಂಗ (ನ०) ಗಜ ಅಶ್ವ ರಥ ಪದಾತಿ (ಕಾಲಾಳು) ರೂಪವಾದ ಚತುರಂಗಬಲದ ಸಮೂಹ. सेनाया अङ्गम्। "हस्त्यश्वरथपादातं सेनाङ्गं स्याच्चतुष्टयम्" अम०।

सेनानिवेश ಸೇನಾನಿವೇಶ (ಪುं०) ಸೇನೆಯ ಬಿಡಾರ, ಸೇನೆಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಬರುವ ಸೇನೆಯು ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳ. सेनाया निवेशः। "रामापरित्राणविहस्तयोधं सेनानिवेशं तुमुलं चकार" रघु० ५-४९।

सेनानी ಸೇನಾನೀ (ಪುं०) 1. ಸೇನೆಯ ಯಜಮಾನ, ಸೇನಾಧಿಪತಿ. सेनां नयति—णीञ् (प्रापणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "सुनन्दनं नन्दनमात्मनो नः सेनान्यमेतं स्वयमादिश त्वम्" कुमा० १२-४९। 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. "सेनानीरग्निभूर्गुहः" अम०। "सेनानीः सैन्यपे गुहे" हेम०। "अथैनमद्रेस्तनया शुशोच सेनान्यमालीढमिवासुरास्त्रैः" रघु० २-३७।

सेनापति ಸೇನಾಪತಿ (ಪುं०) 1. ಸೇನೆಯ ಯಜಮಾನ, ಸೇನೆಯ ಮುಂದಾಳು. सेनायाः पतिः। "सेनापतिं नन्दनमन्धकद्विषो युधे पुरस्कृत्य बलस्य शात्रवः" कुमा० १५-१। 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ.

सेनामुख ಸೇನಾಮುಖ (ನ०) ಸೇನೆಯ ಒಂದು ಗುಂಪು, ಪತ್ತಿಗೆ ಮೂರರಷ್ಟು ಸೇನೆಯ ಸಮೂಹ. **ಪತ್ತಿ:** ಒಂದು ಆನೆ ಒಂದು ರಥ ಮೂರು ಕುದುರೆಗಳು ಮತ್ತು ಐದು ಕಾಲಾಳುಗಳು ಸೇರಿದ ಸೇನೆಯ ಗುಂಪು. सेनाया मुखम् उपक्रमः। "एकेभैकरथा त्र्यश्वा पत्तिः पञ्चपदातिका। पत्त्यङ्गैस्त्रिगुणैः सर्वैः क्रमादाख्या यथोत्तरम्। सेनामुखं गुल्मगणौ वाहिनी पृतना चमूः" अम०।

सेनारक्ष ಸೇನಾರಕ್ಷ (ಪುं०) ಸೇನೆಯನ್ನು ಕಾದಿರುವವನು, ದಂಡನ್ನು ಕಾದು ರಕ್ಷಿಸುವವನು. सेनां रक्षति—रक्ष (पालने) "अण्" (३-२-१)। "सेनारक्षास्तु सैनिकाः" अम०।

सेमन्ती ಸೇಮಂತೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಸೇವಂತಿಗೆ ಹೂವು. "चम्पकानां पुष्पशतात् अशोकं पुष्पमुत्तमम्। अशोकानां सहस्राद्धि सेमन्तीपुष्पमुत्तमम्"।

सेराह ಸೇರಾಹ (ಪುं०) ಅಮೃತದಂತೆ ಶುಭ್ರವಾಗಿರುವ ಅಶ್ವ, ಹಾಲಿನಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಕುದುರೆ.

सेरु ಸೇರು (ವಿ०) ಭದ್ರವಾಗಿ ಕಟ್ಟುವವನು, ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಕಟ್ಟುಹಾಕುವವನು. षिञ् (बन्धने) "रुः" (३-२-१५९)।

सेर्ष्य ಸೇರ್ಷ್ಯ (ವಿ०) 1. ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚುಪಡುವವನು, ಇತರರ ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ಸಹಿಸದವನು. 2. ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. ईर्ष्यया सहितः।

सेलु ಸೇಲು (ಪುं०) ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕವೃಕ್ಷ, ಚಳ್ಳೆಮರ.

सेव ಸೇವ (ನ०) 1. ಸೇಬಿನ ಹಣ್ಣು. 2. ಬದರ ಫಲ, ಬೋರೆಹಣ್ಣು.

सेवक ಸೇವಕ (ಪುं०) 1. ಚಾರಕ, ಭೃತ್ಯ, ಆಳು. षेवृ (सेवायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "सेवकः स्वामिनं द्वेष्टि कृपणं परुषाक्षरम्" पञ्चतं० १-५१। 2. ಬಿದಿರಿನ ತಟ್ಟಿ, ಮಂಕರಿ, ಸಿಬ್ಬಲು. "सेवकोऽनुगे प्रसेवे" हेम०।

सेवन ಸೇವನ (ನ०) 1. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ, ಉಪಚಾರ. षेवृ (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "पात्रीकृतात्मा गुरुसेवनेन स्पष्टाकृतिः पत्ररथेन्द्रकेतोः" रघु० १८-३०। 2. ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ, ಉಪಾಸನೆ. "कपिलो नारदो दत्तो योगेशाः सनकादयः। तमन्वीयुर्भगवता ये च तत्सेवनोत्सुकाः" भाग० ४-१९-६। 3. ಉಪಭೋಗ, ಅನುಭವಿಸುವುದು, ಇಂದ್ರಿಯ ಸೌಖ್ಯ ಹೊಂದುವುದು. "यत्करोत्येकरात्रेण वृषलीसेवनाद्द्विजः। तद्भैक्षभुग्जपन्नित्यं त्रिभिर्वर्षैर्व्यपोहति" मनु० ११-१७८। 4. ನೀಚರ ಆಶ್ರಯಪಡೆಯುವುದು, ನೀಚರನ್ನು ಸೇರುವುದು. ನೀಚರ ಉಪಚಾರಮಾಡುವುದು. सत्यानृतं वाणिज्यं श्ववृत्तिर्नीचसेवनम्। वर्जयेत्तां सदा विप्रो राजन्यश्च जुगुप्सिताम्" भाग० ७-११-२०। 5. ಸೂಜಿಯಿಂದ ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊಲಿಯುವುದು. षिवु (तन्तुसन्ताने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "सेवनं सीवनोपास्त्योः" मेदि०।

सेवनी ಸೇವನೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಸೂಜಿ, ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊಲಿಯುವ ಸಾಧನ. सीव्यत्यनया—षिवु (तन्तुसन्ताने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಅವಯವಗಳ ಸಂಯೋಗ. ಅವಯವಗಳು ಸೇರುವ ಸಂದು, ಅವಯವಗಳ ಸೇರುವೆ. "सेवन्यः सप्त तासां तु भवेयुः पञ्च मस्तके। एकः शेफसि जिह्वायामेकः" भावप्र०। 3. ಬಟ್ಟೆಯ ಎರಡು ತುಂಡುಗಳ ಅಂಚುಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಹೊಲಿಯುವ ರೇಖೆ (ಸೇರುವೆ).

सेवनीय ಸೇವನೀಯ (वि०) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ, ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸೇವಿಸಬೇಕಾದ, ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡಬಹುದಾದ. षेवृ (सेवायाम्) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಉಪಾಸಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಪೂಜಿಸಬೇಕಾದ, ಆರಾಧಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಪೂಜಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ, ಆರಾಧಿಸಬಹುದಾದ. 7. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ. 9. ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದಾದ. 10. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 11. ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕಾದ. 12. ಆಶ್ರಯಿಸಬಹುದಾದ. 13. ಹೊಲಿಯಲ್ಪಡುವ. 14. ಹೊಲಿಯಬೇಕಾದ. 15. ಹೊಲಿಯಬಹುದಾದ. 16. ಹೊಲಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. षिवु (तन्तुसन्ताने) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। तव्यः। **सेवितव्यम् ಸೇವಿತವ್ಯಮ್.** "सेवितव्यो महावृक्षः फलच्छायासमन्वितः। यदि दैवात्फलं नास्ति च्छाया केन निवार्यते" हितो० ३-१०।

सेवमान ಸೇವಮಾನ (वि०) 1. ಸೇವೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಉಪಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. षेवृ (सेवायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। "प्रायो भृत्यास्त्यजन्ति प्रचलितविभवं स्वामिनं सेवमानाः" मुद्रा० ४-२२। 2. ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ.

सेवा ಸೇವಾ (स्त्री०) 1. ಶುಶ್ರೂಷೆ, ಉಪಚಾರ, ಸೇವೆ. षेवृ (सेवायाम्) "अः" (३-३-१०३)। "अहिंसा गुरुसेवा च निःश्रेयसकरं परम्" मनु० १२-८२। 2. ನೀಚರ ಸೇವೆ, ಅಧಮರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಉಪಚಾರ, ಶ್ವವೃತ್ತಿ. "सेवां लाघवकारिणीम् कृतधियः स्थाने श्ववृत्तिं विदुः" मुद्रा० ३-१४। 3. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಮುಖಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. "अलं सेवया, मध्यस्थतां परिगृह्य भण" माल० ३।

सेवि ಸೇವಿ (न०) ಎಲಚಿಹಣ್ಣು, ಬೋರೆಹಣ್ಣು.

सेविका ಸೇವಿಕಾ (स्त्री०) ದಾಸಿ, ಪರಿಚಾರಿಕೆ.

सेवित ಸೇವಿತ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. षेवृ (सेवायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಭೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अस्य नूनममृताधिकैः फलैः सेवितैरनुदिनं दिवौकसाम्" याद० १७-३७। 3. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

सेवितृ ಸೇವಿತೃ (पुं०) 1. ಸೇವಿಸುವವನು, ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುವವನು. 2. ಆಶ್ರಯಿಸುವವನು. 3. ಪೂಜಿಸುವವನು. 4. ಉಪಯೋಗಿಸುವವನು. षेवृ (सेवायाम्) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **सेवित्री ಸೇವಿತ್ರೀ.**

सेविन् ಸೇವಿನ್ (वि०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು. 2. ಪೂಜಿಸುವವನು. 3. ಉಪಯೋಗಿಸುವವನು. सेवते — षेवृ (सेवायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)।

सेव्य ಸೇವ್ಯ (वि०) 1. ಸೇವೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ. 2. ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಆರಾಧನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. षेवृ (सेवायाम्) अर्हे "ण्यत्" (३-३-१६९)। "अहं तं सेव्यमन्येषां करिष्यामीश्वरं क्षणात्" कथास०। 3. ಆಶ್ರಯಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 4. ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. (पुं०) 5. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿ ಮರ. 6. ನೀರುಹಲಸಿನ ಗಿಡ. (न०) 7. ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು. "सेव्यं क्लीबमुशीरे स्यात्सेवार्हे पुनरन्यवत्" मेदि०। "अभयं नलदं सेव्यममृणालं जलाशयम्" अम०। 8. ಲಾವಂಚ. –व्या –व्यಾ. 9. ಬದನಿಕೆ ಗಿಡ.

सेव्यमान ಸೇವ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. षेवृ (सेवायाम्) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "सेव्यमानौ सुखस्पर्शैः सालनिर्यासगन्धिभिः" रघु० १-३८। 2. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

सैंह ಸೈಂಹ (वि०) ಸಿಂಹಸಂಬಂಧವಾದ. सिंहस्येदम् — सिंह "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **सैंही ಸೈಂಹೀ.** "सटाच्छटाभिन्नघनेन बिभ्रता नृसिंह सैंहीमतनुं तनुं त्वया" माघ० १-४७।

सैंहिक ಸೈಂಹಿಕ (पुं०) ಸಿಂಹಿಕೆಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ರಾಹು. सिंहिकायां भवः "अण्" (४-३-५३)।

सैंहिकेय ಸೈಂಹಿಕೇಯ (पुं०) ರಾಹು, ಸಿಂಹಿಕೆಯ ಮಗ. सिंहिकाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। "पुरः क्लिश्नाति सोमं हि सैंहिकेयोऽसुरद्रुहाम्" माघ० २-३५।

सैकत ಸೈಕತ (न०) 1. ಮರಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ದಡ, ಮರಳು ರಾಶಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ತೀರಪ್ರದೇಶ. सिकताः सन्त्यत्र — सिकत "अण्" (५-२-१०४)। "सैकतं सिकतामयम्" अम०। "मन्दाकिनीसैकतवेदिकाभिः सा कन्दुकैः कृत्रिमपुत्रिकैश्च" कुमा० १-२९। (वि०)

2. ಮರಳಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವ, ಮರಳಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. "भित्त्वा भित्त्वा प्रसरति बलात् कोऽपि चेतोविकारः तोयस्येवाप्रतिहतरयः सैकतं सेतुमोघः" उ० रा० ३-३६।

सैकतिक ಸೈಕತಿಕ (पुं०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಭಿಕ್ಷು. 2. ತಪಸ್ವಿ. (न०) 3. ಮಂಗಲಸೂತ್ರ, ಕಂಕಣ. (वि०) 4. ಜೀವಿತದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವುಳ್ಳವನು, ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯ ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು.

सैकतेष्ट ಸೈಕತೇಷ್ಟ (न०) ಹಸಿಶುಂಠಿ. सैकतं स्थानमिष्टमस्य।

सैतवाहिनी ಸೈತವಾಹಿನೀ (स्त्री०) ಬಾಹುದಾನದಿ. "बाहुदा सैतवाहिनी" अम०। सितवाहनस्यार्जुनस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)।

सैद्धान्तिक ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕ (वि०) 1. ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ನಿಜಾಂಶವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. सिद्धान्तं वेत्ति—सिद्धान्त "ठक्" (४-२-६०)। 2. ಜ್ಯೋತಿಷಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಜ್ಯೋತಿಷದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು.

सैनापत्य ಸೈನಾಪತ್ಯ (न०) 1. ಸೇನಾಪತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಸೇನಾಪತಿಯ ಕಾರ್ಯ. सेनापतेः भावः कर्म वा—सेनापति "यक्" (५-१-१२८)। "सैनापत्येऽभिषिच्य भवन्तमिच्छामि समरभुवमवतारयितुम्" वेणी० ३। (वि०) 3. ಸೇನಾಪತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ. सेनापति "ण्यः" (५-१-८५)।

सैनिक ಸೈನಿಕ (पुं०) 1. ಗಜ ಅಶ್ವ ರಥ ಮತ್ತು ಪದಾತಿ (ಕಾಲಾಳು) ರೂಪವಾದ ಸೇನೆಯನ್ನು ಸೇರಿರುವವನು, ಭಟ. सेनां समवैति—सेना "ठक्" (४-४-१)। "क्रतोरुवेगं युगपद्व्यजिगीषन्त सैनिकाः" माघ० १९-३२। 2. ಸೇನೆಯ ರಕ್ಷಕ, ಸೇನೆಯನ್ನು ಕಾದಿರುವವನು. "सेनारक्षास्तु सैनिकाः" अम०। (वि०) 3. ಸೇನೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. "एवं तं निहतं सङ्ख्ये ददृशे सैनिको जनः" भा० द्रोण०।

सैन्धव ಸೈಂಧವ (पुं०) 1. ಜಯದ್ರಥ, ಸಿಂಧುದೇಶದ ರಾಜನಾದ ವೃದ್ಧಕ್ಷತ್ರನ ಮಗ, ದುರ್ಯೋಧನನ ತಂಗಿಯಾದ ದುಶ್ಶಳೆಯ ಗಂಡ. [ಇವನು ಪಾಂಡವರು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಮ್ಯಕ ವನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವರು ಬೇಟೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಈ ವಿಷಯ ತಿಳಿದ ಭೀಮಸೇನನು ಅವನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದನು. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಮಾತಿನಂತೆ ಸೈಂಧವನನ್ನು ಜೀವಸಹಿತ ಕಳುಹಿಸಿದನು.] 2. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. सिन्धुरभिजनोऽस्य सिन्धु "अण्" (४-३-९३)। "स एकदा महाराज विचरन् मृगयां वने। वृतः कतिपयामात्यैरश्वमारुह्य सैन्धवम्" भाग० ९-१। (पुंन०) 3. ಸಿಂಧುದೇಶದ ಲವಣ. सिन्धुषु भवः "अण्" (४-२-१३३)। "सैन्धवोऽस्त्री शीतशिवं माणिमन्थं च सिन्धुजे" अम०। (वि०) 4. ಸಿಂಧುದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 5. ಸಿಂಧು ಸಂಬಂಧವಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **सैन्धवी ಸೈಂಧವೀ.**

सैन्य ಸೈನ್ಯ (पुं०) 1. ಸೇನೆಯನ್ನು ಸೇರಿರುವ ಭಟ. सेनां समवैति—सेना वा "ण्यः" (४-४-४५)। पक्षे "ठक्" (४-४-१)। **सैनिकः ಸೈನಿಕಃ.** ಗಜ ಅಶ್ವ ರಥ ಪದಾತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೇನೆಯನ್ನು ಸೇರಿದ ಭಟನು सैन्यः ಮತ್ತು सैनिकः ಎನ್ನಲ್ಪಡುವನು. "सैन्याः श्रियामनुपभोगनिरर्थकत्वदोषप्रवादममृजन्नगनिम्नगानाम्" माघ० ५-२८। (न०) 2. ಸೇನೆ, ದಳ, ದಂಡು. सेनैव—सेना "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "सैन्यैरुपैतीति सुरद्विषां पुरोऽभूत् किंवदन्ती हृदयप्रकम्पिनी" कुमा० १५-१।

सैन्यपृष्ठ ಸೈನ್ಯಪೃಷ್ಠ (न०) ವ್ಯೂಹಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುವ ಸೇನೆ, ಸೇನೆಯ ಹಿಂಭಾಗ. सैन्यस्य पृष्ठं पश्चाद्भागः।

सैरन्ध्री ಸೈರಂಧ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಅನ್ಯರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಲಿಗೆ ಕಸೂತಿ ಮುಂತಾದ ಕರಕುಶಲಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಸ್ವತಂತ್ರಳಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು. स्वैरं स्वाच्छन्द्यं धरति—धृञ् (धारणे) "कः" (वा० ३-२-५)। पृषो०। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "सैरन्ध्री परवेश्मस्था स्ववशा शिल्पकारिका" अम०। 2. ದ್ರೌಪದಿ. 3. ಒಬ್ಬ ಸಂಕರ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. 4. ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿರುವ ಒಬ್ಬ ಸೇವಕಿ. "सैरन्ध्री परवेश्मस्थशिल्पकृत्स्ववशस्त्रियाम्। वर्णसङ्करसम्भूतस्त्रीमहल्लिकयोरपि" हेम०।

सैरिक ಸೈರಿಕ (पुं०) 1. ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ತೋಡುವವನು. सीरेण खनति—सीर "ठक्" (४-४-२)। 2. ನೇಗಿಲನ್ನು ಹೊರುವ ಎತ್ತು. सीरं वहति—सीर "ठक्" (४-४-८१)। (वि०) 3. ನೇಗಿಲ ಸಂಬಂಧವಾದ. सीरस्येदम्—सीर "ठक्" (४-३-१२४)। "खनति तेन तद्वोढास्येदं हालिकसैरिकौ" अम०।

सैरिन्ध्री ಸೈರಿಂಧ್ರೀ (स्त्री०) "सैरन्ध्री" ಪದದ ಅರ್ಥ. स्वैरं स्वातन्त्र्यं धरति—धृ (धारणे) "कः" (वा० ३-२-५)। पृषो०।

सैरिभ ಸೈರಿಭ (पुं०) 1. ಮಹಿಷ. ಎಮ್ಮೆ, ಕೋಣ. सीरिणां कर्षकाणामिभ इव। शक०। सीरिभ "अण्" स्वार्थे (५-४-३८)। "लुलायो महिषो वाहद्विषत्कासरसैरिभाः" अम०। 2. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. "मन्दरः सैरिभः शक्रभवनं खं दिवं नभः" त्रिकाण्ड०।

सैरी(रे)यक ಸೈರೀ(ರೇ)ಯಕ (पुं०) ಮುಳ್ಳು ಗೋರಂಟಿ.

सैरेय ಸೈರೇಯ (पुं०) ಮುಳ್ಳು ಗೋರಂಟಿ. सैर "ढक्" (४-२-९७)।

सोढ ಸೋಢ (न०) 1. ಸಹನೆ, ಸೈರಣೆ. (वि०) 2. ಸಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೈರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. षह (मर्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। ओत् (६-३-११२)। "आहतं कुचतटेन तरुण्याः साधु सोढममुनेति पपात" माघ० १०-७४।

सोढवत् ಸೋಢವತ್ (वि०) ಸಹಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು. षह (मर्षणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "सोढवान्नो दशामन्त्यां ज्यायानेव गुणप्रियः। सुलभो हि द्विषां भङ्गो दुर्लभा सत्स्ववाच्यता" किरा० ११-५३।

सोढव्य ಸೋಢವ್ಯ (वि०) 1. ಸಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಹಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. सह (मर्षणे) "तव्यः" (३-१-९६)। तस्य ओत् (६-३-११२)। "अपराधः सकृद्भर्त्रा सोढव्यः स्वप्रजाकृतः" भाग० १०-१६-५१।

सोढृ ಸೋಢೃ (वि०) ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಸೈರಣೆಯುಳ್ಳವನು. षह (मर्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

सोत्कण्ठ ಸೋತ್ಕಂಠ (वि०) ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು. उत्कण्ठया सह वर्तते। "सोत्कण्ठैरमरगणैरनुप्रकीर्णान्निर्याय ज्वलितरुचः पुरान्मघोनः" किरा० ७-२।

सोत्प्रास ಸೋತ್ಪ್ರಾಸ (पुं०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗುತ್ತಾ ಮಾಡುವ ಹಾಸ್ಯ. उत्प्रासेन सह वर्तते। (न०) 2. ಉಪಹಾಸ್ಯದೊಡನೆ ಆಡುವ ಮಾತು, ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿ ಆಡುವ ಮಾತು, ಮುಗುಳುನಗೆಯೊಡನೆ ಆಡುವ ಮಾತು. "सोल्लुण्ठनं तु सोत्प्रासम्" अम०।

सोत्साह ಸೋತ್ಸಾಹ (वि०) ಉತ್ಸಾಹದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ. उत्साहेन सह वर्तते।

सोदर ಸೋದರ (पुं०) ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು, ಒಬ್ಬ ತಾಯಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. सह समानमुदरं यस्य। सहस्य वा सभावः (६-३-८२)। पक्षे **सहोदरः**। "अपन्थानं तु गच्छन्तं सोदरोऽपि विमुञ्चति"।

सोदरा ಸೋದರಾ (स्त्री०) ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು, ಅಕ್ಕ ಅಥವಾ ತಂಗಿ. सह समानमुदरं यस्याः—सहस्य वा सभावः (६-३-८२)। पक्षे **सहोदरा**।

सोदर्य ಸೋದರ್ಯ (पुं०) ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು, ಒಬ್ಬ ತಾಯಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. सोदर "यः" (४-४-१०९)। "स हत्वा लवणं वीरस्तदा मेने महौजसः। भ्रातुः सोदर्यमात्मानमिन्द्रजिद्वधशोभिनः" रघु० १५-२६।

सोपद्रव ಸೋಪದ್ರವ (वि०) ತೊಂದರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. उपद्रवेण सहितः।

सोपध ಸೋಪಧ (वि०) 1. ಉಪಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. उपधया सह वर्तते। 2. ವಂಚನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮೋಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सोपधान ಸೋಪಧಾನ (वि०) ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. उपधानेन सह वर्तते। "उपधानं विशेषे स्यात्" विश्व०। "सोपधानां धियं धीराः स्थेयसीं खट्वयन्ति ये। तत्रानिशं निषण्णास्ते जानन्ते जातु न स्वयम्" माघ० २-७७।

सोपधि ಸೋಪಧಿ (वि०) 1. ಮೋಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ವಂಚನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. (अव्य०) 2. ಕಪಟದಿಂದ ಕೂಡಿ, ಮೋಸದಿಂದ ಕೂಡಿ, ವಂಚಿಸಿ, ಮೋಸಪಡಿಸಿ. उपधिना सह यस्मिन् कर्मणि भवति यथा तथा। "अरिषु हि विजयार्थिनः क्षितीशा विदधति सोपधि सन्धिदूषणानि" किरा० १-४५।

सोपप्लव ಸೋಪಪ್ಲವ (पुं०) 1. ರಾಹುಗ್ರಸ್ತ ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ. उपप्लवेन सह वर्तते। "राहुग्रस्तेत्विन्दौ च पूष्णि च। सोपप्लवोपरक्तौ द्वौ" अम०। (वि०) 2. ಅನರ್ಥಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿರುವ, ವಿಪತ್ತಿಗೆ ತುತ್ತಾಗಿರುವ.

सोपसर्ग ಸೋಪಸರ್ಗ (वि०) 1. ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪೀಡೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಉತ್ಪಾತದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಶುಭ ಫಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನಿಮಿತ್ತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ದೊಡ್ಡ ವಿಪತ್ತಿಗೆ ಒಳಗಾಗಿರುವ. उपसर्गेण सह वर्तते।

सोपाधि ಸೋಪಾಧಿ (वि०) 1. ಧರ್ಮಚಿಂತೆಯುಳ್ಳವನು. ಧರ್ಮದ ವಿಚಾರಮಾಡುವವನು. उपाधिना सह वर्तते । "विनोपाधि शास्त्रं तृणतुषबुसप्रख्यमधुना"। 2. ಕಾರಣ ಸಹಿತವಾದ. 3. ಕಪಟದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು.

सोपान ಸೋಪಾನ (न०) ಮೆಟ್ಟಲು, ಕೆಳಗಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿ ಹೋಗುವ (ಶಿಲೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ) ಮಾರ್ಗ. सह विद्यमानः उप उपरि आनो गमनमनेन। "आरोहणार्थं नवयौवनेन कामस्य सोपानमिव प्रयुक्तम्" कुमा० १-३९ ।

सोम ಸೋಮ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. सौति अमृतम् — षु (प्रसवैश्वर्ययोः) "मन्" (उ० १-१३७) । "स्त्रियः पूर्वं सुरैर्भुक्ताः सोमगन्धर्ववह्निभिः। भुञ्जते मानुषाः पश्चात् तस्माद्दोषो न विद्यते ।। सोमस्तासां ददौ शौचं गन्धर्वाः शिक्षितां गिरम् । पावकः सर्वमेध्यत्वं तस्मान्निष्कल्मषाः स्त्रियः" पञ्चतं० ३-२०० । 2. ವಾನರ, ಕಪಿ. 3. ಕುಬೇರ. 4. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ, ಪಿತೃದೇವತೆ. 5. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 6. ಅಷ್ಟವಸುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ವಸು. 7. ಕರ್ಪೂರ. 8. ಜಲ, ನೀರು. 9. ಸೋಮಲತೆ. "सोमस्तु हिमदीधितौ। वानरे च कुबेरे च पितृदेवे समीरणे। वसुप्रभेदे कर्पूरे नीरे सोमलतौषधौ" मेदि० ।

सोमकान्त ಸೋಮಕಾಂತ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲೆ. (वि०) 2. ಚಂದ್ರನಂತೆ ಸುಂದರವಾಗಿರುವ. सोम इव कान्तः ।

सोमक्षय ಸೋಮಕ್ಷಯ (पुं०) ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. सोमस्य क्षयो यत्र ।

सोमगर्भ ಸೋಮಗರ್ಭ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. "सोमगर्भादिदेवादिवराहस्वर्णबिन्दवः" त्रिकाण्ड० ।

सोमधारा ಸೋಮಧಾರಾ (स्त्री०) ಗಗನ, ಆಕಾಶ, ದೇವತೆಗಳ ಮಾರ್ಗ. "छायापथो देवपथः सोमधारा नभःसरित्" त्रिकाण्ड० ।

सोमपाः ಸೋಮಪಾಃ (पुं०) ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸ ಪಾನಮಾಡುವವನು. सोमं पिबति—पा (पाने) "क्विप्" (३-२-७६) ।

सोमपीतिन् ಸೋಮಪೀತಿನ್ (पुं०) ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದವನು. सोमस्य पीतं पानमस्यास्ति— "इनिः" (५-२-११५)। **–पीथिन् –ಪೀಥಿನ್.** "सोमपीथिनयाद्ग्राह्या स्वधर्माध्वरमास्थितः" याद० २२-११ ।

सोमबन्धु ಸೋಮಬಂಧು (पुं०) 1. ಬುಧಗ್ರಹ. 2. ಬಿಳಿಯ ನೈದಿಲೆ. 3. ಸೂರ್ಯ. सोमो बन्धुर्यस्य ।

सोमभू ಸೋಮಭೂ (पुं०) ಬುಧಗ್ರಹ. सोमात् भूरुत्पत्तिर्यस्य ।

सोमयाजिन् ಸೋಮಯಾಜಿನ್ (पुं०) ಸೋಮಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು. सोमेन यजते — यज (देवपूजायाम्) "णिनिः" (३-२-७८) ।

सोमराजिन् ಸೋಮರಾಜಿನ್ (पुं०) ಬಾವಂಚಿಗೆ ಗಿಡ. सोमेन राजते—राज् (दीप्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

सोमराजी ಸೋಮರಾಜೀ (स्त्री०) ಬಾವಂಚಿಗೆ ಗಿಡ. सोमेन राजते—राज् (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१) । "श्वेतां संपूर्णकोशां कटम्भरात्रायमाणसहदेवीः। नागकुसुमं स्वगुप्तां शतावरीं सोमराजीं च" बृहत्सं० ४४-१० ।

सोमलता ಸೋಮಲತಾ (स्त्री०) ಗುಡೂಚಿ, ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿ. सोम एव लता। इवार्थे "कन्" (५-३-९६)। **–लतिका –ಲತಿಕಾ.**

सोमवंश ಸೋಮವಂಶ (पुं०) ಚಂದ್ರನ ಸಂತತಿ, ಚಂದ್ರನ ಪೀಳಿಗೆ. सोमस्य वंशः सन्तानः । ಚಂದ್ರವಂಶದ ವಿವರ — ಅತ್ರಿಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ ಸೋಮ (ಚಂದ್ರ). ಚಂದ್ರನ ಪುತ್ರ ಬುಧ. ಬುಧನ ಪುತ್ರ ಪುರೂರವಸ್ಸು.

ಪುರೂರವಸ್ಸಿನ ಪುತ್ರರು (1) ಶ್ರುತಾಯುಧ
(2) ವಿಶ್ವಾವಸು
(3) ಶತಾಯು
(4) ಧೀಮಂತ
(5) ಆಯು ಮತ್ತು
(6) ದೃಢಾಯು.

ಈ ರೀತಿ ಬೆಳೆದುಬಂದ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡುರಾಜ

ಪಾಂಡುರಾಜನ ಪುತ್ರರು (1) ಯುಧಿಷ್ಠಿರ
(2) ಭೀಮಸೇನ
(3) ಅರ್ಜುನ
(4) ನಕುಲ ಮತ್ತು
(5) ಸಹದೇವ.

ಅರ್ಜುನನ ಪುತ್ರ ಅಭಿಮನ್ಯು
ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ,, ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತು
ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತಿನ ,, ಜನಮೇಜಯ

ಇತ್ಯಾದಿ ಸೋಮಸಂತತಿಯವರು.

सोमवल्क ಸೋಮವಲ್ಕ (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. सोम इव वल्कोऽस्य । 2. ಕಿರಿಯ ಶಿವನಿ ಮರ. 3. ತಪಸಿ ಗಿಡ.

सोमवल्लरी ಸೋಮವಲ್ಲರೀ (स्त्री०) ಸೋಮಲತೆ, ಹೊನಗೊನ್ನೆ ಸೊಪ್ಪು. सोमस्य वल्लरी । "ब्राह्मी तु मत्स्याक्षी सोमवल्लरी" अम० ।

सोमवल्लिका ಸೋಮವಲ್ಲಿಕಾ (स्त्री०) ಬಾಹುಜಿಗೆ ಗಿಡ.

सोमवल्ली ಸೋಮವಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ.

सोमवार ಸೋಮವಾರ, —वासर —ವಾಸರ (पुं०) ಚಂದ್ರನ ದಿವಸ, ವಾರದ ಎರಡನೆಯ ದಿನ. सोमस्य भोग्यो वासरः । "सोमवारेप्यमावास्या आदित्याह्ने च सप्तमी । चतुर्थी भानुवारे च अक्षयादपि चाक्षया" ॥

सोमवृक्ष ಸೋಮವೃಕ್ಷ (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. 2. ಶಿವನಿಯ ಮರ.

सोमसंज्ञ ಸೋಮಸಂಜ್ಞ (न०) ಕರ್ಪೂರ. सोमस्य संज्ञा यस्य ।

सोमेश्वर ಸೋಮೇಶ್ವರ (पुं०) ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದ ಪರಮೇಶ್ವರ. सोमस्य ईश्वरः ।

सोमोद्भवा ಸೋಮೋದ್ಭವಾ (स्त्री०) ನರ್ಮದಾನದಿ. सोमादुद्भवति—भू (सत्तायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "तयेत्युपस्पृश्य पयः पवित्रं सोमोद्भवायाः सरितो नृसोमः" रघु० ५-५९ ।

सोल्लुण्ठन ಸೋಲ್ಲುಂಠನ (न०) ಮುಗುಳುನಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು, ಉಪಹಾಸ್ಯದ ಮಾತು. उल्लुण्ठनेन सह वर्तमानम्। ಹಾಸ್ಯಪೂರ್ವಕವಾದ ನಿಂದನೆ. "दुर्वादः स्यादुपालम्भः तत्र यः स्तुतिपूर्वकः। सोल्लुण्ठनं सनिन्दस्तु यस्तत्र परिभाषणम्" ।

सौकर ಸೌಕರ (वि०) ಸೂಕರಸಂಬಂಧವಾದ, ವರಾಹ ಸಂಬಂಧವಾದ. सूकरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०) । "पोत्रनिकषणविभिन्नभुवं दनुजं दधानमथ सौकरं वपुः" किरा० १२-५३ ।

सौकरिक ಸೌಕರಿಕ (पुं०) ವ್ಯಾಧ, ಬೇಟೆಗಾರ. सूकरान् हन्ति — सूकर "ठक्" (४-४-३५) ।

सौकर्य ಸೌಕರ್ಯ (न०) ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕ್ಲೇಶ ವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. सुकरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४) ।

सौकुमार्य ಸೌಕುಮಾರ್ಯ (न०) ಬಹಳ ಕೋಮಲ ವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬಹಳ ಮೆತ್ತಗಿರುವಿಕೆ, ಬಹಳ ಮೃದು ವಾಗಿರುವಿಕೆ. सुकुमारस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "शिरीषपुष्पाधिकसौकुमार्यौ बाहू तदीयाविति मे वितर्कः" कुमा० १-४१ ।

सौक्ष्म्य ಸೌಕ್ಷ್ಮ್ಯ (न०) 1. ಬಹಳ ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವಿಕೆ, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಬಹಳ ತೆಳುವಾಗಿರುವಿಕೆ. सूक्ष्मस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४) ।

सौखशायनिक ಸೌಖಶಾಯನಿಕ (वि०) ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ರೆ ಬಂದಿತೆ ಎಂದು ಕೇಳುವವನು. सुखशयनं पृच्छति — सुखशयन "ठक्" (७-३-७) । "योगनिद्रान्तविशदैः पावनैरवलोकनैः। भृग्वादीननुगृह्णन्तं सौखशायनिकानृषीन्" रघु० १०-१४ ।

सौखसुप्तिक ಸೌಖಸುಪ್ತಿಕ (वि०) 1. ಸುಖವಾಗಿ ಮಲಗಿದ್ದೆಯಾ ಎಂದು ಕೇಳುವವನು. 2. ವೈತಾಳಿಕ. सुखसुप्ति सुखशयनं पृच्छति — सुखसुप्ति "ठक्" (७-३-७) ।

सौखिक ಸೌಖಿಕ (वि०) ಸುಖವಾಗಿ ಜೀವಿಸುವವನು, ಸಂತೋಷದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. सुखेन जीवति—सुख "ठक्" (४-४-१२) ।

सौख्य ಸೌಖ್ಯ (न०) 1. ಸುಖ, ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ. सुख स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "न किञ्चिदपि कुर्वाणः सौख्यैर्दुःखान्यपोहति। तत्तस्य किमपि द्रव्यं यो हि यस्य प्रियो जनः" उ० रा० २-१९। 2. ಸುಖವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಆನಂದದ ಅನುಭವ. सुखस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४) ।

सौगत ಸೌಗತ (पुं०) 1. ಬುದ್ಧ. सुगत एव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८) । 2. ಬೌದ್ಧ, ಬುದ್ಧಮತಾನುಯಾಯಿ. सुगतो भक्तिः भजनीयः यस्य "अण्" (४-३-९५) । "सौगतानामिवात्मान्यो नास्ति मन्त्रो महीभृताम्" माघ० २-२८ ।

सौगन्ध ಸೌಗಂಧ (न०) 1. ಪರಿಮಳ, ಸುವಾಸನೆ. सुष्ठु गन्धो यस्य सुगन्धः, सुगन्ध स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಕಾಚಿ ಹುಲ್ಲು, ಗಣಿಕೆ ಹುಲ್ಲು. (वि०) 3. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ.

सौगन्धिक ಸೌಗಂಧಿಕ (पुं०) 1. ಗಂಧಕ, ಗಂಧಪಾಷಾಣ. सु शोभनो गन्धोऽस्य सुगन्धः — स्वार्थे "ठक्" (५-४-३४)। "गन्धाश्मनि तु गन्धकः। सौगन्धिकश्च" अम० । 2. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವವನು. (न०) 3. ಬಿಳಿಯ ತಾವರೆ. ಅತ್ಯುತ್ತಮ

ಪರಿಮಳವನ್ನು ಬೀರುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಸೌಗಂಧಿಕಪುಷ್ಪವನ್ನು ತನಗೆ ತಂದುಕೊಡಬೇಕೆಂದು ದ್ರೌಪದಿಯು ಭೀಮಸೇನ ನನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಅವನು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಗಂಧಮಾದನ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೌಗಂಧಿಕಸರೋವರವನ್ನು ಕಂಡು ಅದರೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿನ ಕಾವಲುಗಾರರು ಇವನನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಕುಬೇರನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು. ಕುಬೇರನ ಸಮ್ಮತಿಯಿಂದ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕುಬೇರ ನಿಂದ ಸತ್ಕೃತನಾಗಿ ಬಂದು ಆ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ದ್ರೌಪದಿಗೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟನು. भा० वन०। 4. ನೀಲೋತ್ಪಲ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ. 5. ಕಾಚಿ ಹುಲ್ಲು. सुगन्धः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। 6. ಪದ್ಮರಾಗ. "सौगन्धिकं तु कह्लारे पद्मरागेऽपि कत्तृणे। पुंलिङ्गो गन्धपाषाणे सुगन्धिव्यवहारिणि" मेदि०।

सौगन्ध्य ಸೌಗಂಧ್ಯ (न०) ಸುವಾಸನೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಮಳ. सुगन्धस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "सौगन्ध्यं दधदपि काममङ्गनानाम्" माघ० ८-४८।

सौगम्य ಸೌಗಮ್ಯ (न०) 1. ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಿಕೆ. 2. ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗಲು (ನಡೆಯಲು) ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಿಕೆ. सुगमस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

सौचि ಸೌಚಿ (पुं०) ದರ್ಜಿ, ಹೊಲಿಗೆ ಕಾರ್ಯದವನು.

सौचिक ಸೌಚಿಕ (पुं०) ದರ್ಜಿ, ಹೊಲಿಗೆ ಕಾರ್ಯದವನು. सूची शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। "तुन्नवायस्तु सौचिकः" अम०।

सौजन्य ಸೌಜನ್ಯ (न०) ಸೌಹಾರ್ದ, ಒಳ್ಳೆಯವನಾಗಿರು ವಿಕೆ, ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ. ಸಭ್ಯವಾದ ನಡವಳಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು ವಿಕೆ. सुजनस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "प्राप्य भीममसौ जन्यं सौजन्यं दधदानने" माघ० १९-१३।

सौण्डी ಸೌಂಡೀ (स्त्री०) ಹಿಪ್ಪಲಿ.

सौत्रान्तिक ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ (पुं०) ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಬೌದ್ಧ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯದವರು. ಇವರು ಬಾಹ್ಯಾಂತರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವ ವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ["बौद्ध" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सौदामनी ಸೌದಾಮನೀ (स्त्री०) 1. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. सुदाम्नि मेघे भवा "अण्" (४-३-५३)। सुदामा पर्वतः, तेन एकदिक् (एकस्यां दिशि विद्यमाना) "अण्" (४-३-११२)। "तटित्सौदामनी विद्युत्" अम०। "सौदामन्या कनकनिकषस्निग्धया दर्शयोर्वीम्" मेघ० १-३७। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಮಿಂಚು. 3. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. "सौदामन्यप्सरोभेदे तडित्तद्भेदयोः स्त्रियाम्" मेदि०। सौदामिनी सौदाम्नी ಎಂಬ ಪಾಠಗಳೂ ಉಂಟು.

सौदायिक ಸೌದಾಯಿಕ (वि०) ಸ್ತ್ರೀಧನ, ವಿವಾಹ ಕಾಲ ದಲ್ಲಿ ಕನ್ಯೆಗೆ ತಾಯಿ ತಂದೆ ಮತ್ತು ಬಂಧುಗಳಿಂದ ಬಂದ ಬಳುವಳಿ. सुदायेभ्यः पितृमातृबन्धुजनेभ्यः आगतम् "ठञ्" (४-३-७४)। "ऊढया कन्यया वापि पत्युः पितृगृहेऽथवा। भर्तुः सकाशात् पित्रोर्वा लब्धं सौदायिकं स्मृतम्"॥

सौदास ಸೌದಾಸ (पुं०) ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. ಇವನಿಗೆ ಕಲ್ಮಾಷಪಾದನೆಂಬ ನಾಮಾಂತರವೂ ಉಂಟು. ["कल्माषपाद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सौध ಸೌಧ (पुंन०) 1. ರಾಜನ ಗೃಹ, ಅರಮನೆ. सुधालेपोऽस्यास्ति "अण्" (वा० ५-२-१०३)। "स्फुरत्तुषारांशुमरीचिजालैर्विनिह्नुताः स्फाटिकसौधपङ्क्तीः" माघ० ३-४३। 2. ಸುಣ್ಣ ಬಳಿದಿರುವ (ಮನೆ). सुधया लिप्तम्। "कला दधानः सकलाः स्वभाभिरुद्भासयन् सौधसिताभिराशाः" माघ० ३-६०। 3. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. 4. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ತೋರುವ ಒಂದು ವಿಧ ಬೆಣಚುಕಲ್ಲು. (वि०) 5. ಸುಧಾಸಂಬಂಧವಾದ. "प्रासादमालासंयुक्ताः सौधप्राकारसंवृताः" रामा०।

सौनन्द ಸೌನಂದ (न०) ಬಲರಾಮನ ಮುಸಲಾಯುಧ.

सौनन्दिन् ಸೌನಂದಿನ್ (पुं०) ಬಲರಾಮ. सौनन्दमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "बलभद्रस्तु हालः स्यात् सौनन्दी हलतालभृत्" त्रिकाण्ड०।

सौनिक ಸೌನಿಕ (पुं०) ಪ್ರಾಣಿಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸು ವವನು, (ಪಶುಗಳ ವಧಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ತಿರುಗುತ್ತ) ಪಶುಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರುವವನು. सूनया जीवति—सूना "ठक्" (४-४-१२)। "छद्मना परिददामि मृत्यवे सौनिके गृहशकुन्तिकामिव" उ० रा० १-४५।

सौन्दर्य ಸೌಂದರ್ಯ (न०) ಸೊಗಸು, ಅಂದ, ಲಾವಣ್ಯ, ರಮಣೀಯತೆ. सुन्दरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "सा निर्मिता विश्वसृजा प्रयत्नादेकस्थसौन्दर्यदिदृक्षयेव" कुमा० १-४९।

सौपर्ण ಸೌಪರ್ಣ (न०) 1. ಮರಕತಮಣಿ, ಪಚ್ಚೆ. सुपर्णं गरुडं तद्वर्णमर्हति "अण्"। 2. ಶುಂಠಿ. 3. ಗರುಡ

ಪುರಾಣ. 4. ಗರುತ್ಮಂತನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಅಸ್ತ್ರ. "सौपर्णमस्त्रं प्रतिमञ्जहार प्रह्वेष्वनिर्बन्धरुषो हि सन्तः" रघु० १६-८०। (वि०) 5. ಗರುಡನ ಸಂಬಂಧವಾದ. सुपर्णस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "सौपर्णं रूपमास्थाय भक्षयामास पन्नगान्" भा०।

सौपर्णेय ಸೌಪರ್ಣೇಯ (पुं०) ಸುಪರ್ಣೆಯ ಪುತ್ರ, ಗರುತ್ಮಂತ. सुपर्ण्याः अपत्यं पुमान् "ढक्" (४-१-१००)।

सौप्तिक ಸೌಪ್ತಿಕ (वि०) ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವಾಗ ನಡೆದ. सुप्तौ सुप्तिकाले भवम् "ठञ्" (४-३-५३)।

सौभ ಸೌಭ (न०) 1. ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನ ನಗರ. 2. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ನಗರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ.

सौभद्र ಸೌಭದ್ರ (पुं०) 1. ಸುಭದ್ರೆಯ ಪುತ್ರ, ಅಭಿಮನ್ಯು. सुभद्राया अयम् "अण्" (४-३-१२०)। "सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथाः" गीता १-६। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಯುದ್ಧ. सुभद्रा प्रयोजनमस्य (सङ्ग्रामस्य) "अण्" (४-२-५६)। 3. ಸುಭದ್ರೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. सुभद्रामधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्"(४-४-८७)। (वि०)4. ಸುಭದ್ರೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. सुभद्राया इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

सौभद्रेय ಸೌಭದ್ರೇಯ (पुं०) ಸುಭದ್ರಾಪುತ್ರನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯು. सुभद्राया अपत्यं पुमान् "ढक्" (४-१-१२०)।

सौभरि ಸೌಭರಿ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. ಈ ಋಷಿಯು ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಎರಡು ಮತ್ಸ್ಯದಂಪತಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ತಾನೂ ದಾಂಪತ್ಯಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಸೆ ಹುಟ್ಟಿತು. ಆಗ ಮಾಂಧಾತರಾಜನ ಬಳಿ ಹೋಗಿ ತನ್ನ ಬಯಕೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಮಾಂಧಾತನು ತನ್ನ ಕನ್ಯೆಯರಲ್ಲಿ ಯಾರು ವರಿಸಿದರೂ ಅವಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಋಷಿಯು ತನ್ನ ತಪಃಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೋಹಗೊಳಿಸಿ ಐವತ್ತು ಮಂದಿ ಕನ್ಯೆಯರನ್ನೂ ಮದುವೆಯಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಭವನಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಬಹಳ ಕಾಲ ಅವರೊಡನೆ ಸುಖದಿಂದಿದ್ದು ಕಡೆಗೆ ವೈರಾಗ್ಯಹೊಂದಿದನು. "तस्मिन्नन्तरे वह्वृचश्च सौभरिर्नाम महर्षिरन्तर्जले द्वादशाब्दं कालमुवास। तत्र चान्तर्जले सम्मदो नामातिबहुप्रजोऽतिमात्रप्रमाणो मीनाधिपतिरासीत्। तस्य च पुत्रपौत्रदौहित्राः पृष्ठतोऽग्रतः पार्श्वयोः पक्षपुच्छशिरसां चोपरि भ्रमन्तः तेनैव सदाहर्निशमतिनिर्वृता रेमिरे। अन्तर्जलावस्थितः सौभरिरेकाग्रतः समाधिमपहाय अनुदिनं तस्य मत्स्यस्यात्मजपुत्रपौत्रदौहित्रादिभिः सहातिरमणीयतामवेक्ष्य अचिन्तयत्। अहो धन्योऽयमीदृशमनभिमतं योन्यन्तरमवाप्य एभिः सह रममाणोऽतीवास्माकं स्पृहामुत्पादयति। वयमप्येवं पुत्रादिभिः सह ललितं रंस्यामहे इत्येवमभिकाङ्क्षन् कन्यार्थं मान्धातारं राजानमगच्छत्। उवाच च राजानम् "शतार्धसङ्ख्यास्तव सन्ति कन्यास्तासां ममैकां नृपते प्रयच्छ" इति। अथ तस्य शापभीतस्तमुवाच राजा — "य एव कन्याभिरुचितो वरस्तस्मै कन्या दीयते" इति। "यद्येवं तदादिश्यतामस्माकं प्रवेशाय यदि कन्यैव काचिन्मामभिलषति तदाहं दारसङ्ग्रहं करिष्यामि" इति सौभरिरुक्त्वा विरराम। राजाज्ञप्तेन अन्तःपुरवर्षवरेण सह अन्तःपुरं प्रविशन्नेव महर्षिः कमनीयं रूपमकरोत्। अथ सर्वा एव कन्यकाः सानुरागाः तमृषिमहमहमिकया वरयांबभूवुः"। इत्यादि विष्णुपु० ४-२।

सौभागिनेय ಸೌಭಾಗಿನೇಯ (पुं०) ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿನಿಯ ಪುತ್ರ, ಸುಭಗಾಸುತ, ಭಾಗ್ಯವಂತೆಯ ಮಗ. सुभगाया अपत्यं पुमान्—सुभगा "ढक्" इनङादेशश्च (४-१-१२६)। उभयपदवृद्धिः (७-३-१९)।

सौभाग्य ಸೌಭಾಗ್ಯ (न०) 1. ಪತಿಯ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರಳಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪತಿಯ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವಿಕೆ, ಪತಿಯ ವಾಲ್ಲಭ್ಯ. सुभगाया भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "निनिन्द रूपं हृदयेन पार्वती प्रियेषु सौभाग्यफला हि चारुता" कुमा० ५-१। 2. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ 27 ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಯೋಗ. "सौभाग्यजन्मा सुभगो मनुष्यः श्लाघ्यो जनानां धनवान् गुणज्ञः"। 3. ಸಿಂದೂರ. 4. ಸೌಭಾಗ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ, ಫಾಲ್ಗುನ ಶುಕ್ಲ ತೃತೀಯಾದಿವಸ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮೇತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಥವಾ ಪಾರ್ವತೀಸಮೇತನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪೂಜೆಮಾಡಿ ಈ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. "फाल्गुनस्य तु मासस्य तृतीया शुक्लपक्षगा। उपासितव्या नक्तेन शुचिना सत्यवादिना॥ सश्रीकं च हरिं पूज्य रुद्रं वा चोमया सह। या श्रीः या गिरिजा प्रोक्ता यो हरिः स त्रिलोचनः" वराहपु०। 5. ಸೌಂದರ್ಯ. "हिमं न सौभाग्यविलोपि जातम्" कुमा० १-३।

सौभाग्यतृतीया ಸೌಭಾಗ್ಯತೃತೀಯಾ (स्त्री०) ಭಾದ್ರಪದ ಶುಕ್ಲ (ತೃತೀಯೆ) ತದಿಗೆ.

सौभाग्यवती ಸೌಭಾಗ್ಯವತೀ (स्त्री०) ಪತಿಯ ವಾಲ್ಲಭ್ಯವುಳ್ಳವಳು, ಪತಿಯ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರಳಾದ ಹೆಂಗಸು. सौभाग्यमस्या अस्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "ङीप्" (४-१-६)।

सौभिक ಸೌಭಿಕ (पुं०) ಇಂದ್ರಜಾಲ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅರಿತವನು, ಯಕ್ಷಿಣಿಯವನು, ಗಾರುಡಿಗ. सौभं नगरादिनिर्माणं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)।

सौभ्रात्र ಸೌಭ್ರಾತ್ರ (न०) ಭ್ರಾತೃಭಾವ, ಸೌಹಾರ್ದಯುಕ್ತ ಸೋದರತ್ವ, ಅನ್ಯೋನ್ಯಪ್ರೀತಿವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಹೋದರತ್ವ. सुभ्रातॄणां भावः "अण्" (५-१-१३०)। "समानेऽपि हि सौभ्रात्रे यथोभौ रामलक्ष्मणौ। तथा भरतशत्रुघ्नौ प्रीत्या द्वन्द्वं बभूवतुः" रघु० १०-८१। "सौभ्रात्रमेषां हि कुलानुसारि" रघु० १६-१।

सौमनस ಸೌಮನಸ (वि०) ಪುಷ್ಪ ಸಂಬಂಧವಾದ. सुमनसः कुसुमस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अलमलेरिव गन्धरसावमू मम न सौमनसौ मनसो मुदे" माघ० ६-१२।

सौमनसा ಸೌಮನಸಾ (स्त्री०) ಜಾಯಿಪತ್ರೆ.

सौमनस्य ಸೌಮನಸ್ಯ (न०) 1. ಮನಸ್ಸು ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತೃಪ್ತಿ, ಸಮಾಧಾನ, ಸಂತೋಷ. सुमनसो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "रथचरणधराङ्गनाकराब्जव्यतिकरसम्पदुपात्तसौमनस्याः" माघ० ७-२८। 2. ದೇವತ್ವ, ದೇವಭಾವ. "सहसा नरदेवास्ते सौमनस्यं प्रपेदिरे" याद० २२-५१।

सौमनस्यायनी ಸೌಮನಸ್ಯಾಯನೀ (स्त्री०) ಜಾಜಿ ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗು. सौमनस्यस्य प्रसन्नचित्तताया अयनी। "मालतीपुष्पकलिकां सौमनस्यायनीं विदुः" त्रिकाण्ड०।

सौमित्र ಸೌಮಿತ್ರ (पुं०) ಸುಮಿತ್ರೆಯ ಪುತ್ರ ಲಕ್ಷ್ಮಣ. सुमित्राया अयम् "अण्" (४-३-१२०)।

सौमित्रि ಸೌಮಿತ್ರಿ (पुं०) ಸುಮಿತ್ರೆಯ ಪುತ್ರ ಲಕ್ಷ್ಮಣ. सुमित्राया अपत्यं पुमान्—सुमित्रा "इञ्" (४-१-९६)। "सौमित्रेरपि पत्रिणामविषये तत्र प्रिये क्वासि मे" उ० रा० ३-४५।

सौमेरव ಸೌಮೇರವ (वि०) ಸುಮೇರುಪರ್ವತ ಸಂಬಂಧವಾದ. सुमेरोरयम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–रवी –ರವೀ.** "सौमेरवीमधिगतेन नितम्बशोभामेतेन भारतमिलावृतवद्विभाति" माघ० ४-३१।

सौमेरुक ಸೌಮೇರುಕ (न०) ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ.

सौम्य ಸೌಮ್ಯ (पुं०) 1. ಬುಧಗ್ರಹ, ಸೋಮನ ಪುತ್ರ. सोम इव सोम्यः—सोम "यः" (५-३-१०३)। सोम्य "अण्" (५-४-३८)। 2. ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ. 3. ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡುವಾಗ ಹಿರಿಯರು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಹೇಳುವ ಪದ. "आयुष्मान् भव सौम्येति विप्रो वाच्योऽभिवादने" मनु० २-१२५। 4. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ವಿಪ್ರ. 5. ಚಂದ್ರ ಬುಧ ಗುರು ಮತ್ತು ಶುಕ್ರ ಗ್ರಹಗಳು. 6. ವೃಷಭ ಕರ್ಕಾಟಕ ಕನ್ಯಾ ವೃಶ್ಚಿಕ ಮಕರ ಮತ್ತು ಮೀನ ರಾಶಿಗಳು. "क्रूरोऽथ सौम्यः पुरुषोऽङ्गना च ओजोऽथ युग्मं विषमः समश्च। चरस्थिरद्व्यात्मकनामधेया मेषादयोऽमी क्रमशः प्रदिष्टाः"। 7. ಸೌಮ್ಯಕೃಚ್ಛ್ರವೆಂಬ ಒಂದು ವ್ರತ. 8. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. 9. ಒಂದು ಪಿತೃಗಣ. (वि०) 10. ಶಾಂತಚಿತ್ತನಾದ, ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ಹೃದಯವುಳ್ಳ, ಕೋಪತಾಪಗಳಿಲ್ಲದ ಹೃದಯವುಳ್ಳ. "अपेतयुद्धाभिनिवेशसौम्यो हरिर्हरिप्रस्थमथ प्रतस्थे" माघ० ३-१। 11. ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ. सोमो देवताऽस्य-सोम "टयण्" (४-२-३०)। 12. ಸುಂದರವಾದ, ಅಂದವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. 13. ಭಕ್ತ. "नमस्तस्मै भगवते वासुदेवाय वेधसे। पपुर्ज्ञानमयं सौम्या यन्मुखाम्बुरुहासवम्" भाग० २-४-२४। 14. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ.

सौम्यकृच्छ्र ಸೌಮ್ಯಕೃಚ್ಛ್ರ (पुं०) ಒಂದು ವ್ರತ.

सौम्यग्रह ಸೌಮ್ಯಗ್ರಹ (पुं०) ಶುಭಗ್ರಹ. ಪಾಪಗ್ರಹ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಬುಧ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ಗುರು ಮತ್ತು ಶುಕ್ರ ಇವರು ಶುಭ ಗ್ರಹಗಳು.

सौम्यधातु ಸೌಮ್ಯಧಾತು (पुं०) ಕಫ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ.

सौम्यवार ಸೌಮ್ಯವಾರ, –वासर –ವಾಸರ (पुं०) ಬುಧವಾರ.

सौम्या ಸೌಮ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. (पु० ब० व०) 2. ಮೃಗಶೀರ್ಷನಕ್ಷತ್ರದ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜ. सौम्याः सोमात्मजेऽन्यग्रे मनोज्ञे सोमदैवते। सौम्याः पुनर्मृगशिरःशिरस्थाः पञ्चतारकाः" हेम०।

सौर ಸೌರ (पुं०) 1. ಶನೈಶ್ಚರ, ಶನಿಗ್ರಹ. सूरस्य सूर्यस्य अपत्यं पुमान् "अण्" (४-१-९२)। "बहुलास्थ पीडयन्ते सौरेऽन्युपजीविनश्चमपाश्च। रोहिण्यां कोसलमद्रकाशिपाञ्चालशाकटिकाः" बृहत्सं० १०-४।

2. ಸೂರ್ಯನಮಾಸ, ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವಷ್ಟು ಕಾಲ. "आदित्यराशिभोगेन सौरो मासः प्रकीर्तितः"। 3. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. 4. ಸೂರ್ಯನ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವನು. (न०) 5. ಒಂದು ಉಪಪುರಾಣ. (वि०) 6. ಸೂರ್ಯನ ಸಂಬಂಧವಾದ. सूरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 7. ಸುರ ಸಂಬಂಧವಾದ, ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧವಾದ. सुरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 8. ಸೂರ್ಯನೇ ದೇವತೆಯಾಗಿರುವ. सूरो देवताऽस्य।

सौरदिन ಸೌರದಿನ (न०) ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ರಾಶಿಯ ಮೂವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಾಲ.

सौरभ ಸೌರಭ (न०) 1. ಸೌಗಂಧ್ಯ, ಸುವಾಸನೆ, ಪರಿಮಳ. "वदनसौरभलोभपरिभ्रमद्भ्रमरसम्भ्रमसम्भृतशोभया" माघ० ६-१४। "सममेणमदैर्यदापणे तुलयन् सौरभलोभनिश्चलम्" नैष० २-९२। 2. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. सौरभमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। (वि०) 3. ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. "सरित्सरोभिरच्छोदैः पुलिनैर्मणिवालुकैः। देवस्त्रीमज्जनामोदसौरभाम्बुनिलैर्युतः" भाग० ८-२-८।

सौरभेय ಸೌರಭೇಯ (पुं०) ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. सुरभ्याः अपत्यं पुमान्—सुरभि "ढक्" (४-१-१२०)। "मा सौरभेयात्र शुचो व्येतु ते वृषलाद्भयम्" भाग० १-१७-९।

सौरभेयी ಸೌರಭೇಯೀ (स्त्री०) ಗೋವು, ಪಸು. सुरभेरपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। "माहेयी सौरभेयी गौः" अम०। "निवर्त्य राजा दयितां दयालुः तां सौरभेयीं सुरभिर्यशोभिः" रघु० २-३।

सौरभ्य ಸೌರಭ್ಯ (न०) 1. ಸೌಗಂಧ್ಯ, ಪರಿಮಳ. सुरभेर्भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "स्वाभाविकं परगुणेन विभातवायुः सौरभ्यमीप्सुरिव ते मुखमारुतस्य" रघु० ५-६९। 2. ರಾಮಣೀಯಕತೆ. 3. ಕೀರ್ತಿ, ಯಶಸ್ಸು, ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ. "सौरभ्यं गुणगौरवे। सौगन्ध्ये चारुतायां च" हेम०। (पुं०) 4. ಕುಬೇರ. सौरभ्यं गुणगौरवमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

सौरमास ಸೌರಮಾಸ (पुं०) ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವಷ್ಟು ಕಾಲ. सौरः सूर्यस्य एकराशिभोगावच्छिन्नो मासः। "एकराशौ रविर्यावत्कालं मासः स भास्करः"।

सौरसंवत्सर ಸೌರಸಂವತ್ಸರ (पुं०) ಸೂರ್ಯನು 12 ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲ. सौरः संवत्सरः। "सौरसंवत्सरस्यान्ते मानेन शशिजेन तु। एकादशातिरिच्यन्ते दिनानि भृगुनन्दन"।

सौरसेय ಸೌರಸೇಯ (पुं०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ, ಸ್ಕಂದ. 2. ಸುರಸೆಯ ಮಗ. सुरसाया अपत्यं पुमान् "ढक्" (४-१-१२०)।

सौरसैन्धव ಸೌರಸೈಂಧವ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆ. सौरः सूर्यसम्बन्धी सैन्धवः। (वि०) 2. ಸುರಸಿಂಧು (ಗಂಗಾನದಿ) ಸಂಬಂಧವಾದ. सुरसिन्धोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। "रुरुचे हिमाचलगुहामुखोन्मुखः पयसां प्रवाह इव सौरसैन्धवः" माघ० १३-२७।

सौराज्य ಸೌರಾಜ್ಯ (न०) ಒಳ್ಳೆಯ ರಾಜನನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ, (ದೇಶದಲ್ಲಿ) ಒಳ್ಳೆಯ ರಾಜನಿರುವಿಕೆ. सु शोभनो राजा यस्य देशस्य स देशः सुराजा, तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "एको ययौ चैत्ररथप्रदेशान् सौराज्यरम्यानपरो विदर्भान्" रघु० ५-६०।

सौराष्ट्र ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ (पुं०) 1. ಒಂದು ದೇಶ. सुराष्ट्र स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಕುಂದುರುಷ್ಕ ವೆಂಬ ಒಂದು ಗಂಧಿಗರ ಸರಕು. (पुं० ब० व०) 3. ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದೇಶದ ಜನರು. (न०) 4. ಕಂಚು (ಲೋಹ). "कांस्यं प्रभासं सौराष्ट्रं मादूराह्वयमित्यपि" अम०।

सौराष्ट्रक ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಕ (पुं०) ಕಂಚುಲೋಹ. सुराष्ट्रे भवः।

सौराष्ट्रा ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಾ (स्त्री०) ತೊಗರಿ ಗಿಡ.

सौराष्ट्रिक ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಿಕ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ವಿಷ. सौराष्ट्रे देशे भवः "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। "सौराष्ट्रिकः शौक्लिकेयो ब्रह्मपुत्रः प्रदीपनः" अम०।

सौरि ಸೌರಿ (पुं०) ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ. (1) ಶನೈಶ್ಚರ. "कृष्णद्रव्यैः सौरिः सौम्यो मणिरजततिलककुसुमैर्गुरुः परिपीतकैः" बृहत्सं० १०४-४७। (2) ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. (3) ಕರ್ಣ. (4) ಸುಗ್ರೀವ. ಇವರು ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರರು. सूरस्य सूर्यस्यापत्यं पुमान् "इञ्" (४-१-९५)।

सौरिक ಸೌರಿಕ (पुं०) 1. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. सुरेभ्यो हितः। 2. ಶನಿಗ್ರಹ. 3. ಮದ್ಯದ ಮಾರಾಟ ಮಾಡುವವನು. (वि०) 4. ಸುರಾಸಂಬಂಧವಾದ, ಮದ್ಯನಿಮಿತ್ತವಾದ. "प्रातिभाव्यं वृथादानमाक्षिकं सौरिकं च यत्। दण्डशुल्कावशेषं च न पुत्रो दातुमर्हति" मनु० ८-१५९।

सौररत्न ಸೌರಿರತ್ನ (न०) ನೀಲಮಣಿ, ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಇಂದ್ರನೀಲಶಿಲೆ. सौरेः शनैश्चरस्य रत्नम्।

सौरी ಸೌರೀ (स्त्री०) ಸೂರ್ಯನ ಮಗಳು. सूर्यस्यापत्यं स्त्री—सूर्य "अण्" (४-१-९२)। यलोपः (६-४-१४९)। "ङीष्" (४-१-४१)।

सौरीय ಸೌರೀಯ (वि०) 1. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಹಿತವಾದ. सूर्याय हितम्—सूर्य "छः" (५-१-५)। 2. ಸೂರ್ಯನ ಸಂಬಂಧವಾದ. सूर्यस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। सौर्यम् तेजः—सौर्ये भवः सौरीयः—यलोपः(६-४-१४९)।

सौर्य ಸೌರ್ಯ (वि०) ಸೂರ್ಯನ ಸಂಬಂಧವಾದ. सूर्यस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

सौव ಸೌವ (वि०) 1. ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. स्वस्य इदम्— स्व "अण्" (४-३-१२०)। अत्र वकारात् पूर्वम् "ऐच्" आगमः— (७-३-३)। औकारः। सौवो भावः—स्वाभिप्राय इत्यर्थः। 2. ಸ್ವರ್ಗ ಸಂಬಂಧವಾದ. स्वः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। अत्र न आदिवृद्धिः किन्तु ऐजागमः—वकारात् पूर्वम् औकारः (७-३-४)।

सौवग्रामिक ಸೌವಗ್ರಾಮಿಕ (वि०) ತನ್ನ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತು. स्वग्रामे भवम् "ठक्"।

सौवर ಸೌವರ (वि०) ಸ್ವರಸಂಬಂಧವಾದ. स्वरस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)। ऐजागमः (७-३-३)।

सौवर्ग ಸೌವರ್ಗ (पुं०) ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆ. स्वर्गे भवः—स्वर्ग "अण्" (४-३-५३)। वकारस्य औकारः (७-३-३)। "सौवर्गवर्गैरमृतं निपीय कृतोऽह्नि तुच्छः शशलाञ्छनोऽयम्" नैष० २२-१२१।

सौवर्चल ಸೌವರ್ಚಲ (न०) 1. ಸರ್ಜಕ್ಷಾರ. 2. ಒಂದು ಲವಣ. सुष्ठु वर्च्यते दीप्यते—वर्च (दीप्तौ) "कलच्" (उ० १-१०६)। "सौवर्चलं सर्जक्षारे लवणान्तरे" मेदि०।

सौवर्ण ಸೌವರ್ಣ (वि०) ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ. ಸುವರ್ಣ (ಚಿನ್ನ) ಸಂಬಂಧವಾದ. सुवर्णस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "सौवर्णं वलयमवागलत्कराग्रात् लावण्यश्रिय इव शेषमङ्गनायाः" माघ० ८-३४।

सौवस्तिक ಸೌವಸ್ತಿಕ (पुं०) 1. ಪುರೋಹಿತ. स्वस्तिकरणे साधुः "ठक्"। ऐजागमः (७-३-३)। (वि०) 2. ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ.

सौवास्तव ಸೌವಾಸ್ತವ (वि०) 1. ಸುಂದರವಾದ ನಿವೇಶನ ಸಂಬಂಧವಾದ. सुवास्तोरिदम्—सुवास्तु "अण्" (४-२-७७)। 2. ಸುವಾಸ್ತುವಿಗೆ ಸಮೀಪವಲ್ಲಿರುವ. सुवास्तोरदूरभवम् "अण्"।

सौविद ಸೌವಿದ (पुं०) ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ಅಂತಃಪುರವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು. सुष्ठु वेत्ति—विद (ज्ञाने) "कः" (३-१-१३५)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

सौविदल्ल ಸೌವಿದಲ್ಲ (पुं०) ಕಂಚುಕಿ, ಅಂತಃಪುರ ರಕ್ಷಕ. सुष्ठु विदन्तं विद्वांसमपि लाति वशवर्तिनं करोति—सुविदत्+ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। सुविदल्ला स्त्री—तस्या अयम् "अण्" (४-३-१२०)। "यानाज्जनः परिजनैरवतार्यमाणा राज्ञीर्नरापनयनाकुलसौविदल्लाः माघ० ५-१७।

सौवीर ಸೌವೀರ (न०) 1. ಎಲಚಿಹಣ್ಣು, ಬೋರೆಹಣ್ಣು. सुवीरदेशे भवम् "अण्" (४-३-५३)। 2. ಸೌವೀರಾಂಜನ, ಸ್ರೋತೋಂಜನ. 3. ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. (पुं०) 4. ಸೌವೀರದೇಶ. सुष्ठु वीरा यत्र। "सौवीरं काञ्जिके स्रोतोञ्जने च बदरीफले। ना तु नीवृति" मेदि०।

सौवीरक ಸೌವೀರಕ (पुं०) 1. ಎಲಚಿ ಮರ, ಬೋರೆ ಗಿಡ. सौवीर संज्ञायाम् "कन्"। (न०) 2. ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ.

सौवीर्य ಸೌವೀರ್ಯ (न०) ಹೆಚ್ಚು ವೀರ್ಯ, ಹೆಚ್ಚು ಪರಾಕ್ರಮ. सुवीरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

सौशील्य ಸೌಶೀಲ್ಯ (न०) ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವ, ಉತ್ತಮವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ, ಉತ್ತಮವಾದ ಮನೋಧರ್ಮ. सुशीलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

सौष्ठव ಸೌಷ್ಠವ (न०) 1. ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. सुष्ठु भावः "अन्" (५-१-१२९)। 2. ಸೌಂದರ್ಯ, (ದೇಹ) ಕಾಂತಿ, (ದೇಹದ) ಸೊಬಗು. "ननु स्वाङ्गसौष्ठवातिशयमुभयोर्दृष्टवती भगवती" माल० १। 3. (ಶಬ್ದ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, (ಶಬ್ದ) ಶಕ್ತಿ. "स सौष्ठवौदार्यविशेषशालिनीम्" किरा० १-३। 4. ಜಾಣತನ, ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ, ಕೌಶಲ್ಯ, ನೈಪುಣ್ಯ. "तुल्येष्वस्त्रोपदेशेषु सौष्ठवेन च वीर्यवान्। एकः सर्वकुमाराणां बभूवातिरथोऽर्जुनः" भा० आदि० १४२-७५।

सौस्नातिक ಸೌಸ್ನಾತಿಕ (वि०) ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಸ್ನಾನವು ಆಯಿತೆ ಎಂದು ಕೇಳುವವನು. सुस्नातं पृच्छति—सुस्नात "ठक्" (वा० ७-३-७)। "प्रीत्याश्वमेधावभृथार्द्रमूर्तेः सौस्नातिको यस्य भवत्यगस्त्यः" रघु० ६-६१।

सौहार्द ಸೌಹಾರ್ದ (पुं०) 1. ಸುಹೃತ್ತಿನ ಪುತ್ರ, ಗೆಳೆಯನ ಮಗ. सुहृदोऽपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। उभयपदवृद्धिः (७-३-१९)। (न०) 2. ಸುಹೃದ್ಭಾವ, ಸಖ್ಯ, ಮೈತ್ರಿ, ಸ್ನೇಹ. सुहृदो भावः "अण्" (५-१-१३०)।

उभयपदवृद्धिः (७-३-१९)। "एतत् कृत्वा प्रियमनुचितप्रार्थनावर्तिनो मे सौहार्दाद्वा विधुर इति वा मय्यनुक्रोशबुद्ध्या" मेघ० २-५२।

सौहार्द ಸೌಹಾರ್ದ, सौहृद ಸೌಹೃದ, सौहृदय्य ಸೌಹೃದಯ್ಯ (न०) ಸ್ನೇಹ, ಸಖ್ಯ, ಮೈತ್ರಿ. सौहृदस्य भावः "ष्यञ्"। वा हृद्भावः (६-३-५१)। पक्षे सौहृदय्यम्।

सौहित्य ಸೌಹಿತ್ಯ (न०) 1. ತೃಪ್ತಿ, ತುಷ್ಟಿ, ಸಮಾಧಾನ. सुहितस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "उत्तीर्णभारलघुनाप्यलघूलपौघसौहित्यनिःसहतरेण तरोरधस्तात्" माघ० ५-६२। 2. ಪೂರ್ತಿ, ಪೂರ್ಣತೆ, ತುಂಬಿರುವುದು. "सौहित्यं तर्पणं तृप्तिः" अम०।

सौहृद ಸೌಹೃದ (न०) ಸ್ನೇಹ, ಸಖ್ಯ, ಮೈತ್ರಿ. सुहृदो भावः कर्म वा "अण्" (५-१-१३०)। "यदुपुङ्गव बन्धुसौहृदात् त्वयि पाता ससुरो न वासवः" माघ० १६-१२।

स्कन्द ಸ್ಕಂದ (पुं०) 1. ಷಣ್ಮುಖ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. स्कन्दति —स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "यो हेमकुम्भस्तननिःसृतानां स्कन्दस्य मातुः पयसां रसज्ञः" रघु० २-३६। ["कार्तिकेय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಪಾರದ, ಪಾದರಸ. 3. ಶರೀರ, ದೇಹ. "पिण्डोऽस्त्रियां कलं क्षेत्रं शरीरं स्कन्दपञ्जरी" त्रिकाण्ड०। 4. ನದಿಯ ತೀರ. 5. ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಜಾಣ. 6. ಒಂದು ಬಾಲಗ್ರಹ. 7. ಪರಮೇಶ್ವರ. 8. ರಾಜ, ದೊರೆ. 9. ನೆಗೆಯುವುದು, ಎಗರುವುದು.

स्कन्दत् ಸ್ಕಂದತ್ (वि०) 1. ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಒಣಗುತ್ತಿರುವ. 3. ಕಳಚಿ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ, ಜಾರಿ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

स्कन्दन ಸ್ಕಂದನ (न०) 1. ಗಮನ, ನಡೆಯುವುದು. स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಶೋಷಿಸುವುದು, ಒಣಗಿಸುವುದು. 3. ವಿರೇಚನ, ಭೇದಿಯಾಗುವುದು. "स्कन्दनरेचने" त्रिकाण्ड०। "चतुर्विधं यदेतद्धि रुधिरस्य निवारणम्। सन्धानं स्कन्दनं चैव पाचनं दहनं तथा" सुश्रुत० सूत्र०।

स्कन्दनीय ಸ್ಕಂದನೀಯ (वि०) 1. ಒಣಗಬೇಕಾದ. 2. ಒಣಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಒಣಗಿಸಬಹುದಾದ. स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ನಡೆಯಬೇಕಾದ. 5. ನಡೆಯಬಹುದಾದ. 6. ನಡೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. "तव्यः" **स्कन्तव्यः ಸ್ಕನ್ತವ್ಯಃ.**

स्कन्दषष्ठी ಸ್ಕಂದಷಷ್ಠೀ (स्त्री०) ಚೈತ್ರಶುಕ್ಲ ಷಷ್ಠಿ.

स्कन्द्य ಸ್ಕಂದ್ಯ (वि०) 1. ಒಣಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನಡೆಯಿಸಲ್ಪಡುವ. स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

स्कन्ध ಸ್ಕಂಧ (पुं०) 1. ಅಂಸಪ್ರದೇಶ, ಹೆಗಲು. स्कद्यते —स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "घञ्" (३-३-१९)। घः बाहु०। "असुन्" (उ० ४-२०६)। सर्वे सान्ता अदन्ताश्च। 2. (ವೃಕ್ಷದ) ಬೇರಿನಿಂದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ರೆಂಬೆಗಳವರೆಗಿನ ವೃಕ್ಷದ ದೂಲ. "तं चेद्वायौ सरति सरलस्कन्धसङ्घट्टजन्मा" मेघ० १-५३। 3. ರಾಜ, ದೊರೆ. 4. ಸಮೂಹ. 5. ಯುದ್ಧ. 6. ಅಧ್ಯಾಯ, ಗ್ರಂಥದ ಸರ್ಗ ಉಚ್ಛ್ವಾಸ ಉಲ್ಲಾಸ ಮೊದಲಾದುದು. 7. ಶರೀರ, ದೇಹ. 8. ವ್ಯೂಹ, ಗುಂಪು, ಸೈನ್ಯದ ಒಂದು ತಂಡ. "प्रतापोऽग्रे ततः शब्दः परागस्तदनन्तरम्। ययौ पश्चाद्रथादीति चतुस्कन्धेव सा चमूः" रघु० ४-३०। 9. ಬೌದ್ಧರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಐಹಿಕವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆ (ಜ್ಞಾನ). ಇದು—(1) रूपस्कन्धः (2) वेदनास्कन्धः (3) विज्ञानस्कन्धः (4) संज्ञास्कन्धः ಮತ್ತು (5) संस्कारस्कन्धः ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. विशयप्रपञ्चो रूपस्कन्धः। तज्ज्ञानप्रपञ्चो वेदनास्कन्धः। आलयविज्ञानसन्तानो विज्ञानस्कन्धः। नामप्रपञ्चो संज्ञास्कन्धः। वासनाप्रपञ्चः संस्कारस्कन्धः। ಈ ಐದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಆತ್ಮನೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "सर्वकार्यशरीरेषु मुक्त्वाङ्गस्कन्धपञ्चकम्। सौगतानामिवात्मान्यो नास्ति मन्त्रो महीभृताम्" माघ० २-२८। 10. ಮಾರ್ಗ, ರಸ್ತೆ, ದಾರಿ. 11. ರೆಂಬೆ, ಶಾಖೆ, ಕೊಂಬೆ. 12. ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು.

स्कन्धचाप ಸ್ಕಂಧಚಾಪ (पुं०) ಅಡ್ಡ (ಶಿಕ್ಯ) ಯನ್ನು ತೂಗುಹಾಕುವ ಬದಿರಿನ ಅಡ್ಡಕೋಲು, ಕಾವಡಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ತೂಗಾಸರೆ. स्कन्धे चाप इव। "स्कन्धचापो विहङ्गिका" हारा०।

स्कन्धतरु ಸ್ಕಂಧತರು (पुं०) ನಾರಿಕೇಳವೃಕ್ಷ, ತೆಂಗಿನ ಮರ. स्कन्धप्रधानस्तरुः।

स्कन्धदेश ಸ್ಕಂಧದೇಶ (पुं०) ಹೆಗಲು, ಅಂಸಪ್ರದೇಶ. स्कन्धस्य देशः।

स्कन्धफल ಸ್ಕಂಧಫಲ (ನಂ) 1. ತೆಂಗಿನ ಮರ, ನಾರಿಕೇಳ ವೃಕ್ಷ. स्कन्धे फलमस्य । 2. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ.

स्कन्धमल्लक ಸ್ಕಂಧಮಲ್ಲಕ (ಪುಂ) ಉದ್ದದ ಕಾಲಿನ ಒಂದು ವಿಧ ನೀರಿನ ಹಕ್ಕಿ.

स्कन्धरुह ಸ್ಕಂಧರುಹ (ಪುಂ) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ. स्कन्धात् रोहति — रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५) ।

स्कन्धवाह ಸ್ಕಂಧವಾಹ (ಪುಂ) ಹೆಗಲಿನಿಂದ ಗಾಡಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊತ್ತು ಸಾಗಿಸುವ ವೃಷಭ (ಎತ್ತು) ಮೊದಲಾದುವು. स्कन्धेन वाहयति — स्कन्ध + वह (प्रापणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४) । "स्कन्धवाहस्तु शङ्कुश्च शृङ्गी गौरक्षधूर्तिलः" हारा० ।

स्कन्धवाहक ಸ್ಕಂಧವಾಹಕ (ಪುಂ) ಗಾಡಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೆಗಲಿನಿಂದ ಹೊರುವ ವೃಷಭ (ಎತ್ತು). स्कन्धेन वहति—वह (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३) ।

स्कन्धशाखा ಸ್ಕಂಧಶಾಖಾ (स्त्री०) ವೃಕ್ಷದ ಬುಡದಿಂದ ಮೊದಲು ಹೊರಟಿರುವ ರೆಂಬೆ. स्कन्धजा शाखा । "स्कन्धशाखाशाले" अम० । "यथा हि स्कन्धशाखानां तरोर्मूलावसेचनम्। एवमाराधने विष्णोः सर्वेषामात्मनश्च हि" भाग० ८-५-४९ ।

स्कन्धावार ಸ್ಕಂಧಾವಾರ (ಪುಂ) 1. ರಾಜಧಾನಿ, ರಾಜನ ಆವಾಸ. 2. ಸೈನ್ಯ. स्कन्धेन सैन्यव्यूहेन राज्ञा वा आव्रियते—आ+वृञ् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१९) । "एतस्मिन्नन्तरे चक्रुः स्कन्धावारनिवेशनम्" रामा० । "अवस्कन्द्य यदुश्रेष्ठः स्कन्धावारं न्यवीविशत्" याद० २२-१०५ ।

स्कन्धिन् ಸ್ಕಂಧಿನ್ (ಪುಂ) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. स्कन्धोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५) । (वि०) 2. ರೆಂಬೆಗಳುಳ್ಳ.

स्कन्न ಸ್ಕನ್ನ (वि०) 1. ಜಾರಿಬಿದ್ದ, ಕಳಚಿಬಿದ್ದ. स्कद्यते —स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२) । 2. ಸ್ರವಿಸಿದ, ಸೋರಿದ. "स्कन्नमात्रं च तद्रेतो वृक्षपत्रेण भूमिपः । प्रतिजग्राह मिथ्या मे न पतेत् रेत इत्युत" भा० आदि० ६४-६४ । 3. ಶುಷ್ಕವಾದ, ಒಣಗಿದ. 4. ಹೊರಟುಹೋದ. 5. ವಿಸರ್ಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಗೆ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ.

स्कन्नवत् ಸ್ಕನ್ನವತ್ (वि०) 1. ಹೊರಟುಹೋದ. 2. ಜಾರಿಬಿದ್ದ, ಕಳಚಿಬಿದ್ದ. 3. ಸ್ರವಿಸಿದ, ಸೋರಿದ. स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "क्तवतुः" (३-२-१०२) । 4. ಒಣಗಿದ, ಶುಷ್ಕವಾದ.

स्कान्द ಸ್ಕಾಂದ (ನಂ) ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣ. ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣವು ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಅಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. स्कन्दस्येदम् "अण्" (४-३-१२०) । ಇದು ತಾಮಸಪುರಾಣಗಳ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು. "मात्स्यं कौर्मं तथा लैङ्गं शैवं स्कान्दं तथैव च । आग्नेयं च षडेतानि तामसानि निबोधत" ।। ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣವು ಸಪ್ತಖಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಬತ್ತೊಂದು ಸಹಸ್ರಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ (ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ) ರಚಿತವಾಗಿರುವುದು. "स्कान्दाह्वयस्तत्र खण्डाः सप्तैव परिकल्पिताः । एकाशीतिसहस्रं तु स्कान्दं सर्वाघकृन्तनम् ॥

ಇದರ ಸಪ್ತಖಂಡಗಳು : (1) माहेश्वरखण्डः (2) वैष्णवखण्डः (3) ब्रह्मखण्डः (4) काशीखण्डः (5) अवन्तीखण्डः (6) नागरखण्डः ಮತ್ತು (7) प्रभासखण्डः ।

ಮಾಹೇಶ್ವರಖಂಡದಲ್ಲಿ — ಪುರಾಣೋಪಕ್ರಮ ಸ್ಕಂದನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವರ್ಣನೆ ದಕ್ಷಯಜ್ಞಕಥೆ ಶಿವಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯ ಫಲ ದೇವೇಂದ್ರನ ಚರಿತ್ರೆ ಸಮುದ್ರಮಥನಾಖ್ಯಾನ ಪಾರ್ವತಿಯ ಉಪಾಖ್ಯಾನ ಪಾರ್ವತೀ ಪರಮೇಶ್ವರರ ವಿವಾಹ. ಕುಮಾರೋತ್ಪತ್ತಿ ತಾರಕಾಸುರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಪಾಶುಪತಾಖ್ಯಾನ ಚಂಡಿಯ ಆಖ್ಯಾನ ನಾರದಸಮಾಗಮ ಕುಮಾರಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ನದೀಸಾಗರ ಕೀರ್ತನ ತಾರಕಾಸುರವಧೆ ವಾಸುದೇವಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಅನೇಕ ತೀರ್ಥಗಳ ವರ್ಣನೆ ಪಾಂಡವರ ಪುಣ್ಯಕಥೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳ ವರ್ಣನೆ.

ವೈಷ್ಣವಖಂಡದಲ್ಲಿ—ಭೂಮಿ-ವರಾಹೋಪಾಖ್ಯಾನ ಕಮಲಾ-ಶ್ರೀನಿವಾಸರ ಕಥೆ, ಭರದ್ವಾಜ ಕಥೆ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಾಖ್ಯಾನ ಪುರುಷೋತ್ತಮಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಅಂಬರೀಷ ಕಥೆ ಇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನೋಪಾಖ್ಯಾನ ಜೈಮಿನಿಯ ಉಪಾಖ್ಯಾನ ನಾರದೋಪಾಖ್ಯಾನ ನೀಲಕಂಠೋಪಾಖ್ಯಾನ ನಾರಸಿಂಹ ವರ್ಣನೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಗತಿ ರಥಯಾತ್ರಾವಿಧಿ ಶಯನೋತ್ಸವಕೀರ್ತನ ದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿಯ ಉಪಾಖ್ಯಾನ ಡೋಲೋತ್ಸವ ದಶಾವತಾರಕಥೆ ಬದರೀಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಪಂಚಾಮೃತ ಸ್ನಾನ ಪುಣ್ಯ ಘಂಟಾನಾದಾದಿ ಫಲ ನೈವೇದ್ಯಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಹರಿವಾಸರ ಕೀರ್ತನ ಅಖಂಡೈಕಾದಶೀ ಪುಣ್ಯ ಜಾಗರಣೆಯ ಫಲ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಮಾಘಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಖಂಡದಲ್ಲಿ — ಸೇತುಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಚಕ್ರತೀರ್ಥಾದಿ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಕುಂಡಾದಿ ವರ್ಣನೆ ರಾಮತೀರ್ಥ ಲಕ್ಷ್ಮೀತೀರ್ಥ ಶಂಖಾದಿ ತೀರ್ಥಗಳ ಮಹಿಮೆ. ಧನುಷ್ಕೋಟ್ಯಾದಿ ಮಹಿಮೆ. ರಾಮನಾಥನ ಮಹಿಮೆ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನೋಪದೇಶ ಯಾತ್ರಾವಿಧಾನಕಥನ ವರ್ಣಗಳ ಮತ್ತು ಆಶ್ರಮಗಳ ಧರ್ಮತತ್ತ್ವನಿರೂಪಣೆ ದೇವಸ್ಥಾನ ವಿಭಾಗ ಜಾತಿಭೇದಕಥನ ಸ್ಮೃತಿಧರ್ಮಗಳ ನಿರೂಪಣೆ ವೈಷ್ಣವಧರ್ಮ ದಾನಪ್ರಶಂಸೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಖಂಡೋತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ — ಪರಶಿವನ ಅದ್ಭುತವಾದ ಮಹಿಮೆ ಪಂಚಾಕ್ಷರ ಮಹಿಮೆ ಗೋಕರ್ಣ ಮಹಿಮೆ ಶಿವರಾತ್ರಿಯ ಮಹಿಮೆ ಪ್ರದೋಷವ್ರತ ಕೀರ್ತನ ಉಮಾಮಾಹೇಶ್ವರ ವ್ರತ ರುದ್ರಾಕ್ಷಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆ.

ಕಾಶೀಖಂಡದಲ್ಲಿ—ಪತಿವ್ರತಾಚರಿತ್ರ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳ ಧ್ರುವಕುಮಾರನ ಮತ್ತು ತಪೋಲೋಕದ ವರ್ಣನೆ ವಾರಾಣಸೀಪ್ರಶಂಸೆ ಪಿಶಾಚಮೋಕ್ಷಾಖ್ಯಾನ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆ.

ಅವಂತೀಖಂಡದಲ್ಲಿ—ಮಹಾಕಾಲವನದ ಉಪಾಖ್ಯಾನ ಶಿವಸ್ತೋತ್ರ ನಾಗಪಂಚಮಿಯ ಮಹಿಮೆ ಗೌರೀವ್ರತೋಪಾಖ್ಯಾನ ನಾನಾತೀರ್ಥಗಳ ವರ್ಣನೆ ದುಂಧುಮಾರೋಪಾಖ್ಯಾನ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆ.

ನಾಗರಖಂಡದಲ್ಲಿ — ಲಿಂಗೋತ್ಪತ್ತಿಸಮಾಖ್ಯಾನ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಕಥೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ತ್ರಿಶಂಕುವಿನ ಸ್ವರ್ಗಾರೋಹಣ ಹಾಟಕೇಶ್ವರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ವೃಪಾಸುರ ವಧೆ ವಿಷ್ಣುಪಾದ ಗೋಕರ್ಣ ಜಮದಗ್ನಿವಧಾಖ್ಯಾನ ವಾರಣಾಸಿ ದ್ವಾರಕಾ ಅವನ್ತೀ ನಗರಗಳು ಬೃಂದಾವನ ಗಂಗಾ ನರ್ಮದಾ ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಗಳು ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರು ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆ.

ಪ್ರಭಾಸಖಂಡದಲ್ಲಿ—ಸೋಮೇಶ ವಿಶ್ವೇಶ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಮೊದಲಾದವರ ಆಖ್ಯಾನ ನರಕೇಶ್ವರ ಸಂವರ್ತೇಶ ನಿಧೀಶ್ವರರ ಕಥೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆ.

स्कान्दपुराण ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣ (न०) "स्कान्द" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

स्खदन ಸ್ಖದನ (न०) 1. ಅಟ್ಟುವುದು, ಓಡಿಸುವುದು. स्खद (स्खदने) स्खदनं विद्रावणम् । 2. ಕತ್ತರಿಸುವುದು. 3. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 4. ಸ್ಥೈರ್ಯ.

स्खदनीय ಸ್ಖದನೀಯ (वि०) 1. ಅಟ್ಟಲ್ಪಡುವ, ಓಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಟ್ಟಬೇಕಾದ, ಓಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಅಟ್ಟಬಹುದಾದ. 4. ಅಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. स्खद (स्खदने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:"। स्खदितव्यः ಸ್ಖದಿತವ್ಯ.

स्खदमान ಸ್ಖದಮಾನ (वि०) 1. ಅಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. स्खद (स्खदने) "शानच्" (३-२-१२४। 2. ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ.

स्खन्न ಸ್ಖನ್ನ (वि०) 1. ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. स्खद (स्खदने) "क्तः" (३-२-१०२)। धातोः दकारस्य दकारात् परस्य निष्ठातस्य च नः (८-२-४२)। 2. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

स्खलत् ಸ್ಖಲತ್ (वि०) 1. ಜಾರುತ್ತಿರುವ, ನೆಲೆತಪ್ಪುತ್ತಿರುವ, ಜಾರಿ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. स्खल (सञ्चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। "शिलष्यद्भिरन्योन्यमुखाग्रसङ्गस्खलत्खलीनं हरिभिर्विलोलैः" माघ० ३-६६। 2. ಬಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ, ಉಗ್ಗುತ್ತಿರುವ. 3. ಎಡವುತ್ತಿರುವ, ಮುಗ್ಗರಿಸುತ್ತಿರುವ. "स्खलतो हि करालम्बः सुहृत्सचिवचेष्टितम्" हितो० ३-१३४। "स्खलन्महेभं प्रपतत्तुरङ्गमं परस्पराश्लिष्टजनं समन्ततः" कुमा० १५-२३। 4. ರೇಗುತ್ತಿರುವ, ಉದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. 5. ತಪ್ಪುದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. 6. ಉಲ್ಲಂಘಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೀರಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಆಜ್ಞಾಭಂಗಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 7. ತೊದಲುತ್ತಿರುವ, ತೊದಲು ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. "वदनकमलकं शिशोः स्मरामि स्खलदसमञ्जसमञ्जुजल्पितं ते" उ० रा० ४-४। 8. ಕುಂಠಿತವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಕುಗ್ಗುತ್ತಿರುವ. 9. ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊರಳಾಡುತ್ತಿರುವ. "व्यचलन् विशङ्कटकटीरकस्थलीशिखरस्खलन्मुखरमेखलाकुलाः" माघ० १३-३४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –न्ती –ನ್ತೀ. "मालेवाज्ञा सपुष्पा नतनृपतिशतैरुह्यते या शिरोभिः सा मय्येव स्खलन्ती प्रथयति विनयालङ्कृतं ते प्रभुत्वम्" मुद्रा० ३-२४। 10. ಉಪಾಯದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ.

स्खलन ಸ್ಖಲನ (न०) 1. ಎಡವುವುದು, ಮುಗ್ಗರಿಸುವುದು. स्खल (सञ्चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು, ತಪ್ಪುದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದು. "यस्यामजिह्मा महतीमपङ्काः सीमानमत्यायतयोऽत्यजन्तः। जनैरजातस्खलनैर्न जातु द्वयेऽ-

ष्यमुच्यन्त विनीतमार्गाः" माघ० ३-५७। 3. ಹೊಡೆತ, ಅಪ್ಪಳಿಸುವುದು. "फलभरपरिणामश्यामजम्बूनिकुञ्जस्खलनमुखरभूरिस्रोतसो निर्झरिण्यः" उ० रा० २-२०। 4. ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು, ಆಜ್ಞೆ ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು. 5. ತೊದಲುವುದು, ತೊದಲು ಮಾತಾಡುವುದು. 6. ಜಾರುವುದು, ನೆಲೆತಪ್ಪಿ ಬೀಳುವುದು. 7. ಕುಂಠಿತವಾಗುವುದು, ಕುಗ್ಗುವುದು, ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. 8. ಚಲಿಸುವುದು, ಹೊರಳಾಡುವುದು, ಚಂಚಲವಾಗಿರುವುದು. 9. ಹರಿದಾಡುವುದು, ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಡೆಯುವುದು, ಅಂಬೆಗಾಲಿಡುವುದು, ತೆವಳುವುದು. "श्रमस्खलनदोषघ्नं स्थविरे च प्रशस्यते। सत्त्वोत्साहबलस्थैर्यधैर्यवीर्यविवर्धनम्" सुश्रुत० चिकित्सा० २४-७७। 10. ಉಪಾಯದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

स्खलित ಸ್ಖಲಿತ (न०) 1. ಎಡವುವುದು, ಮುಗ್ಗರಿಸುವುದು. स्खल (सञ्चलने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಜಾರಿಬೀಳುವುದು. 3. ಉಪಾಯದಿಂದ ಜಾರಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 4. ಕೆಳಗೆ ಸೋರುವುದು, ಸ್ರವಿಸುವುದು. 5. ತೆವಳುವುದು, ಅಂಬೆಗಾಲಿಡುವುದು. 6. ಅಪ್ಪಳಿಸುವುದು, ಹೊಡೆತ. "निजपाणिपल्लवतलस्खलनादभिनासिकाविवरमुत्पतितैः" माघ० ९-५२। 7. ಆಜ್ಞೆ ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು. 8. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 9. ಮಾತಾಡುವಾಗ ತೊದಲುವುದು. 10. ಮಾರ್ಗ ತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದು, ತಪ್ಪುಮಾಡುವುದು. "उत गोत्रस्खलितेषु बन्धनम्" कुमा० ४-८। 11. ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. (वि०) 12. ಚಲಿಸಿದ, ಸ್ಥಾನಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟಿರುವ. स्खल कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 13. ಸೋರಿದ, ಸ್ರವಿಸಿದ, ಜಿನುಗಿದ. 14. ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿಬಿದ್ದ. 15. ಎಡವಿದ, ಮುಗ್ಗರಿಸಿದ. "स्खलिताभिरप्यनुपदं प्रमदाः प्रणयातिभूमिमगमन् गतिभिः" माघ० ९-७८। 16. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "कलयन्नपि सव्यथोऽवतस्थेऽशकुनेन स्खलितः किलेतरोऽपि" माघ० ९-८३। "वलीषु तस्याः स्खलिताः प्रपेदिरे चिरेण नाभिं प्रथमोदबिन्दवः" कुमा० ५-२४।

स्तन ಸ್ತನ (पुं०) ಎದೆ, ಸ್ತನ, ಮೊಲೆ, ಪಯೋಧರ. स्तनति कथयति यौवनोदयम् स्तन्यते शब्द्यते कामुकैरिति वा—ष्टन (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। पुंसि संज्ञायां "घः" (३-३-११८) वा। "सुतनोः स्तनौ च दयितोपगमे तनुरोमराजिपथवेपथवे" माघ० ९-२२। "पन्थानमाशु विजहीहि पुरः स्तनौ ते पश्यन् प्रतिद्विरदकुम्भविशङ्कितेताः" माघ० ५-३४।

स्तनत् ಸ್ತನತ್ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. ष्टन (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "उद्वेलवेगान् स्तनतो गभीरं और्वप्रतिच्छन्दविदीप्तदृष्टीन्" याद० २०-१५।

स्तनतट ಸ್ತನತಟ (त्रि०) ಪಯೋಧರಗಳ ಮೇಲುಭಾಗ, ಸ್ತನಗಳ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಗಿನವರೆಗಿರುವ ಇಳಿಜಾರು ಪ್ರದೇಶ. स्तनयोः तटम् "सीमन्तं निजमनुबध्नती कराभ्यामालक्ष्यस्तनतटबाहुमूलभागा" माघ० ८-६९।

स्तनन ಸ್ತನನ (न०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು. ष्टन (शब्दे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಗುಡುಗು, ಮೇಘದ ಗರ್ಜನೆ. 3. ಸಂಕಟದಿಂದ ನರಳುವುದು. ष्टन + णिच् "ल्युट्"। 4. ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು. 5. ನರಳಿಸುವುದು.

स्तननीय ಸ್ತನನೀಯ (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಶಬ್ದಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. ष्टन (शब्दे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. ष्टन + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಬಹುದಾದ. 5. ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः"। **स्तनितव्यः ಸ್ತನಿತವ್ಯಃ.** णिच् + "तव्यः"। **स्तनयितव्यः ಸ್ತನಯಿತವ್ಯಃ.**

स्तनन्धय ಸ್ತನಂಧಯ (पुं०) 1. ಸ್ತನ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವ ಶಿಶು, ತಾಯಿಯ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಮಗು. स्तनं धयति पिबति—धेट् (पाने) "खश्" (३-२-२९)। मुम् (६-३-६७)। "असंशयं प्राक्तनयोपपत्तेः स्तनन्धयप्रीतिमवाप्स्यसि त्वम्" रघु० १४-७८। 2. ಹಾಲು ಕುಡಿಯುವ ಕರು. "प्रीत्या नियुक्ताँल्लिहतीः स्तनन्धयान् निगृह्य पारीमुभयेन जानुनोः। वर्धिष्णुधाराध्वनि रोहिणीः पयश्चिरं निदध्यौ दुहतः स गोदुहः" माघ० १२-४०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–धयी –ಧಯೀ.**

स्तनप ಸ್ತನಪ (पुं०) 1. ತಾಯಿಯ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಶಿಶು. स्तनौ पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-३)। (वि०) 2. ಎದೆಯ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವ. (स्त्री०) **–पा –ಪಾ** ತಾಯಿಯ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಹೆಣ್ಣುಶಿಶು.

स्तनपान ಸ್ತನಪಾನ (न०) ತಾಯಿಯ ಎದೆಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು.

स्तनपायिन् ಸ್ತನಪಾಯಿನ್ (वि०) ತಾಯಿಯ ಎದೆ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವ. स्तनौ पिबति —पा (पाने)

"णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –पायिनी –ಪಾಯಿನೀ.

स्तनभर ಸ್ತನಭರ (पुं०) (ಸ್ಥೂಲವಾದ) ಸ್ತನಗಳ ಭಾರ. स्तनयोः भरः भारः। "स्तनभरेण जितस्तबकानमन्नवलते वलतेऽभिमुखं तव" माघ० ६-११।

स्तनभव ಸ್ತನಭವ (पुं०) ರತಿಬಂಧದ ಒಂದು ಭೇದ. "स्वजङ्घाद्वयमध्ये तु कृत्वा योषित्पदद्वयम्। स्तनौ धृत्वा रमेत्कामी बन्धः स्तनभवः स्मृतः" स्मरदी०।

स्तनमुख ಸ್ತನಮುಖ (न०) ಕುಚಾಗ್ರ, ಚೂಚುಕ, ಸ್ತನಗಳ ಅಗ್ರಭಾಗ.

स्तनयत् ಸ್ತನಯತ್ (वि०) ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸದ್ದು ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. ष्टन (शब्दे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –यन्ती –ಯಂತೀ.

स्तनयित्नु ಸ್ತನಯಿತ್ನು (वि०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. स्तन (देवशब्दे) + णिच् "इत्नुच्" (उ० ३-२९)। णेरयादेशः (६-४-५५)। "स्तनयित्नोर्मयूरीव चकितोत्कण्ठितं स्थिता" उ० रा० ३-७। 2. ಮೇಘದ ಶಬ್ದ, ಗುಡುಗು. "स्तनयित्नुः पुमान् वारिधरेऽपि स्तनितेऽपि च" मेदि०। 3. ವ್ಯಾಧಿ, ರೋಗ. 4. ಮೃತ್ಯು. "स्तनयित्नुः पयोमुचि। मृत्यौ स्तनिते रोगे च" हेम०। "यदवस्तत्र निस्त्रासा यवनैः स्तनयित्नुभिः" याद० २२-९२। 5. ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ.

स्तनवृन्त ಸ್ತನವೃಂತ (न०) ಸ್ತನಾಗ್ರ, ಚೂಚುಕ.

स्तनाग्र ಸ್ತನಾಗ್ರ (न०) ಚೂಚುಕ, ಸ್ತನಗಳ ತುದಿ.

स्तनान्तर ಸ್ತನಾನ್ತರ (न०) ಸ್ತನಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಹೃದಯ. स्तनयोरन्तरम् मध्यभागः। "विभ्रत्या कौस्तुभन्यासं स्तनान्तरविलम्बितम्" रघु० १०-६२।

स्तनाभोग ಸ್ತನಾಭೋಗ (पुं०) 1. (ಸ್ಥೂಲವಾದ) ಸ್ತನಗಳ ಭಾರ. स्तनयोराभोगः। 2. ಸ್ತನಗಳು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವಿಕೆ.

स्तनित ಸ್ತನಿತ (न०) 1. ಮೇಘದ ಶಬ್ದ, ಗುಡುಗು. स्तन (देवशब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "तोयोत्सर्गस्तनितमुखरो मास्म भूर्विक्लवास्ताः" मेघ० १-३७। (वि०) 2. ಶಬ್ದಮಾಡಿದ, ಕೂಗಾಡಿದ, ಗದ್ದಲಮಾಡಿದ. ष्टन (शब्दे) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "वीचिक्षोभस्तनितविहगश्रेणिकाञ्चीगुणायाः संसर्पन्त्याः स्खलितसुभगं दर्शितावर्तनाभेः" मेघ० १-२८। 3. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ष्टन+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

स्तनितवत् ಸ್ತನಿತವತ್ (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡಿದವನು, ಕೂಗಾಡಿದವನು, ಗದ್ದಲ ಮಾಡಿದವನು. ष्टन (शब्दे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಿದವನು. ष्टन + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

स्तन्य ಸ್ತನ್ಯ (न०) 1. ತಾಯಿಯ ಎದೆಹಾಲು. स्तने भवम् "यत्" (४-३-५५)। "अशेषलोकत्रयमातुरस्याः षाण्मातुरः स्तन्यसुधामधासीत्" कुमा० ११-२४। 2. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. "स नन्दिनीस्तन्यमनिन्दितात्मा सद्वत्सलो वत्सहुतावशेषम्" रघु० २-६९।

स्तबक ಸ್ತಬಕ (पुं०) 1. ಗುಚ್ಛ, ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अबकः" धातोः स्तादेशश्च (उ० ४-९६)। "स्याद्गुच्छकस्तु स्तबकः" अम०। "नवकरनिकरेण स्पष्टबन्धूकसूनस्तबकरचितमेते शेखरं बिभ्रतीव" माघ० ११-४६। 2. ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಅಧ್ಯಾಯ, ಸರ್ಗ.

स्तब्ध ಸ್ತಬ್ಧ (वि०) 1. ಚಲಿಸದೆ ಇರುವ, ಅಲುಗಾಡದೆ ನಿಂತಿರುವ. स्तन्भु (रोधने) सौत्रो धातुः "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವ, ಸಂಚರಿಸದೆ ಇರುವ. "स्तब्धस्य नश्यति यशो विषमस्य मैत्री" हितो० २-१०८।

स्तब्धरोमन् ಸ್ತಬ್ಧರೋಮನ್ (पुं०) ವರಾಹ, ಹಂದಿ. स्तब्धानि रोमाणि यस्य।

स्तभ ಸ್ತಭ (पुं०) ಅಜ, ಆಡು, ಮೇಕೆ. स्तन्भु (रोधने) "कः" (वा० ३-२-५)। "स्तभच्छागबस्तच्छगलका अजे" अम०।

स्तम्ब ಸ್ತಂಬ (पुं०) 1. ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಂತೆ. तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अम्बच्" (उ० ४-९६)। "आरण्यकोपात्तफलप्रसूतिः स्तम्बेन नीवार इवावशिष्टः" रघु० ५-१५। 2. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದೂಲವಿಲ್ಲದ ಗಿಡ. 3. ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅಗೆಯುವ ಸಾಧನ, ಗುದ್ದಲಿ, ಕಳೆ ಗುದ್ದಲಿ.

स्तम्बकरि ಸ್ತಂಬಕರಿ (पुं०) 1. ಧಾನ್ಯ. स्तम्बं करोति —स्तम्ब + डुकृञ् (करणे) "इन्" (३-२-२४)। "धान्यं व्रीहिः स्तम्बकरिः" अम०। (वि०) 2. ಹುಲ್ಲಿನ ಕಂತೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವವನು. "अण्" (३-२-१)। –कारः –ಕಾರಃ.

स्तम्बकरिता ಸ್ತಂಬಕರಿತಾ (स्त्री०) 1. ಹುಲ್ಲುಗಳ ಕಂತೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. स्तम्बकरेर्भावः "तल्" (५-१-११९)।

2. ಸೊಂಪಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು. "न शालेः स्तम्बकरिता वप्तुर्गुणमपेक्षते" मुद्रा० १-३ ।

स्तम्बघन ಸ್ತಂಬಘನ (पुं०) ಕಳೆ ಗುದ್ದಲಿ, ಕಳೆಗಳನ್ನು ಕೀಳುವ ಸಣ್ಣ ಗುದ್ದಲಿ. स्तम्बो हन्यते येन—स्तम्ब+हन (हिंसागत्योः) "अप्" घनादेशश्च (३-३-८३)।

स्तम्बघ्न ಸ್ತಂಬಘ್ನ (पुं०) ಕಳೆ ಗುದ್ದಲಿ, ಕಳೆಗಳನ್ನು ಕೀಳುವ ಸಣ್ಣ ಗುದ್ದಲಿ. स्तम्बो हन्यते येन—स्तम्ब+हन (हिंसागत्योः) "कः" (३-३-८३)।

स्तम्बहनन ಸ್ತಂಬಹನನ (पुं०) ಕಳೆ ಗುದ್ದಲಿ, ಕಳೆಗಳನ್ನು ಕೀಳುವ ಸಣ್ಣ ಗುದ್ದಲಿ. स्तम्बो हन्यतेऽनेन — स्तम्ब + हन (हिंसागत्योः) करं० "ल्युट्" (३-३-११७)।

स्तम्बेरम ಸ್ತಂಬೇರಮ (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. स्तम्बे रमते —रमु (क्रीडायाम्) "अच्" (३-२-१३)। "अचोदयन् दानवबप्रभङ्गे स्तम्बेरमान् सागरपोतकल्पान्" याद० २०-१५। "स्तम्बेरमः परिणिनंसुरसावुपैति" माघ० ५-३४।

स्तम्भ ಸ್ತಂಭ (पुं०) 1. ಸ್ತಂಭ, ಕಂಬ. स्तम्भु (रोधने) सौत्रो धातुः "अच्" (३-१-१३४)। "यस्यां कपोलैः कलधौतधामस्तम्भेषु भेजे मणिदर्पणश्रीः" माघ० ३-४७। 2. ಅಲುಗಾಡದೆ ಇರುವುದು, ಯಾವಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಜಡವಾಗಿರುವುದು. "गात्रस्तम्भः स्तनमुकुलयोरुत्प्रबन्धः प्रकम्पः" मालती० २-५। 3. ಜಡವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಮಂಕುಮಾಡುವುದು. 4. ಅಡ್ಡಿ, ಪ್ರತಿಬಂಧ. "सोऽपश्यत् प्रणिधानेन सन्ततेः स्तम्भकारणम्" रघु० १-७४। 5. ಅಡ್ಡಿ, ನಿಗ್ರಹ, ಹತೋಟಿ. 6. ಕಾಂಡ, ದಂಟು. 7. ಕಾರ್ಯದ ಪ್ರತೀಘಾತ, ಕಾರ್ಯದ ಪ್ರತಿಬಂಧ. ಇದೊಂದು ಸಾತ್ತ್ವಿಕಭಾವ. "स्तम्भः चेष्टाप्रतीघातः भयहर्षामयादिभिः" सा० द० ३-१३६।

स्तम्भन ಸ್ತಂಭನ (न०) 1. ಜಡಗೊಳಿಸುವುದು, ಮಂಕು ಮಾಡುವುದು, ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. स्तम्भु (रोधने) सौत्रो धातुः + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। अग्निस्तम्भनम् जलस्तम्भनम् ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು. "वेलोल्लोलक्षुभितकरुणोज्जृम्भणस्तम्भनार्थम्" उ० रा० ३-३६। 3. ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ, ಶಾಂತತೆ, ಸಮಾಧಾನ. "पराङ्मुखेऽपि दैवेऽत्र कृत्यं कार्यं विपश्चिता। आत्मदोषविनाशाय स्वचित्तस्तम्भनाय च" पञ्चतं० १-३९१। (पुं०) 4. ಮನ್ಮಥನ ಪಂಚಬಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. स्तम्भयति—स्तम्भु+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳು—(1) उन्मादनः (2) शोषणः (3) तापनः (4) स्तम्भनः ಮತ್ತು (5) सम्मोहनः।

स्तम्भनीय ಸ್ತಂಭನೀಯ (वि०) 1. ತಡೆಗಟ್ಟಲ್ಪಡುವ, ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ತಡೆಗಟ್ಟಬೇಕಾದ. 3. ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡಬಹುದಾದ. 4. ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಶಕ್ಯವಾದ. स्तम्भु (रोधने) सौत्रो धातुः+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ಜಡವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಮಂಕು ಹಿಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಮಂಕುಹಿಡಿಸಬಹುದಾದ. 7. ಜಡವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 8. ಮಂಕುಹಿಡಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **स्तम्भितव्यः ಸ್ತಂಭಿತವ್ಯಃ.**

स्तम्भित ಸ್ತಂಭಿತ (वि०) 1. ತಡೆಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. स्तम्भु (रोधने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवन्ध्यतपसा विन्ध्यः स्तम्भितः कुम्भजन्मना" याद० २२-२१८। 2. ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

स्तर ಸ್ತರ (पुं०) 1. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲು ಮಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪದರ, ವರಿಸೆ. स्तीर्यते—स्तॄञ् (आच्छादने) "अप्" (३-३-५७)। 2. ಹಾಸಿಗೆ. (न०) 3. ಹರಡುವುದು.

स्तरण ಸ್ತರಣ (न०) ಹರಡುವುದು, ಹಾಸುವುದು. स्तॄञ् (आच्छादने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

स्तरिमन् ಸ್ತರಿಮನ್ (पुं०) ತಲ್ಪ, ಹಾಸಿಗೆ. स्तॄञ् (आच्छादने) "इमनिच्" (उ० ४-१४७)।

स्तरी ಸ್ತರೀಃ (स्त्री०) 1. ಬಂಜೆ ಹಸು, ಗೊಡ್ಡು ಹಸು. 2. ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. स्तृणाति—स्तॄञ् (आच्छादने) "ईः" (उ० ३-१५८)।

स्तव ಸ್ತವ (पुं०) 1. ಕೊಂಡಾಡುವುದು, ಹೊಗಳುವುದು, ಸ್ತೋತ್ರ. ष्टुञ् (स्तुतौ) "अप्" (३-३-५७)। "तोषमेति वितथैः स्तवैः परस्ते च तस्य सुलभाः शरीरिभिः" माघ० १४-३। 2. ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದು, ಶ್ಲಾಘಿಸುವುದು. स्वार्थे "कः"। स्तवकः।

स्तवन ಸ್ತವನ (न०) ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳುವುದು, ಕೊಂಡಾಡುವುದು. ष्टुञ् (स्तुतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

स्तव्य ಸ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಹೊಗಳಲು ಅರ್ಹನಾದ, ಕೊಂಡಾಟಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. स्तवमर्हति—स्तव "यः" (५-१-६६)। 2. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳ, ಸ್ತುತಿಸಲು ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳ. ता

प्राप्य चित्रामिव तारकेशः स्तव्यैः स्तुतो वन्दिगणैरभौमैः'' यादव० १३-७२।

स्ताव ಸ್ತಾವ (पुं०) ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳುವುದು, ಕೊಂಡಾಡುವುದು. ष्टुञ् (स्तुतौ) "घञ्" (३-३-१८)।

स्तावक ಸ್ತಾವಕ (त्रि०) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನು, ಹೊಗಳುವವನು, ಕೊಂಡಾಡುವವನು. ष्टुञ् (स्तुतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "स्तावकांस्तानभिप्रेत्य पृथुर्वैन्यः प्रतापवान्। मेघनिर्ह्रादिया वाचा प्रहसन्निदमब्रवीत्" भाग० ४-१५-२१।

स्तिमित ಸ್ತಿಮಿತ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡದಿರುವ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ, ಚಲಿಸದಿರುವ, ಒಂದೇ ಕಡೆ ನಿಂತಿರುವ. "प्रसन्नतिहस्तिमितं च वीक्षितं ध्वनिश्च माङ्गल्यमृदङ्गमांसलः" उ० रा० ६-२५। 2. ಆರ್ದ್ರವಾಗಿರುವ, ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುವ, ತೇವವಾಗಿರುವ. स्तिम्यति—ष्टिम (आर्दीभावे) "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಪ್ರಶಾಂತವಾದ, ಆರ್ಭಟವಿಲ್ಲದ. "क्षुभितमुत्कलिकातरलं मनः पय इव स्तिमितस्य महोदधेः" मालती० ३-१०। 4. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. "इति विज्ञापितो राज्ञा ध्यानस्तिमितलोचनः" रघु० १-७३। "स्तिमितोऽचञ्चलार्द्रयोः" मेदि०। "स्तिमितौ क्लिन्ननिश्चलौ" हेम०।

स्तिम्भि ಸ್ತಿಂಭಿ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಸಾಗರ. स्तम्नाति—स्तन्भु (रोधने) सौत्रो धातुः "इन्" धातोरकारस्य इच्च (उ० ४-१२१)। स्तिम्भिः समुद्रः सि० कौ०। 2. ಗೊಂಚಲು, ಗೊನೆ. 3. ಅಡ್ಡಿ, ಅಡಚಣೆ, ತಡೆ.

स्तीर्वि ಸ್ತೀರ್ವಿ (पुं०) 1. ಅಧ್ವರ್ಯು, (ಯಾಗದಲ್ಲಿ) ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದ ಋತ್ವಿಕ್ಕು. स्तृञ् (आच्छादने) "क्विन्" (उ० ४-५६)। 2. ಆಕಾಶ, ಗಗನ. 3. ರಕ್ತ. 4. ಜಲ, ನೀರು. 5. ಇಂದ್ರ.

स्तुत ಸ್ತುತ (वि०) 1. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ष्टुञ् (स्तुतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "वचोभिर्मधुरैः सार्थैः विनम्रेण मया स्तुतः। प्रीतिमानभवद्देवः स्तोत्रं कस्य न तुष्टये" कुमा० १०-९। 2. ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

स्तुति ಸ್ತುತಿ (स्त्री०) 1. ಸ್ತೋತ್ರ, ಹೊಗಳುವುದು, ಕೊಂಡಾಡುವುದು. ष्टुञ् (स्तुतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "स्तुत्या पुरास्याभिरुपासितेन पितामहेनेति निरूपितं नः। सेनापतिः संयति दैत्यमेतं पुरः स्मरारातिसुतो निहन्ति" कुमा० १२-४७। 2. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಶ್ಲಾಘನೆ, "स्तुत्यं स्तुतिभिरर्थ्याभिरुपतस्थे सरस्वती" रघु० ४-६। 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

स्तुतिपाठक ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ (पुं०) ರಾಜನ ಹೊಗಳು ಭಟ. स्तुतिं पठति—पठ (व्यक्तायां वाचि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–व्रतः– ವ್ರತಃ.** स्तुतिरेव व्रतं यस्य।

स्तुत्य ಸ್ತುತ್ಯ (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. स्तुतिमर्हति—स्तुति "यत्" (५-१-६६)। "स्तुत्यं स्तुतिभिरर्थ्याभिरुपतस्थे सरस्वती" रघु० ४-६। 2. ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಶ್ಲಾಘನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ.

स्तुभ ಸ್ತುಭ (पुं०) ಅಜ, ಆಡು, ಹೋತ. स्तुभ्नाति—स्तुन्भु (रोधने) "कः" (वा० ३-२-५)।

स्तुषेय्य ಸ್ತುಷೇಯ್ಯ (पुं०) ಇಂದ್ರ. ष्टुञ् (स्तुतौ) "क्सेय्यः" (उ० ३-९९)।

स्तूप ಸ್ತೂಪ (पुं०) 1. ಮಣ್ಣಿನ ರಾಶಿ. स्तूयते—ष्टुञ् (स्तुतौ) "पः" धातोः दीर्घश्च (उ० ३-२५)। 2. ಬೌದ್ಧ ಸಾಧುಸಂತರ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥ ಪೂಜ್ಯವಸ್ತುವಾಗಿ ಕಾದಿಟ್ಟ ಅವರಿಗೆ ಸೇರಿದ ವಸ್ತುಗಳ ಭಾಗ. 3. ಸಮೂಹ, ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. 4. ಶಕ್ತಿ, ಬಲ.

स्तूयमान ಸ್ತೂಯಮಾನ (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊಗಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. ष्टुञ् (स्तुतौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಹೊಗಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "अथ समुदितहर्षैरादृतो मन्त्रिवृद्धैः सुरपतिदयिताभिः स्तूयमानापदानः" याद० १३-१०८। 3. ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

स्तेन ಸ್ತೇನ (पुं०) 1. ಚೋರ, ತಸ್ಕರ, ಕಳ್ಳ. स्तेनयति—स्तेन (चौर्ये) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "न तं स्तेना न चामित्रा हरन्ति न च नश्यति। तस्माद्राज्ञा निधातव्यो ब्राह्मणेष्वक्षयो निधिः" मनु० ७-८३। 2. ದೇವರಿಗೆ ನಿವೇದನ ಮಾಡದೆ ಭುಜಿಸುವವನು. "इष्टान् भोगान् हि वो देवाः दास्यन्ते यज्ञभाविताः। तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः" गीता ३-१२।

स्तेम ಸ್ತೇಮ (पुं०) ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ತೇವ, ಆರ್ದ್ರತೆ. ष्टिम (आर्द्रीभावे) "घञ्" (३-३-१८)। "तेमस्तेमौ समुन्दने" अम०।

स्तेय ಸ್ತೇಯ (न०) ಕಳ್ಳತನ, ಕದಿಯುವುದು. स्तेनस्य भावः कर्म वा "यत्" नकारलोपश्च (५-१-१२५)।

"प्रत्यक्षं वा परोक्षं वा रात्रौ वा यदि वा दिवा। यत् परद्रव्यहरणं स्तेयं तत्परिकीर्तितम्"।

स्तेयिन् ಸ್ತೇಯಿನ್ (पुं०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ, ತಸ್ಕರ. स्तेयमस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। 2. ಸ್ವರ್ಣಕಾರ, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ.

स्तैन्य ಸ್ತೈನ್ಯ (न०) 1. ಚೌರ್ಯ, ಕಳ್ಳತನ. स्तेनस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। (पुं०) 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ, ತಸ್ಕರ. स्तेन स्वार्थे "ष्यञ्"।

स्तैमित्य ಸ್ತೈಮಿತ್ಯ (न०) 1. ಜಡವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡದಿರುವಂತೆ ಮಂಕಾಗಿರುವಿಕೆ. स्तिमितस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಆರ್ದ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತೇವವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಅಲುಗಾಡದಿರುವಿಕೆ, ಚಲಿಸದಿರುವಿಕೆ. 4. ಶಾಂತತೆ, ನೆಮ್ಮದಿ, ಸಮಾಧಾನ.

स्तोक ಸ್ತೋಕ (पुं०) 1. ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣ, ಬಿಂದು, ಹನಿ, ತೊಟ್ಟು. स्तुच्यते—ष्टुच (प्रसादे) "घञ्" (३-३-१९)। "स्पृशन्ति शरवत्तीक्ष्णाः स्तोकमन्तर्विशन्ति च" माघ० २-७८। 2. ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ. (वि०) 3. ಅಲ್ಪವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪವಾದ. स्तोकेनोन्नतिमायाति स्तोकेनायात्यधोगतिम्" पञ्चतं० १-१६१। 4. ಸಣ್ಣದಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ. "भस्मस्तोकपवित्रलाञ्छनमुरो धत्ते त्वचं रौरवीम्" उ० रा० ४-२०। (क्रि० वि०) 5. ಅಲ್ಪವಾಗಿ, ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ. "स्तोकावशेषितसदाभरणप्रबन्धा" याद० १९-१६। "स्तोकस्त्रिष्वल्पे चातके पुमान्" मेदि०।

स्तोकक ಸ್ತೋಕಕ (पुं०) ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ. स्तोकं कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। स्तोकं कं जलमस्य इति वा। "स्तोककस्य खलु चञ्चुपुटेन म्लानिरुल्लसति तद्घनसङ्घे" नैष० ५-१२७।

स्तोतव्य ಸ್ತೋತವ್ಯ (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಸ್ತುತಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಕೊಂಡಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 4. ಸ್ತುತಿಸಬೇಕಾದ. ष्टुञ् (स्तुतौ) "तव्यः" (३-१-९६)।

स्तोतृ ಸ್ತೋತೃ (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಸುವವನು, ಕೊಂಡಾಡುವವನು. ष्टुञ् (स्तुतौ) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಪ್ರಶಂಸಿಸುವವನು, ಶ್ಲಾಘಿಸುವವನು.

स्तोत्र ಸ್ತೋತ್ರ (न०) 1. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳುವುದು, ಕೊಂಡಾಡುವುದು. ष्टुञ् (स्तुतौ) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)। अस्ति नः स्तुतिवचोऽनृतं तव स्तोत्रयोग्य न च तेन तृप्यसि" माघ० १४-३। 2. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಶ್ಲಾಘನೆ.

स्तोभ ಸ್ತೋಭ (पुं०) 1. ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡುವುದು. स्तुन्भु (रोधने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸಾಮವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ.

स्तोम ಸ್ತೋಮ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. ष्टुञ् (स्तुतौ) "मन्" (उ० १-१३७)। "ऋषीणामुग्रतपसां यमुनातीरवासिनाम्। लवणत्रासितः स्तोमस्त्रातारं त्वामुपस्थितः" उ० रा० १-५१। 2. ಅಧ್ವರ, ಯಾಗ. 3. ಸ್ತೋತ್ರ, ಸ್ತುತಿ. "स्तोमः स्तोत्रेऽध्वरे वृन्दे" अम०। (न०) 4. ಆಹುತಿ. 5. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. 6. ಕಬ್ಬಿಣದ ಅಗ್ರಭಾಗವುಳ್ಳ ದಂಡ, –ಕೋಲು. (वि०) 7. ವಕ್ರವಾದ, ಕುಟಿಲವಾದ.

स्त्यान ಸ್ತ್ಯಾನ (न०) 1. ಸಾಂದ್ರತೆ, ಘನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವೃದ್ಧಿ, ವೈಪುಲ್ಯ. स्त्यै (शब्दसङ्घातयोः) "क्तः" (३-३-११४)। "दधति कुहरभाजामत्र भल्लूकयूनामनुरसितगुरूणि स्त्यानमम्बूकृतानि" उ० रा० २-२१। 2. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ. 3. ನುಣುಪು, ನಯ. 4. ಆಲಸ್ಯ, ಸೋಮಾರಿತನ. "स्त्यानं स्निग्धे प्रतिध्वाने घनत्वालस्ययोरपि" मेदि०। (वि०) 5. ತೇವವಾಗಿರುವ, ಒಣಗದೆ ಇರುವ. "स्त्यानापविद्धघनशोणितशोणपाणिरुत्तंसयिष्यति कचान् तव देवि भीमः" वेणी० १-२१। 6. ನಯವಾಗಿರುವ, ನುಣುಪಾಗಿರುವ. स्त्यै कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 7. ಶಬ್ದಮಾಡುವವನು. 8. ಘನವಾಗಿರುವ, ದಪ್ಪವಾಗಿರುವ. 9. ರಾಶಿಹಾಕುವವನು, ಗುಂಪು ಕೂಡಿಸುವವನು.

स्त्री ಸ್ತ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸು, ವನಿತೆ, ಮಹಿಳೆ. स्त्यायति गर्भोऽस्याम्—स्त्यै (शब्दसङ्घातयोः) "ड्रट्" (उ० ४-१६५)। "स्त्रीणामशिक्षितपटुत्वममानुषीषु सन्दृश्यते किमुत याः प्रतिबोधवत्यः" शाकु० ५-२२। ಮಹಿಳೆಗೆ ಪತಿಯೇ ಪ್ರಿಯತಮ ಪತಿಯೇ ಮಿತ್ರ ಪತಿಯೇ ಸಕಲ ಬಂಧುವರ್ಗ. ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಇಷ್ಟವಿಷಯಗಳೂ ಪತಿಯೇ. ಪತಿಯೇ ನಿಧಿ. ಪತಿಯೇ ಅವಳ ಜೀವಿತ. ಹೀಗೆಯೇ ಪುರುಷನಿಗೂ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯೇ ಸರ್ವಸ್ವ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರಿಬ್ಬರೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವುದು ಅವಶ್ಯವಾದುದು. "प्रेयो मित्रं बन्धुता वा समग्रा सर्वे कामाः शेवधिर्जीवितं च। स्त्रीणां भर्ता धर्मदाराश्च पुंसामित्यन्योन्यं वत्सयोर्ज्ञातमस्तु" मालती० ६-१८। ["पद्मिनी" ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ (ಜಾತಿಯ) ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿವರಕ್ಕೆ "चित्रिणी" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಸ್ತ್ರೀಯರು ಯಾವಾಗಲೂ

ಅಸ್ವತಂತ್ರರು. ಅವರು ಕೆಲವು ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಬದ್ಧರಾಗಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ದಾಂಪತ್ಯ ಸೌಖ್ಯದ ಸವಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬಹುದು. ಪತಿಯಾದವನು ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರಳಾಗಿರಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡಕೂಡದು. "अस्वतन्त्राः स्त्रियः कार्याः पुरुषैः स्वैर्दिवानिशम् । विषयेषु च सज्जन्त्यः संस्थाप्या आत्मनो वशे" मनु० ९-२। ಪತಿಯು ತನ್ನ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಗೆ ಅರ್ಥಸಂಗ್ರಹಣ (ಧನವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಡುವುದು) ಅದರ ವೆಚ್ಚ ದೇವರು ಮತ್ತು ಅತಿಥಿಗಳಿಗಾಗಿ ಪಾಕ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಭರಣ ಶಯನ ಅಸನ ಮೊದಲಾದ ಗೃಹೋಪಕರಣಗಳ ಅವೇಕ್ಷಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೃಹಕೃತ್ಯಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯೋಜಿಸಿ ಆ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅವಳಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕೊಡಬೇಕು. "अर्थस्य सङ्ग्रहे चैनां व्यये चैव नियोजयेत् । शौचे धर्मेऽन्नपक्त्यां च पारिणाह्यस्य चेक्षणे" मनु० ९-११। ಇದು ಈಚಿನ ಕಾಲದ ಮಹಿಳಾಮಣಿಗಳಿಗೆ ಕಹಿಯಾಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಾಚೀನರ ಉಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ ವರ್ತಿಸುವ ನಾರೀಮಣಿಯರು ಈಗ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಹಿಯು ಸರ್ವವಿದಿತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಗೆ ಮಾನ್ಯತೆ ಕೊಡುವವರಾದರೆ "अधर्माभिभवात् कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः। स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसंकरः" गीता १-४१। "संकरस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः" गीता ३-२४॥ ಇದನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸಕಲಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದು. ಅವಳ ಸಹಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನು ಯಾವ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಅರ್ಹನಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯಾಗುವಳು. "सत्यामन्यां सवर्णायां धर्मकार्यं न कारयेत् । सवर्णासु विधौ धर्म्ये ज्येष्ठया न विनेतरा" याज्ञ० १-८८।

ಶುಭಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು : ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣ ಕಾಂತಿ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ನಸುಗೆಂಪು ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುವ ಹೆಂಗಸರು ಬಹಳ ವಿರಳ. ಇದು ಶುಭಲಕ್ಷಣ. "या च काञ्चनवर्णाभा रक्तहस्तसरोरुहा। सहस्राणां तु नारीणां भवेत्सापि पतिव्रता"॥ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಅಂಕುಶ ಕುಂಡಲ ಮತ್ತು ಚಕ್ರಗಳ ಚಿಹ್ನೆಯಿರುವ ಹೆಂಗಸು ರಾಜನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವಳು. "अङ्कुशं कुण्डलं चक्रं यस्याः पाणितले भवेत्। पुत्रं प्रसूयते नारी नरेन्द्रं लभते पतिम्"। ಬೆವರದೆಯೂ ಮೃದುವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅಂಗಾಲುಗಳೂ ರೋಮರಹಿತವಾದ ಮೊಳಕಾಲುಗಳೂ ಆನೆಯ ಸೊಂಡಲಿನ ಆಕಾರದ ತೊಡೆಗಳೂ ಇರುವುದು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶುಭಲಕ್ಷಣ. "अस्वेदिनौ मृदुतली प्रशस्तौ चरणौ स्त्रियाः। शुभे जङ्घे विरोमे च ऊरू हस्तिकरोपमौ"॥ ಪತಿಯು ಜೀವಿಸಿರುವಾಗ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಹೆಂಗಸು ಪತಿಯ ಆಯುಸ್ಸಿನ ಕ್ಷಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣಳಾಗುವಳು. "पत्यौ जीवति या नारी उपोष्य व्रतमाचरेत्। आयुः संहरते पत्युः सा नारी नरकं व्रजेत्"॥

ಗೃಹಿಣೀಧರ್ಮ : ಗೃಹಿಣಿಯು ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಎದ್ದು ಪತಿಯನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಅಂಗಳವನ್ನು ಗೋಮಯದ ನೀರಿನಿಂದ ಶುದ್ಧಮಾಡಿ ರಂಗವಲ್ಲಿಯಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿ ಗೃಹಕೃತ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಅನಂತರ ಮಡಿಯುಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪತಿ ಗುರು ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ವಂದಿಸಿ ಗೃಹದೇವತೆಯನ್ನು (ಮನೆಯ ದೇವರನ್ನು) ಪೂಜಿಸಬೇಕು. ಗೃಹಕೃತ್ಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿ ಅತಿಥಿಗಳಿಗೂ ಪತಿಗೂ ಭೋಜನ ಮಾಡಿಸಿದ ನಂತರ ತಾನೂ ಭೋಜನ ಮಾಡಬೇಕು. "सा शुद्धा प्रातरुत्थाय नमस्कृत्य पतिं सुरम्। प्राङ्गणे मण्डलं दद्यात् गोमयेन जलेन च॥ गृहकृत्यं च कृत्वा च स्नात्वागत्य गृहं सती। गुरुं विप्रं पतिं नत्वा पूजयेत् गृहदेवताम्॥ गृहकृत्यं सुनिर्वृत्य भोजयित्वा पतिं सती। अतिथिं पूजयित्वा च स्वयं भुङ्क्ते सुखं सती" ब्रह्मवै०। 2. ಎರಡನೇ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳ ಒಂದು ವೃತ್ತ. अत्युक्तायाम् "गौ स्त्री" वृ० र०। ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ಗುರು ವರ್ಣಗಳಿರುವುದು ಸ್ತ್ರೀವೃತ್ತ. **ಉದಾ :** साध्वी या स्यात्। मान्या सा स्त्री। 3. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. "श्रुतिः स्त्री वेद आम्नायः" अम०।

स्त्रीगवी ಸ್ತ್ರೀಗವೀ (स्त्री०) ಧೇನು, ಆಕಳು, ಹಸು.

स्त्रीगुरु ಸ್ತ್ರೀಗುರು (पुं०) ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು. स्त्री चासौ गुरुश्च।

स्त्रीघोष ಸ್ತ್ರೀಘೋಷ (पुं०) ಪ್ರಭಾತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. स्त्रीणां घोषो यत्र।

स्त्रीचिह्न ಸ್ತ್ರೀಚಿಹ್ನ (न०) ಸ್ತ್ರೀತ್ವದ ಲಕ್ಷಣ, ಯೋನಿ ಸ್ತನ ಮುಂತಾದುವು.

स्त्रीचौर ಸ್ತ್ರೀಚೌರ (पुं०) 1. ಕಾಮುಕ, ಜಾರ. स्त्रियाश्चौरः। "स्त्रीचौरो रतहिण्डकः" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನು.

स्त्रीता ಸ್ತ್ರೀತಾ (स्त्री०) ಸ್ತ್ರೀತ್ವ, ಸ್ತ್ರೀಭಾವ, ಹೆಂಗಸಾಗಿರುವಿಕೆ. स्त्रियाः भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" स्त्रीत्वम् ಸ್ತ್ರೀತ್ವಮ್.

स्त्रीधन ಸ್ತ್ರೀಧನ (न०) ಹೆಂಗಸಿನ ಆಸ್ತಿ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ಧನ. स्त्रियाः धनम्। ಸ್ತ್ರೀಧನವು ಆರು ವಿಧ. "अध्यग्न्यध्यावाहनिकं दत्तं च प्रीतिकर्मणि। भ्रातृमातृपितृप्राप्तं षड्विधं स्त्रीधनं स्मृतम्' मनु० ९-१९४। (1) ವಿವಾಹಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ತಂದೆ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಧನ ಅಧ್ಯಗ್ನಿ. "विवाहकाले यत् स्त्रीभ्यो दीयते ह्यग्निसन्निधौ। तदध्यग्निकृतं सद्भिः स्त्रीधनं परिकीर्तितम्"। (2) ತಂದೆಯಮನೆಯಿಂದ ಪತಿಯ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಬರುವಾಗ ಕೊಟ್ಟ ಧನ ಅಧ್ಯಾವಾಹನಿಕ. "यत्पुनर्लभते नारी नीयमना तु पैतृकात्। अध्यावाहनिकं नाम तत् स्त्रीधनमुदाहृतम्"। ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ (3) ಪತಿ (4) ಸಹೋದರ (5) ತಾಯಿ ಮತ್ತು (6) ತಂದೆ ಇವರಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಧನ. ಸ್ತ್ರೀಧನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಅದನ್ನು ಖರ್ಚುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಪತಿ ಸುತ ತಂದೆ ಸಹೋದರ ಇವರಾರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. "न भर्ता नैव च सुतो न पिता भ्रातरो न च। आदाने वा विसर्गे वा स्त्रीधने प्रभविष्णवः" कात्यायनः। ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದೆ ಮೃತಳಾದ ಹೆಂಗಸಿನ ಮಾತಾಪಿತೃದತ್ತವಾದ ಸ್ಥಿರಾಸ್ತಿಯು ಸಹೋದರರಿಗೆ ಸೇರತಕ್ಕದ್ದು. "पितृभ्यां चैव यद्दत्तं दुहितुः स्थावरं धनम्। अप्रजायामतीतायां भ्रातृगामि च सर्वदा" कात्यायनः।

स्त्रीधर्म ಸ್ತ್ರೀಧರ್ಮ (पुं०) 1. ಹೆಂಗಸಿನ ರಜಸ್ಸು, ಮುಟ್ಟು. स्त्रिया धर्मः। 2. ಹೆಂಗಸಿನ ಕರ್ತವ್ಯ.

स्त्रीधर्मिणी ಸ್ತ್ರೀಧರ್ಮಿಣೀ (स्त्री०) ರಜಸ್ವಲೆ, ಋತುಮತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. स्त्रीधर्मो रजोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "स्त्रीधर्मिणी वरारोहा शोणितेन परिप्लुता। एकवस्त्राथ पाञ्चाली पाण्डवानभ्यवेक्षत" भा० सभा० १०३-१४।

स्त्रीपण्योपजीविन् ಸ್ತ್ರೀಪಣ್ಯೋಪಜೀವಿನ್ (पुं०) ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟು ಆ ಹಣದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಹೆಂಗಸು ವ್ಯಭಿಚಾರದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಜೀವನ ನಡಸುವವನು. स्त्रीपण्येन उपजीवति—उप + जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

स्त्रीपर ಸ್ತ್ರೀಪರ (पुं०) ವಿಟ, ಕಾಮುಕ. स्त्रीषु परः।

स्त्रीपुंधर्म ಸ್ತ್ರೀಪುಂಧರ್ಮ (पुं०) ಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತು ಪುರುಷರ ವ್ಯವಹಾರ. स्त्री च पुमांश्च स्त्रीपुंसौ तयोर्धर्मः। ಇದು ಅಷ್ಟಾದಶ ವಿವಾದಪದಗಳಲ್ಲೊಂದು.

स्त्रीपुंसलक्षणा ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಲಕ್ಷಣಾ (स्त्री०) ಸ್ತನ ಮೀಸೆ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. स्त्रीपुंसयोर्लक्षणं यस्याः।

स्त्रीपुंसौ ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸೌ (पुं० द्विव०) 1. ಹೆಂಗಸು ಮತ್ತು ಗಂಡಸು. स्त्री च पुमांश्च स्त्रीपुंसौ "अच्" (५-४-७७) निपा०। "स्त्रीपुंसावात्मभागौ ते भिन्नमूर्तेः सिसृक्षया" कुमा० २-७। 2. ಹೆಂಗಸು ಮತ್ತು ಗಂಡಸು ಇವರ ಯುಗ್ಮ, ದ್ವಂದ್ವ. "एषोदिता लोकयात्रा नित्यं स्त्रीपुंसयोः शुभा" मनु० ९-८५।

स्त्रीपूर्व ಸ್ತ್ರೀಪೂರ್ವ (पुं०) ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಹೆಂಗಸನ್ನು ಮುಂದಾಳಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು. स्त्री पूर्वे प्राधान्येन अग्रगामिनी यस्य।

स्त्रीरञ्जन ಸ್ತ್ರೀರಂಜನ (न०) ತಾಂಬೂಲ. स्त्रियं रञ्जयति—रञ्ज (रागे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

स्त्रीरत्न ಸ್ತ್ರೀರತ್ನ (न०) ಶ್ರೇಷ್ಠ ಹೆಂಗಸು, ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಹೆಂಗಸು. "स्त्रीरत्नसृष्टिरपरा प्रतिभाति सा मे" शाकु० २-९।

स्त्रीसभ ಸ್ತ್ರೀಸಭ (न०) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಭೆ. स्त्रीणां नारीणां सभा। सभाशब्दस्य नपुंसकत्वम् (२-४-२४)।

स्त्रैण ಸ್ತ್ರೈಣ (न०) 1. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಮೂಹ. स्त्रीणां समूहः "नञ्" (४-१-८७)। 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸಹಜವಾದ. स्त्रीणामिदम्—स्त्री "नञ्" (४-१-८७)। "कर्णेजपैराहितराज्यलोभा स्त्रैणेन नीता विकृतिं लघिम्ना" भट्टि० ३-७। 3. ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿರುವ. स्त्रीषु भवः "नञ्" (४-१-८७)। 4. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ಬಂದ. स्त्रीभ्यः आगतः—स्त्री "नञ्" (४-१-८७)। 5. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಹಿತವಾದ. स्त्रीभ्यो हितम् "नञ्" (४-१-८७)।

स्थग ಸ್ಥಗ (वि०) ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. स्थगे (संवरणे) "अच्" (३-१-१३४)।

स्थगन ಸ್ಥಗನ (न०) 1. ಮರೆಮಾಡುವುದು, ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು. स्थगे (संवरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। स्थग (आच्छादने) "ल्युट्" वा। 2. ಅಂತರ್ಧಾನವಾಗುವುದು, ಮರೆಯಾಗುವುದು.

स्थगनीय ಸ್ಥಗನೀಯ (वि०) 1. ಮುಚ್ಚಿಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಮುಚ್ಚಿಡಬೇಕಾದ. 3. ಮುಚ್ಚಿಡಬಹುದಾದ. स्थग (आच्छादने) "णिच्" "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 5. ಮರೆಮಾಡಬೇಕಾದ. 6. ಮರೆಮಾಡಬಹುದಾದ.

स्थगयत् ಸ್ಥಗಯತ್ (वि०) 1. ಮುಚ್ಚುತ್ತಿರುವ. 2. ಮರೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्थग (आच्छादने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

स्थगित ಸ್ಥಗಿತ (वि०) 1. ಮುಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. स्थग (आच्छादने) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। "न पुष्पिताऽत्र स्थगितार्करश्मावनन्तताने कतमा लताऽलम्" माघ० ४-३९। "स्थगिताम्बरक्षितितले परितस्तिमिरे जनस्य दृगमन्वयति" माघ० ९-२१। स्थग (आच्छादने) चौरादिक: इति माघ० ४-२४ व्याख्याने।

स्थगी ಸ್ಥಗೀ (स्त्री०) ತಾಂಬೂಲ ಕರಂಡ, ತಾಂಬೂಲದ ಪಾತ್ರೆ. स्थग्यतेऽनया — स्थग (आच्छादने) + णिच् "क:" (वा० ३-३-५८)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

स्थण्डिल ಸ್ಥಂಡಿಲ (न०) 1. ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ. स्थलन्त्यस्मिन्—ष्ठल (स्थाने) "इलच्" (उ० १-५७)। निपा०। "यज्ञे परिष्कृतस्थाने स्यातां स्थण्डिलचत्वरे" शब्दर०। "नित्यं नैमित्तिकं कार्यं स्थण्डिले वा समाचरेत्। हस्तमात्रं तु तत्कुर्याच्चतुरस्रं समन्ततः"॥ 2. ದೇವರ ಧ್ಯಾನ (ತಪ) ಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಸ್ಥಳ. "अशेत सा बाहुलतोपधायिनी निषेदुषी स्थण्डिल एव केवलम्" कुमा० ५-१२। 3. ಬಂಜರು ಭೂಮಿ.

स्थण्डिलशायिन् ಸ್ಥಂಡಿಲಶಾಯಿನ್ (वि०) ವ್ರತಕ್ಕಾಗಿ ಕೇವಲ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗುವವನು. स्थण्डिले शेते—शीङ् (स्वप्ने) "णिनि:" (३-२-८०)। सप्तम्या वा अलुक् (६-३-१४)। पक्षे **स्थण्डिलेशायी ಸ್ಥಂಡಿಲೇಶಾಯೀ.** "मण्डलत्यागमेवैच्छद्वीक्ष्य स्थण्डिलशायिन:" नैष० १७-१८८।

स्थण्डिलेशय ಸ್ಥಂಡಿಲೇಶಯ (पुं०) ವ್ರತಕ್ಕಾಗಿ ಕೇವಲ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗುವವನು. स्थण्डिले शेते — शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। सप्तम्या वा अलुक्। पक्षे **स्थण्डिलशय: ಸ್ಥಂಡಿಲಶಯಃ.**

स्थपति ಸ್ಥಪತಿ (पुं०) 1. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಯಾಗ ಮಾಡಿದವನು. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क:" (वा० ३-३-५८)। स्थ: पति:। 2. ಕಂಚುಕಿ. 3. ಶಿಲ್ಪಿ. 4. ರಾಜ, ದೊರೆ. 5. ಕುಬೇರ. 6. ಸಾರಥಿ. "स्थपति: शिल्पिभेदेऽपि स्थपति: कञ्चुकिन्यपि। जीवेष्टियाजके सूतेऽपि" विश्व०। (वि०) 7. ಮುಖ್ಯ, ಪ್ರಧಾನ, ಶ್ರೇಷ್ಠ. तिष्ठन्ति स्वधर्मे स्था: सन्त:—तेषां पति:। "बृहस्पतिसवेनेष्टं येनासौ स्थपतिर्मत:। प्रासादादिकर: शिल्पी स्थपति: कञ्चुकी मत:" शाश्वत०।

स्थपुट ಸ್ಥಪುಟ (वि०) 1. ಬಹಳ ಕಷ್ಟಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವವನು, ವಿಷಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಜೀವಿಸುವವನು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟು ಮತ್ತೆ ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನು.

स्थल ಸ್ಥಲ (न०) 1. ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಭೂಪ್ರದೇಶ, ತೇವವಿಲ್ಲದೆ ಒಣಗಿಸಿದ ಭೂಮಿ. स्थलति — ष्ठल (स्थाने) "अच्" (३-१-१३४)। "नलिनी निगूढसलिला च यत्र सा स्थलमित्यध: पतति या सुयोधने" माघ० १३-५९। 2. ನೆಲ, ಭೂಮಿ. "पारसीकांस्ततो जेतुं प्रतस्थे स्थलवर्त्मना" रघु० ४-६०। 3. ಪ್ರದೇಶ, ಜಾಗ. "उवाच वाग्मी दशनप्रभाभि: संवर्धितोर:स्थलतारहार: रघु० ५-५२। 4. ಪಟವಾಸ, ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಡೇರೆ, ಗುಡಾರ. "पटवास: पटमयं दूष्यं वस्त्रगृहं स्थलम्" त्रिकाण्ड०। (स्त्रीन०) **–ला –ಲಾ.** ಕೃತ್ರಿಮ ಭೂಮಿ. **–ली –ಲೀ.** ಅಕೃತ್ರಿಮಭೂಮಿ. स्थली अकृत्रिमा चेत्। स्थलान्या। सि० कौ०। "ङीष्" (४-१-४२)।

स्थलकमल ಸ್ಥಲಕಮಲ (न०) ನೆಲದಾವರೆ, ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ. स्थलस्य कमलम्।

स्थलकमलिनी ಸ್ಥಲಕಮಲಿನೀ (स्त्री०) 1. ಬೆಟ್ಟದಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ. 2. ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ. "साभ्रेऽह्नीव स्थलकमलिनीं न प्रबुद्धां न सुप्ताम्" मेघ० २-२३।

स्थलकुमुद ಸ್ಥಲಕುಮುದ (पुं०) ಕರವೀರ ವೃಕ್ಷ, ಗನ್ನೇರಳೆ.

स्थलचर ಸ್ಥಲಚರ (वि०) ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುವವನು, ನೆಲದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡುವವನು. स्थले चरति—चर (गतौ) "ट:" (३-२-१६)।

स्थलपद्म ಸ್ಥಲಪದ್ಮ (न०) ನೆಲದಾವರೆ, ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ. "कूलानि सामर्षतयेव तेनु: सरोजलक्ष्मीं स्थलपद्महासै:" भट्टि० २-३।

स्थलमार्ग ಸ್ಥಲಮಾರ್ಗ (पुं०) ನೆಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ದಾರಿ. **–वर्त्मन् –ವರ್ತ್ಮನ್.** (न०) ಭೂಮಾರ್ಗ. "पारसीकांस्ततो जेतुं प्रतस्थे स्थलवर्त्मना" रघु० ४-६०।

स्थलशुद्धि ಸ್ಥಲಶುದ್ಧಿ (स्त्री०) ಭೂಶುದ್ಧಿ, ಅಶುದ್ಧವಾದ ನೆಲವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು.

स्थलभृङ्गाटक ಸ್ಥಲಶೃಂಗಾಟಕ (पुं०) ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ.

स्थलसीमन् ಸ್ಥಲಸೀಮನ್ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಸರಹದ್ದು, ಮರ್ಯಾದೆ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. स्थलस्य सीमा।

स्थला ಸ್ಥಲಾ (स्त्री०) ಕೃತ್ರಿಮ ಭೂಮಿ, ಸಮಮಾಡಿ ಒಣಗಿಸಿದ ಭೂಮಿ. **–ली –ಲೀ.** ಅಕೃತ್ರಿಮ ಭೂಮಿ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಒಣಗಿದ ಭೂಮಿ. "सैषा स्थली यत्र विचिन्वता त्वां भ्रष्टं मया नूपुरमेकमुर्व्याम्। अदृश्यत त्वच्चरणारविन्दविश्लेषदुःखादिव बद्धमौनम्" सा० द०।

स्थलीदेवता ಸ್ಥಲೀದೇವತಾ (स्त्री०) ಗ್ರಾಮದೇವತೆ, ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುವ ದೇವತೆ. स्थल्या देवता। "पश्यन्तीनां न खलु बहुशो न स्थलीदेवतानां मुक्तास्थूलास्तरुकिसलयेष्वश्रुलेशाः पतन्ति" मेघ० २-४३।

स्थलेशय ಸ್ಥಲೇಶಯ (वि०) 1. ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮಲಗುವವನು. स्थले शेते—शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१८)। 2. ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮಲಗುವ ಪ್ರಾಣಿ.

स्थवि ಸ್ಥವಿ (पुं०) 1. ಕುವಿಂದ, ನೇಯಿಗೆಯವನು. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्विन्" (उ० ४-५६)। ह्रस्वो निपात्यते। स्थविः तन्तुवायः सि० कौ०। 2. ಸ್ವರ್ಗ. 3. ಜಂಗಮವಸ್ತು, ಸಂಚರಿಸುವ ವಸ್ತು, ಚಲಿಸಬಹುದಾದ ವಸ್ತು.

स्थविर ಸ್ಥವಿರ (पुं०) 1. ವೃದ್ಧ, ಹೆಚ್ಚು ವಯಸ್ಸಾದವನು, ಮುದುಕ. तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "किरच्" धातोः वुक् आकारस्य ह्रस्वश्च निपा० (उ० १-५३)। "ऊर्ध्वं प्राणाह्युत्क्रमन्ति यूनां स्थविर आगते। प्रत्युत्थानाभिवादाभ्यां पुनस्तान् प्रतिपद्यते" मनु० २-१२०। 2. ಬ್ರಹ್ಮ. 3. ಭಿಕ್ಷುಕ, ಯಾಚಕ. (वि०) 4. ಸ್ಥಿರವಾದ, ದೃಢವಾದ. (स्त्री०) **–रा –ರಾ.** ವೃದ್ಧೆ, ಮುದುಕಿ, ಹೆಚ್ಚು ವಯಸ್ಸಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು.

स्थविष्ठ ಸ್ಥವಿಷ್ಠ (वि०) ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾದ, ಅತಿ ದೊಡ್ಡದಾದ. अयमेषाम् अतिशयेन स्थूलः—स्थूल "इष्ठन्" (५-३-५५)। परभूतयणो लोपः पूर्वस्य गुणः (६-४-१५६)।

स्थवीयस् ಸ್ಥವೀಯಸ್ (वि०) ಎರಡರಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾದ ಒಂದು. अनयोरयमतिशयेन स्थूलः—स्थूल "ईयसुन्" (५-३-५७)। लस्य लोपः पूर्वस्य गुणः (६-४-१५६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यसी –ಯಸೀ.** "मुहुः प्रतिस्खलितपरायुधा युधि स्थवीयसी रचलनितम्बनिर्झराः" माघ० १७-२१।

स्थाणु ಸ್ಥಾಣು (पुं०) 1. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "णुः" (उ० ३-३७)। "स्थाणुदग्धवपुषस्तपोवन प्राप्य दाशरथिरात्तकार्मुकः" रघु० ११-१३। "स स्थाणुः स्थिरभक्तियोगसुलभो निःश्रेयसायास्तु वः" विक्र० १-१। 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. "ब्रह्मा सुरगुरुः स्थाणुः मनुः कः परमेष्ठचथ" भा० आदि० १-४५। 3. ಗೂಟ, ಮೊಳೆ, ಆಣಿ. "स्थाणौ निषङ्गिण्यनसि क्षणं पुरः शुशोच लाभाय कृतक्रयो वणिक्" माघ० १२-२६। (पुंन०) 4. ರೆಂಬೆಗಳಿಲ್ಲದ ಮೋಟು ಮರ. "स्थाणुरस्त्री ध्रुवः शङ्कुः" अम०। 5. ಈಟಿ, ಭರ್ಜಿ. 6. ವಿಷ್ಣು. दृढानुग्रहस्तिष्ठति इति स्थाणुः। "संशमय्याशिवं सर्वं विश्राण्यापि शिवं बहु। स्वयं न विश्राम्यति यः स स्थाणुः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "सर्वः शर्वः शिवः स्थाणुः" वि० स०। (वि०) 7. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ, ದೃಢವಾಗಿರುವ, ಚಲಿಸದಿರುವ. "अव्ययं च व्ययं चैव यदिदं स्थाणुजङ्गमम्। तत् ससर्ज तदा ब्रह्मा भगवानादिकृद्विभुः" विष्णुपु०।

स्थाण्डिल ಸ್ಥಾಂಡಿಲ (वि०) ವ್ರತಕ್ಕಾಗಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವವನು. स्थण्डिले शेते—स्थण्डिल "अण्" (४-२-१५)। "यः स्थण्डिले व्रतवशाच्छेते स्थण्डिलशाय्यसौ। स्थाण्डिलश्च" अम०।

स्थातव्य ಸ್ಥಾತವ್ಯ (वि०) 1. ಇರಬೇಕಾದ, ನಿಲ್ಲಬೇಕಾದ. 2. ಇರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ನಿಲ್ಲಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಇರಬಹುದಾದ, ನಿಲ್ಲಬಹುದಾದ. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "तव्यः" (३-२-१०२)। "वाणिज्येन गतः स मे गृहपतिः वार्तापि न श्रूयते प्रातस्तज्जननी प्रसूततनया जामातृगेहं गता। बालाहं नवयौवना निशि कथं स्थातव्यमस्मद्गृहे सायं सम्प्रति वर्तते पथिक हे स्थानान्तरे गम्यताम्" शृङ्गारति०।

स्थातृ ಸ್ಥಾತೃ (वि०) ಚಲಿಸದೆ ನಿಲ್ಲುವವನು, ನಿಂತುಬಿಡುವವನು. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "तृच्" (३-१-१३३)। "अचेष्टमानप्रकृतीन्ययांसि स्थाताप्ययस्कान्त इवाभिमुख्यात्" याद० २०-८२।

स्थान ಸ್ಥಾನ (न०) 1. ಸ್ಥಳ, ಪ್ರದೇಶ, ಜಾಗ. स्थीयतेऽत्र—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११७)।

"स्त्रीवत्ससंस्थानजुषा प्रकृत्या स्थानेन चिह्नेन च लक्षणीयौ" याद० १३-१०६। 2. ಗೃಹ, ಮನೆ. "यथार्थशौर्या यदुवीर योधाः स्थानानि चित्तानि च दानवानाम्" याद० २०-१८। 3. ಪ್ರದೇಶ, ಸನ್ನಿವೇಶ. "स्थानानुरूपं प्रसृतैः प्रवाहैः महद्भिरेषा मधुरावदातैः" याद० १८-४७। 4. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. "न खलु भवतां देव्याः स्थानं गृहेऽभिमतं ततः तृणमिव वने शून्ये त्यक्ता न चाप्यनुशोचिता" उ० रा० ३-२२। 5. ರಾಜನ ಉಪಚಯ ಮತ್ತು ಅಪಚಯಗಳ ಅಭಾವ, ರಾಜನೂ ಶತ್ರುವೂ ಸಮಾನಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವಿಕೆ, ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥಿತಿ. ರಾಜನೀತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಹೇಳಿರುವ ತ್ರಿವರ್ಗದಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಉಪಚಯಾಪಚಯಾಭಾವಗಳು ಸ್ಥಾನವೆನಿಸುವುದು. "क्षयः स्थानं च वृद्धिश्च त्रिवर्गो नीतिवेदिनाम्" अम०। ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯಾಗಲಿ ಕ್ಷಯವಾಗಲಿ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆ ಗುಣಾನುಷ್ಠಾನವು, ಕೋಶ ದಂಡಗಳು ಇದ್ದದ್ದು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಇರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು ಸ್ಥಾನವಾಗುವುದು. "यस्मिन् वा गुणे स्थितः स्वकर्मवृद्धिं क्षयं वा नाभिपश्येत् एतत् स्थानम्" अर्थशा० अधि० ७ अध्या० १। 6. ಸಾದೃಶ್ಯ. 7. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳ, ತಕ್ಕುದಾದ ಸ್ಥಳ, ಅವರವರಿಗೆ ಅರ್ಹವಾದ ಸ್ಥಳ. "स्थानेष्वेव नियोक्तव्या भृत्याश्चाभरणानि च। न हि चूडामणिः पादे प्रभवामीति बध्यते" पञ्चतं० १-७८। 8. ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಅಧ್ಯಾಯ ಸರ್ಗ ಪಟಲ ಪರಿಚ್ಛೇದ ಆಶ್ವಾಸ ಇತ್ಯಾದಿ. "पटलः काण्डमस्त्रियाम्। स्थानं प्रकरणं पर्वाह्निकं च ग्रन्थसन्धयः" त्रिकाण्ड०। 9. ಶ್ರೇಣಿ, ದರ್ಜೆ, ವರ್ಗ. मण्डलाधिपतिस्थानम्। न्यायाधीशस्थानम्। प्रांशुपालस्थानम्। सचिवस्थानम् ಇತ್ಯಾದಿ. 10. ಕಾರಣ, ಪ್ರಯೋಜನ. "गुणाः पूजास्थानं गुणिषु न च लिङ्गं न च वयः" उ० रा० ४-११। 11. ಅವಕಾಶ, ಸಂದರ್ಭ. "बहिः सर्वाकारप्रवणरमणीयं व्यवहरन् पराभ्यूहस्थानान्यपि तनुतराणि स्थगयति" मालती० १-१७। 12. ರಾಜ್ಯದ ದಂಡ ಕೋಶ ಪುರ ಮತ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರ ಇವುಗಳ ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ದಾರ್ಢ್ಯ, ಸತ್ತ್ವ. "तैः सार्धं चिन्तयेन्नित्यं सामान्यं सन्धिविग्रहम्। स्थानं समुदयं गुप्तिं लब्धप्रशमनानि च" मनु० ७-५६। 13. ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ವಿಷಯ. "स्थाने शमवतां शक्त्या व्यायामे वृद्धिरङ्गिनाम्। अयथाबलमारम्भो निदानं क्षयसम्पदः" माघ० २-९४। 14. ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ) ಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯ ಸ್ಥಳ. ಈ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳು ಎಂಟು. (1) ಉರಸ್ಸು (ವಕ್ಷಃಸ್ಥಲ) (2) ಕಂಠ (3) ಶಿರಸ್ಸು (4) ಜಿಹ್ವಾಮೂಲ (5) ದಂತ (6) ನಾಸಿಕೆ (ಮೂಗು) (7) ಓಷ್ಠ (ತುಟಿ) ಮತ್ತು (8) ತಾಲು (ದವಡೆ). "अष्टौ स्थानानि वर्णानामुरः कण्ठः शिरस्तथा। जिह्वामूलं च दन्ताश्च नासिकोष्ठौ च तालु च" पा० शि०।

स्थानक ಸ್ಥಾನಕ (न०) 1. ಆಲವಾಲ, ಗಿಡಗಳ ಪಾತಿ, ಗಿಡಮರಗಳಿಗೆ ನೀರು ಹಾಕುವ ಸ್ಥಳ. स्थाने कं जलं यत्र। 2. ಸ್ಥಾನ ಪದದ ಅರ್ಥ. स्थान स्वार्थे "कन्"। 3. ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ. 4. ನೊರೆ.

स्थानच्युत ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ (वि०) 1. ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟ, ಪದವಿಯಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿದಿರುವ. स्थानात् च्युतः। 2. ಒಂದು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ. **–भ्रष्टः –ಭ್ರಷ್ಟಃ.**

स्थानपाल(क) ಸ್ಥಾನಪಾಲ(ಕ) (पुं०) ಕಾವಲುಗಾರ, ಸ್ಥಳವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು. स्थानं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–पालकः –ಪಾಲಕಃ.**

स्थानमाहात्म्य ಸ್ಥಾನಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ (न०) ಸ್ಥಳದ ಮಹಿಮೆ, ಸ್ಥಳದ ಗೌರವ.

स्थानाध्यक्ष ಸ್ಥಾನಾಧ್ಯಕ್ಷ (पुं०) ಸ್ಥಳದ ಯಜಮಾನ, ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. स्थानस्य अध्यक्षः।

स्थानिक ಸ್ಥಾನಿಕ (पुं०) ಸ್ಥಾನಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಸ್ಥಳದ ಯಜಮಾನ. स्थानमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

स्थानिन् ಸ್ಥಾನಿನ್ (वि०) ಸ್ಥಾನವಿಶಿಷ್ಟವಾದ, ಸ್ಥಾನದ ಧರ್ಮ ಹೊಂದಿರುವ. स्थानमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। ಯಾವುದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವುದೋ ಅದು ಸ್ಥಾನಿ. "स्थानिवदादेशोऽनल्विधौ" (१-१-५६)।

स्थानीय ಸ್ಥಾನೀಯ (न०) 1. ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ. स्थानाय हितम्—स्थान "छः" (५-१-५)। (वि०) 2. ಒಂದು ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

स्थाने ಸ್ಥಾನೆ (अव्य०) 1. ಯುಕ್ತ, ನ್ಯಾಯ್ಯ, ಸರಿ. "स्थाने विधोर्वा मदनस्य सख्यं स शम्भुनेत्रे ज्वलति प्रलीनः" नैष० २२-८७। 2. ಕಾರಣ. 3. ಇನ್ನೊಂದರ ಜಾಗದಲ್ಲಿ. "धातोः स्थान इवादेशं सुग्रीवं संन्यवेशयत्" रघु० १२-५८। 4. ಸಾದೃಶ್ಯ. 5. ಸತ್ಯ, ನಿಜ.

स्थापक ಸ್ಥಾಪಕ (वि०) 1. ಸೂತ್ರಧಾರ, ರಂಗಸ್ಥಳದ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ, ರಂಗಮಂಟಪದ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವವನು. स्थापयति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಒಂದು ಶಾಲೆ ಸಂಸ್ಥೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವವನು. 3. ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಮಾಡಿಸುವವನು.

स्थापत्य ಸ್ಥಾಪತ್ಯ (न०) ಕಂಚುಕಿ, ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ದ್ವಾರಪಾಲಕ. तिष्ठन्त्येषु पुरुषाः—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (वा० ३-३-५८)। स्थानां दाराणां पतयः पालकाः स्थपतयः —स्थपतय एव—स्वार्थे "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "स्थापत्यैर्न स्म वित्तस्ते वर्षीयस्त्वचलत्करैः" नैष० २०-१३८।

स्थापन ಸ್ಥಾಪನ (न०) 1. ಪುಂಸವನ, ಗರ್ಭಿಣಿಸ್ತ್ರೀಗೆ ಪುತ್ರಸಂತಾನದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ನಡಸುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. 2. ಸರಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಿ ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. 3. ಸಮಾಧಿ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ಬಾಹ್ಯವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಧ್ಯೇಯದೊಡನೆ ಸೇರಿಸುವುದು. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्थापनं रोपणे पुंसवने" मेदि०। 4. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. "नूनमस्य मणिभूभृता सह स्थापनं निजनिवेशनिष्कुटे" याद० १७-४०।

स्थापना ಸ್ಥಾಪನಾ (स्त्री०) 1. ಇರಿಸುವುದು. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. ರಂಗಸ್ಥಳದ ಯಾಜಮಾನ್ಯ. 3. ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸುವುದು.

स्थापनी ಸ್ಥಾಪನೀ (स्त्री०) ಅಗುರುಶುಂಠಿ. स्थाप्यतेऽनया—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। "पाठाम्बष्ठा विद्धकर्णी स्थापनी श्रेयसी रसा" अम०।

स्थापनीय ಸ್ಥಾಪನೀಯ (वि०) 1. ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ಇರಿಸಲ್ಪಡುವ 6. ಇರಿಸಬೇಕಾದ. 7. ಇರಿಸಬಹುದಾದ. 8. ಇರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ.

स्थापयत् ಸ್ಥಾಪಯತ್ (वि०) 1. ಇರಿಸುತ್ತಿರುವ. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಸಂಸ್ಥೆ ಶಾಲೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಇನ್ನೊಂದರೊಡನೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –यन्ती –ಯಂತೀ.

स्थापित ಸ್ಥಾಪಿತ (वि०) 1. ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "स्थापितामुपरि स्वस्य तां हृदा स मुदा वहन्" नैष० २०-१४४। 3. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಶಾಲೆ ಸಂಸ್ಥೆ ಮೊದಲಾದವು). 4. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "लोकश्रेष्ठे गुणवति वरे स्थापिता त्वं मयैव" मालती० १०-५।

स्थाप्य ಸ್ಥಾಪ್ಯ (वि०) 1. ಇಡಲ್ಪಡುವ, ಇರಿಸಲ್ಪಡುವ. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। 2. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡುವ (ಶಾಲೆ ಸಂಸ್ಥೆ ಮೊದಲಾದುವು).

स्थामन् ಸ್ಥಾಮನ್ (न०) 1. ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಬಲ. तिष्ठत्यनेन—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। 2. ನಾದ, ಧ್ವನಿ. ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನು ಜನಿಸಿದಾಗ ಕುದುರೆಯಂತೆ ಕೂಗಿದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು. अश्वस्येव स्थाम नादः यस्य। ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರುಂಟಾಯಿತು. "स जातमात्रो व्यनदद्यथैवोच्चैःश्रवा हयः। तच्छ्रुत्वान्तर्हितं भूतमन्तरीक्षस्थमब्रवीत्। अश्वस्येवास्य यत् स्थाम नदतः प्रदिशो गतम्। अश्वत्थामैव बालोऽयं तस्मान्नाम्ना भविष्यति" भा० आदि० १४०-४९।

स्थायिन् ಸ್ಥಾಯಿನ್ (पुं०) 1. ಅಂತಃಕರಣವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ರತಿ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳು. तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "णिनिः" (३-२-७८)। ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಈ ಭಾವವು ವಿನಾಶಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವದ್ದಾಗಿದ್ದರೂ ಚಿರಕಾಲ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ರಸಪ್ರತೀತಿಯ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಇದು ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. ಇದು ವಿರುದ್ಧ ಮತ್ತು ಅವಿರುದ್ಧವಾದ ಯಾವ ಭಾವಗಳಿಂದಲೂ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದಲೂ ಇತರ ಭಾವಗಳನ್ನು ತನಗೆ ಉಪಷ್ಟಂಭಕ (ಪೋಷಕ) ವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದಲೂ ಇದು ಸ್ಥಾಯಿಭಾವವಾಯಿತು. "अविरुद्धा विरुद्धा वा यं तिरोधातुमक्षमाः। आस्वादाङ्कुरकन्दोऽसौ भावः स्थायीति सम्मतः" सा० द० ३-१७४। "स्रक्सूत्रवृत्त्या भावानामन्येषामनुगामकः। न तिरोधीयते स्थायी तैरसौ पुष्यते परम्"।। "चिरं चित्तेऽवतिष्ठन्ते सम्बध्यन्तेऽनुबन्धिभिः। रसत्वं ये प्रपद्यन्ते प्रसिद्धाः स्थायिनोऽत्र ते"।। ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ರಾಜನಂತೆಯೂ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಗುರುವಿ

ನಂತೆಯೂ ಈ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವವು ಎಲ್ಲಾ ಭಾವಗಳಿಗೂ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವುದು. "यथा नराणां नृपतिः शिष्याणां च यथा गुरुः। एवं हि सर्वभावानां भावः स्थायी महानिह" नाट्यशास्त्रम्। ಸ್ಥಾಯಿಭಾವವು (1) रतिः (2) हासः (3) शोकः (4) क्रोधः (5) उत्साहः (6) भयम् (7) जुगुप्सा (8) विस्मयः ಎಂದು ಎಂಟು ವಿಧ. शमः ಎಂದು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಭಾವವನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. "रतिर्हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा। जुगुप्सा विस्मयश्चेत्थमष्टौ प्रोक्ताः शमोऽपि च" सा० द० ३-१७५। "स्थायिनोऽर्थे प्रवर्तन्ते भावाः सञ्चारिणो यथा। रसस्यैकस्य भूयांसः तथा नेतुर्महीभृतः" माघ० २-८७। (1) ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೇಮರೂಪವಾದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯು ರತಿ. ಇದು ಶೃಂಗಾರರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. (2) ಮಾತು ಅಂಗಗಳ ವಿಕಾರದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಚಿತ್ತವಿಕಾಸವು ಹಾಸ. ಇದು ಹಾಸ್ಯರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. (3) ಪುತ್ರಮಿತ್ರಾದಿ ವಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಇಷ್ಟವಸ್ತುನಾಶದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಚಿತ್ತವೈಕ್ಲವ್ಯವು ಶೋಕ. ಇದು ಕರುಣರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. (4) ಗುರು ಬಂಧುಗಳು ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಅಪರಾಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರಜೋಗುಣವು ಕ್ರೋಧವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದು. ಇದು ರೌದ್ರರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. (5) ಶತ್ರುವಿನ ಪರಾಕ್ರಮ ಇತರರ ಔದಾರ್ಯಾತಿಶಯ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯ ಔನ್ನತ್ಯವು ಉತ್ಸಾಹ. ಇದು ವೀರರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. (6) ವ್ಯಾಘ್ರ ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಟ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಚಿತ್ತವೈಕ್ಲವ್ಯವು ಭಯ. ಇದು ಭಯಾನಕರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. (7) ಅಸಹ್ಯವಸ್ತುದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾರೂಪ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯು ಜುಗುಪ್ಸೆ. ಇದು ಬೀಭತ್ಸರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. (8) ಅಲೌಕಿಕವಸ್ತುದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆಶ್ಚರ್ಯವು ವಿಸ್ಮಯ. ಇದು ಅದ್ಭುತರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. (9) ಸಕಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ನೈಸ್ಪೃಹ್ಯಹೊಂದಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸೌಖ್ಯವು ಶಮ. ಇದು ಶಾಂತರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. (वि०) 2. ಸ್ಥಿರವಾದ, ಚಿರಕಾಲವಿರುವ. 3. ಇರುವ, ನಿಂತಿರುವ, ಉಳಿದಿರುವ, ವಾಸಮಾಡಲು ಬಂದು ಸೇರಿರುವ. "सम्पत्स्यन्ते कतिपयदिनस्थायिहंसा दशार्णाः" मेघ० १-२३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **स्थायिनी ಸ್ಥಾಯಿನೀ.** "मदरुचिमरुणेनोद्गच्छता लम्भितस्य त्यजत इव चिराय स्थायिनीमाशु लज्जाम्" माघ० ११-१६।

स्थायिभाव ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ (पुं०) "स्थायिन्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

स्थायुक ಸ್ಥಾಯುಕ (पुं०) 1. ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ, ಒಂದು ಗ್ರಾಮದ ಯಜಮಾನ. स्थातुं शीलमस्य — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "उकञ्" (३-२-१५४)। "स्थायुकोऽधिकृतो ग्रामे" अम०। (वि०) 2. ಇರುವ ಸ್ವಭಾವದ, ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವದ. "आयोधने स्थायुकमन्त्रजातममोघमभ्यर्णमहाहवाय" याद० २-२२।

स्थाल ಸ್ಥಾಲ (न०) 1. ದನ್ತಮೂಲದ ಅಸ್ಥಿ. स्थलति तिष्ठत्यन्नादिकमत्र—ष्ठल (स्थितौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "स्थालैः सह चतुःषष्टिर्दन्ता वै विंशतिर्नखाः" याज्ञ० ३-८५। 2. ಲೋಹದ ಭೋಜನ ಪಾತ್ರೆ.

स्थाली ಸ್ಥಾಲೀ (स्त्री०) 1. ಅಡಿಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ, ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. तिष्ठत्यत्रौदनादि — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "आलच्" (उ० १-११३)। "ङीष्" (४-१-६३)। "पिठरः स्थाल्युखा कुण्डम्" अम०। "स्थाल्यां वैडूर्यमय्यां पचति तिलखलं चान्दनैरिन्धनौघैः सौवर्णैर्लाङ्गलाग्रैर्विलिखति वसुधामर्कतूलस्य हेतोः। छित्वा कर्पूरखण्डान् वृतिमिह कुरुते कोद्रवाणां समन्तात्प्राप्येमां कर्मभूमिं न भजति मनुजो यस्तपो मन्दभाग्यः" भर्तृ० १-९६। 2. ಹಸಿರು ಪಾದರಿ. "स्थालं भाजनभेदेऽपि स्थाली स्यात् पाटलोखयोः" मेदि०।

स्थालीपुलाक ಸ್ಥಾಲೀಪುಲಾಕ (पुं०) ಸ್ಥಾಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನದ ಅಗಳು. स्थालीस्थः पुलाकः।

स्थालीपुलाकन्याय ಸ್ಥಾಲೀಪುಲಾಕನ್ಯಾಯ (पुं०) ಸ್ಥಾಲೀಪುಲಾಕವೆಂಬ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ. ಸ್ಥಾಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವವಾದ ಒಂದು ಪುಲಾಕವನ್ನು ನೋಡಿ ಅದರಂತೆಯೇ ಎಲ್ಲವೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಒಂದು ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ನೋಡಿ ಅದರಂತೆಯೇ ಎಲ್ಲವೂ ಸಮೀಚೀನವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯುವ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ. स्थालीस्थः पुलाको भक्तगुलिका यत्र।

स्थालीबिल ಸ್ಥಾಲೀಬಿಲ (न०) ಅಡಿಗೆಯ ಪಾತ್ರದ ಒಳ (ಆಕಾಶ) ಭಾಗ. स्थाल्या बिलम्।

स्थालीबिलीय ಸ್ಥಾಲೀಬಿಲೀಯ (पुं०) ಅಡಿಗೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುದು. स्थालीबिलमर्हति — स्थालीबिल "छः" (५-१-७०)। "यत्" च। **स्थालीबिल्यः ಸ್ಥಾಲೀಬಿಲ್ಯ.**

स्थावर ಸ್ಥಾವರ (पुं०) 1. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವ ಸ್ವಭಾವದ ಪರ್ವತ ವೃಕ್ಷ ಲತೆ ಮೊದಲಾದವು. ಚಲಿಸುವ (ಸಂಚರಿಸುವ) ಸ್ವಭಾವದ ಗೋವು ಅಶ್ವ ಗಜ ಮಹಿಷ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗಿಂತ ಇವು ಭಿನ್ನವಾದವು. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "वरच्" (३-२-१७५)। "यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमालयः" गीता १०-२५। "मान्यः स मे स्थावरजङ्गमानां सर्गस्थितिप्रत्यवहारहेतुः" रघु० २-४४। (न०) 2. ಸ್ಥಿರವಾದ ಆಸ್ತಿ, ಗೃಹ ಕ್ಷೇತ್ರ ಮೊದಲಾದವು. ಸ್ಥಿರವಾದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೊಬ್ಬರಿಗೆ ಮಾರಕೂಡದು. "स्थावरं धनमन्यस्मै स्थिते सान्निध्यवर्तिनि। योग्ये क्रेतरि विक्रेतुं न शक्तः स्थावराधिपः"। (वि०) 3. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ, ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವ. "रोदोरन्ध्रं व्यश्नुवानानि लोलैरङ्गस्यान्तर्मार्पितैः स्थावराणि" माघ० १८-१५। 4. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಒಂದೇ ಕಡೆ ನಿಂತಿರುವ. "काठिन्यं स्थावरे काये भवता सर्वमर्पितम्। इदं तु ते भक्तिनम्रं सतामाराधनं वपुः" कुमा० ६-७३। 5. ಸ್ಥಾವರ ವಿಷ. ವಿಷವು ಸ್ಥಾವರ ಮತ್ತು ಜಂಗಮ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಸ್ಥಾವರ ವಿಷವು ಬೇರು ಎಲೆ ಫಲ ಪುಷ್ಪ ತ್ವಕ್ಕು (ತೊಗಟೆ) ಗಿಡದ ಹಾಲು ರಸ ಸಾರ ಧಾತು ಮತ್ತು ಗಡ್ಡೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿರುವುದು. "स्थावरं जङ्गमं चैव द्विविधं विषमुच्यते। दशाधिष्ठानमाद्यं तु द्वितीयं षोडशाश्रयम्॥ मूलं पत्रं फलं पुष्पं त्वक् क्षीरं सार एव च। निर्यासो धातवश्चैव कन्दश्च दशमः स्मृतः" सुश्रुत० कल्प० २-४। ಈ ಸ್ಥಾವರ ವಿಷವು ಐವತ್ತೈದು ವಿಧ. "इत्येवं पञ्चपञ्चाशत् स्थावरविषाणि भवन्ति" सुश्रुत० कल्प० २-५।

स्थावरादि ಸ್ಥಾವರಾದಿ (न०) ವತ್ಸನಾಭವೆಂಬ ವಿಷ. स्थावरम् आदिः कारणं यस्य।

स्थाविर ಸ್ಥಾವಿರ (न०) ಸ್ಥವಿರತ್ವ, ಮುದಿತನ, ಮುದುಕನಾಗಿರುವಿಕೆ. स्थविरस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)। "गार्हस्थ्येऽप्यथवा बाल्ये यौवने स्थाविरेऽपि वा। यथा फलं समश्नाति तथा त्वं कथयस्व मे" भा०।

स्थासक ಸ್ಥಾಸಕ (पुं०) 1. ಮೈಗೆ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಬಳಿಯುವುದು. तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "सः" बाहु०। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। 2. ಜಲ ಮದ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನೊರೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ಮಂಡಲ, ಬುದ್ಬುದಾಕಾರದ ಮಂಡಲ. "रौक्मा रेजुः स्थासका मूर्तिभाजो दर्पस्येव व्याप्तदेहस्य शेषाः" माघ० १८-५।

स्थास्नु ಸ್ಥಾಸ್ನು (वि०) 1. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ. तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्स्नुः" (३-२-१३९)। "षाड्गुण्यमुपयुञ्जीत शक्त्यपेक्षो रसायनम्। भवन्त्यस्यैवमङ्गानि स्थास्नूनि बलवन्ति च" माघ० २-९३। 2. ಶಾಶ್ವತವಾದ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಇರುವ. "अभिमानधनस्य गत्वरैरसुभिः स्थास्नु यशश्चिचीषतः। अचिरांशुविलासचञ्चला ननु लक्ष्मीः फलमानुषङ्गिकम्" किरा० २-१९। 3. ಸ್ಥಾವರ, ವೃಕ್ಷ ಮೊದಲಾದುದು. "यदाणुमात्रिको भूत्वा बीजं स्थास्नु चरिष्णु च। समाविशति संसृष्टस्तदा मूर्ति विमुञ्चति" मनु० १-५६।

स्थित ಸ್ಥಿತ (वि०) 1. ಚಲಿಸದೆ ನಿಂತಿರುವ, ನಿಂತಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತಿರುವ. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "स्थितः स्थितामुच्चलितः प्रयातां निषेदुषीमासनबन्धधीरः" रघु० २-६। 2. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ, ನೆಲಸಿರುವ. "ममात्र भावैकरसं मनः स्थितं न कामवृत्तिर्वचनीयमीक्षते" कुमा० ५-८२। 3. ನೆಲೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ. "धन्या केयं स्थिता ते शिरसि शशिकला किं नु नामैतदस्याः नामैवास्यास्तदेतत्परिचितमपि ते विस्मृतं कस्य हेतोः" मुद्रा० १-१। 4. ಇರುವ, ಕುಳಿತಿರುವ. "मृणालसूत्रामलमन्तरेण स्थितश्चलच्चामरयोर्द्वयं सः" माघ० ३-३। 5. ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. 6. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ ಬದ್ಧನಾಗಿರುವ. "स्थितं प्रतिज्ञातवति चोर्ध्वनिश्चलयोरपि" मेदि०। (न०) 7. ಇರುವಿಕೆ. ष्ठा भावे "क्तः" (३-३-११४)। "प्रियतमेन यया सरुषा स्थितं न सह सा सहसा परिरम्य तम्" माघ० ६-५७।

स्थितधी ಸ್ಥಿತಧೀ (वि०) ಸ್ಥಿತಪ್ರಜ್ಞ, ದುಃಖಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟೇ ಕಾರಣಗಳಿದ್ದರೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉದ್ವೇಗವಿಲ್ಲದೆ ಸುಖ ಸಾಧನಗಳು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಿಂಚಿತ್ತೂ ಆಸೆಯಿಲ್ಲದೆ ರಾಗ ಭಯ ಕ್ರೋಧಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. स्थिता परमात्मनि प्रतिष्ठिता धीः यस्य। "दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः। वीतरागभयक्रोधःस्थितधीर्मुनिरुच्यते" गीता २-५६।

स्थितप्रज्ञ ಸ್ಥಿತಪ್ರಜ್ಞ (वि०) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತ ಅದರಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಂಡು ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸಕಲ ಕಾಮನೆಗಳನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಿದವನು. स्थिता

परमात्मनि प्रतिष्ठिता प्रज्ञा यस्य । "प्रजहाति यदा कामान् सर्वान्पार्थ मनोगतान्। आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते" गीता २-५५।

स्थितवत् ಸ್ಥಿತವತ್ (वि०) 1. ನಿಂತಿರುವವನು. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಇರುವವನು, ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವವನು. "इत्युदीरितगिरं नृपस्त्वयि श्रेयसि स्थितवति स्थिरा मम" माघ० १४-१७। 3. ನೆಲೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು, ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು. 4. ಕುಳಿತಿರುವವನು.

स्थिति ಸ್ಥಿತಿ (स्त्री०) 1. ಅವಸ್ಥಾನ, ಇರುವಿಕೆ. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तिन्" (३-३-९५)। "रक्षोगृहस्थितिर्मूलमग्निशुद्धौत्वनिश्चयः" उ० रा० १-६। 2. ಚಲಿಸದೆ ನಿಲ್ಲುವುದು. "प्रस्थितायां प्रतिष्ठेथाः स्थितायां स्थितिमाचरेः" रघु० १-८९। 3. ಸ್ಥಿರತೆ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಿಕೆ. "स मानसीं मेरुसखः पितॄणां कन्यां कुलस्य स्थितये स्थितिज्ञः" कुमा० १-१८। 4. ಸ್ವಭಾವ, ಪ್ರಕೃತಿ, ಹುಟ್ಟುಗುಣ. "देव, न शङ्कास्पदमेतत्। यतोऽसौ महाशयो दूरदर्शी। अथवा स्थितिरियं मन्दमतीनाम्" हितो० ४। 5. ಜೀವನೋಪಾಯ. "जग्दार्धैर्नव सल्लकीकिसलयैरस्याः स्थितिं कल्पयन्" मालती० ९-३२। 6. ಮರ್ಯಾದೆ, ಗೌರವ, ಸಭ್ಯತೆ, ವಿನಯ. "अमंस्त चानेन परार्घ्यजन्मना स्थितेरभेत्ता स्थितिमन्तमन्वयम्" रघु० ३-२७। 7. ಮರ್ಯಾದೆ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. "स्थितिः स्त्रियामवस्थाने मर्यादायां च सीमनि" मेदि०। 8. ಪರಿಸ್ಥಿತಿ, ಅವಸ್ಥೆ, ಸನ್ನಿವೇಶ, ಸಂದರ್ಭ. 9. ಕುಳಿತಿರುವಿಕೆ. "आस्यात्वासना स्थितिः" अम०। 10. ಪಾಲನೆ, ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವುದು. "मान्यः स मे स्थावरजङ्गमानां सर्गस्थितिप्रत्यवहारहेतुः" रघु० २-४४। 11. ನಿಯಮ ಪಾಲನೆ, ಶಿಸ್ತಿನ ಪಾಲನೆ. "स्थित्यै दण्डयतो दण्ड्यान् परिणेतुः प्रसूतये। अप्यर्थकामौ तस्यास्तां धर्म एव मनीषिणः" रघु० १-२५। 12. ನ್ಯಾಯ್ಯಪರಿಸ್ಥಿತಿ. 13. ಶಾಸನ, ವಿಧಿ, ಕಟ್ಟಳೆ. 14. ಎಲ್ಲೆ, ಮೇರೆ, ಮಿತಿ. "चलन् समुद्रोऽपि समुज्झति स्थितिम्" माघ० १२-३६। 15. ಘನತೆ, ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ.

स्थितिमत् ಸ್ಥಿತಿಮತ್ (वि०) 1. ಸ್ಥಿರವಾದ, ಅಚಲವಾದ, ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಯಾದ. स्थितिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "अमंस्त चानेन परार्घ्यजन्मना स्थितेरभेत्ता स्थितिमन्तमन्वयम्" रघु० ३-२७। 2. ಶೀಲವಂತ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ.

स्थिर ಸ್ಥಿರ (पुं०) 1. ದೇವತೆ. 2. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. 3. ಶನಿಗ್ರಹ. 4. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 5. ವೃಕ್ಷ. 6. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. 7. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 8. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ವೃಷಭ ಸಿಂಹ ವೃಶ್ಚಿಕ ಮತ್ತು ಕುಂಭರಾಶಿಗಳು. "चरस्थिरद्वयात्मकनामधेया मेषादयोऽमी क्रमशः प्रदिष्टाः"।। (वि०) 9. ಶಾಶ್ವತವಾದ, ಅಲುಗಾಡದಿರುವ, ಅಚಲವಾದ. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "किरच्" टिलोपश्च निपा० (उ० १-५३)। "इत्युदीरितगिरं नृपस्त्वयि श्रेयसि स्थितवति स्थिरा मम" माघ० १४-१७। 10. ಶಾಶ್ವತವಾದ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ ನಾಶವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ. "जगदेकपतेरमुष्य पूजां स्थिरधर्मद्रुममूलसेकरूपाम्" याद० १५-३८। 11. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ, ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. 12. ಗುಣಶಾಲಿ, ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನು. 13. ಕಠಿನಹೃದಯವುಳ್ಳವನು. "अहो स्थिरः कोऽपि तवेप्सितो युवा चिराय कर्णोत्पलशून्यतां गते। उपेक्षते यः श्लथलम्बिनीर्जटाः कपोलदेशे कलमाग्रपिङ्गलाः" कुमा० ५-४७। 14. ದೃಢವಾದ, ನಿಶ್ಚಲವಾದ, ಭದ್ರವಾದ. "अधिकारविलम्बितापवर्गस्थिरसङ्गादपकौतुकस्त्रिवर्गे" याद० १५-७। 15. ಚಲಿಸದೆ ಇರುವ, ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ, ಸ್ಥಾವರ. "स्थिरत्रसविभक्तं ते चिदचिद्भेदचित्रितम्। स्वसृष्टमिदमुद्यानं त्वदन्यो नास्ति रक्षितुम्" याद० १६-११६। 16. ಸ್ಥಿರವಾದ ವಸ್ತುಗಳು :—ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮ ಸತ್ಪುರುಷರ ಬುದ್ಧಿ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯ ಕೀರ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಸ್ಥಿರವಾದ ವಸ್ತುಗಳು :—ಯೌವನ ಧನ (ಐಶ್ವರ್ಯ) ಪ್ರಾಣಗಳ ಜೀವಿತ ಇತ್ಯಾದಿ. ಪುತ್ರಕಳತ್ರಾದಿಗಳು. "अस्थिरं जीवितं लोके अस्थिरं धनयौवनम्। अस्थिरं पुत्रदाराद्यं धर्मः कीर्तिर्यशः स्थिरम्"।

स्थिरचित्त ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತ (वि०) ದೃಢವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. स्थिरं चित्तं यस्य।

स्थिरतर ಸ್ಥಿರತರ (वि०) ಎರಡರಲ್ಲಿ ದೃಢವಾದ ಒಂದು, ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ದೃಢನಾದ ಒಬ್ಬ. अनयोरतिशयेनायं स्थिरः — स्थिर "तरप्" (५-३-५७)।

स्थिरता ಸ್ಥಿರತಾ (स्त्री०) 1. ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಇರುವಿಕೆ. ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವಿಕೆ. स्थिरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಧೈರ್ಯ, ಸ್ಥೈರ್ಯ. "उत्पक्ष्मणोर्नयनयोरुपरुद्धवृत्तिं बाष्पं कुरु स्थिरतया विहतानुबन्धम्" शाकु० ४-१४। "त्वः" (५-१-११९)। **स्थिरत्वम्** ಸ್ಥಿರತ್ವಮ್.

स्थिरदंष्ट्र ಸ್ಥಿರದಂಷ್ಟ್ರ (पुं०) 1. ವರಾಹಾವತಾರವನ್ನೆತ್ತಿದ ವಿಷ್ಣು. 2. ಸರ್ಪ, ಭುಜಂಗವು. "स्थिरदंष्ट्रो भुजङ्गे च वराहाकृतिशार्ङ्गिणि" हेम०।

स्थिरधी ಸ್ಥಿರಧೀ (वि०) ನಿಶ್ಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. स्थिरा धीर्यस्य। "न च योगविधेर्नवेतरः स्थिरधीरापरमात्मदर्शनात्" रघु० ८-२२।

स्थिरपुष्प ಸ್ಥಿರಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ಚಂಪಕ ವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆ ಮರ. स्थिराणि पुष्पाणि यस्य। 2. ವಕುಳ ವೃಕ್ಷ.

स्थिरप्रतिज्ञ ಸ್ಥಿರಪ್ರತಿಜ್ಞ (वि०) 1. ತಾನು ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವವನು. 2. ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪದೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. स्थिरा प्रतिज्ञा यस्य।

स्थिरप्रतिबन्ध ಸ್ಥಿರಪ್ರತಿಬಂಧ (वि०) ಶಾಶ್ವತವಾದ ಅಡಚಣೆಯುಳ್ಳ, ನಿರಂತರವಾದ ವಿಘ್ನವುಳ್ಳ. स्थिरः प्रतिबन्धो यस्य। "सखे, स्थिरप्रतिबन्धो भव। अहं तावत् स्वामिनः चित्तवृत्तिमनुवर्तिष्ये" शाकु० २।

स्थिरबुद्धि ಸ್ಥಿರಬುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ನಿಶ್ಚಲವಾದ ಬುದ್ಧಿ. स्थिरा बुद्धिः। (वि०) 2. ನಿಶ್ಚಲವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. स्थिरा बुद्धिर्यस्य। **–मतिः –ಮತಿಃ.** "स्थिरमतिं सुमतिं कमनीयतां कुशलतां हि नृणामुपभोगिताम्"।

स्थिरयौवन ಸ್ಥಿರಯೌವನ (पुं०) 1. ವಿದ್ಯಾಧರ. स्थिरं यौवनं यस्य। "विद्याधरः कामरूपी खेचरः स्थिरयौवनः" त्रिकाण्ड०। (न०) 2. ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಯ. स्थिरं यौवनम्। "तस्य ते वै फलरसं पिबन्तः पुरुषाः सदा। स्थिरयौवनसम्पन्नाः स्त्रियश्चोत्पलगन्धिकाः" मार्क०। (वि०) 3. ಸ್ಥಿರವಾದ ಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ. स्थिरं यौवनं यस्य। "सत्यभामोत्तमा स्त्रीणां सुभगा स्थिरयौवना। जरां न यास्यति वधूर्यावत्त्वं कृष्ण मानुषः" विष्णुपु०।

स्थिरा ಸ್ಥಿರಾ (स्त्री०) 1. ಭೂಮಿ, ಪೃಥಿವಿ. तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "किरच्" (उ० १-५३)। टिलोपो निपा०। 2. ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ. "स्थिरा भूसालपर्ण्योश्च" कोशः। "सालपर्णी स्थिरा ध्रुवा" अम०।

स्थिरायु ಸ್ಥಿರಾಯು (पुं०) 1. ಶಾಲ್ಮಲಿ ವೃಕ್ಷ, ಬೂರುಗದ ಮರ. (वि०) 2. ಪೂರ್ಣವಾದ ಆಯುಸ್ಸುಳ್ಳ. स्थिरं आयुर्यस्य। "षष्टिं वर्षसहस्राणि वने जीवति शाल्मलिः"।

स्थुरी ಸ್ಥುರೀ (स्त्री०) ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊರುವ ಕುದುರೆ.

स्थुल ಸ್ಥುಲ (वि०) ದೀರ್ಘವಾದ, ಉದ್ದವಾದ. "शुक्लैः सतारैर्मुकुलीकृतैः स्थुलैः कुमुद्वतीनां कुमुदाकरैरिव" माघ० १२-४।

स्थूणा ಸ್ಥೂಣಾ (स्त्री०) 1. ಮನೆಯ ಕಂಬ. तिष्ठति— ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "नः" धातोः ऊत्वं नस्य णत्वं च निपा० (उ० ३-१५)। "या काचित्सहसा महासुरगृहस्थूणा पितामह्यभूत्" दशाव०। 2. ಲೋಹದ ಪ್ರತಿಮೆ, ಲೋಹದ ವಿಗ್ರಹ. "स्थूणा स्यात् सूर्म्यां स्तम्भे गृहस्य च" मेदि०।

स्थूर ಸ್ಥೂರ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ऊरन्" (उ० ५-४)। स्थूरो मनुष्यः सि० कौ०। 2. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು.

स्थूरिन् ಸ್ಥೂರಿನ್ (पुं०) ಮೂಟೆ ಹೊರುವ ಕುದುರೆ.

स्थूरीपृष्ठ ಸ್ಥೂರೀಪೃಷ್ಠ (पुं०) ಹೊಸದಾಗಿ ಏರಲ್ಪಟ್ಟ ಕುದುರೆ, ತರಬೇತಿ ಪಡೆಯದಿರುವ ಕುದುರೆ. "भित्त्वा घोणामायसेनाधिवक्षः स्थूरीपृष्ठो गार्ध्रपक्षेण विद्धः" माघ० १८-२२।

स्थूल ಸ್ಥೂಲ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. सर्वमप्यवहितम् एकत्र स्थित्वा स्रष्टुं शक्तिः प्राप्तिः तयातिप्रकृष्टया विशिष्टः। "स्थित्वैकत्राखिलं स्रष्टुं शक्तिर्या महती सदा। तया प्रकृष्टया शक्त्या विशिष्टः स्थूल उच्यते" इति निरुक्तिः। "अणुर्बृहत्कृशः स्थूलः" वि० स०। 2. ಹಲಸಿನ ಮರ. (न०) 3. ಪರ್ವತದ ಶಿಖರ. (वि०) 4. ಬೃಹತ್ತಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. "स्थूलेन्द्रनीलशकलावलिकोमलेन कण्ठे गुणत्वमलिनां वलयेन भेजे" माघ० ५-४६। 5. ದಪ್ಪನಾಗಿರುವ, ಕೊಬ್ಬಿದ, ಬೊಜ್ಜು ದೇಹದ. 6. ಮಂದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಜಡ. "बहुस्पृशापि स्थूलेन स्थीयते बहिरश्मवत्" माघ० २-७८। 7. ಮಹತ್ತಾದ, ದೊಡ್ಡ ಸ್ವರೂಪದ. "स्थूलास्तावत् प्रावहन् दानकुल्याः" माघ० १८-२६। 8. ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಗಲವಾದ, ವ್ಯಾಪಕವಾದ. "उद्धृतामिव मुहूर्तमैक्षत स्थूलनासिकवपुर्वसुन्धराम्" माघ० १४-७१। 9. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವಷ್ಟು ಆಕಾರವುಳ್ಳ. "द्रवः सङ्घातकठिनः स्थूलः सूक्ष्मो लघुर्गुरुः" कुमा० २-११।

स्थूलक ಸ್ಥೂಲಕ (वि०) 1. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಬೃಹತ್ತಾದ, ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರದ. स्थूल स्वार्थे "कन्"। 2. ದೊಡ್ಡ ವಸ್ತುವಿನಂತಿರುವ, ಬೃಹದಾಕಾರವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವ. स्थूल "कन्" (५-४-३)। "स्थूलादिभ्यः प्रकारवचने कन्" प्रकारो भेदः सादृश्यं च।

स्थूलकन्द ಸ್ಥೂಲಕಂದ (पुं०) 1. ಮಹಾಕಂದ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. स्थूल: कन्द:। 2. ಚೂರಣದ ಗೆಡ್ಡೆ.

स्थूलक्ष्वेड ಸ್ಥೂಲಕ್ಷ್ವೇಡ (पुं०) ಶರ, ಬಾಣ.

स्थूलजिह्व ಸ್ಥೂಲಜಿಹ್ವ (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು.

स्थूलजीरक ಸ್ಥೂಲಜೀರಕ (पुं०) ಕರಿ ಜೀರಿಗೆ.

स्थूलनासिक ಸ್ಥೂಲನಾಸಿಕ (पुं०) 1. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. स्थूला नासिका यस्य। "सूचीरोमा बहुसूरा खनिकः स्थूलनासिको भूक्षित्" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ದಪ್ಪ ಮೂಗುಳ್ಳವನು.

स्थूलपाद ಸ್ಥೂಲಪಾದ (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. स्थूल: पादो यस्य।

स्थूलफल ಸ್ಥೂಲಫಲ (पुं०) 1. ಬೂದುಕುಂಬಳದ ಗಿಡ. स्थूलं फलं यस्य। 2. ಬೂರುಗದ ಮರ. (न०) 3. ಬೂದುಕುಂಬಳಕಾಯಿ. स्थूलं फलम्।

स्थूललक्ष्य ಸ್ಥೂಲಲಕ್ಷ್ಯ (पुं०) 1. ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡುವವನು, ಕೈತುಂಬ ಕೊಡುವವನು. स्थूलैः महद्भिः लक्ष्यते—स्थूल + लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। "अविकत्थनो मानयिता स्थूललक्ष्यः प्रियंवदः। सुहृदश्चान्नपानेन विविधेनाभिवर्षति" भा०। 2. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ.

स्थूलवैदेही ಸ್ಥೂಲವೈದೇಹೀ (स्त्री०) ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ.

स्थूलशाटक ಸ್ಥೂಲಶಾಟಕ (पुं०) ದಪ್ಪವಸ್ತ್ರ, ದುಪ್ಪಟಿ. स्थूलः शाटकः। -शाटिका -ಶಾಟಿಕಾ.

स्थूलशाटी ಸ್ಥೂಲಶಾಟೀ (स्त्री०) ದಪ್ಪವಸ್ತ್ರ, ದುಪ್ಪಟಿ. स्थूला शाटी।

स्थूलशिरस् ಸ್ಥೂಲಶಿರಸ್ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. स्थूलं शिरो यस्य। "बको दाल्भ्यः स्थूलशिराः कृष्णद्वैपायनः शुकः" भा० सभा०। (न०) 2. ದೊಡ್ಡ ಶಿರಸ್ಸು. स्थूलं शिरः। (वि०) 3. ದೊಡ್ಡ ಶಿರಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ದಪ್ಪ ತಲೆಯುಳ್ಳವನು.

स्थूलशीर्षिका ಸ್ಥೂಲಶೀರ್ಷಿಕಾ (स्त्री०) ಮೈಗಿಂತ ದಪ್ಪವಿರುವ ತಲೆಯುಳ್ಳ ಇರುವೆ. स्थूलं शीर्षं यस्य। स्वार्थे "कन्"।

स्थूलहस्त ಸ್ಥೂಲಹಸ್ತ (पुं०) ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು. "दिङ्नागानां पथि परिहरन् स्थूलहस्तावलेपान्" मेघ० १-१४।

स्थूला ಸ್ಥೂಲಾ (स्त्री०) 1. ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ. 2. ಸೌತೆ ಗಿಡ.

स्थूलास्य ಸ್ಥೂಲಾಸ್ಯ (पुं०) ವಿಶಾಲವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ ಸರ್ಪ. स्थूलमास्यं यस्य।

स्थूलिन् ಸ್ಥೂಲಿನ್ (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ.

स्थूलैरण्ड ಸ್ಥೂಲೈರಂಡ (पुं०) ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹರಳು ಗಿಡ. स्थूल एरण्डः।

स्थूलैला ಸ್ಥೂಲೈಲಾ (स्त्री०) ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ.

स्थूलोच्चय ಸ್ಥೂಲೋಚ್ಚಯ (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಮಧ್ಯಮ ಗಮನ, ಆನೆಯ ಒಂದು ರೀತಿಯ ನಡಗೆ. "स्थूलोच्चयेनागमदन्तिकागतां गजोऽग्रयाताग्रकरः करेणुकाम्" माघ० १२-१६। 2. ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ಜಾರಿಬಿದ್ದ ದೊಡ ಬಂಡೆ. 3. ಅಸಾಕಲ್ಯ, ಪೂರ್ಣವಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಅಸಮಗ್ರತೆ. 4. ಆನೆಯ ಕೊಂಬಿನ ರಂಧ್ರ. 5. ವರಂಡ, ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಮೊಡವೆ. "स्थूलोच्चयो वरण्डके। गजानां मध्यमगते गण्डाश्माकात्स्न्र्ययोरपि" हेम०।

स्थेमन् ಸ್ಥೇಮನ್ (न०) 1. ಸ್ಥಿತಿ, ಪಾಲನೆ. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "इमनिन्" बाहु०। "अखिलभुवनजन्मस्थेमभङ्गादिलीले विनतविविधभूतव्रातरक्षैकदीक्षे" श्रीभाष्यम्। ष्ठा ಧಾತುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ इमनिन् ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಈ ರೂಪವಾಗುವುದು. 2. ಸ್ಥೈರ್ಯ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಿಕೆ. स्थिर "इमनिच्" (५-१-१२२)। स्थिरशब्दस्य "स्था" आदेशः (६-४-१५७)। "द्राघीयांसः संहताः स्थेमभाजश्चारूदग्रास्तीक्ष्णतामत्यजन्तः" माघ० १८-३३।

स्थेय ಸ್ಥೇಯ (पुं०) 1. ನ್ಯಾಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವವನು, ವಿವಾದದಲ್ಲಿ ತೀರ್ಪುಕೊಡಲು ಬಂದ ಮಧ್ಯಸ್ಥ. तिष्ठति विवादनिर्णयार्थम्—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "यत" (३-१-९७)। "स्थेयाभ्यां गृध्रचक्राभ्यां वाचा सन्धिः कृतः क्षणात्" हितो० ४-१। 2. ಪುರೋಹಿತ. "स्थेयो विवादपक्षस्य निर्णेतरि पुरोधसि" मेदि०। (वि०) 3. ಸ್ಥಿರತರವಾದ, ಹೆಚ್ಚು ದೃಢವಾದ, ಭದ್ರವಾದ. 4. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ, ಕೂಡಬೇಕಾದ. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "यत्" (३-१-९७)। "बलिनः सन्निकर्षे तु न स्थेयं पण्डितेन वै" हरिवं०।

स्थेयस् ಸ್ಥೇಯಸ್ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಥಿರವಾದ. अयमनयोरतिशयेन स्थिरः—स्थिर "ईयसुन्" (५-३-५७)। स्थिरशब्दस्य स्थादेशः (६-४-१५७)। 2. ಹೆಚ್ಚು ದೃಢವಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -सी -ಸೀ.

"सोपधानां धियं धीराः स्थेयसीं खट्वयन्ति ये" माघ० २-७७। 3. ಶಾಶ್ವತವಾದ, ಅಚಲವಾದ.

स्थेष्ठ ಸ್ಥೇಷ್ಠ (वि०) 1. ಅತಿ ಸ್ಥಿರವಾದ. 2. ಬಹಳ ದೃಢವಾದ. अयमेषामतिशयेन स्थिरः—स्थिर "इष्ठन्" (५-३-५५)।

स्थैर्य ಸ್ಥೈರ್ಯ (न०) 1. ಸ್ಥಿರತೆ, ಭದ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ದೃಢವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಅಚಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. स्थिरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "महेन्द्रसदृशः शौर्ये स्थैर्ये च हिमवानिव" भा० भीष्म० १३-८।

स्थौणेय ಸ್ಥೌಣೇಯ (न०) ಮಾಚಿಪತ್ರೆ. स्थूणाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। "ग्रन्थिपर्णं शुकं बर्हिपुष्पं स्थौणेयकुक्कुरे" अम०।

स्थौणेयक ಸ್ಥೌಣೇಯಕ (न०) ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ.

स्थौर ಸ್ಥೌರ (न०) ಬಲ, ಶಕ್ತಿ.

स्थौरिन् ಸ್ಥೌರಿನ್ (पुं०) ಭಾರವನ್ನು ಹೊರಲು ಅಗಲವಾದ ಹೆಗಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆ. स्थौरं बलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "पृष्ठ्यः स्थौरी" अम०।

स्थौल्य ಸ್ಥೌಲ್ಯ (न०) 1. ದಪ್ಪನಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಬೊಜ್ಜು ಬೆಳೆದಿರುವಿಕೆ. स्थूलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 3. ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಿಕೆ. "एवं कालोऽप्यनुमितः सौक्ष्म्ये स्थौल्ये च सत्तम" भाग० ३-११-३।

स्नपन ಸ್ನಪನ (न०) 1. ಸ್ನಾನ, ಮಜ್ಜನ. ष्णा (शौचे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्वच्छाम्भःस्नपनविधौतमङ्गमोष्ठस्ताम्बूलद्युतिविशदो विलासिनीनाम्" माघ० ८-७०। "ग्लास्नावनुवमां च" (ग० १९०)। अनेन वा मित्त्वम्। पक्षे **स्नापनम्**। 2. ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಸುವುದು.

स्नपनीय ಸ್ನಪನೀಯ (वि०) 1. ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಬಹುದಾದ. ष्णा (शौचे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। वा मित्त्वम् (ग० १९०)। पक्षे **स्नापनीयम् ಸ್ನಾಪನೀಯಮ್**. "तव्यः" (३-१-९६)। **स्नपयितव्यः ಸ್ನಪಯಿತವ್ಯಃ**. पक्षे **स्नापयितव्यः ಸ್ನಾಪಯಿತವ್ಯಃ**.

स्नपित ಸ್ನಪಿತ (वि०) 1. ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ष्णा (शौचे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸೇಚನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿಂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अरुणितमकठोरैर्वेश्म काश्मीरजाम्भःस्नपितमिव तदेतत् भानुभिर्भाति भानोः" माघ० ११-५३। ष्णा+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। वा मित्त्वम्। पक्षे **स्नापितः ಸ್ನಾಪಿತಃ**.

स्नव ಸ್ನವ (पुं०) ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು, ಜಿನುಗುವುದು. स्नु (प्रस्रवणे) "अप्" (३-३-५७)। "स्नवः स्रवे" अम०।

स्नसा ಸ್ನಸಾ (स्त्री०) ಸ್ನಾಯುರಜ್ಜು, ಸ್ನಾಯುವಿನ ಮಾಂಸಲ ಭಾಗದ ಕೊನೆಯದಾದ ಗಟ್ಟಿತಂತು.

स्नात् ಸ್ನಾತ್ (वि०) ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿಯುತ್ತಿರುವ. ष्णा (शौचे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **—न्ती —ನ್ತೀ.** "स्नान्तीनां बृहदमलोदबिन्दुचित्रौ रेजाते रुचिरदृशामुरोजकुम्भौ" माघ० ८-५३।

स्नात ಸ್ನಾತ (वि०) 1. ಸ್ನಾನಮಾಡಿದವನು. स्नाति स्म—ष्णा (शौचे) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "स्नातोऽधिकारी भवति दैवे पैत्रे च कर्मणि"। "स्नाता तिष्ठति कुन्तलेश्वरसुता वारोऽङ्गराजस्वसुः द्यूते रात्रिरियं जिता कमलया देवी प्रसाद्याद्य च"। 2. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿ ಬೇರೆ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದಿರುವವನು, ಸ್ನಾತಕ, ವೇದಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಿ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದಿರುವವನು.

स्नातक ಸ್ನಾತಕ (पुं०) 1. ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸದಿರುವವನು. ष्णा (शौचे) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "विद्यया स्नातीत्येके" आप० ध० १-३०-१। "विद्या व्रतेन चेत्येके" १-३०-३। "तेषु सर्वेषु स्नातकवत् वृत्तिः" १-३०-४। "स विधिपूर्वं स्नात्वा भार्यामधिगम्य गृहस्थधर्मान् प्रयुञ्जानः इमानि व्रतानि अनुकर्षेत् स्नातकः" गौतमध० ९-१। "स्नातकं घातकं जज्ञे जज्ञौ दान्तं कृतान्तवत्। वाचंयमस्य दृष्ट्वैव यमस्येव बिभाय सः" नैष० १७-१८४। 2. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದವನು. ಸ್ನಾತಕನು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ವೇದಾಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ವಿಹಿತವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಅದು ಪೂರ್ಣವಾಗುವ ಮುಂಚೆ ಗೃಹಸ್ಥನಾಗುವವನು **ವ್ರತಸ್ನಾತಕ**. (2) ವೇದಾಧ್ಯಯನಮಾಡಿ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವವನು **ವಿದ್ಯಾಸ್ನಾತಕ**. (3) ವ್ರತವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಪಾಲಿಸಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ವೇದಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಿ ಗೃಹಸ್ಥನಾಗುವವನು **ಉಭಯಸ್ನಾತಕ**. "स्नातकं गुरुमभीष्टमृत्विजं संयुजा च सह मेदिनीपतिम्। अर्घभाज इति कीर्तयन्ति षट् ते च ते युगपदागताः सदः" माघ० १४-५५।

स्नातृ ಸ್ನಾತೃ (ವಿ०) ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವವನು. ष्णा (शौचे) "तृच्" (३-१-१३३)। "स्नातॄणां तिलकैर्मेने स्वमन्तर्दीर्णमेव सः। कृपाणीभूय हृदयं प्रविष्टैरिव तत्र तैः" नैष० १७-१७०।

स्नान ಸ್ನಾನ (न०) 1. ಸ್ನಾನ, ಮಜ್ಜನ. ष्णा (शौचे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "सा मङ्गलस्नानविशुद्धगात्री गृहीतवत्युद्गमनीयवस्त्रा। निर्वृत्तपर्जन्यजलाभिषेका प्रफुल्लकाशा वसुधेव रेजे" कुमा० ७-११। ಸ್ನಾನವು (1) मान्त्रम् (2) भौमम् (3) आग्नेयम् (4) वायव्यम् (5) दिव्यम् (6) वारुणम् ಮತ್ತು (7) मानसम् ಎಂದು ಸಪ್ತ ವಿಧ. "मान्त्रं भौमं तथाग्नेयं वायव्यं दिव्यमेव च। वारुणं मानसं चैव सप्त स्नानं प्रकीर्तितम्॥ आपोहिष्ठेति वै मान्त्रं मृदालम्भस्तु पार्थिवम्। आग्नेयं भस्मना स्नानं वायव्यं गोरजः स्मृतम्। यत्तु सातपवर्षेण स्नानं तद्दिव्यमुच्यते। वारुणं चावगाह्यं च मानसं विष्णुचिन्तनम्"॥ ಎದ್ದು ಸರಿಯಾಗಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಅವರವರ ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರ ಮಾಂತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಸ್ನಾನವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲ ಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾರುಣಸ್ನಾನವು ಉತ್ತಮ. "समस्तं स्नानमुद्दिष्टं मन्त्रस्नानक्रमेण तु। कालदोषादसामर्थ्यात् सर्वं तस्य फलं स्मृतम्"॥ ದೇಹದ ನೈರ್ಮಲ್ಯ ಮತ್ತು ಮನಃಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸ್ನಾನವು ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದು. "नैर्मल्यं भावशुद्धिश्च विना स्नानं न जायते। तस्मान्मनोविशुद्ध्यर्थं स्नानमादौ विधीयते"॥ 2. ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ, ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವುದು. 3. ದೇವರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಅಭಿಷೇಕ. 4. ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಸ್ತು. स्नात्यनेन—ष्णा कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

स्नानचिकित्सक ಸ್ನಾನಚಿಕಿತ್ಸಕ (पुं०) 1. ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು. (न०) 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ರಜಸ್ಸು, ಮುಟ್ಟು. 3. ತಪಶ್ಚರ್ಯೆ, ತಪಶ್ಚರಣೆ. "स्नानचिकित्सकश्चातुर्मास्यव्रतकरे नरे। स्नानचिकित्सकं प्रोक्तं नारीपुष्पतपस्ययोः" हेम०।

स्नानीय ಸ್ನಾನೀಯ (वि०) 1. ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ. स्नानाय हितम् "छः" (५-१-५)। "गङ्गादीनां च तीर्थानां वारि कुम्भप्रपूरितम्। स्नानीयं ते प्रयच्छामि स्नानं कुरु त्रिलोचने"। 2. ಸ್ನಾನಮಾಡುವಾಗ ಉಡುವ (ವಸ್ತ್ರ). "स्नानीयवस्त्रक्रियया पत्रोर्णं वोपयुज्यते" माल० ५-१२। (न०) 3. ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ ಅಥವಾ ನೀರು.

स्नापक ಸ್ನಾಪಕ (पुं०) ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸುವ ಸೇವಕ. ष्णा (शौचे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

स्नायिन् ಸ್ನಾಯಿನ್ (वि०) ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇದು ಅವಗಾಹನ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವವನು. स्नाति—ष्णा (शौचे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "स्नायिनः करसरोरुहयुगं तस्य गर्भधृतदर्भमराजत्" नैष० २१-९।

स्नायु ಸ್ನಾಯು (स्त्री०) ದೇಹದಲ್ಲಿ ವಾಯುವನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ನಾಡಿ, ಸಿರೆ, ಸ್ನಾಯುರಜ್ಜು, ದೇಹದಲ್ಲಿ ಅಂಗ ಪ್ರತ್ಯಂಗಗಳ ಸಂಧಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವ ಗಟ್ಟಿ ರಜ್ಜು. ष्णा (शौचे) "उण्" बाहु०। "खर्जूरद्रुमदघ्नजङ्घमसिततवङ्नद्धविष्वक्ततस्नायुग्रन्थिघनास्थिपञ्जरजरत्कङ्कालमालोक्यते" मालती० ५-१४।

स्नावन् ಸ್ನಾವನ್ (पुं०) ರಸಿಕ. ष्णा (शौचे) "वनिप्" (उ० ४-११२)। उपधादीर्घः नलोपश्च निपा०।

स्निग्ध ಸ್ನಿಗ್ಧ (पुं०) 1. ಸಮಾನ ವಯಸ್ಸಿನ ಮಿತ್ರ, –ಸುಹೃತ್ತು. स्निह्यति—ष्णिह (प्रीतौ) "क्तः" (३-४-७२)। (वि०) 2. ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "सीत्कृतानि मणितं करुणोक्तिः स्निग्धमुक्तमलमर्थवचांसि" माघ० १०-७५। 3. ನುಣುಪಾಗಿರುವ, ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ, ಜಿಡ್ಡಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. "उत्पश्यामि त्वयि तटगते स्निग्धभिन्नाञ्जनाभे सद्यः कृत्तद्विरददशनच्छेदगौरस्य तस्य" मेघ० १-५९। 4. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. "सौदामन्या कनकनिकषस्निग्धया दर्शयोर्वीं तोयोत्सर्गस्तनितमुखरो मा स्म भूर्विक्लवास्ताः" मेघ० १-३७। 5. ಹಿತವಾದ, ಸೌಮ್ಯವಾದ, ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "प्रीतिस्निग्धैर्जनपदवधूलोचनैः पीयमानः" मेघ० १-१६। 6. ನಿಬಿಡವಾದ, ಸಾಂದ್ರವಾದ, ಒತ್ತಾಗೂಡಿದ, ದಟ್ಟವಾದ. "स्निग्धाञ्जनश्यामतनूभिरुन्नतैर्निरन्तराला करिणां कदम्बकैः" माघ० १२-६२। 7. ಮಧುರವಾದ, ಕಿವಿಗೆ ಹಿತವಾದ, ಹೃದಯಂಗಮವಾದ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯುವ (ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ). "स्निग्धगम्भीरनिर्घोषमेकं स्यन्दनमास्थितौ" रघु० १-३६। 8. ಮೃದುವಾದ, ಕೋಮಲವಾದ. "नादस्तावद्विकलकुररीकूजितस्निग्धतारः" मालती० ५-२०।

स्निग्धजन ಸ್ನಿಗ್ಧಜನ (पुं०) ಸ್ನೇಹಿತ, ಮಿತ್ರ, ಗೆಳೆಯ. स्निग्धो जनः । "स्निग्धजनसंविभक्तं हि दुःखं सह्यवेदनं भवति" शाकु० ३ ।

स्निग्धता ಸ್ನಿಗ್ಧತಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರೇಮ. स्निग्धस्य भावः "तल्" (५-१-११९) । "त्वः" **स्निग्धत्वम् ಸ್ನಿಗ್ಧತ್ವಮ್.** 2. ಸ್ನೇಹ.

स्निग्धफला ಸ್ನಿಗ್ಧಫಲಾ (स्त्री०) ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ, ಈಶ್ವರೀ ಹಂಬು.

स्निह्यत् ಸ್ನಿಹ್ಯತ್ (वि०) ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. ष्णिह (प्रीतौ) "शतृ" (३-२-१२४) । स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **स्निह्यन्ती ಸ್ನಿಹ್ಯನ್ತೀ.** "स्निह्यन्ती दृशमपरा निधाय पूर्णं मूर्तेन प्रणयरसेन वारिणेव" माघ० ८-३५ ।

स्नु ಸ್ನು (पुं०) ಪರ್ವತದ ಸಮಪ್ರದೇಶ. ष्णु (प्रस्रवणे) "डुः" (वा० ३-२-१८०) ।

स्नुत ಸ್ನುತ (वि०) ಸ್ರವಿಸಿದ, ಸೋರಿದ, ಜಿನುಗಿದ. ष्णु (प्रस्रवणे) "क्तः" (३-४-७२) ।

स्नुवत् ಸ್ನುವತ್ (वि०) ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ. स्नु (प्रस्रवणे) "शतृ" (३-२-१२४) । "स्नुवतामुना स्तनयुगेन जनितजननीजनादरा" माघ० १५-२३ । स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) ।

स्नुषा ಸ್ನುಷಾ (स्त्री०) ಸೊಸೆ, ಪುತ್ರನ ಪತ್ನಿ. स्नौति— ष्णु (प्रस्रवणे) "सः" (उ० ३-६६) । "समुपास्यत पुत्रभोग्यया स्नुषयेवाविकृतेन्द्रियः श्रिया" रघु० ८-१४ ।

स्नुहि ಸ್ನುಹಿ, **स्नुही ಸ್ನುಹೀ** (स्त्री०) ಮುಂಡಗಳ್ಳಿ. ष्णुह (उद्गिरणे) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। भागुरिमते "टाप्" **स्नुहा ಸ್ನುಹಾ.** "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा" भागुरिः । "मल्लीं चूतवनादिह स्नुहिवने म्लेच्छेन संस्थापितां मालां देवकुलादिवामिषधिया क्षिप्तां श्मशाने शुना" चं० रा० ।

स्नेह ಸ್ನೇಹ (पुं०) 1. ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ, ಸೌಹಾರ್ದ. ष्णिह (प्रीतौ) "घञ्" (३-३-१८) । "पातुं न प्रथमं व्यवस्यति जलं युष्मास्वपीतेषु या नादत्ते प्रियमण्डनापि भवतां स्नेहेन या पल्लवम्" शाकु० ४-८। "दर्शने स्पर्शने वापि श्रवणे भाषणेऽपि वा । यत्र द्रवत्यन्तरङ्गं स स्नेह इति कथ्यते"। 2. ತೈಲ, ಎಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದ ಜಿಡ್ಡಿರುವ ವಸ್ತು. ष्णिह (स्नेहने) "घञ्" (३-३-१९)। "मृदुव्यवहितं तेजो भोक्तुमर्थान् प्रकल्पते । प्रदीपः स्नेहमादत्ते दशयाभ्यन्तरस्थया" माघ० २-८५। 3. ಜಲದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಗುಣ. ಈ ಗುಣವು ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮುದ್ದೆಯಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. ಬತ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ದೀಪವು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಗುಣವು ದೀಪವು ಉರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಜಲದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ನೇಹವು ವಹ್ನಿಯನ್ನು ಆರಿಸುವುದು. ಜಲದ ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಈ ಗುಣವು ನಿತ್ಯ. ಉಳಿದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಅನಿತ್ಯ. "स्नेहो जलेऽणौ नित्योऽयमनित्योऽवयविन्यसौ । तैलान्तरे तत्प्रकर्षात् दहनस्यानुकूलता" भाषाप० । "अविशेषगुणे स्नेहस्तैलसौहार्दयोरपि" नानार्थर० ।

स्नेहन् ಸ್ನೇಹನ್ (पुं०) 1. ಸ್ನೇಹಿತ, ಮಿತ್ರ, ಗೆಳೆಯ. स्निह्यति—ष्णिह (प्रीतौ) "कनिन्" (उ० १-१५७)। 2. ಚಂದ್ರ. 3. ಒಂದು ರೋಗ.

स्नेहन ಸ್ನೇಹನ (न०) 1. ಎಣ್ಣೆ ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮರ್ದಿಸುವುದು. ष्णिह (स्नेहने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५) । 2. ಎಣ್ಣೆ ಹಚ್ಚುವುದು, ಎಣ್ಣೆಯೊತ್ತುವುದು. (वि०) 3. ನುಣುಪಾಗಿ ಮಾಡುವ, ನಯವಾಗಿ ಮಾಡುವ. 4. (ಯಂತ್ರವು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ. ष्णिह "ल्युः" (३-१-१३४)।

स्नेहप्रवृत्ति ಸ್ನೇಹಪ್ರವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಸ್ನೇಹದ ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಸ್ನೇಹರೂಪವಾದ ಪ್ರವಾಹ, ಸ್ನೇಹವು ಬೆಳೆದುಬಂದ ಕ್ರಮ. स्नेहस्य प्रवृत्तिः । "अस्मान् साधु विचिन्त्य संयमधनानुच्चैः कुलं चात्मनः त्वय्यस्याः कथमप्यबान्धवकृतां स्नेहप्रवृत्तिं च ताम्" शाकु० ४-१६ ।

स्नेहप्रिय ಸ್ನೇಹಪ್ರಿಯ (पुं०) ದೀಪ. स्नेहः प्रियो यस्य । (वि०) ಎಣ್ಣೆ ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದುವೇ ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವವನು.

स्नेहभू ಸ್ನೇಹಭೂ (पुं०) 1. ಶ್ಲೇಷ್ಮ, ಕಫ. स्नेहात् भूरुत्पत्तिर्यस्य । (स्त्री०) 2. ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೂಮಿ, ಎಣ್ಣೆಯು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಭೂಮಿ. (वि०) 3. ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ ಭೂಮಿಯುಳ್ಳ. स्नेहान्विता भूर्यस्य ।

स्नेहभूमि ಸ್ನೇಹಭೂಮಿ (स्त्री०) 1. ಸ್ನೇಹ (ಎಣ್ಣೆ) ದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಭೂಮಿ, ಎಣ್ಣೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಭೂಮಿ. स्नेहान्विता भूमिः । (वि०) 2. ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ (ಪ್ರೀತಿಗೆ) ಆಶ್ರಯವಾದವನು, ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು.

स्नेहरङ्ग ಸ್ನೇಹರಂಗ (पुं०) ತಿಲ, ಎಳ್ಳು.

स्नेहवत् ಸ್ನೇಹವತ್ (वि०) ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳವನು, ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು. स्नेहोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "एवमुक्तौ ततस्तेन पित्रा स्नेहवता तु तौ। गत्वा तस्य पुरं सख्यू रेमाते तेन धीमता" मार्क०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

स्नेहबस्ति ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪಿಚಕಾರಿ ಪ್ರಯೋಗ, ದ್ರವವಸ್ತುವನ್ನು ಮಲನಾಳದೊಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ಪಿಚಕಾರಿಯಿಂದ ಔಷಧ ಕೊಡುವುದು. 2. ಔಷಧ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವ ಕೊಳವೆ. "बस्तिर्द्विधाऽनुवासाख्यो निरूहश्च ततः परः। यः स्नेहैर्दीयते तत्स्यादनुवासननामकः" भावप्र०।

स्नेहव्यक्ति ಸ್ನೇಹವ್ಯಕ್ತಿ (स्त्री०) ಸ್ನೇಹದ ಪ್ರದರ್ಶನ, ಸ್ನೇಹದ ತೋರಿಕೆ, ಪ್ರೇಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. स्नेहस्य व्यक्तिः। "काले काले भवति भवतो यस्य संयोगमेत्य स्नेहव्यक्तिश्चिरविरहजं मुञ्चतो बाष्पमुष्णम्" मेघ० १-१२।

स्नेहाश ಸ್ನೇಹಾಶ (पुं०) ದೀಪ. स्नेहमश्नाति — स्नेह + अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)।

स्नेहित ಸ್ನೇಹಿತ (पुं०) 1. ಮಿತ್ರ, ಗೆಳೆಯ. स्नेहोऽस्य सञ्जातः — स्नेह "इतच्" (५-२-३६)। (वि०) 2. ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳ, ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ.

स्नेहु ಸ್ನೇಹು (पुं०) 1. ವ್ಯಾಧಿ, ರೋಗ. ष्णिह (प्रीतौ) "उः" (उ० १-१०)। 2. ಚಂದ್ರ. सि० कौ०।

स्पन्द ಸ್ಪಂದ (पुं०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ ಚಲಿಸುವುದು, ಕೊಂಚ ಮುಂದೆ ಹೋಗುವುದು. स्पदि (किञ्चिच्चलने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕಂಪಿಸುವುದು, ಮಿಡಿಯುವುದು, ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ಇತರ ಅವಯವಗಳ ಮಿಡಿತ. ಈ ಮಿಡಿತವು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಶುಭಾಶುಭಫಲಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಶರೀರದ ದಕ್ಷಿಣ (ಬಲ) ಭಾಗವು ಸ್ಪಂದಿಸಿದರೆ ಶುಭ. ವಾಮ (ಎಡ) ಭಾಗವು ಹೃದಯ ಮತ್ತು ಬೆನ್ನುಗಳು ಸ್ಪಂದಿಸಿದರೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲ. "अङ्गदक्षिणभागे तु शस्तं प्रस्फुरणं भवेत्। अप्रशस्तं यथा वामे पृष्ठस्य हृदयस्य च" मत्स्यपु०। "पृथ्वीलाभो भवेन्मूर्ध्नि ललाटे रविनन्दन। स्थानं विवृद्धिमायाति भ्रूनसोः प्रियसङ्गमः"॥

स्पन्दन ಸ್ಪಂದನ (न०) 1. ಮಿಡಿಯುವುದು, ಸ್ವಲ್ಪ ಕಂಪಿಸುವುದು. स्पदि (किञ्चिच्चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಚಲಿಸುವುದು, ಹೊರಳಾಡಂವುದು. "गर्भाधानमृतौ पुंसः सवनं स्पन्दनात् पुरा। षष्ठेऽष्टमे वा सीमन्तो मास्येते जातकर्म च" याज्ञ०।

स्पन्दमान ಸ್ಪಂದಮಾನ (वि०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸ್ವಲ್ಪ ಅದಿರುತ್ತಿರುವ. स्पदि (किञ्चिच्चलने) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಮಿಡಿಯುತ್ತಿರುವ.

स्पन्दयत् ಸ್ಪಂದಯತ್ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्पदि (किञ्चिच्चलने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रवहति पवमानः स्पन्दयन् मन्दमन्दम्" याद० १९-७७।

स्पन्दित ಸ್ಪಂದಿತ (वि०) 1. ಚಲಿಸಿದ, ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರ ಮುಂದೆ ಹೋದ. 2. ಅದಿರಿದ, ಮಿಡಿದ. (न०) 3. ಅದಿರುವುದು, ಕಂಪಿಸುವುದು, ಮಿಡಿಯುವುದು. स्पदि (किञ्चिच्चलने) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। भावे "क्तः" (३-३-११४)।

स्पर्धन ಸ್ಪರ್ಧನ (न०) ಮೇಲಾಟ, ಪೈಪೋಟಿ, ಪೋಟಾಪೋಟಿ, ಮೀರಲು ಯತ್ನಿಸುವುದು. स्पर्ध (सङ्घर्षे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

स्पर्धनीय ಸ್ಪರ್ಧನೀಯ (वि०) 1. ಪೈಪೋಟಿ ನಡಸಬೇಕಾದ. 2. ಪೈಪೋಟಿ ನಡಸಬಹುದಾದ. 3. ಪೈಪೋಟಿ ನಡಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. स्पर्ध (सङ्घर्षे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಮೇಲಾಟ ನಡಸುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 5. — ಮಾಡಬಹುದಾದ. 6. — ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. स्पर्ध + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

स्पर्धमान ಸ್ಪರ್ಧಮಾನ (वि०) ಪೈಪೋಟಿ ನಡಸುತ್ತಿರುವ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಮೀರಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಾಟ ನಡಸುತ್ತಿರುವ. स्पर्ध (सङ्घर्षे) "शानच्" (३-२-१२४)।

स्पर्धा ಸ್ಪರ್ಧಾ (स्त्री०) 1. ಮೇಲಾಟ, ಪೈಪೋಟಿ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಸೋಲಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನ. स्पर्ध (सङ्घर्षे) "अङ्" (३-३-१०४)। 2. ಸಾಮ್ಯ, ಸಮತೆ, ಸಮನಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಪ್ರತಿಭಟನೆ, ಸಷ್ಟವಾಗಿ ಅವಿಧೇಯತೆಯ ಪ್ರದರ್ಶನ. 4. ಕ್ರಮವಾದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಏಳಿಗೆ. "स्पर्धा सङ्घर्षणे साम्ये स्पर्धा क्रमसमुन्नतौ" विश्व०। 5. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ. "पश्यन्तः स्पर्धया सद्यः स्वयं पञ्चत्वमाययुः" माघ० १९-११७।

स्पर्धित ಸ್ಪರ್ಧಿತ (न०) 1. ಮೇಲಾಟ, ಪೈಪೋಟಿ. स्पर्ध (सङ्घर्षे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2,

ಪೈಪೋಟಿ ನಡಸಿದ, ಪೋಟಾಪೋಟಿ ನಡಸಿದ, ಒಬ್ಬನನ್ನು ಸೋಲಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದ. स्पर्ध कर्तं० "क्तः"(३-४-७२)। 3. ಪೈಪೋಟಿ ನಡಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ. स्पर्ध + णिच् "क्तः" (३-४-७२)। "क्तवतु:" (३-२-१०२)। –वत् –ವತ್.

स्पर्धितव्य ಸ್ಪರ್ಧಿತವ್ಯ (वि०) "स्पर्धनीय" ಪದದ ಶುದ್ಧ ಮತ್ತು ಣಿಜಂತದ ಅರ್ಥ. "तव्यः" (३-१-९६)। णिचि स्पर्धयितव्यः ಸ್ಪರ್ಧಯಿತವ್ಯಃ.

स्पर्धिन् ಸ್ಪರ್ಧಿನ್ (वि०) 1. ಪೈಪೋಟಿ ನಡಸುವವನು, ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಯತ್ನವುಳ್ಳವನು. स्पर्धास्त्यस्य — स्पर्धा "इनिः" (५-२-११६)। 2. ಸಮಾನವಾದ, ಸದೃಶವಾದ. "तवाधरस्पर्धिषु विद्रुमेषु पर्यस्तमेतत्सहसोर्मिवेगात्" रघु० १३-१३। "मुक्ताफलस्पर्धिषु शीकरेषु" १६-६२।

स्पर्श ಸ್ಪರ್ಶ (पुं०) 1. ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಗುಣ. स्पृश (संस्पर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। ಈ ಗುಣವು ಶೀತ ಉಷ್ಣ ಮತ್ತು ಅನುಷ್ಣಾಶೀತ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳೂ ಪೃಥಿವಿ ಜಲ ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳಲ್ಲಿರುವುವು. "त्वगिन्द्रियमात्रग्राह्यो गुणः स्पर्शः। स त्रिविधः — शीतोष्णानुष्णाशीतभेदात्। पृथिव्यप्तेजोवायुवृत्तिः"। ಜಲದಲ್ಲಿ ಶೀತ ಗುಣವೂ ತೇಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣಗುಣವೂ ಪೃಥಿವೀ ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಣಾಶೀತಗುಣವೂ ಇರುವುವು. "तत्र शीतं जले। उष्णस्तेजसि। अनुष्णाशीतः पृथिवीवाय्वोः" त० सं०। "स्पर्शस्त्वगिन्द्रियग्राह्यस्त्वचः स्यादुपकारकः। अनुष्णाशीतशीतोष्णभेदात् स त्रिविधो मतः" भाषाप०। 2. ಇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವಿಷಯಗಳ ಸಂಬಂಧ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ವಿಷಯಗಳಿಗೂ ಆಗುವ ಸಂಪರ್ಕ. ಈ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶೀತ ಉಷ್ಣ ಕಾಠಿನ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಸುಖದುಃಖಗಳು ಉಂಟಾಗುವುವು. "मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदाः" गीता २-१४। 3. ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ವಸ್ತು, ವಿಷಯ. 4. (ವೈಯಾಕರಣರ ಮತದಲ್ಲಿ) "क" ಕಾರ ಮೊದಲುಗೊಂಡು "म" ಕಾರದವರೆಗಿನ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ) ಗಳು. ಇವು ಸ್ಪರ್ಶಗುಣವುಳ್ಳ ವರ್ಣಗಳು. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "स्वरा विंशतिरेकश्च स्पर्शानां पञ्चविंशतिः। यादयश्च स्मृता ह्यष्टौ चत्वारश्च यमाः स्मृताः" पा० शि०। 5. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. 6. ಯುದ್ಧ. 7. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 8. ಮುಟ್ಟುವುದು, ಸೋಕುವುದು. "आशङ्कसे यदग्नि तदिदं स्पर्शक्षमं रत्नम्" शाकु० १-२४। 9. ಗೂಢಪುರುಷ, ರಹಸ್ಯ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಚಾರ, ಪ್ರಣಿಧಿ. 10. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. (वि०) 11. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುವವನು, ಮುಟ್ಟುವವನು. "स्पर्शो रुजायां दाने च स्पर्शने स्पर्शकेऽपि च। स्पर्शः स्यात् सम्पराये च प्रणिधावपि पुंस्ययम्" मेदि०।

स्पर्शक ಸ್ಪರ್ಶಕ (वि०) 1. ಮುಟ್ಟುವವನು, ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುವವನು. स्पृश (संस्पर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ದಾನಮಾಡುವವನು.

स्पर्शन ಸ್ಪರ್ಶನ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. स्पृशति— स्पृश (संस्पर्शने) "युच्" (उ० २-७८)। (न०) 2. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. स्पृश (संस्पर्शे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಸ್ಪರ್ಶ, ಮುಟ್ಟುವುದು. 4. ಸಂಬಂಧ. "महीतलस्पर्शनमात्रभिन्नमृद्धं हि राज्यं पदमैन्द्रमाहुः" रघु० २-५०। "स्पर्शनो मारुते पुंसि दाने स्पर्शे नपुंसकम्" मेदि०। "विश्राणनं वितरणं स्पर्शनं प्रतिपादनम्" अम०।

स्पश ಸ್ಪಶ (पुं०) 1. ಗೂಢಚಾರ, ಪ್ರಣಿಧಿ, ರಹಸ್ಯಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು. स्पशति — स्पश (बाधनस्पर्शनयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "निराकृते यदुभिरिति प्रकोपिभिः स्पशे शनैर्गतवति तत्र विद्विषाम्" माघ० १७-२०। 2. ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. 3. ಕಾಡುಮೃಗಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು, ಕ್ರೂರ ಪ್ರಾಣಿಗಳೊಡನೆ ಹೋರಾಡುವವನು. "स्पशः प्रणिधियुद्धयोः" विश्व०। "चाराहवी स्पशौ" नानार्थर०।

स्पष्ट ಸ್ಪಷ್ಟ (वि०) 1. ವ್ಯಕ್ತವಾದ, ಸ್ಫುಟವಾದ, ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ. स्पाश्यते — स्पश (बाधनस्पर्शनयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। निपा० (७-२-२७)। "भोः सूत हे मागध सौम्य बन्दिन् लोकेऽधुना स्पष्टगुणस्य मे स्यात्" भाग० ४-१२-२२। 2. ಸ್ಫುಟವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲಾಗುವ, ಸರಿಯಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗುವ. 3. ಸ್ಫುಟವಾದ, ನಿಜವಾದ, ಸಹಜವಾದ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ. "पात्रीकृतात्मा गुरुसेवनेन स्पष्टाकृतिः पत्ररथेन्द्रकेतोः" रघु० १८-३०। (अव्य०) 4. ಸ್ಫುಟವಾಗಿ, ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ, ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೆ. "स्पष्टमेव दलतः प्रतिनार्यास्तन्मयत्वमभवद्धृदयस्य" माघ० १०-४६। 5. ಮುಚ್ಚುಮರೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಮನಬಿಚ್ಚಿ, ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ.

स्पष्टृ ಸ್ಪಷ್ಟೃ (पुं०) 1. ಒಂದು ರೋಗ. स्पश (बाधनस्पर्शनयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಬಾಧಿಸುವ, ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ. 3. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುವವನು, ಮುಟ್ಟುವವನು.

स्पृक्का ಸ್ಪೃಕ್ಕಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. स्पृश्यते — स्पृश (संस्पर्शने) "कक्" बाहु०।

स्पृशत् ಸ್ಪೃಶತ್ (वि०) 1. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. स्पृश (संस्पर्शने) "शतृ" (३-२-१२४)। "स्पृशन् सशङ्कः समये शुचावपि स्थितः कराग्रैरसमग्रपातिभिः" माघ० १-५८। "रजस्वले तु ये नार्यावन्योन्यं स्पृशतो यदि। सवर्णे पञ्चगव्यं तु ब्रह्मकूर्चमतः परम्"। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–शती –ಶತೀ.** 2. ಮುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, ತಲುಪುತ್ತಿರುವ, ಸೇರುತ್ತಿರುವ.

स्पृश्य ಸ್ಪೃಶ್ಯ (वि०) 1. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಬಹುದಾದ, ಮುಟ್ಟಬಹುದಾದ. स्पृश (संस्पर्शने) "क्यप्" (३-३-१६९)। 2. ಸ್ಪರ್ಶಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಮುಟ್ಟಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ.

स्पृश्यमान ಸ್ಪೃಶ್ಯಮಾನ (वि०) ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. स्पृश (संस्पर्शने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

स्पृष्ट ಸ್ಪೃಷ್ಟ (पुं०) 1. ಕಂಠಾದಿಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ)ಗಳು ಹುಟ್ಟಲು ನಡೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಯತ್ನ. ಈ ಪ್ರಯತ್ನವು आभ्यन्तरः ಮತ್ತು बाह्यः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಅಭ್ಯಂತರ ಪ್ರಯತ್ನವು ಸ್ಪೃಷ್ಟ ಈಷತ್ ಸ್ಪೃಷ್ಟ ವಿವೃತ ಮತ್ತು ಸಂವೃತಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಸ್ಪೃಷ್ಟ (ಪ್ರಯತ್ನ)ವು ಸ್ಪರ್ಶ (ಕಾದಿ ಮಾಂತ) ವರ್ಣಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ನಡೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಯತ್ನ. ಕಂಠಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಗಳು ಹುಟ್ಟಲು ಐದು ವಿಧ ಕಾರಣಗಳಿರುವುವು. "स्वरतः कालतः स्थानात् प्रयत्नानुप्रदानतः। इति वर्णविदः प्राहुः निपुणं तं निबोधत" पा० शि०। "स्पृष्टं प्रयतनम् स्पर्शानाम्"। (वि०) 2. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. स्पृश (संस्पर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಆವಿಷ್ಟವಾದ, ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "शङ्कास्पृष्टा इव जलमुचस्त्वादृशा जालमार्गैः" मेघ० २-६। 4. ಅನ್ವಯಿಸುವ, ಸೇರುವ, ಸಂಬಂಧಪಡುವ. "अणिमादिगुणोपेतमस्पृष्टपुरुषान्तरम्" कुमा० ६-७५।

स्पृष्टास्पृष्ट ಸ್ಪೃಷ್ಟಾಸ್ಪೃಷ್ಟ (न०) ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸಂಪರ್ಕಿಸುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುವುದು. स्पृष्टेन आ स्पृष्टम्।

स्पृष्टास्पृष्टि ಸ್ಪೃಷ್ಟಾಸ್ಪೃಷ್ಟಿ (अव्य०) ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಶ, ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಮುಟ್ಟುವುದು. स्पृष्टेन स्पृष्टेन यद्भवति तत्। कर्मव्यतिहारे "इच्" (५-४-१२७)। पूर्वपदान्तस्य दीर्घः। "तीर्थे विवाहे यात्रायां सङ्ग्रामे देशविप्लवे। नगरग्रामदाहे च स्पृष्टास्पृष्टिर्न दुष्यति" बृहस्पतिः।

स्पृष्टि ಸ್ಪೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಸ್ಪರ್ಶ, ಮುಟ್ಟುವುದು. स्पृश (संस्पर्शने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

स्पृहणीय ಸ್ಪೃಹಣೀಯ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬಹುದಾದ. स्पृह (ईप्सायाम्) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "वन्ध्या त्वमेव जगतः स्पृहणीयसिद्धिरेवंविधैर्विलसितैरतिबोधिसत्त्वैः" मालती० १०-२१। 4. ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದ. "स्पृहणीयगुणैर्महात्मभिश्चरिते वर्त्मनि" किरा० २-३४।

स्पृहयत् ಸ್ಪೃಹಯತ್ (वि०) ಆಸೆಪಡುತ್ತಿರುವ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. स्पृह (ईप्सायाम्) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

स्पृहयालु ಸ್ಪೃಹಯಾಲು (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಆಸೆಪಡುವ. स्पृह (ईप्सायाम्) + णिच् "आलुच्" (५-२-१५८)। णेरयादेशः (६-४-५५)। "वाताशनोऽहमिति किं विनतासुतस्य श्वासानिलेन भुजगः स्पृहयालुतालुः" चं० रा०।

स्पृहा ಸ್ಪೃಹಾ (स्त्री०) ಆಸೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. स्पृह (ईप्सायाम्) + णिच् "अङ्" (३-३-१०६)। "कथमन्ये करिष्यन्ति पुत्रेभ्यः पुत्रिणः स्पृहाम्" वेणी० ३-३१। "तपो धनं ब्राह्मणानां तपः कल्पतरुस्तथा। तपस्या कामधेनुश्च सन्ततं तपसि स्पृहा"।। "क्षत्रियाणां च तपसि स्पृहातीव प्रशंसिता। ब्राह्मणानां विवादेषु स्पृहातीव विनिन्दिता"।।

स्पृह्य ಸ್ಪೃಹ್ಯ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬಹುದಾದ. स्पृह (ईप्सायाम्) + णिच् "अच्" (३-१-९७)। 3. ಮಾತುಲುಂಗ ವೃಕ್ಷ. ಮಾದಳದ ಗಿಡ.

स्प्रष्टृ ಸ್ಪ್ರಷ್ಟೃ (वि०) ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುವ, ಮುಟ್ಟುವ. स्पृश (संस्पर्शने) "तृच्" (३-१-१३३)। वा अम् (६-१-५९)। **स्पर्ष्टृ ಸ್ಪರ್ಷ್ಟೃ.** "घ्राता भक्षयिता द्रष्टा स्प्रष्टा श्रोता च पञ्चमः। मन्ता बोद्धा च सप्तैते भवन्ति परमर्त्विजः" भा० आश्व०।

स्फटा ಸ್ಫಟಾ (स्त्री०) ಸರ್ಪದ ಹೆಡೆ. स्फुट (विकसने) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०।

स्फटिक ಸ್ಫಟಿಕ (पुं०) 1. ಸ್ಫಟಿಕ ಶಿಲೆ, ಸ್ವಚ್ಛವೂ ಪಾರದರ್ಶಕವೂ ಆದ ಒಂದು ಖನಿಜ. 2. ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ. "नवनगवनलेखाश्यामसध्याभिराभिः स्फटिककटकभूमिर्नाटयत्येष शैलः" माघ० ४-६५।

स्फटिकाचल ಸ್ಫಟಿಕಾಚಲ (पुं०) ಸ್ಫಟಿಕದಂತೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಪರ್ವತ, ಶುಭ್ರವಾದ ಪರ್ವತ, ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ. स्फटिकवत् शुभ्रोऽचलः।

स्फटिकाद्रि ಸ್ಫಟಿಕಾದ್ರಿ (पुं०) ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ. स्फटिकवत् शुभ्रोऽद्रिः।

स्फटिकाभ्र ಸ್ಫಟಿಕಾಭ್ರ (पुं०) ಕರ್ಪೂರ.

स्फाटिक ಸ್ಫಾಟಿಕ (न०) 1. ಸ್ಫಟಿಕ. स्फटिक स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (वि०) 2. ಸ್ಫಟಿಕಸಂಬಂಧವಾದ. "स्फुरत्तुषारांशुमरीचिजालैर्विनिह्नुताःस्फाटिकसौधपङ्क्तीः" माघ० ३-४३।

स्फात ಸ್ಫಾತ (वि०) 1. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ. 2. ಹೇರಳವಾದ, ಪುಷ್ಕಳವಾದ.

स्फाति ಸ್ಫಾತಿ (स्त्री०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. स्फायी (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಹೇರಳ, ಸಮೃದ್ಧಿ, ಪುಷ್ಕಳವಾಗಿರುವಿಕೆ.

स्फार ಸ್ಫಾರ (पुं०) 1. (ಕರಗಿಸಿದ) ಸುವರ್ಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನೊರೆ, -ಬುದ್ಬುದ, -ಗುಳ್ಳೆ. स्फायी (वृद्धौ) "रक्" (उ० २-१३)। स्फुर (चलने) "घञ्" (३-३-१८)। घञि आत्वम् (६-१-४७)। 2. ಹೆಚ್ಚುವುದು, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು, ದೊಡ್ಡದಾಗುವುದು. 3. ಉಬ್ಬಿಕೊಂಡಿರುವುದು. 4. ಕಂಪಿಸುವುದು, ಅದಿರುವುದು, ನಡುಗುವುದು, ವೇಗವಾಗಿ ಮಿಡಿಯುವುದು. (वि०) 5. ದೊಡ್ಡದಾದ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ, ಹೆಚ್ಚಿದ. 6. ಅಗಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ. "स्फारस्तु कनकादीनां बुद्बुदे विपुलेऽपि च" हेम०। 7. ದೊಡ್ಡ ಧ್ವನಿಯ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೇಳಿಸುವ, ಎತ್ತರದ ಸ್ವರದ.

स्फारण ಸ್ಫಾರಣ (न०) ಕಂಪಿಸುವುದು, ಅದಿರುವುದು, ಮಿಡಿಯುವುದು.

स्फाल ಸ್ಫಾಲ (पुं०) ನಡುಗುವುದು, ಅದಿರುವುದು, ಮಿಡಿಯುವುದು.

स्फालन ಸ್ಫಾಲನ (न०) 1. ನಡುಗಿಸುವುದು, ಅದಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. 2. ಹೊಡೆತ, ಅಪ್ಪಳಿಸುವುದು. "अनवरतधनुर्ज्यास्फालनक्रूरपूर्वं रविकिरणसहिष्णुस्वेदलेशैरभिन्नम्" शाकु० २-४। 3. ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಬೆನ್ನು ತಟ್ಟುವುದು.

स्फिच् ಸ್ಫಿಚ್ (स्त्री०) ಪಿರ್ರೆ, ನಿತಂಬ, ಅಂಡು. स्फायी (वृद्धौ) "डिच्" बाहु०। "स्त्रियां स्फिचौ कटिप्रोथौ" अम०। "कट्यां कृताङ्को निर्वास्यः स्फिचं वास्यावकर्तयेत्" मनु० ८-२८१।

स्फिर ಸ್ಫಿರ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ, ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ. स्फायी (वृद्धौ) "किरच्" (उ० १-५३)। 2. ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿರುವ. "स्फिरं भूयश्च भूरि च" अम०।

स्फीत ಸ್ಫೀತ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಿದ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ. स्फायी (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। स्फीभावः (६-१-२२)। 2. ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ. "स्फीतान् जनपदांस्तत्र पुरग्रामव्रजाकरान्। खेटखर्वटवाटीश्च वनान्युपवनानि च" भाग० १-६-११।

स्फुट ಸ್ಫುಟ (वि०) 1. ವಿಕಸಿತವಾದ, ಅರಳಿದ. स्फुट (विकसने) "कः" (३-१-१३५)। "नवपलाशपलाशवनं पुरः स्फुटपरागपरागतपङ्कजम्" माघ० ६-२। 2. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವ. "परवृद्धिभिराहितव्यथः स्फुटनिर्भिन्नदुराशयोऽधमः" माघ० १६-२३। 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವ. "प्रकृतिस्थमेव निपुणागमितं स्फुटनृत्यलीलमभवत्सुतनोः" माघ० ९-७९। 4. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ನಿರ್ಮಲವಾದ. "पुष्पं प्रवालोपहितं यदि स्यात् मुक्ताफलं वा स्फुटविद्रुमस्थम्" कुमा० १-४४। 5. ಹರಡಿರುವ, ಚೆದರಿರುವ, ಪ್ರಸರಿಸಿರುವ. 6. ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವ, ಒಡೆದಿರುವ, ಸಿಡಿದಿರುವ. स्फुटिर् (विशरणे) "कः" (३-१-१३५)। 7. ನಿಶ್ಚಯವಾದ. 8. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ, ಪ್ರಕಟವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ. "ते हाटकैः स्फुटवराटकगौरगर्भाः" नैष० ११-११०। (अव्य०) 9. ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ. "स मां न कान्तः स्फुटमन्तरुज्झिता न तं मनस्तच्च न कायवायवः" नैष० ९-९४। 10. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ. "प्रकटीकृता जगति येन खलु स्फुटमिन्द्रताद्य मयि गोत्रभिदा" माघ० ९-८०। 11. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವಂತೆ.

स्फुटत् ಸ್ಫುಟತ್ (वि०) 1. ವಿಕಾಸಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಅರಳುತ್ತಿರುವ. स्फुट (विकसने) "शतृ" (३-२-१२४)।

2. ಒಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಭಿನ್ನವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಹೋಳಾಗುತ್ತಿರುವ. स्फुटिर् (विशरणे) "शतृ"। "स्फुटति हारमणौ मदनोष्मणा हृदयमप्यनलंकृतमद्य ते" नैष० ४-१०९। 3. ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿರುವ.

स्फुटता ಸ್ಫುಟತಾ (स्त्री०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಿಶದವಾಗಿರುವಿಕೆ. स्फुटस्य भाव: "तल्" (५-१-११९)। "स्फुटता न पदैरपाकृता न च न स्वीकृतमर्थगौरवम्" किरा० २-२७।

स्फुटि ಸ್ಫುಟಿ (स्त्री०) ಕಾಲು ಬಿರಿಯುವುದು.

स्फुटित ಸ್ಫುಟಿತ (वि०) 1. ವಿಕಸಿತವಾದ, ಅರಳಿರುವ. स्फुट (विकसने) "क्त:" (३-४-७२)। "उत्क्षिप्तस्फुटितसरोरुहार्घ्यमुच्चैः सस्नेहं विहगरुतैरिवालपन्ती" माघ० ८-१४। 2. ಒಡೆದಿರುವ, ಸೀಳಿರುವ. स्फुटिर् (विशरणे) "क्त:"। "अपदृशजनसंप्रयोगभीरोर्हृदयमिव स्फुटितं महागृहस्य" मृच्छ० ३-२२। 3. ವ್ಯಕ್ತವಾದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ.

स्फुटीकृत ಸ್ಫುಟೀಕೃತ (वि०) 1. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

स्फुटीभवत् ಸ್ಫುಟೀಭವತ್ (वि०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಆಗುತ್ತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ ಆಗುತ್ತಿರುವ. अस्फुटा स्फुटा भवन्ती स्फुट+भू (सत्तायाम्) "च्विः" (वा० ५-४-५०)। दीर्घः (७-४-३३)। "स्फुटीभवद्ग्रामविशेषमूर्च्छनामवेक्षमाणं महतीं मुहुर्मुहुः" माघ० १-१०।

स्फुत्कर ಸ್ಫುತ್ಕರ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. स्फुत् इति अव्यक्तशब्दस्य करः।

स्फुत्कार ಸ್ಫುತ್ಕಾರ (पुं०) ಸ್ಫುತ್ ಎಂಬ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. स्फुत् इति कारः अनुकरणशब्दः।

स्फुर ಸ್ಫುರ (पुं०) 1. ಕಂಪನ, ಅದಿರುವುದು, ಮಿಡಿಯುವುದು. स्फुर (सञ्चलने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪ್ರಕಾಶ. 3. ಹೊಳೆಯುವುದು, ಸ್ಫುರಿಸುವುದು, ಬುದ್ಧಿಗೆ ತೋರುವುದು. स्फुर (स्फुरणे) "घञ्"।

स्फुरण ಸ್ಫುರಣ (न०) 1. ಕಂಪಿಸುವುದು, ಅದಿರುವುದು, ಮಿಡಿಯುವುದು. स्फुर(सञ्चलने)"ल्युट्"(३-३-११५)। ಅಂಗಗಳ ಮಿಡಿತವು ಶುಭಾಶುಭ ಫಲಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. 2. ಬುದ್ಧಿಗೆ ಹೊಳೆಯುವುದು, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರುವುದು, ಸ್ಫುರಿಸುವುದು. 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು, ಹೊಳೆಯುವುದು. 4. ಹೊರಳಾಡುವುದು.

स्फुरत् ಸ್ಫುರತ್ (वि०) 1. ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅದಿರುತ್ತಿರುವ, ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ. स्फुर (सञ्चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। "स्वैरं कृतास्फालनलालितान् पुरः स्फुरत्तनून् दर्शितलाघवक्रियाः" माघ० १२-६। 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. "स्फुरदंशुजालमथ शीतरुचः ककुभं समस्कुरुत माघवनीम्" माघ० ९-२५। 3. ಚಂಚಲವಾದ, ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ. "चक्रेण रेजे यमुनाजलौघः स्फुरन्महावर्त इवैकबाहुः" माघ० ३-१७। 4. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಬುದ್ಧಿಗೆ ತೋರುತ್ತಿರುವ. 5. ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಏಳುತ್ತಿರುವ (ಪುಲಕ, ರೋಮಾಂಚ). "स्फुरत्तनुरुहमग्रपाणिना" माघ० १७-११। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —न्ती —ನ್ತೀ. "विभिन्नवर्णा गरुडाग्रजेन सूर्यस्य रथ्याः परितः स्फुरन्त्या" माघ० ४-१४।

स्फुरमाण ಸ್ಫುರಮಾಣ (वि०) ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ. स्फुर (सञ्चलने) "शानच्" (३-२-१२४)। "स्फुरमाणनेत्रकुसुमोष्ठदलमभृत भूभृदङ्घ्रिपैः" माघ० १५-६०।

स्फुरित ಸ್ಫುರಿತ (न०) 1. ಅದಿರುವುದು, ಕಂಪಿಸುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು. स्फुर (स्फुरणे) भावे "क्त:" (३-३-११४)। 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು, ಹೊಳೆಯುವುದು. 3. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರುವುದು, ಬುದ್ಧಿಗೆ ಹೊಳೆಯುವುದು. 4. ಅಲುಗಾಡುವುದು. (वि०) 5. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಉಜ್ಜ್ವಲವಾದ. "अन्यूनं गुणममृतस्य धारयन्ती संफुल्लस्फुरितसरोरुहावतंसा" माघ० ८-५२। 6. ಪ್ರತಿಫಲಿಸಿದ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿದ. "द्विरददन्तवलक्षमलक्ष्यत स्फुरितभृङ्गमृगच्छवि केतकम्" माघ० ६-३४। 7. ಅದಿರಿದ, ಕಂಪಿಸಿದ, ಮಿಡಿದ. 8. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೊಳೆದ, ಬುದ್ಧಿಗೆ ತೋರಿದ. 9. ಅಲುಗಾಡಿದ.

स्फुल ಸ್ಫುಲ (न०) ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಗುಡಾರ, ಡೇರೆ. स्फुल (सञ्चलने) "कः" (३-१-१३५)।

स्फुलन ಸ್ಫುಲನ (न०) 1. ಕಂಪಿಸುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು, ಅದಿರುವುದು. स्फुल (सञ्चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಲುಗಾಡುವುದು.

स्फुलिङ्ग ಸ್ಫುಲಿಂಗ (पुं०) ಅಗ್ನಿಯ ಕಣ, ಬೆಂಕಿಯ ಕಿಡಿ. स्फुल (सञ्चलने) "कः" (३-१-१३५)। स्फु इत्यनुकरण-

शब्दः — स्फुना फूत्कारेण लिङ्गति — लिगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४) इति वा। "स्फुलिङ्गावस्थया वह्नेरेधापेक्ष इव स्थितः" शाकु० ७-१५।

स्फुलिङ्गिनी ಸ್ಫುಲಿಂಗಿನೀ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಸಪ್ತಜಿಹ್ವೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. स्फुलिङ्गोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

स्फूर्जक ಸ್ಫೂರ್ಜಕ (पुं०) ತೂಬರೆಗಿಡ. स्फूर्जति—टुओ स्फूर्जा (वज्रनिर्घोषे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

स्फूर्जथु ಸ್ಫೂರ್ಜಥು (पुं०) ಸಿಡಿಲಿನ ಧ್ವನಿ. टुओ स्फूर्ज (वज्रनिर्घोषे) "अथुच्" (३-३-८९)।

स्फूर्ति ಸ್ಫೂರ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಅದಿರಾಡುವುದು, ಕಂಪನ, ಸ್ಪಂದನ. स्फुर (सञ्चलने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಬುದ್ಧಿಗೆ ಹೊಳೆಯುವುದು. 3. ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು. 4. ತೋರ್ಕೆ, ಪ್ರದರ್ಶನ.

स्फेयस् ಸ್ಫೇಯಸ್ (वि०) ಅತಿಶಯವಾದ. स्फिर "ईयसुन्" (५-३-५७)। स्फादेशः (६-४-१५७)।

स्फेष्ठ ಸ್ಫೇಷ್ಠ (वि०) ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ. स्फिर "इष्ठन्" (५-३-५५)। स्फादेशः (६-४-१५७)।

स्फोट ಸ್ಫೋಟ (पुं०) 1. ವರ್ಣಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಾಭಿವ್ಯಂಗ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಪ್ರಕಾಶಕ ವ್ಯಾಪಾರ, ವರ್ಣಾಭಿವ್ಯಂಗ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಪ್ರಕಾಶಕ ನಿತ್ಯಶಬ್ದ. स्फुटचते व्यज्यते वर्णैः इति स्फुटत्यर्थोऽस्मात् इति वा। ಇದು ಯೌಗಿಕ ಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯವಾದ ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮಸೂಚಕವಾದುದು. स्फुटत्यभिव्यक्तीभवत्यर्थोऽस्मात् ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ಫೋಟವು ಅರ್ಥಪ್ರಕಾಶಕವಾಯಿತು. ಈ ಪ್ರಕಾಶವೇ ಜ್ಞಾನ. ಸ್ಫೋಟವು (1) वर्णस्फोटः (2) पदस्फोटः (3) वाक्यस्फोटः (4) अखण्डपदस्फोटः (5) अखण्डवाक्यस्फोटः (6) वर्णजातिस्फोटः (7) पदजातिस्फोटः ಮತ್ತು (8) वाक्यजातिस्फोटः ಎಂದು ಎಂಟು ವಿಧ. ವೈಯಾಕರಣರು ವಾಕ್ಯಸ್ಫೋಟವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. "अक्षराणामकारस्त्वं स्फोटस्त्वं वर्णसंश्रयः" हरिवं०। 2. ವಿದಾರಣ, ಒಡೆಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು. स्फुटिर् (विशरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "शब्दः समभवद्घोरो वेणुस्फोटसमो युधि" भा० वन०। 3. ಸ್ಫೋಟಕ, ಸಿಡುಬು. स्फुटति — स्फुटिर् "अच्" (३-१-१३४)। 4. ಊತ, ಬಾವು, ಗೆಡ್ಡೆ. "गण्डस्योपरि स्फोटः"।

स्फोटक ಸ್ಫೋಟಕ (पुं०) ಸಿಡುಬುರೋಗ. स्फुटिर् (विशरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

स्फोटन ಸ್ಫೋಟನ (न०) 1. ಒಡೆಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು. स्फुटिर् (विशरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "शङ्कुस्फोटनवत्तस्य यस्मात्तीव्राश्च वेदनाः" सुश्रुत०। 2. ಬೆರಳುಗಳ ಗಿಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸು (ಮುರಿಯು) ವುದರಿಂದ ಆಗುವ ಶಬ್ದ. 3. ಚಟಕಿಹಾಕುವುದು. 4. ಸಂಯುಕ್ತವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ) ಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವುದು, —ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. 5. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಶಬ್ದಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಕೋಪವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು. "भ्रूविभङ्गोष्ठनिर्दंशबाहुस्फोटनतर्जनाः" सा० द० ३-२३२। (वि०) 6. ಭೇದಿಸುವವನು, ಒಡೆಯುವವನು, ಸೀಳುವವನು, ಮುರಿಯುವವನು. स्फुटिर् (विशरणे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

स्फोटनी ಸ್ಫೋಟನೀ (स्त्री०) ನಿಡುಸುರುಳಿಯ ಬೈರಿಗೆ.

स्फोटा ಸ್ಫೋಟಾ (स्त्री०) ಸರ್ಪದ ಫಣೆ, ಹಾವಿನ ಹೆಡೆ.

स्फोटित ಸ್ಫೋಟಿತ (वि०) ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. स्फुटिर् (विशरणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "स्वं वक्षः स्वयमस्फुटन्न किमदः शस्त्रादपि स्फोटितम्" नैष० १५-८५।

स्म ಸ್ಮ (अव्य०) 1. ವರ್ತಮಾನಕಾಲದ ಕ್ರಿಯಾಪದದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು (ಅವ್ಯಯ) ಪ್ರತ್ಯಯ, ಭೂತಕಾಲದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡಲು ವರ್ತಮಾನಕಾಲದ ಕ್ರಿಯಾಪದದೊಡನೆ ಸೇರಿಸುವ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ. "अमृतद्रवैर्विदधदब्जदृशामपमार्गमोषधिपतिः स्म करैः। परितो विसर्पि परितापि भृशं वपुषोऽवतारयति मानविषम्" माघ० ९-३६। 2. ಪಾದಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಸೇರಿಸುವ ಒಂದು (ಅವ್ಯಯ) ಪದ, ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದೆ ಸೇರಿಸುವ ಒಂದು ಅನವಶ್ಯವಾದ ಅಧಿಕಪದ. "तु हि च स्म ह वै पादपूरणे" अम०। "सना नित्ये बहिर्बाह्ये स्मातीतेऽस्तमदर्शने" अम०।

स्मय ಸ್ಮಯ (पुं०) 1. ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಅದ್ಭುತ. ष्मिङ् (ईषद्धसने) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಗರ್ವ, ಕೊಬ್ಬು, ಅಹಂಕಾರ. "न चिकीर्षति यः स्मयोद्धतो नृपतिस्तच्चरणोपगं शिरः" माघ० १६-६८।

स्मयमान ಸ್ಮಯಮಾನ (वि०) ನಗುತ್ತಿರುವ. ष्मिङ् (ईषद्धसने) "शानच्" (३-२-१२४)। "कुतूहलाच्चारु शिलोपवेशं काकुत्स्थ ईषत् स्मयमान आस्त" भट्टि० २-११।

स्मर ಸ್ಮರ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. स्मरयति उत्कण्ठयति — स्मृ (आध्याने) + णिच् "अच्"

(३-१-१३४)। "जगद्वशीकर्तुमिमाः स्मरस्य प्रभावनीकेतनवै जयन्तीः" माघ० ६-६९। "स्मर एव तापहेतुर्निर्वापयिता स एव मे जातः" शाकु० ३-९। 2. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು.

स्मरकूपक ಸ್ಮರಕೂಪಕ (पुं०) ಭಗ, ಯೋನಿ. स्मरस्य कूप इव "कन्"।

स्मरगुरु ಸ್ಮರಗುರು (पुं०) ವಿಷ್ಣು. स्मरस्य गुरुः जनकः।

स्मरगृह ಸ್ಮರಗೃಹ (न०) ಭಗ, ಯೋನಿ. स्मरस्य गृहम्। **–मन्दिरम् –ಮಂದಿರಮ್, –सद्म –ಸದ್ಮ** ಇತ್ಯಾದಿ.

स्मरचक्र ಸ್ಮರಚಕ್ರ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ರತಿಬಂಧ. स्मरस्य चक्रमिवास्याकृतिः।

स्मरच्छत्र ಸ್ಮರಚ್ಛತ್ರ (न०) ಭಗ, ಯೋನಿ.

स्मरण ಸ್ಮರಣ (न०) 1. ಸ್ಮೃತಿ, ನೆನಪು. स्मृ (आध्याने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रियमिति वनिता नितान्तमागः स्मरणसरोषकषायितायताक्षी" माघ० ७-११। 2. ನಿರಂತರ ಧ್ಯಾನ, ಅನವರತವೂ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವುದು. "भक्तिमन्त इह भक्तवत्सले सन्ततस्मरणरीणकल्मषाः" माघ० १४-६३। "केवलं स्मरणेनेव पुनासि पुरुषं यतः" रघु० १०-२९। 3. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಸಮಾನವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಅನುಭವದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ವಿಷಯದ ಸ್ಮೃತಿಯು **ಸ್ಮರಣಾಲಂಕಾರ.** "सदृशानुभवाद्वस्तुस्मृतिः स्मरणमुच्यते" सा० द० १०-२७। उदा : "पूर्णेन्दुना मेघलवाङ्कितेन द्यां मुद्रितां सुन्दरि वीक्षमाणः। विवाहहोमानिलधूमलेखामीलत्कपोलां भवतीं स्मरामि"।

स्मरणापत्यतर्पक ಸ್ಮರಣಾಪತ್ಯತರ್ಪಕ (पुं०) ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದಲೇ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡುವ (ಕಚ್ಛಪ, ಆಮೆ). स्मरणेनेव अपत्यं तर्पयति—तृप (प्रीणने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

स्मरणीय ಸ್ಮರಣೀಯ (वि०) 1. ನೆನೆಯಲ್ಪಡುವ, ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ. 3. ನೆನಪುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ. स्मृ (आध्याने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "राजर्षिणा संप्रस्थितेन स्वनामधेयाङ्कितमङ्गुलीयकं स्मरणीयमिति स्वयं पिनद्धम्" शाकु० ४। "तव्यः"। **स्मर्तव्यम् ಸ್ಮರ್ತವ್ಯಮ್.**

स्मरत् ಸ್ಮರತ್ (वि०) 1. ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಿರುವ, ನೆನೆಯುತ್ತಿರುವ. स्मृ (आध्याने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವ. स्मृ (चिन्तायाम्) "शतृ"। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.** "तदीक्षणे भर्तुरिव स्मरन्त्या कन्यादशां कामवशाद्व्रजन्त्या" याद० १३-५५।

स्मरदशा ಸ್ಮರದಶಾ (स्त्री०) ಮನ್ಮಥನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅವಸ್ಥೆ. स्मरस्य दशा। ಈ ದಶೆಯು ಹತ್ತು ವಿಧ. "दृङ्मनःसङ्गसङ्कल्पा जागरः कृशताऽरतिः। ह्रीत्यागोन्मादमूर्च्छान्ता इत्यनङ्गदशा दश"।

स्मरध्वज ಸ್ಮರಧ್ವಜ (पुं०) 1. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. 2. ಒಂದು ವಾದ್ಯ. स्मरस्य ध्वज इव। (न०) 3. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಯೋನಿ, ಭಗ. (स्त्री०) **–जा –ಜಾ.** ಚಂದ್ರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿ.

स्मरपत्नी ಸ್ಮರಪತ್ನೀ (स्त्री०) ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿ, ರತಿದೇವಿ. **–प्रिया –ಪ್ರಿಯಾ.** स्मरस्य पत्नी प्रिया वा।

स्मरवीथिका ಸ್ಮರವೀಥಿಕಾ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ.

स्मरसख ಸ್ಮರಸಖ (पुं०) ಚಂದ್ರ, ಮನ್ಮಥನ ಮಿತ್ರ. स्मरस्य सखा– "टच्" (५-४-९१)।

स्मरस्मर्य ಸ್ಮರಸ್ಮರ್ಯ (पुं०) ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ.

स्मरहर ಸ್ಮರಹರ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. स्मरं हरति—हृञ् (हरणे) अनुद्यमने "अच्" (३-२-९)। "अर्धं दानववैरिणा गिरिजयाप्यर्धं शिवस्याहृतं देवेत्थं जगतीतले स्मरहराभावे समुन्मीलति। गङ्गा सागरमम्बरं शशिकला शेषश्च पृथ्वीतलं सर्वज्ञत्वमधीश्वरत्वमगमत्त्वां मां च भिक्षाटनम्"।

स्मरागार ಸ್ಮರಾಗಾರ (न०) ಭಗ, ಯೋನಿ. स्मरस्य कामस्य अगारम्।

स्मराङ्कुश ಸ್ಮರಾಂಕುಶ (पुं०) ನಖ, ಉಗುರು. स्मरस्याङ्कुश इव।

स्मर्तृ ಸ್ಮರ್ತೃ (वि०) 1. ಸ್ಮರಿಸುವವನು, ನೆನಪುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. स्मृ (चिन्तायाम्) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಧ್ಯಾನಮಾಡುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–र्त्री –ರ್ತ್ರೀ.**

स्मारक ಸ್ಮಾರಕ (वि०) 1. ನೆನಪುಂಟುಮಾಡುವ, ಜ್ಞಾಪಿಸುವ. स्मृ (आध्याने)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಚಿಂತೆಯುಂಟುಮಾಡುವ. स्मृ (चिन्तयाम्)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

स्मारण ಸ್ಮಾರಣ (न०) 1. ಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು, ನೆನಪಿಗೆ ತರುವುದು. स्मृ(आध्याने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚಿಂತೆಯುಂಟುಮಾಡುವುದು.

स्मारणीय ಸ್ಮಾರಣೀಯ (वि०) 1. ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ನೆನಪಿಗೆ ತರಲ್ಪಡುವ. स्मृ (आध्याने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಜ್ಞಾಪಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಜ್ಞಾಪಿಸಬಹುದಾದ. 4. ಜ್ಞಾಪಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **-यितव्यः -ಯಿತವ್ಯ.**

स्मारयत् ಸ್ಮಾರಯತ್ (वि०) ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತಿರುವ. स्मृ (आध्याने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ.**

स्मारयितृ ಸ್ಮಾರಯಿತೃ (वि०) ಜ್ಞಾಪಿಸುವವನು, ನೆನಪುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವವನು. स्मृ (आध्याने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -ಯಿತ್ರೀ.**

स्मारित ಸ್ಮಾರಿತ (वि०) ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆನಪುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. स्मृ (आध्याने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "य एव दुःसहः कालः तमेव स्मारिता वयम्" उ० रा० ६-३४।

स्मार्त ಸ್ಮಾರ್ತ (न०) 1. ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮ. स्मृतेरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। "श्रुतिस्मृतिविरोधे तु श्रुतिरेव गरीयसी। अविरोधे सदा कार्यं स्मार्तं वैदिकवत् सता"। (वि०) 2. ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ, ಸ್ಮೃತಿಸಂಬಂಧವಾದ. स्मृतेरिदम् "अण्"। "आचारः प्रथमो धर्मः श्रुत्युक्तः स्मार्त एव च। तस्मादस्मिन् सदा युक्तः नित्यं स्यादात्मवान् द्विजः" मनु० १-१०८। 3. ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು.

स्मित ಸ್ಮಿತ (न०) 1. ಕಿರುನಗೆ, ಮಂದಹಾಸ. ष्मिङ् (ईषद्धसने) "क्तः" (३-३-११४)। "स्मितस्नुतसुधाधरा मदशिखण्डिबर्हाङ्किता विशालनयनाम्बुजा व्रजविलासिनीवासिताः" श्रीकृष्णक० ३-५७। (वि०) 2. ವಿಕಸಿತವಾದ, ಪ್ರಫುಲ್ಲವಾದ, ಅರಳಿದ. ष्मिङ् कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "स्मितसरोरुहनेत्रसरोजलामतिसिताङ्गविहङ्गहसद्दिवम्" माघ० ६-५४।

स्मिति ಸ್ಮಿತಿ (स्त्री०) ಕಿರುನಗೆ, ಮಂದಹಾಸ. ष्मिङ् (ईषद्धसने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

स्मृत ಸ್ಮೃತ (वि०) 1. ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. स्मृ (आध्याने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆನೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. स्मृ (चिन्तायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನಮೂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रसूतिभाजः सर्गस्य तावेव पितरौ स्मृतौ" कुमा० २-७। 4. ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗುರಿಯಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "सख्युस्ते स किल शतक्रतोरजय्यस्तस्य त्वं रणशिरसि स्मृतो निहन्ता" शाकु० ६-३०।

स्मृति ಸ್ಮೃತಿ (स्त्री०) 1. ಧ್ಯಾನ. स्मृ (आध्याने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. "अश्वत्थामा करधृतधनुः पाण्डुपाञ्चालसेनातूलोत्क्षेपप्रलयपवनः किं न यातः स्मृतिं ते" वेणी० ३-२३। 3. ಅನುಭವಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ. "संस्कारमात्रजन्यं ज्ञानं स्मृतिः" त० सं०। 4. ಚಿಂತೆ. "अनुभूतं प्रियादीनामर्थानां चिन्तनं स्मृतिः। तत्र कम्पाङ्गवैवश्यबाष्पनिश्वसितादयः"॥ 5. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ. ವೇದಾರ್ಥಸ್ಮರಣಪೂರ್ವಕ ರಚಿತವಾದುದರಿಂದ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವು ಸ್ಮೃತಿಯಾಯಿತು. स्मर्यते वेदार्थोऽनया — स्मृ (आध्याने) कर० "क्तिन्" (३-३-९४)। मनुस्मृतिः याज्ञवल्क्यस्मृतिः पराशरस्मृतिः ಇತ್ಯಾದಿ. ಈ ಸ್ಮೃತಿಯು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧ. "तथैव स्मृतयः प्रोक्ता ऋषिभिस्त्रिगुणान्विताः। सात्त्विका राजसाश्चैव तामसाः शुभदर्शने" पाद्मोत्तरखण्डः। "श्रुतिस्तु वेदो विज्ञेयो धर्मशास्त्रं तु वै स्मृतिः। ते सर्वार्थेष्वमीमांस्ये ताभ्यां धर्मो हि निर्बभौ" मनु० २-१०।

स्मृतिपथ ಸ್ಮೃತಿಪಥ (पुं०) ಸ್ಮೃತಿ ವಿಷಯ. ಸ್ಮರಣೆಗೆ ವಿಷಯವಾದ ವಸ್ತು.

स्मृतिभ्रंश ಸ್ಮೃತಿಭ್ರಂಶ (पुं०) ಸ್ಮರಣಶಕ್ತಿಯ ನಾಶ. स्मृतेः भ्रंशः। "क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात् स्मृतिविभ्रमः। स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशः बुद्धिनाशात्प्रणश्यति" गीता २-६३। **-विभ्रमः -ವಿಭ್ರಮ.**

स्मृतिमत् ಸ್ಮೃತಿಮತ್ (वि०) ಸ್ಮರಣೆಯ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವವನು. स्मृतिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "अनुरक्तः शुचिर्दक्षः स्मृतिमान् देशकालवित्। वपुष्मान् वीतभीर्वाग्मी दूतो राज्ञः प्रशस्यते" मनु० ७-६४।

स्मृतिरोध ಸ್ಮೃತಿರೋಧ (पुं०) ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧ, ನೆನಪಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಅಡ್ಡಿ. स्मृतेः स्मरणस्य रोधः। "शापादसि प्रतिहता स्मृतिरोधरूक्षे भर्तर्यपेततमसि प्रभुता तवैव" शाकु० ७-३२।

स्मृतिशास्त्र ಸ್ಮೃತಿಶಾಸ್ತ್ರ (न०) ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಧರ್ಮಸಂಹಿತೆ. स्मृतिरूपं शास्त्रम्।

स्मृतिहेतु ಸ್ಮೃತಿಹೇತು (पुं०) ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಕಾರಣವಾದುದು. स्मृतेः स्मरणस्य हेतुः।

स्मेर ಸ್ಮೇರ (वि०) 1. ಸ್ಮಿತದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕಿರುನಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. ष्मिङ् (ईषद्धसने) "रः" (३-२-१६७)। "स्वेदाम्भःकणभूषितेन किमपि स्मेरेण वक्त्रेन्दुना पादाम्भोजमृदुप्रचारसुभगं पश्यामि दृश्यं महः" श्रीकृष्णक० ३-२८। 2. ವಿಕಸಿತವಾದ, ಅರಳಿರುವ. "स्मरशरपरतन्त्रस्मेरनेत्राम्बुजाभिः व्रजयुवतिभिरव्याद्ब्रह्म संवेष्टितं नः" श्रीकृष्णक० ३-४८।

स्मेरविष्किर ಸ್ಮೇರವಿಷ್ಕಿರ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು.

स्मेरानन ಸ್ಮೇರಾನನ (पुं०) ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಖವುಳ್ಳ. स्मेरमाननं यस्य। "स्मेराननं स्मरति गोपवधूकिशोरम्" श्रीकृष्णक० २-२४।

स्यद ಸ್ಯದ (पुं०) ವೇಗ, ಚುರುಕು, ರಭಸ, ಜೋರು. स्यन्दतेऽनेन — स्यन्दू (प्रस्रवणे) "घञ्" (३-४-२८)। नलोपः निपा०। वेगभिन्नार्थे स्यन्दः।

स्यन्द ಸ್ಯಂದ (पुं०) 1. ಸೋರುವುದು, ಜಿನುಗುವುದು, ಸ್ರವಿಸುವುದು. स्यन्दू (प्रस्रवणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಬೆವರುವುದು. "यत्रोदेति तस्य ह समानसूत्रनिपाते निम्लोचति यत्र क्वचन स्यन्देनाभितपति" भाग० ५-२१-९। 3. ಒಂದು ರೋಗ.

स्यन्दन ಸ್ಯಂದನ (पुंन०) 1. ರಥ. स्यन्दते — स्यन्दू (प्रस्रवणे) "युच्" (३-२-१४८)। "मृगद्वन्द्वेषु पश्यन्ती स्यन्दनाबद्धदृष्टिषु" रघु० १-४०। (पुं०) 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 3. ತಿನಿಶವೃಕ್ಷ, ನೆಮ್ಮಿಗಿಡ. (वि०) 4. ವೇಗವಾದ, ಶೀಘ್ರಗತಿಯುಳ್ಳ. "स्यन्दना चतुरगाः सुरेभा वाविपत्तयः" किरा० १५-१६। (न०) 5. ಸೋರುವುದು, ಸ್ರವಿಸುವುದು. 6. ವೇಗವಾಗಿ ಹರಿಯುವುದು, ಪ್ರವಹಿಸುವುದು. 7. ಜಲ, ನೀರು. "स्यन्दनं तु स्रुतौ नीरे तिनिशे ना रथेऽस्त्रियाम्" मेदि०।

स्यन्दनद्रुम ಸ್ಯಂದನದ್ರುಮ (पुं०) ತಿನಿಶವೃಕ್ಷ, ನೆಮ್ಮಿಗಿಡ. स्यन्दन एव द्रुमः।

स्यन्दनारोह ಸ್ಯಂದನಾರೋಹ (पुं०) ರಥದಲ್ಲೇ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು. स्यन्दनमारोहति — आ + रुह (बीजजन्मादौ) "अण्" (३-२-१)। "रथिनः स्यन्दनारोहाः" अम०।

स्यन्दमान ಸ್ಯಂದಮಾನ (वि०) ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ. स्यन्दू (प्रस्रवणे) "शानच्" (३-२-१२४)।

स्यन्दिन् ಸ್ಯಂದಿನ್ (वि०) 1. ಸ್ರವಿಸುವ, ಸೋರುವ, ಜಿನುಗುವ. स्यन्दते — स्यन्दू (प्रस्रवणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "बाहुरेन्दवमयूखचुम्बितस्यन्दिचन्द्रमणिहारविभ्रमः" उ० रा० १-३५। 2. ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ಚಲಿಸುವ.

स्यन्दिनी ಸ್ಯಂದಿನೀ (स्त्री०) ಲಾಲಾರಸ, ಜೊಲ್ಲು. अवश्यं स्यन्दते — स्यन्दू (प्रस्रवणे) "णिनिः" (३-३-१७०)। "सृणिका स्यन्दिनी लाला" अम०।

स्यन्न ಸ್ಯನ್ನ (वि०) ಸ್ರವಿಸಿದ, ಸೋರಿಹೋದ. स्यद्यते— स्यन्दू (प्रस्रवणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "स्यन्नं रीणं स्नुतं स्रुते" अम०। "अथायास्यन् कषायाक्षः स्यन्नस्वेदकणोल्बणः" भट्टि० ५-८३।

स्यमन्तक ಸ್ಯಮಂತಕ (पुं०) ಸ್ಯಮಂತಕಮಣಿ, ಅನರ್ಘ್ಯವಾದ ಒಂದು ರತ್ನ. ["सत्राजित्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

स्यमीक ಸ್ಯಮೀಕ (पुं०) 1. ಒಂದು ವೃಕ್ಷ. 2. ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. 3. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 4. ಕಾಲ, ಸಮಯ. (स्त्री०) –का –ಕಾ. ನೀಲೀ ಗಿಡ. "स्यमीका नीलिकायां स्त्री स्यमीको नाकुवृक्षयोः" मेदि०।

स्याल ಸ್ಯಾಲ (पुं०) ಭಾವಮೈದ, ಪತ್ನಿಯ ಸಹೋದರ. "स्यालाः स्युर्भ्रातरः पत्न्याः" अम०।

स्यूत ಸ್ಯೂತ (पुं०) 1. ಬಿದಿರಿನ ಮಂಕ್ಕರಿ. 2. ಬಟ್ಟೆ ನಾರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಚೀಲ. षिवु (तन्तुसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 3. ದಾರದಿಂದ ಹೊಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. षिवु (तन्तुसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಪೋಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "नीलोपलस्यूतविचित्रधातुमसौ गिरिं रैवतकं ददर्श" माघ० ४-१।

स्यूति ಸ್ಯೂತಿ (स्त्री०) 1. ಹೊಲಿಯುವುದು. षिवु (तन्तुसन्ताने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸಂತತಿ. "स्यूतिः सीवनसन्तत्योः" मेदि०। 3. ಪೋಣಿಸುವುದು.

स्यून ಸ್ಯೂನ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಕಿರಣ. 3. ಕೈಚೀಲ. षिवु (तन्तुसन्ताने) "नः" टेः यू इत्यादेशः (उ० ३-९)। स्यून आदित्यः सि० कौ०।

स्यूम ಸ್ಯೂಮ (पुं०) 1. ಕಿರಣ, ಮಯೂಖ. षिवु (तन्तुसन्ताने) "मन्" ऊठ् च (उ० १-१४१)। स्यूमो रश्मिः सि० कौ०। (न०) 2. ಜಲ, ನೀರು.

स्योत ಸ್ಯೋತ (पुं०) ಕೈಚೀಲ.

स्योन ಸ್ಯೋನ (पुं०) 1. ರಶ್ಮಿ, ಕಿರಣ. 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಕೈಚೀಲ. षिवु (तन्तुसन्ताने) "नः" ऊठ् च

बाहु० गुणः (उ० ३-९)। (न०) 4. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. (वि०) 5. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ.

स्रंस ಸ್ರಂಸ (पुं०) 1. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು, ಜಾರಿಬೀಳುವುದು, ಕೈಯಿಂದ ಕಳಚಿಬೀಳುವುದು. स्रंसु (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಶಿಥಿಲಬಂಧ, ಸಡಿಲವಾಗಿರುವಿಕೆ.

स्रंसन ಸ್ರಂಸನ (न०) 1. ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಕಳಚಿಬೀಳುವುದು. स्रंसु (अवस्रंसने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿರೇಚನಮಾಡಿಸುವುದು, ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸುವುದು, ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. "पित्तस्पन्दे पैत्तिके चाधिमन्थे रक्तास्रावः स्रंसनं चापि कार्यम्" सुश्रुत० उत्तरतं० १०-३। (वि०) 3. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುವ. स्रंसयति—स्रंसु (अवस्रंसने)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "स्रंसनं कटुकं पाके लघुवातकफापहम्" सुश्रुत० सूत्र० ४६-२७८।

स्रंसनीय ಸ್ರಂಸನೀಯ (वि०) 1. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸಬೇಕಾದ, ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಬೇಕಾದ. 2. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸಬಹುದಾದ. स्रंसु (अवस्रंसने)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–यितव्यः –ಯಿತವ್ಯಃ.**

स्रंसमान ಸ್ರಂಸಮಾನ (वि०) ಜಾರುತ್ತಿರುವ, ಜಾರಿ ಕೆಳಗೆ ಸರಿಯುತ್ತಿರುವ. स्रंसते—स्रंसु (अवस्रंसने) "शानच्" (३-२-१२४)। "स्रंसमानमुपयन्तरि वध्वाः श्लिष्टवत्युपसपत्नि रसेन" माघ० १०-४५।

स्रंसिन् ಸ್ರಂಸಿನ್ (वि०) 1. ಶಿಥಿಲ ಬಂಧವುಳ್ಳ, ಸಡಿಲವಾದ. स्रंसोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्रंसते—स्रंसु (अवस्रंसने) "णिनिः" (३-१-१३४) इति वा। "तिमिरमिव दधानाः स्रंसिनः केशपाशानवनिपतिगृहेभ्यो यान्त्यमूर्वारवध्वः" माघ० ११-२०। 2. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವ.

स्रग्विन् ಸ್ರಗ್ವಿನ್ (वि०) ಹೂವಿನ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು. स्रगस्यास्ति—स्रक् "विनिः" (५-२-१२१)। "आमुक्ताभरणः स्रग्वी हंसचिह्नदुकूलवान्" रघु० १७-२५।

स्रज् ಸ್ರಜ್ (स्त्री०) 1. ಪುಷ್ಪದ ಮಾಲೆ, ಹೂವಿನ ಸರ. सृजति शोभाम्—सृज (विसर्गे) "क्विन्" (३-२-५९)। "स्रजा समालिङ्गयितुं प्रियं सा रसादधत्तैव बहुप्रयत्नम्" नैष० १४-२६। "उपानहौ च वासश्च धृतमन्यैर्न धारयेत्। उपवीतमलङ्कारं स्रजं करकमेव च" मनु० ४-६६। 2. ಮಾಲೆ, ಹಾರ.

स्रग्धर ಸ್ರಗ್ಧರ (वि०) ಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು. स्रजो धरः। स्त्रियां **–धरा –ಧರಾ.**

स्रग्धरा ಸ್ರಗ್ಧರಾ (स्त्री०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ವೃತ್ತ. म र भ न य य य ಗಣಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಲಕ್ಷಣ :** म्रभ्नैर्यानां त्रयेण त्रिमुनियतियुता स्रग्धरा कीर्तितेयम्" वृ० र०।
ಗಣವಿನ್ಯಾಸ :

म र भ न य य य ।
UUU U|U U|| ||| |UU |UU |UU

ಪ್ರತಿ ಏಳು ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಒಂದರಂತೆ (7, 14 ಮತ್ತು 21ನೇ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ) ಯತಿಯಿರಬೇಕು.

स्रव ಸ್ರವ (पुं०) 1. ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು. स्रु (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। 2. ಪ್ರವಹಿಸುವುದು, ಹರಿಯುವುದು. "विपुलौ स्नपयन्ती सा स्तनौ नेत्रजलस्रवैः" रामा०।

स्रवण ಸ್ರವಣ (न०) 1. ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು. स्रु (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬೆವರುವುದು, ಬೆವರು ಸುರಿಯುವುದು. 3. ಮೂತ್ರ.

स्रवत् ಸ್ರವತ್ (वि०) 1. ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ, ಜಿನುಗುತ್ತಿರುವ. स्रु (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

स्रवद्गर्भा ಸ್ರವದ್ಗರ್ಭಾ (स्त्री०) 1. ಗರ್ಭಪಾತವಾದ ಹಸು. स्रवन् गर्भो यस्याः। 2. ಗರ್ಭಪಾತವಾದ ಹೆಂಗಸು.

स्रवद्रङ्ग ಸ್ರವದ್ರಂಗ (पुं०) ಪಣ್ಯವೀಥಿ, ಅಂಗಡಿಬೀದಿ. स्रवन् रङ्गो यत्र।

स्रवन्ती ಸ್ರವನ್ತೀ (स्त्री०) 1. ನದಿ, ಹೊಳೆ. स्रु (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "ङीप्" (४-१-६)। "फलभरपरिणामश्यामजम्बूनिकुञ्जस्खलनतनुतरङ्गामुत्तरेण स्रवन्तीम्" मालती० ९-२४। 2. ಗುಲ್ಮಪ್ರದೇಶ, ಹೊಟ್ಟೆಯ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಕೋಶದ ಹಿಂದಿರುವ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ. 3. ಒಂದು ಓಷಧಿ. "स्रवन्ती तु तरङ्गिण्यां गुल्मस्थानौषधीभिदोः" मेदि०।

स्रवा ಸ್ರವಾ (स्त्री०) 1. ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ. स्रवति—स्रु (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "मूर्वा देवी मधुरसा मोरटा तेजनी स्रवा" अम०। 2. ಸೀಹಾಲೆ ಗಿಡ. "जीवन्ती जीवनी जीवा जीवनीया मधुः स्रवा" अम०।

स्रष्टृ ಸ್ರಷ್ಟೃ (पुं०) 1. ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. सृजति—सृज (विसर्गे) "तृच्" (३-१-१३४)।

"बह्वारम्भैरर्थसंयोजितैर्वा रूपैः स्रष्टुः सृष्टिकर्मान्तशाला" माघ० १८-७९। 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. 3. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

स्रस्त ಸ್ರಸ್ತ (वि०) 1. ಜಾರಿಬಿದ್ದ, ಕಳಚಿಬಿದ್ದ. स्रंसु (अवस्रंसने) "क्तः" (३-२-१०२)। "सावशेषपदमुक्तमुपेक्षा स्रस्तमाल्यवसनाभरणेषु" माघ० १०-१६। 2. ಸಡಿಲವಾದ, ಬಿಚ್ಚಿಹೋಗಿರುವ, ಶಿಥಿಲವಾದ. "स्रस्ताङ्गसन्धौ विगताक्षपाटवे रुजा निकामं विकलीकृते रये" माघ० १२-२४। 3. ಶಿಥಿಲವಾಗಿ ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸಡಿಲವಾಗಿ ತೂಗಾಡುವ. "स्रस्तांसावतिमात्रलोहिततलौ बाहू घटोत्क्षेपणात्" शाकु० १-३०।

स्रस्तर ಸ್ರಸ್ತರ (पुं०) ಒರಗಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಆಸನ, ಮಂಚ ಮೆತ್ತನೆಯ ಆಸನ ಮೊದಲಾದುವು. "गोऽश्वोष्ट्रयानप्रासादस्रस्तरेषु कटेषु च" मनु० २-२०४।

स्राक् ಸ್ರಾಕ್ (अव्य०) ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಬೇಗ. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ವೇಗವಾಗಿ.

स्राव ಸ್ರಾವ (पुं०) 1. ಸೋರುವುದು, ಸ್ರವಿಸುವುದು. स्रु (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪ್ರವಾಹ, ಹರಿಯುವುದು. "ततो मुहूर्तात्तेऽपश्यन् रजो भीमं समुत्थितम्। विविधैः शोणितस्रावैः प्रशान्तं पुरुषर्षभ" भा० शल्य० १७। 3. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ.

स्रावण ಸ್ರಾವಣ (न०) 1. ಸುರಿಸುವುದು. स्रु (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೋರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು.

स्रावणीय ಸ್ರಾವಣೀಯ (वि०) 1. ಸ್ರವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಸ್ರವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಸ್ರವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಬಹುದಾದ. स्रु (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **स्रावयितव्यः ಸ್ರಾವಯಿತವ್ಯ.**

स्रावयत् ಸ್ರಾವಯತ್ (वि०) 1. ಸೋರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्रु (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ.**

स्रावयमाण ಸ್ರಾವಯಮಾಣ (वि०) ಸೋರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्रु (गतौ) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

स्रावित ಸ್ರಾವಿತ (न०) 1. ಸ್ರವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. स्रु (गतौ) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಸೋರುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ರವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. स्रु (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

स्राव्य ಸ್ರಾವ್ಯ (वि०) 1. ಸೋರಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಸ್ರವಿಸಬಹುದಾದ. स्रु (गतौ) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२५)।

स्रुच् ಸ್ರುಚ್ (स्त्री०) ಯಜ್ಞದ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆ. स्रु (गतौ) "चिक्" (उ० २-६२)। "ध्रुवोपभृज्जुहूर्ना तु स्रुवो भेदाः स्रुचः स्त्रियः" अम०।

स्रुत ಸ್ರುತ (वि०) 1. ಸ್ರವಿಸಿದ, ಸೋರಿದ. स्रु (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "सरागया स्रुतघनघर्मतोयया कराहतिध्वनितपृथूरुपीठया" माघ० १७-२। 2. ಹೊರಟುಹೋದ. 3. ಪ್ರವಹಿಸಿದ.

स्रुति ಸ್ರುತಿ (स्त्री०) 1. ಸೋರುವುದು, ಸ್ರವಿಸುವುದು. स्रु (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अत्याक्षुः स्नपनगलज्जलानि यानि स्थूलाश्रुस्रुतिभिररोदि तैः शुचेव" माघ० ८-६६। 2. ಪ್ರವಾಹ. 3. ಸಸ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ರವಿಸುವ ಒಂದು ಅಂಟು, ರಾಳ.

स्रुव ಸ್ರುವ (पुं०) 1. ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಯಜ್ಞಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲೊಂದು ಪಾತ್ರೆ. स्रवति—स्रु (स्रवणे) "कः" (उ० २-६१)। "ध्रुवोपभृज्जुहूर्ना तु स्रुवो भेदाः स्रुचः स्त्रियः" अम०। (स्त्री०) 2. ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ, ಆನೆಬೇಲ. 3. ಕುರಟಿಗೆ ಗಿಡ. "स्रुवो द्वयोर्यज्ञपात्रे सल्लकीमूर्वयोः स्त्रियाम्" मेदि०।

स्रू ಸ್ರೂ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಯಜ್ಞಪಾತ್ರೆ. स्रवत्यतो घृतादिकम्—स्रु (गतौ) "क्विप्" दीर्घश्च (उ० २-५७)। 2. ಊಟೆ, ಬುಗ್ಗೆ, ಚಿಲುಮೆ. 3. ಗಿರಿನದಿಯ ಪ್ರವಾಹ. "स्रूः स्रुवे निर्झरेऽपि च" हेम०।

स्रोत ಸ್ರೋತ (न०) ಪ್ರವಾಹ, ಹೊನಲು, ಹರಿವು. "पतिशोकाकुलां दीनां शुष्कस्रोतां नदीमिव" भा० वन०।

स्रोतस् ಸ್ರೋತಸ್ (न०) 1. ನದಿ, ಹೊಳೆ. स्रवति—स्रु (गतौ) "असुन्" तुट् च (उ० ४-२०२)। "स्रोतोऽम्बुसरणं स्वतः" अम०। "झषाणां मकरश्चास्मि स्रोतसामस्मि जाह्नवी" गीता १०-३१। 2. ಪ್ರವಾಹ, ಹೊನಲು, ಹರಿವು. "व्यालम्बेथाः सुरभितनयालम्भजां मानयिष्यन् स्रोतोमूर्त्या भुवि परिणतां रन्तिदेवस्य कीर्तिम्" मेघ० १-४५। 3. ಇಂದ್ರಿಯ. "स्रोत इन्द्रिये निम्नगारये" अम०। "त्वन्निष्यन्दोच्छ्वसितवसुधागन्धसम्पर्करम्यः स्रोतोरन्ध्रध्वनितसुभगं दन्तिभिः

पीयमानम्" मेघ० १-४२। 4. ನೀರು, ಜಲ. 5. ನೀರು ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗ. "स्रोतोऽम्बुनिर्गमद्वारे प्रवाहेन्द्रिययोर्जले" नानार्थर०।

स्रोतईश ಸ್ರೋತಈಶ (पुं०) ನದಿಗಳ ಪತಿ, ಸಮುದ್ರ.

स्रोतसिक ಸ್ರೋತಸಿಕ (पुं०) ಶೈವಮತಾನುಯಾಯಿ. "और्व्वः स्रोतसिकः शैवः" त्रिकाण्ड०।

स्रोतस्य ಸ್ರೋತಸ್ಯ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. स्रोतस् "डचः" (४-४-११३)। (वि०) 3. ನದಿಯಲ್ಲಿರುವ. 4. ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿರುವ.

स्रोतस्वत् ಸ್ರೋತಸ್ವತ್ (वि०) 1. ನದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. 2. ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. स्रोतोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

स्रोतस्वती ಸ್ರೋತಸ್ವತೀ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. स्रोतोऽस्त्यस्याम्—स्रोतस् "मतुप्" (५-२-९४)। "ङीप्" (४-१-६)।

स्रोतस्विनी ಸ್ರೋತಸ್ವಿನೀ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. स्रोतोऽस्त्यस्याम्—स्रोतस् "विनिः" (५-२-१२१)।

स्रोतोऽञ्जन ಸ್ರೋತೋಂಜನ (न०) ಸೌವೀರಾಂಜನ. स्रोतोजमञ्जनम्। शाकपा०। यमुनायाः स्रोतोभवत्वात् स्रोतोऽञ्जनम्।

स्रोतोरन्ध्र ಸ್ರೋತೋರಂಧ್ರ (न०) ಆನೆಯ ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯದ ರಂಧ್ರ. स्रोतसो रन्ध्रम्। "स्रोतोरन्ध्रध्वनितसुभगं दन्तिभिः पीयमानम्" मेघ० १-४२।

स्रोतोवहा ಸ್ರೋತೋವಹಾ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. वहति—वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-३४)। स्रोतसो वहा। "स्रोतोवहां पथि निकामजलामतीत्य जातः सखे प्रणयवान् मृगतृष्णिकायाम्" शाकु० ६-१६।

स्व ಸ್ವ (पुं०) 1. ಜ್ಞಾತಿ, ಬಂಧು. स्वनति—स्वन (शब्दे) "डः" (३-२-१०१)। 2. ಆತ್ಮ, ತಾನು. "सेयं स्वदेहार्पणनिष्क्रयेण न्याय्या मया मोचयितुं भवत्तः" रघु० २-५५। (पुंन०) 3. ಧನ, ವಿತ್ತ, ಐಶ್ವರ್ಯ. (वि०) 4. ಆತ್ಮೀಯ, ತನ್ನದಾದ, ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. "प्रेयसामधररागरसेन स्वं किलाधरमुपालि ररञ्जुः" माघ० १०-२६। "प्राप धाम स्वमेव" माघ० ११-६०। "स्वो ज्ञातावात्मनि स्वं त्रिष्वात्मीये स्वोऽस्त्रियां धने" अम०।

स्वक ಸ್ವಕ (वि०) ತನ್ನದಾದ, ಆತ್ಮೀಯವಾದ. स्वमेव स्वार्थे "कन्"।

स्वकम्पन ಸ್ವಕಂಪನ (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. स्वेनैव कम्पते — कपि (चलने) "ल्युः" (३-१-१३४)।

स्वकर्मन् ಸ್ವಕರ್ಮನ್ (न०) ತಾನು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯ, ತಾನು ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾಪಕರ್ಮ. स्वस्य कर्म। "स्वकर्मफलनिर्दिष्टां यां यां योनिं व्रजाम्यहम्। तस्यां तस्यां हृषीकेश त्वयि भक्तिर्दृढास्तु मे"॥

स्वकीय ಸ್ವಕೀಯ (वि०) 1. ತನ್ನದೇ ಆಗಿರುವ, ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ. स्वस्येदम्—स्व "छः" (४-२-१३८)। कुक् च। **–या –ಯಾ.** (स्त्री०) 2. ತನ್ನ ಪತ್ನಿ, ಮೂರು ವಿಧ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ನಾಯಿಕೆ.

स्वक्ष ಸ್ವಕ್ಷ (पुं०) 1 ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. सु शोभने अक्षिणी अस्य — "षच्" (५-४-११३)। शोभनमक्षि तदुपलक्षितं च करणजातमस्य इति वा। "श्रीसौन्दर्यसुधासिन्धुरपारकरुणो हि यः। "स्वक्षः" इति निरुक्तिः। "स्वक्षः स्वङ्गः शतानन्दः" वि० स०। (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು. सु शोभने अक्षिणी यस्य — "षच्" (५-४-११३)। 3. ಒಳ್ಳೆಯ ದೂರಿಯುಳ್ಳ ರಥ, –ಗಾಡಿ. 4. ಒಳ್ಳೆಯ ಇಂದ್ರಿಯಗಳುಳ್ಳ. "स्वक्षं सुपत्त्रं कनकोज्ज्वलद्युति जवेन नागान् जितवन्तमुच्चकैः" माघ० १२-२।

स्वगत ಸ್ವಗತ (न०) ಬೇರೆ ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ತನ್ನೊಳಗೇ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. स्वस्मिन् गतम्। ಇದೊಂದು ನಾಟ್ಯೋಕ್ತಿ. "सर्वश्राव्यं प्रकाशं स्यादश्राव्यं स्वगतं मतम्"। "राजा (स्वगतम्) राजभावस्त्वभिज्ञातो भवेत्। भवतु। एवं तावदभिधास्ये" शाकु० १।

स्वङ्ग ಸ್ವಂಗ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. सु स्पृहणीयदिव्यदेहतया शोभनमङ्गमस्य। "श्रियः स्पृहणीयदिव्याङ्गः स्वङ्ग उच्यते" इति निरुक्तिः। "स्वक्षः स्वङ्गः शतानन्दः" वि० स०। (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ ಅಂಗಗಳುಳ್ಳವನು. सु शोभनान्यङ्गानि यस्य।

स्वच्छ ಸ್ವಚ್ಛ (पुं०) 1. ಸ್ಫಟಿಕಮಣಿ, ಸ್ಫಟಿಕಶಿಲೆ. सु अच्छः निर्मलः। (वि०) 2. ಬಹಳ ನಿರ್ಮಲವಾದ. "आरूढं पतित इति स्वसम्भवोऽपि स्वच्छानां परिहरणीयतामुपैति" माघ० ८-५४। 3. ಬಿಳುಪಾಗಿರುವ. (न०) 4. ಮುತ್ತು.

स्वच्छन्द ಸ್ವಚ್ಛಂದ (पुं०) 1. ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಸ್ವಂತ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. स्वस्य छन्दः अभिप्रायः। (वि०) 2. ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ನಡೆದ, ತನ್ನ ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ

ನಡೆದ. स्वस्य छन्दोभिप्रायो यत्र । "मन्ये स एव मदनस्य निशाचरस्य स्वच्छन्दसोऽप्तिकनिवृत्तिमभिव्यनक्ति" याद० १९-२१ । 3. ಸ್ವತಂತ್ರ, ಬೇರೆ ಯಾರಿಗೂ ಅಧೀನನಲ್ಲದವನು. (अव्य०) 4. ತನಗೆ ಇಷ್ಟ ಬಂದಂತೆ, ಯಾವ ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳೂ ಇಲ್ಲದೆ. "स्वच्छन्दवनजातेन शाकेनापि प्रपूर्यते" हितो० १-६८ ।

स्वच्छमणि ಸ್ವಚ್ಛಮಣಿ (पुं०) ಸ್ಫಟಿಕಮಣಿ.

स्वच्छा ಸ್ವಚ್ಛಾ (स्त्री०) ಬಿಳಿಯ ಗರಿಕೆ.

स्वज ಸ್ವಜ (पुं०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. स्वस्माज्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९८) । (वि०) 2. ತನ್ನಿಂದ ಉಂಟಾದ, ತನ್ನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. (स्त्री०) –जा –ಜಾ. ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು.

स्वजन ಸ್ವಜನ (पुं०) ಬಂಧು, ತನ್ನಕಡೆಯ ನೆಂಟರು. स्वः आत्मीयः जनः । "इतः प्रत्यादेशात् स्वजनमनुगन्तुं व्यवसिता मुहुस्तिष्ठेत्युच्चैर्वदति गुरुशिष्ये गुरुसमे" शाकु० ६-९ ।

स्वञ्ज ಸ್ವಂಜ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ. 2. ರುದ್ರ. "स्वञ्जो विधौ रुद्रे" मेदि० ।

स्वतन्त्र ಸ್ವತಂತ್ರ (वि०) ಬೇರೆ ಯಾರಿಗೂ ಅಧೀನನಲ್ಲದವನು, ಒಬ್ಬನ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಡದವನು. स्वः आत्मा तन्त्रं प्रधानं यस्य ।

स्वतस् ಸ್ವತಸ್ (अव्य०) 1. ತನ್ನಿಂದ, ತನ್ನವರಿಂದ, ತನ್ನ ಕಡೆಯಿಂದ. स्व "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "स्वतः सिद्धं शुद्धस्फटिकमणिभूभृत्प्रतिभटं सुधासध्रीचीभिर्द्युतिभिरपतापत्रिभुवनम्" हयग्री० । 2. ಧನದಿಂದ, ಹಣದಿಂದ. "ग्रहीता यदि नष्टः स्यात् कुटुम्बार्थे कृतो व्ययः । दातव्यं बान्धवैस्तत्स्यात् प्रविभक्तैरपि स्वतः" मनु० ८-१६६ । 3. ನಿಸರ್ಗವಾಗಿ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ. "स्वतः सिद्धं यस्मिन्नितरदुरवापं विजयते सुमित्रापुत्रत्वादपि जगति रामानुजपदम्" चं० रा० ।

स्वतःसिद्ध ಸ್ವತಃಸಿದ್ಧ (वि०) 1. ತನ್ನಿಂದಲೇ ಉಂಟಾದ, ತನ್ನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. स्वतः आत्मनः सिद्धम् । "स्वतःसिद्धं शुद्धस्फटिकमणिभूभृत्प्रतिभटं सुधासध्रीचीभिर्द्युतिभिरपतापत्रिभुवनम्" हयग्री० । 2. ತಾನಾಗಿಯೇ ಋಜುವಾತಾಗಿರುವ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "स्वतःसिद्धं यस्मिन्नितरदुरवापं विजयते" चं० रा० ।

स्वत्व ಸ್ವತ್ವ (न०) 1. ಯಜಮಾನನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸ್ವಾಮಿತ್ವ, ಒಡೆಯನಾಗಿರುವಿಕೆ. स्वस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। ಆಸ್ತಿಯ ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾದ ವಿನಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಅಧಿಕಾರಹೊಂದಿರುವಿಕೆಯು ಸ್ವಾಮಿತ್ವ. "तल्" (५-१-११९) । **स्वता ಸ್ವತಾ.** "न केवलं यः स्वतया मुरारेरनन्यसाधारणतां दधानः" माघ० ३-१९ । 2. ಜ್ಞಾತಿತ್ವ. "व्रजति स्वतामनुचितोऽपि सविनयमुपासितो जनैः" माघ० १५-५ ।

स्वदन ಸ್ವದನ (न०) ಸವಿನೋಡುವುದು, ರುಚಿನೋಡುವುದು. ष्वद (आस्वादने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

स्वदनीय ಸ್ವದನೀಯ (वि०) 1. ರುಚಿನೋಡಲ್ಪಡುವ. 2. ರುಚಿನೋಡಬೇಕಾದ. 3. ರುಚಿನೋಡಬಹುದಾದ. ष्वद (आस्वादने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **स्वदितव्यम् ಸ್ವದಿತವ್ಯಮ್.**

स्वदमान ಸ್ವದಮಾನ (वि०) ಸವಿನೋಡುತ್ತಿರುವ, ರುಚಿನೋಡುತ್ತಿರುವ. ष्वद (आस्वादने) "शानच्" (३-२-१२४) ।

स्वदित ಸ್ವದಿತ (वि०) 1. ರುಚಿನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. ष्वद (आस्वादने) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಪಿತೃಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಮಂತ್ರಿತರಾದವರು ಉತ್ತರರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಮಾತು. स्वदितमिति ब्रूत ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ अस्तु स्वदितम् ಎಂಬ ಉತ್ತರ.

स्वधर्म ಸ್ವಧರ್ಮ (पुं०) ತನಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಧರ್ಮ, ತಾನು ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕಾದ ಆಚಾರ. स्वस्य धर्मः । ತನಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಆಚಾರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಪರಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದು ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕಿಂಚಿತ್ ನ್ಯೂನತೆಯಿದ್ದರೂ ಪರಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವು ಅಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ಕಾರಣ. "श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः परधर्मात् स्वनुष्ठितात् । स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः" गीता ३-३५ ।

स्वधा ಸ್ವಧಾ (अव्य०) 1. ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಮಂತ್ರ. स्वद्यते—ष्वद (आस्वादने) "आ" प्रत्ययः । दस्य धः पृषो० । "स्वाहा देवहविर्दाने श्रौषड्वौषड्वषट् स्वधा" अम० । 2. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮಂತ್ರ. "नूनं मत्तः परं वंश्याः पिण्डविच्छेददर्शिनः । न प्रकामभुजःश्राद्धे स्वधासङ्ग्रहतत्पराः" रघु० १-६६ ।

स्वधा ಸ್ವಧಾ (स्त्री०) 1. ದಕ್ಷನ ಪುತ್ರಿ, ಪಿತೃದೇವತೆಗಳ ಪತ್ನಿ. 2. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸ ಪುತ್ರಿ. "ब्रह्मा च मानसीं कन्यां ससृजे तां मनोरमाम् । रूपयौवनसम्पन्नां शत-

चन्द्रसमप्रभाम् ॥ विद्यावतीं गुणवतीमतिरूपवतीं सतीम्। श्वेतचम्पकवर्णाभां रत्नभूषणभूषिताम् ॥ विशुद्धां प्रकृतेरंशां सम्मितां वरदां शुभाम्। स्वधाभिधानां सुदतीं लक्ष्मीलक्षणसंयुताम्।। पितृभ्यस्तां ददौ ब्रह्मा तुष्टेभ्य-स्तुष्टिरूपिणीम्" ब्रह्मवै०।

स्वधाकार ಸ್ವಧಾಕಾರ (पुं०) ಪಿತೃಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದ, ಸ್ವಧಾ ಎಂದು ಎತ್ತರ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು.

स्वधाप्रिय ಸ್ವಧಾಪ್ರಿಯ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. 2. ಕರಿ ಎಳ್ಳು.

स्वधाभुज् ಸ್ವಧಾಭುಜ್ (पुं०) ಪಿತೃಗಣ. स्वधां भुङ्क्ते —भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

स्वधिति ಸ್ವಧಿತಿ (स्त्री०) ಪರಶು, ಕೊಡಲಿ. स्वं धियति—धि (धारणे) "क्तिच्" (३-३-१७४)।

स्वधितिहेतिक ಸ್ವಧಿತಿಹೇತಿಕ (पुं०) ಕೊಡಲಿಯೇ ಆಯುಧವಾಗಿರುವ ಯೋಧ.

स्वन ಸ್ವನ (पुं०) ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ. स्वन (शब्दे) वा "अप्" (३-३-६२)। पक्षे "घञ्" (३-३-१८)। स्वानः। "अस्मिन् मृदुश्वसनगर्भतदीयरन्ध्रनिर्यत्स्वनश्रुतिसुखादिव नोत्सहन्ते" माघ० ४-४३।

स्वनत् ಸ್ವನತ್ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्वन (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "आयासादलघुतरस्तनैः स्वनद्भिः श्रान्तानामविकच-लोचनारविन्दैः" माघ० ८-१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -न्ती -ನ್ತೀ.

स्वनन ಸ್ವನನ (न०) ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು, ಸದ್ದುಮಾಡುವುದು. स्वन (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

स्वननीय ಸ್ವನನೀಯ (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಶಬ್ದಮಾಡಬಹುದಾದ. स्वन (शब्दे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" **स्वनितव्यम् ಸ್ವನಿತವ್ಯಮ್.**

स्वनित ಸ್ವನಿತ (न०)1. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. स्वन (शब्दे) "क्तः" (३-३-११४)। "स्रस्तभुजयुगगलद्वलयस्वनितं प्रतिक्षुतमिवोपशुश्रुवे" माघ० १५-९१। (वि०) 2. ಶಬ್ದಮಾಡಿದ, ಸದ್ದುಮಾಡಿದ. स्वन "क्तः" (३-४-७२)।

स्वनितवत् ಸ್ವನಿತವತ್ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡಿದ, ಸದ್ದು ಮಾಡಿದ. स्वन (शब्दे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

स्वपक्ष ಸ್ವಪಕ್ಷ (पुं०) ತನ್ನಪಕ್ಷ, ತನ್ನಕಡೆಯವರ ಗುಂಪು. स्वस्य आत्मनः पक्षः। "कामः स्त्रीरनुशयवानिव स्वपक्षव्याघातादिति सुतरां चकार चारुः" माघ० ८-६१।

स्वपत् ಸ್ವಪತ್ (वि०) ಮಲಗಿರುವ, ನಿದ್ರೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. ञि ष्वप् (शये) "शतृ" (३-२-१२४)। "स्वपतः किल जाग्रतश्च तस्य त्वयि वैरेण विदीप्तचित्त-वृत्तेः" याद० १५-२८।

स्वपन ಸ್ವಪನ (न०) ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವುದು. ञि ष्वप् (शये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "मेदःस्वेदकफ-रसरक्तक्षीणानां अजीर्णिनां च मुहूर्तं दिवास्वपनमप्रति-षिद्धम्" सुश्रुत० शारीर० ४।

स्वप्न ಸ್ವಪ್ನ (पुं०) 1. ನಿದ್ರೆ. ञि ष्वप् (शये) "नन्" (३-३-९१)। "तस्मान्न जागृयाद्रात्रौ दिवास्वप्नं च वर्जयेत्। ज्ञात्वा दोषकरावेतौ बुधः स्वप्नं मितं चरेत्" सुश्रुत० शारीर०। 2. ಕನಸು, ನಿದ್ರಿಸುವಾಗ ಪೂರ್ವಾನುಭೂತವಾದ ವಿಷಯಗಳ ಅನುಭವ. ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಪಾಂಚಭೌತಿಕಶರೀರಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಜೀವಾತ್ಮನು ಪೂರ್ವಜನ್ಮ ಮತ್ತು ಈ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿದ ಶುಭಾಶುಭವಿಷಯಗಳನ್ನು ರಜೋಗುಣಪ್ರೇರಿತವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದೇ ಕನಸು. "पूर्व-देहानुभूतांस्तु भूतात्मा स्वपतः प्रभुः। रजोयुक्तेन मनसा गृह्णात्यर्थान् शुभाशुभान्" सुश्रुत० शारीर० ४-३६। "स्वप्नो नु माया नु मतिभ्रमो नु क्लिष्टं नु तावत्फलमेव पुण्यम्" शाकु० ६-१०। 3. ದರ್ಶನ. "स्वप्नः स्वापे प्रसुप्तस्य विज्ञाने दर्शने पुमान्" मेदि०।

ಸ್ವಪ್ನವು ಫಲಕೊಡುವ ಕಾಲ: ರಾತ್ರಿ ಪ್ರಥಮ ಯಾಮದ ಸ್ವಪ್ನವು ಒಂದು ವರ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ದ್ವಿತೀಯ ಯಾಮದ ಸ್ವಪ್ನವು ಎಂಟು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತೃತೀಯ ಯಾಮದ ಸ್ವಪ್ನವು ಮೂರು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತುರೀಯ ಯಾಮದ ಸ್ವಪ್ನವು 15 ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "स्वप्नस्तु प्रथमे यामे संवत्सरफलप्रदः। द्वितीये चाष्टभिर्मासैः त्रिभिर्मासैः तृतीयके।। चतुर्थे चार्धमासेन स्वप्नः स्यात्तु फलप्रदः"।। ಅರುಣೋದಯ ಕಾಲದ ಸ್ವಪ್ನವು ಹತ್ತು ದಿನಗಳೊಳಗೆ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "दशाहे फलदः स्वप्नोऽप्यरुणोदयदर्शने"। ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನವನ್ನು ಕಂಡು ಕೂಡಲೆ ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚೆತ್ತರೆ ಅದು ಸದ್ಯಃ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "प्रातः स्वप्नश्च फलदस्तत्क्षणं यदि बोधितः"। ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧ ಯೋಚನೆ ಮತ್ತು ರೋಗರುಜಿನಾದಿಗಳಿಂದ

ಕೂಡಿರುವಾಗ ಕಂಡ ಸ್ವಪ್ನವು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲಾರದು. "चिन्ताव्याधिसमायुक्तो नरः स्वप्नं च पश्यति । तत्सर्वं निष्फलं तात प्रयात्येव न संशयः" ॥ ರಾತ್ರಿ ಸ್ವಪ್ನವನ್ನು ಕಂಡು ಮತ್ತೆ ನಿದ್ರೆಮಾಡಿದರೂ ಆ ಸ್ವಪ್ನದ ವಿಷಯವನ್ನು ರಾತ್ರಿಯೇ ಯಾರೊಡನಾದರೂ ಹೇಳಿದರೂ ಅದಕ್ಕೂ ಫಲವಿಲ್ಲ. "दृष्ट्वा स्वप्नं च निद्रालुः यदि निद्रां प्रयाति च । विमूढो वक्ति चेद्रात्रौ न लभेत् स्वप्नजं फलम्" ॥ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಗಜ ರಾಜ ಸ್ವರ್ಣ ವೃಷಭ ಧೇನು ದೀಪ ಅನ್ನ ಹಣ್ಣು ಪುಷ್ಪ ಕನ್ಯೆ ಛತ್ರ ರಥ ಧ್ವಜ ಇವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. "गजं नृपं सुवर्णं च वृषभं धेनुमेव च । दीपमन्नं फलं पुष्पं कन्यां छत्रं रथं ध्वजम्। कुटुम्बं लभते दृष्ट्वा कीर्ति च विपुलां श्रियम्" ॥ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡಿದರೆ ಅವನು ಹೇಳಿದುದೆಲ್ಲಾ ಫಲಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅತುಲವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. "यं स्वप्ने ब्राह्मणो नन्द करोति च शुभाशिषम् । यद्वदति भवेत्तस्य तस्यैश्वर्यं भवेद्ध्रुवम्" ॥ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಯಾದವನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಅದನ್ನು ಪಡೆದವನು ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತನಾದ ಪಂಡಿತನಾಗಿಯೂ ಉತ್ತಮ ಕವಿಯಾಗಿಯೂ ಆಗುವನು. "ददाति पुस्तकं स्वप्ने यस्मै पुण्यवते द्विजः । स भवेद्विश्वविख्यातः कवीन्द्रः पण्डितेश्वरः" ॥ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯವನಿತೆಯು ನೀನು ನನಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅವಳನ್ನು ನೋಡಿದವನು ಕೂಡಲೆ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡರೆ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದೆ (ನಿಜವಾಗಿಯೂ) ರಾಜನಾಗುವನು. "दिव्या स्त्री यं प्रवदति मम स्वामी भवान् भव । स्वप्ने दृष्ट्वा च जागर्ति स च राजा भवेत् ध्रुवम्" ब्रह्मवै० ।

स्वप्नज् ಸ್ವಪ್ನಜ್ (वि०) ಯಾವಾಗಲೂ ನಿದ್ರೆಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. ञिष्वप्(शये)"नजिङ्" (३-२-१७२)। "अहं स्वप्नक्प्रसादेन तव वन्दारुभिः सह । अभीरुरवसं स्त्रीभिर्भासुराभिरिहेश्वरः" भट्टि० ७-२५ ।

स्वभाव ಸ್ವಭಾವ (पुं०) 1. ಪ್ರಕೃತಿ, ಸಹಜವಾದ ಗುಣ, ಹುಟ್ಟುಗುಣ. स्वो भावः । स्वस्य भावो वा । "भवन्ति नम्रास्तरवः फलागमैः नवाम्बुभिर्दूरविलम्बिनो घनाः । अनुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः स्वभाव एवैष परोपकारिणाम्" शाकु० ५-१२ । 2. ಇತರ ಯಾವ ಕಾರಣವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಆವಿರ್ಭವಿಸುವುದು. "बहिर्हेत्वनपेक्षी तु स्वभावोऽथ प्रकीर्तितः । निसर्गश्च स्वरूपञ्चेत्येषोऽपि भवति द्विधा" ॥

स्वभावोक्ति ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ (स्त्री०) ಜಾತಿಕ್ರಿಯಾಗುಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಭಾವದ ವರ್ಣನೆಯು "ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ" ಅಲಂಕಾರ. "स्वभावोक्तिः स्वभावस्य जात्यादिस्थस्य वर्णनम् । ಉದಾ: "कुरङ्गैरुत्तरङ्गाक्षैः स्तब्धकर्णैरुदीक्षितम्" चन्द्रा० ।

स्वभू ಸ್ವಭೂ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. स्वतो भवति — भू "क्विप्" (३-२-१७९) । 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. "तान्बभाषे स्वभूः पुत्रान् प्रजाः सृजत पुत्रकाः" भाग० । 3. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

स्वयम् ಸ್ವಯಮ್ (अव्य०) ತಾನೇ. सु सुष्ठु अयते — अय (गतौ) "अम्" बाहु० । "विनिपातनिदानानि स्वयमन्वीक्ष्य सुख्यत" याद० २२-३५ । 2. ತನ್ನಿಂದ. "सिक्तं स्वयमिव स्नेहात् वन्ध्यमाश्रमवृक्षकम्" रघु० १-७० । 3. ತಾನಾಗಿಯೇ, ಅವನಾಗಿಯೇ. "विषवृक्षोऽपि संवर्ध्य स्वयं छेत्तुमसाम्प्रतम्" ।

स्वयंकृत ಸ್ವಯಂಕೃತ (वि०) ತನ್ನಿಂದಲೇ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

स्वयंगुप्ता ಸ್ವಯಂಗುಪ್ತಾ (स्त्री०) ಶೂಕಶಿಂಬಿ, ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ.

स्वयंग्राह ಸ್ವಯಂಗ್ರಾಹ (वि०) ತಾನಾಗಿ ತನ್ನ ಕೈಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ. स्वयं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) वा "णः" (३-१-१४३)। "नितम्बिनीमिच्छसि मुक्तलज्जां कण्ठे स्वयंग्राहनिषक्तबाहुम्" कुमा० ३-७ । पक्षे ग्रहः । ವರನನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ತಾನಾಗಿ ತನ್ನ ತೋಳುಗಳನ್ನು ವರನ ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಇಟ್ಟು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವವಳು ಸ್ವಯಂಗ್ರಾಹಳು.

स्वयंवर ಸ್ವಯಂವರ (पुं०) 1. ವಧುವು ವರನನ್ನು ವರಿಸುವ ಸಮಾರಂಭ. स्वयं वृणीतेऽत्र—वृङ् (संभक्तौ) "अप्" (३-३-५८)। "स्वयंवरं भीमनरेन्द्रजाया दिशः पतिः न प्रविवेश शेषः" नैष० १०-१५ । 2. ವಧುವು ವರನನ್ನು ಆರಿಸುವುದು. स्वयं व्रियते — वृञ् (वरणे) "अप्" (३-३-५८) । "स्वयंवरमहे भैमीवरणाय त्वरामहे । तदस्माननुमन्यध्वमध्वने तत्र धाविने" नैष० १७-११४ । (स्त्री०) **-वरा -ವರಾ.** ಪತಿಯನ್ನು ತಾನೇ ವರಿಸುವ (ಆರಿಸುವ) ಹೆಂಗಸು.

स्वयंदत्त ಸ್ವಯಂದತ್ತ (पुं०) ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ, ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳಿಂದ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ತಾನಾಗಿ

ಒಬ್ಬನ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಹೋಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವವನು. स्वयं आत्मना दत्तः ।

स्वयंभू ಸ್ವಯಂಭೂ (ಪುಂ०) 1. ವಿಷ್ಣು. चतुर्मुखादिवत् ईश्वरान्तरेण कर्मादिभिर्वा परवत्तामन्तरेण स्वयमेव भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)। "भवति स्वेच्छया योऽसौ स्वयंभूः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "स्वयंभूः शम्भुरादित्यः" वि० स०। 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. (वि०) 3. ತಾನಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟುವ.

स्वर् ಸ್ವರ್ (अव्य०) 1. ಸ್ವರ್ಗ. स्वरति अप्राप्त्या उपतापयति इति स्वः। स्वरादिपाठादव्ययत्वम्। "अदृश्यतादर्शतलामलेषु छायेव या स्वर्जलधेर्जलेषु" माघ० ३-३५। 2. ಒಂದು ವ್ಯಾಹೃತಿ. "अकारं चाप्युकारं च मकारं च प्रजापतिः। वेदत्रयान्निरदुहद्भूर्भुवः स्वरितीति च" मनु० २-७६। 3. ಆಕಾಶ. 4. ಪರಲೋಕ. "स्वर्गे परे च लोके स्वर्" अम०।

स्वर ಸ್ವರ (ಪುಂ०) 1. ಉದಾತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಸ್ವರಗಳು. ಉದಾತ್ತ ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತಗಳೆಂದು ಸ್ವರವು ಮೂರು ವಿಧ. स्वरन्ति शब्दायन्ते—स्वृ (शब्दोपतापयोः) "अच्" (३-१-१३४)। उच्चैरादीयते उच्चार्यते इति उदात्तः। "निहन्त्यरीनेकपदे य उदात्तस्वरानिव" माघ० २-९५। नीचैरनुदात्तः। समाहारः स्वरितः। अचः स्वराः। "अनुदात्तो हृदि ज्ञेयः मूर्ध्न्युदात्त उदाहृतः। स्वरितः कर्णमूलीयः सर्वास्ये प्रचयः स्मृतः" पा० शि०। 2. ಸ್ವರವರ್ಣಗಳು, ಅಚ್ ವರ್ಣಗಳು. स्वरा अचः। तद्धर्मत्वादुदात्तादयोऽपि। स्वर्यते शब्द्यतेऽनेन व्यञ्जनम्—स्वृ (शब्दोपतापयोः) कर० "अच्"। "अ" ಕಾರಾದಿವರ್ಣಗಳು ಸ್ವರ ಅಥವಾ ಅಚ್‌ವರ್ಣಗಳು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವರ್ಣಕ್ಕೂ ಹ್ರಸ್ವ ದೀರ್ಘ ಮತ್ತು ಪ್ಲುತಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ಮೂರು ಮಾತ್ರೆಗಳಿರುವುವು. "एकमात्रो भवेद्ध्रस्वः द्विमात्रो दीर्घ उच्यते। त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयः व्यञ्जनं त्वर्धमात्रकम्॥ अ इ उ ऋ ವರ್ಣಗಳು ಹ್ರಸ್ವ ದೀರ್ಘ ಪ್ಲುತ ಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ಮೂರು ವಿಧ. ಇವು ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕ ಭೇದದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಆರು ವಿಧ. ಈ ಆರು ವಿಧವೂ ಉದಾತ್ತ ಅನುದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತ ಭೇದದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧಗಳಾಗುವುವು. ಈ ರೀತಿ अ इ उ ऋ ವರ್ಣಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧಗಳಾಗುವುವು. ऌ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ. एच् (ए ओ ऐ औ) ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ. "अ इ उ ऋ वर्णानां प्रत्येकमष्टादशभेदाः। ऌ वर्णस्य द्वादश। तेषां दीर्घाभावात्। एचामपि द्वादश। तेषां ह्रस्वाभावात्" पा० शि०। [ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ "हल्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಮೂಗಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ಗಾಳಿ. "स्वरः शब्देऽपि षड्जादौ" हेम०। 4. ಷಡ್ಜ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು. "कलतया वचसः परिवादिनीस्वरजिता रजिता वशमाययुः" माघ० ६-९। "स्युःषड्जर्षभगान्धारमध्यमाः पञ्चमस्तथा। धैवतश्च निषादश्च तन्त्रीकण्ठोद्भवाः स्वराः। ते केकिचातकाजकुञ्पिकभेकगजस्वराः" वैज०। 5. ನಾದ, ಕಂಠದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಧ್ವನಿ. "स्वरेण तस्याममृतस्रुतेव प्रजल्पितायामभिजातवाचि" कुमा० १-४५। "स्वरो नासासमीरणे। उदात्तादावकारादौ षड्जादौ च ध्वनौ पुमान्" मेदि०। [ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

स्वरग्राम ಸ್ವರಗ್ರಾಮ (ಪುಂ०) ಪೂರ್ಣಸ್ವರಶ್ರೇಣಿ. ಶಾರೀರದ ಅಥವಾ ವಾದ್ಯದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ.

स्वरपत्तन ಸ್ವರಪತ್ತನ (ನ०) ಸಾಮವೇದ. स्वराणां षड्जादीनां पत्तनमाश्रयस्थानम्।

स्वरभङ्ग ಸ್ವರಭಂಗ (ಪುಂ०) ಕಂಠದ ನಾದವನ್ನು ಮೊಟಕುಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ರೋಗ. स्वरस्य भङ्गो यस्मात्। –भेदः–ಭೇದಃ. ಸ್ವರಭಂಗವು ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫ ಸನ್ನಿಪಾತ ಕ್ಷಯ ಮತ್ತು ಮೇದೋಭವಗಳೆಂದು ಆರು ವಿಧ.

स्वरसंयोग ಸ್ವರಸಂಯೋಗ (ಪುಂ०) 1. ಸ್ವರ (ಅಚ್) ವರ್ಣಗಳ ಸಂಬಂಧ, ಸ್ವರವರ್ಣಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿರುವುದು. –सङ्क्रमः–ಸಂಕ್ರಮಃ. 2. ಧ್ವನಿಯ ಸಂಬಂಧ, ಕಂಠದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದದ ಸಂಬಂಧ. "आर्य कौशिक्या इव स्वरसंयोगः श्रूयते" माल० ५।

स्वरस ಸ್ವರಸ (ಪುಂ०) 1. ಸ್ವಭಾವವಾದ ರುಚಿ. स्वस्य रसः। 2. ಕಾವ್ಯ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿರುವ ರಸಭಾವ. ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸ್ವಭಾವವಾದ ಭಾವನೆ. –ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ. 3. ಒಂದು ವಿಧ ಕಷಾಯ.

स्वरा ಸ್ವರಾ (स्त्री०) ಬ್ರಹ್ಮನ ಹಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ.

स्वरित ಸ್ವರಿತ (ಪುಂ०) ಒಂದು ಸ್ವರ. ಉದಾತ್ತತ್ವ ಮತ್ತು ಅನುದಾತ್ತತ್ವ ಈ ಎರಡೂ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಸ್ವರ ವರ್ಣ. स्वरोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

ಸ್ವರಿತದ ಆದಿಭಾಗ (ಪೂರ್ವಭಾಗ) ದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಹ್ರಸ್ವವು ಉದಾತ್ತ. ಉತ್ತರಭಾಗವು ಅನುದಾತ್ತ. स्वरितस्यादितोऽर्धमुदात्तम्। उत्तरार्धं तु परिशेषादनुदात्तम्" सि० कौ०। "उच्चैरुदात्तः" "नीचैरनुदात्तः" "समाहारः स्वरितः" (१-२-२९, ३०, ३१)।

स्वराज् ಸ್ವರಾಜ್ (ಪುಂ०) ಒಂದು ವೈದಿಕ ಛಂದಸ್ಸು.

स्वरु ಸ್ವರು (ಪುಂ०) 1. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. स्वरति—स्वृ (शब्दोपतापयोः) "उः" (उ० १-११)। 2. ಯಾಗದ ಯೂಪಸ್ತಂಭದ ತುಂಡು. 3. ಬಾಣ. 4. ಯಾಗ. "स्वरुः पुंसि यूपखण्डे भिदुरेऽप्यध्वरे शरे" मेदि०। 5. ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶ.

स्वरुस् ಸ್ವರುಸ್ (ಪುಂ०) ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ.

स्वरूप ಸ್ವರೂಪ (ನಂ०) 1. ಸ್ವಭಾವ, ಪ್ರಕೃತಿ. ಸಹಜವಾದ ಗುಣ. स्वं रूपम्। 2. ತನ್ನ ನಿಜವಾದ ರೂಪ, ನಿಜವಾದ ಆಕೃತಿ. स्वस्य रूपमाकारः। 3. ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಪದವಿ, –ದರ್ಜೆ, –ಸ್ಥಿತಿ. "स्वरूपशोभैकफलानि नाकिनां गणैर्यमावाङ्क्य तदादि चक्रिरे" माघ० १-४५। (ವಿ०) 4. ವಿದ್ಯಾವಂತ. 5. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "प्राप्तरूपस्वरूपाभिरूपा बुधमनोज्ञयोः" अम०।

स्वरेणु ಸ್ವರೇಣು (ಸ್ತ್ರೀ०) ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. "स्वरेणुद्युमयी त्वाष्ट्री प्रियाश्चैते विवस्वतः" त्रिकाण्ड०।

स्वरोदय ಸ್ವರೋದಯ (ಪುಂ०) 1. ಧ್ವನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಶಬ್ದವು ಹುಟ್ಟುವುದು. स्वरस्य शब्दस्य उदयः। 2. ಸಂಗೀತದ (ನಿಷಾದ ಮೊದಲಾದ) ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ.

स्वर्ग ಸ್ವರ್ಗ (ಪುಂ०) 1. ಸುಖ. 2. ದೇವಲೋಕ, ದೇವತೆಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ. सु सुष्ठु अर्ज्यते—अर्ज (अर्जने) "घञ्" (३-३-१९)। ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು ಭೂರಾದಿ ಸಪ್ತ ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಲೋಕ.

ಸಪ್ತ ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳು : (1) भूर्लोकः (2) भुवर्लोकः (3) स्वर्लोकः (4) महर्लोकः (5) जनलोकः (6) तपोलोकः ಮತ್ತು (7) सत्यलोकः। ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಯಾಗದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. "ज्योतिष्टोमेन स्वर्गकामो यजेत"। ರೋಗ ಜರೆ ಶೋಕ ಮೊದಲಾದ ದುಃಖಸ್ಪರ್ಶವಿಲ್ಲದ ಸುಖಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಾಪೇಕ್ಷೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಸ್ವರ್ಗವು (ಸುಖವು) ಯಾಗ ದಾನ ಧರ್ಮ ತಪಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಲಭ್ಯ.

ಸ್ವರ್ಗದ ಗುಣಗಳು : ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ರೋಗ ಜರೆ ಮೃತ್ಯು ಶೋಕ ಕ್ಷುತ್ ಮತ್ತು ತೃಷ್ಣೆ ಹಿಮಾದಿಬಾಧೆ ಮುಂತಾದ ಯಾವ ದುಃಖಾನುಭವವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮನುಷ್ಯರು ತಾವು ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತಾರೆ. ಅಪ್ಸರಸ್ಸುಗಳೊಡನೆ ಸುಖವಾಗಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಯನಾನಂದಕರವಾದ ದಿವ್ಯೋದ್ಯಾನಗಳೂ ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ನೀಡುವ ಫಲಪುಷ್ಪಸಮೃದ್ಧವಾದ ವೃಕ್ಷಗಳೂ ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಂತೆ ಶುಭ್ರವಾದ ಸ್ವರ್ಣಮಯ ಮಂಚ ಮತ್ತು ಆಸನಗಳೂ ವಿರಾಜಿಸುವುವು. ಅಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಗಳಾದ ಪುರುಷರೂ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವರು. ನಾಸ್ತಿಕರು ತಸ್ಕರರು ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವಿಲ್ಲದವರು ಘಾತುಕರು ಚಾಡಿಕೋರರು ಕೃತಘ್ನರು ಅಹಂಕಾರಿಗಳು ಇವರಾರಿಗೂ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲ. "नन्दनादीनि दिव्यानि रम्याणि विविधानि च। तत्रोद्यानानि पुण्यानि सर्वकामशुभानि च॥ सर्वकामफलैर्वृक्षैः शोभितानि समन्ततः। चन्द्रमण्डलशुभ्राणि हेमशय्यासनानि च। सर्वकामसमृद्धाश्च सुखदुःखविवर्जिताः॥ नराः सुकृतिनस्ते तु विचरन्ति यथासुखम्। न तत्र नास्तिका यान्ति न स्तेया नाजितेन्द्रियाः। न नृशंसा न पिशुनाः कृतघ्ना न च मानिनः॥ यज्वानो दानशीलाश्च तत्र गच्छन्ति ते नराः। न रोगो न जरा मृत्युः न शोको न हिमादयः। न तत्र क्षुत्पिपासा च कस्य ग्लानिर्न दृश्यते॥ "स्वर्गे सतां शर्म परं न धर्मा भवन्ति भूमाविह तच्च ते च" नैष० ६-९८।

ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ದೋಷಗಳು : ಮನುಷ್ಯನು ತಾನು ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳ ಫಲವಾದ ಸಕಲಸೌಖ್ಯಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಿ ಅವೆಲ್ಲಾ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕ್ಷಯಿಸಿದ ನಂತರ ಮತ್ತೆ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುವನು. "क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति" श्रुतिः। "शुभस्य कर्मणः कृत्स्नं फलं तत्रैव भुज्यते। न चात्र क्रियते भूयः सोऽत्र दोषो महान् श्रुतः॥ असन्तोषश्च भवति दृष्ट्वा दीप्तां परश्रियम्। सम्प्राप्ते कर्मणामन्ते सहसा पतनं तथा॥ इह यत्क्रियते कर्म फलं तत्रैव भुज्यते। कर्मभूमिरियं राजन् फलभूमिस्त्वसौ स्मृता" पाद्मपु०। [ಸಪ್ತಲೋಕಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ "सत्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

स्वर्गङ्गा ಸ್ವರ್ಗಂಗಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ನದಿ, ಮಂದಾಕಿನೀ, ಗಂಗಾನದಿ. स्वः स्वर्गस्य गङ्गा। "हंसीव

कृष्ण ते कीर्तिः स्वर्गङ्गामवगाहते" चन्द्रा०। "स्वर्गङ्गाम्बुनि वन्दिनां कृतदिनारम्भाप्लुतिर्भूपतिः" नैष० १९-६६।

स्वर्गतरु ಸ್ವರ್ಗತರು (पुं०) ದೇವಲೋಕದ ವೃಕ್ಷ, ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ.

स्वर्गपति ಸ್ವರ್ಗಪತಿ (पुं०) ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಒಡೆಯ, ದೇವೇಂದ್ರ. स्वर्गस्य पतिः।

स्वर्गलोकेश ಸ್ವರ್ಗಲೋಕೇಶ, –ईश्वरः –ಈಶ್ವರಃ (पुं०) ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಅಧಿಪತಿ, ದೇವಲೋಕದ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಇಂದ್ರ.

स्वर्गवधू ಸ್ವರ್ಗವಧೂ (स्त्री०) ಅಪ್ಸರಸ್ಸು.

स्वर्गापगा ಸ್ವರ್ಗಾಪಗಾ (स्त्री०) ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ನದಿ. "स्वर्गापगासलिलसीकरिणी समन्तात्" कुमा० १७-५३।

स्वर्गिन् ಸ್ವರ್ಗಿನ್ (पुं०) ದೇವತೆ. स्वर्गोऽस्त्यस्य भोग्यत्वेन — स्वर्ग "इनिः" (५-२-११५)। "भक्तिभारनतया सदोन्नतः स्वर्गिणां परिषदा यदूद्वहः" याद० १७-४।

स्वर्गौकस् ಸ್ವರ್ಗೌಕಸ್ (पुं०) ದೇವತೆ. स्वर्गः ओको यस्य। "स्वर्गौकसः स्वर्गपरिच्युताः किं स्वपुण्यराशौ सुमहत्तमेऽपि" कुमा० १२-३६।

स्वर्ग्य ಸ್ವರ್ಗ್ಯ (वि०) 1. ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾದ, ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವ, ಸ್ವರ್ಗದ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಡುವ. स्वर्गस्य निमित्तं "यत्" (५-१-३९)। 2. ಸ್ವರ್ಗಸಂಬಂಧವಾದ. स्वर्गस्य संयोगः।

स्वर्जिक ಸ್ವರ್ಜಿಕ (पुं०) ಸದ್ಯಕ್ಷಾರ.

स्वर्ण ಸ್ವರ್ಣ (न०) 1. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ, ಬಂಗಾರ. ऋणु (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। अर्णः — शोभनोऽर्णो गतिरनेन। "स्वर्णैर्वितीर्णैः करवाम वामनेत्रे भवत्या किमुपासनासु। अङ्ग त्वदङ्गानि निपीतपीतदर्पाणि पाणिः खलु याचते नः" नैष० ८-९८।

ಸ್ವರ್ಣದ ಉತ್ಪತ್ತಿ: ಒಂದು ದಿನ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಒಂದು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದಾಗ ಅಪ್ಸರಸ್ಸುಗಳು ನರ್ತನ ಮಾಡಿ ಗಾನಮಾಡಲು ತೊಡಗಿದರು. ಆಗ ಅಗ್ನಿದೇವನು ರಂಭೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಮೋಹಿಸಲು ರೇತಃಸ್ಖಲನವಾಯಿತು. ಆಗ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಅದನ್ನು ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಆಚ್ಛಾದನೆಮಾಡಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದನು. ಆ ರೇತಸ್ಸು ಕ್ರಮೇಣ ದೊಡ್ಡದಾಗುತ್ತ ಕೊನೆಗೆ ಸುಮೇರುಪರ್ವತವಾಯಿತು. "एकदा सर्वदेवाश्च समूषुः स्वर्गसंसदि। तत्र कृत्वा च नृत्यं च गायन्त्यप्सरसां गणः। विलोक्य रम्भां सुश्रोणीं सकामो वह्निरेव च। पपात वीर्यं चच्छाद लज्जया वाससा तथा। उत्तस्थौ स्वर्णपुञ्जश्च वस्त्रं क्षिप्त्वा ज्वलत्प्रभः। क्षणेन वर्धयामास स सुमेरुर्बभूव ह। हिरण्यरेतसं वह्निं प्रवदन्ति मनीषिणः" ब्रह्मवै०। 2. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. 3. ನಾಗಕೇಸರ.

स्वर्णकाय ಸ್ವರ್ಣಕಾಯ (पुं०) 1. ಗರುಡ, ಗರುತ್ಮಂತ. स्वर्णमिव कायो देहो यस्य। (वि०) 2. ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ.

स्वर्णकार ಸ್ವರ್ಣಕಾರ (पुं०) ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ, ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. स्वर्णं स्वर्णाभरणादिकं करोति — डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

स्वर्णकृत् ಸ್ವರ್ಣಕೃತ್ (पुं०) ಸ್ವರ್ಣಕಾರ, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ, ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. स्वर्णं स्वर्णालङ्कारं करोति—डुकृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

स्वर्णकेतकी ಸ್ವರ್ಣಕೇತಕೀ (स्त्री०) ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ತಾಳೆ ಹೂವು. स्वर्णवर्णा केतकी।

स्वर्णक्षीरी ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರೀ (स्त्री०) ಕಂಕೋಷ್ಠ, ಘಂಟಾಮಣಿ ಸೊಪ್ಪು. स्वर्णवर्णा क्षीरी।

स्वर्णज ಸ್ವರ್ಣಜ (न०) ತಗರ.

स्वर्णदीधिति ಸ್ವರ್ಣದೀಧಿತಿ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. स्वर्णवत् दीधितिः किरणः यस्य।

स्वर्णदी ಸ್ವರ್ಣದೀ (स्त्री०) ದೇವಲೋಕದ ನದಿ, ಗಂಗಾನದಿ. स्वः स्वर्गस्य नदी।

स्वर्णपुष्प ಸ್ವರ್ಣಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ಚಂಪಕ ವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆ ಮರ. 2. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ.

स्वर्णवणिक्(ज्) ಸ್ವರ್ಣವಣಿಕ್(ಜ್) (पुं०) ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು, ಒಬ್ಬ ಸಂಕರ ಜಾತಿಯವನು. स्वर्णस्य वणिक्।

स्वर्णभृङ्गार ಸ್ವರ್ಣಭೃಂಗಾರ (पुं०) 1. ಚಿನ್ನದ ಗಿಂಡಿ. 2. ಗರಗದ ಸೊಪ್ಪು.

स्वर्णयूथी ಸ್ವರ್ಣಯೂಥೀ (स्त्री०) ಹಳದಿಯ ತಾರೆಗಿಡ.

स्वर्णलता ಸ್ವರ್ಣಲತಾ (स्त्री०) ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ. ಕಂಗೊಂಗೆ ಗಿಡ.

स्वर्णवर्णा ಸ್ವರ್ಣವರ್ಣಾ (स्त्री०) ಹರಿದ್ರಾ, ಅರಿಶಿನ. स्वर्णवत् वर्णो यस्याः।

स्वर्णाथ ಸ್ವರ್ಣಾಥ (पुं०) ಸ್ವರ್ಗಾಧಿಪತಿಯಾದ ಇಂದ್ರ. स्वः नाथः। "रवैर्गुणास्फालभवैः स्मरस्य स्वर्णाथकर्णौ बधिरावभूताम्" नैष० ८-६८।

स्वर्णारि ಸ್ವರ್ಣಾರಿ (पुं०) ಗಂಧಕ.

स्वर्भानु ಸ್ವರ್ಭಾನು (पुं०) ರಾಹುಗ್ರಹ. स्वः आकाशे विपरीतलक्षणया भाति — भा (दीप्तौ) "नुः" (उ० ३-३२)। "तुल्येऽपराधे स्वर्भानुः भानुमन्तं चिरेण यत्। हिमांशुमाशु ग्रसते तन्म्रदिम्नः स्फुटं फलम्" माघ० २-४९।

स्वर्लोक ಸ್ವರ್ಲೋಕ (पुं०) ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. स्वरेव लोकः। "स्वर्लोकमस्माभिरितः प्रयातैः केलीषु तद्गानगुणान्निपीय" नैष० ३-२७। "भूर्लोकः कल्पितः पद्भ्यां भुवर्लोकोऽस्य नाभितः। स्वर्लोकः कल्पितो मूर्ध्ना इति वा लोककल्पना" भाग० २-५-४२।

स्वर्वधू ಸ್ವರ್ವಧೂ (स्त्री०) ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. स्वः वधूः।

स्वर्वापी ಸ್ವರ್ವಾಪೀ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ.

स्वर्वेश्या ಸ್ವರ್ವೇಶ್ಯಾ (स्त्री०) ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ವೇಶ್ಯೆ, ಊರ್ವಶಿ ಮೊದಲಾದ ಅಪ್ಸರಸ್ಸುಗಳು. स्वः वेश्या। "स्त्रियां बह्वष्वप्सरसः स्वर्वेश्या उर्वशीमुखाः" अम०।

स्वर्वैद्यौ ಸ್ವರ್ವೈದ್ಯೌ (पुं० द्वि० व०) ದೇವಲೋಕದ ವೈದ್ಯರು, ಅಶ್ವಿನೀ ಕುಮಾರರು. स्वः स्वर्गस्य वैद्यौ।

स्वल्प ಸ್ವಲ್ಪ (वि०) 1. ಬಹಳ ಕೊಂಚವಾದ. 2. ಬಹಳ ಸಣ್ಣದಾದ. सुष्ठु अल्पः। "नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते। स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात्" गीता २-४०। "सम्पदा सुस्थिरंमन्यो भवति स्वल्पयापि यः" माघ० २-३२।

स्वल्पकेसरिन् ಸ್ವಲ್ಪಕೇಸರಿನ್ (पुं०) ಕೋವಿದಾರ ವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಗಾಂಚಾಳ ಗಿಡ.

स्वसृ ಸ್ವಸೃ (स्त्री०) ಸಹೋದರಿ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು, ಅಕ್ಕ ಅಥವಾ ತಂಗಿ. "दमस्वसुः पाणिममुष्य गृह्णतः पुरोधसा संविदधेतरां विधेः" नैष० १६-४५।

स्वस्तनी ಸ್ವಸ್ತನೀ (स्त्री०) ಭೂಮಿ. "रत्नगर्भा च मेदिनी। स्वस्तनी" त्रिकाण्ड०।

स्वस्ति ಸ್ವಸ್ತಿ (अव्य०) 1. ಕ್ಷೇಮ, ಕುಶಲ. स्वसति — सु + अस (दीप्तौ) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "स्वस्ति वास्तोष्पते तुभ्यं शिखिन्नस्ति न खिन्नता" नैष० १७-११३। 2. ಆಶೀರ್ವಾದ, ಶುಭವನ್ನು ಕೋರುವುದು, ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸುವುದು. "स्वस्त्यस्तु ते निर्गलिताम्बुगर्भं शरद्घनं नार्दति चातकोऽपि" रघु० ५-१७। 3. ಶುಭ, ಮಂಗಳ. 4. ಪುಣ್ಯ. "स्वस्ति स्यान्मङ्गले पुण्येऽप्याशंसायामपि क्वचित्" मेदि०। "स्वस्ति मङ्गलाशीर्वादपापनिर्णेजनादिषु" इति भागुरिः।

स्वस्तिक ಸ್ವಸ್ತಿಕ (पुं०) 1. ಮಂಗಳವಸ್ತು. स्वस्ति कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 2. ವಕ್ಷಃಸ್ಥಲವು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಎರಡು ತೋಳುಗಳನ್ನು ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಬರುವಂತೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. "रुचिरकनककुम्भश्रीमदाभोगतुङ्गस्तनविनिहितहस्तस्वस्तिकाभिर्वधूभिः" मालती० ४-१०। 3. ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಲ. 4. ಧನಿಕರ ಗೃಹ. "स्वस्तिके मङ्गलद्रव्ये चतुष्कगृहभेदयोः" मेदि०। 5. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. "श्रीमस्तकः स्वस्तिकः स्याद्राहूच्छिष्टो रसोनकः" त्रिकाण्ड०। 6. ಸರ್ಪದ ಹೆಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ನೀಲಿ ಬಣ್ಣದ ರೇಖೆ. "शिरोभिः पृथुभिर्नागाः व्यक्तस्वस्तिकलक्षणैः" रामा०। 7. ಅಪೂಪ, ರೊಟ್ಟಿ. 8. ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. 9. ಯೋಗಾಸನದ ಒಂದು ಭೇದ.

स्वस्तिमत् ಸ್ವಸ್ತಿಮಂತ್ (वि०) ಕ್ಷೇಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕುಶಲಿಯಾದ. स्वस्ति अस्यास्ति स्वस्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-मती -ಮತೀ.** "भूतानुकम्पा तव चेदियं गौरेका भवेत्स्वस्तिमती त्वदन्ते" रघु० २-४८।

स्वस्तिमुख ಸ್ವಸ್ತಿಮುಖ (पुं०) 1. ಲೇಖ, ಪತ್ರ, ಕುಶಲ ಪತ್ರ. स्वस्ति मुखे प्रारम्भे यस्य। ಕುಶಲಪತ್ರದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ स्वस्ति क्षेमम् ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂಗಳಕರ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. स्वस्ति मुखे वदने यस्य। ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಯಾವಾಗಲೂ ಮಂಗಳಕರ ಮಾತನ್ನು ಆಡುತ್ತಿರಬೇಕು. (वि०) 3. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ. "भवेत् स्वस्तिमुखो लेखे ब्राह्मणे वन्दिनि त्रिषु" मेदि०।

स्वस्तिवाचन ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನ (न०) ಶುಭಕಾರ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯರು ಮತ್ತು ಸುವಾಸಿನಿಯರಿಂದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಋತ್ವಿಗ್ಭಿಮಾನಗಳಿಂದ ಹೇಳಿಸುವ ಆಶೀರ್ವಚನ, ಹಿರಿಯರಿಂದ ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡಿಸುವುದು. स्वस्ति मङ्गलस्य वाचनम्। "सम्पूज्य गन्धपुष्पाद्यैः ब्राह्मणान् स्वस्ति वाचयेत्। धर्मे कर्मणि माङ्गल्ये सङ्ग्रामाद्भुतदर्शने"।। "अलक्षितोऽस्मिन् रहसि मामकैरपि गोव्रजे। कुरु द्विजातिसंस्कारं स्वस्तिवाचनपूर्वकम्" भाग० १०-८-१०।

स्वस्तिवाचनिका ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನಿಕಾ (स्त्री०) ವಂಶ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಣಿಯಾದ ಸುವಾಸಿನಿ. स्वस्तिवाचनमर्हति "ठक्" (५-१-६३)। "प्रतिष्ठितनीवारहस्ताभिः स्वस्तिवाचनिकाभिः तापसीभिरभिनन्द्यमाना शकुन्तला तिष्ठति" शाकु० ४।

स्वस्थ ಸ್ವಸ್ಥ (वि०) 1. ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವವನು, ಪರಾಧೀನತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುವವನು. स्वस्मिन् तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। 2. ಸರಿಯಾದ ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಿರುವವನು, ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳು ಸಮವಾಗಿದ್ದು ಅಗ್ನಿಶಕ್ತಿ ಸಮವಾದ ಧಾತುಬಲ ಆತ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಇವುಗಳ ಪ್ರಸನ್ನತೆ ಇವುಗಳಿರುವವನು ಸ್ವಸ್ಥನು. "समदोषः समाग्निश्च समधातुमलक्रियः। प्रसन्नात्मेन्द्रियमनाः स्वस्थ इत्यभिधीयते" सुश्रुत० उत्तरतं० ६४।

स्वस्रीय ಸ್ವಸ್ರೀಯ (पुं०) ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳ ಮಗ, ಸಹೋದರಿಯ ಮಗ. स्वसुः अपत्यं पुमान्—स्वसृ "छः" (४-१-१४३)। "मातामहं मातुलं च स्वस्रीयं श्वशुरं गुरुम्। दौहित्रं विट्पतिं बन्धुमृत्विग्याज्यौ च भोजयेत्" मनु० ३-१४८। **-या -ಯಾ.** (स्त्री०) ಸಹೋದರಿಯ ಮಗಳು.

स्वाक्षपाद ಸ್ವಾಕ್ಷಪಾದ (पुं०) ನೈಯಾಯಿಕ, ನ್ಯಾಯ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. अक्षपादस्येदम् आक्षपादम् न्यायशास्त्रम्—सुष्ठु आक्षपादमधीते "अण्" (४-२-५९)।

स्वाक्षर ಸ್ವಾಕ್ಷರ (पुं०) 1. ತನ್ನ ಹಸ್ತಾಕ್ಷರ, ಸ್ವಂತ ಬರವಣಿಗೆ. स्वस्य अक्षराणि यत्र। 2. ಸಹಿ. ರುಜು.

स्वागत ಸ್ವಾಗತ (न०) ಸುಖವಾದ ಆಗಮನ, ಸುಖವಾಗಿ ಬರುವುದು. ಸ್ವಾಗತ ಪದವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಂಧು ಮಿತ್ರರ ಆಗಮನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಾಡಿಕೆ. सुखेन आगतम्। "स प्रत्यग्रैः कुटजकुसुमैः कल्पितार्घाय तस्मै प्रीतः प्रीतिप्रमुखवचनं स्वागतं व्याजहार" मेघ० १-४।

स्वागतसूक्ति ಸ್ವಾಗತಸೂಕ್ತಿ (स्त्री०) ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆ, ಸುಖಾಗಮನದ ಪ್ರಶ್ನೆ. स्वागतस्य सूक्तिः। "स्वकान्तिसाम्यादिव जातसङ्गैः शौरिस्तदा स्वागतसूक्तिगर्भैः" याद० १३-१२।

स्वाङ्किक ಸ್ವಾಂಕಿಕ (पुं०) ಮೃದಂಗವನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು, ಮದ್ದಲೆಯ ವಾದನ ಮಾಡುವವನು, ಮೃದಂಗವನ್ನು ತೊಡೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ವಾದಿಸುವವನು.

स्वाच्छन्द्य ಸ್ವಾಚ್ಛಂದ್ಯ (न०) ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ತನ್ನ ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. स्वस्य छन्दोऽभिलाषः यस्य स्वच्छन्दः स्वतन्त्रः—तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "स्वाच्छन्द्यमानन्दपरम्पराणां भैमी तमालोक्य किमप्यवाप" नैष० ८-८।

स्वातन्त्र्य ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ (न०) ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಇತರರಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. स्वतन्त्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पिता रक्षति कौमारे भर्ता रक्षति यौवने। पुत्रो रक्षति वार्धक्ये न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति" मनु० ९-३। [ಇದು ಎರಡು ಶತಮಾನಗಳ ಹಿಂದಿನ ಮಾತು. ಈಗ ಎಲ್ಲರೂ ಸ್ವತಂತ್ರರು.]

स्वाति ಸ್ವಾತಿ
स्वाती ಸ್ವಾತೀ } (स्त्री०) ಸ್ವಾತೀ ನಕ್ಷತ್ರ, ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. सु शोभनमतति—अत (सातत्यगमने) "इण्" (उ० ४-१३१)। "स्वाती सपत्नी किल तारकाणां मुक्ताफलानां जननीति रोषात्। सा रोहिणी नीलमसूत रत्नं कृतास्पदं गोपवधूकुचेषु" श्रीकृष्णक० २-६६। ಸ್ವಾತೀನಕ್ಷತ್ರವು ಮಹಾನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದು ವಾಯುದೇವತಾಕವಾದುದು. ಮಹಿಷಯೋನಿಗೂ ದೇವಗಣಕ್ಕೂ ಸೇರಿದುದು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರಿಗೆ ಜನ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಹುದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ದಶೆಯ ಪ್ರಮಾಣ 18 ವರ್ಷಗಳು. ಸ್ವಾತೀನಕ್ಷತ್ರವು ತುಲಾರಾಶಿಗೆ ಸೇರಿದುದು.

स्वाद ಸ್ವಾದ (पुं०) 1. ರಸವನ್ನು ಹೀರುವುದು, ರುಚಿ ನೋಡುವುದು. ष्वद (आस्वादने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ರುಚಿ, ಸವಿ. "अन्यमन्यदिव यन्मधु यूनः स्वादमिष्टमतनिष्ट तदेव" माघ० १०-७। 3. ಪ್ರೀತಿಸುವುದು. 4. ರಸ.

स्वादन ಸ್ವಾದನ (न०) 1. ರಸವನ್ನು ಹೀರುವುದು, ಕುಡಿದು ರುಚಿ ನೋಡುವುದು. ष्वद (आस्वादने) + स्वार्थे णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्वादनेन सुतनोरविचारादोष्ठतः समचरिष्ट रसोऽत्र" माघ० १०-७। 2. ಪ್ರೀತಿಸುವುದು.

स्वादनीय ಸ್ವಾದನೀಯ (वि०) 1. ರುಚಿನೋಡಲ್ಪಡುವ, ಸವಿಯಲ್ಪಡುವ. ष्वद (आस्वादने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ರುಚಿನೋಡಬೇಕಾದ. 3. ರುಚಿನೋಡ

ಬಹುದಾದ. 4. ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಪ್ರೀತಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಪ್ರೀತಿಸಬಹುದಾದ.

स्वादयत् ಸ್ವಾದಯತ್ (वि०) 1. ರುಚಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ರಸವನ್ನು ಹೀರುತ್ತಿರುವ. ष्वद (आस्वादने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ. "स्वादयन् रसमनेकसंस्कृत-प्राकृतैरकृतपात्रसङ्करैः" माघ० १४-५०। "शानच्" (३-२-१२४)। –यमानः –ಯಮಾನಃ.

स्वादवत् ಸ್ವಾದವತ್ (वि०) 1. ರಸಯುಕ್ತವಾದ. 2. ರುಚಿಯಾಗಿರುವ. ಸಿಹಿಯಾಗಿರುವ. स्वादोऽस्यास्ति — "मतुप्" (५-२-९४)।

स्वादित ಸ್ವಾದಿತ (वि०) 1. ಹೀರಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುಡಿದು ರುಚಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. ष्वद (आस्वादने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "स्वादितः सकृदिवासव एव प्रत्युत क्षणविदंशपदेऽभूत्" माघ० १०-१०। 2. ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

स्वादीयस् ಸ್ವಾದೀಯಸ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ರುಚಿಯಾಗಿರುವ, ಹೆಚ್ಚು ಮಧುರವಾಗಿರುವ. अतिशयेन स्वादुः— स्वादु "ईयसुन्" (५-३-५७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –यसी –ಯಸೀ.

स्वादु ಸ್ವಾದು (पुं०) 1. ಮಧುರವಾದ ರಸ, ಸಿಹಿ. ष्वद (आस्वादने) "उण्" (उ० १-१)। 2. ಗುಡ, ಬೆಲ್ಲ. "गण्डोलं स्याद्गुडः स्वादुः" त्रिकाण्ड०। 3. ಕಾಕಂಬಿ, ಕಬ್ಬು ಸಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾಕ. (स्त्री०) 4. ದ್ರಾಕ್ಷಿ. (वि०) 5. ಮಧುರವಾದ, ಸಿಹಿಯಾದ. "स्वादुनि प्रणदितालिनि शीते निर्ववार मधुनीन्द्रियवर्गः" माघ० १०-३। 6. ಶ್ರುತಿಗೆ ಮಧುರವಾದ, ಕೇಳಲು ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾಗಿರುವ. "कृष्णसारमृगशृङ्गभङ्गुरा स्वादुरुज्ज्वल-रसैकसारिणी" नैष० १८-१९। 7. ಇಷ್ಟವಾದ, ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ. 8. ಮನೋಹರವಾದ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ. "स्वादुस्तु सुन्दरे। मृष्टे" हेम०।

स्वादुकण्टक ಸ್ವಾದುಕಂಟಕ (पुं०) 1. ಹುಳಿಜೇಲ. 2. ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ.

स्वादुकन्दा ಸ್ವಾದುಕಂದಾ (स्त्री०) ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ.

स्वादुगन्धा ಸ್ವಾದುಗಂಧಾ (स्त्री०) ನೆಲಗುಂಬಳ. स्वादुगंधो यस्याः।

स्वादुधन्वन् ಸ್ವಾದುಧನ್ವನ್ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. स्वादु धनुर्यस्य।

स्वादुपर्णी ಸ್ವಾದುಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಹಾಲುತೊಟ್ಟಿನ ಗಿಡ.

स्वादुपाक ಸ್ವಾದುಪಾಕ (पुं०) ಕಾಚಿ ಗಿಡ, ಗಣಿಕೆ ಗಿಡ.

स्वादुमूल ಸ್ವಾದುಮೂಲ (न०) ಕೆಂಪು ಮೂಲಂಗಿ.

स्वादुरसा ಸ್ವಾದುರಸಾ (स्त्री०) ಕಾಕೋಳಿ ಸೊಪ್ಪು.

स्वाद्वम्ल ಸ್ವಾದ್ವಮ್ಲ (पुं०) ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. "दाडिम्बः पर्वरुट्च स्यात्स्वाद्वम्लः शुकवल्लभः" त्रिकाण्ड०।

स्वाद्वी ಸ್ವಾದ್ವೀ (स्त्री०) ದ್ರಾಕ್ಷಿ. स्वद्यते—ष्वद (आस्वादने) "उण्" (उ० १-१)। "मृद्वीका गोस्तनी द्राक्षा स्वाद्वी मधुरसेति च" अम०।

स्वाधिष्ठान ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನ (न०) ದೇಹದೊಳಗಿರುವ ಆರು ಚಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಚಕ್ರ.

स्वाधीन ಸ್ವಾಧೀನ (वि०) ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುವವನು, ತನ್ನ ವಶದಲ್ಲೇ ತಾನಿರುವವನು, ತನಗೇ ಅಧೀನನಾಗಿರುವವನು. स्वस्य अधीनः। "प्राबोधिकीभिरुपसेदुरितीव वाग्भिः स्वाधीनमर्त्यतनयं श्रुतिवन्दिनस्तम्" याद० १९-१।

स्वाधीनकुशल ಸ್ವಾಧೀನಕುಶಲ (वि०) ಕುಶಲವನ್ನು ತಮ್ಮ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ. स्वाधीनं कुशलं यस्य। ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ತಪಃಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಕುಶಲವು ಕರಗತವಾಗಿರುವುದು. "स्वाधीन-कुशलाः सिद्धिमन्तः" शाकु० ५।

स्वाधीनपतिका ಸ್ವಾಧೀನಪತಿಕಾ (स्त्री०) ಪತಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ನಾಯಿಕೆ, ತನ್ನ ರತಿ ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ತನ್ನ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಪತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನಾಯಿಕೆ. स्वाधीनः रतिगुणेन आकृष्टः पतिः यस्याः। –भर्तृका –ಭರ್ತೃಕಾ. (स्त्री०) "कान्तो रतिगुणाकृष्टो न जहाति यदन्तिकम्। विचित्रविभ्रमासक्ता सा स्यात्स्वाधीनभर्तृका" सा० द० ३-७४।

स्वाध्याय ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ (पुं०) ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು, ಆವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ವೇದಾಧ್ಯಯನ. सु सुष्ठु आवृत्त्या अध्यायः। "स्वाध्यायः स्याज्जपः" अम०।

स्वाध्यायिन् ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಿನ್ (वि०) ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. स्वाध्यायोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ब्राह्मणाः साग्निहोत्राश्च तथैव च निरग्नयः। स्वाध्यायिनो भिक्षवश्च तथैव वनवासिनः" भा० वन०।

स्वान ಸ್ವಾನ (पुं०) ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. स्वननम्—स्वन (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। "या बिभर्ति कलवल्लकीगुणस्वानमानमतिकालिमाऽलया" माघ० ४-५७।

स्वानम ಸ್ವಾನಮ (वि०) ಸುಖವಾಗಿ ಬಗ್ಗಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. मुखेनानमयितुं शक्यः — सु + आ + णम (प्रह्वत्वे) "खल्" (३-३-१२६)। "नात्र कान्तमुपगीतया तया स्वानमा नमति काऽलिमालया" माघ० ४-५७।

स्वान्त ಸ್ವಾಂತ (न०) 1. ಮಾನಸ, ಮನಸ್ಸು, ಚಿತ್ತ. स्वन्यते स्म — स्वन (शब्दे) "क्तः" (७-२-१८)। निपा०। "अधिवह्नि पतङ्गतेजसो नियतस्वान्तसमर्थकर्मणः" माघ० १६-५। 2. ಗಹ್ವರ, ಗವಿ, ಗುಹೆ. "स्वान्तं चेतसि गह्वरे" मेदि०। (वि०) 3. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿದ.

स्वाप ಸ್ವಾಪ (पुं०) 1. ನಿದ್ರೆ, ನಿದ್ದೆ. ञिष्वप् (शये) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಶಯನ, ಮಲಗುವುದು. "स्वापहेतुरनुपाश्रितोऽन्यया रामबाहुरुपधानमेष ते" उ० रा० १-३७। 3. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿದರೂ ತಿಳಿಯದಿರುವಿಕೆ, ಮುಟ್ಟಿದರೂ ಅರಿವಾಗದಿರುವಿಕೆ. 4. ಅಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನ. "स्वापः शयननिद्रयोः। स्पर्शाज्ञतायामज्ञाने" मेदि०।

स्वापतेय ಸ್ವಾಪತೇಯ (न०) ದ್ರವ್ಯ, ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಆಸ್ತಿ. स्वपतौ साधु—स्वपति "ढञ्" (४-४-१०४)। "स्वापतेयमधिगम्य धर्मतः पर्यपालयमवीवृधं च यत्। तीर्थगामि करवै विधानतः तज्जुषस्व जुहवानि चानले" माघ० १४-९।

स्वाभाविक ಸ್ವಾಭಾವಿಕ (वि०) 1. ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ, ತಾನಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿದ, ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಬಂದಿರುವ. स्वभावे भवः "ठक्" (४-३-५३)। "स्वाभाविकानवधिकातिशयेशितृत्वम्" स्तो० र०। 2. ಒಂದು ವಿಧ ವ್ಯಾಧಿ. ವ್ಯಾಧಿಯು (1) आगन्तवः (2) शारीरः (3) मानसः ಮತ್ತು (4) स्वाभाविकः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಾಗಿರುವುವು. क्षुत् (ಹಸಿವು) पिपासा (ಬಾಯಾರಿಕೆ) जरा (ಮುದಿತನ) मृत्युः निद्रा ಮೊದಲಾದವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳು. "स्वाभाविकाः क्षुत्पिपासाजरामृत्युनिद्राप्रभृतयः" सुश्रुत० सूत्र०।

स्वामित्व ಸ್ವಾಮಿತ್ವ (न०) 1. ಯಜಮಾನನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಪತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಆಚಾರ್ಯನಾಗಿರುವಿಕೆ. स्वामिनो भावः "त्वः" (५-१-११९)। 4. ರಾಜನಾಗಿರುವಿಕೆ.

स्वामिन् ಸ್ವಾಮಿನ್ (पुं०) 1. ಪ್ರಭು, ಯಜಮಾನ, ಒಡೆಯ. स्वमस्यास्ति—स्व "आमिनच्" (५-२-१२६)। "स्वामिनो निष्क्रयं गन्तुमाविष्कृतबलः कपिः" भट्टि० ९-६१। 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. "स्वामी प्रभौ गुहे" हेम०। "कुमारस्तु स्वामी द्वादशलोचनः" त्रिकाण्ड०। 3. ರಾಜ, ದೊರೆ. "स्वाम्यमात्यश्च राष्ट्रं च दुर्गं कोशो बलं सुहृत्। राज्याङ्गानि प्रकृतयः पौराणां श्रेणयोऽपि च"। "प्रकृतिः स्वामिनं त्यक्त्वा समृद्धापि न जीवति"। 4. ಪತಿ, ಗಂಡ. "स्वामी मुग्धतरो वनं घनमिदं बालाहमेकाकिनी क्षोणीमावृणुते तमालमलिनच्छाया तमःसन्ततिः। तन्मे सुन्दर मुञ्च कृष्ण सहसा वर्त्मेति गोप्या गिरः श्रुत्वा तां परिरभ्य मन्मथकलासक्तो हरिः पातु वः"। "स्वामी भर्तरि षण्मुखे" त्रिकाण्ड०। 5. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. 6. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಶಿವ. 7. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. 8. ಗುರು, ಆಚಾರ್ಯ. 9. ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನಋಷಿ. "वात्स्यायनो मन्दनागः पक्षिलस्वामिनावपि" त्रिकाण्ड०। 10. ಗರುಡ. (वि०) 11. ಪಾಲಕ. 12. ನಾಯಕ.

स्वाम्य ಸ್ವಾಮ್ಯ (न०) 1. ಯಾಜಮಾನ್ಯ, ಒಡೆತನ. स्वामिनो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಪ್ರಭುತ್ವ. ಆಧಿಪತ್ಯ, ದೊರೆತನ, ಅಧಿಕಾರ.

स्वायम्भुव ಸ್ವಾಯಂಭುವ (पुं०) 1. ಮೊದಲನೆಯ ಮನು, ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮನು. ಈ ಮನುವು ಬ್ರಹ್ಮನ ದಕ್ಷಿಣಾಂಗುಷ್ಠ (ಬಲ ಹೆಬ್ಬೆರಳು) ದಿಂದ ಜನಿಸಿದನು. स्वयम्भुवोऽपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನುವಿನ ಪತ್ನಿ ಶತರೂಪಾದೇವಿ. ಪ್ರಿಯವ್ರತ ಮತ್ತು ಉತ್ತಾನಪಾದ ಇವರಿಬ್ಬರು ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನ ಪುತ್ರರು. "शतरूपां च तां नारीं तपोनिर्धूतकल्मषाम्। स्वायम्भुवो मनुर्देवः पत्नीत्वे जगृहे प्रभुः॥ तस्माच्च पुरुषात् पुत्रौ शतरूपा व्यजायत। प्रियव्रतोत्तानपादौ प्रख्यातावात्मकर्मभिः"॥ (वि०) 2. ಸ್ವಯಂಭುವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. "तस्मिन् विप्रकृताः काले तारकेण दिवौकसः। तुरासाहं पुरोधाय धाम स्वायम्भुवं ययुः" कुमा० २-१।

स्वारसिक ಸ್ವಾರಸಿಕ (वि०) ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮ್ಮತವಾದ, ಸಕಲರಿಂದಲೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

स्वारस्य ಸ್ವಾರಸ್ಯ (न०) 1. ಸೊಬಗು, ಸೊಗಸು, ಅಂದ, ಸ್ವರಸವಾಗಿರುವಿಕೆ. स्वरसस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಮೇಲ್ಮೆ, ಸಹಜವಾಗಿರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ.

स्वाराज्य ಸ್ವಾರಾಜ್ಯ (ನಂ) ಸ್ವರ್ಗರೂಪವಾದ ರಾಜ್ಯ. "स्वाराज्यमर्जयसि न श्रियमेतदीयाम्" नैष० ११-२८।

स्वाराट्(ज्) ಸ್ವಾರಾಟ್(ಜ್) (ಪುಂ) ಇಂದ್ರ. स्व: स्वर्गे राजते। दीर्घ: (६-३-१११)।

स्वारोचिष ಸ್ವಾರೋಚಿಷ (ಪುಂ) ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಮನು. स्वरोचिषोऽपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। ಸ್ವಾರೋಚಿಷಮನ್ವಂತರದ ಇಂದ್ರ ರೋಚನ.

स्वार्थ ಸ್ವಾರ್ಥ (ಪುಂ) 1. ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ, ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ. स्वस्य अर्थ:। 2. ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಧನ. 3. ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನ. 4. ತನ್ನ ವಸ್ತು. स्वस्य अर्थ: अभिधया प्रतिपाद्योऽर्थ: स्वस्य अर्थ: धनम् स्वस्य अर्थ: प्रयोजनम् स्वस्य अर्थ: वस्तु वा। "यजतां पाण्डव: स्वर्गमवत्विन्द्रस्तपत्विन:। वयं हनाम द्विषत: सर्व: स्वार्थं समीहते" माघ० २-६५। 5. ಪ್ರತ್ಯಯದೊಡನೆ ಇರುವ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗುವುದು ಸ್ವಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಯ. प्रज्ञ एव प्राज्ञ: ಇಲ್ಲಿ प्रज्ञ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಹಿತವಾದ "अण्" ಪ್ರತ್ಯಯವು प्रज्ञ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುವುದರಿಂದ "अण्" ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. चोरयति ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವಾರ್ಥ ಣಿಜನ್ತ.

स्वार्थपर ಸ್ವಾರ್ಥಪರ (वि०) ತನ್ನ ಹಿತವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವವನು, ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನದಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವವನು. स्वार्थे स्वप्रयोजने पर:। **-परायण: -ಪರಾಯಣಃ** "न विदध्युरशङ्कमप्रियं महत: स्वार्थपरा: परे कथम्" माघ० १६-५५।

स्वार्थपरता ಸ್ವಾರ್ಥಪರತಾ (स्त्री०) ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವಿಕೆ, ತನ್ನ ಹಿತದಲ್ಲೇ ಉದ್ದೇಶವಿರುವಿಕೆ. स्वार्थपरस्य भाव: "तल्" (५-१-११९)। "परार्थानुष्ठाने जडयति नृपं स्वार्थपरता" मुद्रा० ३-४।

स्वास्थ्य ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ (ನಂ) 1. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ, ನೆಮ್ಮದಿ. स्वस्थस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "शकुन्तलां पतिकुलं विसृज्य लब्धमिदानीं स्वास्थ्यम्" शाकु० ४। 2. ಆರೋಗ್ಯ. 3. ಧೈರ್ಯ, ಸ್ಥೈರ್ಯ. 4. ಸುಖವಾಗಿರುವಿಕೆ. "वाञ्छाविच्छेदनं प्राहु: स्वास्थ्यं शान्ता महर्षय:" पञ्चतं० २-१६३।

स्वाहा ಸ್ವಾಹಾ (अव्य०) ಅಗ್ನಿಪುರುಷನ ರಾಣಿ. **-ಪತ್ನಿ.** सुष्ठु आहूयन्ते देवा अनया। ಸ್ವಾಹಾದೇವಿಯು ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಪುತ್ರಿ. ಅಗ್ನಿಯು ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳ ಪತ್ನಿಯರನ್ನು ಮೋಹಿಸಿದಾಗ ಸ್ವಾಹಾದೇವಿಯು ಅರುಂಧತಿಯ ಹೊರತು ಉಳಿದ ಋಷಿಪತ್ನಿಯರ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದಳು.

स्वाहापति ಸ್ವಾಹಾಪತಿ (ಪುಂ) ಅಗ್ನಿ. स्वाहाया: पति:। **-प्रिय: -ಪ್ರಿಯಃ.**

स्वाहाभुक्(ज्) ಸ್ವಾಹಾಭುಕ್(ಜ್) (ಪುಂ) ದೇವತೆ. स्वाहया भुङ्क्ते — भुज (परिपालनाभ्यवहारयो:) "क्विप्" (३-२-७६)। "स्वाहाभुजश्च वसुला: पूजिताश्च चिरायुष:" त्रिकाण्ड०।

स्वित् ಸ್ವಿತ್ (अव्य०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುವುದು, ಕೇಳುವುದು. सुष्ठु एति—इण् (गतौ) "क्विप्" (३-२-७६)। "किं ब्राह्मणा वै श्रेयांसो दितिजा: स्विद्विरोचन" भा० उद्योग०। 2. ವಿತರ್ಕ, ಊಹೆ. "का स्विदवगुण्ठनवती नातिपरिस्फुटशरीरलावण्या" शाकु० ५-१३। 3. ಪಾದಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದ. "स्वित् प्रश्ने च वितर्के च तथैव पादपूरणे" मेदि०।

स्विद्यत् ಸ್ವಿದ್ಯತ್ (वि०) ಬೆವರುತ್ತಿರುವ, ಬೆವರು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ. ञिष्विदा (गात्रक्षरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "स्विद्यत्कराङ्गुलीलुप्तकस्तूरीलेपमुद्रया। पूत्कार्यपीडनी चक्रे स सखीषु प्रियास्तनौ" नैष० २०-१४५।

स्विन्न ಸ್ವಿನ್ನ (वि०) 1. ಬೆವರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಬೆವರಿನಿಂದ ತೇವವಾದ. ञिष्विदा (गात्रक्षरणे) "क्त:" (३-४-७२)। "स्विन्नाङ्गुलिविनिवेशो रेखाप्रान्तेषु दृश्यते मलिन:" शाकु० ६-१५। 2. ಪಕ್ವವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "शस्यं क्षेत्रगतं प्राहु: सतुषं धान्यमुच्यते। आमं वितुषमित्युक्तं स्विन्नमन्नमुदाहृतम्"।।

स्वीकरण ಸ್ವೀಕರಣ (ನಂ) 1. ತನ್ನದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು, ಸಮ್ಮತಿಸುವುದು. 3. ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. "भोस्तपोधना:! चिन्तयन्नपि न खलु स्वीकरणमत्रभवत्या: स्मरामि" शाकु० ५।

स्वीकर्तृ ಸ್ವೀಕರ್ತೃ (वि०) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ತನ್ನದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. 2. ಅಂಗೀಕರಿಸುವವನು, ಸಮ್ಮತಿಸುವವನು. स्व + डुकृञ् (करणे)

"तृच्" (३-१-१३३)। "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)। 3. ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –कर्त्री –ಕರ್ತ್ರೀ.

स्वीकार ಸ್ವೀಕಾರ (पुं०) "स्वीकरण" ಪದದ ಅರ್ಥ. स्व + डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)। "क्तिन्"। स्वीकृतिः ಸ್ವೀಕೃತಿಃ.

स्वीकुर्वत् ಸ್ವೀಕುರ್ವತ್ (वि०) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ತನ್ನದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. स्व+डु कृञ् (करणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)। 2. ಸಮ್ಮತಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –कुर्वती –ಕುರ್ವತೀ. "शानच्" (३-२-१२४)। –कुर्वाणः ಕುರ್ವಾಣಃ "भवादृशैर्दिशामीशैः मृग्यमाणां मृगेक्षणाम्। स्वीकुर्वाणः कथं सोढः कृतरीढस्तृणं नलः" नैष० १७-१२८।

स्वीकृत ಸ್ವೀಕೃತ (वि०) 1. ತನ್ನದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. स्व+डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)। "स्वदेशादविशेषेण स्वीकृते शत्रुमण्डले। न योधा जगृहुस्तत्र किञ्चिदस्वामिसम्मतम्" याद० २२-७९। 2. ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ.

स्वीय ಸ್ವೀಯ (वि०) ತನ್ನದಾದ, ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ. स्वस्य इदम् स्व "छः" (४-२-१३८)। स्वशब्दोऽपि गहादिः।

स्वीया ಸ್ವೀಯಾ (स्त्री०) ಮೂರು ವಿಧ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ನಾಯಿಕೆ. ನಾಯಿಕೆಯು (1) स्वा (2) अन्या ಮತ್ತು (3) साधारणी ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ವಿನಯಾದಿ ಗುಣಸಂಪನ್ನಳಾಗಿ ಗೃಹಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತ ಪತಿವ್ರತೆಯಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು ಸ್ವೀಯನಾಯಿಕೆ. "विनयार्जवादियुक्ता गृहकर्मपरा पतिव्रता स्वीया" सा० द० ३-५७। ಈ ಸ್ವೀಯನಾಯಿಕೆಯು (1) मुग्धा (2) मध्या ಮತ್ತು (3) प्रगल्भा ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "सापि कथिता त्रिभेदा मुग्धा मध्या प्रगल्भेति" सा० द० ३-५७। [मुग्धा मध्या ಮತ್ತು प्रगल्भा ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಇವರ ವಿವರಕ್ಕೆ ನೋಡಿ.]

स्वेच्छा ಸ್ವೇಚ್ಛಾ (स्त्री०) 1. ತನ್ನ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ತನ್ನ ಇಷ್ಟ. स्वस्य इच्छा। "आशितम्भवमुत्कृष्टं वलिगतं शयितं स्थितम्। बह्वमन्यत काकुत्स्थः कपीनां स्वेच्छया कृतम्" भट्टि० ६-१०६। 2. ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿ, ತನ್ನ ಪ್ರತಿಭೆ. "बह्वपि स्वेच्छया कामं प्रकीर्णमभिधीयते" माघ० २-७३।

स्वेच्छाचार ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ (पुं०) ತನ್ನ ಇಷ್ಟದಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

स्वेद ಸ್ವೇದ (पुं०) 1. ಬೆವರು. स्विद्यतेऽनेनाङ्गम्—ञि ष्विदा (गात्रक्षरणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "स्वेदाप्लवप्रणयिनी नवरोमराजी रत्यै यदाचरति जागरितव्रतानि"। "आभासि तेन नरनाथ मधूत्थसान्द्रमग्नासमेषुशरकेसरदन्तुराङ्गः" नैष० २१-१३७। "द्विषद्द्वेषोपरक्ताङ्गसङ्गिनीः स्वेदविप्रुषः" माघ० २-१८। 2. ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿಯ ತೇವ, ಹಬೆ. 3. ಉಷ್ಣತೆ, ಬಿಸಿ, ಶಾಖ. 4. ತಾಪ. 5. ಬೆವರುವುದು. "स्वेदस्तु स्वेदने घर्मे" मेदि०।

स्वेदचूषक ಸ್ವೇದಚೂಷಕ (पुं०) ಶೀತಲವಾತ, ತಂಗಾಳಿ.

स्वेदज ಸ್ವೇದಜ (पुं०) ಶಾಖದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಕ್ರಿಮಿ ನೊಣ ಮುಂತಾದವು. स्वेदाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "स्वेदजाः कृमिदंशाद्याः" अम०।

स्वेदन ಸ್ವೇದನ (न०) 1. ಬೆವರುವುದು. ञि ष्विदा (गात्रक्षरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬೆವರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ञि ष्विदा + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಬೆವರುವಂತೆ ಮಾಡುವ. ञि ष्विदा + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

स्वेदनिका ಸ್ವೇದನಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಾವಲಿ. स्वेदनमस्त्यस्याः — स्वेदन "ठन्" (५-२-११५)। 2. ಹುರಿಯುವ ಓಡು, ಬಾಣಲಿ. 3. ಹುರಿಯುವ ಮನೆ.

स्वेदनी ಸ್ವೇದನೀ (स्त्री०) ಕಾವಲಿ. स्विद्यतेऽस्याम् — ञि ष्विदा (स्नेहने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "कन्दुर्वा स्वेदनी स्त्रियाम्" अम०।

स्वेदबिन्दु ಸ್ವೇದಬಿಂದು (पुं०) ಬೆವರಿನ ಹನಿ, ಸ್ವೇದಜಲದ ಕಣ, –ತೊಟ್ಟು.

स्वेदविप्रुद्(ष्) ಸ್ವೇದವಿಪ್ರುಟ್(ಷ್) (स्त्री०) ಬೆವರಿನ ಬಿಂದು, –ಹನಿ. स्वेदस्य विप्रुट्।

स्वेदाम्बु ಸ್ವೇದಾಂಬು (न०) ಬೆವರಿನ ಜಲ. –उदकम् –ಉದಕವು. "नाजानादभिमतमन्तिकेऽभिवीक्ष्य स्वेदाम्बुद्रवमभवत्तरां पुनस्तत्" माघ० ८-६८।

स्वेदिन् ಸ್ವೇದಿನ್ (वि०) ಬೆವರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸ್ವೇದದಿಂದ ನೆನೆದಿರುವ. स्वेदोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "लीनचीनांशुकं स्वेदि दरालोक्यं विलोकयन्" नैष० २०-१४९।

स्वेद्य ಸ್ವೇದ್ಯ (वि०) ದೇಹದಲ್ಲಿ ಬೆವರು ಉಂಟಾಗಲು ಅರ್ಹವಾದ, ದೇಹವು ಬೆವರುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. स्वेदं स्वेदनमर्हति—स्वेद "यत्" (५-१-६६)। "स्वेद्यमामज्वरं प्राज्ञः कोऽम्भसा परिषिञ्चति" माघ० २-५४।

स्वैर ಸ್ವೈರ (वि०) 1. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ನಡೆಯುವ, ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆಯುವ. स्वेन स्वातन्त्र्येण ईर्ते—ईर (गतौ कम्पने च) "अच्" (३-१-१३४)। "अव्याहतैः स्वैरगतैः स तस्याः सम्राट् समाराधनतत्परोऽभूत्" रघु० २-५। 2. ಮಂದ, ಅಲಸ, ಸೋಮಾರಿ. 3. ನಿಧಾನವಾದ. "पादस्याविर्भवन्तीमवनतिमवनेरक्षतः स्वैरपातैः" मुद्रा० १-२। 4. ಮೂರ್ಖವಾದ ಮಾತು, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಮಾತು. "नाहं मृषा ब्रवीम्येव स्वैरेष्वपि कुतः शपन्" भा० विरा०। (अव्य०) 5. ಮೆತ್ತಗೆ, ನಿಧಾನವಾಗಿ. "गत्यूनमार्गगतयोऽपि गतोरुमार्गाः स्वैरं समाचक्रमिरे भुवि वेल्लनाय" माघ० ५-५३। 6. ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ. "स्वप्तुमाप्तशयनीययोस्तयोः स्वैरमाख्यत वचः प्रियां प्रियः" नैष० १८-१४३। 7. ತನಗೆ ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ, ತನಗೆ ತೋರಿದಂತೆ. "सार्थाः स्वैरं स्वकीयेषु चेरुर्वेश्मस्विवाद्रिषु" रघु० १७-६४। 8. ಮೆಲ್ಲಗೆ, ಮೆತ್ತಗೆ, ಸಣ್ಣಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ, ಕುಗ್ಗಿದ ಕಂಠದಲ್ಲಿ. "स्वैरं शेषे गज इति किल व्याहृतं सत्यवाचा" वेणी० ३-११।

स्वैरता ಸ್ವೈರತಾ (स्त्री०) ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿ ಇರುವಿಕೆ. स्वैरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

स्वैरिणी ಸ್ವೈರಿಣೀ (स्त्री०) ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ, ಯಾರ ಅಧೀನದಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವಳು. स्वेन स्वातन्त्र्येण ईरितुं गन्तुं शीलमस्याः—ईर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। वृद्धिः (वा० ६-१-८९)। "अक्षता च क्षता चैव पुनर्भूः संस्कृता पुनः। स्वैरिणी या पतिं हित्वा सवर्णं कामतः श्रयेत्" याज्ञ० १-६७।

स्वैरिता ಸ್ವೈರಿತಾ (स्त्री०) ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ತನ್ನ ಇಷ್ಟದಂತೆ ವರ್ತಿಸುವಿಕೆ. स्वैरिणो भावः "तल्" (५-१-११९)। "यदृच्छा स्वैरिता" अम०।

स्वैरिन् ಸ್ವೈರಿನ್ (वि०) ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರುವವನು, ತನ್ನ ಇಷ್ಟದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. स्वेन ईरितुं शीलमस्य—ईर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "सिद्धिवादेषु संसिद्धास्तथा वननिवासिनः। स्वैरिणो दारसंयुक्तास्तेषां धर्मः कथं स्मृतः" भा० अनु०।

स्वैरन्ध्री ಸ್ವೈರಂಧ್ರೀ (स्त्री०) ಪರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಸ್ವತಂತ್ರಳಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು. स्वैरं स्वाच्छन्द्यं धरति—इति स्वैरन्ध्री—धृञ् (धारणे) "कः" (वा० ३-२-५)। पृषो०। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

स्वोपार्जित ಸ್ವೋಪಾರ್ಜಿತ (वि०) ತನ್ನಿಂದಲೇ ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. स्वेन उपार्जितम्। ಸ್ವಾರ್ಜಿತವು ಎರಡು ವಿಧ. ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತ ಆಸ್ತಿಯಿಂದ ಬಂದ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಆದ ಆಸ್ತಿ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಸಂಪಾದನೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಸ್ತಿ. ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಸಂಪಾದನೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದಾಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪಾಲು ಕೊಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. "अनाश्रित्य पितृद्रव्यं स्वशक्त्याप्नोति यद्धनम्। दायादेभ्यो न तद्दद्यात् विद्यालब्धं च यद्भवेत्" इति व्यासः।

स्वोवसीय ಸ್ವೋವಸೀಯ (न०) 1. ಸಂತೋಷ. 2. ಮಂಗಳ, ಶುಭ, ಕಲ್ಯಾಣ. स्वः (श्वः) प्रशस्तः वसीयः (५-४-८०)। (वि०) 3. ಮಂಗಳಕರವಾದ. 4. ಸಂತೋಷಕರವಾದ.

इति "स" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ह

ह ಹ ಇದು ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯದಲ್ಲಿ ಅವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ವರ್ಣ. ಈ ವರ್ಣವು ಕಂಠಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿವೃತಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಊಷ್ಮವರ್ಣ. "अकुहविसर्जनीयानां कण्ठः"। "शषसहा ऊष्माणः"। "विवृतमूष्मणां स्वराणां च" सि० कौ०।

ह ಹ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. 2. ಪರಶಿವ, ಶಂಕರ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 3. ಹಂಸ. 4. ರಣ, ಯುದ್ಧ. 5. ರೋಮಾಂಚ, ಮೈಮೇಲಿನ ಕೂದಲೇಳುವುದು. 6. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 7. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. 8. ವರುಣ. "हः शङ्करे हरौ हंसरणरोमाञ्चवाजिषु। गर्वे प्रचेतसि" नानार्थर०। 9. ಕೋಪ. 10. ಗಜ, ಆನೆ. "हः कोपे वारणे हश्च तथा शूली प्रकीर्तितः" एका०। 11. ಜಲ, ನೀರು. 12. ಶೂನ್ಯ, ಸೊನ್ನೆ. 13. ಶುಭ, ಮಂಗಳ. 14. ರಕ್ತ, ನೆತ್ತರು. 15. ಸ್ವರ್ಗ. 16. ಧಾರಣ. 17. ಆಕಾಶ, ಗಗನ. 18. ನಕುಲೀಶ. "हःशिवे सलिले शून्ये धारणे मङ्गलेऽपि च। गगने नकुलीशे च रक्ते नाके च वर्ण्यते" मेदि०। (न०) 19. ಅಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. 20. ಆನಂದ, ಹರ್ಷ, ಸುಖ. 21. ವೀಣಾನಾದ. 22. ರತ್ನಕಾಂತಿ. 23. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. 24. ಆಮಂತ್ರಣ, ಕರೆ. "हं क्लीबमस्त्रसुखयोःक्वणिते मणिरोचिषि। परब्रह्मामन्त्रणयोस्त्रिषु तूत्तानहास्ययोः" नानार्थर०। (वि०) 25. ಮೇಲುಮುಖವಾದ. 26. ಹಾಸ್ಯಮಾಡುವ, ನಗುವ. (अव्य०) 27. ಸಂಬೋಧನೆ. 28. ಪಾದಪೂರಣ. 29. ನಿಯೋಗ. 30. ನಿಗ್ರಹ. 31. ನಿಂದೆ. 32. ಎಸೆಯುವುದು. "ह स्यात् सम्बोधने पादपूरणे च विनिग्रहे। नियोगे क्षिपायां स्यात् कुत्सायामपि दृश्यते" मेदि०।

हंस ಹಂಸ (पुं०) 1. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. हन्ति गच्छति — हन (हिंसागत्योः) "अच्" (३-१-१३४)। "भवेद्वर्णागमाद्धंसः सिंहो वर्णविपर्ययात्" इति सक्। "हंसं तनौ सन्निहितं चरन्तं मुनेर्मनोवृत्तिरिव स्विकायाम्" नैष० ३-४। ಜಲಮಿಶ್ರವಾದ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಲಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಅಸಾಧಾರಣ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹಂಸವು ಪಡೆದಿರುವುದು. "हंसो हि क्षीरमादत्ते तन्मिश्रा वर्जयन्त्यपः" शाकु० ६-२८। "हंसः श्वेतो बकः श्वेतः को भेदो बकहंसयोः। नीरक्षीरविभागे तु हंसो हंसो बको बकः"। 2. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ ರಾಜ, ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ ದೊರೆ. 3. ವಿಷ್ಣು. हन्ति मनोहरं गच्छति हसति स्मयते वा — हन (हिंसागत्योः) "सः" (उ० ३-२-७१)। "हंसः संसारबन्धस्य हन्ता तादात्म्यभावितः" इति निरुक्तिः। "मरीचिर्दमनो हंसः" वि० स०। 4. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 5. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. 6. ಪರಮಾತ್ಮ. 7. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. 8. ಮತ್ಸರ, ದ್ವೇಷ, ಹಗೆತನ. 9. ಒಂದು ಮಂತ್ರ. 10. ಪಂಚಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಾಯು. 11. ಜೀವಾತ್ಮ. 12. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. 13. ಯತಿ. 14. ಬಿಳಿಯ ಎತ್ತು. "हंसः स्मरे खगे विष्णौ यतौ निर्लेपभूभुजि। जीवेऽर्केऽश्वे श्वेतवृषे स्यान्मन्त्रपरमात्मनोः" नानार्थर०। "हंसः स्यान्मानसौकसि। निर्लोभनृपविष्ण्वर्के परमात्मनि मत्सरे। योगिभेदे मन्त्रभेदे शरीरमरुदन्तरे। तुरङ्गमप्रभेदेऽपि" मेदि०। (वि०) 15. ಶ್ರೇಷ್ಠ.

हंसक ಹಂಸಕ (पुं०) 1. ಕಾಲುತೊಡಿಗೆ, ನೂಪುರ, ಕಾಲಿನ ಗೊಲಸು. हंस इव कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 2. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. हंस एव स्वार्थे "कः"। "सरित इव सविभ्रमप्रयातप्रणदितहंसकभूषणा विरेजुः" माघ० ७-२३। 3. ಒಂದು ತಾಳದ ಭೇದ. "लघुर्गुरुर्लघुर्यत्र स तालो हंसकः स्मृतः" संगीतदामोदरः।

हंसकीलक ಹಂಸಕೀಲಕ (पुं०) ಸಂಭೋಗ ಕಾಲದ ಒಂದು ಬಂಧ.

हंसकूट ಹಂಸಕೂಟ (पुं०) ಹಿಮಾಲಯದ ಶಿಖರ.

हंसगति ಹಂಸಗತಿ (स्त्री०) 1. ಹಂಸದಂತೆ ಗಂಭೀರವಾದ ನಡಗೆ. (वि०) 2. ಹಂಸದಂತೆ ಗಂಭೀರವಾದ ನಡಗೆಯುಳ್ಳ. हंस इव गतिर्यस्य।

हंसगद्गदा ಹಂಸಗದ್ಗದಾ (स्त्री०) ಹಂಸದಂತೆ ಮಧುರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ ಹೆಂಗಸು.

हंसगामिनी ಹಂಸಗಾಮಿನೀ (स्त्री०) 1. ಹಂಸದಂತೆ ಮಂದಗಮನವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. हंस इव गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಬ್ರಹ್ಮನ ಪತ್ನಿ, ಸರಸ್ವತಿ. हंसेन गच्छति।

हंसतूल ಹಂಸತೂಲ (पुं०) ಬಾತುಕೋಳಿ ಅಥವಾ ಹಂಸಪಕ್ಷಿಯ ರೆಕ್ಕೆಯ ಒಳಭಾಗದ ಮೃದುವಾದ ಗರಿ.

हंसतूलिका ಹಂಸತೂಲಿಕಾ (स्त्री०) ಹಂಸದ ಮೆದುವಾದ ಗರಿಯಂತೆ ಇರುವ ಹಾಸಿಗೆ, ಹಂಸದ ಮೆದುವಾದ ಗರಿಯಂತೆ ಇರುವ ಹತ್ತಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಹಾಸಿಗೆ.

हंसदाहन ಹಂಸದಾಹನ (न०) ಅಗುರು.

हंसनादिनी ಹಂಸನಾದಿನೀ (स्त्री०) ಉತ್ತಮ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. हंस इव नदति — णद (अव्यक्ते शब्दे) "णिनिः" (३-१-१३४)। ಗಜದಂತೆ ಗಮನ ಕೋಕಿಲದಂತೆ ಕಂಠ ವಿಶಾಲವಾದ ನಿತಂಬ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು ಹಂಸನಾದಿನಿ. "गजेन्द्रगमना तन्वी कोकिलानां रुतान्विता। नितम्बगुर्विणी या सा कथ्यते हंसनादिनी"॥

हंसपदी ಹಂಸಪದೀ (स्त्री०) ಹಂಸಪಾದಿ ಲತೆ. हंसस्येव पादा अस्याः। —पादी —ಪಾದೀ.

हंसमाला ಹಂಸಮಾಲಾ (स्त्री०) ಹಂಸಪಕ್ಷಿಗಳ ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಹಂಸಗಳ ತಂಡ, —ಗುಂಪು. हंसानां माला। "तां हंसमालाः शरदीव गङ्गां महौषधिं नक्तमिवात्मभासः" कुमा० १-३०।

हंसमाष ಹಂಸಮಾಷ (पुं०) ಮಾಷಪರ್ಣಿ, ಕಾಡುದ್ದಿನ ಗಿಡ.

हंसरथ ಹಂಸರಥ (पुं०) ಹಂಸವೇ ವಾಹನವಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. हंसो रथो वाहनं यस्य। —वाहनः —ವಾಹನಃ. "तपन्तं तपसा लोकान् यथाभ्रापिहितं रविम्। विलक्ष्य विस्मितः प्राह प्रहसन् हंसवाहनः" भाग० ७-३-१६।

हंसलोहक ಹಂಸಲೋಹಕ (न०) ಹಿತ್ತಾಳೆ. हंसं श्रेष्ठं लोहमिव।

हंसी ಹಂಸೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. हंसस्य स्त्री "ङीष्" (४-१-६३)। "हंसीव कृष्ण ते कीर्तिः स्वर्गङ्गामवगाहते" चन्द्रा०।

हंहो ಹಂಹೋ (अव्य०) 1. ಸಂಬೋಧನ. "हंहो ब्राह्मण! यदि तवोपाध्यायः सर्वं जानाति, जानातु तावत् कस्य चन्द्रोऽभिप्रेत इति" मुद्रा० १। 2. ಪ್ರಶ್ನೆ. 3. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 4. ದಂಭ, ಅಹಂಕಾರ.

हक्क ಹಕ್ಕ (पुं०) ಆನೆಯನ್ನು ಕರೆಯುವುದು. हक् इत्यव्यक्तशब्देन कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

हञ्जिका ಹಂಜಿಕಾ (स्त्री०) ಭಾರಂಗಿ ಗಿಡ. "हंञ्जिका ब्राह्मणी पद्मा भार्गी ब्राह्मणयष्टिका" अम०।

हञ्जे ಹಂಜೆ (अव्य०) (ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ) ಚೇಟಿಯ ಸಂಬೋಧನ. "हण्डे हञ्जे हलाह्वाने नीचां चेटीं सखीं प्रति" अम०। "हञ्जे मदेण किलायमाणं अत्ताणं अज्जउत्तस्स दंसणे हिअअं तुवरेदि" माल० ३।

हट्ट ಹಟ್ಟ (पुं०) ಮಾರುಕಟ್ಟೆ, ಕ್ರಯ ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಯದ ಜಾಗ, ಅಂಗಡಿಬೀದಿ. हटन्त्यत्र—हट (दीप्तौ) "तः" बाहु०। "हट्टक्रयारोहौ जन्यं ग्राममुखं च तत्" त्रिकाण्ड०।

हट्टचौरक ಹಟ್ಟಚೌರಕ (पुं०) ಅಂಗಡಿಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಕದಿಯುವ ಚೋರ.

हट्टविलासिनी ಹಟ್ಟವಿಲಾಸಿನೀ (स्त्री०) ನಖವೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. हट्टे विलसति — वि + लस (क्रीडायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)।

हठ ಹಠ (पुं०) 1. ಬಲಾತ್ಕಾರ. हठ (प्लुतिशठत्वयोः) "घः" (३-३-११८)। "प्रसभं तु बलात्कारो हठः" अम०। 2. ಹಠಯೋಗ. "हठयोग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

हठयोग ಹಠಯೋಗ (पुं०) ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಾದಿ ಕ್ರಿಯಾಬಲದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪರಮಾತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರರೂಪವಾದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿನಿರೋಧ. हठेन बलात्कारेण योगः चित्तवृत्तिनिरोधः। ಇದು ರಾಜಯೋಗವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಈ ಹಠಯೋಗವು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಾದಿ ತಾಪತ್ರಯದಿಂದ ಸಂತಪ್ತರಾದವರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವುದು. ಮಂತ್ರಯೋಗ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಯುಕ್ತರಾದವರಿಗೆ ಈ ಹಠಯೋಗವು ಆಧಾರವಾದ ಕಮಠಪ್ರಾಯವಾಗಿರುವುದು. "अशेषतापतप्तानां समाश्रयमठो हठः। अशेषयोगयुक्तानामाधारकमठो हठः" हठ० १-१०। ಅಣಿಮಾದಿ ಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಕೈವಲ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು ಈ ಹಠವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಹಳ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಅದು ಬಹಳ ವೀರ್ಯವತ್ತಾಗಿ ಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದರೆ ಅದು ನಿರ್ವೀರ್ಯವಾಗುವುದು. "हठविद्या परं गोप्या योगिना सिद्धिमिच्छता। भवेद्वीर्यवती गुप्ता निर्वीर्या तु प्रकाशिता" हठ० १-११। **ಹಠಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರದೇಶ:** ಸ್ವಧರ್ಮಪರಾಯಣನಾದ ರಾಜನ ರಾಜ್ಯ ಧಾರ್ಮಿಕದೇಶ (ಅನುಕೂಲವಾದ ಆಹಾರಾದಿ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ) ಸುಭಿಕ್ಷದೇಶ (ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಆಹಾರಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ) ಯಾವರೀತಿಯ ಉಪದ್ರವವೂ ಇಲ್ಲದ (ಚೋರವ್ಯಾಘ್ರಾದಿ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ) ಸುತ್ತಲೂ ನಾಲ್ಕಾರು

ಮಾರುಗಳ ದೂರದವರೆಗೂ ಶಿಲೆ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಜಲ ಇವು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದ ಮತ್ತು ವಿವಿಕ್ತವಾದ (ಕಲಹಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ) ಪ್ರದೇಶವು ಹಠಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು. "सुराज्ये धार्मिके देशे सुभिक्षे निरुपद्रवे। धनुःप्रमाणपर्यन्तं शिलाग्निजलवर्जिते ॥ एकान्तमठिकामध्ये स्थातव्यं हठयोगिना" हठ० १-१२। ಅಧಿಕವಾದ ಆಹಾರ ಆಯಾಸಕರವಾದ ಕಾರ್ಯ ಹೆಚ್ಚು ಮಾತನಾಡುವುದು ರಾತ್ರಿಭೋಜನ ಜನರ ಸಹವಾಸ ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ **ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳು.** "अत्याहारः प्रयासश्च प्रजल्पो नियमग्रहः। जनसङ्गश्च लौल्यं च षड्भिर्योगो विनश्यति" हठ० १-१५। ಉತ್ಸಾಹ (ವಿಷಯಾಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿರೋಧಿಸುವೆನೆಂಬ ಪ್ರಯತ್ನ) ಸಾಹಸ (ಸಾಧ್ಯತ್ವಾಸಾಧ್ಯತ್ವಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು) ಧೈರ್ಯ (ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಇದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು ಎಂಬ ಗುಂಡಿಗೆ) ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ (ಪರಮಾತ್ಮ ಸತ್ಯತ್ವಜ್ಞಾನ) ಶಾಸ್ತ್ರ ಗುರುವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸ ಜನತೆಯ ಸಹವಾಸಪರಿತ್ಯಾಗ ಇವುಗಳು **ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವು.** "उत्साहात्साहसाद्धैर्यात् तत्त्वज्ञानाच्च निश्चयात्। जनसङ्गपरित्यागात् षड्भिर्योगः प्रसिद्ध्यति" हठ० १-१६।

हडि ಹಡಿ (पुं०) ಮರದ ಬೇಡಿ. "निगडो लोहबन्धेऽस्त्री हडिः काष्ठस्य यन्त्रणे" शब्दमाला।

हण्डा ಹಂಡಾ (अव्य०) (ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ) 1. ನೀಚಪಾತ್ರ ಸಂಬೋಧನ. (स्त्री०) 2. ದೊಡ್ಡದಾದ ಮೃತ್ಪಾತ್ರೆ, ಮಣ್ಣಿನ ಗುಡಾಣ. 3. ಹಂಡೆ, ಕಡಾಯಿ.

हण्डिका ಹಂಡಿಕಾ (स्त्री०) ಮಣ್ಣಿನ ಗುಡಾಣ, ದೊಡ್ಡದಾದ ಮೃತ್ಪಾತ್ರೆ.

हण्डे ಹಂಡೇ (अव्य०) (ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ) ನೀಚಪಾತ್ರದ ಸಂಬೋಧನ. "हण्डे हञ्जे हलाह्वाने नीचां चेटीं सखीं प्रति" अम०।

हत ಹತ (वि०) 1. ಮನಸ್ಸು ಕೆಟ್ಟಿರುವವನು, ಉತ್ಸಾಹ ಕುಗ್ಗಿರುವವನು. हन्यते स्म—हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। "करौ व्याधुन्वत्याः पिबसि रतिसर्वस्वमधरं वयं तत्त्वान्वेषान्मधुकर हतास्त्वं खलु कृती" शाकु० १-२०। 2. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. "हते हिडम्बरिपुणा राज्ञि द्वैमातुरे युधि" माघ० २-६०। 3. ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "गणना न बभूव कृष्णपक्षे हतभग्नादिविकल्पितेऽपि तस्मिन्" याद० १५-१२४। 4. ದುರದೃಷ್ಟವುಳ್ಳ, ಭಾಗ್ಯರಹಿತ. "अनुशयदुःखायेदं हतहृदयं सम्प्रति विबुद्धम्" शाकु० ६-७। 5. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "लब्धस्तेष्वपि चक्षुरादिषु हताः स्वार्थावबोधक्रियाः" मुद्रा० ३-१। 6. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 8. ಗುಣನ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವಿಕೆ. 9. ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ. 10. ಅಡ್ಡಿ, ತಡೆ. 11. ವಧೆ, ಕೊಲೆಮಾಡುವಿಕೆ हन (हिंसागत्योः) हन भावे "क्तः" (३-३-११४)।

हतक ಹತಕ (वि०) ನೀಚ. हत एव हतकः। "दुरात्मन् दुर्योधनहतक, आगच्छागच्छ। अपनयामि ते गदाकौशलसम्भृतं भुजदर्पं शिलीमुखासारेण" वेणी० ६।

हतत्विट्(ष्) ಹತತ್ವಿಟ್(ಷ್) (त्रि०) ಕುಂದಿದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಕಡಮೆಯಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ. हताःत्विषः यस्य। "निशीथदीपाः सहसा हतत्विषो बभूवुरालेख्यसमर्पिता इव" रघु० ३-१५।

हतवीर्य ಹತವೀರ್ಯ (वि०) ಕುಂದಿದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಶಕ್ತಿಯು ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವ. हतं वीर्यं यस्य। "मन्त्रेण हतवीर्यस्य फणिनो दैन्यमाश्रितः" कुमा० २-२१।

हतभाग्य ಹತಭಾಗ್ಯ (वि०) ದುರದೃಷ್ಟದವನು, ಭಾಗ್ಯಶೂನ್ಯ. हतं भाग्यं यस्य।

हतलक्षण ಹತಲಕ್ಷಣ (वि०) ಶುಭಲಕ್ಷಣಗಳಿಲ್ಲದವನು, ಶುಭಸೂಚಕವಾದ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಲ್ಲದವನು. हतं लक्षणं यस्य।

हतसम्पद् ಹತಸಂಪದ್ (वि०) ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ, ಬಡತನ (ದಾರಿದ್ರ್ಯ)ಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿರುವ. हता सम्पद् यस्य।

हतसाध्वस ಹತಸಾಧ್ವಸ (वि०) ಭಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವನು, ಭಯವಿಲ್ಲದವನು. हतं साध्वसं यस्य।

हताश ಹತಾಶ (वि०) 1. ಆಶೆಯು ಭಂಗ ಹೊಂದಿದವನು, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಆಸೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು. हता आशा यस्य। 2. ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದವನು. 3. ದುರ್ಜನ, ಚಾಡಿಕೋರ. 4. ಫಲ ಕೊಡದಿರುವ, ಬೆಳೆಯಲಾಗದ, ಬಂಜರಾಗಿರುವ. "हताशो निर्दये चाशारहिते पिशुनेऽपि च" मेदि०।

हति ಹತಿ (स्त्री०) 1. ಅಪಕರ್ಷ, (ಗುಣದಲ್ಲಿ) ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವುದು, ಹೀನವಾಗಿರುವುದು. हन (हिंसागत्योः) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ವಧೆ, ಹತ್ಯೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. ಕೊಲೆಮಾಡುವುದು. 3. ನಾಶ, ಅಳಿವು. "कर्माण्यारभमाणानां दुःखहत्यै सुखाय च। पश्येत्पाकविपर्यासं मिथुनी चारिणां नृणाम्" भाग० ११-३-१८। 4. ಏಟು,

ಹೊಡೆತ, ಪೆಟ್ಟು. 5. ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು, ಅಧಿಕಪಡಿಸುವುದು.

हत्नु ಹತ್ನು (पुं०) 1. ವ್ಯಾಧಿ, ರೋಗ. हन्ति शरीरम्—हन (हिंसागत्योः) "क्नुः" (उ० ३-३०)। 2. ಅಸ್ತ್ರ, ಶಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. हत्नुर्व्याधिः शस्त्रं च" सि० कौ०।

हत्या ಹತ್ಯಾ (स्त्री०) ಕೊಲ್ಲುವುದು, ಕೊಲೆಮಾಡುವುದು. हन (हिंसागत्योः) "यत्" (३-१-१०८)। निरुपपदं हत्येति तु असाध्वेव—बालमनोरमाव्याख्या। ಸೋಪಪದ ಹನ ಧಾತುವಿನ ರೂಪ हत्या। "ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः। महान्ति पातकान्याहुः संसर्गश्चापि तैः सह"॥

हथ ಹಥ (पुं०) ದುಃಖಗೊಂಡವನು, ಖೇದವುಳ್ಳವನು, ಉತ್ಸಾಹ ಕುಗ್ಗಿದವನು. हन (हिंसागत्योः) "क्थः" (उ० २-२)।

हदन ಹದನ (न०) ಪುರೀಷೋತ್ಸರ್ಗ, ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ. हद (पुरीषोत्सर्गे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

हद्दा ಹದ್ದಾ (स्त्री०) ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಲಗ್ನಗಳ ತ್ರಿಂಶಾಂಶ (ಮೂವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ.)

हन – हिंसागत्योः (अदा० पर० सक० अनि०)।

हन्ति	हतः	घ्नन्ति।
हंसि	हथः	हथ।
हन्मि	हन्वः	हन्मः।
जघान	जघ्नतुः	जघ्नुः।
जघनिथ / जगन्थ	जघ्नथुः	जघ्न।
जघान / जघन	जघ्निव	जघ्निम।
हन्ता	हन्तारौ	हन्तारः।
हनिष्यति	हनिष्यतः	हनिष्यन्ति।
हन्तु / हतात्	हताम्	घ्नन्तु।
जहि / हतात्	हतम्	हत।
हनानि	हनाव	हनाम।
अहन्	अहताम्	अघ्नन्।
हन्यात्	हन्याताम्	हन्युः।
वध्यात्	वध्यास्ताम्	वध्यासुः।
अवधीत्	अवधिष्टाम्	अवधिषुः।
अहनिष्यत्	अहनिष्यताम्	अहनिष्यन्

1. ಕೊಲ್ಲು, ಕೊಲೆಮಾಡು. "हन्ति नोपशयस्थोऽपि शयालुर्मृगयुर्मृगान्" माघ० २-८०। 2. ಹೊಡೆ, ಏಟು ಕೊಡು. "जघानाविश्य वदनं निर्यात् भित्वोदरं द्रुतम्" भट्टि० ८-५। 3. ನಾಶಪಡಿಸು, ಅಳಿದುಹಾಕು. "क्षयपक्ष इवैन्दवीः कलाः सकला हन्ति स शक्तिसम्पदः" किरा० २-३७। आङ् ಪೂರ್ವಕ ಹನ ಧಾತುವು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು.

आहते आघ्नाते आघ्नते ಇತ್ಯಾದಿ.

आजघ्ने आजघ्नाते आजघ्निरे ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि :—हन्यते। जघ्ने। घानिता, हन्ता। घानिष्यते, हनिष्यते। हन्यताम्। आहन्यत। हन्येत। घानिषीष्ट, वधिषीष्ट। अघानि, अवधि। अघानिष्यत।

णिचि :—घातयति, घातयते। घातयां –चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। घातयिता। घातयिष्यति, –ते। घातयतु, –ताम्। अघातयत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—जिघांसति। जिघांसां चकार, –बभूव, –आस। जिघांसिता। जिघांसिष्यति। जिघांसतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—हन्तव्यः। हननीयः। वध्यः, घात्यः। हतः। हतवान्। घ्नत्, घ्नती। हनिष्यत्, –न्ती। हन्तुम्। हतम्। हननम्। हत्वा। निहत्य। घातं घातम्। हत्वा हत्वा।

हन ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) अभि + हन = अभिहन्ति। अभिघातः। ಏಟು, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹೊಡೆತ. "अभिहन्ति हन्त कथमेष माधवम्" मालती० १-३९। "तटाभिघातादिव लग्नपङ्के धुन्वन् मुहुः प्रोतघने विषाणे" कुमा० ७-४९।

(2) अव + हन = अवहन्ति। अवहननम्। ಬತ್ತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹೊಟ್ಟನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಕುಟ್ಟುವುದು. व्रीहीनवहन्ति। अवहननायोलूखलम्।

(3) आ + हन = आहते। आजघ्ने। आघातः। 1. ಏಟು, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹೊಡೆತ. "आजघ्ने विषमविलोचनस्य वक्षः" किरा० १७-६३। "अभ्यस्यन्ति तटाघातं निर्जितैरावता गजाः" कुमा० २-५०। 2. ಹೊಡೆಯುವುದು, ಬಡಿಯುವುದು. "त्वद्गम्भीरध्वनिषु शनकैः पुष्करेष्वाहतेषु" मेघ० २-३।

(4) प्रति + आ + हन = प्रत्याहन्ति। प्रत्याहतः। ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸು, ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡು. "प्रत्याहतास्त्रो गिरिशप्रभावात् आत्मन्यवज्ञां शिथिलीचकार" रघु० २-४१।

(5) वि + आ + हन = व्याहन्ति। व्याहतः। 1. ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸು. "महोर्मिभिर्व्याहितवाञ्छितार्थैः" माघ० ३-४०। 2. ಭಂಗಪಡಿಸು, (ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು) ಮುರಿ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸು. "राज्ञी राज्यं विधिवदशिषत् भर्तुरव्याहताज्ञा" रघु० १९-५७।

(6) उद् + हन = उद्धतिः। उद्धतः। 1. ಗರ್ವಹೊಂದು, ದರ್ಪ ತೋರಿಸು. "मदोद्धताः प्रत्यनिलं विचेरुर्वनस्थलीर्मर्मरपत्रमोक्षाः" कुमा० ३-३१। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆ. "न लङ्घयामास महाजनानां शिरांसि नैवोद्धतिमाजगाम" माघ० ३-२८। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತು. "लाङ्गूलमुद्धतं धुन्वन्" भट्टि० ९-७। 4. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. "उद्घातः प्रणवो यासाम्" कुमा० २-१२।

(7) उप+उद्+हन=उपोद्घातः। 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸು, ಮೊದಲುಮಾಡು. 2. ಸಾಧನೆ, ಸಲಕರಣೆ, ಉಪಾಯ. "तत्प्रतिच्छन्दकमुपोद्घातेन माधवान्तिकमुपेयात्" मालती० १।

(8) नि + हन = निहन्ति। 1. ಕೊಲ್ಲು, ಕೊಲೆ ಮಾಡು, ನಾಶಪಡಿಸು. "निहन्त्यरीनेकपदे य उदात्तः स्वरानिव" माघ० २-९५। 2. ಹೊಡೆ, ಏಟುಕೊಡು. "तानेव सामर्षतया निजघ्नुः" रघु० ७-४४। 3. ನಿವಾರಿಸು, ಹೋಗಲಾಡಿಸು. "बद्धां बद्धां भित्तिशङ्कामुष्मिन् आवानावान्मातरिश्वा निहन्ति" किरा० ५-३६। 4. ಎದುರಿಸು, ತಡೆಗಟ್ಟು. "वचसैव तयोर्वाक्यमस्त्रमस्त्रेण निघ्नतोः" रघु० १२-९२। 5. ಹೊಡೆ, ಬಡಿ, ಬಾರಿಸು. "कम्बूनथ समादध्मुः कोणैर्भेर्यो निजघ्निरे" भट्टि० १४-२।

(9) प्रति+हन = प्रतिहन्ति। प्रतिहतः। 1. ತಡೆಗಟ್ಟು, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸು. "रम्यास्तपोधनानां प्रतिहतविघ्नाः क्रियाः समवलोक्य" शाकु० १-१३। 2. ನಾಶಪಡಿಸು, ಹೋಗಲಾಡಿಸು, ನಿವಾರಿಸು. "यद्यत् पापं प्रतिजहि जगन्नाथ नम्रस्य तन्मे" मालती० १-३।

(10) सम् + हन = संहतः। संहतिः। ಗುಂಪುಕಟ್ಟು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸು. "द्रूत एव हि सन्धत्ते भिनत्त्येव च संहतान्" मनु० ७-६६। "न संहतास्तस्य न भिन्नवृत्तयः प्रियाणि वाञ्छन्त्यसुभिः समीहितुम्" किरा० १-१९।

हन ಹನ (पुं०) ಕೊಲ್ಲುವವನು, ಕೊಲೆಮಾಡುವವನು. हन (हिंसागत्योः) "अच्" (३-१-१३४)। वा द्वित्वम् अभ्यासस्य आक् च। अभ्यासस्य घत्वं उत्तरपदस्य कुत्वम् (७-३-५५)। घनाघनः। पक्षे हनः।

हनन ಹನನ (न०) ಕೊಲ್ಲುವುದು, ಕೊಲೆಮಾಡುವುದು. हन (हिंसागत्योः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "रक्षोवधो जलधिबन्धनमस्त्रपूगैः किं तस्य शत्रुहनने कपयः सहायाः" भाग०।

हनु ಹನು (स्त्री०) 1. ನಖವೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "उः" (उ० १-१०)। 2. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 3. ಮೃತ್ಯು. 4. ಅಸ್ತ್ರ. (पुं०स्त्री०) 5. ಕಪೋಲದ—ಕೆನ್ನೆಯ ಕೆಳಭಾಗ. "हनुर्हट्टविलासिन्यां मृत्यावस्त्रे गदे स्त्रियाम्। द्वयोः कपोलावयवे" मेदि०।

हनुमत् ಹನುಮತ್ (पुं०) ಹನುಮಂತ, ಆಂಜನೇಯ. प्रशस्ता हनुरस्यास्ति—हनु प्रशंसायां "मतुप्" (५-२-९४)। "अन्येषामपि दृश्यते (६-३-१३७) इति सूत्रेण वा दीर्घः। **हनूमान् ಹನೂಮಾನ್.** "मार्गौ सम्यङ्मम हनुमता वर्णितौ द्वौ तयोस्ते सह्यासन्नोऽप्यनघसुभगः पश्चिमो नित्यवर्षः" हंस० १-१८। ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಉಂಟಾದ ವೀರತ್ವಸೂಚಕ ಗಾಯದ ಗುರುತಿರುವುದರಿಂದ ಹನುಮಂತನೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. "मत्करोत्सृष्टवज्रेण हनुस्तस्य तदा क्षतः। नाम्नैष हरिशार्दूलः भविता हनुमानिति" रामा० उत्तरकाण्डः।

हनू ಹನೂ (स्त्री०) ಕಪೋಲದ—ಕೆನ್ನೆಯ ಕೆಳಭಾಗ. हनु पक्षे दीर्घः।

हनूमत् ಹನೂಮತ್ (पुं०) ಹನೂಮಂತ, ಆಂಜನೇಯ. प्रशस्ता हनूरस्यास्ति — हनू प्रशंसायां "मतुप्" (५-२-९४)। "ता हनूमान् पराकुर्वन् अगमत् पुष्पकं प्रति" भट्टि० ८-५०। "हनूमानपि विक्रान्तः सर्वं शुश्राव तत्त्वतः। सीतायास्त्रिजटायाश्च राक्षसीनां च तर्जनम्" रामा०।

हनूष ಹನೂಷ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ. हन्ति मानुषान् — हन (हिंसागत्योः) "ऊषन्" (उ० ४-७३)। हनूषो राक्षसः सि० कौ०। "सन्ध्याबलो रात्रिमटो हनूषः शमनीषदः" त्रिकाण्ड०।

हन्त ಹಂತ (अव्य०) 1. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "तः" बाहु०। 2. ಖೇದ, ವ್ಯಸನ, ದುಃಖ. "भवादृशाश्चेदधिकुर्वते रतिं निराश्रया हन्त हता मनस्विता" किरा० १-४३। 3. ಅನುಕಂಪ, ದಯೆ. "हन्त ते कथयिष्यामि विभूतीरात्मनः शुभाः" गीता १०-१९। 4. ಸಂಭ್ರಮ, ಸಡಗರ. 5. ಆಯಾಸ, ದಣಿವು. 6. ವಾಕ್ಯಾರಂಭ. "हन्त हर्षेऽनुकम्पायां वाक्यारम्भविषादयोः" अम०। 7. ನಿಶ್ಚಯ. 8. ದಾನ. "हन्त दानेऽनुकम्पायां वाक्यारम्भविषादयोः। निश्चये च प्रमोदे च" हेम०।

हन्तकार ಹಂತಕಾರ (पुं०) 1. ಅತಿಥಿಗೆ ಕೊಡುವ ದಾನ. 2. "हन्त" ಎಂದು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗುವುದು.

हन्तु ಹಂತು (पुं०) 1. ಕೊಲೆ, ವಧೆ. 2. ಮೃತ್ಯು. 3. ವಿನಾಶ, ಅಳಿವು.

हन्तृ ಹಂತೃ (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲುವವನು, ಕೊಲೆಮಾಡುವವನು, ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. हन (हिंसागत्योः) "तृच्" (३-१-१३३)। "त्रिःसप्तकृत्वो जगतीपतीनां हन्ता गुरुर्यस्य स जामदग्न्यः" किरा० ३-१८। 2. ಹೊಡೆಯುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-न्त्री -ತ್ರಿ.**

हन्न ಹನ್ನ (वि०) 1. ಪುರೀಷದ ವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಿದವನು, ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಿದವನು. हद (पुरीषोत्सर्गे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮಲ. हद्यते स्म—हद (पुरीषोत्सर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "गूनं हन्ने" अम०।

हन्यमान ಹನ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವ, ಕೊಲೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡುವ. हन (हिंसागत्योः) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे" गीता० २-३०।

हम् ಹಮ್ (अव्य०) 1. ಕೋಪದಿಂದ ಆಡುವ ಮಾತು. 2. ಅನುನಯ, ಅನುಸರಣೆ. "हम् रुषोक्तावनुनये" मेदि०।

हम्बा ಹಂಬಾ (स्त्री०) ಗೋವಿನ ಶಬ್ದ, ಆಕಳುವಿನ ಕೂಗು. "क्रोधरक्तेक्षणा सा गौः हम्बारवघनस्वना। विश्वामित्रस्य तत्सैन्यं व्यद्रावयत सर्वतः" भा० आदि०।

हय ಹಯ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. हय (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "हया जिहेषिरे हर्षाद्गभीरं जगर्जुर्गजाः" भट्टि० १४-५। 2. ಸಪ್ತ (7) ಸಂಖ್ಯೆ. "हयदशभिर्नजौ भजजलागिति नर्कुटकम्" वृ० र०।

हयगन्धा ಹಯಗಂಧಾ (स्त्री०) 1. ಅಶ್ವಗಂಧಿ ಗಿಡ. हयस्येव गन्धो यस्याः। 2. ಅಜವಾನ, ಓಮ, ವಾದಕ್ಕಿ.

हयग्रीव ಹಯಗ್ರೀವ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ. हयस्य ग्रीवेव ग्रीवा यस्य। ಮಧುಕೈಟಭ ರಾಕ್ಷಸರು ಅಪಹರಿಸಿದ ವೇದವನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡಲು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಹಯಗ್ರೀವಾವತಾರವನ್ನು ತಾಳಬೇಕಾಯಿತು. ಪರಮೇಷ್ಠಿಯು ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಸುಂದರವಾದ ನಾಲ್ಕು ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಮಧುಕೈಟಭ ರಾಕ್ಷಸರು ಆ ವಿಗ್ರಹರೂಪವಾದ ವೇದಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಪಾತಾಳಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ದರು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಆಗ ಬಹಳ ದುಃಖಿತನಾಗಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಹಯಗ್ರೀವಾವತಾರವೆತ್ತಿ ಆ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ವೇದಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನು. "ततो विग्रहवन्तौ तौ वेदान् दृष्ट्वासुरोत्तमौ। सहसा जगृहतुर्वेदान् ब्रह्मणः पश्यतस्तदा। अथ तौ दानवश्रेष्ठौ वेदान् गृह्य सनातनान्। रसां विविशतुस्तूर्णमुदक्पूर्वे महोदधौ ।। ततो हृतेषु वेदेषु ब्रह्मा कश्मलमाविशत्। ततो वचनमीशानं प्राह वेदैर्विनाकृतः ।। ओं नमस्ते ब्रह्महृदय नमस्ते मम पूर्वज। लोकाद्य भुवनश्रेष्ठ सांख्ययोगनिधे प्रभो ।। त्वया विनिर्मितोऽहं वै वेदचक्षुर्वयोतिगः। ते मे वेदा हृताश्चक्षुरन्धो जातोऽस्मि जागृहि ।। ददस्व चक्षूंषि मम प्रियोऽहं ते प्रियोऽसि मे। एवं स्तुतः स भगवान् पुरुषःसर्वतोमुखः ।। अन्तर्दधौ स विश्वेशः विवेश च रसां प्रभुः। रसां पुनः प्रविष्टश्च योगं परममास्थितः। ततस्तावसुरौ कृत्वा वेदान् समयबन्धनान् ।। रसातले विनिक्षिप्य यतः शब्दस्ततो गतौ। एतस्मिन्नन्तरे राजन् देवो हयशिरोधरः। जग्राह वेदानखिलान् रसातलगतान् हरिः। प्रादाच्च ब्रह्मणे भूयः ततः स्वां प्रकृतिं गतः ।। ಆಗ ವೇದಗಳನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ವೇದಗಳನ್ನು ಕಾಣದೆ ಆ ರಾಕ್ಷಸರು ಪರಮಾತ್ಮನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಹತರಾದರು. भा० शान्ति० ३४७। 2. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. ಈ ರಾಕ್ಷಸನು ಆದಿಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ತನಗೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಮರಣ ಬಾರದಂತೆ ವರವನ್ನು ಕೇಳಲು ದೇವಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ತನ್ನ ಹೆಸರಿನವನಿಂದಲೇ ಮರಣವಾಗಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಆಗಲಿ ಎಂದು ದೇವಿಯು ವರವನ್ನಿತ್ತಳು. ಅದರಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿದ ಈ ರಾಕ್ಷಸನು ದೇಶವನ್ನು ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿ

ದನು. ಆಗ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಹಯಗ್ರೀವಾವತಾರವೆತ್ತಿ, ಈ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. 3. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. (स्त्री०) –ग्रीवा –ಗ್ರೀವಾ. 4. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

हयङ्कष ಹಯಂಕಷ (पुं०) ಮಾತಲಿ, ಇಂದ್ರನ ಸಾರಥಿ. हयमुच्चैःश्रवसं कषति — कष (हिंसायाम्) "खच्" (बाहु०)। "मातलिस्तु हयङ्कषः" त्रिकाण्ड०।

हयद्विषत् ಹಯದ್ವಿಷತ್ (पुं०) ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ.

हयपुच्छी ಹಯಪುಚ್ಛೀ (स्त्री०) ಮಾಷಪರ್ಣೀಲತೆ, ಕಾಡುದ್ದಿನ ಗಿಡ. हयस्य पुच्छमिव आकारोऽस्याः।

हयप्रिय ಹಯಪ್ರಿಯ (पुं०) 1. ಜವೆ, ಯವಧಾನ್ಯ. हयस्य प्रियः। **–प्रिया –ಪ್ರಿಯಾ.** (स्त्री०) 2. ಖರ್ಜೂರದ ಗಿಡ. 3. ಅಶ್ವಗಂಧಿ ಗಿಡ.

हयमारक ಹಯಮಾರಕ (पुं०) ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ. हयस्य मारकः। हयं मारयति — मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ल्युः" (३-१-१३४)। **–मारणः –ಮಾರಣಃ.** ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳೀಮರ.

हयमेध ಹಯಮೇಧ (पुं०) ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ. हयः मेध्यतेऽत्र प्रधानतया हिंस्यते — मेधृ (मेधाहिंसनयोः) "घञ्" (३-३-१२१)।

हयवाहन ಹಯವಾಹನ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯಪುತ್ರನಾದ ರೇವಂತ. हयो वाहनमस्य। "रेवन्तस्त्वर्करेतोजः प्लवगो हयवाहनः" अभि० चि०। (वि०) 2. ಕುದುರೆಯು ವಾಹನವಾಗಿರುವ.

हयशाला ಹಯಶಾಲಾ (स्त्री०) ಕುದುರೆಯ ಲಾಯ. हयानां शाला।

हयशीर्ष ಹಯಶೀರ್ಷ (पुं०) ಹಯಗ್ರೀವಾವತಾರವೆತ್ತಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು.

हया ಹಯಾ (स्त्री०) ಅಶ್ವಗಂಧಿಲತೆ. हयः हयगन्धोऽस्त्यस्याः।

हयाध्यक्ष ಹಯಾಧ್ಯಕ್ಷ (पुं०) ಕುದುರೆಲಾಯದ ಯಜಮಾನ. ಕುದುರೆಯ ರಕ್ಷಣೆ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಧಿಕಾರಿ. हयानां रक्षणार्थं नियुक्तः अध्यक्षः।

हयारि ಹಯಾರಿ (पुं०) ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ. हयानामरिः।

हयारोह ಹಯಾರೋಹ (पुं०) 1. ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ. हयमारोहति — आ + रुह (बीजजन्मादौ) "अण्" (३-२-१)। 2. ಕುದುರೆಯ ಸವಾರಿ. भावे "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 3. ಕುದುರೆಯ ಸವಾರಿ ಮಾಡುವವನು. हयस्य आरोहः—आ + रुह "अच्" (३-१-१३४)। (स्त्री०) **–आरोहा –ಆರೋಹಾ.** ಅಶ್ವಗಂಧಿ ಗಿಡ.

हयी ಹಯೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆ.

हर ಹರ (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ರುದ್ರ. हरति पापानि — हृञ् (हरणे) "अच्" (३-१-१३४)। "श्रुताप्सरोगीतिरपि क्षणेऽस्मिन् हरः प्रसङ्ख्यानपरो बभूव" कुमा० ३-३९। 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 3. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. "हरो रासभरुद्रयोः। वैश्वानरेऽपि" हेम०। "हर" ಪದವು ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಅರ್ಥ: (1) ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ, ನಿವಾರಿಸುವ. खेदहरः। शोकहरः। (2) ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಡುವ, ಹೊಂದಿಸುವ, ತರುವ. "तेषां शूर्पणखैवैका दुष्प्रवृत्तिहराऽभवत्" रघु० १२-५१। (3) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. 3. ಪಾಲು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಹಕ್ಕುದಾರ. अंशहरः, भागहरः। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–हरा –ಹರಾ.**

हरगौरी ಹರಗೌರೀ (स्त्री०) ಅರ್ಧನಾರೀಶ್ವರ ವಿಗ್ರಹ. हरेण युक्ता गौरी। ಯಾವಾಗಲೂ ನಿನ್ನ ಛಾಯೆಯಂತೆ ನಾನು ನಿನ್ನೊಡನಿರಲು ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಪಾರ್ವತಿಯು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಪರಮೇಶ್ವರನು ತನ್ನ ಅರ್ಧ ದೇಹವನ್ನು ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಪಾರ್ವತಿಯ ಅರ್ಧ ದೇಹವನ್ನು ತಾನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅರ್ಧನಾರೀಶ್ವರನಾದನು. "यथा तवाहं सततं छायेवानुगता हर। भवेयं साहचर्येण तथा मां कर्तुमर्हसि॥ रोचते तन्मह्यमपि यत्त्वमिच्छसि भामिनि। तत्रोपायमहं वक्ष्ये यदि शक्नोषि तत्कुरु॥ अर्धं मम शरीरस्य गृहाण त्वं मनोहरे। अर्धं भवतु मे नारी तथैवार्धं पुमानिति॥ ....अथ गौरी तदा पूर्वमनुभूतं तपःस्थितौ। योगनिद्रास्वरूपं तत् आत्मनोऽचिन्तयत्तदा। हरं प्रणम्य प्रथमं ब्रह्माणं च ततः परम्। ततस्त्रिजगतामीशं हरिं नारायणं प्रभुम्। चिन्तयित्वा तथा तेषामेकतां सा जगन्मयी। दक्षिणे स्वशरीरस्य भागार्धं शशभृद्भृतः। शरीरस्य तथा वाममतिप्रेम्णा निजं हरे। हरोऽपि स्वशरीरार्धं गौरीकाये तदा स्वयम्। प्रेम्णा निवेशयत् तस्याश्चिकीर्षुः प्रियमद्भुतम्" कालिकापुराणम्।

हरचूडामणि ಹರಚೂಡಾಮಣಿ (पुं०) ಚಂದ್ರ. हरस्य चूडामणिरिव।

हरण ಹರಣ (न०) 1. ಕನ್ಯೆಗೆ ತಾಯಿತಂದೆಗಳು ಬಳುವಳಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ಧನ ಮೊದಲಾದುದು. ह्रियते — हृञ्

(हरणे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। "यौतकादि तु यद्देयं सुदायो हरणं च तत्" अम०। "सत्वानुरूपाहरणीकृतश्रीः प्रस्थापयद्राघवमन्वगाच्च" रघु० ७-३२। 2. ಒಯ್ಯುವುದು, ಸಾಗಿಸುವುದು. 3. ಭಾಗಿಸುವುದು. हृञ् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಭುಜ, ತೋಳು. "हरणं यौतकादीनां द्रव्ये भुजे हृतावपि" मेदि०। 5. ಕಾಯಿಸಿ ತಣ್ಣಗಾದ ನೀರು. "हरणं यौतकद्रव्ये तप्तशीतजले हृतौ" नानार्थर०। 6. ಸ್ವೀಕಾರ. 7. ಕಳ್ಳತನ, ಕದಿಯುವುದು. 8. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. सि० कौ०।

हरणि ಹರಣಿ (स्त्री०) ನೀರಿನ ಕಾಲುವೆ. "पयोवहा। सरणी हरणिः" वैज०।

हरणीय ಹರಣೀಯ (वि०) ["हर्तव्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

हरत् ಹರತ್ (वि०) 1. ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. हृञ् (हरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. "ईर्ष्ययेव हरता ह्रियमासां तद्गुणः स्वयमकारि मदेन" माघ० १०-३०। 3. ಕದಿಯುತ್ತಿರುವ. 4. ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ, ಸಾಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 6. ನಿವಾರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವ. "शङ्काशतं वितरता हरता पुनस्तत् उन्मादिनेव मनसेयमिदं तदाह" नैष० १३-४१। 7. (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೋಹಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. 8. ಕಡಮೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕಳೆಗುಂದಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕುಗ್ಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 9. ಭಾಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಭಾಗಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಪಾಲುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 10. ಮದುವೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ, ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. "पित्रे न दद्यात् शुल्कं तु कन्यां ऋतुमतीं हरन्। स हि स्वाम्यादतिक्रामेत् ऋतूनां प्रतिरोधनात्" मनु० ९-९३। 11. ಕದ್ದು ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ, ಅಪಹರಿಸಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. "त्वया विप्रकृतश्चैद्यो रुक्मिणीं हरता हरे" माघ० २-३८। 12. ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ತನ್ನದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –न्ती –ನ್ತೀ. "अवसरमधिगम्य तं हरन्त्यो हृदयमयत्नकृतोज्ज्वलस्वरूपाः" माघ० ७-३। "साक्षात्कृत्याऽभिमन्येऽहं त्वां हरन्तीं श्रियं श्रियः" भट्टि० ५-७१। "शानच्" (३-२-१२४)। **हरमाणः ಹರಮಾಣಃ.**

हरतेजस् ಹರತೇಜಸ್ (न०) 1. ಪಾದರಸ. हरस्य तेजः। 2. ಪರಮೇಶ್ವರನ ವೀರ್ಯ. **–बीजम् –ಬೀಜಮ್, –वीर्यम् –ವೀರ್ಯಮ್.**

हरनेत्र ಹರನೇತ್ರ (न०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಕಣ್ಣು. 2. ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆ. हरस्य नेत्रम्।

हरशेखरा ಹರಶೇಖರಾ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ.

हरसुत ಹರಸುತ, –सूनु –ಸೂನು (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪುತ್ರನಾದ ಷಣ್ಮುಖ.

हरि ಹರಿ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. हरति पापानि—हृञ् (हरणे) "इः" (उ० ४-१३९)। "हरिर्हरति पापानि दुष्टचित्तैरपि स्मृतः। अनिच्छयापि संस्पृष्टो दहत्येव हि पावकः"। "इन्" (उ० ४-११८) वा। "अपेतयुद्धाभिनिवेशसौम्यो हरिर्हरिप्रस्थमथ प्रतस्थे" माघ० ३-१। 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ರುದ್ರ. 3. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 4. ಭರ್ತೃಹರಿ. 5. ದೇವೇಂದ್ರ, ಸ್ವರ್ಗದ ಪ್ರಭು. "ददृशे ललाटतटहारि हरेर्हरितो मुखे तुहिनरश्मिदलम्" माघ० ९-२८। 6. ಸಿಂಹ, ಮೃಗರಾಜ. "हरिराक्रमणेन संनतिं किल बिभ्रीत भियेत्यसम्भवः" माघ० १६-३४। 7. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. "दन्तालिकाधरणनिश्चलपाणियुग्ममर्धोदितो हरिरिवोन्नमिताग्रकायः" माघ० ५-५६। 8. ಹಯ, ಕುದುರೆ. "श्लिष्यद्भिरन्योन्यमुखाग्रसङ्गस्खलत्खलीनं हरिभिर्विलोलैः" माघ० ३-६६। 9. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 10. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. "दमघोषसुतेन कश्चन प्रतिशिष्टः प्रतिभानवानथ। उपगम्य हरिं सदस्यदः" माघ० १६-१। "नित्यं हरेः संनिहिता निकामं कौमोदकी मोदयति स्म चेतः" माघ० ३-१८। 11. ಶುಕ, ಗಿಣಿ. 12. ಭೇಕ, ಕಪ್ಪೆ, ಮಂಡೂಕ. 13. ಯಮಧರ್ಮರಾಜ. 14. ವಾನರ, ಕಪಿ. "व्यर्थं यत्र कपीन्द्रसख्यमपि मे वीर्यं हरीणां वृथा प्रज्ञा जाम्बवतो न यत्र न गतिः पुत्रस्य वायोरपि" उ० रा० ३-४५। 15. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 16. ಕಿರಣ. 17. ಚಂದ್ರ. 18. ಅಗ್ನಿ. 19. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 20. ಹಸಿರುಬಣ್ಣ. 21. ಕೆಂಪುಬೆರತ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ. 22. ಹೆಸರುಕಾಳು. वैज०। (वि०) 23. ಹಸಿರುಬಣ್ಣದ. "शतैस्तमक्ष्णामनिमेषवृत्तिभिः हरिं विदित्वा हरिभिश्च वाजिभिः" रघु० ३-४३। 24. ಕೆಂಪುಬೆರತ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ. "हरिश्चन्द्रार्कवाताश्वशुकभेकयमाहिषु। कपौ सिंहे हरेऽज्रेशे शक्रे लोकान्तरे पुमान्। वाच्यवत् पिङ्गहरितोः" मेदि०। ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರಿಗೆ ಸತ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಭೇದವೇ ಹೊರತು ಮೂರು ರೂಪಗಳಿಗೂ ಮತ್ತೆ ಯಾವ

ಭೇದವೂ ಇಲ್ಲ. ಅಭೇದವೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. "नारायणः परो देवः सत्त्वरूपो जनार्दनः। त्रिधात्मानं स भगवान् ससर्ज परमेश्वरः"॥ ರಜೋಗುಣ ಮತ್ತು ತಮೋಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ನಾಭಿಕಮಲದಿಂದ ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ಸತ್ತ್ವಪ್ರಚುರ ವಾಗಿರುವ ಚತುರ್ಮುಖ (ಬ್ರಹ್ಮ)ನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ದನು. "रजस्तमोभ्यां युक्तोऽभूत् रजःसत्त्वाधिकं प्रभुः। ससर्ज नाभिकमलात् ब्रह्माणं कमलासनम्"॥ ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನನ್ನನ್ನು (ಪರಮೇಶ್ವರ ನನ್ನು) ಆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. "रजसा तमसा युक्तं सोऽपि मां (परमेश्वरम्) त्वसृजत् प्रभुः। ಸತ್ತ್ವಗುಣ ಪ್ರಚುರನಾಗಿರುವವನೇ ಶ್ರೀಹರಿ (ಮಹಾ ವಿಷ್ಣು). ಆದುದರಿಂದ ಈ ಮೂರು ಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪಾರ್ವತಿ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸು ವವನು ಪರಮನಾಸ್ತಿಕನೆನಿಸುವನು. "या श्रीः सा गिरिजा प्रोक्ता यो हरिः स त्रिलोचनः। एवं सर्वेषु शास्त्रेषु पुराणेषु च पठ्यते। एतस्मादन्यथा यस्तु ब्रूते शास्त्रं पृथक्तया। तं नास्तिकं विजानीयात् सर्वधर्म-बहिष्कृतम्" वराहपु०। ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೂ ಅಭೇದವು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳು ವವನು ಪರಮಪಾಪಿಯಾಗುವನು. "वेदत्रयेऽपि यज्ञेऽस्मिन् पण्डितेष्वेव निश्चयः। यो भेदं कुरुतेऽस्माकं त्रयाणां द्विजसत्तम॥ स पापकारी दुष्टात्मा दुर्गतिं समवाप्नुयात्" वराहपु०।

हरिकेश ಹರಿಕೇಶ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ.

हरिक्रान्ता ಹರಿಕ್ರಾಂತಾ (स्त्री०) ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತ ಗಿಡ.

हरिचन्दन ಹರಿಚಂದನ (पुन०) 1. ದೇವತೆಗಳ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ ಗಳಲ್ಲೊಂದು. चन्दयति आह्लादयति—चदि (आह्लादने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "पञ्चैते देवतरवो मन्दारः पारिजातकः। सन्तानः कल्पवृक्षश्च पुंसि वा हरिचन्दनम्" अम०। 2. ಶ್ರೀಗಂಧದ ವೃಕ್ಷ. "इह मदस्नपितैरनुमीयते सुरगजस्य गतं हरिचन्दनैः" किरा० ५-४७। 3. ಶ್ರೀಗಂಧ. "ततः प्रकोष्ठे हरिचन्दनाङ्किते प्रमथ्यमानार्णवधीरनादिनीम्" रघु० ३-५९। (न०) 4. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. 5. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನ, ಚಂದ್ರಿಕೆ. ಬೆಳದಿಂಗಳು. 6. ತಾವರೆಯ ಕೇಸರ, ಪದ್ಮದ ಕೆಂಸುರು. "हरिचन्दनमस्त्री स्यात् देवतानां महीरुहे। नपुंसकं तु गोशीर्षे ज्योत्स्ना कुङ्कुमयोरपि" मेदि०।

हरिण ಹರಿಣ (पुं०) 1. ಮೃಗ, ಸಾರಂಗ, ಜಿಂಕೆ. हरति मनः— हृञ् (हरणे) "इनच्" (उ० २-४६)। "रसनाग्रलग्नकिरणाङ्कुरान् जनो हरिणान् गृहीत-कवलानिवैक्षत" माघ० १३-५६। ಜಿಂಕೆಗಳಲ್ಲಿ (1) ऋश्यः (2) खड्गः (3) रुरुः (4) पृषतः ಮತ್ತು (5) मृगः ಎಂದು ಐದು ಭೇದಗಳಿವೆ. "हरिणश्चापि विज्ञेयः पञ्च-भेदोऽत्र भैरव। ऋश्यः खड्गो रुरुश्चैव पृषतश्च मृगस्तथा। एते बलिप्रदानेषु चर्मदाने च कीर्तिताः"॥ 2. ಶ್ವೇತ ವರ್ಣ, ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ. "हरिणः पाण्डुरः पाण्डुः" अम०। 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ವಿಷ್ಣು. 5. ಪರಮೇಶ್ವರ. 6. ಹಂಸ. (वि०) 7. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ. 8. ಹಳದಿ ಬೆರತ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ. "कथितो धृतराष्ट्रस्य विवर्णो हरिणः कृशः" भा० आदि०।

हरिणहृदय ಹರಿಣಹೃದಯ (वि०) ಭೀರು, ಭಯದ ಸ್ವಭಾವದವನು. हरिणस्येव भीतं हृदयं यस्य। "भीरुस्तु भीलो हरिणहृदयः स्यात्पलंकटः" त्रिकाण्ड०।

हरिणाक्षी ಹರಿಣಾಕ್ಷೀ (स्त्री०) ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಸುಂದರ ವಾದ ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. हरिणस्य अक्षिणीव अक्षिणी यस्याः। "षच्" (५-४-११३)। "ङीष्" (४-१-४१)।

हरिणाङ्क ಹರಿಣಾಂಕ (पुं०) ಚಂದ್ರ. हरिणः अङ्कश्चिह्नं यस्य।

हरिणी ಹರಿಣೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆ. हरिणस्य स्त्री "ङीष्" (४-१-४८)। "नृत्यं मयूराः कुसुमानि वृक्षाः दर्भानुपात्तान् विजहुर्हरिण्यः" रघु० १४-६९। 2. ಸುವರ್ಣದ ಪ್ರತಿಮೆ. ಚಿನ್ನದ ವಿಗ್ರಹ. 3. ಚಿತ್ರಿಣೀ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. 4. ಹಳದಿ ಜಾಜಿಯ ಹೂವು. 5. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. 6. ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಹೆಂಗಸು. "हरिणी चारुयोषिति। सुवर्णप्रतिमायां च" हेम०। 7. ಹದಿನೇಳನೇ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "रसयुगहयैन्सौ म्रौ स्लौ गो यदा हरिणी तदा" वृ० र०। **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

न स म र स ल गु।
।।। ।।ऽ ऽऽऽ ऽ।ऽ ।।ऽ । ऽ

ಆರು ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಏಳನೇ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಯತಿ ಇರಬೇಕು. "हरिणी हरितायां च नारीभिद्वृत्तभेदयोः" मेदि०।

हरित् ಹರಿತ್ (पुं०) 1. ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಹಳದಿ ಮಿಶ್ರ ವಾದ ಬಣ್ಣ. हरति मनः— हृञ् (हरणे) "इतिः"

(उ० १-९७)। 2. ಹಸಿರು ಬಣ್ಣ. "सत्यम्, अतीत्य हरितो हरींश्च वर्तन्ते वाजिनः" शाकु० १। 3. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 4. ಸೂರ್ಯ. 5. ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆ. "उत्पाट्य मेरुशृङ्गाणि क्षुण्णानि हरितां खुरैः" कुमा० २-४३। "हरित् सूर्ये च सूर्याश्वे वर्णे च हरिते दिशि" विश्व०। 6. ವಿಷ್ಣು. 7. ಸಿಂಹ. 8. ಹೆಸರುಕಾಳು, ಮುದ್ಗ. (स्त्री०) 9. ದಿಕ್ಕು. "ततार विद्याः पवनातिपातिभिः दिशो हरिद्भिर्हरितामिवेश्वरः रघु० ३-३०। 10. ಅರಿಶಿನ. (पुन०) 11. ತೃಣ, ಹುಲ್ಲು. (वि०) 12. ಹಸಿರುಬಣ್ಣದ. 13. ಕಪ್ಪು ಹಳದಿ ಮಿಶ್ರವರ್ಣದ. "हरिद्दिशि स्त्रियां पुंसि हयवर्णविशेषयोः। अस्त्रियां स्यात्तृणे च" मेदि०।

हरित ಹರಿತ (पुं०) 1. ಹಸಿರು ಬಣ್ಣ. हरति मनः—हृञ् (हरणे) "इतन्" (उ० ३-९३)। 2. ಸಿಂಹ. "कण्ठीरवो मृगरिपुस्सुगन्धिर्हरितो हरित्" वैज०। 3. ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆ. "स पञ्चभद्रः सूर्याश्वो वाताटहरितौ समौ" त्रिकाण्ड०। 4. ಹೆಸರುಕಾಳು. "मुद्गस्तु प्रथनो लोभ्यो बलाङ्गो हरितो हरिः" वैज०। 5. ಹಳದಿಬಣ್ಣ. 6. ನೀಲಿ ಮತ್ತು ಹಳದಿ ಬೆರತ ಬಣ್ಣ. वैज०। (वि०) 7. ಹಸಿರುಬಣ್ಣದ. "हरितपत्रमयीव मरुद्गणैः स्रगवनद्धमनोरमपल्लवा" माघ० ६-५३। "हरिततृणोद्गमशङ्कया मृगीभिः" किरा० ५-३८। स्त्रियां वा "ङीप्" नकारादेशश्च (४-१-३९)। **हरिणी ಹರಿಣೀ.** पक्षे **हरिता ಹರಿತಾ.** (स्त्री०) **हरिता ಹರಿತಾ.** 8. ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು. "हरिता स्त्री च दूर्वायां हरिद्वर्णयुतेऽन्यवत्" मेदि०।

हरितक ಹರಿತಕ (न०) 1. ಕೀರೆಸೊಪ್ಪು. 2. ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು. हरितेन वर्णेन कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "अश्रावि भूमिपतिभिः क्षणवीतनिद्रैरशनन् पुरो हरितकं मुदमादधानः। ग्रीवाग्रलोलकलकिङ्किणिकानिनादमिश्रं दधद्दशनचर्वुरशब्दमश्वः" माघ० ५-५८।

हरिताल ಹರಿತಾಲ (न०) 1. ಹರಿದಳ, ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಖನಿಜ, ಒಂದು ಉಪಧಾತು. हरितेन अलति — अल (भूषणादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अचल एष भवानिव राजते स हरितालसमाननवांशुकः" माघ० ४-२१। 2. ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಪಾರಿವಾಳ ಹಕ್ಕಿ. स्वार्थे "कः"। **–तालकम् –ತಾಲಕಮ್,**

हरितालिका ಹರಿತಾಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಭಾದ್ರಪದ ಶುಕ್ಲಚತುರ್ಥಿ. 2. ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು.

हरिताश्मन् ಹರಿತಾಶ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಮರಕತಶಿಲೆ, ಪಚ್ಚೆ. हरितवर्णः अश्मा। (न०) 2. ರಸಾಂಜನ. "तृणवाञ्छया मुहुरवाञ्छितताननान्निचयेषु यत्र हरिताश्मवेश्मनाम्" माघ० १३-५६।

हरिदश्व ಹರಿದಶ್ವ (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. हरिद्वर्णोऽश्वोऽस्य। "प्रविघाटयिता समुत्पतन् हरिदश्वः कमलाकरानिव" किरा० २-४६। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

हरिदास ಹರಿದಾಸ (पुं०) ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು ಭಕ್ತ, ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವವನು.

हरिदिन ಹರಿದಿನ (न०) ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಏಕಾದಶೀ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶೀ ತಿಥಿಗಳು.

हरिदेव ಹರಿದೇವ (पुं०) 1. ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರ. ಶ್ರವಣ ನಕ್ಷತ್ರವು ವಿಷ್ಣುದೇವತಾಕವಾದುದು. हरिः देवो अधिष्ठातृदेवता यस्य। (वि०) 2. ವಿಷ್ಣುವೇ ಉಪಾಸ್ಯ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. हरिर्देवो यस्य।

हरिद्रा ಹರಿದ್ರಾ (स्त्री०) ಅರಿಶಿನ. हरितं पीतवर्णं राति — रा (दाने) "कः" (३-२-३)।

हरिद्रागणेश ಹರಿದ್ರಾಗಣೇಶ (पुं०) ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಗಣಪತಿ. हरिद्रावर्णो गणेशः।

हरिद्राङ्ग ಹರಿದ್ರಾಂಗ (पुं०) ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಪಾರಿವಾಳ. हरिद्राया इव अङ्गमस्य।

हरिद्राभ ಹರಿದ್ರಾಭ (पुं०) 1. ಹೊನ್ನೆಮರ. हरिद्राया आभा इव आभास्य। 2. ಹೊಂಬಣ್ಣ, ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ. हरिद्रेव आभाति—आ+भा (दीप्तौ) "कः" (३-२-४)। 3. ಶತಾವರಿ. (वि०) 4. ಹೊಂಬಣ್ಣದ, ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣದ. "हरिद्राभं चतुर्बाहुं हारिद्रवसनं विभुम्" तन्त्रसा०।

हरिद्राराग ಹರಿದ್ರಾರಾಗ (पुं०) 1. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲದ ಸ್ನೇಹ. हरिद्राया राग इव रागः। 2. ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣ. हरिद्राया रागः। (वि०) 3. ಅಸ್ಥಿರವಾದ ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳವನು, ಬಹಳಕಾಲ ನಿಲ್ಲದ ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳವನು. हरिद्राया राग इव रागो यस्य। "क्षणमात्रानुरागी च हरिद्राराग उच्यते" हला०।

हरिद्वार ಹರಿದ್ವಾರ (न०) ಒಂದು ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ, ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. हरेः हरिपदप्राप्तेः द्वारमिव।

ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುವ ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಸ್ನಾನವು ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಗಂಗಾಸ್ನಾನದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "गङ्गायां चैव यत्पुण्यं काश्यां विश्वेश्वराग्रतः। प्रयागे मुण्डनाच्चैव हरिद्वारे हरेर्गृहे"॥ ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಗಂಗೆಯು ಅವತರಣವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "गङ्गाद्वारम्" ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

हरिनामन् ಹರಿನಾಮನ್ (पुं०) 1. ಮುದ್ಗ, ಹೆಸರುಕಾಳು. त्रिकाण्ड०। (न०) 2. ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಾಮೋಚ್ಚಾರಣೆ. हरेः नाम नामोच्चारणम्। ಹರಿನಾಮಸಂಕೀರ್ತನಕ್ಕೆ ಕಾಲದೇಶಾದಿ ಯಾವ ನಿಯಮವೂ ಇಲ್ಲ. "न कालनियमस्तत्र न देशनियमस्तथा। नोच्छिष्टादौ निषेधोऽस्ति हरेर्नाम्नि लुब्धक। ज्ञानं देवार्चनं ध्यानं धारणा नियमो यमः। प्रत्याहारः समाधिश्च हरिनामसमं न च" पाद्मे।

"हरे राम हरे राम राम राम हरे हरे।
हरे कृष्ण हरे कृष्ण कृष्ण कृष्ण हरे हरे॥

ಈ ಹರೆ ಮತ್ತು राम कृष्ण ನಾಮಗಳ ರಹಸ್ಯ: "हकारस्तु सुतश्रेष्ठ शिवः साक्षान्न संशयः। रेफस्तु त्रिपुरादेवी मम मूर्तिमयी सदा॥ एकारश्च भगं विद्यात् साक्षाद्योनिं तपोधन। एकारः शून्यरूपी च रेफो विग्रहधारिणः। हरे तु त्रिपुरा साक्षात् मम मूर्तिर्न संशयः॥ ककारः कामदा कामरूपिणी स्फुरदव्ययम्। ऋकारश्च सुतश्रेष्ठ ज्येष्ठा शक्तिरितीरिता॥ ककारश्च ऋकारश्च कामिनी वैष्णवी कला। षकारश्चन्द्रमा देवः कलाषोडशसंयुतः॥ णकारश्च सुतवर साक्षान्निवृतिरूपिणी"॥

हरिनेत्र ಹರಿನೇತ್ರ (न०) 1. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕಣ್ಣು. 2. ಶ್ವೇತ ಕಮಲ, ಬಿಳಿಯ ತಾವರೆ. हरेर्नेत्रमिव। "विबोधनार्थाय हरेर्हरिनेत्रकृतालयाम्। विश्वेश्वरीं जगद्धात्रीं स्थितिसंहारकारिणीम्" मार्क०। (पुं०) 3. ಘೂಕ, ಗೂಬೆ.

हरिन्मणि ಹರಿನ್ಮಣಿ (पुं०) ಮರಕತ, ಪಚ್ಚೆ. हरिद्वर्णो मणिः। "गोपानसीषु क्षणमास्थितानामालम्बिभिश्चन्द्रकिणां कलापैः। हरिन्मणिश्यामतृणाभिरामैर्गृहाणि नीध्रैरिव यत्र रेजुः" माघ० ३-४९।

हरिपर्ण ಹರಿಪರ್ಣ (न०) ಮೂಲಂಗಿ. हरिद्वर्णं पर्णमस्य।

हरिप्रस्थ ಹರಿಪ್ರಸ್ಥ (न०) ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥನಗರ, ಈಗಿನ ದೇಹಲಿ. ["इन्द्रप्रस्थ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "हरिर्हरिप्रस्थमथ प्रतस्थे" माघ० ३-१।

हरिप्रिय ಹರಿಪ್ರಿಯ (पुं०) 1. ಕದಂಬ ವೃಕ್ಷ, ಈಚಲು ಮರ. 2. ಶಂಖ. 3. ಗನ್ನೇರಳೆ. 4. ದಾಸಿವಾಳ. हरेः प्रियः। (न०) 5. ಲಾವಂಚದ ಬೇರು. (स्त्री०) **–प्रिया –ಪ್ರಿಯಾ.** 6. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ. 7. ತುಲಸಿ. 8. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. 9. ದ್ವಾದಶೀ ತಿಥಿ.

हरिभक्त ಹರಿಭಕ್ತ (पुं०) ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತ, ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು. हरेः भक्तः। "सर्वजीवेषु यो विष्णुं भावयेत् समताधिया। हरौ करोति भक्तिं च हरिभक्तः स च स्मृतः" ब्रह्मवै०। ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲೂ ಸಮಭಾವನೆಯಿಂದಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನು.

हरिभद्र ಹರಿಭದ್ರ (न०) ಸುರಸುರುಕೆ ಗಿಡ.

हरिभुक्(ज्) ಹರಿಭುಕ್(ಜ್) (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. हरिं मण्डूकं भुङ्क्ते — भुज "क्विप्" (३-२-६१)।

हरिमन्थक ಹರಿಮಂಥಕ (पुं०) ಚಣಕ, ಕಡಲೆ. हरिभिः अश्वैः मथ्यते — मथे (विलोडने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "चणको हरिमन्थकः" अम०।

हरिलोचन ಹರಿಲೋಚನ (पुं०) 1. ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. 2. ಘೂಕ, ಗೂಬೆ.

हरिवंश ಹರಿವಂಶ (पुं०) 1. ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿವಿರಚಿತ ಮಹಾಭಾರತದ ಒಂದು ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಭಾಗ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಂತತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. हरेः वंशो वर्ण्यत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "वसुदेवात्तु देवक्यां वासुदेवो बलोऽभवत्। रुक्मिणी सत्यभामाद्या अष्टौ पत्न्यो हरेः पुरा। षोडशस्त्रीसहस्राणि अन्योन्यासन् महात्मनः। तासां पुत्राश्च पौत्राद्याः शतशोऽथ सहस्रशः॥ रुक्मिण्यां चैव प्रद्युम्नः न्यवधीत् शम्बरं च यः। तस्य पुत्रोऽनिरुद्धोऽभूत् उषा बाणसुतापतिः" ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಂತತಿ. हरेः श्रीकृष्णस्य वंशः।

हरिवल्लभा ಹರಿವಲ್ಲಭಾ (स्त्री०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಪತ್ನಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ. हरेः वल्लभा। 2. ತುಲಸಿ.

हरिवासर ಹರಿವಾಸರ (पुं०) ಹರಿದಿನ, ಏಕಾದಶೀ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶೀ ತಿಥಿಗಳು. हरेः वासरः। "एकादशी द्वादशी च प्रोक्ता श्रीचक्रपाणिनः। एकादशीमुपोष्यैव द्वादशीं समुपोषयेत्॥ न चात्र विधिलोपःस्यात् उभयोर्देवता हरिः"॥ ದ್ವಾದಶಿಯ ಮೊದಲ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವು ಹರಿವಾಸರ. "द्वादश्याः (प्रथमोभागः) प्रथमः पादः हरिवासरसंज्ञकः। तमतिक्रम्य कुर्वीत पारणं

विष्णुतत्परः" वि० ध०। ಹರಿವಾಸರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಪಾಪಗಳೂ ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುವು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಭೋಜನವು ಪಾಪವನ್ನು ಭುಜಿಸಿದಂತೆ. "यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च। अन्नमाश्रित्य सर्वाणि तिष्ठन्ति हरिवासरे। अघं स केवलं भुङ्क्ते यो भुङ्क्ते हरिवासरे"॥

हरिवाहन ಹರಿವಾಹನ (पुं०) 1. ಗರುಡ, ವೈನತೇಯ. हरेः वाहनः। "वैनतेयः पक्षिसिंहः शाल्मली हरिवाहनः" हारा०। वाहन ಶಬ್ದವು "सर्वं स्याद्वाहनं यानं युग्यं पत्रं च धोरणम्" ಎಂದು ಅಮರಕೋಶದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಾರಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಪುಂಲಿಂಗವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 2. ಇಂದ್ರ. हरिः उच्चैःश्रवाः (अश्वः) वाहनं यस्य। "एवं स्तुतस्तदा कद्र्वा भगवान् हरिवाहनः। नीलजीमूतसङ्घातैः सर्वमम्बरमावृणोत्" भा० आदि० २६-१। 3. ಸೂರ್ಯ. "हरिवाहनस्तु पुंसि स्यात् शचीपतिविवस्वतोः" मेदि०।

हरिशयन ಹರಿಶಯನ (नं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಯನ, –ನಿದ್ರೆ. ಏಕಾದಶಿಯ ದಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಆದಿಶೇಷನ ಪರ್ಯಂಕವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ದ್ವಾದಶಿಯ ದಿವಸ ರಾತ್ರಿ ಆ ತಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಸಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಆ ಏಕಾದಶೀ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶೀ ತಿಥಿಗಳು ಶಯನೈಕಾದಶಿ ಮತ್ತು ಶಯನದ್ವಾದಶಿಗಳಾದುವು. "एकादश्यां जगत्स्वामिशयनं परिकल्पयेत्। शेषाहिभोगपर्यङ्कं कृत्वा संपूज्य केशवम्। अनुज्ञां ब्राह्मणेभ्यश्च द्वादश्यां प्रयतः शुचिः। लब्ध्वा पीताम्बरधरं देवं निद्रां समानयेत्॥" वामनपुराणम्। ಭವಿಷ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ "मैत्राद्यपादे स्वपितीह विष्णुः वैष्णव्यमध्ये परिवर्तते च। पौष्णावसाने च सुरारिहन्ता प्रबुध्यते मासचतुष्टयेन" ಎಂದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಯನ ಮತ್ತು ಉತ್ಥಾನ ಕಾಲಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. (मैत्रम्—अनूराधा, वैष्णव्यम् — श्रवणा, पौष्णं — रेवती) ಕಾರ್ತಿಕಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ವಿಬೋಧಗೊಳಿಸಬೇಕು. ಅದರ ಮಂತ್ರ: "उत्तिष्ठोत्तिष्ठ गोविन्द त्यज निद्रां जगत्पते। त्वया चोत्थीयमानेन उत्थितं भुवनत्रयम्"॥

हरिश्चन्द्र ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ (पुं०) ಸೂರ್ಯವಂಶದ ತ್ರಿಶಂಕುವಿನ ಪುತ್ರ, ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ಚಕ್ರವರ್ತಿ. हरिःचन्द्र इव। ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ ಚಂದ್ರಮತಿ. ವರುಣನ ವರದಿಂದ ಚಂದ್ರಮತಿಯಲ್ಲಿ ರೋಹಿತನೆಂಬ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿದನು. ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು ಮೊದಲು ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಿದ್ದಂತೆ ಅವನ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಶುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಯಾಗ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವರುಣನು ಅನೇಕ ಸಲ ಬಂದು ಕೇಳುತ್ತಿರಲು ಪುತ್ರಪ್ರೇಮದಿಂದ ಮಗನಿಗೆ ಹಲ್ಲು ಹುಟ್ಟಬೇಕು ಹಲ್ಲು ಬೀಳಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ ಸಬೂಬುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ ಕಾಲ ತಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಅದರಿಂದ ಕುಪಿತನಾದ ವರುಣನ ಕ್ರೋಧಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಜಲೋದರರೋಗಗ್ರಸ್ತನಾಗಿ ನರಳುತ್ತಿರಲು ಪುತ್ರನಾದ ರೋಹಿತಾಶ್ವನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ ಒಬ್ಬ ಶುನಃಶೇಫನನ್ನು ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ತಂದು ತಂದೆಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು ನರಮೇಧ ಮಾಡಿ ವರುಣನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ ರೋಗದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತನಾದನು. ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ, ಔದಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಸಂಧತೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೀರ್ತಿ ಪಡೆದಿದ್ದನು. ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇವನ ಕುಲಪುರೋಹಿತರಾದ ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರ ಎದುರಿಗೆ ಇವನ ಗುಣಗಾನ ಮಾಡಿದರು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಯು ಇವನನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಗೆಲ್ಲಲಾರನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬಹಳ ಕಠಿನವಾದ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು ತನ್ನ ಅಚಲವಾದ ಧೈರ್ಯಸ್ಥೈರ್ಯಗಳಿಂದ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಎದುರಿಸಿ ತನ್ನ ಸತ್ಯಸಂಧತೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸಲು ತಾನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋದ ಮೇಲೆ ಪತ್ನೀಪುತ್ರರನ್ನು ವಿಕ್ರಯಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ತನ್ನನ್ನೂ ಒಬ್ಬ ಚಂಡಾಲನಿಗೆ ಮಾರಿಕೊಂಡು ಸಹಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಕಷ್ಟಕಾರ್ಪಣ್ಯಗಳಿಗೆ ಈಡಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಜಯಶೀಲನಾದನು. ಹೀಗೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಯ ಮೆಚ್ಚುಗೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಮತ್ತೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರೊಡನೆ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು. मार्कं०।

हरिश्चन्द्रनगर ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನಗರ (नं०) ಸೌಭಪುರ.

हरिसङ्कीर्तन ಹರಿಸಂಕೀರ್ತನ (नं०) ಶ್ರೀಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಮಕೀರ್ತನೆ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಮೋಚ್ಚಾರಣೆ. हरेः सङ्कीर्तनम्। "दानं व्रतं तपो यज्ञः श्राद्धं वा पितृतर्पणम्। सकलं निष्फलं राजन् हरिसङ्कीर्तनं विना"॥

हरिसुत ಹರಿಸುತ, –सूनु –ಸೂನು (पुं०) ಅರ್ಜುನ.

हरिहय ಹರಿಹಯ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. हरिर्हयो यस्य। ತ್ವಕ್ಕು (ಚರ್ಮ) ಕೂದಲು ಬಾಲದ ಕೂದಲು ಎಲ್ಲವೂ ಸುವರ್ಣದಂತಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಯು ಹರಿ. ಈ ಹರಿಯ (ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣದ) ಕುದುರೆಯುಳ್ಳ

ಇಂದ್ರನು ಹರಿಹಯನು. "त्वक्केशवालरोमाणि सुवर्णाभानि यस्य तु । हरिः स वर्णतोऽश्वस्तु पीतकौशेयसप्रभः"।। "उपगतो विनिनीषुरिव प्रजा हरिहयोऽरिहयोगविचक्षणः" रघु० ९-१८। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. 4. ಗಣಪತಿ.

हरिहर ಹರಿಹರ (पुं०) ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಈಶ್ವರ ಇವರ ಸಂಯುಕ್ತಮೂರ್ತಿ. हरिणा सह हरः। ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಬಂದು ಈಶ್ವರನೆಲ್ಲಿರುವನು ಅವನನ್ನು ನಾವು ಪೂಜಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಕೇಳಲು ವಿಷ್ಣುವು ತನ್ನ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಶಯನಿಸಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿ ತೋರಿಸಲು ಎಲ್ಲರೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕ್ಷೀರಾಭಿಷೇಕಮಾಡಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಪೂಜಿಸಿದರು. "विमुक्तपापा देवेशं वासुदेवमथाब्रुवन् । क्वासौ वद जगन्नाथ शम्भुस्तिष्ठति केशव ॥ यं क्षीराद्यभिषेकेण स्नापयामो विधानतः। अथोवाच सुरान् विष्णुरेष तिष्ठति शङ्करः।। मद्देहे किं न पश्यध्वं योगप्रायं प्रतिष्ठितम्। तमूचुर्नैव पश्यामस्त्वत्तो वै त्रिपुरान्तकम् ॥ सत्यं वद सुरेशान महेशानः क्व तिष्ठति। ततोऽव्ययात्मा स हरिः स्वहृत्पङ्कजशायिनम् ॥ दर्शयामास देवानां मुरारिर्लिङ्गमैश्वरम्। ततः सुराः क्रमेणैव क्षीरादिभिरनन्तरम् ॥ स्नापयांचक्रिरे लिङ्गं शाश्वतं ध्रुवमव्ययम्" वामनपुराणम्।

हरिहरात्मक ಹರಿಹರಾತ್ಮಕ (पुं०) 1. ಗರುಡ. हरिहरौ आत्मानौ यस्य। 2. ಪರಮೇಶ್ವರನ ವೃಷಭ. (न०) 3. ಹರಿಹರಕ್ಷೇತ್ರ.

हरीतकी ಹರೀತಕೀ (स्त्री०) ಅಳಲೆ ಗಿಡ. हरिः पीतवर्णः इतो यस्याम्। संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "ङीष्" (४-१-४१)। "हरीतकी हैमवती रेचकी श्रेयसी शिवा" अम०। ಅಳಲೆ ಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ (1) विजया (2) रोहिणी (3) पूतना (4) अमृता (5) अभया (6) जीवन्ती ಮತ್ತು (7) चेतकी ಎಂದು ಏಳು ಭೇದಗಳಿರುವುವು. "विजया रोहिणी चैव पूतना चामृताभया। जीवन्ती चेतकी चेति नाम्ना सप्तविधा स्मृता"।। **ಹರೀತಕೀ ಪದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ:** "हरते प्रसभं व्याधीन् भूयस्तकति यद्वपुः। हरीतकी तु सा प्रोक्ता तकतिर्दीप्तवाचिका" राजनि०। **ಅಳಲೆಗಿಡದ ಉತ್ಪತ್ತಿ:** ಇಂದ್ರನು ಅಮೃತಪಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಅಮೃತದ ಬಿಂದುವು ಅಳಲೆಗಿಡವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿತು. ಈ ಅಳಲೆಗಿಡವು विजया रोहिणी ಮುಂತಾದ ಏಳು ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿರುವುದು. ಹರೀತಕಿ (ಅಳಲೆಕಾಯಿ) ಯು ಕಾಮಾಲೆ ಶೂಲ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ ಗುಲ್ಮವ್ಯಾಧಿ ಯಕೃತ್ತು (ಉದರದ ಬಲಭಾಗದ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ) ಮೂತ್ರರೋಗ ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. "कामालां शूलमानाहं प्लीहानं च यकृत् तथा। अश्मरीमूत्रकृच्छ्रं च मूत्राघातं च नाशयेत्" भावप्र०।

हरेणु ಹರೇಣು (पुं०) 1. ನೆಲೆಗಡಲೆ ಗಿಡ. हृञ् (हरणे) "एणुः" (उ० २-१)। (स्त्री०) 2. ರೇಣುಕೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 3. ಕುಲವಧು, ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು, ಗೌರವಾನ್ವಿತ ಹೆಂಗಸು. "हरेणुर्ना सतीने स्यात् रेणुकाकुलयोषितोः" मेदि०।

हर्तव्य ಹರ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ, ಸಾಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಒಯ್ಯಬೇಕಾದ, ಸಾಗಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಒಯ್ಯಬಹುದಾದ, ಸಾಗಿಸಬಹುದಾದ. 4. ಒಯ್ಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ, ಸಾಗಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 5. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ, ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದಾದ. 7. ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದ. 8. ಕದಿಯಬಹುದಾದ, ಅಪಹರಿಸಬಹುದಾದ. 9. ಕದಿಯಲ್ಪಡುವ, ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಡುವ. 10. ಕದಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ, ಅಪಹರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 11. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 12. ನಾಶಪಡಿಸಬಹುದಾದ. हृञ् (हरणे) "तव्यः" (३-१-९६)। हरणं प्रापणं स्वीकारः स्तेयं नाशनं च सि० कौ०। "अनीयर्" (३-१-९६)। **हरणीयम् ಹರಣೀಯಮ್.**

हर्तृ ಹರ್ತೃ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. हरति ध्वान्तम् — हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "लोकसाक्षी त्रिलोकेशः कर्ता हर्ता तमिस्रहा। तपनस्तापनश्चैव शुचिः सप्ताश्ववाहनः"॥ 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. हरति अपहरति — हृञ् "तृच्"। (वि०) 3. ಒಯ್ಯುವವನು, ಸಾಗಿಸುವವನು. 4. ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. 5. ಕದಿಯುವವನು. "य इन्द्रमश्वहर्तारं विद्वानपि न जघ्निवान्" भाग० ४-२४-५। 6. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. "हरणं प्रापणम् स्वीकारः स्तेयम् नाशनं च" सि० कौ०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -त्री -ತ್ರೀ.

हर्मट ಹರ್ಮಟ (पुं०) 1. ಕಚ್ಛಪ, ಕಮಠ, ಆಮೆ. "हर्मटः कच्छपे प्रोक्तः सहस्रकिरणेऽपि च" हेम०। 2. ಸೂರ್ಯ.

हर्मन् ಹರ್ಮನ್ (न०) ಜೃಂಭಣ, ಆಕಳಿಕೆ. हरति ग्लानिम्। हृञ् (हरणे) "मनिन्" (उ० ४-१४४)। बाहु०।

हर्मित ಹರ್ಮಿತ (वि०) 1. ಆಕಳಿಸಿದವನು. हर्मः सञ्जातमस्य "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. "हर्मितं क्षिप्तदग्धयोः" हेम०।

हर्म्य ಹರ್ಮ್ಯ (न०) ಧನಿಕರ ವಾಸದ ಗೃಹ. हरति मनः —हृञ् (हरणे) "यक्" मुट् च (उ० ४-११२)। "हर्म्यादि धनिनां वासः" अम०। "यत्र स्फटिकहर्म्येषु नक्तमापानभूमिषु। ज्योतिषां प्रतिबिम्बानि प्राप्नुवन्त्युपहारताम्" कुमा० ६-४२।

हर्यक्ष ಹರ್ಯಕ್ಷ (पुं०) 1. ಸಿಂಹ. हरिणी पिङ्गले अक्षिणी यस्य—"षच्" (५-४-११३)। 2. ಕುಬೇರ. हरि पिङ्गमेकं अक्षि अस्य — "षच्" (५-४-११३)। (वि०) 3. ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು.

हर्यत ಹರ್ಯತ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. हर्य (गतौ) "अतच्" (उ० ३-११०)। हर्यतोऽश्वः सि० कौ०। 2. ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಕುದುರೆ.

हर्यश्व ಹರ್ಯಶ್ವ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. हरिः हरिवर्णोऽश्वो यस्य। "हरीन् दशशतान्याजौ हर्यश्वस्य बलः शरैः। तावद्भिरर्दयामास युगपल्लघुहस्तवान्" भाग० ८-११-२१। 2. ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆ, ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್ಸು. हरिनामा अश्वः हरिवर्णो वा अश्वः।

हर्ष ಹರ್ಷ (पुं०) 1. ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ. हृष (तुष्टौ) "घञ्" (३-३-१८)। "हर्षविस्मितसर्वाङ्गी हनुमन्तमथाब्रवीत्" रामा०। "हर्षविशेषनिर्भरेण मनसा त्वर्यमाणः" काद०। 2. ಇಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಉಲ್ಲಾಸ. "हर्षस्त्विष्टावाप्तेः मनःप्रसादोऽश्रुगद्गदादिकरः" सा० द० ३-१६५। ಇದು ಮೂವತ್ತಮೂರು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲೊಂದು. 3. ರೋಮಾಂಚ, ಮೈಮೇಲಿನ ಕೂದಲು ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವುದು. 4. ರತ್ನಾವಳೀ ನಾಟಕಕಾರನಾದ ಶ್ರೀಹರ್ಷಕವಿ. **ರತ್ನಾವಳಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕವಿ ಯಾರು?** ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರ್ಷದೇವನು ಇದನ್ನು ರಚಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲು "अस्मत्स्वामिना श्रीहर्षदेवेनापूर्ववस्तुरचनालङ्कृता रत्नावली नाम नाटिका कृतेयमित्यस्माभिः श्रोत्रपरम्परया श्रुता" ಮತ್ತು "श्रीहर्षो निपुणः कविः परिषदप्येषा गुणग्राहिणी लोके हारि च वत्सराजचरितं नाटचे च दक्षा वयम्" रत्ना० १-५। ಈ ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿಗಳು ಆಧಾರವಾಗಿರುವುವು. ಆದರೆ ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶಕಾರನಾದ ಮಮ್ಮಟ ಕವಿಯು "श्रीहर्षादेर्धावकादीनामिव धनम्" ಎಂಬ ಆಧಾರರಹಿತವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ರತ್ನಾವಳಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದವನು ಧಾವಕಕವಿಯೆಂದೂ ಧನದ ಆಸೆಯಿಂದ ಕವಿಯು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರ್ಷ ರಾಜನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿರುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಕವಿಯ ಪಾಂಡಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ರಾಜನು ಕವಿಗೆ ಅತುಲವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಗೌರವಿಸಿರಬಹುದೆಂದೂ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಶ್ರೀಹರ್ಷನೇ ರಚಿಸಿರುವನೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

हर्षक ಹರ್ಷಕ (वि०) ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. हर्षयति—हृष (तुष्टौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

हर्षण ಹರ್ಷಣ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಕಂಭಾದಿ 27 ಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["योग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] हर्षयति अभीष्टदानात् — हृष (तुष्टौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ. हृष (तुष्टौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "तच्छिरः सिन्धुराजस्य शरैर्बद्धमवाहयत्। दुर्हृदामपहर्षाय सुहृदां हर्षणाय च"॥ भा० द्रोण०। 3. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. 4. ಶ್ರಾದ್ಧದೇವ. (वि०) 5. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. हृष + णिच् कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। "हर्षणोऽक्षिरुगन्तरे। हर्षके योगभेदे च श्राद्धदेवेऽपि च क्वचित्" मेदि०।

हर्षमाण ಹರ್ಷಮಾಣ (वि०) ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಸಂತೋಷಪಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. हृषु (अलीके) "चानश्" (३-२-१२९)। "हर्षमाणो विकुर्वाणः प्रमना हृष्टमानसः" अम०।

हर्षयित्नु ಹರ್ಷಯಿತ್ನು (पुं०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. हर्षयति —हृष (तुष्टौ) + णिच् "इत्नुच्" (उ० ३-२९)। (न०) 2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "हर्षयित्नुः पुमान् पुत्रे काञ्चने च नपुंसकम्" मेदि०। (वि०) 3. ಸಂತೋಷಪಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು.

हर्षस्वन ಹರ್ಷಸ್ವನ (पुं०) ಸಂತೋಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದ. हर्षसूचकः स्वनः।

हर्षित ಹರ್ಷಿತ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಂಡಿರುವವನು, ಆನಂದದಿಂದಿರುವವನು. हर्षोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. हृष+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

हर्षुल ಹರ್ಷುಲ (पुं०) 1. ಮೃಗ. हृष (तुष्टौ) "उलच्" (उ० १-९८)। 2. ಕಾಮುಕ. "हर्षुलो मृगकामिनोः"

सि० कौ०। 3. ಬುಧಗ್ರಹ. "अथ हर्षुलः। बुधः श्यामाङ्ग एकाङ्गः" वैज०। (स्त्री०) -ला -ಲಾ. 4. ರೋಗಗ್ರಸ್ತ ಕನ್ಯೆ, ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಳಲ್ಲದ ಕನ್ಯೆ. "हर्षुला विकला सरुक्" वैज०।

हल् ಹಲ್ — ವ್ಯಂಜನವರ್ಣಗಳು. "क" ಕಾರದಿಂದ "ह" ಕಾರದವರೆಗಿನ ಅಕ್ಷರಗಳು. "अच्" (ಸ್ವರ) ವರ್ಣಗಳು ಅಸ್ಪೃಷ್ಟ ವರ್ಣಗಳು. ವ್ಯಂಜನವರ್ಣಗಳು ಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ವ್ಯಂಜನವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ यण् (य र ल व) ವರ್ಣಗಳು ಈಷತ್‌ಸ್ಪೃಷ್ಟ ವರ್ಣಗಳು. शर् (श ष स) ವರ್ಣಗಳು ಅರ್ಧಸ್ಪೃಷ್ಟ ವರ್ಣಗಳು. ಉಳಿದ ವರ್ಣಗಳು ಸ್ಪೃಷ್ಟವರ್ಣಗಳು. स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्—कादयो मावसानाः स्पर्शाः। ईषत्स्पृष्टमन्तस्थानाम्—यरलवा अन्तस्थाः सि० कौ०। "अचोऽस्पृष्टा यणस्त्वीषन्नेमस्पृष्टाः शरस्तथा। शेषाः स्पृष्टा हलः प्रोक्ता निबोधानुप्रदानतः" पा० शि०। ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯ (ಚತುರ್ದಶ ಸೂತ್ರ) ದಲ್ಲಿ हयवरट् ಸೂತ್ರದಿಂದ हल् ಸೂತ್ರದವರೆಗಿನ हल् ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ವ್ಯಂಜನವರ್ಣಗಳು ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ಆದುದರಿಂದ "हल्" ಎಂದರೆ ವ್ಯಂಜನವರ್ಣಗಳು. अचः अस्पृष्टाः। यणः (यवरलाः) ईषत्स्पृष्टाः। शरः (शषसाः) नेम (अर्धं) स्पृष्टाः। शेषाः स्पृष्टाः हलः प्रोक्ताः। पा० शि०।

हल ಹಲ (न०) ನೇಗಿಲು. हलति — हल (विलेखने) "अच्" (३-१-१३४)। "लाङ्गलं हलम्" अम०। "हलहतिभीतिमिलितयमुनाभम्" गीतगो०। ಕೃಷಿಗಾಗಿ ನೇಗಿಲಿಗೆ ಎತ್ತು (ವೃಷಭ) ಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದಾಗ ಎತ್ತುಗಳು ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರೆ ಆ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಗುಣವಾದ ಪೈರು ಬೆಳೆದು ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಧಾನ್ಯವು ಲಭಿಸುವುದು. "हले तु योजिते यत्र क्षेत्रे ग्रासं करोति गौः। तत्र स्यात् द्विगुणं शस्यमवश्यं गर्गभाषितम्" कृत्यचि०।

हलधर ಹಲಧರ (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ. धरति — धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। हलस्य धरः। "हलधरपरिधानश्यामलैरम्बुवाहैः" माघ० ४-६८। (वि०) 2. ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ. "सालङ्कारो हलधरः स्रग्भिश्च पूजितं हलम्" ज्योतिस्०।

हलभूति ಹಲಭೂತಿ (स्त्री०) ಕೃಷಿಕಾರ್ಯದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಸಂಪತ್ತು, ನೇಗಿಲುಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಬಹುದಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ. हलात् भूतिः — हलसाध्या भूतिः। "अथ सेवा श्ववृत्तिः स्यात् स्त्रियां कृषिश्च कर्षणम्। कर्षोऽमृतं च प्रकृतं हलभूतिर्महाधनम्" शब्दरत्नावली।

हलभृत् ಹಲಭೃತ್ (पुं०) ಬಲರಾಮ. हलं बिभर्ति — डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-६१)। "शोभामद्रेः स्तिमितनयनप्रेक्षणीयां भवित्रीमंसन्यस्ते सति हलभृतो मेचके वाससीव" मेघ० १-५९।

हला ಹಲಾ (स्त्री०) 1. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. 2. ಜಲ, ನೀರು. 3. ಸಖಿ, ಗೆಳತಿ. (अव्य०) (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) 4. ಸಖಿಯ ಸಂಬೋಧನೆ, ಸಖಿಯನ್ನು ಕರೆಯುವುದು. "हण्डे हञ्जे हलाह्वाने नीचां चेटीं सखीं प्रति" अम०।

हलायुध ಹಲಾಯುಧ (पुं०) 1. ಬಲದೇವ, ಬಲರಾಮ. हलमायुधमस्य। "कामपालो हलायुधः" अम०। "हलायुधोत्क्षिप्तरथौघपूर्णं समीक्ष्य देवाः सहसान्तरिक्षम्" याद० २०-४४। 2. ಒಬ್ಬ ನಿಘಂಟುಕಾರ.

हलाहल ಹಲಾಹಲ (पुंन०) 1. ಒಂದು ವಿಷ, ವಿಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. हलमिव आसमन्तात् हलति — हल (विलेखने) "अच्" (३-१-१३४)। "पुंसि क्लीबे च काकोलकालकूटहलाहलाः" अम०। (पुं०) 2. ಬ್ರಹ್ಮಸರ್ಪ. हलाहलोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

हलि ಹಲಿ (पुं०) 1. ದೊಡ್ಡ ನೇಗಿಲು. हलति भूमिम् — हल (विलेखने) "इन्" (उ० ४-११८)। 2. ಕೃಷಿ ಕಾರ್ಯ, ಬೇಸಾಯ.

हलिन् ಹಲಿನ್ (पुं०) 1. ಬಲದೇವ, ಬಲರಾಮ. हलमायुधत्वेनास्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಕೃಷಿ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು, ಬೇಸಾಯಗಾರ.

हलिनी ಹಲಿನೀ (स्त्री०) ಬೆಣ್ಣೆಬದಿರುಸೊಪ್ಪು. हलमिवाकारोऽस्याः — "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

हलिप्रिय ಹಲಿಪ್ರಿಯ (पुं०) 1. ಕದಂಬ ವೃಕ್ಷ, ಈಚಲು ಮರ. हलिनः प्रियः। (स्त्री०) -प्रिया -ಪ್ರಿಯಾ. 2. ಮದಿರೆ, ಮದ್ಯ.

हलीन ಹಲೀನ (पुं०) ತೇಗದ ಮರ.

हलीशा (षा) ಹಲೀಶಾ (ಷಾ) (स्त्री०) ನೇಗಿಲಿನ ಉದ್ದದ (ಈಚು) ಮರ. हलस्य ईशा (षा)। "ईषा लाङ्गलदण्डः स्यात्" अम०।

हल्य ಹಲ್ಯ (न०) ಉತ್ತ ಭೂಮಿ, ಕೃಷಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ಷೇತ್ರ. हलेन कृष्टम् — हल "यत्" (४-४-९७)।

हल्या ಹಲ್ಯಾ (स्त्री०) ಹಲಗಳ ಸಮೂಹ. हलानां समूहः "यः" (४-२-४९)।

हल्लक ಹಲ್ಲಕ (न०) ಕೆಂಪು ನೈದಿಲೆ. हल्लति — हल्ल (विकसने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "हल्लकं रक्तसन्ध्यकम्" अम०।

हल्लीश ಹಲ್ಲೀಶ (न०) ಒಂದು ಉಪರೂಪಕ, ಒಂದು ಏಕಾಂಕ ಉಪರೂಪಕ.

हल्लीशक ಹಲ್ಲೀಶಕ (न०) 1. ಸ್ತ್ರೀಯರು ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ನಿಂತು ಮಾಡುವ ನೃತ್ಯ. "मण्डलेन तु यन्नृत्यं स्त्रीणां हल्लीशकं तु तत्" हेमचन्द्रः। 2. ರಾಸಕ್ರೀಡೆ. ಒಬ್ಬ ಪುರುಷ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಸೇರಿ ಆಡುವ ಕ್ರೀಡೆ. "गोपीनां मण्डलीनृत्यबन्धे हल्लीशकं विदुः"।

हव ಹವ (पुं०) 1. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. हु (दानादनयोः) "अप्" (३-३-७५)। 2. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "अप्" (३-३-७५)। सम्प्रसारणम् च। 3. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ, ನಿದೇಶ. "हव आज्ञाध्वराह्वाने" मेदि०। 4. ಹೋಮ.

हवन ಹವನ (न०) 1. ಹೋಮ. हु (दानादनयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಯಾಗ. 3. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. 4. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ.

हवनायुस् ಹವನಾಯುಸ್ (पुं०) ವಹ್ನಿ, ಅಗ್ನಿ. हवनमेवायुर्यस्य।

हवनी ಹವನೀ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಕುಂಡ.

हवनीय ಹವನೀಯ (न०) 1. ಹೋಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ದ್ರವ್ಯ, ಹೋಮದ್ರವ್ಯ. हु (दानादनयोः) "अनीयर्" (३-१-९६)। (वि०) 2. ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 3. ಹೋಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಹೋಮವಮಾಡಬಹುದಾದ. "प्राशुराशु हवनीयमत्र यत्तेन दीर्घममरत्वमध्यगुः" माघ० १४-३१।

हवित्री ಹವಿತ್ರೀ (स्त्री०) ಯಾಗದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸುವ ಹೋಮಕುಂಡ.

हविरशन ಹವಿರಶನ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. हविरशनमस्य। (वि०) 2. ಹವಿಸ್ಸನು ತಿನ್ನುವವನು, ಹೋಮದ್ರವ್ಯವನ್ನು ನುಂಗುವವನು.

हविर्गृह ಹವಿರ್ಗೃಹ (न०) ಯಜ್ಞಶಾಲೆ, ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವ ಮನೆ. हविषो गृहम्।

हविर्भुक्(ज्) ಹವಿರ್ಭುಕ್(ಜ್) (पुं०) ಅಗ್ನಿ. हवींषि भुङ्क्ते — भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-१७८)। "वर्णसम्पदमतिस्फुटां दधन्नाम चोज्ज्वलमभूद्धविर्भुजः" माघ० १४-२६।

हविष्मत् ಹವಿಷ್ಮತ್ (वि०) ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಅಗ್ನಿ).

हविष्य ಹವಿಷ್ಯ (न०) ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅನ್ನ ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದುದು. हविषे हितम्—हविस् "यत्" (५-१-२)। "दर्भाः पवित्रं पूर्वाह्णो हविष्याणि च सर्वशः" मनु० ३-२५६।

हविष्यान्न ಹವಿಷ್ಯಾನ್ನ (न०) ವ್ರತಾಚರಣೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭುಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಆಹಾರ. हविष्यमन्नम्।

हविस् ಹವಿಸ್ (न०) ಹೋಮದ್ರವ್ಯ, ಅನ್ನ ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದುದು. हूयते — हु (दानादनयोः) "इसिः" (उ० २-१०८)। "तत्र मन्त्रपवितं हविः क्षतावश्नतो न वपुरेव केवलम्। वर्णसम्पदमतिस्फुटां दधन्नाम चोज्ज्वलमभूद्धविर्भुजः" माघ० १४-२६। "हविषां भोक्तरि दत्तसन्निधाने" याद० १५-३२।

हव्य ಹವ್ಯ (न०) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹೋಮದ್ರವ್ಯ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವ ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುದು. हूयते प्रक्षिप्यते — हु (दानादनयोः) "यत्" (३-१-९७)। "नश्यन्ति हव्यकव्यानि नराणामविजानताम्। भस्मीभूतेषु विप्रेषु मोहाद्दत्तानि दातृभिः" मनु० ३-९७। "गन्धतोऽपि हुतहव्यसम्भवात् देहिनामदहदोघमंहसाम्" माघ० १४-२७।

हव्यकव्य ಹವ್ಯಕವ್ಯ (न०) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಅನ್ನ ಮತ್ತು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಅನ್ನ (ಕ್ರಮವಾಗಿ).

हव्यपाक ಹವ್ಯಪಾಕ (पुं०) ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡತಕ್ಕ ಪಕ್ವಾನ್ನ, ಚರು. हव्यस्य पाकः।

हव्यवह ಹವ್ಯವಹ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. वहति — वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। हव्यस्य वहः। "विकचकिंशुकसंहतिरुच्चकैरुदवहद्वहव्यवहश्रियम्" माघ० ६-२१।

हव्यवाट्(ह्) ಹವ್ಯವಾಟ್(ಹ್) (पुं०) ಅಗ್ನಿ.

हव्यवाह ಹವ್ಯವಾಹ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. हव्यं वहति — वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। "हव्यवाह त्वयासादि दुर्दशेयं दशा कुतः" कुमा० १०-५।

हव्यवाहन ಹವ್ಯವಾಹನ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. हव्यं वाहयति— वह (प्रापणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "न ह्येतत् कारणं ब्रह्मन्नल्पं सम्प्रतिभाति मे। यद्ददाह सुसंक्रुद्धः खाण्डवं हव्यवाहनः" भा० आदि०।

हव्याश ಹವ್ಯಾಶ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. हव्यमश्नाति — अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)।

हव्याशन ಹವ್ಯಾಶನ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. हव्यमशनमस्य।

हस ಹಸ (पुं०) 1. ಮನಸ್ಸಿನ ಉಲ್ಲಾಸ, ನಗು, ನಗೆ. हसे (हसने) वा "अप्" (३-३-६२)। पक्षे "घञ्" (३-३-१८)। **हासः ಹಾಸಃ.** 2. ಹಾಸ್ಯರಸ. "अथो हसः। हासो हास्यं च" अम०। 3. ನಲಿವು, ವಿನೋದ.

हसत् ಹಸತ್ (वि०) 1. ನಗುತ್ತಿರುವ. 2. ಹಾಸ್ಯಮಾಡುತ್ತಿರುವ. हसे (हसने) "शतृ" (३-२-१२४)। "लोलहेतिरसनाशतप्रभामण्डलेन लसता हसन्निव" माघ० १४-२५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.** "अस्तीहोज्जयिनी नाम नगरी भूषणं भुवः। हसन्तीव सुधाधौतैः प्रासादैरमरावतीम्" कथास०।

हसन ಹಸನ (पुंन०) 1. ನಗುವುದು. 2. ಹಾಸ್ಯಮಾಡುವುದು. हसे (हसने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "हसनं न द्वयोर्हासेऽङ्गारधान्यां तु योषिति" मेदि०।

हसनी ಹಸನೀ (स्त्री०) 1. ಒಲೆ. 2. ಅಗ್ಗಿಷ್ಟಿಕೆ. हसे (हसने) "ल्युट्" (३-३-११३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

हसन्ती ಹಸನ್ತೀ (स्त्री०) 1. ಒಲೆ. 2. ಅಗ್ಗಿಷ್ಟಿಕೆ. हसे (हसने) "शतृ" (३-२-१२४)। नुम् (७-१-८१)। "ङीप्" (४-१-१५)। 3. ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಒಂದು ಭೇದ. 4. ಶಾಕಿನಿ. "हसन्त्यङ्गारधान्यां च मल्लिकाशाकिनीभिदोः" मेदि०।

हसित ಹಸಿತ (न०) 1. ನಗು, ನಗೆ. हसे (हसने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "हावहारि हसितं वचनानां कौशलं दृशि विकारविशेषाः" माघ० १०-१३। 2. ಅಟ್ಟಹಾಸ, ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ನಗುವುದು. "कुपिताकृति प्रथममेव हसितमशनैरसूचयत्" माघ० १५-५२। 3. ಹಾಸ್ಯಮಾಡುವುದು, ಪರಿಹಾಸ, ಗೇಲಿಮಾಡುವುದು. "कीर्तितानि हसितेऽपि तानि यं व्रीडयन्ति चरितानि मानिनाम्" किरा० १३-४७। (वि०) 4. ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿದ. 5. ಹಾಸ್ಯಮಾಡಿದ.

हस्त ಹಸ್ತ (पुं०) 1. ಹಸ್ತ, ಕೈ, ಕರ. हसति — हसे (हसने) "तन्" (उ० ३-८६)। "हस्तौ विस्तारयन्निम्ये बिम्ब्यदर्धपथस्थवाक्। सूचयन् काकुमाकूतैर्लोभिस्तत्र व्यलोकि तैः" नैष० १७-२४। 2. ಒಂದು ಮೊಳ, ಮೊಳಕೈಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಿಚ್ಚಿ ನೀಡಿದ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ತುದಿಯವರೆಗಿನ ಅಳತೆ. "प्रकोष्ठे विस्तृतकरे हस्तः" अम०। 3. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು. "कीर्णं शनैरनुकपोलमनेकपानां हस्तैर्विगाढमदतापरुजः शमाय" माघ० ५-३५। 4. ಕೇಶಸಮೂಹ, ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ಸಮೂಹ. "पाशः पक्षश्च हस्तश्च कलापार्थाः कचात्परे" अम०। 5. ಕೈಬರವಣಿಗೆ, ಹಸ್ತಾಕ್ಷರ, ಸಹಿ. "धनीवोपगतं दद्यात् स्वहस्तपरिचिह्नितम्" याज्ञ०। 6. ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಒತ್ತಾಸೆ. "वात्या खेदं कृशाङ्ग्याः सुचिरमवयवैर्दत्तहस्ता करोति" वेणी० २-२२। "हस्तः करे करिकरे सप्रकोष्ठकरेऽपि च। ऋक्षे केशात् परे व्राते" मेदि०। (पुंस्त्री०) **–स्तः, –स्ता –ಸ್ತಃ, –ಸ್ತಾ.** ಹಸ್ತನಕ್ಷತ್ರ.

हस्तकमल ಹಸ್ತಕಮಲ (न०) ಕಮಲದಂತೆ ಸುಂದರವೂ ಕೋಮಲವೂ ಆದ ಕೈ. हस्तः कमलमिव।

हस्तकौशल ಹಸ್ತಕೌಶಲ (न०) ಹಸ್ತದ ನೈಪುಣ್ಯ, ಕೈಚಳಕ, –ಚಾತುರ್ಯ, –ಜಾಣ್ಮೆ. हस्तस्य कौशलम्।

हस्तक्रिया ಹಸ್ತಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಕೈಕೆಲಸ, ಕೈಗಾರಿಕೆ. हस्तस्य क्रिया।

हस्तगत ಹಸ್ತಗತ (वि०) ಕೈಸೇರಿದ, ಕೈಗೆಬಂದ, ಕೈಗೂಡಿದ. हस्तं गतः। **–गामिन् –ಗಾಮಿನ್.** "अथ तस्य विवाहकौतुकं ललितं बिभ्रत एव पार्थिवः। वसुधामपि हस्तगामिनीमकरोदिन्दुमतीमिवापराम्" रघु० ८-१।

हस्ततल ಹಸ್ತತಲ (न०) 1. ಹಸ್ತದ ಒಳಭಾಗ, ಮಣಿಕಟ್ಟಿಗೂ ಬೆರಳುಗಳಿಗೂ ಮಧ್ಯದ ಕೈಯ ಒಳಭಾಗ, ಅಂಗೈ. हस्तस्य तलम्। 2. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನ ತುದಿಯ ಭಾಗ, –ಕೊನೆಯ ಭಾಗ.

हस्तताल ಹಸ್ತತಾಲ (पुं०) ಕೈತಟ್ಟುವುದು, ಚಪ್ಪಾಳೆ ಹೊಡೆಯುವುದು. हस्तयोः तालः। "जयतु ललितवृत्ति शिक्षितो वल्लवीनां शिथिलवलयशिञ्जाशीतलैर्हस्ततालैः" गो० वि०।

हस्ततुला ಹಸ್ತತುಲಾ (स्त्री०) ಕೈ ಅಳತೆ, ಕೈತೂಕ, ಕೈಯಿಂದಲೇ ತೂಕಮಾಡುವುದು. "हस्ततुलयापि निपुणाः पलप्रमाणं विजानन्ति" पञ्चतं० २-८६।

हस्तपाद ಹಸ್ತಪಾದ (न०) ಕೈ ಮತ್ತು ಕಾಲುಗಳು. हस्तयोश्च पादयोश्च समाहारः—एकवत्त्वम् (२-४-१७)। "न मे हस्तपादं प्रसरति" शाकु० ४।

हस्तपुच्छ ಹಸ್ತಪುಚ್ಛ (न०) ಮಣಿಕಟ್ಟಿನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕೈಗಳ ಕೆಳಭಾಗಗಳು. हस्तयोः पुच्छम्।

हस्तबिम्ब ಹಸ್ತಬಿಂಬ (न०) ಸ್ನಾಸಕ, ವೃಗೆ ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಲೇಪನ. हस्तस्य बिम्बं यत्र ।

हस्तवारण ಹಸ್ತವಾರಣ (न०) ಕೊಲೆಮಾಡಲು ಬಂದವನನ್ನು ತಡೆದು ರಕ್ಷಿಸುವುದು. हस्तेन हस्तस्य वा वारणम् ।

हस्तलाघव ಹಸ್ತಲಾಘವ (न०) 1. ಕೈಚಳಕ, ಕೈಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣತೆ. हस्तस्य लाघवम् । 2. ಗಾರುಡಿ, ಇಂದ್ರಜಾಲ.

हस्तसंवाहन ಹಸ್ತಸಂವಾಹನ (न०) ಕೈಗಳಿಂದ ತೀಡುವುದು, ನೀವುವುದು, ಮರ್ದನಮಾಡುವುದು. हस्तेन संवाहनम् । "संभोगान्ते मम समुचितो हस्तसंवाहनानाम्" मेघ० २-३३ ।

हस्तसिद्धि ಹಸ್ತಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) ಕೈಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಬರುವ ಕೂಲಿ. हस्तस्य सिद्धिः ।

हस्तसूत्र ಹಸ್ತಸೂತ್ರ (न०) ಉಪನಯನ ವಿವಾಹ ಮೊದಲಾದ ಶುಭಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಕಂಕಣ. हस्तस्य सूत्रम् । "बबन्ध चास्राकुलदृष्टिरस्याः स्थानान्तरे कल्पितसंनिवेशम् । धात्र्यङ्गुलीभिः प्रतिसार्यमाणमूर्णामयं कौतुकहस्तसूत्रम्" कुमा० ७-२५ ।

हस्ता ಹಸ್ತಾ (स्त्री०) ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. ಇದು ಹಸ್ತದ ಆಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಐದು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು ದಾನಶೀಲನೂ ಯಶಸ್ವಿಯೂ ಉದಾರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ ದೇವಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಪೂಜಾನಿರತನೂ ನೀತಿಜ್ಞನೂ ಆಗಿರುವನು. ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತೂ ಇವನಿಗೆ ಹಸ್ತಗತವಾಗಿರುವುದು. "दाता यशस्वी सुतरां मनस्वी भूदेवदेवार्चनकृन्नयज्ञः । प्रसूतिकाले किल यस्य हस्ता हस्तस्थिता तस्य समस्तसम्पत्" ॥

हस्तामलक ಹಸ್ತಾಮಲಕ (न०) ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿರುವ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ. हस्तस्थितमामलकम् । ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಅಥವಾ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೋಡಲೂ ಮತ್ತು ತಿಳಿಯಲೂ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದ ಪ್ರಯೋಗ. "करतलामलकफलवदखिलं जगदवलोकयताम् ।

हस्तावाप ಹಸ್ತಾವಾಪ (पुं०) ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯು ಕೈಯನ್ನು ಕೊರೆಯದಂತೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಚರ್ಮದ ಚೀಲ. "भर्तः एतद्धस्तावापसहितं शरासनम्" शाकु० ६ ।

हस्ताहस्ति ಹಸ್ತಾಹಸ್ತಿ (अव्य०) ಕೈಗಳಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದು ನಡೆದ ಯುದ್ಧ. हस्तेन हस्तेन परस्परं प्रहृत्य प्रवृत्तं युद्धम् । "इच्" (५-४-१२७) ।

हस्तिकक्ष ಹಸ್ತಿಕಕ್ಷ (पुं०) 1. ಸಿಂಹ. 2. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ.

हस्तिकर्ण ಹಸ್ತಿಕರ್ಣ (पुं०) 1. ಹರಳುಗಿಡ. 2. ಗಣದೇವತೆ. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ. "हस्तिकर्णस्चोरुबके पलाशगणभेदयोः" मेदि० ।

हस्तिकर्णक ಹಸ್ತಿಕರ್ಣಕ (पुं०) ಮುತ್ತುಗದ ಒಂದು ಭೇದ. हस्तिनः कर्ण इव पर्णमस्य । "कप्" ।

हस्तिगिरि ಹಸ್ತಿಗಿರಿ (पुं०) 1. ಕಾಂಚೀಪುರ. हस्तिप्रधानो गिरिर्यत्र । 2. ಕರಿಗಿರಿ. हस्तिप्रधानो गिरिः । **–शैलः –ಶೈಲ.** "तस्यास्तीरे सरसिजभुवस्सौम्यवैतानवेदिर्दिव्यं कुर्वन् द्रमिडविषयं दृश्यते हस्तिशैलः" हंस० १-३१ ।

हस्तिघोषा ಹಸ್ತಿಘೋಷಾ (स्त्री०) ಸಬ್ಬಸಿಗೆ. हस्तीव बृहती घोषा ।

हस्तिघ्न ಹಸ್ತಿಘ್ನ (पुं०) ಆನೆಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಮನುಷ್ಯ, ಆನೆಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯ. हस्तिनं हन्तुं शक्तः—हस्तिन्+हन (हिंसागत्योः) शक्तौ "टक्" (३-२-५४) । हस्तिघ्नो ना सि० कौ० ।

हस्तिदन्त ಹಸ್ತಿದಂತ (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಕೊಂಬು. हस्तिनो दन्तः । 2. ಬಟ್ಟೆ ಅಂಗಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಗಲುಹಾಕಲು ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿರುವ ಮರದ ಗೂಟ. (न०) 3. ದಂತ.

हस्तिन् ಹಸ್ತಿನ್ (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. हस्तः शुण्डाऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-१३३) । "निर्भीकत्वादाहवेऽनाहतेच्छो हृष्यन् हस्ती हृष्टरोमेव रेजे" माघ० १८-४१ । (1) ऐरावतः (2) पुण्डरीकः (3) वामनः (4) कुमुदः (5) अञ्जनः (6) पुष्पदन्तः (7) सार्वभौमः ಮತ್ತು (8) सुप्रतीकः ಈ ಎಂಟು ದಿಗ್ಗಜಗಳ ವಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಗಜಗಳು ಎಂಟು ವಿಧಗಳಾಗಿರುವುವು.

हस्तिनख ಹಸ್ತಿನಖ (पुं०) ನಗರದ ಮಹಾದ್ವಾರ ಅಥವಾ ಕೋಟೆಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಗಂಟುಮೂಟೆಗಳನ್ನು ಇಳಿಸಲು ಹಾಕಿರುವ ಮಣ್ಣಿನ ದಿಣ್ಣೆ. हस्तिनो नख इव । "कूटं पूर्द्वारि यद्धस्तिनखस्तस्मिन्" अम० । "शनैरनीयन्त रयात्पतन्तो रथाः क्षितिं हस्तिनखादखेदैः । सयत्नसूतायतरश्मिभुग्नग्रीवाग्रसंसक्तयुगैस्तुरङ्गैः" माघ० ३-६८ ।

हस्तिनपुर ಹಸ್ತಿನಪುರ (न०) ಹಸ್ತಿನಾಪುರ.

हस्तिनापुर ಹಸ್ತಿನಾಪುರ (न०) ಚಂದ್ರವಂಶದ ರಾಜನಾಗಿದ್ದ ಹಸ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ನಗರ. ಇದು ನವದೆಹಲಿಗೆ ಉತ್ತರ-ಪೂರ್ವ (ಈಶಾನ್ಯ) ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

हस्तिनी ಹಸ್ತಿನೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. हस्तिनः स्त्री । हस्तः शुण्डाऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५) । 2. ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸರ ಲ್ಲೊಬ್ಬಳು. चित्रिणी हस्तिनी शङ्खिनी ಮತ್ತು पद्मिनी ಎಂದು ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "स्थूलाधरा स्थूलनितम्बभागा स्थूलाङ्गुली स्थूलकुचा सुशीला। कामोत्सुका गाढरतिप्रिया च नितम्बखर्वा खलु हस्तिनी स्यात्" रतिम० ।

हस्तिनीपुर ಹಸ್ತಿನೀಪುರ (न०) ಹಸ್ತಿನಾಪುರ.

हस्तिप ಹಸ್ತಿಪ (पुं०) ಮಾವಟಿಗ, ಆನೆಯ ಸವಾರ. हस्तिनं पाति — पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३) । स्वार्थे "कन्" (५-४-५) । हस्तिपकः — ಹಸ್ತಿಪಕಃ. "जज्ञे जनैर्मुकुलिताक्षमनाददाने संरब्धहस्तिपकनिष्ठुरचोदनाभिः" माघ० ५-४९ ।

हस्तिपर्णी ಹಸ್ತಿಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ.

हस्तिमद ಹಸ್ತಿಮದ (पुं०) ಆನೆಯ ಮದೋದಕ, ಆನೆಗೆ ಮದವೇರಿದಾಗ ಗಂಡಸ್ಥಲದಿಂದ ಸ್ರವಿಸುವ ಮದಜಲ. हस्तिनो मदः ।

हस्तिमल्ल ಹಸ್ತಿಮಲ್ಲ (पुं०) 1. ಐರಾವತ, ಇಂದ್ರನ ಗಜ. हस्तिषु मल्लः । 2. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ.

हस्तिवाह ಹಸ್ತಿವಾಹ (पुं०) 1. ಅಂಕುಶ, ಆನೆಯನ್ನು ನಡೆಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮುಳ್ಳುಕೋಲು. हस्तिनं वाहयति — वह (प्रापणे) + णिच् "अण्" (३-२-१) । 2. ಮಾವಟಿಗ.

हस्तिशाला ಹಸ್ತಿಶಾಲಾ (स्त्री०) ಆನೆಯ ಕರವಟ್ಟಿಗೆ. हस्तिनां शाला ।

हस्तिस्नान ಹಸ್ತಿಸ್ನಾನ (न०) ಗಜಸ್ನಾನ. हस्तिनः स्नानम्। ನಿಷ್ಫಲವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಗಜಸ್ನಾನದ ಸಾಮ್ಯ ಕೊಡುವುದುಂಟು. "अवशेन्द्रियचित्तानां हस्तिस्नानमिव क्रिया" हितो० ।

हस्त्य ಹಸ್ತ್ಯ (वि०) 1. ಕೈಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. हस्तेन कार्यम्। 2. ಕೈಯಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. हस्तेन दीयते —हस्त "यत्" (५-१-९८) ।

हस्त्यध्यक्ष ಹಸ್ತ್ಯಧ್ಯಕ್ಷ (पुं०) ಗಜಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಆನೆಗಳ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರಿ.

हस्त्यायुर्वेद ಹಸ್ತ್ಯಾಯುರ್ವೇದ (पुं०) ಆನೆಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಆಯುರ್ವೇದ. हस्तिनामायुर्वेदः ।

हस्त्यारोह ಹಸ್ತ್ಯಾರೋಹ (पुं०) ಮಾವಟಿಗ, ಆನೆಯ ಸವಾರ. हस्तिनमारोहति—आ + रुह (बीजजन्मादौ) "अण्" (३-२-१) ।

हस्र ಹಸ್ರ (वि०) ಮೂರ್ಖ, ಮೂಢ, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದವನು. हसति निरर्थकम्—हसे (हसने) "रक्" (उ० २-१३)। हस्रो मूर्खः सि० कौ० ।

हहल ಹಹಲ (न०) ಹಲಾಹಲವೆಂಬ ವಿಷದ ಒಂದು ಭೇದ.

हहा ಹಹಾ (पुं०) ಹಹಾ ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ಗಂಧರ್ವ.

हा ಹಾ (अव्य०) 1. ಶೋಕ, ದುಃಖ. 2. ಪೀಡೆ, ನೋವು. 3. ವಿಷಾದ. "हा विषादशुगार्तिषु" अम० । "हा शुग्दुःखविषादेषु" हेम० । 4. ನಿಂದೆ.

हाटक ಹಾಟಕ (न०) 1. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ, ಬಂಗಾರ. हटति शोभते — हट (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३) । "नवहाटकेष्टकचितं ददर्श स क्षितिपस्य पस्त्यमथ तत्र संसदि" माघ० १३-६३ । (पुं०) 2. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. (वि०) 3. ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ, ಸುವರ್ಣದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. "काकुत्स्थोऽप्यथ रक्षतामधिपतेः वाग्वागुरावेष्टिते कृत्वा हाटकहाटकेयहरिणे शार्दूलविक्रीडितम्" चं० रा० ।

हाटकमय ಹಾಟಕಮಯ (वि०) ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ. हाटक प्राचुर्ये "मयट्" (५-४-२१) ।

हाटकगिरि ಹಾಟಕಗಿರಿ (पुं०) ಸುಮೇರು ಪರ್ವತ. –पर्वतः –ಪರ್ವತಃ, –शैलः –ಶೈಲಃ.

हाटकेश्वर ಹಾಟಕೇಶ್ವರ (पुं०) ಗೋದಾವರಿ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರ.

हातव्य ಹಾತವ್ಯ (वि०) 1. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ತೊರೆದು ಬಿಡಲ್ಪಡುವ. ओ हाक् (त्यागे) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದ. 3. ತ್ಯಜಿಸಬಹುದಾದ. "हातव्योऽयमसार एव विरसः संसार इत्यादिकं सर्वस्यैव हि वाचि चेतसि पुनः कस्यापि पुण्यात्मनः" ॥ 4. ಹೋಗಬೇಕಾದ. 5. ಪಡೆಯಬೇಕಾದ. "अनीयर्" (३-१-९६)। हानीयः ಹಾನೀಯಃ.

हात्र ಹಾತ್ರ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. (न०) 2. ವೇತನ, ಕೂಲಿ. ओ हाक् (त्यागे) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। 3. ಮರಣ, ನಿಧನ. हन (हिंसागत्योः) "ष्ट्रन्" वृद्धिश्च (उ० ४-१५१) । 4. ಕೊಲ್ಲುವುದು.

हान ಹಾನ (न०) 1. ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು. ओ हाक् (त्यागे) "ल्युट्" (३-३-११४)। 2. ಬಿಡು

ಗಡೆ, ವಿಮೋಚನೆ. 3. ಹೋಗುವುದು. 4. ಹೊಂದುವುದು, ಪಡೆಯುವುದು. ओ हाङ् (गतौ) "क्तः"।

हानि ಹಾನಿ (स्त्री०) 1. ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು, ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು. ओ हाक् (त्यागे) "निः" (उ० ४-५१)। 2. ನಾಶ, ವ್ಯರ್ಥ, ಹಾಳು. "...मक्षमं मण्डनकालहानेर्वेत्तीव बिम्बाधरबद्धतृष्णम्" रघु० १३-१६। 3. ಕೇಡು, ನಷ್ಟ, ಅಪಾಯ. 4. ಕೊರತೆ, ನ್ಯೂನತೆ, ಕೊರೆ. "अत्रामृतं सुरैः पीत्वा निहितं निहतारिभिः। अतः सोमस्य हानिश्च वृद्धिश्चैव प्रदृश्यते" भा० उद्योग० ९९-४।

हानु ಹಾನು (पुं०) ದಂತ, ಹಲ್ಲು. "दन्तः खरुर्वक्त्रकुरो जम्भो हानुर्द्विजस्तथा" त्रिकाण्ड०।

हान्त्र ಹಾಂತ್ರ (न०) ಮರಣ, ನಿಧನ. हन (हिंसागत्योः) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)।

हापन ಹಾಪನ (न०) ಓಡಿಸುವುದು, ಅಟ್ಟಿಸುವುದು, ಹೊರಗೆ ಹೊರಡಿಸುವುದು. ओ हाक् (त्यागे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

हापुत्रिका ಹಾಪುತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಕಾಡಿಗೆಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ, ಕಂಬಳತದ ಹಕ್ಕಿ. "हापुत्रिका खञ्जनिका तुलिकास्फोटिके समे" त्रिकाण्ड०।

हाफिका ಹಾಫಿಕಾ (स्त्री०) ಅಜೀರ್ಣ.

हायन ಹಾಯನ (पुंन०) 1. ಸಂವತ್ಸರ, ವರ್ಷ. जहाति भावान् — ओ हाक् (त्यागे) "ण्युट्" (३-१-१४८)। "त्रस्तैकहायनकुरङ्गविलोलदृष्टेस्तस्याः परिस्फुरितगर्भभरालसायाः" उ० रा० ३-२८। (पुं०) 2. ಅಗ್ನಿಯ ಶಿಖೆ, ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆ. 3. ಒಂದು ವಿಧ ಧಾನ್ಯ (ಬತ್ತ). "हायनो न स्त्रियां वर्षे पुंस्यर्चिर्व्रीहिभेदयोः" मेदि०।

हार ಹಾರ (पुं०) 1. ಸರ, ಮಾಲೆ. ह्रियते मनोज्ञेन — हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१९)। "आहतं कुचतटेन तरुण्याः साधु सोढमनुनेति पपात। त्रुट्यतः प्रियतमोरसि हारात् पुष्पवृष्टिरिव मौक्तिकवृष्टिः" माघ० १०-७४। 2. ಯುದ್ಧ. ह्रियन्ते प्राणा यत्र — हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "हारो मुक्तावली युधि" मेदि०। 3. ತಪ್ಪಿಸುವುದು, ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವುದು. "हंस्युन्मार्गान् हिंसया वर्तमानान् जन्मैतत्ते भारहाराय भूमेः" भाग० १०-६३-२७। (वि०) 4. ಸಾಗಿಸುವವನು, ಒಯ್ಯುವವನು. 5. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು, ನಿವಾರಿಸುವವನು. हरति — हृञ् (हरणे) "अच्" (३-१-१३४)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 6. ಹರಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. हरेरिदम्।

हारक ಹಾರಕ (पुं०) 1. ಕಪಟಿ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. हरति — हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ, ತಸ್ಕರ. 3. ಭಾಜಕ, ಶೇಷವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಭಾಗ ಮಾಡುವ ಸಂಖ್ಯೆ. 4. ಗದ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ. "हारकः कितवे चौरे गद्यविज्ञानभेदयोः" मेदि०। (वि०) 5. ಅಪಹರಿಸುವವನು, ಕದಿಯುವವನು. 6. ಒಯ್ಯುವವನು, ಸಾಗಿಸುವವನು.

हारगुटिका ಹಾರಗುಟಿಕಾ (स्त्री०) ಮುತ್ತು, ಮಣಿ, ರತ್ನ. "निर्धौतहारगुटिकाविशदं हिमाम्भः" रघु० ५-७०।

हारयष्टि ಹಾರಯಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಕಂಠಾಭರಣ, ಮುಕ್ತಾಹಾರ. हारः यष्टिरिव।

हारहारा ಹಾರಹಾರಾ (स्त्री०) ಹೊಂಬಣ್ಣದ ದ್ರಾಕ್ಷಿ.

हारहूरा ಹಾರಹೂರಾ (स्त्री०) ದ್ರಾಕ್ಷಿ. "मृद्वीका हारहूरा च गोस्तनी चापि कीर्तिता" भावप्र०।

हारावली ಹಾರಾವಲೀ (स्त्री०) 1. ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ, ಮುಕ್ತಾಹಾರದ ಸಮೂಹ. हारस्य आवली। "तरुणीस्तन एव दीप्यते मणिहारावलिरामणीयकम्" नैष० २-४४। 2. ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಪಂಡಿತ ವಿರಚಿತ ಒಂದು ನಿಘಂಟು. "मुक्तामयातिमधुरा मसृणावदातच्छायाधिरागतरलामलसद्गुणश्रीः। साध्वी सतां भजतु कण्ठमसौ प्रियेव हारावली विरचिता पुरुषोत्तमेन" हारा०।

हारि ಹಾರಿ (स्त्री०) 1. ವರ್ತಕರ ಅಥವಾ ಪ್ರಯಾಣಿಕರ ತಂಡ. 2. ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಪರಾಜಯ. हृञ् (हरणे) "इच्" बाहु०। (वि०) 3. ಮನೋಹರವಾದ. 4. ಪ್ರಿಯವಾದ. 5. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. "हारिः पथिकसन्तानद्यूतादिभङ्गयोः स्त्रियाम्" मेदि०।

हारिकण्ठ ಹಾರಿಕಂಠ (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. हारी मनोहरः कण्ठोऽस्य। (वि०) 2. ಮುಕ್ತಾಹಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಂಠ, ಹಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಕಂಠ. हारी हारयुक्तः कण्ठः। "हारिकण्ठः पिके पुंसि हारान्वितगले त्रिषु" मेदि०।

हारिण ಹಾರಿಣ (न०) 1. ಜಿಂಕೆಯ ಮಾಂಸ. (वि०) 2. ಜಿಂಕೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. हरिणस्येदम "अण्" (४-३-१२०)

हारिणिक ಹಾರಿಣಿಕ (पुं०) ವ್ಯಾಧ, ಬೇಟೆಗಾರ. हरिणं हन्ति — हरिण "ठक्" (४-४-३५)।

हारित ಹಾರಿತ (पुं०) 1. ಪಾರಿವಾಳ ಪಕ್ಷಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. 2. ಹಸಿರು ಬಣ್ಣ.

हारितक ಹಾರಿತಕ (न०) ತರಕಾರಿ, ಕಾಯಿಪಲ್ಯ. हरितकमेव स्वार्थे "अण्"।

हारिद्र ಹಾರಿದ್ರ (पुं०) 1. ಕದಂಬ ವೃಕ್ಷ, ಈಚಲು ಮರ. (वि०) 2. ಅರಿಶಿನದಿಂದ ಬಣ್ಣ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ (ವಸ್ತ್ರ). हरिद्रया रक्तम् "अञ्" (वा० ४-२-२)। "हारिद्रं हरिद्रारञ्जिते त्रिषु। ना नीपवृक्षे" मेदि०।

हारिन् ಹಾರಿನ್ (वि०) 1. ಹಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಹಾರ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವವನು. हारोऽस्त्यस्य—"इनिः" (५-२-११५)। 2. ಒಯ್ಯುವವನು, ಸಾಗಿಸುವವನು. 3. ಅಪಹರಿಸುವವನು. हरति—हृञ् (हरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। 4. ಮನೋಹರವಾದ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ. "तवास्मि गीतरागेण हारिणा प्रसभं हृतः। एष राजेव दुष्यन्तः सारङ्गेणातिरंहसा" शाकु० १-५।

हारी ಹಾರೀ (स्त्री०) ಮುತ್ತು.

हारीत ಹಾರೀತ (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. "मारीचोद्भ्रान्तहारीता मलयाद्रेरुपत्यका" रघु० ४-४६। 2. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ, ಒಬ್ಬ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು. 3. ಕೈತವ, ಕಪಟ. 4. ಆಯುರ್ವೇದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. "हारीतो मुनिभेदे स्यात्कैतवे विहगान्तरे" हेम०। स्वार्थे "कन्"। हारीतकः ಹಾರೀತಕಃ।

हार्द ಹಾರ್ದ (न०) 1. ಪ್ರೇಮ, ಸ್ನೇಹ. हृदयस्य भावः कर्म वा — हृदय "अण्" (५-१-१३०)। हृदयस्य हृदादेशः (६-३-५०)। "अमर्षशून्येन जनस्य जन्तुना न जातहार्देन न विद्विषादरः" किरा० १-३३। 2. ದಯೆ, ಅನುಕಂಪ, ಕನಿಕರ. 3. ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಆಶಯ. "अर्जुनः सहसाज्ञाय हरेर्हार्दमथासिना" भाग० १-७-५५। 4. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ.

हार्दिन् ಹಾರ್ದಿನ್ (वि०) ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ, ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ. हार्दमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

हार्य ಹಾರ್ಯ (पुं०) 1. ವಿಭೀತಕವೃಕ್ಷ, ತಾರೆಗಿಡ. (वि०) 2. ಕದಿಯಲ್ಪಡುವ. हृञ् (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ, ಸಾಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ, ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ವಹಿಸಲ್ಪಡುವ. "यद्वया वारणराजहार्यया" कुमा० ५-७०।

हाल ಹಾಲ (पुं०) 1. ಶಾಲಿವಾಹನ ರಾಜ. 2. ಬಲರಾಮ. हलेन क्रीडति — "अण्"। हल (विलेखने) "णः" (३-१-१४०) वा। 3. ನೇಗಿಲು. 4. ಚಂದ್ರ. "हालो हले पुमान् हाला मदिरायां च योषिति" मेदि०।

हालक ಹಾಲಕ (पुं०) ಹಳದಿ ಮತ್ತು ಹಸಿರುಮಿಶ್ರ ವರ್ಣದ ಕುದುರೆ. "हरितः पीतहरितच्छायः स एव हालकः" हेम०।

हालहल ಹಾಲಹಲ (न०) ವಿಷ. ["हालाहल" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

हाला ಹಾಲಾ (स्त्री०) ಮದಿರೆ, ಮದ್ಯ. हल्यते कृष्यत इव मनोऽनया—हल (विलेखने) "घञ्" (३-३-१२१)। "योषिदित्यभिललाष न हालां दुस्त्यजः खलु सुखादपि मानः" माघ० १०-२१।

हालाहल ಹಾಲಾಹಲ (न०) 1. ಒಂದು ವಿಷ. हालामपि हलति — हल (विलेखने) "अच्" (३-१-१३४)। "हालाहलं हालहलं वदन्त्यपि हलाहलम्" द्विरूप०। उदा: "स्निग्धं भवत्यमृततुल्यमहो कलत्रं हालाहलं विषमिवाप्रगुणं तदेव"। "काममपायि मयेन्द्रियकुण्डैर्यद्यपि दुष्कृतहालहलौघः"। "मधु तिष्ठति वाचि योषितां हृदये हालहलं महाविषम्"। "कस्य सह्यो हलाहलः"। 2. ಮದ್ಯ.

हालाहलधर ಹಾಲಾಹಲಧರ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। हालाहलस्य धरः।

हालाहला ಹಾಲಾಹಲಾ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಇಲಿ, ಚಿಟ್ಟಿಲಿ.

हालाहली ಹಾಲಾಹಲೀ (स्त्री०) ಮದ್ಯ, ಮದಿರೆ.

हालिक ಹಾಲಿಕ (पुं०) 1. ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ತೋಡುವವನು, ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಳುವವನು. हलेन खनति —हल "ठक्" (४-४-२)। 2. ನೇಗಿಲನ್ನು ಹೊರುವವನು. हलं वहति — हल "ठक्" (४-४-८१)। (वि०) 3. ನೇಗಿಲಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. हलस्येदम् "ठक्" (४-३-१२४)। "खनति तेन तद्वोढाऽस्येदं हालिकसैरिकौ" अम०।

हालिनी ಹಾಲಿನೀ (स्त्री०) ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹಲ್ಲಿ, —ಗೌಳಿ.

हाली ಹಾಲೀ (स्त्री०) ಪತ್ನಿಯ ತಿರಿಯ ಸಹೋದರಿ.

हालु ಹಾಲು (पुं०) ದಂತ, ಹಲ್ಲು. हल्यतेऽनेन — हल "उण्" (उ० १-१) ।

हाव ಹಾವ (पुं०) 1. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶೃಂಗಾರ ಭಾವದ ಕಾರ್ಯ, ಹೆಂಗಸರ ವಿಲಾಸ ಮೊದಲಾದ ಶೃಂಗಾರದ ಕ್ರಿಯೆ, ಶೃಂಗಾರದ ಚೇಷ್ಟೆ, ರತಿ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶಾರೀರ ಚೇಷ್ಟೆ. हवनम्—हु (दानादनयोः) "घञ्" (३-१-१८) । हूयन्ते रागिणोऽत्र — ह्वेञ् अधि० "घञ्" (३-३-१२१) । हूयन्ते युवानः कामाग्नावनेन—करणे "घञ्" वा । ಭ್ರೂ ನೇತ್ರ ಇವುಗಳ ವಿಕಾರಗಳಿಂದ ಸಂಭೋಗದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಭಾವವು ಹಾವ. "भ्रूनेत्रादिविकारैस्तु संभोगेच्छाप्रकाशकः । भाव एवाल्पसंलक्ष्यविकारो हाव उच्यते" सा० द० ३-९४ । "आज्ञां प्रतीषुर्विनयादुपास्थुर्जगुः सरागं ननृतुः सहावम्" भट्टि० ३-४३ । "स्त्रीणां विलासविब्बोकविभ्रमा ललितं तथा । हेला लीलेत्यमी हावाः क्रियाः शृङ्गारभावजाः" अम० । ಹಾವವು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಯೌವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. "यौवने सत्त्वजास्तासां (नायिकानां) अष्टाविंशतिसंख्यकाः। अलङ्कारास्तत्र भावहावहेलास्त्रयोऽङ्गजाः" सा० द० ३। 2. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ.

हास ಹಾಸ (पुं०) 1. ಹಾಸ್ಯರಸ. हसे (हसने) "घञ्" (३-३-१८)। "अथो हसः। हासो हास्यं च" अम० । 2. ನಗೆ, ನಗು. "संरम्भं मैथिलीहासः क्षणसौम्यां निनाय ताम् । निवातस्तिमितां वेलां चन्द्रोदय इवोदधेः" रघु० १२-३६ । 3. ಅಂಗವಿಕಾರಾದಿ ದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಚಿತ್ತವಿಕಾಸ. ಇದು ಹಾಸ್ಯರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. "विकृताकारवाग्वेषचेष्टादेः कुहकाद्भवेत् । हास्यो हासस्थायिभावः श्वेतः प्रमथदैवतः" सा० द० ३-२१४। 4. ವಿಕಾಸ, ಅರಳುವುದು. "कूलानि सामर्षतयेव तेनुः सरोजलक्ष्मीं स्थलपद्महासैः" भट्टि० २-३ । 5, ಉಲ್ಲಾಸ, ನಲಿವು, ವಿನೋದ. 6. ಪರಿಹಾಸ್ಯ, ಗೇಲಿ.

हासकर ಹಾಸಕರ (वि०) 1. ನಗುವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. 2. ವಿಕಾಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಅರಳಿಸುವ. 3. ಉಲ್ಲಾಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 4. ಪರಿಹಾಸ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. हासं करोति — डुकृञ् (करणे) ताच्छील्ये "टः" (३-२-२०) । "हासकरमघटते नितरां शिरसीव कङ्कतमपेतमूर्धजे" माघ० १५-३३ ।

हासस् ಹಾಸಸ್ (पुं०) ಚಂದ್ರ. ओ हाक् (त्यागे) "असुन्" (उ० ४-२२०)।

हास्तिक ಹಾಸ್ತಿಕ (न०) 1. ಗಜಗಳ ಸಮೂಹ, ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡು. हस्तिनां समूहः—हस्तिन् "ठक्" (४-२-४७)। "खेदायतश्वसितवेगनिरस्तमुग्धमूर्धन्यरत्ननिकरैरिव हास्तिकानि" माघ० ५-३०। (वि०) 2. ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಸಂಚರಿಸುವವನು. हस्तिना चरति — हस्तिन् "ठक्" (४-४-८)।

हास्तिन ಹಾಸ್ತಿನ (न०) ಹಸ್ತಿನಾಪುರ. हस्तिना नृपतिना निर्वृत्तम् — हस्तिन् "अण्" (४-२-६८)।

हास्तिनपुर ಹಾಸ್ತಿನಪುರ (न०) ಹಸ್ತಿನಾಪುರ. "स गत्वा हास्तिनपुरं धृतराष्ट्रं समेत्य च। उक्तवान् वचनं तथ्यं हितं चैव विशेषतः" भा० शल्य०।

हास्य ಹಾಸ್ಯ (न०) 1. ನಗೆ, ನಗು. हसे (हसने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಉಲ್ಲಾಸ, ವಿನೋದ. "द्यूतमेतत् पुराकल्पे दृष्टं वैरकरं महत् । तस्माद्द्यूतं न सेवेत हास्यार्थमपि बुद्धिमान्" मनु० ९-२२७। 3. ಹಾಸ್ಯರಸ. ಹಾಸ್ಯರಸಕ್ಕೆ ಹಾಸವು ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. "विकृताकारवाग्वेषचेष्टादेः कुतुकाद्भवेत्। हास्यो हासस्थायिभावः श्वेतः प्रमथदैवतः" सा० द० ३-२१४। (वि०) 4. ಪರಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. "संरुद्धचेष्टस्य मृगेन्द्र कामं हास्यं वचस्तद्यदहं विवक्षुः" रघु० २-४३।

हास्यरस ಹಾಸ್ಯರಸ (पुं०) ಹಾಸ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವವುಳ್ಳ ಹಾಸ್ಯರಸ. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ಎಂಟು ರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು ರಸ. ಹಾಸ್ಯರಸಕ್ಕೆ ಹಾಸವು ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. ವಿಕಾರವಾದ ಆಕಾರ ವಾಕ್ಯ ಚೇಷ್ಟೆ ಇವುಗಳುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಆಕಾರ ವೇಷ ಚೇಷ್ಟೆಗಳು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. ಶ್ರಮಾದಿಗಳು ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳು. ಹಾಸ್ಯರಸವು ಶ್ವೇತವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದು. "विकृताकारवाग्वेषचेष्टादेः कुहकाद्भवेत् । हास्यो हासस्थायिभावः श्वेतः प्रमथदैवतः।। विकृताकारवाक्चेष्टं यमालोक्य हसेज्जनः। तदत्रालम्बनं प्राहुस्तच्चेष्टोद्दीपनं मतम्।। अनुभावोऽक्षिसंकोचवदनस्मेरतादयः। निद्रालस्यावहित्थाद्या अत्र स्युर्व्यभिचारिणः" सा० द० ३।

हाहल ಹಾಹಲ (न०) ಒಂದು ವಿಧ ವಿಷ.

हाहा ಹಾಹಾ (पुं०) ದೇವಗಂಧರ್ವ, ದೇವಗಾಯಕ. हा इति शोकव्यञ्जकं शब्दं जहाति—ओ हाक् (त्यागे) "विच्" (३-२-७२)।

हाहाकार ಹಾಹಾಕಾರ (पुं०) 1. ಯುದ್ಧ ಕಲಹ ಮೊದಲಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಬರುವ ಶಬ್ದ. हा हा इति शब्दस्य कारः। "हाहाकारः समभवत्तत्र तत्र सहस्रशः। अन्योन्यं छिन्दतां शस्त्रैरादित्ये लोहितायति" भा०। 2. ದುಃಖದ ಶಬ್ದ, ದುಃಖಸೂಚಕವಾದ ಧ್ವನಿ.

हि ಹಿ (अव्य०) 1. ಹೇತು, ಕಾರಣ. "विदितेङ्गिते हि पुर एव जने सपदीरिताः खलु लगन्ति गिरः" माघ० ९-६९। 2. ಅವಧಾರಣ, ನಿಶ್ಚಯ. "न हि कमलिनीं दृष्ट्वा ग्राहमवेक्षते मतङ्गजः" माल० ३। 3. ಪಾದಪೂರಣ, ಪಾದವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ. "तु हि च स्म ह वै पादपूरणे" अम०। 4. ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕ. "किं च शेषे तु भूमौ त्वं वत्स किं कुपितोह्यसि" रामा०। 5. ಉದಾಹರಣೆ. "सहस्रगुणमुत्स्रष्टुमादत्ते हि रसं रविः" रघु० १-१८। 6. ಸಂಭ್ರಮ. 7. ಅಸೂಯೆ. 8. ವಿಶೇಷ. "हि पादपूरणे हेतौ विशेषेऽप्यवधारणे। प्रश्ने हेत्वपदेशे च सम्भ्रमासूययोरपि" मेदि०।

हिंसक ಹಿಂಸಕ (पुं०) 1. ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಹಿಂಸ್ರಪಶು. 2. ಶತ್ರು. (वि०) 3. ಹಿಂಸಿಸುವವನು, ಪೀಡಿಸುವವನು, ತೊಂದರೆಕೊಡುವವನು. हिनस्ति — हिंसि (हिंसायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "भार्यां प्रियसखीं यस्तु साध्वीं हिंसति निर्घृणः। न तेऽमृतं प्राप्नुवन्ति हिंसका दुष्टयोनिजाः" वराहपु०।

हिंसन ಹಿಂಸನ (न०) 1. ಪೀಡಿಸುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ತೊಂದರೆಕೊಡುವುದು. हिंसि (हिंसायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕೊಲ್ಲುವುದು. "मेदान्ध्रचुञ्चुमद्गूनामारण्यपशुहिंसनम्" मनु० १०-४८।

हिंसा ಹಿಂಸಾ (स्त्री०) 1. ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ, ಕೆಡುಕು. हिंसि (हिंसायाम्) "अः" (३-३-१०३)। 2. ಬಂಧನ. 3. ಹೆದರಿಕೆ. 4. ಹೊಡೆಯುವುದು. 5. ಕಳ್ಳತನ.

हिंसाकर्मन् ಹಿಂಸಾಕರ್ಮನ್ (न०) ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ ಕಾರ್ಯ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಕೇಡುಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ಆಭಿಚಾರಿಕಕರ್ಮ, ಮಾಟ ಶೂನ್ಯ ಮುಂತಾದುದು. हिंसाजनकं कर्म। "हिंसाकर्माभिचारः स्यात्" अम०।

हिंसारु ಹಿಂಸಾರು (पुं०) ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. "हिंसारुः श्वापदो व्याघ्रः" त्रिकाण्ड०।

हिंसालु ಹಿಂಸಾಲು (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲುವವನು. 2. ಪೀಡಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು.

हिंसालुक ಹಿಂಸಾಲುಕ (पुं०) ಹಿಂಸಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ ನಾಯಿ. हिंसालु संज्ञायां "कन्"।

हिंसित ಹಿಂಸಿತ (वि०) 1. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. हिंसि (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "यस्तु भागवतान् दृष्ट्वा भूत्वा भागवतः शुचिः। अभ्युत्थानं न कुर्वीत अहं तेनापि हिंसितः"। (न०) 2. ಹಿಂಸೆ, ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ. हिंसि भावे "क्तः" (३-३-११४)।

हिंसीर ಹಿಂಸೀರ (पुं०) 1. ದುಷ್ಟ, ದುರ್ಜನ 2. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. हिंसि (हिंसायाम्) "ईरन्" (उ० ५-१८)। "हिंसीरो व्याघ्रदुष्टयोः" सि० कौ०।

हिंस्य ಹಿಂಸ್ಯ (वि०) ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುವ. हिंसि (हिंसायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

हिंस्र ಹಿಂಸ್ರ (पुं०) 1. ಹಿಂಸಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಾಘ್ರ ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಟ ಪ್ರಾಣಿ. हिनस्ति — हिंसि (हिंसायाम्) "रः" (३-२-१६०)। "सा दुष्प्रधर्षा मनसापि हिंस्रैरित्यद्रिशोभाप्रहितेक्षणेन" रघु० २-२७। 2. ಭೀಮಸೇನ. 3. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (वि०) 4. ಘಾತುಕ, ಕೊಲ್ಲುವವನು. "हिंस्रः स्याद्घातुके" हेम०।

हिंस्रा ಹಿಂಸ್ರಾ (स्त्री०) 1. ಗುಲಗಂಜಿ ಗಿಡ. 2. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. 3. ಕೊಬ್ಬು. "हिंस्रा मांसी काकादनी वसा" हेम०। 4. ಕಾಡುಗೋಂಧಿ. 5. ನಾಡಿ, ಧಮನಿ.

हिक्का ಹಿಕ್ಕಾ (स्त्री०) ಬಿಕ್ಕಲು, ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ. हिक्क (अव्यक्ते शब्दे) "अः" (३-३-१०३)। हिनस्ति इति हिक्का पृषो०। हिगिति कायति शब्दं करोति इति वा। ವಾತವು ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾದಾಗ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ. "सिध्मका सारिका हिक्का प्राचिकोल्का पिपीलिका" अम०। ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆಗೆ ಔಷಧ. "कुलुत्थः श्वासहिक्कानुत् कफगुल्मानिलापहः। त्रिदोषघ्नं मधु प्रोक्तं वातलं च प्रकीर्तितम्"। **ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆಗೆ ಕಾರಣ :** ಕಫವೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ವಾಯುವು ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಇದು (1) अन्नजा (2) यमला (3) क्षुद्रा (4) गम्भीरा ಮತ್ತು (5) महती ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. "वायुः कफेनानुगतः पञ्च हिक्काः करोति हि। अन्नजां यमलां क्षुद्रां गम्भीरां महतीं तथा"।

(1) अन्नजा हिक्का :—ಕುಡಿದ ನೀರು ಮತ್ತು ಅನ್ನ ಇವು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದಾಗ ಒಡನೆ ಒತ್ತಡದಿಂದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದವು **ಅನ್ನಜ** ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ. "पानान्नैरतिसंयुक्तैः सहसा पीडितोऽनिलः। हिक्कायत्यूर्ध्वगो भूत्वा तां विद्यादन्नजां भिषक्"।।

(2) **यमला** :—ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿ ಹೊರಟ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಕುತ್ತಿಗೆ ಮತ್ತು ತಲೆಗಳನ್ನು ನಡುಗಿಸಿ ಬರುವ ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆಯು **ಯಮಲಾ.** "चिरेण यमलैर्वेगैः या हिक्का सम्प्रवर्तते। कम्पयन्ती शिरोग्रीवं यमलां तां विनिर्दिशेत्"।

(3) **क्षुद्रा** :—ಬಹಳ ಮಂದಗತಿಯಿಂದ ಜತ್ರುವಿನ (ಕಂಠ ಮತ್ತು ವಕ್ಷಸ್ಸುಗಳ ಸಂಧಿ) ಕೆಳಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆಯು **ಕ್ಷುದ್ರಾ.** "विक्रुष्टकालैर्या वेगैः मन्दैः समभिवर्तते। क्षुद्रिका नाम सा हिक्का जत्रुमूलात् प्रधावति"।

(4) **गम्भीरा** :—ಗಂಭೀರವಾದ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಅನೇಕ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಭಯಂಕರವಾಗಿ ನಾಭಿಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆಯು **ಗಂಭೀರಾ.** "नाभिप्रवृत्ता या हिक्का घोरा गम्भीरनादिनी। अनेकोपद्रववती गम्भीरा नाम सा स्मृता"।

(5) **महती** :—ಬಸ್ತಿ, ಹೃದಯ ಶಿರಸ್ಸು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಬಹಳ ಹಿಂಸೆಯುಂಟುಮಾಡುತ್ತ ದೇಹವನ್ನು ನಡುಗಿಸುತ್ತ ಅನವರತವೂ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆಯು **ಮಹತೀ.** "मर्माण्यापीडयन्तीव सततं या प्रवर्तते। महाहिक्केति सा ज्ञेया सर्वगात्रप्रकम्पनी" भावप्र०।

हिङ्कार ಹಿಂಕಾರ (पुं०) ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. हि इति अव्यक्तशब्दं करोति — डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

हिङ्गु ಹಿಂಗು (न०) ಇಂಗು, ರಾಮಠ. हि (गती वृद्धौ च) "कुः" (उ० १-३७)।

हिङ्गुनिर्यास ಹಿಂಗುನಿರ್ಯಾಸ (पुं०) 1. ಬೇವಿನ ಮರ. हिङ्गुन इव निर्यासोऽस्य। "अरिष्टः सर्वतोभद्रहिङ्गुनिर्यासमालकाः" अम०। 2. ಹಿಂಗಿನ ರಸ.

हिङ्गुपत्र ಹಿಂಗುಪತ್ರ (पुं०) ಇಂಗುದೀವೃಕ್ಷ.

हिङ्गुल ಹಿಂಗುಲ (पुंस्त्री०) ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ರಸಗಂಧಕ. ಸಿಂದೂರ, ಇಂಗಲೀಕ.

हिङ्गुलिका ಹಿಂಗುಲಿಕಾ (स्त्री०) ಹೆಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ.

हिङ्गुली ಹಿಂಗುಲೀ (स्त्री०) ಬದನೆ ಗಿಡ.

हिज्जल ಹಿಜ್ಜಲ (पुं०) ನೀರುಹಲಸಿನ ಗಿಡ. "इज्जलो हिज्जलश्चापि निचुलश्चाम्बुजस्तथा। जलवेतसवद्वेयो हिज्जलोऽयं विषापहः"।

हिञ्जीर ಹಿಂಜೀರ (पुं०) ಆನೆಯ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. "हिञ्जीरश्च पादपाशो वारिस्तु गजबन्धभूः" इति हेमचन्द्रः।

हिडिम्ब ಹಿಡಿಂಬ (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ಹಿಡಿಂಬಿಯ ಅಣ್ಣ.

हिडिम्बजित् ಹಿಡಿಂಬಜಿತ್ (पुं०) ಹಿಡಿಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ಭೀಮಸೇನ. **–निषूदनः –ನಿಷೂದನಃ, –भिद् –ಭಿದ್.**

हिडिम्बा ಹಿಡಿಂಬಾ (स्त्री०) ಹಿಡಿಂಬರಾಕ್ಷಸನ ತಂಗಿ, ಭೀಮಸೇನನ ಹೆಂಡತಿ.

हिण्डन ಹಿಂಡನ (न०) 1. ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ತಿರುಗಾಡುವುದು, –ಅಡ್ಡಾಡುವುದು. हिडि (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ರತ, ರತಿಕ್ರೀಡೆ, ಸಂಭೋಗ. "हिण्डनं भ्रमणे रते" मेदि०।

हिण्डिक ಹಿಂಡಿಕ (पुं०) ಜೋಯಿಸ, ಜ್ಯೌತಿಷಿಕ, ದೈವಜ್ಞ.

हिण्डी ಹಿಂಡೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

हिण्डीर ಹಿಂಡೀರ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ. हिण्डते इतस्ततो गच्छति — हिडि (गतौ) "ईरन्" (उ० ४-७०)। "हिण्डीरपिण्डरुचिशीतमरीचिबिम्बम्" सा० द०। 2. ಬದನೆ ಗಿಡ. 3. ಮನುಷ್ಯ. "हिण्डीरः फेनवार्ताकुपुरुषे" मेदि०। (न०) 4. ಸದೃಕ್ಷಾರ. 5. ದಾಳಿಂಬೆ ಹಣ್ಣು.

हित ಹಿತ (वि०) 1. ಪಥ್ಯವಾದ, ಆರೋಗ್ಯಕರವಾದ, ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಣಾಮವುಂಟುಮಾಡುವ. हि (गतौ वृद्धौ च) "क्तः" (३-४-७२)। "अतोऽर्हसि क्षन्तुमसाधु साधु वा हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः" किरा० १-४। 2. ಅರ್ಹವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. 3. ಆಪ್ತ, ಮಿತ್ರ. "हितगिरं न शृणोषि किमाश्रवे प्रसभमप्यव जीवितमात्मनः" नैष० ४-१०३। 4. ಅನುಕೂಲವಾದ. 5. ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾದ. 6. ಹೊರಟುಹೋದ, ತೆರಳಿದ. 7. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "हितं पथ्ये गते धृते" मेदि०। "हितं प्रहितपथ्ययोः" नानार्थर०। (न०) 9. ಪ್ರಯೋಜನ.

हितक ಹಿತಕ (पुं०) ಶಿಶು, ಮಗು. हितमर्हति– संज्ञायां "कन्"।

हितकर ಹಿತಕರ (वि०) 1. ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವವನು. हितस्य करः। हितं करोति—डुकृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। **–कर्तृ, –कारकः, –कारिन्**—डुकृञ् "तृच्" (३-१-१३३)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः"(३-२-७८)। 2. ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. 3. ಶುಭವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. 4. ಅನುಕೂಲಕರವಾದ.

हितकाम ಹಿತಕಾಮ (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. 2. ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. 3. ಉಪಕಾರವನ್ನು ಬಯಸುವ. 4. ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

हितकाम्या ಹಿತಕಾಮ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. 2. ಹಿತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು.

हितप्रणी ಹಿತಪ್ರಣೀ (पुं०) ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಚಾರ. हितं प्रणयति — प्र + णीञ् (प्रापणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

हितवाक्य ಹಿತವಾಕ್ಯ (न०) ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು, ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಹೇಳುವ ಮಾತು, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಸಲಹೆ.

हितेच्छा ಹಿತೇಚ್ಛಾ (स्त्री०) ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಬಯಸುವಿಕೆ.

हितैषिन् ಹಿತೈಷಿನ್ (वि०) ಹಿತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಶುಭವನ್ನು ಕೋರುವವನು. हितमिच्छति—इषु (इच्छायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। "न विव्यथे तस्य मनो न हि प्रियं प्रवक्तुमिच्छन्ति मृषा हितैषिणः" किरा० १-२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **हितैषिणी ಹಿತೈಷಿಣೀ.**

हितोक्ति ಹಿತೋಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಮಾತು, ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಮಾತು, ಪಥ್ಯವಾದ ಮಾತು. 2. ಮಿತ್ರನ ಮಾತು, ಸ್ನೇಹಿತನ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು.

हितोपदेश ಹಿತೋಪದೇಶ (पुं०) 1. ಹಿತವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡುವುದು, ಅನುಕೂಲವಾದ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದು. हितः उपदेशः। 2. ಮಿತ್ರನ ಸಲಹೆ, ಸ್ನೇಹಿತನ ಪಥ್ಯವಾದ ಮಾತು. हितस्य उपदेशः। 3. ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥ. ಸುದರ್ಶನನೆಂಬ ರಾಜನು ವಿದ್ಯಾವಿಹೀನರಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಉನ್ಮಾರ್ಗಗಾಮಿಗಳಾದ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ನೊಂದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ತರುವ ಸಮರ್ಥ ಪಂಡಿತರು ಯಾರು ಎಂದು ಪಂಡಿತರ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಲು ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತನೆಂಬ ಪಂಡಿತೋತ್ತಮನು ಎದ್ದು ನಿಂತು ಆರು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಕುಮಾರರಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸಿ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಶಾರದರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ (1) मित्रलाभः (2) सुहृद्भेदः (3) विग्रहः (4) सन्धिः ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಕಥೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ "हितोपदेशः" ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಹಿತೋಪದೇಶವು ಪಂಚತಂತ್ರ ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿಸಿದ ಗ್ರಂಥ. "मित्रलाभः सुहृद्भेदो विग्रहः सन्धिरेव च। पञ्चतन्त्रात्तथाऽन्यस्मात् ग्रन्थादाकृष्य लिख्यते" हितो० ९। "प्रालेयाद्रेः सुतायाः प्रणयनिवसतिः चन्द्रमौलिः स यावत् यावल्लक्ष्मीर्मुरारेर्जलद इव तडिन्मानसे विस्फुरन्ती। यावत् स्वर्णाचलोऽयं दवदहनसमो यस्य सूर्यः स्फुलिङ्गस्तावन्नारायणेन प्रचरतु रचितः सङ्ग्रहोऽयं कथानाम्" हितो० ४-१३३। ಇದು ಹಿತೋಪದೇಶದ ಉಪಾಂತ್ಯ ಶ್ಲೋಕ.

हिन्ताल ಹಿಂತಾಲ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ತೃಣದ್ರುಮ. हीनोऽल्पस्तालः—पृषो०। "एते च हिन्तालसहितास्त्रयः। खर्जूरः केतकी ताली खर्जूरी च तृणद्रुमाः" अम०।

हिन्दु ಹಿಂದು (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿ. हीनं दूषयति — दुष (वैकृत्ये) "डुः"। पृषो०। "पञ्च खानाः सप्त मीरा नव शाहा महाबलाः। हिन्दुधर्मप्रलोप्तारो जायन्ते चक्रवर्तिनः।। हीनं च दूषयत्येव हिन्दुरित्युच्यते प्रिये। पूर्वाम्नाये नवशतं षडशीतिः प्रकीर्तिताः" मेरुतन्त्रम्।

हिन्दोल ಹಿಂದೋಲ (पुं०) ಶ್ರಾವಣ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಒಂದು ಯಾತ್ರೆ.

हिन्दोलक ಹಿಂದೋಲಕ (पुं०) ಉಯ್ಯಾಲೆ.

हिन्दोला ಹಿಂದೋಲಾ (स्त्री०) ಉಯ್ಯಾಲೆ.

हिम ಹಿಮ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. हन (हिंसागत्योः) "मक्" धातोः हिरादेशः (उ० १-१४४)। 2. ಹಿಮಾಚಲ, ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ. 3. ಕರ್ಪೂರ. राजनि०। 4. ಚಂದನವೃಕ್ಷ, ಗಂಧದ ಮರ. 5. ಹೇಮಂತ ಋತು. "हिमशिशिरवसन्तग्रीष्मवर्षाशरत्सु स्तनतपनवनाम्भोहर्म्यगोक्षीरपानैः" ऋतुसं०। (न०) 6. ಮಂಜು, ಇಬ್ಬನಿ. "ससुरचापमनेकमणिप्रभैरपपयोविशदं हिमपाण्डुभिः" किरा० ५-१२। "हिमगौरैरचलाधिपः शिरोभिः" किरा० ५-१७। "हिमं न सौभाग्यविलोपि जातम्" कुमा० १-३। (वि०) 7. ಕೊರೆಯುವ ಚಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಶೀತವಾದ. "हिमं तु सारे शीते च हिमश्चन्दनपादपे" हेम०। 8. ತಣ್ಣಗಿರುವ, ಶೀತಲವಾಗಿರುವ. "वपुरम्बुविहारहिमं शुचिना रुचिरं कमनीयतरा गमिता" माघ० ६-७१।

हिमक ಹಿಮಕ (पुं०) ಹಲು ಮಾಣಿಕ ಗಿಡ, ಹುಳಿ ಬೇಲದ ಮರ. हिमेन कायति।

हिमकर ಹಿಮಕರ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. हिमः शीतलः करः किरणोऽस्य। "वने वा हर्म्ये वा समकरनिपातो हिमकरः" आनन्दल०। 2. ಕರ್ಪೂರ.

हिमकूट ಹಿಮಕೂಟ (पुं०) 1. ಶಿಶಿರಋತು. हिमस्य कूटो यत्र । 2. ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ. हिमस्य कूटः ।

हिमगिरि ಹಿಮಗಿರಿ (पुं०) ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತ. हिमप्रधानो गिरिः । "आग्नेया विन्ध्यशैलाद्याः सौम्यो हिमगिरिर्मतः" ।

हिमगु ಹಿಮಗು (पुं०) ಚಂದ್ರ. हिमा शीता गावोऽस्य ।

हिमज ಹಿಮಜ (पुं०) ಹಿಮವಂತನ ಪುತ್ರನಾದ ಮೈನಾಕ ಪರ್ವತ. हिमात् हिमाचलात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। **–जा –ಜಾ.** (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ, ಹಿಮವಂತನ ಪುತ್ರಿ. 2. ಶಚೀದೇವಿ. "हिमजा तु शचीगौर्योः पुंसि मैनाकपर्वते" मेदि० ।

हिमतैल ಹಿಮತೈಲ (न०) ಕರ್ಪೂರ ತೈಲ. हिमाज्जातं तैलम् ।

हिमदीधिति ಹಿಮದೀಧಿತಿ (पुं०) ಚಂದ್ರ. हिमाः शीतलाः दीधितयोऽस्य । "प्रथमं कलाऽभवदथार्धमथो हिमदीधितिर्महदभूदुदितः" माघ० ९-२९। **–द्युतिः –ದ್ಯುತಿಃ.** हिमा द्युतयोऽस्य ।

हिमदुग्धा ಹಿಮದುಗ್ಧಾ (स्त्री०) ಹಾಲೆಗಿಡ.

हिमदुर्दिन ಹಿಮದುರ್ದಿನ (न०) ಹಿಮಪಾತದಿಂದ ಕಷ್ಟವಾದ ದಿವಸ, ಹಿಮದ ಚಳಿಯಿಂದ ಸಹಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ ದಿವಸ. हिमपातेन दुर्दिनम् ।

हिमद्रुम ಹಿಮದ್ರುಮ (पुं०) ಬೇವಿನ ಮರ.

हिमधातु ಹಿಮಧಾತು (पुं०) ಹಿಮಾಚಲ. हिमो धातुरिव यत्र ।

हिमध्वस्त ಹಿಮಧ್ವಸ್ತ (वि०) ಹಿಮದಿಂದ ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

हिमप्रस्थ ಹಿಮಪ್ರಸ್ಥ (पुं०) ಹಿಮಾಚಲ. हिमाच्छादितः प्रस्थो यत्र ।

हिमरश्मि ಹಿಮರಶ್ಮಿ (पुं०) ಚಂದ್ರ. हिमा रश्मयोऽस्य । "विकसति हि पतङ्गस्योदये पुण्डरीकं द्रवति च हिमरश्मावुद्गते चन्द्रकान्तः" उ० रा० ६-१२। **–रुचिः –ರುಚಿಃ.** "हिमरुचिररुणिम्ना राजते रज्यमानैः" माघ० ११-१४ ।

हिमवत् ಹಿಮವತ್ (पुं०) 1. ಹಿಮಾಚಲ. हिममस्यास्ति —हिम "मतुप्" (५-२-९४)। "राज्ञा हिमवतः सारो राज्ञः सारो हिमाद्रिणा" रघु० ४-७९। (वि०) 2. ಹಿಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಇಬ್ಬನಿಯಿಂದ ತುಂಬಿರುವ.

हिमवत्कुक्षि ಹಿಮವತ್ಕುಕ್ಷಿ (पुं०) ಹಿಮಾಚಲದ ನಡುವಣ ಕಣಿವೆ, –ಕಂದರ.

हिमवत्पुर ಹಿಮವತ್ಪುರ (न०) ಹಿಮವಂತನ ನಗರ, ಓಷಧಿಪ್ರಸ್ಥ. "तत्प्रयातौषधिप्रस्थं सिद्धये हिमवत्पुरम्" कुमा० ६-३३ ।

हिमवत्सुत ಹಿಮವತ್ಸುತ (पुं०) ಹಿಮವಂತನ ಪುತ್ರನಾದ ಮೈನಾಕ ಪರ್ವತ. हिमवतः सुतः । **–सुता –ಸುತಾ.** 1. ಪಾರ್ವತಿ. 2. ಗಂಗಾನದಿ.

हिमवालुक ಹಿಮವಾಲುಕ (पुं०) ಕರ್ಪೂರ. "पुंसि क्लीबे च कर्पूरः सिताभ्रो हिमवालुकः" भावप्र० । "प्रनीरनीरं हिमवालुका च मित्रं नृणां स्यात् सति मूत्रकृच्छ्रे" । **–वालुका –ವಾಲುಕಾ.**

हिमशैल ಹಿಮಶೈಲ (पुं०) ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ, ಹಿಮಾಲಯ. हिमप्रधानः शैलः । **–शैलजा –ಶೈಲಜಾ.** ಪಾರ್ವತಿ. हिमशैलाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

हिमसंहति ಹಿಮಸಂಹತಿ (स्त्री०) ಹಿಮದ ಸಮೂಹ, ಮಂಜಿನ ರಾಶಿ. हिमस्य संहतिः ।

हिमसरस् ಹಿಮಸರಸ್ (न०) ಹಿಮದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಸರೋವರ.

हिमहासक ಹಿಮಹಾಸಕ (पुं०) ಖರ್ಜೂರದ ಗಿಡ.

हिमा ಹಿಮಾ (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ. 2. ರೇಣುಕಾ ಎಂಬ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. 3. ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕೊನ್ನಾರಿ. 4. ಹೇಮಂತ ಋತು.

हिमांशु ಹಿಮಾಂಶು (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. हिमा अंशवोऽस्य । "विप्रकृष्टविवरं हिमांशुना चक्रवाकमिथुनं विडम्ब्यते" कुमा० ८-६१। 2. ಕರ್ಪೂರ.

हिमांशुभिख्य ಹಿಮಾಂಶುಭಿಖ್ಯ (न०) ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. हिमांशोरिव अभिख्या कान्तिरस्य ।

हिमागम ಹಿಮಾಗಮ (पुं०) ಹೇಮಂತ ಋತು. हिमस्य आगमो यत्र । "कौमुदे मासि रेवत्यां शरदन्ते हिमागमे। स्फीतशस्यसुखे काले कल्यः सत्यवतां वरः" भा० उद्योग० ।

हिमाचल ಹಿಮಾಚಲ (पुं०) ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ. हिमप्रधानोऽचलः । "रुरुचे हिमाचलगुहामुखोन्मुखः पयसां प्रवाह इव सौरसैन्धवः" माघ० १३-२७। **–अद्रिः –ಅದ್ರಿಃ.** प्रस्थं हिमाद्रेर्मृगनाभिगन्धि किञ्चित् क्वणत्किन्नरमध्युवास" कुमा० १-५४। **–आलयः –ಆಲಯಃ.** "तामस्मदर्थे युष्माभिर्याचितव्यो हिमालयः" कुमा०

६-२९। "द्विरिव प्रतिशब्देन व्याजहार हिमालयः" कुमा० ६-६४।

हिमाद्रिजा ಹಿಮಾದ್ರಿಜಾ (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ. 2. ಗಂಗಾನದಿ. हिमाद्रौ जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। **–तनया –ತನಯಾ.**

हिमानी ಹಿಮಾನೀ (स्त्री०) ಹಿಮದ ಸಮೂಹ, ಮಂಜಿನ ರಾಶಿ. महद्धिमं हिमानी—हिम आनुक् "ङीप्" च (वा० ४-२-४९)। "तमतनुवनराजिश्यामितोपत्यकान्तं नगमुपरि हिमानीगौरमासाद्य जिष्णुः" किरा० ४-३८।

हिमाब्ज ಹಿಮಾಬ್ಜ (न०) ನೈದಿಲೆ.

हिमाराति ಹಿಮಾರಾತಿ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಸೂರ್ಯ. हिमस्यारातिः। "हिमारातिः पुमान् वीतिहोत्रे किरणमालिनि" मेदि०। 3. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 4. ಹರಳುಗಿಡ.

हिमावती ಹಿಮಾವತೀ (स्त्री०) ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರಿ, ಘಂಟಾಮಣಿ ಸೊಪ್ಪು. हिममस्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)। दीर्घः (६-३-१२०)।

हिमाह्व ಹಿಮಾಹ್ವ (पुं०) ಕರ್ಪೂರ. हिममपि आह्वयते स्पर्धते वर्णेन—आ+ह्वेञ् (स्पर्धायाम् शब्दे च) "कः" (वा० ३-२-५)। **–आह्वयः –ಆಹ್ವಯಃ.**

हिमिका ಹಿಮಿಕಾ (स्त्री०) ಗಡ್ಡೆಕಟ್ಟಿದ ಹಿಮ, ಘನೀಭೂತವಾದ ಮಂಜು. "प्रालेयं हिमिका" अम०।

हिमेलु ಹಿಮೇಲು (वि०) ಹಿಮದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನು, ಹಿಮದಿಂದ ಕ್ಲೇಶಪಡುವವನು. हिमं न सहते—हिम "चेलुः" (वा० ५-२-१२१)।

हिमोद्भवा ಹಿಮೋದ್ಭವಾ (स्त्री०) ಕಚೋರ. हिमे हेमन्तऋतौ उद्भवो यस्याः।

हिम्य ಹಿಮ್ಯ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. बहुलं हिममस्यास्ति—हिम "यप्" (वा० ५-२-१२०)। हिम्याः पर्वताः सि० कौ०।

हिरङ्गु ಹಿರಂಗು (पुं०) ರಾಹು.

हिरण ಹಿರಣ (न०) 1. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 2. ರೇತಸ್ಸು, ವೀರ್ಯ. 3. ಕವಡೆ. "हिरणं रेतसि स्वर्णे वराटे च नपुंसकम्" मेदि०।

हिरणमय ಹಿರಣ್ಮಯ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. (वि०) 2. ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ, ಸ್ವರ್ಣವಿಕಾರವಾದ, ಚಿನ್ನದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. हिरण्यस्य विकारः "मयट्" (६-४-१७४)। निपा०। "व्रजदपि लघुतां बभार सपदि हिरणमयमण्डनं सपत्न्याः" माघ० ७-५९। "हिरण्मयः सुरज्येष्ठे ना सुवर्णमये त्रिषु" मेदि०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–मयी –ಮಯೀ.** "हिरण्मयी साललतेव जङ्गमा च्युता दिवः स्थास्नुरिवाऽचिरप्रभा" भट्टि० २-४७।

हिरण्य ಹಿರಣ್ಯ (न०) 1. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. हर्यति—हर्य (गतिकान्त्योः) "कन्यन्" प्रकृतेः हिरच् (उ० ५-४४)। "हिरण्यधान्यरत्नानि यानानि विविधानि च। तथाऽन्यदपि यत्किञ्चित्प्रजाभ्यः स्यान्महीपतेः" पञ्चतं० १-२४७। 2. ವಿತ್ತ, ಧನ. "भूमिर्मित्रं हिरण्यं च विग्रहस्य फलत्रयम्। नास्त्येकमपि यद्येषां न तं कुर्यात् कथंचन" पञ्चतं० १-२४९। 3. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. 4. ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ರೂಪವಾದ ಲೋಹ. 5. ವರಾಟಕ, ಕವಡೆ. 6. ರೇತಸ್ಸು, ವೀರ್ಯ. 7. ಒಂದು ಅಳತೆ. 8. ದತ್ತೂರಿಕಾಯಿ. 9. ಅಕ್ಷಯ. "हिरण्यं रेतसि द्रव्ये शातकुम्भवराटयोः। अक्षये मानभेदे स्यादकुप्ये च नपुंसकम्" मेदि०।

हिरण्यकशिपु ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು (पुं०) ಕಶ್ಯಪನ ಮಗ, ದಿತಿಯ ಪುತ್ರ, ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಸಹೋದರ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ. ಸಿಂಹಿಯು ಇವನ ತಂಗಿ. ಪತ್ನಿ ಕಯಾಧು. ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಸಂಹ್ಲಾದ ಅನುಹ್ಲಾದ ಶಿಬಿ ಮತ್ತು ಬಾಷ್ಕಲ ಈ ಐವರೂ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಮಕ್ಕಳು. ಈ ಐವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ಪರಮವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದನು.

ವಿಷ್ಣುವಿನ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಾಗಿದ್ದ ಜಯ ವಿಜಯರು ವೈಕುಂಠದ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ದ್ವಾರವನ್ನು ಕಾಯುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದಾಗ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಂದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಆಗಮಿಸಿದ ಸನಕಾದಿ ಮುನಿಗಳನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದುದರಿಂದ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಶಾಪ ಪಡೆದು ಒಂದನೇ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ–ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುಗಳಾಗಿಯೂ ಎರಡನೇ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ರಾವಣ–ಕುಂಭಕರ್ಣರಾಗಿಯೂ ಮೂರನೇ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಶಿಶುಪಾಲ–ದಂತವಕ್ತ್ರರಾಗಿಯೂ ಹುಟ್ಟಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಾ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಹತರಾದರು.

ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವು ಯಾವಾಗಲೂ ತನ್ನ ದ್ವೇಷಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಮಸಂಕೀರ್ತನ ಮತ್ತು ಪೂಜೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರಹ್ಲಾದನಿಗೆ ಶಾಂಬರಮಾಯೆ ಅಭಿಚಾರಿಕ ಕೃತ್ಯ ಸರ್ಪದಂಶನ ಸಮುದ್ರಪಾತನ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ರೂಪವಾದ ಶಿಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಹೇಗಾದರೂ ತನ್ನ ದಾರಿಗೆ ತರಬೇಕೆಂದು ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಫಲವಾದುದರಿಂದ ಕೊನೆಗೆ ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದ

ಬಗ್ಗಿ ಖಡ್ಗವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದಾಗ ಯಾವ ದೇವದಾನವಮನುಷ್ಯತಿರ್ಯಕ್‌ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದಲೂ ತನಗೆ ಮರಣವುಂಟಾಗಕೂಡದೆಂದು ವರವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ನೃಸಿಂಹಾವತಾರವನ್ನು ತಾಳಿ ಸಂಹರಿಸಿದನು. "यस्त्वया मन्दभाग्यो मदन्यो जगदीश्वरः। क्वासौ यदि स सर्वत्र कस्मात् स्तम्भे न दृश्यते।। सोऽहं विकत्थमानस्य शिरः कायाद्धरामि ते। गोपायेत हरिस्त्वाद्य यस्ते शरणमीप्सितम्॥ एवं दुरुक्तैर्मुहुरर्दयन् रुषा सुतं महाभागवतं महासुरः। खड्गं प्रगृह्योत्पतितो वरासनात् स्तम्भं तताडातिबलः स्वमुष्टिना॥ तदैव तस्मिन् निनदोऽतिभीषणो बभूव येनाण्डकटाहमस्फुटत्॥ सत्यं विधातुं निजभृत्यभाषितं व्याप्तिं च भूतेष्वखिलेषु चात्मनः। अदृश्यतात्यद्भुतरूपमुद्वहन् स्तम्भे सभायां न मृगं न मानुषम्।। स सत्त्वमेनं परितोऽपि पश्यन् स्तम्भस्य मध्यादनु निर्जिहानम्। नायं मृगो नापि नरो विचित्रमहो किमेतन्नृमृगेन्द्ररूपम्॥ मीमांसमानस्य समुत्थितोऽग्रतो नृसिंहरूपस्तदलं भयानकम्। प्रतप्त-चामीकरचण्डलोचनं स्फुरत्सटाकेसरजृम्भिताननम्॥ ......प्रायेण मेऽयं हरिणोरुमायया वधः स्मृतोऽनेन समुद्यतेन किम्। एवं ब्रुवंस्त्वभ्यपतत् गदायुधो नदन् नृसिंहं प्रति दैत्यकुञ्जरः।। अलक्षितोऽग्नौ पतितः पतङ्गमो यथा नृसिंहौजसि सोऽसुरस्तदा। विष्वक् स्फुरन्तं ग्रहणातुरं हरिः व्यालो यथाखुं कुलिशाक्षत-त्वचम्॥ द्वार्यूर आपत्य ददार लीलया नखैर्यथाहि गरुडो महाविषम्" भाग० ७-८।

हिरण्यकोश ಹಿರಣ್ಯಕೋಶ (पुं०) ಕರಗಿಸಿದ ಮತ್ತು ಕರಗಿಸದೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವ ಚಿನ್ನ ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳಿ. "स्यात्कोशश्च हिरण्यं च हेमरूप्ये कृताकृते" अम०।

हिरण्यगर्भ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. हिरण्यसाम्यात् हितं रमणीयं वा हिरण्यं परमं धाम — तस्य गर्भभूतः तत्र नित्यवासात्। "हिरण्यं परमं धाम हिरण्यस्य समानतः। हिरण्यगर्भः स प्रोक्तः तस्मिन् वसति यः सदा" इति निरुक्तिः। "हिरण्यगर्भो भूगर्भः" वि० स०। 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. हिरण्यं हेममयाण्डं गर्भः उत्पत्तिस्थानमस्य। "सोऽभिध्याय शरीरात्स्वात् सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः। अप एव ससर्जादौ तासु वीर्यमवासृजत्।। तदण्डमभवद्धैमं सहस्रांशुसमप्रभम्। तस्मिन् जज्ञे स्वयं ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः" मनु० १-८, ९।

हिरण्यद ಹಿರಣ್ಯದ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. हिरण्यं ददाति — डुदाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (वि०) 2. ಸುವರ್ಣವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. "भूमिदो भूमिमाप्नोति दीर्घमायुर्हिरण्यदः। गृहदोऽग्र्याणि वेश्मानि रूप्यदो रूपमुत्तमम्" मनु० ४-२३०। **-दा** **-ದಾ.** (स्त्री०) 3. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ.

हिरण्यनाभ ಹಿರಣ್ಯನಾಭ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. हिरण्यं मेरुरूपं रुक्मं नाभावस्य — "अच्" (५-४-७५)। "हिरण्यनाभः सौन्दर्यनाभिरस्येति स स्मृतः" इति निरुक्तिः। "हिरण्यनाभः सुतपाः" वि० स०। 2. ಮೈನಾಕ ಪರ್ವತ. "हिरण्यनाभो मैनाकः सुदारुः पारियात्रकः" वैज०।

हिरण्यबाहु ಹಿರಣ್ಯಬಾಹು (पुं०) 1. ಶಿವ. 2. ಶೋಣಾನದ.

हिरण्यरेतस् ಹಿರಣ್ಯರೇತಸ್ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. हिरण्यं रेतोऽस्य। "ज्वलितं न हिरण्यरेतसं चयमास्कन्दति भस्मनां रजः। अभिभूतिभयादसूनतः सुखमुज्झन्ति न धाम मानिनः" किरा० २-२०। 2. ಸೂರ್ಯ. "हिरण्यरेताः पुंसि स्याद्दिवाकरहविर्भुजोः" मेदि०। 3. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 4. ಹರಳುಗಿಡ. 5. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ.

हिरण्यवर्णा ಹಿರಣ್ಯವರ್ಣಾ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. "नदी स्रोतस्विनी कुल्या स्रवन्ती निम्नगा सरित्। हिरण्यवर्णा गिरिजा रोधोवक्त्रा पयस्विनी" वैज०।

हिरण्यवाह ಹಿರಣ್ಯವಾಹ (पुं०) ಶೋಣಾನದ. हिरण्यं वहति—वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। "शोणो हिरण्यवाहः स्यात्" अम०।

हिरण्याक्ष ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ (पुं०) ದಿತಿ–ಕಶ್ಯಪರ ಮಗ, ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಸಹೋದರ. ಇವನು ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅನೇಕ ವರಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ತನ್ನ ವೀರ್ಯವಾದ ದಿಂದ ಇವನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಸಮುದ್ರದೊಳಗಿರಿಸಿದನು. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ವರಾಹಾವತಾರವನ್ನು ತಾಳಿ ಇವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿದನು.

हिरुक् ಹಿರುಕ್ (अव्य०) 1. ವಿನಾ, ಹೊರತು. 2. ಸಮೀಪ. 3. ಮಧ್ಯ. "हिरुक्शब्दो विनार्थे च मध्यार्थेऽपि च दृश्यते" मेदि०।

हिलमोचि ಹಿಲಮೋಚಿ
हिलमोचिका ಹಿಲಮೋಚಿಕಾ } (स्त्री०) ಕೀರೆಸೊಪ್ಪು.
हिलमोची ಹಿಲಮೋಚೀ

हिल ಹಿಲ (पुं०) ಸರಕಟಟ ಹಕ್ಕಿ.

हिल्लोल ಹಿಲ್ಲೋಲ (पुं०) 1. ಅಲೆ, ತೆರೆ. 2. ಒಂದು ವಿಧ ರತಿಬಂಧ.

हिवु(बु)क ಹಿವು(ಬು)ಕ (न०) ಒಂದು ಲಗ್ನದಿಂದ ಮುಂದಿನ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಲಗ್ನ.

ही ಹೀ (अव्य०) 1. ವಿಸ್ಮಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯ. "ही चित्रं लक्ष्मणेनोदे रावणिश्च तिरोदधे" भट्टि० १४-३९। 2. ಹೇತು, ಕಾರಣ. 3. ದಣಿವು, ಆಯಾಸ, ಬಳಲಿಕೆ. 4. ದುಃಖ, ಕಷ್ಟ. 5. ವಿಷಾದ. "ही दुःखे हेतावाख्यातो विषादे विस्मयेऽपि च" मेदि०।

हीन ಹೀನ (वि०) 1. ದುರ್ಬಲನಾದವನು, ಶಕ್ತಿ ಕುಂದಿದವನು. ओ हाक् (त्यागे) "क्तः" (३-४-७१)। "हीनः शत्रुर्निहन्तव्यो यावन्न बलवान् भवेत्" पञ्चत० ३-१२८। 2. ಊನನಾಗಿರುವ, ರಹಿತನಾಗಿರುವ, ಹೊರತಾಗಿರುವ. "तया हीनं विधातर्मां कथं पश्यन्न दूयसे। सिक्तं स्वयमिव स्नेहाद्वन्ध्यमाश्रमवृक्षकम्" रघु० १-७०। 3. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವ, ನ್ಯೂನವಾಗಿರುವ, ಕೊರತೆಯಿರುವ. "हीनाङ्गीवाधिकाङ्गी वा या भवेत्कन्यका नृणाम्" पञ्चत० ५-९०। "हीनातिरिक्तगात्रो वा तमप्यपनयेत्पुनः" मनु० ३-२४२। 5. ಅಧಮನಾದ, ನೀಚನಾದ. 6. ಕಡಮೆಗುಣದ, ಕೆಳದರ್ಜೆಯ. "हीनान्नवस्त्रवेषः स्यात् सर्वदा गुरुसन्निधौ। उत्तिष्ठेत्प्रथमं चास्य चरमं चैव संविशेत्" मनु० २-१९४। 7. ಐದು ವಿಧ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಪ್ರತಿವಾದಿ. (1) अन्यवादी (2) क्रियाद्वेषी (3) नोपस्थायी (4) निरुत्तरः ಮತ್ತು (5) आहूतप्रपलायी ಎಂದು ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಐದು ವಿಧ.

हीनकुल ಹೀನಕುಲ (न०) ನೀಚವಂಶ.

हीनकुलज ಹೀನಕುಲಜ (वि०) ನೀಚವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. हीनकुले जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

हीनवर्ण ಹೀನವರ್ಣ (वि०) ನಿಮ್ನವರ್ಗದವನು.

हीनवाद ಹೀನವಾದ (पुं०) ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ವಾದ, ಅಸಂಗತವಾದ ವಾದ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಸಾಕ್ಷ್ಯ ಹೇಳುವುದು.

हीनवादिन् ಹೀನವಾದಿನ್ (वि०) ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ವಾದಿಸುವವನು, ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. हीनं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। ಪೂರ್ವಾಪರಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು ಹೀನವಾದ. ಹಾಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳಿ ಋಜುವಾತು ಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸುವವನು ಹೀನವಾದಿ. "पूर्ववादं परित्यज्य योऽन्यमालम्बते पुनः। वादसंक्रमणात् ज्ञेयो हीनवादी स वै नरः"।

हीनसख्य ಹೀನಸಖ್ಯ (न०) ನೀಚನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ, ಅಸಭ್ಯನೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಸ್ನೇಹ.

हीनाङ्ग ಹೀನಾಂಗ (वि०) ಊನವಾದ ಅಂಗವುಳ್ಳವನು, ಅವಯವಗಳ ಕೊರತೆಯುಳ್ಳವನು. हीनमङ्गं यस्य। ಕೀಳುವರ್ಣದವನೆಂದು ದರಿದ್ರನೆಂದು ಕುರೂಪನೆಂದು ಅಸಮರ್ಥನೆಂದು ಅಂಗವಿಕಲನೆಂದು ಅಧಿಕಾಂಗನೆಂದು ತಿಳಿದು (ನೋಡಿ) ಯಾರನ್ನೂ ಪರಿಹಾಸ ಮಾಡಕೂಡದು. "जातिहीनं वित्तहीनं रूपहीनमदक्षिणम्। हीनाङ्गमतिरिक्ताङ्गं तेन दोषेण नाक्षिपेत्॥

हीनाङ्गी ಹೀನಾಂಗೀ (स्त्री०) ಸಣ್ಣಜಾತಿಯ ಇರುವೆ. हीनमङ्गं यस्य—वा "ङीष्" (४-१-५५)।

हीयमान ಹೀಯಮಾನ (त्रि०) ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತೊರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. ओ हाक् (त्यागे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

हीर ಹೀರ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. हरति सर्वं प्रलये—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। 2. ಶ್ರೀಹರ್ಷನ ತಂದೆ. "श्रीहर्षं कविराजराजिमुकुटालङ्कारहीरः सुतं श्रीहीरः सुषुवे जितेन्द्रियचयं मामल्लदेवी च यम्" नैष० १-१४५। ಹೀಗೆ ಹೀರಕವಿಯ ಹೆಸರು ನೈಷಧಕಾವ್ಯದ ಪ್ರತಿಸರ್ಗದ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 3. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 4. ಹಾರ, ಸರ. (पुंन०) 5. ವಜ್ರಾಯುಧ. "हीरः शङ्करवज्रयोः" मेदि०। 6. ಸಿಂಹ.

हीरक ಹೀರಕ (पुं०) ವಜ್ರ. हीर स्वार्थे "कन्"। "वज्रोऽस्त्री हीरकः पुमान्" वैज०।

हीरा ಹೀರಾ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 2. ಪಿಪೀಲಿಕೆ, ಇರುವೆ. "हीरा तैलांबुकालक्ष्म्योः पुंसि शङ्करवज्रयोः" मेदि०। 3. ಶೀವನೆಯ ಮರ. "काश्मीरी काश्मरी हीरा कश्मर्यः पीतरोहिणी" भावप्र०।

हीराङ्ग ಹೀರಾಂಗ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. हीरस्येव कठिनमङ्गं यस्य ।

हील ಹೀಲ (ನಂ) ವೀರ್ಯ, ರೇತಸ್ಸು.

होही ಹೋಹೀ (अव्य०) 1. ಆಶ್ಚರ್ಯ. 2. ಹಾಸ್ಯ. "हीहीशब्दो विस्मयहास्ययोः" मेदि० ।

हु – दानादनयोः (जुहो० पर० सक० अनि०) ।

जुहोति	जुहुतः	जुह्वति ।
जुहोषि	जुहुथः	जुहुथ ।
जुहोमि	जुहुवः	जुहुमः ।

जुहवां चकार, –बभूव, –आस ।

जुहाव	जुहुवतुः	जुहुवुः ।
जुहविथ / जुहोथ	जुहुवथुः	जुहुव ।
जुहाव / जुहव	जुहुविव	जुहुविम ।

होता । होष्यति । जुहोतु, जुहुतात् जुहुताम् जुह्वतु । जुहुधि, जुहुतात् जुहुतं जुहुत । जुहवानि जुहवाव जुहवाम । अजुहोत् । जुहुयात् । ಇತ್ಯಾದಿ. ಹೋಮ ಮಾಡು, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸು. "विहाय-लक्ष्मीपतिलक्ष्म कार्मुकं जटाधरः सन् जुहुधीह पावकम्" किरा० १-४४ ।

कर्मणि :—हूयते । जुहवां चक्रे, –बभूवे, –आसे । जुहुवे । हाविता, होता । हाविष्यते, होष्यते । हूयताम् । अहूयत । ಇತ್ಯಾದಿ. "तैर्हवींषि जुहवां बभूविरे" माघ० १४-२२ ।

कृत्सु :—होतव्यम् । हवनीयम् । हव्यम्, हाव्यम् । हुतः । हुतवान् । जुह्वत्, –ती । हुतम् । हवनम् ।

हुड ಹುಡ (ಪುಂ) 1. ಮೇಷ, ಟಗರು. 2. ಕಳ್ಳರು ಪ್ರವೇಶಿಸದಂತೆ ತಡೆಯಲು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಿರುವ ಚೂಪಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕಿ (ಗೂಟ) ಗಳು. 3. ಕೋಲು, ದೊಣ್ಣೆ. 4. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 5. ಬೇಲಿ.

हुडक्क ಹುಡಕ್ಕ / हुडुक्क ಹುಡುಕ್ಕ (ಪುನಂ) 1. ಡಂಚನ ಗೋಮುಖವೆಂಬ ವಾದ್ಯ. 2. ಮದ್ದಳೆ. "वाद्यप्रभेदा डमरुमड्डुडिण्डिम-झर्झराः । मर्दलः पणवोऽन्ये च" अम० । "हुडुक्कस्तु हुडक्कोऽस्त्री समौ पणवमर्दलौ" वैज० । "विपञ्चिरा-च्छादि न वेणुभिर्न ते प्रणीतगीतैर्न च तेऽपि झर्झरैः । न ते हुडुक्केन न सोऽपि ढक्कया न मर्दलैः सापि न तेऽपि ढक्कया" नैष० १५-१७ । 3. ಮತ್ತ, ಮದಿಸಿದವನು. 4. ದಾತ್ಯೂಹ ಪಕ್ಷಿ, ನೀರುಕೋಳಿ. "हुडुक्को मदमत्ते स्याद्दात्यूहे वाद्यभिद्यपि" हेम० ।

हुडत् ಹುಡತ್ (ನಂ) 1. ವೃಷಭದ ಧ್ವನಿ, ಎತ್ತಿನ ಶಬ್ದ. 2. ಬೆದರಿಕೆಯ ಶಬ್ದ.

हुडु ಹುಡು (ಪುಂ) ಮೇಷ, ಟಗರು. पञ्चतं० १-१६२ ।

हुडुम्ब ಹುಡುಂಬ (ಪುಂ) ಹುರಿದ ಅವಲಕ್ಕಿ, ಅವಲಕ್ಕಿ ಪುರಿ.

हुण ಹುಣ (ಪುಂ) ವಿಷ್ಣು, ಶ್ರೀಪತಿ, ಅಚ್ಯುತ. "पीताम्बरो हृषीकेशो विष्वक्सेनश्चतुर्भुजः । श्रीवत्सः श्रीपतिः शार्ङ्गी श्रीवत्साङ्कोऽच्युतो हुणः" वैज० ।

हुण्ड ಹುಂಡ (ಪುಂ) 1. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 2. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ವರಾಹ, ಗ್ರಾಮ್ಯಸೂಕರ. 3. ಮೂರ್ಖ. 4. ಮೇಷ, ಟಗರು. 5. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ.

हुत ಹುತ (ನಂ) 1. ಹೋಮ, ಆಹುತಿ, ನೈವೇದ್ಯ, ಬಲಿ. हु (दानादनयोः) "क्तः" (३-३-११४) । "मन्त्रोऽहमहमेवाज्यमहमग्निरहं हुतम्" गीता ९-१६ । "निधत्से हुतमर्काय स पर्जन्योऽभिवर्षति" कुमा० १०-२० । 2. ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. हु "क्तः" (३-२-१०२) । "गन्धतोऽपि हुतहव्यसम्भवाद्देहिना-मदहदोघमंहसाम्" माघ० १४-२७ । 3. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रदक्षिणीकृत्य हुतं हुताशमनन्तरं भर्तुररुन्धतीं च । धेनुं सवत्सां च नृपः प्रतस्थे सन्मङ्गलोदग्रतर-प्रभावः" रघु० २-७१ ।

हुतभुक्प्रिया ಹುತಭುಕ್ಪ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಪತ್ನಿ, ಸ್ವಾಹಾದೇವಿ. हुतभुजः प्रिया । "अग्नायी स्वाहा च हुतभुक्प्रिया" अम० ।

हुतभुक्(ज्) ಹುತಭುಕ್(ಜ್) (ಪುಂ) 1. ಅಗ್ನಿ. हुतं भुनक्ति — भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-१७८) । "आविर्भूते शशिनि तमसा रिच्य-मानेव रात्रिः नैशस्यार्चिर्हुतभुज इव छिन्नभूयिष्ठधूमा" विक्र० १-९ । 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. 3. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 4. ಹರಳು ಗಿಡ.

हुतवह ಹುತವಹ (ಪುಂ) ಅಗ್ನಿ. वहति — वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४) । हुतस्य वहः । "तथापीदं शश्वत्परिचितविविक्तेन मनसा जनाकीर्णं मन्ये हुतवह-परीतं गृहमिव" शाकु० ५-१० ।

हुताश ಹುತಾಶ (ಪುಂ) 1. ಅಗ್ನಿ. हुतमश्नाति — अश (भोजने) "अण्" (३-२-१) । "हवींषि मन्त्रपूतानि हुताश त्वयि जुह्वतः । तपस्विनः तपस्सिद्धिं यान्ति त्वं तपसां प्रभुः" कुमा० १०-१९ । 2. ಅಗ್ನಿವೇಶಮುನಿ.

हुताशन ಹುತಾಶನ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. हुतं होमद्रव्यमशनमस्य । "स राज्यं गुरुणा दत्तं प्रतिपद्याधिकं बभौ । दिनान्ते निहितं तेजः सवित्रेव हुताशनः" रघु० ४-१ । 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

हुति ಹುತಿ (स्त्री०) ಆಹುತಿದ್ರವ್ಯ, ಘೃತ.

हुम् ಹುಮ್ (अव्य०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ. 2. ವಿತರ್ಕ, ಸಂಶಯ. "चैत्रो हुम् मैत्रो हुम्" । 3. ಪರಿಹಾಸ್ಯ. "वृद्धास्ते न विचारणीयचरितास्तिष्ठन्तु हुं वर्तते" उ० रा० ५-२४ । 4. ನೆನಪು. "रामो नाम बभूव हुं तदबला सीतेति हुम् तौ पितुर्वाचा पञ्चवटीवने निवसतस्तामाहरद्रावणः" । 5. ಅಪಾಕರಣ. 6. ಅಭ್ಯನುಜ್ಞೆ, ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 7. ಕೋಪ. 8. ಭಯ. 9. ಹೆದರಿಸುವುದು. 10. ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 11. ನಿಂದೆ, ತೆಗಳಿಕೆ. 12. ಲಜ್ಜೆ. "हुं वितर्के परिप्रश्ने हुं लज्जायां निवारणे। भयादौ भर्त्सने कोपेऽप्यनिच्छायां च कुत्सने" हेम० ।

हुंकार ಹುಂಕಾರ (पुं०)1. ಧನುಸ್ಸಿನ ಮೌರ್ವಿಯ ಶಬ್ದ. "हुंकारेणैव धनुषः स हि विघ्नानपोहति" शाकु० ३-२ । 2. ಹುಮ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು, ಬೆದರಿಕೆಯ ಮಾತು. "रुद्राणामपि मूर्धानः क्षतहुंकारशंसिनः" कुमा० २-२६ ।

हुंकृत ಹುಂಕೃತ(न०) 1. ಕಾಡುಹಂದಿಯ ಗುರುಗುಟ್ಟುವ ಶಬ್ದ. (वि०) 2. ಹುಂಕಾರದಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "लज्जया प्रथममेव हुंकृतः साध्वसेन बलिनाथ तर्जितः" नैष० १८-४२ । **–कृतिः –ಕೃತಿಃ.** हुं ಎಂಬ ಶಬ್ದ, ವೃಷಭಗಳ ಗುಟುರು ಶಬ್ದ. "वर्गादिगवां हुंकृतिचारु निर्यतीम्" माघ० १२-४१ ।

हुर्च्छन ಹುರ್ಚ್ಛನ (न०) ಕಪಟ, ಠಕ್ಕು, ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ. हुर्छा (मोहसमुच्छ्राययोः) "ल्युट्" (३-३-११५) ।

हुहु ಹುಹು (पुं०) ಗಂಧರ್ವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्विप्" । सम्प्रसारणम् । आभीक्ष्ण्ये द्वित्वम् । निपा० । वा ह्रस्वः ।

ಹೂ (अव्य०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. 2. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 3. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಧಿಕ್ಕಾರ, ತಾತ್ಸಾರ, ಅಲಕ್ಷ್ಯ. 4. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. 5. ಕೊರಗು, ದುಃಖ, ವ್ಯಥೆ.

हूङ्कार ಹೂಂಕಾರ (पुं०) ಬೆದರಿಕೆಯ ಧ್ವನಿ, ಭಯಂಕರವಾದ ಶಬ್ದ.

हूण ಹೂಣ (पुं०) ಮ್ಲೇಚ್ಛ ಜಾತಿಯವನು. "श्वपाकश्च तुरुष्कस्तु हूणो यवन इत्यपि । लोकबाह्यस्तु यो वाजिगवाश्याचारवर्जितः ।। म्लेच्छः किरातशबरपुलिन्दाद्यास्तु तद्भिदाः" ॥

हूत ಹೂತ (वि०)1. ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟವನು. ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्तः" (३-२-१०२) । सम्प्रसारणम् च । "हूतायाः प्रियसखि कामिनान्यनाम्ना ह्रीमत्याः सरसि गलन्मुखेन्दुकान्तेः" माघ० ८-४१ । 2. ಸ್ಪರ್ಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

हूति ಹೂತಿ (स्त्री०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्तिन्" (३-३-९४) । "हरिहेतिहूति मिथुनं पततोः" माघ० ९-१५ । 2. ಸ್ಪರ್ಧೆ.

हूम् ಹೂಮ್ (अव्य०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ. 2. ಸಂಶಯ. 3. ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 4. ಕೋಪ. 5. ಭಯ. 6. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 7. ಅವಜ್ಞೆ, ತಿರಸ್ಕಾರ, ಧಿಕ್ಕಾರ. 8. ಪರಿಹಾಸ್ಯ. "हूं स्यात्प्रश्नवितर्कयोः" मेदि० ।

हूयमान ಹೂಯಮಾನ (वि०) ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. हु (दानादनयोः) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "नाकिनः कथमपि प्रतीक्षितुं हूयमानमनले विषेहिरे" माघ० १४-२९ ।

हूरव ಹೂರವ (पुं०) ಸೃಗಾಲ, ನರಿ, ಜಂಬುಕ. हू इति रवोऽस्य ।

हूर्च्छन ಹೂರ್ಚ್ಛನ(न०) ಕಪಟ, ಠಕ್ಕು, ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ.

हूहु ಹೂಹು / **हूहू ಹೂಹೂ** (पुं०) ಗಂಧರ್ವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. "हाहा हूहूश्चैवमाद्या गन्धर्वास्त्रिदिवौकसाम्" अम० ।

हृच्छय ಹೃಚ್ಛಯ (पुं०) 1. ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. हृदि शेते — शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५) । 2. ಆತ್ಮ.

हृच्छूल ಹೃಚ್ಛೂಲ (न०) ಹೃದಯದ ವೇದನೆ.

हृणीया ಹೃಣೀಯಾ (स्त्री०) 1. ನಿಂದೆ. ಅಧಿಕ್ಷೇಪ. 2. ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ, ಅವಮಾನ. 3. ದಯೆ, ಅನುಕಂಪ, ಕನಿಕರ.

हृत्(द्) ಹೃತ್(ದ್) (न०) 1. ಹೃದಯ. ಮನಸ್ಸು. हरति — हृञ् (हरणे) "दुक्" (उ० ४-१००) । 2. ವಕ್ಷಸ್ಸು. ಎದೆ. "स्वानुरागमनघः कमलायां सूचयन्नपि हृदि न्यसनेन" नैष० २१-५० । 3. ಅಗ್ರಮಾಂಸ, ಹೃದಯದ ಮುಖ್ಯ ಮಾಂಸ. "अग्रमांसं तु हृदयं हृद्वसा त्वामिषो रसः" वैज० ।

हृत्कम्प ಹೃತ್ಕಂಪ (ಪುಂ) ಎದೆಯ ನಡುಕ, ಹೃದಯದ ಬಡಿತ.

हृत ಹೃತ (ವಿಂ) 1. ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "तुष्टैर्वं सपदि हृतेऽपि तत्र तेपे कस्याश्चित्स्फुटनखलक्ष्मणः सपत्न्या" माघ० ८-४१। 3. ತೆಗೆದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಳಚಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "पर्यच्छे सरसि हृतेऽंशुके पयोभिर्लोलाक्षे सुरतगुरावपत्रपिष्णोः" माघ० ८-४६। "हृतोत्तरीयां प्रसभं सभायामागतह्रियः। मर्मच्छिदा नो वचसा निरतक्षन्नरातयः" किरा० ११-४९। 4. ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕದಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "हृतरत्नश्च्युतोद्योगो रक्षोभ्यः करदो दिवि" भट्टि० ५-२८। 5. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "हृतसर्वस्वदीनानां व्रीडामपनुदन्निव। अदिशत् क्षौममाशानां यशोभिर्हंसलक्षणैः" याद० २२-२३३। 6. ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೋಹಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ದೂರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. "तवास्मि गीतरागेण हारिणा प्रसभं हृतः" शाकु० १-५। 9. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಡಮೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "हृतेऽपि भारे महतस्त्रपाभराद्वुवाह दुःखेन भृशानतं शिरः" माघ० १-५७। 10. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 11. ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 12. ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ.

हृतधन ಹೃತಧನ (ವಿಂ) ಧನವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು. हृतं धनम् यस्य।

हृतवत् ಹೃತವತ್ (ವಿಂ) 1. ಅಪಹರಿಸಿದವನು, ಕದ್ದೊಯ್ದವನು. हृञ् (हरणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "हृतवत्यपि भीष्मकात्मजां त्वयि चक्षाम समर्थ एव तत्" माघ० १६-४८। 2. ಸಾಗಿಸಿದವನು, ಸ್ಥಲಾಂತರಕ್ಕೆ ಒಯ್ದವನು. 3. ಆಕರ್ಷಿಸಿದವನು, ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡವನು. 4. ಕಡಮೆಮಾಡಿದವನು. 5. ನಾಶಪಡಿಸಿದವನು. 6. ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡವನು. 7. ತೆಗೆದುಹಾಕಿದವನು, ಕಳಚಿಹಾಕಿದವನು. 8. ಭಾಗಮಾಡಿದವನು. 9. ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡವನು. 10. ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನು, ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

हृताधिकार ಹೃತಾಧಿಕಾರ (ವಿಂ) ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು, ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟವನು. हृतोऽधिकारो यस्य।

हृत्कमल ಹೃತ್ಕಮಲ (ನಂ) ಹೃದಯಕಮಲ, ದೇಹದೊಳಗೆ ಷೋಡಶನಾಡೀಚಕ್ರದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. **–पद्मम् –ಪದ್ಮಮ್.** ಈ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಧ್ಯೇಯ ವಸ್ತು. "नित्यं न्यस्तषडङ्गचक्रनिहितं हृत्पद्मसध्योदितं पश्यन्ती शिवरूपिणं लयवशादात्मानमभ्यागता" मालती० ५-२। **–पङ्कजम् –ಪಂಕಜಮ್.**

हृद् ಹೃದ್ (ನಂ) 1. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು, ಅಂತಃಕರಣ. हरति— हृञ् (हरणे) "क्विप्" (३-२-१७८)। तुक् (६-१-७१)। तस्य दः। "हृतस्य यन्मन्त्रयते रहस्त्वां तद्वचक्षमामन्त्रयते मुखं यत्" नैष० ३-१०७। 2. ಹೃದಯ, ಎದೆ, ವಕ್ಷಸ್ಸು. "स्वानुरागमनघः कमलायां सूचयन्नपि हृदि न्यसनेन" नैष० २१-५०। "हृदाख्या चित्तवक्षसोः" विश्व०।

हृदय ಹೃದಯ (ನಂ) 1. ಮನಸ್ಸು, ಚಿತ್ತ, ಅಂತಃಕರಣ. ह्रियते विषयैः— हृञ् (हरणे) "कयन्" दुगागमश्च (उ० ४-१००)। "हृदय एव तवास्ति स वल्लभस्तदपि किं दमयन्ति विषीदसि" नैष० ४-१०८। 2. ವಕ್ಷಸ್ಸು, ಎದೆ. "विरहिणां हृदयस्य भिदाभृतः कपिशितं पिशितं मदनाग्निना" माघ० ६-५। 3. ಹೃದಯಕಮಲ, ನ್ಯಾಸದ ಷಡಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಷೋಡಶನಾಡೀಚಕ್ರದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "षडधिकदशनाडीचक्रमध्यस्थितात्मा" मालती० ५-१। ನಾಡೀಚಕ್ರದ ಮಧ್ಯಭಾಗವೇ ಹೃದಯ. ಆ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮನನ್ನೇ ಉಪಾಸಕರು ಧ್ಯಾನಮಾಡುವರು. "नित्यं न्यस्तषडङ्गचक्रनिहितं हृत्पद्ममध्योदितं पश्यन्ती शिवरूपिणं लयवशादात्मानमभ्यागता" मालती० ५-२।

हृदयकम्प ಹೃದಯಕಂಪ (ಪುಂ) ಎದೆಯ ನಡುಕ.

हृदयग्रन्थि ಹೃದಯಗ್ರಂಥಿ (ಪುಂ) ಹೃದಯದ ಬಂಧ, ಅವಿದ್ಯಾಸಂಬಂಧದಿಂದ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ ರಾಗಾದಿಗಳು. हृदयस्य ग्रन्थिरिव। "भिद्यते हृदयग्रन्थिः छिद्यन्ते सर्वसंशयाः। क्षीयन्ते चास्य कर्माणि दृष्ट एवात्मनीश्वरे" भाग० १-२-२१।

हृदयग्राहिन् ಹೃದಯಗ್ರಾಹಿನ್ (ವಿಂ) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಪ್ಪುವ, ಸಂಗತವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. हृदयं गृह्णाति —ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "अपवर्जित विप्लवे शुचौ हृदयग्राहिणि मङ्गलास्पदे" किरा० २-२६।

हृदयङ्गम ಹೃದಯಂಗಮ (ವಿಂ) 1. ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. हृदयं गच्छति — गम्लृ (गतौ)

"खच्" (३-२-४७)। मुमागमः (६-३-६७)। "अहं तु तस्याः सर्वाकारहृदयङ्गमायाः सम्भाव्यमान स्नेहरसेन संनिधिना विधेयीकृतोऽपि" मालती० १। 2. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ, ಮಧುರವಾದ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷಕರವಾದ. "इति तेभ्यः स्तुतीः श्रुत्वा यथार्था हृदयङ्गमाः" कुमा० २-१६। 3. ಪ್ರಿಯ, ಪ್ರೀತಿ ಪಾತ್ರ. (न०) 4. ಸಂಗತವಾದ ಮಾತು, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾಕ್ಯ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಪ್ಪುವ ಮಾತು. "सङ्गतं हृदयङ्गमम्" अम०।

हृदयच्छिद् ಹೃದಯಚ್ಛಿದ್ (वि०) ಎದೆಯನ್ನು ಭೇದಿಸುವ, ಎದೆ ಬಿರಿಯುವ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ. हृदयं छिनत्ति—छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्विप्" (३-२-६१)। **–वेधिन् –ವೇಧಿನ್.**

हृदयवत् ಹೃದಯವತ್ (वि०) ಸಹೃದಯ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಶುದ್ಧವಾದ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವನು. प्रशस्तं हृदयमस्यास्ति — हृदय "मतुप्" (५-२-९४)।

हृदयस्थान ಹೃದಯಸ್ಥಾನ (न०) ವಕ್ಷಸ್ಸು, ಎದೆ. हृदयस्य स्थानम्।

हृदयालु ಹೃದಯಾಲು (वि०) ಸಹೃದಯ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಶುದ್ಧವಾದ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವನು. प्रशस्तं हृदयमस्त्यस्य — हृदय वा "आलुः" (वा० ५-२-१२१)। पक्षे इनिठनौ मतुप् च। हृदयिन् हृदयिक हृदयवत्। हृदयी हृदयिकः हृदयवान्।

हृदयिक ಹೃದಯಿಕ (वि०) ಶುದ್ಧವಾದ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. प्रशस्तं हृदयमस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)।

हृदयिन् ಹೃದಯಿನ್ (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಶುದ್ಧವಾದ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವನು. प्रशस्तं हृदयमस्यास्ति — हृदय "इनिः" (५-२-११५)।

हृदयेश ಹೃದಯೇಶ (पुं०) ಪತಿ, ಯಜಮಾನ, ಗಂಡ. हृदयस्य ईशः। **–ईश्वरः –ಈಶ್ವರಃ.** "हृदयेशो रतगुरुः" त्रिकाण्ड०। "ग्रन्थिमुद्ग्रथयितुं हृदयेशे वाससः स्पृशति मानधनायाः" माघ० १०-६३।

हृदयेशय ಹೃದಯೇಶಯ (पुं०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. हृदये शेते—शीङ् (स्वप्ने) अधि० "अच्" (३-२-१५)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१८)। "उपनमन् सुहृदं हृदयेशयं विधुरिवाङ्कगतोडुपरिग्रहः" नैष० ४-२८।

हृदयेशा ಹೃದಯೇಶಾ (स्त्री०) ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ. हृदयस्य ईशा। **–ईश्वरा –ಈಶ್ವರಾ.** "हृदये हृदयेश्वरावकाशम्" किरा० १०-५५।

हृदावर्त ಹೃದಾವರ್ತ (पुं०) ಕುದುರೆಯ ಎದೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸುಳಿ.

हृदिस्पृक्(श्) ಹೃದಿಸ್ಪೃಕ್(ಶ್) (वि०) 1. ಹೃದಯವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ, ಮನೋಹರವಾದ. 2. ಪ್ರಿಯವಾದ. हृदि हृदये स्पृशति — हृदयस्य हृदादेशः (६-१-६३)। सप्तम्या अलुक् (वा० ८-३-९५)। कर्मणि सप्तमी। 3. ಸುಂದರವಾದ.

हृद्य ಹೃದ್ಯ (पुं०) 1. ವೇದಮಂತ್ರ. (वि०) 2. ಮನೋಹರವಾದ. हृदयस्य प्रियः "यत्" (४-४-९५)। हृदादेशः (६-३-५०)। "आमत्तकोकिलरुतव्यथिता तु हृद्याम्" मालती० ८-४। 3. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಪ್ಪುವ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಾದ, ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ. "हृद्यगन्धवह भोगवतीशः शेषरूपमपि बिभ्रदशेषः" नैष० २१-८५। 4. ಇಷ್ಟವಾದ, ಪ್ರಿಯವಾದ, ಹಿತವಾದ. "रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्याः" गीता १७-८। 5. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. (न०) 6. ಬಿಳಿಯ ಜೀರಿಗೆ. (स्त्री०) **–द्या –ದ್ಯಾ.** 7. ವೃದ್ಧಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂದಿಗರ ವಸ್ತು, ಒಂದು ಔಷಧ. "हृद्यं जवनेऽथ त्रिषु हृज्जहृद्धितहृत्प्रिये। वशकृद्वेदमन्त्रे ना वृद्धिनामौषधे स्त्रियाम्" मेदि०।

हृद्यगन्ध ಹೃದ್ಯಗಂಧ (पुं०) 1. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ. (न०) 2. ಸಣ್ಣಜಾತಿಯ ಜೀರಿಗೆ. 3. ಸೌವರ್ಚಲ ಲವಣ. (स्त्री०) **–गन्धा –ಗಂಧಾ.** 4. ಜಾಜೀಗಿಡ.

हृद्यगन्धि ಹೃದ್ಯಗಂಧಿ (न०) ಸಣ್ಣಜಾತಿಯ ಜೀರಿಗೆ.

हृल्लास ಹೃಲ್ಲಾಸ (पुं०) ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ. हृदयस्य हृदादेशः (६-१-६३)। "धमनीस्थे सफेनं रक्तमीरयन्ननिलः सशब्दो निर्गच्छत्यङ्गमर्दः पिपासा हृल्लासश्च" सुश्रुत०।

हृल्लेख ಹೃಲ್ಲೇಖ (पुं०) 1. ಜ್ಞಾನ. 2. ತರ್ಕ, ಊಹೆ. 3. ಹೃದಯಶೂಲೆ, ಎದೆಯ ನೋವು. **–लेखा –ಲೇಖಾ.** 4. ತವಕ, ಕಾತರ, ಕಳವಳ. हृदयं लिखति — लिख (अक्षरविन्यासे) "अण्" (३-२-१)। हृदयस्य हृदादेशः (६-१-६३)।

हृष – तुष्टौ (दिवा० पर० अक० से०)। हृष्यति। जहर्ष। हर्षिता। हर्षिष्यति। हृष्यतु। अहृष्यत्। हृष्येत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಂತೋಷಪಡು, ಆನಂದಿಸು. "स्त्रीणां सपत्न्यो जहृषुः प्रभाते मन्दायमानाऽनुशयैर्मनोभिः" भट्टि० ११-२७।

कृत्सु :—हर्षितव्यम् । हर्षणीयम् । हृष्यम् । हृषितः । हृषितवान् । हृष्टम् । हृषितम् निष्ठायां वा इट् । हृष्टो हृषितो मैत्रः । हर्षणम् ।

हृषु – अलीके (भ्वा० पर० अक० से०) । हर्षति । जहर्ष । हर्षिता । हर्षिष्यति । हर्षतु । अहर्षत् । ಇತ್ಯಾದಿ. ಸುಳ್ಳಾಗಿ ಮಾಡು, ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಿ ಮಾಡು.

कृत्सु :—हर्षितव्यम् । हर्षणीयम् । हर्ष्यम् । हृष्टः । हृष्टवान् निष्ठायां नेट् । हर्षत् । हर्षणम् ।

हृषित ಹೃಷಿತ (वि०) 1. ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡವನು. 2. ಸಂತೋಷದಿಂದಿರುವವನು. 3. ರೋಮಾಂಚವೆದ್ದಿರುವ. 4. ಬಗ್ಗಿರುವ. 5. ಭಂಗಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಫಲಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "हृषितं विस्मिते प्रीते प्रहते हृष्टलोमनि" मेदि० । "हृषितं विस्मिते प्रीते प्रणते हृष्टरोमणि" हेम० ।

हृषीक ಹೃಷೀಕ (न०) ಇಂದ್ರಿಯ. हृष्यन्त्यनेन — हृष (तुष्टौ) "ईकन्" (उ० ४-१७) । "न भारती मेऽङ्ग मृषोपलक्ष्यते न वै क्वचिन्मे मनसो मृषा गतिः । न मे हृषीकाणि पतन्त्यसत्पथे यन्मे हृदौत्कण्ठयवता धृतो हरिः" भाग० २-६-३२ ।

हृषीकेश ಹೃಷೀಕೇಶ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. हृषीकाणामिन्द्रियाणामीशः । "एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत । सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम्" गीता १-२४ । हृष्टा जगत्प्रीतिकराः केशा रश्मयोऽस्य — ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರೂಪ ಪರಮಾತ್ಮ. पृषो० ।

हृष्ट ಹೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಂಡಿರುವ, ಪ್ರೀತನಾದ. हृष (तुष्टौ) "क्तः" (३-४-७२) । 2. ರೋಮಾಂಚಿತನಾದವನು. 3. ವಿಫಲನಾದವನು. 4. ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡವನು. "हृष्टो रोमाञ्चितेऽपि च । जातहर्षे प्रतिहते विस्मितेऽप्यभिधेयवत्" मेदि० ।

हृष्टमानस ಹೃಷ್ಟಮಾನಸ (वि०) ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. हृष्टं प्रमुदितं मानसं यस्य । "प्रमना हृष्टमानसः" अम० ।

हृष्टरोमन् ಹೃಷ್ಟರೋಮನ್ (वि०) ರೋಮಾಂಚವೆದ್ದಿರುವ, ಮೈಕೂದಲು ಎಚ್ಚರಗೊಂಡಿರುವ.

हृष्टि ಹೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಜ್ಞಾನ. 2. ಆನಂದ, ಪ್ರಮೋದ. हृष (तुष्टौ) "क्तिन्" (३-३-९४) । 3. ಗರ್ವ, ಅಭಿಮಾನ. हृषु (अलीके) "क्तिन्" (३-३-९४) ।

हृष्यत् ಹೃಷ್ಯತ್ (वि०) ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ, ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ. हृष (तुष्टौ) "शतृ" (३-२-१२४) । "विदर्भराजोऽपि समं तनूजया प्रविश्य हृष्यन्नवरोधमात्मनः" नैष० १५-५ । स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) । —न्ती –ನ್ತೀ.

हे ಹೇ (अव्य०) ಸಂಬೋಧನೆ. हिनोति — हि (गतौ) "विच्" (३-३-७५) । "अथ सम्बोधनार्थकाः । स्युः पाट् प्याडङ्ग हे है भोः" अम० । "जाया वा जनयित्री वा सम्भवः स्त्रीकृतो नृणाम् । हे कृतघ्नास्तयोर्निन्दां कुर्वतां वः कुतः सुखम्" बृहत्सं० ।

हेका ಹೇಕಾ (स्त्री०) ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ.

हेठ ಹೇಠ (पुं०) 1. ಬಾಧೆ, ಹಿಂಸೆ. 2. ಅಡ್ಡಿ, ತಡೆ, ಆತಂಕ. "हेठो बाधाविहेठयोः" मेदि० ।

हेड ಹೇಡ (पुं०) ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅಗೌರವ. हेडृ (अनादरे) "घञ्" (३-३-१८) ।

हेडज ಹೇಡಜ (पुं०) ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ. हेडाज्जायते— जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-३-९८) ।

हेडायुक्क ಹೇಡಾಯುಕ್ಕ (पुं०) ಕುದುರೆಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು.

हेति ಹೇತಿ (स्त्री०) 1. ಅಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. हन्यतेऽनया— हन (हिंसागत्योः) "क्तिन्" (३-३-९४) । हन्ति हिनोति वा । हि (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९७) वा । "अथाभिपश्यन्निव विद्विषः पुरः पुरोधसारोपितहेतिसंहतिः" किरा० ३-५६ । 2. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ. 3. ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆ. "हेतिः स्यादायुधज्वालासूर्यतेजःसु योषिति" मेदि० । 4. ತೇಜಸ್ಸು. 5. ಸಾಧನ, ಸಲಕರಣೆ. "सध्र्यङ् नियम्य यतयो यमकर्तहेतिं जहयुः स्वराडिव निपानखनित्रमिन्द्रः" भाग० २-७-४८ । 6. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು.

हेतु ಹೇತು (पुं०) 1. ಕಾರಣ. हिनोति व्याप्नोति कार्यम् —हि (गतौ) "तुन्" (उ० १-७३) । "मया मृगान् हन्तुरनेन हेतुना विरुद्धमाक्षेपवचस्तितिक्षितम्" किरा० १४-२५ । 2. ಮೂಲಸ್ಥಾನ, ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ. "स पिता पितरस्तासां केवलं जन्महेतवः" रघु० १-२५ । 3. (ನ್ಯಾಯ ಮತದಲ್ಲಿ) ಕರಣ, ಲಿಂಗ, ಜ್ಞಾಪಕ. पर्वतो वह्निमान् धूमात् ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಧೂಮವು ಕರಣ (ಹೇತು, ಲಿಂಗ). "हेतुरपदेशो लिङ्गम् प्रमाणम् करणमित्यनर्थान्तरम्"

ವೈ೦ ಸೂ೦ ೯-೨-೪। ಈ ಹೇತುವು सद्धेतुः असद्धेतुः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. '"पर्वतो वह्निमान् धूमात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧೂಮವು ಸದ್ಧೇತು. ಹೇತ್ವಾಭಾಸ (ದುಷ್ಟಹೇತು) ವು ಅಸದ್ಧೇತು. 4. ಕಾರಣ, ಉತ್ಪಾದಕ. ಘಟನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೃತ್ತು ಉತ್ಪಾದಕ (ಕಾರಣ) ವಾಗುವುದು. मृत् घटस्य हेतुः । 5. (ವೈಯಾಕರಣರ ಮತದಲ್ಲಿ) ಫಲಸಾಧನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವಸ್ತು. "धनेन कुशलम्" "विद्यया यशः" ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲ ಮತ್ತು ಯಶಸ್ಸು ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪ ಫಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು ತೃತೀಯಾರ್ಥ. ಹೇತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿರುವುದು. "दण्डेन घटः" "पुण्येन दृष्टो हरिः" ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ ಫಲವೂ ಹೇತುವಾಗುವುದು. "हेतौ" (२-३-२३)। अध्ययनेन वसति ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾರ್ಥವಾದ ಫಲವು ಅಧ್ಯಯನ. 6. (ಆಲಂಕಾರಿಕರ ಮತದಲ್ಲಿ) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಹೇತ್ವಲಂಕಾರ. ಕಾರ್ಯದೊಡನೆ ಕಾರಣದ ಸಂಬಂಧವರ್ಣನೆಯಿರುವಲ್ಲಿ **ಹೇತ್ವಲಂಕಾರ.**

लक्षणम् :—हेतोर्हेतुमता सार्धं वर्णनं हेतुरुच्यते"।

उदा :—"असावुदेति शीतांशुर्मानभेदाय सुभ्रुवाम्" चन्द्रा०। ಇಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನ ಉದಯರೂಪವಾದ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮಾನಭಂಗರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೇತ್ವಲಂಕಾರವಾಯಿತು.

ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವರ್ಣನೆಯೂ ಹೇತ್ವಲಂಕಾರ. "कार्यकारणयोरैक्यं हेतुं केचित्प्रचक्षते। लक्ष्मीविलासा विदुषां कटाक्षा वेङ्कटप्रभोः" ಇಲ್ಲಿ ವೇಂಕಟೇಶ್ವರನ ಕಟಾಕ್ಷವೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಲಾಸವೆಂದು ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೇತ್ವಲಂಕಾರ.

हेतुक ಹೇತುಕ (पुं०) 1. ಕಾರಣ. हेतुरेव स्वार्थे "कः"। (वि०) 2. ಕಾರಣಸಂಬಂಧವಾದ. हेतुरस्यास्ति—हेतु "ठन्" (५-२-११५)। ठस्य कः (७-३-५१)।

हेतुता ಹೇತುತಾ (स्त्री०) ಕಾರಣದ ಭಾವ, ಹೇತುತ್ವ. हेतोर्भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। हेतुत्वम् ಹೇತುತ್ವಮ್. "सप्रसङ्ग उपोद्घातो हेतुतावसरस्तथा। निर्वाहकैककार्यत्वे षोढा सङ्गतिरिष्यते"॥

हेतुमत् ಹೇತುಮತ್ (वि०) ಕಾರಣವುಳ್ಳ, ಕಾರಣ ಸಹಿತವಾದ (ಕಾರ್ಯ). हेतुरस्यास्ति — हेतु "मतुप्" (५-२-९४)। "हेतुहेतुमतोरैक्यं हेतुं केचित्प्रचक्षते"।

हेत्वाभास ಹೇತ್ವಾಭಾಸ (पुं०) 1. ಹೇತು ದೋಷ. 2. ಅಸದ್ಧೇತು, ದುಷ್ಟಹೇತು. हेतुवदाभासते — आ + भासृ (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। हेतोः हेतौ वा आभासः—हेतुदोष इत्यर्थः। "अनुमितिप्रतिबन्धकीभूतयथार्थज्ञानविषयत्वम् हेत्वाभासः। ಹೇತ್ವಾಭಾಸವು (1) सव्यभिचारः (2) विरुद्धः (3) सत्प्रतिपक्षितः (4) असिद्धः ಮತ್ತು (5) बाधितः ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. ಈ ಐದು ಹೇತ್ವಾಭಾಸಗಳೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ व्यभिचारः विरोधः सत्प्रतिपक्षः असिद्धिः बाधः ಎಂಬ ಐದು ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಧವೂ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವೂ ಸಾಕ್ಷಾದನುಮಿತಿಗೂ ಉಳಿದುವು ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾಗುವುವು. ಅನುಮಿತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಗಿ ತೋರುವುದೇ ಹೇತ್ವಾಭಾಸಗಳು. "अनुमितितत्करणान्यतरप्रतिबन्धकयथार्थज्ञानविषयत्वम्" इति हेत्वाभाससामान्यलक्षणम्।

ಹೇತು ದೋಷಗಳು		**ದುಷ್ಟಹೇತುಗಳು**
(1) व्यभिचारः	..	सव्यभिचारः
(2) विरोधः	..	विरुद्धः
(3) सत्प्रतिपक्षः	..	सत्प्रतिपक्षितः
(4) असिद्धिः	..	असिद्धः
(5) बाधः	..	बाधितः

(1) **सव्यभिचारः**— ಇದಕ್ಕೆ ಅನೈಕಾಂತಿಕ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದು ಸಾಧಾರಣ ಅಸಾಧಾರಣ ಮತ್ತು ಅನುಪಸಂಹಾರಿ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. साध्याभाववद्वृत्तित्वं सव्यभिचारः। "पर्वतो वह्निमान् प्रमेयत्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಮೇಯತ್ವವು ಹೇತುವಾಗುವುದು. ಪ್ರಮೇಯತ್ವವು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ವಹ್ನಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಜಲಾಶಯ (ಹ್ರದ) ದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನ ಬಾರದಿರುವ ಕಾರಣ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವದ್ವೃತ್ತಿತ್ವ ರೂಪ ದೋಷ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗುವುದು. ಇದು **ಸಾಧಾರಣ ಹೇತು.** (साधारणानैकान्तिकः)।

असाधारणहेतुः— पक्षमात्रवृत्तिरसाधारणानैकान्तिकहेतुः। "शब्दो नित्यः शब्दत्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಬ್ದತ್ವವು ಆಕಾಶ ಘಟ ಮೊದಲಾದ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯ ಎಲ್ಲದರಿಂದಲೂ ವ್ಯಾವೃತ್ತವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾತ್ರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **ಅಸಾಧಾರಣಾನೈಕಾಂತಿಕ ಹೇತು.**

अनुपसंहारी:— "अन्वयव्यतिरेकव्याप्तिरहितोऽनुपसंहारी। "सर्वमनित्यं प्रमेयत्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಮತ್ತು ವ್ಯತಿರೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ವಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾಗಲಿ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾಗಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. "ಎಲ್ಲವೂ ಅನಿತ್ಯ ಪ್ರಮೇಯತ್ವದಿಂದ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಎಂಬುದು ಪಕ್ಷವಾಗಿ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ **ಅನುಪಸಂಹಾರೀ ಅನೈಕಾಂತಿಕ ಹೇತು.**

(2) विरुद्ध:—"साध्याभावव्याप्तो हेतुर्विरुद्धः"। "शब्दो नित्यः कृतकत्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯತ್ವಾಭಾವ ದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ಯವಾದ ಕೃತಕತ್ವರೂಪ ಹೇತುವು ಶಬ್ದದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶಬ್ದವು ನಿತ್ಯ ಎಂಬ ಅನುಮಿತಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ ವಾದ ಕಾರಣ ಕೃತಕತ್ವ ಹೇತುವು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇತುವು ದುಷ್ಟವಾಯಿತು. ಇದು **ವಿರುದ್ಧ ಹೇತು.**

(3) सत्प्रतिपक्षित :—(ಹೇತ್ವಾಭಾಸದ ಒಂದು ಭೇದ.) ಸಮಾನಬಲವುಳ್ಳ ಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸತ್ಪ್ರತಿ ಪಕ್ಷವಾಗುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "ಪ್ರಕರಣಸಮ" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಯಾವ ಹೇತುವಿಗೆ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವನ್ನು ಸಾಧಿ ಸುವ ಮತ್ತೊಂದು (ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಾಗಿರುವ) ಹೇತುವಿರು ವುದೋ ಅದು ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ. "सन् विद्यमानः प्रतिपक्षो विरोधिव्याप्त्यादिमत्तया परामृश्यमानो हेतुः यस्य परामृश्यमानस्य हेतोः असौ सत्प्रतिपक्षः"। "शब्दो नित्यः श्रावणत्वात् शब्दवत्", शब्दोऽनित्यः कार्यत्वात् घटवत्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರಾವಣತ್ವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಹೊರಟರೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವರೂಪ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಕಾರ್ಯತ್ವರೂಪ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ ಹೇತುವು ಅಲ್ಲೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಶ್ರಾವಣತ್ವವು ಸತ್ಪ್ರತಿ ಪಕ್ಷವಾಗುವುದು. ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ವ್ಯಾಪ್ಯವಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಹೇತುವಿರುವುದರಿಂದ शब्दो नित्यः ಎಂಬ ಅನುಮತಿಯುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "ಪ್ರಕರಣಸಮ" ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಇದು **ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ** ವೆಂಬ ದುಷ್ಟ ಹೇತು.

(4) असिद्ध:— ಅಸಿದ್ಧವು (1) ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧ, (2) ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧ ಮತ್ತು (3) ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

(1) आश्रयासिद्ध:— "गगनारविन्दं सुरभि अरविन्दत्वात्, सरोजारविन्दवत्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅರವಿಂದತ್ವಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರಬೇಕಾದ ಗಗನಾರವಿಂದವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದ ರಿಂದ **ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧ**ರೂಪವಾದ ಹೇತುದೋಷ. ಈ ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹೇತುವು ದುಷ್ಟ ಹೇತು.

(2) स्वरूपासिद्ध:— ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿಲ್ಲದಿರುವುದು **ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿ.** "शब्दो गुणः चाक्षुषत्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ (ಶ್ರಾವಣತ್ವವಿರುವ) ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಚಾಕ್ಷುಷತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದ ರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿರೂಪದೋಷ. ಈ ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹೇತುವು **ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧ** ದುಷ್ಟಹೇತು. "असिद्ध ಮತ್ತು असिद्धि" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

(3) व्याप्यत्वासिद्ध:—ಉಪಾಧಿಸಹಿತವಾದ ಹೇತುವು ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಇದು ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ. "साध्यव्यापकत्वे सति साधनाव्यापकत्वमुपाधिः"। "पर्वतो धूमवान् वह्निमत्त्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆರ್ದ್ರೇಂಧನಸಂಯೋಗ (ಹಸಿಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಸಂಬಂಧ) ವು ಉಪಾಧಿ. ಹೇತುವಾದ ವಹ್ನಿಮತ್ತ್ವವು ಸೋಪಾಧಿಕ (ಆರ್ದ್ರೇಂಧನಸಂಯೋಗರೂಪವಾದ ಉಪಾಧಿಸಹಿತ) ವಾದುದರಿಂದ ಹೇತುವು ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧರೂಪ ದೋಷಾ ಕ್ರಾಂತವಾಯಿತು. ಈ ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು **ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧ.** ಇದೊಂದು ಹೇತ್ವಾಭಾಸ.

(5) बाधित:— ಯಾವ ಹೇತುವಿನ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವು ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಗಳಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿರುವುದೋ ಅದು ಬಾಧಿತ. "यस्य साध्याभावः प्रमाणान्तरेण निश्चितः सः बाधितः"। "वह्निरनुष्णो द्रव्यत्वात् जलवत्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಉಪಾತ್ತವಾದ ದ್ರವ್ಯತ್ವರೂಪ ಹೇತುವಿಗೆ ಉಷ್ಣತ್ವವು ವಹ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವು ದೆಂದು ಸ್ಪರ್ಶಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಾಗಿ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವದ ನಿಶ್ಚಯವು ವಹ್ನಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಾಧ್ಯಾನುಮಿತಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. "वह्निरनुष्णः" ಎಂಬ ಅನುಮತಿಗೆ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವದ ನಿಶ್ಚಯವು ಪ್ರತಿ ಬಂಧಕವಾಗಿದೆ. ಸಾಧ್ಯವು ಬಾಧಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೇತುವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ **ಬಾಧಿತ** ಹೇತ್ವಾಭಾಸವಾಗಿದೆ.

हेम ಹೇಮ (ಪುಂ०) 1. ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ ಕುದುರೆ. 2. ಒಂದು ಮಾಷತೂಕದ ಚಿನ್ನ. 3. ಬುಧಗ್ರಹ.

हेमकन्दल ಹೇಮಕಂದಲ (ಪುಂ०) ಪ್ರವಾಳ, ಹವಳ. हेमवर्णं कन्दलं नवाङ्कुरोऽस्य।

हेमकरक ಹೇಮಕರಕ (ಪುಂ०) ಚಿನ್ನದ ಗಿಂಡಿ. "भृङ्गारो हेमकरकः" वैज०।

हेमकान्ति ಹೇಮಕಾಂತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ದಾರುಹರಿದ್ರ, ಮರದರಿಶಿನ. हेमवत् कान्तिरस्याः। (ವಿ०) 2. ಚಿನ್ನ ದಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ. हेमवत् कान्तिर्यस्य। "हेमकान्तिरथवा शुकवर्णः सस्यकेन मणिना सदृशो वा" बृहत्सं०।

हेमकार ಹೇಮಕಾರ (पुं०) ಸುವರ್ಣದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಸ್ವರ್ಣಕಾರ, ಚಿನ್ನದ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ. हेम हेममयमाभरणं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

हेमकूट ಹೇಮಕೂಟ (पुं०) ಒಂದು ಪರ್ವತ. हेम्नः कूटो राशिर्यत्र। "एष खलु हेमकूटो नाम किंपुरुषपर्वतस्तपःसंसिद्धिक्षेत्रम्" शाकु० ७।

हेमकेलि ಹೇಮಕೇಲಿ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. हेमवर्णः केलिर्यस्य।

हेमकेश ಹೇಮಕೇಶ (पुं०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

हेमक्षीरी ಹೇಮಕ್ಷೀರೀ (स्त्री०) ಘಂಟಾಮಣಿ ಸೊಪ್ಪು, ಕಂಕೋಷ್ಠ. हेमेव पीतवर्णं क्षीरं निर्यासो यस्याः।

हेमगन्धिनी ಹೇಮಗಂಧಿನೀ (स्त्री०) ರೇಣುಕೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ.

हेमघ्न ಹೇಮಘ್ನ (न०) ಸೀಸಲೋಹ. "यवनेष्टं समोलूकं हेमघ्नं भूतलोद्भवम्" वैज०।

हेमचन्द्र ಹೇಮಚಂದ್ರ (पुं०) ನಿಘಂಟುಕಾರನಾದ ಒಬ್ಬ ಜೈನ ಕವಿ. [ಈತನ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮತ್ತು ಜೀವನಚರಿತ್ರೆಯ ವಿವರಕ್ಕೆ ಪರಿಶಿಷ್ಟ II ರಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

हेमज्वाल ಹೇಮಜ್ವಾಲ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. हेमवर्णा ज्वालाऽस्य।

हेमदुग्धक ಹೇಮದುಗ್ಧಕ (पुं०) ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ. हेमवर्णं दुग्धमस्य। "उदुम्बरो जन्तुफलो यज्ञाङ्गो हेमदुग्धकः" अम०।

हेमधारण ಹೇಮಧಾರಣ (न०) ಎಂಟು ಪಲಗಳ ಚಿನ್ನದ ತೂಕ. "धारणं तु पलान्यष्टौ हेम्नस्ताम्रस्य सप्ततिः" वैज०।

हेमदुग्धा ಹೇಮದುಗ್ಧಾ (स्त्री०) ಘಂಟಾಮಣಿ ಸೊಪ್ಪು. हेमवर्णं दुग्धं निर्यासोऽस्याः। **–दुग्धी –ದುಗ್ಧೀ.**

हेमन् ಹೇಮನ್ (न०) 1. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ, ಬಂಗಾರ. हिनोति — हि (गतौ वृद्धौ च) "मनिन्" (उ० ४-१४४)। "हेम्नः संलक्ष्यते ह्यग्नौ विशुद्धिः श्यामिकापि वा" रघु० १-९। 2. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. "हेमनामकतरुप्रसवेन त्र्यम्बकस्तदुपकल्पितपूजः। आत्तया युधि विजित्य रतीशं राजितः कुसुमकाहलयेव" नैष० २१-३४। 3. ಹಿಮ. (पुं०) 4. ಬುಧಗ್ರಹ. "बुधो हेमा राजपुत्र एकदेहः प्रहर्षणः" त्रिकाण्ड०।

हेमन्त ಹೇಮಂತ (पुन०) ಹೇಮಂತ ಋತು, ವಸಂತ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಋತುಗಳಲ್ಲೊಂದು ಋತು, ಮಾರ್ಗಶಿರ–ಪುಷ್ಯ ಮಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಋತು. हन्ति लोकान् शैत्येन—हन (हिंसागत्योः) "झच्" हिरादेशः मुडागमश्च (उ० ३-१२९)। गुणः (७-३-८४)।

हेमन्तनाथ ಹೇಮಂತನಾಥ (पुं०) ಕಪಿತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಬೇಲದ ಮರ. हेमन्ते नाथ्यते—नाथृ कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

हेमपर्वत ಹೇಮಪರ್ವತ (पुं०) ಸುಮೇರು ಪರ್ವತ, ಬಂಗಾರದ ಗಿರಿ. हेममयः पर्वतः।

हेमपुष्प ಹೇಮಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. 2. ಲೋಧ್ರವೃಕ್ಷ. (न०) 3. ಅಶೋಕಪುಷ್ಪ. 4. ದಾಸಿವಾಳದ ಹೂವು. "हेमपुष्पमशोकेऽपि जपापुष्पे नपुंसकम्" मेदि०।

हेमपुष्पक ಹೇಮಪುಷ್ಪಕ (पुं०) 1. ಚಂಪಕ ವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆ ಮರ. 2. ಲೋಧ್ರವೃಕ್ಷ. हेमवर्णं पुष्पमस्य। **–पुष्पिका –ಪುಷ್ಪಿಕಾ.** ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಒಂದು ವಿಧ. "स्याद्धेमपुष्पिका यूथ्याम्" मेदि०।

हेमपुष्पी ಹೇಮಪುಷ್ಪೀ (स्त्री०) ಮಂಜಿಷ್ಠ.

हेममाला ಹೇಮಮಾಲಾ (स्त्री०) 1. ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ಪತ್ನಿ. 2. ಬಂಗಾರದ ಮಾಲೆ, ಚಿನ್ನದ ಸರ.

हेममालिन् ಹೇಮಮಾಲಿನ್ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. हेमेव किरणानां मालास्यास्ति — माला "इनिः" (५-२-११६)।

हेमयूथिका ಹೇಮಯೂಥಿಕಾ (स्त्री०) ಒಂದು ವಿಧ ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ. हेमवर्णा यूथिका।

हेमरागिणी ಹೇಮರಾಗಿಣೀ (स्त्री०) ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. "घर्षणी हेमरागिण्यां हरिद्रा पीतवालुका" त्रिकाण्ड०।

हेमल ಹೇಮಲ (पुं०) 1. ಸ್ವರ್ಣಕಾರ, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ, ಚಿನ್ನದ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ತೆಗೆದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವವನು. हेम तदंशं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಕೃಕಲಾಸ, ಓತಿಕೇತ. 3. ಒರೆಗಲ್ಲು. "हेमलः स्वर्णकारे स्यात् कृकलासे शिलान्तरे" मेदि०।

हेमशङ्ख ಹೇಮಶಂಖ (पुं०) ಸ್ವರ್ಣದ ಶಂಖವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವಿಷ್ಣು.

हेमशिखा ಹೇಮಶಿಖಾ (स्त्री०) ಘಂಟಾಮಣಿ ಸೊಪ್ಪು, ಕಂಕೋಷ್ಠ. हेमवर्णा शिखास्याः।

हेमसार ಹೇಮಸಾರ (न०) ಮೈಲತುತ್ತ. हेम सारयति — सृ (गतौ)+णिच् "अण्" (३-२-१)। "तुत्थके तु शिखिग्रीवं हेमसारं मयूरकम्" रसचं०।

हेमाङ्ग ಹೇಮಾಂಗ (ಪುಂ) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. हेम हाटकम् तदुपलक्ष्यं च दिव्यसत्त्वमयं नित्यमङ्गं वर्णाधिष्ठानरूपमस्य । "वर्णाश्रयं तु यस्याङ्गं दिव्यसत्त्वमयं यतः । अतो हेमाङ्ग इत्युक्तः सप्तार्णो हेमवर्णदः" इति निरुक्तिः । "सुवर्णवर्णो हेमाङ्गः" वि० स० । 2. ಗರುಡ, ವೈನತೇಯ. 3. ಬ್ರಹ್ಮ. "हेमाङ्गौ तार्क्ष्यवेधसौ" नानार्थर० । "हेमाङ्गो गरुडे परमेष्ठिनि" मेदि० । 4. ಸಿಂಹ. 5. ಸುಮೇರುಪರ್ವತ. (ನಂ) 6. ಸುವರ್ಣ ವರ್ಣದ ಶರೀರ. (ವಿ०) 7. ಸುವರ್ಣವರ್ಣದ ಶರೀರವುಳ್ಳ.

हेमाद्रि ಹೇಮಾದ್ರಿ (ಪುಂ) ಸುಮೇರು ಪರ್ವತ. हेम्नोऽद्रिः हेममयोऽद्रिर्वा ।

हेमाह्व ಹೇಮಾಹ್ವ (ಪುಂ) 1. ಕಾಡುಸಂಪಿಗೆ ಗಿಡ. हेम हेमवर्णमाह्वयते—स्ववर्णेन स्पर्धते—आ+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "कः" (३-२-३)। 2. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ.

हेय ಹೇಯ (ವಿ०) 1. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ತೊರೆದುಬಿಡಲ್ಪಡುವ. ओ हाक् (त्यागे) "यत्" (३-१-९७) । ईकारः (६-४-६५) । 2. ತ್ಯಜಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. ತೊರೆದುಬಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತುಚ್ಛವಾದ, ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ.

हेर ಹೇರ (ನಂ) 1. ಹರಿದ್ರ, ಅರಿಶಿನ. 2. ರಾಕ್ಷಸಮಾಯೆ. 3. ಮುಕುಟ, ಕಿರೀಟ, ಮುಡಿ.

हेरम्ब ಹೇರಂಬ (ಪುಂ) 1. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. हे शिवे रम्बते — रणे रम्बते वा — रबि (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. (ವಿ०) 3. ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಗರ್ವಿತನಾದವನು, ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿದವನು. "हेरम्बो विघ्नराजे स्यान्महिषे शौर्यगर्विते" मेदि० ।

हेरम्बजननी ಹೇರಂಬಜನನೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಗಣಪತಿಯ ತಾಯಿ —ಪಾರ್ವತಿ. हेरम्बस्य जननी । —माता — ಮಾತಾ.

हेरिक ಹೇರಿಕ (ಪುಂ) ಚರ, ದೂತ, ಗೂಢಚಾರ.

हेरुक ಹೇರುಕ (ಪುಂ) 1. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪ್ರಮಥ ಗಣ. 2. ಒಬ್ಬ ಬುದ್ಧ. "हेरुको बुद्धभेदे स्यान्महाकालगणेऽपि च" मेदि० ।

हेलच्ची ಹೇಲಚ್ಚೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಚಕ್ಕೋತ ಸೊಪ್ಪು.

हेलन ಹೇಲನ (ನಂ) ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವುದು, ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ಕಾಣುವುದು, ಮುಖಭಂಗ ಮಾಡುವುದು. हेडृ (अनादरे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "साङ्केत्यं परिहास्यं वा स्तोभ्यं हेलनमेव च । वैकुण्ठनामग्रहणमशेषाघहरं विदुः" भाग० ।

हेला ಹೇಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶೃಂಗಾರಭಾವದ ಕಾರ್ಯ, ರತ್ಯಾದಿಭಾವದಿಂದಲೂ ಮನೋವಿಕಾರದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗುವ ಚೇಷ್ಟೆ, ವಿಲಾಸ. हिल (भावकरणे) "घञ्" (३-३-१८) । "हाव एव भवेद्धेला व्यक्तः शृङ्गारसूचकः" । 2. ಅವಜ್ಞೆ, ಅವಮಾನ, ತಿರಸ್ಕಾರ. "हेला स्त्रियामवज्ञायां विलासे वारयोषिताम्" मेदि० ।

हेलावुक ಹೇಲಾವುಕ (ಪುಂ) ಕುದುರೆಯ ಮಾರಾಟ ಮಾಡುವವನು.

हेलि ಹೇಲಿ (ಪುಂ) 1. ಸೂರ್ಯ, 2. ರತಿಕ್ರೀಡೆ.

हेवाक ಹೇವಾಕ (ಪುಂ) ಔತ್ಸುಕ್ಯ, ಉತ್ಸಾಹ, ಅತಿಶಯವಾದ ಅಭಿಲಾಷೆ.

हेवाकिन् ಹೇವಾಕಿನ್ (ವಿ०) ಅತಿಶಯವಾದ ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ, ಉತ್ಸಾಹದಿಂದಿರುವ. हेवाकोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५) । "जायन्ते महतामहो निरुपमप्रस्थानहेवाकिनाम्" ।

हेषा ಹೇಷಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕುದುರೆಯ ಶಬ್ದ. हेषृ (शब्दे) "अः" (३-३-१०३) । "रथाङ्गसंक्रीडितमश्वहेषा बृहन्ति मत्तद्विपबृंहितानि । सङ्घर्षयोगादिव मूर्च्छितानि ह्रादं निगृह्णन्ति न दुन्दुभीनाम्" किरा० १६-८ ।

हेषित ಹೇಷಿತ (ನಂ) ಅಶ್ವದ ಶಬ್ದ, ಕುದುರೆಯ ಕೂಗು. हेषृ (शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४) ।

हेषिन् ಹೇಷಿನ್ (ಪುಂ) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. हेषास्यास्ति — "इनिः" (५-२-११६) ।

हेहे ಹೇಹೇ (ಅವ್ಯ०) 1. ಸಂಬೋಧನೆ. 2. ಉಚ್ಚಕಂಠದಿಂದ ಕರೆಯುವುದು.

है ಹೈ (ಅವ್ಯ०) 1. ಸಂಬೋಧನೆ. 2. ಕರೆಯುವುದು. "है सम्बोधने आह्वाने होहोशब्दौ तथैतयोः" मेदि० ।

हैतुक ಹೈತುಕ (ವಿ०) 1. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು, ಸರಿಯಾದ ಕಾರಣ ತೋರಿಸಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು. हेतुना चरति—"ठक्" (४-४-८)। "त्रैविद्यो हैतुकस्तर्की नैरुक्तो धर्मपाठकः । त्रयश्चाश्रमिणः पूर्वे परिषत्स्याद्दशावरा" मनु० १२-१११। 2. ಮೀಮಾಂಸಕ. 3. ವಿಚಾರವಾದಿ, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡುವವನು, ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ನಿರ್ಣಯಿಸುವವನು. 4. ಪಾಷಂಡಿ, ಸಂಪ್ರದಾಯ ಮೀರಿ ನಡೆಯುವವನು.

हैम ಹೈಮ (ಪುಂ) 1. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "हैमो हेमकरो यज्ञः सर्वधारी परोत्तमः" भा० महाप्रा० । 2. ನೆಲಬೇವು.

(ನಂ) 3. ಮುಂಜಾನೆಯ ಮಂಜಿನ ಜಲ. (ವಿಂ) 4. ಹಿಮದಿಂದ ಉಂಟಾದ. "लब्धान्तरा सावरणेऽपि गेहे योगप्रभावो न च लक्ष्यते ते। बिभर्षि चाकारमनिर्वृतानां मृणालिनी हैममिवोपरागम्" रघु० १६-७। 5. ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ, ಬಂಗಾರದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. "तिर्यग्विसंसर्पिनखप्रभेण पादेन हैमं विलिलेख पीठम्" रघु० ६-१५। 6. ಹಿಮದಲ್ಲಿರುವ.

हैमन ಹೈಮನ (ಪುಂ) 1. ಮಾರ್ಗಶಿರ ಮಾಸ. (ಪುಂನಂ) 2. ಹೇಮಂತ ಋತು. (ವಿಂ) 3. ಹೇಮಂತ ಋತುವಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ. हेमन्ते साधुः — हेमन्त "अण्" वा तलोपश्च (४-३-२२)। "जह्नुराग्रथनमोक्षलोलुपं हैमनैर्निवसनैः सुमध्यमाः" रघु० १९-४१। 4. ಹೇಮಂತ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. हेमन्ते जातः। 5. ಹೇಮಂತ ಋತುವಿನಲ್ಲಿರುವ. "अभ्युत्थितस्याद्रिपतेर्नितम्बमर्कस्य पादा इव हैमनस्य" किरा० १७-१२। 6. ಹೇಮಂತ ಋತು ಸಂಬಂಧವಾದ. हेमन्तस्येदम्। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–मनी –ಮನೀ.** "प्रेम्णा मनःसु रजनीष्वपि हैमनीषु के शेरते स्म रसहासवतोषितेन" माघ० ६-७७। तलोपाभावे **हैमन्तम् ಹೈಮಂತಮ್.**

हैमन्त ಹೈಮಂತ (ಪುಂನಂ) 1. ಹೇಮಂತ ಋತು. हेमन्त "अण्" (४-३-१६)। (ವಿಂ) 2. ಹೇಮಂತ ಋತು ಸಂಬಂಧವಾದ. हेमन्तस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

हैमन्तिक ಹೈಮಂತಿಕ (ನಂ) 1. ಶಾಲಿಧಾನ್ಯ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಬತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯ. (ವಿಂ) 2. ಹೇಮಂತ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, –ಹುಟ್ಟಿದ.

हैमवत ಹೈಮವತ (ಪುಂ) 1. ಒಂದು ವಿಧ ವಿಷ. 2. ಒಂದು ದೇಶ. हिमवतोऽदूरभवो देशः "अण्" (४-२-७०)। (ನಂ) 3. ಭಾರತವರ್ಷ. (ವಿಂ) 4. ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ ಸಂಬಂಧವಾದ. हिमवतः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–वती –ವತೀ.**

हैमवती ಹೈಮವತೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಹಿಮವಂತನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಪಾರ್ವತಿ. हिमवतः अपत्यं स्त्री—हिमवत् "अण्" (४-१-९२)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ಗಂಗಾನದಿ. हिमवतः प्रभवति प्रथमं प्रकाशते—हिमवत् "अण्" (४-३-८३)। हिमवतः प्रभवति हैमवती गङ्गा सि० कौ०। 3. ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರೀ, ಘಂಟಾಮಣಿ ಸೊಪ್ಪು. 4. ಬಿಳಿಯ ಬಜೆ. 5. ಅಳಲೆ ಗಿಡ. "हैमवत्यद्रिजा स्वर्णक्षीरी शुक्लवचाऽभया" हेम०। 6. ಹೊಂಬಣ್ಣದ ದ್ರಾಕ್ಷಿ. 7. ಅಗಸೆ ಗಿಡ. 8. ರೇಣುಕೆಯೆಂಬ ಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. "(वचा) शुक्ला हैमवती" अम०।

हैयङ्गवीन ಹೈಯಂಗವೀನ (ನಂ) ಸದ್ಯಃ ಕಡೆದ ಬೆಣ್ಣೆ, ಮೊದಲದಿನದ ಹಾಲಿನಿಂದ ಕಡೆದ ಬೆಣ್ಣೆ, ನವನೀತ. ह्योगोदोहोद्भवम्—ह्योगोदोह—हियङ्गुरादेशः विकारार्थे "खञ्" च निपा० (५-२-२३)। "हैयङ्गवीनमादाय घोषवृद्धानुपस्थितान्। नामधेयानि पृच्छन्तौ वन्यानां मार्गशाखिनाम्" रघु० १-४५।

हैरिक ಹೈರಿಕ (ಪುಂ) ಚೋರ, ಕಳ್ಳ, ತಸ್ಕರ. हेरम् आसुरी माया तज्जानाति "ठक्"।

हैहय ಹೈಹಯ (ಪುಂ) ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನ, ಹೈಹಯ ದೇಶದ ದೊರೆ. हैहयाः तद्देशवासिनः—तेषां राजा—हैहय "अञ्" (४-१-१६६)। "धेनुवत्सहरणाच्च हैहयस्त्वं च कीर्तिमपहर्तुमुद्यतः" रघु० ११-७४।

हो ಹೋ (ಅವ್ಯಂ) 1. ಸಂಬೋಧನೆ. ह्वयते — ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) डोप्रत्ययः। 2. ಕರೆಯುವುದು. "हे है व्यस्तौ समस्तौ च हूतिसम्बोधनार्थयोः। हो हौ चैवंविधौ ज्ञेयौ सम्बुद्ध्याह्वानयोरपि" विश्व०। 3. ವಿಸ್ಮಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯ. "ननु हो मथना राघो घोरा नाथमहो नु न" किरा० १५-२०।

होड ಹೋಡ (ಪುಂ) ತೆಪ್ಪ, ನೀರನ್ನು ದಾಟಲು ಮರದ ದಿಮ್ಮಿಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತೇಲು ಚೌಕಟ್ಟು. होडते गच्छति — होडृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

होडृ ಹೋಡೃ (ಪುಂ) ತಸ್ಕರ, ಕಳ್ಳ, ಚೋರ.

होतृ ಹೋತೃ (ಪುಂ) 1. ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದ ಋತ್ವಿಕ್ಕು. जुहोति — हु (दानादनयोः) "तृन्" (उ० २-९५)। (ವಿಂ) 2. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮಾಡುವವನು, ಹೋಮ ಮಾಡುವವನು. "इति वादिन एवास्य होतुराहुतिसाधनम्। अनिन्द्या नन्दिनी नाम धेनुराववृते वनात्" रघु० १-८२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। "या सृष्टिः स्रष्टुराद्या वहति विधिहुतं या हविर्या च होत्री" शाकु० १-१। होत्री यजमानरूपा।

होत्र ಹೋತ್ರ (ನಂ) 1. ಆಜ್ಯ (ತುಪ್ಪ) ಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸು. हूयते — हु (दानादनयोः) "त्रन्" (उ० ४-१६७)। 2. ಹೋಮ.

होत्रिन् ಹೋತ್ರಿನ್ (ಪುಂ) ಹೋಮ ಮಾಡುವವನು, ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. होत्रमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)।

–त्री –ತ್ರೀ. ಯಜಮಾನರೂಪವಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಮೂರ್ತಿ. "या हविर्या च होत्री" शाकु० १-१ ।

होम ಹೋಮ (पुं०) ಒಂದು ಯಜ್ಞ. ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದು. ದೇವ ಯಜ್ಞ. हवनम् —हु (दानादनयोः) "मन्" (उ० १-१३७)। **ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು :** (1) ब्रह्मयज्ञः (अध्यापनम्) (2) पितृयज्ञः (तर्पणम्) (3) दैवयज्ञः (होमः) (4) भूतयज्ञः (बलिः) ಮತ್ತು (5) नृयज्ञः (अतिथिपूजनम्) ।

होमक ಹೋಮಕ (पुं०) ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. होम संज्ञायां "कन्" ।

होमकुण्ड ಹೋಮಕುಂಡ (न०) ಯಾಗದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಮಾಡಲು ನೆಲದಲ್ಲಿ ತೋಡಿರುವ ಗುಳಿ. होमार्थं कुण्डम् ।

होमधान्य ಹೋಮಧಾನ್ಯ (न०) ತಿಲ, ಎಳ್ಳು.

होमशाला ಹೋಮಶಾಲಾ (स्त्री०) ಯಜ್ಞಶಾಲೆ.

होमाग्नि ಹೋಮಾಗ್ನಿ (पुं०) ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸುವ ಅಗ್ನಿ.

होमि ಹೋಮಿ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. हूयते अस्मिन् —हु (दानादनयोः) "इन्" मुडागमश्च । 2. ಘೃತ, ಆಜ್ಯ, ತುಪ್ಪ. हूयतेऽनेन —हु "इन्" मुडागमश्च । "होमिर्ना पावके घृते" मेदि० । 3. ಜಲ, ನೀರು.

होमिन् ಹೋಮಿನ್ (पुं०) ಹೋಮಮಾಡುವವನು, ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. होमोऽस्यास्ति —होम "इनिः" (५-२-११५)। जुहोति—हु (दानादनयोः) "मिनिः" (उ० ३-८४)। इति निपा० इति वा।

होम्य ಹೋಮ್ಯ (न०) 1. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. होमाय हितम् —होम "यत्" (५-१-५) । 2. ಹೋಮದ ದ್ರವ್ಯ, ಹೋಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಮತ್ತು ಹೋಮ ಸಂಬಂಧವಾದ ದ್ರವ್ಯ.

होरा ಹೋರಾ (स्त्री०) 1. ಲಗ್ನ, ಮೇಷ ವೃಷಭ ಮೊದಲಾದ ರಾಶಿಗಳ ಉದಯ. हुल्यते —हुल (हिंसासंवरणयोः) "घञ्" (३-३-१९) । रलयोरभेदः। 2. ರಾಶಿಯ ಅರ್ಧಭಾಗ. 3. ರೇಖೆ, ಗೆರೆ, ಒಂದು ಗುರುತು. 4. ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರ. "होरा लग्नेऽपि राश्यर्धे रेखाशास्त्रभिदोरपि" मेदि० ।

होलक ಹೋಲಕ (पुं०) ಅರ್ಧ ಹುರಿದಿರುವ ಶಮೀಧಾನ್ಯ, ಹುಲ್ಲಿನ ಕಾವಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಮಾತ್ರ ಹುರಿದಿರುವ ಉದ್ದು ಕಡಲೆ ಮೊದಲಾದ ಸಿಪ್ಪೆಯ ಧಾನ್ಯ. "अर्धपक्वैः शमीधान्यैः तृणभ्रष्टैश्च होलकः । होलकोल्पानिलो मेदः कफदोषश्रमापहः ।। भवेद्यो होलको यस्य स च तत्तद्गुणो भवेत्" भावप्र० ।

होलाका ಹೋಲಾಕಾ (स्त्री०) ವಸಂತೋತ್ಸವ, ಹೋಳಿ ಹಬ್ಬ. हु (दानादनयोः) "विच्" (३-२-७५) । हुं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३) । संज्ञायां कन् ।

होहौ ಹೋಹೌ (अव्य०) 1. ಸಂಬೋಧನೆ. हूयतेऽनेन—ह्वेञ् "डौः"। 2. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆಯುವುದು. "हैहै सम्बोधने हूतौ होहौ शब्दौ तथैतयोः" मेदि० ।

हौतृक ಹೌತೃಕ (वि०) ಹೋತೃವಿನಿಂದ ಬಂದ, ಹೋತೃ ಸಂಬಂಧವಾದ. होतुरागतम्—होतृ "ठञ्" (४-३-७८)।

हौत्र ಹೌತ್ರ (वि०) ಹೋತೃಸಂಬಂಧವಾದ. होतुरिदम् "अण्" (४-३-१२०) ।

ह्नव ಹ್ನವ (पुं०) ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು, ಮರೆಮಾಚುವುದು, ಬಚ್ಚಿಡುವುದು. ह्नुङ् (अपनयने) "घञ्" (३-३-१८)।

ह्नुति ಹ್ನುತಿ (स्त्री०) ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು, ಬಚ್ಚಿಡುವುದು, ಮರೆಮಾಚುವುದು. ह्नुङ् (अपनयने) "क्तिन्" (३-३-९४) ।

ह्मल–चलने (भ्वा० पर० अक० से०)। ह्मलति । जह्माल। ह्मलिता। ह्मलिष्यति। ह्मलतु। अह्मलत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಚಲಿಸು.

कृत्सु :—ह्मलितव्यम्। ह्मलनीयम्। ह्मलितः। ह्मलितवत्। ह्मलत्। ह्मलितम्। ह्मलनम्।

ह्यस् ಹ್ಯಸ್ (अव्य०) ಕಳೆದ ದಿನ, ಹಿಂದಿನ ದಿನ, ನಿನ್ನೆಯ ದಿನ. यातमहः पृषो०। "ह्योऽतीते (अहनि)" अम०।

ह्यस्तन ಹ್ಯಸ್ತನ (वि०) ನಿನ್ನೆಯ ದಿನದ, ನಿನ್ನೆದಿನ ನಡೆದ. ह्यो भवम्— ह्यस् "ट्युः" (४-३-२३) ।

ह्यस्त्य ಹ್ಯಸ್ತ್ಯ (वि०) ನಿನ್ನೆಯ ದಿನದ, ನಿನ್ನೆದಿನ ನಡೆದ. ह्यो भवम् "त्यप्" वा (४-२-१०५) । पक्षे ह्यस्तनम् ಹ್ಯಸ್ತನವು.

ह्रणीया ಹ್ರಣೀಯಾ (स्त्री०) ನಿಂದೆ, ಆಕ್ಷೇಪಣೆ, ದೋಷಾರೋಪ.

ह्रद ಹ್ರದ (पुं०) ನೀರಿನ ಮಡು, ಆಳವಾದ ನೀರಿನ ಮಡು, ಬಹಳ ಆಳವಾದ ಜಲಾಶಯ. ह्रादते ह्राद (अव्यक्ते शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। "ह्रदे गभीरे हृदि चावगाढे शंसन्ति कार्यावतरं हि सन्तः" नैष० ३-५३ ।

ह्लदग्रह ಹ್ರದಗ್ರಹ (पुं०) ಮೊಸಳೆ. ह्लदस्य ग्रहः।

ह्लदिनी ಹ್ರದಿನೀ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. ह्लदोऽस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "तच्छुद्धयेऽतिविषवीर्यविलोलजिह्वमुच्चाटयिष्यदुरगं विहरन् ह्लदिन्याम्" भाग० २-७-२८।

ह्लसिमन् ಹ್ರಸಿಮನ್ (पुं०) ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವಿಕೆ, ತುಂಡಾಗಿರುವಿಕೆ. ह्लस्वस्य भावः वा "इमनिच्" (५-१-१२२)। वकारस्य लोपः (६-४-१५६)।

ह्लसिष्ठ ಹ್ರಸಿಷ್ಠ (वि०) ಬಹಳ ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬಹಳ ತುಂಡಾಗಿರುವಿಕೆ. अयमेषाम् अतिशयेन ह्लस्वः — ह्लस्व "इष्ठन्" (५-३-५५)। वकारस्य लोपः (६-४-१५६)।

ह्लसीयस् ಹ್ರಸೀಯಸ್ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ತುಂಡಾಗಿರುವ ಒಂದು ವಸ್ತು. अयमनयोरतिशयेन ह्लस्वः—ह्लस्व "ईयसुन्" (५-३-५७)। वकारलोपः (६-४-१५६)।

ह्लस्व ಹ್ರಸ್ವ (पुं०) 1. ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ. ह्लस (शब्दे) "वः" बाहु०। 2. ಏಕಮಾತ್ರಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬಹುದಾದ ಸ್ವರವರ್ಣ. "एकमात्रो भवेद्ध्रस्वः"। (न०) 3. ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣ, ಸಣ್ಣ ಅಳತೆ. "अनुदीर्घ महद्ध्रस्वम्"। (वि०) 4. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ, ತುಂಡಾಗಿರುವ, ಸಣ್ಣದಾದ, ಪುಟ್ಟದಾದ.

ह्लस्वगवेधुका ಹ್ರಸ್ವಗವೇಧುಕಾ (स्त्री०) 1. ಜೋಳಂಗಡಲೆ. 2. ಹೀರೆ ಗಿಡ.

ह्लस्वदर्भ ಹ್ರಸ್ವದರ್ಭ (पुं०) ಬಿಳಿಯ ದರ್ಭೆ.

ह्लस्वफला ಹ್ರಸ್ವಫಲಾ (स्त्री०) ಜಂಬೂವೃಕ್ಷ, ನೇರಿಳೆ ಮರ.

ह्लस्वमूल ಹ್ರಸ್ವಮೂಲ (पुं०) ಕೆಂಪುಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು.

ह्लस्वा ಹ್ರಸ್ವಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಡುಹೆಸರಿನ ಗಿಡ. 2. ಜೋಳಂಗಡಲೆ. 3. ಹೀರೆ ಗಿಡ. 4. ಗಿಡ್ಡ ಹೆಂಗಸು, ಕುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು.

ह्लस्वाग्नि ಹ್ರಸ್ವಾಗ್ನಿ (पुं०) ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. ह्लस्वोऽग्निरस्मात्।

ह्लस्वाङ्ग ಹ್ರಸ್ವಾಂಗ (पुं०) ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ. ह्लस्वान्यङ्गानि यस्य।

ह्लाद ಹ್ರಾದ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. ह्लाद (अव्यक्ते शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। "सङ्घर्षयोगादिव मूर्च्छितानि ह्लादं निगृह्णन्ति न दुन्दुभीनाम्" किरा० १६-८। "ह्लादेन गजघण्टानां शङ्खानां निनदेन च" भा० द्रोण०। 2. ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

ह्लादत् ಹ್ರಾದತ್ (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವ. ह्लाद (अव्यक्ते शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಅರಚುತ್ತಿರುವ, ಗದ್ದಲಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –न्ती –ನ್ತೀ.

ह्लादन ಹ್ರಾದನ (न०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು, ಗರ್ಜಿಸುವುದು. ह्लाद (अव्यक्ते शब्दे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅರಚುವುದು, ಕಿರಿಚುವುದು, ಗದ್ದಲಮಾಡುವುದು. (वि०) 3. ಶಬ್ದಮಾಡುವ, ಗರ್ಜಿಸುವ, ಭೋರ್ಗರೆಯುವ. ह्लाद "ल्युः" (३-१-१३४)।

ह्लादनीय ಹ್ರಾದನೀಯ (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಶಬ್ದಮಾಡಬಹುದಾದ. ह्लाद (अव्यक्ते शब्दे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। ह्लादितव्यः ಹ್ರಾದಿತವ್ಯಃ.

ह्लादित ಹ್ರಾದಿತ (वि०) 1. ಅವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದಮಾಡಿದವನು. ह्लाद (अव्यक्ते शब्दे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಅರಚಿದ, ಕಿರಿಚಿದ. (न०) 3. ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು. 4. ಅರಚುವುದು, ಕಿರಿಚುವುದು.

ह्लादिन् ಹ್ರಾದಿನ್ (वि०) ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಶಬ್ದಮಾಡುವ, ಸದ್ದುಮಾಡುವ. ह्लादोऽस्यास्ति — ह्लाद "इनिः" (५-२-११५)। "रथाः पञ्चशताश्चान्ये ह्लादिनश्च सुवर्मिणः" भा० कर्ण०।

ह्लादिनी ಹ್ರಾದಿನೀ (स्त्री०) 1. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. ह्लादने--ह्लाद (अव्यक्ते शब्दे) "णिनिः" (३-२-७८)। "ह्लादिनी वज्रमस्त्री स्यात्" अम०। 2. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. "ह्लादिन्य इव मेघेभ्यः शल्यस्य न्यपतन् शराः" भा० शल्य०। 3. ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ, ಆನೆಬೇಲ. "महेरणा कुन्दुरुकी सल्लकी ह्लादिनीति च" अम०। 4. ನದಿ, ಹೊಳೆ. "तटिनी ह्लादिनी धुनी" अम०। "ह्लादिनी वज्रतडितोः" मेदि०।

ह्लास ಹ್ರಾಸ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ, ಸದ್ದು. ह्लस (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು, ಕ್ಷಯಹೊಂದುವುದು. "अन्ये कृतयुगे धर्मास्त्रेतायां द्वापरेऽपरे। अन्ये कलियुगे नृणां युगह्लासानुरूपतः" मनु० १-८५।

ह्लिणीया ಹ್ರಿಣೀಯಾ (स्त्री०) 1. ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ 2. ನಿಂದೆ, ಅಕ್ಷೇಪಣೆ, ದೋಷಾರೋಪ.

ह्री ಹ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಲಜ್ಜೆ, ತಪ್ಪುಮಾಡಿದ ಅರಿವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ನಾಚಿಕೆ, ಹಿರಿಯರಲ್ಲಿ ಮರ್ಯಾದೆ ಮೀರಿ ನಡೆದುದರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನಾಚಿಕೆ. ह्री (लज्जायाम्) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "तं विचिन्त्य विनयव्ययं ह्रिया न स्म वेद करवाणि कीदृशम्" नैष० १८-३१। 2. ಲಜ್ಜೆ, ಅವಮಾನ, ನಾಚಿಕೆ. "वासरे विरहनिःसहा निशां कान्तसङ्गसमयं समैहत। सा ह्रिया निशि पुनर्दिनोदयं वाञ्छति स्म पतिकेलिलज्जिता" नैष० १८-५५। 3. ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಗರ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

ह्रीका ಹ್ರೀಕಾ (स्त्री०) 1. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. ह्री (लज्जायाम्) "कन्" दीर्घः रेफस्य वा लः (उ० ३-४८)। पक्षे **ह्लीका ಹ್ಲೀಕಾ**. 2. ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ, ಅವಮಾನ.

ह्रीकु ಹ್ರೀಕು (पुं०) 1. ಮುಳ್ಳುಗಸೆ ಗಿಡ, ಸಾರಣೆ ಗಿಡ. 2. ಅರಗು. (वि०) 3. ನಾಚಿಕೆಗೊಂಡವನು, ಲಜ್ಜೆಯುಂಟಾದವನು. ह्री (लज्जायाम्) "कुक्" धातोः रेफस्य वा लः (उ० ३-८५)। पक्षे **ह्लीकुः ಹ್ಲೀಕುಃ**.

ह्रीजित ಹ್ರೀಜಿತ (वि०) ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. ह्रिया जितः।

ह्रीण ಹ್ರೀಣ (वि०) ಲಜ್ಜೆಯುಂಟಾದವನು, ನಾಚಿಕೆಗೊಂಡವನು. ह्री (लज्जायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। वा "नः" (८-२-५५)। पक्षे **ह्रीतः ಹ್ರೀತಃ**. "ह्रीणा च स्मयमाना च नमयन्ती पुनर्मुखम्। दमयन्ती मुदे पत्युरुच्चैरप्यभवत्तदा" नैष० २०-५२।

ह्रीबेर ಹ್ರೀಬೇರ (न०) ಮುಡಿವಾಳ.

ह्रीमत् ಹ್ರೀಮತ್ (वि०) 1. ಲಜ್ಜೆಯುಳ್ಳವನು, ನಾಚಿಕೆಗೊಂಡವನು. ह्रीरस्यास्ति—ह्री "मतुप्" (५-२-९४)। "व्रीडमेति न तव प्रियं वदन् ह्रीमतात्रभवतैव भूयते" माघ० १४-२। 2. ಸಂಕೋಚವುಳ್ಳವನು. "ह्रीमानभूद्भूमिधरो हरेण त्रैलोक्यवन्द्येन कृतप्रणामः" कुमा० ७-५४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मती –ಮತೀ**. "ह्रीमती व्यतरदुत्तरं वधूः पाणिपङ्करुहि दर्पणार्पणाम्" नैष० १८-१२६।

ह्रेतव्य ಹ್ರೇತವ್ಯ (वि०) 1. ಲಜ್ಜೆ ಪಡಬೇಕಾದ, ನಾಚಿಕೆ ಪಡಬೇಕಾದ. 2. ಲಜ್ಜೆ ಪಡಬಹುದಾದ. 3. ನಾಚಿಕೆ ಪಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. ह्री (लज्जायाम्) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **ह्रयणीयः ಹ್ರಯಣೀಯಃ**.

ह्रेपण ಹ್ರೇಪಣ (न०) ಲಜ್ಜೆಗೊಳಿಸುವುದು, ನಾಚಿಕೆಗೊಳಿಸುವುದು, ಅವಮಾನಪಡಿಸುವುದು. ह्री (लज्जायाम्) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

ह्रेपणीय ಹ್ರೇಪಣೀಯ (वि०) 1. ನಾಚಿಕೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನಾಚಿಕೆಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 3. ನಾಚಿಕೆಪಡಿಸಬೇಕಾದ. ह्री (लज्जायाम्) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **ह्रेपयितव्यः ಹ್ರೇಪಯಿತವ್ಯಃ**.

ह्रेपयत् ಹ್ರೇಪಯತ್ (वि०) ಲಜ್ಜೆಯುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ನಾಚಿಕೆಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. ह्री (लज्जायाम्) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "ह्रेपयन्नहिमतेजसं त्विषा स त्वमित्थमुपपन्नपौरुषः" किरा० १३-४१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ**. "शानच्" (३-२-१२४)। **ह्रेपयमाणः ಹ್ರೇಪಯಮಾಣಃ**.

ह्रेषा ಹ್ರೇಷಾ (स्त्री०) ಕುದುರೆಯ ಶಬ್ದ, ಕುದುರೆಯು ಕೂಗುವ ಶಬ್ದ, ಕುದುರೆಯ ಕೆನೆತ. ह्रेषृ (अव्यक्ते शब्दे) "अः" (३-३-१०३)। "कश्यं तु मध्यमश्वानां हेषा ह्रेषा च निस्वनः" अम०।

ह्लाद ಹ್ಲಾದ (पुं०) ಆಹ್ಲಾದ, ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ. ह्लादी (सुखे च) "घञ्" (३-३-१८)।

ह्लादन ಹ್ಲಾದನ (न०) 1. ಸಂತೋಷಪಡುವುದು, ಆನಂದಪಡುವುದು. ह्लादी (सुखे च) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು, ಆನಂದವುಂಟುಮಾಡುವುದು. ह्लादी + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ, ಆನಂದವುಂಟುಮಾಡುವ. ह्लादी + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

ह्लादनीय ಹ್ಲಾದನೀಯ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಬೇಕಾದ. ह्लादी (सुखे च) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಬಹುದಾದ. 3. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 4. ಸಂತೋಷಪಡಬಹುದಾದ. 5. ಸಂತೋಷಪಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 6. ಸಂತೋಷಪಡಬೇಕಾದ. ह्लादी "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **ह्लादितव्यः ಹ್ಲಾದಿತವ್ಯಃ**, **ह्लादयितव्यः ಹ್ಲಾದಯಿತವ್ಯಃ**.

ह्लादमान ಹ್ಲಾದಮಾನ (वि०) ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ, ಆನಂದಪಡುತ್ತಿರುವ. ह्लादी (सुखे च) "शानच्" (३-२-१२४)। ह्लादी+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। **ह्लादयत् ಹ್ಲಾದಯತ್**. ಆನಂದಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ.

ह्लादित ಹ್ಲಾದಿತ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಟ್ಟಿರುವ. ह्लादी (सुखे च) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗಿರುವ. ह्लादोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 3. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ह्लाद + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

ह्लादिन् ಹ್ಲಾದಿನ್ (वि०) 1. ಆನಂದವುಳ್ಳ, ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. ह्लादोऽस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ. ह्लादी (सुखे च) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–दिनी –ದಿನೀ.**

ह्लादिनी ಹ್ಲಾದಿನೀ (स्त्री०) 1. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. 2. ತಟಿತ್ತು, ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. "ह्लादिनी वज्र-तडितोः" मेदि०।

ह्लीका ಹ್ಲೀಕಾ (स्त्री०) 1. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. 2. ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ. ह्री (लज्जायाम्) "कन्" दीर्घः रस्य वा लः (उ० ३-४८)। पक्षे **ह्रीका ಹ್ರೀಕಾ.**

ह्लीकु ಹ್ಲೀಕು (पुं०) 1. ಮುಳ್ಳಗಸೆ ಗಿಡ, ಸಾರಣೆ ಗಿಡ. 2. ಅರಗು. 3. ತವರ. ह्री (लज्जायाम्) "कुक्" धातोः रेफस्य वा लः (उ० ३-८५)। पक्षे **ह्रीकुः ಹ್ರೀಕುಃ.**

ह्वयत् ಹ್ವಯತ್ (वि०) 1. ಕರೆಯುತ್ತಿರುವ, ಹೆಸರು ಹಿಡಿದು ಕೂಗುತ್ತಿರುವ. ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಮೇಲಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸರಿಸಮಾನವಾಗಲು ಸ್ಪರ್ಧಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **–मानः –ಮಾನಃ.**

ह्वातव्य ಹ್ವಾತವ್ಯ (वि०) 1. ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಕರೆಯಬೇಕಾದ. 3. ಕರೆಯಬಹುದಾದ. ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **–नीयः –ನೀಯಃ.** 4. ಸ್ಪರ್ಧಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಸ್ಪರ್ಧಿಸಬಹುದಾದ.

ह्वान ಹ್ವಾನ (न०) 1. ಕರೆಯುವುದು, ಹೆಸರು ಹಿಡಿದು ಕೂಗುವುದು. 2. ಕರೆಯುವುದು, ಆಹ್ವಾನ ಕೊಡುವುದು. 3. ವಿವಾದಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು. 4. ಸರಿಸಮಾನವಾಗಲು ಮೇಲಾಟವಾಡುವುದು. ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "ल्युट्" (३-३-११५)।

ह्वेञ् – स्पर्धायां शब्दे च (भ्वा० उभ० सक० अनि०)।

ह्वयति, ह्वयते। जुहाव जुहुवतुः जुहुवुः।
जुहोथ / जुहविथ जुहुवथुः जुहुव।
जुहाव / जुहव जुहुविव जुहुविम।
जुहुवे जुहुवाते जुहुविरे।
जुहुविषे जुहुवाथे जुहुविढ्वे।
जुहुवे जुहुविवहे जुहुविमहे।
ह्वाता ह्वातारौ ह्वातारः।
ह्वास्यति, –ते। ह्वायतु, –ताम्।
अह्वयत्, अह्वयत।

1. ಕರೆ, ಆಹ್ವಾನಕೊಡು. 2. ಹೆಸರುಹಿಡಿದು ಕರೆ. "तां पार्वतीत्याभिजनेन नाम्ना बन्धुप्रियां बन्धुजनो जुहाव। उमेति मात्रा तपसो निषिद्धा पश्चादुमाख्यां सुमुखी जगाम" कुमा० १-२६।

कर्मणि :—हूयते। जुहुवे। ह्वायिता। हूयताम् ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—ह्वातव्यः। ह्वानीयः। ह्वेयः। हूतः। हूतवान्। ह्वयत्, –न्ती। हूयमानः। हुतम्। ह्वानम्। हूत्वा। आहूय। "आहूय रामं विनयाभिराममाविः प्रमोदः प्रभुरेवमूचे। तवोत्तमाङ्गे मुकुटं विधातुमह्नाय तिष्ये दिवसे यतिष्ये" चं० रा०।

ह्वेय ಹ್ವೇಯ (वि०) 1. ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ, 2. ಕರೆಯಬೇಕಾದ. 3. ಕರೆಯಬಹುದಾದ. ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "यत्" (३-१-९७)। 4. ಸ್ಪರ್ಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಮೇಲಾಟ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 6. ಮೇಲಾಟವಾಡಬಹುದಾದ.

इति "ह" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

SAMSKRITA-KANNADA DICTIONARY

परिशिष्टभागः

I. ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿರುವ ಹೊಸ ಪದಗಳು.

II. ನಿಘಂಟುಗಳು ಮತ್ತು ನಿಘಂಟುಕಾರರು.

III. ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪದಗಳು.

श्री:

श्रीमते हयग्रीवाय नमः

परिशिष्टम् १

ಪರಿಶಿಷ್ಟ ೧

APPENDIX I

ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾಙ್ಮಯರತ್ನಾಕರವು ಅಪಾರವಾದುದು. ಆದರ ಇಯತ್ತೆಯನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲು ಯಾರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದು. ಗಭೀರವಾದ ಈ ರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ಅವಗಾಹನ ಮಾಡಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅಕ್ಷಯವಾದ ಶಬ್ದರತ್ನರಾಶಿಗಳು ಸಿಗುತ್ತಲೇ ಇರುವುವು. ಸಂಸ್ಕೃತ ನಿಘಂಟನ್ನು ಬರೆಯುವ ಯಾರಾದರೂ ನಿಘಂಟು ಪರಿಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತೆಂದು ಸಮಾಧಾನಪಡುವಂತಿಲ್ಲ. ಈ ಅಪಾರಶಬ್ದರಾಶಿಗೆ ಇಯತ್ತೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ವ್ಯಾಕರಣಮಹಾಭಾಷ್ಯಕಾರರಾದ ಪತಂಜಲಿಮುನಿಯು "बृहस्पतिरिन्द्राय दिव्यं वर्षसहस्रं शब्दपारायणं प्रोवाच-नान्तं जगाम" ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಪ್ರಾಯೌಗಿಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವಿವರಣ ಕೊಟ್ಟು ಸಮಗ್ರವಾಯಿತೆಂದು ಸಮಾಧಾನಪಡುವುದಾದರೂ ಇನ್ನೂ ಅಂತಹ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಕೆಲವು ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯವೆಂದು ತೋರಿದುದರಿಂದ ಪರಿಶಿಷ್ಟ I ರಲ್ಲಿ ಆ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ.

परिशिष्टम् १

अ

अटाटचमान ಅಟಾಟ್ಯಮಾನ (वि०) ಬಹಳವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅತಿಯಾಗಿ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ. अट (गतौ)+यङ् (वा० ७-४-८२)। "शानच्" (३-२-१२४)। "अटाटचमानोऽरण्यानीं ससीतः सहलक्ष्मणः" भट्टि० ४-२।

अतिशयालु ಅತಿಶಯಾಲು (वि०) ಮೀರುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. अति+शीङ् (स्वप्ने) "आलुच्" (वा० ३-२-१५८)। "प्रासादशोभातिशयालुभिः पथि प्रभोर्निवासाःपटवेश्मभिर्बभुः" माघ० १२-६३।

अधीयत् ಅಧೀಯತ್ (वि०) ಸುಖವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ, ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ ಜಪಿಸುವ. अधि+इङ् (अध्ययने) कर्तरि "शतृ" (३-२-१३०)। "अधीयन्नात्मविद् विद्यां धारयन् मस्करिव्रतम्" भट्टि० ५-६३।

अधीयान ಅಧೀಯಾನ (वि०) ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. अधि+इङ्(अध्ययने)"शानच्" (३-२-१२४)।

अध्यापयितृ ಅಧ್ಯಾಪಯಿತೃ (वि०) ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸುವವನು, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವವನು. अधि+इङ् (अध्ययने)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)।

अध्येतृ ಅಧ್ಯೇತೃ (वि०) ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವವನು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. अधि+इङ् (अध्ययने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –त्री – ತ್ರೀ.

अनुकम्पिन् ಅನುಕಂಪಿನ್ (वि०) ದಯೆಯುಳ್ಳವನು, ದಯೆತೋರಿಸುವವನು. अनु+कपि (चलने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अनुगर्जन ಅನುಗರ್ಜನ (न०) ಪ್ರತಿಶಬ್ದಕೊಡುವುದು, ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸುವುದು.

अनुगर्जित ಅನುಗರ್ಜಿತ (न०)1. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ, ಮರುದನಿ, ಮಾರ್ದನಿ. अनुसृत्य गर्जितम्। अनु+गर्ज (शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "अनुगर्जितसन्दिग्धाः करणैर्मुरजस्वनाः" कुमा० ६-४०। (वि०) 2. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಎದುರುಶಬ್ದಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+गर्ज कर्म० "क्तः" (३-२-१२२)।

अनुमोदिन् ಅನುಮೋದಿನ್ (वि०) ಅನುಮೋದಿಸುವವನು, ಸಮ್ಮತಿಸುವವನು, ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡುವವನು. अनुमोदते—अनु+मुद (हर्षे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अनुयान ಅನುಯಾನ (न०) ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗುವುದು, ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವುದು. अनु+या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुयोग ಅನುಯೋಗ (पुं०) ಪ್ರಯತ್ನ. अनु+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "न दैवमिति सञ्चिन्त्य त्यजेन्नोद्योगमात्मनः। अनुयोगं विना तैलं तिलानां नोपजायते" पञ्चतं० २-१४७।

अपजानान ಅಪಜಾನಾನ (वि०) ಅಪಹ್ನವ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮರೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮರೆಮಾಚುತ್ತಿರುವ. अप+ज्ञा (अवबोधने) "शानच्" (३-२-१२४)। "आत्मानमपजानानः शशमात्रोऽनयद्दिनम्" भट्टि० ८-२६।

अपवृत्त ಅಪವೃತ್ತ (वि०) ಕೆಳಮುಖವಾದ, ತಲೆಕೆಳಗಾದ. अप+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "संसक्तत्रुटितविवर्तितान्त्रजालव्याकीर्णस्फुरदपवृत्तरुण्डमुण्डाः" मालती० ३-१७।

अपाक्य ಅಪಾಕ್ಯ (वि०) ಪಾಕಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲದ, ಬೇಯಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲದ. डु पचष् (पाके) "ण्यत्" (३-१-१२४)। न० त०। "पितॄणां कुरुषे कार्यमपाक्यैः स्वादुभिः फलैः" भट्टि० ६-६३।

अमितम्पच ಅಮಿತಂಪಚ (वि०) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವವನು, ಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜನಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಭೋಜನ ಮಾಡಿಸಲು ಹೆಚ್ಚು ಆಹಾರವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವವನು. अमितं पचति—डु पचष् (पाके) "खश्" (३-२-३४)। "अमितम्पचमीशानं सर्वभोगिणमुत्तमम्। आवयोः पितरं विद्धि ख्यातं दशरथं भुवि" भट्टि० ६-९७।

अरिसूदन ಅರಿಸೂದನ (वि०) ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವವನು. अरीन् सूदयति—षूद (क्षरणे)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

अर्चत् ಅರ್ಚತ್ (वि०) ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿರುವ. अर्च (पूजायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –न्ती – ನ್ತೀ.

अर्चनीय ಅರ್ಚನೀಯ (वि०) 1. ಪೂಜೆಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪೂಜೆಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಪೂಜೆಮಾಡಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. अर्च (पूजायाम्) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:" (३-१-९६)। **-यितव्य: -ಯಿತವ್ಯಃ.**

अर्चयत् ಅರ್ಚಯತ್ (वि०) ಪೂಜೆಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. अर्च (पूजायाम्) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **-यमान: -ಯಮಾನಃ.**

अर्चितव्य ಅರ್ಚಿತವ್ಯ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪೂಜಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 3. ಪೂಜಿಸಬೇಕಾದ. अर्च (पूजायाम्) "तव्य:" (३-१-९६)।

अर्जत् ಅರ್ಜತ್ (वि०) ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಿರುವ. अर्ज (अर्जने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -ನ್ತೀ.**

अर्जनीय ಅರ್ಜನೀಯ (वि०) 1. ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಸಂಪಾದಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಸಂಪಾದಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. अर्ज (अर्जने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:" (३-१-९६)। **अर्जितव्यम् ಅರ್ಜಿತವ್ಯಮ್.**

अर्ज्य ಅರ್ಜ್ಯ (वि०) 1. ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕಾದ. अर्ज (अर्जने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अल्पम्पच ಅಲ್ಪಂಪಚ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪಮಾತ್ರ ಪಾಕಮಾಡುವವನು, ಕೊಂಚ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವವನು (ಅಲ್ಪಾಹಾರದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡುವವನು). अल्पं पचति—डु पचष् (पाके) "खश्" (३-२-३४)। मुमागम:। "ऐव विद्वन् पितु: कामात्पान्तावल्पम्पचान्मुनीन्" भट्टि० ६-९६।

अवकल्कन ಅವಕಲ್ಕನ (न०) ಮಿಶ್ರಣ, ಬೆರಕೆ.

अवश्यपाव्य ಅವಶ್ಯಪಾವ್ಯ (वि०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಂತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧಮಾಡಬೇಕಾದ. अवश्य + पूङ् (पवने) "ण्यत्" (३-१-१२५)। "अवश्यपाव्यं पवसे कच्चित् त्वं देवभाग्यविः" भट्टि० ६-६४।

अव्यर्ण ಅವ್ಯರ್ಣ (वि०) ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ. न व्यर्ण:। "अव्यर्णो गिरिकूटाभानभ्यर्णानादिदद्द्रुतम्" भट्टि० ९-१९।

आ

आखुयान ಆಖುಯಾನ (पुं०) ಮೂಷಿಕ ವಾಹನನಾದ ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. "द्वैमातुर: परशुभृदाखुयानो गणाधिप:" वैज०।

आखोर ಆಖೋರ (पुं०) ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲ, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. "पुष्पकालोऽपीष्ममस्त्री ग्रीष्मस्त्वाखोर ऊष्मक:" वैज०।

आख्यायनी ಆಖ್ಯಾಯನೀ (स्त्री०) ಸಂದೇಶ, ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸಿದ ಬಾಯಿಮಾತು. "आख्यायनी तु सन्देशो दिष्टं संवदनं च तत्" वैज०।

आगर्जत् ಆಗರ್ಜತ್ (वि०) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಗರ್ಜನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಉಚ್ಚಕಂಠದಿಂದ ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. आ + गृज (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "आगर्जद्गिरिकुञ्जकुञ्जरघटानिस्तीर्णकर्णज्वरज्यानिर्घोषममन्ददुन्दुभिरवैराध्मातमुज्जृम्भयन्" उ० रा० ५-६।

आग्नीध्र ಆಗ್ನೀಧ್ರ (पुं०) ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನುವಿನ ಪುತ್ರನಾದ ಪ್ರಿಯವ್ರತರಾಜನ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. ["द्वीप" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आघ्नान ಆಘ್ನಾನ (वि०) ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರುವ. आ + हन (हिंसागत्यो:) "शानच्" (३-२-१२४)। उपधालोप: (६-४-९८)। कुत्वम् (७-३-५४)। "आघ्नान इव सन्दीप्तैरलातै: सर्वतो मुहु:" भट्टि० ८-१५।

आचाम्य ಆಚಾಮ್ಯ (न०) ಆಚಮನ. आ + चमु (अदने) "ण्यत्" (३-१-१२६)। "आचाम्यं सन्ध्ययो: कच्चित् सम्यक् ते न प्रहीयते" भट्टि० ६-६५।

आच्छिन्दत् ಆಚ್ಛಿಂದತ್ (वि०) ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಅಪಾಯದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ ಕರೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. आ + छिदिर् (द्वैधीकरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "राहोश्चन्द्रकलामिवाननचरीं दैवात्समासाद्य मे दस्योरस्य कृपाणपातविषयादाच्छिन्दत: प्रेयसीम्" मालती० ५-२८।

आजानिक ಆಜಾನಿಕ (वि०) ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ, ಸಹಜವಾದ. जननं जन: — न जनोऽजन: — अजनेन निर्वृत्त: "ठक्" (५-१-७९)। "विशेषतीर्थैरिव जह्नुनन्दिनी गुणैरिवाजानिकरागभूमिता" नैष० १५-५४।

आजिहान ಆಜಿಹಾನ (वि०) ಬರುತ್ತಿರುವ. आ + ओहाङ् (गतौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "अद्राक्षुराजिहानं ते स्मरमग्रेसरं सुरा:" नैष० १७-१४।

आटरूष ಆಟರೂಷ (पुं०) ಆಡುಸೋಗೆ ಸೊಪ್ಪು. "वासके त्वाटरूष: स्यात् सिंहास्यो वाजिदन्तक:" वैज०।

आतिपातिक ಆತಿಪಾತಿಕ (वि०) ಸದ್ಯಃ ವಿಕ್ರಯಿಸಬೇಕಾದ, ಕೂಡಲೇ ಮಾರಾಟವಾಗಬೇಕಾದ, ಕಾಲಾತಿಕ್ರಮವನ್ನು ಸಹಿಸದಿರುವ (ತರಕಾರಿ ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾ

ದುವು). "आतिपातिकानां पण्यानामन्यत्र विक्रयमित्य-विरोधेनानुशयो देयः" अर्थशा० ३-१५।

आददान ಆದದಾನ (वि०) ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. आ+डु दाञ् (दाने) "शानच्" (३-२-१२४)। "जलाभिलाषी जलमाददानां छायेव तां भूपतिरन्वगच्छत्" रघु० २-६।

आदेशित ಆದೇಶಿತ (वि०) ಆದೇಶ ಹೊಂದಿರುವವನು, ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದವನು. आदेशोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "आदेशितामप्यवलोक्य मन्दं मन्दं नलस्यैव दिशा चलन्तीम्" नैष० १४-३८।

आधानिक ಆಧಾನಿಕ (न०) ಪುಂಸವನ ಸಂಸ್ಕಾರ, ಷೋಡಶ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. "आधानिकं पुंसवनं पौंस्नमप्यथ गार्भिणम्" वैज०।

आधारण ಆಧಾರಣ (न०) ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸಮಾನವಾಗಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

आधिकारिक ಆಧಿಕಾರಿಕ (वि०) ಅಧಿಕಾರವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿರುವ. "अधिकारः प्रयोजनं यत्र — अधिकार "ठञ्" (५-१-१०९)। "आधिकारिकपदेषु ते वयं स्वेषु यावदधिकारमाहिताः" याद० १७-९४।

आनूप्य ಆನೂಪ್ಯ (वि०) ಜವುಗುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ. अनूपे जलप्रायदेशे भवः। "महत्यवकाशे हि स्थाल्याश्चाऽऽनूप्याश्चौषधयो भवन्ति" अर्थशा० ७-११।

आन्तर ಆಂತರ (वि०) ಒಳಗಡೆ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಳಗಡೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಗೂಢವಾಗಿರುವ. अन्तः भवः — अन्तर् "अण्" (४-३-५३)। "व्यतिषजति पदार्थानान्तरः कोऽपि हेतुः न खलु बहिरुपाधीन् प्रीतयः संश्रयन्ते" मालती० १-२७।

आपीडयत् ಆಪೀಡಯತ್ (वि०) ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೊಂದರೆಕೊಡುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ. आ + पीड (अवगाहने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "आपीडयन् बलं शत्रोर्जिगीषुरतिशोषयेत्" हितो० ३-८-९१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

आमक ಆಮಕ (वि०) ಜೀರ್ಣವಾಗದಿರುವ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ ಆಹಾರ, ಅಜೀರ್ಣವಸ್ತು. "क्षुत्पिपासाध्वक्लान्तं अत्याशितं आमकाशितं दुर्बलं वा न कर्म कारयेत्" अर्थशा० ४-८।

आमन्त्रणिक ಆಮಂತ್ರಣಿಕ (न०) 1. ಪುಂಸವನಾನಂತರ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಸೀಮಂತ ಸಂಸ್ಕಾರ. 2. ನಾಮಕರಣ. "सीमन्तोन्नयनं नामकर्मामन्त्रणिके समे" वैज०।

आमृशत् ಆಮೃಶತ್ (वि०) ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ದೃಷ್ಟಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. आ+मृश (आमर्शने) "शतृ" (३-२-१२४)। "आमृशद्भिरभितो वलिवीचीलोलमानविततागुलिहस्तैः" माघ० १०-५९।

आम्रेडयत् ಆಮ್ರೇಡಯತ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ.

आयत् ಆಯತ್ (वि०) ಆಗಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಎದುರಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವ. आ+इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "आयन्तीनामविरतरयं राजकानीकिनीनाम्" माघ० १८-८०।

आयात् ಆಯಾತ್ (वि०) ಆಗಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬರುತ್ತಿರುವ. आ+या (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यान्ती –ಯಾಂತೀ.** "आयान्त्यां निजयुवती वनात्सशङ्कं बर्हाणामपरशिखण्डिनीं भरेण" माघ० ८-११।

आयान ಆಯಾನ (न०) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ, ಆಭರಣ. "आयानं स्यादलङ्कारः" वैज०। 2. ಬರುವುದು.

आराज्य ಆರಾಜ್ಯ (न०) ರಾಜನಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅರಾಜಕತೆ. "अनिष्टैरद्भुतोत्पातैः परस्योद्वेगमाचरेत्। आराज्यायेति निर्वादः समानः कोप उच्यते" अर्थशा० १४-२।

आर्जन ಆರ್ಜನ (न०) ಸಂಪಾದಿಸುವುದು, ಗಳಿಸುವುದು. आ + अर्ज (प्रतियत्ने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

आर्जित ಆರ್ಜಿತ (वि०) ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+अर्ज (प्रतियत्ने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आवाहित ಆವಾಹಿತ (वि०) ಆವಾಹನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ+वह (प्रापणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "आवाहितां द्विजैस्तत्र गायत्रीमर्कमण्डलात्। स संनिदधतीं पश्यन्दृष्टनष्टोऽभवद्द्विया" नैष० १७-१७४।

आशास्ति ಆಶಾಸ್ತಿ (स्त्री०) ಅಭಿಲಾಷೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. आ+शासु (इच्छायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "समेधाशास्तिभिश्चाभिगतानामङ्गविद्यया शिष्यसंज्ञाभिश्च

कर्माण्यभिजनेऽस्वसितान्यादिशेदल्पलाभम्" अर्थशा० १-११।

आष्टम ಅಷ್ಟಮ (पुं०) ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. अष्टम वा "ञः" (५-३-५०)। पक्षे अष्टमः ಅಷ್ಟಮಃ.

आसाव्य ಆಸಾವ್ಯ (वि०) ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ, ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ. आ+षुञ् (अभिषवे) "ण्यत्" (३-१-१२६)। "आसाव्यमध्वरे सोमं द्विजैः कच्चिन्नमस्यसि" भट्टि० ६-६४।

आसित ಆಸಿತ (वि०) 1. ಕುಳಿತುಕೊಂಡವನು. आस (उपवेशने) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "आसितो मुकुन्दः"। (न०) 2. ಆಸನ. आस्यते अस्मिन्—आस अधि० "क्तः" (३-४-७६)। "मुकुन्दस्यासितमिदमिदं यातं रमापतेः। भुक्तमेतदनन्तस्येत्यूचुर्गोप्यो दिदृक्षवः"। 3. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. आस भावे "क्तः" (३-३-११४)।

आस्तरक ಆಸ್ತರಕ (वि०) ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವವನು, ಹಾಸಿಗೆಗೆ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುವವನು. आ+स्तृञ् (आच्छादने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "सूदारालिकस्नापकसंवाहकास्तरककल्पकप्रसाधकोदकपरिचारका रसदाः" अर्थशा० १-१२।

आस्वादनी ಆಸ್ವಾದನೀ (स्त्री०) ಆಸ್ವಾದನೆ ಮಾಡುವ, ರುಚಿ ನೋಡುವ, ನಾಲಗೆಯಿಂದ ನೆಕ್ಕುವ. आ + ष्वद (आस्वादने) "ल्युट्" (३-३-११३)। "ङीप्" (४-१-१५)। "आस्वादनीं दानवशोणितानामकुण्ठितामद्रिविदारणेऽपि" याद० २०-३१।

आह्वायक ಆಹ್ವಾಯಕ (वि०) ಆಹ್ವಾನಕೊಡುವವನು, ಕರೆಯುವವನು. आ+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "आर्य, किंनामधेयमाख्यातमाह्वायकैः" उ० रा० ५।

इ

इक्षुसूनिका ಇಕ್ಷುಸೂನಿಕಾ (स्त्री०) ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆಯನ್ನು ಅರೆಯುವ ಯಂತ್ರದ ಒಂದು ಉಪಕರಣ. "इक्षुपीडनयन्त्रस्य शालिकात्विक्षुसूनिका" वैज०।

इङ्गत् ಇಂಗತ್ (वि०) ಜಂಗಮ, ಚಲಿಸುವ. "जगत्त्रसचरप्राणमिषदिङ्गच्च जङ्गमम्" वैज०।

इत्वास ಇತ್ವಾಸ (पुं०) ಕೈವರ್ತಮುಸ್ತಕ, ತುಂಗಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. "कैवर्तीमुस्तकेत्वासी" वैज०।

इन्द्रच्छन्द ಇಂದ್ರಚ್ಛಂದ (पुं०) ಮುಕ್ತಾಹಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. "यष्टीनामष्टसहस्रमिन्द्रच्छन्दः" अर्थशा० २-११।

उ

उग्रम्पश्य ಉಗ್ರಂಪಶ್ಯ (वि०) 1. ಬಹಳ ಕ್ರೂರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವ. 2. ಪಾಪವೆಂದು ತಿಳಿಯುವ. उग्रं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "खश्" (३-२-३७)। पश्यादेशः (३-१-१३७)। "उग्रम्पश्येन सुग्रीवस्तेन भ्रात्रा निराकृतः" भट्टि० ६-१००।

उच्चूड ಉಚ್ಚೂಡ (पुं०) ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾದ ಧ್ವಜ, ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಪತಾಕೆ. "पताका तु ध्वजोऽस्त्रियाम्। अस्योच्चूडावचूडौ द्वावूर्ध्वाधोमुखचूडकौ" वैज०।

उज्जिहान ಉಜ್ಜಿಹಾನ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. उद्+ओहाङ् (गतौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "श्वेतं शैलं फणिपतिमिव क्ष्मातलादुज्जिहानम्" हंस० १-३८।

उत्कारिका ಉತ್ಕಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ರೊಟ್ಟಿ. "उत्कारिका चूर्णपूपे" वैज०।

उद्गाल ಉದ್ಗಾಲ (पुं०) ವಮನ, ವಾಂತಿ, "उद्गालो वमथूद्गारौ" वैज०।

उद्ध्य ಉದ್ಧ್ಯ (पुं०) ನದ, ಗಂಡುಹೊಳೆ. उज्झत्युदकम्—उज्झ (उत्सर्गे) "क्यप्" (३-१-११५)। निपा०। "तोयदागम इवोद्ध्यभिद्ययोर्नामधेयसदृशं विचेष्टितम्" रघु० ११-८।

उद्वेलन ಉದ್ವೇಲನ (न०) ದಡವನ್ನು ಮೀರುವುದು, ದಡವನ್ನು ದಾಟಿ ಬರುವುದು. उद्+वेलृ (चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उद्वेलयत् ಉದ್ವೇಲಯತ್ (वि०) ತಟವನ್ನು ಮೀರಿಸಿ ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ದಡವನ್ನು ದಾಟಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. उद् + वेलृ (चलने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

उद्वेलित ಉದ್ವೇಲಿತ (वि०) ತಟವನ್ನು ಮೀರಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಡವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+वेलृ (चलने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "उद्वेलिताश्चुक्षुभिरे महार्णवाः नभःस्रवन्ती सहसाभ्यवर्धत" कुमा० १५-११।

उपलिप्सु ಉಪಲಿಪ್ಸು (वि०) ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಪಡೆಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. उपलब्धुमिच्छुः। "प्राविशन्नाहवप्रज्ञा आहावमुपलिप्सवः" भट्टि० ७-६०।

उपलिप्सित ಉಪಲಿಪ್ಸಿತ (वि०) ಪಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उपलब्धुमिष्टम्। "सावलेपमुपलिप्सिते परैरम्युपैति विकृतिं रजस्यपि" किरा० १३-५६।

उपशायिका ಉಪಶಾಯಿಕಾ (स्त्री०) ಸರದಿಯಿಂದ ಮಲಗುವುದು. "तवोपशायिका यावद्राक्षस्यश्चेतयन्ति न। प्रतिसन्दिश्यतां तावद्भर्तुः शार्ङ्गस्य मैथिलि" भट्टि० ८-१२३।

ऊ

ऊर्णवाहिन् ಊರ್ಣವಾಹಿನ್ (पुं०) ಜೇಡರ ಹುಳ.

ऊर्ध्वसूचिका ಊರ್ಧ್ವಸೂಚಿಕಾ (स्त्री०) ಬಾಗಿಲಿನ ಮೇಲುಭಾಗ. "सूचिस्त्वयोऽर्गलेषा चेद् द्वारोर्ध्वे तूर्ध्वसूचिका" वैज०।

ऊवद्ध्य ಊವದ್ಧ್ಯ (न०) ಅಪಾನವಾಯು, ಗುದದಿಂದ ಹೊರಡುವ ವಾಯು. "स्थिरस्वाश्वास एती च स्यादूवद्ध्यं गुदानिले" वैज०।

ऋ

ऋश्यकेतु ಋಶ್ಯಕೇತು (पुं०) ಅನಿರುದ್ಧ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನ ಮಗ, ಉಷೆಯ ಪತಿ. "ब्रह्मसूरनिरुद्धः स्यादृश्यकेतुरुषापतिः" वैज०।

ऋषणी ಋಷಣೀ (स्त्री०) ಸಬ್ಬಸಿಗೆ.

ऐ

ऐरण्डक ಐರಂಡಕ (पुं०) ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಿನ ಹೊಸ್ತಿಲು. "उत्तराङ्गं तूर्ध्वदारु द्वारस्यैरण्डकः पुनः। गृहावग्रहणी देहल्यम्भरोदुम्बरोम्बुरा" वैज०।

ओ

ओराल ಓರಾಲ (पुं०) ಹಳದಿ ಮತ್ತು ಕಪ್ಪು ಬೆರತ ಬಣ್ಣ. "पीतश्यामल ओरालो गौरः स्यात्पीतलोहितः" वैज०।

ओलक ಓಲಕ (पुं०) 1. ಕೀರೆಸೊಪ್ಪು. "काणमारिष ओलकः" वैज०। 2. ಮಧುರರಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ ಉಳಿದ ರಸಗಳು. "स्वादुमेकं विहायान्ये युक्ताः पञ्च स्युरोलकः" वैज०। 3. ಕ್ಷಾರರಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ ಉಳಿದ ಐದು ರಸಗಳು. "ओलकः कटुकं हित्वा"। 4. ಕಹಿರಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ ಇತರ ಐದು ರಸಗಳು. "विना तिक्तेन चोलकः" वैज०।

ओसर ಓಸರ (पुं०) ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಜೀರಿಗೆ. "सूक्ष्मोऽसौ कणजीरण ओसरः" वैज०।

औ

औपशायिक ಔಪಶಾಯಿಕ (पुं०) ಶಯನಗೃಹದ ಅಧಿಕಾರಿ. "पादाशिककुटीरक्षकौपशायिकादिः" अर्थशा०।

औपस्थायिक ಔಪಸ್ಥಾಯಿಕ (पुं०) ಕೂಲಿಯಾಳು, ಕೂಲಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, "कुटीरक्षकौपशायिकादिः औपस्थायिकवर्गः" अर्थशा०।

औप्तिका ಔಪ್ತಿಕಾ (स्त्री०) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರಿ, ಹಿರಿಯಕ್ಕ. "ज्येष्ठा स्वसौप्तिका" वैज०।

क

कक्खट ಕಕ್ಖಟ (त्रि०) ಬಹಳ ದೃಢವಾದ, ಕಠಿನವಾದ. "कठोरनिष्ठुरक्रूरदृढदारुणकक्खटाः" वैज०।

कटवानक ಕಟವಾನಕ (न०) ಮೃಗರೋಮದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಆರು ವಿಧ ವಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು. संपुटिका चतुरश्रिका लम्बरा कटवानकम् प्रावरकः सत्तलिका ಎಂದು ಮೃಗರೋಮಜವು ಆರು ವಿಧ. अर्थशा०।

कण्डूर ಕಂಡೂರ (पुं०) ಸೂರಣ, ಚೂರಣದ ಗಿಡ. "ऊल्लूः कण्डूरसूरणौ" वैज०।

कन्थटिका ಕಂಥಟಿಕಾ (स्त्री०) ಛಿಂದಿಬಟ್ಟೆ, ಹರುಕಂಬಟ್ಟೆ. "चीवरं भिक्षुसंघाटी कन्था कन्थटिके समे" वैज०।

कर्णाक ಕರ್ಣಾಕ (पुं०) ಮೇಲಿನ ಕಿವಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಚಂದ್ರಮುರುವೆಂಬ ಒಂದು ಆಭರಣ. "उत्क्षिप्तिका तु कर्णाकः" वैज०।

कावारी ಕಾವಾರೀ (स्त्री०) ತಾಳೆಗರಿ ಅಥವಾ ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಕೊಡೆ. "कावारी जङ्गमकुटी भ्रमत्कुटी" त्रिकाण्ड०।

किनाटक ಕಿನಾಟಕ (न०) ಸಾರ, ಸ್ಥಿರಾಂಶ, ಮಜ್ಜೆ. "मज्जा सारः किनाटकम्" वैज०।

कुवलायिक ಕುವಲಾಯಿಕ (पुं०) ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ.

केकालि ಕೇಕಾಲಿ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು.

केचलक ಕೇಚಲಕ (पुं०) ವನ್ಯಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ.

कोटक ಕೋಟಕ (पुं०) ಕಲ್ಲುಕುಟಕನಿಂದ ಕುಂಬಾರ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು.

कोद्रङ्ग ಕೋದ್ರಂಗ (न०) ಪಲ್ಲಂಗು, ಮೆತ್ತನೆಯ ಕುರ್ಚಿ.

कोष्ठक ಕೋಷ್ಠಕ (न०) ಗೃಹದ್ವಾರ, ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲು. "कोष्ठकाङ्गणवर्जानामग्निकुट्टनशालयोः" अर्थशा०।

कौण्डिन्यक ಕೌಂಡಿನ್ಯಕ (पुं०) ಮಲಮೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷವಿರುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕೀಟ.

कौनृतिक ಕೌನೃತಿಕ (पुं०) ಶಠ, ಕಪಟಿ, ವಂಚಕ, ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ.

कौलकुल्य ಕೌಲಕುಲ್ಯ (न०) ಋಷಿಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ತರ್ಪಣ. "ऋषीणां तर्पणं यतत् कौलकुल्यं कुलं च तत्" वैज०।

कौलीन्य ಕೌಲೀನ್ಯ (न०) ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ, ಸದ್ವಂಶವಲ್ಲಿ ಜನಿಸುವಿಕೆ. कुलीनस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "न कौलीन्यान्न सौहार्दान्नृपो वाक्ये प्रवर्तते। मन्त्रिणां यावदभ्येति व्यसनं शोकमेव च" पञ्चतं० १-१२७।

क्रिमिर ಕ್ರಿಮಿರ (पुं०) ಬಿಳುಪು ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣ. "क्रिमिरः सितलोहितः" वैज०।

क्षीरोदन्वत् ಕ್ಷೀರೋದನ್ವತ್ (पुं०) ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರ, ಪಾಲ್ಕಡಲು. "क्षीरोदन्वदपाः प्रमथ्य मथितादेशोऽमरैर्निर्मिते" नैष० १२-७४।

क्षोभयत् ಕ್ಷೋಭಯತ್ (वि०) ಕಲಕುತ್ತಿರುವ, ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. क्षुभ (सञ्चलने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "क्षोभयन् जलनिधीननुवेलं प्लावयंश्च वसुधां प्रजहर्ष" याद० २१-४७।

क्षोभ्य ಕ್ಷೋಭ್ಯ (न०) 1. ತ್ರಪು, ತವರ. "रङ्गं वङ्गं त्रपु क्षोभ्यम्" वैज०। (वि०) 2. ಕಲಕಲ್ಪಡುವ, ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. क्षुभ (सञ्चलने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. ಕಲಕಬಹುದಾದ.

क्ष्वेल ಕ್ಷ್ವೇಲ (पुं०) ವಿಷ. "गरलस्तु विषं क्ष्वेलः" वैज०।

ख

खजक ಖಜಕ (पुं०) ಮಂತು, ಕಡೆಗೋಲು. "मन्थस्तु मन्था मन्थानो वैशाखः खजकोऽपि च" वैज०।

खट्टास ಖಟ್ಟಾಸ (पुं०) ಪುನುಗು ಬೆಕ್ಕು. "शालिजातस्तु खट्टासः पूतिः" वैज०।

खडक्किका ಖಡಕ್ಕಿಕಾ (स्त्री०) ಪಕ್ಷದ್ವಾರ, ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯುವ ಬಾಗಿಲು. "द्वाःस्त्री द्वारं पक्षकं तु पक्षद्वारं खडक्किका" वैज०।

खण्डपर्कट ಖಂಡಪರ್ಕಟ (न०) ಅಡಕೆಕಾಯಿ. "खण्डपर्कटमुद्वेगं ताम्बूलं मुखभूषणम्" वैज०।

खतिलक ಖತಿಲಕ (पुं०) ಸೂರ್ಯ.

खरमञ्जरी ಖರಮಂಜರೀ (स्त्री०) ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ. खरा मञ्जरिरस्याः। गौरा० "ङीष्" वा। "प्रत्यक्पर्णी कीशपर्णी किणिही खरमञ्जरी" अम०।

खरूल ಖರೂಲ (पुं०) ನಖ, ಉಗುರು. "महाराजः पुनर्भवः। खरूलः करजश्चाथ" वैज०।

खाङ्क ಖಾಂಕ (पुं०) ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. "खाध्वनीनः खतिलकः खगः खाङ्कस्तमोरिपुः" वैज०।

ग

गङ्गेष्टि ಗಂಗೇಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಮೌಕ್ತಿಕ, ಮುತ್ತು. "मुक्ताफलं शौक्तिकेयं गङ्गेष्टिः कटशर्करा" वैज०।

गण्डकाली ಗಂಡಕಾಲೀ (स्त्री०) ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವ ಗಿಡ. "लज्जालुस्तु नमस्कारी बदर्यञ्जलिकारिका। गण्डकाली" वैज०।

गण्डिका ಗಂಡಿಕಾ (स्त्री०) ನದಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ದಾಟಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ತೇಲುಮರ. "अलाबुचर्मकरण्डदृतिप्लवगण्डिकावेणिकाभिश्चोदकानि तारयेत्" अर्थशा०।

गभीरक ಗಭೀರಕ (वि०) ಅಗಾಧವಾದ, ಆಳವಾದ. "अगाधमतलस्पर्शमस्थानञ्च गभीरकम्" वैज०।

गर्जा ಗರ್ಜಾ (स्त्री०) ಆನೆಯ ಗರ್ಜನೆ. गर्ज (शब्दे) "अः" (३-३-१०३)। "अजहद्भृङ्गगीतेन गर्जाडम्बरशोभिना। स्वकान्त्या कर्णतालेन क्लृप्तसङ्गीतखेलनम्" याद० १६-९।

गाणनिक ಗಾಣನಿಕ (पुं०) ರಾಜ್ಯದ ಆಯವ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು. गणने नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)।

गाणनिक्य ಗಾಣನಿಕ್ಯ (न०) ಆಯವ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಕಾರ್ಯ. गाणनिकस्य कर्म "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "अक्षपटले गाणनिक्यम्" अर्थशा०।

गूढाजीवा ಗೂಢಾಜೀವಾ (स्त्री०) ಪತಿ ಇದ್ದರೂ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ನಿಮಿತ್ತ ವ್ಯಭಿಚಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. "आढ्यविधवा गूढाजीवा योगस्त्रियो वा दायनिक्षेपार्थं विवदमाना" अर्थशा० ११-१।

घ

घनपद ಘನಪದ (न०) ಜಲ, ನೀರು. "विषं पायो घनपदं भुवनं जीवनं वनम्" वैज०।

घनवासक ಘನವಾಸಕ (पुं०) ಕುಂಬಳದ ಗಿಡ. "कर्कारुर्घनवासकः। कूष्माण्डकः पुष्पफलः" वैज०।

घरिन् ಘರಿನ್ (पुं०) ಮಾಷ, ಉದ್ದು. "माषस्तु मलदो नन्दी घरी बीजवरो बली" वैज०।

घातयत् ಘಾತಯತ್ (वि०) 1. ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಕೊಲ್ಲಿಸುತ್ತಿರುವ. हन (हिंसागत्योः) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

घातनीय ಘಾತನೀಯ (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಕೊಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಕೊಲ್ಲಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 4. ಕೊಲ್ಲಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. हन (हिंसागत्योः) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-२-९६)। **-यितव्यः -ಯಿತವ್ಯ**. 5. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಪೀಡಿಸಬೇಕಾದ. 7. ಪೀಡಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. 8. ಪೀಡಿಸಲು ಶಕ್ಯನಾದವನು.

घातित ಘಾತಿತ (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. हन (हिंसागत्योः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "चन्द्रगुप्तनिधनाय युष्मत्प्रयुक्तया विषकन्यया घातिते तपस्विनि पर्वतेश्वरे" मुद्रा० २। (न०) 2. ಕೊಲ್ಲಿಸುವುದು. हन+णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)।

घात्य ಘಾತ್ಯ (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವವನು. 2. ಕೊಲ್ಲಬೇಕಾದವನು. हन (हिंसागत्योः) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. ಕೊಲ್ಲಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಕೊಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ. हन+णिच् "यत्" (३-१-९७)।

घ्नत् ಘ್ನತ್ (वि०) 1. ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ. हन (हिंसागत्योः) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. "ततो मायामयीं सीतां घ्नन् खड्गेन वियद्गतः" भट्टि० १७-२०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-ती -ತೀ**.

च

चक्रित ಚಕ್ರಿತ (वि०) ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. चक्र "इतच्" (५-२-३६)। "चक्रपाणिविजयाय चक्रिताद्भुतमघोषदलिताखिलश्रुतेः" याद० १७-५३।

चलयत् ಚಲಯತ್ (वि०) 1. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕದಲುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ನಡುಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ನಡುಗಿಸುತ್ತಿರುವ. चल (कम्पने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "मुनिरचचाल क्षयकालदारुणः क्षितिं सशैलां चलयन्निवेषुभिः" किरा० १४-५०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ**.

चातिक ಚಾತಿಕ (पुं०) ರಾಜನನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಲು ಗಂಟೆಯನ್ನು ಹೊಡೆಯುವವನು, ಗಂಟೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಹೊಗಳುವ ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ. "मागधो मधुको घण्टाताडे घाण्टिकचातिकौ" वैज०।

चिक्काण ಚಿಕ್ಕಾಣ (न०) ನವಣೆ ಧಾನ್ಯ. "चिक्काणकङ्गुनी कङ्गुः" वैज०।

चित्रोपघ्ना ಚಿತ್ರೋಪಘ್ನಾ (स्त्री०) ಶಿಶಿರ ಋತುವಿನ ರಾತ್ರಿ. "तामसी सात्त्विकी चित्रा चित्रोपघ्ना च राजसी। खण्डिता चेति शर्वर्यः प्रावृडाद्यृतुषु क्रमात्" वैज०।

चिन्तयत् ಚಿಂತಯತ್ (वि०) 1. ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರುವ. चिति (स्मृत्याम्) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "चिन्तयन्निस्त्यमुत्तुङ्गैः प्रावृयन्तीं दिवं घनैः" भट्टि० ८-५९। 2. ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಚಿಂತನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ**.

चिन्त्यमान ಚಿಂತ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. चिति (स्मृत्याम्) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "जीवत्सु तातपादेषु नूतने दारसंग्रहे। मातृभिश्चिन्त्यमानानां ते

हि नो दिवसा गताः" ಉ० ರಾ० १-१९ । 3. ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

चौक्ष ಚೌಕ್ಷ (वि०) ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ, ಅಂದವಾದ. "शोभनं सुषमं चारु हृद्यं चौक्षं मनोहरम्" वैज० ।

ज

जक्षा ಜಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಭಕ್ಷಿಸುವುದು, ಊಟಮಾಡುವುದು. जक्ष (भक्षहसनयोः) "अः" (३-३-१०३)। "जक्षा खादनभक्षणे" वैज० । 2 ನಗುವುದು.

जप्ति ಜಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಜಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಂತ್ರ. जप्यते— जप (व्यक्तायां वाचि) कर्म० "क्तिन्" (३-३-९४)। "पुष्पेषुणा ध्रुवममूनिषुवर्षजप्तिहुंकारमन्त्रबलभस्मितशान्तशक्तीन्" नैष० ११-२६ । 2. ಜಪಿಸುವುದು. जप भावे "क्तिन्" (३-३-९४) ।

जलवालक ಜಲವಾಲಕ (पुं०) ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತ. "विन्ध्यस्तु जलवालकः" वैज० ।

जानान ಜಾನಾನ (वि०) ತಿಳಿದಿರುವ, ಅರಿತಿರುವ. ज्ञा (अवबोधने) "शानच्" (३-२-१२४)। "नित्यमुच्छमानाभिः स्मरसंभोगकर्मसु । जानानाभिरलं लीला किलकिञ्चितविभ्रमान्" भट्टि० ८-४७ ।

झ

झण्डाली ಝಂಡಾಲೀ (स्त्री०) ಪಡವಲಗಿಡ. "जाली पटोली झण्डालीकोशातकी" वैज० ।

झटप्प ಝಟಪ್ಪ (पुं०) ಆಮ್ರೇಡನ, ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು.

झम्पटि ಝಂಪಟಿ (स्त्री०) ಝಲ್ಲರಿ, ಕೈತಾಳ, "झल्लर्यां झम्पटिः क्षुवः" वैज० ।

ट

टट्टर ಟಟ್ಟರ (पुं०) ಭೇರಿಯ ಶಬ್ದ. "भेरीनादे तु टट्टरः" वैज० ।

ड

डिण्डीश ಡಿಂಡೀಶ (पुं०) ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "स्थालो डिण्डीश उड्डीशः कण्ठेकालो महाव्रतः" वैज० ।

ढ

ढण्ढुक ಢಂಢುಕ / ढौण्ढुक ಢೌಂಢುಕ (पुं०) ಕಪಟಿ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. "ढौण्डुको ढण्डुकश्च" वैज० ।

ढारिका ಢಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಜರಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಚೇಳು. "आढा शतपदी कर्णजलूका ढारिकापि च" वैज० ।

त

तमरक ತಮರಕ (न०) ತಗರ. "गुरुपत्रं तगरकं घनं सलवणं रजः" वैज० ।

तमा ತಮಾ (स्त्री०) ರಾತ್ರಿ. "वास्तव्यो या निशाख्या च वासतेयी तमानिशौ" त्रिकाण्ड० ।

तम्पा ತಂಪಾ / तम्बा ತಂಬಾ (स्त्री०) ಗೋವು, ಆಕಳು, ಹಸು. "अनड्वाह्यनडुहच्युस्रा तम्पा तम्बा निलिम्पिका" वैज० ।

तर्दि ತರ್ದಿ (पुं०) ಪೀಡೆ, ಹಿಂಸೆ. तर्द (हिंसायाम्) "इन्" (उ० ४-११७)।

तर्पयत् ತರ್ಪಯತ್ (वि०) 1. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. तृप (प्रीणने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४) । स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —यन्ती —ಯಂತೀ.

तर्पित ತರ್ಪಿತ (वि०) 1. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. तृप (प्रीणने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

तर्षु ತರ್ಷು (पुं०) ಸೂರ್ಯ. "तर्षुर्मार्तण्डमुण्डीरपाथिपेयगभस्तयः" वैज० ।

तलिच्छक ತಲಿಚ್ಛಕ (न०) ಕುರಿಯ ತುಪ್ಪಟದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಕಂಬಳಿ. "तुरगास्तरणं वर्णकं तलिच्छकं वारवाणः परिस्तोमः समन्तभद्रं च आविकम्" अर्थशा० ।

तावात्विक ತಾದಾತ್ವಿಕ (वि०) ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುವ, ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುವ. तत्काले भवम् "ठक्" (४-३-५३) । "यो यद्यदुत्पद्यते तत्तद्भक्षयति स तादात्विकः" अर्थशा० ।

ताम्रकर्ष ತಾಮ್ರಕರ್ಷ (न०) ಚಿನ್ನದ ಒಂದು ತೂಕ, ಹದಿನಾರು ಆದ್ಯಮಾಷಕಗಳ ತೂಕ ಒಂದು ಕರ್ಷ. ಕರ್ಷದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದ ತೂಕ ತಾಮ್ರಕರ್ಷ,

"हेम्नोऽक्षे बिस्तवारटौ। पादिकं ताम्रकर्षं स्यात्" वैज०।

तिक्तच्छदन ತಿಕ್ತಚ್ಛದನ (पुं०) ಕಾರವೇಲ್ಲ, ಹಾಗಲಗಿಡ. "सुषव्यां तिक्तच्छदनः कारवेल्लः कठिल्लकः" वैज०।

तिक्तवल्का ತಿಕ್ತವಲ್ಕಾ (स्त्री०) ಕುಂಟುಗಗಿಡ. "मधूलिका तिक्तवल्का पीलुनी तेजनी स्रवा" वैज०।

तुङ्गिमन् ತುಂಗಿಮನ್ (पुं०) 1. ಔನ್ನತ್ಯ, ಎತ್ತರ. तुङ्गस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। 2. ಸ್ಥೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ದಪ್ಪನಾಗಿರುವಿಕೆ. "कृतनिश्चयिनो वन्द्याः तुङ्गिमा न प्रशस्यते" पञ्चतं० २-१४९।

तुष्टूषत् ತುಷ್ಟೂಷತ್ (वि०) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. स्तोतुमिच्छन्—ष्टुञ् (स्तुतौ) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "रङ्गक्ष्मापतिरत्नपादु भवतीं तुष्टूषतो मे जवात्" पादु० स०।

तुष्टूषा ತುಷ್ಟೂಷಾ (स्त्री०) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಸ್ತುತಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ. स्तोतुमिच्छा—ष्टुञ् (स्तुतौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

तुष्टूषु ತುಷ್ಟೂಷು (वि०) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಸ್ತುತಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. स्तोतुमिच्छुः—ष्टुञ् (स्तुतौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

तृप्तवत् ತೃಪ್ತವತ್ (वि०) 1. ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದವನು. 2. ಸಂತೋಷಪಟ್ಟವನು. तृप (प्रीणने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

तृप्यत् ತೃಪ್ಯತ್ (वि०) 1. ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. 2. ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ. तृप (प्रीणने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

तृष्यत् ತೃಷ್ಯತ್ (वि०) ಬಾಯಾರುತ್ತಿರುವ, ನೀರು ಕುಡಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. ञि तृषा (पिपासायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "तृष्यद्भिः प्रतिसूर्यकैरजगरस्वेदद्रवः पीयते" उ० रा० २–१६।

त्रपण ತ್ರಪಣ (न०) ಲಜ್ಜೆ ಪಡುವುದು, ನಾಚಿಕೆ ಪಡುವುದು. त्रपूष् (लज्जायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

त्रपणीय ತ್ರಪಣೀಯ (वि०) 1. ನಾಚಿಕೆ ಪಡಬೇಕಾದ. 2. ನಾಚಿಕೆ ಪಡಬಹುದಾದ. त्रपूष् (लज्जायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **त्रप्तव्यम् ತ್ರಪ್ತವ್ಯಮ್, त्रपितव्यम् ತ್ರಪಿತವ್ಯಮ್.**

त्रपमाण ತ್ರಪಮಾಣ (वि०) ನಾಚಿಕೆ ಪಡುತ್ತಿರುವ. त्रपूष् (लज्जायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)।

त्रप्त ತ್ರಪ್ತ (वि०) 1. ನಾಚಿಕೆಗೊಂಡವನು. त्रपूष् (लज्जायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। (न०) 2. ನಾಚಿಕೆ, ಲಜ್ಜೆ. त्रपूष् भावे "क्तः" (३-३-११४)।

त्रप्तवत् ತ್ರಪ್ತವತ್ (वि०) ನಾಚಿಕೆಗೊಂಡವನು. त्रपूष् (लज्जायाम्) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

त्रप्तव्य ತ್ರಪ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಬೇಕಾದ. 2. ತೃಪ್ತಿಪಡಬೇಕಾದ. तृप (प्रीणने) "तव्यः" (३-१-९६)।

त्रयीपुष ತ್ರಯೀಪುಷ (पुं०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. "अग्रजन्मा-वेदगर्भः बाडवश्च त्रयीपुषः" त्रिकाण्ड०।

त्रुटत् ತ್ರುಟತ್ (वि०) ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತುಂಡುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. त्रुट (छेदने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ.**

त्रुटन ತ್ರುಟನ (न०) ಹರಿಯುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು. त्रुट (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

त्रुटनीय ತ್ರುಟನೀಯ (वि०) 1. ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಹರಿಯಲ್ಪಡುವ. त्रुट (छेदने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಹರಿಯಬೇಕಾದ, ತುಂಡುಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಹರಿಯಬಹುದಾದ, ತುಂಡುಮಾಡಬಹುದಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–टितव्यम् –ಟಿತವ್ಯಮ್.**

त्रैयक्ष ತ್ರೈಯಕ್ಷ (वि०) ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. त्र्यक्षस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

त्रैहोत्र ತ್ರೈಹೋತ್ರ (न०) ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸಮಿದಾಧಾನ. "त्रैहोत्रं समिदाधानम्" वैज०।

द

ददनीय ದದನೀಯ (वि०) 1. ಕೊಡಲ್ಪಡುವ, ದಾನ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. दद (दाने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ದಾನಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ದಾನಮಾಡಬಹುದಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **ददितव्यः ದದಿತವ್ಯಃ.**

ददित ದದಿತ (वि०) 1. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. दद (दाने) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. दद भावे "क्तः" (३-३-११४)।

दयन ದಯನ (नं०) 1. ದಯೆತೋರಿಸುವುದು. 2. ದಾನ ಮಾಡುವುದು. 3. ರಕ್ಷಿಸುವುದು. 4. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 5. ಚಲಿಸುವುದು, ಮುಂದೆಸಾಗುವುದು. दय (दानगतिरक्षणहिंसादानेषु) "ल्युट्" (३-३-११५)।

दयनीय ದಯನೀಯ (वि०) 1. ದಯೆತೋರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ದಯೆತೋರಿಸಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುವ. 3. ದಯೆ ತೋರಿಸಬಹುದಾದ. 4. ರಕ್ಷಿಸಬಹುದಾದ. दय (दानगत्यादिषु) "अनीयर्" (३-१-९६)। "यदि मे न दयिष्यसे ततो दयनीयस्तव नाथ दुर्लभः" स्तो० २०। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –ಯಿತವ್ಯಃ.**

दयमान ದಯಮಾನ (वि०) 1. ದಯೆ ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕೃಪೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. दय (दानादौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "अवतंसयन्ति दयमानाः प्रमदाः शिरीषकुसुमानि" शाकु० १-४। 2. ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ.

दर्दुरीक ದರ್ದುರೀಕ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. 2. ವಾದ್ಯ. "दर्दुरीकोऽनले वाद्ये" वैज०।

दवन ದವನ (नं०) ಪೀಡಿಸುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು. टु दु (उपतापे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

दवनीय ದವನೀಯ (वि०) 1. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪೀಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಪೀಡಿಸಬಹುದಾದ. 4. ಪೀಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. टु दु (उपतापे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **दोतव्यम् ದೋತವ್ಯಮ್.**

दीपयत् ದೀಪಯತ್ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ. दीपी (दीप्तौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "दीपयन्नथ नभः किरणौघैः कुङ्कुमारुणपयोधरगौरः" किरा० ९-२३।

दीप्यमान ದೀಪ್ಯಮಾನ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. दीपी (दीप्तौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

दीव्यमान ದೀವ್ಯಮಾನ (वि०) ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಶಕ್ತನಾದ, (ಬಾಣವನ್ನು) ಬಿಡುವಸ್ವಭಾವದ. दिवु (क्रीडादौ) धातूनामनेकार्थत्वात् क्षेप्तुं शीलमित्यर्थे "चानश्" (३-२-१२९)। "दीव्यमानं शितान् बाणानस्यमानं महागदाः" भट्टि० ५-८१।

दुतवत् ದುತವತ್ (वि०) ಪೀಡಿಸಿದವನು, ಹಿಂಸಿಸಿದವನು. टु दु (उपतापे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

दुधूषत् ದುಧೂಷತ್ (वि०) (ಧನುಸ್ಸನ್ನು) ಆಸ್ಫಾಲನೆ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. धूञ् (कम्पने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "पतत्सु शस्त्रेषु वितत्य रोदसी समन्ततस्तस्य धनुर्दुधूषतः" किरा० १४-४९।

दुधूषा ದುಧೂಷಾ (स्त्री०) (ಧನುಸ್ಸನ್ನು) ಅಲುಗಾಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. धूञ् (कम्पने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

दुधूषु ದುಧೂಷು (वि०) (ಧನುಸ್ಸನ್ನು) ಅಲುಗಾಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. धूञ् (कम्पने) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

दुन्वत् ದುನ್ವತ್ (वि०) ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ. टु दु (उपतापे) "शतृ" (३-२-१२४)। "तदिषुभिः कुसुमैरपि दुन्वता सुविवृतं विबुधेन मनोभुवा" नैष० ४-२३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **दुन्वती ದುನ್ವತೀ.**

दृगायुध ದೃಗಾಯುಧ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. दृक् आयुधमस्य। "भगनेत्रान्तको भीमस्त्रिपुरारिर्दृगायुधः" वैज०।

दृक्प्रसादनी ದೃಕ್ಪ್ರಸಾದನೀ (स्त्री०) ಕುಳುತ್ಥಾಂಜನ. कल्पद्रु० १०-६०८।

दृक्प्रसादा ದೃಕ್ಪ್ರಸಾದಾ (स्त्री०) ಕುಳುತ್ಥಾಂಜನ. "दृक्प्रसादा महाबला" कल्पद्रु०।

दृष्टिबन्ध ದೃಷ್ಟಿಬಂಧ (पुं०) ನಾಸಾಗ್ರ, ಮೂಗಿನ ತುದಿಯ ಭಾಗ. "धमनौ नासिकापुटौ। नासाग्रे दृष्टिबन्धः" वैज०।

द्रक्षण ದ್ರಕ್ಷಣ / **द्रक्षुम ದ್ರಕ್ಷುಮ** (नं०) ಎಂಟು ಮಾಷಕಗಳ ತೂಕ. "द्रक्षणं द्रक्षुमं कोलं वटकं चाष्टमाषके" वैज०।

द्विधागति ದ್ವಿಧಾಗತಿ (पुं०) ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. "बिल्वकोऽण्डप्रहरणः षोडशाङ्घ्रिर्द्विधागतिः" वैज०।

द्विपदपरिचारक ದ್ವಿಪದಪರಿಚಾರಕ (पुं०) ಎರಡು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪರಿಚಾರಕ, ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಉಪಚರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವವನು. "चतुष्पदद्विपदपरिचारकौ पारिकर्मिकौपस्थायिकपालकविष्टिबन्धकाः षष्टिवेतनाः" अर्थशा०।

द्वैराज्य ದ್ವೈರಾಜ್ಯ (नं०) ಇಬ್ಬರು ರಾಜರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವುದು, ಇಬ್ಬರು ಯಜಮಾನರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. "द्वैराज्यवैराज्ययोः द्वैराज्यमन्योन्यपक्षद्वेषानुरागाभ्यां परस्परसङ्घर्षेण वा विनश्यति" अर्थशा०।

ध

धयन ಧಯನ (न०) ಧರಿಸುವುದು. धि (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

धयनीय ಧಯನೀಯ (वि०) 1. ಧರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಧರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಧರಿಸಬಹುದಾದ. 4. ಧರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. धि (धारणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। धेतव्यम् ಧೇತವ್ಯಮ್.

धारणिक ಧಾರಣಿಕ (वि०) ಅಧಮರ್ಣ, ಸಾಲ ಪಡೆದವನು. धारणमस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। "राजन्ययोगक्षेमवहे तु धनिकधारणिकयोश्चरित्रमवेक्षेत" अर्थशा०।

धित ಧಿತ (वि०) ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. धि (धारणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

धियत् ಧಿಯತ್ (वि०) ಧರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಧಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. धि (धारणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां –यती –ಯತೀ, –न्ती –ನ್ತೀ.

धीकर्मिक ಧೀಕರ್ಮಿಕ (वि०) ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. धीकर्मास्यास्ति— "ठन्" (५-२-११५)। "हट्टे धीकर्मिकः" वैज०।

धीता ಧೀತಾ (स्त्री०) 1. ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು. 2. ಬುದ್ಧಿ. "धीता सुतायां बुद्धौ च" वैज०।

धीति ಧೀತಿ (स्त्री०) ಪಾನಮಾಡುವುದು, ಕುಡಿಯುವುದು. "धीतिस्तु धयनं पानम्" वैज०।

धौरण ಧೌರಣ (न०) ಕುದುರೆಯ ನಾಗಾಲೋಟದ ಒಂದು ಭೇದ. "धौरितं धौरणं च तत्" वैज०।

न

नटित ನಟಿತ (वि०) 1. ನರ್ತನ ಮಾಡಿದವನು, ಕುಣಿದಾಡಿದವನು. नट (नृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। (न०) 2. ನರ್ತನ, ಕುಣಿದಾಟ. नट भावे "क्तः" (३-३-११४)।

नटितवत् ನಟಿತವತ್ (वि०) ನರ್ತನ ಮಾಡಿದವನು. नट (नृत्तौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

नटितव्य ನಟಿತವ್ಯ (वि०) ನೃತ್ಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ, ಕುಣಿಯಬೇಕಾದ. नट (नृत्तौ) "तव्यः" (३-१-९६)।

नतवत् ನತವತ್ (वि०) ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದವನು. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

नन्दत् ನಂದತ್ (वि०) ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ, ಆನಂದಪಡುತ್ತಿರುವ. टु नदि (समृद्धौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –न्ती –ನ್ತೀ.

नन्दनीय ನಂದನೀಯ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಬೇಕಾದ. 2. ಸಂತೋಷಪಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಸಂತೋಷಪಡಬಹುದಾದ. टु नदि (समृद्धौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। नन्दितव्यः ನಂದಿತವ್ಯಃ.

नन्दित ನಂದಿತ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಟ್ಟಿರುವ. टु नदि (समृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। (न०) 2. ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ. नदि भावे "क्तः" (३-३-११४)।

नन्दितवत् ನಂದಿತವತ್ (वि०) ಸಂತೋಷಪಟ್ಟವನು. टु नदि (समृद्धौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

नन्द्य ನಂದ್ಯ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಬೇಕಾದ. 2. ಸಂತೋಷಪಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಸಂತೋಷಪಡಬಹುದಾದ. टु नदि (समृद्धौ) "अच्" (३-१-९७)।

नप्र ನಪ್ರ (पुं०) ನಟ, ನರ್ತಕ. "रङ्गाजीवो नृतुर्नप्रः नण्डो रङ्गावतार्यपि" वैज०।

नमितवत् ನಮಿತವತ್ (वि०) ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –वती –ವತೀ.

नम्यमान ನಮ್ಯಮಾನ (वि०) ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

नाथत् ನಾಥತ್ (वि०) ಬೇಡುತ್ತಿರುವ, ಯಾಚಿಸುತ್ತಿರುವ. नाथृ (याच्ञादौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –न्ती –ನ್ತೀ.

नाथन ನಾಥನ (न०) ಯಾಚಿಸುವುದು, ಬೇಡುವುದು. नाथृ (याच्ञादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

नाथ्य ನಾಥ್ಯ (वि०) ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಬೇಡಲ್ಪಡುವವನು. नाथृ (याच्ञादौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

नीडिन् ನೀಡಿನ್ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. नीडमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "नीडोद्भवः शुको नीडी मलूको विप्रुपो भसत्" वैज०।

निमन्त्रणिक ನಿಮಂತ್ರಣಿಕ (पुं०) ಭೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನ ಕೊಡುವ ಯಜಮಾನ. "निमन्त्रणिकः परमान्नेनेव राजरहस्येन स्फुटन्न शक्नोमि जनाकीर्णेऽकीर्तनेन आत्मनो जिह्वां धारयितुम्" विक्र० २।

निषिद्धि ನಿಷಿದ್ಧಿ (स्त्री०) ನಿವೃತ್ತಿ, ಹಿಂತಿರಂಗುವುದು. नि + षिध (गत्याम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "नूनमुन्नमति यज्वनां पतिः शार्वरस्य तमसो निषिद्धये" कुमा० ८-५८।

निष्फुल ನಿಷ್ಫುಲ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ, ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೊಳೆಯುವ. निष्फुलति दीप्यति—निस् + फुल (सञ्चलने) "अच्" (३-१-१३४)। "विस्फुलद्भिः गृहीतोऽसौ निष्फुलः पुरुषाशनैः" भट्टि० ९-७६।

नीलशीर्ष ನೀಲಶೀರ್ಷ (पुं०) ನೀಲಮುಖವುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ವಾನರ. नीलं शीर्षमस्य। "बलीमुखो वनौकाः स गोलङ्गूलोऽसिताननः। नीलशीर्षः" वैज०।

नृतु ನೃತು (पुं०) ನಟ, ಅಭಿನಯಿಸುವವನು. "रङ्गाजीवो नृतुर्नग्रः" वैज०।

नैकृत ನೈಕೃತ, **नैकृतिक ನೈಕೃತಿಕ** (वि०) ಮೂರ್ಖ, ಶಠ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. "नैकृतः स्यान्नैकृतिकः शठो कौनृतिकोऽनृजुः" वैज०।

नैःश्रेयस ನೈಃಶ್ರೇಯಸ (वि०) ಮೋಕ್ಷಸಂಬಂಧವಾದ. निःश्रेयसस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–श्रेयसी –ಶ್ರೇಯಸೀ.** "निवृत्तिधर्मे नियतस्थितीनां नैःश्रेयसीं पद्धतिमाहुरेनाम्" याद० १८-११९।

प

पचत् ಪಚತ್ (वि०) ಬೇಯಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. डु पचष् (पाके) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **पचमानः ಪಚಮಾನಃ.**

पचनीय ಪಚನೀಯ (वि०) 1. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬೇಯಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಬೇಯಿಸಬಹುದಾದ. डु पचष् (पाके) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **पक्तव्यम् ಪಕ್ತವ್ಯಮ್.**

पतनीय ಪತನೀಯ (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯಬೇಕಾದ. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಬೇಕಾದ. पत्लृ (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **पतितव्यम् ಪತಿತವ್ಯಮ್.**

पराकुर्वत् ಪರಾಕುರ್ವತ್ (वि०) ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. परा + डु कृञ् (करणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "ता हनूमान् पराकुर्वन् अगमत् पुष्पकं प्रति" भट्टि० ८-५०।

परारित्नम् ಪರಾರಿತ್ನಮ್ (अव्य०) ಪೂರ್ವತರವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಹಿಂದಿನ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. परारि जातम् "त्नः" (वा० ४-३-२३)।

परिग्लान ಪರಿಗ್ಲಾನ (वि०) ಕ್ಷುದ್ಬಾಧೆಯಿಂದ ಪರಿತಪ್ತನಾದ, ಹಸಿವಿನಿಂದ ಬಾಡಿಹೋಗಿರುವ. "अस्मानत्तुमितोऽभ्येति परिग्लानो बुभुक्षया" भट्टि० ७-८४।

परिचायक ಪರಿಚಾಯಕ (वि०) ಪರಿಚಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. परि + चिञ् (चयने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

परिधापक ಪರಿಧಾಪಕ (वि०) ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉಡಿಸುವ, ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸುವ. परि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–धापिका –ಧಾಪಿಕಾ.** "याचते स्म परिधापिकाः सखीः सा स्वनीविनिबिडक्रियां यदा" नैष० १८-५१।

परिपचेलिम ಪರಿಪಚೇಲಿಮ (वि०) ಪರಿಪಕ್ವವಾಗಿರುವ, ಫಲೋನ್ಮುಖವಾದ. परि+डु पचष् (पाके) "केलिमर्" (वा० ३-१-९६)। "स्नात्वा तत्र सुलभ्यायां भाग्यैः परिपचेलिमैः" कुमा० १०-५३।

परिवाहिन् ಪರಿವಾಹಿನ್ (वि०) ಪ್ರವಹಿಸುವ, ಹರಿಯುವ. परि+वह (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "एष ते आनन्दपरिवाहिणा चक्षुषा परिष्वजमान इव गुरुरुपस्थितः। आचारं तावत्प्रतिपद्यस्व" शाकु० ४।

पर्यङ्किका ಪರ್ಯಂಕಿಕಾ (स्त्री०) ಮಂಚ. "यद्विक्षेपणसंस्क्रतोदधिपयःप्रेङ्खोलपर्यङ्किकानित्यारोहणनिर्वृतो विहरते देवः सहैव श्रिया" दशाव०।

पलायन ಪಲಾಯನ (न०) ಓಡಿಹೋಗುವುದು, ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡುವುದು. "नाशस्त्वपक्रमोऽपायो विप्रयाणं पलायनम्" वैज०।

पाक्षिक ಪಾಕ್ಷಿಕ (पुं०) ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು. पक्षिणो हन्ति—पक्षिन् "ठक्" (४-४-३५)।

पाथस्विनी ಪಾಥಸ್ವಿನೀ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. पाथांसि सन्त्यस्याम्—पा (रक्षणे) "असुन्" थुट् च (उ० ४-२०४)। पाथस् "विनिः" (५-२-१२१)। "ङीप्" (४-१-५)।

पिषत् ಪಿಂಷತ್ (वि०) ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ, ತೀಡುತ್ತಿರುವ. पिष्लृ (सञ्चूर्णने) "शतृ" (३-२-१२४)। "परस्परं परिकुपितस्य पिंषतः क्षतोर्मिकाकनकपरागपङ्किलम्" माघ० १७-८।

पेष्य ಪೇಷ್ಯ (वि०) 1. ಅರೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಅರೆಯ ಬೇಕಾದ. 3. ಅರೆಯುಬಹುದಾದ. पिष्लृ (सञ्चूर्णने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 4. ಬೀಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಬೀಸ ಬೇಕಾದ.

प्रच्छन ಪ್ರಚ್ಛನ (न०) ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವುದು, -ಕೇಳುವುದು.

प्रच्छच ಪ್ರಚ್ಛ್ಯ (वि०) 1. ಕೇಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಕೇಳಬೇಕಾದ. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "जोषं जनः कार्यविदस्तु वस्तु प्रच्छचा निजेच्छापदवी मुदस्तु" नैष० ६-१०७।

प्रजनिष्णु ಪ್ರಜನಿಷ್ಣು (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ವಭಾವದ. प्र+जनी (प्रादुर्भावे) "इष्णुच्" (३-२-१३६)। "तर्पणं प्रजनिष्णूनां सस्यानाममलं पयः। रोचिष्णवः सविस्फूर्जा मुमुचुर्भिन्नवद्घनाः" भट्टि० ७-२।

प्रणमनीय ಪ್ರಣಮನೀಯ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನಮಸ್ಕರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. प्र+णम (प्रह्वत्वे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

प्रणम्यमान ಪ್ರಣಮ್ಯಮಾನ (वि०) ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र+णम (प्रह्वत्वे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रतिपित्सत् ಪ್ರತಿಪಿತ್ಸತ್ (वि०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. प्रति+पत्लृ (गतौ)+सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रतिपित्सा ಪ್ರತಿಪಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. प्रति + पत्लृ (गतौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रतिपित्सु ಪ್ರತಿಪಿತ್ಸು (वि०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯಲು ಆಸೆಪಡುವ. प्रति + पत्लृ (गतौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रतिभिन्न ಪ್ರತಿಭಿನ್ನ (वि०) ವಿಶೇಷವಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ. प्रति+भिदिर् (विदारणे) "क्तः" (३-४-७२)। "सा गौरसिद्धार्थनिवेशवद्भिः दूर्वाप्रवालैः प्रतिभिन्नशोभम्" कुमा० ७-७।

प्रतुष्टूषा ಪ್ರತುಷ್ಟೂಷಾ (स्त्री०) ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲು ಆಸೆ. प्र+ष्टुञ् (स्तुतौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रतुष्टूषु ಪ್ರತುಷ್ಟೂಷು (वि०) ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲು ಆಸೆಪಡುವ. प्र + ष्टुञ् (स्तुतौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "प्रतुष्टूषुः पुनर्युद्धमासिषञ्जयिषुर्भयम्" भट्टि० ९-६९।

प्रपञ्च ಪ್ರಪಂಚ (पुं०) 1. ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಜಗತ್ತು. 2. ವಿಸ್ತಾರ. 3. ಸಂಸಾರ, ಪ್ರಕೃತಿ-ಪುರುಷರ ಸಂಸರ್ಗರೂಪವಾದ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನಸಂಸರಣ ಪ್ರವಾಹ. 4. ವಿಶದಪಡಿಸುವುದು. 5. ಸಮೃದ್ಧಿ, ಹೇರಳ.

प्रभवत् ಪ್ರಭವತ್ (वि०) ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ, ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಸುವ.

प्ररोहक ಪ್ರರೋಹಕ (पुं०) ಚಂದುರೆಯೂ ಹುರುಳಿ ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಚೀಲ.

प्रादानिक ಪ್ರಾದಾನಿಕ (न०) ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಧನ, ಮದುವೆಗೆ ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು ಹಣ. "सन्निविष्टसमं असन्निविष्टेभ्यो नैवेशनिकं दद्युः कन्याभ्यश्च प्रादानिकम्" अर्थशा०।

प्रापञ्चिक ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ (वि०) 1. ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. 2. ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಇರುವ. प्रपञ्चे जातः भवो वा।

प्रावादिक ಪ್ರಾವಾದಿಕ (वि०) ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಹರಡುವವನು, ವದಂತಿಯನ್ನು ಹರಡುವವನು, ಲೋಕವಾದವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡುವವನು. प्रवादः प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "तुल्यशीलपुंश्चलीप्रावादिककथावकाशभोजनदातृभिरपसर्पयेत्" अर्थशा०।

प्रोष्य ಪ್ರೋಷ್ಯ (पुं०) ಪಥಿಕ, ಪ್ರಯಾಣಿಕ. "सरलः प्रोष्यः पथिकः समीचीनः समञ्जसः" कल्पद्रु०।

प्लक्षजाता ಪ್ಲಕ್ಷಜಾತಾ (स्त्री०) ಸರಸ್ವತಿ. "वेदाग्रजा ब्रह्मसुता प्लक्षजाता च वाक्प्रदा" कल्पद्रु०।

फ

फलकन्द ಫಲಕಂದ (पुं०) ಸೂರಣಕಂದ, ಚೂರಣದ ಗಡ್ಡೆ. "अर्शोहिताम्लिकाकन्दः फलकन्दोऽपि चेष्यते" कल्पद्रु०।

फलिक ಫಲಿಕ (पुं०) ಅದ್ರಿ, ಬೆಟ್ಟ, ಪರ್ವತ. "बन्धाकिः फलिकः कुध्रः" वैज०।

फारी ಫಾರೀ (स्त्री०) ಕರಿಯ ಜೀರಿಗೆ. "सुपवी कारवी फारी" वैज० ।

फुल्लरीक ಫುಲ್ಲರೀಕ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. "फुल्लरीको लेलिहानो कुण्डल्यार्शीविषः फणी" वैज० ।

ब

बकोट ಬಕೋಟ (पुं०) ಬಕಪಕ್ಷಿ. "बको बकोटः कह्वः" वैज० ।

बन्धनीय ಬಂಧನೀಯ (वि०) 1. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬಂಧಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಬಂಧಿಸಬಹುದಾದ. बन्ध (बन्धने) "अनीयर्" (३-१-९६) । "तव्यः" (३-१-९६) । बन्धव्यम् ಬಂಧವ್ಯಮ್.

बर्कराट ಬರ್ಕರಾಟ (पुं०) 1. ಎಳೆಯ ಸೂರ್ಯನ ಬಿಸಿಲು, ಬಾಲಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶ. 2. ಕಟಾಕ್ಷ, ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟ. "बर्कराटस्तु तरुणादित्यरोचिःकटाक्षयोः" हेम० ।

बर्हिध्वजा ಬರ್ಹಿಧ್ವಜಾ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

बहुजाली ಬಹುಜಾಲೀ (स्त्री०) ತರ್ಕೋಲವೃಕ್ಷದ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ. "बहुजाल्यां कोशफला वन्या तिक्तपटोलिका" वैज० ।

बहेटक ಬಹೇಟಕ (पुं०) ವಿಭೀತಕವೃಕ್ಷ, ತಾರೆಗಿಡ. "विभीतकः कर्षफलः भूतावासो वहेटकः" वैज० ।

बाभ्रवी ಬಾಭ್ರವೀ (स्त्री०) ಅಪರ್ಣೆ, ಪಾರ್ವತಿ. "गौतमी बाभ्रवी सती । अपर्णाऽपरुजा जारी" वैज० ।

बालिश्य ಬಾಲಿಶ್ಯ (न०) ಮೂರ್ಖತನ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನ, ಅಜ್ಞತೆ. बालिशस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४) ।

बुद्धिवृद्ध ಬುದ್ಧಿವೃದ್ಧ (पुं०) ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ತೀಕ್ಷ್ಣಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. "अनुपलब्धस्य ज्ञानं उपलब्धस्य निश्चयबलाधानं अर्थद्वैधस्य संशयच्छेदनं इति मन्त्रिसाध्यमेतत् । तस्माद्बुद्धिवृद्धैः सार्धमासीत" अर्थशा० ।

बोद्धव्य ಬೋದ್ಧವ್ಯ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. 2. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ. 3. ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ. बुध (अवगमने) "तव्यः" (३-१-९६) । "अनीयर्" (३-१-९६) । बोधनीयम् ಬೋಧನೀಯಮ್.

भ

भग्नी ಭಗ್ನೀ (स्त्री०) ಭಗಿನಿ, ಸಹೋದರಿ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು. "पितृष्वसा पितुर्भग्नी मातृभग्नी च मासुरी" ।

भजक ಭಜಕ (वि०) 1. ಸೇವಿಸುವವನು, ಪೂಜಿಸುವವನು. 2. ಉಪಚರಿಸುವವನು. 3. ಆಶ್ರಯಿಸುವವನು. भज (सेवायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३) ।

भजनीय ಭಜನೀಯ (वि०) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸೇವಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಪೂಜಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. भज (सेवायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६) । 4. ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಉಪಚರಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಉಪಚರಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 7. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕಾದ. 9. ಆಶ್ರಯಿಸಬಹುದಾದ. 10. ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 11. ಭಾಗಮಾಡಬೇಕಾದ. 12. ಭಾಗಮಾಡಬಹುದಾದ. "तव्यः" (३-१-९६) । -क्तव्यम् -ಕ್ತವ್ಯಮ್.

भणनीय ಭಣನೀಯ (वि०) 1. ಮಾತನಾಡಬೇಕಾದ, ಹೇಳಬೇಕಾದ. 2. ಮಾತನಾಡಬಹುದಾದ, ಹೇಳಬಹುದಾದ. भण (शब्दे) "अनीयर्" (३-१-९६) । "तव्यः" (३-१-९६) । -णितव्यम् -ಣಿತವ್ಯಮ್.

भरत् ಭರತ್ (वि०) ಪೋಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಾಕುತ್ತಿರುವ. भृञ् (भरणे) "शतृ" (३-२-१२४) ।

भाषणीय ಭಾಷಣೀಯ (वि०) 1. ಮಾತನಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಮಾತನಾಡಬಹುದಾದ, ಹೇಳಬಹುದಾದ. भाष (व्यक्तायां वाचि) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६) । -षितव्यम् -ಷಿತವ್ಯಮ್.

भाषमाण ಭಾಷಮಾಣ (वि०) ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವ. भाष (व्यक्तायां वाचि) "शानच्" (३-२-१२४) ।

भीमर ಭೀಮರ (पुं०) ಚಾರ, ರಹಸ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು. "यथार्हवर्णो मन्त्रज्ञो भीमरो गूढपूरुषः" वैज० ।

भीषयत् ಭೀಷಯತ್ (वि०) ಭಯಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೆದರಿಸುತ್ತಿರುವ. ञि भी (भये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४) । "एवं सुरगणान् क्रुद्धो भीषयन् वपुषा रिपून्" भाग० ६-११-६ । "शानच्" (३-२-१२४)। -यमाणः -ಯಮಾಣಃ. "शत्रून् भीषयमाणं तं रामं विस्मापयेत कः" भट्टि० ५-५८ ।

भेढ्र ಭೇಢ್ರ (पुं०) ಟಗರು, ಕುರಿ. "मेषस्तु रोमशः। संस्फालहुडुभेढ्राश्च" त्रिकाण्ड०।

भोगावली ಭೋಗಾವಲೀ (स्त्री०) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಲಿಕೆ, ಸ್ತೋತ್ರಗ್ರಂಥ. "भोगावली वन्दिपाठः" त्रिकाण्ड०।

म

मण्डपीठिका ಮಂಡಪೀಠಿಕಾ (स्त्री०) ದಿಗ್ಯುಗ್ಮ, ಎರಡು ದಿಕ್ಕುಗಳು. "दिग्युग्मे मण्डपीठिका" वैज०।

मण्डुक ಮಂಡುಕ (न०) ಗುರಾಣಿಯ ಹಿಡಿ. "आमूलान्तात् सायकेनायतेन स्यते बाहौ मण्डुकश्लिष्टमुष्टेः" माघ० १८-२१।

मत्तवत् ಮತ್ತವತ್ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನು. मदी (हर्षे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ಕುಡಿದು ಅಮಲೇರಿದವನು. 3. ಅವಿವೇಕಿ, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದವನು.

मदन ಮದನ (न०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳುವುದು. मदी (हर्षे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಮಲೇರುವುದು.

मदनीय ಮದನೀಯ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಬೇಕಾದ. 2. ಸಂತೋಷಪಡಬಹುದಾದ. मदी (हर्षे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಅಮಲೇರಿಸಬೇಕಾದ. मदी + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಬಹುದಾದ. "तव्यः" –मितव्यम् –ದಿತವ್ಯಮ್.

मधुकेशट ಮಧುಕೇಶಟ (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. "इन्दिन्दिरः पुष्पकीटो मधुद्रो मधुकेशटः" त्रिकाण्ड०।

मधुद्र ಮಧುದ್ರ (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ.

मधुराङ्गक ಮಧುರಾಂಗಕ (पुं०) ಕಷಾಯರಸ. "कषायोऽस्त्री स्वप्रतिष्ठस्तुवरो मधुराङ्गकः" वैज०।

मधूषिका ಮಧೂಷಿಕಾ (स्त्री०) ಮಧುರಾನಗರ. "द्वारका तु द्वारवती मधुरा तु मधूषिका" वैज०।

मर्दनी ಮರ್ದನೀ (स्त्री०) ಪಾದರಕ್ಷೆ.

महीय्यमान ಮಹೀಯ್ಯಮಾನ (वि०) ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. महीङ् (पूजायाम् — कण्ड्वादि) + यक् (३-१-२७) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "महीय्यमाना भवताऽतिमात्रं सुराध्वरे घस्मरजित्वरेण" भट्टि० २-३८।

मुसृण्ठी ಮುಸೃಂಠೀ (स्त्री०) ಗದೆ. "तासु पाषाणकुद्दालकुठारीकाण्डकल्पनाः। मुसृण्ठी मुद्गरा दण्डचक्रयन्त्रशतघ्नयः" अर्थशा०।

मृगाविध् ಮೃಗಾವಿಧ್ (पुं०) ವ್ಯಾಧ, ಬೇಟೆಗಾರ. मृगान् विध्यति — व्यध (ताडने) "क्विप्" (३-२-७६)। सम्प्रसारणम् (६-१-१६)। दीर्घः (६-३-११६)। "आकर्णयन्नुत्सुकहंसनादान् लक्ष्ये समाधिं न दधे मृगावित्" भट्टि० २-७।

मेघङ्कर ಮೇಘಂಕರ (वि०) ಮೋಡವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. मेघं करोति — डुकृञ् (करणे) "खच्" (३-२-४३)। "मेघङ्करमिवायान्तमृतं रामं कलमान्वितः। दृष्ट्वा मेने न सुग्रीवो वालिभानुं भयङ्करम्" भट्टि० ६-१०४।

मैत्रेयक ಮೈತ್ರೇಯಕ (पुं०) ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುಭಟ. "मैत्रेयकः प्रशंसेन्नन् घण्टाताडोऽरुणोदये" वैज०।

मेहिन् ಮೇಹಿನ್ (पुं०) ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಹುಲಿ. "हुण्डश्चाल्पस्त्वयं द्वीपी चुलुको भेलमेहिनौ" वैज०।

मौकल्य ಮೌಕಲ್ಯ (पुं०) ಬಟ್ಟೆಯ ಹೊಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವುದರಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. "मौकल्यो रामको वस्त्रस्यूतिरञ्जनजीवनात्" वैज०।

मौण्डिक ಮೌಂಡಿಕ (न०) ಭದ್ರಾಕರಣ, ಆಯುಷ್ಯಕರ್ಮ. "मौण्डिकं भद्राकरणं वपनं परिवापणम्" वैज०।

मौहनिक ಮೌಹನಿಕ (पुं०) ಚೈತ್ರಮಾಸ. "चैत्रे मौहनिको मधुः" वैज०।

य

यद्वद ಯದ್ವದ (वि०) ಉತ್ತರವಿಲ್ಲದವನು, ಉತ್ತರ ಹೇಳದವನು. "यद्वदः स्यादनुत्तरः" वैज०।

यमेरुका ಯಮೇರುಕಾ (स्त्री०) ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ್ಯ. "नालीघटी यामनाली दण्डढक्का यमेरुका" त्रिकाण्ड०।

युगासार ಯುಗಾಸಾರ (न०) ಮೂರು ಯುಗಗಳು. "त्रियुगं तु युगासारं द्वयायोगं तु युगद्वयम्" वैज०।

युवजानि ಯುವಜಾನಿ (पुं०) ಯುವತಿಯ ಪತಿ, ತರುಣಿಯ ಪತಿ. युवतिः यौवनवती जाया यस्य "निङ्" (६-१-७६)। "युवजानिर्धनुष्पाणिर्भूमिष्ठः खविचारिणः" भट्टि० ५-१३।

योद्धव्य ಯೋದ್ಧವ್ಯ (वि०) 1. ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಯುದ್ಧಮಾಡಬಹುದಾದ. युध (सम्प्रहारे) "तव्य:" (३-१-९६)। "अनीयर्"। **–धनीयम्– ಧನೀಯಮ್.**

योनिपोषक ಯೋನಿಪೋಷಕ (वि०) ಮೃಗ ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸಾಕುವವನು.

र

रतिमदा ರತಿಮದಾ (स्त्री०) ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. "स्पर्शानन्दा रतिमदाऽप्सरसः सुमदात्मजाः" त्रिकाण्ड०।

रत्नहस्त ರತ್ನಹಸ್ತ (पुं०) ಕುಬೇರ. "इच्छावसूरत्नगर्भो रत्नहस्तो सितोदरः" वैज०।

रममाण ರಮಮಾಣ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ. रमु (क्रीडायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)।

रिङ्ख ರಿಂಖ (पुं०) ಉಯ್ಯಾಲೆ, ತೂಗುಮಂಚ.

रिङ्खोल ರಿಂಖೋಲ (न०) ಉಯ್ಯಾಲೆ, ತೂಗುಮಂಚ.

रिङ्खोलन ರಿಂಖೋಲನ (न०) ಉಯ್ಯಾಲೆ, ತೂಗುಮಂಚ. "प्रेङ्खोलनं तु प्रेङ्खोलं प्रेङ्खो रिङ्खोलनाचपि" वैज०।

रिङ्गि ರಿಂಗಿ (स्त्री०) ಗಮನ, ನಡೆಯುವುದು, ಹೋಗುವುದು. रिगि (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)।

रिरक्षत् ರಿರಕ್ಷತ್ (वि०) ರಕ್ಷಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. रक्षितुमिच्छन् — रक्ष (पालने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

रिरक्षा ರಿರಕ್ಷಾ (स्त्री०) ರಕ್ಷಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. रक्षितुमिच्छा — रक्ष (पालने) + सन् "अ:" (३-३-१०२)।

रिरक्षु ರಿರಕ್ಷು (वि०) ರಕ್ಷಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. रक्षितुमिच्छुः — रक्ष (पालने) + सन् "उ:" (३-२-१६८)।

रुन्धान ರುಂಧಾನ (वि०) 1. ತಡೆಯುವ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುತ್ತಿರುವ. रुधिर् (आवरणे) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ತಡೆಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವ, ಹಿಡಿದು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಿರುವ.

रेटि ರೇಟಿ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಶಬ್ದ. "रेटिर्वह्नेश्च रटितम्" वैज०।

रोचनीय ರೋಚನೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರೀತಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಪ್ರೀತಿಸಬೇಕಾದ. रुच (दीप्तावभिप्रीतौ च) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:" (३-१-९६)। **–चितव्य: –ಚಿತವ್ಯಃ.**

रोपणीय ರೋಪಣೀಯ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಬೇಕಾದ. 2. ನೆಡಿಸಬೇಕಾದ, ನೆಡಿಸಿ ಬೆಳೆಸಬೇಕಾದ. रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। वा "प:"। पक्षे **रोहणीयम् ರೋಹಣೀಯಮ್.** "तव्य:" (३-१-९६)। **–पयितव्य: –ಪಯಿತವ್ಯಃ, –हयितव्य: –ಹಯಿತವ್ಯಃ.**

रोपयत् ರೋಪಯತ್ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿಸುತ್ತಿರುವ. रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। वा "प:" (७-३-४३)। पक्षे **रोहयत् ರೋಹಯತ್.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

रोषाण ರೋಷಾಣ (पुं०) 1. ಒರೆಗಲ್ಲು, ಸುವರ್ಣದ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ ಕಲ್ಲು. "रोषाणस्तु घृषिर्घृष्वो हेमादिनिकषाश्मनि" वैज०। 2. ಪಾರದ, ಪಾದರಸ. "रोषाणो रोषणे स्वर्णघर्षणग्राण्णि पारदे" वैज०।

रोहणीय ರೋಹಣೀಯ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಬೇಕಾದ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಬೇಕಾದ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಬಹುದಾದ. 3. ಬೆಳೆಯಬಹುದಾದ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಬಹುದಾದ. 4. ಬೆಳೆಯಬೇಕಾದ. रुह (बीजजन्मादौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:"। **रोढव्यम् ರೋಢವ್ಯಮ್.**

रोहत् ರೋಹತ್ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತುತ್ತಿರುವ, ಏರುತ್ತಿರುವ. 2. ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. रुह (बीजजन्मादौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

रौच्य ರೌಚ್ಯ (पुं०) ಬಿಲ್ವದಂಡ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರದ ದಂಡ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಟುವು ಹಿಡಿಯಬೇಕಾದ ದಂಡ. "ब्राह्मणो बैल्वपालाशौ क्षत्रियो वटखादिरौ" मनु० २-४५।

ल

लगनीय ಲಗನೀಯ (वि०) 1. ಸೇರಬೇಕಾದ, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಬೇಕಾದ. 2. ಸೇರಬಹುದಾದ, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಬಹುದಾದ. लगे (सङ्गे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:" (३-१-९६)। **–गितव्यम् –ಗಿತವ್ಯಮ್.**

लगितवत् ಲಗಿತವತ್ (वि०) ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. लगे (सङ्गे) "क्तवतु:" (३-२-१०२)।

लगत् ಲಗತ್ (वि०) ಸೇರುತ್ತಿರುವ, ಸಂಬಂಧಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. लगे (सङ्गे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

लङ्घमान ಲಂಘಮಾನ (वि०) 1. ದಾಟುತ್ತಿರುವ. 2. ಉಪವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. लघि (गतौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

लब्धिम ಲಬ್ಧ್ರಿಮ (वि०) ಲಭಿಸಿರುವ, ಹೊಂದಿರುವ, ಪಡೆದಿರುವ. डु लभष् (प्राप्ती) "क्त्रि:" (३-३-८८)। "मम्" (४-४-३०)। "तस्मिस्ते लब्धिमै: फलै:" भट्टि० ७-६५।

लभमान ಲಭಮಾನ (वि०) ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ. डु लभष् (प्राप्ती) "शानच्" (३-२-१२४)।

लम्भनीय ಲಂಭನೀಯ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. 2. ಪಡೆಯಬೇಕಾದ. 3. ಪಡೆಯಬಹುದಾದ. 4. ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. डु लभष् (प्राप्ती) "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ಪಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 6. ಪಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಬಹುದಾದ. 7. ಪಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. डु लभष् + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:" (३-१-९६)। **–यितव्य: –ಯಿತವ್ಯಃ.**

लम्भयत् ಲಂಭಯತ್ (वि०) ಪಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. डु लभष् (प्राप्ती) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **–यमान: –ಯಮಾನಃ.**

लम्भित ಲಂಭಿತ (वि०) ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. डु लभष् (प्राप्ती) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)।

लम्भ्य ಲಂಭ್ಯ (वि०) 1. ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೊಂದಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಹೊಂದಿಸಬಹುದಾದ. डु लभष् (प्राप्ती) + णिच् "यत्" (३-१-९७)।

लात् ಲಾತ್ (वि०) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. ला (आदाने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

लान ಲಾನ (न०) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ला (आदाने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

लापयमान ಲಾಪಯಮಾನ (वि०) ಮಾತನಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. लप (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

लिप्सन ಲಿಪ್ಸನ (न०) ಪಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು, ಹೊಂದಲು ಆಸೆಪಡುವುದು. डु लभष् (प्राप्ती) + सन् "ल्युट्" (३-३-११५)।

लिप्सनीय ಲಿಪ್ಸನೀಯ (वि०) 1. ಪಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬಹುದಾದ. 2. ಪಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. डु लभष् (प्राप्ती) + सन् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:" (३-१-९६)। **–प्सितव्यम् –ಪ್ಸಿತವ್ಯಮ್.**

लिप्समान ಲಿಪ್ಸಮಾನ (वि०) ಪಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಂದಲು ಆಸೆಪಡುತ್ತಿರುವ. डु लभष् (प्राप्ती) + सन् "शानच्" (३-२-१२४)।

लिप्सित ಲಿಪ್ಸಿತ (वि०) ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. डु लभष् (प्राप्ती) + सन् "क्त:" (३-२-१०२)।

लिम्पमान ಲಿಂಪಮಾನ (वि०) ಲೇಪನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಬಳಿಯುತ್ತಿರುವ. लिप (उपदेहे) "शानच्" (३-२-१२४)।

लुङ्ग ಲುಂಗ (पुं०) ಮಾದಳದ ಗಿಡ. "बीजपूरे मातुलुङ्गो लुङ्ग: सुफलपूरको" वैज०।

व

वक्षश्छद ವಕ್ಷಶ್ಛದ (पुं०) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡುವ ಕವಚ. "माठि: स्त्री जागरो वक्षश्छद: सन्नाहकञ्चुटी" वैज०।

वचोहर ವಚೋಹರ (पुं०) ದೂತ. वच: हरति—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। "पुनरुज्झितसाध्वसं द्विषामभिधत्ते स्म वचो वचोहर:" माघ० १६-३८।

वत्सीय ವತ್ಸೀಯ (वि०) ವತ್ಸ (ಕರು) ಗಳಿಗೆ ಹಿತವಾಗಿರುವ, ಕರುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಟ್ಟಿರುವ. वत्सेभ्यो हित: "छ:" (५-१-५)। ಹಸುವನ್ನು (ಹಾಲನ್ನು) ಕರೆಯುವಾಗ ಕರುಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವಷ್ಟು ಕೆಚ್ಚಲಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಹಾಲು ಕರೆಯುವವನು, –ಗೋಪಾಲಕ.

वदमान ವದಮಾನ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. वद (व्यक्तायां वाचि) "शानच्" (३-२-१२४)। "लङ्कां समाविशद्रात्रौ वदमानोऽतिदुर्गमाम्" भट्टि० ८-२७।

विक्रममाण ವಿಕ್ರಮಮಾಣ (वि०) ಕಾಲಿನಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಡೆದಾಡುತ್ತಿರುವ. वि + क्रमु (पादविक्षेपे) "शानच्" (३-२-१२४)। "जले विक्रममाणाया हनूमान् शतयोजनम्" भट्टि० ८-२४।

विजिज्ञासा ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಾ (स्त्री०) ಹೆಚ್ಚು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. विशेषेण ज्ञातुमिच्छा — वि + ज्ञा (अवबोधने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

विजिज्ञासु ವಿಜಿಜ್ಞಾಸು (वि०) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು. वि + ज्ञा (अवबोधने) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

विजिज्ञास्य ವಿಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ತಿಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. वि+ज्ञा (अवबोधने) +सन् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विजितात्मन् ವಿಜಿತಾತ್ಮನ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. विजितः स्वस्य लक्ष्मीकमनीयत्वसम्पदुच्छृङ्खलमनस्त्वेऽपि प्रणम्रैः प्रवणीकृतः आत्मा मनोऽस्य। "मानसं प्रणतैर्यस्य विजितात्माजितश्च यः" इति निरुक्तिः। "विजितात्मा विधेयात्मा" वि० स०। (वि०) 2. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು, ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದವನು. विजितः आत्मा मनो येन।

विप्रलिप्सा ವಿಪ್ರಲಿಪ್ಸಾ (स्त्री०) ವಂಚಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಮೋಸಮಾಡಲು ಆಸೆ. वि + प्र + डु लभष् (प्राप्तौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

विप्रलिप्सु ವಿಪ್ರಲಿಪ್ಸು (वि०) ವಂಚಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. वि + प्र + डु लभष् (प्राप्तौ) + सन् "उः" (३-२-१६२)।

विप्रवदमान ವಿಪ್ರವದಮಾನ (वि०) ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವ. वि + प्र + वद (व्यक्तायां वाचि) "शानच्" (३-२-१२४)। "ऐद् विप्रवदमानैस्तां संयुक्तां ब्रह्मराक्षसैः" भट्टि० ८-३०।

विभिद्यमान ವಿಭಿದ್ಯಮಾನ (वि०) ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಅನೇಕವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + भिदिर् (विदारणे) कर्म० यक् "शानच्" (३-२-१२४)। "शशीव दोषावृतलोचनानां विभिद्यमानः पृथगाबभासे" किरा० १७-२१।

विलङ्घ्यमान ವಿಲಂಘ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ದಾಟಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + लघि (गतौ) कर्म० यक् "शानच्" (३-२-१२४)।

विवृत्सत् ವಿವೃತ್ಸತ್ (वि०) ಇರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಕೂಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. वर्तितुमिच्छन्—वि+वृतु (वर्तने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "स्रोतान्तिके विवृत्सन्तं वत्स्यर्हर्सिद्धि प्लवङ्गमम्" भट्टि० ८-९७।

विशिञ्जान ವಿಶಿಂಜಾನ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. वि + शिजि (अव्यक्ते शब्दे) "शानच्" (३-२-१२४)। "वैखानसेभ्यः श्रुतराम-वार्तास्ततो विशिञ्जानपतत्रिसङ्घम्। अभ्रंलिहाग्रं रविमार्गभङ्गमानंहिरेऽद्रिं प्रतिचित्रकूटम्" भट्टि० ३-४६।

विष्ट ವಿಷ್ಟ (वि०) 1. ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ, ಹರಡಿರುವ. विष्लृ (व्याप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। (न०) 2. ಹರಡುವಿಕೆ, ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವಿಕೆ.

विष्टवत् ವಿಷ್ಟವತ್ (वि०) ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡಿರುವ. विष्लृ (व्याप्तौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

वीरशङ्कु ವೀರಶಂಕು (पुं०) ಶರ, ಬಾಣ. "चित्रपुङ्खो वीरशङ्कुः शरो रोप इषुर्न षण्" वैज०।

वीरस्कन्ध ವೀರಸ್ಕಂಧ (पुं०) ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. "जरन्तः कलुषः पोत्री वीरस्कन्धो रजस्वलः" वैज०।

वेविषत् ವೇವಿಷತ್ (वि०) ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹರಡುತ್ತಿರುವ.

वेषण ವೇಷಣ (न०) ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು, ಹರಡುವುದು. विष्लृ (व्याप्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

वेषणीय ವೇಷಣೀಯ (वि०) 1. ವ್ಯಾಪಿಸಬೇಕಾದ. 2. ವ್ಯಾಪಿಸಬಹುದಾದ. विष्लृ (व्याप्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **वेष्टव्यम् ವೇಷ್ಟವ್ಯಮ್.**

वेष्टनीय ವೇಷ್ಟನೀಯ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲ್ಪಡುವ. वेष्ट (वेष्टने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಸುತ್ತುವರೆಯಬೇಕಾದ. 3. ಸುತ್ತುವರೆಯಬಹುದಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **वेष्टव्यम् ವೇಷ್ಟವ್ಯಮ್.**

वेष्टमान ವೇಷ್ಟಮಾನ (वि०) ಸುತ್ತುವರೆಯುತ್ತಿರುವ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. वेष्ट (वेष्टने) "शानच्" (३-२-१२४)।

व्योकार ವ್ಯೋಕಾರ (पुं०) ಕಂಚುಗಾರ, ಹಿತ್ತಾಳೆ ತಾಮ್ರ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. "व्योकारो लोहकारकः" वैज०।

व्राजिक ವ್ರಾಜಿಕ (न०) ಗೋಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಕಾಲ ಪಯಃಪಾನ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಗೋವ್ರತ. "मासं गोष्ठे पयःपानं गोव्रतं व्राजिकं च तत्" वैज०।

श

शङ्कन ಶಂಕನ (न०) 1. ಸಂಶಯಪಡುವುದು, ಶಂಕಿಸುವುದು. शकि (शङ्कायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಊಹಿಸುವುದು.

शङ्खपाल ಶಂಖಪಾಲ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸರ್ಪ. "शङ्खपालो महापद्मः काकोदर इतीदृशाः" वैज०।

शतपाक्य ಶತಪಾಕ್ಯ (वि०) ನೂರು ಸಲ ಕುದಿಯಿಸಿ ಸಂಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

शयण्डक ಶಯಂಡಕ (पुं०) ಉಡ. "गोधा निहाका मुसली वृक्षजा सा शयण्डकः" वैज०।

शय्य ಶಯ್ಯ (न०) ಗೃಹ, ಮನೆ. "शय्यं निवसनं सद्म बुन्दिरं वेश्म मन्दिरम्" वैज०।

शरभा ಶರಭಾ (स्त्री०) ಸೊರಗಿ ಕುಗ್ಗಿದ ದೇಹವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. "शरभा तु विशीर्णाङ्गी स्वल्पदेहा मडूषिका" वैज०।

शस्यमान ಶಸ್ಯಮಾನ (वि०) ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊಗಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. शंसु (स्तुतौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "बद्धकृत्रिमभुजान्तरयुग्मं शस्यमानमनुजीविजनेन" याद० २१-५।

शान ಶಾನ (न०) 1. ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ತೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡುವುದು. शो (तनूकरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.

शानीय ಶಾನೀಯ (वि०) 1. ತೆಳುವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ತೆಳುವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ತೆಳುವಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ. 4. ತೆಳುವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. शो (तनूकरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–तव्यः –ತವ್ಯಃ.** 5. ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 6. ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 7. ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 8. ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ.

शिल्पा ಶಿಲ್ಪಾ (स्त्री०) ನಾಪಿತನ ಗೃಹ. "वपनी स्यात् खरकुटी शिल्पा" वैज०।

शिष्यायित ಶಿಷ್ಯಾಯಿತ (न०) ಶಿಷ್ಯನಂತೆ ಆಚರಿಸುವುದು. शिष्यवदाचरितम् — शिष्य "क्यङ्" भावे "क्तः" (३-३-११४)। "यामेषु वृत्तिमनयोरधिगम्य नूनं शिष्यायितं त्वदवरोधनितम्बिनीभिः" याद० १९-७३।

शीघ्रायमाण ಶೀಘ್ರಾಯಮಾಣ (वि०) ಚುರುಕಾಗಿ ಆಗುತ್ತಿರುವ (ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ) शीघ्र + क्यङ् "शानच्" (३-२-१२४)। "शीघ्रायमाणैः ककुभोऽनुवानैः जनैरपन्थानमुपेत्य सृप्तैः" भट्टि० ३-३७।

शुद्धचत् ಶುದ್ಧ್ಯತ್ (वि०) 1. ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರುವ. 2. ಚೊಕ್ಕಟವಾಗುತ್ತಿರುವ. शुध (शौचे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

शुष्यत् ಶುಷ್ಯತ್ (वि०) ಒಣಗುತ್ತಿರುವ. शुष (शोषणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

शूलायुध ಶೂಲಾಯುಧ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. शूलमायुधमस्य। "शरव्यभूतत्रिपुरेऽप्यमोघं शूलायुधे शौर्यमवेक्ष्य शौरेः" याद० २०-३४।

शोभनीय ಶೋಭನೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸಬೇಕಾದ. 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸಬಹುದಾದ. 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. शुभ (दीप्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಬಹುದಾದ. 6. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. शुभ + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–भितव्यम् –ಭಿತವ್ಯಮ್.** "णिच्"। **–भयितव्यम् –ಭಯಿತವ್ಯಮ್.**

शोष्य ಶೋಷ್ಯ (वि०) 1. ಒಣಗಿಸಲ್ಪಡುವ. शुष (शोषणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಒಣಗಿಸಬೇಕಾದ, 3. ಒಣಗಿಸಬಹುದಾದ. 4. ಒಣಗಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ.

श्वाली ಶ್ವಾಲೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿ. "शुनी तु सरमा श्वाली" वैज०।

श्वासा ಶ್ವಾಸಾ (स्त्री०) ಕೆಂಪುತಿಗಡೆ ಮರ. "रेचनी महती श्वासा माया कुठरुणा" वैज०।

ष

ष्टचूम ಷ್ಟ್ಯೂಮ (पुं०) 1. ಜಲ, ನೀರು. 2. ಚಂದ್ರ. "ष्टचूमसूमौ जले चन्द्रे" वैज०।

स

संवात् ಸಂವಾತ್ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿರುವ. सम्+वा (गतिगन्धनयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "संवाद्भिः सकुसुमरेणुभिः समीरैरानम्रैर्बहुफलधारिभिर्वनान्तैः" भट्टि० २१-२२।

संवादन ಸಂವಾದನ (न०) ಸಂದೇಶ, ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸುವ ಮಾತು, ವಾಚಿಕ. "संवादनं वाचिकं च" वैज० ।

संवाप ಸಂವಾಪ (पुं०) ಸ್ವಾಪ, ನಿದ್ರೆ. "संवापः शयनं स्वापः" वैज० ।

संसर्गविद्या ಸಂಸರ್ಗವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ನೃತ್ತ ಗೀತ ಮೊದಲಾದ ವಿದ್ಯೆ. अर्थशा० ।

सजत् ಸಜತ್ (वि०) ಸಂಬಂಧಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. षञ्ज (सङ्गे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

सञ्जन ಸಂಜನ (न०) ಸಂಬಂಧಹೊಂದುವುದು, ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು. षञ्ज (सङ्गे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सञ्जनीय ಸಂಜನೀಯ (वि०) 1. ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಸಂಬಂಧಪಡಿಸಬಹುದಾದ. 4. ಸೇರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. षञ्ज (सङ्गे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **सञ्जयितव्यः ಸಂಜಯಿತವ್ಯಃ.**

सन्तन्यमान ಸಂತನ್ಯಮಾನ (वि०) ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. सम्+तनु (विस्तारे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "सन्तन्यमानमाराधगणं विचिन्त्य त्रस्यामि हन्त भवतीं च विभावयामि" दया० ।

सन्तप्यमान ಸಂತಪ್ಯಮಾನ (वि०) ದಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸುಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. सम् + तप (सन्तापे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "नमन्ति शत्रून्न च बन्धुवृद्धिं सन्तप्यमानैर्हृदयैः सहन्ते" भट्टि० १२-७९।

सन्देग्धृ ಸಂದೇಗ್ಧೃ (वि०) ಸಂದೇಹಪಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. सम् + दिह (उपचये) "तृन्" (३-२-१३५)। "संशयालुस्तु सन्देग्धा" वैज०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–ग्ध्री –ಗ್ಧ್ರೀ.**

सन्निधापित ಸನ್ನಿಧಾಪಿತ (वि०) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "किं नु खलु भगवता वाल्मीकिना-सब्रह्मक्षत्रपौरजानपदाः प्रजाः सचराचरो भूतग्रामः स्वप्रभावेण सन्निधापितः" उ० रा० ७।

सन्नाम ಸನ್ನಾಮ (पुं०) ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. "सन्नामस्त्वन्यथाकृतिः" वैज० ।

सन्निक्षेप्तृ ಸನ್ನಿಕ್ಷೇಪ್ತೃ (वि०) ಸರಿಯಾದ ಸಾಕ್ಷಿಯ ಎದುರಿಗೆ ನಿಧಿಯ ನಿಕ್ಷೇಪವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುವವನು. "अर्थप्रकाराः कारुशासितारः सन्निक्षेप्तारः स्ववित्तकारवः श्रेणीप्रमाणाः निक्षेपं गृह्णीयुः" अर्थशा० ।

समन्तिक ಸಮಂತಿಕ (न०) ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. "समन्तं तु समन्तिकम्" वैज० ।

समुपदधत् ಸಮುಪದಧತ್ (वि०) ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. सम् + उप + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "परिसुरपतिसूनुधाम सद्यः समुपदधन्मुकुलानि मालतीनाम्" किरा० १०-२०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–दधती –ದಧತೀ.**

समेधा ಸಮೇಧಾ (स्त्री०) ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಾಗುವ ಸಂಪತ್ತು.

समेधाशास्ति ಸಮೇಧಾಶಾಸ್ತಿ (पुं०) ಭವಿಷ್ಯತ್ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. "समेधाशास्तिभिश्चाभिगतानां अङ्गविद्यया शिष्यसंज्ञाभिश्च कर्माण्यवसितानि आदिशेत्" अर्थशा० ।

समोलक ಸಮೋಲಕ (पुं०) ಕಷಾಯ ರಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಐದು ರಸಗಳು. "विना तिक्तेन चोलकः। समोलकः कषायेण" वैज० ।

सम्भिद्यमान ಸಂಭಿದ್ಯಮಾನ (वि०) ಮತ್ತೆ ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಿರುವ. सम् + भिदिर् (विदारणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "अभुग्नभागान्तरितैः पयोभिःसम्भिद्यमानैरियमन्तरेषु" याद० १८-४४।

सर्जन ಸರ್ಜನ (न०) 1. ದಾನಮಾಡುವುದು, ಕೊಡುವುದು. सृज (विसर्गे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದು. "तस्मादीश्वरस्य जगत्सर्जनं न युज्यते" अक्षपाददर्शनम्।

सर्जनीय ಸರ್ಜನೀಯ (वि०) 1. ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸೃಷ್ಟಿಸಬೇಕಾದ. सृज (विसर्गे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 4. ದಾನಮಾಡಬೇಕಾದ. 5. ದಾನಮಾಡಬಹುದಾದ.

सर्वीय ಸರ್ವೀಯ (वि०) ಸರ್ವರಿಗೂ ಹಿತವಾಗಿರುವ. सर्वेभ्यो हितम् — सर्व "छः" (५-१-५)।

सहपानक ಸಹಪಾನಕ (ನಂ) ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಪಾನ ಮಾಡುವುದು. "शुण्डापानं मदस्थानं सपीतिः सहपानकम्" वैजं ।

सहपांसुकिल ಸಹಪಾಂಸುಕಿಲ (ಪುಂ) ಮಿತ್ರ, ಗೆಳೆಯ, ಸ್ನೇಹಿತ. "सहपांसुकिलः स्नेही वयस्यः" त्रिकाण्डं ।

सहाध्यायिन् ಸಹಾಧ್ಯಾಯಿನ್ (ಪುಂ) ಒಬ್ಬ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವವನು, ಧರ್ಮಭ್ರಾತ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. "धर्मभ्राता सहाध्यायी" वैजं ।

सांवननिकी ಸಾಂವನನಿಕೀ (ವಿಂ) ವಶೀಕರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವಾದ, ವಶೀಕರಣಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ. "जातकामं वा सिद्धव्यञ्जनः सांवननिकीभिरोषधीभिः संवास्य रसेन अतिसन्धायापगच्छेत्" अर्थशां ।

सांव्यवहारिक ಸಾಂವ್ಯವಹಾರಿಕ (ವಿಂ) ಇತರರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು. "सांव्यवहारिकेषु वा प्रात्ययिकेष्वराजवाच्येषु भ्रेषोपनिपाताभ्यां नष्टं विनष्टं वा मूल्यमपि न दद्युः" अर्थशां ३-१२ ।

साद्गुण्य ಸಾದ್ಗುಣ್ಯ (ನಂ) 1. ಸದ್ಗುಣಗಳು, ಶುಭ ಗುಣಗಳು. सद्गुण स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। 2. ಸದ್ಗುಣಗಳ ಭಾವ. सद्गुणानां भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४) ।

सान्देशिक ಸಾಂದೇಶಿಕ (ಪುಂ) ದೂತ, ಸಂದೇಶವನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು. "वार्तिकः सन्देशहरो दूतः सान्देशिको स्मृः" वैजं ।

सारतम ಸಾರತಮ (ವಿಂ) ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಾರ ವಾದ.

सारिष्ठ ಸಾರಿಷ್ಠ (ವಿಂ) ಸಾರತಮವಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಸಾರ ವಾದ. अयमेषामतिशयेन सारः—सार "इष्ठन्" (५-३-५५) । "यत्तु परस्य दुर्बलं वीतहस्त्यश्वं दूष्यामात्यकं कृतोपजापं वा तत्प्रभूतसारेणाभिहन्यात् । यद्वा परस्य सारिष्ठं तद्द्विगुणसारेणाभिहन्यात्" अर्थशां १०-५ ।

सितकाच ಸಿತಕಾಚ (ಪುಂ) 1. ಪಾರದರ್ಶಕವಾದ ಹೊಳ ಪಾಗಿರುವ ಮೈಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಣ್ಣು. 2. ಈ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುದು, ಪಿಂಗಾಣಿ, ಪಿಂಗಾಣಿ ಪಾತ್ರೆ. "सितकाचस्तु पिङ्गाणः" वैजं ।

सितायुध ಸಿತಾಯುಧ (ಪುಂ) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

सीमन्तयत् ಸೀಮಂತಯತ್ (ವಿಂ) ಮಧ್ಯೆ ರೇಖೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. सीमन्तवत् + णिच् (गं २०४) । मतुपो लुक् "शतृ" (३-२-१२४) । "महीयसो वेगवशेन मध्ये सीमन्तयन्नेष शरत्पयोदान्" यादं १८-१७।

सुजय ಸುಜಯ (ವಿಂ) ಸುಖವಾಗಿ ಜಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ ವಾಗುವ. सुखेन जेतुं शक्यः—सु+जि (जये) "खल्" (३-३-१२६) । "सुजयः खलु तादृगन्तरे विपदन्ताह्यविनीतसम्पदः" किरां २-५२।

सुदम ಸುದಮ (ವಿಂ) ಸುಖವಾಗಿ ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ ವಾದ, ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ದಮನಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. सुखेन दम्यते — सु — दमु (उपशमे) "खल्" (३-३-१२६)।

सृक्था ಸೃಕ್ಥಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಜಿಗಣೆ, ರಕ್ತವನ್ನು ಹೀರುವ ಒಂದು ಜಲಜಂತು. "जलूका तु जलालोका सृक्था भूम्नि जलौकसः" वैजं ।

सेम्य ಸೇಮ್ಯ (ಪುಂ) ತುಷಾರ, ಹಿಮ, ಮಂಜು, ಇಬ್ಬನಿ. "तुषारः शिशिरः स्फीतः सेम्यः सीमो हिमोऽपि च" वैजं ।

स्यालिका ಸ್ಯಾಲಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಪತ್ನಿಯ ಕನಿಷ್ಠ ಸಹೋದರಿ, ಪತ್ನಿಯ ತಂಗಿ. "पत्न्यास्तु भगिनी ज्येष्ठा ज्येष्ठश्वश्रूः कुलीति च । कनिष्ठा स्यालिका हाली पत्रिणी केलिकुञ्चिका" वैजं ।

स्वमनीषिका ಸ್ವಮನೀಷಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ. "उत्प्रेक्षा स्वमनीषिका" वैजं ।

ह

हरक ಹರಕ (ಪುಂ) ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. "हरकस्तरवारिः स्त्री" वैजं।

हराद्रि ಹರಾದ್ರಿ (ಪುಂ) ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತ. "रजताद्रिस्तु कैलासो हराद्रिर्महितश्च सः" वैजं ।

हर्षणीय ಹರ್ಷಣೀಯ (ವಿಂ) 1. ಸಂತೋಷಪಡಬೇಕಾದ. 2. ಸಂತೋಷಪಡಬಹುದಾದ. हृष (तुष्टौ) "अनीयर्" (३-१-९६) । "तव्यः" (३-१-९६) । –र्षितव्यम् –ರ್ಷಿತವ್ಯಮ್.

हितानुबन्धिन् ಹಿತಾನುಬಂಧಿನ್ (वि०) ಹಿತದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹಿತವಾಗಿರುವ, (ಕಾರ್ಯದ) ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಶುಭವಾಗಿರುವ. हितमनुबध्नाति—बन्ध (बन्धने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "महोदयैस्तस्य हितानुबन्धिभिः प्रतीयते धातुरिवेहितं फलैः" किरा० १-२०।

हृष्टवत् ಹೃಷ್ಟವತ್ (वि०) ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನು. हृष (तुष्टौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "हृष्टवान् स द्विजं दृष्ट्वा नित्यनैमित्तिकत्यजम्" नैष० १७-२०१।

होतव्य ಹೋತವ್ಯ (वि०) 1. ಹೋಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ದ್ರವ್ಯ, ಹೋಮದ್ರವ್ಯ. हु (दानादनयोः) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ಹೋಮ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 3. ಹೋಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಹೋಮ ಮಾಡಬಹುದಾದ.

ह्राद्य ಹ್ರಾದ್ಯ (वि०) 1. ಶಬ್ದ ಮಾಡಬಹುದಾದ. 2. ಶಬ್ದ ಮಾಡಬೇಕಾದ. ह्राद (अव्यक्ते शब्दे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

ह्लाद्य ಹ್ಲಾದ್ಯ (वि०) 1. ಸುಖಪಡಬಹುದಾದ. 2. ಸುಖಪಡಬೇಕಾದ. ह्लादी (सुखे च) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

इत्थं संस्कृतशब्दानामर्थबोधाय निर्मितः ।
लक्ष्मीहयास्यतोषाय भूयात् शब्दार्थकौस्तुभः ॥ १ ॥

जीयात् श्रीकमलासखो हयमुखः सुज्ञानदः सर्वदा
जीयात् श्रीसुरभारती रसविदां संमोददः सर्वदा ।
जीयात् श्रीसुरभारती सुमधुरा संख्यावतां वाक्प्रदा
जीयात् छात्रगणप्रबोधजननः शब्दार्थकोशः सदा ॥ २ ॥

श्रीवासगोपसुधिया भाषासंसेवनेच्छुना ।
रचितः शब्दकोशोऽयं जीयात् शब्दार्थकौस्तुभः ॥ ३ ॥

वात्स्यश्रीवासगोपालसुधिया माधवाज्ञया ।
रचितः शब्दकोशोऽयं भातु भूमितले सदा ॥ ४ ॥

इति शुभम्

श्रीलक्ष्मीहयवदनपरिपूर्णनिरवग्रहदिव्यानुग्रहेण समाप्तोऽयं
शब्दार्थकौस्तुभनामा शब्दकोशः ।

परिशिष्टम् २

ಪರಿಶಿಷ್ಟ ೨

APPENDIX II

(1) ನಿಘಂಟುಗಳು

(2) ನಿಘಂಟುಕಾರರು

श्री:

श्रीमते हयग्रीवाय नमः

अम्भोधिजापरिष्वक्तसुधाधवलमूर्तये ।
नमो वाचामधीशाय सर्वसिद्धिप्रदायिने ॥

परिशिष्टम् २

(1) ನಿಘಂಟುಗಳು

ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಾನುಷ ಜನ್ಮವು ಬಹಳ ದುರ್ಲಭ. ಜೀವನು ಜನ್ಮ ಜನ್ಮಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ಕೃಮಿ ಕೀಟಾದಿ ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿ ಆ ಪಾಪರಾಶಿಯ ಕ್ಷಯವಾದ ನಂತರ ಮನುಷ್ಯಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಆದರೆ ಈ ಮನುಷ್ಯ ಜನ್ಮವನ್ನು ಸಾರ್ಥಕಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಪ್ರಾಜ್ಞನ ಸದ್ವರ್ತನಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ. ಪರಮಕಾರುಣಿಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಮಾನವನಿಗೆ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಸದ್ಗತಿಯ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಅನೇಕ ಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಕೃಪೆತೋರಿರುವನು. ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಸದುಪಯೋಗಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಪರಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಯಿಟ್ಟು ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸಿದರೆ ವಿವೇಕಶಾಲಿಯಾಗುವನು. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಕಾರಣ. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದೇ ಶಾಸ್ತ್ರ. ಇದೇ ವಿದ್ಯೆ. ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ವಾಙ್ಮಯವಾಗಿರುವುವು. ಈ ವಾಙ್ಮಯವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ–ಅಧರ್ಮಗಳು, ಸತ್ಯ–ಅನೃತಗಳು, ಸಾಧು–ಅಸಾಧು ಮತ್ತು ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಇವುಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನವೇ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ವಾಕ್ಕು ಮಾತ್ರ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಕು (ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮ) ಬಹಳ ಅವಶ್ಯವಾಯಿತು. "यद्वै वाङ्नाभविष्यत् धर्मो नाधर्मो व्यज्ञापयिष्यत् । न सत्यं नानृतं न साधु नासाधु न हृदयज्ञो नाहृदयज्ञः वागेवैतत्सर्वं विज्ञापयति । वाचमुपास्व" छान्दोग्य० ७-२-१।

ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವೇದಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಾಙ್ಮಯವಾದುವು. ಈ ವೈದಿಕ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಪರಿಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ವೈದಿಕನಿಘಂಟುವಿಗೆ ಯಾಸ್ಕರು ನಿರುಕ್ತವೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ಭಾಷ್ಯ) ವನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ನಿರುಕ್ತವು ಐದು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ನಿರುಕ್ತವು ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದು ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ವಚನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ರಚಿತವಾದುದರಿಂದ ಇದರ ಅಧ್ಯಯನವು ಅವಶ್ಯವಾದುದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "निरुक्त" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ವೇದವಾಙ್ಮಯವು ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಜನರ ಅಭಿರುಚಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಲೌಕಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯಾಗಿ ಪರಿಣಾಮಹೊಂದಿತು. ಈ ಲೌಕಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತವು ಪುರಾಣ ಇತಿಹಾಸ ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕಾದಿ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಸಂಸ್ಕೃತಸಾಹಿತ್ಯವಾಗಿ ಜನತೆಯ ಐಹಿಕ ಮತ್ತು ಆಮುಷ್ಮಿಕಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಮೂಲಾಧಾರವಾಯಿತು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಮನುಷ್ಯನ ಶುದ್ಧ ಜೀವನದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಸತ್ಕಾವ್ಯಸೇವನೆಯಿಂದ ವಿವೇಕಶಾಲಿಯಾಗಿ ಜೀವನ ನಡೆಸಿ ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅಧ್ಯಯನವು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯಾಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಶಬ್ದಜ್ಞಾನವು ಮೂಲಭೂತವಾದುದು. ಶುದ್ಧ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಬಹಳ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ. "एकः शब्दः सम्यक् ज्ञातः सुष्ठु प्रयुक्तः स्वर्गे लोके कामधुग्भवति"। ವ್ಯಾಕರಣ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಶುದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದಜ್ಞಾನವು ದುರ್ಲಭ. ವ್ಯಾಕರಣಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪಾಣಿನಿ ಕಾತ್ಯಾಯನ ಪತಂಜಲಿ ಮುನಿಗಳು ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಪರಮೋಪಕಾರ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ಹಿತೈಷಿಗಳಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಪಂಡಿತಪ್ರಕಾಂಡರನೇಕರು ಏಕಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅವನ್ನು ವರ್ಗೀಕರಿಸಿ ಉತ್ತಮೋತ್ತಮ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ಮಹೋಪಕಾರ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಲೋಕೋಪಕಾರಕವಾದ ಜ್ಞಾನಪ್ರದವಾದ ವೇದ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಸಂಸ್ಕೃತಮಯವಾದುದರಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅತ್ಯಮೂಲ್ಯವಾದುದು. ನಿತ್ಯಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ವಿಕಾಸಗೊಳಿಸಿ ವಿಶದಗೊಳಿಸಿ ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸುವುದು. "धर्माधर्मौ त्र्याम् ।

अर्थानर्थौ वार्तायाम्। नयापनयौ दण्डनीत्याम्। एतासां बलाबले हेतुभिरन्वीक्षमाणा आन्वीक्षिकी लोकस्योपकरोति। व्यसने अभ्युदये च बुद्धिमवस्थापयति। प्रज्ञावाक्यक्रिया-वैशारद्यं च करोति" अर्थशा०। "प्रदीपः सर्वविद्याना-मुपायः सर्वकर्मणाम्। आश्रयः सर्वधर्माणां शश्वदान्वी-क्षिकी मता"॥ "धर्ममर्थं च कामं च प्रवर्तयति पाति च। अधर्मानर्थविद्वेषानिदं शास्त्रं निहन्ति च" अर्थशा०।

ಭಾಷಾ: ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ಪರಮೋಚ್ಚಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಎಲ್ಲಾ ದೇಶದ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಗೌರವಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲಾ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲೂ ಶಬ್ದಗಳು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅನೇಕ ಭಾಷೆಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತಜನ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾಮಿಶ್ರಣವಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲವು ಭಾಷೆಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಭಾಷೆಗಳು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿದರೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುವು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸೌಷ್ಠವ ಸೌಂದರ್ಯ ಮಾಧುರ್ಯ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಲಾಲಿತ್ಯ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳೇ ಇತರ ಭಾಷಾಗ್ರಂಥಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಕಾರಣ. ಕೆಲವು ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳ ಕೊರತೆಯೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರಬಹುದು.

ಹಿಂದೀ ಭಾಷೆ: "परमदुर्लभ मनुष्ययोनिप्राप्तिके मुख्य साधन दो प्रकार के हैं। प्रथम कठोरतम तपश्चरणादि तथा द्वितीय सुखमयजीवन व्यतीत करते हुए सत्काव्य सेवन। इनमें-से प्रथमसाधन नानाविध विघ्न-बाधाओं से भरा हुआ अतिशय कष्टसाध्य है तथा सत्काव्य-सेवनरूप द्वितीय साधन पूर्वापेक्षया अधिक सरल एवं सुखसाध्य है"। ಇಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳೆಷ್ಟಿವೆಯೆಂದು ನೋಡಬಹುದು.

ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆ: ಕನ್ನಡಕುಲಮೂರ್ಧನ್ಯರಾಗಿದ್ದ ದಿ॥ ಶ್ರೀಮಾನ್ ವೆಂಕಣ್ಣಯ್ಯನವರು "ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥರಚನೆಯಾಗುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತವು ಸಮಗ್ರ ಭರತಖಂಡದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಭಾಷೆಯಾಗಿ ಏರ್ಪಟ್ಟು ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿತ್ತು. ಸಂಸ್ಕೃತಸಾಹಿತ್ಯವೇ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ರಚನೆಗೆ ಪ್ರೇರಕವೂ ಪೋಷಕವೂ ಆಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ವಿಷಯವಾವುದು, ಅದನ್ನು ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿ ನಿರೂಪಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ ಕವಿಗಳಿಂದ ಕಲಿತರು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ಭಂಡಾರವಾದದ್ದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಕನ್ನಡಿಯೂ ಕೈದೀವಿಗೆಯೂ ಆಯಿತು"—ಹೀಗೆ ಕರ್ಣಾಟಕ ಕಾದಂಬರೀಸಂಗ್ರಹದ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕೆಳಗಿನ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳು ಎಷ್ಟಿವೆ ಎಂದು ನೋಡಬಹುದು.

ಶ್ರೀಮನ್ನಾಗೇಂದ್ರಭೋಗಸ್ಫುರದರುಣ-
ಮಣಿದ್ಯೋತಿ ಸಂಧ್ಯಾನಿಬದ್ಧ ಪ್ರೇಮಂ
ಪ್ರೋದ್ಯತ್ತರಂಗೋಚ್ಚರದಮರನದೀ
ಶೀಕರೋದಾರತಾರಾರಾಮಂ ಹೇಮಪ್ರಭಾ
ಪ್ರಸ್ಫುರಿತಗಿರಿಶಚಂಚಜ್ಜಟಾಜಾಲಜೂಟ
ವ್ಯೋಮಪ್ರೋದ್ಭಾಸಿಚಂದ್ರಂ ತ್ರಿಭುವನ
ಜನಕಾನಂದಮಂ ಮಾಡುಗೆಂದುಂ ॥

परिशिष्टम् २

(2) ನಿಘಂಟುಕಾರರು

ನಿಘಂಟು ಮತ್ತು ನಿರುಕ್ತ : ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದ ಅನೇಕ ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿಸಿರುವ ಗ್ರಂಥವು ನಿಘಂಟು. ಯಾಸ್ಕಮುನಿ ರಚಿತವಾದ ನಿರುಕ್ತವು ವೈದಿಕ ಪದಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ವಚನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ರಚಿತವಾದುದರಿಂದ ನಿಘಂಟುಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ತ್ರೈಗುಣ್ಯ ವಿಷಯಾ ವೇದಾಃ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ವೇದವು ಕರ್ಮಕಾಂಡ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಗುಣತ್ರಯಾತ್ಮಕರಾದ ಜನರು ತಮಗೆ ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಈ ವೇದದಿಂದ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಪರಿಮಿತಫಲಗಳನ್ನು ಕರ್ಮಕಾಂಡದಿಂದ ಪಡೆಯಬಹುದು. ಪರಿಮಿತ ಫಲಗಳಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದವರು ಸ್ಥಿರವಾದ ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅದನ್ನು ಜ್ಞಾನಕಾಂಡದಿಂದ ಪಡೆಯಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಸಕಲ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧಕವಾದ ವೇದಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನವು ಸಕಲರಿಗೂ ಅವಶ್ಯವಾದುದು.

ಋಷಿಗಳು ತಪಃಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಜನರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಋಷಿಗಳಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ಈ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನವೇ ಅನಂತ ವೇದಗಳಾದುವು. ಈ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ವಿಷಯಗಳು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ವೇದಗಳಿಂದ ಲಭ್ಯವಾದ ಆ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅಸಕ್ತರಾದವರಿಗಾಗಿ ಅನೇಕ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದರು. ಈ ಮಾರ್ಗ (ಉಪಾಯ) ಗಳೇ ವೇದಾಂಗಗಳು. ಇವುಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಅವಕಾಶ ದೊರಕಿತು. ಪರಮಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದ ಅನೇಕ ವೈದಿಕ ಪದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿಸಿದ ನಿಘಂಟುವಿನ ಅರ್ಥ ಪರಿಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಯಾಸ್ಕಮುನಿಯಿಂದ ನಿರುಕ್ತವು ರಚಿತವಾಯಿತು, ಇದು ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು.

ವೇದಾಂಗಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಸಕಲಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧಕವಾದ ವೇದಗಳನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದೂ ಅಸಾಧ್ಯ. ಇದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಈ ಸಕಲಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧಕವಾದ ವೇದಗಳನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು, (1) शिक्षा (2) व्याकरणम् (3) छन्दः (4) निरुक्तम् (5) ज्योतिषम् ಮತ್ತು (6) कल्पः ಇವು ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ವೇದಗಳ ಅರ್ಥಪರಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಿರುವುವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ವಚನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ರಚಿತವಾದ ನಿರುಕ್ತದ ಅಧ್ಯಯನವು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಈ ನಿರುಕ್ತವು ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳ ನಿಘಂಟುವಿನ ಭಾಷ್ಯ. ಈ ನಿರುಕ್ತವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಯಾಸ್ಕಮುನಿಯು ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಪಾಣಿನಿಮಹರ್ಷಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನರು. ಇವರ ದೇಶಕಾಲಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಯಾವ ಆಧಾರವೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. [ನಿರುಕ್ತದ ವಿವರಕ್ಕೆ "निरुक्त" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ವೈದಿಕ ನಿಘಂಟುಗಳು : ನಿಘಂಟುವನ್ನು ಯಾಸ್ಕರಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನರು ರಚಿಸಿದ್ದರೆಂದು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. "तमिमं समाम्नायं निघण्टव इत्याचक्षते" ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಪದಗಳ ಸಮಾಮ್ನಾಯವೇ ನಿಘಂಟು ಎಂದು ಅಭಿಯುಕ್ತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "ते निगन्तव एव सन्तः निगमनान्निघण्टव उच्यन्ते इति औपमन्यवः" ಎಂದು ಔಪಮನ್ಯವರೆಂಬ ಆಚಾರ್ಯರ ಮತ. ಇದರಿಂದ ಯಾಸ್ಕರಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು ನಿಘಂಟು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. "नमः पारस्कराय नमो यास्काय" ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತದ ನಿಗಮನದ ಆಧಾರದಿಂದ ನಿಘಂಟುಕಾರರು ಯಾಸ್ಕರಿಗಿಂತಲೂ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದರೆಂದೂ ಈ ಯಾಸ್ಕರಿಗಿಂತ ಅವರು ಭಿನ್ನರು ಎಂದೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮತಃ ರಚಿತವಾದುದು ವೈದಿಕ ನಿಘಂಟು. ಯಾಸ್ಕರು ರಚಿಸಿದ ನಿರುಕ್ತವು ಈ ವೈದಿಕ ನಿಘಂಟುವಿನ ಭಾಷ್ಯ. ಯಾಸ್ಕರು ಈ ನಿರುಕ್ತವನ್ನು ರಚಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇ ನಿಘಂಟು ರಚಿತವಾಗಿತ್ತೆಂದು ನಾವು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ["निघण्टु" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಇದನ್ನು ವಿದ್ಯಾಇಲಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಉಪನಿರ್ದೇಶಕರಾಗಿದ್ದು ನಿವೃತ್ತರಾಗಿರುವ ವೇದಾಂತವಿದ್ವಾನ್ ಡಾ॥ ಎನ್. ಎಸ್. ಅನಂತರಂಗಾಚಾರ್ಯ, B.A. (Hons.), B.Ed., Ph.D. ಇವರ ನಿರುಕ್ತಗ್ರಂಥದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಯಾಸ್ಕಮುನಿಯಂತೆ ವೈದಿಕ ನಿಘಂಟುವಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಾಪಥ ದಲ್ಲಿರುವ ರಂಗೇಶಪುರಿಯ ವಾಸ್ತವ್ಯನಾದ ದೇವರಾಜಯಜ್ವ ನೆಂಬ ಪಂಡಿತನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುವನು ಎಂದು "यज्वा रङ्गेशपुरीपर्यन्तग्रामवास्तव्यः। विरचयति देवराजो नैघण्टुककाण्डनिर्वचनम्"॥ "निगमश्च दक्षिणापथवासिभिरधीतेषु वेदेषु परिदृश्यमानस्तत्तद्भाष्याणि निरीक्ष्य तत्र तत्र प्रदर्श्यते"॥ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಲೌಕಿಕ ಶಬ್ದಗಳ ನಿಘಂಟುಗಳು : ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳ ನಿಘಂಟುವಿನಂತೆಯೇ ಲೌಕಿಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾಭ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವರ್ಗೀಕರಿಸಿ ಆಯಾ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನು ಲಿಂಗ ನಿರ್ದೇಶದೊಡನೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದು ಒಂದು ವಿಧ. नामलिङ्गानुशासनम् (ಅಮರಕವಿ ವಿರಚಿತ) ಹೇಮಚಂದ್ರವಿರಚಿತ अभिधानचिन्तामणिः ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವವಿರಚಿತ हारावलिः ಮತ್ತು त्रिकाण्डशेषः ಕೇಶವಪಂಡಿತ ವಿರಚಿತ कल्पद्रुकोशः ಇತ್ಯಾದಿ ಈ ಶ್ರೇಣಿಗೆ ಸೇರಿದುವು. ವರ್ಗಗಳ ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ ಕ ಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಾಂತ ಅನೇಕಾರ್ಥ ಪದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ कैकम् कद्विकम् कत्रिकम् ಈ ರೀತಿ ಹ ಕಾರಾಂತಪರ್ಯಂತ ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶದೊಡನೆ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧ. मेदिनीकोशः (नानार्थशब्दकोशः) विश्वप्रकाशः (ಮಹೇಶ್ವರ ವೈದ್ಯ ವಿರಚಿತ) ಇರುಗಪದಂಡಾಧಿನಾಥ ವಿರಚಿತ नानार्थरत्नमाला ಹೇಮಚಂದ್ರವಿರಚಿತ अनेकार्थसङ्ग्रहः ಶಾಶ್ವತವಿರಚಿತ अनेकार्थसमुच्चयः ಇತ್ಯಾದಿ. ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳ ವರ್ಗೀಕರಣ ಮತ್ತು ಅನೇಕಾರ್ಥಶಬ್ದಗಳ ಸಂಗ್ರಹ ಈ ರೀತಿ ಉಭಯಾತ್ಮಕವಾದ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಾದವ ಪ್ರಕಾಶಾಚಾರ್ಯರ वैजयन्ती ಕೋಶ ಮುಂತಾದುವು.

ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ನಾನಾರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. [" ನಿಘಂಟು ಮತ್ತು ನಿಘಂಟುಕಾರರು " ನೋಡಿ.]

ಈ ಲೌಕಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ರಚಿತವಾದ ನಿಘಂಟುಗಳು ಮತ್ತು ನಿಘಂಟುಕಾರರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ನಿಘಂಟುಗಳ ವಿವರಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

नामलिङ्गानुशासनम् त्रिकाण्डशेषः हारावली ಮತ್ತು अनेकार्थसमुच्चयः ಇವುಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ "निघण्टु" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

ಲೌಕಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಿಘಂಟುಗಳು ಮತ್ತು ನಿಘಂಟುಕಾರರು

	ನಿಘಂಟುಗಳು		ನಿಘಂಟುಕಾರರು
(1)	अनेकार्थसङ्ग्रहः	..	हेमचन्द्रः
(2)	अभिधानचिन्तामणिः	..	,,
(3)	अभिधानरत्नमाला	..	हलायुधः
(4)	अनेकार्थध्वनिमञ्जरी	..	गर्दसिंहः
(5)	अनेकार्थतिलकम्	..	प्रदीपः
(6)	नानार्थरत्नमाला	..	इरुगपदण्डाधिनाथः
(7)	नानार्थसङ्ग्रहः	..	अजयपालः
(8)	अनेकार्थसमुच्चयः	..	शाश्वतः
(9)	एकाक्षरकोशः	..	पुरुषोत्तमदेवः
(10)	द्विरूपकोशः	..	,,
(11)	हारावली	..	,,
(12)	त्रिकाण्डशेषः	..	,,
(13)	कल्पद्रुकोशः	..	केशवः

	ಗ್ರಂಥಗಳು	ಗ್ರಂಥಕಾರರು
(14)	अव्ययकोशः	.. महादेवः
(15)	नामलिङ्गानुशासनम्	.. अमरसिंहः
(16)	शब्दचन्द्रिका	.. चक्रपाणिः
(17)	नाममाला	.. धनञ्जयः
(18)	शब्दरत्नावली	.. मधुरेशपण्डितः
(19)	नानार्थशब्दकोशः	.. मेदिनीकरः
(20)	विश्वप्रकाशः	.. महेश्वरवैद्यः
(21)	शब्दमाला	.. रामेश्वरशर्मा
(22)	राजनिघण्टुः	.. नरसिंहकालीपण्डितः (नरहरिः)
(23)	पर्यायनानार्थकोशः	.. जटाधराचार्यः
(24)	भावप्रकाशः	.. भावमिश्रः
(25)	लिङ्गानुशासनम्	.. हेमचन्द्रः
(26)	नाममालानिघण्टुः	.. वरदराजः
(27)	वैजयन्ती	.. यादवप्रकाशाचार्यः
(28)	नाममाला	.. भोजराजः
(29)	शब्दार्णवः	.. दुर्गादासः
(30)	शब्दसंग्रहनिघण्टुः	.. अगस्त्यः
(31)	लघुनिघण्टुसारः	.. केशवः
(32)	शब्दार्णवः	.. काशीनाथः
(33)	नामावली	.. गोवर्धनः
(34)	शब्दसागरः	.. गोविन्दशर्मा
(35)	अभिधानतन्त्रम्	.. जटाधराचार्यः
(36)	मदनपालनिघण्टुः	.. मदनपालः
(37)	लोकप्रकाशः	.. क्षेमेन्द्रः
(38)	नानार्थसमुच्चयः	.. धरणीशः
(39)	वर्णाभिधानम्	.. नन्दनभट्टाचार्यः
(40)	रत्नकोशः	.. नरसिंहमुनिः
(41)	भूरिप्रयोगः	.. पद्मनाभः
(42)	शब्दचन्द्रिका	.. बाणभट्टः
(43)	त्रिरूपकोशः	.. बिह्लणः
(44)	एकाक्षरनिघण्टुः	.. माधवः
(45)	उणादिकोशः	.. रामशर्मा

ನಿಘಂಟುಗಳು		ನಿಘಂಟುಕಾರರು
(46)	ऐन्द्रनिघण्टुः	वररुचिः
(47)	कविदीपिकानिघण्टुः	त्रिविक्रमादित्यः
(48)	शब्दार्थचिन्तामणिः	विठलाचार्यः
(49)	शब्दार्थकल्पतरुः	वेङ्कटः
(50)	कोशकल्पतरुः	विश्वनाथः
(51)	शिवकोशः	शिवदत्तः
(52)	एकाक्षरनिघण्टुः	सदाचार्यः
(53)	एकार्थनाममाला	सौभरिः
(54)	द्व्यक्षरनाममाला	,,
(55)	द्विरूपकोशः	श्रीहर्षः
(56)	अनेकार्थतिलकम्	सोमभवः
(57)	शब्दरत्नाकरः	सुन्दरगणिः
(58)	मङ्खकोशः	मङ्खकविः
(59)	पदचन्द्रिका	मयूरभट्टः
(60)	नामसङ्ग्रहमाला	अप्पयदीक्षितः
(61)	शब्दभेदप्रकाशः	महेश्वरः
(62)	भुवनप्रदीपिका	सार्वभौममिश्रः
(63)	कविदर्पणनिघण्टुः	रामः
(64)	निघण्टुः	जैमिनिः
(65)	धन्वन्तरिनिघण्टुः (ವೈದ್ಯನಿಘಂಟು)	धन्वन्तरिः
(66)	गणितरत्नमाला	हरदत्तः
(67)	पर्यायरत्नमाला	माधवकरः
(68)	रुग्विनिश्चयः	,,
(69)	पर्यायमुक्तावली	—
(70)	निघण्टुशेषः	हेमचन्द्रः
(71)	न्यायकोशः	भीमाचार्यः
(72)	वाचस्पत्यम्	तारानाथतर्कवाचस्पतिः
(73)	शब्दकल्पद्रुमः	राधाकान्तदेव बहादुरः

ಇವಲ್ಲದೆ ಕೋಶಕಾರರು ತಮ್ಮ ಹೆಸರನ್ನೇ ಗುರುತಿಸದ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕೋಶಗಳಿರುವುವು. उत्पलिनी आनन्दकोशः कल्पतरुकोशः नामनिधानम् ग्रहाभिधानम् नक्षत्राभिधानम् पदरत्नावली कोशसारः संसारावर्तः सरसशब्दसरणिः चरककोशः शब्दतरङ्गिणी शब्दसारनिघण्टुः सारस्वताभिधानम् सिद्धौषधनिघण्टुः ಇತ್ಯಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕೆಲವು ನಿಘಂಟುಗಳು ಮತ್ತು ನಿಘಂಟುಕಾರರ ವಿವರ :

नामलिङ्गानुशासनम्–अमरसिंहः–[ಇದು ನಿಘಂಟು ಪದದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ.]

ಅಮರಸಿಂಹನು ರಚಿಸಿರುವ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನವು ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾಂಡದಲ್ಲಿಯೂ ಶಬ್ದಗಳು ವರ್ಗೀಕೃತವಾಗಿ ಅನೇಕ ವರ್ಗಗಳಾಗಿರುವುವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳೂ ನಾನಾರ್ಥ ಶಬ್ದಗಳೂ ಸೇರಿವೆ.

ಪ್ರಥಮ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ : ಸ್ವರ್ಗವರ್ಗ ವ್ಯೋಮವರ್ಗ ದಿಗ್ವರ್ಗ ಕಾಲವರ್ಗ ಧೀವರ್ಗ ವಾಗ್ವರ್ಗ ಶಬ್ದಾದಿವರ್ಗ ನಾಟ್ಯವರ್ಗ ಪಾತಾಳವರ್ಗ ಭೋಗಿವರ್ಗ ನರಕವರ್ಗ ಮತ್ತು ವಾರಿವರ್ಗಗಳೂ

ದ್ವಿತೀಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ : ಭೂವರ್ಗ ಪುರವರ್ಗ ಶೈಲವರ್ಗ ವನೌಷಧಿವರ್ಗ ಸಿಂಹಾದಿವರ್ಗ ಮನುಷ್ಯವರ್ಗ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಗ ಕ್ಷತ್ರಿಯವರ್ಗ ವೈಶ್ಯವರ್ಗ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರವರ್ಗಗಳೂ

ತೃತೀಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ : ವಿಶೇಷ್ಯನಿಘ್ನವರ್ಗ ಸಂಕೀರ್ಣವರ್ಗ ನಾನಾರ್ಥವರ್ಗ ನಾನಾರ್ಥಾವ್ಯಯವರ್ಗ ಅವ್ಯಯವರ್ಗ ಲಿಂಗಾದಿಸಂಗ್ರಹವರ್ಗಗಳೂ ಇರುವುವು.

ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರು ಮಾಡಿರುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಟೀಕೆಗಳು :

(1) अमरपञ्जिका
(2) रङ्गाचार्यकृतः अमरपदमुकुरः
(3) अमरविवेकः
(4) बृहद्वृत्तिः
(5) अच्युतोपाध्यायकृतः व्याख्याप्रदीपः
(6) अप्पयदीक्षितकृता टीका
(7) आशाधरकृतः क्रियाकलापः
(8) काशीनाथस्य काशिका
(9) क्षीरस्वामिकृतम् अमरकोशोद्घाटनम्
(10) गोस्वामिकृता बालबोधिनी
(11) कौमुदी
(12) नारायणकृता अमरकोशपञ्जिका
(13) नारायणविद्याविनोदस्य शब्दार्थसन्दीपिका
(14) नीलकण्ठस्य सुबोधिनी
(15) अमरकोशमाला परमानन्दकृता
(16) बृहस्पतिकृता अमरकोशमालापञ्जिका
(17) भरतसेनस्य मुग्धबोधिनी
(18) भानुजीदीक्षितरामाश्रमस्य व्याख्यासुधा
(19) गुरुबालप्रबोधिका
(20) गुरुबालप्रबोधिनी
(21) मथुरेशविद्यालङ्कारकृता सारसुन्दरी
(22) मल्लिनाथस्य अमरपारिजातः
(23) महादेवतीर्थस्य विद्वन्मनोहरा
(24) अमरकोशविवेको महेश्वरकृतः
(25) त्रिकाण्डचिन्तामणिः रघुनाथचक्रवर्तिनः
(26) रामनाथकृतः त्रिकाण्डविवेकः
(27) रामप्रसादकृता वैषम्यकौमुदी
(28) रामशर्मकृता टीका
(29) रामस्वामिकृता टीका
(30) रामेश्वरस्य प्रदीपमञ्जरी
(31) रायमुकुटबृहस्पतेः पदचन्द्रिका
(32) लिङ्गभट्टकृता टीका
(33) लिङ्गमसूरिकृता टीका
(34) अमरकोशपदविवृतिः
(35) लोकनाथकृता पदमञ्जरी
(36) श्रीकराचार्यस्य व्याख्यामृतम्
(37) श्रीधरकृता टीका
(38) सर्वानन्दस्य टीकासर्वस्वम्

ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಟೀಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮಂಡನಾತ್ಮಕವಾಗಿಯೂ ಕೆಲವು ಖಂಡನಾತ್ಮಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವುವು.

ವರರುಚಿ ಭಾಗುರಿ ಮೊದಲಾದವರ ಕೋಶಗಳು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾಗಿಯೂ ಬಹಳ ಗಹನವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ವರ್ಗೀಕರಿಸಿ ಈ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನವು ರಚಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಮರಸಿಂಹನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. "समाहृत्यान्यतन्त्राणि संक्षिप्तैः प्रतिसंस्कृतैः। सम्पूर्णमुच्यते वर्गैर्नामलिङ्गानुशासनम्" अम०।

ಧನ್ವಂತರಿ ಮೊದಲಾದವರು ರಚಿಸಿರುವ ವೈದ್ಯಕೀಯ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನ ನಿಘಂಟುಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನವು ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪುಂಸ್ತ್ರೀನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಯಶಃ ವಿಸರ್ಗ ದೀರ್ಘ ಮತ್ತು ಅನುಸ್ವಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪಭೇದಗಳಿಂದಲೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಲಿಂಗವ್ಯವಸ್ಥೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತೊಂದು ಪದದ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಇಂತಹ ಲಿಂಗವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಬಹು

ದಾಗಿದೆ. "प्रायशो रूपभेदेन साहचर्याच्च कुत्रचित्। स्त्रीनपुंसकं ज्ञेयं तद्विशेषविधेः क्वचित्" अम०।

ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸವನ್ನಾಗಲಿ ಏಕಶೇಷವನ್ನಾಗಲಿ ಪ್ರಕೃತವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪದಗಳ ಹೊರತು ಅಪ್ರಕೃತವಾದ ಪದಗಳ ಸಾಂಕರ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. "भेदाख्यानाय न द्वन्द्वो नैकशेषो न संकरः। कृतोऽत्र भिन्नलिङ्गानामनुक्तानां क्रमादृते" अम०।

ತ್ರಿಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದು ಹೇಳಲು त्रिषु ಎಂಬ ಪದವನ್ನೂ ಪುಂಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಎಂದು ಹೇಳಲು द्वयोः ಎಂಬ ಪದವನ್ನೂ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. "त्रिलिङ्ग्यां त्रिष्विति पदं मिथुने तु द्वयोरिति"। अस्त्रियां ಎಂದು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗವು ಉಳಿದ ಲಿಂಗಗಳಿಗಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "निषिद्धलिङ्गं शेषार्थम्"। तु ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳೂ अथ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವು ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳೂ ಹಿಂದಿನ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. "त्वन्ताथादि न पूर्वभाक्" अम०। ಈ ರೀತಿ ನಿಯಮಬದ್ಧವಾಗಿ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನವು ರಚಿತವಾಗಿದೆ.

ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಕ್ಕೆ ನಲವತ್ತಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚುಮಂದಿ ವಿದ್ವಾಂಸರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆದಿರುವುದರಿಂದ ಬಹು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಇದು ಹೆಚ್ಚು ಉಪಕಾರಕವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಕೋಶಗಳ ಕಂಠಪಾಠಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇತ್ತೆಂದೂ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕೋಶಗಳು ರಚಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಮರಸಿಂಹನ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕಂಠಪಾಠಮಾಡಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಈಗಲೂ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕೋಶದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಮತ್ತು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಅಮರಸಿಂಹನು ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ದೇವತೆಗಳ ವಿಶೇಷನಾಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ "सर्वज्ञः सुगतो बुद्धः धर्मराजस्तथागतः" ಎಂದು ಬುದ್ಧನ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈತನು ಬೌದ್ಧಮತಾನುಯಾಯಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಅಮರಸಿಂಹನು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ನವಮಣಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮಹಾಪಂಡಿತನಾಗಿದ್ದನು ಎಂದೂ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಸಮಕಾಲಿಕನೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು. "धन्वन्तरिक्षपणकामरसिंहशङ्कुवेतालभट्टघटकर्परकालिदासाः। ख्यातो वराहमिहिरो नृपतेः सभायां रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य"।।

ಈ ಪಂಡಿತನು ಮಹಾವೈಯಾಕರಣನೆಂದು "इन्द्रश्चन्द्रः काशकृत्स्नापिशलिःशाकटायनः। पाणिन्यमरजैनेन्द्राः जयन्त्यष्टादिशाब्दिकाः" ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದು. "अमरसिंहो हि पापीयान् सर्वं भाष्यमचूचुरत्" ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಈತನ ವೈಯಾಕರಣತ್ವವು ಪ್ರತೀತವಾಗುವುದು.

ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷೀರಸ್ವಾಮಿಕೃತ ಅಮರಕೋಶೋದ್ಘಾಟನ ಭಟ್ಟೋಜಿದೀಕ್ಷಿತಕೃತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸುಧಾ ಗುರುಬಾಲಪ್ರಬೋಧಿಕಾ ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನವು ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಸರ್ವೋಪಕಾರಕವಾಗಿ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

व्याडि : ವ್ಯಾಡಿಯು ರಚಿಸಿರುವ ಲಿಂಗಾನುಶಾಸನವು ಅಮರಸಿಂಹಕೃತ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನದಂತೆ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳ ವರ್ಗೀಕರಣ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. "मृगो बिन्दुः पृषच्चैव पृषतश्च प्रकीर्तितः"। "आकरस्तु खनिः खानिः" ಇತ್ಯಾದಿ. ವ್ಯಾಡಿಯು ಕೆಲವೆಡೆ ಶಬ್ದಗಳ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಪ್ರದರ್ಶನಪೂರ್ವಕ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. "अर्थान् निघण्टयत्यस्मात् निघण्टुः परिकीर्तितः" — ಹೇಮಚಂದ್ರನ ಅಭಿಧಾನಚಿಂತಾಮಣಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಇದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

त्रिकाण्डकोशः—भागुरिः—ಸರ್ವಾನಂದ ರಾಯಮುಕುಟ ಮತ್ತು ಇತರರು ಉದ್ಧರಿಸಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ತ್ರಿಕಾಂಡಕೋಶವು ಭಾಗುರಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಭಾಗುರಿಯು ಉದ್ಧರಿಸಿರುವ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳಿಗೂ ತ್ರಿಕಾಂಡಕೋಶಕ್ಕೂ ಇರುವ ಹಲವಾರು ಸಂವಾದಗಳಿಂದ ತ್ರಿಕಾಂಡಕೋಶವು ರಚಿತವಾದುದೆಂಬುದನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕುವಂತಿಲ್ಲ. ಸರ್ವಾನಂದನು ತ್ರಿಕಾಂಡಕೋಶದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. "अन्यतन्त्राणि व्याडिवररुचिप्रभृतीनां तन्त्राणि समाहृत्य एकीकृत्य। अत एव सम्पूर्णमिदम्, यतस्त्रिकाण्डोत्पलिन्यादिनाममात्रतन्त्राणि व्याडिवररुचिप्रभृतिभिः प्रणीतानि तु लिङ्गमात्रतन्त्राणि' इति सर्वानन्दः। ಭಾಗುರಿಯು ಹೇಳಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಲಿಂಗವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಪದಗಳೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಭಾಗುರಿಯು ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅನುಷ್ಟುಪ್‌ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಕಾಂಡಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

" महीरुहः कुजो वृक्षः वनस्पतिरनोकहः । अगो नगोऽगमश्चैव शाखी द्रुम तरुः स्मृतः " ಇತ್ಯಾದಿ. ಆದುದರಿಂದ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳೂ ಅನೇಕಾರ್ಥಪದಗಳೂ ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶನವೂ ಇರುವ ಅಮರಸಿಂಹನ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕೇವಲ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳ ಸಂಕಲನವಿರುವ ತ್ರಿಕಾಂಡಕೋಶವು ಭಿನ್ನವಾದುದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

शब्दार्णवः – वाचस्पतिः — ಶಬ್ದಾರ್ಣವವು ವಾಚಸ್ಪತಿ ಪಂಡಿತ ವಿರಚಿತವಾದುದು. ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವನ "शब्दार्णवः उत्पलिनी संसारावर्तः इत्यादिकोशाः वाचस्पतिव्याडिविक्रमादित्यनिर्मिताः" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಶಬ್ದಾರ್ಣವವು ಈ ಕವಿರಚಿತವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಶಬ್ದಾರ್ಣವವೆಂಬ ಕೋಶದ ಹೆಸರಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಕವಿಯು ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಅನೇಕ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪದಗಳಿಗೆ ರೂಪಾಂತರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. "अपि गन्धर्वगान्धर्वदिव्यगायनगातवः" । "कृष्णपाकफलः कृष्णफलपाको वनालकः । कृष्णपाकः पाककृष्णः फलकृष्णो वनालयः ।। पाककृष्णफलः पाकफलकृष्णकराम्लकः । फलपाकः पाकफलो वोलः कृष्णफलो रसः" ।। ಇತ್ಯಾದಿ. ವಾಚಸ್ಪತಿಯ ಕೋಶದಿಂದ ಉದ್ಧರಿಸಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿಯ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಕಂಡುಬರುವುದು.

नाममाला–कात्यः:–ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವನ ತ್ರಿಕಾಂಡಶೇಷದಲ್ಲಿ "अथ मेधाजित् कात्यः कात्यायनश्च सः। पुनर्वसुर्वररुचिः" ಎಂದು ಕಾತ್ಯ ಕಾತ್ಯಾಯನ ಮತ್ತು ವರರುಚಿ ಈ ಮೂರೂ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳೆಂದೂ ಒಬ್ಬರೇ ಮಹರ್ಷಿಯ ಹೆಸರೆಂದೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವ್ಯಾಕರಣವಾರ್ತಿಕಕಾರರೇ ಈ ವರರುಚಿಯೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತಕೌಮುದಿಯ ಬಾಲಮನೋರಮಾವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಮಂಗಳಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವರರುಚಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಎಂದು ಹೇಳಿ ವಾರ್ತಿಕಕಾರರಾದ ವರರುಚಿಯನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. "वाक्यकारं वररुचिं भाष्यकारं पतञ्जलिम्" । ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ "ओं नमः पाणिनिकात्यायनपतञ्जलिभ्यो मुनिभ्यो महद्भ्यो गुरुभ्यः" ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರುಗಳಿಗೆ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಈಗಲೂ ಇದೆ. ವೈಜಯಂತೀಕೋಶದಲ್ಲೂ "कात्यायनो वररुचिः मेधजिच्च पुनर्वसुः" ಎಂದು ಎರಡನ್ನೂ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಲ್ಪದ್ರುಕೋಶದಲ್ಲೂ "कात्यायनो वररुचिः कायोऽपि च पुनर्वसुः" ಎಂದು ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಕಾತ್ಯ ಕಾತ್ಯಾಯನ ಮತ್ತು ವರರುಚಿ ಈ ಮೂರು ಪದಗಳೂ ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿಯ ಹೆಸರೆಂದೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದು.

ಆದರೆ ಕ್ಷೀರಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ಹೇಮಚಂದ್ರರು ಕಾತ್ಯರ ಕೋಶದಿಂದಲೇ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಉದ್ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಬ್ಬರೂ ಕವಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಕಾತ್ಯರ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಅಮರಸಿಂಹನ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನದಂತೆ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿದಂತೆ ಹೇಳದೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪದಗಳ ಅರ್ಥ ವಿವರಣಪೂರ್ವಕ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನೂ ನಾನಾರ್ಥಪದಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. "क्षुद्रच्छिद्रसमोपेतं चालनं तितउः पुमान्" ।

"नाममाला" ಕೋಶವು ಕಾತ್ಯಾಯನಪ್ರಣೀತವಾದುದು. ವಾಮನನು ತನ್ನ ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರಸೂತ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಾಮಮಾಲಾಕೋಶದ ಒಂದು ಭಾಗವಾದ "नीवीसंग्रथनं नार्या जघनस्थस्य वाससः" ಎಂಬುದನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿ "नाममालाप्रतीकमपश्यतः" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ನಾಮಮಾಲಾಕೋಶವು ಕಾತ್ಯಾಯನಪ್ರಣೀತವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು.

पुरुषोत्तमदेवः-तस्य कोशाः–ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವನು ಪಾಣಿನಿಯ ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿಗೆ ಭಾಷಾವೃತ್ತಿಯೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು हारावलिः त्रिकाण्डशेषः वर्णदेशना एकाक्षरकोशः ಮತ್ತು द्विरूपकोशः ಇವನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ದೊರೆಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೇನನ ಆಜ್ಞೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವನು ಭಾಷಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬರೆದುದಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಧರಾಚಾರ್ಯನು ಭಾಷಾವೃತ್ತಿಯ ಮೊದಲನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. 1179 ರಿಂದ 1200 ರವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದ ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೇನನು 1169ರ ನಂತರ ಸಿಂಹಾಸನಾರೋಹಣಮಾಡಿ ರಾಜನಾದುದರಿಂದ ಅನಂತರ ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವನು ಭಾಷಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿರಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. "वैदिकप्रयोगानर्थिनो राज्ञो लक्ष्मणसेनस्य आज्ञया प्रक्रान्ते कर्मणि प्रसज्जन् वृत्तेर्लघुतायां हेतुमाह भाषायामिति" भाषावृत्तिः ।

त्रिकाण्डशेषः — ಇದು ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವರಚಿತವಾದುದು. ವಿವರಕ್ಕೆ "निघण्टु" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

हारावलिः–ಹಾರಾವಳೀಕೋಶವು ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವವಿರಚಿತವಾದುದು. ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರು ಕೋಶಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದರೂ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಷಯಗಳ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದರಿಂದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ವಿಸ್ಮಯವುಂಟುಮಾಡುವ ಪದಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸುವುದಾಗಿ ಗ್ರಂಥಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. "किं नैव सन्ति

सुधियामभिधानकोशाः किन्तु प्रसिद्धविषयव्यवहारभाजः। गोष्ठीषु वादपरमोहफलासु केषां हारावली न विदधाति विदग्धिमानम्" हारा०। ಹಾರಾವಳಿಯಲ್ಲಿ 270 ಶ್ಲೋಕಗಳಿರುವುವು. ಈ ಕೋಶವು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಮೂರಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ 1ನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ 2ನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ 3 ನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಾದ (ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ) ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. "आव्याधशब्दतः श्लोकैरर्धैरातलिनात्ततः। शब्दाः पादैविबोद्धव्याः प्रागनेकार्थतस्ततः" हारा०। ಎರಡನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಮೂರಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು 1ನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ 2ನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಾದಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ 3 ನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಪದಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

(1) ಪೂರ್ಣಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು — "यद्दीयते तु देवेभ्यः मनोराज्यस्य सिद्धये। उपयाचितकं दिव्यदोहदं तद्विदुर्बुधाः"।

(2) ಅರ್ಧಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು — "कूष्माण्डकः पुष्पफलो घनवासश्च वेष्टकः"।

(3) ಪಾದಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು — "मेण्ठो हस्तिपकः स्मृतः"। ಇತ್ಯಾದಿ. ಕವಿಗೆ ಹಾರಾವಳಿಯನ್ನು ರಚಿಸಲು 12 ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ಬೇಕಾಯಿತು.

वर्णदेशना — ಇದು ಗದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದು. ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದ ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದೆ ಅನುಭವಪಡೆಯದವರ ಭ್ರಾಂತಿನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಸಂಪ್ರದಾಯಬದ್ಧವಾದ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ) ಗಳನ್ನು ಮಾರ್ಪಡಿಸಿ ಪದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ವಿಷಯ ಇದರಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. "अत्र हि प्रयोगेऽबहुदृश्वनां श्रुतिसाधारण्यमात्रेण गृह्णतां खुरक्षुरप्रादौ खकारक्षकारयोः शिहाशिङ्घाणकादौ हकारघकारयोः तथा गौडादिलिपिसाधारण्यात् हिण्डीरगुडाकेशादौ हकारडकारयोः भ्रान्तय उत्पद्यन्ते। अतः तद्विवेचनाय क्वचित् धातुपारायणे धातुवृत्तिपूजादिषु प्रव्यक्तलिखनेन प्रसिद्धोपदेशेन धातुप्रत्ययोणादिव्याख्यालिखनेन क्वचिदाप्तवचनेन वर्णदेशनेयमारभ्यते" ಎಂದು ಗ್ರಂಥಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಕಾರನು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

अभिधानरत्नमाला – हलायुधः — ಅಭಿಧಾನರತ್ನಮಾಲೆಯು ಹಲಾಯುಧಭಟ್ಟಕವಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದುದು. ಈ ಕೋಶವು ಐದು ಕಾಂಡಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಮೊದಲನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಕಾಂಡಗಳಲ್ಲಿ (1) ಸ್ವರ್ಗ (2) ಭೂಮಿ (3) ಪಾತಾಳ ಮತ್ತು (4) ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳೂ 5ನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಾರ್ಥಪದಗಳೂ ಮತ್ತು ಅವ್ಯಯಗಳೂ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಕವಿಯು ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶನಕ್ಕಾಗಿ ಪದಗಳ ರೂಪಭೇದಗಳನ್ನು ಉಪಾಯವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಉಳಿದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಮರಸಿಂಹನ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನದ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಭಿಧಾನರತ್ನಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 900 ಶ್ಲೋಕಗಳಿರುವುವು. ಇವು ವಿವಿಧ ವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿವೆ.

ಹಲಾಯುಧನ ಅಭಿಧಾನರತ್ನಮಾಲೆಯು ಅಮರದತ್ತ ವರರುಚಿ ಭಾಗುರಿ ಬೋಪಾಲಿತ ಇವರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ರಚಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. "इयममरदत्तवररुचिभागुरिबोपालितादिशास्त्रेभ्यः। अभिधानरत्नमाला कविकण्ठविभूषणार्थमुद्ध्रियते"।

ಹಲಾಯುಧಭಟ್ಟಕವಿಯು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥರಚನಾಕೌಶಲ್ಯದಿಂದ 10ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನು. ಈ ಕವಿಯು ಅಭಿಧಾನರತ್ನಮಾಲೆಯಲ್ಲದೆ ಮಾನ್ಯಖೇತದ ದೊರೆಯಾಗಿದ್ದ ಕೃಷ್ಣರಾಜನ ಗೌರವಾರ್ಥ "कविरहस्यम्" ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ಧಾರಾನಗರದ ಮುಂಜವಾಕ್ಪತಿರಾಜನ ಗೌರವಾರ್ಥ "मृतसञ्जीविनीवृत्तिः" ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ರಚಿಸಿದನು.

वैजयन्ती – यादवप्रकाशः – ವೈಜಯಂತೀಕೋಶವು ಯಾದವಪ್ರಕಾಶಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು ಮತ್ತು ಅನೇಕಾರ್ಥಪದಗಳು ಎಂದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿರುವುವು. ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು स्वर्गः अन्तरिक्षम् भूमिः पातालम् ಮತ್ತು सामान्यम् ಎಂಬ ಐದು ಕಾಂಡಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾನಾರ್ಥಪದಗಳು द्व्यक्षरम् त्र्यक्षरम ಮತ್ತು शेषः ಎಂದು ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾಂಡದಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿರುವುವು.

ವೈಜಯಂತೀಕೋಶವು ಅಮರಸಿಂಹನ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳ ಮತ್ತು ನಾನಾರ್ಥಪದಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದು.

ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಕವಿಯು ಅಕಾರಾದಿ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನೂತನಮಾರ್ಗವೊಂದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ನಾನಾರ್ಥಪದಗಳು ದ್ವ್ಯಕ್ಷರ ತ್ರ್ಯಕ್ಷರ

ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕ ವರ್ಣಗಳ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಾಂಡ ಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳೂ ಮತ್ತೆ ಲಿಂಗಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಪುंलिङ्गाध्यायः स्त्रीलिङ्गाध्यायः ಮತ್ತು नपुंसकलिङ्गाध्यायः ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವರ್ಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಕೊನೆಯದಾದ ಐದನೆಯ ಕಾಂಡಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೆಲವು ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನೂ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾನಾರ್ಥಾವ್ಯಯಪದಗಳನ್ನೂ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ವೈಜಯಂತೀಕೋಶದಲ್ಲಿ ಪಾರಿಭಾಷಿಕಪದಗಳು ಅಮರಕೋಶದಂತೆಯೇ ಇದ್ದರೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು षण् क्ली नपुम् ಎಂಬ ಕೆಲವು ಸಂಕೇತ ಪದಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ವೈಜಯಂತೀಕೋಶಕಾರರಾದ ಯಾದವಪ್ರಕಾಶಾಚಾರ್ಯರು ಮೊದಲು ಅದ್ವೈತಿಗಳಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಮತವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದರು. ಕಾಂಚೀಪುರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಗೃಧ್ರಸರಸ್ಸು ಇವರ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ. 11ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇವರು ವೈಜಯಂತೀಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು.

हेमचन्द्रः—ಜೈನಕವಿಯಾದ ಹೇಮಚಂದ್ರನು (1) अभिधानचिन्तामणिः (2) अनेकार्थसंग्रहः (3) निघण्टुशेषः ಮತ್ತು (4) देशीनाममाला ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಕೋಶಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳ ಕೋಶ. ಎರಡನೆಯದಾದ ಅನೇಕಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹವು ನಾನಾರ್ಥಪದಗಳ ಕೋಶ. ಮೂರನೆಯದು ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನ ಕೋಶ. ನಾಲ್ಕನೆಯದು ಪ್ರಾಕೃತಶಬ್ದಗಳ ಕೋಶ.

(1) **अभिधानचिन्तामणिः**—ಅಭಿಧಾನಚಿಂತಾಮಣಿಯು देवाधिदेवकाण्डः देवकाण्डः मर्त्यकाण्डः भमिकाण्डः नरककाण्डः ಮತ್ತು सामान्यकाण्डः ಎಂದು ಆರು ಕಾಂಡಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮೊದಲನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ	ಜೈನದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಜೈನ ಮತ ಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಷಯಗಳೂ
ಎರಡನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ	ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧ ದೇವತೆಗಳೂ
ಮೂರನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ	ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳೂ
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ	ತಿರ್ಯಕ್‌ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ
ಐದನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ	ಪಾತಾಳಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳೂ
ಆರನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ	ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಷಯಗಳು ಮತ್ತು ಅವ್ಯಯಗಳೂ

ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಶಬ್ದಗಳ ಲಿಂಗಾದಿ ವಿವರಗಳಿಗೆ ಈ ಕವಿಯ ಲಿಂಗಾನುಶಾಸನವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಕೋಶಕಾರನಾದ ಹೇಮಚಂದ್ರನು ಈ ಕೋಶದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 80ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು ಕೋಶಗಳು ಪ್ರಮಾಣ ಗ್ರಂಥಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುವು ವಾಸುಕಿ ವ್ಯಾಡಿ ಧನಪಾಲ ಮತ್ತು ವಾಚಸ್ಪತಿ ಇವರ ಕೋಶಗಳು. ಈ ಕೋಶದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅಮರಸಿಂಹ ಕಾತ್ಯ ದುರ್ಗ ಧನ್ವಂತರಿ ಭಾಗುರಿ ಭೋಜ ಶಾಶ್ವತ ಹಲಾಯುಧ ಮಾಲಾಕಾರ ಮತ್ತು ಯಾದವ ಇವರ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅಭಿಧಾನಚಿಂತಾಮಣಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕೋಶದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಈ ಕವಿಯ ಶೇಷಸಂಗ್ರಹದ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಅನುಬಂಧ (ಪೂರಕ) ವಾಗಿರುವುವು. ಅಭಿಧಾನ ಚಿಂತಾಮಣಿಗೆ ಸೂರ್ಯಸಿಂಹರಾಜನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದ ವಾಚನಾಚಾರ್ಯವಾದಿಶ್ರೀವಲ್ಲಭನ ಸಾರೋದ್ಧಾರ ದೇವಸಾಗರಗಣಿಯ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರತ್ನಾಕರಗಳೆಂಬ ಎರಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿವೆ.

ಅಭಿಧಾನಚಿಂತಾಮಣಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಶುಭಶೀಲಗಣಿಯ पञ्चवर्गनामसंग्रहः ಭಾನುಚಂದ್ರಗಣಿಯ विविक्तनामसंग्रहः ಮತ್ತು ಜಿನದೇವಮುನೀಶ್ವರನ अभिधानचिन्तामणिशिलोञ्छनम् ಎಂಬ ಈ ಮೂರೂ ಗ್ರಂಥಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ.

(2) **अनेकार्थसङ्ग्रहः**—ಹೇಮಚಂದ್ರನ ಅನೇಕಾರ್ಥ ಸಂಗ್ರಹಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 2000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಇದು एकस्वरद्विस्वरत्रिस्वरचतुःस्वरपञ्चस्वरषट्स्वर ಗಳುಳ್ಳ ಪದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಆರು ಕಾಂಡಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯವರ್ಗವೂ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಕಾರಾದಿಪದಗಳ ಸೂಚಿಯೂ ಇರುವುದು. ಅನೇಕಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹದ ರಚನೆಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇ ಈ ಕವಿಯು "एकार्थशब्दसंग्रहः" ಎಂಬ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದನೆಂದು ಈ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ "ध्यात्वार्हतः कृतैकार्थशब्दसन्दोहसंग्रहः। एकस्वरादिषट्काण्डया कुर्वेऽनेकार्थसंग्रहम्" ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಕಲಿಕಾಲಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದ ಹೇಮಚಂದ್ರಕವಿಯು ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕೋಶಗಳಲ್ಲದೆ काव्यानुशासनम् लिङ्गानुशासनम्

ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನಮ್ ಛನ್ದೋऽನುಶಾಸನಮ್ ವಾದಾನುಶಾಸನಮ್ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರಮ್ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದನೆಂದೂ ಅನೇಕಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹದ ಉಪೋದ್ಘಾತದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಮೂರೂವರೆ ಕೋಟಿ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದಾಗಿಯೂ ಅನೇಕಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹದ ಉಪೋದ್ಘಾತದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

ಹೇಮಚಂದ್ರನ ಅನೇಕಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹಕೋಶಕ್ಕೆ ಈತನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಮಹೇಂದ್ರಸೂರಿ ರಚಿತವಾದ "अनेकार्थकैरवाकरकौमुदी" ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೊಂದಿರುವುದು. ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ತನ್ನ ಗುರುವಿನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲೇ ಮಾಡಿದುದಾಗಿ "श्रीहेमसूरिशिष्येण श्रीमहेन्द्रसूरिणा । भक्तिनिष्ठेन टीकेयं तन्नाम्नैव प्रतिष्ठिता" ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶ ಶಾಶ್ವತ ರಭಸ ಅಮರಸಿಂಹ ಮಂಖ ಹುಗ್ಗ ವ್ಯಾಡಿ ಧನಪಾಲ ಭಾಗುರಿ ವಾಚಸ್ಪತಿ ಯಾದವ ಮತ್ತು ಧನ್ವಂತರಿ ಇವರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮತ್ತು ಕೋಶಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರಚಿಸಿದುದಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

(3) **निघण्टुशेषः** — ಹೇಮಚಂದ್ರರಚಿತವಾದ ಈ ನಿಘಂಟುಶೇಷವು ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನದ ಒಂದು ಕೋಶವಾಗಿರುವುದು. ಇದು ಅಭಿಧಾನಚಿಂತಾಮಣಿಗೆ ಒಂದು ಅನುಬಂಧರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ 396 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಈ ಕೋಶವು वृक्षकाण्डः गुल्मकाण्डः लताकाण्डः शाककाण्डः तृणकाण्डः ಮತ್ತು धान्यकाण्डः ಎಂದು ಆರು ಕಾಂಡಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

(4) **देशीनाममाला**—ಈ ಕೋಶವು ದೇಶಭೇದದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷೆಗಳ ಭೇದವನ್ನು ತತ್ಸಮ ಮತ್ತು ತದ್ಭವ ಪದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸುವುದು.

विश्वप्रकाशः – महेश्वरः — ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶಕೋಶವು ಮಹೇಶ್ವರಪಂಡಿತ ವಿರಚಿತವಾದುದು. ಇದೊಂದು ನಾನಾರ್ಥಕೋಶ. ಇದು ಮೇದಿನೀಕೋಶದಂತೆ ಅಕಾರಾದಿ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ನಾನಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಅನೇಕ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಸಂಗ್ರಹದ ಭಾರವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದುದಾಗಿ ಕೋಶಕಾರನು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. "सतां पुस्तकसम्भारभारमोक्षः कृतो मया । नामानुशासनमिदं सम्पूर्णं तन्वताद्भुतम्" विश्वं ।

ಕಕಾರಾಂತಾದಿ ವರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನಾನಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಈ ಕೋಶವು एकद्वित्रिचतुःपञ्चषट् ವರ್ಣಗಳ ಅನುಕ್ರಮದಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿದೆ. "एकद्वित्रिचतुःपञ्चषड्वर्णानुक्रमोज्ज्वलैः । कान्तादिवर्गैर्नानार्थसङ्ग्रहोऽयं वितन्यते" विश्वं । ಯಾವುದೊಂದು ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸದೆ ಪದಗಳನ್ನು ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಒಂದರಂತೆ ಜೋಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೋಶದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯಪದಗಳೂ ಇದೇ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಪದಗಳ ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶನಕ್ಕಾಗಿ ಅವಶ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಅವುಗಳ ಲಿಂಗಭೇದವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಪದಗಳನ್ನು ಪುನರಾವರ್ತನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. "सुरतं स्यान्निधुवने देवत्वे सुरता मता"। गर्जितो मत्तमातङ्गे गर्जितं जलदध्वनौ"। "त्रिगर्तः स्याज्जनपदे त्रिगर्तो गणितान्तरे। भवेद् घर्घरिकायां तु त्रिगर्ता कामुकस्त्रियाम्"। "शोभनो ग्रहयोगे स्यात् शोभनं सुन्दरेऽन्यवत्" ಇತ್ಯಾದಿ. "स्पष्टाय लिङ्गभेदस्य क्वाप्यत्र पुनरुक्तता" विश्वं । ಈ ಕೋಶದ ರಚನೆಗೆ ಭೋಗೀಂದ್ರ ಕಾತ್ಯಾಯನ ಸಾಹಸಾಂಕ ವಾಚಸ್ಪತಿ ವ್ಯಾಡಿ ವಿಶ್ವರೂಪ ಅಮರ ಮಂಗಳ ಬೋಪಾಲಿತ ಇವರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತನಾಗಿ ಇವರನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದುದಾಗಿ ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶದ ಪೀಠಿಕಾಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. "भोगीन्द्रकात्यायनसाहसाङ्कवाचस्पतिव्याडिपुरःसराणाम् । सविश्वरूपामरमङ्गलानां शुभाङ्गबोपालितभागुरीणाम् । कोशावकाशात् प्रकटप्रभावसम्भाविताऽनर्घ्यगुणः स एषः" विश्वं ।

ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶಕೋಶಕ್ಕೆ ಅನುಬಂಧವಾಗಿ ಇದೇ ಕೋಶಕಾರನಿಂದ "शब्दभेदप्रकाशः" ಎಂಬ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ शब्दभेदः बकारभेदः ऊष्मभेदः ಮತ್ತು लिङ्गभेदः ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಿವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವಿಮಲಗಣಿಯಿಂದ ಒಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರಚಿತವಾಗಿದೆ.

नानार्थशब्दकोशः – मेदिनीकरः – ನಾನಾರ್ಥಶಬ್ದಕೋಶವು ಮೇದಿನೀಕರ ಪಂಡಿತನಿಂದ ವಿರಚಿತವಾಗಿ ಈ ಪಂಡಿತನ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ "मेदिनीकोशः" ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನಾಚಾರ್ಯರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಈ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದುದಾಗಿ ಗ್ರಂಥದ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. "पूर्वाचार्यकृतीर्वीक्ष्य शब्दशास्त्रं निरूप्य च । नानार्थशब्दकोशोऽयं लिङ्गभेदेन कथ्यते" मेदि० । ಈ ಮೇದಿನೀಕೋಶವು ಯಾವುದೊಂದು ರೀತಿ ನಿಯಮಗಳಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಶಬ್ದಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಿರುವ ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶಕೋಶದ ಒಂದು ಪರಿಷ್ಕೃತ ಸುಂದರವಾದ ರೂಪದಂತಿರುವುದು. ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶಕೋಶದಲ್ಲಿ ನಾನಾರ್ಥಶಬ್ದಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಥಮಾಂತಗಳಾಗಿವೆ. ಲಿಂಗಭೇದವನ್ನು

ತಿಳಿಸಲು ಪದಗಳ ಪುನರಾವರ್ತನವಾಗಿರುವುದಂ. "स्पष्टाय लिङ्गभेदाय क्वाप्यत्र पुनरुक्तता" विश्व०। ಮೇದಿನೀ ಕೋಶದಲ್ಲಿ स्त्री पुमान् द्वयोः क्लीबे नपुंसके ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. "क्लीबे नपुंसके पुंसि स्त्रियां योषिति च द्वयोः। त्रिषु चेत्यादि यद्रूपं तल्लिङ्गस्यैव वाचकम्। नानार्थः प्रथमान्तोऽत्र सर्वत्रादौ प्रदर्शितः" मेदि०। ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶ–ಮೇದಿನೀಕೋಶಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ कंकम् कद्विकम् कत्रिकम् कचतुष्कम् ಮುಂತಾದ ಕ್ರಮವು ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. "कान्तादिवर्गैर्नानार्थसङ्ग्रहोऽयं वितन्यते" विश्व०। "स्वरकाद्यादिकाद्यान्तवर्गैर्नानार्थसङ्ग्रहः" मेदि०।

ನಾನಾರ್ಥಗಳ ಅನೇಕ ಕೋಶಗಳ ಸಂಗ್ರಹದ ಭಾರವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಈ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದುದಾಗಿ ಇಬ್ಬರೂ ಕವಿಗಳು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "सतां पुस्तकसम्भारभारमोक्षः कृतो मया। नामानुशासनमिदं सम्पूर्णं तन्वताऽद्भुतम्" विश्व०। "नानार्थकोशपुस्तकभारार्जनदुःखहानये कृतिनः। मेदिनीकरकृतकोशो विशुद्धलिङ्गोऽभिलिख्यतामेकः" मेदि०। ಮೇದಿನೀಕರಪಂಡಿತನು उत्पलिनी शब्दार्णवः संसारावर्तः नाममाला ಮತ್ತು ಭಾಗುರಿ ವರರುಚಿ ಶಾಶ್ವತ ಬೋಪಾಲಿತ ಮೊದಲಾದ ಕವಿಗಳ ಕೋಶಗಳನ್ನೂ ಕಾತ್ಯಾಯನ ವಾಮನ ಚಂದ್ರಗೋಮಿ ಮುಂತಾದವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಲಿಂಗಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಮೇದಿನೀಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದುದಾಗಿಯೂ, 600 ಗಾದೆಗಳ ಕೋಶವೊಂದನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದಾಗಿಯೂ ಮೇದಿನೀಕೋಶದ ಉಪಸಂಹಾರ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದಂ. "उत्पलिनीशब्दार्णवसंसारावर्तनाममालाख्यान्। भागुरिवररुचिशाश्वतबोपालितरन्तिदेवहरकोशान्। हारावल्यभिधानं त्रिकाण्डशेषं च रत्नमालां च। अपि बहुदोषं विश्वप्रकाशकोशं च सुविचार्य। पाणिनिपदानुशासनपुराणकाव्यादिकं च सुनिरूप्य। षट्शतगाथाप्रणयनविख्यातकौशलेनाऽयम्। मेदिनीकरेण कोशः प्राणकरसूनुना रचितः" मेदि०। ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ರಾಯಮುಕುಟನು ಮೇದಿನೀಕರನ ಕಾಲವು 1431 ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಇಬ್ಬರೂ ಕವಿಗಳು ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶ ಮತ್ತು ಮೇದಿನೀಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾರ್ಥಶಬ್ದಗಳ ನಿರೂಪಣಾನಂತರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯಪದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅವ್ಯಯಕೋಶಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

नानार्थरत्नमाला–इरुगपदण्डनाथः–ಇದು ಇರುಗಪದಂಡನಾಥಪಂಡಿತನಿಂದ ರಚಿತವಾದುದಂ. ಈ ಕವಿಯು 14 ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಎರಡನೆಯ ಹರಿಹರರಾಜನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುವುದು. ನಾನಾರ್ಥರತ್ನಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನಾನಾರ್ಥಶಬ್ದಗಳು ಸಲಿಂಗ ಮತ್ತು ನಿರ್ಲಿಂಗಗಳೆಂದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿವೆ. "कथिताः केऽपि नानार्थशब्दाः तत्रान्तराऽव्वना। अमी सलिङ्गनिर्लिङ्गभेदात् द्वेधा भवन्ति हि"॥ ಪುಂಲಿಂಗ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ स्त्रियां पुंसि पुंनपुंसके स्त्रीपुंसयोः क्लीबपुंसोः स्त्रीनपुंसकयोः त्रिषु ಎಂದಂ ಏಳು ವಿಧ ಸಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಅಲಿಂಗ (ನಿಯತಲಿಂಗ) ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಏಕಾಕ್ಷರಕಾಂಡ ಮತ್ತು ಕಕಾರಾಂತಾದಿ ದ್ವ್ಯಕ್ಷರಕಾಂಡ ತ್ರ್ಯಕ್ಷರಕಾಂಡ ಚತುರಕ್ಷರಕಾಂಡ ಸಂಕೀರ್ಣ ಮತ್ತು ಅವ್ಯಯಕಾಂಡಗಳೆಂಬ ಆರು ಕಾಂಡಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. "सलिङ्गान् सप्तधा कृत्वा स्त्रियां पुंसि नपुंसके। स्त्रीपुंसयोः क्लीबपुंसोः स्त्रीनपुंसकयोस्त्रिषु। शब्दान् पुंसः स्त्रियः क्लीबान् नानालिङ्गानलिङ्गकान्। प्रायः क्रमात् प्रवक्ष्यामि कान्तादीन् द्व्यक्षरादिषु" नानार्थर०। ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ರೂಪಭೇದಗಳಿಂದಲೂ ಪದಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದಲೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶನದಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥಾದಿ ಮತ್ತು ತ್ವಂತ ಪದಗಳು ಹಿಂದಿನ ಪದಗಳೊಡನೆ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ. "रूपभेदात् साहचर्यात् कण्ठोक्त्या वा विभावयेत्। लिङ्गान्यथादित्वन्तं वा पदं पूर्वेण नान्वयि" नानार्थर०। त्रिषु ಎಂದಿರುವಲ್ಲಿ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದೂ ದ್ವಂದ್ವ ಎಂದಿರುವಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಪುಂಲಿಂಗಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಎಂದೂ ಬೇರೆ ಲಿಂಗನಿಷೇಧವಿರುವಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. "त्रिष्विति त्रिषु लिङ्गेषु ज्ञेयं द्वन्द्वे द्वयोरिति। लिङ्गान्तरनिषेधोऽत्र शेषलिङ्गविधायकः" नानार्थर०।

अनेकार्थकोशः–मङ्खकविः–ಅನೇಕಾರ್ಥಕೋಶವು ಮಂಖಕವಿ ರಚಿತವಾದುದು. ಈ ಕೋಶವು ಭಾಗುರಿ ಕಾತ್ಯ ಹಲಾಯುಧ ಹುಗ್ಗ ಅಮರಸಿಂಹ ಶಾಶ್ವತ ಮತ್ತು ಧನ್ವಂತರಿ ಇವರ ಕೋಶಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. "भागुरिकात्यहलायुधहुग्गामरसिंहशाश्वतादिकृतान्। कोशान्निरीक्ष्य निपुणं धन्वन्तरिनिर्मितं निघण्टुं च"। ಈ ಕೋಶವು ಅಕಾರಾದಿವರ್ಣಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಕೋಶಕ್ಕೆ ಮಂಖಕವಿ ಅಥವಾ ಅವನ ಶಿಷ್ಯನೊಬ್ಬನಿಂದ मङ्खटीका ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೊಂದು ರಚಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದಂ ಮಹೇಂದ್ರಸೂರಿಯು ಹೇಮಚಂದ್ರನ ಅನೇಕಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

ಮಂಖಕವಿಯು (1129–1149) ಕಾಶ್ಮೀರದ ದೊರೆ ಜಯಸಿಂಹನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀಕಂಠಚರಿತಗ್ರಂಥಕಾರನ ಸಮಕಾಲಿಕನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು.

नानार्थार्णवसंक्षेप:–केशवस्वामी – ಕೇಶವಸ್ವಾಮಿಯ ನಾನಾರ್ಥಾರ್ಣವಸಂಕ್ಷೇಪವು ಒಂದು ಅನೇಕಾರ್ಥಶಬ್ದಗಳ ಕೋಶವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 5800 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಈ ಕೋಶವು ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಆರು ಕಾಂಡ ಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾಂಡದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಪುಂಲಿಂಗ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ವಾಚ್ಯಲಿಂಗ ಮತ್ತು ನಾನಾಲಿಂಗಗಳೆಂದು ಐದು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಾವು ವೈಜಯಂತೀಕೋಶದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯಕಾರರು ಕೋಶಕಾರರು ವೈಯಾಕರಣರು ಕವಿಗಳು ವೈದಿಕವಿದ್ವಾಂಸರು ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ವೇದಗಳು ಮತ್ತು ಸಮಾಮ್ನಾಯ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿ ಸಿದ ಸುಮಾರು ಮೂವತ್ತು ಮಂದಿ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸಿರು ವುದು ಈ ಕೋಶದ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ನಮಗೆ ತಿಳಿದುಬಂದಿರುವ ಅನೇಕ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಅತಿಬೃಹತ್ತಾದ ನಾನಾರ್ಥಕೋಶವಾಗಿದೆ.

ಕೇಶವಸ್ವಾಮಿಯು ಕುಲೋತ್ತುಂಗಕೋಲರಾಜನ ಪುತ್ರ ನಾದ ರಾಜರಾಜಕೋಲನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುವುದು. ಈ ಕವಿಯು 12 ನೆಯ ಮತ್ತು 13 ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಈ ಇಬ್ಬರು ರಾಜರ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದಿರಬಹು ದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ರಘುವಂಶದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರ ನಾದ ಮಲ್ಲಿನಾಥ ಮತ್ತು ಕುಮಾರಸಂಭವಕಾವ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಕಾರನಾದ ಅರುಣಾಚಲನಾಥ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಶವಸ್ವಾಮಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

कल्पद्रुकोश:–केशव:–ಕೇಶವಪಂಡಿತವಿರಚಿತ ಕಲ್ಪದ್ರು ಕೋಶವು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ನಾವು ನೋಡಿರುವ ಕೋಶಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಬೃಹತ್ತಮವಾದ ಕೋಶವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 4000 ಶ್ಲೋಕ ಗಳಿವೆ. ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಗಳ ಸಂಗ್ರಹವು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿದೆ. ಭೂಮಿಯ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು 64. ಅಗ್ನಿಯ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು 114 ಇವೆ. ಈ ಕೋಶವು (1) भूमिस्कन्ध: (2) भुव:स्कन्ध: ಮತ್ತು (3) स्वर्गस्कन्ध: ಎಂದು ಮೂರು ಸ್ಕಂಧಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಮೂರು ಸ್ಕಂಧಗಳಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾಂಡಗಳಿವೆ.

ಭೂಮಿಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ देशप्रकाण्ड: पू:प्रकाण्ड: नरादि-प्रकाण्ड: ऋषिगोत्रब्रह्मप्रकाण्ड: क्षत्रियप्रकाण्ड: ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೆಂಟು (18) ಪ್ರಕಾಂಡಗಳೂ

ಭುವಃಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ साधारणप्रकाण्ड: भूस्थदेवप्रकाण्ड: नभ:स्थदेवप्रकाण्ड: कालप्रकाण्ड: ಮತ್ತು नाटचप्रकाण्ड: ಎಂದು ಐದು (5) ಪ್ರಕಾಂಡಗಳೂ

ಸ್ವರ್ಗಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ सूर्यादिप्रकाण्ड: ब्रह्मप्रकाण्ड: अव्यय-प्रकाण्ड: स्त्र्यादिलिङ्गप्रकाण्ड: ಎಂದು ನಾಲ್ಕು (4) ಪ್ರಕಾಂಡಗಳೂ ಸೇರಿ ಒಟ್ಟು 27 ಪ್ರಕಾಂಡಗಳು ಇರುವುವು.

ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪಭೇದದಿಂದಲೂ ಸಾಹಚರ್ಯ ದಿಂದಲೂ ವಿಶೇಷವಿಧಿಯಿಂದಲೂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಪುಂಲಿಂಗ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಪ್ರಕೃತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "रूपोक्त्या साहचर्याद्वा विशेषविधित: क्वचित्। स्त्रीपुं-क्लीबप्रकृतयो ज्ञेयास्तत्र स्त्रियां स्त्रियि।। स्त्री पुंसि ना नरि पुमान् पुं क्लीबे षण् नपुंसकम्। युग्मे द्वयोस्त्रिप्रकृतौ त्रिषु शेषार्थवाचकम्।। ಎಂದು ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶಕ ಸಂಕೇತ ಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ.

ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕಡಮೆ ಮಾಡಲು ಸಮಸ್ತಪದದಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ವ ಪದದ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳೊಡನೆ ಉತ್ತರಪದದ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳಿದರೆ ಅನೇಕ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು ಆಗುವುವು ಎಂದು ಪದಗಳ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರು ತ್ತಾನೆ. **ಉದಾ.** :—"भूमिपर्यायदेवार्थो माठर: कठबाडवौ" ಇಲ್ಲಿ भूमि ಪದದ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಾದ भू धरा धरित्री क्षोणि: क्षिति: ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳುವ देव ಪದದ ಅರ್ಥಗಳು भूदेव: भूसुर: धरादेव: ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಚಕ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನು ಕೊಡು ವುವು. ಹೀಗೆಯೇ "वक्ष:पर्यायरुहरुट्जार्थौ कूचौ कुचा-वपि"। वक्षोरुह: वक्षोज: ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳೂ "राजपर्याय मार्गार्था: स पुरस्योपनिष्करम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ राजमार्ग: नृपमार्ग: ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳೂ "इन्द्रपर्यायजो वाली वालिर्दुन्दुभिदर्पहा" ಎಂಬಲ್ಲಿ इन्द्रज: पुरन्दरज: पुरुहूतज: ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳೂ "सूर्यपर्यायपुत्रार्थ: सुग्रीवो वानरेश्वर:" ಎಂಬಲ್ಲಿ सूर्यपुत्र: सूर्यसूनु: रवितनय: रविसुत: ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳೂ ಆಗುವುವು. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಈ ಪದ್ಧತಿಯು ಆಲಂಕಾರಿಕರ ಶೀಘ್ರಗತಿಗೆ ಅಡಚಣೆಯುಂಟುಮಾಡುವು ದಾದರೂ ಪದಗಳ ಸಂಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. "अथारम्भेथपर्यायपरिवृत्तिप्रसङ्गत:। पर्यायपदमारभ्य ज्ञेयं नामात्र सर्वत:।। समस्तपदपर्यायपरिवर्तनमत्र तु। आलङ्कारिकसिद्धान्तासह्यत्वेऽपि विलोक्यताम्॥ येषां नातिप्रसिद्धानां शब्दानामिह संग्रह:। तेषां महाकविग्रन्थै: संवादोऽन्विधीयताम्" ಎಂದು ಕವಿಯು ಗ್ರಂಥದ ಪೀಠಿಕಾ

ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಕಾತ್ಯ ವಾಚಸ್ಪತಿ ವ್ಯಾಡಿ ಭಾಗುರಿ ಅಮರಸಿಂಹ ಮಂಗಳ ಸಾಹಸಾಂಕ ಮಹೇಶ ಮತ್ತು ಜಿನ ಇವರ ಕೋಶಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ ಇವುಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಕಲ್ಪದ್ರುಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದುದಾಗಿ ಕೇಶವಪಂಡಿತನು ಈ ಕೋಶದ ಪೀಠಿಕಾ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. "कात्यवाचस्पतिव्याडिभागुर्यमरमङ्गलाः। साहसाङ्कमहेशाद्याः विराजन्ते जिनान्तिमाः। समालोक्य मतान्येषां कल्पद्रुरखिलार्थदः। क्रियते केशवेनायं नामप्रकृतिबोधनः" कल्पद्रु० २-३।

उणादिकोशाः – ಉಣಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಪದಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರು ಉಣಾದಿಕೋಶಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕೋಶಗಳು ಮತ್ತು ಆ ಕೋಶಕಾರರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ :

(1) **लक्ष्मीनिवासाभिधानकोशः** — ಇದು 18ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಶಿವರಾಮನೆಂಬ ಪಂಡಿತನಿಂದ ವಿರಚಿತವಾಗಿದೆ.

(2) **उणादिकोशः** — ಇದು ರಾಮಶರ್ಮ ಪಂಡಿತ ವಿರಚಿತ.

(3) **उणादिनाममाला**—ಇದು 15ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಶುಭಶೈಲಗಣಿಯಿಂದ ವಿರಚಿತವಾಗಿದೆ.

(4) **शब्दाब्धितरी**—ರಾಮಗೋವಿಂದ ವಿರಚಿತ.

(5) **नानार्थशब्दरत्नकोशः**—ಕಾಳಿದಾಸ ವಿರಚಿತ. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಚುಲಯೋಗೀಂದ್ರನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿರುವನು.

शब्दकल्पद्रुमः—ಇದು ರಾಜಾರಾಧಾಕಾಂತದೇವ ವಿರಚಿತ. ಆಧುನಿಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವ ಶಬ್ದಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಮೊದಲನೆಯದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳು ಅಕಾರಾದಿ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗ್ರಂಥಕಾರನು ಎಲ್ಲಾ ಸಾಹಿತ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಬಹಳ ವಿವರವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕೋಶವು ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವನ್ನು ನೀಡುವ ಒಂದು ವಿಶ್ವಕೋಶವಾಗಿರುವುದು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗಿರುವ ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಆವಶ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯವಾದ ಪದಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಆಧಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅನೇಕ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪದಗಳಿಗೆ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಧಾತು ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯೊಡನೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಪದಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳಿಗೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೇ ಹೊರತು ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಇತಿಹಾಸಗಳಿಂದ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಇದು ನಾನಾವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯ ಗ್ರಂಥಕರ್ತರಿಗೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೂ ಬಹಳ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

वाचस्पत्यम् – ಇದು ತಾರಾನಾಥತರ್ಕವಾಚಸ್ಪತಿವಿರಚಿತವಾದುದು. ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಕಲ್ಪದ್ರುಮದಂತೆಯೇ ವಿಷಯನಿರೂಪಣೆಯಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪದಗಳ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ವಿಷಯನಿರೂಪಣೆ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣ ಇತಿಹಾಸಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಪ್ರದರ್ಶನ ಎಲ್ಲವೂ ಶಬ್ದಕಲ್ಪದ್ರುಮದಂತೆಯೇ ಇರುವುವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವೈದಿಕಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುವುದು ಇದರ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು. ಶಬ್ದಕಲ್ಪದ್ರುಮಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಕ್ರಮವು ಇದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಇದೊಂದು ಆಧುನಿಕ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಬೃಹತ್ತಾದ ಶಬ್ದಕೋಶವಾಗಿದೆ.

शब्दार्थचिन्तामणिः—ಈ ಕೋಶವು ಸುಖಾನಂದನಾಥ ವಿರಚಿತವಾದುದು. ಶಬ್ದಾರ್ಥಚಿಂತಾಮಣಿಯು ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ರಾಧಾಕಾಂತದೇವನ ಶಬ್ದಕಲ್ಪದ್ರುಮ ಮತ್ತು ತಾರಾನಾಥತರ್ಕವಾಚಸ್ಪತಿಯ ವಾಚಸ್ಪತ್ಯವನ್ನು ಹೋಲುವ ಒಂದು ಶಬ್ದಕೋಶ. ಇದು 1864 ರಿಂದ 1885 ರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು.

धन्वन्तरिनिघण्टुः—धन्वन्तरिः – ವೈದ್ಯ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅನೇಕರು ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ನಿಘಂಟುಗಳು ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಗಿಡ ಮೂಲಿಕೆ ಬೇರು ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಖನಿಜಗಳು ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ ಆಹಾರ ಮತ್ತು ಔಷಧಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸುವುವು. ಈ ನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು ಧನ್ವಂತರಿನಿಘಂಟು. ಈ ನಿಘಂಟು ಒಂಬತ್ತು (9) ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಕೋಶಕಾರನಾದ ಅಮರಸಿಂಹನು ಧನ್ವಂತರಿ ಮೊದಲಾದವರು ರಚಿಸಿದ ವೈದ್ಯಕೀಯ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ತನ್ನ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಧನ್ವಂತರಿಗಿಂತ ಅಮರಸಿಂಹನು ಅರ್ವಾಚೀನನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಧನ್ವಂತರಿನಿಘಂಟು

ಇತ್ತೀಚಿನ ಎಲ್ಲಾ ನಿಘಂಟುಗಳಿಗೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಔಷಧೋಪಯುಕ್ತವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಮತ್ತು ಔಷಧಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಅನಂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾನಾನಿಘಂಟುಗಳ ಅತ್ಯುಪಯುಕ್ತ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಈ ನಿಘಂಟನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. "अनेकदेशान्तरभाषितेषु सर्वेष्वथ प्राकृतसंस्कृतेषु । गूढेष्वगूढेषु च नास्ति संख्या द्रव्याभिधानेषु तथौषधीषु ।। प्रयोजनं यस्य तु यावदेव तावत्स गृह्णाति यथाम्बुकूपात् । तथा निघण्ट्वम्बुनिधेरनन्तात् गृह्णाम्यहं किञ्चिदिहैकदेशम्" धन्व० नि० ।

ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕೋಶಗಳಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ರಚಿಸಿರುವ ನಿಘಂಟುಗಳ ವಿವರವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಈ ಮುಂದೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

शब्दरत्नाकर:—ಇದು ಮಹೀಪವಿರಚಿತ. ಈ ಕೋಶದ ನಾನಾರ್ಥಶಬ್ದಗಳ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥ ಅಥವಾ ನಾನಾರ್ಥ ತಿಲಕ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನಿಡಲಾಗಿದೆ.

भूरिप्रयोग:—ಇದು ಪದ್ಮನಾಭಭಟ್ಟವಿರಚಿತ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳ ಭಾಗವು ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿಯೂ ನಾನಾರ್ಥಪದಗಳ ಭಾಗವು ವಿಸ್ತರವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ಈ ಕೋಶಕಾರನು ಪೃಷೋದರಾದಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ.

शब्दमाला — ಇದು ರಾಮೇಶ್ವರಶರ್ಮವಿರಚಿತ. ಈ ಕೋಶವು ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಭೂರಿ ಪ್ರಯೋಗಕೋಶವನ್ನೇ ಹೋಲುವುದು.

अभिधानतन्त्रम् :—ಜಟಾಧರಕವಿವಿರಚಿತವಾದ ಈ ಕೋಶವು ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳ ಮತ್ತು ನಾನಾರ್ಥಪದಗಳ ಒಂದು ನಿಘಂಟು. ಇದರ ಹೆಚ್ಚು ಭಾಗವು ಅಮರಸಿಂಹನ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನದ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೇ ರಚಿತವಾಗಿದೆ.

अनेकार्थः ಅಥವಾ नानार्थध्वनिमञ्जरी — ಇದು ಗದಸಿಂಹವಿರಚಿತವಾದುದು. ಸುಮಾರು 88 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಇದು ಒಂದು ನಾನಾರ್ಥಶಬ್ದಗಳ ಕೋಶ. ಈ ಕೋಶಕಾರನು ರುದ್ರ ಗಂಗಾಧರ ಧರಣಿ ಮತ್ತು ರತ್ನಕೋಶ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ನಮೂದಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದೇ ಹೆಸರಿನ ಇನ್ನೊಂದು ಕೋಶವು ಕಾಶ್ಮೀರದ ಮಹಾಕ್ಷಪಣಕನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದು ಶ್ಲೋಕಾಧಿಕಾರ ಅರ್ಧಶ್ಲೋಕಾಧಿಕಾರ ಮತ್ತು ಪಾದಶ್ಲೋಕಾಧಿಕಾರ ಎಂಬ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವು ಗದಸಿಂಹನ ಕೃತಿಯು ಅನೇಕ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವುದು.

ಏಕಾಕ್ಷರಕೋಶಗಳು — ಏಕಾಕ್ಷರಕೋಶಗಳು ಅಕಾರಾದಿ ಒಂದೇ ಅಕ್ಷರದ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಕೋಶಗಳನ್ನು ಈ ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

एकाक्षरकोशः – पुरुषोत्तमदेवः – ಈ ಕೋಶವು ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವವಿರಚಿತ. ಇದರಲ್ಲಿ ಏಕಾಕ್ಷರಪದಗಳ ಪರ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. "अकारो वासुदेवः स्यात् आकारस्तु पितामहः । पूजायामपि माङ्गल्ये आकारः परिकीर्तितः ।। ईकारः कथ्यते कामो लक्ष्मीरीकार उच्यते । उकारः शङ्करः प्रोक्तः ऊकारश्चापि लक्षणे । रक्षणे चापि ऊकारः ऊकारो ब्रह्मणि स्मृतः" ಇತ್ಯಾದಿ. ಈ ಕೋಶವೂ ವರರುಚಿಯ ಏಕಾಕ್ಷರಾಭಿಧಾನ ಕೋಶವೂ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾಗಿವೆ.

एकाक्षरनाममाला – सुधाकलशः – ಈ ಕವಿಯು 14 ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಈ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು.

एकाक्षररत्नमाला–माधवः–ಈ ಕೋಶವು ಮಾಧವ ಪಂಡಿತವಿರಚಿತ. ಈ ಮಾಧವಪಂಡಿತನು ಹರಿಹರದ ದೊರೆಯ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದ ಮಾಯಣನ ಪುತ್ರ. ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ स्वरकाण्डः व्यञ्जनकाण्डः ಮತ್ತು संयुक्तकाण्डः ಎಂಬ ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳಿವೆ.

अनेकार्थसारः – धरणिदासः – ಧರಣಿದಾಸಕೃತವಾದ ಅನೇಕಾರ್ಥಸಾರವೆಂಬ ಈ ಕೋಶವು ಧರಣಿ ಅಥವಾ ಧರಣಿ ಕೋಶ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ इति धरणिः ಎಂದು ಕವಿಯ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಈ ಕೋಶವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಜಯಕೋಶದಂತೆ "क्ष" ವರ್ಣವನ್ನು ಪತ್ಯೇಕವರ್ಣವೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಾನಂದನು ಈ ಕವಿಯನ್ನು ಅನೇಕ ಸಲ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕವಿಯು 12 ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇ ಇದ್ದಿರಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯ.

निगमाभिधानम् – ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಅಮರಕೋಶದಂತೆಯೇ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಾನಾರ್ಥ ಪದಗಳೂ ಇರುವುವು.

बोपालितः – ಬೋಪಾಲಿತನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲೇ ಈ ಕೋಶವು ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಕವಿಯು ಹಲಾಯುಧ ಮಹೇಶ್ವರ ಮೇದಿನೀಕರ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಈತನ ಕೋಶವು ಲಿಂಗ ನಿರ್ದೇಶನಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ರಚಿತವಾಗಿರುವುದು. "अलीकः

पटलप्रान्ते" ಎಂದು ಪುಂಸ್ಕಾಂಡದಲ್ಲಿಯೂ "गरुत्पक्षौ नरौ छदे" ಎಂದು ಕ್ಲೀಬಕಾಂಡದಲ್ಲಿಯೂ ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶನಗಳು ಇರುವುವು. ಇದರ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳು ಆರ್ಯಾವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ.

नानार्थसङ्ग्रहः – अजयपालः – ನಾನಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಅಜಯಪಾಲನು ಒಬ್ಬ ಬೌದ್ಧಕವಿ. ಸರ್ವಾನಂದ ಕೇಶವಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಅನೇಕರು ಈ ಕವಿಯನ್ನು ಗಣರತ್ನಮಹೋದಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವರು. ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ 1730 ಪದಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕಪದಗಳು ಶಾಶ್ವತಕೋಶದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುವು. ಇದು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಪೂರ್ಣಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ ಅರ್ಧಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ ಅರ್ಥವು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅವ್ಯಯಪದಗಳು ಇತರ ಕೋಶಗಳಂತೆ ಗ್ರಂಥದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರದೆ ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿಯೂ "ಕ್ಷ"ವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವರ್ಣವೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

एकवर्णार्थसङ्ग्रहः – भरतसेनः – ಏಕವರ್ಣಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹ ಕೋಶವು ಭರತಸೇನಪಂಡಿತವಿರಚಿತವಾದುದು. ಈ ಪಂಡಿತನು 16ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದುದಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುವುದು.

अव्ययकोशः – ಮಹಾದೇವಭಟ್ಟನ ಅವ್ಯಯಕೋಶ ಮತ್ತು ಜಯದೇವಭಟ್ಟಾರಕನ ಅವ್ಯಯಾರ್ಣವ ಇವು ಈ ಶ್ರೇಣಿಗೆ ಸೇರಿದುವು. ಅವ್ಯಯಾರ್ಣವ ಕೋಶವು ಮೂರು ತರಂಗಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ.

द्विरूपकोशः – ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವನ ದ್ವಿರೂಪಕೋಶವು ಶಬ್ದಗಳ ಎರಡೆರಡು ರೂಪಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು. ಹ್ರಸ್ವ ದೀರ್ಘ ಮತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳ ಭೇದಗಳಿಂದ ಈ ರೂಪಗಳಾಗುವುವು. ಇದಕ್ಕೆ "शब्दभेदप्रकाशः" ಎಂದೂ ಹೆಸರು. "अटरूटश्चाटरूषोऽप्यवस्योऽवश्य एव च। प्रतिश्याय: प्रतीश्यायो भल्लूको भल्लुकोऽपि च।। ज्योतिषं ज्यौतिषं चापि ष्ठेवनं ष्ठीवनं तथा। सूत्रामापि च सुत्रामा हनूमान् हनुमानपि।। बन्धूरं बन्धुरं च स्याद्दूरीकृतमुरीकृतम्। बाह्लीकं बाह्लिकं चापि गाण्डीवं गाण्डिवं तथा" ಇತ್ಯಾದಿ.

द्विरूपकोशः – श्रीहर्षः – ಈ ದ್ವಿರೂಪಕೋಶವು ನೈಷಧೀಯ ಚರಿತಕಾರನಾದ ಶ್ರೀಹರ್ಷಕವಿ ವಿರಚಿತವಾದುದು.

ऊष्मविवेकः–गदसिंहः– ಗದಸಿಂಹವಿರಚಿತ ಈ ಊಷ್ಮವಿವೇಕವು ಊಷ್ಮ (शषसह) ವರ್ಣಗಳ ಪದಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 112 ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಕೋಶ.

श्रीशब्दरत्नाकरः–साधुसुन्दरगणिः – ಇದು 1000 ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಕೋಶ. ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಹೇಮಚಂದ್ರನ ಅಭಿಧಾನಚಿಂತಾಮಣಿಯಂತೆಯೇ ಕ್ರಮ ಮತ್ತು ವಿಭಾಗಗಳು ಇರುವುವು.

नानार्थपदपेटिका–शब्दलिङ्गार्थचन्द्रिका–सुजनः– ಈ ಎರಡು ಕೋಶಗಳೂ ಸುಜನಪಂಡಿತನಿಂದ ರಚಿತವಾದುವು. ಇವು ನಾನಾರ್ಥಶಬ್ದಗಳ ಕೋಶ. ಶಬ್ದಲಿಂಗಾರ್ಥಚಂದ್ರಿಕೆಯು एकलिङ्गकाण्डः द्विलिङ्गकाण्डः ಮತ್ತು त्रिलिङ्गकाण्डः ಎಂದು ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

विश्वमेदिनी–सारस्वतमिश्रः– ವಿಶ್ವಮೇದಿನೀಕೋಶವು ಸಾರಸ್ವತಮಿಶ್ರವಿರಚಿತ. ಇದರಲ್ಲಿ नानार्थकाण्डः पर्यायकाण्डः ಮತ್ತು अव्ययकाण्डः ಎಂದು ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳಿವೆ. ಈ ಕವಿಯು ಇದರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಇನ್ನೊಂದು ಕೃತಿಯಾದ ಹೇಮಮೇದಿನೀಕೋಶವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ.

ಇವಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ನಿಘಂಟುಗಳು ಹಲವಾರು ಕವಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಈ ಕೆಳಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ;

कविदर्पणनिघण्टुः एकाक्षराभिधानम् धनञ्जयनाममाला कविजीवनकोशः ज्योतिषनिघण्टुः तद्धितकोशः अभिधानसमुच्चयः तन्त्रकोशः दामोदरकोशः द्रव्यगुणादर्शनिघण्टुः गणितनाममाला कविसञ्जीवनीकोशः देशीयराजशेखरकोशः गुणविज्ञाननिघण्टुः वर्णभैरवः शब्दाब्धिः संख्यारत्नकोशः सञ्जीवनीकोशः श्रौतपदार्थनिर्वचनम् शब्दशब्दार्थमञ्जूषा शब्दसंग्रहनिघण्टुः उक्तिरत्नाकरः ಇತ್ಯಾದಿ ಇನ್ನೂ ಅಸಂಖ್ಯ ಕೋಶಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಗ್ರಂಥವಿಸ್ತರಭಯದಿಂದ ಕೋಶಗಳ ವಿವರಗಳ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

परिशिष्टम् ३

ಪರಿಶಿಷ್ಟ ೩

APPENDIX III

ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪದಗಳು :

ಇಂಗ್ಲಿಷ್—ಸಂಸ್ಕೃತ—ಕನ್ನಡ

Administrative Words :

English—Samskrita—Kannada

APPENDIX III

ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಬರೆಯಲು ಆಯಾ ಅರ್ಥಗಳು ಬರುವ ಯೌಗಿಕ ಮತ್ತು ರೂಢವಾದ ಕೆಲವು ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪದಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗಿರುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ. ಹಾಗೆಯೇ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಬರೆಯುವಾಗ ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳನ್ನೂ ಮಹಮ್ಮದೀಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹಲವಾರು ಉರ್ದು ಪದಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದೂ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗುವುದು.

APPENDIX III

ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪದಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಸಮಾನಾರ್ಥಕ ಸಂಸ್ಕೃತ—ಕನ್ನಡ ಪದಗಳು

ADMINISTRATIVE WORDS WITH THEIR EQUIVALENTS IN SAMSKRITA AND KANNADA LANGUAGES

A

English	*Samskrita*	*Kannada*
Abatement	उपशमनम्	ತಗ್ಗಿಸುವುದು, ಕಡಮೆ ಮಾಡುವುದು.
Abbreviation	संक्षेपणम्	ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಸಂಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವುದು.
Abdication	परित्यागः	ಹಕ್ಕನ್ನು ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು.
Abeyance	स्थगनम्	ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು, ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಗೆ ತರದೆ ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು.
Abiding	दृढविश्वासः	ಅಚಲವಾದ ನಂಬಿಕೆ.
Ability	सामर्थ्यम्, दक्षता	ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ.
Abkari	मादकवस्तुनिर्माणम्	ಮದ್ಯ ಸಾರಾಯಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ತಯಾರಿಕೆ
Able	समर्थः, दक्षः	ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು.
Abode	गृहम्, वसतिः	ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಳ.
Abolisher	उच्छेदकः, उत्सादकः	ರದ್ದುಪಡಿಸುವವನು.
Abolishment	उत्सादनम्	ರದ್ದುಮಾಡುವುದು, ವಜಾಮಾಡುವುದು.
Abolition	,,	,,
Abolition of post	स्थानोच्छेदनम्	ಸ್ಥಾನವನ್ನು ರದ್ದುಪಡಿಸುವುದು.
Abolition of slavery	दास्यनिर्मूलनम्	ಜೀತದ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕುವುದು.
Aboriginal tribes	मूलनिवासिनः	ಮೊದಲೇ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವರು, ಆದಿವಾಸಿಗಳು.
Abortion	गर्भस्रावः	ಬಸುರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದು.
Abortive	अकालप्रसूतः	ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಹುಟ್ಟಿದ.
Abortive medicine	गर्भस्रावकौषधम्	ಗರ್ಭವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಔಷಧ.
Abortive trial	निष्फलः प्रयत्नः	ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಯತ್ನ, ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ.
Abortus	अकालप्रसूतः शिशुः	ಪ್ರಸವಕಾಲ ತುಂಬುವ ಮುಂಚೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗು.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Above	**उपरि**	ಮೇಲೆ, ಮೇಲುಗಡೆ.
Above cited	**उपरि उद्धृतम्**	ಮೇಲುಗಡೆ ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.
Above mentioned	**उपरि निर्दिष्टः**	ಮೇಲುಗಡೆ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.
Above said	**उपर्युक्तः, पूर्वोक्त :**	ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.
Abridgement	**संक्षेपः, संग्रहः**	ಸಂಗ್ರಹ, ಸಾರಾಂಶ, ಗೋಷ್ವಾರೆ.
Abrogated	**निराकृतः**	ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.
Abrogation	**निराकरणम्**	ನಿರಾಕರಿಸುವುದು, ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು.
Abrogator	**निराकर्ता**	ತಳ್ಳಿಹಾಕುವವನು, ವಜಾ ಮಾಡುವವನು.
Absconded	**पलायितः**	ಪರಾರಿಯಾದವನು, ತಲೆ ಮರೆಸಿಕೊಂಡವನು.
Absconder	**पलायनकर्ता**	ಪರಾರಿಯಾಗುವವನು, ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋಗುವವನು.
Absconding offender	**पलायितः अपराधी**	ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಂಡ ಅಪರಾಧಿ.
Absence	**अनुपस्थितिः**	ಗೈರುಹಾಜರಿ.
Absence without permission	**अनुमतिं विना अनुपस्थितिः**	ಅನುಮತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಗೈರುಹಾಜರಿ.
Absent	**अनुपस्थितः**	ಗೈರುಹಾಜರಾದವನು, ಬಾರದೆ ಇರುವವನು.
Absent minded	**अन्यमनस्कः**	ಬೇರೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು.
Absentee	**अनुपस्थितः**	ಹಾಜರಾಗಿಲ್ಲದವನು, ಬಾರದೆ ಇರುವವನು.
Absentee-statement	**अनुपस्थितानां विवरणपत्रम्**	ಗೈರುಹಾಜರಾದವರ ವಿವರಣ ಪಟ್ಟಿ.
Absent on tour	**प्रवासनिमित्तमनुपस्थितः**	ಪ್ರವಾಸನಿಮಿತ್ತ ಗೈರುಹಾಜರಾದವನು, ಪ್ರವಾಸ ನಿಮಿತ್ತ ಬಾರದಿರುವವನು.
Absent voter	**अनुपस्थितवरिता (मतदाता)**	ಹಾಜರಾಗದಿರುವ ಮತದಾರ.
Absent voting	**अनुपस्थितस्य मतदानम्**	ಹಾಜರಾಗದವನ ಮತದಾನ.
Absolute	**निरपेक्षः, संपूर्णः, श्रेष्ठः**	ಶುದ್ಧವಾದ, ಅಪ್ಪಟವಾದ, ಸಮಗ್ರವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ.
Absolute authority	**(१) पूर्णाधिकारः**	(1) ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಅಧಿಕಾರ.
	(२) वरिष्ठाधिकारी	(2) ಸ್ವತಂತ್ರಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನು.
Absolute acceptance	**सम्पूर्णाङ्गीकारः, सम्पूर्णानुमोदनम्**	ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಮ್ಮತಿ.
Absolute assignment	**सम्पूर्णाधिकारप्रापणम्**	ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಡುವುದು.
Absolute conviction	**दृढविश्वासः**	ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆ.
Absolute discretion	**सम्पूर्णविवेचनम्**	ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುವುದು.
Absolute law	**सम्पूर्णनियमः, निरङ्कुशनियमः**	ಪಕ್ಕಾ ನಿಯಮ, ಪಕ್ಕಾ ಕಾನೂನು.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Absolute monarch	स्वतन्त्रः प्रभुः, निरङ्कुशः प्रभुः	ಸಂಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ದೊರೆ.
Absolute monopoly	एकैकस्वाम्यम्	ಒಬ್ಬನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಯಾಜಮಾನ್ಯ.
Absolute owner	स्वामी, यजमानः	ಸಂಪೂರ್ಣ ಯಾಜಮಾನ್ಯವುಳ್ಳ ಮಾಲೀಕ.
Absolute property	अनुपद्रुतं स्वम्	ಅಬಾಧಿತ ಸ್ವತ್ತು.
Absolute right	सम्पूर्णाधिकारः	ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಹಕ್ಕು. ತಕರಾರಿಲ್ಲದ ಹಕ್ಕು.
Absolution	निर्मुक्तिः, कैवल्यम्	ಮೋಕ್ಷ. ಬಿಡುಗಡೆ.
Absolve	दोषाद्विमुक्तिः	ದೋಷದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ.
Absolver	विमोचकः, विमोक्ता	ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವವನು.
Absorbed	(१) चूषितः	(1) ಹೀರಲ್ಪಟ್ಟ.
	(२) लीनः	(2) ಲೀನವಾದ, ಐಕ್ಯವಾಗಿರುವ.
Abstract	संक्षेपः, संग्रहः, सारः	ಸಂಗ್ರಹ. ಗೋಷ್ವಾರೆ.
Abstract bill	संक्षिप्तविक्रयपत्रम्	ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಬಿಲಿ ಪಟ್ಟಿ.
Abstract budget	संक्षिप्तमायव्ययपत्रम्	ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಆಯ ಮತ್ತು ವೆಚ್ಚದ ಮುಂಗಡ ಪತ್ರ.
Abuse	दुर्व्यवहारः, दुरुपयोगः	ತಪ್ಪಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. ದುರುಪಯೋಗ.
Academic	(१) विद्यासम्बन्धी	(1) ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಬಂಧವಾದ.
	(२) शिक्षणसंस्थासम्बन्धी	(2) ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.
Academic Institution	(१) विद्यासंस्था	(1) ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆ.
	(२) विद्याशाला	(2) ವಿದ್ಯಾಶಾಲೆ.
Academy	पण्डितमण्डलम्	ಪಂಡಿತರ ಸಮಿತಿ.
Accede	अनुमन्यस्व	ಅನುಮತಿ ಕೊಡು, ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡು.
Accept	अङ्गीकुरुष्व	ಅಂಗೀಕರಿಸು, ಸಮ್ಮತಿಸು.
Acceptance	अङ्गीकारः, स्वीकारः	ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು, ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು.
Acceptance on condition	सोपाधिकाङ्गीकारः	ಷರತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಅಂಗೀಕಾರ.
Acceptance note	अङ्गीकारपत्रम्	ಸಮ್ಮತಿಯ ಪತ್ರ.
Accepted	अङ्गीकृतम्	ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ. ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.
Acceptor	अङ्गीकर्ता	ಅಂಗೀಕರಿಸುವವನು, ಸಮ್ಮತಿಸುವವನು.
Access	(१) प्रवेशः	(1) ಪ್ರವೇಶ.
	(२) प्रवेशाधिकारः	(2) ಪ್ರವೇಶಾಧಿಕಾರ.
Accession	(१) प्रवेशः, प्राप्तिः	(1) ಪ್ರವೇಶ, ಪ್ರಾಪ್ತಿ.
	(२) उपगमनम्	(2) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು,
	(३) वृद्धिः	(3) ಆಸ್ತಿಯ ವೃದ್ಧಿ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Accession of property	सम्पदः अनुवृद्धिः	ಆಸ್ತಿಯ ಅನುವೃದ್ಧಿ.
Accessory	अपराधसहायकः	ಅಪರಾಧ ಮಾಡಲು ಸಹಾಯಮಾಡುವವನು.
Accessory to Adultery	व्यभिचारसहायकः	ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವವನು.
Accident	अपघातः	ಆಕಸ್ಮಿಕ ವಿಪತ್ತು.
Accidental	आकस्मिकः	ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ.
Accommodation	(१) वसतिः	(1) ವಾಸಸ್ಥಳ.
	(२) आनुकूल्यम्	(2) ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಿಕೊಡುವುದು.
Advisory committee	वसत्युपदेशकसमितिः	ವಸತಿಸಲಹಾಸಮಿತಿ.
Accomplishment	निर्वर्तनम्	ನೆರವೇರಿಕೆ, ಪೂರೈಕೆ.
Accordance	अनुसारम्	ಅನುಗುಣವಾಗಿ.
Accordance with law	न्यायानुसारम्	ವಿಧಿಗನುಸಾರವಾಗಿ.
According to order	आदेशानुसारम्	ಆದೇಶಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ.
According to rule	नियमानुसारम्	ನಿಯಮಕ್ಕೆ (ಕಟ್ಟಳೆಗೆ) ಅನುಗುಣವಾಗಿ.
Account	लेखा	ಲೆಕ್ಕ.
Accountancy	गणनशास्त्रम्, लेखाशास्त्रम्	ಲೆಕ್ಕದ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಗಣಿತ ಶಾಸ್ತ್ರ.
Account book	लेखापुस्तकम्	ಲೆಕ್ಕದ ಪುಸ್ತಕ.
Accounts clerk	लेखाकायस्थः, लेखालिपिकः	ಲೆಕ್ಕದ ಗುಮಾಸ್ತ.
Account current	चललेखा	ಚಾಲ್ತಿಲೆಕ್ಕ.
Accountant	लेखापालः	ಕರಣಿಕ, ಲೆಕ್ಕಿಗ.
Accountant chartered	शासनाधिकृतलेखापालः	ಸನ್ನದು ಪಡೆದ ಲೇಖಾಪಾಲ.
Accountant General	महालेखापालः	ಮಹಾಲೇಖಾಪಾಲ.
Accounts Officer	लेखाधिकारी	ಲೆಕ್ಕದ ಅಧಿಕಾರಿ.
Accumulated	सञ्चितः	ಕೂಡಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.
Accumulation	संग्रहः	ಕೂಡಹಾಕುವುದು, ಶೇಖರಿಸಿಡುವುದು.
Accumulator	संग्राहकः	ಕೂಡಹಾಕುವವನು.
Acknowledged	ज्ञापितस्वीकृतिः	ಸ್ವೀಕರಿಸಿದುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ, ಸಂದಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ರಶೀದಿ.
Acknowledgement	स्वीकृतिज्ञापनम्	ಸ್ವೀಕರಿಸಿದುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.
Acknowledgement of signature	हस्ताक्षरस्वीकारः	ಹಸ್ತಾಕ್ಷರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು.
Acquired	उपार्जितः	ಗಳಿಸಿದ.
Acquirement	उपार्जनम्, प्राप्तिः	ಗಳಿಕೆ, ಸಂಪಾದಿಸುವುದು.
Acquisition	आर्जनम्	ಸಂಪಾದನೆ.
Acquisition of land	भूसंग्रहः	ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದು.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Acquittal	विमुक्तिः	ಬಿಡುಗಡೆ, ಖುಲಾಸೆ.
Acquittance	निस्तारः	ಋಣ ಪರಿಹಾರ, ಸಾಲ ತೀರಿಸುವುದು.
Acquittance Roll	वेतनवितरणपुस्तकम्	ವೇತನದ ಬಟವಾಡೆ ಪುಸ್ತಕ.
Acquitted	विमुक्तः	ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ, ಖುಲಾಸೆಯಾದ.
Act	अधिनियमः	ಕಾಯಿದೆ.
Acting	कार्यकारी	ಬದಲಿಯವನು.
Acting together	सहकार्यकरणम्	ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ಕಾರ್ಯವಾಡುವುದು.
Action	अभियोगः	ದಾವೆ.
Action civil	नागरकाभियोगः	ನಾಗರಕ ವ್ಯವಹಾರದ ದಾವೆ.
Actionable	अभियोज्यः	ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು.
Action for debt	ऋणाभियोगः	ಸಾಲದ ದಾವೆ.
Active	क्रियाशीलः	ಕಾರ್ಯವಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ.
Act of god	दैवघटना	ದೇವರ ನಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಅನುಗ್ರಹ, ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾರ್ಯ.
Act of grace	क्षमादानम्	ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ನೀಡುವುದು.
Act of law	शासनकार्यम्	ಕಟ್ಟಳೆಯ ಕಾರ್ಯ.
Act of supremacy	सार्वभौमत्वाधिनियमः	ಸರ್ವಾಧಿಕಾರತ್ವದ ನಿಯಮ.
Actual	वास्तविकः	ಯಥಾರ್ಥವಾದ, ನಿಜವಾದ.
Actual cost	वास्तविकमौल्यम्	ನಿಜವಾದ ಬೆಲೆ.
Actually	वस्तुतः	ನಿಜವಾಗಿ, ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ.
Actual rent	वास्तविकभाटकम्	ನಿಜವಾದ ಬಾಡಿಗೆ.
Actual service	वास्तविकसेवा	ನಿಜವಾಗಿ ನಡೆದಿರುವ ಸೇವೆ.
Actual weight	वास्तविकतुलामानम्	ಸರಿಯಾದ ತೂಕ.
Adaptation	योजनम्	ಹೊಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಳವಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು.
Adapter	योजकः	ಅಳವಡಿಸುವವನು.
Addition	(१) संयोजनम्, संकलनम् (२) आधिक्यम्	(1) ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ಕೂಡುವುದು. (2) ಆಧಿಕ್ಯ, ವೃದ್ಧಿ.
Additional	अतिरिक्तः, अधिकः	ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಿನ.
Additional agenda	अतिरिक्तःकार्यक्रमः	ಅಧಿಕವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ.
Additional benefit	अधिकलाभः	ಹೆಚ್ಚಿನ ಲಾಭ.
Additional invoice	अतिरिक्तं मूल्यपत्रम्	ಹೆಚ್ಚಿನ ಬೆಲೆಯ ಪಟ್ಟಿ.
Additional production	अधिकोत्पादनम्	ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಯಾರಿಸುವುದು.

English	Samskrita	Kannada
Additional secretary	अतिरिक्तःकार्यदर्शी	ಹೆಚ್ಚಿನ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ.
Address	(१) सम्बोधनम्	(1) ಸಂಬೋಧನೆ.
	(२) पत्रसंज्ञा	(2) ವಿಳಾಸ.
	(३) भाषणम्	(3) ಭಾಷಣ.
Address of welcome	स्वागतभाषणम्	ಸ್ವಾಗತಭಾಷಣ.
Address presented to	मानपत्रम्	ಬಿನ್ನವತ್ತಳೆ.
Adequacy	पर्याप्तिः	ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟಿರುವಿಕೆ.
Adequate	पर्याप्तः	ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು.
Ad hoc	तदर्था समितिः	ಒಂದು ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ರಚಿಸಿದ ಸಮಿತಿ.
Ad hoc payment	तदर्थं वितरणम्	ಒಂದು ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪಾವತಿ.
Adjournment	व्याक्षेपः	ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕುವುದು, ಮುಂದೂಡುವುದು.
Adjudged	निर्णीतः	ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.
Adjudication	न्यायनिर्णयः	ನ್ಯಾಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು.
Adjudicator	न्यायनिर्णेता	ನ್ಯಾಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವವನು.
Adjuration	प्रमाणकरणम्	ಪ್ರಮಾಣ ಮಾಡುವುದು.
Adjust	समीकुरु	ಹೊಂದಿಕೊ.
Adjustment	समीकरणम्	ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದು.
Administration	प्रशासनम्	ಆಡಳಿತ.
Administration branch	प्रशासनशाखा	ಆಡಳಿತ ಶಾಖೆ.
Administrative	प्रशासनीयः	ಆಡಳಿತದ, ಆಡಳಿತ ಸಂಬಂಧವಾದ.
Administrative division	प्रशासनविभागः	ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗ.
Administrative expenses	प्रशासनकार्यनिर्वाहव्ययः	ಆಡಳಿತ ಕಾರ್ಯದ ವೆಚ್ಚ.
Administrative orders	प्रशासनादेशाः	ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗದ ಆದೇಶಗಳು.
Administrator	प्रशासकः	ಆಡಳಿತಗಾರ.
Administratorship	प्रशासकत्वम्	ಆಡಳಿತಗಾರಿಕೆ.
Admissible	ग्राह्यम्, उपादेयम्	ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ.
Admissibility	अङ्गीकारयोग्यता	ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಹತೆ.
Admission	प्रवेशः	ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು.
Admission fee	प्रवेशशुल्कम्	ಪ್ರವೇಶಶುಲ್ಕ.
Admittable	प्रवेशार्हः	ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವನು.
Admittance	प्रवेशः	ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು.
Adopt	(१) अङ्गीकुरु	(1) ಅಂಗೀಕರಿಸು.
	(२) स्वीकुरु	(2) ತೆಗೆದುಕೊ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Adopted	**स्वीकृतः**	ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.
Adoptor	**दत्तस्य स्वीकर्ता**	ದತ್ತು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು.
Adoption	**स्वीकारः**	ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ದತ್ತು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.
Adoptive father	**दत्तग्राहकपिता**	ದತ್ತು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ತಂದೆ.
Adult	**वयस्कः**	ವಯಸ್ಸಾದವನು.
Adult education	**वयस्कविद्याभ्यासः**	ವಯಸ್ಸಾದವನ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ.
Adulterer	**जारः, उपपतिः**	ಹಾದರ ಮಾಡುವವನು.
Adultery	**परस्त्रीगमनम्**	ಬೇರೊಬ್ಬ ಹೆಂಗಸಿನ ಸಂಬಂಧ.
Advance	**(१) अग्रिमधनम्**	(1) ಮುಂಗಡ.
	(२) प्रगतिः	(2) ಬೆಳವಣಿಗೆ.
Advancement	**(१) प्रगतिः**	(1) ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ.
	(२) आदिमदानम्	(2) ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಆಸ್ತಿ ಹಂಚುವಾಗ ಮಾಡುವ ಮೊದಲ ದಾನ.
Advance of pay	**अग्रतो दीयमानं वेतनम्**	ಮುಂಗಡವಾಗಿ ಕೊಡುವ ವೇತನ (ಸಂಬಳ).
Advantage	**आनुकूल्यम्**	ಪ್ರಯೋಜನ.
Adversary	**प्रत्यर्थी, रिपुः**	ವೈರಿ, ಹಗೆ, ಶತ್ರು.
Adverse	**प्रतिकूलः**	ಅನುಕೂಲವಾಗಿಲ್ಲದ.
Advice	**उपदेशः**	ಸಲಹೆ.
Adviser	**उपदेष्टा**	ಸಲಹೆಗಾರ.
Advisory committee	**सूचनासमितिः**	ಸಲಹೆ ಕೊಡುವ ಸಮಿತಿ.
Advocate	**न्यायवादी**	ವಕೀಲ.
Affection	**अनुरागः**	ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ.
Affirmance	**स्थिरीकरणम्**	ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವುದು.
Aforesaid	**उपर्युक्तः, पूर्वोक्तः**	ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ.
Against	**प्रतिकूलम्**	ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ.
Age	**वयः**	ವಯಸ್ಸು.
Agenda	**कार्यसूची**	ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಪಟ್ಟಿ.
Age of majority	**व्यवहारयोग्यं वयः**	ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ವಯಸ್ಸು.
Age of superannuation	**निवृत्तिकालः**	ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದುವ ವಯಸ್ಸು.
Agent	**प्रतिनिधिः**	ಪ್ರತಿನಿಧಿ, ಕಾರ್ಯಭಾರಿ.
Agreeable	**अङ्गीकारार्हः**	ಸಮ್ಮತಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.
Agreement	**सम्मतिः**	ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಒಪ್ಪಂದ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Aid	**साहाय्यम्**	ಒತ್ತಾಸೆ, ನೆರವು.
Aircraft	**विमानम्**	ವಿಮಾನ.
Air port	**विमानपत्तनम्**	ವಿಮಾನ ಪಟ್ಟಣ, –ನಗರ.
Air route	**वायुमार्गः**	ವಿಮಾನವು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ.
Allegation	**आरोपणम्**	ಆರೋಪ, ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸುವುದು.
Allocation	**विभजनम्**	ನಿಗದಿ ಮಾಡುವುದು.
Allopathy	**आङ्ग्लवैद्यपद्धतिः**	ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ವೈದ್ಯ ಪದ್ಧತಿ.
Allotment	**विभजनम्**	ಹಂಚಿಕೆ.
Allottee	**भोक्ता**	ಹಂಚಿಕೆಯಾದವನು.
Allowance	**(१) अनुमतिः (२) वेतनम् (३) उद्धारः**	(1) ಅನುಮತಿ. (2) ವೇತನ. (3) ಮಾಫಿ.
Alphabet	**वर्णमाला**	ಅಕ್ಷರಮಾಲೆ.
Alterable	**परिवर्तनीयः**	ಬದಲಾಯಿಸಬಹುದಾದ.
Always	**सर्वदा**	ಯಾವಾಗಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ.
Ambassador	**राजदूतः**	ರಾಯಭಾರಿ.
Ambulance	**रोगिवाहनम्**	ರೋಗಿಯನ್ನು ಕರೆತರುವ ವಾಹನ.
Amendment	**विशुद्धिः**	ತಿದ್ದುಪಡಿ.
Amenities	**सौकर्यम्**	ಸೌಕರ್ಯಗಳು.
Amount	**सम्पूर्णधनम्**	ಒಂದು ಮೊತ್ತದ ಮೊಬಲಗು.
Analogy	**सादृश्यम्**	ಹೋಲಿಕೆ, ಸಾಮ್ಯ.
Ancestor	**पूर्वजः, मूलपुरुषः**	ವಂಶದ ಹಿರಿಯವನು, ವಂಶದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದವನು.
Ancestral	**पूर्वजैरार्जितम्, पित्रार्जितम्**	ಪೂರ್ವಿಕರಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ.
Ancient	**प्राचीनम्, प्राक्कालिकम्**	ಪೂರ್ವ ಕಾಲದ.
Animal	**पशुः**	ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು.
Animal husbandry	**पशुपरिपालनम्**	ಪಶುಗಳ ಪೋಷಣೆ.
Annexure	**अनुबन्धः**	ಜತೆಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ಪೂರಕವಾಗಿ ಸೇರಿಸುವುದು.
Announcement	**घोषणा, प्रकटनम्**	ಘೋಷಿಸುವುದು, ಡಂಗೂರ ಹೊಡೆಯಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು.
Annual	**वार्षिकम्**	ವರ್ಷದ, ವರ್ಷಕಾಲದ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Annual financial statement	वार्षिकवित्तीय विवरणोपपादनम्	ಹಣಕಾಸಿನ ವಿತರಣೆಯ ವಾರ್ಷಿಕ ವಿವರಣ.
Annual general meeting	सर्वसदस्यानां वार्षिकाधिवेशनम्	ಸಕಲ ಸದಸ್ಯರ ವಾರ್ಷಿಕಾಧಿವೇಶನ.
Annual net profit	(व्ययमपहाय) शुद्धः वार्षिक आयः	ಖರ್ಚು ಕಳೆದು ನಿವ್ವಳ ವಾರ್ಷಿಕ ಆದಾಯ.
Annual report	वार्षिकवृत्तनिवेदनम्	ವಾರ್ಷಿಕ ವರದಿ.
Annual return	वार्षिकलेखाविवरणम्	ವಾರ್ಷಿಕ ಲೆಕ್ಕ ವಿವರಣೆ.
Annuity	वर्षाशनम्	ವರ್ಷಾಶನ, ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವಷ್ಟು ಧನ ಮೊದಲಾದುದು.
Anonymous	अनामधेयः	ಹೆಸರಿಲ್ಲದ, ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸದ.
Answerable	उत्तरणीयः	ಉತ್ತರ ಹೇಳಬಹುದಾದ.
Anticipation	निरीक्षणम् प्रतीक्षणम्	ಪ್ರತೀಕ್ಷಣೆ, ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವುದು.
Anti-corruption	उत्कोचनिरोधः	ಲಂಚ ನಿರೋಧ.
Any other party	कोऽपि इतरपक्षः	ಬೇರೆ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಪಕ್ಷ.
Apology	क्षमायाचना	ಕ್ಷಮೆಯ ಬೇಡಿಕೆ.
Appeal	पुनर्विमर्शार्थं प्रार्थना	ಪುನರ್ವಿಮರ್ಶೆಗಾಗಿ ಬೇಡಿಕೆ (ಮನವಿ).
Appearance	पुरतः उपस्थितिः	ಎದುರಿಗೆ ಹಾಜರಾಗುವುದು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.
Appellant	पुनर्विमर्शापेक्षी	ಮೇಲ್ಮನವಿ ಮಾಡುವ ಅರ್ಜಿದಾರ.
Appendix	परिशिष्टम्, अनुबन्धः	ಅನುಬಂಧ.
Application	(१) आवेदनपत्रम्	(1) ಅರ್ಜಿ, ದರಖಾಸ್ತು.
	(२) याच्ञा	(2) ಮನವಿ.
	(३) लेपनम्	(3) ಲೇಪನ, ಹಚ್ಚುವುದು.
	(४) समन्वयः	(4) ಅನ್ವಯಿಸುವುದು.
Appointment	(१) नियुक्तिः, नियोगः	(1) ನೇಮಕ.
	(२) आज्ञा	(2) ಶಾಸನ.
	(3) अधिकारः	(3) ಅಧಿಕಾರ.
Appreciation	(१) गुणग्रहणम्	(1) ಮೆಚ್ಚುಗೆ. ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು.
	(२) मूल्यविज्ञानम्	(2) ಬೆಲೆ ಕಟ್ಟುವುದು.
	(३) मूल्यवृद्धिः	(3) ಬೆಲೆ ಏರಿಸುವುದು.
Approach	(१) उपागमनम्	(1) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು.
	(२) समीपमार्गः	(2) ಹತ್ತಿರದ ದಾರಿ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Appropriation	**विनियोगः**	ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.
Approval	**अनुमोदनम्**	ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ.
Approver	**(१) अनुमोदकः**	(1) ಸಮ್ಮತಿಸುವವನು, ಒಪ್ಪಿಗೆಕೊಡುವವನು.
	(२) साक्ष्यार्थं नियुक्तः अपराधी	(2) ಮಾಫಿಸಾಕ್ಷಿ.
Approximation	**(१) सामीप्यम्**	(1) ಸಾಮೀಪ್ಯ.
	(२) उपगमनम्	(2) ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಸರಿಸುಮಾರು ಬರುವುದು, ಉಪಸಮ.
Apt	**समुचितः**	ಹೊಂದುವ, ಸರಿಯಾದ.
Apt words	**समुचितवचनानि**	ತಕ್ಕ ಮಾತುಗಳು, ಸರಿಹೊಂದುವ ಮಾತುಗಳು.
Arbitration	**माध्यस्थ्यम्, मध्यस्थनिर्णयः**	ಪಂಚಾಯತಿ.
Arbitrator	**मध्यस्थः**	ಪಂಚಾಯತಿದಾರ.
Arch	**तोरणम्**	ಕಮಾನು.
Arch bridge	**चापसेतुः**	ಕಮಾನು ಸೇತುವೆ.
Archaeology	**प्राचीनवस्तुशोधनशास्त्रम्**	ಪುರಾತನ ವಸ್ತುಶೋಧನ ಶಾಸ್ತ್ರ.
Architect	**वास्तुशिल्पी**	ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಲಾಪಂಡಿತ.
Archives	**प्राचीनपत्रागारम्**	ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಹಳೆಯ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳ ಸ್ಥಳ.
Area	**प्रदेशः**	ಕ್ಷೇತ್ರ, ಮೈದಾನ.
Areca-nut	**क्रमुकः**	ಅಡಕೆ
Argument	**वादः**	ವಾದಮಾಡುವುದು.
Arm	**(१) आयुधम्**	(1) ಆಯುಧ, ಶಸ್ತ್ರ.
	(२) भुजः	(2) ತೋಳು, ಭುಜ.
	(३) शाखा	(3) ಮರದ ರೆಂಬೆ.
Armour	**युद्धकवचः**	ಯುದ್ಧಕವಚ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡುವ ಅಂಗಿ.
Armoury	**शस्त्रागारम्**	ಆಯುಧಶಾಲೆ.
Arm pit	**बाहुमूलम्, कक्षः**	ಬಾಹುಮೂಲ, ಕಂಕಳು.
Army	**सेना, सैन्यम्**	ಸೇನೆ, ದಂಡು, ಪಡೆ.
Arrangement	**व्यवस्थापनम्**	ಏರ್ಪಡಿಸುವುದು, ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು.
Arrest	**बन्धनम्**	ಕೈದು, ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವುದು, ದಸ್ತಗಿರಿ ಮಾಡುವುದು.
Arrival	**आगमनम्**	ಬರುವುದು.
Art	**(१) कला (२) शिल्पम् (३) विद्या (४) करकौशलम्**	(1) ಕಲೆ (2) ಶಿಲ್ಪ. (3) ವಿದ್ಯೆ (4) ಕೈ ಕಸಬು.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Artery	रक्तनालम्	ರಕ್ತಕೋಶದ ಕಡೆಯಿಂದ ಇತರ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ರಕ್ತವನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ ರಕ್ತನಾಳ.
Article	(१) विषयः	(1) ವರ್ತಮಾನಪತ್ರಿಕೆಗಳಿಗೆ ಬರೆದು ಕಳುಹಿಸುವ ಲೇಖನ, ವಿಷಯ.
	(२) द्रव्यम्	(2) ಸರಕು, ಪದಾರ್ಥ.
Artificial	कृत्रिमम्	ಸ್ವಭಾವದ್ದಲ್ಲದ, ಕಲ್ಪಿತವಾದ.
Artist	शिल्पी	ಕುಶಲಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು.
Ascendants	पूर्वजाः	ಮೂಲಪುರುಷರು, ವಂಶದ ಹಿರಿಯರು.
As follows	अधोनिर्दिष्टप्रकारेण	ಈ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ.
Assassin	घातकः	ಕೊಲೆಗಾರ.
Assassination	हननम्, हत्या	ಕೊಲೆ, ಹತ್ಯೆ.
Assembly	सभा	ಕೂಟ, ಸಂಸತ್ತು.
Assent	(१) अनुज्ञा	(1) ಸಮ್ಮತಿ.
	(२) अनुमतिः	(2) ಅನುಮತಿ.
	(३) अङ्गीकारः	(3) ಒಪ್ಪಿಗೆ.
Assimilation	समीकरणम्	ಸಮರೂಪವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಹೋಲುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು.
Assimulation	छद्म, कपटः	ಕಪಟ, ವಂಚನೆ.
Assistance	साहाय्यम्	ಉಪಕಾರ, ಒತ್ತಾಸೆ, ನೆರವು.
Assistant	सहायकः	ಜತೆಗೂಡಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವವನು.
Assistant Accountant	सहायकलेखापालः	ಸಹಾಯಕಕರಣಿಕ. ಸಹಾಯಕಲೆಕ್ಕಿಗ.
Assistant Accountant General	सहायकमहालेखापालः	ಸಹಾಯಕಮಹಾಲೇಖಾಪಾಲ.
Assistant Auditor	सहायकलेखापरीक्षकः	ಸಹಾಯಕಲೆಕ್ಕತನಿಖಾಧಿಕಾರಿ.
Assistant Architect	सहायकवास्तुशिल्पी	ಸಹಾಯಕ ಕಟ್ಟಡಗಳ ಕಲಾ ಪಂಡಿತ.
Assistant Commissioner	सहायक आयुक्तः	ಆಯುಕ್ತರ ಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರದ ಇಲಾಖೆಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿ.
Assistant Commissioner— Crime and Excise	सहायक आयुक्तः– अपराधोत्पादनशुल्कशाखा	ಅಪರಾಧ ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದನ ತೆರಿಗೆ ಶಾಖೆಯ ಸಹಾಯಕ ಆಯುಕ್ತ.
Assistant Commissioner— Food Supplies	सहायक आयुक्तः– आहारसम्भारोपाहरणशाखा	ಆಹಾರಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಸರಬರಾಜು ಶಾಖೆಯ ಸಹಾಯಕ ಆಯುಕ್ತ.
Assistant Commissioner— Income Tax	सहायक आयुक्तः– आयकरशाखा	ವರಮಾನ ತೆರಿಗೆಯ ಸಹಾಯಕ ಆಯುಕ್ತ.
Assistant Commissioner— Sales Tax	सहायक आयुक्तः– विक्रयकरशाखा	ಮಾರಾಟ ತೆರಿಗೆ ಶಾಖೆಯ ಸಹಾಯಕ ಆಯುಕ್ತ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Assistant Controller General	**सहायकमहानियन्त्रकः**	ಸಹಾಯಕ ಮಹಾನಿಯಂತ್ರಣಾಧಿಕಾರಿ.
Assistant Controller Stores	**सहायक संग्रहागार नियन्त्रकः**	ಸಹಾಯಕ ದಾಸ್ತಾನು ನಿಯಂತ್ರಣಾಧಿಕಾರಿ.
Assistant Development Officer	**सहायक विकासाधिकारी**	ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಶಾಖೆಯ ಸಹಾಯಕ ಅಧಿಕಾರಿ.
Assistant Director	**सहायकनिर्देशकः**	ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕ.
" " Agriculture	**" " कृषि शाखा**	ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕ—ವ್ಯವಸಾಯ ವಿಭಾಗ.
" " Public Health	**" लोकस्वास्थ्य शाखा**	ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕ—ಜನಾರೋಗ್ಯ ವಿಭಾಗ.
" " Purchase	**" " क्रयविभागः**	ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕ—ಕ್ರಯ ವಿಭಾಗ.
Assistant Electrical Inspector	**सहायकवैद्युतावेक्षकः**	ಸಹಾಯಕ ವಿದ್ಯುತ್ ಪರೀಕ್ಷಾಧಿಕಾರಿ.
Assistant Electrical Engineer	**विद्युत्सहायकाभियन्ता**	ಸಹಾಯಕ ವಿದ್ಯುತ್ ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪಿ.
Assistant Food Procurement Inspector	**आहारसंपादन सहायकावेक्षकः**	ಸಹಾಯಕ ಆಹಾರ ಸಂಪಾದನಾಧಿಕಾರಿ.
Assistant Geologist	**सहायकभौतिकविज्ञः**	ಸಹಾಯಕ ಭೂವಿಜ್ಞಾನಿ.
Assistant Godown Superintendent	**सहायककोष्ठागाराधीक्षकः**	ಸಹಾಯಕ ಉಗ್ರಾಣದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ.
Assistant Health Officer	**सहायकारोग्याधिकारी**	ಸಹಾಯಕ ಆರೋಗ್ಯಾಧಿಕಾರಿ.
Assistant Horticulturist	**सहायक औद्यानिकविज्ञः**	ತೋಟಗಳ ಸಹಾಯಕ ವಿಜ್ಞಾನಿ.
Assistant Inspector	**सहायकावेक्षकः**	ಸಹಾಯಕ ತನಿಖಾಧಿಕಾರಿ.
Assistant Manager	**सहायकव्यवस्थापकः**	ಸಹಾಯಕ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಕ.
Assistant Superintendent	**सहायकाधीक्षकः**	ಸಹಾಯಕ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ.
Association	**(१) संस्था (२) समाजः**	(1) ಸಂಸ್ಥೆ. (2) ಸಮಾಜ.
	(३) संघः (४) संबन्धः	(3) ಸಂಘ. (4) ಸಂಬಂಧ.
Assurance	**(१) आश्वासनम्**	(1) ಸಮಾಧಾನವಚನ.
	(२) नाशभयोत्तारणम्	(2) ವಿಮೆ.
Assure	**(१) रक्षणम्**	(1) ರಕ್ಷಣೆ.
	(२) आश्वासनम्	(2) ಸಮಾಧಾನದ ಮಾತು.
Atmosphere	**(१) वायुमण्डलम्**	(1) ಆಕಾಶ.
	(२) वातावरणम्	(2) ವಾತಾವರಣ.
Atom	**परमाणुः**	ಪರಮಾಣು.
Atom bomb	**परमाणुलोहमयाग्निगोलः**	ಪರಮಾಣು ಬಾಂಬು.
Atomic Energy	**अणुशक्तिः**	ಪರಮಾಣು ಶಕ್ತಿ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Atomic warfare	अणुयुद्धम्	ಪರಮಾಣು ಯುದ್ಧ.
Attachment	(१) भक्तिः (२) अनुरागः (३) सङ्गः (४) आसक्तिः	(1) ಭಕ್ತಿ. (2) ಪ್ರೇಮ. (3) ಸಂಬಂಧ. (4) ಆಸಕ್ತಿ.
Attainment	(१) लाभः, प्राप्तिः (२) अधिगमः	(1) ಪಡೆಯುವುದು, ಹೊಂದುವುದು. (2) ತಲುಪುವುದು, ಸೇರುವುದು.
Attempt	प्रयत्नः	ಯತ್ನ.
Attemptable	यत्नसाध्यम्	ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸಾಧಿಸಬಹುದಾದ.
Attendance	उपस्थितिः	ಹಾಜರಾತಿ.
Attendant	अनुचरः	ಸೇವಕ.
Attention	लक्ष्यम्, अवधानम्	ಗಮನ, ಎಚ್ಚರಿಕೆ.
Attestation	प्रमाणीकरणम्	ಸಾಕ್ಷಿಯನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸುವುದು.
Attorney	न्यायवादी	ವ್ಯವಹಾರ ಪ್ರತಿನಿಧಿ, ವಕೀಲ.
Attorney General	महान्यायवादी	ಸರ್ಕಾರಿ ವಕೀಲ.
Auction	घोषणापूर्वको विक्रयः	ಹರಾಜು,
Audience	(१) श्रोतृवर्गः (२) श्रवणम्	(1) ಸಭಾಸದರು. (2) ಶ್ರವಣ, ಕೇಳುವುದು.
Audit	लेखापरीक्षा	ಲೆಕ್ಕಪರಿಶೋಧನೆ.
Audited account	परिशोधितलेखा, परीक्षितलेखा	ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಲೆಕ್ಕ.
Auditor	लेखापरीक्षकः	ಲೆಕ್ಕಗಳ ಪರೀಕ್ಷಕ.
Audit report	लेखापरिशोधनावेदनम्	ಲೆಕ್ಕಪರೀಕ್ಷೆಯ ವರದಿ.
Author	लेखकः, ग्रन्थकर्ता	ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುವವನು.
Authorisation	प्रमाणीकरणम्, अनुमतिप्रदानम्	ಪ್ರಾಧಿಕಾರ ಕೊಡುವುದು, ಹೆಚ್ಚು ಅಧಿಕಾರ ನೀಡುವುದು.
Authorised	अधिकृतः	ಅಧಿಕಾರ ಪಡೆದಿರುವವನು.
Authorship	लेखकत्वम्	ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃತ್ವ, ಗ್ರಂಥ ಬರೆಯುವ ಉದ್ಯೋಗ.
Authority	(१) प्राधिकारः (२) प्रमाणवाक्यम्, प्रमाणग्रन्थः	(1) ಅಧಿಕಾರ, ವಿಧಾಯಕ ಶಕ್ತಿ. (2) ಪ್ರಮಾಣ ಗ್ರಂಥ.
Autograph	स्वहस्तलिपिः	ಸ್ವಹಸ್ತಾಕ್ಷರ.
Autonomous	स्वतन्त्रः, स्वायत्तः	ಸ್ವತಂತ್ರಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳ, ಸ್ವಾಯತ್ತ.
Average	मध्यमप्रमाणम्	ಸರಾಸರಿ.
Avoidable	(१) परिहरणीयः (२) परित्याज्यः	(1) ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ. (2) ಪರಿತ್ಯಜಿಸಬಹುದಾದ.
Award	न्यायनिर्णयः	ತೀರ್ಪು, ಪಂಚಾಯತಿ ತೀರ್ಮಾನ.

B

English	Samskrita	Kannada
Baby	शिशुः, स्तनन्धयः	ಎಳೆಯಮಗು, ಹಸುಗೂಸು.
Back	(१) पश्चात्	(1) ಹಿಂದುಗಡೆ.
	(२) पृष्ठदेशः	(2) ಹಿಂಭಾಗ, ಬೆನ್ನು.
Backbone	पृष्ठवंशः	ಬೆನ್ನುಮೂಳೆ.
Background	(१) पश्चाद्भूमिः	(1) ಹಿಂದುಗಡೆಯ ಭೂಮಿ.
	(२) प्राक्तनपरिस्थितिः	(2) ಹಿನ್ನೆಲೆ.
	(३) प्राधान्यप्रदातृत्वम्	(3) ಮುಂದುಗಡೆ ಇರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಕೊಡುವುದು.
Backward	(१) पराङ्मुखः, विमुखः	(1) ವಿಮುಖನಾದವನು, ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದವನು.
	(२) मन्दमतिः	(2) ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು.
	(३) पश्चात् स्थितः	(3) ಹಿಂದುಳಿದವನು.
Bad behaviour	दुर्वर्तनम्	ಕೆಟ್ಟನಡತೆ.
Badge	चिह्नम्	ಲಾಂಛನ, ಗುರುತಿನ ಬಿಲ್ಲೆ.
Bag	भस्त्रिका	ಕೈಚೀಲ.
Bail	लग्नकः	ಜಾಮೀನುದಾರ.
Bail bond	प्रतिभूबन्धपत्रम्	ಜಾಮೀನು ಪತ್ರ.
Balance	(1) शेषः	(1) ಬಾಕಿ, ಶಿಲ್ಕು.
	(2) समतोलनम्	(2) ಸರಿತೂಗಿಸುವುದು.
Balcony	चन्द्रशालावितर्दिः	ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಮೊಗಸಾಲೆ.
Bale	भारः	ಮೂಟೆ.
Ballot	गुप्तमतदानम्	ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮತ ಕೊಡುವುದು.
Ballot paper	मतदानपत्रम्	ಮತ ನೀಡುವ ಪತ್ರ.
Banishment	देशाद्बहिष्कारः	ದೇಶದಿಂದ ಗಡೀಪಾರು.
Bank	(१) वित्तकोशः, वित्तव्यवहारस्थलम्	(1) ಹಣಕಾಸಿನ ವ್ಯವಹಾರ ಗೃಹ.
	(२) तीरम्, तटम्	(2) ತೀರ, ದಡ.
Bank cheque	वित्तकोशधनादेशपत्रम्	ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಧನಾದೇಶಪತ್ರ.
Banking	वित्तकोशव्यवहारः	ಬ್ಯಾಂಕಿನ ವ್ಯವಹಾರ.
Banner	ध्वजः, पताका	ಬಾವುಟ.
Bar	(१) न्यायवादिनां संघः	(1) ವಕೀಲರ ಸಂಘ.
	(२) न्यायालये विचारणसमये बन्दिनां स्थानम्	(2) ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಣೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೈದಿಯು ನಿಲ್ಲುವ ಕಟಕಟೆ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
	(३) लोहशलाका	(3) ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕಿ.
	(४) मद्यशाला, मदिरागृहम्	(4) ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ.
Barbarian	अनागरकः, असभ्यः	ಒರಟು ಮನುಷ್ಯ, ಅನಾಗರಕ, ಕ್ರೂರ.
Barbarity	क्रौर्यम्	ಕ್ರೂರತನ.
Bargain	विक्रयव्यवहारः	ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಚೌಕಾಸಿ.
Barren land	वन्ध्यभूमिः, मोघभूमिः	ಬಂಜರು ಭೂಮಿ, ಬೆಳೆಯದ ಜಮೀನು.
Barter	वस्तुविनिमयः	ಅದಲು ಬದಲು ಮಾಡುವುದು.
Barterer	स्तुविनिमयकर्ता	ಅದಲು ಬದಲು ಮಾಡುವವನು.
Base	मूलभागः	ಮೂಲಸ್ಥಾನ.
Baseless	आधाररहितः	ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ.
Basic	मूलभूतः	ಆಧಾರಭೂತವಾದ.
Basic education	मूलशिक्षणम्	ಮೂಲ ಶಿಕ್ಷಣ.
Basic pay	मूलवेतनम्	ಮೂಲ ವೇತನ.
Batch	गणः, समूहः	ಒಂದು ತಂಡ, ಗುಂಪು.
Battle	युद्धम्, समरः	ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ,
Bawd	कुट्टनी	ತಲೆಹಿಡುಕಿ.
Bawdy house	वेश्यागृहम्	ವ್ಯಭಿಚಾರ ಗೃಹ.
Beating	(१) स्पन्दनम्	(1) ಸ್ಪಂದನ.
	(२) ताडनम्	(2) ಹೊಡೆತ.
Bed	शय्या	ಹಾಸಿಗೆ.
Beggary	भिक्षावृत्तिः	ಭಿಕ್ಷುಕನ ವೃತ್ತಿ.
Beginning	प्रारम्भः, उपक्रमः	ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ.
Behaviour	वर्तनम्, चरितम्	ನಡವಳಿಕೆ, ವರ್ತನೆ.
Belief	विश्वासः, प्रत्ययः	ನಂಬಿಕೆ.
Bell	घण्टा	ಗಂಟೆ.
Bench	(१) न्यायालयः, न्यायपीठम्	(1) ನ್ಯಾಯಪೀಠ.
	(२) न्यायाधीशकार्यम्	(2) ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನ ಉದ್ಯೋಗ.
	(३) फलकासनम्	(3) ಮರದ ಉದ್ದದ ಕಾಲ್ಮಣೆ.
Bencher	न्यायवादिसंघस्य सदस्यः	ವಕೀಲರ ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯ.
Benediction	आशीर्वचनम्	ಆಶೀರ್ವಾದ.
Beneficial	(१) लाभदायकम्	(1) ಲಾಭಕರವಾದ.
	(२) हितकरम्	(2) ಹಿತಕರವಾದ.
Benefit	(१) लाभः (२) हितम्	(1) ಲಾಭ. (2) ಹಿತ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Benevolent	हितैषी	ಹಿತವನ್ನು ಕೋರುವವನು.
Benevolent intention	हितचिन्तनम्	ಹಿತವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವುದು.
Bepraise	श्लाघनम्,	ಹೆಚ್ಚು ಶ್ಲಾಘಿಸುವುದು,
	अतिशयप्रशंसा	ಅತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದು.
Best	सर्वोत्कृष्टम्	ಬಹಳ ಉತ್ತಮವಾದ.
Bestower	अर्पयिता	ಸಮರ್ಪಿಸುವವನು.
Betterment	अभिवृद्धिः	ಉನ್ನತಿ, ಏಳಿಗೆ.
Betting	द्यूतम्	ಜೂಜು.
Beyond	(१) अवधेरनन्तरम्	(1) ಅವಧಿಯ ತರುವಾಯ.
	(२) अतिमात्रम्, अभ्यधिकम्	(2) ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ.
Bibliographer	ग्रन्थकर्ता	ಗ್ರಂಥದ ಲೇಖಕ.
Bibliography	(१) ग्रन्थचरितम्, ग्रन्थविवरणम्	(1) ಗ್ರಂಥಗಳ ವಿವರಣೆ.
	(२) ग्रन्थसूची	(2) ಗ್ರಂಥಗಳ ಸೂಚಿ.
Bilingual	द्विभाषासम्बन्धी	ಎರಡು ಭಾಷೆಗಳ ಸಂಬಂಧವಾದ.
Bilinguist	द्विभाषी, भाषाद्वयाभिज्ञः	ಎರಡು ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಆಡುವವನು.
Bill	(१) चञ्चुः (२) विक्रयपत्रम्	(1) ಹಕ್ಕಿಯ ಕೊಕ್ಕು. (2) ಬೆಲೆಪಟ್ಟಿ.
	(३) घोषणापत्रम्	(3) ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಅಂಟಿಸುವ ಪ್ರಕಟನ
	(४) व्यवस्थापत्रम्	ಪತ್ರ. (4) ವ್ಯವಸ್ಥಾಪತ್ರ,
	(५) विनिमयपत्रम्	(5) ವಿನಿಮಯಪತ್ರ,
	(६) विधेयकम्	(6) ವಿಧೇಯಕ.
Bill book	(१) विक्रयपत्रपुस्तकम्	(1) ಬೆಲೆಪಟ್ಟಿಯ ಪುಸ್ತಕ.
	(२) विनिमयपत्रपुस्तकम्	(2) ವಿನಿಮಯ ಪತ್ರಗಳ ಪುಸ್ತಕ.
Bill broker	विनिमयपत्र क्रयविक्रयप्रयोजकः	ದಳ್ಳಾಳಿ.
Bill of cost	मूल्यपत्रम्	ಬೆಲೆಯ ಪಟ್ಟಿ.
Bill of exchange	विनिमयपत्रम्	ವಿನಿಮಯ ಪತ್ರ.
Birth	जन्म, जननम्	ಹುಟ್ಟು, ಉತ್ಪತ್ತಿ.
Birth domicile	वासस्थानम्, वसतिः	ನಿವಾಸ, ಅಧಿವಾಸ.
Birth control	जनननियन्त्रणम्,जनननिरोधः	ಜನನದ ನಿರೋಧ.
Birthday	जन्मदिनम्	ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ.
Birth land	जन्मभूमिः	ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ಥಳ.
Birth place	जन्मस्थानम्	ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ಥಳ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Birth right	जन्मसिद्धाधिकारः	ಜನ್ಮತಃ ಬಂದಿರುವ ಅಧಿಕಾರ.
Bitterness	तिक्तता, कटुता	ಕಹಿ, ಕಟು.
Biweekly	पाक्षिकम्, अर्धमासिकम्	ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳಿಗೊಂದು ಸಲ ಬರುವ (ಪತ್ರಿಕೆ).
Blame	दूषणम्, निन्दा	ದೂಷಣೆ, ನಿಂದೆ, ತೆಗಳಿಕೆ.
Blank	शून्यम्	ಖಾಲಿ.
Blockade	दिग्बन्धनम्	ದಿಗ್ಬಂಧನ.
Blood	रुधिरम्	ರಕ್ತ, ನೆತ್ತರು.
Blood circulation	रक्तसञ्चलनम्	ರಕ್ತಸಂಚಾರ.
Blood relation	रक्तसम्बन्धः	ರಕ್ತಸಂಬಂಧ.
Board	(१) मण्डलम् (२) फलकम् (३) भोजनम्	(1) ಮಂಡಲಿ. (2) ಹಲಗೆ. (3) ಊಟ.
Board of Agriculture	कृषिमण्डलम्, कृषिपरिषत्	ವ್ಯವಸಾಯ ಮಂಡಲಿ.
Board of Education	विद्यापरिषत्	ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಮಂಡಲಿ.
Board of Examination	परीक्षामण्डलम्	ಪರೀಕ್ಷೆಗಳ ಸಮಿತಿ.
Board of Examiners	परीक्षक समितिः	ಪರೀಕ್ಷಕರ ಸಮಿತಿ.
Board of Studies	पठ्यपुस्तकनिर्णायक समितिः	ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳ ಆಯ್ಕೆ ಸಮಿತಿ.
Body	शरीरम्, देहः	ದೇಹ, ಶರೀರ.
Body of letter	पत्रस्थविषयः	ಪತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯ.
Bombing	परमाणुशस्त्रपातनम्	ಅಣುಬಾಂಬನ್ನು ಹಾಕುವುದು.
Bomb proof	परमाणुशस्त्रप्रतिरोधकः	ಅಣುಬಾಂಬನ್ನು ತಡೆಯುವ ಸಾಧನ.
Bonafide	प्रामाणिकः, विश्वासार्हः	ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ, ಕಪಟವಿಲ್ಲದವನು.
Bond	(१) बन्धनम् (२) ऋणपत्रम्	(1) ಕಟ್ಟುಪಾಡಿನ ಪತ್ರ. (2) ಸಾಲದ ಪತ್ರ, ಋಣಪತ್ರ.
Bondage	दास्यम्, बन्धनम्	ಬಂಧನ, ನಿರ್ಬಂಧ, ಗುಲಾಮಗಿರಿ.
Bonus	अधिलाभांशः	ಅಧಿಕ ಲಾಭದ ಭಾಗ.
Book	पुस्तकम्, ग्रन्थः	ಪುಸ್ತಕ.
Book account	लेखापुस्तकम्	ವಿಶದವಾದ ಲೆಕ್ಕಗಳ ಪುಸ್ತಕ.
Book adjustment	पुस्तकसमायोजनम्	ನಗದು ಪಾವತಿ ಮಾಡಿದ ಲೆಕ್ಕದ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ.
Book keeping	लेखापालनम्	ಸರಿಯಾದ ಲೆಕ್ಕ ಇಡುವುದು.
Book post	विवृतपत्रम्, अपावृतपत्रम्	ತೆರೆದ ಅಂಚೆ.
Border	सीमा, मर्यादा	ಎಲ್ಲೆ, ಸರಹದ್ದು.
Borrower	ऋणकारः	ಸಾಲ ಪಡೆಯುವವನು.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Botany	सस्यविज्ञानम्	ಸಸ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ.
Bottom	तलम्	ತಳಭಾಗ.
Bound	सीमा, मर्यादा	ಎಲ್ಲೆ, ಸರಹದ್ದು.
Boundary	सीमारेखा	ಗಡಿಯ ಗೆರೆ.
Boundary dispute	सीमाविवादः	ಗಡಿಯ ವಿವಾದ.
Boundary guard	सीमारक्षकः	ಗಡಿಯ ಕಾವಲುಗಾರ.
Boy	बालकः	ಹುಡುಗ.
Boycott	बहिष्कारः	ಹೊರಗೆ ಇಡುವುದು.
Boyhood	बाल्यम्	ಬಾಲ್ಯ, ಹುಡುಗತನ.
Bracket	आवरणचिह्नम्	ಆವರಣದ ಗುರುತು.
Branch	शाखा	ಶಾಖೆ, ರೆಂಬೆ.
Brand	लाञ्छनम्	ಗುರುತು, ಚಿಹ್ನೆ.
Brandy	सुरा, मद्यम्	ಸಾರಾಯಿ, ಹೆಂಡ.
Bravery	वीर्यम्, पराक्रमः, शक्तिः	ವೀರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ, ಶಕ್ತಿ.
Breadth	विस्तारः	ಅಗಲ.
Break	भङ्गः	ಒಡೆಯುವುದು, ಮುರಿಯುವುದು.
Breast	वक्षः, उरः, हृदयम्	ಎದೆ.
Breath	श्वासः प्राणवायुः	ಶ್ವಾಸ, ಉಸಿರು.
Bribe	उत्कोचः	ಲಂಚ.
Bribery	उत्कोचव्यवहारः	ಲಂಚದ ವ್ಯವಹಾರ.
Bride	वधूः	ಕನ್ಯೆ.
Bridegroom	परिणेता	ವರ, ಮದುವಣಿಗ.
Bridge	सेतुः	ಸೇತುವೆ.
Broil	कलहः	ಜಗಳ.
Budget	आयव्ययपत्रम्	ವರಮಾನ ಮತ್ತು ವೆಚ್ಚದ ಮುಂಗಡ ಪತ್ರ.
Budget deficit	व्ययाधिक्यायव्ययपत्रम्	ಅಧಿಕ ವೆಚ್ಚದ ಮುಂಗಡ ಪತ್ರ.
Budget surplus	आयाधिक्यायव्ययपत्रम्	ಅಧಿಕ ವರಮಾನವುಳ್ಳ ಮುಂಗಡ ಪತ್ರ.
Budget allotment	आयव्ययविभजनम्	ಆಯವ್ಯಯಗಳ ಹಂಚಿಕೆ.
Budget estimate	आयव्ययमूल्यनिर्णयः, आयव्ययस्थूलमानम्	ಆಯವ್ಯಯಗಳ ಅಂದಾಜು ಪಟ್ಟಿ.
Budget grant	आयव्ययवितरणम्, आयव्ययोत्सर्गः	ವರಮಾನ ಮತ್ತು ವ್ಯಯಗಳ ಉತ್ಸರ್ಗ, —ವಿತರಣೆ,
Budget memorandum	आयव्ययसम्बन्धि ज्ञापनपत्रम्	ಆಯವ್ಯಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ಜ್ಞಾಪಕ ಪತ್ರ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Builder	निर्माता	ರಚಿಸುವವನು, ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವವನು.
Building	गृहम्	ಮನೆ, ಕಟ್ಟಡ.
Bulk	स्थूलपरिमाणम्	ರಾಶಿ, ಸಗಟು.
Bulk sale	स्थूलपरिमाणविक्रयः	ಸಗಟು ಮಾರಾಟ.
Bull	वृषभः	ಎತ್ತು.
Bullet	सीसकगुलिका	ಸೀಸದ ಗುಂಡು, ಗೋಲಿ.
Bulletin	अधिकारिकृतम् प्रकटनम्	ಅಧಿಕಾರಿಯ ಲಘು ಪ್ರಕಟನೆ.
Bullion	अनाहतं स्वर्णम्,	ಚಿನ್ನ.
	अनाहतं रजतम्	ಬೆಳ್ಳಿ.
Bumper crops	प्रभूतसस्यागमः	ಹುಲುಸಾದ ಬೆಳೆ.
Bungle	महापराधः	ದೊಡ್ಡತಪ್ಪು.
Bureau	(१) कार्यालयः (२) विभागः	(1) ಕಚೇರಿ (2) ವಿಭಾಗ.
Burglary	सन्धिचौर्यम्	ಕನ್ನ ಕೊರೆದು ಕದಿಯುವುದು.
Business	व्यापारः, व्यवहारः	ವ್ಯಾಪಾರ, ಜೀವಿಕೆಯ ವ್ಯವಹಾರ.
Business place	व्यापारस्थलम्	ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ.
Business hours	व्यापारवेला	ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವ ಕಾಲ.
Business letter	व्यापारपत्रम्	ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳು.
Busy	कार्यमग्नः	ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾಗಿರುವವನು.
Buyer	क्रेता	ಕೊಳ್ಳುವವನು.
By-election	उपनिर्वाचनम्	ಉಪಚುನಾವಣೆ.
By-instalment	अंशार्पणेन	ಕಂತಿನ ಮೂಲಕ.
By-land	भूमार्गेण	ಭೂಮಾರ್ಗವಾಗಿ.

C

Cabinet	मन्त्रिमण्डलम्	ಸಚಿವ ಸಂಪುಟ.
Cable	समुद्रमध्यस्थतन्त्री	ಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿರುವ ತಂತಿ.
Calendar	दिनाङ्कसूची,	ತಿಥಿ ವಾರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪ್ರದರ್ಶಿನಿ,
	तिथिवारनक्षत्राणां सूची	ದಿನಾಂಕ ಸೂಚಿ.
Call bell	आह्वानघण्टा	ಕರೆಗಂಟೆ.
Call book	अवधिपुस्तकम्	ವಾಯಿದೆ ಪುಸ್ತಕ.
Call out	उच्चैराह्वानम्	ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿ ಕರೆಯುವುದು.
Calumniation	मिथ्यारोपणम्	ಸುಳ್ಳು ಆಪಾದನೆ, ಕಳಂಕಾರೋಪಣ.
Canal	कुल्या	ಕಾಲುವೆ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Cantonment	सेनानिवेशः	ಸೇನೆಯು ಶಿಬಿರ.
Canvasser	(१) वस्तुप्रचारकः	(1) ವ್ಯಾಪಾರಪ್ರಚಾರಕ.
	(२) मतयाचकः	(2) ಮತ ಕೋರುವವನು.
Capacity	सामर्थ्यम्	ಶಕ್ತಿ.
Capital	(१) राजधानी	(1) ರಾಜಧಾನಿ.
	(२) मूलधनम्	(2) ಮೂಲಧನ, ಬಂಡವಾಳ.
Capitalist	महाधनवान्, लक्षाधीशः, कोटयधीश्वरः	ಬಂಡವಾಳಗಾರ, ಸಾಹುಕಾರ, ಲಕ್ಷಾಧಿಪತಿ, ಕೋಟ್ಯಧೀಶ್ವರ.
Capitulation	शरणागतिः	ಶರಣಾಗತನಾಗುವುದು.
Case	(१) व्यवहारः	(1) ವಾದ.
	(२) अभियोगः	(2) ದಾವೆ.
	(३) विचारणीयोऽशः	(3) ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಿಷಯ.
Cash	मुद्रा, टङ्कः	ನಗದು, ಹಣ.
Cashier	कोशाध्यक्षः	ನಗದು ಗುಮಾಸ್ತೆ.
Cash purchase	रोकक्रयः	ನಗದು ಕ್ರಯ, ನಗದು ವ್ಯಾಪಾರ.
Caste	वर्णः, जातिः, कुलम्	ಜಾತಿ, ಕುಲ.
Casting vote	मतप्रदानम्	ಮತ ಕೊಡುವುದು.
Casual election	आकस्मिकनिर्वाचनम्, आकस्मिकवरणम्	ಆಕಸ್ಮಿಕ ಚುನಾವಣೆ.
Casualty	अपघातः	ದುರ್ಘಟನೆ, ದೈವಿಕ ವಿಪತ್ತು.
Cattle	पशुसमूहः	ಜಾನುವಾರು.
Cause	कारणम्	ಕಾರಣ.
Caution	जागरूकता	ಎಚ್ಚರಿಕೆ.
Celebration	आचरणम्	ನೆರವೇರಿಸುವುದು.
Census	जनगणितिः	ಜನರ ಎಣಿಕೆ.
Central Board	केन्द्रमण्डलम्	ಕೇಂದ್ರ ಮಂಡಲಿ.
,, of Irrigation	केन्द्रजलप्रदानमण्डलम्	ಕೇಂದ್ರ ನೀರಾವರಿ ಮಂಡಲಿ.
,, of Revenue	केन्द्रराजस्वमण्डलम्	ಕೇಂದ್ರ ರಾಜಕರ ಮಂಡಲಿ. ಕೇಂದ್ರ ರಾಜಧನ ಮಂಡಲಿ.
Central Government	केन्द्रशासनपदम्	ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರ.
Central Intelligence Bureau	केन्द्रीयगुप्तवार्ता विभागः	ಕೇಂದ್ರೀಯ ರಹಸ್ಯ ವಾರ್ತಾ ಶಾಖೆ.
Central Revenue	केन्द्रराजस्वम्	ಕೇಂದ್ರ ರಾಜಾದಾಯ.
Certificate	(१) प्रमाणपत्रम्	(1) ಪ್ರಮಾಣಪತ್ರ.
	(२) योग्यतापत्रम्	(2) ಯೋಗ್ಯತಾಪತ್ರ.

English	Samskrita	Kannada
Certified	प्रमाणीकृतः, दृढीकृतः	ಪ್ರಮಾಣಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೃಢಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.
Chamber	कक्ष्या, अपवरकः, गेहप्रकोष्ठकः	ಕೋಣೆ, ಕೊಠಡಿ.
Chamber of Commerce	वाणिज्यमण्डलम्	ವರ್ತಕರ ಮಂಡಲಿ.
Charge	(१) व्ययः	(1) ಖರ್ಚು, ವೆಚ್ಚ.
	(२) दोषारोपणम्	(2) ದೋಷವನ್ನು ಹೊರಿಸುವುದು.
	(३) अधिकारः	(3) ಅಧಿಕಾರ.
	(४) नियोगः	(4) ನಿಯೋಗ.
	(५) मूल्यम्	(5) ಬೆಲೆ.
Charge sheet	दोषारोपणपत्रम्	ತಪ್ಪನ್ನು ಹೊರಿಸುವ ಪತ್ರ.
Chaste	(१) पतिव्रता, साध्वी	(1) ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು.
	(२) शुद्धः, शिष्टः	(2) ಸುಶೀಲನಾದ ಪುರುಷ.
Chartered Accountant	शासनाधिकृतलेखापालः	ಸನ್ನದು ಪಡೆದ ಲೇಖಾಪಾಲ.
Charitable	दानशीलः	ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು.
Charity	(१) दानम् (२) दया	(1) ಕೊಡುಗೆ. (2) ಕನಿಕರ.
	(३) प्रीतिः	(3) ವಿಶ್ವಾಸ, ಪ್ರೀತಿ.
	(४) औदार्यम्	(4) ಔದಾರ್ಯ, ಹೃದಯವೈಶಾಲ್ಯ, ದಾನಶೀಲತೆ.
Cheating	प्रतारणम्	ವಂಚನೆ, ಮೋಸ.
Chemist	रसायनशास्त्राभिज्ञः	ರಸಾಯನಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು.
Chemistry	रसायनशास्त्रम्	ರಸಾಯನಶಾಸ್ತ್ರ.
Cheque	धनादेशपत्रम्	ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಮೊಬಲಗನ್ನು ಇವರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಧನಾದೇಶ ಚೀಟಿ.
Cheque book	धनादेशपत्रपुस्तकम्	ಧನಾದೇಶ ಪತ್ರಗಳ ಪುಸ್ತಕ.
Chief Accountant	मुख्यलेखापालः	ಪ್ರಧಾನ ಲೇಖಾಪಾಲ.
Chief Commissioner	मुख्यायुक्तः	ಶ್ರೇಷ್ಠ ಆಯುಕ್ತ.
Chief Conservator of Forest	मुख्यारण्यसंरक्षकः	ಪ್ರಧಾನ ಅರಣ್ಯಪಾಲಕ.
Chief Court	उच्चन्यायालयः	ಉಚ್ಚ ನ್ಯಾಯಾಲಯ.
Chief Customs Authority	मुख्यसीमाशुल्काधिकारी	ಮುಖ್ಯ ಗಡಿಯ ತೆರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿ.
Chief Director of Purchase	मुख्यक्रयनिर्देशकः	ಮುಖ್ಯ ಕ್ರಯನಿರ್ದೇಶಕ.
Chief election commissioner	मुख्यनिर्वाचनायुक्तः	ಮುಖ್ಯ ಚುನಾವಣೆಯ ಆಯುಕ್ತ.
Chief Engineer	मुख्याभियन्ता	ಮುಖ್ಯ ಅಭಿಯಂತ, ಮುಖ್ಯ ಶಿಲ್ಪಿ.
Chief Forest Officer	मुख्यारण्याधिकारी	ಮುಖ್ಯ ಅರಣ್ಯಾಧಿಕಾರಿ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Chief Inspector	मुख्यनिरीक्षकः	ಪ್ರಧಾನ ನಿರೀಕ್ಷಕ.
Chief Judge	श्रेष्ठन्यायाधिपतिः	ಮುಖ್ಯ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ.
Chief Justice	मुख्यन्यायाधिपतिः	ಉಚ್ಚ ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ.
Chief Minister	मुख्यमन्त्री	ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ.
Chief Press Adviser	पत्रिकामुख्योपदेष्टा	ಮುಖ್ಯ ಪತ್ರಿಕಾ ಸಲಹಾಧಿಕಾರಿ.
Chief Revenue Authority	मुख्यराजस्वाधिकारी	ಮುಖ್ಯ ರಾಜಾದಾಯಾಧಿಕಾರಿ.
Chief Secretary	मुख्यकार्यदर्शी	ಮುಖ್ಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ.
Chief Tax Collector	मुख्यकरसंग्राहकः	ಮುಖ್ಯ ತೆರಿಗೆ ವಸೂಲಿ ಅಧಿಕಾರಿ.
Chief Traffic Manager	मुख्यसञ्चारनिर्वाहकः	ಮುಖ್ಯ ಸಂಚಾರ ಕಾರ್ಯದ ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡುವವನು.
Chief Transportation Superintendent	मुख्यपरिवाहकः, मुख्यसञ्चाराधीक्षकः	ಮುಖ್ಯ ಸಂಚಾರಾಧೀಕ್ಷಕ.
Circle	वृत्तम्, मण्डलम्	ವೃತ್ತ, ವಲಯ.
Circuit court	सञ्चारिन्यायालयः	ಸಂಚರಿಸುವ ನ್ಯಾಯಾಲಯ.
Circuit judge	सञ्चारिन्यायाधीशः	ಸಂಚಾರಿ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ.
Circular	(१) परिपत्रम्, प्रसारणपत्रम् (२) वर्तुलम्	(1) ಸುತ್ತೋಲೆ. (2) ವರ್ತುಲವಾದ, ವೃತ್ತಾಕಾರವುಳ್ಳ.
Circulation	प्रसारः, परिचलनम्	ಚಲಾವಣೆ.
Circumstance	परिस्थितिः	ಸಂದರ್ಭ.
Citizen	पौरः	ನಗರವಾಸಿ, ಪಟ್ಟಣಿಗ.
Citizenship	पौरत्वम्	ಪ್ರಜೆತನ, ಪಟ್ಟಣಿಗರ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು.
City	पट्टणम्	ನಗರ.
City council	नगरसभा	ನಗರಸಭೆ.
City court	नगरन्यायालयः	ನಗರ ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನ.
City municipality	नगरपालिका	ನಗರಸಭೆ, ಪುರಸಭೆ.
Civics	पौरनीतिः	ಪೌರನೀತಿ.
Civil disobedience movement	सत्याग्रहः	ಅಸಹಕಾರ ಚಳವಳಿ.
Civil disorder	देशे अशान्तिः	ದೊಂಬಿ, ಸಾಮೂಹಿಕ ಹಿಂಸಾಚಾರ.
Civilization	नागरकता	ನಾಗರಕತೆ.
Civil liberty	प्रजास्वातन्त्र्यम्	ಪ್ರಜಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ.
Civil list	अधिकारिसूची	ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಪಟ್ಟಿ.
Civil officers	प्रजाप्रभुत्वाधिकारिणः	ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವಾಧಿಕಾರಿಗಳು.

English	Samskrita	Kannada
Classification	वर्गीकरणम्	ವಿಂಗಡಿಸುವುದು, ವಿಂಗಡಣೆ.
Classification of area	क्षेत्रवर्गीकरणम्	ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ವಿಂಗಡಣೆ.
Client	आश्रितः, अवलम्बी, प्रतिनिधिद्वारा व्यवहारार्थी	ಕಕ್ಷಿಗಾರ, ಪ್ರತಿನಿಧಿಯ ಮೂಲಕ ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸುವವನು.
Closing balance	व्यवहारान्ते अवशिष्टं धनम्	ವ್ಯವಹಾರಾನಂತರ ಉಳಿದ ಹಣ, ಶಿಲ್ಕು.
Code of civil procedure	नागरक व्यवहारप्रक्रियासंहिता	ವ್ಯವಹಾರ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾಸಂಹಿತೆ.
Code of criminal procedure	दण्डप्रक्रियासंहिता	ಶಿಕ್ಷೆಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾಸಂಹಿತೆ.
Co-employee	सहोद्योगी	ಜತೆಗಾರನೌಕರ.
Colleague	सहोद्योगी	ಜತೆಗಾರನೌಕರ.
Collectively	संघशः	ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ, ಗುಂಪು ಗುಂಪಾಗಿ.
Collector	(१) मण्डलाधिकारी	(1) ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿ.
	(२) संग्राहकः	(2) ಸಂಗ್ರಹಿಸುವವನು.
Collectorate	मण्डलाधिकारिकार्यक्षेत्रम्	ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿಯ ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ.
Command	(१) अधिकारः, प्रभुत्वम्	(1) ಅಧಿಕಾರ, ಪ್ರಭುತ್ವ.
	(२) आज्ञा, शासनम्	(2) ಆಜ್ಞೆ, ಶಾಸನ.
Commandant	आज्ञापकः	ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು.
Commentary	व्याख्यानम्	ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಟೀಕೆ.
Commentator	व्याख्याकारः, भाष्यकारः	ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವವನು.
Commerce	वाणिज्यम्	ವಾಣಿಜ್ಯ, ವ್ಯಾಪಾರ.
Commercial	वाणिज्यसम्बन्धी	ವ್ಯಾಪಾರ ಸಂಬಂಧವಾದ.
Commercial court	वाणिज्यन्यायालयः	ವ್ಯಾಪಾರ ಸಂಬಂಧವಾದ ನ್ಯಾಯಾಲಯ.
Commercial development	वाणिज्याभिवृद्धिः	ವ್ಯಾಪಾರದ ವಿಕಾಸ, ವ್ಯಾಪಾರದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ.
Commission	आयोगः	ಆಯೋಗ.
Commissioner of Income tax	आयकरायुक्तः	ಆದಾಯ ತೆರಿಗೆಯ ಆಯುಕ್ತ.
Commissioner of Police	आरक्षकायुक्तः	ಆರಕ್ಷಕಾಯುಕ್ತ.
Commissioner of Revenue	राजस्वायुक्तः	ಭೂಕಂದಾಯದ ಆಯುಕ್ತ.
Commitment	(१) आसेधः, आश्रुतम्	(1) ಕಟ್ಟುಪಾಡು, ಮಾತುಕೊಟ್ಟ ನಿರ್ಬಂಧ.
	(२) प्रतिरोधनम्	(2) ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು.
	(३) विचारणार्थं कारागारे निक्षेपः	(3) ವಿಚಾರಣೆಗಾಗಿ ಬಂದೀಖಾನೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು.
Committee	समितिः	ಸಮಿತಿ, ಮಂಡಲಿ.
Committee of enquiry	विचारणासमितिः	ವಿಚಾರಣೆಯ ಸಮಿತಿ.
Commodity	पण्यवस्तु	ವ್ಯಾಪಾರದ ಸರಕು.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Commodity committee	पण्यवस्तुसमितिः	ವ್ಯಾಪಾರದ ಸರಕಿನ ಸಮಿತಿ.
Common lands	सार्वजनिकभूमिः	ಊರೊಟ್ಟಿನ ಜಮೀನು.
Common law	सामान्यविधिः	ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಕಾನೂನು.
Common sense	व्यवहारज्ञानम्	ಪ್ರಪಂಚದ ವ್ಯವಹಾರ ಜ್ಞಾನ.
Commonwealth	जनहितराज्यसमुदायः	ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ರಾಜ್ಯಗಳ ಸಮುದಾಯ.
Communal	मतीयः, जातिसम्बन्धी	ಮತ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಜಾತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ.
Communication	(१) सन्देशपत्रम्	(1) ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪತ್ರ.
	(२) व्यवहारपत्रम्	(2) ವ್ಯವಹಾರ ಪತ್ರ.
	(३) निवेदनपत्रम्	(3) ನಿವೇದನ ಪತ್ರ.
Communist	साम्यवादी	ಸರ್ವಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಹೇಳುವವನು.
Community	जनसमुदायः, जनता	ಜನಸಮಾಜ.
Commutation	(१) परिवर्तनम्	(1) ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ.
	(२) लघूकणरम्	(2) ಲಘುವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.
	(३) राशीकरणम्	(3) ರಾಶಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ರಾಶಿ ಹಾಕುವುದು.
Company	(१) साहचर्यम्	(1) ಒಡನಾಡಿತನ.
	(२) मण्डलम्	(2) ಸಂಸ್ಥೆ.
	(३) जनवृन्दः	(3) ಜನ ಸಮೂಹ.
Compensation	परिहारः, निस्तारः	ಪ್ರತಿಫಲ.
Competent	दक्षः, समर्थः	ದಕ್ಷ, ಸಮರ್ಥ.
Compilation	संकलनम्, संग्रहणम्	ಸೇರಿಸುವುದು, ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು.
Complaint	(१) अभियोगः	(1) ಫಿರ್ಯಾದು.
	(२) रोगः	(2) ರೋಗ.
	(३) कष्टप्रकाशनम्	(3) ಕಷ್ಟವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದು.
Completion	पूर्तिः, पूरणम्	ಪೂರ್ತಿ.
Complimentary	प्रशंसात्मकः, गौरवपूर्वकः	ಪ್ರಶಂಸಾತ್ಮಕ, ಗೌರವಪೂರ್ವಕ.
Comply	अनुमन्यस्व	ಅನುಮತಿಸು.
Comprehensive	व्यापकः, विशालः	ಬಹಳ ವಿಸ್ತರವಾದ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ.
Compromise	मिथःसन्धानम्	ಪರಸ್ಪರ ರಾಜಿ.
Comptroller	नियन्त्रकः	ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ.
Comptroller and Auditor General	नियन्त्रकः, तथा महालेखा-परीक्षकः	ಹತೋಟಿಯ ಅಧಿಕಾರಿ ಮತ್ತು ಮಹಾಲೇಖಾಪರೀಕ್ಷಕ.

English	Samskrita	Kannada
Compulsory	अनिवार्यम्, सनिर्बन्धम्	ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ, ನಿರ್ಬಂಧವಾಗಿ.
Concurrence	सम्मतिः	ಒಪ್ಪಿಗೆ.
Condition	(१) उपाधिः	(1) ಷರತ್ತು.
	(२) समवस्था, परिस्थितिः	(2) ಪರಿಸ್ಥಿತಿ.
Condonation	क्षमा	ಕ್ಷಮಾಪಣೆ.
Conduct	वर्तनम्	ನಡವಳಿಕೆ. ನಡತೆ.
Confidence	विश्वासः	ನಂಬಿಕೆ.
Confirmation	स्थिरीकरणम्	ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವುದು.
Consent	सम्मतिः	ಒಪ್ಪಿಗೆ.
Consideration	विमर्शः, विचारः, परिगणनम्	ಪರಿಶೀಲನೆ.
Construction	(१) निर्माणम्	(1) ರಚನೆ.
	(२) परस्परमन्वयः	(2) ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸಂಬಂಧ.
Contempt	अवमानना, तिरस्कारः	ಅವಮಾನಪಡಿಸುವುದು, ಅವಹೇಳನ.
Contents	अन्तर्वस्तु	ಒಳಗಿರುವ ವಿಷಯ.
Control	नियन्त्रणम्	ಹತೋಟಿ, ಹಿಡಿತ.
Controller	नियन्त्रकः	ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವವನು.
Convenience	सौकर्यम्	ಸೌಕರ್ಯ.
Conversation	सम्भाषणम्	ಸಲ್ಲಾಪ.
Convocation	पदवीप्रदानसमारम्भः	ಪಟ್ಟಪ್ರದಾನ ಸಮಾರಂಭ.
Co-operation	सहकारः	ಸಹಕರಿಸುವುದು.
Copy	(१) प्रतिलिपिः	(1) ಪ್ರತಿ, ನಕಲು, ಪ್ರತಿರೂಪ.
	(२) अनुकरणम्	(2) ಅನುಕರಣ.
Copyright	ग्रन्थस्वाम्यम्	ಗ್ರಂಥದ ಸರ್ವವಿಧವಾದ ಹಕ್ಕು.
Correspondence	(१) पत्रव्यवहारः	(1) ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳ ವ್ಯವಹಾರ.
	(२) साम्यम्, संवादः	(2) ಹೋಲಿಕೆ, ತಾಳೆ.
Cost	(१) व्ययः	(1) ವೆಚ್ಚ.
	(२) मूल्यम्	(2) ಬೆಲೆ.
Cost of cultivation	कृषिव्ययः	ಕೃಷಿಕಾರ್ಯದ ವೆಚ್ಚ.
Cost of living	जीवनव्ययः	ಜೀವನದ ವೆಚ್ಚ.
Cost of maintenance	पोषणव्ययः	ಪಾಲನೆಯ ಖರ್ಚು.
Cost of reproduction	पुनरुत्पादनव्ययः	ಪುನಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಖರ್ಚು, ಪುನಃ ತಯಾರಿಕೆಯ ವೆಚ್ಚ.
Council of Ministers	मन्त्रिपरिषत्	ಮಂತ್ರಿಗಳ ಸಭೆ.

English	Samskrita	Kannada
Counter signature	प्रतिहस्ताक्षरम्	ಮೇಲು ರುಜು.
Country	देशः	ದೇಶ.
Court	न्यायालयः	ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನ.
,, Civil	नागरकव्यवहारन्यायालयः	ಪ್ರಜೆಗಳ ವ್ಯವಹಾರನ್ಯಾಯಾಲಯ.
,, Criminal	अपराधिदण्डन्यायालयः	ಅಪರಾಧಿಯನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ನ್ಯಾಯಾಲಯ
,, District	मण्डलन्यायालयः	ಜಿಲ್ಲಾ ನ್ಯಾಯಾಲಯ.
,, Magistrate	दण्डाधिकारिन्यायालयः	ಶಿಕ್ಷೆ ವಿಧಿಸುವ ನ್ಯಾಯಾಲಯ.
Court of revision	पुनःपरिशीलनन्यायालयः	ಪುನರ್ವಿಮರ್ಶೆಯ ನ್ಯಾಯಾಲಯ.
Credit control	ऋणनियन्त्रणम्	ಸಾಲವನ್ನು ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿಡುವುದು.
Currency	(१) प्रसारः, प्रवाहः, प्रचलनम्	(1) ಚಲಾವಣೆ.
	(२) प्रचलितमुद्रा	(2) ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ನಾಣ್ಯ ಮೊದಲಾದುದು.
Customer	ग्राहकः	ಗಿರಾಕಿ, ಕೊಳ್ಳುವವನು.
Customs declaration	शुल्कबद्धवस्तूनां घोषणम्	ಶುಲ್ಕಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ವಸ್ತುಗಳ ಘೋಷಣೆ.
Customs house	सीमाशुल्कालयः	ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ.

D

English	Samskrita	Kannada
Dairy	क्षीरोत्पादननिलयः	ಹಾಲನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಡುವ ಮನೆ.
Dairy-farm	क्षीरक्षेत्रम्	ಹೈನುಮನೆ.
Date	दिनाङ्कः	ತೇದಿ.
Daughter	पुत्री	ಮಗಳು.
Daughter-in-law	स्नुषा	ಸೊಸೆ, ಪುತ್ರನ ಪತ್ನಿ.
Deal	व्यवहारः	ವ್ಯವಹಾರ.
Dealer	(१) व्यवहर्ता	(1) ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು,
	(२) वणिक्	(2) ವರ್ತಕ.
Dealing	व्यापारः	ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಸುವುದು.
Debenture	ऋणपत्रम्	ಸಾಲದ ಪತ್ರ.
Debility	दौर्बल्यम्	ಅಶಕ್ತತೆ, ಶಕ್ತಿಹೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ.
Debit	विकलनम्	ಖರ್ಚು ಹಾಕುವುದು, ಖರ್ಚು ತೋರಿಸುವುದು.
Debt	ऋणम्	ಸಾಲ.
Debt conversion	ऋणपरिवर्तनम्	ಸಾಲದ ಪರಿವರ್ತನೆ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Deceiver	**वञ्चकः**	ಮೋಸಗಾರ.
Declaration	**घोषणा**	ಡಂಗೂರ ಹೊಡೆದು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು, ಸಾರುವುದು.
Declaratory suit	**घोषणात्मकव्यवहारः**	ಘೋಷಣಾತ್ಮಕ ದಾವೆ.
Decree	**आज्ञप्तिः**	ಆಜ್ಞೆ.
Dedication	**(१) समर्पणम्**	(1) ಸಮರ್ಪಣೆ.
	(२) समर्पणपत्रम्	(2) ಸಮರ್ಪಣೆಯ ಪತ್ರಿಕೆ.
Deed	**विलेखः**	ಪತ್ರ.
Deed of gift	**दानपत्रम्**	ದಾನಪತ್ರ.
Deed of sale	**क्रयपत्रम्**	ಕ್ರಯಪತ್ರ.
Defalcation	**द्रव्यापहारः**	ಹಣವನ್ನು ದುರುಪಯೋಗಪಡಿಸುವುದು.
Defaulter	**द्रोही, दोषी**	ವಂಚಕ, ಅಪರಾಧಿ, ಕರ್ತವ್ಯಲೋಪ ಮಾಡಿದವನು.
Defect	**दोषः**	ದೋಷ, ಲೋಪ.
Deficient	**न्यूनः**	ನ್ಯೂನವಾದ, ಕೊರತೆಯುಳ್ಳ.
Deficit	**न्यूनता**	ಕೊರತೆ.
Deliberation	**विमर्शः**	ವಿವೇಚನೆ.
Department	**विभागः, शाखा**	ವಿಭಾಗ, ಇಲಾಖೆ.
Dependent	**आश्रितः**	ಪರಾಧೀನ.
Deposit	**निधिः, निक्षेपः**	ಭದ್ರವಾಗಿಟ್ಟ ವಸ್ತು.
Deputation	**नियोगः**	ಪ್ರತಿನಿಯುಕ್ತಿ.
Deputy	**प्रतिनियुक्तः**	ಪ್ರತಿ. ಉಪ.
Designation	**अधिकारनाम**	ಅಧಿಕಾರದ ಹೆಸರು.
	पदाभिधानम्	ಹುದ್ದೆಯ ಹೆಸರು.
Determination	**निर्धारणम्**	ನಿಶ್ಚಯ.
Development	**अभिवृद्धिः**	ಅಭಿವೃದ್ಧಿ.
Dictionary	**शब्दकोशः**	ನಿಘಂಟು.
Dignity	**गौरवम्**	ಘನತೆ.
Disagreement	**असम्मतिः**	ಒಪ್ಪದಿರುವಿಕೆ.
Discharge	**विमुक्तिः**	ಬಿಡುಗಡೆ, ಖುಲಾಸೆ.
Discharge of duties	**कर्तव्यनिर्वहणम्**	ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದು.
Disciple	**शिष्यः**	ಗುರುವಿನ ಅನುಯಾಯಿ.
Discipline	**नीतिपालनम्**	ಶಿಸ್ತು, ವಿನಯ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Document	**लेख्यम्**	ದಸ್ತಾವೇಜು.
Donation	**दानम्**	ಕೊಡುಗೆ.
Donor	**दाता**	ದಾನ ಮಾಡುವವನು.
Drought	**अनावृष्टिः**	ಬರ.
Duty	**(१) शुल्कम्**	(1) ಶುಲ್ಕ, ತೆರಿಗೆ.
	(२) कर्तव्यम्	(2) ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ.

E

Eager	**सोत्साहः**	ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು.
Earl	**सामन्तः**	ಸಾಮಂತರಾಜ.
Economic	**अर्थशास्त्रम्**	ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ.
Economy	**(१) मितव्ययः**	(1) ಮಿತವ್ಯಯ, ಖರ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿತ.
	(२) निर्वहणम्	(2) ಆರ್ಥಿಕ ಆಡಳಿತ.
	(३) अर्थनियमः, अर्थव्यवस्था	(3) ಹಣಕಾಸಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ.
Effective	**साधकम्**	ಫಲಕಾರಿಯಾದ.
Election	**निर्वाचनम्**	ಚುನಾವಣೆ.
Election Commissioner	**निर्वाचनायुक्तः**	ಚುನಾವಣೆಯ ಆಯುಕ್ತ.
Electoral	**निर्वाचनसम्बन्धि**	ಚುನಾವಣೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ.
Electricity	**विद्युच्छक्तिः**	ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ.
Embassy	**राजदौत्यम्**	ರಾಜದೌತ್ಯ. ರಾಯಭಾರಿಯ ಉದ್ಯೋಗ.
Emblem	**(१) लाञ्छनम्, संकेतः**	(1) ಚಿಹ್ನೆ.
	(२) प्रतीकम्	(2) ಮಾದರಿ.
Emergency	**अवसरस्थितिः, संकटस्थितिः**	ತುರ್ತುಸ್ಥಿತಿ.
Emperor	**सम्राट्, चक्रवर्ती**	ಚಕ್ರವರ್ತಿ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತಿ.
Employee	**उद्योगी**	ನೌಕರ.
Employment	**उद्योगः**	ನೌಕರಿ.
Enemy	**वैरी, शत्रुः**	ವೈರಿ, ಹಗೆ.
Engineer	**शिल्पी, अभियन्ता**	ಶಿಲ್ಪಿ. ಯಂತ್ರಕಾರ. ಅಭಿಯಂತ.
Enquiry	**अन्वेषणम्, विमर्शः**	ವಿಚಾರಣೆ. ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದು.
Entertainment	**(१) सत्कारः**	(1) ಆದರದಿಂದ ಗೌರವಿಸುವುದು.
	(२) विनोदः	(2) ಮನರಂಜನೆ.
Enumeration	**गणनम्, संख्यानम्**	ಎಣಿಕೆ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Equal	समानम्	ಸಮವಾದ.
Equitable	नीतिसम्मतम्	ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾದ.
Equity	धर्मः, सारासारविचारः	ಧರ್ಮ, ನ್ಯಾಯ.
Essence	सारः	ತಿರುಳು.
Essential	शुद्धः सारभूतः	ಸಾರವತ್ತಾದ.
Establishment	(१) स्थापनम्	(1) ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು.
	(२) भृत्यवर्गः	(2) ಸಿಬ್ಬಂದಿ.
Estate	सम्पत्तिः	ಆಸ್ತಿ.
Estate duty	सम्पत्तिशुल्कम्	ಆಸ್ತಿಯ ತೆರಿಗೆ.
Estimation	मूल्यकल्पनम्	ಅಂದಾಜುಪಟ್ಟಿ ತಯಾರಿಸುವುದು.
Estimator	मूल्यनिर्णेता	ಅಂದಾಜುಪಟ್ಟಿ ತಯಾರಿಸುವವನು.
Eviction	निःसारणम्	ಹೊರಹಾಕುವುದು.
Evidence	साक्ष्यम्	ಪ್ರಮಾಣ.
Examination	परीक्षा	ಪರೀಕ್ಷೆ.
Excess	(१) उत्कर्षः	(1) ಮೇಲ್ಮೆ.
	(२) अतिशयः	(2) ಮಿತಿ ಮೀರುವುದು.
	(३) आधिक्यम्	(3) ಅತಿರೇಕ, ಹೆಚ್ಚಳ.
Exchange	विनिमयः	ಬದಲಾವಣೆ, ಅದಲುಬದಲು.
Excise	उत्पादनशुल्कम्	ಅಬ್ಕಾರಿ ತೆರಿಗೆ.
Excise Commissioner	उत्पादनशुल्कायुक्तः	ಅಬ್ಕಾರಿ ತೆರಿಗೆ ಇಲಾಖೆಯ ಆಯುಕ್ತ.
Excise Department	उत्पादनशुल्कविभागः	ಉತ್ಪಾದನ ಶುಲ್ಕದ ಇಲಾಖೆ, ಅಬ್ಕಾರಿ ಇಲಾಖೆ.
Excitement	उद्रेकः, क्षोभः	ಕೆರಳುವುದು. ರೇಗುವುದು.
Execution	कार्यनिर्वहणम्	ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದು.
Executive	कार्यनिर्वाहकः कार्यपालः	ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನು.
Executive Committee	कार्यनिर्वाहकसमितिः	ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಸಮಿತಿ. ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸಮಿತಿ.
Executive Engineer	कार्यनिर्वाहकाभियन्ता, कार्यपालः	ಕಾರ್ಯಪಾಲಕ.
Exemption	नियमशैथिल्यम्	ವಿನಾಯಿತಿ, ರಿಯಾಯಿತಿ.
Expansion	विस्तरणम्	ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು.
Expenditure	व्ययः	ವ್ಯಯ, ಖರ್ಚು, ವೆಚ್ಚ.
Explanation	स्पष्टीकरणम्	ವಿವರಣೆ, ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು,
Expert	परिणतः, तज्ज्ञः	ನಿಪುಣ, ನಿಷ್ಣಾತ.

English	Samskrita	Kannada
Export	देशान्तरप्रेषणम्	ರಫ್ತು, ಹೊರದೇಶಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು.
Extension	विस्तरणम्	ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು.
Extraordinary	असाधारणम्	ಅಸದೃಶ.
Extra work	अधिककार्यम्	ಹೆಚ್ಚಳ ಕೆಲಸ.

F

English	Samskrita	Kannada
Facility	सौकर्यम्, सौलभ्यम्	ಸೌಕರ್ಯ.
Fair	(१) यात्रा	(1) ಜಾತ್ರೆ.
	(२) सुन्दरम्	(2) ಚೆಲುವಾದ, ಸುಂದರವಾದ.
	(३) शुद्धः	(3) ಶುದ್ಧವಾದ, ಶುಭ್ರವಾದ.
	(४) न्याय्यः	(4) ನ್ಯಾಯವಾದ.
Fair abridgement	तृप्तिकरः संग्रहः	ಸರಿಯಾದ ಸಂಗ್ರಹ.
False statement	मिथ्योपन्यासः	ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿಕೆ.
Family	(१) कुटुम्बम्	(1) ಸಂಸಾರ.
	(२) कुलम्	(2) ಕುಲ, ವಂಶ.
Farmer	कृषिकः	ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ.
Favourable	अनुकूलः	ಅನುಕೂಲಕರವಾದ.
Federation	राज्यसमुदायः	ಸಂಯುಕ್ತ ರಾಜ್ಯ.
Felony	महापराधः, महापातकम्	ದೊಡ್ಡ ಅಪರಾಧ.
Finance	वित्तम्	ಹಣಕಾಸು.
Financial	वित्तीय	ಹಣಕಾಸು ಸಂಬಂಧವಾದ.
Financial condition	वित्तपरिस्थितिः	ಹಣಕಾಸಿನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ.
Financial statement	वित्तीयविवरणम्	ಹಣಕಾಸಿನ ವಿವರಣ ಪತ್ರ.
Financing	वित्तसाहाय्यकरणम्	ಹಣ ಒದಗಿಸುವುದು.
Fixed deposit	सावधिनिधिनिक्षेपः	ಸಾವಧಿ ಠೇವಣಿ.
Flag	ध्वजः	ಬಾವುಟ.
Foe	वैरी	ಶತ್ರು, ಹಗೆ.
Food grains	आहारधान्यम्	ಆಹಾರ ಧಾನ್ಯಗಳು.
Food production	आहारोत्पादनम्	ಆಹಾರದ ಉತ್ಪತ್ತಿ.
Footnote	टीका, टिप्पणिः	ಟೀಕೆ, ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿ.
Foreign Administration	विदेशीयप्रशासनम्	ವಿದೇಶದ ಆಡಳಿತ.
Foreign affairs	विदेशीयव्यवहारः	ವಿದೇಶೀಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳು,

English	*Samskrita*	*Kannada*
Forgery	कूटकार्यम्	ಸುಳ್ಳು ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ, ಕಳ್ಳ ರುಜು ಮೊದಲಾದ ಕೂಟಕಾರ್ಯ.
Foreword	पुरोवचनम्	ಮುನ್ನುಡಿ.
Freedom	स्वातन्त्र्यम्	ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ,
Freedom of speech	वाक्स्वातन्त्र्यम्	ವಾಕ್‌ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ.
Fulfilment	संसिद्धिः	ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ಕಾರ್ಯನಿಷ್ಪತ್ತಿ.
Future estate	भाविनी सम्पत्तिः	ಮುಂದೆ ಬರಲಿರುವ ಆಸ್ತಿ.

G

Gain	लाभः, प्राप्तिः	ಲಾಭ, ಪ್ರಾಪ್ತಿ.
Gambling	द्यूतम्	ಜೂಜು.
Game	क्रीडा	ಆಟ.
Gazette	राज्यपत्रम्	ಸರ್ಕಾರದ ಪ್ರಕಟನ ಪತ್ರ.
Gazetted Officer	राज्यपत्राङ्कितधिकारी	ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಕಟನ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅಧಿಕಾರಿ.
General	(१) सामान्यम्	(1) ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯವಾದ.
	(२) सेनानीः, सेनाध्यक्षः	(2) ಸೇನೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷ.
General Administration	सामान्यप्रशासनम्	ಸಾಮಾನ್ಯಾಡಳಿತ.
General Election	सार्वत्रिकनिर्वाचनम्	ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಚುನಾವಣೆ.
General Meeting	सामान्याधिवेशनम्	ಸಾಮಾನ್ಯ ಸಭೆ.
Generation	सन्ततिः	ಪೀಳಿಗೆ, ವಂಶ.
Geology	भूगर्भशास्त्रम्, भूविज्ञानम्	ಭೂಗರ್ಭಶಾಸ್ತ್ರ, ಭೂವಿಜ್ಞಾನ.
Gift	बहुमानम्	ಬಹುಮಾನ.
God	परमात्मा	ದೇವರು.
Godown	वस्तुसंग्रहस्थानम्	ಉಗ್ರಾಣ, ಮಳಿಗೆ.
Gold	स्वर्णम्	ಚಿನ್ನ.
Goldmine	स्वर्णखनिः	ಚಿನ್ನದ ಗಣಿ.
Good behaviour	सद्वर्तनम्	ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ.
Good condition	सुस्थितिः	ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ.
Goods	वस्तूनि	ವಸ್ತುಗಳು, ಸರಕುಗಳು.
Government	शासनपदम्	ಸರ್ಕಾರ.
Government of a State	राज्यप्रशासनम्	ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರ.
Government of India	भारतदेशप्रशासनम्	ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Government Order	**प्रशासनादेश:**	ಸರ್ಕಾರದ ಆದೇಶ.
Governor	**राज्यपाल:**	ರಾಜ್ಯಪಾಲ.
Gradation	**श्रेणि:, परम्परा**	ಶ್ರೇಣಿ.
Gradation list	**श्रेणिसूची**	ಶ್ರೇಣಿಯ ಪಟ್ಟಿ.
Grain	**धान्यम्**	ಧಾನ್ಯ, ಕಾಳು.
Grain produce	**धान्योत्पत्ति:**	ಧಾನ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿ.
Granage	**धान्यागारम्**	ಕಣಜ.
Grant	**अनुदानम्**	ಅನುದಾನ.
Grant-in-aid	**सहायकानुदानम्**	ಸಹಾಯ ದ್ರವ್ಯದಾನ.
Gross	**समग्रम्**	ಸಕಲ, ಸಮಸ್ತ, ಒಟ್ಟು.
Gross assets	**समग्रसम्पत्ति:**	ಸಂಪೂರ್ಣ ಆಸ್ತಿ.
Ground	**(१) भूमि:**	(1) ಭೂಮಿ, ನೆಲ.
	(२) कारणम्	(2) ಕಾರಣ.
	(३) आधार:, मूलम्	(3) ಮೂಲ, ಬುಡ.
Group	**समूह:, वर्ग:**	ವರ್ಗ.
Group system	**वर्गपद्धति:**	ವರ್ಗಪದ್ಧತಿ.
Guarantee	**आश्वासनम्**	ಭರವಸೆ, ಖಾತರಿ.
Guard	**(१) रक्षक:**	(1) ಕಾಪಾಡುವವನು.
	(२) रक्षणम्	(2) ರಕ್ಷಣೆ, ಪಾಲನೆ.
Guidance	**मार्गदर्शनम्**	ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ.

H

Habit	**(१) अभ्यास: (२) स्वभाव:**	(1) ರೂಢಿ, ಬಳಕೆ. (2) ಚಟ, ಚಾಳಿ.
	(३) वास: (४) वेष:	(3) ವಾಸಮಾಡುವುದು. (4) ವೇಷ.
	(५) वसनम्	(5) ಬಟ್ಟೆ, ಉಡುಪು.
Habitable	**वासयोग्यम्**	ವಾಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ.
Habitation	**वसति:, गृहम्**	ಗೃಹ, ಮನೆ.
Handicrafts	**शिल्पकर्म**	ಶಿಲ್ಪಕಾರ್ಯ, ಕೈಕಸಬು.
Handwriting	**स्वहस्ताक्षरम्**	ಸ್ವಂತ ಕೈಬರಹ.
Harbour	**नौकाश्रय:**	ಬಂದರು, ರೇವು.
Hard case	**क्लिष्टविषय:**	ಕಠಿನವಾದ ವಿಷಯ.
Hardship	**कष्टम्, क्लेश:**	ಕಷ್ಟ, ಆಯಾಸ.

English	Samskrita	Kannada
Head clerk	मुख्यलिपिकः	ಹಿರಿಯ ಗುಮಾಸ್ತ.
Head of Department	विभागमुख्याधिकारी	ಇಲಾಖೆಯ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ.
Headquarters	केन्द्रकार्यस्थानम्	ಮುಖ್ಯ ಕಾರ್ಯಾಲಯ.
Health Officer	आरोग्याधिकारी	ಆರೋಗ್ಯಾಧಿಕಾರಿ.
Heir	दायादः	ಪಾಲುದಾರ.
Heir General	सामान्यदायादः	ಸಾಮಾನ್ಯ ಹಕ್ಕುದಾರ.
Hereditary	कुलपरम्परागतः	ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ.
Heritage	पितृसम्पत्तिः, पैतृकधनम्	ಪಿತ್ರಧನ.
High Court	उच्चन्यायालयः	ಶ್ರೇಷ್ಠ ನ್ಯಾಯಾಲಯ.
His Excellency the Governor	गौरवान्वितराज्यपालः	ಘನವೆತ್ತ ರಾಜ್ಯಪಾಲ.
Historian	चरित्रकारः	ಇತಿಹಾಸಕಾರ.
Homeopathy	अणुवैद्यशास्त्रम्	ಅಣುವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ.
Honorarium	गौरवधनम्	ಗೌರವ ಸಂಭಾವನೆ.
Honour	गौरवम्	ಮನ್ನಣೆ.
Horticulture	उद्यानविद्या	ತೋಟಗಾರಿಕೆ.
Hospitality	आतिथ्यम्	ಅತಿಥಿ ಸತ್ಕಾರ.
Hostel	विद्यार्थिवसतिगृहम्	ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ನಿಲಯ.
House breaker	सन्धिचोरः	ಮನೆಗೆ ಕನ್ನಕೊರೆಯುವ ಕಳ್ಳ.
Household	कुटुम्बम्	ಕುಟುಂಬ, ಸಂಸಾರ.
House tax	गृहशुल्कम्	ಮನೆಗಂದಾಯ.
Human Welfare	मानवकल्याणम्	ಮನುಷ್ಯನ ಅಭ್ಯುದಯ.
Husbandman	कृषीवलः	ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ.
Hydroelectric	जलविद्युत्	ಜಲವಿದ್ಯುತ್ತು.
Hydrology	जलविज्ञानम्	ಜಲವಿಜ್ಞಾನ.
Hygiene	आरोग्यशास्त्रम्	ಆರೋಗ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ.
Hypothetical	काल्पनिकम्	ಕಲ್ಪಿತವಾದ

I

Idea	भावः, अभिप्रायः	ಅಭಿಪ್ರಾಯ.
Identification	अभिज्ञानम्	ಗುರುತು.
Identity	समता	ಸಮಾನತೆ.
Idol	मूर्तिः	ವಿಗ್ರಹ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Ignorance	अज्ञानम्	ಅಜ್ಞಾನ, ಅರಿವಿಲ್ಲದಿರುವುದು.
Illegal	न्यायविरुद्धम्, विधिविरुद्धम्	ನ್ಯಾಯಬಾಹಿರ, ನ್ಯಾಯ ವಿರುದ್ಧವಾದ.
Ill-treatment	अनादर:	ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ.
Immediate	तत्क्षणम्	ಆ ಕೂಡಲೆ, ತ್ವರಿತವಾಗಿ.
Impartial	निष्पक्षपातम्	ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದೆ.
Imperative	अनुल्लङ्घनीयम्	ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲಾಗದ, ಮೀರಲಾಗದ.
Imperfect	(१) अपूर्ण:	(1) ಪೂರ್ಣವಾಗದಿರುವ.
	(२) दोषोपेत:	(2) ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ.
Imperialism	साम्राज्यतत्वम्, चक्रवर्तिप्रभुत्वम्	ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ತತ್ತ್ವ.
Import	आयात:, देशान्तर पण्यानयनम्	ಹೊರದೇಶಗಳಿಂದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತರುವುದು.
Importance	प्राधान्यम्	... ಾನ್ಯ.
Important	प्रधानम्	ಮುಖ್ಯವಾದ.
Indulgence	इच्छापूर्ति:	ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದು.
Industrial	औद्योगिक:	ಕೈಗಾರಿಕೆಯ
Industrialist	उद्यमी	ದ ಮವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವವನು.
Industry	उद्यम:	ಕೈಗಾರಿಕೆ, ಕಸಬು.
Inferior	अवकृष्टम्	ಕೆಳ ದರ್ಜೆಯ.
Information	वार्ता	ಸಮಾಚಾರ.
Inhabitant	निवासी	ವಾಸಮಾಡುವವನು.
Initial	प्रथम:, आद्य:	ಮೊದಲನೆಯ, ಪ್ರಾರಂಭದ.
Initial pay	प्रारम्भवेतनम्	ಪ್ರಾರಂಭದ ಸಂಬಳ.
Injustice	अन्याय:	ಅಧರ್ಮ.
Innocent	निर्दोष:, मुग्ध:	ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲದ.
Inquiry	अन्वेषणम्	ವಿಚಾರಣೆ.
Inspection	निरीक्षणम्	ತನಿಖೆ, ಪರೀಕ್ಷೆ.
Inspector	निरीक्षक:	ತನಿಖೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ.
Inspector General	महानिरीक्षक:	ಮುಖ್ಯ ತನಿಖೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ.
Inspector of Schools	शालानिरीक्षक:	ಶಾಲೆಗಳ ತನಿಖಾಧಿಕಾರಿ.
Instalment	अंशार्पणम्	ಕಂತು, ಕಿಸ್ತು.
Insurance	नाशभयोत्तारणम्	ವಿಮೆ.
Irrigation	जलप्रदानम्	ನೀರಾವರಿ.

English	Samskrita	Kannada
Irrigation canal	**कुल्या**	ಕಾಲುವೆ.
Island	**द्वीपः**	ದ್ವೀಪ, ನಡುಗಡೆ.
Issue	**निर्गमनम्**	ಹೊರಡುವುದು.
Issue price	**मुखमौल्यम्**	ನೀಡಿಕೆ ಬೆಲೆ.

J

Jackets	**पुस्तककवचम्**	ಪುಸ್ತಕದ ಹೊರಕವಚ.
Jail	**कारागारम्**	ಬಂದೀಖಾನೆ.
Joint	**(१) संयुक्तः**	(1) ಜಂಟಿ.
	(२) पर्व	(2) ಸಂಧಿ.
Joint account	**संयुक्तलेखा**	ಜಂಟಿ ಲೆಕ್ಕ.
Joint family	**संयुक्तकुटुम्बम्** **अविभक्तकुटुम्बम्**	ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ ಸಂಸಾರ, ಭಾಗವಾಗದಿರುವ ಕುಟುಂಬ.
Joint property	**संयुक्तस्वत्वम्**	ಸಂಯುಕ್ತ ಕುಟುಂಬದ ಆಸ್ತಿ.
Joint Secretary	**संयुक्तकार्यदर्शी**	ಜಂಟಿ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ.
Journal	**पत्रिका**	ಪತ್ರಿಕೆ.
Journey	**प्रवासः**	ಪ್ರವಾಸ.
Judge	**न्यायाधीशः**	ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ.
Judgement	**निर्णयः**	ತೀರ್ಪು
Judgement hall	**न्यायाधिकरणम्**	ನ್ಯಾಯ ನೀಡುವ ಭವನ.
Judicial	**व्यवहारविषयः**	ವ್ಯವಹಾರ ಸಂಬಂಧವಾದ.
Junction	**सन्धिः**	ಕೂಡುವುದು, ಕೂಡಲು.
Junior	**अवरः**	ಕಿರಿಯ.
Junior Court	**अवरन्यायालयः**	ಕಿರಿಯ ನ್ಯಾಯಾಲಯ.
Jurisdiction	**अधिकारक्षेत्रम्**	ಅಧಿಕಾರದ ಕ್ಷೇತ್ರ.
Justice	**न्यायाधिपतिः**	ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿ.
Justice Chief	**श्रेष्ठन्यायाधिपतिः**	ಮುಖ್ಯ ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ
Justification	**औचित्यसमर्थनम्**	ಸಮರ್ಥನೆ

K

Key	**(१) कुञ्चिका,**	(1) ಬೀಗದಕೈ
	(२) मूलम्	(2) ಮೂಲ

English	*Samskrita*	*Kannada*
Kidnap	अपहरणम्	ಅಪಹರಿಸುವುದು.
King	राजा	ದೊರೆ.
Kinship	बन्धुत्वम्	ನೆಂಟತನ.
Knowledge	ज्ञानम्	ಅರಿವು, ತಿಳಿವಳಿಕೆ.
Known	ज्ञातम्	ತಿಳಿದಿರುವ.
Knownmade	वेदितः	ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದ.

L

Laboratory	प्रयोगशाला	ಪ್ರಯೋಗಶಾಲೆ.
Labour	(१) परिश्रमः	(1) ದುಡಿತ.
	(२) उद्यमः	(2) ಉದ್ಯಮ.
	(३) प्रसववेदना	(3) ಪ್ರಸವ ವೇದನೆ.
Labourer	कार्मिकः	ಕೂಲಿಕಾರ.
Laborious	श्रमसाध्यः	ಶ್ರಮದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ.
Land acquisition	भूस्वाधीनता	ಭೂಮಿಯ ಸ್ವಾಧೀನತೆ.
Land mortgage	भूम्याधिः, भूमेः बन्धकः	ಭೂಮಿಯ ಅಡವಾನ.
Land revenue	भूराजस्वम्	ಭೂಕಂದಾಯ.
Land surveyor	भूमापकः	ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವವನು, ಮೋಜಣಿದಾರ.
Land ta	भूराजस्वम्	ಭೂಕಂದಾಯ, ನೆಲತೆರಿಗೆ.
Lapse	अत्ययः, भ्रंशः	ತಪ್ಪಿಹೋಗುವುದು, ಕೈಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವುದು.
Lapse of grant	अनुदानस्य भ्रंशः	ಅನುದಾನವು ಕೈತಪ್ಪುವುದು.
Law	विधिः, नियमः, न्यायः	ವಿಧಿ, ನಿಯಮ, ಕಾನೂನು.
Law breaker	विधिभञ्जकः	ನಿಯಮವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವವನು, ನಿಯಮವನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವವನು.
Lawful	विधिसम्मतः	ಧರ್ಮಸಂಮತವಾದ.
Lawful interest	विधिसम्मतवृद्धिः	ಧರ್ಮಸಂಮತವಾದ ಬಡ್ಡಿ, ನ್ಯಾಯವಾದ ಬಡ್ಡಿ.
Law Secretary	नियमविभागकार्यदर्शी	ನಿಯಮ (ಕಾನೂನು) ವಿಭಾಗದ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ, ನ್ಯಾಯ ಇಲಾಖೆಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Legal	शासनबद्धः, विधिसम्मतः	ಕಾನೂನು ಸಂಮತವಾದ, ನ್ಯಾಯಸಂಮತ ವಾದ.
Legal Adviser	न्यायोपदेष्टा	ಕಾನೂನಿನ ಸಲಹೆಗಾರ.
Legal profession	न्यायवादिवृत्तिः	ವಕೀಲವೃತ್ತಿ.
Legal representative	शासनमान्यप्रतिनिधिः	ವಿಧಿಮಾನ್ಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿ.
Legislation	विधिरचना, शासनव्यवस्थापनम्	ವಿಧಾನ, ಶಾಸನ ರಚನೆ.
Legislative Assembly	शासनसभा, विधानसभा	ವಿಧಾನಸಭೆ.
Legislative Council	विधानपरिषत्	ವಿಧಾನ ಪರಿಷತ್ತು.
Lexicographer	कोशकारः, निघण्टुकारः	ಕೋಶಕಾರ, ನಿಘಂಟುವಿನ ಲೇಖಕ.
Liberty	स्वातन्त्र्यम्	ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ.
Life Insurance	जीवरक्षणम्, जीवनाशभयोत्तारणम्	ಜೀವವಿಮೆ.
Limitation	(१) अवधिः	(1) ವ್ಯವಹಾರದ ಒಂದು ಅವಧಿ, ವಾಯಿದೆ.
	(२) मितिः, सीमा	(2) ಮಿತಿ, ಒಂದು ಪರಿಮಿತಿ.
Literary work	साहित्यरचना	ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿ.
Literature	साहित्यम्	ಸಾಹಿತ್ಯ.
Loan	ऋणम्	ಸಾಲ, ಕಡ.
Lucky	भाग्यशाली	ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ.

M

Machine	यन्त्रम्	ಯಂತ್ರ.
Magistrate	दण्डाधिकारी	ಸುಸ್ಥಿತಿ ಪಾಲಕನಾದ ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ.
Maintenance	पोषणम्, निर्वहणम्	ಪೋಷಣೆ, ಪಾಲನೆ
Malpractice	अकार्यम्	ತಪ್ಪು ಕೆಲಸ.
Manager	कार्यनिर्वाहकः	ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನು, ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ.
Manual	संहिता, सारग्रन्थः	ಕೈಪಿಡಿ.
Manufacture	निर्माणम्	ತಯಾರಿಕೆ.
Maturity	पक्वता, परिणामः	ಪಕ್ವಾವಸ್ಥೆಗೆ ಬರುವುದು.

English	Samskrita	Kannada
Memorandum	**स्मरणपत्रम्, ज्ञापनपत्रम्**	ಸ್ಮರಣೆಯ ಪತ್ರ, ಜ್ಞಾಪಿಸುವ ಪತ್ರ.
Military	(१) **सैनिकः समरसम्बन्धी**	(1) ಸಿಪಾಯಿಗಳ.
	(२) **सेना, सैन्यम्**	(2) ಸೇನೆ, ಸೈನ್ಯ.
Most Honourable	**परममाननीयः**	ಹೆಚ್ಚು ಗೌರವಾರ್ಹನಾದ.
Most immediate	**बहुत्वरितम्**	ಬಹಳ ತ್ವರಿತವಾಗಿ.
Municipal	**नगरीयः, नगरसभा सम्बन्धी**	ಪೌರಸಭೆಯ.
Municipal act	**पौरसभाधिनियमः**	ಪೌರಸಭೆಯ ಅಧಿನಿಯಮ.
Municipal area	**पौरसभाक्षेत्रम्**	ನಗರಸಭೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಪ್ರದೇಶ.
Municipal commissioner	**पौरसभाया आयुक्तः**	ನಗರಸಭೆಯ ಆಯುಕ್ತ.
Municipal corporation	**पौरसभानिगमः**	ಪೌರಸಭೆಯ ನಿಗಮ (ಸಂಸ್ಥೆ).
Municipal council	**पौरसभापरिषत्**	ನಗರಸಭಾಪರಿಷತ್ತು.
Municipality	**नगरपालिका**	ನಗರಪಾಲಿಕೆ.

सर्वलक्षणसम्पन्ना सर्वसंस्कृतिरक्षिणी ।
समग्रे भारते देशे भातु गीर्वाणभारती ।।

इति शुभम्

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶಬ್ದಕೋಶದ 3000 ಪುಟಗಳು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಆಡಳಿತಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಇಷ್ಟಕ್ಕೇ ಸಾಕುಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

9670-87 ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು-560 018

